

A
magyar zsidó felekezet

elczi és polgári iskoláinak

MONOGRAFIÁJA

Kiadja

az „Országos Izraelita Tanítóegyesület.”

Szak: _____
Csoport: 2602
Sorszám: 33
Kötetszám: _____

A

MAGYAR-ZSIDÓ FELEKEZET
ELEMI ÉS POLGÁRI ISKOLÁINAK
MONOGRÁFIÁJA

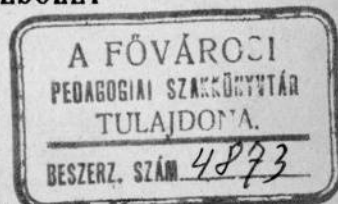
Hazánk ezredéves ünnepének és a zsidó vallás recepiálásának kegyeletes emlékére

KIADJA

AZ „ORSZÁGOS ISRAELITA TANÍTÓEGYESÜLET”

SZERKESZTETTÉK

BARNA JÓNÁS és CSUKÁSI FÜLÖP

ELSŐ

KÖTET

BUDAPEST, 1896

CORVINA IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Révay-utca 14. sz.

120395

TARTALOM-JEGYZÉK.

I. kötet.

Lap

I. Előszó. Irta <i>B. J.</i>	
II. Összefoglaló áttekintés. Irta: <i>Barna Jónás</i>	
1. A pesti izr. hitközségi fiu-iskola monográfiája. Irta: <i>Mandl Bernát</i> , tanító.	1—112
2. Pápa orth. izr. hitközség népiskolájának monográfiája. Irta: <i>Pfeiffer Mór és Nussbaum József</i> , tanítók.	113—134
3. A bezdáni izraelita népiskola. Közli: <i>Nagy József</i>	135—143
4. Az egyesült győr- és győrszigeti izr. hitk. népiskolának története. Irta: <i>Pfeiffer Mór</i>	144—165
5. A zsarnóczyi izraelita népiskola monográfiája. Irta: <i>Laczkó Bernát</i>	166—169
6. A zentai izraelita négyosztályu elemi népiskolának monográfiája. Összeállította: <i>Bodrogi Ignác</i>	170—176
7. A szegzárdi izraelita elemi népiskolának keletkezése és jelenlegi állapotára vonatkozó adatok. Közli: <i>Deutsch Lajos</i>	177—184
8. A b.-csabai statusquo izr. hitközség népiskolájának története. Irta: <i>Scheiber Márton</i>	185—189
9. A hevesi izraelita iskola története 1856—1896-ig. Irta: <i>Fischhof Márk</i>	190—192
10. A tatatóvárosi izr. hitk. iskolának monográfiája. Irta: <i>Herzfeld Jakab</i> , igazgató-tanító.	193—199
11. Az iglói izr. népiskola története. Irta: <i>Löwy Mór</i> , igazgató	200—208
12. A pécsi izr. hitközségi népiskola monográfiája. Irta: <i>Klingenberg Jakab</i> , igazgató	209—244
13. Az ó-budai izr. hitközség iskolájának monográfiája. Irta: <i>Berger J. Lipót</i> , tanító	245—259
14. A székesfehérvári izr. iskola története. Irta: <i>Braun Mór</i> , tanító	260—290
15. A losonczyi izr. iskola monográfiája. Írták: <i>Domber József és Eichler Jakab</i> , tanítók	291—297
16. A makói izr. hitk. tanügyének története. Irta: <i>Schlesinger Lipót</i> , tanító.	298—313
17. A lipót-szt.-miklósi izr. népiskola monográfiája. Írták: <i>Dr. Mayer Ármin és Kacz Henrik</i> , igazg.-tanító	314—330
18. A pozsonyi kongr. izr. hitközség fiuiskolájának monográfiája. Irta: <i>Berger Benő</i> , igazgató-tanító	331—352
19. A bajai iskola monográfiája. Irta: <i>Pollák Manó</i> , tanító	353—374
20. A nagykanizsai izr. hitk. tanintézetek története. Irta: <i>Dr. Villányi Henrik</i> , tanár	375—413
21. A pozsonyi Talmud-tórával egyesített orth. izraelita elemi fiuiskola keletkezésének és fejlődésének története. Közli: a <i>tanító-testület</i>	414—428
22. A rákospalotai izr. népiskola monográfiája. Irta: <i>Stein Dávid</i> , tanító	429—431

II. kötet.

	Lap
1. A szegedi zsidó népiskola. Irta: Dr. Lów Immanuel főrabbi...	1—24
2. Az eperjesi izr. hitk. elemi iskola történetének vázlata. Irta: Fleischmann Mór, igazgató-tanító ...	25—36
3. A jászberényi izr. elemi népiskola története. Irta: Szabó Adolf, tanító ...	37—49
4. A mosonyi izr. népiskola monográfiája. Irta: Dr. Hoffner Elek, ügyvéd ...	50—54
5. Az abaujszántói izr. iskola monográfiája. Irta: Löwy Izidor, ig.-tanító ...	55—61
6. Az egri izr. iskola monográfiája. Irta: Lakner Mór, igazgató-tanító ...	62—66
7. A soproni izr. népiskola monográfiája. Közli: a tanító-testület ...	67—80
8. A szombathelyi izr. elemi népiskola története. Irta: Bernstein Béla, főrabbi...	81—98
9. A szarvasi izr. hitközség népiskolájának története. Összeállította: Seltmann Lipót, tanító ...	99—110
10. A dombóvári izr. iskola monográfiája ...	111—113
11. A nagyváradai orthodox izr. hitk. elemi és polg. iskolájának története. Szerkesztette Csukási Fülöp...	114—130
12. A n.-szt.-miklósi nyilv. izr. népiskola története ...	131—134
13. A fogarasi izr. elemi iskola monográfiája. Irta: Dr. Jordán Sándor, fogarasmegyei rabbi ...	135—146
14. Kis-Jenő-Erdőhegy zsidó felekezeti népiskolának monográfiája. Irta: Herz Bernát, tanító...	147—149
15. A vasvári izr. iskola monográfiája. Irta: Spitzer Lipót, vezető-tanító ...	150—154
16. Az adai izr. népiskola története. Irta: Beer Mór...	155—159
17. A törökszentmiklósi izr. iskola. Irta: Klein Ármin ...	160—165
18. A zsolnai izr. iskola. Irta: Mátrai Jakab, tanító...	166—174
19. A mohácsi izr. népiskola története. Irta: Flesch Ármin, rabbi ...	175—185
20. A hódmezővásárhelyi izr. népiskola története. Irta: Kemény Simon, igazgató-tanító ...	186—208
21. Az ó-becsei izr. községi vegyes iskolának története rövid vázlatban ...	209—216
22. A sár-abai orth. zsidó népiskola története. Közli: Kulka Dávid, tanító ...	217—218
23. Az izr. hitközségi iskola Vág-Beszterczén. Irta: Szógyi Ignác ...	219—221
24. A körmendi izraelita népiskola monográfiája. Irta és összeállította: Wurmfeld Ignác, tanító és h. jegyző...	222—225
25. A szempezi VI. oszt. egyes. iskola monográfiája. Szerk.: Klein Gyula ...	226—229
26. A berettyó-ujfalusi iskola monográfiája. Irta: Biedermann Adolf, igazgató-tanító ...	230—233
27. A dunapentelei izr. iskola története. Irta: Kramer Simon ...	234—240
28. A vágújhelyi izrael. népiskola története. Közli az iskolaszék megbízásából: Frankl Ignác, tanító ...	241—258
29. A besztérczebányai izr. népiskola monográfiája. Irta: Lehner Lipót ...	259—266
30. A kassai izr. elemi iskola vázlatos története ...	267—271
31. A tiszabeői izr. iskola története. Irta: Neumann Vilmos, tanító ...	272—276
32. A csurogi izr. hitf. osztatlan népiskola története 1878/79—1895/96. Irta: Serlegi Márk, okl. néptanító...	277—280
33. A galgóczi izr. népiskola monográfiája. Irta: Weisz Miksa igazg.-tanító ...	281—296
34. Adatok a trencséni izr. iskola történetéhez. Irta: Munk Béla igazg. ...	297—305
35. A vág-szeredi izr. népisk. monogr. Irta: Herzka Izrael, igazg.-tanító ...	306—310

	Lap
36. Az érsekújvári kongr. izr. hitközségi népiskola monográfiája. Irta : <i>Décsi József</i> , néptanító	311—318
37. A szolnoki izr. iskola monográfiája. Irta : <i>Baumhorn Ede</i> , vezértanító	319—327
38. Az aradi izr. hitközség isk. története. Irta : <i>Grünbaum Miksa</i> , tanító	328—375
39. A hommonai izr. hitk. népisk. története. Irta : <i>Leitner Samu</i> , ig. tan.	376—399
40. A szatmári izr. iskola monográfiája 1864—1896. Irta : <i>Fischer Mór</i> , igazgató-tanító	400...409
41. Az ó- és ujverbászi izr. hitk. népiskolájának története. Irta : <i>Blum</i> <i>Salamon</i>	410—420
42. A tápió-szelei izr. elemi iskola monográfiája. Irta : <i>Stern Fer.</i> tanító	421—422
43. A moholi izr. elemi népiskola története. Irta : <i>Stern Adolf</i> , tanító ...	423—426
44. A mezőtúri izr. elemi népiskola monográfiája. Közli : a <i>tanítótestület</i>	427—428

ELŐSZÓ.

I.

Az Orsz. Izr. Tanító-Egyesület 1895. július 3-ik és 4-ik napjain igen látogatott és több tekintetben emlékezetes közgyűlése azzal a kérdéssel is foglalkozott, mi módon vegyen részt felekezetünk tanítósa az azon a nagy és kegyeletes országos ünnepen, melyet király és nemzet magyar hazánk fennállásának dicső emlékére az 1896-ik esztendőre rendelt. A közgyűlés tagjai felidézett szent emlékek hatása alatt állottak, mert hosszú századok történeti eseményei az e hazában élő zsidóságot érintetlenül nem hagyták soha és ez országot és népét korszakosan érintő átalakulások, megrázkódtatások, a nemzet öröm és bánatnapjai soha sem voltak hatás nélkül a kebelében élő zsidók sorsára sem. Mintha a magyar történet Géniusának szárnyasuhogása idézett volna fel bennünk régi és új emlékeket, magunk előtt láttuk már a Vezérek és első Árpádok alatt a nemzet alkotmányvárába befogadott magyar zsidóságot, mely bárha vallásában a honfoglaló magyarságtól különbözött, mégis részesült a haza áldástosztó javaiban. A magyar nép nemes kedélyvilágának, lovagias jellemének e fényes megnyilatkozása hálás érzelmeket fakasztott mindnyájunkban, mert mindig az volt a magyar karakternek megfelelő igaz vonása, melyet már az első lantosok megénekelnek, hogy e föld áldásaiban a nemzet mindazon nemzetiségeket és népfajokat mindenkor szívesen részesítette, melyek e szent haza bástyafalainak felépítésén vele együtt válllvetve közreműködni óhajtottak. És midőn a magyar nemzet a keresztséget felvette és a szerföldről hatalomra vergődött főpapság, inkább a második szent király alatt, az emberi és polgári jogokat az

egyedül üdvözítő hiten lévők számára lefoglalta, midőn a magyar-zsidó földes- és várurak eltűnedeztek, kik sem pénz, sem véráldozatok hozatalában a magyarságnak mögötte nem állottak, midőn a családi rokonság szálai köztünk és a magyarság között megszakadtak és a nemzettel egy jogon élő zsidóság a közélet forumairól leszorítottatott: akkor sem veszett ki, akkor is áldólag hatott mindkét félen a nemzedékekre átszállt tradíció, mely a magyar népet arra indította, hogy megtűrje, sőt sokszor, megvédelmezze az alig emberszámba menő zsidót, — hitünk sorsosait pedig szeretettel bilincselte a földhöz, melyet hazájának, e nemzethez, melyet hajdan rokon testvérének, most pedig szánó jóakarójának ismert. Kegyeletes emlékek hatása alatt állottunk, mert a magyar zsidó tanítóság nem fogja elfelejteni soha, hogy midőn majdnem egész Európában felekezetünket a sötét középkor ezer rémei ijesztgették, midőn a vakbuzgó, erőszakoskodással térítő sereg pokoli fantáziája a kinzó eszközök mesteri szerszámain dolgozott, hogy hamis vallomásra bírja az ártatlanul üldözöttek ezreit, midőn a martirhalál irtóztató nemei, vagy pedig istenének megtagadása között kellett választania üldözött fajunknak: akkor is, a borzalom e századaiban, a sötét felhők sohasem voltak oly vésszel terhesek hazánk egén az itt lakó zsidóságra nézve. Kegyeletes emlékek hatása alatt állottunk, mert hiszen a szabadságharcz alatt a sok zsidóvérrel áztatott magyar föld megtermette számunkra, visszaszerezte nekünk, késő utódoknak, teljes polgári és vallási jogegyenlőségünket. Forró hálaimát küldtünk ezért az egek urához, ki népek és nemzetek sorsát atyai kézzel intézi, hogy a jó királyt és utódait, valamint a bölcs kormánya alatt élő magyar népet századokról-századokra a boldogság és földi hatalomban részesítse, történeti hivatásának méltó betöltésében áldólag segítse!

Az itt vázolt benyomások hatása alatt állott a közgyűlés, midőn *Schön Bernát*, győri tanító indítványára egyhangu határozattá emelte:

1. Az ezredéves ünnep alkalmából egyesületünk megiratja a magyar zsidó népiskola fejlődésének történetét.

2. Az 1896-ik évben tartandó nagy tanügyi kongresszusban részt vesz és ez alkalomból itt a fővárosban diszgyűlést tart.

3. Lapjának összes évfolyamait, valamint könyvkiadványait diszkrétésben az orsz. kiállításra elküldi.

4. Vitatárgyát képezze, hogy az izr. felekezetnek újabb viszonyaiból várható átalakulásokkal szemben mely feladat vár a zsidó népiskolára, hogy nemzeti és felekezeti hivatásának jövőre is megfeleljen.

Nemes és szép törekvést fejez ki a közgyűlésnek itt reprodukált határozata, mert alapszabályaihoz hiven, *mely a tanítók, azok özvegyeinek és árváinak hathatós segítése mellett hazánk tanügyi felvirágzásán közreműködni tűzte ki célul*: egy lélekemelő történeti momentum megörökítésére a maga részéről oly nagyszabású mű kiadásával akar járulni, mely feltüntetni alkalmas, mennyiben működtek közre felekezetünk iskolái a hazai népnevelés fontos feladatainak megoldásában, mennyiben illeszkedett felekezetünk a nemzet közművelődési törekvéseink keretébe. Oly kulturhistóriai mű kiadását határozta el tehát a közgyűlés, mely a hazai zsidó felekezet fejlődési menetének feltüntetése mellett megjelölje egyszersmind azon irányt is, melyen haladnia kell, *mely irány a felekezeti hitélet ápolása mellett nem lehet más, mint magyar-nemzeti.*

Egyesületünk választmánya azonnal megalakulása után a reá ruházott nagy feladat megoldása fölött behatóan tanácskozott. Tekintetbe kellett vennünk egy részről, hogy a rendelkezésünkre álló idő sokkal rövidebb, semhogy az országos, megyei és városi levéltárakban a nagy mű megírására szükséges okmányokat, egyes történeti munkákban, habár gyéren is feltalálható adalékokat összegyűjthetnők, másrésről világosan állott előttünk, hogy több oknál fogva sokkal tanulságosabb, sokkal fontosabb és érdekesebb, ha mindenek előtt felekezetünk legújabb népoktatásának fejlődését mutatjuk be. A mai értelemben vett népiskola (schola trivialis) ugyanis újabb keletű, nemcsak felekezetünknel, hanem általában, úgy, hogy mint tulajdonképeni népiskolai intézmény a nagy királyné, Mária-

Terézia és fenkölt szellemű fia alatt fejlődött csak azon jelentőségre, melyet ma teljes joggal tulajdonítunk neki. Elhatároztuk tehát, hogy mindennek előtt felekezetünk legujabb népoktatási ügyét fogjuk felölelni, annál is inkább, mert a jelen nemzedék közművelődésének irányát mégis csak az utolsó század szellemi forrongásaiból fejlődött átalakulások szabták meg, az ezen szellemi forrongásból leszűrt eszmék irányozták.

De különben sem feleltünk volna meg teljesen a közgyűlés által ránk ruházott szép és nagy feladatnak, ha a zsidó népiskola fejlődésének csupán vázlatos feltüntetésére szorítkozunk. Csak akkor, ha az egyes részleteket ismerjük, ha az anyagi erők elégtelenségét közvetlen közelből látjuk, ha a nemes törekvést és versenyt és a minduntalan ezek elé gördített akadályokat szemlélhetjük, ha a népiskola bámulatos képző és nevelőhatását helyi tünetei szerint mérlegelhetjük, — csak akkor, midőn minden egyes népiskolai intézetünk működésének eredményében ama képet tárja elénk, miként érlelte az utolsó században felekezetünk nemzedékeinek mind szélesebb rétegeit a nagy társadalom számára, miként képesítette őket arra, hogy a nemzeti közélet törekvései iránt kellő fogékonysággal birjanak, — ha megfigyeljük, hogy a felekezet viszonyaiban beállt külső változásokkal szemben majdnem észrevétlenül, minden erőszakos megrázkódtatás nélkül, mily nemesítőleg tudott hatni a népiskola, hogy hitéletének hű ápolása mellett lelkesülni tudjon felekezetünk magyar nemzeti voltáért: csak akkor, ha e nagy és megkapó képet részleteiben is az olvasó elé tárjuk, egyedül akkor fogjuk kellőleg méltányolhatni az izr. felekezeti népiskola ama üdvös tevékenységét, melyet mint kulturintézmény hazafias és felekezeti irányban egyaránt kifejtett.

Helyeselnünk kellett tehát *Csukási Fülöp* indítványát, melynek értelmében a hazai izr. hitközségek felszólítandók voltak, hogy iskoláik történetét irassák meg és az erkölcsi támogatáson kívül anyagi segélyezésükkel is tegyék lehetővé, hogy egy, a felekezet iskolaügyének fokozatos fejlődését feltüntető és így kulturhistóriai beccsel is bíró mű a milleniumi ünnepek alatt megjelenhessék.

Már az 1895-ik év október havában tartott ülésben a központi választmány *Kornfeld* Gyula elnöklete alatt *Morgens-tern* J. titkár, *Lederer* Ábrahám, *Reif* Jakab, *Maislis* Ferencz, *Schön* Dávid és *Barna* Jónás tagokból álló bizottságot küldött ki, hogy a hitközségekhez intézendő lelkes felhívást megszerkeszsze, egyuttal a monográfiák megírásához *tájékoztató* kérdőívet mellékelve, a kérvényt szétküldje.

A bizottság azonnal munkához látott és már néhány nap után bemutathatta azon felhívást, melyet elég érdekesnek és fontosnak tartunk, hogy e helyen egész terjedelmében újból közzé tegyük.

A hitközségekhez intézett folyamodvány ekképpen szólt:

Mélyen tisztelt Elnök úr !

Tekintetes Elöljáróság !

A honfoglalás emlékének ezredéves ünnepségei alkalmából felekezetünknek is el kell hoznia javainak legbecsesebbikét, hogy bemutassa, miként működik közre hazánk jólétének, boldogságának emelésén.

E magasztos ünnepségekből ki fogja venni a maga részét az egész nemzet osztályai és felekezetei szerint, s mint a szent sátor felépítésénél a pusztában, részt kell benne venni mind-egyikünknek, egyiknek többel, másiknak kevesebbel. Részt kell benne venni nekünk zsidóknak is, hálás szívvel a Gondviselés iránt, mely oly csodálatos utakon vezetett minket, magyar zsidókat, e második Kanaánba; részt kell benne vennünk a hazafiság lángoló szeretetével e föld iránt, testvéries ragaszkodással azon nemzet iránt, mely minket keblére ölel és az egyenlőség minden jogaival felruház, miglen közelben és távolban hitfeleink egét szomoru sötét felhők borítják.

Meggyőződésünk, hogy a magyar zsidóság páratlanul kedvező helyzetét annak az igaz magyar szellemben folytatott nemzeti nevelésnek köszönheti, mely egyetlen tanintézetben sem volt külömb, mint a keveset mutató, keveset mondó, szegény felekezeti népiskolában.

A zsidó népiskola volt hazai felekezetünknek legbecsesebb

intézménye, hitközségeink legdrágább kincse, egyetlen kulturális intézete, gyermekeinek oktató temploma, felekezetünk tagjainak majdnem legerősebb, széttéphetetlen kapcsa, mely a zsidó gyermeki szívet felekezetéhez forrasztja az élet minden csábjai és kísértései között.

Az orsz. izr. tanítóegyesület fennállása óta mindig hű ápolója volt felekezetünk tanügyi kulturájának, most is ezen feladatának teljesíthetése céljából emeli fel kérő szavát.

Mélyen tisztelt Elöljáróság !

Országos egyesületünk választmánya, közgyűlésünk határozatából kifolyólag, hazai zsidó iskoláink fejlődésének történetét akarja bemutatni a millenáris ünnepen. De akarunk egyebet is. Egy monumentális, hitközségeink és iskoláink törekvéseit feltűntető nagy munkában ki akarjuk adni a magyar zsidó hitfelekezet népoktatási intézeteinek *„Egyetemes iskolai monográfiáját“*, hogy minden egyes iskolának története meg legyen örökítve az utókor számára.

Hadd lássák utódaink, miként tartották fenn magukra hagyott hitközségeink nagy áldozatokkal a zsidó népiskolát, hadd lássa a késői nemzedék megörökítve őseink nemes fáradozásait, szerezzük egybe azon adatokat, melyek még századok múltán is kiváló beccsel fognak birni, mert sokban igaz, megmásíthatatlan tükrét fogják nyujtani minden tekintetben epochális korszakra eső törekvéseinknek.

De sokat fog e jelen műből tanulni jelen nemzedékünk is, ha iskoláinknak egyetemes, multját és jelenét feltűntető történeti képét adjuk. Meggyőződést fog belőle meríteni felekezetünk, hogy iskoláiban birja fennmaradásának zálogát és hogy annál erősebb pozíciót biztosít magának, minél több jó népiskola áll szolgálatában.

Mélyen tisztelt Elöljáróság !

Tiszteletteljes kérésünk oda terjed, szíveskedjék *lehetőleg f. é. november 20-ig* határozattá emelni és velünk minél előbb tudatni, hogy iskolája rövid történetét számunkra rabbija, jegyzője vagy tanítója által megíratja.

Czélszerűnek tartottuk, hogy az iskola történetének meg-

írásához utmutatással szolgáljunk, miért is mellékelt „*Tájékoztatót*“ jelen felhívásunkhoz csatoltuk.

Arra is kérjük a Tek. Elöljáróságot, hogy az iskola történetének megírásával megbizandó egyént arra figyelmeztesse, hogy f. é. december végeig a számunkra megírandó munkát legalább vázlatosan elkészítse, miután annak kiadását a milénáris év közepére tervezzük.

Azon t. előljáróságokat, melyeknek hitközségeikben immár felekezeti iskola nincsen, de valamikor volt, sőt talán virágzott, kérjük, sziveskedjenek velünk iskolájok történetét és a beszüntetésről szóló határozatot közölni, valamint azt is, hogyan gondoskodnak jelenleg a hitoktatásról, mi taníttatik a hittanból és a bibliából, mely tanterv szerint és mily eredményen.

Mélyen tisztelt Elöljáróság !

Tekintetbe véve, hogy az általunk kiadandó monumentális mű, mely az összes hazai izr. népoktatási intézetek „Egyetemes Monográfiáit“ magában foglalja, egyesületünk részéről tetemes áldozatokat vesz igénybe, tekintetbe véve, hogy a megjelenendő munkát összes iskoláinknak, hitközségi előljáróságainknak, rabbijainknak, tanfelügyelőségeinknek és tanítóinknak *teljesen ingyen* megküldjük: kérjük, hogy ezen önzetlen feladatunkban minket anyagilag legalább oly összeggel támogatni kegyeskedjék, a mennyibe becslése szerint saját iskolája monográfiájának kinyomatása kerül.

Ismételten kérjük, kegyeskedjék velünk mindenek előtt *f. évi november 20-ig* tudatni, elrendelték-e iskolájuk értesítőjének általunk történendő kiadását és egyben a segélyösszeget, mely számunkra megszavaztatott, hogy az általunk kiadandó monográfiák számára és a rendelkezésünkre álló összegre nézve tájékozással bírjunk.

Szent törekvésünket ismételten kegyes pártfogásukba ajánlva, maradtunk

hitrokoni üdvözlettel

az országos izraelita tanító-egyesület nevében :

(Aláírások.)

Ezen felhívásunk, mely az Orsz. Izr. Tanító-Egyesület törekvéseit, a felekezet és hazai közművelődésünk szolgálataiban, hiven visszatükrözteti, nem hangzott el ugyan eredménytelenül, de nem felelt meg még sem teljesen azon várakozásainknak, melyeket hozzá fűztünk. Nem hangzott el nyomtalanul, mert a kb. 550 izr. hitközség közül 120 késznek nyilatkozott iskolája monografiájának megiratására, sőt ezen derék hitközségek legtöbbje elismerő, buzdító szavakkal bátorította egyesületünk vezetőségét, hogy az akadályoktól ne riadjon vissza és a szép eszmét el ne ejtse. Nem hangzott el felhívásunk nyomtalanul azért sem, mert figyelembe kell vennünk, hogy az Orsz. Izr. Iroda elnöksége, az Orsz. rabbi-szeminarium, tehát hitéletünknek legelőkelőbb vezetőségei akárhányszor és akárhány fontos felekezeti kérdésben köriratot intézván hazánk összes hitközségeihez, rendesen csak néhány előjárásánál találtak annyi méltatásra, hogy a hozzájuk intézett kérdésekre válaszoljanak is, holott egyesületünk jelzett törekvéseinek támogatására még olyan hitközségek is készséggel vállalkoztak, melyeknek felekezeti iskolája immár a múlté, mert azt a helyi közösségi iskolába való beolvasztás következtében feladták. És különösen emeli kérvényünk sikerét, ha fontolóra vesszük, hogy a mű anyagi támogatására 1500 frtnál nagyobb összeget szavaztak meg hitközségi előjárásaink.

De kérvényünk legörvendetesebb eredményét mégis azon erkölcsi sikerben találjuk, hogy elsőrangú hitközségeink, élükön a pesti izr. nagyközséggel, az izr. monografiák megiratása által lehetővé tették egyesületünknek, hogy felekezetünknek évtizedekre, sőt egy egész évszázadra visszamenő közoktatásügyi törekvéseit — az ország legkülömbözőbb vidékei szerint — ismertethessük.

Másrészről azonban bénítólag hatott törekvéseinkre azon szomorú tapasztalat, hogy igen számos hitközség még ezen fontos, felekezetünk és nemzetünk kulturális ügyét érintő kérdésben is közönyös maradt és így sajnálattal kellett tapasztalnunk hitközségeink vezetőinek indifferenciáját még ezen kiváló alkalommal is.

De isten segítségével a mű létre fog jönni és nem jelentéktelen része készen is van, hirdetve felekezetünk dicsőségét, apáink lelkesedését és áldozatkészségét, kik valóban csekély anyagi eszközök mellett virágzó iskoláikban keresték és találták azon boldog jövő zálogát, melynek eredményét mi élvezük. Reméljük és hiszszük, hogy felekezetünk összes hitközségei, felbuzdulva jobbaink törekvéseinek példáján, segítségünkre fognak jönni, hogy közművelődésünk templomából ne hiányozzék egy téglá sem. Hadd hirdesse minden egyes népoktatásügyi intézményünk, hogy felekezetünk hitéhez való ragaszkodásából kifolyólag, akkor véli leghivebben szolgálni örökbe vett hagyományait, akkor véli legméltóbban betölteni hivatását, ha utódaira átplántálja azon erkölcsi javakat, melyek után törekedni az egész emberiség végcélja.

A mű összeállítására nézve meg kell még jegyezmem, hogy itt már az anyag természeténél fogva is, semmiféle rendszert követnünk nem lehetett. Részben u. i. minden iskolának monográfiája magában véve is teljesen befejezett egésznek képez és miután az itt ismertetett intézet legtöbbje, alig néhánynak kivételével, az utolsó félszázad alkotása, valamennyire ugyanazon kor társadalmi és politikai áramlatai hatottak. Igaz ugyan, hogy iskoláink beosztásánál hitközségeink különféle árnyalata szolgálhatott volna nekünk is zsinórmértékül, de ily kategóriáktól annál inkább óvakodtunk, *mert tanító-egyesületünk csak egy egységes zsidóságot ismer és mindenkor az egységes felekezet tanügyi érdekeit szolgálta.* Végre pedig technikai nehézségek is lehetetlenné tették volna, hogy bizonyos mesterkéltséggel rendszert faragjunk, mert az idő rövidegére és a nagy halmaz kéziratra való tekintettel, mely sok esetben már finansiális tekintetektől is erős korrektúrára szorult, úgy kellett intézkednünk, hogy a beérkezett monográfiák sorrendje szerint a nyomdát, ezen amugy is szerfelett sokat termelő esztendőben folyton foglalkoztassuk. Így tehát az egyes iskolák monográfiája a tartalomjegyzék sorrendje szerint következik.

De hogy mégis teljesen áttekinthető képet is nyujtsunk, az

„Összefoglaló áttekintés“-ben összegeztük mindazon jelenségeket, melyek ezen monográfiákból levonhatók úgy, hogy összefoglalásunkban ráirányítjuk az olvasó figyelmét mind azon tanulságokra, melyeket mint általános eredményeket megállapítottunk.

És midőn így elmondtuk volna mindazt, mi az érdeklődő köröket a mű megíratása és czélja iránt tájékoztatni alkalmas, el nem mulaszthatjuk, hogy az ügy érdekében hálás elismeréssel ne adózzunk mindazoknak, kik személyök erkölcsi súlyával, buzgó fáradozásaikkal támogattak törekvéseinkben. Első sorban mély köszönetünket fejezzük ki a magas tanügyi kormányznak, mely e mű költségeihez 100 frttal járult. A zsidó tanitóság összesége ismét bebizonyította önzetlenségét, buzgalmát és áldozatkészségét, felekezetéhez való hű ragaszkodását, midőn nehezen összekuporgatott filléreiből nem sajnált tetemes áldozatot hozni oly célra, melynek tendenciája világos: *felekezetünket kulturintézményei fentartására serkenteni, köztudattá emelni, hogy iskoláink képezik felekezeti életünk fundamentumát, feltüntetni, hogy felekezeti népnevelésünk kultuszának köszönhetjük azon nagy társadalmi vívmányokat, melyeket elérnünk sikerült, de melynek feladásával felekezeti jelentőségünk is csakhamar veszendőbe menne.* Elismeréssel tartozunk azoknak, kik az egyes monográfiák megírásával egy. szent ügyet szolgáltak. Hálás köszönetet mondunk Főt. dr. Kohn Sámuel rabbi urnak, egyesületünk tisztetebeli elnökének, ki aláírásával felhívásunk erkölcsi súlyát nagyban öregbítette.

De mégis első sorban egyesületünk elnökének, Kornfeld Gyula buzgó fáradozásának hervadhatatlan érdeme, hogy e mű létrejöhetett, ki a szerkesztés és kiadás kényes kérdéseiben nagy tapintattal és körültekintéssel járt el, az egyesület financiális érdekeinél a legnagyobb óvatosságot tanusította, e mellett lelkesedéssel, lankadást nem ismerő buzgósággal járt elől mindenben a mű sikerének biztosítására. *Morgenstern* Jakab, egyesületünk érdemes titkára ez izben is a vállalat javára érvényesítette gazdag tapasztalatait.

Több iskolának monográfiája a közelebbi kötetekre maradt vissza, miután ezen 55 iven túlhaladó két első kötetünk költségei annyira igénybe vették egyesületünket, hogy még nagyobb áldozatokra ez évben már nem vállalkozhatott.

És midőn ezennel a nyilvánosságnak átadjuk e munkát, egy a kívánságunk: merítsenek belőle vezetőink lelkesedést, hogy felekezetünk legbecsesebb klenodiumát, az iskolát, semmi-féle csábító jelszavak kedvéért fel ne áldozzák, mert *a kié az iskola, azé a jövő!*

B. J.

Összefoglaló áttekintés.

II.

Nem lehet feladatunk tárgya, hogy e helyen utolsó századunk zsidó népoktatási ügyét, ha csak vázlatosan is, pragmatikus fejlődésében feltüntessük, mert központi válaszmányunk határozata értelmében az egyes monográfiákból levont eredmények és tanulságok összefoglalására kell szoritkoznunk. Ha tanulmányunk tehát tudományos értékre nem is számíthat, midőn az egyes rokon jelenségekből és tényekből *általános ítéleteket* formálunk, fölösleges munkát mégsem fogunk végezni, mert a gyakorlati életben felmerülő tanügyi kérdéseknél hasznos irányításunkra szolgálhatnak.

Felekezetünk, mint az egy és örök istent magasztaló próféták népe, már ó-kori bölcsőjétől kezdve áhitatos kegyelettel viseltetett a szellemi élet javai és a nemesebb lelki tulajdonságok ápolása iránt. Látnoki ihletségtől megszállt költőit és szónokait isten különös kegyeltjeiként tisztelte és fenkölt szárnyalásu beszédekben sorsa intézője legfelsőbb akaratának, vagy intésének nyilvánulásait vélte hallani. Mózes öt könyve, a nép ősi történetével, a vallásos és erkölcsi élet szabványai, a Vezérek és Birák krónikái, melyek egy néptörzsnek az önálló nemzetté való átalakulás törekvéseit és harczeit a dicsőség aranyos zománczával kiszinezik, a Próféták iratai, melyek a szárnyra kelő lélek hazafias aggodalmait és intő szózatait megörökítik, a zsoltáros királynak az egész világirodalomban páratlanul szép dalai, az utánozhatlan és eredeti szövegében százszorosan magasztos „Énekek Éneke“, „Salamon Példabeszédei“, mely könyv minden földi véges bölcselkedés legékesebb foglalata, — nagyjai mind ezen szellemi termékeinek a zsidó nép isteni

eredetet tulajdonított, melyeknek célja, hogy neki az örök élet javai megszerzésében arasznyi földi pályáján keresztül világítsanak. Csak az itt felsorolt iratok is száz és ezer változatban a zsidó nép kötelességévé teszik, hogy élete főfeladatának tekintse a szt. iratok tanulmányozását és természetesnek kell találnunk, ha azon nép, mely világi küldetését az egy istenség eszméjének hirdetésében, isten dicsőségének terjesztésében találta, ha azon nép, mely a szt. írás szavaival magát „papok nemzetségének” tartotta, ereklyeként örökbe vett szent könyveit tanulmányozni az idők századain keresztül soha el nem mulasztotta. És mintha a legfelsőbb Gondviselés vette volna oltalmába az ó-kori zsidó nép szellemi nagyságának lelki szüleményeit, hogy azokhoz a haladásában el-ellankadó emberiség vissza-visszatérjen, a tökéletesség magaslataira való törekvésében új erőt, új ihletséget meritendő: az örök népet viszontagságteljes pályafutásán elválaszthatatlan, széttéphetetlen kötelekek fűzték örökbe kapott könyveihez, hogy azok veszendőbe ne menjenek.

Nem természetesnek kell-e tehát találnunk, ha a zsidó nép megtörhetetlenségét vallásos iratainak kultuszában keressük. Hatalmas világbirodalmakat alkotó és világbirodalmakat megdöntő népek nyomtalanul tűntek le az élet szinpadáról, még olyanok is, melyek a művészet megbecsülhetetlen kincseit hagyták az utókorra. A zsidó nép kiapadhatatlan életerejét szellemi kincsét képező vallásos iratainak forrásából merítette és ez egyedüli oka azon látszólag megoldhatatlan rejtélynek, mely a zsidó nép fenmaradását, meg-megújuló ifjodását eredményezte. A szent és bölcs tanokat a nép minden fia már gyermekkorában elsajátította és kitörülhetetlenül szívébe és emlékébe véste. Könyveitől megfoszthatták, iratait elégethették, a rabság keserveire kárhózhatták, a társadalomból kilökhették: a legnagyobb és örök emberi erények birtokában, *szájhagyományban* plántálta tovább lelke szentségeit, hogy azokat az enyészet ellen megóvjá, hogy ivadékát a szent tanok ismeretével acélozza, felvértezze minden földi viszontagságok ellen. Ama megingathatatlan szilárd hitben, hogy atyáinak istene

nemcsak az egész nép, de népe minden egyes fia fölött örökös, azon sziklaerős meggyőződésben, hogy mi vele itt történik, az egy felsőbb hatalom akaratának kifolyása, melynek kezében a gyűlölködők és halálos ellenségek az ő megfenyítésének csupán törékeny eszközei: majd égre emelt tekintettel, majd a szt. Igének varázsán megnyugvását megtalálta mindenkor.

Természetes, hogy a szenvedések életiskolájában, az ősi tanokon megérlelt nép nem azért süllyesztette tekintetét a multak emlékeibe, hogy azokon pusztán elmerengjen, hanem midőn most ősei vétkeit megbűnhötte és e büntetést türelmes megadással viselte, a mult szent emlékeiből vigaszt meritett jövőjére nézve. Nem kellett kétségbe esnie, hogy mit teremnek számára a jövő eseményei, ha már a jelen is oly vigasztalan, hiszen istenének küldöttei, prófétái megjósolták neki, mily mély lesz az ő megaláztatása, mily földre sujtó az ő veresége, de megjósolták neki azt is, hogy újból fel fog emelkedni, újból hazát fog nyerni, ha hosszú-hosszú bűnbánásban vezekelve, istenéhez való szilárd ragaszkodása, emberi küldetésének hű teljesítése által ivadékokon keresztül jóvá teszi, elfelejteti az ősök nagy vétkeit.

Igy hát a zsidó szülő minden időben főgondját arra fordította, hogy gyermekét a vallása által reáparancsolt oktatásban részesítse.

Ezen tanításnak annál nagyobb értéket kell tulajdonítanunk, mert a mint eddigi fejtegetéseinkből önként következik, az iskola nem *utilitárius*, hanem a legmagasabb *ethikai* célok szolgálatában állt. Bölcsseink a zsidó vallás-erkölcsös élet szentenciájaként állapították meg, hogy felekezetünk minden egyes tagjának földi rendeltetése *a tóra, vagyis az isteni tannak tanulmányozása, istennek szolgálata, és a jótékonyság gyakorlása*, mert e hármas erény a világrend fentartó oszlopzata. A zsidó szülő tehát nem azért taníttatta gyermekét, hogy kenyérkeresetre képesíttessék, hanem hogy a vallás-erkölcsös élet hitelveivel megismertessék. Őseink hosszú századokon keresztül az iskolát nem hasznossági elvekből, hanem vallás-

erkölcs-nemesítő hatásánál fogva becsülték nagyra. Már a Talmud és a Midras is az iskolát a zsidóság elengedhetetlen intézményének, fenmaradása nélkülözhetetlen feltételének tartja. „Jeruzsálem is azért pusztult el, mert elhanyagolták az iskolát“. „Oly város, melynek nincsenek tanintézetei, megérdemli, hogy a föld színéről eltöröltessék“, így szól bölcseink mondása.

Mindezekből világosan látjuk, hogy felekezetünk mindenkor vallásából folyó szent parancsolatnak tekintette, hogy gyermekeinek taníttatásáról gondoskodjék. Hogy a zsidók helyes nyomon jártak, bizonyítja azon körülmény, hogy Herbart és Ziller, kik korszakos bölcseleti és paedagogiai eszméikkel nemcsak Németországban, de különösen a protestáns nyugati államokban egészen új paedagogiai irányzókat tűztek ki, az iskolát és minden ismeretet az erkölcsképzés szolgálatába állítván: a kedély és jellem kiművelésének legbecsesebb eszközéül a szent bibliát jelölik meg, azt a Könyvek-Könyvét, melynek népünk isteni eredetet tulajdonít, azt a forrást mely nemzedékeken keresztül egyedül táplálta felekezetünk eszme- és kedélyvilágát és így azon főelvet fogadják el, mely a zsidók nevelési rendszerében ősidóktól fogva irányadó volt, t. i. a kedély és erkölcsképzés elvét az ethikai élet előkészítésére. Természetes tehát, hogy a zsidó szülőknek gyengédségig fokozott gondoskodása, melyet gyermekeik kiművelésében következetesen tanusítottak, elszigetelt társadalmi helyzetök daczára is magára vonta a keresztény világ figyelmét és már Luther, a vallásujító, panaszképpen említi: „Minden nép, de különösen a zsidó, nagyobb súlyt fektet az iskolára, mint a keresztény.“

Alaposan tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy a régi zsidóságban az iskola a mai szervezettel birt. Szembeötlő mindenek előtt, hogy felekezetünk az *iskoláztatás kényszerét* nem ismerte, aminthogy ezen fogalom egyáltalán csak újabb időben, az államérdek követelte intézkedés folytán keletkezett. Ámde a mint fejtegetéseink fonalán eddig is kitűnt, ily kényszerítő rendszabályokra nálunk szükség nem volt, mert vallásos szempontból a *legfelsőbb törvény* rendelkezett e tekintetben. A valóságos tény tehát az, hogy miglen a keresztény

felekezeteknél a katolikus és protestáns vallások versengése volt a népiskolai intézmény tulajdonképeni szülő oka, hogy ily módon a hiveket egyházaik számára biztosíthassák, — de addig míg e versenyre szükség nem volt, a keresztény papság a reája bizott alsóbb népréteg nevelésével vajmi kevesett, vagy semmit sem törődött: ezzel ellentétben a zsidóság legnagyobb gondját mindenkor a gyermekoktatás képezte. Mig népes falvakban és városokban a köznép teljes tudatlanságban nőtt fel és ritkaság számba ment az olyan ember, ki olvasni és még írni is tudott, a zsidóságban éppen megfordítva alig akadt a férfi nemhez tartozó egy is, ki a szent írás eredeti szövegét olvasni és megérteni és nevét, persze héber betűkkel, leírni ne tudta volna. Ennyi volt az ismereteknek legszűkebb köre, melyet már minden zsidó fiugyermek elsajátított, de a zsidók tulnyomó nagy része a héber irodalomban sokkal-sokkal szélesebb ismeretekkel birt. A tankötelezettséget nem szabályozta polgári törvény, de sokkal kényszerítőbben hatott ennél népünknek a tudomány iránt táplált vallásos tisztelete, elannyira, hogy a közfelfogás a teljesen tudatlan embert, olyat, ki az imakönyvből még olvasni sem tudott, majdnem kiközösítette és csak szájalommal tűrte meg kötelékében. Az „ámhaárecz“, vagyis a tudatlan ember, a rátartóbb családokkal, nagy vagyona mellett is, csak legritkább esetekben kerülhetett házasság révén rokoni kapcsolatba, mert az ilyen szégyenfoltja volt hozzátartozóinak, miglen bármely szegény, ifjunak tudományos hire a család legtávolabb tagját is tekintélylyé emelte. A szellem kiválósága, mely vallásos és talmudikus irodalmunk bámulatos ismeretében nyilatkozott meg, fölébe helyezettett minden földi erénynek, mert isteni eredetet tulajdonítottak neki; tudósaink képezték a felekezet előkelőségét és a pénzes családok legnagyobb megtiszteltetésöket abban találták, ha ily kitünőséggel ivadéka révén rokonságba juthattak.

De nemcsak kötelező nem volt felekezetünknel a gyermekek taníttatása, hanem szabályozva sem volt, sem a kor, sem az idő, sem az anyagbeosztás, valamint a tanítók alkalmazása tekintetében sem. Teljesen a szülőre volt bízva, mely

korban fogja gyermekét iskoláztatásra és e tekintetben rendszerint a korábban vagy későbbben megnyilatkozó szellemi tehetségek döntöttek. Annyi tény, hogy 3—4 éves gyermekek gyakran nemcsak a héber betűk ismeretében, de a szótagolásban, sőt olvasásban is teljesen járatosak voltak, noha rendszerint csak ötödik életéve korában került mégis a legtöbb gyermek iskolába. Ezen iskola rendszerint *osztatlan* volt és különösen nagyobb községben nem is egy, hanem több tanító tartott iskolát, de csak ritkán látogatott egyet annyi gyermek, hogy valamelyiknek segédet kellett volna tartania. Az iskola rendszeren a tanító magánlakásán, egy e célra berendezett szobából állott, melynek falait sem szemléltető képek, sem fali táblák nem borították, mert taneszközüln csupán a *könyvet* ismerték.

Az iskolának egyedüli butorzatát a hosszú kecskelábu asztal és a mellette elhuzódó lóczák képezték, hol többnyire sápadt arcú szegény gyermekek kora reggeltől késő napestig a könyvek fölé hajolva görnyedeztek. A tanmód is sokban különbözött a maitól. A tanító hangosan, kis gyermekeknél kisebb, nagyobbaknál nagyobb részletekben *előmondta*, mire a gyermekeket meg akarta tanítani s ezek a hallottakat eleinte korusban, később pedig egyenként addig ismételték, míg azt elég folyékonyan tudták. Míg a tanító az egyik csoporttal foglalkozott, addig a többiek, különösen pedig a haladók, valamely jelesebb tanuló felügyelete alatt a zsoltárokat, vagy példabeszédeket emlézték, miglen a kezdőknek meg volt engedve, hogy a felnőttek oktatásában csendes részt vegyenek. A tanítás ezen sajátos módja mellett, — mely azonban sokban emlékeztet Lancasterre és a mai nem sokat érő csendes foglalkoztatásra, — nem ritkán megesett, hogy a tanító azt vette észre hat-hét éves tanulóinál, kik a különböző csoportok tanítását figyelemmel követték, hogy nemcsak az egész szentírást elsajátították az ismert kommentárral, hanem a talmudban is lépést tartottak az illető osztálylyal. Gyakran egy vagy több gazdag család külön házitanitót fogadott, de megtörtént az is, hogy ámbár a hitközség a kis gyermekek mellé külön tanitót nem

alkalmazott, képesnek tartván minden szülőt arra, hogy a tanítás kötelességét maga végezze, mégis különösen a nagyobb hitközségekben nem tartozott a ritkaságok közé, hogy az egészen szegény gyermekek taníttatásáról maga a község gondoskodott, mely esetben egyik vagy másik tanítót szubvencióban részesítette. A tandíj igen csekély volt és minden ujhold napján kijárt, a mikor a csak némileg módosabb szülők is, a járandóságon felül meg is ajándékozták a tanítót, hogy így jobb kedvvel tanítson, kevesebb gonddal élhessen nehéz hivatásának és az egyes gyermekekre több időt fordítson. A magántanítók időnként, különösen már érettebb tanítványaikat elvezették a rabbi elé, ki őket a szent írásból kihallgatta, talmud ismereteiknek első szárnypróbálgatásait megfigyelte és betelt a szülő boldogsága, ha a m'lamed jelentette, hogy a nagytiszteletű rabbi a gyermeket magánál marasztotta, mert ezentul ő akar lenni vezetője a talmudtudományoknak szerteágazó labirintusában.

A kiképzés további műhelyében nem követhetjük már a tanulót, mert hiszen akkori felekezeti el. oktatásunk keretén túl esik az. Kétségtelen azonban, hogy a gyermekeknek az elemi ismeretekben való kiképeztetése századokon keresztül nemcsak a közlendő ismeretanyag természetére, de a tanítás külső formáira nézve is mitsem változott. Az ugynevezett zsidó utcákba szorított felekezet annyira távol esett a keresztény társadalomtól, a rá nehezkedő nyomás annyira eltompította, annyira közömbössé tette mind az iránt, mi hitközsége érdekeit és vallásos életét nem érintette, hogy lelke szükségletét és eszmevilágát nem kívánta szélesebb körökre kiterjeszteni, mint a melyet nemzedék nemzedéktől örökségbe kapott. A politikai események is csak annyiban érdekelték, hogy saját személyét és hozzátartozóit nagyobb biztonságban tarthatta, vagy nagyobb veszélynek látta-e kitéve, mert hiszen máskülönben a sok zaklatással járó adókat ép úgy kellett fizetnie a töröknek, mint a nemzetbeli Mátyásnak és Zápolyának, Ferdinandnak és férfitódainak éppen úgy, mint a jólelkű Mária-Teréziának. Ne csodálkozzunk tehát, ha felekezetünk, mely a szellemi élet

nyilvánulásai iránt máskülönben oly kitünő érzékkel bir, még oly hatalmas átalakulásokkal szemben is, mint a melyek hazánkban a reformáció nyomában jártak, teljesen közönyös maradt. S így tartott ez mindaddig, míg a szellemek forrongása, sok véráldozat árán, a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavai alatt egy új világrendet nem teremtett.

A felvilágosodottság nyomán, a polgárság mint szélesebb köreire kiterjeszkedő műveltséggel a humánus gondolkodás is együtt járt. Számos keresztény emberbarát mind sűrűbben irányította tekintetét a ghetto elválasztó falai felé és majd a szemrehányás, majd a szégyenérzete fogta el a fenkölt gondolkozásu emberbarátokat azon égbekiáltó igazságtalanság felismerésére, mely a zsidó százados elnyomatásában nem felekezetünket, hanem éppen a keresztény társadalmat megbélyegezte. A szabadelvű keresztény humanisták, kik a zsidókkal erkölcsök, szokásaik, intézményeik és gondolatviláguk tanulmányozása végett érintkezésbe léptek, bámulattal tapasztalták, hogy amit előítélet, tudatlanság vagy ravasz számítás felekezetünkről világgá hirdet, merő hazugság, sőt megdöbbenéssel tapasztalták, hogy a zsidók szűk társadalmi és családi életrendje sokkal biztosabb, sokkal erkölcsösebb alapokon nyugszik, mint a hogy azt a kereszténység elferdített hiresztelés, de semmi esetre sem közvetlen tapasztalás után magának elképzelte. Ezért eleinte szerényen és halkán, de később mindinkább nekibátorodva, mind hangosabban követelték a filantrop emberbarátok, hogy a zsidó népen elkövetett, századokat betöltő igazságtalanság jóvá tétessék.

A 18-ik század közepén a keresztény társadalom egyes előkelő körei felekezetünk egyes kiváló szellemei előtt megnyílnak, ugyancsak e század vége felé pedig a bányavárosok kivitelével legalább egy időre megadatott a szabad költözködés joga, igaz, hogy még mindig nagy megszorítások mellett, hazánk zsidóságának is.

A zsidóságot gyökere legmélyebb száláig érintő ezen politikai és társadalmi átalakulások felekezetünk eszmevilágában és életrendjében is csakhamar mély nyomokat hagytak maguk

után. Azon korszakot alkotó szellemi mozgalom, melyet Németországban Mendelssohn Mózes megindított, nemcsak az ottani zsidóknál, de különösen Cseh- és Morvaországban lakó feleinknél is nagy hódításokat tett és miután ezek hazánkbeli hitrokonaikkal élénk kereskedelmi összeköttetésben voltak, természetes, hogy Mendelssohn eszméi nálunk is az eszmék forrongását hozta mozgalmába. Az eddig csekély kivételekkel Lengyelországból hozzánk származott tanítók helyett, különösen a gazdagabb családok, Cseh- és Morvaországból fogadtak gyermekeik mellé házitanítókat, kik nemcsak a héber tantárgyakban, de a világi ismeretekben is alapos oktatásban részesítették a reájok bízott növendékeket. Nemsokára híre terjedt, hogy különösen az északnyugati Felföldön és a Dunántul lakó zsidóság nagyon hajlandónak mutatkozik a Németországból kiindult eszmék befogadására, miért is a cseh és morva tanítók már századunk elején majdnem egészen kiszorították a lengyel származásu m'lamedot, noha a Nagy-Alföld hitközségeiben még mindig ezek maradtak aránytalan tulsulyban.

Nem kell mondanunk, hogy az újabb irányt követő zsidó iskola nyelvében egészen német volt. A politikai hatóságok a század első két tizedében, de még későbbben is oly keveset törődtek a zsidóság művelődési menetével, a magyar nemzeti eszmének és a hazai nyelvnek minél számosabb hiveket hódítani oly távol állott e század elején politikai közéletünk tényezőitől, hogy a nemzetiségek és felekezetek iskoláztatásának nemzeti irányba való terelését szigorubb rendszabályokkal nem segítették elő, daczára, hogy nemzeti irodalmunk ujjaébredése a magyarságra sok tekintetben üdvösen hatott és daczára, hogy már az 1790/91 országgyűlés a magyar nyelv tanítását valamennyi iskolában kötelezővé tette.

Ámde a mai zsidó népiskola első keletkezése mégsem jelen századunkra esik, mert már II. József császár uralkodása alatt számos hazai hitközségben találkozunk ezen intézménnyel. II. József türelmi rendeletével kapcsolatosan, mely a zsidóságnak is megadta hazánkban a szabad költözködési jogot, a hitközségek köteleességévé tétetett, hogy nyilvános iskolákat

állítsanak fel, mely felső parancs nem is maradt eredmények nélkül. Ó-Budán*) Pozsonyban, Aradon, Makón, Pápán, N.-Kanizsán egymás után nyitlak meg a hitközségi iskolák, de hogy ezen intézetek országszerte mily nagy számmal keletkeztek, elegendő, ha azon egy körülményre utalunk, hogy ez időben egyedül a pozsonyi helytartósági kerületben 15 helyen volt felekezeti iskola. Így hát a tulajdonképeni zsidó iskola első korszaka II. József császár idejére esik. Ez a fenkölt szellemű fejedelem, ki korát egy egész évszázaddal megelőzte, a hazai zsidókat is ki akarta emelni nyomoruságos helyzetükből, de ennek eszközölhetésére mindenek előtt szükségesnek tartotta, hogy községi viszonyaik rendezése mellett a korszerű miveltséget is elsajátítsák, mi csak is a rendes iskoláztatás útján

*) Itt közöljük az ó-budai zsidó iskola 1816-ik évben nyomtatott vizsgarendjének eredeti szövegét, mely b. Dr. *Klein* rabbi halála következtében elkallódott és csak az ó-budai monográfia kinyomatása után került kezünkbe. Ezen eredeti okmány azért szerfölött fontos, mert az akkori iskola szerves fejlettségét mutatja, mely a mai iskolának is dicséretére válnék. Az okmány szó szerinti szövege következő:

Einladung
zur
öffentlichen Prüfung
und
Klassenverlesung
der
Schüler und Schülerinnen
an der
israelitischen deutschen Schule in Ofoten.

Ordnung der Prüfung.

Am 5-ten April 1816 von 9 bis 12 Uhr wird nach einer Anrede die Prüfung mit den Schülern der 1-ten, 2-ten und 3-ten Klasse aus der biblischen Geschichte, mit der dazu verbundenen Sittenlehre; dann mit der 1-ten Klasse aus den Anfangsgründen des Lesens, und Kopfrechnen vorgenommen, während dem die Schüler der 3-ten Klasse einen schriftliche Aufsatz ausarbeiten, zu dem ihnen jemand aus dem geehrten Publikum den Stoff anzugeben gebeten wird; hierauf wird die 2-te Klasse im Lesen und Rechnen geprüft; die von der 3-ten Klasse ausgearbeiteten Briefe werden vorgelesen, diese Klasse wird auch sogleich in der deutschen Orthographie, Sprachlehre, und kaufmännischen Rechnungen geprüft. Den Beschluß macht ein Gespräch über die Eintracht. Klassenverlesung, Dankrede, die Probschriften werden vorgezeigt.

Marxus Bresniz
Professor allda.

volt elérhető. Hogy a zsidókat az ő politikai rendszerébe illeszkedő népoktatási intézetek felállítására szorítsa, egyéb intézkedéseken kívül elrendelte, hogy a rabbi csak az esetben adhatja össze a házasulandó feleket, ha az írás, olvasás és számolásban, tehát a legszükségesebb elemi ismeretekben való járatosságukat kellőleg igazolhatták.

Igen könnyen érthető, hogy midőn II. József császár számos üdvös intézkedése éppen nem azért talált általános ellenkezésre, mintha ezekkel a hazai alkotmányt sértette volna, hanem mert a még nem eléggé érett közfelfogásba ütközött, a hazai zsidók is, mondhatnók egyes szélesebb műveltségű hitsorsosaink kivételével, az új iskolákban nem azon áldásos intézményt üdvözölték, mely őket a nagy társadalommal való érintkezésre, az általános emberi és polgári jogok kiérdeklésére és elnyerésére készíti elő, hanem inkább kényszerűségből tettek eleget a felsőbb parancsnak. Ha a fejedelmi elméből szerte áradó szokatlan fény megkápráztatta a szabad társadalmi rendeket, mennyivel kevésbbé csodálkozhatunk azon, hogy mult századvégi, keserves nyomás alatt élő őseink a hirtelen reájuk szakadt új viszonyokba magukat beletalálni nem tudták. Nem az intézmény iránt táplált lelkesedés hozta tehát létre az első korszerű iskolákat, hanem mert a kormányrendeletek elől kitérni nem lehetett. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a zsidóság zöme, mely sorsa javulásában nem bízott, létének legerősebb oszlopait látta megingatva, ha eddigi községi szervezetét megbolygatja és sokkal inkább összenőtt a multnak hagyományaival, semhogy azokkal szakíthatott volna. Kulturális intézményeinek eddigi szervezete minden viszontagságok között fentartotta a felekezetet, megóvta a pusztulástól, enyészettől, nem természetes e tehát, hogy a reá beköszöntő új kort aggodalmakkal fogadta. Ezen körülményre vezethető vissza részben, hogy az új iskolák a zsidó hitközségi élet talajában csak gyenge gyökérszálakat bocsátottak, bárha még egy másik igen jelentékeny tényező működött közre, hogy a József-korabeli zsidó iskolák meg nem erősödtek. A nagy fejedelem korai halála, melyet a zsidókra

is kiterjesztett türelmi rendelet visszavonása megelőzött, ismét viasszaszorította felekezetünket régi helyzetébe és így nemcsak a nagy tömeg bizalmatlanságát igazolta, melylyel sorsa javulásán kételkedett, hanem ősi intézményeinek változatlan fentartására ösztönözte, melyek számára kulturéletének eddig követett irányát is biztosították. Végleg megadták pedig ezen iskoláknak a kegyelemdöfést a politikai világrendet teljesen felforgató események, melyek a múlt század utolsó tizedében Franciaországban megindultak és egész Európát lázba ejtették. Ferencz király, ki atyját Leopoldot követte a trónon, a francziákkal több évi háboruba keveredett, mihez pénz, igen sok pénz kellett. Mikor pedig pénzre volt szükség, a kormányok azonnal észrevették a zsidót. Hitfeleinkre a legkülönbözőbb czimek alatt hihetetlen terheket róttak és miután az élet is rendkívül megdrágult, a szegény zsidóknak keservesen kijutott a küzdelemből, nemhogy még a fölöslegesnek és sokak részéről károsnak tartott nyilvános iskolák fentartására is áldozni hajlandók lettek volna.

De máskülönben is változtak a viszonyok. Ferencz király József nagybátyjának ujitó embereit szélnek bocsátotta, mert azon elvet vallotta, hogy minden úgy van jól, a hogy van, az okoskodó ujitó embereket pedig ki nem állhatta. Az ujszellemi áramlat nyomában járó felforgatások bizalmatlanná tették, a jelszót, mely a haladást tűzte az előretörékvők zászlajára, szíve mélyéből megvetette és nem titkolta éppenséggel, hogy „neki nem okos, hanem engedelmes alattvalók kellenek.“

Nem időzhetünk sokáig sem a most gyér vonásokkal ecsetelt, sem a nyomban utánuk következő politikai eseményeknél, melyek hazánkra egészen 1825-ig hatásukban félelmesen nehezedtek. A napoleoni hadak leverésére szervezett inzurrekció sikertelensége, mely a bécsi kormányt hazánkkal szemben zsarnoki igazságtalanságokra ragadta, az általános elszegényedés, a devalváczió, mely állami csőd ezreket egy nap alatt koldusbotra juttatott, mindezen események oly közelről érintették zsidó hitfeleinket is, hogy egyik zsidó iskola

a másik után bezárult és a régi viszonyok egészen eredeti állapotaikba tértek vissza.

Uj hajnal hasad azonban a zsidó iskolára, azon örökké nevezetes uj korszakkal, mely *Széchenyi* Isván grófnak, a lángeszű „legnagyobb magyarnak“ közéletünk minden ágazatára kiterjedő reformátori tevékenységével az 1825-ik évben kezdődik. „Iskolákat kell emelni a műveltség terjesztésére, mert a tanult ember erősebb mint a tanulatlan“, ezen eszme győzelmére is serény tevékenységet fejtett ki. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy hitfeleink között mind gyakrabban tünedeztek fel az oly európai műveltségű férfiak, kik jelentékeny talmudikus ismereteiken kívül a számukra megnyílt közép- és felsőbb iskolákban nyervén kiképeztetésöket, az ébredező korszellem hatása alatt hazafias érzületben nevelkedtek és *Széchenyi* és pártja törekvésein lelkesedve, hitközségeikben minden befolyásukat felhasználták, hogy a korral való haladásra a zsidóságot előkészítsék, a hitközségek vezetőit újból nyilvános iskolák felállítására serkentsék. Különösen a zsidó orvosok, kik nagy tekintélynek örvendtek hitközségeikben, karolták fel első sorban nagy buzgósággal hitfeleik ezen kulturális ügyét. A jólét is inkább emelkedett és különösen, midőn *Ferdinánd* uralkodása alatt az 1840-iki országgyűlés a sz. kir. városok kapuit is megnyitotta a zsidóságnak, hitfeleinek körében a haladás irányának utját elvágni többé nem lehetett. Mint a tavaszi napfény, mely üde virágokkal és harmatos füvel tarka pázsitot varázsol a még rövid napok előtt jégpánczélos rétre, úgy fakadoztak meg sorra korszerű műveltségünknek első bimbói hitközségeink termőfáján, a zsidó népiskolai intézmény képében. Szerte az országban mindenfelé követésre talál első iskolafentartó hitközségeink példája. Hihetetlenül gyorsan forgott az idő kereke, mert míg az előbbi korszakban még a kalapos király pártfogása alatt keletkezett iskolák sem dicsekedhettek a községi vezetők, még kevésbé a nagy tömeg jóindulatával, most négy-öt évtized után igen számos hitközség nagy anyagi áldozatok árán is a felekezeti népiskola felállításán fáradozik. Igaz az is, hogy

ezen intézmény népszerűségét sokban emelte most azon körülmény is, hogy azokat nem szigorú kormányrendelet, hanem vagy a megérett belátás, a jól felfogott önérték, vagy a hatóságok jóakaró figyelmeztetése, bátorító közbelépése hozta létre. De még sem hagyható figyelmen kívül, hogy a zsidóiskolák felállítását nagyban előmozdította az 1840: XXIX. t. cz. azon rendelkezése, mely a zsidóknak megengedte a szabad telekvásárlást, miáltal most már nemcsak iskoláiknak emelhettek állandó hajlékot, de arról is meggyőződtek, hogy számukra most már nemsokára ütni fog a társadalmi teljes megváltás órája.

Igy hát számos kedvező tényező működött közre, hogy az újabb népiskolai intézmény minél több községben keletkezzék. A szabad birtokvétele, mely a kereskedő hitelét lényegesen emelte, az anyagi jólét folytonos növekedése, a szebb jövőbe vetett remény, mely azzal kecsegtetett, hogy az ifjabb nemzedék számára minden téren megfognak már nyílani a társadalom eddig elzárt sorompói: mindezek a körülmények arra ösztönözték a hitközségeket, hogy még áldozatok árán is előkészítsék a serdülő nemzedéket azon magasztos hivatásra, mely reá, mint a nemzet hasznos alkotó részére a jövőben vár.

És valóban nem csekély áldozatkészséget követelt az új intézmény, különösen keletkezésének első idejében. Az iskola számára, mely eddig a magántanító lakásán megférte és a hitközségre semmi terheket nem rótt, most külön helyiséget kellett bérelni, de miután a bérházak többé-kevésbé iskolai czélokra alkalmatlanoknak, sőt gyakran egészségteleneknek bizonyultak, nem volt más mód a bajon segíteni, mint hogy a község állandó iskolaépületet emeljen. Ha tekintetbe vesszük, hogy a városokban nem rég, vagy csak éppen most megalakult községek a templom építése és berendezése terheit még ki sem heverték, midőn az iskolai építkezés új áldozatokat követelt, nem méltathatjuk eléggé atyáink azon jóindulatát, melylyel az új intézmény iránt viseltettek. Azt sem szabad tekinteten kívül hagynunk, hogy miglen a régi magániskola tanítója csekély járandóság mellett végezte tisztét, az újonnan emelt

tanintézetekhez alkalmazott szakembereket aránytalanul jobban kellett díjazni és miután még a rendkívül magas tandíjak sem fedezték az iskolai kiadásokat, az új intézmény fentartása fokozott és állandó hitközségi terhek viselését jelentette.

A zsidó iskoláknak 1825—1848-ig terjedő ezen második korszakában már sok helyütt okleveles tanítókkal is gyakran találkozunk, habár számosan voltak még mindig olyanok is, kiket nem az önkénytes pályaválasztás, nem a tanítói nemes hivatottság szőlított a kathedrára, hanem vajmi gyakran az élet viharai vagy nyomorúságai szoritottak az iskolának szűk falai közé. Zsidó iskoláink rendjét szabályozó törvények még nem voltak és így a tanítók alkalmaztatása magánjellegű szerződés természetével birt, mely többnyire a pesti, sz.-fehérvári, debreczeni és n.-szombati vásárokon kötötett meg és többnyire csak egy évre, nem ritkán azonban csak félévre szólt. Ez időszakban csak néhány előkelő hitközség töltötte be pályázat útján az üresedésbe jött állásokat, de nem elszigetelten állnak az olyan esetek is, midőn az előjáróság egyik-másik jó hírnévnek örvendő tanítót iskolájához egyenesen meghívott. A képzetebb tanítók rendszerint Cseh- és Morvaországból kerültek ki, hol közülük számosan az ottani képző-intézetekben jeles készültségre tettek szert, miglen magyar származású tanítóink vagy rövid kurzusokon, minő a pesti tudomány-egyetem is volt, vagy a kollégiumok és liceumokkal kapcsolatos tanítóképezdében szerezték, többnyire magánvizsgálat útján, tanításra képesítő okleveleiket. Az okleveles tanítók voltak nem ritkán az iskolák főtanítói, kik mellett kisebb hitközségekben szükség esetén még egy segédtanító is működött. Nagyobb hitközségekben az iskola élén rendszeren a rabbi áll, vagy több esetben hitszónokot szerződtetnek a rabbi mellé, oly célból, hogy a héber tárgyakat ő maga tanítsa, e mellett az iskolát igazgassa és a tanítók működését ellenőrizze. E korszakban a tanítás nyelve még mindig német. A normáliskola czimen, de nem egészen ezen szervezettel bíró hitközségi tanintézetek rendszeren két, vagy fejlettebb állapotukban, kedvezőbb viszonyok között három osztályból állnak, melyek mindegyike majdnem kivétel

nélkül két évfolyammal bir, úgy hogy a tanuló hat évet tölt az elemi iskolában. A hitközségek részéről a tantervekben támasztott igények tulzottak, a józan kritikát ki nem állják, de az eredmény is bámulatos, mely csak úgy érhető el, hogy a pászka és sátoros ünnepekre eső két-két hétre szabott csekély szünetelés mellett a tanítás ideje naponként 8—12-ig d. e., 2—6-ig d. u. terjed, tehát 8 órán keresztül tart. Korunk, mely az iskolai higieniára igen nagy súlyt fektet és a gyermek ép testi fejlődését egy vonalba helyezi a szellemi kiképzéssel, a fejlődés korában lévő gyermekeknek lenyűgözését nem helyeselheti. Tulterheltetésről azonban mégsem igen lehet szó, mert a tanítók dicséretére mondhatjuk, hogy a tananyag tulságos halmazát az iskolában, a tanítás ideje alatt dolgozták fel, úgy, hogy a különféle tantárgyakból adott leczkék iskolán kívüli beemlézése, mely czéltalan és káros szokás mai iskoláztatásunk mellett annyira divatos, akkor még ha nem is egészen ismeretlen, de mai tulhajtásaiban szokatlan volt. A főszlyt a héber tantárgyakra fektették, melyeket naponta 3, sőt helyenként 4 órában is tanítottak, úgy hogy midőn a 13 éves fiu az iskolát elhagyta, héber ismereteinél fogva kis tudós számba ment. Rendesen Mendelssohn bibliafordítását használták, jobb iskolákban a héber nyelvtant nyomatókusan mivelték, e mellett a gyermekek a próféták könyvein kívül a zsoltárokat és példabeszédeket is az eredeti nyelvben könyv nélkül tudták. A német nyelvre is nagy gondot fordítottak, mi közben a tanulók különösen a fogalmazásban oly kiváló gyakorlottságra tettek szert, hogy akárhány elemi iskolás tanuló, kikerülván az intézetből, kisebb kereskedelmi háznak levelezését egészen jól végezte, annál inkább, mert az említett tárgyakon kívül a számolás volt az ismeretek azon kiváló ága, mely a leggondosabb ápolásban részesült. A reáliákat rendszerint az olvasmányokkal kapcsolatosan tárgyalták. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezen iskoláknak még egy igen fontos tantárgyát, a szépirást, mely a kaligrafia remekeit termelte.

A magyar nyelv még csak mostoha gyermeke ezen iskoláknak. Rendszerint bejár ugyan egy-egy keresztény tanító,

vagy érettebb gimnáziumi tanuló, ki a gyermekeket a magyar nyelvre oktatja, sőt nem ritkán keresztény tanítót szerződött a hitközség, hogy a magyar nyelvben kedvezőbb eredményeket mutathasson fel az iskola, de miután a szülei házbán és a templomi szószéken a német, vagy németzsidó szólásmód járatos, bizony nem sokra mennek a tanulók, minden jóakarat mellett sem.

Az osztályok majdnem kivétel nélkül még vegyesek, melyekben fiuk és leányok együttesen tanulnak. Mindenfelé a szakrendszert alkalmazzák és ezért az iskolai előjárók nagy gondot fordítanak a tanító alkalmazásánál, hogy különösen azokban a szakmákban legyen járatos, melyekre az iskolának éppen szüksége van, úgy, hogy egy-egy intézetnél kiváló hebraistát, jeles német tanítót és kiváló szépíró mestert igen gyakran együtt találunk.

A tanítói fizetésekben mód fölött nagyok az eltérések, úgy, hogy olyan tanító mellett, ki hetenként 12—, de sőt 15 p. frtotis kap, találunk 6, 4 és heti 3 frttal díjazott tanítókat, sőt olyanokat is, kik vándorkoszt mellett egy félévi időszakra 20 frt fizetésben részesülnek. A fizetés vagy hétről-hétre, vagy hónapról-hónapra jár ki, noha olyan iskolákra is akadunk, melyek évnegyedes részletekben szolgáltatják a tanítói fizetéseket. A tanítók helyzete igen ingatag és bizonytalan. A hazai felekezeti iskolák legnagyobb reformátora, a halhatatlan *Lőw Lipót* több alkalommal erősen kikelt a hitközségek azon eljárása ellen, hogy tanítóikat minduntalan változtatják, de nem képes megküzdeni az előítélettel, mely elfogultságában azt tartja, hogy a folytonos bizonytalanság serkentőleg hat a tanítóra, a mindgyakrabban alkalmazott erők sokkal serényebben dolgoznak, holott valójában éppen a függő helyzet ezen neme, mely a tanítót és állását lealacsonyította, gyakran a rajta elkövetett igazságtalansággal szemben hasonló igazságtalanságra ragadta és elnyomta szívében a szeretetet, mely a tanító és tanítványok között az iskola legéltetőbb eleme.

De máskülönben szépen fejlődésnek indultak felekezetünk iskolái, mert a csuf türelmi adó végleges eltörlése 1846-ban, melyet

különben 2—3 év óta a hitközségek nem szolgáltatnak már be oly pontosan, jelentékeny teher alól mentette fel felekezetünket; másrésről az a számos biztató jel, mely a közeli egyenjogositással kecsegtetett, arra ösztönözte a zsidóságot, hogy a modern kornak megfelelő népiskoláit mindinkább fejlessze. Ámde senki által nem sejtett végzetszerű események hosszú időre megakasztották hazánk szépen megindult fejlődését, mely felekezetünkre és iskoláira sem maradt visszahatás nélkül. Hazánk örvendetes gyarapodása, a nemzet bámulatos haladása a közélet összes terein, mesterséges izgatásokkal folytonosan szította a nemzetiségek gyűlölködését Magyarország ellen és az osztrák kormány igazságtalan tulkapásai, alkotmányos jogainkat lábbal tipró erőszakoskodásai az 1848-iki eseményeket vonták maguk után. A Pestre egybegyűlt zsidó delegátusok alig kezdhették meg tanácskozásaikat, hogy a teljes jogi egyenlőség elnyerhetése céljából a közös lépéseket megtehessék, midőn hirtelen csatazaj verte fel az országot. *Inter arma tacent musae!* Egyyszerre csak bezárultak a közművelődési intézetek kapui és a zsidó hitközségek is egyszerre azon vették észre magukat, hogy a gyermekek hiába mennének iskolába, *mert nincs a ki őket tanítsa.* A magyar származásu zsidótanítók, kik 1848-ban már jelentékeny számban adták magukat e pályára, majdnem egytől-egyik fegyvert fogtak és a haza védelmére siettek, kikhez sokan csatlakoztak az idegenből ide került társak közül is. Számosan közülük ott maradtak a csatatéren, midőn pedig az egyenlőtlen harc kimenetele után mély sötétség borult a nemzetre, számosan közülük börtönbe és a hadbíróság elé kerültek.

Uj politikai aera következett ez után, mely zsidó iskolaügyünkre nézve is uj korszakot jelent és 1850—1860-ig, egy évtizedre terjed. Ezen időszak, mely ólomsúlylyal nehezedett a nemzetre, a zsidó iskolákat is más irányba terelte ugyan, de midőn hazafias gondolkodásunk elítéli a kegyetlenkedéseket, érzelmeinkben pedig undorral fordulunk el vértanuink hóhérjaitól és ama brutális erőszaktól, mely magát kormányrendszernek nevezve, bölcsesség helyett a kémkedés és feljelentések megvetendő eszközeivel dolgozott: még sem tagadhatjuk más rész-

ről, hogy tanügyünk szabályozására, iskolaügyünk fejlesztésére ezen évtized rendkívül hatással volt. Habár a zsidó iskola már-már követni kezdett nemzeties irányát feladni volt kénytelen, az osztrák kormány, mely germanizáló törekvéseiben erős támaszt vélt találhatni a zsidó iskolában, első sorban pedig a zsidó tanitóságban, mindent elkövetett, hogy ezeknek kedvezzen, és hogy az iskolát a maga céljaira annál biztosabban felhasználhassa, a hitközségeknek intézeteikre gyakorolható befolyását a lehető legszűkebb korlátok közé szorította. Politikai céljai elérésére a Bach-kormány közegeit a legszigorubb ellenőrzésre utasította és miután az iskolai felügyelőket a kath. papság kebeléből tulnyomóan kitűnő szakemberek közül, minden protekció mellőzésével — választották ki, iskoláink intenzivitásban rendkívül sokat nyertek, részben az utasítások és rendeletek, részben azon szakszerű gyakorlati utmutatások mellett, melyek a tanítás eredményét a helyes methodikai feldolgozás következtében biztosították.

A bresciai hiéna, vagy német nevén *Haynau* az ostrom-állapot elrendelése és kegyetlen vérengzései közben a zsidó hitközségeket is rendben megsarczolta, így akarván büntetni felekezetünket, mert a nemzeti ügy mellé állott. Hazánk területét a Bánáton, Erdélyen és Horvátországon kívül a *budai, nagyvárad, győri, kassai és pozsonyi* helytartósági kerületekre darabolta szét, melyekben a tankerületi főigazgatóságokat is nyomban szervezte. A hitközségi autonómiát tetemesen megcsonkította, a szabad választás helyébe a gazdaság ügyeivel megbízott előljáróság kineveztetését léptette életbe, mely rendszer 1856-ig változatlanul megmaradt, miglen innen túl az előljáróság választása mindenkor a szolgabíró elnöklete alatt ejtetett meg egészen 1867-ig.

Ezen a hitközségi kormányzatra vonatkozó intézkedések után teljes erejével a zsidó iskolák szervezéséhez fogott. A helytartósági tanács a szolgabírák útján felszólította az előljáróságokat, hogy a mennyiben a hitközségnek nyilvános elemi iskolája nem volna, haladéktalanul ezek felállításáról gondoskodják. Minden egyes intézet számára a tankerületi főigazga-

tóság útján a helyi plébánost jelölte meg az iskola felügyelőjének, miglen a hitközségi rabbi ellenőrzési jogát csak a héber tárgyak tanításánál engedélyezte. Ezen szabály alól csak ott tettek kivételt, hol a rabbi teljes politikai megbízhatósága mellett kimutatható paedagogiai készséggel birt és meghívó levelében mint az iskola igazgatója is meg volt nevezve. Rendszerint azonban a hitközség felterjesztése alapján a helytartótanács az iskola tanítói közül nevezte ki az igazgatót, úgy hogy a tanker. főigazgatóság a tanügyi rendeleteket és utasításokat az igazgató útján intézte az előljáróságához, valamint hogy ez is csak az igazgató útján érintkezhetett a tanügyi kormánylyal.

Valamint politikai intézkedéseiben mindenütt a szigor, úgy az iskolák kormányzatában is a hajthatatlan erély uralkodott, mely mindenre kiterjedő hatáskörébe semmiféle beavatkozást nem tűr. Miután a megzsarolt hitközségek többnyire szegényebbek, csak bérházakban helyezhetik el iskoláikat, de lankadatlan következetességgel szorítja az előljáróságokat iskoláépületek emelésére. A kormánynak ezen folytonos sürgetése nem is marad eredménytelen, mert egyik község a másik után állandó iskolahelyiségekre tesz szert. Mindazonáltal nem egy könnyen nyerik meg ezen intézetek az államérvényes bizonyítványnyal ellátott nyilvánossági jogot, mert ezt a kedvezményt csak az esetben hajlandó megadni a kormány, ha az általa támasztott mindazon igényeknek megfelel, melyekről később lesz szó. Ezen megszorításban oly szigorú volt a helytartótanács, hogy politikai rendszerének majdnem végeig, azaz 1865-ig, a nyilvánossági jogból kifolyólag, magántanulók megvizsgálására és államérvényes bizonyítványok kiszolgáltatására a következő iskolák szerepelnek:

a) a *nagyvárad* tankerületben: 1. a temesvári izr. mintafőtanoda, 2. az ó-aradi, 3. a szegedi, 4. a h.-m.-vásárhelyi, 5. a nagyvárad főelemi iskolák.

b) a *győri* tankerületben: 1. a pécsi mintafőtanoda, 2. a n.-kanizsai, 3. a tatai, 4. a veszprémi, 5. a bonyhádi izr. főelemi iskolák.

c) a pozsonyi tankerületben: 1. a lévai, 2. n.-szombati, 3. a nyitrai, 4. a pozsonyi hitközségi főelemi, 5. a pozsonyi primárfőiskola, 6. a szeniczi, 7. a trencsényi, 8. a verbóii izr. főelemi iskolák.

d) a kassai tankerületben: 1. a s.-a.-ujhelyi, 2. a miskolci, 3. a gyöngyösi izr. főelemi iskolák.

e) a budai tankerületben: 1. a pesti mintafőtanoda, 2. a pesti hitközségi főelemi „sip-utczai“, 3. a bajai, 4. a lovasberényi, 5. a kecskeméti, 6. az ó-budai, 7. a váci és 8. a sz.-fehérvári anyahitközségi főelemi iskolák.

Ha tehát meggondoljuk, hogy 1850—1865-ig, vagyis másfél évtizeden keresztül csak 29 intézet nyerhette el a több százra menő iskola közül az állami jogokkal felruházott elismerést, elképzelhetjük, hogy ezen kedvezmény fölötté terhes és szigorú föltételekhez volt kötve, nevezetesen:

1. Elengedhetetlen kellék gyanánt követelte a kormány, a mint már említettük, hogy az ilyen iskolák saját, a czéljuk megfelelő helyiséggel legalább négy és lehetőleg egy ugynevezett *elementáris*, vagyis előkészítő osztálylyal, birjanak, melyek az előirt tanszerekkel ellátva külön osztálytanítók vezetése alatt álljanak, kik közül egy igazgatótanítói czimet visel. Követelte, hogy a bécsi állami könyvnyomda által kiadott tankönyvek használtassanak, a helytartóság által megállapított tanterv és iskolai rendtartás szigoruan alkalmaztassék és hogy az ének és rajztanításon kívül a leányok külön a kézimunkában is alapos oktatásban részesüljenek, mely czélra külön kézimunka-tanterem volt felállítandó és kellőleg berendezendő. Feltételül volt szabva, hogy az alkalmazandó tanítók főelemi iskolai tankepesítő bizonyítvánnyal birjanak, noha e tekintetben a tankerületi főigazgatók gyakran elnézést tanusítottak és iskolalátogatásaik alkalmával tett személyes tapasztalataik alapján a már alkalmazott, de még le nem vizsgázott jelesebb készségű és politikailag megbízható tanítóknak a felmentéssel együtt a főelemi tanítói czimet is megadták.

Távolról sem elégedett meg azonban ezekkel a helytartó-tanács, mert megkövetelte:

2. az állandó iskolaalap, illetve az iskolai jövedelmek kimutatását. Természetes, hogy ingatlan vagyont, melynek jövedelme az iskola kiadásait évről-évre fedezze, hitközségeink kimutatni képesek nem voltak, mert ha tulajdon épületeikben helyezhették is el közintézeteiket, ezek nemcsak jövedelmet nem hajtottak, de épentartásuk biztos kiadásokkal járt, ott pedig, hol jó gazdálkodás mellett a hitközség még egy-két bérházat is szerzett, ezek évi haszna az iskolai kiadásokhoz képest jelentéktelen összeget képviselt. Így tehát nem maradt egyéb hátra, mint hogy az előljáróság a kultuszjövedelmeknek, nevezetesen pedig az ugynevezett husadónak jelentékeny részét lekösse az esetre, ha a havi részletekben fizetendő tandíj az iskolai költségeket nem fedezné. E végből az előljáróságok, hogy hitközségi szükségleteiket fedezhessék, melyek bizony a tagok vagyoni állapotához mérten az okszerű gazdálkodással arányban nem álltak, oly magas tandíjakat szedtek be, melyek a szülőket igen érzékenyen érintették, noha másrésről a vagyontalan gyermekek tanításában a legszélsőbb határokig elmentek. Ezen magas iskolai adó azonban legtöbb esetben nemcsak az iskolai kiadásokat fedezte, de számos példát tudunk reá, hogy a hitközségi előljáróságok a kultusz egyéb céljaira az így befolyt fölöslegből szép összegeket fordítottak, e mellett a hitközségi alkalmazottak leányai kiházasítására, a kórus erősítésére, a kántor fizetésének javítására, egyik-másik alkalmazott nyári fürdőzésére és egyéb humánus célokra is bizonyos összegeket juttattak. Az igazság kedvéért meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy az érdekes előljáróságok a kormány által védelembe fogott és magasabb műveltségüknél fogva némileg öntudatosabb és az előljáró uraknak nem hizelgő tanítóknak ezen összegekből fizetéseiken felül mit sem adtak, pedig a szegény tanító hitvány néhány forintért 6–7, de legtöbb esetben 8 órán keresztül törte magát a felek gyermekeivel, hogy aztán a fárasztó munka után a privát-tanításhoz lásson, mert a tanító családjának is szüksége volt a kenyéren kívül sok egyébre, nagy szüksége lett volna magának egy kis üdülésre, melyből azonban a „fix“ fizetésből nem juthatott.

Csakhogy az érdekei fölött éberén őrködő osztrák kormány említettem kémrendszeréből kifolyólag gondoskodott róla, hogy egy falevél se rezzenjen meg tudomásán kívül és így természetes, hogy hitközségeink nem mindig helyeselhethő praktikáiról is pontosan értesült. Sok kedves embere volt az ide került és általa beprotégált zsidó tanítók között és ezek közt nem egy a tanker. igazgató urral igen meghitt viszonyban volt és úgy magántársalgás közben elmondott egyet mást, mi másnap hivatalosan titkos jelentés alakjában megtette útját fel Budára, a helytartótanácsához. Ezekre vezethető vissza, hogy a tanker. főigazgatóságok mind sürgősebben kezdték követelni és föltételül szabták :

3. hogy a főelemi iskolákhoz kötött nyilvánossági jog csak úgy adható meg, ha a hitközségek esetleg aggságra jutandó tanítóik számára nyugdijalapról gondoskodnak, sokszorosan hivalkozván arra, hogy a leendő fölösleghől ez úgy is fedezhető. Többszörös oknál fogva azt hisszük, hogy bárha a helytartótanács szívesen vette, ha a hitközségek iskoláikban munkaképtelenné vált tanítóik végellátásáról gondoskodnak, ezen követelésével mégis első sorban azért állt elő, mert a zsidó tanítóknak kedveskedni akart, azon reményben, hogy így inkább megnyeri őket germanizáló terveinek. Ezen feltevésünkben főleg azon megfigyelésünk támogat, hogy miglen Bach kormányrendszere máskülönben követeléseiből nem igen szokott engedni : a hitközségi tanítói nyugdij-alap létesítése körül oly elnézőnek találjuk a h. tanácsot, hogy még mikor végórája ütött is, alig néhány helyen tettek eleget ezen rendelkezésének. Ámde annál nagyobb erélyt fejtettek ki a tanker. főigazgatóságok a tanítók kinevezésénél és azok véglegesítésénél. A helytartótanács csak a hármás jelölés jogát adja meg a hitközségnek és akárhányszor érvénytelennek jelenti ki a választást, miután ez nem a kormány megelőző jóváhagyása mellett történt. Az ideiglenes kinevezés 3 évre szólt, a mikor a ker. főigazgatóság kedvező véleményezése alapján a tanító véglegesítéséről szóló dekretumát megkapta. A tanker. főigazgatók kiváló paedagogusok voltak, tekintélyök is sokkal na-

gyobb, mint a mai kir. tanfelügyelőké, mert az akkori politikai rendszerből kifolyólag sokkal szélesebb hatáskörük is volt. Ezek közül különösen kivált az erélyes dr. Haas Mihály, a későbbi szatmári püspök. A zsidó tanítókat a dédelgetésig szerette, mert a kötelességérzetet, a sok intelligens elemet és a folytonos önmivelésre irányzott ambíciót becsülni tanulta bennök. Idejének tetemes részét az iskolában töltötte, rendkívül tudott örülni, ha ügyesnek találta a tanítót, de mihelyt valami nem tetszett neki, maga vette át a fonalat és bámulatra ragadta hallgatóit.

Látogatásai után mindig konferenciát tartott, melyekben methodikai fejtegetései és utmutatásai kiváló ösztönzésül szolgáltak a tanítók tovább képzésére. Nem volt fukar a dorgálásokban, de a dicséretekben sem. Egy ilyen látogatása alkalmával arról értesült, hogy az előljáró a tanhatóság tudta és beleegyezése nélkül az egyik tanítónak felmondott. Az előljáró, kit e miatt felelősségre vont, nem ismervén kellőleg a helyzetet, bátran oda szólt: „Főtisztelendőséged nekem ebben nem parancsol“, mire Haas dörgő hangon fenyegetve rákiált: „Ha 24 óra alatt felmondását vissza nem vonja, vasra veretem s úgy kísértetem be a kerületi tömlöczbe!“ Természetes, hogy mi a törvények fölött való öröködést, alkotmányos formáink között nem így képzeljük és a végrehajtó közeg ilyen kifakadását nem helyeselhetjük, de a tanfelügyelői rendelkezési jog némi kibővítése bizony ma is nagyon helyén volna, nem mindenben megnyugtató tanügyi állapotaink mellett.

1857-ben azonban, mintha érezhetővé kezdett volna válni, hogy lazulni kezdenek a gyűlölt rendszer által kovácsolt pántok. Községeink ismét visszanyerik az előljárósági választási jogot, igaz, hogy még mindig megszorítások mellett; 1860-tól kezdve pedig újból éledezni kezd a remény, hogy hazánk ismét visszanyeri teljes szabadságát, alkotmányos jogait. A magyar nyelv iskoláinkban egyszerre tért hódít, bárha tanítóink között eddig is mindig voltak lelkes hazafiak, kik a várható kellemetlenségekkel bátran szembeszállva, az adott viszonyok között mindent elkövettek, hogy a nemzeti érzületet kellőleg ápolják

és a magyar nyelvismeretekben is igen szépen haladtak tanítványaikkal. Különösen 1863 után, midőn a tanterv új revízió alá került, mit a megváltozott politikai helyzet tett szükségessé és a kormány a nemzeti aspirációknak némi engedményeket tett, lassan-lassan egyes tantárgyak ismét magyar nyelven tanítottak. Különösen érdekes pedig, hogy midőn ugyan csak 1863-ban a kath. papság több egyházmegyében a zsidó iskolák igazgatásától visszalépett, a helytartótanács indítványba hozta, hogy minden tankerület hitközségei fizetéses tanfelügyelői állásokat szervezzenek, melyekre természetesen zsidó tanférfiak volnának választandók.

Ezen tervbe vett fontos intézmény, mely az autonómiai jogkörből természetesen kifoly, sohasem létesült felekezeti iskoláink nagy kárára. Szűkre szabott terünk, de egyéb körülményeknél fogva is nem taglaljuk itt bővebben a terv elejtésének okait. Mind a mellett meg kell jegyeznünk, hogy a királyi tanfelügyelői intézmény éppenséggel nem zárja ki ma sem, hogy felekezeti tanügyünknek tankerületekként szakfelügyelők álljanak az élén, a mint hogy a pesti hitközség ilyen állást oktatásügye nagy előnyére tényleg szervezett is. Zsidó iskoláink között nincs kettő az egész országban, melyek a héber tantárgyak tantervére nézve teljesen megegyeznének és fájdalmasan meg kell vallanunk, hogy ez tanügyi viszonyaink rendezetlenségére nézve sujtó kritika. A zsidó iskola felekezeti életünknek lüktető ere, mely az egész szervezetet táplálja. Nem nyugodhatunk meg tehát egészen a helyi ellenőrzésben, mely sokszor megbizhatatlan, sokszor igen laza, sőt gyakran nem is szakszerű. Kell, hogy az egy szellemi irányban haladó hitközségek közös tanterv alapján tudatosan törekedjenek egy cél felé és kell, hogy e pontosan meghatározott cél felé való törekvés illetékes szakközegek által ellenőriztesék. A magukra hagyott hitközségek néha anyagi, de még többször erkölcsi támogatásra szorulnak, hogy terheik viselésében el ne lankadjanak, a tanítókat is irányítanunk kellene, hogy feladataikat mint ifjúságunk nevelői hogyan teljesítsék, mindez pedig okadatolttá teszi az általunk szükségesnek vélt szakfelügyeletet.

De még két momentum teszi a mi szempontunkból nevezetessé ezen korszakot. 1859-ben létesül az orsz. izr. tanítóképezde, mely *Léderer* Ábrahám, *Deutsch* Henrik és dr. *Bánóczi* József sorrendben következett jeles igazgatása alatt paedagogiailag kitűnően képzett, felekezete ügyeiért buzgó, hazafias érzelmeiben példátadó magyar tanítógárdát nevelt. A másik nevezetes, felekezetünk tanügyi fejlődésében korszakos mozzanat az „Orsz. Izr. Tanítóegyesület“ létesülése, mely egyesülethez foghatót felekezetünk tanítói sehol sem tudtak alkotni. Az egyesülés eszméjét *Buxbaum* Henrik, a pozsonyi primár-iskola érdemekben gazdag szeniora penditette meg 1859-ben b. e. *Lőw* Lipót Ben-Chananja cz. jeles folyóiratának II. füzetében. (425. oldal).

A tanítók helyzete u. i. mind türhetetlenebbé vált, mert a hitközségek, melyek többi alkalmazottaikkal — a rabbit kivéve — kényük-kedvök szerint rendelkezhettek, gyarló emberi gyengeségeinkből kifolyólag nagy ellenszenvvel viseltettek a kormány részéről állásaikban megvédett tanítók iránt s ezen hangulatuknak a nehéz szolgálattal, semmi arányban nem álló mostoha díjazással adtak kifejezést. A tanítók anyagi bajai évről-évre súlyosbultak, elannyira, hogy 1866-ban a pesti, budai és ó-budai tanítók közös akciója folytán az egyesület megalakult. Külön lapot kellene szentelnünk ez egyesület tevékenységének, mely Szegeden és Aradon 1868-ban és 1869-ben tartott vándorüléseivel is nagyban emelte a tanítóságban az összetartozandóság érzetét. Alapszabályaihoz hiven a szegény és betegtanítók segélyezése, a tanítóözvegyek és árvák támogatása, a zsidó hitfelekezeti szellem ápolása valamint a felekezeti tanügy fejlesztése körül bámulatrakeltő tevékenységet fejtett ki, mely évről-évre mindhárom irányban fokozódott, midőn az egyesület „Értesítő“-jében olyan szaklapot nyert, mely a tanítókat a szent czélok körül tömörítette és összetartotta. Számos hitközségnek könnyített a terhén szolgálatukban megbetegedett, vagy munkaképtelenné vált tanítók, azok özvegyei és árvái segélyezésével, a magyar fordításu biblia, a sziddur és olvasó- és nyelvkönyvei kiadásával pedig

oktatásügyünkön nemcsak nagyot lendített, de az iskolák teljes megmagyarosításán, a hazafias érzület ápolásán ez uton szintén hathatósan közreműködött. Ma már fiókkörök útján országosan is szervezve van, melyek az anyaegyesületet lelkesedéssel és szeretettel támogatják és a vidékenként tartott értekezleti gyűlésezeikkel becsületet szereznek nemcsak a zsidó tanító névnek, de a felekezetnek is mindenfelé elismerést a tanügyi kormány legmagasabb köreiből is. Így tehát ezen egyesület a felekezeti tanügy egyik igen fontos tényezőjévé vált.

Igy záródik le felekezeti tanügyünk harmadik korszaka, melyben a germanizált iskola a politikai események fonalán bárha küzdelmek és akadályok között ismét a nemzeti irány felé hajlik. Az 1868-iki esztendővel új korszak derül hazánkra, mely tanügyi tekintetknél fogva is örök időkre nevezetes. Alig, hogy a nemzet 1867-ben visszanyerte önrendelkezési jogát és alkotmányos államéletében újból berendezkedett, a népiskolai törvényben lefektette, megvetette közoktatásunk új irányu fejlődésének alapjait. Ez irányt valódi szabadelvűség és a benne megnyilatkozó hazafias szellem jellemzik. A nemzetiségek és felekezetek önrendelkezési joga legtávolabbról sem szenved semminemű megszorítást, a mennyiben az állam érdekeit kellően tisztelik. Különös fontosságot nyer azonban az 1868: XXXVIII. t. cz. a községi iskolai intézmény életbeléptetése által. A szabadelvűségülte ünnepeit, mely első nagy vívmányaként a zsidók egyenjogosítását iktatta törvényeink 1867: XVII. törvénycikkébe.

Igy hát felekezetünknek is ütött a megváltás órája, de mintha szótlanná vált volna a zsidóság örömteljes meglepetésében, csak hónapok múlva hangzott fel templomainkban a hálaima, melyet a régóta táplált remények teljesítéseért felekezetünk az Egek Urához küldött. B. Eötvös József, a nemes szívű emberbarát, ki a zsidók egyházi szervezkedését is szükségesnek tartotta, hogy így teljesen rendezett viszonyok között a nemzeti ügyet annál hathatósabban szolgálhassák, Ő Felsége jóváhagyásával egybehívta a kongresszust, mely négy havi tanácskozásai után az utolsó órában a zsidó fele-

kezeti iskolai szabályzatot is letárgyalta ugyan, de végső eredményében még is nagy szerencsétlenséget jelentett a hazai zsidó hitközségekre, mert azokat továbbfejlődésükben megakasztotta. A két ellentétes irány, mely a zsidóságban régóta lappangott, sőt csiráiban tulajdonképpen mindenkor és mindenütt meg volt a haladó és konzervatív pártok összemérkőzése, a kongresszus alatt és után viszálykodássá, majd gyűlölködéssé fajult, melyet első sorban az iskola sinylett meg, sőt sok esetben áldozatul is esett neki. Így tehát a zsidó iskolát a két párt surlódása részben gyengítette vagy éppenséggel megsemmisítette. Még a pesti izr. nagyközség előljáróságában is, *Tenczer Pál* lelkes felszólalása után csak egy szavazat menti meg a zsidó iskolát. Különösen a centrumokban, a hol tehát a zsidóság már domináló nagy számánál fogva is eljárásában a vidéki hitfeleknek például szolgál, mindenütt nagy veszélyben forgott a zsidó iskola. A városok képviselőtestületei a felvirradt szabadság édes örömében a nemzet összes elemeit népiskoláiban akarja egyesíteni, ott akarja őket átformálni a jobbajaink előtt lebegő nemzeti egység nagy eszményképére. Számos izr. hitközség a hozzája intézett felhívásra feladja iskoláit, így szűnnek meg az ó-budai, budai, temesvári, n.-várad, gyöngyösi, z.-egerszegi, kecskeméti, sz.-fehérvári, szeniczi, miavai és még egész sora felekezeti intézeteinknek. Igaz, hogy az iskolák e feladásához sokban hozzájárult a hitközségek rohamos elszegényedése, mely a szakadás következtében a hitközségi jövedelmek megcsappanásával csakhamar érezhetővé vált, de miglen a haladópárt fölöslegesnek tartotta immár a zsidó iskolát, az orthodoxia örömet tudott rajta, mert annál könnyebben tarthatta fenn ilyformán héber vallásiskoláit, melyekben gyakran a chéder éppen nem egészséges szelleme újból ébredezett. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a községi iskolák egyes vidékeken nemcsak belső berendezésüknél fogva nem feleltek meg, a mennyiben, ha névre nem is, de lényegben a kath. jelleget teljesen megtartották, de nem feleltek meg azért sem, mert a bennök uralkodó szellem nem elégítette ki a közös iskolához fűzött reményeket, mely körülmény

gondolkodó és szabadelvű paedagogusokat is arra a konkluzióra juttatott, hogy addig, míg a községi iskolai intézmény nem minden tekintetben egységes elvek szerint jár el, addig a felekezeti iskola már csak ez oknál fogva is fentartandó.

De közvetlenül az iskolai törvények életbelépte után nemcsak a felekezeti iskola jövője, hanem a benne működő tanító helyzete is bizonytalanná, sőt később türhetlenné vált. A hitközségek nagy része, mely az 1868:38 t.-cz.-ből és a kongresszusi statutumokból megtudta, hogy a tanító a három első szolgálati év után véglegesítendő, a törvényben és szabályzatban említett „próbaidő“-be kapaszkodott, rendesen a kikötött idő betartása mellett tanítóinak felmondott. A kormányközegek eleinte úgy magyarázták az új iskolatörvényt, hogy az csak az állami és községi iskolákra és azok tanítóira vonatkozik és a hitközségek rosszul értelmezett autonom jogkörét bolygatni nem merték. Az Orsz. Izr. Iroda szintén kényszerhelyzetbe jutott, mert ha az állásától jogtalanul megfosztott tanítót védelmébe vette, a hitközség hirtelen pártállást cserélt, hogy a reá nézve kötelező statutumok alól kibujhasson. Enyhítette ugyan a tanítók baját, ha a község követelte reverzálist évről-évre mint „próbatanítók“ aláírtak, csak hogy ezen folyton ismétlődő megpróbáltatások nemcsak a tanítói tekintélyt ásták alá, de a tanítócsaládok existenciáját is igen képtessé tették. Ehhez járult még, hogy a reverzálist a hitközség egyszer csak komolyan vette s így sok tanítócsalád időről időre a szó szoros értelmében koldusbotra jutott. Való, hogy az előljáróságok ezen semmikép sem igazolható eljárását azon előrelátó gondoskodás szülte, hogy munkaképtelenné vált tanítóik végellátásáról ne kelljen gondoskodniok, de kiméetlenségök mégis visszatartásra talált. Néhány független gondolkodású tanító, a szónak és írásnak egyaránt mesterei, tanítógyűlésekben, a napi sajtóban és röpiratokban éles hangon, szomorú jövővel kecsegtető állásukat is kockára téve, a hitközségek ellen támadtak, sőt a kormány ellen is fordultak, mely ezen iskolai állapotokat megtűrte. Különösen a „Hon“ derék rovatvezetője *György Aladár*, a jeles publicista maga is segítségére sietett a nemes

ügyben kardoskodó fiatal tanítóknak, kik közül a korán elhunyt és a pesti kerepesi sírkertben pihenő *Handelsmann* József nevét e helyen kegyelettel megörökíteni kötelességünknek tartjuk. Az orsz. izr. tanító-egyesület is részben azért indította meg 1875-ben az „Értesítőt“, hogy az itt ecsetelt bajoknak útját állja, 1877-iki közgyűléséből kifolyólag pedig a kormánynál a zsidó tanítók zilált helyzetének rendezését kérlemzte. És 1878-tól kezdve csakugyan kiadattak a miniszteri rendeletek, melyek a reverzálist semmisnek nyilváníják a tanítók véglegesítésénél és egyéb szolgálati viszonyaik elbírálásánál az országos törvényeket veszik alapul.

Ezen felsőbb intézkedésekből kifolyólag lényegesen megjavult a tanítók helyzete, annál is inkább, mert az 1875-ik évi nyugdíjtörvény, ha nem is elégitette ki kezdetben a hozzá fűzött reményeket, mégis lényegesen könnyített a hitközségek terhén és előre volt várható, hogy idővel a törvényhozás kedvezőbben fog intézkedni, a mint hogy ezen várakozás később teljeseedett is. E mellett a községi és állami iskolák túlműködése mellett az eredmény sem lehetett olyan kedvező, mely a zsidó szülők igényeit kielégíthette volna s így felekezeti népoktatási intézeteinket nemcsak a felosztatástól nem kellett féltetnünk, de számos új iskola keletkezése által a meglevők folyton gyarapodtak. Jelen munkánkban kiadott monográfiánk sokat hangoztatják ugyan a „tanügy oltárára hozott áldozatokat“ s ez nem egészen megnyugtató jelenség, de másrésről megfigyelhettük községeink, hogy azon helyeken, hol a felekezeti iskolát feladták, semmiféle póttintézkedés nem tartóztathatta fel a hitélet rohamos hanyatlását. *A zsidó hitközség csak addig számottevő tényező, addig bir tekintélylyel, míg iskolái vannak.* Olyan községek, melyek fennállásuk legnagyobb biztosítékát, gyermekeik szent törvényeinken alapuló neveltetését feladják, széttépik a tradíció folytonosságát és tudatosan vagy meggondolatlanul elhagyják azon közös alapot, melyen felekezetünk áll. Hazánkat szeressük, javáért áldozzunk, szép magyar nyelvünket ápoljuk, vegyünk buzgón részt a nemzeti törekvésekben felekezeti intézményeink ápolása

mellett, melyek nemcsak a közjó szolgálatában állanak, de eredményeit fokozzák.

Ezeknek előrebocsátása után átadjuk iskolai monográfiánk első két kötetét a nyilvánosságnak, vajha a belőlők merithető tanulságok áldásttermőleg hatnának hitközségeinkben!

Barna Jónás.

A pesti izr. hitközségi fiúiskola monográfiája.

Irta

Mandl Bernát

tanító.

A hitközség és az iskola megalakulása.

Valamint a szomszéd Ausztriában, úgy hazánkban is, a zsidók általános művelődési mozgalmai és iskolaügyük átalakulásai azon korban indultak meg, melyben *Mendelssohn*, „a német Szokrates“, a zsidó társadalmi reformátor működése majdnem egybeesik II. József nemes törekvéseivel.

E két lánglelkű férfiú társadalmunkat átalakító törekvéseinek hatása alatt feléledt az addig még nagy elnyomatás alatt synylődő honi zsidóság is, melyet a gyűlölet és megvetés a polgári élet körein kívül helyezett. A német és különösen az osztrák birtokosok min-tájára, kikre e nagy szellemek közvetlenebbül hatottak, minálunk is — noha eleinte csak lassan és elvétve — javulni kezdtek a zsidók nevelési és művelődési viszonyai.

Minthogy a gyermekek taníttatását a zsidók mindenkor vallási kötelességnek is tekintették, bizonyára már előbb is csak kevesen voltak közöttük hazánkban olyanok, kik írni-olvasni ne tudtak volna, noha csak a chéderben sajátíthatták el ezen elemi ismereteket. Itt t. i. megtanultak legalább írni és olvasni héberül s ezzel oly irodalmi nyelv birtokába jutottak, melynek könyvei — kivált a „könyvek könyve“ — köztük nagy értelmiséget fejlesztettek.

Mindamellett most, hogy a fenkölt szellemü uralkodó őket többi alattvalóival egyenlővé és az általános emberi haladáshoz közelebb akarta hozni, szükségessé vált, hogy szűk szellemi körükből kilépjenek és a régi, sok tekintetben félszeg és fonák chéderrendszerrel szakítsanak.

Ennek legbuzgóbb szószólója akkor *Hartwig Wessely* volt, ki a humánus császárnak különösen az iskoláztatásra vonatkozó rendeletein lelkesülve, még 1782-ben „A béke és igazság“ czime alatt¹⁾

¹⁾ דְּבָרֵי שְׁלוֹם וְאֵמֶת Megjelent könyv alakjában. Berlin 1794 és Wien 1826.

a monarchiában lakó zsidókhoz röpiratot küldött szét, melyben a nemeslelkű császár és a nagy zsidó bölcész eszméinek apostolaként buzgólkodott, arra serkentvén hittestvéreit, hogy az iskolákra vonatkozó császári rendeleteket haladéktalanul és hiven hajtsák végre.

E röpiratot mohón olvasták kétség nélkül a magyarhoni zsidók is és noha a fanatikus maradiság uttörő munkáját itt-ott megakasztani akarta, államférfiai bölcseséggel és meggyőző erővel irt felhívása lépésről-lépésre mégis egyengette a rögzös pályát, melyen mult századvégi őseinknek az ész és korszerűebb oktatásmód felé haladniok kellett. Elénken és találóan ecsetelte különösen a 3—8. fejezetekben az akkori természetellenes, esztelen és tarthatatlan iskolaállapotokat és helyes paedagógiai szellemtől áthatott utbaigazításokat adott nekik, melyekkel a nemes uralkodó intencziói szerint járhattak el a fiatal nemzedék modernebb iskoláztatásában.

Ezen őszinte tanácsai, valamint az 1783. évi márczius hó 31-én 1828. sz. a. kiadott, a zsidók újabb szellemű iskoláztatását tárgyaló császári patens hazánkban is sok helyt követőkre talált. *Pozsonyban, Ó-Budán, Nagy-Martonban, Nagy-Váradon* és még egyebütt nyilvános zsidó iskolák keletkeztek.

Fővárosunkban, a hol ma az országnak legtekintélyesebb, bámulatot keltő szervezett és mintaszerű intézményekkel bíró hitközsége virágzik, azon időben a zsidó hittestület még csak kezdetleges állapotban volt. Fejlődésének első lépéseit ecsetelni nem tartjuk fölösleges munkának, mert így jobban méltathatjuk azon menetet is, melyen a történeti folytonosság kapesán iskolánk majdnem egyidejűleg magával a hitközségi szervezkedéssel keletkezett és fejlődött.

1781-ig, vagyis azon örökké emlékezetes évig, melyben II. József császár híres türelmi levelét kibocsátotta, Pesten, a város régi szabadságlevele folytán zsidók és nem katolikusok nem lakhattak. A nagy és nemes fejedelem nevezetes rendelete azonban, mely országaiban mindenütt megtörte a türelmetlenséget, kinyitotta végre Pest városának kapuit is a protestánsok és zsidók előtt egyaránt.

Öt évvel később, 1786-ban már a zsidó kereskedők jelentékeny telepével találkozunk Pesten, amint ezt *Korabinsky* azon évben megjelent földrajzi szótárában fel is említi¹⁾. 1787-ben a helytartóság megengedte nekik, hogy a röviddel azelőtt berendezett imaszobájukban ájtatosságukat végezhatték és azontul egyre tartott az új

¹⁾ I. Korabinsky. Hist. geogr. Lexikon. Prstb. 1786, 532. l. 2) Főv. lvt. Intim. fasc. 13/1250. és Magazin f. hebr. Lit. u. Wissensch. Jaroslau III. Jhrg. 160. l. 4)

telepések bevándorlása épen nem a város anyagi gyarapodásának rovására.¹⁾

Minthogy a nemeslelkű császár 1790-ben bekövetkezett halála előtt többek közt türelmi rendeletét is visszavonta és az 1791. évi 38. t.-cz. a zsidók letelepedésére nézve csak az 1790 előtti állapotokat hagyta helyben: a következő években a város kapuján kívül épült b. Orczy-féle ház — mint országszerte gyakran egy-egy nemesi kuria — lett a zsidó lakosok és kereskedők találkozó helye. 1796-ban ide helyezték át a már szűknek bizonyult imatermőket is.

1799-ben a pesti zsidóság, mely vallási szervezetében eddig mindig az ó-budai anyahitközség fenhatósága alatt állott, már 111 családra szaporodott fel.²⁾ Ekkortájtban szerződtette *Wahrmann* Izrael rabbit, ki Pesten már 1796 óta lakott, lelkipásztornak, a kit azonban a helytartóság, ugylátszik, a kamarai védnökség alatt lévő ó-budai anyahitközség féltékenysége folytán, még 1800-ban sem akart megerősíteni.³⁾ Csak egynehány évvel később vehette fel *Wahrmann* Izrael a fiatal községben a „rabbi” czimet.

Hogy az alakulás ezen vajudó korából származó oktatásügyi adatokra hitközségünk levéltárában nem akadhatunk, azon nincs esodálkozni való. Hisz a francia szabadabb áramlat, mely a kormány kezdeményezése folytán a zsidók modernebb művelődését hazánkban is felélesztette, ép akkor csapott át rémitő forradalmi viharba és erős visszahatással nyomott el nemsokára különösen nálunk minden szabadabb fejlődést. Sok helyt meg is szűntek a József király szellemében létesített kulturintézmények és a nyilvános zsidó iskolák hanyatlani kezdtek, illetve egészen feloszlottak. Egész Pest városában e század elején csak 8 elemi iskola volt 17 osztálylyal. „Közüoktatásunk ügyei oly lealázott sanyaruságban synylődtek, melyekhez hasonlót nem lehet vala szemlélni az egész művelt Európában.”⁴⁾ Mindez azonban vissza nem riasztotta a pesti hitközség első rabbiját, ki műveltségénél fogva haladó irányu férfin volt. Főfigyelmét működése első éveiben egy létesítendő iskola felé fordította⁵⁾ és kétségkívül az ő kezdeményezése folytán fogadta fel a hitközség már 1804-ben *Bing* Dávid, ó-budai tanítót 60 frtnyi évi díj mellett „ki az árvákat és a szegény családok gyermekeit az előirt normális mód szerint tanította.”⁶⁾ A jobbmóduak is vagy hozzá, vagy pedig

¹⁾ J. Schuster. Geschichte der Stadt Pest. 1806, 117. l. „In keinem Zeitraume hat Pest so sehr u. schnell zugenommen, als in diesem vom Jahre 1786—1796. stb.

²⁾ Ben Chan. 1861. 161. l.

³⁾ Magy. Zs. Szemle. 1884. 220. l.

⁴⁾ Schwarcz Gy. A közokt. reform. Pest 1869. 88. l.

⁵⁾ Beth-El. I. 125. l.

⁶⁾ Hitk. lt. fasc. I. k/ált. 3.

a törvény nyújtotta engedelemmel élve, a városi iskolákba járaták gyermekeiket. Az Ó-budáról, Morva- és Csehországból bevándorolt gazdag családok pedig, kik vállalkozó szellemükkel némi európai műveltséget is hoztak magukkal, gyermekeik számára nem Lengyelországból — mint akkoriban szokás volt — hanem Csehországból hozatták házi tanítóikat, kik Mendelssohn eszméinek buzgó követői voltak.

Ezen nevelők és tanítók, nevezetesen az irodalmi téren is működő *Fochs L. M.* (a pesti izr. fiúárva-ház és siketnémainkézet nemeslelkű alkotójának atyja), *Löwinger J. L.*, *Rottenbauer József*, *Kohlmann Károly*, *Feuchtmann Simon*, *Bing Dávid* és *Heller Bernát* — kik közül az utolsó négynek oklevele is volt — voltak a pesti zsidók közt a felvilágosodás és korszerű haladás első zászlóvivői. ¹⁾ Főlösslegesen hangsulyoznunk, hogy e közben a község rabbija folyton azon fáradozott, hogy lelkének fővágát: egy a paedagogiai kívánalmaknak megfelelő iskola felállítását megvalósítsa. De sajna, az egész Európát megrázkódtató napoleóni hadjáratok és a velők járó más bajok meghiusították tervét. A hitközség pénztárát a rendkívül nagy kiadások — minők pl. a katonaaállítás költségei, a ruhaszállítás a hadsereg számára, a hitközségi intézetekért járó lakbér felcsigázása²⁾ stb. — majdnem a végkimerülésig kiapasztották.

1809. október 14-ikén Bécsben létrejött végre a várva várt béke, mi után nemsokára újból megindultak a nyilvános iskolák felállítására való általános törekvések.

Pozsonyban egy eddig még ismeretlen zsidó iskolabarát lelkes felhívást intézett (1810) ottani hitfeleihez, hogy a béke emlékére nyilvános iskolát alapítsanak³⁾ és Pesten, így olvassuk a „Sulamith“ című első német-zsidó folyóiratban⁴⁾ „tisztelendő Wahrmann rabbi a hitközségi előljárósággal együtt most azon fáradozik, hogy hitközségében egy új, czélszerűbben berendezett izr. iskolát létesítsen.“ Ezen világgá bocsátott hirnek nyomát csakugyan megtaláljuk a pesti hitk. előljárósági ülések egyik régi jegyzőkönyvében is, melyben (1810 május 13-ikán tartott ülésben) azon nevezetes határozat mellett, mely szerint a hitközségi pénztár a nemzeti muzeum létesítéséhez évenkénti 200 frttal fog hozzájárulni, egyuttal az is határozatba ment, hogy „a kellő tanítási és fegyelmi rendet megállapítandó iskolaterv kidolgozását a rabbira bizzák, ki azon czélból Berlin vagy más nagyobb jól berendezett iskolákkal bíró községek-

¹⁾ Kayserling. Izr. Magy. Irod. Társ. Évkönyve. 1896. 96. l.

²⁾ Htk. lt. Jegyzők. I. kötet.

³⁾ Löw Lipót. Zur neueren Geschichte d. Juden in Ung. 1874. 76. l

⁴⁾ Sulamith, III. k. 1. r. 360. l.

hez forduljon és az ennek alapján készített javaslatot a községi képviselőtestület elé terjeszse.“¹⁾

Wahrmann rabbi azonnal érintkezésbe lépett az iskolaügyekben irányadó egynehány kiváló férfiúval, különösen *Fränkl* Dáviddal, a kasszeli iskolatanács titkárával és az említett „Sulamith“ szerkesztőjével, ki paedagogiai tapasztalatait és tanácsait vele egy hosszabb levélben közölte.²⁾ De már a fentjelzett fontos határozatot megelőzte azon tény, hogy 1810 márczius 25-ikén a hitközségi előjáróság a rabbi jelenlétében *Feuchtmann* Simont, — saját aláírása szerint, akkori „Ober-Nationallehrer bei der Altöfner Judengemeinde“ — szerződésileg hitk. tanítóul és jegyzőül fogadta.

E szerződés első három pontja ekképen hangzik:³⁾

1-ma. Nachdem die obbesagte Judenschaft in öffentlicher Session die Nothwendigkeit theils zu der Erfüllung der allerhöchsten Verordnung in Hinsicht der Einführung einer öffentlichen National-schule, theils auch zur Aufrechterhaltung der hiesigen Judenschaft, sowohl über die Einkünfte, als auch die Ausgaben die Bücher in Ordnung zu führen, einen praktischen Nationallehrer und Notar aufzunehmen beschlossen: zudem Ende hat sie Herrn Simon *Feuchtmann* auf folgende Conditions aufgenommen u. zw. von Prima Mai angefangen auf drei nacheinanderfolgenden Jahren.

2-do. Wird besagter Herr Feuchtmann 12, sage zwölf Gulden an wöchentlichen Gehalt, dann eine ordentliche Wohnung bestehend aus zwei Zimmern, einer Küche zu seinem eigenen Gebrauche und dann ein Zimmer, welches zur Session für die Judenschaft und das Archiv bleiben muss, dann 4 Klafter gutes Brennholz in natura für Kosten der ehrsamten Judenschaft herbeizuschaffen, fest zugesichert und versprochen.

3. Obligirt u. verbindet sich Herr Simon Feuchtmann unter dem Namen Nationallehrer die vermöge hoher Anordnung von der Judenschaft herzurichtende Nationalschule einzuführen und die hiesige jüdische Jugend sowohl männlichen, als auch weiblichen Geschlechtes in den vermöge der allerhöchsten Vorschrift vorgeschriebenen Lehrgegenständen mit grösstem Eifer zu unterrichten und auch obligirt sich Herr Feuchtmann nebst diesem Amte unter dem Namen Notar stb. stb.

Feuchtmann május elsején állását csakugyan elfoglalta, de úgy látszik, hogy nemsokára azután újra bekövetkezett országos csapások főképen pedig az újból kitört csatazaj miatt az iskola létesítése

¹⁾ Htk. lt. Jegyzők. I. k. 19. l.

²⁾ Beth-El I. r. 124. l.

³⁾ Ht. lt. Ik. 6.

körül való törekvések meghiusultak. *Feuchtmann*t, kinek a hitközség gyarapodása folytán amugy is elég bokros jegyzői teendője akadt, előjárósága az általa segélyezett Bing-féle iskola felügyeletével bízta meg. ¹⁾

Vége 1812-ben a magas kormány, mely eddig 1790 óta vajmi keveset törődött a „túrt zsidó nemzet“ nevelési ügyével, maga vette kezébe iskolai ügyének előmozdítását, 1812 márcz. 13-án 2818. sz. a. kelt udvari meghagyással elrendelvén, hogy a tanulmányi kerületek igazgatósága arról gondoskodjanak, hogy minden zsidó községben iskola állíttassék. ²⁾

Néhány hónappal később 1812. aug. 18-ikán kelt a budai helytartótanácsban a városi tanácshoz intézett és iskolánkra nézve nagy történeti fontossággal bíró utasítás, melynek másolata akkor a „pesti zsidóság“-hoz áttétetvén, most hitközségünk levéltárában mint legrégibb iskolaügyi leirat őriztetik. Alapvető jelentősége miatt eredeti latin szövegben is ide iktatjuk ezen okmányt. ³⁾

20,232 ⁴⁾

Prudentes ac circumspecti Nobis honorandi!

Cum numerosa communitas Judaica Pesthini existat, nullam tamen adusque Scholam pro suis prolibus habent, Civico magistratui huic committitur, ut eandem communitatem adrigendam stabilendam pro suis prolibus Scholam actutum adstringat ac de Effectu Relationem a L. Directore faciendam via Superioris Studiorum Directionis isthunc praeestet.

Datum ex Consilio Regio Lotti, hungarico Budae ire Decima octava augusti anno Millesimo octingentesimo Duedecimo celebrato Eorundem.

Benevoli

Josephus comes Brunswick ⁵⁾

m. p.

Pesthiensi Civico Mgtui.

Jacobus Petrovits.

Minthogy Pesten soktagu zsidó község áll fönn, a gyermekek számára ellenben eddig semminemű iskolájok nincsen, meghagyatik ezen városi tanácsnak ezennel, hogy azon községet azonnal arra szorítsa, hogy gyermekei számára rendezzen be és állandósítson iskolát. A meghagyás végrehajtásáról a helyi iskolák igazgatója és a tankerületi főigazgatóság útján ide jelentés teendő.

Kelt a budai helytartóságnak 1812 augusztus hó 18-ikán tartott tanácsából.

Jóakarói

Gr. Br. J.

Pest városának tanácsához.

P. J.

¹⁾ Htk. lvt. fasc. I/ált. 3.

²⁾ Országos lvt. fasc. 1812/7810.

³⁾ Fővárosi lvt. Intim. f. 113/10249. és Orsz. lvt. f. 1813/4809.

⁴⁾ Főv. lt. Intim. a. m. fasc. 113/10,249.

⁵⁾ Brunswick József gr. nagybátyja volt ama Brunswick Teréz grófnőnek, ki hazánkban az első kisdud-óvó intézeteket alapította.

E rendelet végrehajtásával a városi tanács egyik tagját: *Boráros* Jánost, mint a normaliskolák igazgatóját bizta meg. E szenátor, ki e kívül még megyei ülnök is volt és a régi jó táblabírákra emlékeztet, azonnal a legnagyobb jóindulattal látott az elrendelt iskola felállításához. Ama, minden hivatalos ridegségtől ment átiratokból, melyeket a derék városi és megyei főtisztviselő — kinek nevét a székesfőváros egy nagy tere (Boráros-tér) örökíti meg — „An die Herrn Ausschussmänner der Pester tolerirten Judenschaft“ ez ügyben intézett,¹⁾ az atyai gondoskodás sugárzik ki, melylyel itteni izraelita eleink iránt viseltetett. Ő t. i. nem érte be csupán a hivatalos levélváltással, hanem többször személyesen is megfordult a hitközség tanácstermében. Mind emellett még teljes két évnek kellett letelnie, míg a hatóság parancsa és a hitközség vezérférfiainak rég táplált óhajta teljesülhetett.

A késleltetés okait az erre vonatkozó iratok halmazából a következőben fogjuk röviden előadni :

A hitközségi előjáróságra az iskola létesítésének gondjain kívül évek óta még a hitközségi intézményekért járó nagy lakbér előteremtésének terhe is nehezedett, mely lakbér-összeg azon években már 38760 bankó-czédulát (100 bankó-czédula = 20 o. é. forinttal) tett ki.²⁾ E mellett a hitközséget az egyes háztulajdonosok még egyre szorítható és nagyon jövedelmező lakbérprésnek tartották. Mi sem természetesebb tehát, mint hogy az előjáróság folyton azon volt, hogy örök áron olyan telket vehessen, melyen összes kulturalis és humanus intézetei, — úgy mint: templom, iskola, kórház, Chewra-Kadisa stb. számára épületeket emelhessen, de míg erre a szegedi hitközség már 1803-ban,³⁾ a bécsi hitközség 1811 február 8-ikán⁴⁾ megkapta az engedélyt, a pesti előjáróság még kérelmezni sem merte azt, ismervén az akkori pesti polgárság exkluzív és előítéletektől elfajult szellemét, mely nem csak a zsidókkal, hanem a protestánsokkal szemben is nyilvánult. Most azonban, hogy a nyilvános iskola elrendelt felállítása folytán a zsidóknak megint egy új bérhelyiségről kellett gondoskodniok és így a lakbérüggyel járó bajok még jobban fenyegették, egy 1812 decz. 12-ikén kelt kérvényben a városi tanácshoz folyamódtak az iránt, hogy más városok példájára ezen tanács is engedélyezze a telekvásárlást, melyen a polgárok jogainak minden csorbitása nélkül „templom, iskola stb. részére“ saját költségükön épületeket emelhessenek. Azalatt, míg folyamodványuk

¹⁾ Htk. lvt. Ik/ált. 3.

²⁾ Orsz. lvt. 1814/6264.

³⁾ Löw és Kulinyi. A szegedi zsidók. 151. l.

⁴⁾ Bikkure-haittim 5583. évf. 193. l.

sorsa dűlőre került, míg a tanács kiküldöttje a kérvényekben felhozott adatok helyességéről meggyőződött, a lakbér egyes tételeit jegyzékbe foglalta,¹⁾ a hitközségtől szubvencionált *Bing*-féle iskolát meglátogatta és az erről való jelentést beterjesztette, (l. Függelék) a zsidók korántsem tévesztették szem elől a létesítendő iskola ügyét. 1813 április 18-ikán egy ad hoc közgyűlést tartottak, melyre az összes tolerált zsidók meg voltak híva. Ezen közgyűlésben azt határozták el, hogy a normális iskolával együtt *héber iskolát is* kell felállítani. Ezek előkészítésére bizottságot küldöttek ki, melybe beválasztottak: „*A rabbi, Markus Saxel, Naphtali Rosenthal, Salamon Bauer, Moses Ullmann, Isak Schlesinger, Moses Breitner, Isak Breisach, Adam Mauthner, Juda Schwarzenberg, Ch. Czappert, Ch. Kadisch és Josef Schwarzenberg*“.²⁾ Ezen urakat *Boráros János* már április hó 24-ikére az *Orczy*-féle házban levő hitk tanácteremben tartandó értekezletre hívta össze.

Hogy az ülésben mit határoztak, erről úgy látszik, a városi és hitközségi levéltár egyaránt hallgat. De azon körülmény, hogy a hitközség 1813 okt. 27-ikéről keltezett beadványában a tanácsot, hivatkozással Ő felségéhez felterjesztett folyamodványára, arra kéri, hogy a helytartósági rendelet végrehajtását kérvényük elintézéséig függőben hagyja, azt sejteti velünk, hogy ama iskola-bizottsági ülésben *Borárosnak* azt kellett közölnie, miszerint a városi tanács a telekvásárlást megengedni nem hajlandó. Hogy felség-folyamodványuknak — melynek keltezés nélküli impurumját a hitk. levéltárban lelhetjük³⁾ — mi lett a sorsa, erről szintén hallgatnak a levéltárak. Maga a budai helytartóság is egy, 1814 februar 8-ikán, 2969. sz. a. a városi tanácshoz intézett leiratában a fölötti csudálokozását fejezi ki, hogy a pesti zsidóságnak legmagasabb helyre felterjesztett felségfolyamodványáról eddig tudomása még nincsen.⁴⁾

Ilyen körülmények közt a hitközség végre belátván, hogy telekvásárlásra ez idő szerint reménye nem lehet, lankadatlan buzgalommal fogott az iskola létesítéséhez. Az iskolaszéki tagokkal 1814 április 17-ikén együtt tartott előljárási ülés a következő pontokat⁵⁾ állapította meg:

1. Nem csak a legfelsőbb parancs iránti engedelmességből, hanem tekintve szeretett királyunk elrendelte normaliskola üdvös

1) Főv. lt. Intim fasc. 113/10249.

2) Ht. lt. fasc. Ik/alt. 3 és Jegyzők. I. k. 75. l.

3) Ht. lt. f. Ik/alt. 3.

4) Ht. lt. f. Ik/alt. 3.

5) Hk. jegyzőkönyv. I. k. 92. l.

ezélját, minél előbb létesítendő azon iskola oly módon, hogy ifjúságunk benne héber ismeretekben is nyerjen tanítást.

2. Azon iskolában a gyermekek a legfelsőbb rendeletekben előírt tantárgyakban tanítandók.

3. A vallástani és héber tantárgyak tanításánál az illető tanítónak az erre megválasztott bizottság utasítása szerint kell eljárni.

4. Az iskola felállítása- és fentartásának czéljából 1814 május 14-ikétől 1815 április végéig a hitközségi husfogyasztási adó minden font után félkrajczárral felemelendő; ezen jövedék csakis a normáliskola szükségletének fedezésére fordítandó.

5. Minthogy az iskolában vallástani és héber tantárgyakat fognak előadni, azért iskolapénz fizetendő, még pedig minden gyermek után havonként 4 frt, kevésbbé jó móduaktól 2 frt.¹⁾ Iskolai pénztáros: *Kadisch* Joachim. Az iskolahelyiség kibérlésével és annak kellő berendezésével *Brody* (Koppel) Ábrahám és *Kunitzer* Mózes urak nyertek megbízást.

6. Tanítóul 1000 frt (b. é.) évi fizetéssel *Kohlmann* Károlyt fogadták meg, kit a helyi normáliskolák igazgatója, *Boráros* János megvizsgált és ezen állásra képesnek talált.

Fennakadás nélkül történtek most az előkészületek az új intézet felállítására. 1814 június 9-ikén a hitközség a „Nationalschule” létesítésére 2579 frtot szavazott meg s az *Orczy*-ház második udvarában csakhamar alkalmas helyiséget is talált.

Félévvel később az eleinte annyi huza-vonával és keserű csatlódással járó terv végre valahára meg is valósult.

Kelletténél tán többet foglalkoztunk iskolánk keletkezésének ismertetésével, de midőn a rendelkezésünkre álló forrásokból oly részletességgel merítettük az adatokat, tettük ezt azért, mert általános kulturhistóriai szempontból szükségesnek tartottuk, hogy ennek kapcsán itt-ott a mellékkörülményeket is kidomborítsuk, mert csak így méltányolhatjuk kellőleg, hogy a fiatal község vezérférfiai mennyire iparkodtak a vezetőségek alatt álló zsidóság közjavát előmozdítani, csak így világíthattuk meg kellőleg őseink akkori szomorú jogi helyzetét. Mig a hatóság egyre szorította a községet az iskola létesítésére, addig a polgárság szűkkeblűen és féltékenyen őrködött a fölött, hogy a pesti zsidók az iskola révén telekvásárlási joghoz ne juthassanak.

Két évig tartott a hitközség azon reménykedése, hogy más zsidó község mintájára ő is emelhet majd állandó otthont kulturális intézeteinek és midőn végre azon meggyőződésre jutott, hogy

¹⁾ Egy későbbi ülésben, okt. 2-ikán a tandíjat kivétel nélkül 1 frtra szabták.

ezen reménye hiábavaló, a haladás iránti lelkesedése nem lohadt, csüggedésre nem adta magát, hanem változatlan buzgalommal sietett a már oly rég tervezett iskola létesítéséhez.

1814—1834.

1813 szeptember 3-án, (Elul hó 18) egy szombati napon, midőn a zsidóság az Orezy-házban levő zsinagógába muszáf istentiszteletre özlött, bizonyára nagy kíváncsiságot keltett a templom kapuján kifüggesztett és *Boráros János* által láttamozott hirdetmény, melyben az előljáróság a zsidó közönségnek tudtára hozza, hogy a tőle nagy gondoskodással, költség kiméltése nélkül berendezett iskolát jövő csütörtökön, e hó 8-án d. e. 9 órakor ünnepélyesen megnyitja. Meg volt hagyva e hirdetményben, hogy az iskoláztatásra köteles és már amugy is összeirt mindkét nembeli gyermekek szülei kíséretében a meghatározott időre ott megjelenjenek, s a tanítás tárgyairól, valamint tervéről tudomást szerezzenek.

1814 szept. 8-án virradt tehát fel azon emlékezetes nap, mely a pesti izr. hitközség történetében korszakalkotónak mondható. E napon nyílt meg első tanintézete, mely szakadatlan folytonosságára való tekintettel, az országnak legrégibb, az idők folyamán nyert kifejlődésére nézve pedig hazánk legtekintélyesebb felekezeti népiskolája lett. A megnyitó ünnepély lefolyásáról hadd merítsünk két régi forrásból, részben az akkori főhivatalos „Vereinigte Ofner-Pester Zeitung“¹⁾, részint a pesti izr. hitközség levéltárában található kimerítő leírásból²⁾.

A hirlapi tudósítás így hangzik:

„Miután Ő cs. és k. apost. felsége atyai gondoskodásában, mely az uralkodó érzelmeit összes alattvalóinak minden tekintetben való jóléte iránt lelkesíti, legkegyelmesebben elrendelni méltóztatott, hogy a pesti izr. hitközség gyermekei számára külön nyilvános normális iskola létesíttessék, ennél fogva nevezett hitközség, hogy Ő felsége legkellemesebb parancsának eleget tehessen, azon iskolának, legjobb tehetsége szerint, külön helyiséget rendezett be, melynek megnyitása e hó 8-án volt.³⁾”

¹⁾ 1814. szept. 18. 857. l.

²⁾ Fasc. ^{Ik.}
alt. 3.

³⁾ *Lőw Lipót*. Zur neueren Gesch. d. Juden in Ungarn czimű munkájában (112. l.) iskolánk megnyitási napját 1814 nov. 5-ére teszi, azt mondván: „Am 5. Nov. 1814. wurde auch eine jüdische Normalschule in Pest eröffnet, die aber später wieder einging. E két téves adatot bizonyára csak az „Allg. Zeit.“ d. Judenthums 1837. évf. 384. l. megjelent pesti tudósításból merítette.

E czélből 9 órakor délelőtt megjelentek ott nagy számban az iskolás gyermekek szülei és rokonaik kíséretében. Velök együtt jöttek: a rabbi ur, a magas hitk. előjáróság és iskolaszék. Nem sokára azután megjelent a pesti normáliskolák igazgatója, *Boráros* János, pestmegyei ülnök és Pest sz. kir. város szenior-tanácsosa, hogy azon normáliskolát ünnepélyesen megnyissa. Kiséretében eljöttek még *Tolnay* József és *Vértessy* Balázs főnormáliskolai tanárok. Erre *Boráros* J. egy hatásos és velős beszédet tartott ama jótékonyág fontosságáról, melyet Ő felsége ezen legkegyelmesebb kedvezményével a pesti izr. hitközség iránt tanusított, és buzdította, hogy e derék intézetet hálával és gondoskodással gyermekeik kiművelésére felhasználják. Végül felszólította az alkalmazott normáltanítót, hogy hivatását hiven betöltse.

Eddig szól az ujság közleménye egy fogalmazvány alapján, mely félre nem ismerhető módon *Boráros* János kezeirására vall.

Beszédéből, melyet a fentemlített másik levéltári kézirat *kimerítőbben* ismertet, a következő részt idézzük: „Az izraeliták nincsenek hiányával a természetadta tehetségeknek és adományoknak, köztük is támadtak talentumos férfiak, sőt híres írók is, de ezek szintén az alsóbb iskoláknak köszönhetik előismereteiket. Erre még kifejezte megelégedését *Kunitzer* Mózes, *Koppel* Ábrahám és *Kadisch* Joachin tagoknak az iskola létesítése körül eddig kifejtett buzgó tevékenységükért és az intézet további fejlődését is gondjukba ajánlja“.

Beszédjére, melyet a legnagyobb figyelemmel hallgattak végig, *Schlesinger* Izsák, az előjárók egyike, meghatottsággal felelt ekképen:

„Szívünk egész bensőségével érezzük és felismerjük ama nagy jótékonyágot, melyet a felszentelt felséges ur irántunk azzal tanusított, hogy ifjuságunk képzésére egy nyilvános normáliskola létesítését elrendelni kegyeskedett.

Üdv és áldás olyan uralkodónak, aki hű alattvalóinak egyik osztályát sem mellőzi, aki kivétel nélkül összes népeinek javáról atyailag gondoskodik.

Önt, nemes urunk, mint a legfelsőbb parancs méltó végrehajtóját arra kérjük, kegyeskedjék ezen legmélyebb, legalázatosabb hálaérzetünket a trón zsámolyához juttatni.

Önnek is alázattal köszönjük szives fáradozását és kérjük, hogy e jótékony intézetet tartsa meg továbbra is jóindulatában, mert csak kitűnő vezérlete és szives befolyása alatt várhatjuk biztonságga, hogy ezen iskola teljes virágzásra jutand“.

Kohlmann Károly beszédjével az ünnep véget ért.

A megnyitó ünnepség után nemsokára bekövetkezett nagy ünnepnapok, melyek alatt atyáinknál még a vallástanítás is szünetelni szokott, természetesen megakasztották a fiatal intézet megkezdett működését és sűrűbb látogatását. Azonkívül, úgy látszik némely családban, nevezetesen azokban, melyek a közelfekvő régi zsidó községekből, úgy mint: Péczel, Zsámbék, Lovasberény stb.-ből vándoroltak be, némi bizalmatlanságot tápláltak az új intézet iránt, melyre nézve azon félelemben voltak, hogy az eddigi vallásos tanítást megcsorbitja. Ezért kezdetben a tanulók beiratásának eredménye sem felelt meg a várakozásnak.

Mindazonáltal már három nappal a megnyitás után, szeptember 11-én, az iskolaszék *Heller* Bernát személyében 600 frtnyi (b. é.) fizetéssel altanítót fogadott és okt. 2-án pedig még *Frank* Jézásjás (300 frt) segédtanítóval gyarapította a tanszemélyzetet.¹⁾ Az utóbbit néhány héttel később állásában *Schreyer* Ignác váltotta fel.

Hogy a gyermekeik beiratásától többeket visszatartó aggályokat eloszlassák, az iskolaszék a sátoros ünnep napjai alatt az itt közlött felhívást bocsátotta ki, mely iskolánk beléletének méltatására igen becses anyagot nyújt²⁾, amennyiben az első tanítási tervet, noha csak rövid vázlatban, tárja elénk:

Iskolánk legrégibb tanterve az eredeti héber kézírásban így szól:

„Die Schulkommission findet sich veranlasst, nachträglich bekannt zu geben, dass die neuerrichtete Schule durch sorgfältig genommene Massregeln dahin gerichtet ist, dass sie zum Wohle unserer Jugend ein wahres **בית חינוך נעורים לתועלת ילדי בני ישראל** sowohl Knaben als Mädchen bildend sein soll.

Demzufolge werden folgende Gegenstände gelehrt:

1. **הקריאה נכונה בלי גמגום בלשן עברי עם כללי הקריאה** oder ein vollständiger Unterricht: von **א"ב** bis regelmässiges Lesen auf Grundlage der Grammatik nebst täglicher Uebung im **שחרית וערבית בסדר התפלה באופן הנאה בעיני אלהים ואדם**.

2. Uebersetzen der Thora von Bereschis bis **לעני כל ישראל** mit beständiger Rücksicht auf **צחות הלשון והבנת הענין**.

3. Erkenntniss der Buchstaben und Buchstabiren der deutschen, ungarischen und lateinischen Druck- und Kurrentschrift.

4. Schönlesen nebst den dazugehörigen Regeln.

¹⁾ Htk. lt. Jegyzők. I. k. 1814. szept. 11. és okt. 2.

²⁾ Htk. lt. Ik./alt. 3. Reich Ign. Erstes Progr. der Pester isr. Haupt- und unterrealschule, 1856. 12. lapján ezen „Schulcommissionsbericht“ keltét 1815-be teszi, ami azonban lehetetlen, mivel a benfoglalt dátum: Dienstag 11. Október azon évek körül csak 1814-re nézve áll.

5. Schönschreiben, sowohl kurrent Jüdisch und Deutsch, als auch Latein- und Frakturschrift.

6. Orthografie oder Rechtschreibung.

7. Moral- und Sittenlehre.

8. דקדוק הלשון בשפת עברית

9. Etymologie oder Anleitung zur deutschen Sprache.

10. Rechnen.

Dazu sind gewidmet 6 Stunden täglich, nämlich Vormittag von 8—12 und Nachmittag von 2—5, für den gänzlichen Unterricht. Für diese festgesetzte Schulstunden zahlt ein Jeder für jedes Kind nicht mehr und nicht weniger als 1 Gulden monatlich; die Armen aber, welche ausser Stande sind, selbst diesen einzigen Gulden zu entrichten, haben sich kommenden Sonntag von 10—12 Uhr auf dem Gemeindegemach bei der Schulkommission wegen Nachlass zu melden. Diejenigen Kinder aber, welche schon einen höheren Unterricht bedürfen — womit sich die Schule jetzt noch nicht befassen kann — als z. B. משנה ונמרה הקדושה פירש רשי על or ודיני ש"ע bleiben ungestört bei ihren Religionslehrern. Hiedurch haben sich jene, welche die an den ersten Sukkoth-Feiertagen ergangene Publikation missverstanden haben, zu verständigen. Daher werden alle diejenigen, die sich noch zurückgehalten haben, ihre zu den bemeldeten Schulgegenständen geeigneten Kinder einschreiben zu lassen, aufgefordert, längstens bis kommenden Dienstag, als den 11. Oktober dies nachzutragen, weil sobald der Unterricht seinen Fortgang genommen haben wird, durch die spät Nachkommenden nicht mehr gestört werden kann.

Moses Kunitzer, Abraham Koppel, Joachim Kadisch.

Ha ezen paedagogiai ereklýénket a mai hivatalos tantervvel összehasonlítjuk, igaz, hogy első tekintetre származás mosoly kelhet ajkainkra, de tekintetbe véve a 80 év előtti általános iskolai viszonyokat is és különösen, az akkor még teljes érvényben levő „ratio educationis“ második részét (melynek *B*) fejezete ezen tananyagunknak is alapjául szolgálhatott) bátran mondhatjuk, hogy ezen szerény kétszotályu¹⁾ elemi iskolának tananyaga miben sem állott hátrább azon korbéli hasonló nyilvános intézeteknél. Sőt tekintve a héber tananyag felvett nagy körét, mely a theologiai mellett alapos nyelvtani ismeretekre is kiterjeszkedik, minden túlzás nélkül azt is állíthatjuk, hogy ez iskola magas szellemi színvonalon állott.

¹⁾ A pesti evangélikus gyülekezetnek azon évben (1814) szintén még csak kétszotályu iskolája volt, a harmadik osztályt 1815-ben alapították (l. Paed. Évkönyv 1879, 69. old.)

Hogy az iskolának működése első évében hány tanulója volt, arra sem a hitközségi, sem a városi levéltárban kellő adatokat nem találunk, de jelentést tesz róla egy 1815 márczius havában megjelent könyvecske, (Jung. Adresskalender, Pest, 1815) 87. oldalán u. i. azt olvassuk, hogy az Orczy-házban levő privilegált zsidó iskola első osztályába járt 72 mindkét nembeli tanuló, a második osztályba pedig 34, összesen tehát 106 növendék.

A következő évekből származó és iskolánkra vonatkozó hitk. levéltári nyomok igen hézagosak és csak nagyon szórványosan fordulnak elő, de még ezek is, fájdalom, nem arra engednek következtetnünk, hogy ezen intézet a hitközség kebelében osztatlan tetszésben és támogatásban részesült volna. Ugy látszik, hogy a legnagyobb baj a kettős iskolaszéki intézményben (világi és héber tantárgyakra külön-külön) és a kellő iskolaalap hiányában állott. Az 1815., 1816. és 1817. években folyton kísérleteztek mind a héber tananyag kiszabásával, mind az iskolaköltségek előteremtésével. Egyik határozatot a másik követi és a későbbiek mindig halomra döntik az előbbieket. Az 1815 november 22-ikén tartott előljárósági ülésben,¹⁾ melyben 12 választmányi tag és a héber és német iskolaszékek is részt vettek, elhatározták, hogy az iskolai tanulók a biblián kívül még a talmudban is nyerjenek oktatást, ha arra képességgel bírnak; de csak akkor, *ha a normális iskolát már befejezték*. Miután az összes normális iskolai, vallás- és talmudbeli tantárgyak így békésen egyesülnek és az értők járó díjak csak egy pénztárból kapják fedezésüket: ezután minden zug- és magániskola feloszlatható és a Talmud-tórát illető eddigi járulékok és adakozások ezentúl az iskolai főpénztárba adandók. Ezen határozatokat már a négy nappal később tartott közgyűlés részben hatályon kívül helyezte.²⁾ Végére mégis azon párt győzött, mely az iskolát a Talmud-tórával egyesíteni akarta, mert az 1816 április 16-ikán tartott közgyűlés végérvényesen kimondta, hogy az iskola fentartásának céljából a huszfogyasztási adó (Gemeinde-Accis) *csak egy* krajezárral emelendő, a Talmud-tóra egylet jövedelmei azonban a normális iskolai pénztárba folyjanak, melyből viszont a talmudtanítók is (de soha sem több háromnál) fizetésüket kapják.³⁾

Tévedés volna, ha ezután azt hinnők, hogy ifju iskolánk most már a chéder-állapotba viaszülyedt. Korántsem. A három héber tanító mellett négy olyan is volt, a kik csakis világi tantárgyakat tanítottak és ezek közt volt egy olyan is, ki mint *kizárólagos*

¹⁾ L. hitk. lvt. jegyzők. I. 111. lap.

²⁾ U. o. 1815 november 26.

³⁾ U. o. 121. lap.

magyar tanító (Ungarischer Professor) szerepelt, és ki éppen ama nevezetes határozatnak hozatala után (1816 április 28) alkalmaztak. Figyelemre méltó tény ez annál is inkább, minthogy tudjuk, hogy daczára az 1790. évi június 7-én, 12004. sz. a. kelt udvari rendeletnek és az 1790—1. országgyűlésen hozott határozatnak, mely a magyar nyelv tanítására kötelezi az iskolákat, ezen parancsolatot a nem magyarajku iskolákban még azon időben is csak írott malaszt-nak tekintették.

Az iskola fentartásának költsége 1816-ban már 3345 frtra rugott. Az iskola helyiségeért évenként 800 frtot fizettek, annak átalakításáért 300 frtot, *Heller* főtanítónak 800 frtot, *Grünnagel* első segédtanítónak 250 frtot, *Jakab* második segédtanítónak 125 frtot és a magyar tanárnak 120 frtot. A három héber tanítónak összesen 800 frtot.¹⁾

Kohlmann Károlynak, az iskola első tanítójának nevét már ezen jegyzékben hiába keressük, holott még ugyanezen 1816. évnek január havából való jegyzékben még mint főtanító szerepel. Másfél évi működése után hirtelen elszakadt az intézettől és egyuttal ősei vallásától is.²⁾ Ezen bizonyára nagy port felverő esemény és az iskola egy másik tanítójának, *Feuchtmann* Simon jegyzőnek fegyelmi vétségei — melynek következtében neki is állásától megválni kellett — nagyban megrendíthették az iskola iránti általános bizalmat. E körülményekhez hozzájárult még azon szomorú jelenség, hogy a hitközség előkelő tagjai közt ádáz viszály tört ki,³⁾ minek következtében az érdeklődés az iskola iránt teljesen háttérbe szorult.

Csak 1821 tavaszán fordul a hitközség figyelme megint nagyobb mértékben az iskola felé. Az ez évi április 27-én tartott iskolaszéki ülésben — melynek tagjai *Preisach* Izsák, *Rosenfeld* Lipót, *Koppel* Ábrahám, *Funk* Lipót, *Schindler* Elkán, *Baruch* Gabriel és *Keppich* Jakab voltak — egyhangulag elhatározták, hogy a felállított normális iskola kiadásai 3100 frtban állapítandók meg. A tanító-személyzet ekkor már négy rendes és két korrepetitor-tanítóból állott, kiknek jegyzékében szintén szerepel a magyar „nyelv-mester”⁴⁾. Az ez évi költségvetés 245 frttal kevesebb ugyan, mint az

¹⁾ L. htk. jegyzők. I. k. 121. lap.

²⁾ Kohlmann áttérése után a 3 korona-utczában üzletet nyitott (I. főv. lvt. fasc. 6/727, 1816/4023), 1822-ben a később szintén kitért Ullmann Mózes házában volt alkalmazva, aztán cenzor lett. Hogy zsidó érzése belőle soha ki nem halt, a mellett tanuskodik aggastyán korában írt levele és hymnusa, melyeket a dohány-utczai templom 1859-ben történt felavatásának alkalmából a pesti izr. hitközség előljáróságához intézett (I. htk. lvt. f. Szv/12.)

³⁾ Htk. jegyzők. I. k. 160—163. l.

⁴⁾ Htk. lvt. jegyzők. I. 153. l.

1816. évi, de az intézettel akkor még egybekapcsolott Talmud-tóra-iskola ez idő szerint már megszűnt.

Hogy a fiatal iskola működése a huszas évek elején megint belterjesebb lett és jó hírre az ország határán túl is hatolt, erre nagynevű tanunk van *Rappaport* Jezsajás személyében, ki 1823-ban egyik barátjához intézett levelében a pesti izr. hitközségi iskolát az akkori leghíresebb zsidó nyilvános tanintézetek közt említi.¹⁾

Midőn 1825-ben a hitközség kebelében megint teljes béke és egyetértés honolt, ennek áldásos hatása alatt az előljáróság felfelbuzduló lelkesedéssel többször iskolája fejlesztéséhez látott; de atyáink nyomasztó jogi helyzete újból megbénította az előljáróság iparkodását.

Ingatlan birtokok vásárlása ekkor még mindig tilalmas volt a zsidónak, mely szégyenletes megszorítás legnagyobb féke volt az iskola gyorsabb fejlődésének. A báró Orczy-házban levő iskolának tanítására rendkívül hátrányos volt az ezen ház udvarából folyton felhatoló zsibongó lárma. A pezsgő kereskedői élet, mely ezen házat ma is nevezetessé teszi, tulajdonképpen már csak halvány képe az azon időben benne méhrajként nyüzsgő mozgalomnak. Országos tárháza volt ez száz meg száz kereskedelmi czikknek és néha napján, különösen a pesti és váci országos vásárok heteiben, midőn számtalan kocsis is megfordult udvarain, az iskolalátogatás valóságos életveszéllyel járt. Ezt tekintve, az iskolát más bérházba szerették volna áthelyezni, de a háztulajdonosok vagy nem akartak ilyen intézetet befogadni, vagy mesés bért követeltek érte. Ezen körülmények az előljáróságot 1825-ben²⁾ azon elhatározásra birták, hogy alkalmas telek vásárlásának engedélye végett újból folyamodványt intéztek Ő Felségéhez, melyben a fent érintett bajokat hiven előadták. Az eredmény azonban most is, úgy mint 1813-ban, nem felelt meg a várakozásoknak.

Mindamellett nem vesztegelt az iskola állapota most sem. Az 1862. évi nyári félévben már 7 tanító működik több százra menő tanuló mellett, kik több osztályban tanítottak.³⁾

A tanítók neveit és havi fizetését ez évben (1826) következő lajstrom tünteti fel: *Heller* 100 frt, *Mestitz* 77 frt, *Rothschild* 28 frt, *Rusitzka* 8 frt, *Reinitz* 12 frt, *Drach* 12 frt és *Sonnenfeld* 12 frt havonként.

1) Bikkuré-haittim 1828. לבני יהודה ת"ק פ"ח. ומיסרי כתי ספר ללמד. התחלות מכל ידיעה וחכמה למען יעלו משם מעלה מעלה --- כמו ווייען, פראג, פעסט, ולבוב וכל ערי הממלכה.

2) Htk. lt. f. Szv. 13. 3) U. o. 3) Htk. jegyzők. I. 149. 1.

Ez év (1826) június hó 24-ikén nagy csapás érte az iskolát. E napon halt meg *Wahrmann* Izrael rabbi, az intézet megteremtője és sok éven át szellemi vezetője, „kiben az izraelita iskolaifjuság erkölcsi és szellemi kiképzéseért lankadatlan figyelemmel működő atyai barátot veszített”.¹⁾

Azonban e hü és buzgó lelkipásztor már sokkal biztosabb alapra fektette volt községének első nyilvános tanintézetét, hogysem az ő elhalálózása annak fönnállhatását kétségessé tehetné volna. Az iskola tovább működött és mintegy magától fejlődött, noha a következő két évre vonatkozó kutfőkben ismét csak kevés nyomára akadunk annak, hogy az iskola a községi tanácskozásokban valami különös vagy új intézkedésnek tárgyát képezte volna.

Csak az 1828. év nyarán látjuk megint az iskola felé forduló különösebb figyelmet. Ez azon évben már nyolcz tanítóval bíró négy osztályu, 182 tanulótól látogatott intézet volt. Az akkori tanítók ránk maradt jegyzékéből²⁾ mint új tanítókat említhetjük főt. *Kunitzer* Mózes, héber tanítót³⁾ és *Herz* Lipót, magyar tanítót. Az iskola fentartása 4156 forintba került.

A tanulók osztályonként így oszoltak el.

Az első	osztályba járt	99	tanuló
A második	„ „	37	„
A harmadik	„ „	21	„
A negyedik	„ „	25	„
Összesen		182	„

Azon jegyzék⁴⁾ a következőben közli azon héber, német és magyar tantárgyakat, melyeket az izraelita nemzeti iskola négy osztályában előadtak.

Első osztály.

I. Héberben: a) Vallástan. b) A betük ismerete, betűztetés, az írott és nyomtatott szöveg olvasása héber nyelvben az imakönyv

¹⁾ Vereinigte Ofner Pester Zeit. 1826 július 2.

²⁾ Htk.-lelt. I k/ált. 44.

³⁾ *Kunitzer*, ki 1774-ben Ó-budán született és a prágai rabbiiskolában és a boroszlói egyetemen tanult, ugyanazon évben (1828) a pesti rabbinátusnál asszessor lett. Ő a felvilágosodott kabbalistákhoz tartozott és mint különöz tudós és kitünő hebraista nagy hirben állott. Első művét: *Hamaszoth haggdoloth*-ot már 1795-ben adta ki. Főmunkája *Ben Jochai* (Wien 1815), melyben a *Zóhárt* Simon ben Jochaitól származtatja. Meghalt 1837-ben. (L. *Grätz* 11 k. 421. l.; Jost, Kultur-gesch. d. Izr. v. 1815—1845 44 l.; *Löw* Lipót. Zur neueren Gesch. d. Juden in Ungarn 1874 87. l. Reich, Beth-El I. 172 l.)

⁴⁾ Htk. lvt. Jk/ált. 44.

alapján és az ugynevezett jüdisch-deutsch-ban. c) Írás. d) Folyékonyan olvasó fiuknak bibliafordításhoz való előkészítése.

II. Németben: a) Iskolatörvények egy rövid erkölcstan kapcsán. b) A betűk ismerése könyvből és előíratból való olvasás. c) Bibliai történet. d) Német írás. e) Számjegyismerés és számolvasás.

III. Magyarban: A tanulók ebben is az olvasásra vezettetnek; sok főnév begyakorlása, melyek a közéletben minden napon előfordulnak.

Második osztály.

I. Héberben: a) Vallástan. b) Bibliafordítás, még pedig Bereschith végig. c) Olvasási szabályok. d) Írás. e) Tollba mondás szerinti írás.

II. Németben: a) Erkölcstan, 1810 decz. 14-ikén kelt udvari rendelet szerint. b) Olvasás és a vele járó kathekizálás. c) Bibliai történet. d) Írás. e) A tanulók helyesírásban gyakoroltatnak. f) Számtan, különösen az 1819. évi legmagasabb rendelet szerint előírt fejszámolás.

III. Magyarban: a) Szépolvasás. b) Írás. c) Szóképzés.

Harmadik osztály.

I. Héberben: a) Vallástan (folytatás). b) Bibliafordítás Sch'miniig. c) Héber nyelvtan. d) Szépirás. e) Diktandó-írás. f) Gyakorlatok a szóragozásban való jártasságra.

II. Németben: a) Erkölcstan (folytatás). b) Szépolvasás. c) Szépirás kurrens és latin írásban. d) Helyesírás. e) Bibliai történet.

III. Magyarban: a) Szépolvasás. b) Írás. c) Magyar nyelvtan.

Negyedik osztály.

I. Héberben: a) Vallástan (folytatás). b) Pentateuch-fordítás végig. c) Héber nyelvtan (folytatás). d) Fordítási gyakorlatok héberből németre és fordítva, feladatok öntevékenységre. e) Szépirás. f) Diktandó-írás.

II. Németben: a) Erkölcstan (folytatás). b) Olvasás tekintettel a tanulók értelmi kiképzésére. c) Szépirás (kurrens latin iroda- és fraktur-írás). d) Helyesírás. e) Német nyelvtan. f) Bibliai történet. g) Számtan (folytatás a fejbeli számolásban).

III. Magyarban: a) Szépolvasás. b) Diktandó-írás. c) Nyelvtan.

A mint ezen tantervből kiviláglik, az elemi tanítás három alapvető tárgya: az írás, olvasás és számolás az akkori paedagogiai

követelményekhez mérten elég bőven volt kiszabva; a tanerők is: 3 rendes-, 2 segéd- és 3 szaktanító, az iskola fejlettsége mellett tanuskodnak és tényleg kielégítő lehetett a tanítás eredménye is, mit az is bizonyít, hogy a tanulók ezen iskolából egyenesen a gimnáziumba léphettek fel, a mint ezt *Koppel Ábrahám*, az iskola akkori derék gondnokának, a hitközségi előljáróságához beadott emlékiratából olvassuk¹⁾ De éppen ezen nagyértelmiséggel és paedagógiai érzéssel írt memorandumból tudjuk azt is, hogy az iskola mindamellett nagy fogyatkozásokban is szenvedett. Azon régi bajhoz, hogy az intézetnek az iskolai célra oly alkalmatlan *Orczy-féle* házban kellett magát meghuznia, most még azon siralmas állapot is járult, hogy az öt osztálynak (az első párhuzamos volt: külön leány- és külön fiúiskola) három szűk szobában kellett szorongania, még pedig aképpen, hogy a két első osztály egy és ugyanazon teremben két tanítótól (*Rotschild és Reinitz*) egyidejűleg nyert oktatást. Hasonlóképpen a második és negyedik osztály is egy tanterembe szorult, mely csak vékony rekeszfal által volt két szakaszra osztva, úgy, hogy egyik tanítónak előadása a másiknak szakaszába is behallatszott. *Koppel Ábrahám* a tanítás sikerének föltételeül azt követelte, hogy a hitközség valahol földszintes (eddig első emeleten volt) ötszobás helyiséget béreljen, melyben későbben egy ötödik osztály volna megnyitandó, a kereskedelmi ismeretek tanítása céljából. Az előljáróság eddigi eredménytelen fáradozása után végre még azon félévben a Király-utczában levő *Gosztikleber-féle* földszintes házban alkalmas helyiségre akadt, a hova az iskolát ősszel (1828) át is helyezték.²⁾

Noha azonban a régi alkalmatlan helyiségből való távozással és az új 1200 frt b. é. árban kibérelt 300 frtnyi költséggel átalakított iskolatermek elfoglalásával a türhetetlenné vált állapotok megszűntek, az intézet még se vehette a kívánt és remélt lendületet. Sőt a helyi iskolák főigazgatójának alantabb közölt rendeletéből arra lehet következtetnünk, hogy a tanulók száma nem igen gyarapodott.

Hogy ennek oka miben rejlett, könnyű kitalálni, ha tekintetbe vesszük azon szomorú tény, hogy egy pár hónappal később *Koppel Ábrahám*, a derék iskolagondnok jobblétre szenderült és a vidéki zsidó lakossággal ezen években történt gyors gyarapodás folytán sok olyan vidéki elem vegyült a pesti zsidóság közé, mely a nyilvános iskoláktól a

¹⁾ Hk. lvt. 1k/ált. 44.

²⁾ Azon időközben lebontott ház telkén jelenleg a 24. számú *Weiner-féle* ház áll.

vallásos érzület épségét féltette, minek következtében megint sok zugiskola keletkezett. Az említett hirdetmény így hangzik:¹⁾

Hirdetmény. Miután a husvéti ünnepek után az izr. német nemzeti iskolánál megkezdődött a nyári tanfolyam, melyben az előírt tantárgyakat és a női kézimunkát szakadatlanul folytatják, ennél fogva a zsidó nemzetbeli szülők felhivatnak, hogy mindkét nembeli iskolaköteles gyermekeiket küldjék az említett iskolába.

A gyermekeket korán irassák be *Heller* iskolatanító urnál, annál is inkább, mert a beiratások csak május 10-ig folynak, azután pedig lezáratnak.

Az elhalt *Koppel* Ábrahám helyett *Rosenthal* József ur neveztetett ki iskolagondnoknak.

Zugiskolák ezentul is tiltva maradnak.

Boráros János.

1830-ban *Hercz* Lipót helyett *Braun* (Barnay) Ignác a hitközség későbbi jegyzője lett az iskolának magyar tanítója. Ugyanakkor nyert alkalmazást *Bachmann* Izsák is, mint segédtanító.

Az 1831-iki év kezdetével újból megindultak az iskola fejlesztésére irányított törekvések, mire az 1820-ban (tehát 6 évvel később mint Pesten) alapított pozsonyi primáriskolának gyors felvirágzása és királyi rendelet folytán nyilvánossági joggal való felruházása serkentette a pesti előljáróságot. Az 1831 január 2-án tartott ülésben, a normáliskolának a pozsonyi iskola mintájára való szervezése czéljából, egy héttagu bizottságot küldtek ki, melyhez április 10-én még 3 tagot választottak.

Ezen bizottság az ujjászervezés főakadályát abban látta, hogy az új iskolahelyiség is fogyatékos volt. Május 15-én *Rosenthal* Izsák azt indítványozta, hogy az iskola a Gosztkleber-féle házból alkalmasabb helyiségbe költözzék. Ez azonban egyelőre meg nem történhetett, mert a néhány héttel későbben országszerte pusztító nagy vész, a kolera, megakasztott volt minden haladást és miatta leszorult azon indítvány is a hitközségi ülések napirendjéről.

Midőn a rákövetkező évben az iskolahelyiség ügye újból felmerült, *Boráros János*, a ki a pesti zsidóság művelődését majdnem három évtized alatt változatlan jóakarattal hordta szíven, a hitközséghez intézett átiratában¹⁾ egyebek között a következőket írja:

„Miután pedig ezen iskola legfelsőbb rendelet folytán létesült, több éven át kellőképen haladt és a nemzet megelégedésére fennáll, önkényt még egyszer felhivom egy alkalmas és elegendő helyiség

¹⁾ Hk. lvt. Ik/ált. 13.

¹⁾ Htk. lvt. Ik/ált. 13.

kibérlésére. Felsőbb rendelet szerint ugyan nem tilthatom el, hogy a német izr. normáliskolában más, a zsidóságnak szükséges ismereteket is felvegyenek, de jogom van követelni, hogy ezentul az iskola számára még egy nagyobb helyiséget szerezzenek, mert a zsidó népesség gyarapodott és sok zugiskola keletkezett. Remélem, hogy az előljáróság a zsidó nemzet javára czélzó törekvéseim keresztülvitelére segédkezet fog nyújtani“.

Ezt a hitközség vezetősége a legnagyobb készséggel meg is tette, mert elejtette az ápr. 23-án tárgyalt tervét, mely szerint az iskolát a király-utczai Wagner-féle házba kellett volna átteni és e helyett 1833 február 10-én tartott ülésben jóváhagyta az iskolaszék által *Dernheim* Henrikkel kötött szerződést, melynek értelmében ennek a könyök- és retek-utca közti házában évi 500 frttal (konvenciósi pénz) bérelték ki az izr. normáliskolának való helyiséget.¹⁾

Az 1833. év őszi negyedében az intézet könyök-utczai új otthonába költözött.²⁾ A tanulók most már jóval nagyobb számban jelentkeztek, úgy hogy még azon negyedben az iskolahelyiséget még egy szobával kellett kibővíteni.

Éppen akkor, midőn tanintézetünk nagy átalakulásának ezen fordulópontjához ért a pesti hitközség, egyéb kulturális törekvéseiben is egy új korszak küszöbére lépett. Vezetőségében tulsulyra jutottak most a műveltebb elemek, melyeknek nagyobb része már a helyben született és Pesten nevelkedett községi tagokból állott. Ezek vitték a vezérszerepet az összes honi zsidóság közt is, mely századunk harmadik évtizedének kezdetén az országgyűléseknél polgári jogok elnyerését kérelmezte. És az előljáróság, mely különben is hang- és irányadóvá kezdett lenni a magyar zsidó hitközségek között, hivatásának magaslatán állónak mutatkozott, midőn első sorban és megfeszített buzgalommal iskolájának újjászervezéséhez fogott.

Az iskola alkalmazottjai 1814—1834. Igazgató tanítók: *Kohlmann* Károly 1814—1816, *Heller* Bernát 1816—1834 (1814—1816 osztálytanító). Tanítók: *Trank* Jezsaiás 1814—1815; *Schreier* Ignác, segédtanító 1815—1816; *Grünnagel* N. 1816—1820; *Jakob* N. 1816—1826; *Mestitz* József 1821—1834; *Rothschild* Farkas 1821—1834; *Reinitz* Áron 1826—1834; *Sonnenfeld* 1826—1828; *Drach* 1826—1828; *Ruszienska*, magyar tanító 1826—1828; *Frieden-*

¹⁾ Htk. jgyzk. II.

²⁾ A Könyök-utczának akkor ismeretesebb neve: Ellenbogengasse volt és a szobán levő 1255. számú ház azon a telken állott, a melyen most az *Andrássy*-ut, *Laudon*- és *Révay*-utca közti *Schossberger*-féle palota diszlik.

haus Dávid 1828—1834; *Herz* Lipót, magyar tanító 1828—1830; *Leitner* Lipót 1828—1834; *Kunitzer* Mózes, héber tanító 1828—1834; *Braun* (Barnay) Ignác, magyar tanító 1830—1834. Iskolaszolga: *Kohn* Jónás 1814—1834.

1834—1850.

Husz évig tartott iskolánk fejlődésének kezdő kora. Valamint az idegen földön fakadt esemetét csak nagy és gondos ápolás mellett honosíthatjuk meg új hazájában, ép úgy intézetünket is keletkezésének első két évtizedében csak sok kísérletezés mellett lehetett az elpusztulástól megmenteni. Sok viszontagságon kellett az akkor általában tespedő oktatási viszonyok közt keresztülvergődnie, sok ellenségeskedést legyőznie, míg azon időponthoz juthatott midőn egészségesebb közszellem hatása alatt egy rátermett férfit az intézetet annak gyökeres átalakításával egészséges fejlődésre juttatta és oly magaslatra emelhette, melyhez a legádázabb rosszakarát sem férhetett, melyről fénye és hire eljuthatott hazánk minden zsidó hitközségébe és homályba boríthatta minden más hasonló intézet sikereit.

E kor századunk harmadik tizedének első éveire esik és a férfit, ki a közjóért hevülő szívvvel és kitartó erélylyel a létért küzdő intézetünket a jövő viszontagságai ellen biztosította, *Ullmann* Gábor volt. Mint akkori hitközségi elnök és a haladás lelkes barátja nagy míveltségével és világérlelte tapasztalataival a hitközség egész szervezetét átalakította és azon alapra helyezte, melyen az jobbadán még most is nyugszik.

De minden lelkesedése, minden tehetsége mellett reformjait keresztül nem vihette volna, ha ezen törekvéseiben nem támaszkodhatott volna ama szilárd haladóirányu pártra, mely ép azon években a hitközség előljáróságában alakulófélben volt.

Ezen párthoz tartoztak: *Boskowitz* J. L., *Kern* Jakab, *Pollak* Leon, *Saphir* Izrael¹⁾ és még többen. Leglelkesebb támogatását azonban az „Ifjúk egyesületében” — Cheszed-Neurim — nyerte, mely egyesület tagjai nagyrészt már a pesti izr. nemzeti iskolából kerültek ki. Ezek különösen az iskola újjászervezésére czélzó törekvéseket mozdították elő, minek következtében az 1834 április 21-én tartott közgyűlés a következő jegyzőkönyvi határozatot hozta:²⁾

¹⁾ Saphir Izr. a híres humoristának bátyja volt és hitfeleinél tudós hírében állott.

²⁾ L. Htk. lolt. Ik./alt. 1. és jegyzők. III k. és Iskszéki jk. 18 l.

„Miután a jelenlevő hitk. tagok közt többen a leghatározottabban odanyilatkoztak, hogy a fiatalság jobb neveltetése és kimivelése immár elodázhatatlan köteléssé vált, hozzáfogunk a fennálló isr. normáliskola javításához és szabályozásához annál is inkább, miután más helyeken már üdvösen és sikeresen működő tanintézetek vannak.

Miután ezen ügyet nagyon fontosnak tartották, elhatározták továbbá, hogy egy bizottság neveztesse ki, melynek feladata legyen, hogy a mostani normáliskolai tanítás fogyatkozásainak javítására tervezetet készítsen és azt jóváhagyás végett az előljáróság elé terjeszse.

A tanintézet és annak tantárgyai fölötti főfelügyeletet a legközelebbi hitközségi választásokig ugyan ezen bizottság fogja gyakorolni.“

E bizottság tagjaikép megválasztották: *Boskovitz J. L.*, *Cohén M. A.*, *Kassowitz J. H.*, *Kern Jakab*, *Pollak Leon*, *Saphir Izrael*, *Wodjaner Rudolf* hitk. tagokat.

A megválasztott iskolabizottság (Schulkommission), mely egytől-egyig művelt férfiukból állott, nagyon lelkiismeretesen fogta föl feladatát és serényen hozzálátott annak megoldásához. Még azon hónapban négy érdemleges tanácskozást tartottak, melyekben az akkor Ó-budán működő két magántanítót: *Klaber Adolfot* és *Treuer Dánielt* az újjászervezendő iskolához tanítóknak fogadták;¹⁾ az eddig kivetett huskrajczár-adó helyett elhatározzák, hogy a hitközségi pénztár és a szülők vagyoni állapota szerint fizetendő tandíjak szolgáljanak az iskola fentartásának pénzalapjául és egyben elintézték még sok más administratív ügyet is.

Az iskola belső szervezésére nézve a bizottságnak igen hasznavehető szaktanácsosa volt *Breuer Lipót*, már akkor is jóhírű bécsi hitoktató, ki még az 1830—1832-iki időközben, míg t. i. *Pollák Leon* házában nevelősködött, az újjászervezésre váró iskolának tervét²⁾

¹⁾ Ez alkalommal újra, de úgy látszik utoljára lobbant fel az ó-budai hitközség féltékenysége az ő védő szárnya alól kinőtt hajdani fiókközsége ellen. Annak hírére, hogy a pesti hitközség újjászervezendő iskolájához az óbudai kereskedelmi magániskolának két legjobb tanítóját készül megfogadni, az ottani hitközség e két tanerőnek azt az ajánlatot tette, hogy iskolájukat a hitközség saját igazgatása alá veszi, ha ott akarnak maradni. A pesti hitk. iskolaszéke erre a két tanítót saját kérelme folytán adott szavak alól felmentette, azon indokolással, „hogy a jó és hasznos intézményeket másutt is támogatni kell“. Azonban az ó-budai hitközség ezen terve abban maradt és a két tanító május havába újra ajánlkozott. (L. Htk. lvt. Iskolaszéki jegyzők. 1834 máj. 2.)

²⁾ L. G. Wolf. Gesch. d. isr. Cultusgem. in Wien 129. l. és Löw L. Zur neueren Gesch. d. Jud. in Ung. 127. l. Azt hiszem, hogy nem véték a nagyérdemű bold. Wolf emléke ellen, ha azt állítom, hogy ezen tekintetben *Breuer*

elkészítette volt. A május havában sűrűn tartott iskolaszéki ülések egyikében következőleg állapították meg a hét évfolyamra tervezett iskola tantárgyait:

1. Olvasás (német és héber betűismerés, betűzés, szótagolás.)
2. Beszéd- és értelemgyakorlatok.
3. Írás (kurrent, iroda, latin, frakturírás, zsidó-német, kursiv-írás.)
4. Német és héber nyelvtan. Helyesírás. Diktandó. Írásbeli fogalmazás.
5. Számtan (fejbeli és számjegyekkel való számolás.)
6. Vallástan. Az ó-testamentum bibliai története. Bibliai könyvek előadása eredeti szövegben, grammatikai magyarázatokkal. Általános erkölcstan.
7. Földrajz.
8. Történet (Magyar világ-kereskedelmi és műtörténet.)
9. Természettudomány.
10. Természettan és vegytan.
11. Elemi algebra, mértan, stereometria, gépészet.
12. Építészet.
13. Könyvitel, kereskedelmi isme, váltó-jog.
14. Szépirodalom.
15. Rajz.
16. Magyar nyelv.

Széles alapra fektették a tananyagot, de tervükben a jövőre nézve még szélesebbre szabták az iskola működését, a mint ez, 1834 június 18-án írt leveléből kiderül, melyben az iskolaszék azt kéri tőle, hogy az iskola számára, „welche einst eine Pflanzstätte zur Heranbildung von Dozenten für höhere Wissenschaften, als Mathematik, Geografie, Algebra, Stereometrie, Mechanik, Baukunst, Chemie u. s. w. werden soll“ három tudományosan kiképzett férfit ajánljon.²⁾ Már akkor fogalmazott meg az iskolaszékben a később is emlegetett eszme, hogy a *fiúiskola tanítóképezdével* szerves kapcsolatba hozassék, mely eszme csak a mintaiskola felállításával vált tárgytalanná.

Az általános tudományos műveltség mellett az alkalmazandó tanerőktől pädagogiai szakképzettséget is követeltek és valószínű,

---

működését egy kissé tulbecsülte, midőn i. h. azt mondja róla: Während der Zeit, wo er (Breuer) in Pest als Erzieher lebte, gelang es ihm, den Vorstand der Gemeinde zu bewegen, eine Schule zu errichten.“

¹⁾ Wessely, a jogi tudományok tanára volt.

²⁾ Htk. lvt. Iskolaszéki jk. d. 1834. jún. 18.

hogy az április 29-ikén tartott ülésben hozott határozatot,¹⁾ mely szerint az alkalmasnak talált egyének szaktárgyaikból a pesti kir. egyetemi tanároknál is tartoznak vizsgát letenni, a dr. *Wessely* ajánlotta tanítókkal szemben is fentartották. Ezek közül csak kettőt: *Koref* Hermann és *Kohn* Salamon választattak meg. Október 2-ikán fogadták *Kron* Salamont ötödik tanítónak. Érdekesnek tartjuk a tanítókkal 1834 nov. 1-én kötött szerződést itt eredetiben közölni:

CONTRACT.

Unter heute endesgesetztem Dato ist zwischen dem ehrsamem hiesigen isr. Gemeinde-Vorstande einerseits und dem Herrn N. N. in Folge seines wegen Erlangung einer Lehrerstelle an der hiesigen isr. Elementar- und Realschule eingereichten Offertes nachstehender Contract festgesetzt und beschlossen worden:

1. Gedachter Gemeinde-Vorstand hat den Herrn N. N. mittelst der aufgestellten geehrten Schulcomission nach reiflicher Prüfung seiner vorgelegten Zeugnisse zum ordentlichen Lehrer der erwähnten isr. Elem. und Realschule gegen den weiter unten Punkt 9 bestimmten Gehalte gewählt und ernannt. Demnach verpflichtet sich.

2. Herr N. N. die ihm in Folge des für diese Schule bestehenden Lehrplanes übertragenen Lehrgegenstände gehörig in den vorgeschriebenen Stunden und Klassen nach den bestehenden allgemeinen politischen Schulgesetzen seinen Schülern vorzutragen.

3. Verbindet sich Herr N. N. seinen Vortrag immer unverdrossen mit grösstem Eifer und Fleisse deutlich und fasslich zur allgemeinen Verständlichkeit seiner gesammten Schuljugend zu halten, wie auch seine sämtlichen Schüler ohne Personal-Berücksichtigung stets zur Reinlichkeit, zur Aufmerksamkeit und zum nöthigen Schulfleisse anzuhalten und aufzumuntern und überhaupt in keiner Hinsicht dem einen Schüler einen grösseren Vorzug als dem andern einzuräumen, sondern einen jeden derselben ohne mindeste Rücksicht auf Vermögen, Ansehen oder sonstige Verhältnisse der Eltern im Unterricht und in allem gleich zu halten.

4. Indem den Herrn N. N. die sittliche Entwicklung und das moralische Wohl der ihm anvertrauten Jugend obliegt, so erwartet man auch von ihm, dass er mehr als Menschenfreund als von Amtspflicht aufgefordert sorgfältig dahin streben wird, dass seine Schüler sowohl in als auch ausserhalb der Schule immer ein sittliches, artiges Benehmen gegen ihn selbst und gegen jedermann beobachten und sich bei jeder Gelegenheit anständig und geziemend

¹⁾ Htk. lvt. Iskolaszéki jk. ddto 1834 ápr. 29.

benehmen werden ; dass Herr N. N. überhaupt durch seinen eigenen religiösen und sittlichen Lebenswandel mit seinen Lehren im Einklang stehend stets wohlthuend auf die empfänglichen Gemüther seiner Schuljugend als Muster einzuwirken bemüht sein wird.

5. Verpflichtet sich Herr N. N. als natürliche Folge seines Amtes den vom löbl. Local-Schuldirectorat jedesmal zu bestimmenden öffentlichen Prüfungen dieser Schuljugend nicht nur beizuwohnen, sondern auch die jene betreffenden Gegenstände selbst mit seinen Schülern vorzunehmen.

6. Da Herr N. N. den grössten Theil des Tages in der Schule zuzubringen hat, seine Mussestunden aber zum Selbststudium oder durch freie Erholungen zur Erhaltung seiner Gesundheit bedarf, so kann derselbe ausser der Schule keine Privat-Lehrstunden übernehmen, welches er auch zu befolgen hiemit verspricht.

7. Herr N. N. wird für seinen Unterricht, sowie überhaupt für alle seine Amtsverhältnisse den Gemeinde-Vorstand, sowie die von demselben aufgestellte Schulcommission als seine Oberen betrachten und sich nach deren Weisungen stets verhalten.

8. Verspricht Herr N. N. mit seinen Amtskollegen ohne Unterschied im besten Einvernehmen, Eintracht und Freundschaft zu leben, ja auch im Erkrankungs- oder sonstigen Verhinderungsfalle des Einen seiner Collegen, nebst seinem pflichtmässigen Unterricht auch den Verhinderten bis zu seiner Wiedergenesung zu vertreten.

9. Hingegen bei treuer Erfüllung dieser seiner Pflichten verspricht der ehrsame Gemeinde-Vorstand dem Herrn N. N. jährlich einen Gehalt von 700 fl. Conv. Münze u. zw. in vierteljährigen Raten auszuzahlen.

10. Hält der Gemeinde-Vorstand sich bevor, dass es ihm nach Gutdünken freistehe Herrn N. N. seines Amtes zu entlassen, wo jedoch vorläufig eine halbjährige, schriftliche Kündigung vorangehen soll und diese Aufkündigung nur immer am 1. März oder am 1. November jedes Jahres stattfinden kann. — Ebenso bleibt es dem Herrn N. N. unbenommen, gegen vorläufige, ganzjährige, schriftliche Aufkündigung aus dem Amte auszutreten. Insolange aber keine solche Aufkündigung gegenseitig erfolgt, bleibt dieser Vertrag in seiner fortdauernden Gültigkeit.

Urkund dessen stb. stb.

Jobban és jellemezöbben mivel sem ecsetelhettük volna a hitközség és tanítói közti viszonyt, mint ezen szerződés szövegszerű közlésével. Feltünteteti előttünk azon gyámságos helyzetet, melyben a mellett, hogy a tanító állandósága nagyon ingatag alapon nyugodott, tanításon kívüli idejét is gondoskodás alá helyezi, viszont

ezzel szemben gondoskodik róla anyagilag oly bőkezűen, hogy a hitközség összes tisztviselői közt akkor egy sem volt, a ki hasonló évi fizetéssel dicsekedhetett volna. Nem volt más felekezetnek iskolájában működő tanító sem, kit ilyen jól fizettek volna. Sőt a pesti evang. gyülekezetnek tanítói is, kiknek pedig mindig a legnagyobb fizetésük volt aránylag, még 1846-ban a tandíj-illetéken kívül csak 340 p. forintot kaptak a lakbérrel együtt.¹⁾ Maga a kormány is 1857 szept. 21-ikén 16097. sz. a. kelt közokt. miniszt. rendeletével csak 600 illetve 500 frtban szabta meg a főelemi iskolákkal egybekapcsolt alreáliskolák tanítóinak fizetését.²⁾

Az iskola költségvetését az 1834/5. tanévre 4000 pengő forintban állapították meg; tandíjul pedig az I. osztályra a vagyonállapot után 8 frt, a II. oszt.-ra. 10, a III. oszt.-ra 12 frtot vetettek ki. Idegenek tandíja 50%-kal magasabb volt. Szegény tanulók tandíjmentességet élveztek.

Mielőtt az újjászervezett iskola ünnepélyes megnyitására áttérnénk, még két nevezetes mozzanatot kell fölemlitenünk. A *Kadisch* Joachim elnöklete alatt 1834. évi október hó 27-ikén tartott előljárósági ülésben az iskolaszék többek közt azt is jelenti, hogy alkalmas egyén hiányában a magyar nyelv tanítójának állását ez idő szerint még nem lehetett betölteni, mire az elnök a következőket jelenti ki: *„Miatán a hitk. előljáróság az iskolaszékkel egyértelműleg a honi nyelvben való tanítást fölötte fontosnak tekinti, ennél fogva semmiképen sem helyeselhető, hogy ezen szükséges nyelvnek tanítása nem mindjárt az iskola megnyitásával vegye kezdetét; szükségesnek tartja következőképen, hogy ezen tantárgyra, ha egyelőre ideiglenes minőségben is, de mindenestre tanító fogadtassék.”*³⁾

Egy másik nagy nevezetességű mozzanat iskolánk történetében, hogy az iskolaszék még nov. 2-ikán, tehát még a tanítása megkezdése előtt elhatározta, hogy az *iskolai ifjuság részére minden szombaton reggel 8 órakor egy-egy iskolaszéki tagnak felügyelete alatt és az öt rendes tanítónak jelenlétében istentiszteletet tartsanak*, mely célból előimádkozó alkalmazandó, a hitoktatással megbízott tanító pedig a gyermekekhez exhortációt intézzon.

Ugyanabban az ülésben az iskola belügyeinek vezetésére *Klaber* Arnold nyert megbízást, a kit elejétől fogva a vallástan és héber tárgyak tanítójának szemeltek ki.⁴⁾

¹⁾ Paedag. Évk. 1879. 76. l.

²⁾ Obertraut System. darstell. d. Ges. u. Verordn. über d. Volksschulwesen Prag. 1859, 122 l.

³⁾ Htk. lvt. Jgyzk. II. k. 283. l. ⁴⁾ U. o. 1834. nov. 2. és fasc. 1k/60.

Ily körülmények és beható előkészületek után nagy ünnepélyességgel átadhatták végre november 16-ikának vasárnapján az öt évfolyamu iskolát szent rendeltetésének.¹⁾

Aznap délelőtt az összes iskolagyermek ünnepiesen öltözködve, szép rendben egybegyülekeztek az iskolában, hol az öt rendes és az ideigl. magyar tanítón kívül a tekintetes előljáróság, a hitk. választmány, az iskolaszék, továbbá a gyermekek szülői számban ünnepélyesen jelentek meg.

Midőn a helyi iskolák igazgatója,²⁾ *Seeber* Károly polgármester megjelent és illő fogadásban részesült, felkelt a hitközség előljárója *Ullmann* Gábor és igen alkalomszerű és tartalmas beszédet intézett hozzá, mely a hallgatóságra mély benyomással volt. Erre amaz melegséggel és jóindulattal felelt. Fölkérte a tanítókat, úgy mint az előljárót, hogy ezen intézetet fentartsák, melyet ő oltalma alá vesz.

Ezután *Klaber* vallástanító szabad előadást tartott, melyben az oktatás magasztos czélját általában és főképen a szent vallásra nézve igen alaposan fejtegette.

Végül még *Wodjāner* Rudolf, iskolaszéki tag tartott felolvasást nemzetünk erkölcsi haladásáról, szellemes visszatekintéssel a zsidó történet emlékezetes korszakaira. Erre a tanítók az iskolaszék azon felszólítására, hogy szorgalmat és fáradságot nem kimélve, magasztos hivatásuknak mindig megfeleljenek, az egész gyülekezet jelenlétében ünnepélyesen fogadalmat tettek arra nézve, hogy mindenkör egyetértésben és kölcsönös támogatásban, lelkiismeretesen és tevékenyen fogják a tanítást végezni.

Másnap, 1834 november 17-ikén az előadásokat az összes osztályokban megkezdték.³⁾

Rövid egy évi működés után az öt derék tanító *Klaber*, *Koref*, *Kohn*, *Treuer* és *Kron*, kik műveltségüket és szakképzettségüket valamennyien Prágában, az akkori híres minta-főtanodában (*Muster-Hauptschule*) nyerték, tanításuk fényes eredményével az évváró vizsgálatra egybegyült diszes közönséget oly elismerésre hangolták, hogy az iskolaszék az 1835. október 30-án szerkesztett jelentésében az új iskoláról lelkesedéssel írhatta e szavakat:

„Utódaink dicsőítéssel fogják a hitközség vezetőinek neveit emlegetni, ha majd azon korszakról beszélnek, melyben ezen inté-

¹⁾ Helyisége a könyök-utczai 1255. számú ház első emeletén volt és 1836-ban 7 szobából állott, 1838-ban már az egész első emelet volt iskolahelyiségnek kibérelve.

²⁾ *Boráros* János időközben meghalt; a régi iskolában utóljára 1834 július 10-én, a félévi vizsgán szerepelt. l. Program. der Pester izr. Normalhaupts. 1856. 15. l.

³⁾ Iskszéki jegyzk. ddto 1834 nov. 16.

zetet alapították.¹⁾ Örömmel és áldozatkészséggel fogtak hozzá ezután az iskola fokozatos továbbfejlesztéséhez. Már a rákövetkező tanév elején megnyílt a tervezett IV. osztálynak első évfolyama is, melynek berendezésével „az öt állandó tanító sokoldalú tehetségével és dicséretreméltó készséggel működött közre.”²⁾ Szükségesnek mutatkozván a tanerők szaporítása, rajztanítónak a pozsonyi primár-iskolánál hasonló minőségben alkalmazásban volt *Weiszenberg* Ingáczt; szépirási mesternek *Adlert* és énektanítónak *Sachs* Salamont szerződtették. A magyar nyelv eddigi tanítóját, *Pressburgert*, a helyébe választott *Kremsier* váltotta fel, ki ezen nyelvet a 4 osztályban hetenkinti 13 órában tanította. Együttal *Treuer* és *Kron* tanítók fizetését is 700 frtra emelték.³⁾

Miután a pesti hitközség immár nyugodt lélekkel és büszkeséggel nézhetett a megifjodott intézet szép és gyors felvirágzása elé, hozzálátott ahhoz is, hogy a 10 év óta elárvult rabbiszékbe új lelkipásztort ültessen. Ezen állást 1836 január 28-ikán az eddigelő Prosznitzban működött *Lőw* Schwab rabbi nyerte el. Benne nem-sokára az iskola is kitűnő vezetőt nyert, miután az 1836 október 25-én tartott ülésben az előljáróság az iskolaszék mindenkori elnökségének tisztségét reá ruházta.⁴⁾

Az iskolaszéki teendőket ekkor a legközelebbi tisztujtásig *Cahen* M. A., *Kassowitz* I. H., *Kern* Salamon, *Pollak* Leon, *Saphir* Izrael és *Ullmann* Gábel végezték. E közben 1836 márczius 25-én az iskola a polgármester képviselőjében megjelent *Havas* városi tanácsos, *Mérey* cs. k. kamarás és titkos tanácsos és a kath. és evang. papság sok nevezetes tagjának jelenlétében megtartotta az 1835—36-iki tanév I. félévi vizsgálatát, melyről a jelenlevő honoratiók, különösen a papok igen hízegően nyilatkoztak. A vizsga után — legyen itt az akkori viszonyok jellemzésére felemlítve, — az iskolaszék megadta *Koref* tanítónak a családalapítási engedélyt, melyért a jeles tanító előljáróságához folyamodott vala.

Az 1836—37-iki tanév kezdetével megnyílt a IV. osztály II. évfolyama, mi által az intézet már 7 évfolyamúvá, tehát az eredeti tervzet szerint teljes főnormáliskolává fejlődött. Ez év elején is volt tanító-változás, amennyiben *Kremsier* magyar tanító helyébe *Kaufmann* választották meg.

Schwab rabbi, az iskolaszéknek mindenkorra kinevezett elnöke, csak 1837 október 5-ikén jelent meg először a gyűlésen. Az ő befolyásának kell betudnunk, hogy már hat nappal később a héber

1) 2) 3) Iskszóki jgyzk. ddto 1835 okt. 30.

4) Htk. lvtl. Előljár. jgyzk. III. k. 1836. 5. l.

nyelv számára még heti 7 órát szorítottak a tantervbe.¹⁾ Az iskolaszéknek ő lett most lelke és vezetője, az ő felügyelete alatt fejtette ki az intézet teljes tevékenységét és árasztotta szét teljes fényét. Nőttön-nőtt most a bizalom az iskola iránt, mely a hitközség büszkesége és dédelgetett intézménye lett. Oly jó híre volt mindenfelé, hogy sok helyről az iskolaszervezetet és tantervet bekérték, így Arad 1837 jan. 9-ikén, Sátoralja-Ujhely április 7-ikén. Az intézet látogatottsága is évről-évre emelkedett és csak 1839-ben a nagy árvíz után mutatkozott egy kis muló apadás.²⁾ Most már a legelőkelőbb családok is, mint az *Ullmannék*, *Kohnerék*, *Goldbergerék*, *Schossbergerék*, *Wahrmannék* stb. oda küldték gyermekeiket, hol teljes kiképzésüket nyerték. Ezen tanítványok között sokakat nevezhetnénk meg, kik később a tudomány, a művészet és a politika terén kiváló férfiakká váltak. Így: dr. *Falk* Miksa, hazánk legnevesebb politikai írója, ki még most is kegyeletos emlékezettel viseltetik iskolánk iránt,³⁾ mely nagy és klasszikus műveltségének alapját megvetette. 6 éven át (1834—1839) volt annak növendéke, *Sonnenthal* Adolf, a világhírű színész (1837—1842), *Wahrmann* Mór, felekezetünknek és a magyar törvényhozó testületnek egykori disze és még sok nevezetes férfiú tartozott ezen korszakban iskolánk növendékei közé.

Az iskola jeles működéséről az időszaki sajtó (*Pester Zeitung*, *Pesti Hirlap*, *Allgemeine Zeitung* d. *Judenthums*, *Orient* stb.) kisebb-nagyobb, néha hasábokra is terjedő dicsérő cikkeket hoztak. Ezek közül több *Ballagi*, akkor még: *Bloch* Mór és *Horn* Ignác Ede tollából eredt. Azonban nemcsak a zsidóságnak érdeklődését, szeretetét és néha rajongását⁴⁾ hanem a városi hatóságoknak, a tudo-

¹⁾ Htk. lvtl. Iskszéki gygzk. 1837 okt. 11.

²⁾ L. Statisztikai kimutatás.

³⁾ Szép és megható jelét adta ennek *Falk* 1891 ápr. 28-ikán is, a mely napon *Ozer* Zsigmond, az orsz. izr. tanító-egyesület akkori elnöke egy küldöttség élén nála tiszteleggett, hogy az egyesület árvaalapja iránt tanusított hathatós jóindulatáért köszönetét kifejezze. Midőn ez alkalommal a küldöttségben részt vett *Csukási* részéről első iskolaéveire czélzás történt, *Falk* kegyelettel emlékezett meg első tanítóiról: *Klaber*, *Koref*, *Treuer* stb. egytől-egyig kitűnő tanítók és derék emberek voltak. Ha tudtam volna, hogy az urak eljönnek, ide hozom a szorgalmi jegyeket, melyeket nyertem és a mai napig megőriztem. Különösen *Treuert* tartom jó emléken. A *stilust tőle tanultam* és ezzel keresem kenyeremet. Egy írásbeli dolgozat alkalmával ezen szavakkal fedett meg: „Kezdeni úgy kezdél, mint Schiller, de végezni úgy végeztél, mint *Falk* Miksa“. (L. „Izr. Tanügyi Ért.“ 1891 76. l.)

⁴⁾ *Ullmann* Sándor 1842 nov. 29-ikéről keltezett levelével a pesti izr. hitközség előljáróságának egy hg. Eszterházy-féle — 158960. szám — sorsjegyet azon kikötés mellett származtat át, hogy „ez a pesti izr. normáltanodai intézet tulajdona legyen és **pedig** olyképen, hogy minden rá eső nyereségnek egy harmada a

mányos és politikai élet kiváló férfiának figyelmét és rokonszenvét is magára vonta iskolánk. 1834–1843-ig vizsgáról-vizsgára mind nagyobb és diszesebb lett a nem zsidó hallgatóság is, mely el szokott jönni, hogy a zsidó iskola haladását és fényes sikerét megfigyelje. Főtiszt. *Fehér* György prépost és az egyetemi könyvtár praefectusa, valamint *Láng* Mihály, az ev. gyülekezet hitszónoka, majdnem minden félévi vizsgánál jelen voltak és gyönyörködtek a gyermekek feleleteiben. „E vizsgák” — szokta az előbbi mondani — „nekem a legnagyobb élvezetet nyújtják”. Magától értetődik, hogy e vizsgálatok, melyek a hitközségi élet legnevezetesebb és legünnepélyesebb mozzanatai voltak, mindig a helyi nemzeti iskolák igazgatójának (*Seeber* Károly, *Eichholz* János, *Damjánovics* György a *Tölgyessi* János) elnöklette alatt tartották meg, kik soha nem mulasztották el elismerésüket az egybegyűlt közönség előtt a leghizelgőbb kifejezésekben kijelenteni és a vizsga-katalogusokba beiktatni. (L. Prüfungskataloge 1834—1848 Ig. iroda.)

Idézzük ezek közül azt a hivatalos elismerést, melyet 1840-iki év aug. 16 és 17-ikén tartott vizsgákról, Pest városának akkori h. polgármestere és a helyi nemzeti iskolák igazgatója: *Damjánovics* György, az évvégi osztályzatok könyvébe sajátkezűleg bejegyeztett:¹⁾

„A tanulók nem csak szorgalmukról és szép haladásukról, hanem a *magyar nyelvben szerzett ismereteikről is* adtak bizonyítékot, a miért rajtam kívül a többi jelenlevők is a tanulókra ép úgy, mint a tanító urak czélszerű tanmódjára és buzgó fáradozására nézve megelégedésüket kifejezték. Pest, 1840 szeptember hó 19-én. *Damjánovics* György, h. polgármester.

A diszes vendégek közül, kik félévről-félévre az intézet vizsgatermében egybegyűltek, kiemeljük még a következőket: br. *Eötvös Ignác* tárnokmestert és val. belső tanácsost, *Schedius Lajost*, egyetemi tanárt, udvari tanácsost és az ág. ev. egyház iskoláinak felügyelőjét, ki éppen azon években, 1837—1840, volt a pesti iskolának gyakori vendége, midőn az ev. iskolai szervezetek és tantervek

normáltanodai alap javára fordítottassék, egy másik harmada az akkori tanítóknak — nevezetesen *Klaber* Arnold, *Koref* Hermann, *Treuer* Dániel, *Kohn* Salamon, *Kron* Salamon, *Rosenzweig* Salamon, *Weiszen* J. G. és *Sachsl* Salamon — vagy azok örököseinek adassék, egy harmada pedig oly alap létesítésére fordítandó, mely kamatai fölött az iskolaszék és a főrabbi rendelkezzenek. Ezen rendelkezés azonban csak arra az esetre szól, ha a nyeresmény az 500 frton felüli összeget meghaladja.

E sorsjegy kihuzatott a legkisebb nyeresémnyel (64 frttal) és 1859 ápr. 2-ikán beváltatván, ez összeg a hitközségi pénztárba letétetett. (L. hitk. alapítványi könyv 81. l.)

¹⁾ L. isk. ig. iroda. Vizsga-katalogus 1840 nyári félév.

készítésével volt elfoglalva. Felemlítjük továbbá még *Vajdát, Szermerét, Fáy Andrást, Toldy (Schedel) Ferenczet, Fogarassy Jánost és Tavasy Lajost*, kik iskoláink iránt valamennyien nagy érdeklődést tanusítottak. 1842-ben, midőn az iskola ugy kül- mint belterjes működésének tekintetében tetőpontját érte el, a nyári félévi vizsgán (aug. 15 és 16.) a következő vendégek voltak jelen: *Pisztori* városi tanácsos, mint elnök, *br. Eötvös József, Fáy András, Bezeredy, Klauzál, Pulszky, Kossuth, Schedel, Székács, Lang, Péter, Raphael, dr. Dunkán* és még sok más előkelősége a keresztény társadalomnak. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a magyar közélet ezen jeles törzskara, mely a negyvenes években szabadelvű eszméknek mind nagyobb tért hódított, figyelmét azért fordította oly állhatatosan a pesti zsidó iskola felé, mert megfigyelni akarta, vajjon a nemzeti kultúra szolgálatába szegődött-e és számíthat-e nemzeti kulturális törekvéseiben a zsidóság közreműködésére, támogatására.

Hatásosabban nem erősíthetnők meg a híres ekkori „normaliskolá”-nk kiváló paedagogiai és hazafias működéséről itt elmondottakat, mint hivatkozással azon kimerítő és pártatlan jelentésre, melyet egy nem zsidó hirneves pesti férfiú, *Bajkay Endre, kir. táblai ügyvéd* az 1841 márcz. 31-én és április 1-én iskolánkban tartott félévi vizsgáról a „Pesti Hírlap”-nak, *Kossuth Lajos* által szerkesztett ujságnak beküldött és mely azon lap 1841 34-ik számában meg is jelent.¹⁾ Kiemeljük belőle csak a legjellemzőbb részleteket:

„Jelenleg a zsidóknak egy jól rendezett normális vagyis példányiskolájuk van Pesten, melyben a *magyar nyelv is grammatica* szerint s az alább említendő akadályok mellett *meglepő sikerrel tanittatik*. Az intézet az előkészítő iskolával együtt 7 osztályból áll ugyanannyi tanító alatt. Ezeknek általában jeles tanítói rendszerében különös figyelmet érdemel az, hogy minden tudományt nem egy tanító ad elő egy osztálynak, hanem kiki a rábizott egy, legfőlebb két szaktudományt, mindegyik osztályon fokonként keresztül viszi.

Ennyi sok szép és jó közt leginkább érdeklett engem a magyar nyelv s ez vitt tulajdonképpen a próbatételre. *Az előkészítő iskolában — avagy csak abban — még semmi magyar nem tanittatik, a többi osztályban valamennyiben. A zsidó szülők szemében öröm csillogott, mi jelenvolt magyarok méltó dicséretünket fejeztük a derék ifjuságra, s ugy tartom, mi mindnyájan*

¹⁾ Ezen fölötté érdekes levélre *Csukási Fülöp* kartárs figyelmeztetett, a miért e helyen neki köszönetet mondok. Ugyanő közölte is e levelet egész terjedelmében tanítóegyesületünk „Értesítő”-jének 1880-iki évfolyamában.

szabad polgártársainknak fogadtak el szívünkben e jeles zsidó-magyar tanulókat és azoknak magyarosodó és magyarosító szüleit. Igenis, a zsidó nem ellensége nyelvünknek, hanem barátja. Ő nagyon készül magyar lenni“ . . . Ennyit ebből a lelkes, de tárgyilagos cikkből, melyet egy keresztény elfogulatlan férfiú 55 évvel ezelőtt szinte látnoki ihlettséggel irt.

Az iskolaszék már az 1838/9. tanév elején, az eddigi paedagogiai ismeretek és tapasztalatok nélkül szűkölködő magyar tanítók helyett *Rosenzweig Salamont*, ó-budai tanítót szerződtette a magyar tárgyak tanítására. *Rosenzweigban*, ki mint magyar író és nyelvész megpróbálkozott és így nevét már szélesebb körökben is ismerték, az iskola lelkes magyar tanítót és jó paedagogust nyert és azon dicséretből, melylyel a vizsgák alkalmával a tanítótestületet elhalmazták, igen jelentékeny rész joggal őt is illette.

Főlemlítésre méltónak tartottuk ezen tényeket annál is inkább, minthogy a negyvenes évek elején mindaddig, míg a törvényhozás és a városi tanács a város egyéb iskoláiban a magyar nyelv tanítását el nem rendelte, nemzeti nyelvünk még nagyon mostoha elbánásban részesült.

Már ezen külső jelekből is láthatjuk, hogy iskolánk életében mennyire érvényesültek a paedagogiai, nemzeti és felekezeti követelmények. De ennek a hármas czélnek szép összhangzatba való hozatalára irányított törekvés, mely a magyar zsidó iskolát mindig és mindenhol jellemzi, még világosabban kitűnik az 1838-ban hatósági fölszólítás folytán megcsorbitott tantervből, melyet alább nyujtunk.

Paedagógiai szempontból a híres bécsi Szt.-Annához czimzett normáliskola tantervét vették alapul, a hazafias szempontot pedig a nemzeti iskolák tervezetéből vett részek elégitették ki.

Ezen tanterv a pesti izr. hitközség mindkét nembeli ifjusága számára felállított iskolának szól. Ezen intézet előkészítő osztályába olyan gyermekeket vettek fel, melyek a hatodik évet még túl nem lépték. A tanintézet egy hat évfolyamot magában foglaló négy osztályu fiu- és egy három évfolyamu leányiskolából állt. Rendkívül érdekes a tanterv, amennyiben azt is mutatja, hogy a gyermekek a negyedik osztályban már mértant, építészetet, stereometria és gépészetet is tanultak.

Stundenplan

Der von der isr. Gemeinde in Pest für ihre Jugend beiderlei Geschlechtes errichteten Lehranstalt bestehend:

a) aus einer Vorbereitungsschule für Kinder beiderlei Geschlechtes von einschliessig 5 Jahren in einem Jahrgange;

b) aus einer Schule für Knaben von 4 Klassen in sechs Jahrgängen unter dem Namen: *Öffentliche Israelitische Ungarische, Deutsche Normalhauptschule*;

c) aus einer Schule für Mädchen mit Klassen in drei Jahrgängen.

Klasse	Jahrgang	Lehrgegenstände	Durch Stunden		
			Wöchent- lich	Täglich	
				Vormittag	Nachm.
In der Vorbereitungs-klasse.					
		Buchstabenkennen, Syllabiren, Lesen, deutsche und hebräische Sprach- übungen als Vorbereitung zur Re- ligionslehre. Zählen	20	10—12	2—4
In der Normal-Hauptschule.					
I	1	Religionslehre. Lesen, Schreiben, Rech- nen. Kenntniss der Redetheile ... .. Hebräisch	22 2 <hr/> 24	10—12	2—5
I	2	Religionslehre. Lesen, Schreiben, Rech- nen, Rechtschreibung ... .. Hebräisch. Ungarisch	22 8 <hr/> 30	9—12	2—5
II		Religionslehre. Lesen, Schreiben, Dik- tandoschreiben, Rechnen mit Ziffern und im Kopfe, Sprachlehre. Anfangs- gründe der Geografie ... .. Ungarisch. Hebräisch. Gesangslehre...	24 12 <hr/> 36	8—12	2—5
III		Religionslehre mit Inbegriff der bib- lischen Gesichte. Lesen deutsch und latein. Schreiben, Rechnen. Diktando- schreiben. Sprachlehre. Schriftliche Aufsätze. Geografie. Anfangsgründe der Naturgeschichte ... .. Ungarisch. Hebräisch. Gesanglehre ...	25 11 <hr/> 36	8—12	2—5
IV	1	Religionslehre. Rechnen, Geometrie, Baukunst. Sprachlehre. Schriftliche Aufsätze. Schönschreiben. Geografie. Naturgeschichte. Anfangsgründe der Naturlehre. Zeichnen... .. Ungarisch	33 3 <hr/> 36	8—12	2—5
IV	2	Religionslehre. Rechnen. Stereometrie und Mechanik. Baukunst. Sprach- lehre. Schriftliche Aufsätze, Schön- schreiben. Geografie. Naturgeschichte u. Naturlehre. Schönlesen. Zeichnen Ungarisch	33 3 <hr/> 36	8—12	2—5

Részint okmányok, részint laptudósítások nyomán¹⁾ adhatjuk továbbá a következő kimutatást is, mely a szaktanításnak a tanítók közti felosztásáról és a szünnapok megtartásáról tájékoztat:

Tanított pedig: *Klaber* Arnold: Vallás- és erkölestant, bibliai történetet, a bibliai eredeti szövegét és héber nyelvtant a III. és IV. osztályban (az utóbbit mind a két évfolyamban.)

Koref Hermann: Földrajzot, természetrajzot, természetiant, mértant, stereometriát, gépészettant, építészettant, helyesírást a felső osztályokban. Bibliai eredeti szöveg héber kivonatát az I. oszt. 1. évfolyamában.

Treuer Dániel: Nyelvtant, beszédgyakorlatokat, levelezést, szépírást az I. oszt. 2. évfolyamában és a II. osztályban. Olvasást a III. osztályban, valamint a IV. osztály mindkét évfolyamában.

Kohn Salamon: Számolást, számtant, írást az I. oszt. 1. évfolyamában. Olvasást az I. oszt. 2. évfolyamában és a II. osztályban.

Kron Salamon: Betűismerést, szótagolást, héber és német olvasást az I. oszt. 1. évfolyamában. Bibliai ered. szöveget a II. osztályban. Írásbeli fogalmazást és természetrajzot a III. osztályban.

Rosenzweig Salamon: Magyart a II. III. és IV. (1. és 2. évf.) osztályban.

Weissenberg J. G.: Rajzot.

Fürster Vilmos: Szépírást III. és IV. (1. és 2. évf.) osztályban.

Sachsel Salamon: Éneket.

Szombaton, vasárnap és szerda délután nem volt tanítás.

Szombat délelőtt az iskolaépületben a tanítók felváltva istentiszteletet tartottak exhortációkkal.

A téli félévi vizsgálat után két heti, a nyári félévi vizsgálat után négy heti szünet volt.

A fent jelzett források azonban, főképen pedig a jegyzetben említett laptudósítás tudatják velünk azt is, hogy az iskola egy évvel azelőtt 1837/8 még sokkal nagyobb tananyagot ölelt fel és hogy ezen tanévben kereskedelmi tárgyakat u. m. egyszerű és kettős könyvvitelt, kereskedelmi számtant és levelezést, váltójogot és váltó-usance-ot adtak elő. Hogy miért kellett ezen oly szépen kezelt tantárgyak előadását már a következő tanévben beszüntetni, ez a következőkből tűnik ki:

Az iskolájáért rajongó előjáróság ugyanis az eddig elért sikert még avval szerette volna tetézni, hogy iskolája számára ugyanazt a legfelsőbb kitüntetést kieszközölje, melyben a pozsonyi primáriskola 1832 január 27-ikén a királyi szankezió által részesült.

¹⁾ L. Htk lvt. Ik./alt. 3 és Bloch (Ballagi) Mór Allg. Zeit. v. Judenth. 1839 75 l.

Nemes versengés támadt ez időben a pesti, pozsonyi, aradi, ó-budai és nagy-kanizsai izr. iskolák között.¹⁾ A pestinek ezenfelül még az az ambíciója volt, hogy fiuiskoláját reáliskolává és ezzel kapcsolatosan tanítóképző intézetté fejlessze. Ezen czélból a pesti hitközség legkiválóbb három vezérférfa: *Schwab Löw* rabbi, *Ullmann* Gábor elnök és *Rosenthal* Izráel előljáró még 1836. decz 26-ikán egy memorandum alakjában szerkesztett folyamodványban *Mihalkovics* Ádám, pozsonyi tankerületi főigazgató elé terjesztették tervezetüket, melyben jelesül azt kéri, hogy engedjék meg nekik iskolájukat akkép fejleszteni, hogy az egy-egy évfolyamu két osztályu elemi és egy 5 évfolyamra terjedő négy osztályu reál-, illetve kereskedelmi iskolává váljék és így a legfelsőbb szanckzióban részesüljön. Végül kéri az engedelmet arra is, *hogy tanítóképző-folyamokat nyithassanak, melyekben a methódika és didaktika elméletét adhassák elő és erről nyilvános bizonyítványokat állithassanak ki.* Ez nagy javára válnék a hazai zsidóságnak, minthogy ilyen intézet eddigelé az országban nincsen.

Sajátságos, hogy míg iskolánknak fennállása első korszakában *magában a hitközségben* felmerülő ellenséges áramlatok voltak a kellő fejlődésben megakasztói: most a felettes hatóságtól indultak ki azon akadékoskodások, melyek az előljáróság lelkesedésére lohasztólag hatottak.

Ugyanis mindjárt a folyamodványra leérkezett válaszbán *Adamkovics* tankerületi igazgató a kifogások egész halmazával hozakodik elő. Kifogásolja, hogy az első osztályban nem tanulnak vallástant, hogy a héber tantárgyaknak kelleténél több órát szentelnek a tantervben. Hivatkozással II. József egyik rendeletére, erre naponként csak $\frac{1}{2}$ órát enged.

Egy másik ellenvetése, *hogy a tanítóknak igen magas fizetést adnak.* Kapjanak szerinte inkább kevesebbet és *biztosítson e helyett a hitközség nyugdíjat özvegyeiknek és gyermekeiknek.* Nem tetszik neki, hogy *a magyar tanítón kívül a többiek mind külföldiek.* Nem helyesli a 7 évfolyamot sem. Legyen az iskolának inkább csak 6 évfolyama és *létesítsenek inkább leányiskolát* „damit gute Mütter gebildet werden, die ihre Kinder gleich mit der Muttermilch ein gutes Gemüth mittheilen können.“²⁾ Tanítóképzői kurzusokat berendezhetnek ugyan, de a jelölteknek az ország primáriskoláiban kell képesítőt tenniök.

Követeli, hogy a hitközségtől megválasztott iskolai felügyelők a felső igazgatóságtól nyerjék tiszttségökben megerősítettésöket.

¹⁾ Schwarcz Gy. A közokt. reformja. 97. l.

²⁾ L. Htk. Ivt. Ik/ált. 3.

Az előljáróság, dacára, hogy fluiskolájára vonatkozó nagyszabású tervei a hatóság részéről a várt támogatásban nem részesültek, készségesen akart engedni minden követelménynek, csak a héber tantárgyak számára kimért időnek megszorításában nem tudott megnyugodni. E tekintetben viszont a hatóságnak kellett engedni és a héber tanítás ideje meg nem rövidült.

De a tanítók számára követelt *nyugdíj-alapot sem akarta a hitközség létesíteni*, miután pénzügyi helyzete azt semmikép meg nem engedte. Hiszen a 4000 frtnyi évi iskola-segítséget is csak a huszfogyasztási adó felemelésével lehetett behozni.

Leányiskola berendezésére azonban hajlandónak mutatkozott az előljáróság, noha tudhatta, hogy evvel megint darázs-fészekbe fog nyulni, mivel a leányoknak kizárólagosan otthon való taníttatását a vallásos zsidóknál mindaddig benső családi ügynek tekintették.

A tanker. igazgatóság egyelőre ugylátszik megelégedett, hogy a hitközség hajlandó a felső meghagyásnak részben engedni és 1838. évi augusztus hó 24-ikén kelt leiratával ideiglenesen megadta az engedélyt arra, hogy az iskola hét évfolyammal — egy ovoda jellegű előkészítő osztály, egy két évfolyamu I. oszt., egy II. oszt., egy III. oszt. és egy két évfolyamu IV. osztály szervezetével — tovább is működhessék.¹⁾

A várva-várt legfelsőbb szentesítés azonban még soká nem érkezett le.

Boskovitz J. L. volt hitközségi elnök²⁾ mint a meglevő adatokból következtethetjük, ennek megsürgetése végett Bécsbe utazott.

1839 április 22-én innen a pesti hitközség előljáróságához intézett levelet, melyből megtudjuk, hogy mennyire fáradozott ezen ügyben. Örömmel jelenti, hogy a szentesítés ügyét, az udvari kancelláriából kedvező véleményezés kíséretében már az udvari tanulmányi bizottsághoz menesztették és megígéri, hogy tovább is minden tőle kitelhetőt el fog követni, hogy Isten segítségével a szentesítést megkapja. „Ekkor majd joggal mondhatja a tekintetes

¹⁾ L. Htk. lvt. Ik/ált. 3 és jgyzk. 1838 szept. 27.

²⁾ A derék *Ullmann Gábor* csak 1836 december végeig állott a hitközség élén, de kulturális ügyekben közreműködését a községtől még azontul sem vonta meg. Igen szépen méltatja érdemeit a pesti hitk. előljáróság, midőn róla 1838 ápr. 22-ikén a következőket mondja: „Főképen az ő buzgó serkentése és nagy tevékenysége eszközölte, hogy 1834-ben az itteni izr. tanintézet újjászervezése az izr. fiatalság jobb neveltetése és tanítása érdekében létrejött, mely intézet örvendetes sikerrel tovább virágzik és melynek vezetésében ő még most is mint a felügyelő-bizottság tagja tevékeny részt vesz. (L. Löw Lipót. Zur neuern Gesch. d. Jud. in Ungarn 165. l.)

előjáróság: becsületesen megtettük kötelességünket és Isten velünk volt. Fáradásainknak gyümölcseit pedig majd csak később fogják élvezni.¹⁾

A hitközség lelkes elnökének ezen reménye egyelőre még nagyon vérmes volt. Teljes három évnek kellett lefolynia, míg az előjáróság azon szerencsében részesülhetett, hogy iskoláját a legfelsőbb szentesítéssel kitüntették. Időközben a tankerületi hatóság új meg új feltételeket szabott, miért is az iskolaszervezetet egyben-másban ismét módosítani kellett.²⁾ A tanítók nyugdíjalapjának ismételten sürgetett létesítése azonban most sem volt foganatosítható, mivel a templom- és iskolaépítésre tervezett telekvételnek kérdése, mely már évek óta elhúzódott, most a hatóság engedékenysége folytán kedvező megoldás felé közeledett és a hitközség pénzforrásait erre a célra kellett tartogatni.³⁾

Végre 1842 márczius 29-én kiállították a bécsi udvari kancelláriában azon okiratot, mely a pesti izr. normál-főtanodának a legfelsőbb jóváhagyást megadta és mely az országos levéltárban őrzött előterjesztés szerint ekképen hangzik.⁴⁾

Sacrae ect. b. intimandum: Penes remissionem actorum, quoad neo erectam in L. R. Citte Pestiensis Scholam judaicam bgne stabilendam ope Repraesentationis ddto . . . . Consilio huic Regio Lottle rescribi: erectionem Scholae israeliticae pestiensis, sub nomine: *Scholae Israeltarum Normalis Capitalis* juxta substratum Planum b. confirmari et communitatem Israeliticam ad pensionalem fundum pro Docentibus Scholae hujus juxta recentissimam ejusdem Declarationem pro posse

Ő felsége stb. Az újabb időben Pest szabad kir. városában felállított zsidó iskolát illetőleg, a királyi helytartósági tanácsnak előterjesztése alapján az okmányok visszaküldése mellett tudomásvétel végett ezennel leiratik, hogy a pesti izraelita iskolának felállítása „*Izraelita normális-főtanoda*“ czime alatt jóváhagyatik; ezen kívül felszólittatik, az izraelita hitközséget arra bírni, hogy legújabb kijelentése szerint iskolája tanítóinak számára nyugdíj-

¹⁾ Htk. lvt. Ik/ált.

²⁾ Ik./ált. 3.

³⁾ A telekvételre szóló engedelem csakugyan nem sokára azután, 1843 szept. 22-én 33.247. sz. a. leérkezett a helytartóságtól, de azért a hitközség derék vezetősége a nyugdíj-intézménynek egyelőre háttérbe szoruló kérdését sem tévesztette szem elől és ha a hitközség szervezetét megrendítő negyvennyolcas események közbe nem jönnek, úgy bizonyára még a 40-es években léptették volna életbe. *Igy csak 1852-ben alapíthatták meg a nyugdíj-intézményt.*

⁴⁾ Orsz. levéltár 1842/12,887.

conflandum ultro etiam provocandam venire.

Datum Viennae die 29^a Martii 1842.

alapot lehetőleg mielőbb létesítsen.

Kelt Bécs, 1842 márczius hó 29-ikén.

Antonius Comes *Majláth* m. p.

Matthaeus *Stettner* m. p.

Ad Benignum ect. Mandatum: Carolus *Pauly* m. p.

Erről a legkegyelmesebb megerősítésről egy magyar átiratban csak június 8-ikán értesíthette Pest városának tanácsa a hitközségi előjáróságot, mely átirat a hitközséghez iskolaügyekben leérkezett iratok közt a hitk. levéltárban *mint legrégibb magyar okmány szerepel.*

Nevezetes eseményszámba ment a hitközségi életben a legfelsőbb kegynek ezen nyilvánulása, mely az iskola külső sikerének legszebb jele volt, és mely után az előjáróság, iskolaszék és tantestület évek óta egyaránt áhitozott vala. Néhány nappal később hitközségi gyűlésben olvasták fel ezen nagyfontosságú okiratot és azt jegyzőkönyvileg meg is örökitették.¹⁾

Az iskola becse ennek folytán tetemesen emelkedett és a bizalom iránta oly jelentékenyen gyarapodott, hogy már a következő tanévben, 1843-ban, a tanulók száma 303-ról 395-re felszökött.

A királyi kitüntetés lelkesítő és buzdító hatása kifejezésre jutott az iskola vezetéségének számos és nevezetes intézkedéseiben is

Az 1843 ápr. 30-án tartott hitközségi közgyűlésen *Oesterreicher* Dávid abbeli jelentésére, hogy a templom- és iskolaépítési engedmény végett felterjesztett felség-folyamodvány kedvező elintézésnek néz elébe és a bérelt szűk helyiségbe szorított normális iskola a mind nagyobb és nagyobb számban jelentkező tanulók befogadására már most is képtelen, kimondták, hogy az új iskola építésére szükséges előkészületekkel többé késedelmezni nem lehet és a tervezetek, valamint a költségvetések haladéék nélküli kidolgozására bizottságot küldöttek ki.²⁾

Ugyanabban a hónapban az iskola-felügyelőség³⁾ a tanítókkal együtt megállapította a használandó tankönyveket. A magyar nyelvtanra *Stancsics* könyvét alkalmazták. A német nyelvtan és földrajz kézi könyvéül a bécsi Szt.-Anna normáliskolájában bevezetett könyveket fogadták el. A többi könyvek megszerkesztésére az iskola-

¹⁾ Htk. jegyzk. 1842/991.

²⁾ U. o. 1842. ápr. 30.

³⁾ 1842 decz. 27-ikén hozott határozat folytán az isk. előjáróság hiv. czime az eddigi Schulcomission helyett Schulinspektion lett.

felügyelőség felszólítására a jelenvolt tanítótestület késznek nyilatkozott.¹⁾

1843 ápr. 27-én az iskolafelügyelőség a következő isk. fegyelmi szabályzatot dolgozta ki:²⁾

„Erkölcstelen gyermekek, vagy olyanok, kik valamely bünt elkövetnek, az iskolafelügyelő urak valamelyike részéről az egész osztály és az illető tanító jelenlétében komolyan megintendők. A büntetések különben az erkölcstelenség és a kihágások ismételéséhez mérten állapítandók meg, még pedig: a) testi fenytetés, b) órákra vagy egész napra való bezárás, c) rendkívüli esetben kizárás az iskolából. Ismételten mutakozó erkölcstelenség esetében a szülőknek kell megidézni, kiket az iskola-felügyelő urak egyike gyermekük rossz magaviseletére figyelmeztessen.

1843 okt. 25-én elhatározták, hogy a *magyar nyelvtanítás anyagát és idejét ki kell bővíteni*, minek folytán a magyar tanító Rosenzweig Salamon fizetését 700 pengő frtra felemelték.

A magyar nyelvtanítás ideje hetenkinti órákban ezután így oszlott el:³⁾

	Magyar nyelvgya- korlatok	Olvasás	Írás	Helyes- írás	Nyelvtan	Történe- lem
Előkészítő oszt.	3	—				
Első oszt. I. évf.	2	3				
Első oszt. II. évf.	1	2			2	
Második oszt.		2	1		2	
Harmadik oszt.			1	1	2	
Negyedik oszt. I. évf.			1	1	2 ¹ / ₂	
Negyedik oszt. II. évf.			1		1	2 ¹ / ₂
Összesen 31 óra hetenkint.						

Ugyanabban az ülésben elhatározták azt is, hogy a bizonyítványokat magyar és német nyelven állítsák ki.

Egy ilyen bizonyítványnak is lehetőleg hű másolatát adjuk itt e helyen:

¹⁾ E tervezett könyvek közül csak a mértan jelent meg 1844-ban *Koref H.* szerkesztése mellett. Címe: *Schulgeometrie.*

²⁾ Htk. lvt. Ik./ált. 45.

³⁾ U. o.

II. év folyamatu IV. osztály.

BIZONYÍTVÁNY,

AZ Ő FÖLSÉGE SZABADALMAZTA IZR. RENDES FŐ-TANODA RÉSZÉRÜL

tanúsíttatik jelennel, hogy ..... megyei ..... született .....
 nevü másod. év folyamatu negyedik osztálybeli tanítvány a' tanodát 18...dik esz-
 tendőben ..... meglátogatta, magát erkölcsiségére nézve ..... viselte, és
 hogy ..... félévbeni rendes tanulmányokbul következő érdem-osztályzatot nyert.

A' vallástambul, ...
 Az eredeti bibliából, ...
 A' magyar nyelvtambul, ...
 „ német nyelvtambul, ...
 „ honi történetbül, ...
 „ szép-olvasásbul, ...
 „ ékes-írásbul, ...
 „ számvetésbül, ...
 „ föld-leírásbul, ...
 „ tömör-test-mérésbül, ...
 „ természet-tambul, ...
 „ természet történetébül, ...
 Az építészetbül, ...
 „ gépészetbül, ...
 A' rajzolásbul, ...

E' tanítvány tehát ..... fokra érdemesültnék tapasztaltatott.

P e s t e n , ... dik ..... 18.....

IV. Kl. zweiten Jahrganges.

Zeugniß.

Von Seite der allerhöchst bewilligten israelitischen Normal-Hauptschule

wird hiermit bezeuget, daß.....aus.....in.....gebürtig,
Schüler der vierten Klasse zweiten Jahrganges, die Schule im Jahre 18.....besucht,
sich in den Sitten.....verhalten, und aus den für den.....Curs
vorgeschriebenen Lehrgegenständen folgende Verdienstklassen erhalten hat:

Aus der Religionslehre .....
 „ „ Bibel im Urtexte .....
 „ der ungar. Sprachlehre .....
 „ „ deutschen Sprachlehre .....
 „ „ vaterländisch. Geschichte .....
 „ dem Schönlesen .....
 „ „ Schönschreiben .....
 „ „ Rechnen .....
 „ der Geographie .....
 „ „ Stereometrie .....
 „ „ Naturlehre .....
 „ „ Naturgeschichte .....
 „ „ Baukunst .....
 „ „ Mechanik .....
 „ dem Zeichnen.....

Dieser Schüler verdient daher in die.....gesetzt zu werden.

Beft h, den.....ten.....18.....

A bizonyítványok kiállításáért a tandíjfizetőktől a következő díjakat szedték: I. és II. osztály 36 p. kr., III. osztály 48 kr., IV. osztály 1 frt (p. p.)¹⁾

Az iskola hivatalos bélyegzőjébe babérkoszoruba foglalt következő címet vésették: „Ő Felsége szabadalmazta pesti izr. normal-főtanoda”²⁾

1845-ben sajnálatos eseménye az iskola történetének, hogy a hitközségben csak nemrég helyreállott békét újra megzavarta egy párt, mely az Orezy-házban levő templomokban divott dualisztikus szertartás jogán azt követelte, hogy ha a dohány-utczai homlokzat vonalán orgonával fölszerelt templom épül, akkor a sip-utczai részre régi rendszerű zsinagógát kell építeni. Ezen párt elég hatalmas volt arra, hogy a 30000 frtnyi költséggel előírányzott iskolaépítést egyelőre meghiúsítsa³⁾.

1846-ban az előjáróság készségesen megengedte az „Izraelita magyarító egyesület”-nek, hogy iskolahelyiségeiben a tanítási időn túl magyar tanfolyamokat tarthasson. A hitközség érdemes vezetősége, melyben mindig megvolt a kellő érzék a hazafias szellem ápolása iránt, csak azt kötötte ki óhajképen, hogy a magyar nyelvben való gyakorlat és alaposabb kiképzés végett ama magyar tanfolyamban a községi isk. ifjuság is részt vehessen.

1847-ben *megint szaporították a magyar órák számát*, még pedig az első osztály 1. évfolyamában hetenkinti egy-, az első osztály 2. évfolyamában két-, a negyedik osztály két évfolyamában pedig egy-egy-, összesen tehát hetenkinti öt órával.

A hazafias szellem és a magyar nyelv terjedése, mely a nemzeti átalakulás azon idejében nem annyira a törvényhozásnak, mint inkább a lelkes társadalmi mozgalomnak volt eredménye, kiválóan kedvező termőföldre talált a fővárosi zsidóság kebelében. A nemzetbe való beleolvadás folyamatának ama két nagy tényezője azonban legerősebb szálait a pesti izr. hitközség iskolájában eresztette, mely intézet mintegy hivatottnak látszott arra, hogy a főváros zsidó fiatal nemzedékét megymagyarosítsa és hazafias küldetését ez irányban fényesen és sikerrel teljesítse.

Fájdalom, hogy a következő évben rohamosan egymást követő politikai események és a szabadságharcz borzalmi, melyek az egész hazát megrendítették, intézetünknek is megingatták alapját. A hitközség tagjai, míg a szabadság, testvériség és egyenlőség hármas

¹⁾ Htk. lvt. IV 1k/ált. 45.

²⁾ U. o.

³⁾ Htk. lvt. Jegyzők. 1845/1053.

jelszava okozta örömmámorban egyrészt véröket és vagyonukat áldozták, nem törődhetek eléggé felekezeti kötelességeikkel. A hitközségi járulékok oly gyéren folytak be és a többi pénzforrások is annyira kiapadtak, hogy már az 1848. év végén a hitközség pénzügyeiben körülbelül 20,000 frtnyi deficit mutatkozott¹⁾. A tanulók száma is ijesztő módon csökkent, úgy hogy míg 1847/48-ban 392 tanuló látogatta az iskolát, addig az 1848/49-iki tanév elején csak 232 és 1849/50-ben csakis 129 tanuló iratkozott be²⁾. Ez évben az összesen befolyt tandíj csak 300 frtot tett ki.

E szomoru jelenségek és az előljáróságban túlsúlyban levő új elemek arra kényszerítették a hitközséget, hogy 1848 okt. 26-ikán tartott közgyűlésében hivatalnokai egész seregének, köztük az összes tanító személyzetnek is, fölmondott azon megjegyzéssel, hogy ha a fölmondási idő lefolyta után más állásuk nem lenne, a hitközségtől kárpótlást fognak kapni.³⁾

Igen kritikus fordulópont előtt állott most a hitközség legnevezetesebb kulturintézete, de hála a derék iskolafelügyelő-bizottságnak, melynek vezetését *Schwab* főrabbi kezéből ki nem adta, a felosztatás veszélye elvonult minden komolyabb következmény nélkül. Az uralkodó bontó szellem azonban — a mint később látni fogjuk, — mégis megkövetelte a maga áldozatát. Az 1849 április 17-ikén tartott vegyes bizottsági ülésben, melyben az iskolafelügyelőség és az előljáróság kiküldöttjei is részt vettek, valamint az ez év június hó 16-án tartott előljárósági ülésben véglegesen elhatározták, „hogy csak három osztály, még pedig: az előkészítő és a IV. osztály két évfolyamát oszlatják fel, úgy hogy jövőre az iskola csak három osztályból álljon, négy évfolyammal és pedig: egy 1. és 2. évfolyamu első osztályból, egy második osztályból és egy harmadik osztályból.“ „A felosztatott előkészítő osztálynak munkakörét ezentul a kisdéd-óvó-intézet helyettesitse, mely oda törekedjék, hogy a tannyelv kizárólagosan magyar legyen“.

„*Klaber, Kron, Kohn* és *Rosenzweig* tanítók, kiknek egy fél-évvel azelőtt felmondtak, 500 frtnyi fizetéssel újra felfogadandók“. „Minthogy az iskolahelyiségért járó lakbér igen magas és a kisdéd-óvó intézet az augusztusi negyeddal amugy is a sip-uteza 368 sz. a. levő hitközségi épületbe költözik, ennél fogva az őszi évne-

¹⁾ Htk. lvt. Jegyzők. 1848/1177. sz.

²⁾ L. Htk. jegyzők. 1849/231. sz.

³⁾ Ezen időben a pesti zsidóság közt egyáltalában nagy forrongás volt. Ekkor alakult meg a hírhedt zsidó reform község, mely azonban 3 évi tengődés után (1852) megszűnt.

gyedre a három osztályu iskola is oda áthelyezendő, mely czélból a szükséges átalakítások már meg is indultak.

Az intézet elkerülhetetlen megcsonkítása folytán négy jeles tanítónak: *Koref, Treuer, Sachsl* és *Weiszenbergnek* véglegesen elkellett válni az intézettől. Az első három magániskolákban folytatta paedagogiai működését; *Weiszenberg* rajz-mester nemsokára azután jobb létre szenderült.

1849 november elején az erősen megfogyott iskola a könyök-utczai 1255. számú Dernheim-féle házból, hol két évtizeden át nyert hajlékot, átköltözött uj otthonába, a hitközség sip-utczai épületébe, hogy ott egy jobb jövő reményében és annak éltető hatása alatt idővel megifjodva és uj erővel feltámadhasson romjaiból.

A 3 osztályra redukált iskolának 1849/50-iki órarendjét a következőben mutatjuk be:

	I. A oszt.	I. B oszt.	II. oszt.	III. oszt.
Vallástan	—	2	2	2
Biblia-történet	3	1	2	2
Bibl. eredeti szöveg	—	4	4	4
Német nyelvtan	3	4	4	3
Magyar nyelvtan	4	3	4	3
Írás	5	4	3	4
Német olvasás	3	2	1	2
Magyar olvasás	2	2	1	—
Helyesírás és diktandó	—	3	2	1
Héber olvasás	3	—	—	—
Fej- és írásbeli számolás	3	3	3	3
Földrajz	—	—	2	2
Fogalmazási gyakorl.	—	—	—	1
Természetrajz	—	—	—	2
Ének	—	—	2	2
Összesen hetenkint:	26	28	30	31 óra

Ha ezek után áttekintjük iskolánk fejlődésének második korszakát, azt az időt, mely az 1834-ben nagy lelkesedéssel fogantatott ujrászervezéssel kezdődik és az 1848—1850 közt beálló gyors hanyatlással lezáródik, lehetetlen abban fel nem ismernünk azon erkölcsi és paedagogiai emelkedést, melyet ezen intézet a czéltudatos iskolaszék buzgó tevékenysége és a jeles tanítótestületszakszerű és lelkiismeretes működése folytán ért el. Ezen vállvetett, kölcsönös támogatás mellett kifejtett tevékenység igen előkelő helyzetet biztosított iskolánknak a haza összes hasonló irányu intézetei közt, miután a hitközség legkiválóbb két vezérférfiának, nevezetesen *Schwab* főrabbinak és *Ullmann* Gábor előjárónak már megelőzőleg sikerült, hogy az intézet fennmaradását a belső ellenségek támadásaival szemben biztosítsák.

Javában fejlődött ez után a hitközségtől rajongással ápolott iskola és évről-évre mindinkább közeledett azon előre kitűzött magasztos cél felé, midőn egyszerre a felettes iskolai hatóság aggodalmakat és nehézségeket támaszt és a szépreményü tanintézetet alantabb színvonalra süllyesztette.

Mintha ott fent a tankerületi igazgatóság székhelyén (Pozsonyban) valami titkos ellenség befolyása lappangott volna, a hitközség még legjámborabb óhajításának teljesülését is tudták késleltetni. Midőn az iskola 1842-ben a legfelsőbb jóváhagyást mégis megnyerte, a hitközség nemes buzgósága az iskola fejlesztése körül ezzel még be nem érte, hanem fokozott kitartással és újabb pénzáldozattal kibővítette azt, nem felfelé ugyan — mert arra korlátozva volt, — hanem lefelé, hozzácsatolván az *Engler* Ferencz és *Weisz* Farkas óvók által 1840-ben alapított magánóvodát.

A hazafias szellem és a magyar nyelv hathatósabb ápolása által a *pesti izr. normal-főtanoda* már akkor is önkényt a nemzeti eszme szolgálatába szegődött, midőn azt mások csak vonakodva tették. Olyan nemzedéket nevelt a fővárosi zsidóságnak, mely, ha nem is nyelvében, de szívében teljesen magyar volt.

De noha czélszerű berendezése és áldásos szakszerű működése folytán az intézet nagyszerű paedagogusok, híres politikusok, sőt ő felségének elismerésével dicsekedhetett és evvel fennállásának szükségét a hitközségi tagoknak ugyszólván kézzelfoghatólag bebizonyította, tevékenységének még sem örvendhetett sokáig háborítatlanul. Már a negyvenes évek közepe táján, ép akkor, midőn az előjáróság a virágzó tanodának 30,000 frtnyi költséggel saját otthonot akart emelni, a hitközség maradi elemei háborították falait. Midőn pedig a szabadságharcz viharjai már-már az elpusztulás szélére kezdte sodorni, az iskolai előjáróság erejének hatványozott meg-

fesztetésére volt szükség, hogy az iskola fölött meggyülemlett veszedelmet elháríthassa.

A sok viszontagságon keresztül ment intézet ily módon megfogyva bár, de törve nem, tovább működött, míg kedvezőbb körülmények ismét új virágzásra nem juttatták.

Iskolai előljáróság.

1834—1849.

Iskolaszék 1834—1837: *Boskowitz J. L., Cahen M. A., Kassowitz J. H., Kern Jakab, Pollák Leon, Saphir Izráel, Wodjaner Rudolf.*

Iskolaszék 1837—1840: *Schwab Löw* rabbi, *Cahen M. A., Kassowitz J. H., Kern Salamon, Pollák Leon, Saphir Izráel, Ullmann Gábor.*

Iskolaszék 1840—1843: *Schwab Löw, Ullmann Gábor, Pollák Leon, Kassowitz J. H., Cahen M. A., Kern Jakab, Saphir Izrael.*

Iskolafelügyelőség 1843—1846: *Schwab Löw, Ullmann Gábor, Kassowitz J. H., Cahen M. A., Pollák Leon, Stern Jakab, dr. Kadisch L.*

Iskolafelügyelőség 1846—1849: *Schwab Löw, Bach József, hitk. szónok, Cahen M. A., Kern J., dr. Kadisch, Singer V., Ullmann Gábor¹⁾, Kunewald Jakab.*

Az iskola alkalmazottjai.

1834—1850.

Igazgató-tanító: *Klaber Arnold* 1835—1850.

Tanítók: *Treuer Dániel* 1834—1849; *Koref Hermann* 1834—1849; *Kohn Salamon* 1834—1874; *Kron Salamon* 1834—1849; *Sachsel Salamon* 1835—1849; *Kremsier M.* magyar tanító 1834—1836; *Kaufmann Salamon* magyar tanító 1836—1838; *Rosenzweig Salamon* 1838—1857; *Weisenberg Ignátz M.* rajztanító 1836—1849; *Adler N.* szépirás-mester 1835—1837; *Fürster Vilmos* 1837—1839; *Baumfeld Tóbiás* „vigyázó“ később „abc-tanító“ 1838—1848.

Iskolaszolga: *Sellinger Simon* 1834—1862.

¹⁾ *Ullmann Gábor*, ki akkor már betegeskedett, azon időszakban mint tiszteletbeli tag szerepel.

A tanulók statisztikai kimutatása.

1834—1850.

Tanév	Előkészítő oszt.	Elemi osztályok		Fő-tanodai osztályok				Az évfolyamok száma	A tanulók összes száma
		I	II	I	II	III	IV		
1834/5	—	44	56	59	42	21	—	5	222
1835/6	—	41	55	56	41	21	—	5	214
1836/7	—	37	35	56	44	20	20	6	212
							IVa IVb		
1837/8	—	29	59	33	45	24	10 8	7	208
1838/9	—	60	60	60	50	29	19 7	7	285
				I évf. II évf.			I évf. II évf.		
1839/40	50	—	—	52 63	46 30	15 10		7	266
1840/1	36	—	—	50 48	49 37	22 10		7	252
1841/2	56	—	—	61 54	52 42	27 11		7	303
1842/3	67	—	—	81 85	64 50	32 16		7	395
1843/4	46	—	—	64 87	82 41	31 18		7	369
1844/5	55	—	—	71 90	66 45	30 15		7	371
1845/6	66	—	—	78 99	62 51	23 16		7	395
1846/7	62	—	—	92 87	80 47	33 12		7	433
1847/8	45	—	—	84 90	75 46	32 23		7	395
1848/9	32	—	—	44 38	51 31	23 13		7	232
1849/50	¹⁾ —	—	—	30 48	24 20	— —		4	122

1850—1870.

Az iskola, a gyermekek érzelmi és szellemi világának műhelye, mindig hű tükre a nagyvilágot mozgató eszméknek és eseményeknek. Visszatükröződik benne a haza öröme és bánata egyaránt. A nemzet hazafias vágyakozásai lelkesítik a tanítókat és édes reményeket keltenek a serdülő nemzedék keblében; az országot sújtó csapások megrázkódtatják a kisdetek ártatlan sziveit is és bénítólag hatnak a nevelésre.

Most is, hogy a dicső szabadságharcz oly szerencsétlenül végződött és a kimerült nemzet néma megadással nézett a rejtelmes

¹⁾ Az előkészítő és a két IV oszt. megszűnt.

jövő elé, az iskolaügy vezéricsillaga elhalványodásával iránytalanul tekintett működése elé.

Természetes, hogy a mi tanintézetünk fentartói és tanítói is, kik oly bensőséggel vettek részt a nemzet jó és bal sorsában, most aggodalmas várakozással néztek iskolájuk további sorsa elé.

A kínos bizonytalanság még fokozódott, midőn 1850 elején Thun gr. osztr. közoktatási miniszter, Pesten iskola-bizottságot hívott egybe azon utasítással, hogy adjon véleményt, vajjon az izraelita normal- és népiskolák számára külön iskolaszék (Schulrath) létesíttessék-e, avagy nem volna-e czélszerűbb, hogy az izraelita és keresztény iskolákat egyáltalában egybeolvaszszák.¹⁾

Ezen iskolatanács, melynek Schwab pesti főrabbi is tagja volt, a régi állapot föntartása mellett határozott és az iskola-felügyeletre nézve kimondta, hogy az izraelita iskolák fölötti felügyeletet is a minden katonai kerületre²⁾ kinevezendő katolikus vagy protestans tanfelügyelő gyakorolja.

Ilyen értelmű volt az 1850. évi márczius hó 19-én 1034. sz. a. kelt miniszteri rendelet is, melyről a pesti hitközséget Koller min. biztos 1850 ápr. 30-án értesítette. Az ezen napról keltezett körlevélben³⁾ még a kormánytól célba vett reformokról is szól és a zsidó iskolaügy lassu haladását főképen a kormány eddigi lanyha támogatásának és felügyeletének tulajdonítja. Egyuttal felhívta az előljáróságot, hogy iskolája felügyelő-bizottságába saját kebeléből „tanult és jóindulatu bizalmi férfiakat“ — Unterrichtete und Wohlmeinende Vertrauensmänner“ oder „Ehrenschräthe“ — vonjon be.

Az új kormány tehát a zsidó iskolák fölötti felügyeletét lényegében nem változtatta meg. „Ezek továbbra is az autonomia hijával maradtak és csak annyiban módosultak, hogy ezentul katolikus világi férfiak helyett papok lettek a zsidó iskolák főigazgatói.

A hitközségi viszonyok eközben megint rendes mederbe kezdtek térni; az előljáróság serényen hozzá fogott a szabadságharcz viharjai alatt hanyatlásnak indult hitk. intézmények fellendítéséhez. Sűrű tanácskozások és tartalmas határozatok jellemzik az előljárósági üléseknek ez időből ránk maradt jegyzőkönyveit, de leggondosabb figyelmének tárgya — úgy látszik — mégis ismét csak iskolája volt

Alig hogy az új kormány az iskolákra vonatkozó terveire nézve szint vallott, a pesti hitk. előljáróság is felvette hanyatló iskolájának már 1849 végén hangoztatott ujjaszervező munkáját

¹⁾ L. Allgem. Zeit. d. Judenth. 1850 S. 156 és Pester Lloyd 1850 März.

²⁾ Magyarország akkor osztrómállapot alatt volt.

³⁾ L. Htk. lvt. Ik/ált.

és a *Spitzer* Gerson előjáró elnöklete alatt 1860 szept. 10-én tartott közgyűlésben¹⁾ elhatározta, hogy miután „kötelessége a hitközségnek, hogy intézményeit régi fényökbe visszaállítsa és egy *rendes normál-főiskolának fentartása főfeladata közé tartozik*: az iskola fokozatosan megint régi statusára hozandó és a IV/A. osztály haladéktalanul még a beálló tanévre létesítendő“. Ezen osztály november elején, az 1850/1-ik tanév kezdetén meg is nyílt és ötödik rendes tanítónak *Reich* Ignácot választották meg, kit főképen a héber és magyar tantárgyak tanításával bíztak meg. Mint énektanító az iskolához került ez évben *Jeitelesz* Mór, mint rajztanító *Lengyel* L.

Htk. 1vlt.
Ik/ált. 5.

Órarend a pesti izr. normálfőtanoda összes osztályaiban.

		I/A oszt.	I/B oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV/A oszt.
Vasárnap	8—9	Héber olv., <i>Kron</i>	Számolás, <i>Kohn</i>	Magy. fordít., <i>Reich</i>	Bibl. ered. szö., <i>Klaber</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>
	9—10	Magy. nyelv, <i>Reich</i>	Helyesírás, <i>Kron</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Számтан, <i>Kohn</i>	Bibl. ered. szö., <i>Klaber</i>
	10—11	Biblia elbesz., <i>Klaber</i>	Bibl. ered. szö., <i>Reich</i>	Írás, <i>Kron</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Számтан, <i>Kohn</i>
	11—12	—	—	—	—	Természetrájz, <i>Kron</i>
Hétfő	8—9	Magyar olv., <i>Reich</i>	Magy. gyakorl., <i>Rosenzweig</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Földrajz, <i>Kron</i>	Mértan, <i>Kohn</i>
	9—10	Magyar ford., <i>Rosenzweig</i>	Bibl. ered. szö., <i>Reich</i>	Számтан, <i>Kohn</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Természettan, <i>Kron</i>
	10—11	Német olv., <i>Kron</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Német olv., <i>Reich</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Szépírás, <i>Rosenzweig</i>
	11—12	—	—	—	—	Vallástan, <i>Klaber</i>
	2—3	Számolás, <i>Kohn</i>	Magy. olv., <i>Reich</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Bibl. ered. szö., <i>Klaber</i>	Földrajz, <i>Kron</i>
	3—4	Írás, <i>Reich</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Földrajz, <i>Kron</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Írálytan, <i>Klaber</i>
	4—5	—	Német olv., <i>Kron</i>	Bibl. ered. szö., <i>Klaber</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Magy. tört., <i>Rosenzweig</i>
Kedd	8—9	Magyar nyelvt., <i>Reich</i>	Számтан, <i>Kohn</i>	Helyesírás, <i>Kron</i>	Bibliai tört., <i>Klaber</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>
	9—10	Biblia elbesz., <i>Klaber</i>	Magy. gyakorl., <i>Reich</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Természetrájz, <i>Kron</i>	Számтан, <i>Kohn</i>
	10—11	Héber olv., <i>Kron</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Magy. fordítás, <i>Reich</i>	Számтан, <i>Kohn</i>	Írálytan, <i>Klaber</i>
	11—12	—	—	—	—	Írásb. gyakorl. <i>Kron</i>
	2—3	Írás, <i>Reich</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Írás, <i>Kron</i>	Olvasás, <i>Klaber</i>	Szépírás, <i>Kron</i>
	3—4	Számolás, <i>Kohn</i>	Héber olv., <i>Reich</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Helyesírás, <i>Kron</i>	Bibl. ered. szö., <i>Klaber</i>
	4—5	—	—	Bibliai tört., <i>Klaber</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Könyvvitel, <i>Kohn</i>

¹⁾ U. o. Jgyzk. 1850/633 és 637 sz.

		I/A oszt.	I/B oszt.	II. oszt.	III. oszt.	IV/A oszt.
Szerda	8—9	Németolv., <i>Kron</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Reich</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Klaber</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Váltójog, <i>Kohn</i>
	9—10	Magy.olv., <i>Reich</i>	Bibl. tört., <i>Klaber</i>	Számtan, <i>Kohn</i>	Írásb. gyakorl., <i>Kron</i>	Magyar fordít., <i>Rosenzweig</i>
	10—11	Nyelvt. előgyak. <i>Rosenzweig</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Diktando, <i>Kron</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Klaber</i>	Rajz
	11—12	—	—	—	—	
Csütörtök	8—9	Írás, <i>Reich</i>	Magy. nyelvtan előgyakorl. <i>Rosenzweig</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Klaber</i>	Számtan, <i>Kohn</i>	Természettan, <i>Kron</i>
	9—10	Számolás, <i>Kohn</i>	Magy. ford. <i>Reich</i>	Földrajz, <i>Kron</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Magyar nyelvt., <i>Rosenzweig</i>
	10—11	Biblia elbesz., <i>Klaber</i>	Diktando, <i>Kron</i>	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Német olv., <i>Reich</i>	Számtan, <i>Kohn</i>
	11—12	—	—	—	—	Szépirás, <i>Rosenzweig</i>
	2—3	Héber olv., <i>Kron</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Magy.olv., <i>Reich</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>
	3—4	Nyelvt. előgyak. <i>Rosenzweig</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Reich</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Földrajz, <i>Kron</i>	Mértan, <i>Kohn</i>
	4—5	—	Számtan, <i>Kron</i>	—	Magy. nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Földrajz, <i>Kron</i>
Péntek	8—9	Magy.olv., <i>Reich</i>	Németolv., <i>Kron</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Klaber</i>	Könyvvitel, <i>Kohn</i>
	9—10	Németolv., <i>Kron</i>	Magy.olv., <i>Reich</i>	Bibl. ered. szöv., <i>Klaber</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Hazai történet, <i>Rosenzweig</i>
	10—11	Nyelvt. előgyak. <i>Rosenzweig</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Írás, <i>Kohn</i>	Magyar ford., <i>Reich</i>	Írálytan, <i>Klaber</i>
	11—12	—	—	—	—	Természetr. v. írásb. dolgoz. <i>Kron</i>
	2—3	Számolás, <i>Kohn</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Bibliai tört., <i>Klaber</i>	Természetr. v. <i>Kron</i>	Rajz
	3—4	Írás, <i>Reich</i>	Vallástan, <i>Klaber</i>	Számtan, <i>Kohn</i>	Német nyelvt., <i>Rosenzweig</i>	Váltójog, <i>Kohn</i>
	4—5	—	—	—	Bibliai tört., <i>Klaber</i>	

Az 1850/1-iki iskolaévben az iskola tovafejlődésének ügye, daczára annak, hogy a tanulók száma most már kétannyira felszaporodott, mint az előbbi évben, ismét kérdésessé vált, még pedig azon két körülménynél fogva, hogy a már rég tervezett leányiskola létesítése előtérbe lépett, továbbá, hogy az előljáróságot az 1851 május 31. 1198/p sz. a. kiadott helytartósági rendelet leléptette és helyébe más, ideiglenes előljáróság helyezettett.¹⁾

A tanítótestület, hogy a fiúiskola oly szükséges fejlődése ezen kritikus időben fenn ne akadjon, ez évi augusztus hó 11-ikén a hitk. iskola felügyelői bizottsághoz, illetve az előljárósághoz emlékiratot intézett, melyben utalással a megint felszaporodó zugiskolákra (a hova a tanulókat „kereskedelmi és reáliskola“ czéje alatt csalogatták) a IV. B) osztály létesítésének szükségességét fejtegeti és a

¹⁾ L. Htk. jgyzk. I. 1851 jun. 29.

nagy költség kikerülése végett áldozatokra is késznek jelentkezett akképpen, hogy a megnyitandó IV. B) osztály tanóráit magára vállalná, minek következtében az iskolakiadás csak 394 frttal emelkednék.¹⁾

Az előjáróság ezt az iskolafelügyelő bizottságtól helyeselt ajánlatot el is fogadta. A távozó *Lengyel* rajztanító helyébe *Braun* Mór-ot választotta meg, ki egyszersmind a szépírást is tanította és november elején megnyílt a IV. B) osztály is, melylyel az iskola szervezetében régi színvonalát érte el. Ugyanezen évben az iskolaszék *Kohn* Salamon tanítót bízta meg az iskola belső felügyeletével.

Ezen időben a pesti izr. hitközség iskolaügyében két új férfi szerepel, kiknek neve ezen intézet történetének harmadik korszakával szorosan össze van nőve. Az egyik: *Majer* István, a helyi főelemi és elemi iskoláknak 1850-ben kinevezett igazgatója; a másik: dr. *Hauser* József, kit a hitk. előjáróság 1851 szeptember havában az iskolafelügyeleti bizottságnak tagjává választott. A többi tagjai e bizottságnak akkor a következő urak voltak: *Schwab* L. főrabbi, *Bach* József, hitszónok, *Kern* Jakab, *Gans* Dávid, dr. *Kadisch* L., dr. *Hauser* és *Zilz* Mór.

Az akkori gr. Thun- és a későbbi Bach-féle önkényes rendszer — mely dr. *Haas* Mihály, iskolatanácsos és pestmegyei tanfelügyelő személyében egyik legjellegzetesebb képviselőjét nyerte — *Majer* Istvánban és egyik erélyes és fáradhatatlan eszközére talált, dr. *Hauser* Józsefben pedig, a felekezeteért lángoló szívvvel buzduló férfiuban, ki később, *Schwab* főrabbi elhalálása után az iskolaszék elnöke lett, a hitközség iskolaügye odaadó és önfeláldozó ápolót nyert.

Tárgyilagosan, tisztán paedagogiai szempontból itélve, nem lehet tagadni, hogy a Thun-féle rendszer sok jót is tartalmazott²⁾, bár eszközeiben ép oly sima és számító, mint önkényes volt. Ha figyelemmel vizsgáljuk azon leiratoknak halmazát, mely az akkori rendszert szigorúan követő iskolai hatóság a pesti izraelita hitközséghez intézett, félreismerhetlenül kitetszik azon szándék, hogy engedmények útján akarta a pesti hitközséget politikájának, különösen pedig germanizáló törekvéseinek megnyerni, a mibe azonban az előjáróság belemenni nem akart.

Majer István működésének első jelét azon kedveskedéssel adta, hogy a hitközségnek a 40-es években hangoztatott óhaját felelevenítvén, 1851 szeptember 18-ikán az iskolafelügyeleti bizottsághoz

¹⁾ L. Htk. jgyzk. I. 1851 aug. 11.

²⁾ *Kís* Áron, A nevelés és oktatás története 230. l.

azon kérdést intézte, vajjon a pesti izr. normáliskolát nem lehetne-e a tanítók elméleti és gyakorlati kiképzésére felhasználni? Az előljáróság, minthogy erre vonatkozólag más iratra nem találtunk, valószínűleg kitérőleg felelt. Két hónappal később, 1851 nov. 15-én, 1312. sz. a. egy másik leiratban felhívja a hitközséget, hogy miután a hitközség főelemei iskoláját egy IV. B) osztálylyal, mely a reáliskola I. osztályának felel meg, kibővíteni készül: fejleszsze azt a miniszteri rendelet értelmében három osztályu reáliskolává.¹⁾ A hitközség ezen csaletekkel szemben is nagyon közömbös maradt, a mint ez a *Májer* Istvántól egyre feszegetett kérdésben felterjesztett beadványokból kitünik. Pedig a reáliskola harmadik osztályának behozatata látszólag igen szép kárpótlás lett volna a 20 évvel előbb ujrászervezett iskola VII. osztályának 1838-ban hatóságilag elrendelt beszüntetéseirt. A vonakodás okát joggal sejtethjük abban, hogy a hitközség hazafias érzülete nem engedte meg az önkényes és germanizáló rendszernek teljes érvényre jutását s csak abba egyezett bele nagy nehezen, hogy a negyedik osztály két évfolyama két alreáliskolai osztálylyá alakuljon át.

Az előljáróság²⁾ buzgósága azonban, melyet eddig kivált iskolaügye mellett mindig oly fényesen tanusított, most sem szállott alább, csakhogy ezt ezentul más irányokban, jelesen az iskolaügy külterjes fejlesztésében és a felekezeti szellem gondosabb ápolásában kívánta érvényesíteni.

Az 1852/3-iki iskolaév elején megnyitották a külön leányiskolát és 1853/4-ben az előkészítő iskola fiu- és leány-osztályát, miután a sip-utcai iskolaépületet két udvari oldalszárnynyal megnagyobbították volt.

A helyiség bővítésével megengedték *Kuttner* Sámuelnek, ki az idősebb tanulókat a magasabb foku héber tanulmányokban (zsoltárok, próféták, rasi és talmud) oktatta, hogy előadásait az iskolában tarthassa, valamint hogy azokat a fiuiskola vallástani tárgyaival szerves összefüggésbe hozhassa.³⁾

Az 1853/4. tanév elején a tandíj 50%-kal emelkedett, minél fogva az alsó osztályban 4 frt 30 kr., a legfelsőbb osztályban 10 frt 30 kr. volt a tandíj. Mindamellet már a beiratkozásnál oly nagy volt a jelentkező tanulók száma (magába a fiuiskolába 412 tanuló) hogy sokat közülök vissza kellett utasítani.

¹⁾ L. Htk. lvtl. 1k/ált. 39.

²⁾ Az ideiglenes előljáróságot időközben (1861 nov. 24-én) a rendes, három évre választott előljáróság váltotta fel. (L. htk. jegyzők. 1851/189. sz.)

³⁾ Htk. jegyzők. 1853 febr. 15.

A nem rég tetemesen kibővített iskolahelyiség már szűknek bizonyult és ezen körülmény a tanításra oly nagy hátránnyal járt, hogy a tanítótestület 1854 május 10-én emlékiratot intézett a hitközséghez, melyben ezen állapot tarthatlanságára és egy czélszerűbb helyiség szükségére utalt.

Minden külső gyarapodás daczára a fiuiskola fentartása a hatóságnak folyton zaklató rendeletei¹⁾ miatt annyi bajjal járt, hogy az előljáróság egy ideig azon gondolkodott, hogy a már két alreáliskolai osztálynak berendezett negyedik osztályokat ismét és végképen feloszlatja és helyettük, mivel az alsó osztályokban a hatóság kevésbé állotta útját a magyar nyelv és szellem ápolásának, inkább a Lipótvárosban új elemi iskolát állít. Ezen terv azonban valószínűleg az iskolafelügyelő-bizottság és tanítótestület egybehangzó ellenvéleménye folytán abbamaradt.

Ugy látszik, hogy a pesti izr. hitközségi iskola viszontagságos sorsa és az előljáróság hazafias állhatatossága felekezetünk keretén kívül is figyelmet és rokonszenvet keltett, a minek lélekemelő tanuságtételét láthatjuk abban, hogy 1855 november 18-án a pesti izr. hitközség irodájában egy vidéki keresztény nemes ember jelent meg, t. i. *Korláth-Helmeczi Korláth László*, ki egy 100 frtos (b. é.) alapítványt azon kijelentéssel tett le, hogy annak kamatjaiból a pesti izraelita magyar iskolának azon jóerkölcsű tanulója jutalmazandó, ki a magyar nyelvben a legnagyobb haladást tette.²⁾

Ez eseménynek hire bizonyára eljutott a hatósághoz s talán ennek tulajdonítandó, hogy a hitközségnek most gyűlt meg csak vele igazán a baja. Nem mult el hónap, melyben vagy a helytartóságtól, vagy a helyi iskolák igazgatóságától, vagy pedig a polgármesteri hivatalból új meg új, az iskola életébe mélyen bevágó rendelet le ne érkezett volna.³⁾

Legfontosabb rendelet volt ezek közt a polgármestertől közölt 1856 febr. 15-én 2128. sz. a. kelt oktatásügy-miniszteri leirat, mely a nyilvánossági jogot a két reáliskolai osztálynak is megadta.⁴⁾

A hitközségi iskolaügy szervezete ezáltal még bonyolultabb lett. A sip-utczai izr. iskolák sokféleségéről, a benne nyüzsgő, mindkét nembeli tanulók számáról áttekintést nyújthat az 1855/6-iki tanév első feléből⁵⁾ adott következő kimutatás:

¹⁾ L. Htk. lvt. Ik/ált. 39 és Jgyzk. 1854.

²⁾ L. Htk. Alapítv.-könyv. 57. l. és Erstes Programm der Pester isr. Haupt- und Unterrealschule 1856 52. l.

³⁾ Htk. lvt. Ik/ált. 39.

⁴⁾ U. o.

⁵⁾ U. o. Ik/ált. 7. és 43.

Tanév	Óvoda		Előkészítő osztály		Főelemi iskolai osztályok				Reáliskolai osztályok		Leányiskolai osztályok		Összesen		Főösszeg
	Fülek	Leányok	Fülek	Leányok	I	II	III	IV	I	II	I	II	Fülek	Leányok	
1855/6	75	62	68	66	93	114	88	58	33	16	58	48	545	234	779

Ezen tanév végén jelent meg iskolánk első értesítője ezen czím alatt: „Erstes Programm der Pester izr. Haupt- und Unter-realschule.“ A tanítótestület nagy része és annak vezetője, *Kohn Salamon* is, magyar nyelven szeretne volna ezt kiadni.¹⁾ de a rendőrség akkori főnöke *Prottmann*, éber szemekkel fürkészett minden nemzeti megnyilatkozás után és üldözőbe vette mindazokat, kik a legesekélyebb gyanura okot szolgáltatottak.

Ezen 60 oldalra szedett füzetke tartalmaz iskolai jelentés, melyben a legkiválóbb tanítóktól öt komoly szakbeli értekezést találunk, melyek az akkori iskolai kormány eljárását kellőleg vizsztatükröztetik.

Az iskolának ez évből kelt részletes tantervét a következő táblázatos kimutatásban adjuk:

Érdekes ezen kimutatás sok tekintetben. Mindenekelőtt látjuk belőle, hogy az *elemi osztályokban* előirt tananyag beosztása általánosságban még most is a legtöbb iskolában ugyanaz. Az olvasmányok kezelése nagyban dívott. A magyar nyelv tanításának központja az olvasókönyv volt (még pedig Szvorényi olvasókönyve); módszer tekintetében főleg fordítási gyakorlatokból állott. A magyar és német grammatikára nagy súlyt fektettek, a szépirás minden osztályban külön tárgyat képezett. A számtanra nézve a fokozatot nem a számkör, hanem a tudományos rendszer adta.

A *reálosztályokban* felkarolt számtani anyag a mellett tanus-kodik, hogy a növendékeket a kereskedelmi pályára is előkészítették, de azért a reáliák is elég bőven szerepeltek a leczkerendekben. Tanítottak itt: összetett kamatszámítást, discont-, rabat-, határidőszámítást, arányos osztást, lánczszabályt, vegyítékszabályt, hatványozást, gyökvonást, váltójógot, kettős könyvvitelt stb.

A két évfolyamból álló alreáliskolának hittáni tananyaga biblia- és imafordítás mellett bibliatörténetből (a 2. templom lerombolásáig) és a erkölcsstani tételekből állott.

¹⁾ Ezen adatot *Tenczer Pálnak*, a pesti izr. hitk. iskolaügy buzgó és nemeslelkű előmozdítójának köszönjük, ki azt a hitk. tanítótestület előtt egy üdvözlő levél alkalmából egyéb visszaemlékezései kapcsán említette föl.

Lehrgang. — Hauptschule.

Klasse	I.	II.	III.	IV.
Religionslehre und biblische Geschichte	Biblische Erzählungen von der Welterschöpfung bis zum Tode Abrahams.	Von dem Dasein Gottes und seinen erhabenen Eigenschaften. Biblische Geschichte bis zum Auszuge Israels aus Egypten.	Die geoffenbarten 10 Worte auf Sinai. Geschichte fortgesetzt bis Moses Tod.	Die 3 Hauptglaubens grundgesetze der mosaischen Religion. Josua, die Richter. Theilung d. Reiches, Zerstörung des 1. Tempels. Babilon-Exil.
L e s e n	hebräisch	Lesen. Übersetzungen der Gebete. 18 Benedictionen. Abendgebet.	Wiederholungen obiger Übersetzungen. Nischmath, Sabbath-Benedictionen. Pentateuch. Hebräische Grammatik. 9 Redetheile im allgemeinen. Haupt-, Bei-, Für- u. Zeitwort besonders.	Übersetzung der Gebete, Hallel Neumonds-Fest- und Neujahrsbenedictionen. Awinu-Malkenu. Pentateuch. III. und IV. Buch. Gramm. Zeitwandlung des regel- und unregelmässigen Verben. Affixen.
	deutsch	Fibel mit sachl. Erklärung. Anschauungsunterricht.	II. Sprach- u. Lesebuch mit Erklärung des darin gebotenen Stoffes in sachl. und sprachlicher Beziehung.	Das vorgeschriebene Lesebuch methodisch benützt, vorwiegend geogr. naturkundl. und grammatisch.
	ungarisch	Fibel verbunden m. Sprachübungen.	Szvorényi's Lesebuch I. Theil. Übersetzung einzelner bessern prosaischer Stücke desselben.	Szvorényi's Lesebuch mit daraus gebildeten Redeübungen. Unregelm. Zeitwörter: mündl. und schriftliche Übersetzungen in Deutsche u. umgekehrt.
Sprachfach	deutsch	Sprechübungen im Sinne des Hilfsbuches zur Fibel.	Die 3 Stufen der im ersten Sprech- und Lesebuch enthaltenen Übungen Gedankenausdruck, zunächst mündlicher.	Sämtliche Stufen des im II. Sprach und Lesebuch enthaltenen grammatischen Stoffes.
	ungarisch	Nach dem für's deutsche festgestellten Lehrgang.	Fallwandlung des Haupt-, Bei- u. Fürwortes mit Benützung des in der Fibel enthaltenen Stoffes.	Zeitwandlung regelmässiger Verben, Bildung von Sätzen in allen Zeit- u. Aussageformen.
Rechnen	Kopfrechnen, die 4 Spezies in kleineren Zahlen. Kenntniss der Ziffern, nach vorgeschriebener Methode.	Nummerieren, die vier Spezies in unbenannten und benannten Zahlen, nebst Übungen im Kopfe.	Divisionsübungen, Resolvieren, Reduzieren, die 4 Spezies in benannten, vermischten Zahlen, die wälsche Praktik.	Erschöpfende Wiederholungen des vorangegangenen, Regeln über die Theilbarkeit der Zahlen. Die 4 Spez. in gemein. Brüchen. Schlussrechnung. Decimalbrüche.
Schreiben	Anfangsgründe der deutschen Kurrentschrift, fortschreitend bis zum Zusammenhang.	Die deutsche Kurrentschrift im Zusammenhang.	Die deutsche Kurrent-engl. Rund- und hebr. Schrift.	Die deutsche Kurrent engl. Rund-Kanzlei- und hebräische Schrift.

Unterrealschule.

Klasse		I.	II.
Religions- lehre; bibli- sche Geschich- te; Bibelur- text und Gebete.		Pflichtenlehre I. Theil. Die Zeit der Makkabäer. Bibel im Urtexte. Übersetzung der in den Gebeten aufgenommenen Psalmen.	Pflichtenlehre 2-ter und 3-ter Theil. Geschichte der Juden bis zur Zerstörung des 2-ten Tempels. Bibel im Urtexte. Fortsetzungen u. Schluss des Pent. Übersetzung der wichtigsten Gebete am Neujahr- u. Versöhnungstage.
S p r a c h e	deutsch	Von den Satzformen im Allgemeinen. Von der Zusammensetzung: 1) Unterordnung, 2) Nebenordnung, 3) Zusammenziehung, 4) Nebensätze in Form von Hauptsätzen. Uebungsstücke. Stilübungen: 1) Allgemeine, 2) Briefstil, 3) mündlicher Gedankenausdruck.	Arten der Nebensätze, das erweiterte Satzgefüge, Gliedersätze, Periodik, Satzgruppen, Sinonimen, Stielübungen: 1) Allgemeine, 2) Briefe und Geschäftsaufsätze. 3) mündlicher Vortrag und Gedankenausdruck.
	ungarisch	Onomatistischer Theil der ung. Grammatik erschöpfend. Satzbildung u. Redeübungen auf Grundlage des in Szvorényi's Lesebuche enthaltenen Sprachstoffes. Uebung im mündl. und schriftlichen Gedankenausdrucke.	Ausführliche Lehre vom Regel- und unregelmässigen Verbum. Die Satzlehre im begrenzten Umfange. Stilübungen.
L e s e n	deutsch	I. Theil des Lesebuches von Verna- leken in steter Begleitung des „Sprachbuches“, auswendiges Einlernen von prosaischen und poetischen Stücken.	II. Theil des Lesebuches von Verna- leken grammatisch u. sachlich erläu- tert; Stoff vorwaltend poetisch, aus- wendiges Einlernen und schriftliche Umwandlung in Prosa.
	ungarisch	Szvorényi's Lesebuch I. Theil gram- matisch und sachlich erläutert, sonst wie im Deutschen.	Szvorényi's Lesebuch I. Theil gram- matisch und sachlich erklärt; ersteres mit besonderer Beziehung auf den Satzbau.
Rechnen		Wiederholung. Die 4 Spez. in gemei- nen und Decimalbrüchen mit den üblichen Abkürzungen. Die Verhält- niss- und Propositionslehre. Einfache und zusammengesetzte Regel de-Tri. Die Verwandlung der gemeinen Brüche in Kettenbrüche. Allgemeine Begriffe von Wechselbestandtheile und Arten desselben. Einfache Buch- haltung durch praktische Beispiele erläutert.	Wiederholungen, einfache und zusam- mengesetzte Zinsrechnung, Discont-, Rabat, Gewinn- und Verlust-Provi- sions-Sensarie. Tara-, Termin-, Durch- schnitts- und Theilungsrechnung. Kettensatz, Alligazion, Potenzieren, Ausziehen der quadratischen und kubischen Wurzel, Zoll- und Staats- monopolordnung, Wechselrecht, dop- pelte Buchhaltung.
Geographie und Geschichte		Oesterreich. Allgemeine Uebersicht von Deutschland und Italien. Ge- schichte dieser Länder, vorwaltend biographischen Inhaltes. mathemati- sche und physische Geographie.	Europa, speziell Palästina, geschicht- liche Anmerkungen, Biographien, mathematische und physische Geo- graphie.
Natur- geschichte		Einleitung. Das Thierreich im allge- meinen mit Berücksichtigung des inneren Organismus. Verbreitung u. Nutzen.	Botanik, Kenntniss der Ernährungs- und Fruktifikationsorgane der Pflan- zen; die Systeme von Linée und Jussieu. Mineralogie, allgem. Theil.
Naturlehre		Allgemeine Eigenschaften, Anfangsgründe der Mechanik. Aggregations-Zustände, Eigen- schaften der Luft, spez. Gewicht u. Akustik.	Wärme, Licht, Magnetismus und Elektrizität.
Geometrie und Zeichnen		Die Lehre von geraden und krummen Linien, von Parallelen, vom Kreise im Allgemeinen, vom 3, 4 und Vielecke regelmässig und un- regelmässig; anlehnd an diesen Lehrstoff geht das Zeichnen von freier Hand leichte Konstruktionen von Ellipsen, Parabeln und Hiperbeln und Zirkel-Zeichen.	Gleichheit der Figuren. Aehnlichkeit der Drei- ecke, praktische Anwendungen, Kreistheorie, insbesondere Stereometrie, freies Handzei- chen nach Vorlagen. Theile des menschlichen Körpers, die einfachen Pflanzenformen, Ara- besken, Ornamente.
Schön- schreiben		Die deutsche Kurrent-, englische Rund-, Kanzlei- und hebräische Schrift.	Die deutsche Kurrent-, englische Rund-, Kanzlei-, Fraktur- und heb- räische Schrift.

Az 1855/6-ik isk. évben az iskolai előljáróságban helyet foglaltak: a) Igazgató: főt. *Majer István*, Esztergom-egyházmegyei áldozár és a pesti főelemi, elemi és magániskolák igazgatója.

b) A hitközséget képviselő iskolafelügyelő-bizottság: főtiszt. *Schwab Löw* főrabbi, *Bach József* hitszónok, *Zilz Mór* hitszónok és vallástanító, dr. *Hauser József*, *Gans Dávid* és *Kern Jakab*.

A tanítótestület tagjai: *Klaber Arnold*, tanította a vallástant és bibliai történetet a normális főtanoda és alreáliskola összes osztályai-ban, a héber nyelvet a normáliskola III. és IV. osztályaiban és a biblia eredeti szövegét és imafordítást a két alreáliskolai osztályban. Ugyanő volt az iskolai könyvtár felügyeletével is megbízva.

Kohn Salamon, azon időben felügyelő-tanító (inspizirender Lehrer), tanította az arithmetikát, a normális és alreáliskola összes osztályaiban a mértant, könyvvitelt, váltójogot, vám- és monopol-ismeretet az alreáliskolai osztályokban.

Rosenzweig Salamon, tanította a német és magyar nyelvet a normális és alreáliskola összes osztályaiban, a német írályt a normális iskola IV. osztályában és az alreáliskola két osztályában.

Kron Salamon, tanította a földrajzt és történetet, valamint a természettant és természetrajzot az illető osztályokban, egyszersmind a tanszergyűjteménynek őre.

Reich Ignác, tanította a német olvasást a normális iskola I. és II. osztályában, a magyar olvasást és imafordítást a normáliskola I., II., III. és IV. osztályában, a biblia eredeti szövegét a III. osztályban és a magyar írályt az alreáliskola két osztályában.

Weisz Farkas tanította a héber olvasást a héber nyelv ele-meivel a normáliskola 1-ső és 2-ik osztályában.¹⁾

Braun Mór a szépirást az összes osztályokban és a rajzolást az alreáliskola 2-ik osztályában.

Braun Fülöp (ideigl.) a rajzolást az alreáliskola 1-ső oszt.

Jeitelesz Mór tanította az éneket.

Kuttner Sámuel tanította a talmudot, a bibliát és a kommentárokat.

Történetünknek szűkre szabott terjedelménél fogva csak érintve emlithetjük, hogy az iskola gazdagon szakszerű szemléltető eszköz-ekkel és különféle gyűjteményekkel volt felszerelve, melyek közül egyedül a matematikai- természettani gyűjtemények száma 70 darabból állott.

¹⁾ *Weisz F.* 1842 óta a hitk. óvoda tanítója, 1853 óta a normális iskolában is tanította a fenti tárgyakat, ezenkívül még a leányiskolában és az előkészítő osztályban is tanított. (L. Erstes Programm 43. l.)

Mindazonáltal az iskola most sem vivhatta ki a hatóság megelégedését és ezután is csak úgy özönlöttek eléje a „rendszabályozó“ hatósági leiratok. Mindenekelőtt egy miniszteri rendelet megszüntette a félévi vizsgák megtartását. Mayer István igazgató most egészen elhidegült a vezetése alatt álló iskolától és egyre kifogásolni valót talált benne. De nem egyedül az iskola szervezetét és működését gáncsolta, most már egyes személyek ellen is fordult. Erre vezethető vissza az 1856-ban 11,577. sz. a. kelt minisztr. rendelet, mely szerint *Rosenzweig* Salamon tanító arra szorítandó, hogy tanképesítést (reáliskolait) szerezzen, *Reich* Ignác pedig „*der nebst andern Bedenken auch den Vorwurf geringer Vorliebe für den Schuldienst gegen sich hat*“ állásától elmozdítandó.¹⁾

Ha a tanítóktól előadott tantárgyaknak fent közölt kimutatását átnézzük, azonnal szembe szökik e hatósági zaklatásnak indító oka: *Rosenzweig* és *Reich* voltak a magyar tárgyak tanítói. Ezért tehát a krokodilus könyvek. Hazafias működésükért akarta őket sujtani e szigorú rendelet.

A pesti hitközség derék előjárósága azonban nem engedte kedvelt tanítóinak elmozdítását. Egy indokolt felterjesztésben sikerült a veszélyt e részben elhárítani²⁾, úgy hogy 1857 május 1-én a helytartóság *Reich* Ignácot és *Kohn* Salamont állásaikban véglegesen helyben hagyta. *Rosenzweig* Salamon, kinek szeme időközben megromlott, már 1856-ban megvált az iskolától, melynél 20 éven át a hitközség teljes megelégedésére működött. 1857-ben pedig nyugdíjba ment. Állásának rendes betöltéséig dr. *Joseffy* Farkas helyettesítette.

Lepattant a nyíl azon áldozatokról, kiket a Bach-rendszer végrehajtói célba vettek, helyettük azonban egy intézménynek kellett összeomlania. 1857 január elején egy hatósági rendelet érkezett le, melynek folytán a két reáliskolai osztályt a nyári félév végével föl kellett osztatni. Csak nagy fáradozás árán sikerült keresztülvinni, hogy helyökbe a 4. osztályt egy második évfolyammal megint kibővíthették.

Még az 1856/7. tanév folyamán történt, hogy egy másik kitűnő tanerő, *Kláber Adolf*, ki 23 éven át lelkes és fáradhatatlan munkása volt a pesti izr. hitközségi tanügynek, súlyos mellbetegsége miatt kénytelen volt tanítását egyelőre ideiglenesen félbeszakítani. Tantárgyait *Spitzer* Henrik és *Alexander Zsigmond*³⁾ vették át.

A reáliskola megszűnte előtt önként kilépett *Kron* Salamon is,

¹⁾ Hk. lvt. Ik/ált. 27.

²⁾ L. Htk. lvt. Ik/ált. 7.

³⁾ Htk. lvt. Ik./ált. 7.

ki az intézetnél szintén annak újraszervezése óta (1834) működött. Tantárgyai előadásával az előjáróság ideiglenesen *Berger* Jakabot, IV. évfolyambeli polytechnikust bízta meg.

A sok viszontagság között még egy nagy csapás érte az 1856/7. iskolaévben az intézetet. 1857 április 3-án u. i. a halál kiragadta az élők sorából *Schwab Lőw* főrabbit, a hitközség hű lelkipásztorát. Benne az iskolafelügyelő-bizottság tudós vezetőjét, intézetünk pedig gondos tanácsosát és hatalmas támaszát veszítette el.

Az iskolafelügyelő-bizottságnak elnökévé most dr. *Hauser* Józsefet választották. A bizottság tagjait 1857 január havában nem mint eddig történt a hitközségi előjáróság választotta meg¹⁾, hanem a helytartóság.

1857 június havában a hitközség, gr. *Nádasdy* Lipót, a testgyakorlati egyesület (gymnastischer-Verein) elnöke részéről hozzá intézett kérvélvél folytán, mint pártoló tag lépett ezen egyesületbe. Ennek következtében a fiúiskola husz szegény és szorgalmas tanulója a hitközségtől kellő tornaruhával ellátva az említett egyesület tornahelyiségében ingyenes testgyakorlati tanításban részesült.

Az 1856/7. tanév végével dr. *Majer* István, iskolánk eddigi igazgatója előléptetést nyervén, helyébe ugyanazon minőségben dr. *Kriegler* János világi pap jutott, ki az ezen iskola végén tartott fővizsgálatokon már mint igazgató elnökölt.

Szomoru kilátások mellett kezdődött a következő iskolaév. A részben lefokozott iskola tantestülete számban tetemesen megfogyva kezdte meg újból munkáját. Azonkívül az iskolának az újonnan létesített minta-főtanodában, valamint a hatóság által támogatott és gombamódra felburjánzó magániskolánkban versenytársai támadtak²⁾ melyek a sip-utczai normáliskola látogatottságát feltűnően lepasszították. Az 1857/8-iki tanév első felében csak 325 tanuló iratkozott be. Mint újonnan alkalmazott tanulók szerepelnek *Bauer* M. L., a német és magyar nyelv tanítója és *Kneifel* Antal énektanító.

Néhány nappal a tanítás megkezdése után újabb gyász érte az iskolát. *Klaber* Arnold csak néhány héttel nyugdíjaztatása után, 1857 nov. 25-ikén meghalt. Az előjáróság és iskolafelügyelő-bizottság összes tagjai, a két izraelita főtanoda és a magániskolák tantestületei és növendékei számos barátai és tisztelői részvéte mellett kísérték másnap örök nyugalomra az érdemes férfit.

Ezen iskolaévben vetették meg alapját a *szegény iskolás gyermekeket felruházó intézménynek*. Már eddig is, még pedig

¹⁾ L. Isk. irod. Igazg. napló 1857.

²⁾ Az 1857/8. tanév végén „Tudositvány a Pest város főelemi és magántanodákról” cím alatt hivatalosan kiadott jelentés szerint Pest város területén 51 magániskola volt; ezek közt 16 izraelita.

1823 óta¹⁾ minden tanévben részesült néhány tanuló a felruházás jótéteményében, de ezideig ez csak önként és magánuton megnyilatkozó jótékonyiságnak volt kifolyása. Most az iskolafelügyelő bizottság maga vette kezébe ennek gyakorlását és ezen czélból a hitközségi tagok közt gyűjtést rendezett, mely mindjárt első ízben 635 frtot eredményezett. Ezen összegből a sip-utczai iskolában 28, a minta-főtanodában 42 tanulót ruháztak fel.²⁾

Az 1857-iki év lefolyása előtt örömdetes hír lepte meg a tantestületet. Jelesen ez év deczember havában a helytartóság végre helyben hagyta a hitközségi nyugdíj-szabályzatot. 1858 január 1-én kezdte meg azon intézet áldásos működését. A hitközség tanférffiai, kik egész tehetségükkel működtek közre mások boldog jövőjének előkészítésére, míg saját családjuknak szomorú kilátást nyújtó jövőjére gondolni sem mertek: most egészen nyugodtabban nézhetek a jövő elé.

A nyári félév elején megint két új tanító lépett a tantestület kötelékébe. *Mannheimer* Tr. V. képesített rabbi és vallástanár és *Flesch* Miksa, képesített alreáliskolai tanító. Előbbi kizárólagosan a héber tantárgyakra, utóbbi természettan és földrajz tanítására nyert megbízást. Ugyanakkor a helytartóság az eddig „felügyelő tanító” czimével szereplő *Kohn* Salamont igazgató-tanítónak nevezte ki³⁾ és június 15-ikén a tanulók a tantestület, az iskolai és hitközségi előljáróság jelenlétében *Kriegler* főigazgatót állásában ünnepélyesen beiktatta.⁴⁾

Az 1858/59-iki tanév elején a tantestület a kormány kívánságára az eddigi *szakrendszer helyett az osztályrendszert hozta be*; minthogy azonban erre elegendő tanszemélyzet nem volt, az előljáróság még egy tanítót alkalmazott *Skopál* Nátán személyében. Viszont *Braun* Mór, ki 1856 óta a szépirást tanította, ez időben végkielégítés mellett távozott az intézettől.

Az új rendszer folytán, melyet azonban az adott körülmények mellett következetesen keresztül vinni nem lehetett, a tantestületi értekezleten (1859 okt. 3.) a következő beosztás történt: I. osztály, *Skopál* Nátán, II. osztály, *Flesch* Miksa, III. osztály, *Bauer* M. L., IVa) osztály, *Kohn* Salamon, a IVb) osztályban az összes tanítók látták el a tanítást, még pedig akkép, hogy *Mannheimer* Fr. V. tanította a vallástant, bibliatörténetet és imafordítást, (ugyanazt az összes többi osztályokban is); *Reich* Ignác a héber nyelvtant és

¹⁾ L. Erstes Program d. Pester izr. Hauptsch. 1856. 14. 1.

²⁾ L. Htk. lvt. Isk. felügy. bizottsági beadv. 1858 jan. 10.

³⁾ ddto 1857 apr. 14/10012. sz.

⁴⁾ Htk. isk. ig. irod. Isk. napló 1858.

bibliafordítást, (a II., III. és IVa)-ban is) *Bauer M. L.* magyar nyelvet (a IVa)-ban is); *Kohn Salamon* az aritmetikát; *Flesch Miksa* a természettant és földrajzot, *Skopál Nátán* a német nyelvet és kereskedelmi tárgyakat.

A tantestületben és vezetésben megifjodott iskola iránt most megint vissza-vissza tért a régi bizalom és a tanulók száma ezentul évre-évről növekedett.

Ezen tanévhez és egyik lelkes tanítója nevéhez fűződik intézetünk „Héber jutalom-alapítvány“-ának³⁾ keletkezése.

Ezen alapítvány eszméjét *Reich Ignác* tanító penditette meg az 1858-iki tanév végén kiadott „Zweites Program d. Pester isr. Normal-Hauptsch.“ című értesítőben megjelent didaktikai cikkében. Nemsokára azután az iskola egy másik nagy alapítványnak is birtokába jutott. 1859 febr. hó 7-ikén ugyanis meghalt *Hollitscher Farkas*, ki életében is bőkezű jóltevője volt iskolánknak és végrendeletében intézetünkről atyailag gondoskodott.

1859 augusztus 11-ikén dr. *Meisels A. W.* azelőtt stettini rabbi foglalta el a pesti izr. hitközségnek két év óta elárvult rabbiszékét. Jótékony befolyása iskolánkra már a rákövetkező tanév kezdetén mutatkozott. Szóban és írásban ismértelten hangoztatott intései okozták, hogy a legtöbb szülő, kik gyermekeiket eddig a skót misszióiskolába küldötték, ismét a hitközségi fiúiskolát keresték fel és a beiratkozás harmadik napján már annyi tanuló jelentkezett, hogy sokakat vissza kellett utasítani. Erre az új rabbi személyesen jelent meg azon kérelmével, hogy minden jelentkező felvétessék. Befolyásával sikerült az iskolát kibővítenie, A leányiskola három osztályát 1859 nov. 22-ikén egy bérelt helyiségbe (a dohány-utczai Treichlinger-féle házba) tették át, az előkészítő osztályt fiúk és leányok részére külön választották és az új osztály számára *Liptauer Albert*et alkalmazták. A második osztály is párhuzamos osztályokra oszolt és egyikében (a B-ben) a tanítást az összes tanítóttestület látta el.¹⁾

Dr. *Meisels* rabsi ezen intézkedésekkel még nem érte be, hanem egyuttal (1859 szeptember 16-ikán) az előljáráshoz intézett átiratában azt javasolta, hogy a normális iskola héber tanítását esti ismétlő órákkal bővítsék és hogy a régi talmud-tóra iskolát újra fölállítsák. A hitközség a főrabbi javaslatait elfogadta és mindkét intézményt még a tanév elején létesítette. A normális fiúiskola tehetségesebb tanítóit négyszer hetenkint *Manheimer Fr. V.* és *Reich J.* tanították az esti órákban különösen a próféta irataira. A hit-

³⁾ L. Htk. alapítv. könyv 117. l.

¹⁾ Htk. isk. ig. iroda, Napló 1859.

köztség most rabbiját szerette volna az iskolai felügyelő-bizottság élére állítani, de ehhez a helytartóság 1859 nov. 13-ikán, 32,446. szám alatt kelt leiratban hozzájárulását megtagadta.

A következő tanév, eltekintve *Doktor* Abert rajztanító alkalmazásától, minden nevezetesebb mozzanat nélkül állott be.

Ezen időtájt a politikai élet terén szélesend uralkodott. A tanügyi hatóságok meglazították az eddig oly feszesen tartott iskolagyeploket és hivatalos levélváltásuk egy időre vagy teljesen megakadt, vagy szintelen tartalmu és irányu volt. Majd szabadabb politikai életet sejtető fuvallat csapott át hozzánk Bécsből, a kényuralomnak központi székhelyéből. Néhány hónappal később, 1860 okt. 20-ikán kelt *okmány* leiratával Ő Felsége megint felélesztette különösen a hazánkban elnyomott reményeket. A nemzeti törekvések, melyeket ezen ébredező remények keltettek, már néhány nappal ezután kifejezésre jutottak hitközségünk és iskolánk életében is. Ez év november 5-ikén u. i. az előljáróság egyhangulag elhatározta, *hogy iskoláiban a magyar nyelvet általános tanítási nyelvyanánt kell behozni*, mely czélból németajku tanítóinak a hazai nyelv elsajátítására egyévi határidőt engedett.

Ezen határozatot az iskolafelügyelő-bizottság egyik beadványában (1860 decz. 30.) meleg, hazafias elismeréssel fogadta és a tanítókkal ez ügyben tartott értekezletben határozattá emelte, hogy „szent kötelességének ismeri hazai nyelvünket valamennyi tárgynak tanításánál alkalmazni és a magyar tannyelvű oktatást a lehetőség legszűkebb határai között azonnal fogatosítani.”

Az ezen jelentéshez csatolt mellékletekből kitűnik, hogy a hitközségi fiuiskolában már ezen évben a tantárgyak nagy részét, sőt az első osztályban az összes tárgyakat magyar nyelven tanították és hogy e tekintetben a főváros többi iskoláit jóval megelőzte.¹⁾

Hadd álljon itt egész terjedelemben a tanítótestület magyarosító munkájának beosztása, mely paedagogiai tekintetben is igen érdekes.

Az előkészítő osztályban az összes tantárgyakat magyar nyelven tanította *Engler* Ferencz.

Az első osztályban az összes tantárgyakat: *Bauer* M. L.

A II./A oszt. lehetőleg minden tantárgyat: *Kohn* S. osztálytanító. A bibliai történetet: *Manheimer* Fr. V.

A II./B oszt. A német nyelvet, valamint az olvasókönyvben előforduló reáliákat: *Bauer* M. L. „Korrepetitor”: *Engler* Ferencz.

A III. oszt. A magyar nyelvet 6 órában hetenkint, a számtant

¹⁾ Htk. lt. Ik/ált. 43.

lehetőleg magyar nyelven. A bibliai erkölesmondásokat (Kernsprüche) magyarul: *Reich J.*

A IV/A. oszt. A magyar nyelvet 7 órában hetenkint, a többbit úgy mint fent.

A IV/B. oszt. A magyar nyelvet hetenkint 9 órában. A földrajzt és hazai történetet.

A tanítótestület oly lelkesültséggel támogatta a hitközség hazafias törekvését és oly odaadással buzduzt magasztos hivatásáért, hogy a tanítótestület magyarajku tagjai, névszerint: *Bauer, Reich, Engler és Kohn* díjmentes magyar ismétlő órákat adtak az iskolában s midőn az előjáróság ezen külön fáradozásukért nekik jutalomdíjat szavazott meg, *Reich* Ignác, ki tekintettel nőtelen voltára, tűrhetőbb anyagi viszonyok közt élt, azt nem fogadta el azon megokolással, hogy magyar ember létére ezt az idő-áldozatot ezer örömmel hozta meg. Az 1860/1. tanév második felének kezdetén a hitközség az önként kilépett *Skopál* Nátán helyébe magyar ajku tanítót keresvén, a sok kitünő képesítéssel bíró folyamodók közül *Fischer* Márk, *okl. főelemi és alreáliskolai tanítót* választotta meg, ki állását már 1861 márczius havában el is foglalta.

1861 szeptember 1-én kezdte meg a hitközség szabadon választott előjárósága dr. *Hirschler* elnöklete alatt működését. Az új hitközségi vezetőség támogatva az „Iskolai szakosztály“ (Schulsektion) czimen ez évben szervezett iskolai előjáróságtól, még nagyobb hévvel karolta fel a magyarosítás művét és az iskolaügyet általán. Már október havában adta ennek jelét, midőn még egy magyarajku tanítót, *Neuhaus* Mátyást szerződtette, ki nemcsak nyelvében és érzületében, de magyar műveltséggel is birt és ki még most is élő kor- és pályatársainak egybehangzó ítélete szerint, mint képzett és ügyes tanító párját ritkította. Helyén valónak és érdekesnek tartjuk itt felemlíteni, hogy az *első magyar szövegű rendelet, mely az akkori iskolai hatóságtól (dr. Kriegler Jánostól, a helyi elemi iskolák igazgatójától) intézetünkhöz leérkezett, ez évi (1861) november 24-ről van keltezve.*¹⁾

1862 husvét táján (ápr. 17) a halál a tanítótestületen ujból fájdalmas rést ütött. Ezen napon szenvedett ki a 6 hónap óta beteges *Engler* Ferencz, ki mint érdemes keresztény vallásu tanító 20 éven át állott a zsidó iskolaügy szolgálatában. Temetése, melyet az izraelita hitközség költségén rendeztek és melyen az előjáróság mellett sok százra menő gyászoló tisztelői vettek részt, igen impo-

¹⁾ L. Htk. isk. ig. iroda. Buch der Verordnungen und Erlässe.

zárás és meghatározó volt. Sirkövet is hálás előljárósága állíttatott neki.¹⁾

A tanév végén tartott záróvizsgálaton a tanulók magyarosodása oly meglepő és feltűnő haladást mutatott fel, hogy az előljáróság a tantestületnek köszönő és elismerő levelet küldött és elhatározta, hogy a jövő tanévtől kezdve a bibliai történet is az összes osztályokban magyar nyelven lesz tanítandó.

Míg az előljáróság és a tanítótestület áthatva az iskolának magasabb hivatásától, vállvetve működött közre belső értékének emelésén: a hitközség és iskola vezetői az intézet külső ápolásáról sem feledkeztek meg. Az elkészült dohány-utczai zsinagóga pompás homlokzatával az udvar hátsó részén álló fiiskola földszintes rozoga háza oly kirívó és szemetszuró ellentéte volt, hogy a hitközség tanítózeteinek siralmas elhelyezése állandó panasz tárgyát képezte az előljárósági ülésekben. Az 1862 febr. 16-ikán tartott közgyűlésen egy új iskolaépület emelését határozták el. A hitközség pénzügyi állása és a bekövetkező politikai események azonban nem sokára elvonták a közfigyelmet az iskolától, noha a felügyelő-bizottság nem lankadt el munkásságában ekkor sem és az iskola iránt az érdeklődést folyton ébren tartotta.

1862 okt. havában *Kneifel* Antal énektanító önkényt történt kilépése folytán *Glück* Sámuel személyében az iskola új énektanítót nyert.

Mint hogy az iskola szűk helyiségei több tanulónak felvételét lehetetlenné tették — a felvett tanulók száma t. i. ez évben már majdnem 600-ra emelkedett — és évről-évre nagyobbodott a jelentkezők száma, a magániskolák újra felszaporodtak és a skót misszió-iskola termei ismét zsidó tanulókkal teltek meg. Ezen körülmény arra indította az előljáróságot, hogy 1864-ben az ovodát, miután a minta-főiskola a Rombach-utczába költözött, a megüresedett Hermina-téri épületbe tette át és a fiiskola I. osztályát egy párhuzamos osztállyal bővítette ki. Az újonnan létesített osztály tanítójaul *Oblath* Mórt választották meg, ki szintén egész tehetségével és teljes odaadással működött az iskolaifjuság magyarosításán közre.

Az alkotmány visszaállításáért megindult politikai mozgalmak alatt a magyar tanügy általában nagyobb lendületet nem vehetett. Az államférfiak érdeklődése és működése más irányban volt lekötve. Az 1863—1866. évek közt lefolyt időszakban hitközségünk is csak

¹⁾ Sirkövére, a kerepesi-ut melletti keresztény temetőben, hitközségünk előljárósága e szavat vésette: „Engler Ferencz, a pesti izr. hitközség érdemes tanítója, meghalt 1862 ápr. 17-én. Béke hamvaira.”

kevéssé halad előre iskolái fejlesztésében. A hitközség közigazgatási autonómiája ép ez időben megint veszélyeztetve volt és vezetőségében hiányzott az állandóság is. Majdnem minden évben más-más férfi viselte az elnöki tisztséget. Az iskolafelügyelő-bizottság működése is ennek megbénító hatása alatt állott és csak kevés ülést tartott. Ehhez járult meg azon sajnos körülmény is, hogy dr. *Hauser József*, az iskolabizottság elnöke gyengélkedni kezdett s félévvel később, 1865 június 28-ikán az előljáróság, az iskolabizottság, a tanítótestületek és számtalan tisztelői nagy fájdalomra elhunyt.

14 évig, 1851—1865-ig volt ő tagja és lelke az iskolafelügyelő-bizottságnak. Hogy ezen minőségében mily elévülhetetlen érdemeket szerzett a pesti izr. hitközség tanügye körül, melyért szíve egész hevével rajongott, ez iskolánk III. korszakának eddigi leírásából is kitűnik. Az iskola minden lépése, melyet ezen időközben paedagogiai és nemzeti tökéletesedése felé előre tett, az ő kezdeményezésére vagy hathatós támogatására vezethető vissza. Tervszerű céltudatossággal és tanügyi tapintattal vezette intézetünket a hitközségben és a politikában uralkodó különféle, gyakran ellenséges áramlatokon keresztül belső és külső fejlődése felé. S minő lelkesültséggel, minő odaadással tette ő mindezt! 14 éven át minden héten ellátogatott az iskolába. A tanítást és a nevelést magasztos hivatásnak tekintvén, boldognak érezte magát, ha látogatásai alkalmával maga is tevékeny részt vehetett az oktatásban. Számtalanszor tartott ő maga is buzdító beszédeket az ifjusági istentiszteletnél. A tanítók legjobb és legmegbízhatóbb barátjukat látták benne, kinek legfőbb vágya volt mindig az, hogy anyagi gondoktól ment állást biztosítson nekik. Érdekükben számtalan beadványt intézett az előljárósághoz, melyekből az igaz emberszeretet fényesen kisu-gárzik.¹⁾

Az általános részvétnek megható nyilvánulása mellett helyezték hült tetemeit örök nyugalomra.²⁾

Az előljáróság még azon évben *Bruck Lajos* által lefestette a boldogultnak arczképét az iskola számára.

A helytartóság 1865 december 6-án 93,458. sz. a. kelt intévényében az elhunyt helyett a hitközség által kijelölt *Hollitscher Fülöpöt* nevezte ki az izr. iskolák világi gondnokául.

A tanítótestület ezen idő alatt, daczára az iskola iránt mutató általános részvétlenségnek, lankadatlanul és kitartó lelkesedéssel teljesítette hivatását minden tekintetben, a mint ezt a teljes

1) L. Htk. Ivl. I. k/ált. 7.

2) Ben Chan. 1865. 458-ik l.

választmányának 1864 szeptember 14-én tartott üléséről szóló jegyzőkönyvben is olvashatjuk.¹⁾

A tanító-személyzet körében ez időtájt egyáltalában igen élénk paedagogiai és testületi szellem honolt, mely jótékonyan és termékenyítőleg hatott az egész ország zsidó tanítóságára is. 1865-ben díjakat tűzött ki szakszerű pályakérdések kidolgozására és a bíráló-bizottságba a tantestület tagjai közül *Kohn* Salamon mint elnök, *Bauer* M. L. mint jegyző, továbbá *Mannheimer* Fr. V., *Flesch* Miksa, *Fischer* Márk, *Neuhaus* Mátyás választattak be.

Nevezetes tanférfiak hazánk minden részéből, mint pl. *Ehrentheil* Mór (Győr), *Veigelsberg* Leó (Kecskemét), *Führer* Ignác (S.-A.-Ujhely) versenyeztek e szakkérdésekben munkáikkal.

Kiváló érdem illeti fiuiskolánk akkori tanítótestületét az orsz. izr. tanítóegyesületnek megalakulásában is.

Az 1866-iki háborus időben iskolánkban hónapokon át (július 15-től november 1-ig) szünetelt a tanítás és augusztus havában az iskolaépület valóságos kaszárnnyához hasonlított, miután az előljáróság azt az átvonuló hadseregnek katonai szállásra önként átengedte.

A háboru lezajlása után az előljáróság végre hatványozott eréllyel látott hozzá a már régen érzett szükség kielégítéséhez, t. i. egy paedagogiailag megfelelőbb iskolaépület emeléséhez. 1867 január havában az előljáróság a nagy építési költség előteremtése czéljából a hitközségi tagok közt gyűjtést rendezett, mely rövid néhány hét alatt 45,000 frtot eredményezett és melynek folytán az iskola felépítéséhez már ugyanaz évi szeptember havában hozzá is foghattak.

Az 1866-ik év igen nevezetes időpont a pesti zsidó hitközség kulturális életében. Ez évben a nyár vége felé foglalta el dr. *Kohn* Sámuel jóhirű fiatal tudós a pesti izraelita hitközségnek ujonnan szervezett magyar hitszónoki állását. Az ifju rabbinak, ki Pesten mint első magyar-zsidó egyházi szónok hirdette hazánk zengzetes nyelvén és lángoló hazafias szellemben Isten ígét, tág befolyást engedtek a hitközség tanügyére is, mely befolyását ő — ex offio iskola-bizottsági tag lévén — igen üdvösen érvényesítette.

De hivatása és működése ezen téren nemsokára még magasabb színvonalra emelkedett, midőn négy héttel az izraeliták egyenjogúságának kimondása után a nemeslelkű és fenkölt szellemű báró *Eötvös* József a pesti izr. hitközség előljáróságához a következő jelentőségteljes leiratát intézte.²⁾

¹⁾ U. o. 1864. 946-ik sz.

²⁾ Htk. Ivl. I. k/ált. 25.

1175. sz.

Vallás- és közokt. magy. kir. miniszter.

A pesti izr. el. iskolák még eddigelé a katolikus el. iskolák igazgatósága alatt állván, hogy a változott viszonyokhoz képest intézkedhessem, miszerint a nevezett iskolák ezentul saját hitfelekezetből való igazgató felügyelete alá helyeztessenek, felhivom a t. cz. hitközséget, miszerint erre vonatkozólag a kérdéses állomásra alkalmas egyéniségek kijelölése mellett nekem javaslatot tegyen.

Budán, 1868 január 22.

A pesti izr. hitközség.

Br. Eötvös József m. p.

Hitközségünk javaslatára főt. dr. Kohn Sámuel rabbi neveztetett ki, (1868 márczius 8-ikán 3140. sz. alatt kelt újabb miniszteri rendelet alapján) a saját kérelmére felmentett főt. dr. Krieger János apát helyébe, a pesti izr. el. iskolák főigazgatójává.

Ezzel megszűnt végre ama majdnem 20 évig tartó szégyenletes állapot, hogy a zsidó ifjuság nevelésére és tanítására irányuló legnagyobb befolyást *más felekezetnek* lelkészei gyakorolhatták.

A hitközség tanintézetei ily módon teljes autonómiához jutván, az előljáróság november 8-án határozatra emeltette, hogy azok a kor kívánalmai szerint újra szervezendők¹⁾ és az új iskolaépület minél hamarabb felépítendő.

A négy nappal később tartott iskolai szakosztályi ülésen dr. Kohn Sámuel rabbi indítványára kimondták, hogy a hitközségi iskolák alapos reorganizációjával a tanítók anyagi helyzetét is javítani kell.²⁾ Ezen célra a hitközség 1869 elején tartott közgyűlésén 2400 frtot szavazott meg, mely összeg felett az iskolai ügyosztály 1869. május 5-én tartott ülésében akként rendelkezett, hogy 1000 frtnyi évi fizetéssel és 300 frt lakáspénzzel javadalmazandó új ig. tanítói állást szervezett; Kohn Salamon, eddigi ig. tanítót pedig fizetésének 1000 frtra való feljavítása mellett — tekintettel 35 évi lelkiismeretes működésére — tiszteletbeli igazgatónak nevezte ki anélkül, hogy az új igazgatónak alárendelte volna. Végre kimondta az iskolai ügyosztály, hogy a többi tanító fizetése is feljavítandó és még egy új tanítói állás szervezendő.

Ezen indítványokat az előljáróság elfogadta és az állásokra pályázatot irt ki.

Az új iskolaépületet, mely ezalatt teljesen elkészült, május 1-én ünnepséggel avatták fel.

¹⁾ A törvényhozó testületben ép akkor tárgyalták az (1868. évi 38. t. cz.) új népoktatási törvényezikket.

²⁾ Htk. oktatásügyi oszt. jgyzk. I. k. 62. sz.

Időközben a tanítótestületben személyváltozás is történt. Az 1868/9-iki iskolaév elején a visszalépő *Doktor* Albert rajztanító helyett, kinek a városban virágzó fényképészeti intézete volt, *Schwarcz* Mór, a minta-főtanodánál is hasonló minőségben alkalmazott rajztanító foglalta el az illető állást.

Az új iskola építése és egy igazgatói állás új szervezése határjelzőt jelent iskolánk történetében, mert a harmadik korszak lezáródása egybe esik hazai tanügyünk történetének azon emlékezetes fordulópontjával, mely az 1868. évi 38. törvényczikk keletkezésével kezdődik. Ezentul tanintézetünknek is ezen iskolatörvény volt iránymutatója, melyhez mindig szigoruan alkalmazkodott. Természetes, hogy miután ezen törvényczikk értelmében minden felekezeti elemi iskola az állam felügyelete alá tartozik, meg kellett szünnie az 1868. évi 1175. számú miniszteri rendelet¹⁾ által teremtett autonóm főigazgatói állásnak is, és iskoláink a királyi tanfelügyelő közvetlen hatáskörébe jutottak.

Ha futó pillantást vetve iskolánknak ezen fejezetben bemutatott husz évi sorsára és működésére, látjuk, hogy a szabadságharcz leveretése után a Bach-Thun-féle önkényes kormányrendszer, mely a hazánkra bekövetkezett gyászos idők alatt az iskolákat akarta első sorban germanizáló és egyéb czéljainak szolgálatába állítani, egy tanintézetre sem sütötte jobban bélyegét, mint a pesti izr. hitközség fiúiskolájára, mely az 50-es évek elején ép azon volt, hogy a politikai viharok alatt szenvedt csorbákat az előljárásság áldozatkészségével ismét helyreüsse.

A teljhatalommal felruházott *Haas* iskolatanácsos, valamint az öt vakon követő közegei minden furfanggal arra törekedtek, hogy iskolánkat a német iskolai szellem középpontjává tegyék. Eleinte gondoskodásuk és kegyeik minden jeleivel halmozták el azt, felélesztették és táplálták a hitközségnek iskolája fejlesztésére irányult régi óhajait, de midőn iskolánk — az akkori vezetőség dicsőségére szolgáljon — a veszélyes törekvéseiket észrevette és a germanizáló rendszer terveibe belemenni nem akart, elhidegültek eddig dédelgetett fiúiskolánk iránt, a két év óta fennálló reáliskolát (1857) feloszlatták és a főelemi iskolát is a legalsóbb színvonalra akarták süllyeszteni. Erős versenyt támasztott az izr. minta-főtanoda felállításában és sok magánintézet előmozdítása által is.

Csak az iskolafelügyelő-bizottság akkori lelkes és hazafias elnökének, dr. *Hauser* Józsefnek köszönhető, hogy intézetünk azon

¹⁾ L. fent 68. l.

válságos időben, midőn tantestületének sorából a legjelesebb tanerők kidőltek, nem jutott a tönk szélére. Erélyes és biztos kézzel támogatta, vezette azt addig, míg a kényuralom bilincsei tágulni kezdtek és az iskolát természetes fejlődésében a hivatalos fék többé nem gátolta.

Azonban igazságtalanok volnánk, ha tagadni akarnók, hogy a katolikus papi felügyelők, mint olyanok, a zsidó felekezeti iskolák fölött általában kellő jóakarattal és mondhatjuk gyakran még szabadelvűséggel is gyakorolták felügyeleti jogukat. Azt sem lehet elvitatnunk, hogy sokan közülök művelt és szakavatott tanférfiak voltak, kik a hatáskörük alatt álló zsidó iskolák paedagogiai értékének emelésére törekedtek.

Az új korszak hajnalhasadtával beállt nemzeti ébredés hazafias munka mellett találja iskolánkat is, mely arra tör, hogy a serdülő zsidó nemzedéket úgy nevelje, hogy a közelgő egyenjogosítás áldásaira érdemessé váljék. Az iskola számos tagja átlép a középiskolákba és onnan mint derék ifjak vagy a tudományos pályára, vagy a kereskedelem terére haladnak. Sokan, kik manap az irodalom, a művészet, a kereskedelem és a közélet egyéb terén előkelő helyet foglalnak el, ezen korszakban intézetünk szorgalmas látogatói voltak, mint *Barnay, Lautenburg, Nordau, Vázsonyi, Rónai, Zilz, Manheimer, Basch* stb.

Iskolai előljáróság.

1851—1871-ig.

Iskolai felügyelő-bizottság (Schulinspektion): 1851—1854-ig. *Schwab* Löw főrabbi, elnök; *Bach* József hitszónok; *Gans* Dávid, *Hauser* József, dr. *Kadisch* Lajos, *Kern* Jakab, *Zilz* Mór.

1854—1857-ig. *Schwab* Löw elnök; *Bach* József, *Bing* Dávid, *Gans* Dávid, dr. *Hauser* József, *Kern* Jakab, *Zilz* Mór.

1857—1860-ig. Dr. *Hauser* József elnök: *Gans* Dávid, *Gomperz* Zsigmond, *Grün* József, *Kann* Herman, *Kern* Jakab, *Stern* Bernhard, *Wahrmann* M. V.

Iskolai szakosztály. (Schulsection): 1861—1863-ig. Dr. *Hauser* József elnök, dr. *Beck* L., *Fuchs* M. L., *Grün* József, dr. *Jakovics*, dr. *Pollak* Heinrich, *Posner* K. L., dr. *Schwab* Dávid, *Schwarz* Ármin.

1863—1865-ig. *Hauser* József elnök; dr. *Brody*, *Hollitscher* Fülöp, *Posner* K. L., *Schönfeld* D., *Wolfner* Zsigmond. (Provisorium.)

1865—1868-ig. *Hollitscher* Fülöp elnök; *Fuchs* M. L., dr. *Hirschler* Ignác, dr. *Pollák* Henrik, dr. *Rózsay*, dr. *Schoenberg* Ármin, *Schwarcz* Ármin.

1868—1871-ig. *Hollitscher* Fülöp elnök; *Ellenberger* Henrik, dr. *Feuer* Dávid, *Fuchs* M. L., dr. *Hirschler* Ignác, dr. *Pollák* Henrik, dr. *Schoenberg* Ármin, *Schwarcz* Ármin, *Wahrman* Mór. A rabbinitus képviselőjében: dr. *Kohn* Sámuel rabbi és hitszónok, az iskolai igazgatók.

Az iskola alkalmazottjai 1850—1870-ig. Tanítószemélyzet: *Kohn* Salamon, 1834—1874, (1851—1857 felügyelő-tanító, 1857—1874 igazgató-tanító). *Klaber* Arnold 1834—1857, *Kron* Salamon 1834—1857, *Rosenzweig* Salamon 1838—1857, *Engler* Ferencz (kisdédóvó és előkészítő tanító) 1842—1862. *Weisz* Farkas kisdédóvó és előkészítő tanító 1842—1873-ig, *Reich* Ignác 1850—1874, *Jeiteles* Mór 1850—1857, *Braun* Mór szépíró-mester 1851—1858, *Lengyel* rajz-tanító 1850—1851, *Kuttner* Sámuel héber tanító 1853—1859, *Bauer* M. L. 1857—1870, dr. *Joseffy* Farkas 1856 ápr. — 1857 okt., *Alexander* Zsigmond ideigl. 1857 ápr. — 1857 okt., *Spitzer* Henrik ideigl. 1857 ápr. — 1857 okt., *Flesch* Miksa 1857—1892, *Manheimer* Fr. V. 1857—1874, *Kneifel* Antal énektanító 1857—1862, *Skopal* Nátán 1858—1861, *Liptauer* Albert ideigl. (előkészítő tanító) 1859—1861, *Doktor* Albert 1860—1868, *Glück* Sámuel énektanító 1862 — jelenlegig, *Fischer* Márk 1861 — jelenlegig, *Neuhaus* Mátyás 1861—1872, *Schwarcz* Mór 1868—1874.

Iskolaszolgák: *Sellinger* Simon 1834—1862, *Krauth* Jakab 1862 — jelenlegig.

A tanulók statisztikai kimutatása.

1850/1—1869/70.

Iskolai év	Előkészítő osztály		Főelemi osztályok								Al- reáliskolai osztályok		Összes
	Fiuk	Leányok	I.		II.		III.		IV.		I.	II.	
			a	b									
1850/1	—	—	51	64	44		17		13				189
									a	b			
1851/2	—	—	59	56	44		35		16	11			221
1852/3	—	—	79	107	73		36		23	11			329
1853/4	65	60	108	114	94		56		21	14			532
1854/5	74	38	90	121	98		49		29	13			512
1855/6	60	62	101		123		82		48		27	15	525
1856/7	73	58	93		111		109		60		29	20	553
1857/8	58	54	56		64		56		48	20			356
1858/9	—	—	75	74	74		47		41	38			349
					a	b							
1859/60	—	—	82	90	72	55	48	38	23				408
	Fiuk												
	a	b											
1860/1			112	97	56	55	70	25	15				430
1861/2	85	50	81		52	52	67	47	14				448
1862/3	85	58	96		60	37	67	44	15				462
1863/4	98	50	96		74	65	74	47	26				530
1864/5	95	63	82	74	96	85	92	47	25				659
1865/6	87	—	62	70	94	76	63	69	29				550
1866/7	76	—	76	61	84	70	97	33	16				513
1867/8	70	79	73	74	84	70	90	53	13				606
1868/9	77	85	87	74	81	74	90	66	13				647
1869/70	83	96	74	82	101	89	92	70	19				706

1870—1894.

Az 1869/70-iki tanév három nevezetes változással köszöntött be egyszerre. Intézetünk ugyanis új tanrendszert, új hajlékot és új vezetőt kapott. Az új tanrendszert az ezen tanévvel életbelépett, de már az 1868-iki év végén szentesített népoktatási törvényezikk szabta meg. Új hajlékot a régi földszintes iskola mellett épült kétemeletes tágas helyiségekben talált. Vezetőt az iskola *Seligmann* (Szántó) Eleázár személyében nyert, kit az előljáróság a pályázat útján betöltendő állomásra számos folyamodó közül választott meg igazgatójává.

A hitközség nagy reményeket fűzött e tanférfiu működéséhez, ki ez időben a pécsi mintafőtanoda egyik jeles tanítója volt és mint a magyar ügynek hazafias érzelmű hive és mint tanító már jó hírnévre tett szert.

Midőn *Szántó* Eleázár iskolánknál a legelső zsidó tanítói állást az országban elfoglalta, a tanítóttestületet *Kohn* Salamon¹⁾ *Reich* Ign. *Mannheimer* Fr. V., *Flesch* Miksa, *Fischer* Márk, *Neuhaus* Mátyás, *Oblath* Mór, *Weisz* Farkas²⁾ *Schwarz* Mór és *Glück* Sámuel képezték.

E tanítóttestület kivétel nélkül rajongott az iskola megmagyarosításáért és ez irányban működött is; azonban egyik-másik még a régi időből átszármazott tanítóban a magyar nyelvképesség nem állott kellő arányban hazafias törekvésével.

Az új igazgatónak első intézkedése tehát az volt, hogy a tanítók ezentuli működését akként osztsza be, hogy kiki tehetségéhez mérten működjek közre a magyar zsidó iskola *kettős* hivatásának betöltésében. Azon czélból a magyar nyelvnek teljes birtokában levő tanerők főképen az alsó osztályokban kaptak foglalkozást. A mellett az igazgató folyton azon volt, hogy a tanítószemélyzetet — az eddig szerzett érdekek kellő méltatása mellett — új alkalmas erőkkal gyarapítsa.

A viszonyok e tekintetben most tényleg javulni kezdtek. Az új igazgatóval együtt jutott az iskolához *Fischer* Simon, eddig gyöngyösi tanító, egy évvel később 1879-ben *Singer* (Zsengeri) Samu, azelőtt szegszárdi ig.-tanító, végül az 1872/3-iki tanév elején a kartársai nagy fájdmára ama nyáron *Gleichenberg*ben elhunyt *Neuhaus* Mátyás helyébe *Müller* Adolf, ki őt már azelőtt is néhány hónapon át helyettesítette.

Neuhaus Mátyással, ki iskolánknál 11 évig (1861—1872) nagy

1) *Kohn* Sal. 1869-ben nyugdíjba lépén, még nem tudott teljesen az intézettől megválni és önkényt vállalt magára hetenkinti 8 órát, melyekben az aritmetikát és könyvvitelt tanította.

2) *Weisz* F. 1862-ben került iskolánk előkészítő osztályához.

lelkesedéssel és odaadással működött, jó hazafi és kitűnő paedagogus szállott sirba.

Ugyanazon évben hitközségünk 1842 óta szakadatlanul fennálló kisdédóvó-intézetét és az 1834 óta iskolánkkal egybekapcsolt előkészítő osztályokat feloszlatta, minek következtében a fuiskola még egy új tanerőt nyert *Kohányi* Sámuelben, ki a hitközség szolgálatában már 1862 óta mint az említett intézet ügyes vezetője szerepelt.

A tanítótestület ezen megújulásával és személyzetének szaporodásával lehetőségessé vált, hogy intézetünk a mintafőtanodával szintén azon évben történt feloszlata következtében a nagyobb számban jelentkező tanulókat mind felvehette és osztályait egyszerre kettővel: egy párhuzamos harmadikkal és egy hatodikkal gyarapíthatta.

Iskolánknak azon időben is igen jó híre volt, miről azon tény tanuskodik, hogy 1872 márczius 2-ikán *Dussoczky* Károlyné a budai állami tanítónőképző igazgatója a III. évfolyambeli növendékekkel intézetünk osztályait több órán át tanulmányozta.¹⁾

Ugyanazon év július 2-án üdvözölhette iskolánk falai közt dr. *Pauler* Tivadar vallás- és közoktatási miniszter ő nagyméltóságát, ki ns. *Zichy* Antal, budapesti kir. tanfelügyelő és dr. *Mandel* Pál iskolabizottsági tag kíséretében jelent meg.²⁾

Tíz hónappal később, 1873 május hó 13-án látogatta meg iskolánkat az időközben budapesti kir. tanfelügyelővé kinevezett ns. *Bója* Gergely, ki ezen látogatásának tapasztalatai alapján a hitközséghez intézett átíratában tanintézetünkről, melyet a „közoktatási törvény és a kor igényeinek megfelelő állapotban talált“, igen dicsérőleg nyilatkozott.³⁾

A haladás és elismerések mindezen szép és biztató jelei mellett a pesti izr. hitközség fuiskolája még azon évben ismét oly válságos helyzetbe jutott, hogy további fennállása újból igen kétségessé vált. Ezen időben hozta ugyanis a nemrég egyesült testvérvárosok képviselőtestülete azon határozatot, mely szerint a fővárosi iskolák, a város tulajdonába átmenvén, felekezetenküliek legyenek. Ebből kifolyólag hitközségünk vezetőségében is erős áramlat mutatkozott, mely odatörekedett, hogy a hitközség népiskoláit most feloszlassák, annál is inkább, minthogy a hitközségi közigazgatás ezen évben 25000 frtnyi deficizzel küzdött és az új városi iskolák intézménye által a hitközségre nagyobb feladat: a hitoktatás költséges rendezése várt. Kevés hiba volt, hogy a pesti izr. hitközségnek 60 év

¹⁾ Hitk. isk. ig. iroda. Iskolalátogatási napló.

²⁾ U. o.

³⁾ Htk. lvt. Ik./ált. 31.

óta fennálló iskolája, mely annyi viszontagságon át mint kultur-intézet be tudta tölteni hivatását, a szabadelvűség tulhajtásának és a felekezeti közömbösségnek most áldozatul nem esett volna.¹⁾ Csak egy szavazatnyi többség döntött akkor iskolánk sorsában. Hogy a többség ekkor mégis nem a felosztatás mellett határozott, első sorban *Tenczer Pál* iskolaügyi osztályi tagnak az érdeme, ki felekezeteért és a közjóért melegen érző szívének egész hevével és meggyőződéésének egész erejével kardoskodott fontos küldetést teljesítő iskolánk fentartása mellett.

Mihelyt az iskola megint biztos alapon állott, az iskolai ügyosztály folytathatta a megkezdett újjáalkotás munkáját. Nagyon megkönnyítette ezt néhány tanító, ki előrehaladott koránál fogva önként nyugalomba vonult.

Ezeknek sorát *Weisz Farkas* kezdte meg, ki 1842 óta mint kisdédóvó, 1862 óta pedig mint az előkészítő osztály tanítója állott a hitközség szolgálatában és kinek most, ezen előkészítő osztályok felosztatása után működési tere megszűnt. Ünnepies és megható módon bucsuztatták el a működési helyéről távozó agg tanítót az 1872/3-iki tanév első felének tartott vizsgálatok alkalmával az előljáróság, dr. *Kayserling* és *Pollák L.* rabbik és az iskolaszéki tagok jelenlétében.²⁾

Az 1874/5-iki iskola elején már a következő személyváltozások állottak be tantestületünkben:

Kohn Salamon, tiszteletbeli igazgató az önként elvállalt hetenkinti 8 órai tanítás alól saját kérelmére felmentést nyer és nyugalomba vonul.

Reich Ignác, ki 23 év óta példás kitartással és elismerésre méltó pontossággal működött iskolánknál, szintén ekkor ment nyugdíjba és még csak néhány évig folytatta mint hitoktató a városi iskolánál tanítói működését. *Mannheimer* Frigyes Vilmos is elhagyta ez időben intézetünket és a hitoktatás terére lépett.

Eltávozik ez évben intézetünkben még *Fischer* Simon tanító is, ki most a hitközségi leányiskolához kerül. Helyébe iskolánkhöz *Kornfeld* Gyulát hívják meg, ki előbb a gyakorló iskolánál volt alkalmazásban, hol „derék működése elismerésre tálalt”.³⁾ Végre a szintén távozó *Schwarcz* Mór rajztanító⁴⁾ helyébe *Weisz* (Vécsei) J. Kálmánt választották meg.

1) Oktatásügyi oszt. jgyk. 1873 decz. 4. és előljárósági jelentés 1874. márcz. 29

2) L. Ung. Jüd. Schulzeitung 1873. 4. sz. 8. l.

3) L. Htk. lvt. Ik./ált. Isk. szakoszt. jelentés.

4) *Schwarcz* M. iskolánknál való működése alatt és után az orsz. izrael. tanítóképezdének is rajztanára volt.

Ezen ujjászervezett tanítóttestülettel indult meg az új iskolaév, melyet nevezetessé tesz azon esemény is, hogy egy újonnan választott szakosztályllyal ekkor lép a hitközségi tanügy élére nsgs *Schweiger Márton*, a hazai zsidóságnak már akkor kiváló és népszerű alakja, kinek odaadó áldásos működése hitközségünk elemi iskoláinak emelése, valamint a hitoktatás rendezése körül azóta hervadhatatlan és el nem évülő érdemeknek szakadatlan láncolatát alkotja.

Szebben és nemesebben nem kezdhette meg az új iskolai ügyosztály működését, mint ama lélekemelő ünnepély előkészítésével, melylyel 1874 decz. 1-én tartott első ülésében azon czélból foglalkozott, hogy a felséges királytól *Kohn Salamon* nyugd. tiszteletb. igazgatónak adományozott arany érdemkeresztet a királyi tanfelügyelő által ünnepélyes módon átadhassa. Ez meg is történt ugyanazon hó 13-ikán az új iskolaépület nagy vizsgálattermében, mely ezen alkalomból a fővárosi tanügyi körök előkelő képviselőivel telt meg.

Az 1868. évi 38. t.-cz. életbeléptetése óta iskolánk vezetőségének egyik főtörekvése oda irányult, hogy az eddigi népiskolák részére kevésbé alkalmas szakrendszer helyett az osztályrendszert vezesse be. Csak most, az iskolai ügyosztály új elnöke alatt mehetett ezen átalakulás gyorsabb lépésekben előre. Az iskolai szakosztály ez irányú első intézkedése volt azon határozat, hogy ezentul minden tanító saját osztályában tanítsa a hébert is.

Az 1875/6-iki iskolaévben *Zsengeri Samu* 5^{1/2} évi működése után a városi iskolákhoz ment át. Helyébe *Singer* (Győri) Adolf lépett, miután a *Zsengerinek* évközben történt kilépése folytán megüresedett osztályban ideiglenesen (1^{1/2} évig) *Weinberger Ármin* tanító volt alkalmazva.

1876-ban hitközségünk közigazgatási testülete még egy kiváló férfiuval gyarapodott, ki mély hazafias és vallásos érzésétől sugalmazott tevékenységével s kiváló szaktudásával rányomta a hitközség összes kulturális intézeteire, de legfőképen iskolaügyére a magasabb felekezeti és nemzeti törekvések bélyegét. E férfiú dr. *Goldziher* Ignác, kit előljáróságunk *Barnay* Ignác nyugalomba vonulása után a titkári állásra hívott meg s ki mindjárt hivatalba lépésekor iskolánk intenzív fejlesztését vette czélba.

Ezen időben a hitközség vezérférfiai közt még mindig akadtak olyanok, kik tekintettel az 1868 : 38. t.-cz. 26. §-ára, nem tudtak megbarátkozni a *külön* zsidó népiskolák fentartásával, még kevésbbé pedig annak megindított külső fejlesztésével és *Zsengeri Samu* távozása után odatörekedtek, hogy a III. B) osztályt feloszlassák.

A hamisan felfogott szabadelvűség ezen törekvése azonban a tervezeténél tovább nem jutott és iskolánk, mely akkor hat évfolyammal 9 osztályból állott,¹⁾ csorbitlanul tovább működött, a felekezeti szellem kellő ápolása mellett nem tévesztve szem elől nemzeti hivatását sem.

Bója Gergely kir. tanfelügyelő ur, ki intézetünket ez évi febr. 27-kén ismételtén meglátogatta és különös figyelemmel kísérte az V. és VI. osztályban folyó tanítást, elismerését kifejezte a benne uralkodó nemzeti és hazafiúi szellem iránt.²⁾

Az 1877/8-iki iskolaév kezdetével az oktatási ügyosztály³⁾ iskolánkat megint egy nagy lépéssel vitte előbbre fejlődésében azon javaslatával, melynek következtében az előljáróság az eddigi földszintes iskolahelyiséget nagy anyagi áldozatok árán mint olyant felosztatta és intézetünk összes osztályait az új iskolaépületbe tette át, melyben eddigelé a leányiskola volt elhelyezve. „A régi fitanoda ódon és sötét helyiségei, bár azokban minden várakozást felülmúló sikereket értek el és nem kevés jeles férfiú nyerte ott műveltsége első elemeit — nem feleltek meg többé a modern iskola kívánalmainak; azon lendület folytán, melyet a fővárosi iskolák egészségi ügye az utóbbi években vett“,⁴⁾ iskolánk hírneve rövidséget szenvedett.

Ezen iskolaév elején, aug. 26-án jelent meg a hivatalos tanterv az elemi iskolák számára az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. értelmében, melylyel a miniszter a népoktatásnak nyolcz évvel azelőtt megindult országos szervezési művét mintegy betetőzte. Természetes, hogy ennek alapján most iskolánk is eddigi tantervét egyben-másban át kellett alakítani, a mi ezen tanév alatt egy, a tanító-testület kebeléből ezen célra kiküldött bizottság útján meg is történt. Az új tantervet a tanítótestület 1878 aug. 26-ikán tartott előértekezletén elfogadta és a következő tanévben foganatosította is. Ezen munkálat szolgált alapjául a 80-as évek elején némiképen átdolgozott tantervnek, mely java részében még ma is érvényben van.

A hivatalos tanterv életbelépése még más irányban is emelte iskolánk paedagogiai értékét. Az oktatási ügyosztály, melynek egyik kiváló tagja és szaktanácsosa az 1877. évi újjáalakulás óta dr. Kármán Mór egyet. tanár és híres paedagogus lett, áldozatkészséggel iparkodott

1) Két I., két II., két III., egy IV. és egy összevont V. és VI. osztály.

2) L. Előljárósági jelentés 1877 jan. 14. 5. l.

3) A hitoktatás szervezése után az isk. szakosztály hatáskörébe a vallás-tanítás is került, minek folytán ezen testület azóta hivatalos czimét úgy módosította, hogy 1877 óta „Oktatási ügyosztály“ név alatt szerepel.

4) Előljár. jelentés 1878 febr. 24. 5. l.

most arra, hogy iskolánk az újabb követelményeknek is megfeleljen és egy modernebb tornahelyiség berendezése, valamint több egészségügyi ujitások eszközzése céljából újabb 2000 frtot állított be az 1879-ik évi költségvetés előirányzatába. Az iskolánk és a dohány-utcái zsinagóga közt levő udvarban nemsokára egy kellően berendezett nyári tornahelyiség állott a testgyakorlati tanítás rendelkezésére, mely egyébként már 1868 óta iskolánkban fennállott. Az előirányzott összeg egy részével megkezdte a gazdasági szakosztály az iskolának fokozatosan keresztül viendő újabb padokkal való felszerelését is.

Az 1879. évi január hó 27. és 28-ikán történt az öt hónappal azelőtt (1878 augusztus 10-ikén) kinevezett új budapesti kir. tanfelügyelőnek, nsgs Békey Imrének első látogatása a pesti izr. hitközség fiu- és leányiskolájában. Intézetünk akkori működését legilletékesebben méltathatjuk nevezett tanférfitu saját szavaival, melyekkel látogatása után az előjárásához intézett átiratában elismerését kifejezi: ¹⁾ „Igaz örömmel — mondja ebben — és legnagyobb megépetéssel tapasztaltam azt, hogy a nevezett iskolában oly magyar nemzeties szellem, helyes tanítói rend és példás fegyelem uralkodik, mely tények valóban kiváló dicséretet érdemlők; s főleg az állam nyelve is oly alapos kultivációt nyer, hogy ezért részemről is az ezen jeles iskolákat fentartó igen tisztelt hitfelekezet irányában hazafias üdvözltem mellett elismerésemnek a legszivesebben kívántam ime kifejezést adni.“

Az 1879/80-iki iskolaév kezdete előtt a tanítótestületben megint személyváltozás állott elő. Győri Adolf tanító 200 frtnyi fizetésemelés mellett a hitoktatás terére lépven, távozik iskolánkból és helyébe Morgenstern Jakab jön, ki 1871 óta a hitk. leányiskolánál volt alkalmazva.

Bold. Weisz B. F., kir. tanácsos kedvelt eszméjét, mely az iskolai takarékpénztárak általános meghonosítását célozta és 1870—1880-ig a paedagogiai körökben heves vitákra szolgáltatott okot, intézetünk tantestületében is ellentétes véleményekre talált; az 1879 október 26-ikán tartott tanítói értekezlet alapján azonban ez intézményt kísérletképen az V. és VI. osztályban mégis behozták.²⁾

Tanítótestületünkben ezen évben általában élénk paedagogiai tevékenység lüktetett a tanítási időn kívül is. 1880 február 2-ikán értekezletileg azon határozati javaslatot hozta, hogy jövőre a német nyelv kivételével az összes tantárgyakat az osztályrendszer alapján fogja tanítani. Ezen javaslatot az oktatási ügyosztály is elfogadta

¹⁾ L. Htk. Ivl. Ik/ált. 34.

²⁾ L. Fiuisk. tanítótest. jgyzk. 1879/80. és 1880/81.

és a német oktatást *Flesch* Miksa tanítóra bízta. Egy későbbi értekezésben a tanítóttestület a német nyelv tanmenetére nézve azt mondta ki elvül, hogy „a mennyiben ezen nyelvnek vázlata a magyar nyelv-tan szabályaival megegyezik, a két nyelvbeli oktatás egymást támogatva és kiegészítve párhuzamos tanmenetben kezelendő”.¹⁾

Beható tanácskozás tárgyává tették azon kérdést is, vajjon a fordítással ellátott biblia a tanuló kezében ezen tárgy alapos tanítására haszonnal jár-e, vagy inkább károsnak mondható. Ez alkalmával a tanítóttestület kellő megokolással kimondta, hogy a fordítással ellátott biblia az alsó osztályokban nem árthat és a felső osztályokban határozottan hasznára van a tanításnak.²⁾

Szépen és sikeresen haladt így iskolánk fejlődésében és korszerű tökéletesedésében. Ezt elismerte a nm. m. kir. vallás- és közoktatási miniszter is az 1879/80-iki évről szóló hiv. jelentésében, melyben hitközségünk népiskolái a legtöbb tantárgyakban jeles eredményt felmutató elemi tanintézetek közt szerepelnek.

Azonban egy nagy fogyatkozása mégis volt még iskolánknak. A téli tornaterem még mindig hiányzott és e hiány ns. *Békey* Imre tanfelügyelőnek feltűnt iskolánknál 1881 február 7-ikén tett második látogatásra alkalmával. Mindemellett iskolánk új felszerelése okozta nagy költségek miatt az előjáróság csak egy évvel később foghatott hozzá, — miután a még hátra levő három osztályt is felszerelte, — hogy az iskolai helyiségben téli tornatermet is berendezhessen.

1881 aug. 3-ikán tanítóttestületünk *Csukási* Fülöp alkalmaztatásával, új tanerővel szaporodott. A tanítószemélyzet így kiegészítetvén, az osztályrendszer következetesebb keresztülvitele lehetővé vált. Ezentul már csak a héber (*Szántó*), német (*Flesch*), torna (*Weisz*) és ének (*Glück*) tárgyai maradtak meg a régi szaktanítás beosztásában.

Az 1883/4. iskolaévben megnyílt végre a nagy pénzáldozatokkal berendezett pompás téli tornaterem is, mely minden tekintetben tökéletesnek nevezhető.

1884 április hó 4-ikén gyász- és szünetnapja volt az iskolának. E napon kísérté a tanítóttestüt és az iskolai ifjuság örök nyugalomra *Kohn* Salamonnak, tanintézetünknek volt igazgatójának hült tetemeit. Élete java részét, kiváló szakszerű ismereteit és jeles adminisztratív tehetségét a pesti izr. hitk. fiúiskolának szentelte, melynél 40 éven át (1834—1837) egész odaadással működött. Az ő vezetése alatt jutott iskolánk második virágzási korához (1852—1856).

1) 2) L. Fiúisk. tanítóttest. jgyzk. 1879/80. és 1880/81.

Áldott emlékét iskolánknál egy alapítvány örökíti, melyet háladatos tanítványai 1874, az arany érdemkereszttel való kitüntetése alkalmából létesítettek és melynek kamatjaiból iskolánk szegény jeles tanulói ingyen tankönyvekkel láttatnak el. (Életrajza Izr. tanügyi Értesítő 1884, 57. l. Morgenstern Jakab tollából.)

Az 1884 október elején az öreg Weisz Farkas nyug. tanító iskolánktól teljesen megvált, ki eddig évek hosszú során át a héber tantárgyakban minden díjazás nélkül ismétlő-órákat adott a gyengébb tanulóknak. Az oktatási ügyosztály, minthogy ezen hasznos és a héber tanítást nagy mértékben támogató tanfolyamot fentartani jónak látta, *Flesch* Miksát bizta meg ezen tanfolyam vezetésével.

Az előjáróság ezen tanévben még más szép jelét is adta fiúiskolája iránti bőles és jóságos gondolkodásának. Ekkor engedte át ugyanis a középiskolai ifjuság számára imateremnek berendezett I. emeleti disztermét iskolánk tanulóinak a szombati istentisztelet czéljára, melyet addig a földszinti rajzteremben kellett tartani. Nagyot lendített nagyérdemű előjáróságunk ugyanezen évben tanítóinak anyagi helyzetének javításán is avval, hogy lakbérüket és korpótlékukat szabályozta. 1885-től kezdve a rendes I. fokozatu tanítónak 800 frt évi törzsfizetés 60 frt 5—5 éves korpótlékul és 200 frt lakbérül lőn megállapítva.

Hitközségünk derék vezetősége 1885-ben további szép tanujelét adta alkalmazottjairól való atyai gondoskodásának. Ez évi márczius hó 21-én 9142. sz. a. kelt miniszteri rendelet szerint a pesti hitközség tanítóinak is az országos nyugdíjintézetbe kellett volna lépniök, de ezek a hitközségnek már évek óta kedvezőbb viszonyu nyugdíjintézetének lévén tagjai, előjáróságunk sok hivatalos levélváltás után kieszközölte, hogy a magas miniszterium (1886 jun. 26. 14.742. sz.) iskolánk tanítóit végre mégis a hitközség nyugdíjintézetének kötelékében hagyta meg.¹⁾

Iskolánk az utolsó öt év alatt (1880—1885) a megállapodottság jellegét hordta magán. A tanerőkre, az osztályokra, a tanulók számára és egyéb iskolai viszonyokra nézve nevezetes változás nem állott be. Ezen zavartalan és nyugalmas állapot mellett intézetünk fejlődése, a mint láttuk, inkább belső (didaktikai és methodikai) irányban haladt. Az 1886/7-iki tanév kezdetével azonban ismét nagy külső alakulások állottak be. Iskolánk u. i. nem volt képes mind azon tanulókat befogadni, kik a főv. zsidó lakosság folytonos szaporodása miatt évről-évre nagyobb számban jelentkeztek, neve-

¹⁾ Egyik felfolyamodásában előjáróságunk úgy indokolja meg ebbeli kérését: „Szent érdek, gyermekeink tanítóinak jólléte vezet bennünket stb.”

zetesen a IV. osztály sem fogadhatta mindazon tanulókat, kik a két párhuzamos III. osztályból abba átlépni kívántak. A hitközségi képviselőtestület azért már az 1886-iki év első negyedében tartott közgyűlésben hozzájárult az oktatási ügyosztály azon javaslatához, hogy a Terézvárosban (VI. kerület) egy új fiúiskolát állítsanak fel, a sip-utczai iskolában pedig egy párhuzamos IV. osztályt létesítsenek. Ezen határozatokat az 1886/7-iki iskolai év kezdetén az előjáróság végre is hajtotta és ennek folytán ekkor 3 új tanerőt: névszerint *Schichtanz* Ármin, *Rotter* Salamon és *Mandl* Bernát tanítókkal egészítette ki tantestületét. A VI. ker. nagymező-utca 50. szám alatti házban bérelt első emeleten egyelőre két (I. és II.) osztállyal megnyitott iskolába a sip-utczai intézetből *Kornfeld* Gyula és *Müller* Adolf tanítók mentek át. Az első, osztálytanítói minőségén kívül, még az intézet belső vezetésére is megbízást nyert, míg más tekintetben ezen új fióként az intézet a sip-utczai iskola igazgatósága alá tartozott.

1887 február 23-án iskolánkat *Szántó* E. személyében nagy kitüntetés érte, midőn Ő felsége sok évi tanítói működése alatt szerzett érdemeiért neki az *arany érdemkeresztet* adományozni kegyeskedett. Ezen alkalomból a tanítótestület (febr. 24-én) és az oktatási ügyosztály (márcz. 7-én) a dekorált férfit szívélyesen üdvözölte.

Mielőtt történeti szemleutunkat folytatnók és a következő iskolaévre áttérünk, kegyeletesen megemlékezünk *Reich* Ignác haláláról, ki, miután iskolánkban 24 éven át (1850—1874) hiven és odaadóan működött, 1887 ápr. 18-án meghalt. A megboldogult, kinek hazafias és paedagogia működését már más helyen méltattuk, egész életét nemzete és felekezete szolgálatának szentelte. Tevékeny és fáradhatatlan életének még utolsó éveit is, midőn a jól kiérdemelt nyugalmat élvezhette volna, buzgalommal folytatta termékeny írói tevékenységét. Mint tanítót legjobban jellemezhetjük egyik volt kartársának, dr. *Zsengeri* Sámuel szavaival „Tanítótársainak egész martyriumát ő maga is átérezte, törhetetlen nemes jellemével a tanító súlyos feladatait, minden anyagi korlátozottsága daczára, soha nem lankadó ügybuzgalommal s magasztos önmeztagsággal teljesítette.“¹⁾

Az 1887/8-iki iskolaévvál a nagymező-utczai fiókiskola egy III. osztályt is nyert; az új osztály vezetésével *Schichtanz* Ármin sip-utczai iskolai tanítót bízták meg. Helyébe az előjáróság *Engel* Adolf tanítót alkalmazta.

¹⁾ L. „Izr. Tanügyi Értesítő“ 1887. 75 l. Életrajza u. o. és „Vasárnapi Ujság“ 1865.

Ugyanezen iskolaévet két igen nevezetes paedagogiai intézkedés teszi még nevezetessé, melyek részben az oktatási ügyosztály, részben pedig a tanítótestület kebeléből indultak ki.

Dr. *Goldziher* Ignác titkárnak alaposan megokolt indítványára az oktatási ügyosztály főtiszt. dr. *Kohn* Sámuel rabbi elnöklete alatt szakbizottságot küldött ki azon czélból, hogy a héber tanítás tárgyát képező bibliai és imakönyvi részleteket az eddigi gyakorlattól eltérőleg főképen vallástani szempontokból állapítsa meg. Nem sokára azután dr. *Kohn* Sámuel a szakbizottság nevében, melynek tagjai az iskolai igazgatók is voltak, a következő beadványt intézte az ügyosztályhoz, melyet e helyen annál inkább közlendőnek tartunk, mivel mind az ügyosztály, mind a tanítótestület azt egyhangulag elfogadta és a paedagogiailag igen jól megokolt tanterv a gyakorlatban is fényesen bevált:

A pesti izr. hitk. iskolai ügyosztálya tekintetes Elnökégének.
Helyben.¹⁾

A héber oktatásnak hitközségünk fiu-iskolájában czélja: 1. a héber nyelvnek az adott körülmények közt lehetőleg legalaposabb tanítása; 2. a héber forrásokból meritett zsidó hitoktatás különös tekintettel a zsidó vallásos életre.

E két egymást kiegészítő czél felé úgy kell törekednünk, hogy az egyiknek elérésére alkalmazott eszköz közvetve előmozdítsa a másikat is. A héber nyelv tanítására, vagy akár csak gépies olvasásra kiszemelt szövegek legyenek kiválóan olyanok, melyek vallásos tanításokat, vagy a vallásos életben szokásos imákat tartalmaznak; a hittanításnak szolgáló héber szövegek tanítása alkalmával pedig a hittételek s vallásos gyakorlatok fejtegetése mellett szem előtt tartandó a megfelelő héber nyelvtani szabályok tárgyalása is. Ebből következik, hogy az egyes osztályok számára úgy kellett kiválasztanunk a héber szövegeket, hogy nyelv tekintetében megfeleljenek a tanulók nyelvtani ismereteinek, tartalomra nézve pedig a tanulóknak a hittanból, illetve bibliai történelemből szerzett ismereteinek. Nehezebb irányu s költői darabokat tehát, kivált az alsóbb osztályokban, lehetőleg kerültünk.

Tankönyvül minden további, nézetünk szerint, felesleges megokolás nélkül csakis a bibliát meg sziddurt ajánljuk. Az előbbire nézve abból a feltevésből indultunk, hogy a tanító, mielőtt a kijelölt héber szövegek fordításához fog, mindig röviden ismerteti a kimaradt darabok tartalmát. A bibliai történelem összefüggő elő-

¹⁾ Eredetét l. Fiuisk. ig. iroda.

adása czéljából, nemkülönben azért, hogy a tanulónak egy-egy osztályban a bibliának egy részével többet ne kelljen adni a kezébe, megtartottuk a bibliai könyvek sorrendjét. Az első könyvekben előforduló nehezebb darabokat, melyeket az alsóbb osztályokban nem taníthattak, a mennyiben a sziddurban is találhatók, ebben jelöltük ki a felsőbb osztályok számára; a biblia darabok kijelölése alkalomával pedig különösen tekintettel voltunk a sziddurba felelt helyekre.

Ezen elvek szerint következőképen állapítottuk meg a héber tananyagot a népiskola egyes osztályai számára:

Első osztály.

מִידָה אֲנִי. — עַל נְטִילַת יָדִים. — הַמּוֹצֵא. — גֵּפִיִּים הֶעֱבִיר. —
 לֶחֶם. — שֶׁהָכֵל. — בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן. — בֵּרַכְתָּ צִיצִית. —
 Szöveg és fordítás könyv nélkül is betanulandó.

Második osztály.

A. *Biblia*: (Mózes I. k.) I. f. 1—5 v.; II. f. 1—9 v.; IX. f. 1—15 v.; XI. f. 1—9 v.; XII. f. 1—8 v.; XIII. f. 1—18 v.; XVII. f. 1—12 v.; XXII. f. 1—19 v.; XXVIII. f. 10—22 v.; XXXV. f. 1—11 v.; XXXVII. f. 1—36 v.; XLII. f. 1—38 v.; XLV. f. 1—28 v.; XLVIII. f. 1—22 v.; L. f. 15—26 v. Összesen 253 vers.

B. *Sziddur*: — וְהָעֶרֶב. — לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה. — מָה טָבוֹ. —
 נָא. — אֱלֹהֵי נִשְׁמָה. — וְיֵדֵי רִצּוֹן. — נוֹמֵל חֲסִדִּים טוֹבִים. —
 שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. — וְאַהֲבַת. — הָאֵל. — הַמִּפִּיל.

Harmadik osztály.

A. *Biblia*: (Mózes II. k.) I. f. 1—14 v.; II. f. 1—25 v.; III. f. 1—15 v.; V. f. 1—23 v.; XII. f. 1—35, XIII. f. 17—22 v.; XIV. f. 1—31, XVI. f. 1—31, XIX. f. 1—25 v.; XX. f. 1—17 v.; XXII. f. 20—30 v.; XXIII. f. 1—19 v.; XXXI. f. 12—18 v.; XXXII. f. 1—35 v.; XXXIV. f. 1—8 v. Összesen 305 vers.

B. *Sziddur*: — אָמֵן וְהָלַל לָהּ; מוֹמֹר לַתּוֹרָה. —
 יְהִי כְבוֹד. — אֲשֶׁרֵי. — אֱהִיבָה רַבָּה. — שְׁמִנָה עֶשְׂרֵה לַחֹל. —
 (מַעֲרִיב) הַמַּעֲרִיב עֲרִיבִים. — אֱהִיבָה עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. — הַשְׁכִּיבֵנוּ. —
 בֵּרַכְתָּ הַמּוֹזֵן — וּבִנְהָ יְרוּשָׁלַיִם. (ק"ש שְׁמַע) בְּרוּךְ ה' בְּיוֹם — לַעֲוֹלָם
 וָעֶד. — יִבְרַכְךָ. — הֵנָּה לֹא יָנוּם. — לִישׁוּעֶתְךָ קִיֵּיתִי. — רַגְזוֹ וְאֵל
 תַּחֲטָא.

Negyedik osztály.

A. *Biblia*: (Mózes III. k.) XI. f. 1—12 és 41—47 v.; XIX. f. 1—18 és 30—37 v.; XXIII. f. 1—44 v.; XXIV. f. 10—23 v.; XX V. f. 1—19 és 35—43, v; XXVI. f. 3—46 v. Összesen 171 vers.

B. *Sziddur*: ברון שאמר. — השמים מספרים. — אברכה. — את ה' בכל עת. — הללויה הללי נפשי. — ישתבח. — עזרת נאל ישראל. — אל ארך אפים. — (מעריב ש' שבת) אתה קדשת. — ויכלו — א' ו' אבתינו. — הכל יודוך. — מי שברך (לקהל). — הלל. — תפלה לרגלים. — עלינו — ע"ב נקוה לך. — אדון עולם.

Ötödik osztály.

A. *Biblia*: (Mózes IV. k.) VI. f. 22—27 v.; XI. f. 1—35 v.; XIII. f. 1—33 v.; XIV. f. 1—45 v.; XV. f. 37—41 v.; XVI. f. 1—35 v.; XX. f. 1—29 v.; XXIII. f. 1—30 v.; XXVII. f. 12—23 v.; XXXII. f. 1—33 v.; XXXV. f. 1—34 v. Összesen 297 vers.

B. *Sziddur*: תפלה למשה. — יושב בסתר עליון. — שירת הים. — שיר למעלות אשה עיני אל ההרים. — אלך נשאתי את עיני. — לולי ה' שהיה לני. — תפלת שחרית של ראש השנה וי' כפורים. — רבוני של עולם לנ' רגלים לר"ה וי"ה"ב.

Hatodik osztály.

A. *Biblia*: (Mózes V. k.) I—XI. f. 348 v.; XVI. f. 1—22, XXII. f. 1—13, XXVI f. 1—19 v.; XXVII. f. 1—20 v.; XXXI. f. 1—29, XXXIV. f. 1—12 v. Összesen 463 vers.

B. *Sziddur*: (könyv nélkül) — ברכת תפלין és ברכת התורה. — ברכת הפטרה — שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. — רבת צררוני מנעורי. — ממעקים קראתיך ה'. — הנה ברכו את ה' כל עבדי ה'. — תפלת נעילה. — פרק ד' מפרקי אבות.

Az iskolai ügyosztály által kiküldött albizottság nevében:

Budapesten, 1889 szeptember 10-én.

Dr. Kohn.

A másik, fent érintett fontos intézkedés, mely a jelenleg felállítandó polgári iskola eszméjére vezetett, az addig összevont V. és VI. osztályok részben való szétválasztásában állt.

A rákövetkező iskolaévben (1888/9) az oktatási ügyosztály¹⁾ elfogadta a teljes szétválasztás tervét és az erre szükséges tanerőt *Maislis* Ferenczben nyerte meg, ki a pesti hitközségnél 1884 óta mint hittanító volt alkalmazásban. Ugyanazon iskolaévben *Bard*

¹⁾ Htk. tanfelügy. hivat. Okt. ügyoszt. jegyzk. 1888.

Rezső tanítót is alkalmazzzák, miután Engel Adolf osztálytanító az oktatási ügyosztály kívánatára hitoktatónak ment.

Az 1888/9-iki iskolaév elejen intézetünk egy ujonnan szervezett felettes hatóság alá került. Az előjáróság a most már *nagyterjedelművé vált oktatási ügykör összhangzatos vezetésére és fejlődésének állandó gondozására a hitközségi tanfelügyelői* hivatalt szervezte. E nagyfontosságú állásra az előjáróság dr. Bárány József, akkori debreczeni hitszónokot nevezte ki.

Néhány hónappal később a fővárosi kir. tanfelügyelőség is új vezetőt nyert nsgs. dr. Verédy Károly személyében, kit az oktatási ügyosztály, valamint tanítótestületünk (1889 márcz. 19) teljes bizalommal, melegen üdvözölt. Már négy héttel rá (1889 ápr. 16) az új kir. tanfelügyelő meglátogatta tanintézetünk összes osztályait és az igazgató előtt teljes meglegedését fejezte ki. A hitközségi tanügy felügyeletének ezen gyarapodásával szemben másrésről egy bekövetkezett súlyos veszteséget kell felemlitenünk, melyet ezen iskolaév alatt szenvedtünk. 1888 december 6-ikán halt meg dr. Reinitz József, az oktatási ügyosztály alelnöke és VI. és VII. ker. izr. hittani iskolaszék elnöke, ki különösen a hitoktatás ügye körül szerzett nagy érdemeket.

Az 1890/1-iki iskolaévben az V. és VI. osztályok már teljesen szét vannak választva.

Evvel kapcsolatban valósult meg ama már 1887-ben is megpendített terv, mely szerint az V. és VI. osztályok tananyagát, tekintettel arra, hogy ezen osztályokból sokan a polgári iskolába lépnek át, akképen adják elő, hogy az elemi iskola ezen legfelsőbb osztályai céljának szem előtt való tévesztés nélkül a polgári iskolai osztályokba való fellépés is elérhető legyen. Ezen tervet melegen pártolta Tenczer Pál ügyosztályi tag, ki az 1890. év tavaszán tartott közgyűlésen még tovább ment és azt indítványozta, *hogy az V. és VI. osztályok valóságos polgári osztályokká legyenek átalakítandók.* A közgyűlés ez indítványt elfogadta és az átváltoztatási módozatok előterjesztésére dr. Bárány József tanfelügyelő, Szántó Eleazar fiúiskolai igazgató és Halász Náthán, leányiskolai igazgatóból álló bizottságot küldött ki.¹⁾

Kétséget nem szenved, hogy ezen terv is csakhamar ténynyé vált volna, ha időközben a hitközség vezetőségében azon általános óhaj felül nem kerekedik, melynél fogva előbb *új iskolaépületet* kellene emelni. Legtöbb táplálékot nyújtott ezen óhajnak azon körülmény, hogy az 1890/1-iki iskolaév végével a nagymező-utczai főiskolát közegészségügyi tekintetben mutatkozó fogyatkozásai

¹⁾ L. Htk. tanfelügy. hivatal. Okt. ügyoszt. jegyzk. 1890 márcz. 23.

miatt föloszlatni és három osztályáról egyébként is gondoskodni kellett. Az elhelyezési kérdés megoldásának a véletlen azonban egészen más, nem várt fordulatot adott oly módon, hogy a sip-utezai iskolaépületben egyszerre oly nagymértékű átalakítási munkák váltak szükségessé, melyek kapcsán 3 tanteremnek olesó szerrel való hozzáépítése könnyen keresztülvihetőnek mutatkozott.

Ez alatt a hitközségtől ujonnan létesített tanfelügyelőségi intézmény vezetésében is változás következett be. 1890 augusztus havában a kecskeméti zsidó hitközség dr. *Bárany József* tanfelügyelőt rabbijává választva meg, ez tanfelügyelői állásáról, melyen rokonszenves működése által a tanférfiak szeretétét vivta ki, lemondott. Helyére mint tanítófelügyelőt a hitközség egyhangulag dr. *Munkácsi Bernátot*, a jeles fiatal tudóst hívta meg, kinek most azon magasztos feladot jutott, hogy tudományával, lelkiismeretes munkásságával, de főképen felekezetünknek vallási és szellemi fellendüléseért lán-goló lelkesültségével a hitközség egész tanügyére ébresztő hatást gyakoroljon.

Az 1890/91-iki tanévben a tanítás és fegyelem dolgában a tanítótestületnek sok nehézséggel kellett megküzdene. Az iskolában folyó átalakítási munkálatok miatt a fölépész és a körülötte levő tantermek hónapokon át hozzáférhetlenek voltak. Ennek következtében az alsó osztályokban a half-day rendszert kellett ideiglenesen behozni. A 719 tanulónak az épület egyik szárnyában való ezen összezsufolása természetesen sok paedagogiai viszássággal járt. De mindamellott ilyen nehéz körülmények között is úgy a fegyelem fentartása, valamint a tananyag kellő feldolgozása sikerült. A sip-utezai iskolaépület kiegészítése után, 1891 szeptember hó elején ide helyezték át a feloszlatott nagymező-utezai fiókéntézet 3 osztályát, mely alkalommal az oktatási ügyosztály *Kornfeld Gyula* vezető-tanítónak megelégedését fejezte ki. Az áthelyezés folytán a tanulók száma ezen évben oly magas számot ért el, a milyent a tanintézet fennállásának egész ideje alatt csak egyszer, 1872/3-ban mutatott fel. A hitközség elemi iskolai ügyét megint egy helyen látjuk központosítva, hol most 13 osztályban 753 tanuló szorongott. Ez által a hitközségi iskolaügy külterjedelmének évek óta tervezett fejlesztése ismét meg volt akasztva. Annál égetőbbnek mutatatkozott most egy új iskola-épületnek szükségessége, melynek kérdése ezentul a napirendről addig le nem kerül, mig szerencsés megoldást nem nyert.

Az alatt, hogy az oktatási ügyosztály most egyre iskolánk külső fejlesztésével foglalkozott, a tanítótestület serényen annak belső megerősítésén munkálkodott. Gyakori és beható tanító-testületi ér-

tekezetek alapján részben átdolgozta, részben javította a tantervet, különös gondot a *vallástanra*, a *magyar nyelvre* és *számtanra* fektetvén, a mellett most a német nyelvtanításra is nagyobb súlyt kellett fektetnie, minthogy éppen a mi iskolánkban kikerült kereskedelmi tanulókra panaszkodtak, hogy a német nyelvben legkevésbé boldogulnak.

1892-ik június hó 12-én jobblétre szenderült *Flesch* Miksa, tanítótestületünk legrégibb tagja, a hitközségi tanügynek hű munkása, 32 éven át példás lelkiismerettel szolgálta iskolánkat. „Vele oly férfi szállt sirba, ki hivatását legnemesebb eszményképének tekinté; ezért lelkesedett serdülő ifjúkorától halála órájáig, annak élt. azért szenvedett.”¹⁾

Az 1892/3-iki iskolaév elején intézetünk egy két szobából álló tanszerhelyiséggel bővült, melyet az előjáróság ezen célra az új központi közigazgatási épületben hasított ki. Az ezen alkalomból újra rendezett tanszergyűjteményt ifj. *Heidelberg* Mór, hitk. képviselő-testületi tag, egy fölötté érdekes állattani csoporttal, dr. *Medvei* Béla hitk. iskolaszéki tag pedig természettani eszközökkel gyarapította.

1892 szeptember 21-ikén az egész országgal együtt intézetünk is kegyelettel és méltó módon ülte meg *Széchenyi* István grófnak, „a legnagyobb magyarnak” születése századik évfordulóját.

Büszkeséggel és örömtől telt szívvvel nézett *Szántó* Eleázár, iskolánk igazgatója, a vezetése alatt álló tanintézetnek évről-évre szembetűnőbb fejlődésére és gyaropodására; lelki szemei előtt már megvalósulni látta régóta táplált leghőbb óhaját is, hogy az iskolát egy négyosztályu polg. iskolával betetőzze, midőn a kegyetlen halál őt az iskolaév második félévében, 1893 február 14-ikén, váratlanul kiragadta az élők sorából. Mély gyászba borult az egész intézet és napokon át alig tudott felocsudni nagy és hirtelen veszteség okozta levertségéből. Valóban nagy volt a csapás, mely iskolánkat e férfiú halálával érte, ki annak majdnem 25 éven át hű és gondos vezetője volt. Ezen negyed század alatt nem mult el egy év sem, melyben az iskolát legalább egy lépéssel előbbre ne vitte volna nemzeti és felekezeti tökéletesedése felé. Kezdeményező szelleme, teremtmő akaratereje soha sem lankadt abbéli fáradságában, hogy a vezetésére bízott tanintézetet belső és külső irányban fejlessze. Méltatta is kellő mértékben ez irányu ambícióját az oktatásiügyosztály, mely azt mindenkor kellő áldozatkészséggel támogatta.

Sokkal közelebb állunk még ezen férfiú igazgatói működéséhez,

¹⁾ L. Izr. Tanügy Értesítő. 1892. 190. l.

mintsem hogy azt elfogulatlan tárgyilagossággal méltatni tudnók. E feladat iskolánk későbbi történetírójára vár, ki ezen korszakot tanulmányozva bizonyára iskolánk minden nevezetes mozzanatában meg fogja találni *Szántó* igazgató erélyes és áldásos működésének nyomait. Kiváló egyéni tulajdonságai s az ernyedetlen buzgalom, melylyel saját iskolájának határán túl is a hazai zsidó oktatásügy színvonalának emelésére, valamint a honi zsidó tanitóság érdekeinek megvédésére mindenkor igyekezett, általános tiszteletet szerzett számára hazai kartársai körében, melynek egyik legszebb jele volt, hogy az orsz. izr. tanítóegyesület elnökévé választotta, mely tisztséget ő egész haláláig viselte.

Az elhunytá következtében üresedésbe jutott igazgatói állás rendes betöltéséig az iskola vezetésével az előjáróság ideiglenesen *Kornfeld* Gyula osztálytanítót bizta meg, ki ezen tisztelet a megbold. igazgató rövid betegsége alatt azelőtt is végezte, ki 5 éven át mint a nagymező-utcai iskola érdemes vezértanítója vált ki.

1893 márczius 30-án tek. *Schwetz* Vilmos kir. segédtanfelügyelő meglátogatta iskolánk minden osztályát, a folyó tanítást figyelemmel hallgatta és arról, valamint a rend- és fegyelemről, az iskola berendezése és vezetéséről igen dicsérőleg nyilatkozott.

A *Szántó* Eleázár igazgató elhalálozását követő szomorú napokban az a tisztelet érte tanítótestületünket, hogy egyik régi tanítója, *Kohányi* Sámuel, ki egyuttal kisdédóvó képezdei rendes tanár volt, kisdédóvói működésének félszázados jubileuma alkalmából nagy ünneplésnek volt tárgya. Az 1893 pünkösd napján az óvóképző-intézet dísztermében tiszteletére rendezett ünnepélyen iskolánk tanítótestületének nevében *Csukási* Fülöp kartárs üdvözölte igen meleg szavakban.

Az 1892/3-iki iskolaév végén, éppen a folyó vizsgálatok alatt fellépő kolerajárvány miatt az iskolát hatósági rendelet folytán kellett bezárni.

A következő iskolaév beállta után az előjáróság hozzálátott a megüresedett igazgatói állás végleges betöltéséhez. Erre nézve, tekintettel nem sokára felállítandó polgári iskolájára, valamint ama fontos szerepre, amely a hitk. fiuiskola vezetőjének az oktatásügy intézésében általában jut, azon elvben állapodott meg, hogy a megválasztandónak mindenesetre középiskolai tanári képesítéssel kell birnia. A kiírt pályázat alapján jelentkező kilencz folyamodó közül a hitköz-ségi választmány 1890 december 14-ikén *Stern* Ábrahamot, okl. középiskolai tanárt, ki 1885 óta mint középiskolai hittanár a legnagyobb buzgalommal és a legjobb eredménynyel működött, tette meg fiuiskolánk igazgatójának, *Kornfeld* Gyulának pedig, ki eddig

az igazgatói teendőket végezte, érdemeinek elismeréséül aligazgatói ezimet adott.

Az új igazgató 1894 január hó 2-ikán vette át tisztségét. Ünnepies beiktatásáról hű képet adhat az ezen alkalomból tartott rendkívüli tanítói értekezletnek ¹⁾ következő jegyzőkönyvi kivonata:

„Dr. *Munkácsi* Bernát tanfelügyelő megnyitja az ülést és üdvözli a tanítótestületet, melynek körében hivatalának elfoglalása óta most van először alkalma megjelenni. Jelenti, hogy a hitközség az iskola igazgatójává *Stern* Ábrahámot, aligazgatójává pedig *Kornfeld* Gyulát választotta meg.

Meleg szavakkal üdvözli *Kornfeld* aligazgatót mai hivatalfoglalása alkalmával; elismerését és köszönetét fejezi ki igazgató-helyettes minőségben kifejtett buzgalmaért. Kéri, hogy az új igazgatót tapasztalataival és tanácsával támogassa.

Azután *Kohányi* Sámuel, *Mandl* Bernát és *Schichtanz* Árminből álló küldöttséget meneszt az új igazgatóért.

A küldöttséggel megérkezett igazgatót dr. *Munkácsi* a hitközség nevében üdvözölvén, őt hivatalába iktatja.

Beszéde folyamán kiemeli, hogy a hitközség az új igazgatótól várja, hogy az iskolát olyan nivóra emelje, mint a melyen mi valamennyien azt látni óhajtjuk. Egy nagy testület élére állította őt a hitközség és munkaszeretetétől, tapintatosságától reményli, hogy a tanítótestülettel együtt működve a várakozások teljesülni fognak.

Oblatt Mór a tanítótestület nevében üdvözli az új igazgatót. Biztosítja őt a tanítótestület tiszteletéről és ragaszkodásáról. Az igazgatónak — ugymond — a tanítótestülettel egy a célja: az iskola emelése; erre törekedtünk eddig, erre fogunk ezután is törekedni. Bármilyen hasznosat, üdvöset akar majd az iskolában vagy az iskola érdekében keresztül vinni, a tanítótestületre mindenkor számíthat. A testület nevében üdvözli őt a régi szép mondással:

ברוך אתה בנאך

Stern Ábrahám igazgató megköszöni a tanfelügyelőnek hozzá intézett szívélyes szavait, melyekkel hivatalába beiktatta és kéri őt, hogy támogatását az e pillanatban elfoglalt hivatalában a jövőre nézve sem vonja meg tőle. Tudja, hogy nem könnyű a feladat, melynek megoldásához immár állásánál fogva is erejéhez képest hozzá kell járulnia. A zsidóság a jövőben egyedül iskoláira támaszkodhatik; ez egyedüli feltétele az ő létének. A zsidó iskolának e nagy misszió szolgálatában a tökéletesség lehető legnagyobb fokára kell emelkednie; kell, hogy az a zsidó hagyományokat egyformán

¹⁾ L. Tanítótest. jegyzk. 1894. jan. 2.

forraszsza össze a nemzeti műveltséggel, hogy mindkettőből a leg-szebbet, a legtökéletesebbet kiválogatva, az új nemzedéket jó zsidókká — a szó legnemesebb értelmében — és lelkes hazafiakká nevelje. Midőn e munkából részt kér, ünnepélyesen becsületszavára fogadja, hogy őt mindenkor minden tétében lelkiismeretesség és tiszta pártatlan igazságszeretet fogja vezérelni; minden cselekedete, szava őszinte, igaz, nyílt lesz és kéri a tanítótestületet, hogy irányában is ilyenek legyenek. Mert az eredményes munkálkodás alapfeltétele a béke, az egyetértés és az együttműködők kölcsönös bizalma. Egy iskolaigazgató munkájában nem áll, nem is állhat egyedül és a munka révén szerzett érdem oroszlánrésze a tanítótestületé.

Programmot nem ad — ugymond — nem is adhat, mert a program itt csak üres szó volna; hiszen még ugyszólván egészen idegen ezen a talajon: a népoktatás talaján. Azt az egyet azonban tudja, hogy a zsidó iskolának jónak kell lennie, olyannak, melynek erős anyagi ereje, erkölcsi tőkéje gazdag, intelligenciája hatalom; hogy legyen tekintélye mindenhol: a hitközség, a társadalom és a nemzet előtt. Ezt a célt látja maga előtt, ennek megválasztásához kéri a tanítótestület segítségét.

Az iskola új vezetőjének hivatalba lépésével befejezését nyeri intézetünk negyedik korszaka. Egy negyedszázados időtartamot foglal ez magában, melynek eleje és vége egybeesik az első két „igazgató”¹⁾ iskolai működésének határkövekként feltűnő kezdetével. 1869-ben ép úgy, mint 1894-ben is a pesti izr. hitközség fiutandójának újonnan kinevezett igazgatója nagy átalakulások küszöbén találta a vezetésére bízott iskolát, mely csak szakszerű és ügyes vezetésre várt, hogy belső fejlődése az új, alkotmányos aera követelte szellemben haladhasson. E feladatnak *Szántó Eleazar* igazgató, az 1874-ben újonnan alakult oktatási ügyosztály hathatós támogatásával nagy mértékben eleget is tett. Tervei azonban csak akkor kezdtek a megvalósulás stádiumába lépni, midőn a 9 éven át nagy buzgalommal működő *Hollitscher Fülöp*, iskolai szakosztályi elnök, 1874-ben tisztjéről lemondott és helyette *Schweiger Márton* állott a hitközségi tanügy élére. Benne a hitközségi oktatásügy olyan férfit nyert vezéreül, ki modern és hazafias szellemével, a korszerű paedagogia követelményei iránt való ritka érzékével, valamint a tanítótság számtalan ügye-baja iránt mindenkor tanusított meleg érdeklődésével és jóindulatával igazi díszére vált az állásnak, melybe

¹⁾ 1869-ig csak igazgató-tanítók, illetve felügyelő-tanítók állottak a tanítótestület élén.

a hitközség változatlan bizalma évtizedek óta helyezi. Azon idő óta, hogy ő számtalan közbizalmi állása mellett hitközségünk tanügyi vezetését is kezébe vette, neve összeforrt a fővárosi zsidóiskolák fellendülésével. Készségesen és örömmel támogatta *Szántó* igazgatót minden paedagogiai és hazafias reformtörekvésében és tanügyi szereplésének már második évében, 1876-ban látjuk, hogy iskolánk *minden ízében magyar* tanintézetté vált. Nagy érdeme van ebben az iskolai ügyosztálynak is, melynek oszlopos tagja mai napig is főtiszt. dr. *Kohn* Sámuel, *Tenczer* Pál és *Goldziher* Ignác. Nekik köszönhetjük, hogy 1876-tól kezdve az iskola fellendítése körül felmerülő reformjavaslatok gyorsabb haladással valósultak meg.

Mint az egészséges fejlődésében duzzadozó törzs, úgy erősödött meg fokozatosan tanintézetünk is, úgy hajtott évről-évre új meg új dúsan termő ágakat. 1874-ben iskolánk 9 tanerővel ellátott 8 osztálylyal birt, melyek mindegyikében 80—130 tanuló volt összeszolva, iskolánk költségvetése csak 10,079 frtot tett ki; 1887-ben már 13 osztályában 16 tanerő működik — egy-egy osztályra átlag csak 62 tanuló jut, — a költségvetés pedig már majdnem 18,000 frtnyi kiadást mutat ki. A tanítótestület azonban szintén arányosan fokozódó működést fejtett ki a paedagogiai vívmányok értékesítésével, a mint ez a tanítótestületi jegyzőkönyvből bőségesen mutatkozik. Ezen időszakba esik az elavult szakrendszer felváltása a modern oktatási szellem követelte osztályrendszerrel, a testgyakorlati tanítás állandósítása és rendszeresítése egy minden követelményeknek megfelelő tornaterem létesítésével. Nemsokára beáll az V. és VI. osztálynak szétválasztása, a tanítók anyagi helyzetének javítása és még több üdvös és nagylelkű intézkedés. E tények fennen hirdetik hitközségünk áldozatkészségét, iskolai ügyosztályunk áldásos működését és e testület lelkes vezérének nagy paedagogiai és humánus érzékét.

Korszakunk utolsó éveiben létesült a hitk. tanfelügyelői intézmény, mely különösen nagy jelentőségre jutott, midőn annak jelenlegi képviselője a fejlettségében szétágazó hitközségi oktatásnak szélesebb látókörből magasabb czélokat tűzött ki. Evvel tanintézetünknek is régóta tervezett kifejlesztését a megvalósítás stádiumába juttatta és a mindkét nembeli polgári iskolára vonatkozó számos felterjesztései által, melyek gondos és szakszerű tanulmányokon alapulnak, a több évig vajudó polgári isk. kérdés az oktatási ügyosztály hathatós támogatása mellett szerencsés megoldást nyert.

Iskolai előljáróság.

1871—1895.

Iskolai szakosztály 1871—1874: *Hollitscher* Fülöp előljáró, elnök: *Deutsch* Jakab, dr. *Feuer* Dávid, dr. *Hirschler* Ignác, dr. *Mandel* Pál, dr. *Oesterreicher* Ede, *Pollák* Bernát, dr. *Schoenberg* Ármin, *Tenczer* Pál, a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

1874—1877: *Schweiger* Márton előljáró, elnök; dr. *Bródy* Zsigmond, *Deutsch* Jakab, *Ellenberger* Henrik, dr. *Reich* Ármin, dr. *Reinitz* József, tornyai *Schossberger* Zsigmond, *Tenczer* Pál, *Wahrmann* Mór, *Wahrmann* Sándor, a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

Oktatási ügyosztály 1877—1880: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, dr. *Bródy* Zsigmond, *Ellenberger* Henrik, dr. *Mezei* Mór, dr. *Kármán* Mór, dr. *Reich* Ármin, dr. *Reinitz* József, dr. *Schoenberg* Ármin, *Tenczer* Pál, *Wahrmann* Mór, dr. *Goldziher* Ignác hitk. főtitkár mint jegyző, a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

1880—1883: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, dr. *Bródy* Zsigmond, *Ellenberger* Henrik, dr. *Friedmann* Bernát, dr. *Mezei* Mór, dr. *Reich* Ármin, dr. *Reinitz* József, dr. *Schoenberg* Ármin, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, dr. *Goldziher* Ignác, a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

1883—1886: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, *Bródy* Zsigmond, dr. *Friedmann* Bernát, dr. *Mezei* Mór, dr. *Reinitz* József, dr. *Schoenberg* Ármin, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, *Veigelsberg* Leó, *Ullmann* Imre, dr. *Goldziher* Ignác, a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

1886—1889: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, dr. *Brüll* Ignác, dr. *Friedmann* Bernát, dr. *Mezei* Mór, dr. *Neményi* Ambrus, dr. *Reinitz* József, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, erényi *Ullmann* Imre, dr. *Weinmann* Fülöp, dr. *Goldziher* Ignác a rabbinitus, az iskolai igazgatók.

1889—1892: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, dr. *Brüll* Ignác, dr. *Friedmann* Bernát, dr. *Mezei* Mór, dr. *Neményi* Ambrus, dr. *Neumann* Antal, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, erényi *Ullmann* Imre, dr. *Weinmann* Fülöp, dr. *Goldziher* Ignác, a rabbinitus, dr. *Munkácsi* Bernát tanfelügyelő, az iskolai igazgatók.

1892—1895: *Schweiger* Márton előljáró, elnök, dr. *Brüll* Ignác, dr. *Friedmann* Bernát, dr. *Mezei* Mór, dr. *Neményi* Ambrus, dr. *Neumann* Antal, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, erényi *Ullmann* Imre, dr. *Weinmann* Fülöp, dr. *Goldziher* Ignác, a rabbinitus, a tanfelügyelő, az iskolai igazgatók.

Az iskola alkalmazottjai.

1869 70. óta ez ideig.

Igazgatók: *Kohn* Salamon 1834—1874, *Szántó* Eleázár 1869—1893, *Stern* Ábrahám 1894—.

Vezértanító: *Kornfeld* Gyula 1886—1891 a nagymező-utczai főiskolánál, 1893—1894 a sip-utczai iskolánál, 1894 óta aligazgató.

Tanítók: *Weisz* Farkas 1842—1873, *Reich* Ignác 1850—1874, *Flesch* Miksa 1857—1892, *Manheimer* Frigyes Vilmos 1857—1874, *Fischer* Márk 1861—, *Neubaus* Mátyás 1861—1872, *Kohányi* Sámuel 1862—1895, *Glück* Sámuel énektanító 1862—, *Oblath* Mór 1864—, *Schwarz* Mór rajztanító 1868—1874, *Fischer* Simon 1869—1874, dr. *Zsengeri* Samu 1870—1875, *Müller* Adolf 1872—, *Kornfeld* Gyula 1874—, *Vécsei* (Weisz) S. Kálmán 1874—, *Weinberger* Armin segédtanító 1876 febr.—1876 szept., *Győri* (Singer) Adolf 1876—1879, *Csukási* Fülöp 1881—, *Schichtánz* Armin 1886—, *Rotter* Salamon 1886—, *Mandl* Bernát 1886—, *Engel* Adolf 1887—1888, *Maislis* Ferencz 1888—, *Bárd* Rezső 1888—, *Kuttner* Miksa 1894—, *Pfeifer* Ignác 1895.—

Iskolaszolgák: *Krauth* Jakab 1862—, *Smareglo* Ferencz 1894—.

A tanulók statisztikai kimutatása.
1870/1—1894/5.

Iskolai év	Előkészítő iskola		E l e m i f i u i s k o l á k														Nagy- mező- utca 50. sz.			Összesen
			Síp-utca 12. sz.																	
	a	b	Ia	Ib	Ic	IIa	IIb	IIc	IIIa	IIIb	IIIc	IVa	IVb	V	VI	I	II	III		
1870/1	87	92	67	76	—	90	115	—	115	—	—	72	—	—	—	—	—	—	71	
1871/2	77	87	61	65	—	79	89	—	120	—	—	67	—	17	—	—	—	—	662	
1872/3	—	—	98	97	—	72	74	—	81	84	—	117	—	84	25	—	—	—	732	
1873/4	—	—	102	109	—	96	100	—	71	84	—	102	—	66	29	—	—	—	759	
1874/5	—	—	89	99	—	84	99	—	86	82	—	110	—	40	16	—	—	—	705	
1875/6	—	—	67	68	—	66	65	—	61	54	—	87	—	50	18	—	—	—	526	
1876/7	—	—	72	87	—	75	62	—	73	57	—	89	—	53	16	—	—	—	584	
1877/8	—	—	75	89	—	73	72	—	83	69	—	105	—	46	22	—	—	—	634	
1878/9	—	—	75	80	—	69	73	—	71	74	—	79	—	59	27	—	—	—	607	
1879/80	—	—	75	84	—	80	78	—	65	65	—	98	—	52	28	—	—	—	625	
1880/1	—	—	69	93	—	85	82	—	63	82	—	99	—	59	13	—	—	—	645	
1881/2	—	—	62	80	—	62	73	—	60	83	—	78	—	44	16	—	—	—	558	
1882/3	—	—	60	90	—	64	53	—	61	80	—	89	—	53	12	—	—	—	562	
1883/4	—	—	62	86	—	64	52	—	52	72	—	97	—	49	18	—	—	—	552	
1884/5	—	—	58	79	—	62	79	—	56	56	—	85	—	45	23	—	—	—	543	
1885/6	—	—	56	81	—	63	69	—	63	87	—	90	—	57	23	—	—	—	589	
1886/7	—	—	50	72	—	53	63	—	77	51	—	65	53	50	31	54	45	—	665	
1887/8	—	—	54	72	—	52	60	—	72	51	—	65	56	61	19	69	59	43	733	
1888/9	—	—	51	80	—	55	59	—	69	51	—	80	50	68	41	64	59	46	773	
1889/90	—	—	48	84	—	47	60	—	70	51	—	79	57	66	29	40	57	43	731	
1890/1	—	—	53	78	—	51	55	—	56	52	—	76	53	55	34	50	45	52	710	
1891/2	—	—	70	56	52	51	58	54	62	57	49	79	65	73	27	—	—	—	753	
1892/3	—	—	58	49	48	49	48	45	63	51	53	68	56	68	35	—	—	—	691	
1893/4	—	—	69	49	45	47	56	48	60	48	43	79	51	51	37	—	—	—	683	
1894/5	—	—	64	49	45	45	51	44	48	50	42	61	62	55	24	—	—	—	640	

1894—1896.

Midőn intézetünk multjáról áttérünk a jelenre és ennek rövid előadásába fogunk, lehetetlen mindenekelőtt ki nem emelnünk iskolánk azon kiváló mozzanatát, mely annak fejlődésében jelenleg előtérben áll. Iskolánknak most épülő új hajlékát értjük, melynek terve már 1889 körül a hitközségi előjáróságban beható tanácskozások tárgya volt, de konkrét alakot csak akkor ölthetett, midőn 1893. évi szeptember hó 4-én a székesfőváros megengedte, hogy az eredetileg az V. kerületben tervezett iskolát, melyre a fővárosi törvényhatóság nagylelkűen telket is ajándékozott, a VII. kerületben emelhesse. A következő évben a hitközség erre alkalmas telket vett a Wesselényi és Kertész-utca sarkán, hol 1895 április havában az építési munkák megindultak. Gyors befejezéséhez közeledik most már ezen hatalmas háromleteres saroképület, mely *Freund* Vilmos műépítő tervezete és vezetése szerint el lesz látva az ujkori paedagogia és higiena minden kellékével és így méltó helyet fog elfoglalni a hitközség utolsó nagy alkotásai közt. Tanintézetünk „Elemi és polgári fiúiskola“ név alatt az 1896/7-iki iskolaévet már az ujonnan épült hajlékban fogja megkezdeni.

Az új igazgató hivataloskodása első idejében serényen látott az iskolai viszonyok beható tanulmányához. Csakhamar több irányban látjuk új és üdvös működésének hatását. Főtörekvése kivált a *tanterv gondos átdolgozása, az iskolai hygenikus viszonyainak javítása és az adminisztráció pontos vezetése* felé irányul. E fontos ügyek ez időben a tanítótestületi értekezletekben is gondos tanácskozások tárgyai voltak.

Az igazgatónak már három nappal hivatalba lépése után szép szerepe jutott azon lélekemelő és hazafias ünnepélyen, melyet iskolánk 1894 január 4-én az egész országgal együtt azon alkalomból tartott, hogy Jókai Mór, koszorús költőnk 50 éves írói jubileumát ünnepelte. Ez alkalomból a hitközség derék válaszmánya az iskolai könyvtárnak Jókai Mór munkáit diszkiadásban megrendelte.

Ez évi május 23-án intézetünk tanulói ismét hazafias és kegyeletos aktusban vettek részt és a tanítók vezetése alatt *Kossuth* Lajos sirjához zárandokoltak. Egy harmadik hazafias és igen lendületes ünnepélyt tartottunk, mint minden évben, ez évi jun. 8-án is, megülvén a koronázás évfordulóját.

A tavaszi idő beálltával kezdetüket vették a tanítótestületi értekezletek alapján megállapított iskolai kirándulások, melyek testileg és lelkileg a tanulókra jó hatással voltak.

Az 1894/5-iki tanév kezdetén *Kohányi* Sámuel, veterán kar-társunk nyugdíjba vonulván, a tanítótestület sajnálatára végképpen

megvált intézetünktől. Helyét iskolánknál *Kuttner Miksa*, az izr. fiúarvahnak tanítója foglalta el. Ezuttal *Pfeiffer Ignác* is alkalmazást kapott intézetünkénél.

Serény, zavartalan munkában folyt le ezen iskolaév. A tanítótestület fokozódott mértékben törekedett az iskolai működés sikerének emelésére. A tanterv és a tanítási módszer javítására célzó tanítótestületi értekezletek szépen tanuskodnak azon komolyságról, melylyel a tanítószemélyzet az igazgatóval vállvetve az iskolai methodus és fegyelem fejlesztésében munkálkodtak.

1895 január 21-én tek. *Schwetz Vilmos* kir. tanfelügyelő újból meglátogatta intézetünket és nagy meglelégedéssel távozott. Gyakori és beható megfigyelés tárgyává teszi intézetünket a hitközség tanfelügyelője, *Munkácsi Bernát* is.

Ez év április havában hitközségünk a már eddig is oly gyakran tanusított méltányosságának és nagylelkűségének újabb szép jelét adta azzal, hogy összes tanítóinak fizetését 200 frttal felemelte.

Az 1894/5-iki iskolaév szombaton, június 23-án a szokásos évváró istentisztelettel fejeződött be, melyen *Stern Ábrahám* igazgató és dr. *Munkácsi Bernát* tanfelügyelő a tanulókat szívreható beszédekkel bucsuztatták el.

Midőn a következő lapokon még csak néhány statisztikai és egyéb táblázati kimutatást terjesztünk az olvasó elé, be is fejeztük krónikaszerű munkánkat, melynek utolsó részét, mivel a jelennel közvetlen kapcsolatban áll, amugy is rövidre kellett fogunk. Nagyobbára száraz adatok egymás mellé sorozására kellett szorítkoznunk; a pragmatikai összefüggés kiderítésére, a következtetések levonására nálunknál hivatottabb lesz iskolánk későbbi történetírója, ki annak mozzanatait kellő távlatból látva, sokkal tárgyilagosabb szempont alá veheti is azokat.

S így végére jutottunk a pesti izr. hitközség 82 éves változatos sorsu tanintézetének tanulságos történetének. Tanulságos főképen azért, mert épületes példát nyújt minden zsidó hitközségnek arra, hogy a felekezeti művelődésért lelkesülő hitközségi vezérférfiak mindig sikerrel leküzdhetik a feltornyosuló akadályokat. Hányszor nem engedte a felekezeti indolencia más nagy és tehetős községben az utat iskolája felozlatására. Nem elég hatalmas és tekintélyes községnek lenni. Kell, hogy a testületben vallásos érzületű szív is lüktessen, mely tagjait mind a felekezeti kulturintézetekért heviteni is tudja. Hogy a mi hitközségünk vezetőségében mindenha ilyen lelkesedő és lelkesítő szív honolt, annak köszönhetjük, hogy iskolánk minden kritikus és zivataros időben helyét megállhatta. Ha elfogult-

ság, vagy közömbösség, hatósági taktika vagy szabadelvű áramlat intézetünk falait döngetni kezdték, akkor védelmére mindig oly férfiak termettek melléje, kik a fenyegető veszélyeket elhárítani tudták. *Wahrmann* Izrael rabbi, *Ullmann* Gábor, *Boskovitz* J. L., *Schwab* Löw rabbi, dr. *Hauser* József, *Holitscher* Fülöp és *Schweiger* Mártonnak nevei mindig dicső fénynyel fognak tündökölni a pesti izr. hitközség fiiskolájának történetében.

Hálás emlékezettel kell, hogy legyen az utókor a tanítók iránt is, kik az iskolát intra muros védelmezték és azt a különböző, gyakran ellentétes áramlatok közt, nem törődve sem fenyegetéssel, sem kedveskedésekkel, tántorítatlanul csak egy irányban vezették: hogy a serdülő ifjakat jó zsidókká és lelkes hazafiakká neveljék. Ilyen dicső multtal szemben bizalommal nézhetünk iskolánk jövője elé is, azon jövő elé, mely éppen most két korszakalkotó mozzanattal, az új palotaszerű hajlékba vonulással és a polgári iskola életbeléptetésével kezdetét veszi. Addig, míg oly lelkes és odaadó férfiak, mint *Kohner* Zsigmond, *Deutsch* Sámuel a hitközség élén állanak és az oktatási ügyosztálynak oly tagjai lesznek, kik előkelő állásaikban, bokros teendőik mellett, felekezetük szent ügyét is szolgálják, addig bizton remélhetjük, hogy iskolánkon egyre fog teljesülni Jezsajás próféta szózata: (54. 2) „Szélesítsd ki sátrad helyét és terjeszd ki hajlékod kárpitjait.”

Iskolai előjáróság.

1895—98.

Oktatási ügyosztály.

Osztályelnök: *Schweiger* Márton előjáró.

Osztálytagok: dr. *Brüll* Ignác, dr. *Friedmann* Bernát, *Gomperz* Károly, dr. *Mezei* Mór, dr. *Neumann* Antal, dr. *Stiller* Mór, *Tenczer* Pál, erényi *Ullmann* Imre, dr. *Weinmann* Fülöp. Főt. dr. *Kohn* Samuel, főt. dr. *Kayserling* Mór, főt. *Pollak* Lipót, mint a rabbinaus tagjai; dr. *Goldziher* Ignác, mint hitk. titkár, dr. *Munkácsi* Bernát, mint hitk. tanfelügyelő. Az iskola igazgatója.

Iskolánk tanítószemélyzete és költségvetése 1896.

<i>Stern</i> Ábrahám igazgató, végleg. 1886. szept., fizetése	1500
korpótléka	100
szálláspénze	400
<i>Kornfeld</i> Gyula, aligazg. és oszt. tanító, alkalm. 1874. október, fizetése	1000
korpótléka	180
szálláspénze	200
személypótléka	100
<i>Oblatt</i> Mór, osztálytanító, alkalm. 1865. október, fizetése	1000
korpótléka	240
szálláspénze	200
<i>Fischer</i> Márk, osztálytanító, alkalm. 1861. április, fizetése	1000
korpótléka	240
szálláspénze	200
<i>Müller</i> Adolf, osztálytanító, alkalm. 1872. febr., fizetése	1000
korpótléka	180
szálláspénze	200
<i>Morgenstern</i> Jakab, oszt.-tan., alkalm. 1871. október, fizetése	1000
korpótléka	180
szálláspénze	200
<i>Vécsei</i> Jakab Kálmán, oszt.-tan., alkalm. 1874. október, fizetése	1000
korpótléka	180
szálláspénze	200
<i>Csukási</i> Fülöp, oszt.-tan., alkalm. 1881. szept., fizetése	1000
korpótléka	120
szálláspénze	200
<i>Maislis</i> Ferencz, osztálytanító, véglegesített 1885. szept., fizetése	1000
korpótléka	120
szálláspénze	200
<i>Schichtanz</i> Ármin, osztálytan., véglegesített 1887. szept., fizetése	1000
korpótléka	60
szálláspénze	200
<i>Rotter</i> Salamon, osztálytanító, véglegesített 1887. szept., fizetése	1000
korpótléka	60
szálláspénze	200
<i>Mandl</i> Bernát, osztálytanító, véglegesített 1887. szept., fizetése	1000
korpótléka	60
szálláspénze	200
<i>Bárd</i> Rezső, osztálytanító, véglegesített 1889. szept., fizetése	1000
korpótléka	60
szálláspénze	200

Kuttner Miksa, osztálytanító, véglegesítettett 1885. szeptemb.

fizetése	---	---	---	---	---	---	1000
corpótléka	---	---	---	---	---	---	120
szálláspénze	---	---	---	---	---	---	200
Pfeiffer Ignác, tanító, fizetése	---	---	---	---	---	---	800
szálláspénze	---	---	---	---	---	---	200
Glück Sámuel, énektanító fizetése ¹⁾	---	---	---	---	---	---	240
Tornatanító díjazása	---	---	---	---	---	---	250
Héber póttanítás díjazása	---	---	---	---	---	---	150
Iskolaszolga díjazása ²⁾	---	---	---	---	---	---	400
Ingyenes könyvek szegény tanulók számára	---	---	---	---	---	---	250
Iskola-könyvtár kiegészítésére	---	---	---	---	---	---	100
Gazdászati szükséglet	---	---	---	---	---	---	1500
Víz-fogyasztás	---	---	---	---	---	---	150
Biztosítási díj	---	---	---	---	---	---	60
Előre nem látott kiadásokra	---	---	---	---	---	---	400
Kohányi Sámuel rendkív. kegydíja	---	---	---	---	---	---	200
Az új elemi és polgári iskola egy harmad évi gazdasági és egyéb költségeinek fedezésére	---	---	---	---	---	---	1000
Összesen	---	---	---	---	---	---	25,200

Kimutatás a tanulók számáról, haladásáról és segélyezéséről az 1895/6-iki tanévben.

Osztály	Tanító	A tanulók haladása								Tandíjfizetők	Segélyezésben részesültek				
		Beiratkozott	Költőrendű	Jelenrendű	Elsőrendű	Másodrendű	Kilépett	Meghalt	Vizsgálatlan maradt		Jutalomdíjban	Jutalomkönyvek	Ingyen tan. könyvek	Ingyen ruhákban	Ingyen ebédekben
Ia	Müller Adolf	58	10	7	30	3	6	1	1	23	—	Szorgalmi jegyek	—	16	5
Ib	Vécei J. Kálm.	37	7	3	26	—	1	—	—	21	—		—	9	
Ic	Morgenstern J.	39	7	2	23	3	4	—	—	24	—		—	18	
IIa	Kuttner Miksa	54	11	12	28	2	1	—	—	23	1	166	—	21	15
IIb	Kornfeld Gyula	52	2	8	32	7	3	—	—	22	—		—	24	
IIc	Fischer Márk	47	5	5	23	9	4	—	1	19	—		—	20	
IIIa	Oblatt Mór	45	5	8	23	8	1	—	—	17	1	6	—	23	10
IIIb	Mandl Bernát	49	4	4	27	12	2	—	—	20	3	7	241	23	
IIIc	Maislis Ferencz	45	4	11	21	7	2	—	—	21	1	7	—	20	
IVa	Csukási Fülöp	68	3	11	48	4	2	—	—	31	3	9	215	25	4
IVb	Rotter Salamon	64	4	11	29	14	6	—	—	31	2	7	—	21	
V	Bárd Rezső	58	3	5	30	15	5	—	—	25	6	2	115	28	9
VI	Schichtanz Á.	35	3	4	20	6	2	—	—	7	3	2	91	24	2
Összesen		651	68	91	360	90	39	1	2	284	20	40	828	227	45

¹⁾ L. leánytanoda.

²⁾ Azonkívül természetbeni lakás.

Az 1895/6. iskolai tanévben használt tankönyvek jegyzéke.

I. osztály. *Müller.* Magyar Abc (Kiadja az izr. tanító-egylet), 4. kiad. — *Müller.* Héber Abc, 7. kiadás.

II. osztály. *Biblia.* Mózes I. könyve, 6. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Héber imakönyv.* 16. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Radó.* Magyar olvasó II., 7. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Mendl.* Német nyelv és olv. I. r. (Kiadja az izr. t. e.) — *Hoffmann.* Magyar nyelvtan II. oszt. (Kiadja az izr. t. e.) 2. kiadás.

III. osztály. *Biblia.* Mózes II. könyve, 3. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Héber imakönyv.* 16. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Radó.* Magyar olv. III., 7. kiadás. — *Hoffmann.* Magyar nyelvt. III. o. (Kiadja az izr. t. e.) — *Mendl.* Német olv. II., 5. kiad. — *Deutsches Sprachbuch.* 1. rész. — *Lengyel-Schwetz.* Számvetési feladattár III. o. — *Kozma.* Kis atlasz.

IV. osztály. *Biblia.* Mózes III. könyve. (Kiadja az izr. t. e.) — *Héber imakönyv.* 16. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Radó.* Magyar olv. IV. oszt. 5. kiad. — *Hoffmann.* Magyar nyelvt. IV. oszt. — *Mendl.* Német olv. III. oszt. 5. kiadás. — *Mendl.* Német nyelvkönyv. III. oszt. — *Lengyel-Schwetz.* Számvetési feladattár IV. oszt. *Simonyi Jenő.* Földrajz a népiskola IV. oszt. számára. — *Lange.* Kis Atlasz.

V. osztály. *Biblia.* Mózes IV. 2. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Héber imakönyv.* 16. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Radó.* V—VI. Olvasókönyv. 2. kiadás. — *Mendl.* Német olvasókönyv IV. oszt. 3. kiadás. — *Füredi.* Rendszeres m. nyelvtan. — *Mendl.* Német nyelvkönyv. III. rész. — *Mocnik-Orbók.* Számítan I. — *Lád-Márki.* Földrajz I. — *Papp-Vangel.* Állattan. 8. kiadás. — *Lange-Cherven.* Kis Atlasz.

VI. osztály. *Biblia.* Mózes V. könyve. 2. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Héber imakönyv.* 16. kiad. (Kiadja az izr. t. e.) — *Radó.* V—VI. Olvasókönyv. 2. kiadás. — *Mendl.* Német olv. V. és VI. (Kiadja az izr. t. e.) — *Füredi.* Rendszeres m. nyelvtan. — *Mendl.* Német nyelvkönyv III. rész. — *Lád-Márki.* Földrajz II. — *Papp-Vangel.* Állattan. 8. kiadás. — *Mocnik-Orbók.* Számítan II. — *Balázs.* Természettan. — *Baróti.* A magyar nemzet története. — *Lange-Cherven.* Kis atlasz.

Könyvtár.

A könyvek tartalmuk szerint szakokra vannak osztva, a rokontudományok lehetőleg egy-egy főszakba foglalva. Könyvtáros: *Schichtanz Ármin*.

Héber nyelv- és vallástani irodalom	---	---	---	354	mű	523	köt.
Bölcsészet és neveléstan	---	---	---	213	"	343	"
Magyar irodalom	---	---	---	125	"	234	"
Német irodalom	---	---	---	174	"	327	"
Földrajz	---	---	---	67	"	100	"
Történelem	---	---	---	71	"	114	"
Természettudomány	---	---	---	61	"	88	"
Mathematikai és kereskedelmi tudomány	---	---	---	100	"	135	"
Rajz és ének	---	---	---	25	"	26	"
Folyóiratok	---	---	---	15	"	154	"
Encyclopaediák, szótárak	---	---	---	36	"	181	"
Idegen nyelvek	---	---	---	27	"	33	"
				1268	mű	2258	kötet.

Szertár.

A taneszközök jegyzéke 1894-ből.

Fali olvasótáblák.

a) Magyar: 12 drb régi kiadásu nyomtatott betűket szemléltető tábla. 8 drb Gönczy-féle olvasótábla (írott betűk) 1886. 12 drb u. a. (nyomtatott 1886.) Müller-féle olvasótáblák.

b) Német: 12 drb Lederer Wand-Lesetafel (írott b.) 1881; 12 drb u. a. nyomt. b. 1881. 12 drb u. a. írott b. 1886. 12 drb u. a. nyomt. b. 1886.

c) Héber: Schütz-féle olvasótáblák; Schütz-féle táblák a héber nyelvtan tanításához; Müller-féle olvasótáblák.

Számoló gépek.

1 keskeny állványu kis golyós számológép. 1 uj szerkezetű számológép Müller A-rendszere. 1 uj számológép Pédery-rendszer.

Méterrendszerrel szemléltető gyűjtemény (12 drb.)

19 drb *szemléltető képek* a beszéd- és értelemgyakorlatokhoz. (Állami kiadványok.)

45 drb szemléltető képek a beszéd- és értelemgyakorlatokhoz I. és II. sorozat (Eszlingen, Schreiber I. F. kiadása.)

Földrajzi taneszközök.

a) 26 drb különféle fali térkép; b) 1 földgömb faállványon. 1 Tellurium. c) 31 drb földrajzi kép (népélet, állat és növény.)

Természetrajzi tanszerek.

Állattan: a) 32 drb állattani képek, Schubert állattani Atlasz. b) Szeszben elhelyezett állatok. *Lacerta viridis*. *Coluber natrix*. c) Kitömött állatok gyűjteménye: (ifj. Heidelberg Mór ajándéka) 1 párduez, 2 oroszláncölök, 2 tigriskölök, 1 majom, 1 mókusz, 7 madár. d) Tojásgyűjtemény, bogárgyűjtemény, kagyló- és csiga-gyűjtemény, cserepes teknősbéka pajzsa, lantos madár farka, Yak farka, 2 teknősbéka-pajzs.

Növénytan: a) 14 drb növény-alaktani tábla. b) Schuberth, növénytan atlasz. c) 18 drb művirág (Kálazdi nővérek készítménye). d) 116 drb szárított növényből álló herbárium. (Mandl Bernát ajándéka).

Ásványtan: 4 gyűjtemény. 1 gyűjtemény, 250 drb 2 gyűjtemény, 100 drb 3 gyűjtemény 100 drb 4 gyűjtemény: drágakő-utánzatok.

Egy gyűjtemény a kőszén fokozatos fejlődésének szemléltetésére.

Physikai taneszközök.

1. Gőzmozdony tenderrel; 2. Laterna magica teljesen felszerelve 12 képpel; 3—9. hétféle lencse fakerettel állványon; 10. Homokóra; 11. Fénytani kereszt; 12. Emeltyű állvánnyal; 13. Lopó bádorgból; 14. Villanyos lepény; 15. Villanyos megosztó; 16. Villanyos mutató aranylemezekkel; 17. Bunsen-féle elem; 18. Villanyos csengettyű; 19. Távsürgöny; 20. Közlekedő csövek üvegtölcsérrel; 21. Kaley-doscop fa-állványon; 22. Régi szerkezetű gőreső fa-állványon; 23. Szinképző korong-állványon; 24. Leydeni palaczk; 25. Hőmérő; 26. Iránytű fadobozban; 27. Iránytű sárgaréz-szelenczében; 28. Fénygolyó és karika fanyéllal; 29. Szivattyú üvegből; 30. Homorú tükör fakeretben és nyéllal; 31. Háromlű üveghasáb; 32. Delejes patkó; 33. Motola fából; 34. Próbá-üvegcsék, faállványon; 35. Görebtartó; állvány; 36. Nagy viztartó (üveg); 37. 2 drb kisebb üveg-serleg; 38. Hosszu talpas pohar; 39. Borító üvegek (4 drb); 40. Wulf-féle üveg. 41. Üvegrudak foncsorozott bőrrel; 42. Fekete gyanta-rud; 43. Üvegcsövek, lombik tölcserék és üvegrudak; 44. Dörzscsésze törővel; 45. Vásból való háromlű; 46. Különféle csigák állványon; 47. Függő ón; 48. Fajsúly-mérleg; 49. Régi szerkezetű villanygép; 50. Légszivattyú faállványon sárgaréz-gömbbel; 51. Foszfór-kanál hosszú sodronynyéllal;

Természettani képek: 1. Villanyos táviró; 2. Tüzi fecskendő; 3. Gőzmozdony; 4. Vízisajtó; 5. Légszusz-gyár; 6. A szem és a lencsék.

Mértani eszközök.

1. 20 drb mértani testalakok fából; 2. mértani testalakok papírlemezről; 3. fakörző; 4. szögmérő; 5. rajz-sín fali táblához; 6. szögmérő; 7. vonalzó; 8. fakörző; 9. háromszög.

Rajzminták.

Häuselmann, Moderne Zeichenschule I—VI. füzet.

Ének.

1. Egy hegedű nyirettyüvel; 2. fali táblák a hangjegyek ismertetéséhez.

Torna.

1. Harántgerenda csavarokkal és kapesokkal; 2. három drb oszlop vasalással, csuklószerkezettel; 3. három drb létra vasalással; 4. hat drb vaskar vízszintes létrákhoz; 5. hat drb vaskar rézsutos létrákhoz; 6. nyolez drb mászópózna tartóval; 7. Tartó-deszka vasalással; 8. négy pár gyűrűhinta kigyóhoroggal; 9. három drb lebegő-gerenda; 10. támfa vasállvánnyal; 11. három drb ugró-szekerény; 12. két drb ugródeszka; 13. két pár ugrómérece nád-bottal; 14. egy drb mérőrud; 15. egy drb lengőkötél zárhoroggal; 16. tizenkét drb farud; 17. két kókuszdióhéj-matracc; 18. negyven-nyolez drb bot állványon; 19. négy vastartó a rudak elhelyezésére; 20. harmincz drb horog a szerek elhelyezésére; 21. egy labdakosár három drb labdával; 22. két mászókötel; 23. egy nyújtó; 24. egy roham-deszka; 25. egy drb 2 verővel; 26. egy zászló; 27. egy fali-óra.

* * *

A pesti izr. hitközség fuiskolájának alapítványai.

1. 1842 november 29. *Ullmann* Sámuel Eszterházy-féle sorsjegy-alapítványa. L. Htk. alapítv. könyv. 81. l.
2. 1845 május 18. *Hertzka* Jakab alapítványa a normáliskola javára. Htk. alapítv. könyv 91. l. --- --- --- frt 900.—
3. 1848 február 25. *Hollitscher* Farkas alapítvány szegény isk. gyermekek felruházására, jeles tanulók jutalmazására és tanítók honorálására. U. o. 91. l. --- --- --- frt 16.000.—
4. 1851 márczius 20. *Baumgarten* Ábrahám alapítványa szegény tanulók felruházására. U. o. 87. l. --- --- --- frt 1000.—
5. 1855 november 18. *Korláth-Helmeczi Korláth* László alapítványa a pesti izr. magyar iskola jó erkölcsű tanulóinak jutalmazására. U. o. 57. l. --- --- --- pp. frt 40.—

6. 1856 november 26. *Pinkás Mór* alapítványa jelesrendű izr. szegény tanulók felruházására. U. o. 41. l. ... frt 500.—
7. 1858 szeptember 20. *Héber jutalom-alapítvány* a héber nyelvb. kitűnő tanulók megjutalmazására. U. o. 117. l. frt 520.—
8. 1859 június 3. *Wahrmann M. W.*-féle alapítvány a normál-tanoda építésére. U. o. 97. l. ... frt 500.—
9. 1861 október 27. *Zadix Hermann*-féle alapítvány szegény gyermekek által halála napján mondandó imákért való jutalmazásra. U. o. 178. l. ... frt 1000.—
10. 1864 augusztus 25. *Baumgarten Ferdinand*-féle alapítvány szegény tanulók felruházására. U. o. 109. l. ... frt 200.—
11. 1865 július 25. Dr. *Hauser József*-féle alapítvány, szegény normáliskolai tanulók felruházására. U. o. 181. l. frt 1000.—
12. 1867 július hó. *Fleischl Dávid* alapítványa két legszorgalmasabb és legszegényebb tanuló megjutalmazására. U. o. 182 l. ... frt 200.—
13. 1869 május 10. *Gyömrői Vilmos*-féle alapítvány, az iskola legjelesebb tanulói megjutalmazására. U. o. 57. l. frt 500.—
14. 1872 január 4. *Adler Adám* alapítványa szegény gyermekek felruházására U. o. 9. l. ... frt 400.—
15. 1869 junis 24. *Munk Mór* alapítványa szegény tanulók felruházására U. o. 174. l. ... frt 2000.—
16. 1875 október 5. *Kohn Salamon*-féle alapítvány jóerkölcsű szorgalmas szegény árva gyermekek jutalmazására és ingyen könyvekkel való ellátására. Kezeli *Wahrmann Sándor* gondnok.
17. 1888 május 10. *Wolfner Gyula* alapítványa szegény gyermekek felruházására. U. o. 207. l. ... frt 4000.—
18. 1889 február 13. *Kann Hermann* alapítványa izr. nyilv. iskolák szegény tanulóinak felruházására. U. o. 205. l. frt 2000.—
19. 1891 november 20. *Bacher Simon*-féle alapítvány szegény iskolás gyermekek felruházására. U. o. 211. l. ... frt 150.—
20. 1896 április 15. Főt. dr. *Kayserling Mór*-féle alapítvány a pesti izr. hitk. polgári iskolának a héber és magyar tantárgyakban kitűnő tanulóinak megjutalmazására. U. o. 229. l. ... frt 4000.—

Függelék

a pesti izr. hitközségi fuiskola monográfiájához.

FÜGGELÉK I.

Relation *)

über den Unterricht der hiesigen jüdischen Schüler.

Namen der Schüler: 1. Josef Hellischauer. 2. Löb Hellischauer. 3. Aser Lasky. 4. Elias Krummau. 5. Hirschl Weil. 6. Aron Friedler. 7. Leopold Rosenzweig. 8. Moses Rother. 9. Hirschel Sonnenthal. 10. Lazar Sonnenthal. 11. Löbl Krakauer. 12. Elkan Krakauer. 13. Baruch Koschmann. Geniessen den Unterricht in deutsch- und hebräisch Schreiben, Lesen und Rechnen gratis.

14. Nathan Bär. 15. Louise Bär. 16. Rachel Klauber. 17. Judas Krummau. 18. Simon Spitzer. 19. Jakob Büchler. 20. Jakob Wanniberg. 21. David Sgaliz. Geniessen den Unterricht in deutsch- und hebräisch Schreiben, Lesen und Rechnen. Zahlen dafür monatlich einen Gulden.

22. Juda Austerlitz. 23. Samuel Austerlitz. 24. Juda Lewy. 25. Simon Schwal. 26. Samuel Löbel. 27. Abraham Lobisch. 28. Elkan Lobisch. Geniessen den Unterricht in deutsch- und hebräisch Schreiben, Lesen und Rechnen. Werden auch im alten Testament und im Talmud unterrichtet und zahlen dafür.

Der Unterricht im Schreiben, Lesen und Rechnen geschieht täglich Nachmittag von 1—3 Uhr, und zwar Sonntag, Dienstag und Donnerstag im Schreiben, Montag und Mittwoch aber im Lesen und Rechnen.

Für den Gratisunterricht, wozu sich jeder Unbemittelte melden kann, ward bis Ostern a. c. 100, seit Ostern aber, sowie noch jetzt 300 in B. Z. von der Gemeinde jährlich gezahlt. Das Schulzimmer musste ich bis dato von meiner eigener Wohnung hergeben.

Pest, den 25. Xber 1812.

Dawid Bing.

FÜGGELÉK IIa.

Orsz. lvt. 1812/10232.

Serenissime Caesareo Regie hereditarie Princeps Archidux Austriae et Palatine!

Excelsum Consilium Regium Lottle Hungaricum Domine, Domine Benignissime Gratosissime!

Penes submissam mihi perInspectorem Regium Budensem de Scholis Nationalibus pro 1° semestri 181^{1/2} Relationem, remonstra-

*) Főv. levéltár. Intim. fasc. 113/10,249.

tum ab Eo mihi fuit: Pestini Judaeos ita multiplicatos esse, ut juxta Conscriptionem per ejatem Civicum Magistratum ante 2 $\frac{1}{2}$ annos adornatam et pro manibus suis habitam jam tum 2029 animae numerantur, nunc jam indubie numerosiores esse et tamen nullam Scholam habere. — Quum altissima Mens Regia medio Cgno . . . graciosi Excelsi Consilii ddto 7-ma Aprilis a. c. Nr. 7810. Int. denuo aperte declarata, eo directa sit, ut etiam apud Communitates Judaicas Magistrum et Scholam servare nequeunt ii fiant ordines, ut adminus in maxime necessariis Iventus instituantur: V. Budenses sole Danubio a Pestiensibus discreti magnis dispensis magistrum et Scholam interteneant et Pestienses eosdem quodammodo explodant et innumerae praevaricationes occasione ineundorum Matrimoniorum fieri possint. Ne proles Judicae Pestiensis in summe necessaria institutione defectum patiantur fine eo ut schola Judaica Pestini erigatur et stabiliatur nullum aliud efficacius medium superesse video, quam pro ex Excelso Loco denisse supplicare ut bgnogratosi ordines ad Localem civicum Magistratum dimittantur, quibus erectio Scholae communitati Judaicae efficaciter injunguntur et auctoritate Magistratuali in effectum deducatur. Queis me Benignitati et gratiis recommendans maneo. Celsitudinis Vestrae Caesareo et Excelsi Consilii Lottlis Regii

Servus humillinius

Posonii, die 30 Julii 1812.

Comes *Josepf Szapáry.*

F Ü G G E L É K II b.

Főv. lvt. Intim. 110/10,249.

Erklärung

der zu unterrichtenden hierortigen Jugend betreffend.

In Folge an uns gelangter Allerhöchsten Befehle und der wiederholten Aufforderung des Herrn Johann Edlen von *Boráros*, Localdirektor eine Nationalschule für unsere Jugend nach bestehender allerhöchsten Anordnung zu errichten, erklären wir hiermit, dass wir zwar immer die Wohlthat einer allerhöchsten Verordnung, welche einen zweckmässigen Unterricht unserer Jugend beabsichtigt, zu beherzigen wussten, so wie wir auch mit Vergnügen die Gelegenheit ergreifen, im Namen allerhierorts tolerirten Israeliten, deren Organe wir sind, die dankbaren Gefühle auszudrücken, wovon alle durchdrungen sind für die huldreiche Aufmerksamkeit u. Für-

sorge, womit wir allerhöchsten und hohen Ortes zur Beförderung der Kultur und Humanität bei unserer Jugend beschenkt werden; aber die ausserordentlichen Hindernisse, welche uns der Mangel an eine erforderliche, allein dazu eingerichtete Gelegenheit im Wege stellte, verhindert uns, bis jetzt eine wohlthätige Anstalt zu eröffnen, deren Nothwendigkeit uns sogar von Tag zu Tag fühlbarer wird.

Um aber den wiederholten allerhöchsten Befehlen die gebührende Folge zu leisten, haben wir uns darein gefügt, trotz der gedachten Hindernisse einstweilen in gemietheten Zimmern eine Schule zu eröffnen und bei Ergebung in unsere Schuldigkeit übrigens auch fernerhin Sr. Majestät, unseren allergnädigsten Landesvater kniefälligst zu bitten, dass zur Vermeidung aller Unterbrechung der Schulen die bereits angesuchte allerhöchste Bewilligung, diese und andere Gelegenheiten ohne Genuss bürgerlicher Rechte erbauen zu dürfen, genähmigt werden möge.

Da wir nun bereits einen gesetzmässigen Lehrer mit Gutachten des respektiven Herrn Lokaldirektors aufgenommen haben und das aufgenommene Lokal von den bisherigen Miethhabern mit nächstkommenden Jakobi evacuirt werden wird, so soll diese Schule in baldigster Möglichkeit ihren Anfang nehmen.

Pest, den 6 Juny 1814.

M. Ullman

Isak Schlesinger

Isak David Breisach

Josef Granichstätten.

FÜGGELÉK IIc.

Orsz. lvt. fasc. 1814/25847.

Amplissime Magistratus!

Quoad introducendas Scholas pro hujatibus Judaicis prolibus ultiores ex Consilio sub 8 febr. Nr. 2696 editos B. gratiosos ordines post varios iteratos congressus hujates Judaici scriptam suam sub NB. dederunt declarationem, vigore cujus appromiserunt, quod pro Festo S. Jakobi a. e. jam praeterlapso Scholas ejusdem in conducta commoditate aperire velint, quia tamen cubiculorum pro Scholis adaptatio amplius exegessit tempus Scholae eodem non nisi die 8 c. in adaptatae sunt, occasione hac in praesentia destinatum Schola Curatorum ac aliorum Judaeorum prolium item uteuntur numerosorum respectiva intercessit Introductio et assumpti docentis

Caroli Kollmann Testibus Super exacto cursu Normali aliis item provisi Praesentatio, Scholae proin isto cursum hunc continuabant ita ut pro festo omnium Sanctorum solibus secus Initialiis Scholarum Terminus in calculum sumatur et juxta hunc consueta etiam examina ut in aliis Scholiis fieri assolet continuative fiat.

Super quibus praesentem exhibeo relationem.

Pesti, 11 sept. 1814.

Joannes Boráros

senator qua Localis Normalium Scholarum Director.

FÜGGELÉK III.

Htk. lvt. Ik/ált. 3.

Spectabilis ac Perillustris Domine Consul, Senator Scholarum Nationalium localis Director!

Suam Majestatem Smam erectionem Scholae israeliticae in liberia regia civitate Pestiensi sub nomine: „Scholae Israelitarum normalis Capitalis“ juxta substratum planum benigne confirmare unaque elementer praecipere dignatum esse, ut Communitas Israelitica Pestiensis ad pensionalum fundum pro docentibus scolae hujus juxta recentissimam ejusdem declarationem ab Excelso Consilio L. R. sub 18. aprilis a. c. Nr. 12897 erga remonstrationes meas ddto 31 Maji 1837, 10 decembris 1838 et 15 Decembris 1841 penes substratorum actorum remissionem, cum eo intimatur, ut Resolutione Regia edoceam ad Pensionalem fundum pro Docentibus Scholae hujus pro posse conflandum, ultro etiam provocem; denique de eo provideam, quo semestrales de schola hac informationes de tempore n tempus rite submittantur altissimi rati habiti contractus scholaris eidemque cohaerentis programmatis exemplari uno Excelso Loco-retento.

In praemisse proin Benignae resolutionis Regiae et alterioris benigno gratiosae Dispositionis cohaerentia Spectabilem Vestram hisce officere requiro ut nomine meo Communitatem Israeliticam Pestiensem de eadem benigna resolutione regia per advolutorum hic una, cum duobus altissimi ratihabiti contractus scholaris exemplaribus ejus parium extraditionem edocere atque eandem ad conflandum pro docentibus elementissimae menti regiae iterato per Benignas Resolutiones enunciatae conformiter pro posse pensionalem fundum ultro etiam cum eo provocare, ut altissimae gratiae memor, gratitudinem suam prompta pariter ergo altissimo desideria pro pensione

ac iis repondendi conatu contestare satagat, denique de schola hac semestrales informationes cum aliis ad officium litterario hujus Directionis submittere velit.

Qui benevolis affectibus commendatus omni in cultu persevero.

Praetiae D. Vestrae devinctissimus servus

Posonii die 30 Maji 1842.

Michael Adamkovics, m. p.

Dist. Pos. Supr. Stud. Dir. R

Zárszó.

Midőn öt hónappal ezelőtt nyert megbízás folytán a pesti izr. hitközség fiuiskola történetének megírására vállalkoztam, teljes tudatában voltam annak, hogy nehéz, uttörő munkába kell fognom.

Uttörő azért, mert eltekintve néhány rövid lapnyi vázlattól, melyet hitközségünk egyik derék tanítója, bold. *Reich* Ignác, az ötvenes évek közepe táján ezen intézetről irt, nem akadt eddig senki, ki érdekes, majdnem százados multjával történeti szempontból irodalmilag foglalkozott volna.

Ezen körülményeknek tulajdonítható tehát, hogy midőn iskolánk fejlődésének történetét ilyen rövid idő alatt a rendelkezésemre álló okmányok és közlemények nyomán híven leírni iparkodtam, egyes kutforrások figyelmemet esetleg kikerülhették.

Ezek után nem mulaszthatom el, hogy e helyen kifejezést ne adjak hálámnak a *pesti izr. hitközség nagyérdemű előljárósága* valamint mltsgs. dr. *Pauler* Gyula, a m. kir. orsz. levéltár igazgatója és nsgs. dr. *Toldy* László, a székes-fővárosi levéltár igazgatója iránt, kik kegyes készséggel megengedték, hogy levéltáraikban levő és iskolánkra vonatkozó iratokat átnézhessem.

Köszönettel tartozom továbbá még *Goldheim* Lipót urnak is, a pesti izraelita hitközség anyakönyvi hivatala főnökének, ki mint a hitközség levéltárnoka szives utbaigazítása által kutatásaimban sokszorosan és mindenkor előzékenyen támogatott.

Budapest, 1896 junius havában.

A szerző.

Pápa orth. izr. hitközség népiskolájának monográfiája.

Irta

Pfeiffer Mór és Nussbaum József

tanítók.

I.

A pápai izr. népiskola alapítása 1798—1851-ig

Pápa város területén a 18. század elején már néhány zsidó családot állandóan letelepítve találunk, a pápai izr. hitközség azonban — mint hiteles adatok nyomán kitünik — csak 1748-ban alakult meg. Az ezen időből fennmaradt adatok oly hiányosak, hogy az akkori tanügyi állapotokról tiszta képet nem nyújthatunk. Tekintve azonban, hogy hitfeleink minden korban kiváló gondot fordítottak a gyermeknevelésre, bátran feltehető, hogy már a mult század közepe táján a pápai izr. hitközség kebelében is fennállott az akkor divott „Cheder-rendszer“, melyből csak idők folyamán fejlődött ki a mai, modern szellemű népiskola. Tudomásunk szerint az első ugynevezett „talmud-tóra“ iskolát, melyet a hitközség segélyezésben részesített, 1798-ban *Rapoport* Wolf főrabbi alapította. Megemlítendő még e helyen, hogy *Singer* Manó, ki 1817-ben Győrött latin oklevelet nyert és állítólag az első okleveles zsidó tanító volt Magyarországon, *Schloss* Salamonnal egyetemben az első nyilvános zsidó magániskolát alapította Pápán 1818-ban.

Singer Manó az 50-es években a hitközség szolgálatába lépett és 1869-ben a vallás- és közoktatási miniszter megkeresése folytán évi 50 frttal nyugdíjaztatott. 1826-ban már rendszeres izr. iskolát találunk Pápán, melyben a magyar nyelv külön óraadó, bejáró tanerők által taníttatott. Ezen óraadók közül különösen ki kell emelnünk *Bloch* (Ballagi) Mórt és *Vályi* Bélát. 1833-ban megpendítettett az eszme, hogy a magyar nyelv tanítására a bejáró óraadók helyett rendes magyar tanító alkalmaztassék, de az akkori zsidó tanítóság körében erre alkalmas egyéniség nem volt található, 1839-ben a hitközség képviselőtestülete határozatilag kimondta, hogy a hitközség iskoláján a magyar nyelv tanítását az eddigi

ezélszerűtlen rendszer mellett tovább már nem türi, hanem rendszeres és alapos magyar nyelvoktatást kíván. Pályázat hirdettetett tehát magyar tanítóra, ki egyuttal a hitközség jegyzői teendőit is elvégezné. 1840-ben újból szervezi a hitk. előjáróság Talmud-tóra iskoláját, melyből a mai elemi iskola fejlődött. 1840—1845-ig az iskola 275 frtnyi évi lakbér fizetése mellett kibérelt magánház emeleti helyiségében van elhelyezve. A 40-es években egy megfelelő iskolaépület hiánya mindinkább érezhetővé válván, annak mielőbb felépítése terveztetett és elhatároztatott, hogy a réalismereteket is keretébe ölelő új tanoda a híres nagykanizsai magyar tannyelvű zsidó reáliskola mintájára létesíttessék.

E czélból Lőw Lipót kanizsai főrabbi a zsidó-magyar felsőbb tanoda körvonalozására felkérte, ki „Utmutatás a nagyobb izr. községek kebelében intézendő reáliskolák szerkezetére, fenn tartására és kormányzására“ című kéziratát a hitközségi előjáróságnak rendelkezésére bocsátotta, mely azt, az iskola felállíthatása iránti kérvényével együtt Deáky Zsigmond püspök, akkori főigazgatóhoz véleményezés és a helytartótanácschoz leendő felterjesztés végett benyújtotta. A főigazgató a bemutatott paedagoiai munkálatról elismeréssel nyilatkozott, a helytartótanács pedig a tervezett iskolára vonatkozó előterjesztéseket teljesen jóváhagyta.

Az ujonnan szervezett Talmud-tóra iskolának sok tekintetben érdekes alapszabályai következőleg szólnak :

Statuten

der im Jahre 1840 neu organisirten Gemeindeschule „Talmud-Thora“Anstalt in Pápa.

I. Zweck der Schule.

§ 1. Um auch unter den nicht bemittelten Kindern wahre Bildung des Geistes und des Herzens zu verbreiten, und dem allerhöchsten Wunsche des Staates zu genügen, eine öffentliche Lehranstalt für das deutsche und ungarische Normalfach zu besitzen, soll in dieser „Talmud-Thora“-Schule :

a) ein drei Normalklassen umfassender deutscher Unterricht stattfinden, welcher namentlich: deutsche Sprachübungen, Lesen und Sprachlehre, Rechtschreiben, schriftliche Aufsätze, Schönschreiben, Rechnen und einen leichtfasslichendutschen Normalunterricht in sich schliesst;

b) soll die ungarische Sprache regelmässig gelehrt werden und zwar sollen die Schüler von den Elementargründen bis zur Abfassung gebräuchlicher schriftlicher Aufsätze in ungarischer Sprache Unterricht geniessen ;

c) soll, damit die Schule für jedes hiesige israelitische Kind eine möglichst vollständige sei, ein ordentlicher Unterricht in der hebräischen Sprache sowohl, als in der practischen Bibel-Übersetzung (Tenach) stattfinden; bei Letzterer soll gleichzeitig die Anwendung biblischer Moralsprüche anschaulich erklärt werden.

d) damit aber auch diese Schule eine Pflanzstätte für israelitische Theologen sei, soll für solche Kinder, welche besondere Fähigkeiten und Begierde zum Studium des Talmud's zeigen, ein Unterricht im Talmud stattfinden, den Schülern des Talmud-Unterrichtes soll aber mehr der practisch-anwendbare Theil der Tractate vorgetragen werden, damit auch für jene Kindern, welche ihr Studium nicht fortsetzen, der Unterricht im Talmud nicht ohne Nutzen gewesen sei.

II. Zahl und Art der Lehrer.

§. 2. Dem Oberen gemäss sind an der Schule anzustellen:

- a) ein Lehrer der ungarischen Sprache,
- b) ein Lehrer des Talmud's,
- c) ein Lehrer der hebräischen Sprache und Bibelübersetzung,
- d) ein Lehrer des deutschen Normalfaches,
- e) ein Lehrer der Elementar-Gegenstände für alle 3 Sprachen.

§. 3. Eine grössere Zunahme der Kinderzahl kann bei günstigen Ergebnissen der Schuleinkünfte eine doppelte Besetzung der Lehrkräfte eines Faches nothwendig machen.

§. 4. Bei der Aufnahme eines Lehrers, welche durch Stimmen-Mehrheit sämmtlicher Schuldirektoren und Bestätigung des Gemeinde-Vorstandes und der 18 Gemeinde-Repräsentanten geschieht, hat man nebst den ihn zum Lehrfache empfehlenden glaubwürdigen Zeugnissen und seinen Kenntnissen, seiner Moralität und seinem Umgang mit Kindern, noch seine Aussprache und Gemüthsart zu berücksichtigen. Nur religiöse, gemüthliche, wahrhaft gebildete Lehrer, denen ein gediegener Vortrag zu Gebote steht, sollen Aufnahme finden.

§. 5. Die Entlassung eines Lehrers geschieht ebenfalls durch Stimmen-Mehrheit der Schulvorsteher, was allmonatlich geschehen kann, sobald sich der Lehrer unfähig oder unwürdig seines Lehr-amtes zeigt.

III. Aufnahme der Kinder.

§. 6. Die Aufnahme der Schulkinder geschieht zweimal im Jahre, an den Halbfeiertagen. Bei dieser Gelegenheit hat der gesammte Vorstand der Schule täglich 2 Stunden versammelt zu sein,

wo nach vorausgegangener öffentlicher Bekanntmachung in der Synagoge, die Eltern der Kinder, wegen Aufnahme der Letzteren sich zu melden haben. Die Aufnahme hat im Sinne der Gemeinde-Verordnung vor sich zu gehen.

§. 7. Auch solche Kinder, welche bereits im letzten Lehrkurse die Schule besucht haben, müssen neuerdings eingeschrieben werden.

§. 8. Sind die Halbfeiertage vorüber, so haben die Schulvorsteher einen Termin zu bestimmen, bis welchem noch die Aufnahme der Kinder stattfinden kann, wo sodann die Aufnahme durch eine jedesmal zu ernennende Commission, bestehend aus einem der Directoren und einem der Gabaim, geschehen kann.

IV. Der Vorstand der Schule.

§. 9. Das Protectorat der Schule besitzen die Vorsteher und die 18 Repräsentanten der hiesigen Gemeinde. Diese haben die Einnahmen der Schule zu bestimmen und die Ausgaben zu überwachen, jedes dritte Jahr Schuldirectoren und Inspectoren zu ernennen, jährlich neue Gabaim zu erwählen, bei etwaiger Resignirung eines Gliedes des Schulvorstandes ein anderes zu ernennen, und alle im Schosse der Schuldirection auftauchenden Uneinigkeiten zu schlichten.

§. 10. Die eigentliche Leitung des Schulwesens steht unter einer Schuldirection, welche aus 4 Directoren, 3 Inspectoren und 2 Gabaim (Oeconomie-Verwalter) besteht.

§. 11. Bei gemeinschaftlichen Berathungen haben alle genannten Glieder des Schulvorstandes gleiche Stimme.

§. 12. Der jeweilige Herr Rabbiner als erster Director hat den Vorsitz bei Berathungen, ihm gehört der erste Vortrag an, und auf seine Anordnung kann eine Zusammenberufung des Schulvorstandes wann immer stattfinden.

§. 13. Die Schuldirectoren müssen eine besondere Aufsicht über Schulordnung und Fleiss der Schüler wie der Lehrer führen, sie haben jede Woche wenigstens 2-mal abwechselnd die Schule zu besuchen und alle ihnen daselbst auffallenden Mängel dem ganzen Schulvorstande mitzutheilen.

§. 14. Die Sitzungen der Schuldirection müssen jedesmal im Gemeinde-Saale abgehalten werden.

§. 15. An jedem Neumondsfeite muss eine Zusammenkunft der Schuldirection stattfinden, und ist nichts anderes zu verhandeln, so haben doch die Inspectoren über die Vorgänge in der Schule, über Fortgang und Fleiss der Schüler Bericht zu erstatten.

§. 16. Die Gabaim haben mit gewissenhafter Pünktlichkeit Ein-

nahmen und Ausgaben zu verwalten, und alle Schulrequisiten auf's Ordentlichste zu buchen und jedes Jahr vor dem Wechsel ihres Amtes vor der ganzen Schuldirektion von ihrer ganzjährigen Verwaltung Rechenschaft abzugeben. Einer der Gabaim hat das Amt eines Rechnungsführers und der andere das eines Cassier's zu versehen.

§. 17. Zweimal jährlich vor Schluss des Schul-Semesters hat die Schuldirektion über etwa vorzunehmende Verbesserungen, über das Beibehalten oder Aendern des Lehrkörpers, über Ort und Zeit der Hauptprüfungen sich zu berathen und zugleich die von den Schulinspectoren ausgearbeitete Lehrstunden-Eintheilung des nächsten Semesters zu überprüfen.

§. 18. Alle Resultate einer jedesmaligen Berathung der Schuldirektion sind in einem Protokollsbuche zu verzeichnen, wo auf dem ersten Blatte diese Statuten nieder zu schreiben sind.

§. 19. Von den bei Begründung dieser Schule protokollirten Statuten haben jene Punkte weiter ihre volle Kraft und Giltigkeit, welche nicht mit den gegenwärtigen Verfügungen im Widerspruch stehen.

§. 20. Diese Statuten der bestehenden, neuorganisirten „Talmud-Thora Lehranstalt“ haben insolange Kraft und Giltigkeit, bis es der Einsicht des Gemeinde-Vorstandes und der 18 Repräsentanten gefällt dieselben abzuändern oder aufzuheben.

Der Schulvorstand.

Ugyanez időben az új zsinagóga felépülvén, a volt imaház üres telkét szemelték ki az építendő tanoda helyéül. Az építkezés költségeit részint a gabella felemelése és az új templomban eladott ülések után befolyt 30,000 frtnyi összegnek egy részével, az iskola fentartása költségeit pedig alapítványok, tandíjak és jótékony adakozásokból vélték fedezhetni.

Az 1845. év nyarán csakugyan hozzáfogtak az iskolaépítéshez, melyhez a hitközség protektora, gróf *Eszterházy* Károly, tolnamegyei főispán és Pápa város kegyura — nagyértékű építési anyaggal, a hitközségi tagok közül pedig többen, névszerint: *Berger* Lázár, *Fellner* Simon, dr. *Winterberg* József, *Schlesinger* Sámuel, *Herzfeld* Simon, *Herzfeld* Jakab, *Herzfeld* Thérézia, *Herzfeld* Rozália és *Herzfeld* Bettina 1000 frt értéket képviselt 1—1 templom ülés odaajándékozásával és tetemes pénzbeli áldozatokkal járultak. De mivel a költségtervben előírányzott összeg elégtelennek bizonyult, azért a jövő 1846. évre iskolaépítés czimén hitközségi adóban 1200 frt lőn kivetve és azonfelül még a városi tanácstól 6% kamatra 3500 frtnyi kölcsönt vettek fel.

Nagyban folyt már az iskolaépítés munkája, midőn *Horowitz* Fülöp főrabbi elhalálozása következtében a megürült rabbiszék betöltése is napirendre került. Az alapítandó iskolára való tekintetből elhatározták, hogy csak oly egyént választanak meg rabbinak, ki tudományos képzettségén kívül még a tanügy terén szerzett ismereteit is már gyakorlatilag bebizonyította és a magyar nyelvet szó- és írásban teljesen birja.

Az 1846. évi június 2-án megejtett rabbiválasztás alkalmával *Lőw* Lipót kanizsai főrabbi találtatott legalkalmasabbnak a lelkeszi állással egyesített iskolaigazgatói hivatal betöltésére, mert csak tőle várták méltán, hogy az új tanodát a kanizsaihoz hasonló rendszer szerint fogja berendezni és vezetni.

Midőn *Lőw* Lipót pápai rabbi állását 1846. augusztus havában elfoglalta, a tanoda főépülete, mely a mostani fiúiskolát képezi, már annyira elkészült volt, hogy az iskola szervezéséhez azonnal hozzáfoghatott.

Ajánlatára kitűnő tanerők hivattak meg, *Bleier* és *Ehrenfeld* akkori tanítókat még ma is áldva emlegetik volt tanítványaik.

Az iskola nagy erőmegfeszítés után és tetemes áldozatok árán még az év őszén megnyílt, de daczára annak, hogy akkor 800 lélekből állt az izr. tanulóifjúság, nem örvendett nagy látogatottságnak, mert sokan azok közül, kik *Lőw* Lipóttal szemben ellentétes vallási álláspontra helyezkedtek, idegenkedtek az általa alapított iskolától és a tanulóifjúság egy tekintélyes része ezután is a fennálló zugiskolákat látogatta.

Ezen állapot megszüntetése végett *Hunkár* Antal kormánybiztos elrendelte, hogy Pápán az „izr. köztanodán kívül jövőre más zsidó népiskola fentartását meg nem engedi, házi nevelőül pedig csak oly képzett egyének alkalmazhatók, kik a haza nyelvét teljesen birják“. Ez utóbbinak igazolása végett felhívta a kormánybiztos Pápa város területén tartózkodó valamennyi zsidó magántanítót, hogy egy bizonyos napon az ugynevezett „megyeházánál“ *Martonfalvay* Elek szolgabíró, *Széki* Béla ref. gymn. tanár és *Lőw* Lipót főrabbiból álló bírálóbizottság előtt megjelenjen, „mert — ugymond a rendelet — a kormánybiztosnak tudomása van róla, hogy Pápán számos külföldi származású zsidó házitanító működik, ki a magyar nyelvet nem birván, a németes szellem terjesztését szolgálja“. Csupán ezen és hasonló botrányos állapotok okozták eddig is a hazai zsidóság egyenjogosításának elodázását. Már 1840-ben hajlandó lett volna a haza a zsidókat emancipálni, ha ők a hazához közeledtek volna. De ők még most is csak németek, iskoláik és családjaik körében a német, — jobban mondva elkorcsosodott né-

metes szójárásukat — használják. Legyen tehát a magyar-zsidó teljes lélekkel nyelvében is magyar, valamint a francia zsidó francia, az angol zsidó pedig angol.

Lów Lipót főrabbi nem sokáig állt a pápai új iskola élén; 1850-ben pápai rabbi-állását a szegedivel felcserélvén, távozása, valamint a politikai és hitközségi viszonyok teljes megváltozása következtében az általa alapított ugynevezett „reáliskola” is más irányba tereltetett.

II.

Az iskola régiebb állapota 1851—1860-ig.

Lów Lipót távozása után a helytartótanács a német tanítási nyelvnek behozatalát és az iskolának ennek alapján történendő teljes újjászervezését rendelte el. Az új tanrendszer szerint gyökeresen megváltozott és továbbképző héber tanfolyammal is kibővített iskola „hebräisch-deutsche Gemeindeschule” elnevezéssel 1851 november 1-én 504 tanulóval nyílt meg. Ezen iskola régiebb állapotáról a fennmaradt osztály-, anya- és jegyzőkönyvek hiteles adatokat nyújtanak.

Első előjárói voltak: dr. *Pscherhoffer* Sámuel igazgató, *Krausz* József, *Möller* Israel, *Klein* F. L., *Salczer* Sámuel és *Kohn* Sámuel. Az iskolai előjáróság teendőihez egyebek közt tartozott a tanítói értekezleteken és súlyos testi büntetések alkalmazásánál (ugynevezett „Sittengericht”-nél) magát egy-egy tagja által képviseltetni és a tanítás ellenőrzése végett az iskolát időről-időre meglátogatni.

Az ilyenmű látogatások alkalmával észlelteket az „észrevételi könyvben” (*Beschwerden-Buch*) feljegyezték és ezek is a hitközségi előjáróság tanácskozásainak tárgyát képezték.

A divott szakrendszer mellett 1851-ben a következő tanítók működtek: 1. *Ehrenfeld* Lipót évi fizetése 450 frt, tanította a szám-tant. 2. *Hoffmann* Sámuel évi fizetése 450 frt, tanította a németet. 3. *Kürschner* Miksa fizetése 400 frt, tanította a vallástant és bibliai történetet. 4. *Kain* József tanította a szépirást. 5. *Singer* Manó évi fizetése 400 frt, tanította az elemi osztályt. 6. *Goldberger* Samu fizetése 250 frt, tanította a talmudot és a bibliát. 7. *Frank* J. B. fizetése 300 frt, tanította a talmudot. 8. *Ungar* Samuel segédtanító fizetése volt 150 frt.

Mindezen kinevezések kevésbé a szabadságharcz lezajlása után történvén, a helytartótanács rendelete folytán a megválasztott tanítók szigorúan köteleztettek a magyar „zavargások” idejében is folytatott rendes életmódjukat bebizonyítani. A tanítók alkalmaztatása rendszeresen $\frac{1}{2}$ évre történt, minek leteltével újra pályázat hirdet-

tetett az egyes tanítói állásokra, melyekre rendszeren a volt tanítók is — legtöbb esetben sikerrel — reflektálhattak. Néha azonban a volt tanító csak az előbb élvezett fizetés leszállítása árán foglalta el újra állomását. Minden tanító naponként 3 osztályban felváltva 2—2 óráig tanított, de a talmud-tóra (továbbképző héber tanfolyam) tanítók délelőtt 8—12-ig, délután 2—7-ig voltak elfoglalva. A szombati ifjúsági istentisztelet alkalmával hetenkint más-más tanító a biblia heti szakaszból valláserkölesi és héber ismeretterjesztő előadást tartott.

A családok nyelve magyar, német vegyest, de a tanítási nyelv 1860-ig kizárólag a német volt. A fennmaradt német szövegű osztálykönyvek szerint 1851—1860-ig tanítottak:

az I. osztályban:

héber olvasás, biblia fordítás (fiuknál), német olvasás és írás, számtan, német beszéd- és értelemgyakorlatok (Sprech- und Gedächtnis-Übung);

a II. osztályban:

vallástan, bibliafordítás (fiuknál), német olvasás, írás és nyelvtan, magyar olvasás és írás, számtan és helyesírás;

a III. osztályban:

vallástan, bibliai történet, német és magyar olvasás, írás, nyelvtan és fogalmazás, számtan és rajzolás.

A III. fiuosztály mindkét évfolyamának tanulói a „talmud-tóra“ (továbbképző héber tanfolyam) iskolában alapos oktatásban részesültek a héber tantárgyakból, melyek voltak: bibliafordítás, Rasi magyarázatokkal eredetiben, I. próféták könyvei, zsoltár s talmud, továbbá héber nyelvtan és héber írás.

A „talmud-tóra“ (továbbképző héber tanf.) a fiuiskolával szerves összeköttetésben állván, ezen tantárgyak kivétel nélkül a fiuiskola minden tanulója kötelezők voltak.

A fiukat a leányoktól elkülönítve tanították; a leányok azonban csak délelőtt jártak iskolába, délután pedig az iskola keretén kívül eső kézimunkaoktatásban vettek részt. Az osztályok száma 3—3 volt, de a fiuiskola minden osztálya két évfolyamból állt. A szorgalmi idő téli és nyári félévre volt beosztva és egy-egy évben kétszer tartottak vizsgát. A nyári időszakban feltűnően nagyobb volt az iskolalátogatók száma, a mi annak tulajdonítható, hogy meleg téli ruha hiányában a szegényebb sorsú tankötelesek kény-

telenek voltak az iskolától távolmaradni. (E bajon segít a jelenleg fennálló „Krajczár-egylet. Malbis Arumim“).

A vizsgákat, melyeken rendszeren a szolgabíró is jelen volt, az iskolai előjáróság kebeléből kinevezett „iskolai vizsgabiztos“ vezette.

A legjobb tanulókat a mai napig fenmaradt és jelenleg is használatban álló „aranykönyvbe“ jegyezték és a vizsga alkalmával dícsérőlapok vagy jutalomdíjakkal ajándékozták meg, mely célra a hitközség esetről-esetre 5 frtot szavazott meg.

A „talmud-tóra“-ban minden ujhold napján tartottak vizsgát a héber tantárgyakból. A hanyag vagy kellő előkészület nélkül felsőbb osztályba fellépett tanulókat évközben is visszahelyezték alsóbb osztályba. A szorgalom, magaviselet és előmenetel feltüntetésére 1860-ig a következő osztályzatok szolgáltak: vorzüglich, sehr gut, gut, genügend és ungenügend.

Szünnapok péntek délutánt, böjt- és ünnepnapokat kivéve nem voltak.

Szünidőt évenként kétszer tartottak, a 14 napi tavaszi szünidő a peszach-ünnepre esett, a 3 hétig tartott őszi pedig közvetlen a nagy ünnepek beálltával kezdődött.

Az iskola régiebb idejéből számos, részint még jó állapotban lévő térkép, fali olvasótábla és szemléltetési kép és 1851. évtől kezdve minden év- és osztálybeli díszesen bekötött magyar, német és héber, sőt rondirású próbairatok maradtak fenn. A tandijakat kezdetben a családok vagyoni állapota szerint havi 12 krtól 2 frtig különbözőleg szabták ki, de 1860. évben a helybeli gyermekek után 60 krt, a vidéki tanulók után 1 frt 20 krt állapították meg rendes havi tandij gyanánt. A szegényebb szülők gyermekei után kivetett kedvezményes, úgynevezett „talmud-tóra“-díj havi 20 krt tett ki. Ezen kedvezményben leginkább csak fiuk részesültek, számuk rendszeren az összes tanulók 30—32%-a közt váltakozott. Tandijmentességet pedig csakis a templomi énekkarnál alkalmazott fiuk élveztek.

A tandijon felül még a fennállott iskolai ifjusági könyvtárra kivétel nélkül minden tanuló havonként 4 krt tartozott fizetni.

A havonként, évnegyed vagy félévre előlegesen fizetett tandijak után befolyt összeg hozzávetőleg évi 3000—3200 frtra volt tehető. — Még a fennállott számos zugiskoláról szólva, megemlítendő, hogy a helytartótanácsból, a zugiskolák betiltását illetőleg, több ízben érkezett szigorú rendeletek dacára az efajta iskolák, — melyek száma még 1859-ben is 12 volt — végre csak a hitközség szigorú intézkedései folytán 1862-ben szüntek meg teljesen.

Az iskola legujabb korszaka 1859—60. tanévtől 1895—96. tanévig.

Iskolánk legujabb korszaka nem az 1868-iki népiskolai törvény életbeléptetésével, hanem az 1859—60. évvel kezdődik. Ez évnek aug. 14-éről k., a helytartótól érkezett magas rendelet értelmében az iskola nyilvánossági jelleget és elemi főiskola elnevezést nyert, illetve ezen czim használata engedélyezett azon föltétel alatt, hogy csakis főiskolákra képesített tanerők fognak alkalmaztatni. A „Hebräisch-Deutsche Gemeindeschule“, valamint a hitközségben fennállott sok magán- és zugiskola a rendelet értelmében megszűnt és helyébe nagyobb dotáció és tömegesebb látogatottság következtében már a mai modern iskolát megközelítő, a reál tantárgyakat is felölelő „elemi főtanoda“ lépett négy, öt tanfolyamu fiu- és két, négy tanfolyamu lányosztálylyal. A fiuosztályok: kezdő I. II. III. és IV.; a lányosztályok I. A. II. A. I. B. II. B. elnevezést nyertek. A fiuiskolába 230, a leányiskolába 105 tanuló iratott be. Ezekon kívül volt még egy iparostanoneczok tanfolyama vasárnaponként 26 tanulóval. A lányiskola még bérházban, később a paplak egyik szárnyában volt elhelyezve, miglen a fiuiskola állandóan saját helyiséggel birt.

1939—859 sz. szept. 12-éről k. helytartót. rendelet értelmében Klein Philipp kezdő, Eisler Adolf az I., Weiszmann Joachim a II. és az iparostanoneczok alsó, Gallerstepper Joachim a III. és az iparostanoneczok haladó és Eliás Miksa (jelenleg nyugdíjazott tanító Sopronban) a IV. fiuosztályok tanítóivá, utóbbi egyszersmind mint iskolaigazgató ideiglenesen 3 évre megerősítettek azon záradékkal, hogy a próbaidő letelte után végleg megválasztani fognak. Ugyanezen rendelet megkivánja, hogy minden tanító saját osztályában a vallástant heti két órában adja elő, a biblia pedig az I. oszt.-ban 5. a II. és III. oszt.-ban 3—3, a IV. oszt.-ban 5 heti órában tanitassék az igazgató vagy egy másik erre képesített tanító által, a IV. oszt.-ban heti 2 órában rajzot tanitson továbbá, hogy a kezdő és IV. osztályokat kivéve, a fellépő rendszer honositassék meg. A magyar nyelv tanítását csak a II. oszt.-ban engedélyezi paedagogiai és didaktikai szempontból, nehogy a gyermek már a kezdő vagy I. oszt.-ban három, t. i. a „német, héber és magyar nyelv ráerőszakolása által tulterheltsék“. A II. és III. oszt.-ban a magyar nyelvre 3—3, a IV. oszt.-ban heti 4 óra forditható. Az igazgató kötelességévé tétetik a lehető legrövidebb időn belül tanitótársainak meghallgatásával részletes tan- és óratervet készíteni és azt jóváhagyás végett a helytartótanácschoz felterjesztetni, kimondja azonban, hogy a

heti tanórák száma a héber tanórák beszámításával 26-nál több nem lehet, azaz naponta d. e. 3, d. u. 2; kedden és pénteken d. u., valamint szombaton egész nap szünet tartassék.

A lányiskolára nézve ezen rendelet nem tartalmaz tüzetes utmutatást, de tanácsolja, miszerint a hitk. gondoskodjék sikeres kézimunka tanításáról olyképpen, hogy ez azon időben eszközöltessék, midőn a magyar szaktanító és a vallástanító a fiuiskolában van elfoglalva s így akarva, nem akarva, a szakrendszert helyezi ismét vissza. Ugyan ilyen számu és keltü helytt. rendelet jóváhagyja dr. *Deutsch* József, dr. *Moricz* Feitel, *Krausz* Leopold, *Koritschoner* Vilmos, *Löwi* Áron, *Krausz* Adolf és *Berger* Jakab uraknak iskolaszéki tagokká történt megválasztását. Dr. *Feitelre* azonban azon megkülönböztetéssel, hogy ő egyszersmind az iskola világi felügyelőjévé is kineveztetik, s neki a mellékelt „*Decretum brevi manu*” kézbesitessék. Az iskolaszéki elnök személyét illetőleg már előbb történt megállapodás dr. *Pscherhoffer* Sámuel személyében, ki az első helyen említett helytt. rendelet kieszközlése közül hervadhatlan érdemeket szerzett.

Az osztályok említett elrendezése és elnevezése a 71—72. tanévig marad érvényben, midőn a fiuiskola az V. osztálylyal egészítetik ki a kezdő oszt. elnevezés megszüntetésével, sőt 75 után kapcsolatos V. és VI. oszt. elnevezéssel is találkozunk, a leányiskolában pedig az A. és B. jelölések helyébe I., II., III. és IV. osztály elnevezése lép.

Az 1863. évi 16. számu iskolaszéki jegyzőkönyv az eddig divott szakrendszert beszünteti és a fellépő rendszer meghonosítását mondja ki a fiuosztályokban, a II. osztálytól kezdve, a leányosztályokra nézve azonban teljesen, úgy hogy az egyik tanító az I. és II. A, illetve I. és III, a másik az I. és II. B, illetve II. és IV. osztályt vezeti felváltva, egy harmadik tanítónő pedig a kézimunkát tanítja az összes osztályokban. A tanítás egész 75-ig a leányiskolában csak félnapos, délutánonként pedig a leánynövendékek kézimunkában gyakoroltattak.

Említett évben azonban még egy nőtanító alkalmazása által minden osztály külön vezetőt nyert és a kézimunka a rendes tantárgyak közé osztatott. Mig azonban a leányosztályokban ezen rendszer állandósittatik, addig a fiuosztályok, a kedvező eredmény nem csekély hátrányára, folytonos kísérletezésnek vannak kitéve. Az 1877. és 78. években dr. *Breuer* Salamon főrabbi és iskolaigazgató kezdeményezésére a szakrendszer alkalmaztatik, majd a 78—79. tanévben az V. VI. osztály beszüntetésével ismét dr. *Breuer* iniciálására izr. realiskola nyílik, mely azonban rövid egy évi fennál-

lás után ismét az V. osztálynak engedi át helyét; 1887-ben ismét megszűnt az V. osztály; a négy osztály tananyaga 5 évfolyamra osztatik nem azon czélból, hogy a növendékek a IV. osztályból ne lépjenek oly tömegesen a gymnasiumba, hanem főleg azért, hogy Mózes öt könyvét végig megtanulják, maradjanak az el. iskolában az 5 tanfolyamon keresztül. Az első osztályt úgy is állandóan egy tanító vezette egész 1884-ig. Az iskolaszék azonban végre mégis belátta ezen kivételes rendszabályok és változások czélszerűtlenségét és 1893-ban a fellépő rendszer nyer alkalmazást. E szerint jelenleg 5 fiu- és 4 leányosztály ugyanannyi tanfolyammal áll fenn. Minden osztály külön vezetővel bir, ki osztályát saját felelőssége mellett függetlenül a többiektől vezeti az I. osztálytól kezdve az V-ig, illetve IV-ik leányosztályig.

Ezen 9 osztályba az 1894—95. tanévben 412 gyermek járt, ezek közül 30 nem helybeli, 3 keresztény. Az ismétlő iskolát látogató növendékek száma 95; összesen 507. Az utolsó népszámlálás szerint van helyben 3178 izr. lakos; tanköteles gyermek a mindennapi iskolára 410, az ismétlő iskolára 204, összesen 614 vagyis az izr. lakosságnak 19·32⁰/₀-a.

A tankötelesek és tényleg iskolába járók száma közötti különbséget nem iskolakerülések folytán, hanem csak látszólag támad az által, hogy számos tanköteles gyermek már ezen korban felsőbb iskolát látogat. A mindennapi iskolába járók osztályonként: fiuk: I. o. 43, II. o. 63, III. o. 47, IV. o. 46, V. o. 32, összesen 231; leányok: I. o. 49, II. o. 42, III. o. 44, IV. o. 46, összesen 181 v. i. összesen 412.

Az említett helytartótanácsnak iskolánkat elismerésben részesítő rendeletén felbuzdulva, az iskolaszék hatalmas lépéssel, mondhatnám ugrással közeledett a nemzeti iskola eszméjének megtestesítése felé, amennyiben dr. *Pscherhoffer* elnöklete alatt nyomban a rendelet felolvasása után határozatilag kimondta, miszerint 7 tanítóállásra pályázatot hirdet, de csak oly főiskolára képesített pályázók fognak tekintetbe vétetni, kik hébert és magyart tanítani képesek. Ily értelmű pályázatok azonban meddők maradtak s így a magyar nyelv tanítására külön szaktanítók hivattak meg. Egyelőre egy *Seidner* Albert jelenleg aradi (?) tanító alkalmaztatott, később még két keresztény: *Molnár* Aladár, a nagy emberbarát, a balatonfüredi szeretetház alapítója és min. tanácsos és *Nagy* Ignác, utóbbiak 18 frtnyi havidíjjal. Midőn azonban a szaktanítók lelkiismeretes fáradozása a várt sikert nem eredményezte, az 1860. évi december 4-én tartott iskolaszéki gyűlés egyhangulag és általános éljenzés közt kimondta, hogy ezentul az általános tanítási nyelv mindenkorra és minden tantárgyra nézve kizárólagosan a magyar legyen, mely

határozatot 443/860. sz. a. és másolatban /. alatt ide mellékelt átiratában az iskolaigazgatóságnak tudomására hozza.

A fentebbi isksz. határozat következő átiratban közöltetik az iskola igazgatóságával:

(Másolat.)

443/860.

Érdemes igazgatóságnak

A pápai izr. főiskola felügyelőjének, *Koritschner* Vilmos urnak.

F. hó 4-én ezen izr. hitközség előljárósága és képviselői által tartott gyűlésben a magyar nyelvnek *kizárólagos* behozatala iskolánk összes fi- és leányosztályokban mint egyedüli oktatási nyelv elhatároztatott.

Pápa 5/12 860.

Magyarosítás céljából az iskolaszék 1861-ben a tanulóifjúság részére szombatonként külön istentiszteletet rendel. tartani, melyen a tanítók felváltva magyar és német valláserkölesi előadások tartására köteleztetnek. dr. *Pscherhoffer* elnöki tisztről lemondván, annak helyébe 1861. évi június hó 21-én dr. *Steiner* József választott meg, ki elnöki tisztségét időközönkénti rövid megszakításoktól eltekintve, mind ez ideig viseli. Dr. *Steiner* József ifju lelkesedéssel párosult férfias erélylyel foglalja el az elnöki széket. A tanítótestülettől megköveteli, hogy 24 óra alatt az iskola tantervét és órarendjét hozzá beterjessze. Az órarend és tanterv megvitatása céljából már ugyan e hó 29-én ismét gyűlést hirdet, mely alkalommal a korszellemre való hivatkozással indítványozza a bibliának magyarra fordítását, mit azonban az iskolaszék, tekintettel, hogy a tanítók és tanulók egyiránt hibásan beszélnek magyarul, valamint tekintettel arra a körülményre, hogy a tananyag is valószínűleg megrövidülést szenvedne, későbbre kíván halasztani, mindazon által az indítványt későbbi alkalmasabb időkre fentartja. Kimondja egyben ismételten, hogy a többi tantárgyak kizárólag magyar nyelven taníttassanak. Dr. *Steiner* ez alkalommal csak egy évig viselte az elnöki tisztséget, de ezen rövid idő alatt is kiváló szakértelmének, paedagogia érzékének, valamint szigoru igazságszeretetének fényes tanujeleit szolgáltatta. Sok, az ő elnöksége alatt megszerzett taneszköz még most is használatban van, a magyar szaktanító *Seidner* Albert részére sikerdus fáradozása jutalmául az ő kezdeményezésére 50 frtnyi összeg szavaztatott meg a hitk. részéről, a tandíjmentesség is az ő elnöksége alatt terjesztetik ki a tanköteles, de szegénysorsu leányokra, holott eddig ezt csak a fiuk élvezték. Az iskolaszék hazafias törekvése azonban az előljáróság

részéről nem részesült kellő méltánylásban, mert midőn az iskolaszék 1861. júl. 14-én határozatilag kimondta, hogy a tanítói állások 700 frttal díjaztassanak, miáltal magyar nyelvű pályázók is tömegesen jelentkeznének, az előjáróság, az iskolaszék ismételt kérésének dacára csak 600 frtos pályázatokat hirdet. S noha iskolánk csak nehezen szabadult a német nyelv járma alól, de iskolaszékünk és elnökének lankadást nem ismerő buzgalma, melylyel a tanítókat a magyar nyelv elsajátítására és tanítására sarkalta, megtermé gyümölcsét, hitközségünk elvetette a német „jargont“, teljesen magyarrá lett, oly annyira, hogy 1885. évben éppen a bibliának sikeresebb tanítása céljából ennek magyarra fordítása indítványoztatott. Ugyanez ügyben 1890. évben a tanítók terjedelmes és kellően megokolt emlékiratot terjesztettek az iskolaszék elé. E felterjesztés sorsa még függőben van, a helyi körülmények okozta nehézségeket még nem sikerült legyőzni, de remélhetőleg már csak rövid idő kérdése és szent bibliánk fordítását is magyar nyelven fogják tanulni növendékeink.

Szorgalmi idő és heti óraszám.

Az 59—60. évben beállt fordulat, mely iskolánk beléletének minden ágára oly előnyös hatással volt, csak a szorgalmi időt és a heti óraszámot hagyta érintetlenül. Még továbbra is fenmaradnak a félévi vizsgák, melyek Niszan hó első és Ellul hó utolsó napjaira esnek. A vizsgálatokra 2—3 heti szünidő következik. A félévi vizsgákon az egész iskolaszék és a hitközs. elnök jelen van, sőt az 1860. évi aug. 21-én tartott vizsga a cs. kir. szolgabíró jelenlétében tartatik meg, ki 3167/polit. sz. a. kelt és ./. alatt ide mellékelt átiratban teljes megalégedésének meleg szavakban ad kifejezést.

Copie
3157/polit.

An Herrn David Weltner

Vorsteher der isr. Cultus-Gemeinde

in Pápa.

Die wirklich schönen Erfolge, welche sich bei der am 7. d. M. für alle Klassen der hierortigen isr. Normalhauptschule abgehaltenen öffentlichen Prüfung herausstellen, erscheinen als günstiges Prognostikon für das segensreiche und gedeihliche Wirken dieser erst jüngst

ins Leben gerufenen Anstalt, wozu das k. k. Stuhlrichteramt dem Herrn Cultus-Vorsteher aus vollem Herzen Glück wünscht.

In diesem erfreulichen Ereignisse möge die Cultusgemeinde den reichlichsten Ersatz für Ihre Opferwilligkeit finden.

Der Fortgang der Schüler war in Bezug auf das gedächtnissmässige Innehaben des Erlernten, die Geschicklichkeit im Rechnen und im Schreiben, dann die Kenntniss der grammatikalischen Regeln der deutschen Sprache durchgängig ein guter, die III. Klasse aber hat sich insbesondere durch das eingehende Vorständniss der Lehrgegenstände und das logische richtige Denken, dann die Korrektheit der Sprache ganz vortheilhaft ausgezeichnet, ein Resultat, welches von der vorzüglichen Lehrfähigkeit des betreffenden Herrn Lehrers Zeugniss gibt. Herr Cultus-Vorsteher wollen daher besagtem Herrn Lehrer und zugleich Direktor der Schule Max *Elias* die Anerkennung des k. k. Stuhlrichteramtes ausdrücken.

Pápa, den 21. August 1860.

A szolgabíró ur részéről tett elismerő nyilatkozat az iskolaszéket arra indította, hogy 5 frtnyi összeget szavazott meg „Prüfungsprämien“ kiosztása céljából, valamint „megdicsértetési és kitüntetési“ jegyek által óhajtja jutalmazni a jó magaviseletű és jó előmenetelt tanusító növendékeket. 1876-tól 79-ig a félévi vizsgákon kívül még havi vizsgák is tartattak minden „ujhold“ napján, de csak a héber tantárgyakból. 1876-ban némi változás áll be az V. és VI. osztályra nézve az által, hogy tekintettel a középiskolába lépőkre, a II. félévi vizsga aug. hó utolsó napjaiban tartatik meg. 3190/1879. sz. a. érkezet miniszteri rendelet végre e tekintetben is az állandó törvényes állapotnak szerzett érvényt, a mennyiben ennek értelmében határozatba megy, hogy ezentul csak évi zárvizsga tartassék és pedig juniús utolsó vagy jul. első napjaiban, az évi nagy szünet először 6 heti, később pedig teljes 2 hónapban (jul. aug.) állapított meg. A heti tanóraszám törvényszerinti végleges rendezése szintén 1879. évben következett be. 1865-ig 41½ órát, azaz (d. e. 8—12-ig d. u. 1½—5-ig) tanítottak hetenkint, csak péntek d. u. szünetelt az előadás. Ez évben dr. *Kádós* Rezső a dunánt. tank. főigazgatója 673/865. sz. a. érkezett leiratban az iskola órarendjének hozzá leendő felterjesztését kívánja, minthogy tudomására jutott, hogy iskolánk heti 12 órával haladja tul a törvényes heti óraszámot.

Ezen szigorú átirat hatása alatt az iskolaszék a heti tanórák számát 36-ban állapította meg. 1878-ban a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium rendelete folytán, mely a heti tanórák számát 25-re szállítja le, a hitk. kérvénnyel járult a miniszterhez, melyben tekintettel a héber tantárgyakra, a heti tanárok számát 31-ben kéri megállapíthatni.

A hitk. eme kérelmére a m. kormány 3170/879. sz. a. k. rendeletével az I. osztályra 24—25, a II., III., IV. osztályokra 30, az V., VI. osztályra 30—33 hetiórát engedélyezni méltóztatott, melyekből 10—12 óra a héber tantárgyakra fordítható. Órarendünk szerint ez idő szerint is ennyi heti tanóra fordítatik a különböző tantárgyak és kézimunka tanítására.

Tantárgyak.

A rendelkezésünkre álló adatok, sajnos, a tantárgyakra nézve nem nyújtanak semmiféle tájékozást sem az óraszámra, mely hetenkint egy tantárgyra fordítatott, sem az anyag terjedelmére nézve, mely egy évben feldolgoztatott. A bibliai oktatásra vonatkozólag azonban találtunk néhány érdekes adatot. Ennek tananyaga 1877-ben: I. o. G. 1. II. o. G. következő 6, III. o. G. 4. és E. 8, IV. o. E. 2 szidrája, Num. és Deut., V., VI. o. Levit. Jozsua és Birák könyve, ismétlés. A penzum azonban folyton apadóban van, úgy hogy 1879-ben a redukált heti órák következtében dr. *Breuer* isk. ig. és iskolaszéki elnök a német tantárgyaknak (mint nem kötelezőknek) kiküszöbölését indítványozza, hogy a héber tantárgyakra elegendő idő maradjon. 1884—5. tanévben új tanterv megállapítása vált szükségessé, mely szerint az első osztályból a bibliatanítás töröltetett, a II. oszt. tananyaga G. első 3, a III.-é G. következő 6, IV.-é G. utolsó 3 és E. első 9, az V.-s E. utolsó két szidrája és Deut. a tanultak ismétlésével. Ezen tanterv még most is érvényben van. E tananyag feldolgozására heti 11—12 órában a legjobb akarattal törekedünk, de csak ritka esetben vagyunk képesek azt osztályonkint feldolgozni. A bibliával kapcsolatosan a héber nyelvtan is taníttatik.

A magas kormány által a héber tantárgyakra engedélyezett időt így a biblia tanítására fordítván, gátolva vagyunk abban, hogy a fiúiskolában, az I. osztályt kivéve, hol az élvezeti áldásokkal megismertetjük a növendékeket, vallástant, biblia-történetet és imafordítást taníthatnánk, a leányosztályokban azonban már a II. osztálytól kezdve tanítják a vallástant és imafordítást heti 5 órában, ez utóbbi tananyagának előzetes meghatározása nélkül. A biblia-történet tananyaga a II. osztályban József haláláig, a III. és IV.

osztályban Mózes haláláig terjed és ennek kapcsán tanítják az élvezeti áldásokat, a tiz parancsot, a 13 hitágazatot. A leányiskolában két férfitanító felváltja a két nőtanítót két-két osztályban úgy, hogy míg az egyik férfitanító az egyik osztályban a héber tantárgyakat tanítja, addig a nőtanító a megfelelő osztályt a kézimunkával foglalkoztatja, szintén heti 5 órában.

A németet némelyek már az első osztályban, mások csak a II. osztálytól kezdve tanítják heti 4–5 órában s amennyire lehetséges, a magyar nyelvvel párhuzamban. Az ének, rajz és torna nálunk mostoha elbánásban részesül, minthogy előbbi csak az I. osztályokban, a beszéd- és értelemgyakorlatok kapcsán, utóbbi két tantárgyat a fiuknál a IV. és V., a leányoknál pedig csak a rajzot a IV. osztályokban tanítják heti 1–1 órában. Ezen mulasztást azonban nem a tanítótestület képtelensége vagy közönyössége, hanem részint a tornahelyiség teljes hiánya okozza, részint pedig az időből sem telik. A tornát ez idő szerint a városi óvoda fedetlen tornahelyiségében tanítjuk, de ez csak a nyári hónapokban áll rendelkezésünkre. Ha még hozzátesszem, hogy a kötelezett tantárgyakra nézve szigorúan alkalmazkodunk a miniszteri tantervhez és az izr. tanítóegylet által kiadott tankönyvekhez, teljesen beszámoltam iskolánk tantervéről és időbeosztásáról.

Hitközségünkben a legrégibb idő óta áll fenn a talmud-tóra intézmény, melynek heti óraszámja és tananyaga a szerint módosult, amint a népiskola heti óraszámja csökkent és a feldolgozandó héber tananyag redukáltatott. Ezen intézmény annyiban áll a népiskolával összefüggésben, hogy a IV. és V. osztály tanulói látogatják. Az előbbieket d. e. 11–12-ig és d. u. 4–6-ig, illetve 5–7-ig, naponta 4, heti 24 órában; utóbbiak d. u. 4–7-ig, naponta 3, heti 18 órában látogatják. A tanítás szintén a IV. és V. fiuosztályok tantermeiben folyik. Két tanítója van: *Eckstein* Hermann 700 frt fizetéssel, heti óraszámja 30, *Paneth* Adolf 140 frt fizetéssel, heti óraszámja 12. Az előbbi a IV. osztályban tanítja Levit. és Numerit, az V. osztályban Jozsua, Bírák és Sámuel könyvének egy részét, meg naponta egy órában talmudot; az utóbbi a IV. osztályban kizárólag talmudszemelvényeket tanít. A talmudtóra iskola látogatására a tanulók nem kötelezvék, tényleg nem is látogatja azt az egész osztály, a talmudot pedig aránylag csak kevesen hallgatják, külön tandíj nem is jár érte.

Megemlíteném még, hogy a hitközségben két év óta főrabbinck által alapított héber továbbképző iskola áll fenn két tanfolyammal és két tanítóval, melyet az e célra alakult „Écz Chajim” egylet tart fenn és melyhez a hitk. 200 frtnyi évi segélylyel járul. Ezen

u. n. „Écz Chajim“ iskolába a népiskolát végzett, 12. életévüket betöltött gyermekek járnak, kik képesített óradíjas tanerők által az ismétlő iskola tantárgyaiban nyernekt oktatást.

A helyb. 4 osztályu kath., és 8 osztályu ref. gymnasium, valamint a polgári leányiskola zsidó vallásu növendékeink hitoktatója *Marton J. L.* ur, kit dr. *Breuer* volt főrabbi távozásakor e czélból autorizált és ki vagy négy évig iskolánk derék igazgatója is volt. Az iparostanoncok és fegyenczek vallásos szükségletét is ő látja el, mely utóbbiért a hitközségtől évi 80 frtnyi tiszteletdíjban részesül.

Az iskola vagyona és költségvetése.

Az iskola vagyonát képezi első sorban az egyemeletes iskola-épület, melynek homlokzata 13 emeleti és 11 földszinti ablakkal a „Báró Eötvös József“-utczára néz, tágas befásított udvara pedig az Uj-utczára nyílik. Ezen kb. 40—45 m. hosszú és 11—12 m. magas ház külsejével és két egy-egy utczára nyíló bejáratával is elárulja, hogy tulajdonképpen két, nem egy időbeli épület, melynek két szárnya belül is zárható ajtók által teljesen el van különítve egymástól. A keleti, újabb rész, *Steiner* Mayer elnöksége alatt épült az 1885—86. tanévben, egész modern stílusban, széles folyosóval kétfelé ágazó lépcsőzettel és négy gyönyörű tágas három-három ablakos tanteremmel, melyek Feivel féle vaspadokkal, nagy „Meidlinger“ kályhakkal vannak bebutorozva és szellőző készülékkel ellátva. A tantermek közül a két földszinti és az emelet jobb oldalán épült minden tekintetben egyformák, a baloldali azonban egy ablakhelylyel nagyobb és ez ünnepélyes alkalmakkor dísztermül és szombatonkint a középiskolai növendékek istentiszteleti helyiségéül szolgál. A nyugati rész 1846-ban épült, szintén külön lépcsővel és pitvarral, öt különböző nagyságú tanteremmel. Ezeknek butorzata és egyéb felszerelése is sokkal primitivebb, mint a leányosztályokéi. Ódon szerkezetű fapadok, hiányos szemléltető képek, különben jó térképekkel, földgömbök, számológépek, állványos falitáblák, olvasótáblák stb. képezik ezen osztályok butorzatát. Ezen épületben van a tanács-terem, szertár, gondnoki szoba. Az udvarban van még egy épület két lakással, melyek egyikében az iskolaszolga, a másikban a hitk. egy hivatalnok lakik. Az épületek iskolafelszereléssel mintegy 55—60,000 frt értéket képviselnek. A leányiskola házhelyének egy részét, az utóbb említett épületet, valamint az udvarnak kisebbik felét néhai *Királyföldi* Péter, nem hitsorsosunk ajándákozta a hitközségnek 1870-ben, 200 frtnyi évi járadék kikötése mellett, mely évjáradékát azonban a fenkölt szellemű jóltevő nem is sokáig élvez-

hetten. A hitk. hálából a különben is jótékonyágáról széles körben ismert tanügybarát iránt, ennek arcképét még a 70-es években megfestette és a leányiskolában a szokásos ünnepek közt helyezte el. *Királyföldi* Péter nevét nemcsak ezen ténykedése teszi halhatatlanná hitközségünkben, hanem még ezen kívül s ezt megelőzőleg 500 frtnyi alapítványt is tett az akkori időben a hitk. vezetése alatt álló izr. iparostanoneczok iskolája javára. Kivüle még *Fellner* Simon és *Schlésinger* Sámuel tettek 1000—1000 váltóforintos alapítványt, többen meg egy-egy templomülést, mely szintén 1000 váltóforint értéket képviselt, hagyományoztak az iskola javára. Van a hitközségnek vagy 40 hold ingatlana is, mely részben az iskolaépületekhez tartozik és így iskolacélokra van lekötve annak jövedelme is, amennyiben évenként 445 frt 80 kr. hasznobért hajt. 1851. évről keltezett főispáni rendelet értelmében a gabella 33%-a szintén iskolacélokra szolgál, a mennyiben ezen rendelet a hitk. előjáróságát felhatalmazza iskola építésének céljából a gabellát $\frac{1}{3}$ részszel felemelni.

A különböző segélyforrások is 1859. évben váltak hozzáférhetőkké iskolánk részére. Így az állam 1860-tól 1866. évi 1000 frttal, 1869. és 1870. években 1200 frttal és 1881-től 1893-ig kisebb évi 200 és 100 frt közt váltakozó összeggel szubvencionálta az iskolát, úgy, hogy az államtól nyert szubvencziók összege: 9700 frt. Az iskola-alapból három ízben kapott iskolánk segélyt: u. m.: 1874-ben 400, 1875-ben 1000, 1876-ban 800, összesen 2200 frtot.

A város szintén 1860 óta segélyezi megszakítás nélkül a városban fennálló négy hitfelekezet népiskoláit teljes arányossággal. Az évi költségvetésbe felvett iskolacélokra szánt összeget az adókulcs szerint osztja el a négy hitfelekezet iskolái közt. Ezen összegből az izr. népiskolának az utolsó két évben évi 4310 frt jutott, mely összegben az ismétlő iskolákat vezető tanítók díja évi 160 frt is befoglaltatik. A polgári községtől 1860-tól 1895-ig nyert összege 57,137 frt.

A tandij tekintetében az iskola növendékei három, illetve négy csoportra oszlanak: 24., 15. és 5-76 frt tandijt fizetők és tandijmentesek csoportjára:

idegen 24 frt — kr. tandijt fizető az 1894—95. tanévben volt	33
" 15 " — " " " " " " " " " "	135
" 5 " 76 " " " " " " " " " "	101
Tandijmentes, a növendékek 34-70%-a	143

Az 1894—95. tanévben tandijban befolyt összeg: 3382 frt 96 kr., mely összegből azonban 50% a pénzbeszedő; a tényleg iskolacélokra fordítható összeg mintegy 3200 frt.

Szükséglet:

1. 7 tanító évi fizetése à 700 = 4900 frt.
2. 2   "   "   "   "   600 = 1200 "
3. 9   "   után fizetett orsz. tanítói nyugdíja 108 frt.
4. Ismétlő iskola fiu és leány à 80 = 160 frt.
5. Beírások díja 50 frt.
6. Iskolaszolga (házmester) 300 frt.
7. Épületek fentartása, fűtés, világítás és tisztogatás 800 frt.
8. Szegény gyermekek könyvekkel való ellátása 120 frt, összesen 7638 frt.

Fedezet:

Városi szubvenczió 4310 frt.

Tandij 3200 frt.

Hiány 128 frt. Összesen 7638 frt.

Lakás vagy lakbérilletmény nincs.

A hiányzó 128 frt nem csak fedezetet talál az említett gabella és földhaszonbér részletéből, de az újonnan épült leányiskola céljaira felvett adósságnak törlesztése is bőven telik abból.

Az iskola előljárói és tanítói.

A hitközség elnöke jelenleg *Mayersberg* Salamon, ki az 1859 évben mint segédtanító működött iskolánkban. Iskolaszéki elnök dr. *Steiner* József városi főorvos, tagok: *Roth* M. főrabbi és iskolaigazgató, dr. *Lövy* László, dr. *Koritschner* Lipót, *Schreiber* Jakab, *Fischer* Adolf, *Rechniczner* Náthán, *Marton* J. L., *Seelenfreund* Benjamin, *Kohn* József, *Steiner* Sámuel, *Hoffmann* Lipót iskola-gondnok. A tanítótestületet két tag képviseli az iskolaszékben: m. p. *Schor* Ármin és *Schischa* Adolf. Az iskolaszék jegyzője *Böhm* Simon hitk. jegyző.

Tanítók:

<i>Rosenthal</i> Francziska	700 frt	fizetéssel	alk.	1870-ben	anyany.	magyar
<i>Seelenfreund</i> Róza	700	"	"	1878-ban	"	"
<i>Schor</i> Ármin	700	"	"	1874-ben	"	német
<i>Oeszterreicher</i> Mór	700	"	"	1876-ban	"	magyar
<i>Schischa</i> Adolf	700	"	"	1880-ban	"	német
<i>Pfeiffer</i> Mór	700	"	"	1884-ben	"	magyar
<i>Nussbaum</i> József	700	"	"	1888-ban	"	"
<i>Buxbaum</i> Lipót	600	"	"	1891-ben	"	"
<i>Blau</i> Henrik	600	"	"	1894-ben	"	"

A mennyiben az iskolaigazgató rabbiteendőivel és egyéb funkcióival amugy is el van foglalva, a tanító testület saját kebeléből

választ elnököt, ki a szükséghez képest bármikor, de minden hónapban legalább egyszer gyűlést hirdet a folyó ügyek elintézésére, mely gyűlésekről rendes jegyzőkönyveket vezetnek.

Az iskolaszéki tagok felváltva, de gyakran látogatják az iskolát, meghallgatják a tanítást és tapasztalataikról referálnak az iskolaszéki gyűlésben. Tanfelügyelőnk nagys. *Vargyas Endre* kir. tanácsos úr is évenként egyszer-kétszer meglátogatja iskolánkat.

Általános közlendők.

Az országos mozgalom, mely annak idején a magyarhoni zsidóságot két táborra osztotta, hitközségünket sem hagyta érintetlenül. 1874. évben itt is bekövetkezett a szakadás, mely iskolánkra is tetemes erkölcsi és anyagi kárt hozott. Az akkori szomorú viszonyok ecsetelése nem tartozik ezen monográfia keretébe, csak annyiban érdemel említést, a mennyiben egyik következménye még a jelenre is kihatással volt. U. i. egy *Rosenthalné* vezetése alatt működő, serdülő lányok önképzését célzó, „Kis Olvasókör“ czimű egyesület a szakadás következtében feloszlott, több száz kötetre menő könyvtára elkallódott és azóta iskolánk könyvtár hiányában szűkölködik. A tanítótestület, több ízben megkísérlette ugyan legalább a tanítók továbbképzését szolgáló könyvtár létesítését, saját szűken kimért filléreiből vagy 20—25 művet össze is vásárolt, de mivel a hitk. részéről támogatásra nem talált, csak a kezdet kezdetén van. Az említett „Kis Olvasókör“ folytatásaképp alakult *Rosenthalné* kezdeményezésére s ennek állandó vezetése alatt, 1888-ban, a hazában párját nem találó „Lányegylet“, mely azonban az iskolával semmiféle összefüggésben nincs; ugy szintén az 1872. évben b. *Rosenthal Mór* volt helyb. tanító és általános köztisztviselőnek örvendő iskolaszéki tag, *Fischer Adolf* ur által alapított „*Malbis* Arumin“ szegény gyermekeket téli ruhával ellátó egyesület, a szakadás által fentartó elemétől fosztatott meg olyanmire, hogy csak szűk körben mozoghatott, a maga elé tűzött, magasztos célát meg sem közelíthet, míg 1876. évben boldogult *Spacz Ignác* a különben mint héber író is előnyösen ismert kartársunk és *Schor Ármin* jelenleg is működő tanító azt újból szélesebb alapokra nem fektették, ugyszólván új életre keltették. Azóta ezen egyesület áldásosan működik. Az 1894—95. tanévben 403, évi 48 krt fizető tagja volt. A hitk. 25, a „Pápai takarékpénztár“ 60 frttal segíyezi évenként. Évi jövedelme 314 frt 44 kr. és ugyanannyi a kiadása, minthogy a helytelen egyesületi vagyonszerzés szokásának nem hódol. Az idén is 122 gyermeket látott el lábbelivel és többé-kevésbbé ruhaneművel is.

Ezen egylet tisztikara a tanítóttestület, mely az évi zárszámadást jóváhagyás végett a hitk. előjáróságának terjeszti fel. Ha még megemlítem, hogy iskolánk az 1877. évi iparkiállításon Székes-Fehérvárott részt vett és elismerő okmányt nyert, befejeztem iskolánk ismertetését. De nem tehetem le a tollat anélkül, hogy ugy az állam, valamint városunk ügyeit intéző köreinek e helyütt is legmelegebb köszönet és elismerés ne szavaztassék, mert csakis nagylélkű támogatásuk tette lehetővé, hogy iskolánk a haza, vallás és nemzeti kultúra iránti szent kötelességeinek olyan hiven eleget tett és eleget fog tenni ezentul.

A bezdáni (Bácsmegye) izraelita népiskola.

Közli

Nagy József

tanító és hitk. jegyző.

I.

Az iskola multja.

A hitközség mint a jelenben, úgy a multban is a kisebbek közül való volt. Mint ilyen, bár nem szolgált országra szóló események szinteréül, mindazonáltal iparkodott szerény zajtalanságban az ősi hagyományos köteleességeknek tehetsége szerint megfelelni. Hogy mikor alakult vallásközséggé, arra nézve az adatok hiányzanak; csak annyi bizonyos, hogy több mint 100 év előtt már „chewra kadisája“ lehetett, minthogy már akkor meg volt a saját most is meglévő temetője, amelyben a legrégebb, most is ép sírkő 102 éves. Temploma ezelőtt több mint 90 évvel épült (s bár azóta két év előtt lett már harmadszor renoválva, de most is ugyanazon falak állanak, amelyeket eredetileg építettek.)

Jegyzőkönyvet csak 1870-ben kezdtek vezetni, az is a legtöbb évről igen rövid, vagy teljesen hiányzik. Így az iskola multjára és alapítására vonatkozó adatokban csak az egykoru egyének szóbeli adataira lehet támaszkodni.

A fenti adatokat figyelembe véve, kétséget nem szenved, hogy a tanításra is kiváló gondot fordítottak. Az iskoláztatás azonban csak magánkötelezés volt, amennyiben több család összeállott és gyermekeik számára egy-egy tanítót tartott. Az első ilyen magán-

tanítók, akikre még emlékeznek *Lederer* Sámuel és *Pollák* Efraim voltak, akik mintegy 65 évvel ezelőtt működtek itt és kik tiszt. *Blitz* Adolf rabbi tanítói is voltak. A héber tudományokban mindkettő jeleskedet, de különösen *Lederer*; míg *Pollák* már világi tárgyakat is eredménynyel tanított.

Az első nyilvános hitközségi iskola körülbelül az ötvenes évek végén nyílt meg 2 tanítóval a mostani rabbilak hátsó részében lévő 2 szobában. Ennek főtanítója először is *Kirez*, altanítója *Grünbaum* volt. Ebben az időben a tanítási nyelv a német volt, a tanulók száma mintegy 40-re rugott, kik között 15 éves fiúk is voltak. A héber tárgyakra kiváló gondot fordítottak; a biblián és „Tnach“-on kívül nagy gonddal tanították a „diktiket“ is. A tanulók németből héberre és viszont, készséggel fordítottak. A „Rasit“ maga tiszt. *Blitz* Adolf rabbi tanította, ki egyáltalán felügyeletet gyakorolt az iskolában. Vizsgát a tanítók által kijelölt időben évenként négyszer tartottak. A tanítási idő délelőtt 8—12-ig, délután 1 vagy 2 órától este 6—7 óráig tartott. Későbbi tanítók voltak: *Oppenheim*, *Weiss*, *Mogyorosi*, *Lőwy*.

A tanítók aránylag nagy névsorából következtethető, hogy az iskola nem birt állandó jelleggel, amiért a tanítók biztosabb helyre siettek innen. Az iskola — úgy látszik egyenletlenség folytán — a hatvanas évek vége felé megszűnt, a tanítást ismét magánuton eszközöltették. Mint magántanítók működtek ezután *Scheinberger* Móricz, majd *Tauber* Ármin.

1870-ben újra lépéseket tesznek, hogy nyilvános iskolát nyissanak, (1870 jan. 1. jegyzőkönyv) azonban tényleg csak 1874-ben állították föl. Az 1874. jegyzőkönyv szerint az iskolaszék tagjai: *Blitz* Adolf, rabbi, *Loschitz* Ignác, *Klein* Sámuel, *Roheim* Károly és *Roheim* Vilmos. Tanítónak *Tauber* Ármin magántanítót szerződtek 3 évre évi 600 frt fizetésért és munkaképtelenség esetére 500 frt végkielégítés járt volna. Ugyanezen év december havi jegyzőkönyve szerint *Tauber* 500 frt évi fizetés és az öt kishold iskolai föld hasznélvezete mellett véglegesítették, minthogy 5 évig mint magán és 1 évig mint hitközségi tanító legteljesebb megelégedésre működött.

Az 1874 januári jegyzőkönyv szerint elhatározott, hogy 500 frt fizetés mellett segédtanító is fogadtassék. 1874. évre csak 400 frt lett e czimre a költségvetésbe fölvéve, de tényleg csak 1876-ban lett segédtanító 450 frt évi fizetés mellett szerződtetve; ez *Stern* S. volt, aki azonban nem sokáig volt itt és később állandóan csak egy tanító maradt alkalmazásban.

(A tanszerek jegyzéke 1876-ban: 3 térkép, 1 földgömb és szemléltető képek.) Tanulók száma: 20 fiu, 10 leány, „mindannyi

helyi". Költségvetés: szükséglet tanítók fizetésére 1050 frt, házbér, fűtés, tisztogatás 175 frt, összesen 1225 frt; fedezet: 300 frt hitközségi segély, 15 fizetőképes tanuló után à 40 frt = 600 frt, az iskola-alapból 200 frt, fedezetlen 125 frt. A kérvény az izr. orsz. iskola-alap kezeléséhez (ezen alaphoz Bezdán annak idején 8000 frttal járult) el is ment, valószínűleg több éven át jött is segély, de meddig, az ma már meg nem állapítható.

A tanítók között nagy érdemeket szerzett az ifjúság nevelésében *Tauber Ármin*, aki összesen 20 évig tanítószkodott helyben, míg 1888 decz. 6-án el nem hunyt. *Részint Tauber* betegeskedése alatt, részint halála után működtek: *Laczer* és *Drehlich* mint segéd-tanítók, majd 1889-ben *Hoffmann Gyula* lett megválasztva, aki 1892 februárban távozott, amidőn a jelenlegi tanító lett meghíva.

A helyi iskolából kikerült és tudományos pályán működők a következők: *Tábori Róbert* író (Tauber fia), dr. *Loschitz Henrik*, ügyvéd, (Bécs), dr. *Blitz Sándor*, orvos (Bécs mellett), dr. *Loschitz Lajos*, ügyvéd, Budapest.

II.

Az iskola jelenlegi belső élete.

A korábbi évekből hiányozván minden írott és pozitív adat, e tekintetben csak az 1891—2. tanév óta rendelkezésre állók voltak feltüntethetők.

Az iskolának egy tanítója lévén, az iskola vegyes és öt osztályu. A tanulók számára nézve szolgáljanak a következő adatok: Az 1891—2. tanévben beiratott 36 tanuló, 18 fiu és 18 leány, akik között 3 keresztény volt; az 1892—3. tanévben a beírottak száma 38 és pedig 19 fiu, 19 leány, akik között a keresztény ismét 3; az 1893—4. tanévben beírva lett 42 tanuló és pedig 24 fiu és 18 leány, a keresztények száma 8; az 1894—5. tanévben a beírottak száma 35 és pedig 19 fiu és 16 leány, akik közül keresztény volt 3. Az idegenek száma 6—8 között változott. Az 1895—6. tanévre beiratott 37 tanuló, 20 fiu, 17 leány, köztük 2 keresztény.

A tanítási nyelv magyar lévén, a tanulók anyanyelve kizárólag magyar. A heti tanórák összege 32, amely többnyire félórákra van felosztva az egyes osztályok között úgy, hogy az egyes osztályok vagy külön, vagy ahol a tantárgy engedi, összevonva taníttatnak. A tényleges tanítást a következő táblázatos kimutatás tünteti föl:

T a n t á r g y a k	Óraszám osztályok szerint					Össze- sen
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Hittan	1	1	1	1	1	1
Héber olvasás	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	3
Biblia	—	3	3	3	3	3
Magyar olvasás	2	2	2	2	2	6
Magyar nyelv- és írásttan	—	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$
Beszéd- és értelemgyakorlat	1	1	—	—	—	1
Német olvasás	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$
Német nyelvtan	—	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$
Számolás	1	1	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	5
Földrajz	—	—	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1
Történet	—	—	—	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$
Természettudomány	—	—	—	1	1	1
Szép- és diktandó írás	—	1	1	1	1	1
Ének	1	1	1	1	1	1
Torna	1	1	1	1	1	1
Összesen	10	15	15	16 $\frac{1}{2}$	16 $\frac{1}{2}$	32

(A bekerített osztályok együttesen taníttatnak.)

Az üresen maradt órák esendes foglalkozással lesznek kitöltve, amelynek tárgya: másolás a könyvből vagy tábláról, fordítás magyarra németre vagy megfordítva, fogalmazás (lecse szabadon leírása, önálló fogalmazás), rajzolás, esendes számolás, figyelés a másik osztály tényleges tanulásánál, esendes olvasás és szabad foglalkozás.

A kimutatásból kitűnik, hogy a zsidó osztatlan iskola órafelosztásánál a legnagyobb nehézségekkel küzd a tanító és egyes fontos tárgyakra csak kevés idő jut, amelyet az olvasási óráknál kénytelen kipótolni (főleg a történeti, bibliai történeti, földrajzi és természettudományi ismereteket. Még az is segítségül jön az embernek, hogy az osztályok összevonása által az anyag néha két évre oszlik föl, mi által egyes dolgokkal némely évben vagy éppen nem vagy csak futólag kell foglalkozni. Így kellő buzgalom mellett a világi tantárgyakból előírt tananyag mindig feldolgoztatik, sőt a német nyelvben elért eredmény is olyan, hogy a tanulók nem csak hogy képesek az olvasó könyvükben előforduló olvasmányokat lefordítani és megérteni, de a felsőbb osztályu ügyesebb tanulók az olvasmányok tartalmát szabadon német nyelven is elmondják). Az eredmény sikerét nagyban előmozdítja a tanulók önszorgalma, amennyiben a II. osztálytól kezdve egyik napról a másikra minden nap, délelőtről dél-

utánra hetenkint négyszer a tanulók korához és tehetségéhez mért házi feladatok adatnak részint írásra, de főleg elemzésre. A szülők havi értesítőben értesítettnek a tanulók előmeneteléről és viseletéről.

A hittani tárgyakból feldolgozott tananyag a következő: 1. A biblia eredeti szövegéből magyarra fordítva, amelynek tanulásában a II. osztályu fiuk hallgatólag, a felsőbb osztályu fiuk cselekvőleg vesznek részt; Mózes I. könyvének fölváltva majd egyik, majd másik fele vétetik, kihagyva természetesen a gyermekek fölfogását túlhaladó részleteket. A jelen tanévben némi héber nyelvtan is vétetik. 2. A bibliai történetből az I. osztályban a vizözönig, a II. osztályban folytatólag József története bezárólag, a III. osztályban Sámsonig bezárólag, a IV. osztályban Salamonig bezárólag, az V. osztályban a 2. templom lerombolásáig. Természetesen az osztatlan iskolánál nem lehet mindig szoros határt vonni az egyes osztályok között, amennyiben 2—2 osztálynak közös olvasókönyve lévén (amelynek alapján a bibliai történet taníttatik), az alsóbb osztályu tehetségebb tanuló néha tulatesz felsőbb osztályu gyöngébb társán. 3. A hittanból az ünnepek jelentősége részint az olvasókönyvek, részint szabad előadás alapján vétetik; továbbá a tiz parancsolat, 13 hitágazat, hálamondatok. 4. Héber olvasásból az imakönyvben lévő imák gyakoroltatnak, a felsőbb osztályokban a „Sema“ végig magyarra fordíttatik.

Az énekekre egy külön óra lesz fordítva, amelyben két szólamu dalok lesznek hallás után begyakorolva. A torna csak az őszi és tavaszi hónapokban taníttatik az iskola udvarán. Tornaszereink nincsenek, azért a szabad- és rendgyakorlatokon kívül különféle társasgyakorlatok vétetnek. A rajz csak mint csendes foglalkozás vétetik hetenkint egy órában, amidőn a felsőbb osztályok tanulói a táblára rajzolt mintákat füzeteikbe rajzolják, az ügyesebbek minta után is rajzolnak.

Tankönyvekül az országos izr. tanító-egylet kiadványai használtatnak, kivéve azon tárgyaknál, amelyekre az egyletnek ez ideig még kiadványa nincsen (ilyenek a földrajz, természetrajz, történet, számolókönyv, alkalmas német nyelvtan). Minthogy az olvasás 2—2 osztályban összevonva lesz véve, az olvasókönyvekbeosztása a következő: a II—III. osztályban a II. osztályu német és III. osztályu magyar olvasókönyv használtatik; a IV—V. osztályban pedig IV. osztályu német és V—VI. osztályu magyar olvasókönyv van használatban.

Az iskola fölszerelése a következő: 20 pad 2—2 tanuló számára, 1 emelvény tanítói íróasztallal és székkal, 1 szekrény, 3 falra erősített ruhafogas, 1 bádogganna az ivóviznek, 1 ivóedény, 1 kályhaellenző. Tanszerek és eszközök: 2 nagy iskolai tábla állványnyal,

számoló gép, földgömb, Magyarország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Európa, Azsia, a Föld öt részének és Bácsmegyének térképe, 10 darab a kormány által kiadott szemléleti kép, 20 darab nagy- és 16 darab kis szemléleti tábla a természet mind a három országából, a természetrajz tanításához, a méter-mértékek térképe, egy hőmérő.

Az iskola tulajdonát képezi még egy szinpad, mintegy 30 frt értékben. Ugy e szinpadot, mint az iskola egyszerű nemzeti zászlóját, valamint többet a főt említett tanszerek közül és a még szerény könyvtárt, az iskola által rendezett gyermek-szinielőadások tiszta jövedelméből szereztük. Rendesen minden évben egy gyermek-szinielőadás lesz tartva.

Az ifjúsági könyvtár még csak az elmúlt tanévben lett alapítva és 45 kötet ifjúsági iratot foglal magában. Remélhetőleg a jövőben rendezendő szinielőadások tiszta jövedelméből e célra nagyobb összeg lesz fordítható. Tanítói könyvtárról, mely az iskola tulajdonát képezné, alig lehet szó, mert 4 kötet „Tanítók Lapján“ kívül egyéb nincsen.

Rendes heti szünnap a szombaton kívül a szerda délután; rendkívüliek: az összes ünnepek, félünnepek, az ünnepek előtti nap, chanuka első és utolsó napja, Eszter böjtje (ha napján esik), purim, vasárnap délelőtti, bucsunap délutánja, tanítói gyűlések napja és rendesen egy tavaszi multság. A hazafias ünnepekről, minő pl. márcz. 15-ike, koronázás évfordulója stb. a megfelelő napon előadás előtt megemlékezés történik és a nap fontossága fejtegetve lesz.

A gazdagabb házaknál több idegen, szegénysorsu tanuló nyer élelmezést; azonkívül több helyi szegénysorsu tanuló lesz a gazdagabbak gyermekei által viselt, de teljesen jó állapotban levő ruhadarabokkal ellátva. A helyi magyar asztaltársaság, a melyet a városi pénztár is segít, a helyi községi iskola szegény növendékeit látja el alkalmas téli ruhával és az izr. iskola szegény tanulóiról is megemlékezik kellő mértékben.

A tanulók által fizetett tandíjakat nem lehet határozott osztályokba sorolni, minthogy az évről-évre a szükséglet szerint a szülők vagyoni állapota arányában lesz kivetve. Jelenleg a legmagasabb évi díj 24 frt, a legkisebb 2 frt 80 kr., 6 tanuló teljesen tandíjmentes. A jelen tanévben a 37, illetve 31 tanulóra kivett tandíj 3 frt 50 kr. és fejenként 1 frt beíratási díj.

III.

Az iskola épülete és vagyoni állapota.

Az 1889. évig az iskolának nem volt saját épülete. A hitközség áldozatkészsége mellett első sorban dr. *Goldschmidt* D. iskolaszéki és *Weisz* János volt hitközségi elnöké az érdem, hogy az iskolának épület lett szereze. 1889-ben ugyanis 2200 frton megvették a fő-utczában egy náddal fedett magánházat, a melyben a tantermen kívül nemcsak tágas tanítói lakás volt, de melyhez 800 □öl gyümölcsös, szőlő és konyhakert is tartozik.

A tanterem azonban nem volt alkalmas és különben is azon szándék vezérelte a hitközséget, hogy mihelyt vagyoni helyzete engedi, új tantermet épít. 1892-ben a szándékot tett követte, de nemcsak új tantermet, hanem kiépítve az egész utcza sort, a tanítói lakás is újra épült. A eszerépszindelylyel fedett épület, mely tantermet, három szobát és széles folyosót foglal magában (konyha és mellékhelyiségek a régi nádfedelű épület hátsó részében vannak) 2800 frtba került. Ennek létrejöttén legtöbbet buzgólkodott ismét dr. *Goldschmidt* D. iskolaszéki elnök, a ki a tehetősebb hitközségi tagokhoz személyesen eljárt pénzt gyűjteni és *Loschitz* Lajos hitközségi elnök, a ki az építést személyes felügyelete alatt vezette. De dicséretet és elismerést érdemel ugy az egyesek, mint az egész hitközség áldozatkészsége, annyival is inkább, mert még a ház és telek ára sem volt teljesen kifizetve és a templom is erősen meg volt rongálva, a melyet 1894. évben 2200 frt költséggel rendbe is hozattak; pedig a hitközség kicsiny, alig 50 családból áll, a kik nagyobb-részt vagyontalanok.

Dicséretes említést érdemel, hogy az új épületbe teljesen új, modern és az egészségügyi követelményeknek megfelelő padok készültek, még pedig a kaszinói kártyabukások hatosaiból, mely uton $\frac{3}{4}$ év alatt körülbelül 100 frt gyűlt össze. Az összes berendezés körülbelül 220 frtot képvisel.

A tanterem hossza 8, szélessége 5, magassága $3\frac{1}{2}$ méter. Az utca felőli oldalról 3, az udvar feléről 1 ablak és a kettős szárnyu $2\frac{1}{2}$ méter magas üvegajtó világítja meg. Az ablakok belső világossága 2 m. magas és 1 méter széles. A terem padlásának közepén szelelő lyuk van hagyva, mely átlukasztott pléhlemezzel van fődve. Az udvar mintegy 75 □-öl, a mely be van fásítva.

Az iskola évi szükséglete mintegy 600 frt, (a hitközségi összes szükséglet 2600 frt) a mely részint a tandíjból, részint a polgári község 300 frt szubvencziójából lesz fedezve. A hitközség ugyanis

annak idején a polgári községgel olyan egyezséget kötött, hogy a hitközségi tagok a közköltségekhez, így a községi iskola terheihöz is (bár az utóbbihoz járulni nem volt köteles és ily módon évenként mintegy 6—700 frttal fizetett többet, mint különben) az adókules szerint a többi lakossal egyenlő arányban járul, de a polgári község 300 frt évi szubvenciót ad az izr. iskolának. A közköltség 2 év óta megszűnt bár, de a 300 frt eddig rendszeren kijárt. Ezzel kapcsolatban fölemlítendő, hogy az iskola építése alkalmával a hitközség 600 frtot kért a várostól az építés költségeihez; a 600 frtot nem szavazták meg, hanem igen is ennek állandó évi 6%-os kamatját vagyis évenként 36 frtot.

Az iskola tulajdonát képezi még 6500 □öl elsőrendű szántó-föld is, a melyet az urbéri földek osztálya alkalmával adott az állam, mint a többi akkori helyi tanítóknak, így az izr. iskola tanítójának is 1874-ben. Ennek jelenleg évi átlagos haszna 100 frt.

A jelenlegi helyi mindennapi izr. tankötelesek száma 27, a kik mind az izr. iskolába járnak; az ismétlőké 8, a kik közül a fiuk felsőbb iskolába járnak, a lányoknak pedig vagy nevelőnőjük van, vagy magánoktatásban részesülnek a tanító részéről.

IV.

Az iskolaszék és tanító.

Az iskolaszéknek tagjai: dr. *Goldschmidt* Dezső, elnök, tisz. *Blitz* Adolf, rabbi, *Loschitz* Lajos, hitk. elnök, *Bachrach* Lajos, *Guttmann* Károly, *Loschitz* Alajos, *Steiner* Miksa, *Ripps* Vilmos, pénztárnok és *Nagy* József, tanító.

Az iskola jelenlegi tanítója *Nagy* József, a ki 1862-ben született Zalamegyében; magyar anyanyelvű, népiskoláit Körmenten, 4 gimnáziumot Szombathelyen, az állami tanítóképzőt Csáktornyán végezte. Működését Turdossinban (Árvam.) 1882-ben kezdte meg; innen lett 1892. év elején a helyi iskolához meghíva, a hol az összes tárgyakat tanítja. Irodalmilag 1883 óta működik; társadalmi, pedagógiai, néprajzi, ismeretterjesztő cikkei megjelentek: a „Felsővidéki Nemzetőr“, „Pedagógiai Szemle“, „Tanító-Barát“, „Izr. Tanügyi Értesítő“, „Tanítók Szava“, „Nemzeti Iskola“, „Rába-Vidék“, „Árvamegyei Hírlap“, „Zombor és Vidéke“ és az „Etnographiában“. Nagyobb pead. dolgozatai: „A házi nevelésről“, „A magyar nyelv tanítása az idegen ajku népiskolában“, „Népisk. közegészségügy“, „Tanulmány Bárány Ignác életéből“, „Testi büntetés“ stb. Mint önálló munkája

jelent meg: „A tótok otthonáról Árvamegyében“, 14 nyomott ivre terjedő ethnographiai tanulmány. Több ethnographiai tanulmánya a „Magy. néprajzi-társaság“ ülésén felolvastatott és folyóiratában közöltetett. Jelenleg is egy nagyobb néprajzi tanulmánya van e társaságnál kéziratban.

A tanító fizetése lakáson, a fönt említett kert- és szántóföld haszonélvezetén kívül 500 frt és a tisztogatásért 5 öl keményfa, a melyből az iskola is fűtve lesz. Egyszersmint a hitközségi jegyzői teendőket is végzi, a melyért 50 frt tiszteletdíjat kap.

Az egyesült győr- és győrszigeti izr. hitk. népiskolának története.

Irta

Pfeiffer Mór.

A hol csak zsidók laktak, ott zsidó gyermekek sohasem nőttek fel tanítás nélkül. Minél jobban fejlődött a hitközségi élet a kor igényeihez képest, annál czéltudatosabban fejlesztették az iskolát és odatörekedtek, hogy azt minél magasabb színvonalra emeljék.

Győrött is, mint a legtöbb helyen, az ötvenes évek elejéig csak ugynevezett „chéderek“ találhatók, melyekben jobbadán héber tantárgyakkal foglalkoztak. Ezek között az utolsók voltak: a *Vogl*, *Goldberger* és *Epstein*-féle iskolák. Midőn hitközségünk az 1852. és 1853. évben az intelligensebb osztály sürgetésére rendes nyilvános iskolát alapított, a zugiskola-tulajdonosokat a templom szolgálatába fogadta. Így történt, hogy míg másutt a zugiskola tanítói a rendes iskolával válogatlan eszközökkel versenyeztek s anyagilag is bénítólag hatottak a rendes intézetekre s évek során át fenmaradtak, nálunk egy kardcsapással megszűntek és az iskola látogatása biztosítva volt.

Iskolánk történetét támogató néhány adat, mint említettük, az 1852/3-ik tanévtől fogva áll rendelkezésünkre. Nem maradt ugyan ezen időből sem jegyzőkönyvek, sem érdemsorozatok reánk, lehet, hogy még nem tartották elég fontosnak az efféle dolgokat, de lehet az is — és ez a legvalószínűbb, hogy miként magunk is tudjuk, tűz támadt a hitközségi irodában, mely sok irományt elpusztított és aligha nem ez *alkalommal váltak a pusztító elem martalékává az iskolára vonatkozó adatok.*

Bullatty Dávid, veterán kartársunk, most fejezi be iskolánkon 42. évi működését. Szerződése az 1854. tanév elejével kelt s ő idejövetele alkalmával már rendezet iskolát talált. Állításunk mellett tanuskodik az iskola irattárában létező, ezen kornak egyetlen régi emléke, az „Ehrenbuch“, melyben ugy a szorgalom, mint jó

magaviselet által magukat kitüntetett mindkét nembeli tanulók vannak bejegyezve.

Az első bejegyzés az 1856. tanévben történt. Itt már V. osztálybeli kitűnő tanulókra akadunk. E monográfia szűk keretéhez alkalmazkodván, csak azon tanulókat böngésztük ki ezen érdemkönyvből, kik jelenleg a tudomány, ipar és kereskedelem vagy más társadalmi téren kiválóbb helyet foglalnak el. Így: *König Gyula*, a budapesti politechnikum rektora, *Zuckerkandl*, a bécsi tudományegyetem hirneves tanára, *dr. Pfeiffer Fülöp*, hitközségünk köztisztviselője, álló elnöke, Az 1857/8. tanévben találjuk feljegyezve: *Tauber Károly* ügyvédet, iskolaszéki tagot, *dr. Winkler Adolfot*, a soproni hitközség elnökét, továbbá *Fleischmann Mihály*, *Meller Ignác*, *Friedmann Henrik* és a *Kubics* testvéreket, kik ez idő szerint valamennyien előnyösen ismert kereskedők. Az 1860-ik tanévben ott látjuk *Sauer Gyulát*, a hirneves bécsi író és — talán nem szerénytelenség annak felemlítése, hogy e sorok igénytelen írójának is sikerült ugyanakkor a kitűnő tanulók sorába felvergődnie.

Ezen idő körül az iskola tanítói voltak: *Weinberger*, *Kás Mór*, *Fischer A. S.* a bécsi Fröbelkertek későbbi alapítója és kiérdemült igazgatója.

Volt annak idejében az iskolának egy igazgatója is: bold. dr. *Popper Ármin*, a nemeslelkű és híres orvos, ki az iskolaszéket képviselte a „Statthalterei”-jal szemben s mint a későbbi évek jegyzőkönyveiből kitűnik, őszinte barátja volt a tanítóknak.

A leányiskolában már akkor is nagy súlyt fektettek a kézimunka alapos tanítására s e célból városunk leghiresebb két kézimunkatanítónőjét, u. m. *Goll Katalint* és *Legény Juliannát* alkalmazták. Tekintve, hogy az alkalmazottak mindegyike keresztény vallású volt, hitközségünk szabedelvű felfogását e tény napnál fényesebben bizonyítja, mely körülmény annál inkább kiemelandő, mert számos iskolát ismerünk abból a korból, melyekben keresztény tanítók működtek.

A legrégibb jegyzőkönyv az 1861. évről szól. Ugy a tanítótestület, mint a már akkor választott iskolaszék rendes jegyzőkönyvet vezettek. Az iskolaszéki gyűlésekből azonban csak 1875 április 8-án akadunk az első magyar jegyzőkönyvre, melyet bold. *Szép-hegyi* ügyvéd, iskolaszéki tag szerkesztett. A jegyzőkönyvek nyelve eddig német ugyan, de öröndetes és hazafias szellemről tanuskodik a „Pester Lloyd” hirneves vezércikkirójának, *Veigelsberg* Leónak, a nagy publiczistának 1861 április hó 7-én szerkesztett egy okmánya, melyben, mint a hitközség akkori titkára az előljáró-

ság nevében a tanítótestületet, rabbit és kántort felszólítja, hogy nagy Széchényink halálnapjának megörökítésére a templomban gyász-isteni tiszteletet rendezzenek. Jónak véljük megemlíteni, hogy ezek után az iskolánk történetére vonatkozó adatokat évtizedes csoportokra osztottuk.

Iskolánk ügyeit az 1860/70-iki évtizedben igen lelkes iskolaszéki gárda vezette, mely feladatát nemcsak a tanítás ellenőrzésében, a szorgalmi idő pontos betartásában lelte, hanem egész ténykedéséből kitűnik, hogy komolyan iparkodott az iskola és a tanítószemélyzet tekintélyét emelni s ezen cél elérésére semmiféle áldozattól sem riadt vissza. Iskolaszéki elnökök voltak: *Wolf Bernát*, *Friedmann Ignác* és *Hitschman S.* — Iskolaszéki tagok voltak kezdetben: dr. *Wimmer*, *Hirschl H.*, *Singer Károly*, *Friedrich*, *Frey*, *Deutsch Ignác*, *Schlesinger Herman*, *Leon Fülöp* és dr. *Ransburg Salamon*, rabbihelyettes később: dr. *Langfelder*, dr. *Roth*, dr. *Welsch*, *Schlesinger Zsigmond*, *Spitzer Zsigmond* és dr. *Schlesinger József*.

Voltak az iskolának igazgatói is, de csak ideiglenes minőségben s rövid ideig működtek, mert mint a legtöbb helyen, úgy az igazgatók uralma alatt nálunk is napirenden voltak a surlódások. Ezek tulkapásai gyakran elkészerítették a tanító-testületet. Miattuk nem egy derék tanító hagyta el állását.

Igazgatók voltak: *Fischer A. S.*, dr. *Ranschburg* és *Spitzer Bernát*. 1861-ben a Budapesten nemrég elhalt *Back Izrael* tanító nevével találkozunk. Ez még ebben az évben *Käs* és *Weinberger* tanítókkal együtt megvált intézetünkötől. A pályázati hirdetésben már a magyar nyelvet bíró tanítónak előnyt biztosítanak. Első sorban *Fischer* (Halász) *Nátánt* választják, utóbb *Mauksch Samut*, *Erbmann Jerómot* és *Pollak Mórt*, rendes tanítókul.

1864-ben *Spitzer Bernátot* szeződttetik. 1865-ben *Mestitz Ignácot* és *Klein* (Kilényi) *Mórt* választják, később ezek helyét elfoglalják: *Schwarz* és újra *Käs*. A növendékek száma folyton szaporodott, azért a tanerők sem voltak elegendők s így még három tanítót alkalmaztak, u. m.: *Rédlt*, *Kleint* és *Rosenfeldet*. A kézimunkát tanították a két lustrumban: *Goll Katalin*, *Erbmann* és *Mauksch* tanítók feleségei, később *Perlne* és *Schönfeldné*. Ezek ellenőrzésére 1861-ben *Goldschmiedné*, *Stern Jetti* és *Friedrich Ida* asszonyokból állott nőbizottság alakult.

Az éneket különösen pártolták, mert míg most óraterünkben az ének hetenkint egy-egy órával szerepel, akkoriban *Stiglitz Sándor* énektanító minden héten 4 órát adott. A növendékek nemesak da-

lokat tanultak, hanem az ifjúsági istentiszteletre szükséges énekeket is elsajátították.

Istentiszteletet csak a leányok számára tartottak; később, mikor a szülők a fiukat már nem igen vezették a templomba, akkor az egész növendéksereg részére együttes szombati és ünnepi istentiszteletet szerveztek. Akkor is, valamint a legutóbbi években újra történt, a tanítók a heti szakaszoknak oktatásra és buzdításra alkalmas anyagát használták fel, hogy ezek alapján exhortációikat megtartsák.

A fejlettebb fiuk számára „Talmudtóra”-iskola is volt, melynek első tanítójául *Goldberger* van megnevezve. Ifjúsági könyvtárunk alapítása is ezen korba esik. 1862-ben 100 frtot szavazott meg az előljáróság kisebb-nagyobb művek bevásárlására.

Az iskola bérházakban volt elhelyezve egészen addig, míg 1868-ban a hitközség elhatározta, hogy templomot és iskolát épít és e célra 130.000 frtot szavazott meg.

Ezen évtizedben még a soproni Statthalterei az ő „Hohe Schulbehördé”-je útján gyakorolta az iskolai felügyeletet. A tanfelügyelő volt dr. *Kádas* Rudolf, kinek minden, az iskolát érdeklő ügyet, mint: tanító megválasztását, elbocsátását stb. be kellett jelenteni. A Statthalterei 1863-ban tette iskolánkat „Hauptschulé”-vá és ugyan ő szüntette is meg 1866-ban ezen elnevezést. 1863-ig mindenütt kath. lelkészek szerepelnek mint tanfelügyelők. Innentől fogva azonban már felekezeti tanfelügyelők is vannak, kik számára a Statthalterei rendeletére a hitközségek részéről díjazás is jár.

A mi a tanítók díjazását illeti, az nagyon gyakori változásnak volt alávetve, mindig a hitközség pénzügyi viszonyaitól függött, de soha és sehol sem találjuk, hogy ennek megállapításában szűkkeblőség vezette volna az előljáróságot. Így *Fischer* A. S. ideigl. igazgató 750 frtot, *Bullatty* Dávid mint vezető-tanító a leányiskolában 650-et, a többiek 5—600 frtot kaptak.

Iskolánk egész történetében csak egyszer és pedig 1863-ban fordult elő, hogy az előljáróság, tekintve az általános pangást, a tanítók fizetéséből 100—100 frtot levont. Gyenge vigasznak mondható ugyan, hogy az előljáróság máskülönben teljes megelégedését fejezte ki működésük fölött. Még 1865-ben is fizetésjavítás helyett dicséretet aratott a tanítótestület kiváló szorgalma fejében; de már 1866-ban 15% drágasági pótlékot és 1867-ben 20%-nyi fizetésfelemelést szavazott meg a tanítóknak.

Az 1868. évi költségvetésből kitűnik, hogy az iskolára már 6568 frtot áldoztak. A fődíj állott: a) 500 frtos segély az iskola-

alapból és 1031 frt városi subvencziából, b) a tanulók tandijából. Fizettek pedig az I-ső (elemi) osztálybeliek 1 frt 20 krt havonként és a többi osztálybeliek 2 frtot. Megjegyzendő, hogy az iskolapénz 12 havi részletre volt felosztva, mert tulajdonképpen csak a szigoruan vett ünnepnapokon volt szünet. Két havi, azaz július és augusztusi nagy szünidőt nem ismert a zsidó népiskola, csak később, a 70-es évek elején, midőn e tekintetben is az országos törvényekhez simulunk és az iskolapénz némi felemeléssel 10 részletre osztatott. 1861-ben a vasárnapi iskola áldásos intézménye is meghonosul, hogy a kereskedelmi és iparos-tanoncok igen csekély tandij mellett kellő kiképzetésben részesüljenek.

1863-ban az előljáróság újabb jelét akarja adni a tanítótestület iránti elismerésének s e czélból a legidősebb tanítót, *Erbmann*t, tiszteletbeli tagjává választja. Sok idő telt el azóta, de e nemes példa azóta követésre többé nem talált.

Egyes tanítók az irodalom terén is kiváltak. 1861-ben *Fischer* A. S., ideiglenes igazgató, „Palmen und Zedern“ czimű munkát irt s a hitközségnek ajánlotta. Ezért az előljáróság dicsérő okmánynyal tüntette ki és 50 frtnyi tiszteletdíjat szavazott meg neki. *Fischer* (Halász) Nátán „Zsidó ifjusági iratok“-at bocsátott közre. E törekvés annál is inkább dicséretre méltó, mert abban az időben nem igen akadtak még ilyen zsidó-magyar szellemben irt munkákra. Azonkívül akkor adta ki az iskola számára a „Magyar nyelvtani katekizmus“-t. A hitközség 100 frttal jutalmazta irodalmi működését.

Helyén valónak találjuk itt megemlíteni, hogy az iskolának már az 1862—63. tanévben magyar nyelven szerkesztett „Értesítője“ volt, melynek előszavát *Fischer* (Halász) Nátán írta meg. Érdekes része ennek az értesítőnek, hogy *Krausz* Miksa kitűnő tanuló neve a következő észrevétellel van kiemelve: „Ezen tanuló a magyar tantárgyakhoz való különös előszeretete és ennek folytán ezekben tett kitűnő előmenetelénél fogva — más tanoncok felbuzdítására — dicséretképen fel kell említenünk“. Az így kitüntetett tanuló jelenleg előkelő győri ügyvéd és iskolaszéki tag. Jellemző, hogy jelen „Értesítő“ mindeddig mint drága relikviát őrzi okmányai között.

Ehrentheil Mór itt írta akkor a „Charakterbilder“ czimű könyvét, mely kiváló zsidók életrajzát tartalmazza.

Az 1869/70. tanévben dr. *Wellisch* Gyula volt iskolaszéki elnök, őt *Wehle* Benedek követte, ki szigorú rendet kívánt ugyan, de a tanítók számára fizetésjavítást is eszközölt, mi fényes világot vet az ő igazságszeretetére. Még rövid ideig elnökkölt *Wottitz* Károly

ügyvéd is, kit *Weidmann Adolf*, kir. kereskedelmi tanácsos követett. E jelen férfit két évig mint iskolaszéki tag vett részt iskolánk ügyeiben, 1873. évi márczius 5-ike óta pedig elnöki minőségben megszakitás nélkül áll iskolánk élén.

Ugyanakkor tartott iskolaszéki gyűlésen dr. *Riesz Ignác* egyhangulag nyerte el az alelnöki tisztelet, melyet azóta szintén sikeresen visel megszakitás nélkül.

Ez időbeli iskolaszéki tagok voltak: dr. *Ranschburg Salamon*, dr. *Popper Ármin*, dr. *Schlesinger József*, dr. *Pfeiffer Fülöp*, dr. *Stern Gyula* és később *Széphegyri Jakab* ügyvéd és *Schey Lipót* főreáliskolai tanár.

Ezen jeles férfiak vezetése alatt új életre ébred és virulásnak indul az iskola. Ekkor kezdődött az iskolaszék és tanítók azon vállvetett munkássága, melynek első eredménye abban mutatkozott, hogy *Kapuvári Vargyas Endre* kir. tanácsos, tanfelügyelő, illetékes helyre intézett hivatalos átiratban többször megdicsérte a tanítókat, azonkívül pedig a győri „Hazánk”-ban is bő dícséretekkel halmozta el intézetünket, azt kerülete „minta-iskolájá”-nak nevezvén.

Az 1870/80-iki évtizedben az iskola tanítói gyanánt szerepelnek: *Bullatty*, *Rosenfeld*, *Mauksch*, *Weinberger Lipót*, *Singer Mór*, *Stern Mór*, *Becher* (Szőgyi) *Ignác*, ki 1876-ban saját kérelmére torokbaja miatt elbocsáttatott, *Rédl Sámuel*, *Schwarcz*, *Mauksch Czeccilia*, *Goll Katalin*, *Singer Adolf*, *Klein Simon*, *Baumgarten Sámuel*, *Pfeiffer Mór*, *Schön Bernát*, *Krämer*, *Nátán*, *Szőgyi G. V.*, *Fischer József*, *Weinberger Róza*, *Frank Julia*, *Boskovitz Flóra*, *Goll Fanni* és *Bullatty Anna*.

Hárman e tanítók közül kidőlték a sorból és a győrszigeti izr. sirkertben aluszszák örök álmukat, nevezetesen, *Mauksch*, *Singer Mór* és *Klein Simon*. Legyen nekik könnyű a hant és pihenjenek édesen az üdv honában!

Ugy a hitközségnek, mint az iskolai bizottságnak e gyászeseeményekkel szemben helyén volt a szive, sőt *Singer Mór* halálakor dr. *Popper* gyűjtőívet vett a kezébe és nemes buzgósággal rövid idő alatt közel 1000 fittal lephette meg a gyászoló családot. Az előjáróság az elhaltak özvegyeihez meleg részvétiratokat intézett, a helyettesítő tanítóknak pedig a külön fáradozásért 100 frt remunerciót szavazott meg.

Mindjárt az évtized kezdetén, 1870 október havában felépült a győri zsidóság büszkesége: a templom és az iskolaépület, de ugyan-ezen év december 1-én hitközségünk egy töredéke külön (orthodox) községgé alakult, külön templommal, külön iskolával. Növen-

dékeink száma e miatt némileg megfogyott, mert, mint a törzs-könyvünk mutatja, már 1860-ban 200 növendékünk volt és egy évtized múlva, azaz 1870/71. tanévben csak 260; de 1880-ban már 350-re szaporodott fel a tanulók száma.

Midőn a tanítók atyja: báró *Eötvös* József miniszter, örökre lezárta szemeit, a tanítótestület az összes tanulókkal gyászisteni-tiszteletet tartott, a melyen a nagy halott hervadhatatlan érdemeit egy tanító méltatta.

Az iskolai élet évkönyveiben szintén felejtethetlen marad dr. *Pauler* Tivadar (1872) és *Trefort* Ágoston, volt közoktatási miniszterek látogatása. Az előbbi a tanítótestület jelenlétében a legnagyobb elismerését fejezte ki a látottak fölött. *Trefort* Ágoston kíséretében *Gönczi*, *Mészáros* és *Hegedüs*, miniszteri tanácsosok voltak. *Nagel* Benő, hitközségi elnök és *Weidmann* Adolf, iskolaszéki elnök, nagyobb küldöttséggel fogadták a magas vendégeket. Ez alkalommal mondá *Trefort*: „Ha a belső, az uralkodó szellem — mint hiszem is — a külső fénynek és pompának megfelel, akkor tökéletesen meg lehetünk elégedve.

Az országos zsidó kongresszusra a hitközség *König* Károlyt választotta s ez a tanítók iránt való érzelmének azzal adott kifejezést, hogy 1000 frtnyi alapítványt tett az itteni tanítók javára, melynek 100 frtnyi kamatait a tanítók néhány éven át élvezték, de halála után neje, rossz besugói tanácsára, az egész alapítványt visszavonta. Örök időre halhatatlanná tette magát hitközségünk és iskolánk kegyes jótévője, *Schreiber* Ignác, kir. tanácsos, községi kerületi elnök, midőn 1876-ban elhalt bátyja, *Schreiber* Mórícz emlékére első alapítványát tette intézetünk szegénysorsu tanulói felruházására. E nemes férfiú többi alapítványairól annak helyén kívánunk szólni.

Hogy mily fontosnak tartotta az iskolaszék a német nyelv mívelését és terjesztette növendékeink között, mi sem mutatja világosabban, mint ama körülmény, hogy a Bécsben tartott tanítógyűlés látogatása céljából 8 napi szabadságot engedett tanítóinak Büszkeséggel mondhatjuk azonban, hogy az idegen szellem körünk-ből teljesen elköltözött és nem kísért többé közöttünk.

Ezen időben az iskolaszék ismét úgy találta, hogy egy igazgatói állás szervezése az iskolaügy előnyére válnék és e minőségben *Spitzer* Bernátot választották meg 1000 frt fizetéssel. Ezen új intézkedéssel a régi állapotok kaptak lábra, a surlódások ismét megújultak, minek következtében nem is sokáig tarthatta fenn magát.

Minden, a tanítás körébe vágó kérdés a rendes havi értekez-

leteknek képezte megbeszélés és beható szakszerű megvitatás tárgyát.

Ugy látjuk, hogy az 1873 márczius 19-én tartott értekezleten a tanítók a félévi vizsgák beszüntetését hozták javaslatba, mit az iskolaszék, a tanítók meghallgatása után el is fogadott.

1874 május hó 5-én tartott értekezleten a már kibővített tan-czél átdolgozásával foglalkoztunk, de ennek hiányain gyökeresen csak 1876-ban segítettünk *Schey* Lipót, isk. biz. tag közreműködése mellett.

A fegyelem fentartása körül minden időben kisebb-nagyobb kellemetlenségek támadván, 1876 november 12-én kimondatott, hogy a testi büntetés csak az egész tanítóttestületnek előleges tanácsko-zása, illetőleg jóváhagyása után és ekkor is a tanítói kar jelenlété-ben foganatosítható, oly esetekben, midőn a büntetés egyéb nemei eredményteleneknek bizonyultak.

Legközelebbi értekezletünkön a különféle tanítási rendszerek képezték a tanácskozás fő tárgyát. Ekkor a tanítóttestület egyhangu-lag a szakrendszer mellett nyilatkozott s ez értelemben fordult az iskolaszékhez, meggyőződése lévén, hogy csak ez uton felelhet meg legjobban kötelességének és a köztváramozásnak, csak így emelheti az iskolát anyagi és szellemi tekintetben azon fokra, melyen állania kell. A tantestület előterjesztéséhez csak részben járult hozzá az iskolaszék, a mennyiben a leányiskolában a szakrendszert, a fiu-iskolában pedig az osztályrendszert állandósították.

A leányok továbbképeztetése nem csekély gondot okozott elől-járóságunknak. Részben a kormány figyelmeztetésére, részben ma-gasabb leányiskolák hiányában, kénytelen volt a hitközség a 6. osz-tályt felállítani, melynek vezetéseért a tanítók külön díjazásban részesültek. Még két nevezetes intézményt rendszeresítettek ez év-ben: az ismétlő iskolát és a tornatanítást. Az előbbit mit tanítók vezettük felváltva, az utóbbit *Magvassy* városi tornatanító, a melyért a tanulók 1—1 frt évi díjat fizettek.

1876/77. évben nagy árvíz öntötte el Győrszigetet és Győr-Uj-vároست, melynek következtében a tanítás sokáig szünetelt. Iskola-termeink akkor néhány száz hajléktalan embernek szolgáltak mene-dékül. Az elmulasztottakat némileg pótlendő, a peszach félünnepek alatt is folyt a tanítás.

Az országos tanítói nyugdíj intézmény létesítése is ez évtizedbe esik. A felekezeti tanítóság ezt nem csekély idegenkedéssel fogadta s azért 1875-ben az előljáróság és a tanítóttestület abban állapodott meg, hogy az utóbbi nem az állam, hanem az országos izr. iroda

által tervbe vett nyugdíjkötelékbe véteti fel magát. Miután azonban az nem is létesült, a tanítóttestület az állami intézményhez csatlakozott.

Az 1877/78. évben tartott hitk. közgyűlés, méltatván a tanítók fáradozásait, ezeket választási joggal ruházta fel és 50 frtnyi pót-lékot szavazott meg számukra.

Az 1880/90-iki évtizedben az iskolaszék tagjai voltak: *Weidmann* Adolf, kir. ker. tanácsos, elnök, dr. *Riesz* Ignác alelnök, továbbá dr. *Ranschburg* Salamon, dr. *Bienenfeld* Lajos, *Danneberg* Károly, dr. *Pfeiffer* Fülöp, *Holczner* Adolf, *Széphegyi* Jakab ügyvéd, *Schey* Lipót, főreáliskolai tanár, *Krausz* Miksa ügyvéd, *Perl* József ügyvéd, *Tauber* Károly ügyvéd, *Lasz* Samu főreáliskolai tanár, dr. *Fischer* Gyula főrabbi, dr. *Gutmann* Lipót városunk tb. főorvosa, *Szalczner* Lipót hitközségünk pénztárosa és *Herzl* Zsigmond, kiknek mindegyike buzgalommal tölti be tisztét és a tanítókkal egyetemlegesen, lelkesen fáradoznak, hogy az iskola felvirágzását előmozdítsák.

Az iskolaszék ezen buzgó tagjai közül a Gondviselés dr. *Ranschburg* Salamont, *Bienenfeld* Lajost, *Széphegyi* Jakabot és *Holczner* Adolfot mindnyájunk fájdalomára magához szolitotta.

Tanítók voltak ez időközben: *Bullatty* Dávid, *Baumgarten* Samu, *Pfeiffer* Mór, *Fischer* József, *Schön* Bernát, *Szógyi* G. Vilmos, *Goll* Fanni, *Boskovitz* Flóra, *Weinberger* Rózsa, *Frank* Julia. 1884-ben *Frank* távoztával ennek helyét *Stern* Sarolta foglalja el, 1886-ban *Stern* helyét *Singer* Fanni töltötte be. 1888-ban *Fischer* József, 1889-ben pedig *Weinberger* vett bucsut iskolánktól, kinek helyébe *Steiner* Lina lépett, végre a megbetegedett *Boskovitz* helyett *Friedrich* Rizát választották meg iskolánkhoz, hol ugyanaz évben *Huber* Béla volt a segédtanító. 1888 óta *Szántó* Adolf főkantort tanítja az éneket és *Magvassy* Mihály, ki kezdettől fogva a fiuk tornatanítója, ezen minőségben működött mostan is.

Történetünk negyedik évtizede kezdetén volt *Goll* Katalin és *Bullatty* Dávid 25 éves jubileuma, 1880 július 2-án. E jubileum úgy a hitközség, az iskolai előjáróság és a tanítóttestület, valamint diszes vendégkoszoru jelenlétében nagy fénynyel ment végbe. A jubilánsokat a hitközség értékes sorsjegyekkel lepte meg, a tanítóttestület remek albummal kedveskedett, a tanulók pedig ezüst serleget nyújtottak át az ünnepelteknek.

1881 márczius 7-én nemesszivűségéről rég ismeretes *Schreiber* Ignác, kir. tanácsos és községkerületi elnök, a hitközség előjáróságához két alapítványi oklevelet nyújtott be. Az egyik az iskolánkon működő tanítók megjutalmazására biztosít évi 50 frtot, a máso-

díknak kamatait az iskolát látogató szegény gyermekek felruházására fordítják.

Az iskola beléletét tekintve, sokféle változást és fontos újítást észlelhetünk. Az iskolaszék rég meggyőződén, hogy a nyilvános vizsgán adott feleletek a tanulók végleges osztályzatára nem lehetnek mértékadók, 1883-ban lényegteleneknek nyilvánítá az évrő vizsgákat és azokat disz-vizsgáknak nevezte el. Azonban, hogy az iskolaszék a növendékek haladásáról alapos meggyőződést szerezhessen, az ugynevezett kis vizsgákat rendelte el. Egy iskolaszéki tag jelenlétében minden egyes növendék minden egyes tárgyból vizsgálat alá kerül s a nyert feleletek szerint közös megállapodással nyeri minden egyes tanuló osztályzatait. Ezen kis vizsgák az illető osztályokban, a közönség kizárásával tartatnak s a közvetlen utánuk tartandó disz-vizsgákon a már megállapított osztályzatokon változtatni nem lehet.

A kis vizsgák befejezésével az érdemsorozatok nyomdába kerülnek s az értesítők rendszeren július 1-én osztatnak ki. Megjegyezzük, hogy hosszú szünetelés után az 1880/81. tanévben jelent meg újra az első iskolai értesítő.

A zsidó iskolák azon régi szokása, mely szerint a gyermekeket minél tovább ott fogták az iskolában, némiképpen reánk is átszarmazott, mert még 1884-ig naponkint 6 órát tanítottunk.

A tanítótestület ez érdemben 1884 márczius 30-án memorandumot terjesztett az iskolaszék elé, a melyben a 6-ik óra eltörlését kérte, ennek fejében inkább hajlandónak nyilatkozott hetenként kétszer a tanulókkal kirándulást eszközölni a szabadba. Az iskolaszéki elnök hatalmas befolyásával és a fiatal iskolaszéki tagok támogatása mellett sikerült eme korszerű eszmét megtestesíteni. Azóta naponta d. u. 4-ig tanítunk, de a tanulókkal való kirándulások a gyakorlatban be nem váltak.

A fél napi szünetekkel is változás történt. Régebben kedden és pénteken volt fél napi szünet; a 80-as évek elején nyár idején már szerdára és vasárnapra tétettek át, most pedig már egész éven át e napokon tartjuk a fél napi szüneteket.

Az 1886/7. tanév legnevezetesebb mozzanatai közé tartozik dr. *Ranschburg* Salamon, tudós rabki és iskolánk közel negyedszázadon át volt hittanárának jubileuma, életének 70. születésnapja alkalmából. Ez ünnepély a tanítótestület kezdeményezésére az előjáróság és iskolaszék, a helybeli tanintézetek képviselői és számos vendég jelenlétében folyt le. Az ünnepeltet mindennemű nagy óvázciókban részesítették és értékes ajándékokkal halmozták el.

Ugyanezen tanév folyama alatt egyebekben is nagyszerű hala-

dás mutatkozik. Mig a bibliát német nyelvre fordítottuk, csak a a német nyelvnek tettünk szolgálatot a héber ismeretek rovására, mert sehogy sem sikerült a tanézél elérése. Azért kísérletképpen egy osztályban a bibliát magyarra kezdtük fordítani és az eredmény feltűnően kedvezőnek mutatkozott. Az iskolaszékhez intézett beadványunkban — e sikerre hivatkozva — iskolaszékünk a szent ügynek szolgálván, kimondta, hogy ezután az egész iskolában magyarra fordíttassék a biblia.

Ugyanekkor határozatba ment, hogy az orsz. izr. tanítóegyesület könyvkiadványai iskolánkban használatba veendők. E határozattal iskolaszékünk úgy egyesületünknek mint iskolánknak nagy szolgálatot tett, a mennyiben saját érdekeinket mozdította elő és tanítványaink kitűnő tankönyveket nyertek.

Leánynövendékeink a IV. osztály befejezése után mindinkább az áll. polgári iskolába sietnek, miért is az előjáróság kénytelen volt a VI. osztályt beszüntetni, sőt egy évvel később, tanulók hiányában, az V-et is beszüntette. Ujabbán a beszüntetett osztályok felállításával ismételve foglalkozik előjáróságunk.

A bibliatörténetet mindeddig csak a fiuiskola felsőbb osztályában tanítottuk, de a tárgy fontosságát felismervén, a tanítótestület ajánlatára iskolánk minden osztályában, épp úgy a leányoknál is, azóta mint rendes tantárgy szerepel.

Hitközségünk azon régi terve, hogy egy magyar rabbit alkalmaz, mindig csak dr. *Ranschburg S.*, a megboldogult iránti kiméletből nem valósulhatott meg; de 1887-ben hő vágyunk beteljesedett. A hitközség ugyanis főt. dr. *Fischer Gyula* személyében főrabbit és magyar hitszónokot nyert. Installációja az egész hivatalos város színe előtt fényes ünnepélylyel ment végbe. A templom bejáratánál az előjáróság egyik tagja szép szavakkal fogadta, a tanítók nevében csekélységem üdvözölte, oltalmába ajánlván hitközségünk legföltettebb kincsét, az iskolát.

Az iskolaszéki ülésben, melyben dr. *Fischer Gyula* először vett részt, az elnök az ifjuság gondozását igen meleg szavakban ajánlotta a főrabbi ur jóindulatába, mire az új lelkipásztor azon ígéretet teszi, hogy oda fog minden erejéből törekedni, hogy a tanulóifjuság vallásos és magyar szellemben neveltessék. Lelkesedéssel és büszkeséggel mondhatjuk, hogy szeretett főrabbinak beváltotta szavát, mert a tanítóknak mindenkor őszinte hűve és jóakarója, a tanulóifjuságnak pedig mindenkor jószágos lelki atyjaként járt el magasztos hivatásában.

Az értesítőt, mely eddig tisztán az érdemsorozatokat tartalmazta, főrabbinak ajánlatára az 1887/8. tanévben ismét, majdnem

20 évi szünetelés után, előszóval, tanczéllal, iskolai adatokkal és statisztikai kimutatásokkal bővítve adjuk ki. Az első évben ő maga írta a bevezető cikket, az értesítő további évfolyamaiban pedig *Schön* Bernát, *Pfeiffer* Mór, *Szőgyi* G. Vilmos és *Singer* Fanni felváltva írtak bevezető cikkeket.

Ugyancsak a főrabbi ur buzdítása folytán a tanulók imaházába új frigyláda és új perchesz szereztetett be az ifjusági istentisztelet méltóságának emelésére. A szekrényt a hitközség készíttette, a függöny költsége pedig a tanulók által gyűjtött pénzből került ki. A függönnyt nagyban díszítő aranyhimzés az ügyességéről annyira híres *Goll* Fanni tanítónőnk művészi munkáját hirdeti. A két szent tárgyat ünnepélyesen felavattuk.

Ugyanekkor új életre kelti főrabbink az ifjusági istentiszteletknél elmaradhatatlan oktató és vallás-erkölcsös életre buzdító exhortációkat, melyeket a tanítók minden héten a szentírás illető fejezetéből felváltva mondanak el. Ezen beszédek vagyis jobban mondva szentírásbeli magyarázatok kitűnő hatással és befolyással vannak a gyermekek kedélyére s feltétlenül halalmas eszközül szolgálnak azok erkölcsös, vallásos nevelésére. Nálunk ez már annyira meghonosodott, hogy örömmel teljesítjük ebbeli kötelességünket és a gyermekek nagy figyelemmel és áhitattal hallgatják a hozzájuk intézett szavakat. Iskolaszéki tagok és vendégek majdnem minden alkalommal jelen vannak az ifjusági isteni tiszteleten. A legutóbbi időben számos nagyobb iskola tanítótestülete részletes ifjusági istentiszteletünk leírását kérte tőlünk és tudomásunk szerint az általunk követett módot el is fogadta.

Minden tanévet a templomban ünnepélyes istentisztelettel kezdjük meg és ugyancsak hálaadó istentisztelettel fejezzük be, Ugyancsak újra szervezi főrabbink 1889-ben a Talmudtóra iskolát, mely biztos alap és szakszerű vezető hiányában idejövetele előtt többször szünetelt.

Ezen intézmény fönmaradását biztosítani óhajtván, eddig is egy kis törzsvagyont szerzett számára. A tanítással az e célra alkalmazott *Ehrlich* Mór rabbi bizatott meg, ki szakavatottságánál ogva ez intézményt annyira megkedveltette, hogy a legutóbbi tanévben már 80 középiskolai és 25 népiskolai tanulója volt. A tanczél és a tanórák számának meghatározása, valamint a tanítás ellenőrzése külön iskolaszékre van bízva, melynek élén a főrabbi áll. A tankönyveket és az év végén kiosztandó jutalmakat az e célra gyűjtött adományokból fedezik.

A feloszlás veszélye fenyegette ez évben iskolánkat, a meny-

nyiben a város az 5928 frtra rugó egyházi és iskola-segélyt megszüntetni akarta. Ezen összeg u. i. a hitközség tagjainak számarányában a városi adóból már évtizedek óta tétetik folyóvá. A város az egyes felekezeteknek az önmegadóztatást ajánlotta, azaz, hogy ők maguk vessék ki és hajtsák be ezen adó-kvótát; de hitközségünk a jövedelem esökkenésétől tartván, a miniszteriumhoz felebbezett, hol a régi módozat megtartása mellett történt a döntés. Azóta többször kísértett ez eszme, de lelkes képviselőink ellentállásán mindig megtört.

Iskolánk ez évtizedben sem menekült a különféle csapásoktól. Így az 1882. évi január hó 29-én az áldott jólelkű *Goll* Katalin, iskolánknek majdnem 30 éven át volt kézimunka tanítónője, hosszas szenvedés után meghalt. Temetésén a hitközség és az iskola előjárósága, a tanítótestület a növendékekkel és más intézetek küldöttei vettek részt. Koporsóját számos koszoru díszítette és *Schön* Bernát megható beszédben bucsuztatta el a zsidók szolgálatában megöszült keresztény kartársat.

1883. évi január hóban, most már másodizben nagy árviz sujtotta városunkat, mely miatt a tanítás hat hétig szünetelt. Tantermeink és a tanácsterem több mint 400 embernek adtak menedék-helyet. A különféle felekezetekhez tartozó menekülteket hitközségünk és nőegyletünk naponkint friss étellel látta el. Az orsz. izr. tanítóegyesület sem feledkezett meg árvizkárosult tagjairól és *Schön* Bernát kezeihez tetemes pénzösszeget juttatott, ki azt egyenlő részekben kiosztotta az illető kartársak között. *Kapuvári Vargyas* Endre buzgólkodása folytán az állam is segélyben részesítette a szerencsétlenül járt tanítókat.

E sorok írója e szomorú idők alatt sötét napra ébredt, midőn január 17-én felejtethetlen neje, szül. Bullatty Anna, 22 éves korában örökre megvált kedveseitől. A boldogult 3 évig volt odaadó, hű tanítónője iskolánknek. A tanítótestület e gyászos eset alkalmával családias együttérzésének adott kifejezést, mert ámbár minden egyes tagjának bő alkalma volt átszenvedni a nagy árviz borzadalmait, nem késett a boldogult kartársat, hóban, fagyban, mellékutakon, a távol fekvő temetőbe, hová kocsin akkor nem juthatott senki, vállain, örök álmai pihenőjére juttatni.

Hálás szeretettel zárom e nemes tettért a tantestület minden egyes tágját szívembe.

A ragályos betegségek is több ízben visszahatással voltak iskolánkra. Ez okból 1885-ben három hétig, 1886-ban szintén 3 hétig szüneteltek az iskolák. Utóbbi esetben a bel- és nádorvárosi tanulók

még heteken át voltak kitiltva az iskolából s azért a tanév végén vizsga helyett csak zárünnepélyt tartottunk. 1890-ben pedig több mint 200 növendék egyszerre feküdt betegen influenzában.

Iskolánk nemcsak a társiskolák, hanem a felsőbb tanintézetek nevezetesebb ünnepségeinél, gyász- és örömnapijaiban is részt szokott venni. 1884 április hóban Ő Felsége *Vaszary* Kolos, hercegprimást, akkor még helybeli főgimnáziumi igazgatót, a *Ferencz József* rendjellel kitüntetvén, mi is levél útján adtunk kifejezést legnagyobb örömünknek és őszinte kívánságainknak az érdemes főpap iránt táplált érzelmeinket tolmácsolván. Erre a nemes főpap a következő sorokat intézte hozzánk: „A győr-ujvárosi izr. népiskola tek. Tanítótestületének Győrött. Fogadja a mélyen tisztelt tekintetes Tanítótestület meg nem érdemelt legfelsőbb kitüntetésem alkalmából hozzám intézett üdvözléteért, kegyes megemlékezéseért és szíves figyeleméért legbensőbb köszönetemet. Fűzzön egybe bennünket magasztos hivatásunk; tiszteljük, szeressük egymást a jövőben is. Fogadja a tek. Tanítótestület ismételten hálám kifejezését s engedje felhasználnom az alkalmat mély tiszteletem kifejezésére, melylyel mindenkor voltam és mindig leszek a tek. Tanítótestületnek Győrött, 1884 ápril 24-én, őszinte kész szolgálója és lekötelezettje, *Vaszary* Kolos, gimn. igazgató“. — Midőn két évvel később rendtársai őt főapátjuknak választották, személyesen üdvözlöttük. A főapát válasza, mely akkor az összes fővárosi lapokat bejárta, így hangzik: „Van-nak önök között, uraim, néhányan, kik az én vezetésem alatt nyerték kiképeztetésüket. Azok tanui lehetnek, hogy az én tanulóim között soha sem tettem különbséget. Én 31 év óta állok az iskola szolgálatában s a tanúgynek akarom a jövőben is szentelni erőmet, szívemet, életemet. Kartársak fogunk maradni ezután is. És ha külföldi templomokban imádjuk is istenünket, van egy út, a melyen mindig találkozhatunk, ez a szeretet útja. Éljenek mindnyájan boldogan és soká!“

Szívünk egész lelkesedésével örökitjük meg e két mozzanatot, de tegyenek tanuságot egyszersmind a fenkölt szellemű és nemesen érző főpap gondolkozásáról is. Sok ilyen fenkölt gondolkozásu papot adjon isten szeretett hazánknak!

Egy követésre méltó intézményről, melyet 1888-ban létesítettünk, kell említést tennünk. A tanítótestület, a főváros példáján buzdulva, az éhező iskolások javára gyűjtést rendezett. A gyűjtés 360 frtot eredményezett s ez összegből a téli hónapokon keresztül 30 szegény gyermeket jó ebéddel láttunk el. A következő évben a más felekezetű népiskolák is követték e példánkat s később az

egész város területén levő éhező iskolások felekezetkülönbség nélkül közös pénztárból nyertek táplálékot.

Kapuvári *Vargyas* Endre, kir. tanácsos, tanfelügyelőnek Veszprém megyébe történt áthelyezésekor *Stáhly* György, kir. tanácsos, neveztetett ki tanfelügyelőnké, ki is 1889 febr. 22-én tette nálunk első látogatását és az egyes osztályokban tapasztaltak fölött osztálykönyveinkben legnagyobb megelégedésének adott kifejezést.

Iskolánk szegény tanulóinak különféle szükségleteire *Pfeiffer* és *Szőgyi* tanítók több ízben műkedvelő előadást rendeztek. Az elért siker fejében a rendezők mindannyiszor az iskolai előjáróság jegyzőkönyvi köszönetét érdemelték ki.

Iskolaszékünk hathatós támogatásának és buzgólkodásának köszönhető iskolánk felszerelését érintő amaz újabb vívmány, mely szerint 1884-ben elhatároztatott, hogy a rossz állapotban levő, elavult fapadok helyett ezentul czélszerű vaspadok alkalmazandók. E határozat, tekintettel a költségek tetemes voltára, olykép fogantatosított, hogy évről-évre egy-egy osztályt szereltek fel a Feiwel-Likróth-féle vaspadokkal. Ma már mind a kilencz tantermünk ilyen esinos és alkalmas vaspadokkal bir.

Még két alapítványról kell említést tennünk, melyek ez évtizedben keletkeztek. Egyik a „Schlesinger Hermann“-féle alapítvány, mely két templomi üldhelyből áll s melynek jövedelme két szegény és jó iskolás gyermek felruházására fordítandó. A másik a „König Károly“-féle alapítvány. Alapját 1700 kor. névértékű 4%-os koronajáradék képezi, melynek kamatjaiból szintén szegény iskolás tanulókat látnak el téli ruhával.

Elérkeztünk az utolsó, vagyis az 1890/95. éveket magában foglaló lustrumhoz, melyet iskolánk általános virágzása korának nevezhetünk.

Változás az iskolaszék kebelében csak annyiban állt be, a mennyiben a — sajnos — korán elhunyt *Bienenfeld* Lajos ügyvéd helyébe *Bossányi* Zsigmond került. A tanítótestület körében pedig az eltávozott *Steiner* Lina helyét *Abelesz* Ilona foglalta el. Segéd-tanítók voltak kisebb-nagyobb ideig: *Huber* Béla, *Gránitz* Vilmos és *Gold* Ida.

Nemcsak iskolaszékünknek, hanem előjáróságunknak is, melynek élére dr. *Pfeiffer* Fülöpöt választják elnökül, — minden téren „haladás“ a jelszava. És ez évről-évre mutatkozik is. Az iskola sok új berendezést nyer, minél fogva az osztályok tisztábbak s télen melegebbek, t. i. minden tanteremben Meidinger-féle kályha kerül és az új angol árnyékszékek alkalmazása következtében tisztább az

iskola levegője, mi az iskolai hygieniának egyik legjelentékenyebb tényezője.

A tanítótestület külön tanítói-tanácskozó szobát nyer és az 50 frtos pótlék a rendes fizetéshez csatoltatik s így a férfi-tanítók évi fizetése 700 frtra emelkedik. Ez a tény is magán hordja az új aera bélyegét.

A tanítótestület az orsz. izr. tanítói árvaházra majdnem 800 forintig gyűjtést eszközölt, melyhez úgy a hitközség, mint a tanítótestület 100--100 frttal járult. Gyűjtöttünk továbbá az árvamegyei inségesek számára és több ízben az Eötvös-alapra.

Határozatba ment továbbá, miszerint a nyári hónapok folyama alatt a fiuiskola felsőbb osztályainak növendékeivel kétszer hetenkint a templomban rendes isteni tiszteletet tartunk. Ez eszme megtestesítésének gyümölcsét örömmel szemléli a tanítótestület, a mennyiben alkalma nyílik tapasztalhatni, hogy a vallásos érzelmek fejlesztésére, valamint a zsidó szertartások megismertetésére a gyakorlati istentisztelet a legalkalmasabb és egyedüli közvetlen eszköznek bizonyul.

1891/92-ben, *Széchenyi* István születésének 100-ik évfordulójára iskolai ünnepélyt rendeztünk. Minden tanító saját osztályában a nagy férfiú életrajzát ecsetelte és hazafias költemények elszavalása után növendékeink iskolai szünettel ülték meg az ünnepnapot.

Ugyanezen tanévben ünnepélyes istentiszteletet tartottunk dícsőségesen uralkodó királyunk, I. Ferencz József megkoronáztatásának jubiláris évfordulóján, mely alkalommal e sorok írója mindkét nembeli növendékeinknek, az iskolai előljáróság jelenlétében, a szép ünnep jelentőségét ünnepi beszédben méltatta.

Az I. osztályt, melyet eddig fiuk és leányok együtt látogattak, részben a tanfelügyelő sürgetésére, részben helyszűke miatt, különválasztottuk s így azóta fiuk és leányok külön oktatásban részesülnek.

A tanítótestület 1892/3-ban havi kimutások helyett csak chanuka- és peszachkor időszakai „Értesítő“-ket osztott ki, azonkívül ugynevezett intőket hozott be, melyeket a mutatkozó szükséghez képest használ; ezek tartják fenn a kapcsolatot szülői ház és az iskola között.

Az izr. nőegylet akkori alelnöknője, Lederer Simonné megünnepeztetésén a leányiskola növendékei is résztvettek és egyik tanuló szép szavakban tolmácsolta társnői hálaérzelmeit az iránt, ki 25 éven át gondozta a szegény leánykákat téli ruháztatásukról, anyagiilag gondoskodván.

Szántó Eleázár, az orsz. izr. tanítóegyesület elnökének 1893 február 15-iki végtisztességén *Schön* Bernát a hitközség költségén képviselte a tanítótestületet és a vidéki tanitóság nevében megható bucsubeszédet mondott az érdemes férfiú sirja felett.

1895 január 3-án kísértük örök nyugalomra dr. *Ranschburg* Salamon tudós rabbit, ki a 60-as években iskolánk igazgatója és mindvégig a tanuló-ifjúságnak úgy, mint a tanítóknak jóakaró, őszinte barátja volt. A temetésen *Schön* Bernát megindító beszédben bucsuztatta el a drága halottat, a sírkő felállításánál pedig csekélységem volt a tanítótestület érzelmeinek tolmácsa. Ugyanez év január 6-án *Jókai* Mór 50 éves írói jubeliumára szép ünnepélyt rendezett iskolánk is. Ez alkalommal *Szögyi* G. Vilmos tartotta a diszbeszédet; a tanítótestület pedig sürgönyben üdvözölte hazánk ünnepelt fiát.

Márczius 20-án *Kossuth* Lajosért minden egyes tanító imát mondott saját osztályának tanulóival, a nagy száműzött halálakor az iskola tanulói részvétüket fejezték ki *Kossuth* Ferencznek, ki e figyelmet megköszönte és hazánk nagy fiának koszoruiból babérleveleket és több ibolyaszálat küldött emlékül.

Az 1894/95. tanévben az iskolaszék a felvételi vizsgákra vonatkozólag fontos határozatot hoz. Elrendeli ugyanis, hogy a nem zsidó felekezeti iskolákból és magánintézetekből hozzánk átlépő tanulók felvételi vizsgát tartoznak tenni azon tantárgyakból, melyek nálunk igen, de azon intézetben, honnan az átlépés történt, esetleg nem taníttatnak. Ugyanez évben a hitközség saját költségén tornaiskolát is rendez be, melynek vezetésével a tanítótestület két, e tárgyra is képesített tagját, *Schön* Bernátot és *Szögyi* G. Vilmost 100 frt díjazással bizta meg.

Mint örvendetes és a tanítói működésre serkentőleg ható körülményt kell kiemelnünk, hogy az isk. bizottság több ízben ismerte el a lefolyt tanévben az egész tanítótestület szorgalmát és ezen elismerésének 1894 szept. 14-én kelt jegyzőkönyvben maradandó kifejezést is ad. Ugyanez év november havában két megtiszteltetés éri az iskola tanító-testületét. Báró *Eötvös* Loránd, volt közoktatásiügyi miniszter elnöklete alatt ugyanis fontos, a tanítók érdekeit igen közelről érintő tanügyi ankét tartatván, az orsz. százasközi bizottság öt képviselője közé *Schön* Bernátot is beválasztotta. Kedves kitüntetés számba vehető továbbá, hogy a helybeli „Chevra Kadischa“ *Baumgarten* Samu, *Pfeiffer* Mór, *Szögyi* G. Vilmos és *Schön* Bernát.

tanítókat minden díj befizetése nélkül rendes tagjai sorába felvette. A tanítótestület nesztorja, *Bullatty Dávid*, már jubileuma óta tiszteletbeli tagja a szent egyletnek.

1894 december havában tartott iskolaszéki gyűlésen a tanítók lakbérügye került napirendre. Egy magas miniszteri rendelet ugyanis azzal lepte meg egy szürke téli napon a tanítószéket, hogy: „*a mely tanítónak vagy természetbeni lakása vagy lakbérilletménye nincsen, nyugdíjaztatása esetén fizetéséből 20—25%-nyi levonást szenved.*” Ez volna öreg napjainkra, csekély fizetésünk fejében jutalmunk azért, mert mostohább körülmények között, mint keresztény tanítótársaink lakbér v. lakás nélkül nyomorogtunk egy egész emberéleten keresztül. Ez érdemben *Lasz Samu*, főreáliskolai tanár, iskolaszéki tag, a tanítók testi-lelki barátja, memorandumot terjesztett be az iskolaszékhez, melyben döntő érvekkel 80—100 forintnyi lakbért kér a tanítók számára, de — sajnos — ezuttal eredmény nélkül.

Iskolaszékünk a múlt évben sokat foglalkozott a vizsgák eltörlése és egy igazgatói állás betöltésének kérdésével. Mindkét esetben úgy a tanítótestület, mint az iskolaszék tagjai közt nézeteltérés merült fel és továbbra is az évváró diszvizsgák és a tanítótestületi elnök tisztsége mellett maradtunk. A tantestület elnökét minden évben újra választja meg... Kötelessége az egész adminisztrációt vezetni és az év végén kibocsátandó értesítőt szerkeszteni, mely iskolai munkákért 25 frt tiszteletdíjban részesül.

A 90-es évekből is jegyezhetünk fel néhány kisebb-nagyobb alapítványt. *Leszlényi Áron* és neje *Leonóra* alapítványa (1890)-ből 200 frtból áll, melynek kamatai iskolánk két szegénysorsu árva tanulója segélyezésére fordítandók. A *Rottberger Nándor*-féle alapítvány (1891) 400 kor. névértékű 4%-os koronajáradékban van letéve. Ennek kamatait szegény tanulók felruházására használják. A *Lang Etelka*-féle alapítvány, mely 1891-ben kelt 1300 korona névértékű 4%-os koronajáradékból áll. Kamataiból minden év nov. hó 4-én egy, esetleg két árvaleányt látnak el téli ruhával. *Weidmann Adolf* ösztöndíjalapja 1895 június 26-áról kelt 2000 korona névértékű 4%-os koronajáradékból áll, melynek 80 koronát tevő évi kamatját a testület egyik szorgalmas tanítójának vagy tanítónőjének adják jutalmul. Szegényebb sorsu növendékeink rendes téli ruha kiosztásban részesülnek, tankönyveikről gondoskodva van, a mi első sorban *Weidmann Adolf*, kir. ker. tanácsos nemesszivűségének, továbbá hitközségünk és az izr. nőegylet bőkezűségének köszönhető. Különösen egyeseknél is szépen megnyilatkozik a jótékonyság erénye. *Kuffler Benő*, tekintélyes polgár, 100 frtot téli ruhára és

50 frtot tanszerekre, *Deutsch* Sándor, regálebérlő 100 frtot téli ruhára adományozott. *Kaczander* Zsigmondné éhező iskolásaink számára egymaga 175 frtot gyűjtött. Iskolánk jótevői közé tartoznak még többek között: *Kohn* S. B.-né, *Brandstein* Jakabné, *Krausz* Miksáné, *Alt* Róza.

Iskolaszékünk gondoskodása kiterjedt az utolsó évben a legújabb tanszerek beszerzésére is. Így megszereztük a *Stampfl*-féle nagy természetájszi faliképeket, kaptunk telluriomot, új olvasó táblákat, térképeket és Magyarország közigazgatási nagy fal térképét a tanítók tanácskozó szobája számára. Az ifjusági könyvtárt 160 könyvvel gyarapítottuk, a tanítók könyvtára is több értékes művel gyaragodott, nevezetesen: *Felméry* Lajos „Nevelés tudomány“, *Verner* „Pedagógiai karczolatok“, *Makai* „Zsidó költők“, *Güdemann* „Pedagógiai munkái“, *Grätz* 13 kötetes nagy „Zsidók története“, *Hoffmann* „Vázlatok“, *Bányai* „Diesterwegje“ és *Ribáry* „Világtörténete“ cz. munkáit szereztük meg. Ugyancsak több folyóirat is jár iskolánkknak, így az „Izr. Tanügyi Értesítő“, a „Győrvidéki tanítóegylet Értesítője“, a „Néptanoda“, az izr. magy. irodalmi társulat „Évkönyve“, a „Tanügy“, az „Egyenlőség“, a „Hét“, a „Bazár“, továbbá egy napilap és a „Néptanítók Lapja“.

Örömmel fogok az utolsó iskolai ünnepély megörökítéséhez. Kettős ünnep volt az, melyet 1895 november 17-én hitközségünk, iskolaszékünk és a tanítótestület közösen rendezett. *Weidmann* Adolf, kir. ker. tanácsos, iskolaszéki elnök és dr. *Riesz* Ignác, isk. alelnök 25 év óta férfias kitartással, lángoló ügyszeretettel, soha nem lankadó buzgalommal vezetik, igazgatják hitközségünk legfontosabb és leghasznosabb intézményét, az iskolát. E nemes működésük negyedszázados évfordulóját fényesen ültük meg. Ünnepi szint öltött disztermünk, mely zsufolásig megtelt a hitközségi tagokkal, érdemes vendégekkel, tanítókkal és felsőbb osztályaink növendékeivel. Mindenek előtt dr. *Pfeiffer* Fülöp hitközségi elnök üdvözölte szívből fakadó szavakban az ünnepelteket, áldásdus működésükért a hitközség köszönetét tolmácsolta s továbbra is pártfogásukba ajánlotta iskolánkat. Utána *Stáhl* György, kir. tanácsos, tanfelügyelő, a legfelsőbb tanhatóság nevében üdvözölte a jubilánsokat, *Zechmeister* Károly, kir. tanácsos, polgármester Győr város nevében, dr. *Fischer* Gyula, főrabbi remek beszédben az iskolaszék, *Peiffer* Mór a tanítókar és egy tanuló növendéktársai nevében üdvözölték az iskolaszék elnökeit. Az ünnepelteket meghatottságtól remegő hangon köszönték meg az elismerés ünnepélyes megnyilatkozásait, mire felolvasásra kerültek az üdvözlő iratok, többek között

az orsz. izr. tanítóegyesületé is. Végre az ünnepélyt rendező három tényező: hitközségi és iskolai előjáróság, valamint a tanítótestület egy művészi kivitelű albumban közös üdvözlő iratot adott át a jubiláló férfiaknak.

Mint fontos körülményt felemlítjük még e helyen, hogy az iskolát jelenleg 450 tanuló látogatja; a költség 7300 frtra rug. A tanórák száma osztályonként 26 és ugy a tananyag, mint az óraterv az évenként rendszeren megjelenő értesítőben van közzétéve.

A tanítótestület kebelében már 1873 óta segélyező-egylet áll fenn szegény tanulók támogatására. E czélra havonként egy forintot fizetünk és az egylet 23 éves fennállását deficizzel fogjuk ünnepelni.

A tanítótestület egyes tagjainak irodalmi működése figyelemre méltó. *Schön* Bernát, mint tanügyi író, országszerte ismert névre tett szert. Már a 60-as évek végével főmunkatársa volt a Pécsen megjelenő „Néptanodá“-nak, irt az „Izraelita Közlöny“-be, „Néptanítók Lapja“-ba és a „Pesti Napló“-ba. 1870-ben szerkesztette Baján a „Bács-Bogrodh“ czimű lapot. 1873-ban győri állomását elfoglalván, fizetett belmunkatársa lett a „Győri Közlöny“-nek, majd a Győri Lapok-nak, de irt sokat más lapokba is. Zsurnalisztikai munkássága mellett több ifjusági iratot szerkesztett, ilyenek a Mostoha leány, Bödög és Gyöngyvirágok a Talmudból, ezeken felül számos tankönyvet irt, felolvasásokat is tartott: a győri iparoskörben, a kereskedelmi ifjuság társaskörében, a színházban, hol egy szindarabját is adták, a tatai kereskedők társaságában, a veszprémi intelligencia körében és a hőgyészi nőegylet bálján. „Tanítóbarát“ czimű lapja közkezdveltségnek örvendett, de 3 évi szerkesztés után beleunt és a zsidó tanítók érdekeinek szentelte tollát. Az egyesület lapjának majdnem minden számában találkozunk az ő nevével. Több pályadíjat nyert pedagógiai munkáival és az országos zsidó tanítók egyesülete a Szántódíjat is neki ítélte oda 1895-ben. A bonyhádvidéki tanító-egyletnek volt főjegyzője, a bács-bodrogmegyeinek alelnöke, a győrvidékiek több éven át főjegyzője, a százas bizottságnak rendes tagja. Nem mindennapi szónoki tehetség és többnyire rögtönözve beszél. Munkakedve törhetetlen s azért még sokat várhatunk tőle. Dr. *Karika* Antalnak nagyobb szabásu orvosi munkája az ő fordításában jelent meg Bécsben. Szétszórva néhány költeménye is látott napvilágot. Világos fő, meleg szív és üde kedély jellezi.

Baumgarten Sámuel régebben a Bécsben megjelenő „Wiener Volksschule“-ban több elméleti és gyakorlati czikket irt. A Gross-féle négyfüzetes számtan II. részét önállóan irta meg.

Szögyi G. Vilmos kartársunknak is kedves foglalkozása a tollforgatás. Fiatal korában sokat színészkedett s vénája több szindarab írására készítette, melyeket a 70-es évek elején Várpalotán növendékeivel előadatván, ezen előadások jövedelméből az ottani iskolai könyvtárt alapította. Akkor irt egy Győrmege, Osztrák-Magyar Birodalom és egy Általános földiratot s ezen könyveket nálunk és több más iskolában is sikerrel használták. Néhány év előtt több tankönyvet küldött a tanfelügyelőség útján a magas minisztériumhoz megbirálás végett; onnan azonban — mert a könyvek csak hektografálva voltak — visszaküldettek. Irt ő a helybeli lapokban is igen sok eredeti és idegen nyelvekből fordított tárczákat. Mint őt egyletnek titkára, számos egyleti ügyről a lapoknak tudósításokat ír. Ő szerkeszti és adja ki a Győri Milleniumi Hölgyek és Urak dusan illusztrált naptárát, mely most már V. évfolyamát éri; ugy a vidéki, mint a fővárosi sajtó, mindig kedvezően fogadja. 1891 elején írta velem együtt a négy kötetből álló fokozatos bibliatörténetet. E munkánk teljes sikere mellett felhozom, hogy dr. *Fischer* Gyula főrabbi birálata után az iskolaszék fiu- és leányiskolánk minden osztályába való bevezetését engedélyezte. E házagpótló könyvünket nemesak a helybeli nép-, polgári- és középiskolákban használják, hanem már körülbelül 50—60 más iskolában is be van vezetve. A mi pedig az én speciális csekély tevékenységemet illeti e téren, már régebben írtam cikksorozatot a magyar zsidókról, a tanítók társadalmi állásáról, vizsgálatokról, stb. A győrvidéki kör vándorgyűlésein (Győrött, Csornán, Tatán, Mosonyban, Sopronban, Kapuvárott) pedagógiai és társadalmi szakezikkeket írtam és olvastam fel.

A hitközség előljárósága a tanítók működését ugy az iskolában, mint társadalmi állásukban minden időben méltányolta. E körülménynek tudjuk be, hogy a milleniumi évet is azon nemes tettével örököltette meg, hogy a tanítók fizetését egyenként évi 50 forinttal felemelte, azonfelül 200 frtot szavazott meg a tanítótestületnek a kiállítás megtekintése czéljából. E száraz tény egyszerű felemlítése fényesebben szól minden magasztaló dieséretnél és a hála oltárát emeli sziveinkben a tanítók javáért lelkesülni tudó előljáróság iránt.

Beszámoltam.

Hiteles adatok nyomán indultam. Köszönet érte hitközségünk derék titkárának, *Boschkovitz* Dávid urnak, ki a hitközség irattárában feltalálható jegyzőkönyveket a legnagyobb készséggel rendelkezésemre bocsátotta.

Intézetünk felvirágozása nyilvánvaló és minden frázis vagy dicséret mellőzésével csak azt az egyet kívánom, vajha. Istenünk sok ilyen zsidó iskolát adna szeretve imádott hazánkknak, akkor Magyarország igazán, a szó teljes értelmében magyar lesz érzelmében és nyelvében egyaránt, a zsidó valláson lévő magyarok pedig teljes mértékben teljesíteni fogják küldetésüket, melyet évezredek keresztül hiven teljesítettek.

A zsarnóczai izraelita népiskola monográfiája.

Irta

Laczkó Bernát.

Barsmegye északi részében már évszázadok óta virágzó ipart képezett a bányaművelés. E bányavidéken 1848/9-ig zsidónak lakni nem volt szabad s a tartózkodásra előleges bejelentés mellett is csak 24 órára adatott meg. Nem is csoda, ha ezen a vidéken vajmi kevés hitközség alakulhatott s ezekben nem is fejlődött a belélet oly intenzív módon, mint ez a már rég alapítottakban történt.

E vidéknek egyik kies részén fekszik Zsarnócza mezővárosa 1700 lakossal. A függetlenségi harc utáni időkben Trencsén-, Túróc- és Árvamegyékből egyes családok a környéken letelepedtek. 1873-ban, midőn már 12 család lakott e vidéken, községet alapítottak, melynek azonban alapszabályai még nem voltak. A hitközség központjává Zsarnóczát választották. A hitközség 1877-ben már 18 tagra szaporodott. Ugyanezen évben márczius 3-án tartott közgyűlést, melyen az alapszabályok tárgyalattak s elfogadtattak. A magas miniszterium elé terjesztett alapszabályok azonban nem erősítették meg, mivel azokban nem volt kimondva, hogy mily alapon szervezkedik a hitközség. Végre 1878 márczius 28-án kimondatott, hogy a hitközség „status quo ante” alapon szervezkedik s az ezen alapon újra felküldött alapszabályok nem sokára megerősítve vissza is érkeztek. A márczius 28-án tartott közgyűlésen dr. *Budai* Mór választatott elnökké, a ki még most is ezen minőségben működik.

1880 szeptember 3-án több iskolaköteles gyermek atyja azon óhajának adott kifejezést, hogy a hitközség saját kebelében népiskolát állítson. Az eszme azonban heves ellenzőkre talált, még pedig azon okból, mert olyan kis hitközség, mint a zsarnóczai — az volt felfogásuk — iskolát nem tarthat fenn. A hitközség akkori előjárói az ellentétes nézeteket végre úgy egyenlítették ki, hogy kijelentették, miszerint az akkor megállapított tanítói fizetés

(3 frt) s a netán még felmerülendő kiadások hiányzó összegéhez sajátjukból fognak hozzájárulni. És ekkor a hitközség az iskola alapítását végre kimondta, megengedte, hogy annak hitközségi jellege legyen, de egyszersmind kijelentette, hogy az iskoláért anyagi áldozatot hozni nem fog. Elfelejtették, hogy az ilyen határozat sem a felettes tanügyi hatóságot, sem a hitközségi iskolaszék által választott tanítót nem érinti s nem is érintheti. Különben a hitközség, dacára eme határozatának, készséggel szavazta meg a későbbi években felmerült hiányokat. Ez különben már könnyebb is volt, mivel a hitközségi tagok időközben 41-re szaporodtak. A fent említett előjárók — dr. *Budai Mór*, *Elzasz Efraim*, *Spicz Ignác* — ama ígéretének betartására, hogy a hiányzó összeget sajátjukból fogják fedezni, nem volt szükség, mivel *Elzasz Efraim*, 4 tanköteles gyermek atyja, a folyó évre tandíj 200 frtot ajánlott fel.

Az iskola végre szeptember 15-én a hitközségnek tulajdonát képező, külön e célra átalakított helyiségében megnyitott. A tanulók száma az első évben csak 13 volt, ezeknek a száma a következő évben már 23-ra növekedett. Azóta a tagok száma majd fogyott, majd növekedett. A tanulók nemcsak saját felekezetünkben, hanem másokéból is kerültek a multban s kerülnek a jelenben is. A mostani évet beszámítva, 15 év alatt összesen 362 tanulónk volt s így egy évre átlag 24 tanuló esik. Elég csekély szám! De a hitközség ettől nem riadt vissza; hozta és hozza még ma is az ő áldozatait, dacára annak, hogy egyes szülők 1—1 gyermek után 15—45 frtnyi tandíjat fizetnek. Melyik hitfelekezet mutathat fel még ilyen áldozatkészséget!

Első tanítónak a jelenleg Baján működő *Szántó Ede* polgáriskolai tanító választott. Ez 3 évi sikeres működés után a helybeli iskolát elhagyta. Utána egy évig *Stricker Ármin* működött. 1884-ben e sorok írója foglalta el ezen állomást, de már nem 360, hanem 400 frtnyi fizetéssel, mely fizetés jelenleg 400 és 50 frt lakbér-átalányra emelkedett.

Az első iskolai helyiség céljának meg nem felelvén, 1888-ban részvényekre felvett kölcsönből egy egészen új iskola építtetett. Az iskola hossza 7 m., szélessége 4,8 m. és magassága 3 m. Van 5 magas ablaka és 1 előszobája. Egy eléggé tágas udvarban áll s ehhez közvetlenül egy 300 □-öl nagyságu kert csatlakozik, a melynek a felét a tanító bírja. Az iskola értéke 1400 frt.

A berendezés s tanszerek nem egyszerre szereztettek be. Már az iskola alapításakor egyesek pénzzel, mások tanszerekkel járultak

annak beszerzéséhez. Az iskolában van 10 pad, melyek mindegyike 3–3 gyermek részére készített. Van 6 fali térképünk, szemléltető eszközeink s tanítói könyvtárunk (körülbelül 40 darab). Jelenlegi értéke körülbelül 200 frt, de új taneszközök beszerzésére minden évben néhány forintot veszünk fel a költségvetésbe.

A tandíjmentesek az elmúlt évben az összes tanulók 17%-át tették, de ezen % évről-évre változik.

A tanítási nyelv a német nyelvtant és hébert kivéve a magyar. A vidék nyelve a tót és felekezetünkénél a német. Mind a mellett tanulóink majdnem mindnyájan a magyar nyelvet jobban birják, mint a németet. A profán tárgyakra heti 27, a hittani tárgyakra pedig 11 óra fordítatik. Ugy a profán, mint a hittani tárgyakat e sorok írója tanítja.

A hittani tárgyakból a következőket végezzük:

Az I. osztályban a héber olvasást; a II–IV. osztály a héber olvasást együtt tanulja; a bibliai történetből a II. osztály az olvasókönyv alapján, a III–IV. osztály külön tankönyvből a teremtestől Jeruzsálem elpusztításáig tanul; a bibliából a II–III. osztály Mózes I. könyvét kihagyásokkal, a IV. osztály szintén kihagyásokkal Mózes II. könyvét tanulja.

Iskolaszéki tagjaink kezdetben voltak: dr. *Budai Mór* mint elnök, *Elzasz Efraim*, *Elzasz Adolf*, *Welwart Alajos* és *Trostler Jakab*. Ezek közül időközben kiváltak *Welwart Alajos* és *Trostler Jakab* és helyettük *Dub Lipót* és *Schwartz Mór* választottak. A fenti 3 taggal ezek képezik még most is az iskolaszéket. Elég sűrű látogatásaikat a látogatási napló tünteti fel. Az iskola 15 évi fennállása alatt a következők voltak a megyei tanfelügyelők: *Germanecz Dancs Kuliszeky* és *Eördögh*, a kik közül *Germanecz* meghalt, *Dancs* és *Kuliszeky* áthelyeztettek s így jelenglegi tanfelügyelőnk *Eördögh* Dezső, a kit méltán lehet a tanítók barátjának nevezni. A tanfelügyelői látogatás minden 3–4 évben egyszer ismélldik.

Az iskolának nincsenek alapítványai s így a kiadások részben tandíjakkól, részben hitközségi segélyből fedeztetnek. Ezen segély a gyermekek számától s az utánok fizetett tandíjaktól függ s a hitközségi költségvetésnek 9–13 %-át teszi ki. Ez évi iskolai költségvetésünk 600 frt, melyhez a hitközség 80 frttal járul. E segélyre több gyermek felvétele által később beállt kedvező viszonyok folytán most ugyan nincs szükségünk, de a megszavazott segély mégis kifizettetett és a takarékpénztárba helyeztetett. Mióta iskolánk fennáll, semminémű segélyben sem részesültünk. Kivételt képez a folyó év, melyben a politikai község fára 20 frtot adott. Ezen tény elismerése

annak, hogy mi is, mint a politikai községnek tagjai, igényt tarthatunk és tartunk is iskolánk segélyezésére. Ezen összeg remélhetőleg nagyobbodni fog.

A mint már említettem, iskolánknak eddig összesen 362 tanulója volt. Ezek közül 142 volt leány és 220 fiu.

Ezek közül tudomásunk szerint

ügyvédi pályára lépett	2 tanuló
orvosi " "	1 "
erdészeti " "	1 "
iparosi " "	11 "
kereskedői " "	8 "
egyéb " "	7 "
a gymnasiumot látogatja	12 "
s realiskolát	4 "
a többi ismeretlen.	

A leányok közül 20 leány tovább folytatta tanulmányait.

Végül nem mulaszthatom el, hogy ez alkalommal hálás elismeréssel ne adózzam hitközségemnek áldozatkészségeért s különösen dr. *Budai Mór*nak, a ki mint hitközségi és iskolaszéki elnök a tanító minden jogos kívánságát támogatja és ügybuzgalmával s a tanügy iránti szeretetével sokat tett az iskola alapítása és megszilárdulása érdekében.

A zentai izr. négyosztályu elemi népiskolának monográfiája.

Összeállította

Bodrogi Ignác

igazg.-tanító.

I. FEJEZET.

Midőn a központban elhangzott lelkesítő szózat hatása alatt hitközségem iskolaszéke csekélységemet iskolánk monográfiájának összeállításával megbizta, már jó eleve tisztában voltam azzal, hogy ezen tisztemnek korántsem felelhetek meg oly mértékben, mint azon kartársak, kik oly községekben működnek, melyek mindvégig a zavartalan fejlődés és béke áldásait élvezték és így intézményeik és kultur-életük legrégibb multjába is örömmel engednek bepillantást a figyelmes szemlélőnek.

E sorok írója azonban, ki iskolánk multját és jelenét a későbbi nemzedéknek átadni készül, ezuttal nem jutott azon kedvező helyzetbe, hogy annak történetét oly nagyon régi időre vezethetné vissza.

A hitközségben fennálló Chewra Kadisának évkönyvei ugyan megczáfolhatlan ténykényt bizonyítják, hogy Zenta városában már legalább is 130 év óta áll fenn izr. hitközség, sőt bizonyos az is, hogy a hitközség, mint ilyen, kultuszintézményeit kellőleg ápolta is. Azonban mindaz, mit az elődök gondos kezekkel felépítettek, az intézmények, melyeket ők meghonosítottak, a szabadságharcz idején vandál kezekkel leromboltattak. Az 1849. év február havában a szerbek inváziója és kegyetlen mészárlása és fosztogatása az izr. hitközség teljes pusztulását vonta maga után, mi közben a hitközség multjára vonatkozó összes okmányok is veszendőbe mentek.

A hitközségi irattárban talált jegyzőkönyv szerint csakis az 1851. év folyamán tömörülnek ismét a családi tűzhelyeikhez visszatért zentai izraeliták hitközséggé és tekintettel arra, hogy csakis egy, az 1856. év július 15-én tartott hitközségi gyűlés jegyzőköny-

vében tétetik legelőször a hitk. iskolák felügyelő-bizottságáról említés, fel kell tételeznünk, hogy mindaddig nyilvános felekezeti iskolával hitközségünk nem is birt.

A nevezett évben keletkezett hitfelekezeti iskolának 1100 frttal járó kiadásait, részint a 70 tanuló után 6—6 frtjával fizetett tandíj, 2 frt beiratási díj, Zenta városának 210 frtnyi hozzájárulása és részint a hitk. pénztár viselte.

A nyilvános iskolába járó gyermekeken kívül még számos olyan is volt, kik zugiskolákban — melyek akkor minduntalan keletkeztek — magántanítóknál nyerték az elemi oktatást. Ezen anomáliában az akkori intéző körök, élükön *Spitzer Ignác* hitk. elnökkel, főleg a hitközség pénztárának megkárosítását észlelven, az 1861. év május 1-én tartott hitközségi közgyűlésen határozatilag kimondatott, hogy minden tanköteles gyermek után, még ha nem is járna nyilvános iskolába, 6 frt tandíj fizetendő, ellenszegülés esetén pedig az illető zugiskola hatóság útján történendő bezáratása határoztatott. Így tehát hitközségünkben a kényszeriskoláztatás egy bizonyos nemével már a hatvanas évek elején találkozunk.

Nagy hátrányára szolgált az amugy is kezdetleges iskolaügyünknek még az is, hogy a tanítók gyors egymásutánban váltották fel egymást.

Kohn Vilmos és *Kohn Mór* tanítókat említi fel irattárunk egyik jegyzőkönyve, mint olyanokat, kik már az 1857. évtől kezdve iskolánknál működtek. Az utóbbi helyébe 1864. évben *Flesch Vilmos* 6 óra, két havi kölesönös felmondás fentartásával 200 frt fizetéssel választatott meg, feltételül még azt is kitűzetvén, hogy ezen fél éven belül magát tanítói vizsgának tartozik alávetni. Nagyon valószínű, hogy ez meg nem történt, mert már a következő évben a „Statthalterei“ engedelmével a hitközség oly 2 tanítót keres, kik a magyar, német és héber nyelvekben kellő jártassággal birnak. Ezen állásokra *Koch Sámuel* és *Rottenberg Dávid* szegedi okl. tanítókat választották meg 2 évi időtartamra, előbbi 350, utóbbit 425 frt évi fizetéssel. Hogy kezdetben 6—6 hónapra választották a tanerőket, abból azt következtethetjük, hogy a vizsgák is félévenként tartattak meg. Arra is vannak támpontjaink, hogy a tanítási nyelv még 1866-ban is német volt.

A legutóbb megválasztott két tanítónak a hitközségtől nyert díjlevelük ellenében reverzálist kellett kiállítaniok arra nézve, hogy a két év elteltével minden előzetes felmondás nélkül állomásukról távozni fognak, ha a hitközség ezt így kívánná.

Mint, fájdalom, nagyon sok hitközségben, ugy itt sem hiányoz-

tak olyan egyének, kik a maguk pozícióját vélték szilárdítani az által, hogy a hitközség és alkalmazottjai közt a viszály maszlagát érelve, az utóbbiakat évekig tartó méltatlan üldöztetéseknek vetették martalékul. Ilyen sors érte *Kohn* Vilmost is, ki azonban a városi és megyei hatóság intervencziója révén a körülbelül 8 évig tartó hajsza után mint győztes távozott hitközségünkben.

Koch Sámuel és *Rottenberg* Dávid két évre választott tanítók távoztával az üresedésbe jött állások az 1868. év április 5-én *Klein* Adolf és *Flesch* Joakim tanítókkal töltettek be

Az állások jövedelme 400—400 frt volt, azonfelül *Flesch* a továbbképző héber tanfolyam vezetéséért 125 frt külön díjazásban részesült.

Azonban egyrészt a hitközségnek mindinkább ziláltabbá vált anyagi viszonyainál, másrészt pedig azon rideg indolenciánál fogva, melyet azon időben a tanügy iránt a hitközségi tagok tanusítottak, az iskola is mindinkább veszíteni kezdett értékéből elannyira, hogy kevéssel az 1868-iki népiskolai törvény megalkotása előtt már csak amugy tengődni volt kénytelen, elviselhetlen teherként súlyosodva a hitközségre.

Igy hát nem csodálkozhatunk, hogy a hitközség örömmel ragadta meg azon alkalmat, midőn az 1869. év október 22-én Zenta város közgyűlése a községi iskolák felállítását kimondván, a felekezeteket iskoláik átadására felszólította. Az izr. hitközség minden habozás nélkül odadobta az iskolát, szent vallásunk eme védőbástyáját, szerfölötti örömeinek adózva, hogy a város részéről átvett *Kohn* Vilmos, *Flesch* Joakim és *Klein* Adolf tanítóktól imigyen megszabadulhatott. Ámde vezette legyen elhatározásában hitközségünket bármely intenczió, arra az egy körülményre bizonynyal nem gondolt, hogy ezen lépés a hitközség hitélete fejlődésének megadja a halálos döfést. Elhagyta erődtvényének sánczait és a visszatérés útját hosszú időre elvágta maga mögött.

Az izraelita növendékek jó része a város által átvett zsidó tanítók iskoláiban csoportosultak ugyan, kik, daczára az iskola jellegváltozásának, meg nem fogyatkozott buzgalommal ápolták izr. növendékeikben a zsidó szellemet; de az által, hogy 1—2 évi intézkedés után a zsidó növendékek egyáltalán nem élvezhették ezek tanításait, hitéletünkön egy jóformán kiköszörülhetlen csorba esett. Még végzetesebbé vált a helyzet akkor, midőn a 70-es évek közepén a város által alkalmazott 3 zsidó tanító, vallásunk eme erős oszlopai, az agg kortól megtörve, a városi pénztárból élvezett 600—600 frt nyugdíj mellett nyugalomba vonultak. Most lett csak

igazán elvágva az ut azon égi forráshoz, mely üdítő nedűjével a lelket táplálja, a szívet nemesíti. Életbe léptették a hitoktatói intézményt.

Még ideának is merész feltevés volna hogy egy ember a rendelkezésére bocsátott hetenkinti 1—2 órában csak félig-meddig is kielégítő eredményt produkálhasson. Így hát körülbelül másfél évtizeden keresztül hitközségünkben a vallásoktatás terén a legsajnosabb visszaesés volt észlelhető, évenként mintegy 200 gyermek nélkülözte az alapos hitoktatást.

II. FEJEZET.

Az izr. tanulóifjúságnak vallásos ismereteiben tapasztalt botrányos visszaesést fájdalmas lélekkel, sajtó szívvvel nézték hitközségünk jobbjai és már évekkal ezelőtt azon nemes eszme foglalkoztatá őket, hogy a hitközségre nézve igazán tarthatatlan állapotokat megszüntetni, az elhagyott csarnokokat újból felavatni, saját virágos kertjüket újból ápolás alá venni legszentebb kötelességük.

A hitközség kulturális fejlődését szíven viselő előljáróság, élén a felekezeti iskola mindenkori lelkes szószólójával, dr. *Flesch Miksa* ügyvéddel, a nemes terv megvalósítását 1893. évi május hó 29-én tartott gyűlésen a hitközség képviselőtestülete elé vitte és egy négyosztályu felekezeti iskola szervezését hozta javaslatba, mely általános helyesléssel találkozott.

A terv kivitele azonban közben felmerült akadályok folytán az 1894. évig késett, mikor is határozatba ment, hogy évi 600—600 frt évi fizetéssel 3 tanítói, valamint egy ideiglenesen alkalmazandó női kézimunka-tanítónői állásra pályázat hirdettessék. A választás július hó 1-én *Bodrogi Ignác* mélykúti, *Weisz József* békési és *Hirschfeld Ödön* szerajevói tanítók személyében meg is ejtetett. A megválasztott tanerők közül *Weisz József* az aradi hitk. jegyzői állásra történt megválasztatása következtében az első tanév végével itteni állásáról lemondott és helyette *Löwinger József* nagy-károlyi tanító választatott meg.

Az iskola szervezése igaz lelkesedéssel foganatosított. Az eddig működő 6 tagu iskolabizottság helyébe egy 11 tagu iskolaszék állíttatott, melynek tagjai: dr. *Flesch Miksa* elnök, *Braun Soma* és *Braun Vilmos* gondnokok, *Braun Izso* hitk. elnök, *Bodrogi Ignác* jegyző, *Klein Salamon* rabbi, *Flesch József*, *Deutsch Lajos*, *Fischer Miksa*, ifj. *Kohn Ignác* és dr. *Spitzer Mór*. A női kézi-

munka-tanításra való felügyelet céljából egy nő-bizottság választotta, mely *Kohn Mór*né, *Braun Izsóné*, *Deutsch Lajos*né, dr. *Flesch Miksáné* és *Flesch Józsefné* urhölgyekből alakult meg.

Igy tehát a hitközség már szeptember hó 5-én megnyitotta a tanügynek szánt csarnokokat. A mult, vagyis az első tanévben úgy intézkedtünk, hogy addig, míg a kilátásba helyezett negyedik tanítói állás szervezése foganatosittatik, az első és második osztály egyesítésével a váltakozó rendszer szerint tanítsunk. Összesen 151 növendéket irtunk be, úgy hogy a helyben fennálló és elég jó hirnévnek örvendő közös iskolába alig járt 1—2 zsidó tanuló. Ezen tény leginkább bizonyítja, mennyire átment a köztudatba, hogy a zsidó iskolát a hitközség továbbra nem nélkülözheti, bizonyítja ezt azon körülmény is, hogy a 2200 frtnyi költség minden idegen segély kizárásával, legnagyobb részt az iskolába járó gyermekek szülői részéről tandíj czimén folyik be és a mellett a gyermekeknek 40%-a tandíjmentességet élvez. Ezen utóbbi kedvezményen kívül iskolánkba járó szegénysorsu növendékeinket az iskolaszék tankönyvekkel, az izr. nőegylet pedig téli ruhával látta el. Hogy pedig ezen emberbaráti nemes gondoskodás társadalmi uton jövőre is biztosíttassék, az iskolaszék a tanítói testülettel egyetemben jelenleg egy gyermek-felruházó-egylet létesítésén fáradozik.

Az iskolaszék a tanügy iránti meleg érdeklődését azzal dokumentálta, hogy iskolánkat a lefolyt tanévben 25 esetben látogatatta meg. Ezen látogatások alkalmával szerezte az iskolaszék és annak közvetítésével a hitközség azon meggyőződést, hogy a hitk. iskola-épületek sem paedagógia, sem hygieniai szempontból a követelményeknek meg nem felel és ennek következtében a hitk. képviselő-testülete május hó 12-én tartott gyűlésén 4000 frtnyi költségelő-irányzattal, egy a modern igényeknek megfelelő, 4 tantermet és irodát magában foglaló földszintes iskola-épület emelését határozta el. Az építkezés legott foganatba is vétetett és a jelen tanév kezdetén rendeltetésének át is adatott.

Hogy azonban az iskola felszerelési költségei, a hitközségnek az építkezés által különben is nagy mértékben igénybe vett pénztárát ne terheljék, hitközségünk több lelkes tagja magán-adakozások útján gondoskodott ezen kiadások fedezéséről s csak így sikerült az új iskolát a modern követelményeknek megfelelő, körülbelül 800 frt értékű Feiwel-padokkal és taneszközökkel felszerelni.

Az ezen iskolában működő tanítótestület a következő tagokból áll:

1. *Bodrogi Ignác*z okl. népiskolai tanító, az iskola igazgatója,

működik mint tanító 12, ezen intézetnél 2 éve. Képesítését a bajai m. kir. állami tanítóképző-intézetben nyerte 1884-ben.

2. *Hirschfeld* Ödön okl. népiskolai tanító, működik mint tanító 4, ezen intézetnél 2 év óta. Képesítését 1892-ben a modori magy. kir. állami tanítóképzőben nyerte.

3. *Löwinger* József okl. népiskolai tanító, mint tanító 4, ezen intézetnél 1 év óta működik. Képesítését 1892-ben a budapesti országos izr. tanító-képzőben nyerte.

A tanítók mindegyike tagja az országos zsidó tanító-egyesületnek és tankönyvekül az egylet kiadványait használják.

A tanítók végzik egyuttal a hitközségnél, a Chewra Kadisa és a Bikur Cholim egyleteknél a titkári teendőket, a mely szolgálataikért 50—50 frtnyi tiszteletdíjban részesülnek. Az igazgató azonfelül 100 frt tiszteletdíjat kap.

A hitközség intenczióihoz képest a héber tantárgyak iskolánkban kiváló ápolásban részesülnek, a mint az alábbi tanterv is mutatja.

I. osztály: Héber olvasás. A különféle étek élvezése előtt és égi tünemények alkalmával használatos ברכות betanítása és magyarrá fordítása. Főünnepjeink elsorolása. Bibliai történetből: a teremtéstől Ábrahámig. Heti órák száma 6.

II. osztály: Gépies héber olvasás. Imafordításból 5—6 imarészlet a ברכות ismétlése. Biblia: Mózes I. könyvéből 12 fejezet (szemelvények). Bibliai történet Ábrahámától József haláláig az olvasókönyv alapján. Héber nyelvtanból: hangzók, sewó, dages, határozott névelő, kötő v. H. o. sz. 7.

III. osztály: Imarészletek fordítása, az imák, ünnepeink tüzetes ismertetése. Biblia: Mózes II. könyvéből 6 szidrah, a sirah és tizparancsolat beemléztetése. Héber nyelvtan: főnév, főnév a birtokos ragokkal, névmások, melléknév és ennek a főnévhez való viszonya. Bibliai történet: Mózesről—Sámuelig. H. o. sz. 8.

IV. osztály. Héber olvasás alkalmával az összes imák ismeretése, imarészletek fordítása, a 13 hitágazat magyarázata. Biblia: Mózes IV. könyve. Héber nyelvtan: Az ige, és a selémim. Bibliai történet Sámuelettől a birodalom kettészakadásáig. H. o. sz. 8.

Mind a négy osztályban az egyes ünnepeket megelőzőleg, az ekkor használatos alkalmi imák magyarázata oly alapon, a mint azt az osztály növendékének felfogási képessége megengedi. — Az imafordítást a leánynövendékek is tanulják, a biblia órák alatt pedig női kézimunkát végeznek.

Szombat- és ünnepnapokon fiunövendékeink tanítóik kíséreté-

ben a templomban megjelennek, ezt megelőzőleg pedig a tante-remben a heti szidrá, illetve az ünnep jelentőségét magyarázzuk és a tanulók egyházi énekeket dalolnak.

Iskolánk magyar nemzeti jellegű és körülbelül 250 tagot számláló, orthodox alapon szervezkedett hitközség. Az iskolája alapításakor különösen arra voltak tekintettel, hogy az alkalmazandó tanítók magyar ajkuak legyenek, más részről a legnagyobb rigurozitással követelik, hogy az iskolában a magyar nyelv és a hazafias szellem kiváló ápolásban részesüljenek. Ezen intenczióból kifolyólag nemcsak a profán tárgyak tanítása eszközöltetik magyar nyelven, de úgy a biblia, valamint az imafordítás is honi nyelvünkön történik.

Mindezek után bátran állithatjuk iskolánkat azon hazafias és felekezeti szolgálatokat teljesítő jeles intézeteink sorába, melyeknek egyetemessége a hazai zsidóságnak legbecsesebb alkotását képezi.

A szegzárdi izr. elemi népiskola keletkezése és jelenlegi állapotára vonatkozó adatok.

Közli

D e u t s c h L a j o s

tanító, hitk. jegyző.

A mennyire az iskola keletkezése idejéből fenmaradt jegyzőkönyvek fogyatékos adatai folytán megállapítható, az addig fennállott magániskoláit 1853-ban egy a hitközség által megvett és átalakított épületben két osztályu 3--3 évfolyamból állott vegyes elemi iskola váltotta fel, mely a később az orsz. izr. képezde mintaiskolájába került Kirz József vezetése alatt csakhamar igen szép eredményeket felmutató kitünő intézet lett. A Bach-rendszer germanizáció törekvéseinek daczára a hitközség egyes buzgó és magyarérmű férfai által hathatósan támogatott iskola mindjárt keletkezése után üdvös munkásságot fejtett ki a magyarosodás érdekében, a mennyiben a reáliákon kívül a héber tantárgyakat is, mint Mózes 5 könyvét, továbbá a példabeszédeket és a zsoltárokat magyarra fordítva tanították. A Sopronban székelő kerületi főigazgató, kinek fenhatósága megyénk iskoláira is kiterjedt, erős akadályokat igyekezett ezen hazafias törekvés elé gördíteni, de a hitközség vezérferfiainak szívósságán megtört minden erőszakoskodása. Leopold Sándor, mint az iskolai bizottság elnöke, terjedelmes felterjesztésben azzal érvelt a magyar tannyelv betartásának szükségessége mellett, hogy a növendékek anyanyelve a magyar lévén, a bibliát, illetve vallástant, mint idegen nyelvet nem lehet a gyermekeknek szintén idegen német nyelvre fordítva tanítani és így a héber vallástani tárgyak sikeres tanítása érdekében, ami tudvalevőleg a felekezeti iskolának fő feladatát kell, hogy képezze, a tannyelv helyi körülményeink között csakis magyar lehet.

A hitközség fejlődésével az iskolahelyiség szűknek bizonyulván, tágasabb termekkel bíró bérházban helyeztetett el, míg végre 1884-ben 5000 frt vételárban a hitközség egy nagy, téres udvarral bíró szép földszintes magánépületet szerzett meg, mely 2000 frtnyi

költséggel átalakíttatván, képezi a jelenleg 3 tágas tanteremből és az iskolaszolga lakásából álló iskolaépületet. Részint ezen gyakori költözködésnek tudható be, hogy minden, a régebbi iskola beléletére vonatkozó adatok hiányzanak.

Az áldozatkészség, melyet hitközségünk iskolájának fejlesztése érdekében kezdettől fogva kifejtett, dicséretre méltóan nyilvánult a szervezett tanítói állások dotációjában is, amennyiben jegyzőkönyveink tanuskodása szerint a főtanító 500 frt évi fizetés és természetbeni lakásból álló javadalomban részesült, míg a segédtanító fizetése évi 450 frtban volt megállapítva. Ezen az akkori viszonyokhoz mérten kedvező körülmények folytán később országszerte ismertté lett tanférfiak, mint a fentebb említett néhai *Kurz József*, továbbá *Klingenberg* Jakab jelenleg a pécsi izr. népiskola igazgatója, *Singer*, illetve *Zsengeri Samu dr.*, *Barna Jónás*, *Maislis Ferencz* és mások két évtized alatt oly színvonalra emelték iskolánkat, hogy az, eltekintve a héber tantárgyak alapos tanítása által elért sikertől, a magyar nyelv és általában a reáliák tanítása körül felmutatott eredménynél fogva az illetékes tanügyi hatóság által a megyében fennállott elemi iskolák legjobbjai között említettett.

A beiratások évenként kétszer eszközöltettek, ugyanis a husvéti és a sátoros ünnepek után. A husvéti szünetet, mely niszán hó 10-én kezdődött, egy az iskolabizottság jelenlétében megtartott, az összes tantárgyak végzett anyagára kiterjedt nyilvános próbatanítás előzte meg, ellul hó második felében pedig rendes évváró vizsga tartatott, mely után chesván hó elejéig tartott nagy szünidő következett. A tanévnek illetően beosztása a hetvenes évek folyamán több ízben módosított, míg végre 1882-ben a szorgalmi időszak tartama a fennálló közoktatási törvény idevágó rendelkezésének megfelelően állapított meg.

És itt hálával kell megemlékeznünk egy férfuról, kinek az iskola szervezése és fejlesztése körül elévülhetetlen érdemei vannak, mert jegyzőkönyveink adatai szerint, minden az iskola belélete és a tantestület anyagi helyzetének javítását célzó üdvös intézkedésnek részint kezdeményezője, részint pedig buzgó előmozdítója volt. Ezen férfiú *Leopold Sándor*, a X. községkerület és jelenleg hitközségünknek is érdemes elnöke. Alapos képzettségét és a tanügy iránti meleg érdeklődését méltányolva, a hitközség őt ugyszólván kora ifjúságában az iskolabizottság elnökéül választotta, mely minőségben 1875-ig állott iskolánk élén. Törhetlen erélyességgel párosult hazafiassága megvédelmezte iskolánkat az abszolutisztikus kormányhatalom magyarelles intézkedéseinek érvényesülése ellenében. Az orsz. izr. tanítóegyesület, a tanügy és általában felekeze-

tünk érdekeinek megvédése körül kifejtett sikeres buzgólkodásáért érdemeinek elismerésül, őt már 1869. évi október 1-én Aradon tartott gyűlésében „közhasznú működése és nemes törekvése tekintetéből” *disztagjául választotta*. Meleg érdeklődését visszalépése után sem vonta meg iskolánktól, melynek ő utána dr. *Lévay Ignác* volt 17 éven át tevékeny buzgó elnöke, mignem 1892-ben az akkor szervezett rabbiállásra megválasztott dr. *Ungar Simon* bízott meg az iskolaszéki elnökséggel.

Az immár négy évtized óta aránylag jelentékeny költségekkel fentartott iskola csupán négy ízben nyert némi segílyt és pedig az állam részéről 1874 és 1881-ben 200—200 frtot, valamint az orsz. izr. iskolaalapból 1875 és 1876-ban három—három száz frtot, minél fogva folyton a hitközség tagjainak áldozatkészségére volt utalva, mely minden alkalommal dícséretesen nyilvánult, midőn az iskola érdekeinek istápolásáról volt szó. Mint már fennebb említve volt, 1884-ben vétetett meg a jelenlegi iskolaépület, mely átalakíttatván, 7000 frtba került, utóbbi időben a nagyrészt elnyűtt és fogyatékosná lett tanszerek, valamint a régi iskolaberendezés ujjakkal cseréltettek fel. Beszereztettek ugyanis a Hölzel és Társa kiadásában megjelen. Magyar korona országai-, Európa- és az Osztrák magyar monarchiának fali térképei, több hiányzó tornaeszköz, valamint a test és egészségtan igényeinek teljesen megfelelően készítettett 30 db iskolapad, a mi 400 frtot meghaladó összeggel növesztette költségvetésünket.

Hitközségi különszabályzatunk értelmében az iskolaügyet a rabbi, mint hivatalbóli elnök és a képviselőtestület által három évi időtartamra megválasztott hat tagból álló iskolaszék vezeti, melynek tagja, de csupán tanácskozási joggal, a tantestület képviselője is. Az ily módon megalakított iskolaszéknek ez idő szerinti tagjai: dr. *Ungar Simon* rabbi elnök, *Bátori Dezső*, *Kron Sámuel*, *Leicht Lajos*, dr. *Leopold Kornél*, *Pirnitzer Antal* és dr. *Pirnitzer Béla* a tantestület részéről *Deutsch Lajos*.

A jelenleg két tanító és egy tanítónőből álló tantestületnek részben dr. *Ungar Simon* rabbi is tagja, a mennyiben a *IV. osztályt látogató fiunövendékek héber nyelvtani és bibliai oktatását magára vállalta*. A tanítás 3 tanteremben szakrendszer szerint foly aképen, hogy az I. és II. osztály külön-külön, a III. és IV. pedig együtt egy teremben van elhelyezve. A jelen iskolaévben az osztályokat 92 növendék látogatja, kiknek nem és osztályok szerinti száma a következő:

Az I. osztályba jár 11 leány és 16 fiu, összesen 27.

A II. „ „ 9 „ „ 20 „ „ 29.

A III. osztályba jár 10 leány és 6 fiú, összesen 16.

A IV. „ „ 8 „ „ 12 „ „ 20.

Vallásra nézve 89 izr. és 3 keresztény és pedig 2 r. kath. és 1 ág. evang. A beiratkozott növendékek közül 15 részesül fél tandíjmentességben, míg 23 egészen tandíjmentes és így a 69 részint egész, részint fél tandíjat fizető gyermek után, tekintve, hogy az évi tandíj 8 frtban van megállapítva, a folyó tanévben 492 frt tandíj folyt be, minél fogva a költségvetésünkben iskolai szükséglet czimén előirányzott 2305 frt fedezéséhez, mely összeg a hitközség összes kiadásainak 33%-át teszi, a hitközségi pénztár 1913 frttal járul.

A folyó tanévben a megállapított tanterv szerint feldolgozandó tananyag osztályonként a következő:

I. Osztály.

- a) Hittan: a) héber olvasás; b) bibliai történet a világ teremtésétől Ábrahámig. Heti órák száma 4;
  - b) Beszéd- és értelemgyakorlatok: az iskola, a szülei ház, a házi állatok, az ember, a család. H. ó. sz. 4;
  - c) Magyar irva-olvasás. H. ó. sz. 6;
  - d) Számolás: a négy alapművelet az 1—20-ig terjedő számkörben. H. ó. sz. 5;
  - e) Német irva-olvasás: a kis betűk. H. ó. sz. 3;
  - f) Kézimunka: kötés elemei. H. ó. sz. 6;
- Ének és torna tanítás közben.

II. Osztály.

- a) Hittan: a) héber olvasás; b) imafordítás, különféle áldások;
- c) bibliai történet: az olvasókönyv nyomán Ábrahám-tól József haláláig. H. ó. sz. 5; d) biblia: Mózes I. könyvéből 18 fejezet. e) héber nyelvtan a magán- és mássalhangzók, továbbá
 שוא מרכב, שוא נח, שוא נע, דגש חזק, דגש קל, ה הידיעה.
 H. ó. sz. 6.
- b) Magyar: gépies olvasás és versek betanulása; nyelvtanból: magán- és mássalhangzók, szó, mondat, alany, állítmány, főnév, névelő egyes- és többes szám, személynévmás, melléknév, az ige, három fő idő. H. ó. sz. 6.
- c) Beszéd- és értelemgyakorlatok: az I. osztályban végzett tananyag ismételése, az őszi ünnepek, a szünet, a helység és lakosai, földrajzi előfogalmak, némely természeti jelenségek, háziállatok, gyümölcsfák, konyhai vetemények, a konyhasó. H. ó. sz. 2.
- d) Német: gépies olvasás, szavak és kisebb olvasmányok fordítása. H. ó. sz. 2.

- e) Számtan: a négy alpmivelet 1—100-ig terjedő számkörben. H. ó. sz. 4.
 f) Írás: magyar és német írás. H. ó. sz. 2.
 g) Torna. H. ó. sz. 1.
 h) Ének, tanítás közben.
 i) Kézimunka. Harisnyakötés. H. ó. sz. 6.

III. Osztály.

a) Hittan: a) héber olvasás, a mindennapi, szombati és ünnepnapi imák ismertetése; b) imafordítás. מודה אני, נטילת ידים, מצות ציצית. H. ó. sz. 2; c) bibliai történet Mózes haláláig; d) biblia, Mózes II. könyvéből 24 fejezet; e) héber nyelvtan, a II. osztály tananyagának ismételése és a névmás. נה נראה, נה נסתר, סמיכות ב כ ל ם. H. ó. sz. 8.

b) Magyar: a) olvasás, értelmes olvasás, versek betanulása; b) nyelvtanból: Nagy L. nyelvgyakorlója nyomán bővített és összetett mondat, tulajdon- és közösnév, melléknév, melléknévi igenév, számnév, mutató névmás mint jelző, birtokos jelző, birtokos ragok, mondat tárgya, melléknév fokozása, hely-, idő- és módhatározó, helyragok, névutók. H. ó. sz. 5.

c) Német: a) olvasásból, a gépies olvasás, egyes olvasmányok magyarra fordítása, kisebb versek betanulása; b) nyelvtanból: Klingenberg J. gyak. nyelvtana nyomán magánhangzók fajai, egyszerű és összetett mássalhangzók, a mondat, a főnév, nemszócskák, a személynévmás, melléknév és az ige, az ige három főideje. Heti óraszám 4.

d) Számtan: A négy alpmivelet fej- és jegyszámolásban 1—1000-ig terjedő számkörben, a mértékek ismertetése. H. ó. sz. 3.

e) földrajz: Földrajzi alapfogalmak, tájékozás, helyrajz, a föld felülete, folyó- és állóvizek, éghajlat, járás, Tolnamegye, megyebizottság, választott és kinevezett tisztviselők. H. ó. sz. 2.

f) Szépirás: Magyar és német folyóírás. H. ó. sz. 2.

g) Torna. H. ó. sz. 1.

h) Ének: Gyermekdalok.

i) Rajz: Kopsitsch-féle minták után. H. ó. sz. 1.

k) Kézimunka: Horgolás. H. ó. sz. 6.

IV. Osztály.

a) Hittan: a) héber olvasás, mint a III. osztályban; b) imafordítás, a III. osztály tananyagának ismételése, továbbá והכנסה הוצאה alkalmával mondandó imák מי שעשה, מי שברך. H. ó. sz. 2;

e) bibliai történet, a birodalom kettészakadásáig ; d) biblia, Mózes IV. és V. könyvéből 25 fejezet ; e) héber nyelvtan, a III. osztály tananyagának bővebb ismertetése, a teljes igék ragozása. H. ó. sz. 8.

b) Magyar: a) olvasásból: értelmes olvasás, versek betanulása ; b) nyelvtanból: a III. osztály tananyagának ismételése, határozó bővítmények, szóképzés, összetett mondat, alanyi, jelzői és tárgyi mellékmondat, igemódok ragozása tárgyatlan és tárgyas ragozás szerint, írásjelek használata. H. ó. sz. 5.

c) Német: a) olvasásból: értelmes olvasás, egyes olvasmányok magyarra fordítása ; b) nyelvtanból: a III. osztály tananyagának ismételése, a tulajdonnév, közös név és anyagnév, a határozott és határozatlan nem szócska, a főnév erős és gyöngye ejtegetése, a melléknév és főnév ejtegetése, számnév, névmások és az ige. H. ó. sz. 4 ;

d) Számtan: A négy alapmivelet, közönséges és tizedes törtek ismertetése. H. ó. sz. 3.

e) Földrajz: Magyarország és az Osztrák állam részletesen Európa és a többi földrészek általánosan. H. ó. sz. 2.

f) Szépirás: magyar-, német- és héberírás. H. ó. sz. 2.

g) Rajz: Kopschitsch III., IV., és V. fürete. H. ó. sz. 1.

h) Testgyakorlat, mint a III. osztályban. H. ó. sz. 1.

i) Ének, mint a III. osztályban.

k) Kézimunka: betűjegyzés, himzés. H. ó. sz. 6.

Minden szombaton délelőtt 9—10 óráig istentisztelet tartatik, melynek lefolyása a következő. Az „én komauchó“ eléneklése után jekum purkon, mi sebérach és asre mondatik. Ekkor az istentiszteletet vezető tanító a heti szakaszt magyarázza, ezután a muszaf következik és a befejező imákkal ér véget.

Az iskolánkat látogató szegény gyermekek tankönyvszükségletét részben a jobb módu növendékek által az iskolának ajándékozott jó karban levő használt könyvekkel fedezzük, a mennyiben pedig a szükséglet ily módon nem fedezhető, a hiányt a hitközségi pénztár fedezi. Téli ruhával a szegzárdi egyesült nőegylet évente iskolánkból négy növendéket lát el. A folyó tanévben a szegzárdi első magyar asztaltársaság, mely az igazi humanizmustól áthatva — tekintet nélkül a felekezetre — gyakorolja jótéteményeit, két növendékünknek juttatott jó téli öltönyt. A helybeli pénzügyi intézetek évi ajándéka és az e czimen befolyt templomi adakozásoknak összegét meghaladó ilynemű kiadások szintén a hitközségi pénztárt terhelik évente mintegy 30 frttal.

Növendékeink jutalmazására egyesek ajándékain kívül egy, dr. Braun Bernát nevét viselő 250 koronás alapítvány évi kamatja szolgál, melylyel az alapítványt tevő család rendelkezése értelmében

egy, a magyar nyelvben legjobb eredményt tanúsító IV. osztályu finövendék jutalmazandó.

Az iskola szervezete az idők folyamán a változott körülményekhez mérten többször jelentékenyen módosult. Ugyanis 1876-ban megnyitván az itteni államilag segélyezett hat osztályu polgári fiu- és egy két osztályu felsőbb leány-iskola, az iskolánkat látogató finövendékek innentől már a IV. évfolyam végeztével hagyták el intézetünket, minek folytán a harmadik férfitanítói állás beszüntetvén, tanítónő alkalmaztatott. 1891-ben a felsőbb leányiskola két alsó osztálylyal bővítettett, mire iskolánknál az V. és VI. évfolyam teljesen megszűnt.

Hogy a hivatását hiven betöltő tanító érdemei minő méltatásra találnak a hitközség kebelében, arról fényesen tanuskodik a múlt év folyamán hét évi betegeskedés után elhunyt *Deutsch Sámuel* volt nyugalmazott tanítóval szemben tanúsított eljárása. Nevezett tanító tizenöt évi eredménydus működés után súlyos kór által ágyba döntetvén, a hitk., eltekintve, hogy a beteget négy éven át 700 frtnyi teljes évi fizetésének élvezésében meghagyta, költséges gyógykezelések alkalmazására 300 frtot meghaladó segélyt nyújtott. Midőn a végleg munkaképtelen beteg nyugdíjaztatott, 360 frt állami nyugdíját a hitközség évi 240 frt kegydíjjal 600 frtra egészítette ki, jelenleg pedig az elhunynak fiát tanulmányainak befejeztéig évi segélylyel támogatja.

Mulasztást követnénk el, ha mint a háladatosság szép példáját nem regisztrálnók, hogy az említett tanító elhunya alkalmából volt tanítványai gyűjtést rendeztek, melynek eddig befolyt 165 frtot tevő összegéből az elhalálozás évfordulóján felállítandó szép sírkővel akarják megörökíteni felejthetetlen tanítójuk emlékét. A sírkő felállítása után esetleg még fenmaradó összeg újabb gyűjtés által kiegészítve, „*Deutsch Sámuel alap*“ nevet nyer, melynek évi kamatja tanulók jutalmazására lesz fordítandó.

Nem kevésbé jelentékeny mozzanat gyanánt megemlítendő még, hogy midőn 1883. őszén *Klamarik János* miniszteri tanácsos a helyben felállítandó főgimnázium ügyében városunkba jött, többek között iskolánkat is meglátogatta. A tantermek tisztasága, a felszerelés, de főképen a növendékek szabatos feleletei láthatólag kellemesen hatottak a magas látogatóra, a minek az őt kalauzoló iskolaszéki tagok előtt azon kijelentéssel adott kifejezést, hogy örömmel fog a miniszternek referálni mindarról, a mit iskolánkban látott és hallott.

Midőn ezen látogatást követő képviselőtestületi ülésen hitközségünk elnöke ezen legilletékesebb elismerő nyilatkozatról is meg-

emlékezett, jelentésében ezen elismerésnek annyival nagyobb jelentőséget tulajdonított, mivel *Klamarik* a város tisztelgő küldöttsége előtt az előzőleg meglátogatott, bár teljesen osztott elemi iskolákról akképen nyilatkozott, hogy azok jelen állapotukban, a gymnázium létesítése esetében, mint előkészítő intézetek meg nem felelnek.

Végül említésre méltó az iskolaszéknek 1894. évi október havában hozott azon határozata, mely szerint, tekintettel az iskolát látogató alsóbb osztályu, koruknál fogva még igen gyöngye szervezettü gyermekekre, a tanítás november 1-sejétől márczius 1-sejéig délelőtt 9 órákor veszi kezdetét.

Előljáróságunknak már évek óta élénk óhaját képezi az iskolának, a 145 családot számláló hitközség igényeinek megfelelően, egy negyedik tanteremmel való kibővítése és a negyedik tanterő alkalmazása, de eddig a filokszeri pusztítása folytán beállott válságos közgazdasági helyzet, mely hitközségünk számos tagjának egyetlen keresetforrását apasztotta el, most pedig a viszonyok némi javulásával az immár évtizedek óta huzódó és a hitközség népességet tekintve, már elodázhatlanná lett templomépítési ügy napirendre tűzése iskolánknak a jelzett irányban való fejlesztését egy időre háttérbe szorította. Azonban vezérférjaink buzgalma teljes garanciát nyújt arra nézve, hogy ezen ügy is, a közóhajnak megfelelően, már a közel jövőben kedvező megoldást fog nyerni.

A b.-csabai statusquo izr. hitközség népiskolájának története.

Irta

Scheiber Márton

tanító.

Az iskola felállítása 1857-ben.

Karacs János esperesplébános, iskolafelügyelő fölszólítására, miszerint a hitközség a helytartótanács 1857/10527-dik számú rendelete értelmében állítson iskolát, a hitközség 1857 ápr. 30-án 2 tanerővel iskolát nyitott.

Az iskola első két tanítója *Richtzeit* Ignác és *Klein* Gyula lett. Az első a reáltantárgyakat, az utóbbi a* vallást tanította. A tanítás délelőtt 7 órától 12-ig, s délután 1 órától 6-ig tartott. A tanítók fizetése részben tandíjból, részben a hitközségi tagokra kivetett adóból fedeztetett. A fiúk 15, a leányok 12 váltókrajczár tandíjat fizettek. Egy-egy tanító fizetése 200—300 váltóforint volt.

A helytartótanács egy újabbi rendelete értelmében kénytelen lévén a hitközség 2 olyan tanítót alkalmazni, kik magyar nyelven is képesek tanítani, a vallástanító elbocsájtott, s két okleveles tanító alkalmaztatott 400 és 300 váltóforint fizetéssel.

Az 1858-diki előjárósági választásoknál a hitközség már iskolafelügyelőről is gondoskodott. Az iskola első felügyelője: Dr. *Reiner* Simon lett.

A hitközség buzgón fogott a tanügy rendezéséhez és fejlesztéséhez. Az 1858. év tavaszán 1312 forint 29¹/₂ kr. költséggel új iskolát építtetett, azt berendezte, s 16 forint 20 kr. áru tanszerekkel látta el. (Többek között térképet is beszerezett.) Tanerőit is szaporította egygyel, meghíván főtanítóul *Klein* Jakab izsáki tanítót.

Az oly szépen virágzásnak indult iskolát azonban 3 évi fennállás után a feloszlás veszélye fenyegette. Az iskola tanítói lemondtak állásaikról. Egyikük, *Richtzeit* Ignác, magániskolát nyitott. Ügyes tanító lévén, a jobb módúak hozzáküldték gyermekeiket. Miután azonban a szegényebb osztálygyermekeinek taníttatásáról senki sem gondoskodott, a hitközség, hogy ezek is része-

süljenek oktatásban, meghívta *Klein Mór* m.-kövesdi tanítót 500 forint fizetéssel, s mellé segédtanítót is fogadott. A hitközségi iskola azonban nem prosperálhatott. Mindkét tanító csakhamar odahagyta állomását, s a 4¹/₂ évig fenállott iskola 1861 októberében feloszlott.

Az iskola másodszori megnyitása.

Három évig állott a hitközség iskola nélkül. Ez idő alatt magántanítók részesítettek hitközségi tagok gyermekeit oktatásban. 1864 okt. 18-án kelt erélyes átiratban felszólította a csabai járás szolgabírája a hitközséget, miszerint igazolja, miért nem szerzett érvényt a helytartótanács és Békésmegye ugyan a részbeni. 1857-dik rendeletének, melyben kötelességévé tétetik a hitközségnek iskola felállítása és fentartása, s egyben utasította, hogy haladéktalanul nyissa meg fiu- és leányiskoláját.

Érdekés a hitközség átiratából, melyet ez ügyből kifolyólag védekezésképp a járási szolgabíróhoz intézett, a többi között azon passzus, melyben okúl felhossa, hogy a hitközség tanügyét 5 magántanító szolgálja, kikhez 53 fiu és 31 leány jár iskolába.

A nagyváradi ker. iskolatanács erélyes sürgetésére végre a hitközség 1865 tavaszán megnyitotta ismét iskoláját. Iskolahelyiségül, miután a régi iskolaépületet lakásokul felhasználta, házat vásárolt 800 forintért és az iskola céljaira alakította át. Az iskolához 400—400 forint fizetéssel 4 tanerőt alkalmazott. A két osztályu fiuiskolához 2 tanítót és az I. osztályu leányiskolához egy tanítót és egy kézimunkatanítónőt.

A taneszközök beszerzésére minden tanköteles gyermek 50 krt fizetett. A tandíjat a felsőbb osztályban 1 forint 30 krajczárban, az alsóban 80 krajczárban állapította meg a hitközség. A helytartótanács a hitközség kértére megadta a nyilvánossági jogot „nyilvános izr. elemi tanoda” czímmel. Az iskola felügyeleti jogát a hitközség megbízásából egy egyházi és egy világi iskolafelügyelő gyakorolta.

Tankönyv az iskolában az egy olvasókönyvön kívül nem használtatott.

Nemsokára rá a hitközség, az iskolával összekötve, ovodát állított fel, mely azonban 3 évi fennállás után beszünttetett.

1868-ban átalakult a fiu- és leányiskola három osztályu vegyes iskolává. Ezen évben az izr. alaphoz államsegélyért folyamodott a hitközség, melyet meg is kapott. Három egymás után következő éven át 200 frt évi segélyben részesült.

1869-ben megalakította az első iskolaszéket, melynek első elnöke *Singer A. D.* lett.

1872-ben visszaköltözött az iskola régi helyére, t. i. azon épületbe, melyet részére a hitközség 1857. évben építtetett, kibővítvén azt most két ujonnan épült tanteremmel.

Hogy mi és mennyi taníttatott, s melyek voltak a tankönyvek, az nem tudható, csak annyi tűnik ki a jegyzőkönyvekből, hogy a tanítók a tanév elején benyújtották a tantervet, melyet a bizottság elfogadott. Hogy az eredmény valami fényes nem lehetett, mutatja, hogy a tanerőkegymást fél-, sőt negyedévenként sűrűn felváltották. Hol a hitközség mondott fel tanítóinak, hol ezek amannak. A tanév egy félévből állott, s a tanítók is ekként vétettek fel.

A 70-es évek elején látjuk nyomát annak, hogy az iskolaszék tüzetesebben kezd iskolaügygyel foglalkozni. Felhivatnak itt a tanítók, miszerint a gyakorlati számolásra, magyar és német helyesírásra gondot fordítsanak, a földrajzot magyarul tanítsák és jobb fegyelmet tartsanak.

1865-től, vagyis azon időtől fogva, midőn a hitközség iskoláját másodszor megnyitotta, az izr. tanítók állandósítását kimondó 1878-iki rendeletig méltán mondható, hogy a csabai iskola „a vándor zsidó tanítók átmeneti stációja a pusztában“, mert a 12 év tartama alatt nem kevesebb, mint 31 tanító váltatotta fel egymást a működésben.

A hitközség dicséretére legyen mondvá, hogy egy évvel előbb, mint a fentemlitett miniszteri rendelet napvilágot látott, állandósította tanítóit. Ez kizárólag *Barna Jónás* akkori csabai tanító érdeme, ki fényes tollával, meggyőző ékesszólásával és kitartó buzgalomával megszerezte csabai kartársainak az ígéret földét. Ő azonban rövid ideig élvezte küzdelmei sikerét, mert 1878-ban fővárosi tanítónak meghivatván, elhagyta itteni állomását.

A hitközség 1875 ben, mint fennebb említve van, *Braun Jónást* hívta meg 700 forint évi fizetéssel izr. tanítóul. A fiatal tanító telve hévvel, nemes ambícióval s ügyszeretettel fogott hivatása teljesítéséhez. Az újjá alakult iskolaszékkel, melyben a hitközség színe-java, előbb *Singer Adolf*, később *Plesch M. J.* elnökkel az élén, benn volt, újra szervezték az iskolát. A 3 osztályu iskolát 4 tanítóval átalakították 6 osztályura. Mindegyik tanító 2 osztályt vezetett, egy tanítónő a kézimunka tanítására alkalmaztatott.

A tanítótanárság az általa kidolgozott s az iskolaszékhez benyújtott részletes tan- és óraterv szerint végezte a tanítást. A tanterv a miniszteri tantervben előirt tárgyakon kívül felölelte még a vallást, német olvasás és nyelvtan tanítását is.

Új szellem hatotta át a korábban elhanyagolt iskolát. A hitközség által alkalmazott fiatal tanítók lelkesedést, ügyszeretetet és a modern kor követelményeinek megfelelő pedagógiai ismereteket

vittek be az iskolába. A nemzeti, hazafias irányú vallásos nevelés megindult az egész vonalon. A tannyelv, mely ezelőtt vegyes volt, egészen magyarra lett. Ezeknek egyik üdvös eredménye lőn, hogy az 1865 óta fennálló magániskolák megszűntek, mert ezek növendékei a hitközségi iskolába iratkoztak be. A tanulók létszáma ezen években 200—230 volt.

A hitközség áldozatkészségéből a tantermek taneszközökkel elláttattak. *Lerner* Jakab tanító buzgalmából felállított a 180 kötetből álló iskolai könyvtár.

Braun Jónás a fővárosba költözvén, helyét *Schreiber* Márton foglalta el, ki az előde által megjelölt utat követte.

1879-ben a hitközség beszerzett az iskola részére több rendbeli szemléltető képet, természettani és természetrajzi eszközöket, ásványtani gyűjteményt, földabroszokat, telluriomot stb.

1879-ben a Chevra-kadisa 200 forintos alapítványt tett a magyar nyelvben kitünő gyermekek javára.

1881-ben a kézimunka-tanítónő eltávozván, *Purjesz* E. békési tanítónő hivatott meg, ki a kézimunkatanítás mellett osztályt is vezetett. Most a tanítótestület véleményére az iskolaszék a változó rendszert vezette be, mely azóta folyton fennáll iskolánkban. Ugyanekkor a 6 osztályt 4-re redukálta, mivel az 5. és 6. osztályban nem volt növendék.

1882-ben a tanítótestület kezdeményezésére dr. *Kulpin* Dániel buzgó iskolaszéki elnök hathatós támogatásával, ki 1869 óta, tagja az először választott iskolaszékek, önzetlen támogatója a tanügynek, és hű barátja a tanítóknak, megalakult a „Malbis Arumim” egyesület, mely a szegény gyermekeket azóta évenként tankönyvvel és ruházattal látja el.

Az 1883-ban a hitközség tagjai között kiütött pártoskodás bénítólag hatott a hitközség iskolájára. Egy kis töredék kivált és orthodox községet alkotott. Miután az anyahitközség bevételeit, mely különösen a gabella-jövedelemből állott, fenyegetve látta, az egyik üresedésben jött tanító állomást nem töltötte be, hanem e helyett a többi tanítóknak évenként kisebb-nagyobb segélyeket szavazott meg.

1894-ben hitközségünk is sietett a nyudijtvényből kifolyó miniszteri rendelet sérelmeit orvosolni, a mennyiben 50—50 forint lakbérpótlékot szavazott meg, s így lehetővé tette, hogy nyugdíjigényünk nem szállítatott alá.

1891-ben az iskola teljesen leégett. A hitközség áldozatkészsége új, a kor és pedagógia követelményeinek teljesen megfelelő épületet emelt a közoktatásnak. Az iskola 4 nagy teremből áll, jól felszerelve

és taneszközökkel ellátva. A hitközség tanügyét 3 tanerő, *Scheiber Márton*, *Lerner Jakab*, *Boczán Laura* és egy kisegítő vallástanító, *Klein Ferdinánd*, hitk. jegyző szolgája. Egy-egy tanító törzsfizetése 622 forint és 50 frt lakbér. A tanítónő fizetése 400 frt és 50 frt lakbér. A jelenlegi iskolaszék élén dr. *Kulpin Daniel* isksz. elnök áll. A „Malbis Arumim” egyesület élén *Laszki Jakab* elnök és *Scheiber Márton* titkár állanak. Törzs vagyona 948 forint.

A tanév, 1879 óta, 10 hónapig tart. Ekkor a félévi vizsgák eltöröltettek, s az évi vizsgák június hó második felében tartatnak meg. Ugyanekkor a péntek délutáni fél szünnap szerdára tetetett át. 1892-ben a vasárnap délutáni szünet is behozatott.

A heti órák száma az I-ső osztályban 20; a II-ban és III-ban 28; a IV-ben 30.

A miniszteri tantervben előirt tárgyakon kívül taníttatik még: az I-ső osztályban: héber és német olvasás; a II. osztályban: imák, Móz. I. könyve, bibl. tört., német olvasás; a III. osztályban: imák, Mózes II. könyve, bibl. tört., német olvasás és nyelvtan; a IV. osztályban: imák, imafordítás, Mózes IV. könyv. bibli. tört. német olvasás és nyelvtan.

Az 1879-ben bevezetett ifjusági istentisztelet még fennáll.

Tankönyvekül az Izr. Tan. Egyl. kiadványai és *Barna J.* tanító könyvei használatnak.

A növendékek száma az utóbbi 10 év alatt rendkívüli apadást mutat. Még a 80-as években 200-on felül volt a beiratkozottak száma, ma a 150-et alig haladja tul. Ez azon körülménynek tudható be, hogy a szülők sok esetben még azt sem várják be, hogy gyermekeik a IV. osztályt elvégezzék, hanem már a III-ból is elviszik őket a gimnáziumba és polgári iskolába.

Tandij fejében mindegyik növendék 1 frt 70 krt fizet havonként. Beiratási díj 60 kr.

A hevesi izr. iskola története.

1856—1896-ig.

Irtá

Fischhof Márk

tanító.

A hevesi izr. iskola Magyarország ezeréves ünnepélye alkalmával alapításának 40 éves évfordulóját üli meg.

Hitközségünk, mely már 1747-ben megalakult, ugy erkölcsi, mint anyagi tekintetben gyorsan emelkedett és tagjainak szellemi érdekeinek előmozdítása körül tett fáradozásait oly sikerek kísérték, melyek teljes elismerésre találtak.

Haas Mihály akkori iskolatanácsos, (később szatmári püspök) 1855. évben városunkba érkezvén, ez alkalommal felkereste hitközségünk elnökét, kifejtette ama hátrányokat, melyek a zsidók közt szokásos magánoktatással járnak, a menyiben ez a kor követelményeit ki nem elégitheti, meg felekezetünk társadalmi igényeinek meg nem felel, valamint kárára és ártalmára van e privát iskoláztatás a magyar állam és a nemzet kulturális érdekeinek is; kéri ezért, sőt követeli a hitközség élén álló férfiaktól, miszerint Heves zsidó hitközségében nyilvános jellegű iskolát léptessenek életbe.

A hitközség előljáráóságának nem nagy erőlködésébe került a nyilv. iskola felállítása, mert a hitközség nemesen gondolkozó tagjai egy e czélból egybehívott közgyűlésen örömmel üdvözölték az érdekekbe vágó tervet, melyet oly lelkesedéssel fogadtak, hogy annak még ugyanazon évben történendő kivitele egyhangu határozattá emeltetett.

Iskolánk tehát 1856 november 1-én 3 tanerő alkalmaztatása mellett nagy ünnepélylyel megnyílt és azóta hitközségünk részéről mint egyik legüdvösebb intézménye kiváló gondozásban részesült.

A m. kir. helytartóság részéről első rendes tanítónak a még jelenleg is helyben lakó *Ungár Ignác*z, általános tiszteletben álló fakeskedő neveztetett ki. E buzgó igazgató-tanítóval együtt még

két derék tanfériu alkalmaztatott, névszerint *Barna Lajos* és *Schiller Ernő*, kik a dr. *Löwy Sámuel* iskolaszéki elnök vezetése alatt álló új elemi 4 osztályu iskolánkat a modern paedagógia követelményeinek alapján azon kornak követelményeihez képest oly magas színvonalra emelték, hogy az új iskola rövid idő alatt legszebb fejlődésének indult és nemcsak Heves városának, hanem az egész környéknek elismerését kiérdemelte.

Intézetünk tekintélye folyton emelkedett s jó hírének köszönhetette, hogy Heves város vidéke ide küldte gyermekeit iskoláztatni.

Az iskola fejlesztése körül különös érdemeket szerzett férfiak nevei: dr. *Löwy Sámuel* orvos, id. *Blau József* földbirtokos, ifj. *Blau József*, *Braun Ábrahám*, *Lang Ignác* és *Blau Zsigmond* földbirtokos.

1866-ig csak bérházakban volt az iskola elhelyezve. Miután pedig ezen bérházak részint a kor igényeinek, részint a hygienikus követelményeknek meg nem feleltek, a hitközség előljárósága *Günszberg Adolf* elnök indítványára egy alkalmas iskola építését határozta el. Az új épület, mely körülbelül 10,000 frtba került, még ugyanazon évben nagy ünnepséggel adatott át rendeltetésének. Ez új kiadás megint bizonyítékot szolgáltat hitközségünknek, hogy nem kimélt soha semmiféle áldozatot, midőn arról volt szó, hogy minél fokozottabb mértékben feleljen meg magasztos hivatásának.

A hitközség saját iskolaépülete ismét 3 új, hazánk nyelvét is értő tanerővel nyitattott meg, névszerint *Schäfer*, *Schwarcz* és *Cziffer* tanítókkal utóbbi jelenleg újpesti izr. hitk. jegyző, mind hárman az 1872/3-ik iskolaév elejéig derekasán töltötték be állásaikat.

Ez időtáiban az iskolai és hitközségi adminisztrációban lényeges változás állt be, annyira, hogy méltán aggódni kezdtek a tanköteles gyermekek szülői tanintézetünk gyors hanyatlása fölött, sőt közel állott annak felosztása. Ekkor hitközségünk első tanítója, *Ungár Ignác*, ki már a kereskedelmi pályán jó névre tett szert, mint iskolaszéki elnök állt az iskolaügyek élére és páratlan, odaadó tevékenységének sikerült iskolánkat nemcsak a pusztulástól megmenteni, sőt alapjaiban erősebben megszilárdítani.

Vezetése alatt *Goldberg Májer*, (jelenleg budapesti hitoktató), bold. *Löwinger Bertalan* és *Schwarcz Amália* (most özv. *Löwinger Bertalanné*) vették át mint tantestület az iskolába járó növendékek nevelését; később *Handler Márk*, rabbi, két éven át dicséretre méltó eredményeket mutatott fel, mint a héber tárgyak tanítója.

Az 1881—82. iskolai év elején megint két kitűnő férfiual találkozunk, kiknek érdemei vannak iskolánk fejlesztése körül, u. m.

Spitzer Ignác hitk. és dr. *Blau* Henrik iskolaszéki elnök, mindketten ma is lelkes pártfogói iskolánknak.

Iskolánk jelenleg öt osztályu, melyben a fiuk és lányok vegyes oktatásban részesülnek. Rendes tanítói minőségben két tanító van alkalmazva, u. m. *Fischhof* Márk és özv. *Löwinger* Bertalanné, ezeken kívül *Schwarcz* Sámuel hitk. jegyző látja el a hitoktatást a II. és V. osztályban. A tanítási nyelv a magyar Van az iskolának nyári tornahelyisége; az ének, rajz és kézimunka mint rend. tantárgy taníttatik. Az ifjúsági könyvtár 210 kötetből áll. A szegény gyermekeket felruházó egyesület nemes missziót teljesít községünkben is. Az iskolaszék következő tagokból áll: Elnök dr. *Füzessy* József, *Spitzer* Ignác, dr. *Blau* Henrik hitk. elnök, *Meister* Ede, *Kohn* Gábor, *Elfer* Jakab rabbi, *Ungár* Ignác, *Spitzer* Vilmos és *Fischhof* Márk tanító, iskolaszéki jegyző. Az isksz. tagok az iskolát felváltva és szorgalmasan látogatják. A kir. tanfelügyelő eddig minden évben ellátogatott egyszer iskolánkban is. A biblia magyarra fordíttatik. Rendszeren más felekezetbeliek is járnak iskolánkba, évenként átlag 4—5-en. A tandíj 2 frt. A tanulók száma ez idő szerint 86, ezek közül tandíjmentes 30. Ismétlő iskolánkat a felnőttek szintén rendszeren látogatják. Az iskolának négy alapítványa van, u. m. *Beiterman* Izráel féle 200 frtos, *Blau* Zsigmond-féle 100 frtos, *Glück* Venczel-féle 50 frtos és a hitközségi 150 frtos alapítvány. Az iskolai költségvetés évenként 1690 frt; államsegélyben az iskola nem részesül.

A működő tanítók közül *Fischhof* Márk 1881 óta helyben van alkalmazva, a tanítói pályán 20 év óta működik; özv. *Löwinger* Bertalanné 23 év óta van helyben alkalmazva és *Schwarcz* Sámuel 1891 óta hitoktató. A hitközség 130 tagból áll, évi költségvetése 5000 frt. Jeles férfiak, kik a hevesi izr. iskolából kiléptek: *Blau* Adolf főmérnök, vasuti felügyelő, Bécsben, *Hevesi* Lajos hírneves journalist, szintén Bécsben, és *Hevesi* Ödön az első hazai takarékpénztár igazgatója Budapesten.

A tata-tóvárosi izr. hitközségi iskolának monográfiája.

Irta

Herzfeld Jakab

igazgató-tanító.

A tata-tóvárosi izr. hitközség hazánk régibb községei közé tartozik. Már *Antonius Margaritha* kikeresztelkedett zsidó a 16. század elején „Der ganze jüdische Glaube“ című művében a következőket írja: „Magyarországba szívesen költöztek, mert gazdag zsidói voltak s midőn ott voltam, láttam zsidó vallásra áttért három egyént (gert) koldulni, kiknek mindegyike N.-Szombat, Pozsony és Buda községeitől 300 magyar arany forintot kapott s még Esztergomban, Fejérvárott és Tatán is segílyt nyertek.“ Szól hitközségünknek már a 16. században való alakulása mellett, a még használatban levő gyönyörű sirkertje, melyben 180 éves héber sírkövek láthatók. A miskolczi Chevra-Kadisa 120 éves történetében fel van jegyezve, hogy a Chevra-Kadisa alakuló napján a tatai rabbi beszédet tartott.

Ezen mult századokban már zsidó hitközséggel bíró városban azonban iskoláról szó sem volt. Már pedig a községi intézmények közt az iskola egyike a legfontosabbaknak, mert csak ezáltal érhető el azon magasztos cél, hogy minden egyes tagnak anyagi és szellemi jóléte előmozdittassék, mert rég elismert tény, hogy az emberiséget javítják, midőn az ifjúságot tanítják. Voltak ugyan egyes községi tagok, kik az ifjúság neveltetésének fontosságát átlátták s keletkezett is több zugiskola, melyek tetemes áldozatba kerültek, de kevés előnyt nyújtottak és melyek együttesen sok szépet és hasznosat teremthettek volna. A gazdagok tartottak ugyan házi tanítókat, de a szegénysorsu gyermekek minden tanítás és oktatás nélkül nőttek fel.

Magyarország közoktatás ügyének újjászervezésével az izr. tanügy is nagyobb lendületet vett. A magas kormány megbízásából 1851-ben *Zilz* hittanár a nagyobb izr. hitközségeket meglátogatta és azokat nyilvános iskolák felállítására buzdította. Tatán is meg-

jelenvén, buzditó szavai termékeny talajra találtak. Az itt fennálló 5 zugiskolát feloszlatták és egységes iskolát állítottak fel. A zugiskolában működött tehetségesebb tanerők az iskolánál alkalmaztattak és az iskola vezetésére *Fischer Gerzon* derék tanító igazgatónak meghívatott. Az iskola a már akkor keletkezett pártok daczára évi 1800 frtnyi költségvetéssel életbe lépett. E költségvetés az itteni hitközség anyagi erejének tulbecsülése vala, de minden esetre jele azon nemes törekvésnek, hogy egy, a kor kívánalmainak megfelelő iskolát szervezzen. Miután a hitközségnek azon időben saját iskolahelyisége nem volt s alkalmas helyiséget nem talált, örömmel fogadta az emberszeretetéről s jószívűségéről általánosan ismert főtisztelendő *Hutter Antal* gimn. igazgató urnak kegyes ajánlatát. Ő ugyanis szives volt a gimnázium hátsó udvarában egy három teremből álló helyiséget évi 90 frt bér fejében átengedni, mely nemes ajánlat a legnagyobb örömmel elfogadott és még ma is hálás köszönettel gondol a hitközség azon meleg pártfogásra és jóindulatu támogatásra, melyben az ujonnan alakult iskolát e nemeslelkű férfinak részesíté. Legyen áldott emlékezete!

Az iskola költségeinek fedezésére *Szarvas Vilmos* ur, hitközségünk egyik derék tagja, egy iskola alapra való önkénytes adakozásra hívta fel a közönséget, de eredmény nélkül. A befolyó tandíjak nem fedezték az iskola kiadásait, miért is a hitközségi pénztár új kiadással lőn megterhelve, a mi nem csekély felháborodást szült leginkább azok körében, kiknek tanköteles gyermekeik nem valának és miután az iskola rájuk is terheket rótt, úgy az intézmény, valamint annak vezetői iránt ellenséges álláspontot foglaltak el. Ilyen, minden községben élő önző tagok nem gondolják meg, hogy támogatásuk hiányában a szegény gyermekek tanítás és nevelés nélkül nőnek fel s később a társadalomnak csak terhére válnak és jobb a fiatal romlatlan gyermeket akkép gyámolítani, hogy később maga bírja magát fenntartani, mint utóbb számos nyomorban élő családot a szó szoros értelmében eltartani.

E kedvezőtlen pénzügyi helyzethez járult még azon sajnos körülmény, hogy a piaristák házában bérelt iskolahelyiséget fölmondták és így az iskola egyszerre feloszlott. Az ifjuság és az alkalmazott 5 tanító 4 hétig tanítás és foglalkozás nélkül maradt. Ezen kedvezőtlen fordulat nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a kezdetben mutatkozott lelkesedés és érdeklődés mindinkább csökkent és az elégedetlenek pártja növekedett, de a hitközség nemesen gondolkozó tagjai nem veszték el bátorságukat és azon iparkodtak, hogy az iskolát újból rendezzék. Az akkori hitközségi elnökök

Ehrenfeld L. és *Fischer* Mór, úgy szintén *Fischer* Miksa és *Oblat* Fülöp a Skalitcz-féle házban 3 szobát béreltek, azonban itt is csak rövid ideig maradhatott az iskola, miután a tulajdonos a házat eladta. Ekkor a vándoriskolát ismét a feloszlás veszélye fenyegette, de fentnevezett urak egy új iskolaépület emelését határozták el, mely terv csakhamar, különösen *Fischer* Mór, a világhírű herendi porcellángyár birtokosának elismerésre méltó buzgalma folytán meg is valósult. Felépítettett a most is fennálló iskola, mely szakvélemények szerint hazánk mintaiskola-épületei közé tartozik. Ezzel azonban koránt sem állt helyre a kívánt béke, a folytonos viszálykodás okozta, hogy *Fischer* igazgató-tanító, ki buzgó munkálkodásának és kitűnő tehetségének nem egyszer adta tanujelét, az iskolától megvált. Az előljáróság üdvös intézkedései dacára a rendetlenség és elégtelenség nőttön nőtt, minek következtében az elnökség lemondani kényszerült. Az oly sok nehézséggel járó elnöki tisztséget *Oblat* Mór ur csak hosszas rábeszélés után vállalta el. A szépen előrehaladt iskolaépítés a minden oldalról tornyosuló nehézségek dacára tovább folyt, azonban a pénzhiány ismét érezteté káros befolyását és miután *Oblat* Mór elnök a körlevelek és figyelmeztetések dacára a hitközségi tagokat az adók lefizetésére rá nem bírhatta, már 6 hónap után lemondott terhes tisztségéről és az ujonnan választottak egyike sem volt hajlandó azt elfogadni, miután az nem elismerésre, hanem csak kellemetlenségekre nyújtott kilátást. Ezen állapot több hétig tartván, az iskolaépítés munkája ismét szünetelt, újabb tanítóváltás is történt s csak *Oblath* Fülöp és *Fischer* Miksa buzgolkodásának köszönhető, hogy a teljes feloszlás be nem állott.

E vizás állapotoknak *Jagosc* cs. k. megyei biztos és *Szabó* főszolgabíró úgy vetettek véget, hogy a köztisztletnek örvendő *Singer* Dávid urat bízták meg a községi ügyek vezetésével. Hatalmas kézzel és bölcs kitartással fogott *Singer* Dávid az ügyek rendezéséhez és az iskolaépítés befejezéséhez, mindenben támogatva *Reviczky* főszolgabíró ur által. Ezen időbe esik dr. *Haas* M. kir. tanácsos első hivatalos látogatása. Megjelenése mint a zivataros felhő mögül kibuvó napsugár, általános örömet okozott. Buzdító szavai a viszálykodó feleket kibékítő és főtisztelendő *Winterl* A. tatai apát urnak iskolafelügyelővé történt kineveztetése következtében az iskola erős támaszt és bölcs tanácsadót nyert. Az üresedésben levő főtanítói állásra *Lederer* Ábrahám, a jeles paedagogus hivatott meg. Hivatalos fogadtatásánál megjelent a hitközség színe-java, tanujelét adva az iskola iránti meleg érdeklődésnek. Ez esemény fordulópontot képez iskolánk életében. *Lederer*, a jeles

tanférfit, legjobb erejével, lelkének egész melegével iparkodott az iskola, ugyszintén a tanítói tekintélyét emelni és hogy ez mennyire sikerült, annak fényes bizonyítéka ama tény, hogy a hitközségben a pártoskodás megszűnt, az iskola ama kor követelményeinek megfelelőleg tanszerekkel felszereltetett, a nők *Gold Mór*né elnöklete alatt egyletet alakítottak egy női kézimunka-iskola fenntartására, szegény iskolás gyermekek nemcsak ruházatot, hanem a szükséges iskolakönyveket is ingyen kapták, sőt további kiképeztetésökről is gondoskodva lön és egy iskolaalap megteremtése is kezdeményeztetett. A magas kormány felterjesztésére ö Felsége, *Singer Dávid* buzgó elnöknek áldásdús működése legfelsőbb elismeréseül a koronás ezüst érdemkeresztet adományozta, a *Lederer* vezetése alatt álló iskolát pedig „*mintatanoda*“ czimmel felruházta. *Lederer* 1857 tavaszán elfogadván a budapesti mintaiskolához való meghívást, *Tatár*ól távozott, hol a legjobb emléket hagyta maga után. Sokan áldják mint jötevőjüket s volt tanítványai közül sokan vannak, kik e nagy emberbarátnak köszönhetik, hogy ma a társadalomban jelentékeny helyet töltenek be.

Lederer távozta után az iskola jövője már biztosítva volt, a hitközség minden áldozatra készen, megtett mindent, hogy az iskolát új cziméhez méltóan berendezze, s hogy mily jó hirneve volt az iskolának, ama körülmény is bizonyítja, hogy 1858-ban a magas kormány a tatai iskolát *izr. tanítójelölteknek ajánlja* mint olyat, melynek *tanítói magukat hivatásuk közben kifejtett buzgalmuk, módszertani eljárásuk s az ifjúsággal való jó bánásmódjuk által különösen kitüntették.*

1869-ben az eddig négy osztályu iskola hat osztályuvá fejlesztetett, lehetővé akarván ezáltal a gyermekeknek itthon való kiképeztetését tenni. A nagy áldozatok azonban a község anyagi erejét teljesen kimerítették s már 1874-ben öt — 1880-ban pedig ismét csak négy osztályuvá redukáltatott.

Az idők szokásához hiven a tanerők itt is gyakran váltakoztak. Itt közlöm az 1851 óta mai napig helyben működött tanítók névsorát :

Fischer Gerzson, Widder Ede, Horovitz, Lengyel József, Löwenstein, Pollák, Hoffmann, Meszticz, Lederer Ábrahám, Lichtenfeld, Wollner, Fessler, Hahn, Freund, Kohn Jakab, Kellner, Schönewald M. D., Klein, Földesi Joachim, Kohn Mór, Kreisky, Weisz, Deutsch, Hecht, Donáth Ármin, Wizinger József, Mathezer, Sabbath Henriette, Leimdörfer Ede és a jelenleg működő tantestület : *Herzfeld Jakab* 1871 óta, *Wittenberg Vilmos* 1872 óta, *Trutzer Ignáczné* 1878 óta és *Vilheim József* 1891 óta. Iskolaszéki elnökök voltak : *Singer Dávid*, dr. *Schuhl Simon*, *Raditz Jakab*, ki évek hosszu során át kifejtett üdvös működéseért és áldozatkészségéért

a magas kormánytól elismerő oklevelet nyert. Dr. *Breuer Ármin*, dr. *Kellner Zsigmond*, *Handler Márk* főrabbi és jelenleg *Farkasházi Fischer Dezső*. Hitközségi elnökök voltak: *Fischer Mór*, *Singer Dávid*, *Deutsch Ferencz*, *Wessel Dávid*, *Kempner Miksa*, *Raditz Jakab*, *Breuer Mihály*, dr. *Schuhl Simon*, *Fischer Dezső*, *Kellner Jakab*, ügyvéd és jelenleg ismét *Raditz Jakab*.

Az iskolaszék jelenleg a következő tagokból áll: elnök: *Farkasházi Fischer Dezső*, alelnök: *Kohn Ede*. gondnokok: *Rosenblüh Hermann*, *Schwarz Jakab*, jegyző: *Vilheim József*. Rendes tagok: *Bauer Hermann*, dr. *Breuer Ármin*, *Handler Márk* rabbi, *Krausz József*, *Kellner Jakab*, *Nobl Adolf*, *Richter Sándor*, *Rosenberg Adolf*, dr. *Schuhl Simon*, dr. *Weiner Dávid* és *Herzfeld Jakab*, a tanítótétel választott képviselője.

Lelkészei voltak: *Kempner Áhron*, *Kutna József* és *Áhron*, *Nobl József* és jelenleg *Handler Márk*.

Iskolánk felett az állami felügyeletet gyakorolták: *Haas Mihály*, *Kádas Rudolf*, dr. *Németh Antal*, *Vargyas Endre* és 1876 óta nagys. *Nemessányi János* kir. tanácsos, tanfelügyelő.

Az iskola 132 tanulóval nyílt meg és vegyes osztályai voltak. A tanítási nyelv 1861-ig német, 1861-től 1870-ig német-magyar, ettől kezdve pedig a *tantárgyak magyar nyelven adattak elő*.

Az előadott tantárgyak: vallástan, beszéd- és értelemgyakorlat, magyar olvasás és nyelv, számtan, földrajz, magyarok története, világtörténet, természetrajz, természettan, ének és rajz. Héberből olvasás, imafordítás s Mózes öt könyvének fordítása, 1879 óta magyar nyelven, hetenkénti 6 órában. Osztály- és anyakönyvek fennmaradtak 1860-ig német s azóta magyar nyelven. Az osztályzatok szorgalomból: folytonos, változó, hanyag; magaviseletből: példás, jó, törvényszerű; az előmenetel feltüntetésére: jeles, jó, elégséges, elégtelen.

Fennmaradtak szorgalmi és dicsérőlapok, arany- és fekete-könyv. Fennmaradt *Lederer* idejéből 1856-ban német nyelven kiadott iskolaértésetítő, részletes óra- s tantervvel. Nyilvános vizsgák évenként kétszer tartattak és pedig fél- s évvégi vizsgák a szülők s tanügybarátok élénk érdeklődése mellett.

Szünnapok voltak szombat egész napja, szerda és péntek délután. A nagy szünidő a nagy ünnepek idejére esett. A tanítók javadalmazása 400, 500 és 600 frtban volt megállapítva.

Jelenleg is vegyes osztályok vannak és pedig 4 osztály, három tanítóval és egy tanítónővel. A tanítás magyar. A szegény gyermekeket tankönyvekkel s téli ruhával ellátó „Krajczár-egylet” 1883-ban alakult meg *Herzfeld Jakab* indítványára. A tagok száma 160,

vagyona 859.98 ft. Áldásdús működését fényesen hirdeti, hogy eddigi bevétele volt 2279.94 ft, mely összegből ruhára és könyvekre kiadtak 2060 ftot.

Az iskolaszéki tagok időről-időre ellátogatnak az iskolába, de külön szakfelügyelet nincs; a tanfelügyelő évenként egyszer s rendszeren május hónapban teszi látogatását. A bibliát hetenkinti 6 órában tanítják s magyarra fordítják, tanítja pedig minden osztályban az illető osztálytanító.

A más iskolába járó tanulók hitoktatásáról a hitközség oly módon gondoskodik, hogy egyik tanítóját e végből a vallástanítással is megbizta. Az utolsó évben a tanulók létszáma volt: az I. osztályban 22, a II. osztályban 27, a III. osztályban 29, a IV. és V. osztályban 33., összesen 111. A tandíj a szülők vagyoni állapotához mérten arányosan oszlik meg és pedig 60 krtól 3 frtig. Szegény gyermekek tandíjmentesek. Ismétlő iskolája van.

Az iskola alapítványai:

A *Földesi Dóra*-féle 200 frtos.

A *Földes Etelka*-féle 100 frtos.

A *Prager Mór* és neje, született *Arnstein Mára*-féle 1000 frtos

A *Singer Dávid*-féle 100 frtos és

A *tata-tóvárosi takarékpénztár* 25 éves jubileuma alapítványa 100 ft.

Az alapítványok ezélja szegény és szorgalmas tanulók jutalmazása.

Az iskola fenntartja magát a befolyó tandíjakból; a hiányzó összeget a hitközség fedezi. Az országos izr. iskola alapból 1859-től 5 évig 300 frtnyi évenkénti segélyben részesült, államsegélyt nem élvezett.

Az iskola a hitközség tulajdonát képezi, földszintes tágas négy tanteremből s egy lakásból áll, van szép tágas udvara s kertje, becsértéke 7000 ft, az iskolafelszerelés becsértéke 1000 ft.

A heti tanórák száma 26. Váltakozó rendszer szerint tanítanak. A tanítók anyanyelve magyar.

Közel félszázad mult már el azóta, hogy iskolánk megalakult és e hosszú idő alatt mennyi nemes gyümölcs létrejöttének volt már okozója szerény iskolánk! Hány szívet nemesített és gazdagított nemes, erkölcsös tanokkal, hány elmét ruházott fel szép ismeretekkel, a honnan már annyian léptek ki és váltak a haza derék polgáraivá! Hányan köszönhetik közölünk boldogulásuk alapját ezen tanintézetnek! És ezek mindnyájan áldva áldják az iskola alapítóinak és

fenntartóinak emlékét. Jeles orvosok, ügyvédek, tanárok, bírák, tanítók, kereskedők és iparosok, kiknek neveit itt mind felsorolni nem lehet, tanuskodnak, hogy iskolánk hivatásának magaslatán állott s kulturmissziót teljesített.

Nem fejezhetem be iskolánk történetét a nélkül, hogy meg ne emlékezzem azon férfuról, ki 1851-ben az iskola alapítása óta 40 éven keresztül lankadatlan szorgalom s kitartással, gyakran nehéz körülmények közt egyedül hivatásának élve a jó tanító valódi mintaképe volt. E férfiú *Widder* Ede, jelenleg nyugalmazott igazgató-tanító Tatán. Született Főnyban, Abauj-Tornamegyében, 1820-ban. Az első oktatást a szülői háznál nyerte. Már 12 éves korában mint bocher Nagy-Idába került az ottani hirneves rabbi mellé, majd Liskán, később Ungvárott meritett a héber tudományok forrásaiból, s mint jeles képzettségű ifju Pozsonyban szándékozott tanulmányait befejezni. A véletlen azonban Moórba, Fehérmegyébe vitte, hol egy ideig az ottani rabbinál tanult. Jó magyar lévén s a német nyelvben is kiképezvén magát, iskolát nyitott, hol az elért fényes eredmények igazolták tanítói hivatottságát. Nagyobb működési teret keresvén, 1851 tavaszán Tatába költözött s itt is iskolát nyitott. Ugyanazon év őszén megnyilván a hitközségi iskola, ugyanott nyert alkalmazást s 1891-ig folyton a hitközség s iskola szolgálatában állott, midőn megrongált szemei visszavonulásra kényszeríték. A hitközség méltatva 40 éves sikerdus működését, 400 frtnyi évi nyugdíjat s szabad lakást szavazott meg részére, volt tanítványai nyugalomba vonulásakor hálájuk és elismerésük jeléül 600 frtnyi takarékpénztári könyvet nyújtottak át neki, a magas kormány pedig elismerő oklevelet küldött, melyet *Nemessányi* János kir. tanácsos és tanfelügyelő Tata városházának nagytermében, a város értelmiségének jelenlétében ünnepelesen adott át neki.

És ezzel beszámoltam mind arról, amit iskolánk életében felmlítésre méltónak találtam. Közel egy félszázad vonult már el intézetünk fölött. Érték ezen idő alatt válságok, merültek fel életében akadályok, de mindannyiszor diadalmasan kerülte ki a csapásokat, elhárította a veszedelmeket, jó hirneve pedig nem homályosult el egy pillanatra sem, s megőrizte azt napjainkig. A mult dicsőségéből meritünk erőt a jövőre és nemcsak föntartani, hanem emelni jó hírét lesz törekvésünk a jövőben.

Az iglói izraelita népiskola története.

Irta

L ö w y M ó r

igazgató.

Közdudomásu, hogy az 1848 előtti években zsidónak a bányavárosokban nemcsak hogy letelepedni, de még egy ott töltött nap után meghálni sem volt szabad s e tekintetben Igló sem képezett kivételt. A szabadság napjának felvirradtával a testvériség magasztos eszméje ülte diadalát, mely lerombolta a vallási fanatizmus által emelt korlátokat s megengedte mindenkinek, hogy bárhol szabadon felütheti sátrát. Így történt, hogy a többi bányavárossal egyetemben Igló is megnyílt a zsidóvallás hívői előtt. De még az ötvenes évek elején is, csak egy-két zsidócsalád lakott e városban s így sem hitközségről, sem felekezeti iskoláról szó sem lehetett. Már a hatvanas évek elején, a mint a zsidó lakosok száma gyarapodott, érezhetővé vált a gyermekek valósi nevelésének hiánya, miért is a már megalakult, de még mindig primitív állapotban levő hitközség csekély számú tagjai, egy *Rosenberg* Bertalan nevű művelt s a héber tudományban jártas férfit fogadtak fel tanítónak, ki később városi könyvvezetőnek választatott meg, mely minőségben még mai napig is a város szolgálatában áll. Nevezett, bár tanítói képesítéssel nem bírt, hiven és lelkiismeretesen töltötte be hivatását. Ez volt tehát az első lépés arra nézve, hogy a zsidó gyermekek vallásos oktatásban részesüljenek. Az ugynevezett „chéder“ Iglón soh'sem létezett. *Rosenberg* utódja egy *Goldstein* Izrael nevű képesített tanító volt, de csak rövid ideig. 1872-ben *Löwy* Mór magániskolát nyitott s e minőségben a zsidó gyermekeket négy éven át tanította.

Most következett a fordulópon. Ez időben ugyanis a zsidóság eléggé számosnak mutatkozott már arra, hogy egy nyilvános felekezeti iskolát alapithasson. De a terv még igen messze távolban tündöklött, mert 1—2 tehetős családot leszámítva, a nagy rész, ha nem is teljesen vagyontalan, de mindenesetre képtelen volt arra, hogy akár a kezdeményezéshez, akár a fentartás szükségleteihez

kellő anyagi támogatást biztosítson. A csak 1—2 tanulónak 50—100 frtnyi tandijára nem lehetett egy egész iskola alapját fektetni, miért is a cél elérése egyedül a város által nyújtandó segélytől tételtt függővé, mire ismét csak egy már tényleg fennálló iskola tarthat igényt. E szomorú viszonyok késztették Löwy Mórt arra, hogy ez ügyben Imre Lőrincz kir. tanácsos, Szepes vármegye akkori tanfelügyelőjének tanácsát kikérje. Imre, kiből Löwy jóakaróját tisztelte, egyrészt Löwynek jelen bizonytalan állására, másrészt a hitközség tehetetlen helyzetére való tekintetből azon tanácsot adta, hogy a hitközség vegye át Löwy magániskoláját, s azt magának jelentvén ki, mint iskolát fentartó felekezet joggal követelheti a város segélyét. A hitközség így cselekedett s a tanfelügyelő ur 1876-ban egy nyilatkozatot bocsátott közre, melyben ezen új felekezeti iskolát a közoktatásügyi törvények minden kellékével ellátottnak nyilvánította, pártfogásra ajánlván a városnál a segélyért folyamodókat. A kérvény elintézése sok időt vett igénybe, minek oka különösen abban keresendő, hogy a városi tanács és képviselő testülete, mely eddig nem igen volt szokva ahhoz, hogy zsidó ezélokot pénzbeli segélyével támogasson, nem keveset tétozott ezen esetről, sőt talán akadályokat is gördített az ügy kedvező elintézése elé. Sok-sok utánjárás után sikerült végre az akadályok elhárítása s a képviselőtestület 1877-ben tartott közgyűlése e célra évi 560 frt segélyt szavazott meg.

Hogy az ügy meddig huzódott, azt világosan mutatja azon körülmény, hogy a hitközség csak 1878 október 16-ikán választhatta meg az iskolaszéket, melynek öt tagja még e hó 26-ikán alakuló gyűlését tartván, elnökének dr. Korach Fülöpöt, jegyzőjének Marek Gábort választotta; azok sorában, kik az iskola létrejöttén leginkább fáradoztak, e két említett iskolaszéki tisztviselőn kívül még Singer Fülöp és Pollák Adolf említendő, kik az utókor előtt hálás emlékezetet érdemelnek.

Igy tehát az iglói izraelita iskola 1878-ban kezdte meg működését.

Az iskola helyisége más alkalmas hely hiányában továbbra is csak a tanító magánlakása maradt, hol a tanítás ez év november elsején vette kezdetét. A beírt 36 gyermek, nemre való tekintet nélkül, négy osztályba soroltatott; az oktatás délelőtt 8—11-ig, délután 2—4-ig, csak vasárnap 8—10-ig tartott; szünnapok voltak: az egész tanévben szombat egész napja, továbbá a téli évszakban szerda és péntek délutánja, nyáron szerda és vasárnap délutánja; a tanítás nyelve német volt s előadattak a törvény által előírt tárgyak. A beszéd- és értelemgyakorlat is német nyelven folyt, de azért a magyar nyelv is tanított hetente 3 órában s az osztály és anyakönyvek is

magyar nyelven vezettettek; a héber tantárgyak heti 10 órában tanítottak s felosztottak 3 részre, u. m.: héberolvasásra, bibliafordításra s a próféták tanára. Továbbképző héber tanfolyam nem volt. Az osztályozás magaviseletből: dicsérétes, megfelelő, rossz; előmenetelből: dicséretes, jó, elégséges, elégtelen; szorgalmából: kitartó, elégséges, elégtelen volt. Szorgalmi és dicsérő lapok, valamint fekete- és aranykönyv nem léteztek. Vizsga évente kétszer tartatott; a nagy szünidő már az iskola alapításának második évében, július és augusztus hónapokra tétetett. Az első két esztendőben mind a négy osztályt Löwy Mór tanította, kit a hitközség csak 1879 május 3-án tartott közgyűlésén választott meg véglegesen és pedig 650 frt évi tiszteletdíjjal, biztosítván őt egyuttal arról, hogyha az az iskola oda fejlődik, őt ruházza fel az igazgatói teendőkkel. Ugyanezen gyűlésen bízott meg az iskolaszék egy másik tanítói állás szervezésével, melynek megtörténte után az osztályrendszert alkalmazták a tanításban.

Az első két évben a tandíj meghatározva nem volt s csupán a szülők vagyoni állásához volt mérve, később azonban rendes tandíj állapított meg, mely a fiutanulóra vonatkozólag 12 frt, leányoknál nyolcz forint volt és ez jelenleg sem változott; szegénysorsu tanulók tandíjengedményben is részesültek, sőt volt több tandíjmentes is.

A mi az iskola további fejleményeit illeti, azokról az iskolaszék ránk maradt jegyzőkönyvei nyújtanak legvilágosabb adatokat, melyek közül most csak a főbbek kiemelésére szorítkozunk. 1879 július 23-án dr. Korach Fülöp az iskolaszéki elnökségről leköszönt s helyét ideiglenesen Pollák Jakab foglalta el, ugyanazon gyűlésen olvasták fel Igló város átiratát, mely tudatja, hogy az általa ígért segély, valamint az iskolahelyiség fűtésére s a tanító számára kérelmezett fülletmény évente 160 frt értékében negyedévi részletekben folyóvá tétetett, még pedig 1878 szeptember hó elsejétől kezdve. Ugyanez év október 7-én tartott iskolaszéki gyűlésen az ideiglenesen megválasztott Pollák helyébe elnökül Marek Gábor, s ez utóbbi helyett jegyzőül Klein Mór választatott meg; ugyanazon gyűlés az iskola felszerelésére — a padokat ide nem számítva — tekintélyes összeget szavazott meg és jóváhagyta egyszersmind a héber tantárgyakra vonatkozó tantervet. Az 1880-iki év június 29-ikén tartott évváró vizsgálaton a római katolikus plébános, továbbá a róm. kath. iskolaszék elnöke jelen voltak. Még a nagy szünidő alatt tartott gyűlésen a hitközség elhatározta, hogy a második tanítói állást betölti és az így megszorodott kiadások fedezése végett a hitközség a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodik, mire az iskolaszék aug. 3-án az eddig Znióváralján működött Schlesinger Benő okl. tanítót

választotta meg egyelőre ideiglenesen 300 frtnyi évi díjjal s ezzel kapcsolatban kérvényt intézett a városhoz, hogy az újonnan megválasztott tanítót is failletményben részesítse. Ez azonban meg nem történt, mint a hogy a városi tanács az iskolának való helyiség átengedése végett hozzá intézett folyamodványt is visszautasította. Pedig a helyiségváltoztatás szüksége mindinkább égetővé vált; az 1881 jan. 28-án tartott gyűlés *Imre Lőrincz* kir. tanácsos ur jelenlétében s elnöklete alatt ment végbe, ki ez alkalommal egészségi szempontból kifogásolta az iskola jelen helyiségét, kifejezést adván ama reményének, hogy a hitközség minden lehetőt el fog követni az állapot megváltoztatására; kötelességének tartotta azonban a tanfelügyelő ur elismerését nyilvánítani a sikeres tanítási eredmény s az iskola kellő felszerelése felett, mely utóbbihoz a szükséges pénzösszeget részben azon intézkedés juttatta, hogy a tanulók minden héten egy-egy krajczárt tartoztak adni e célra.

Hogy a zsidó közönség mennyire szívén hordta az iskola növendékeinek sorsát, mutatja azon körülmény, hogy ez évben a zsidó ifjuság által rendezett „purim bál“ 68 frtnyi tiszta jövedelme szegény tanulók felruházására ajánltatott fel. A július 10-iki gyűlés *Schlesinger* Benőt továbbra is ideiglenes minőségben hagyta meg, s elhatározta, hogy a bizonyítványok kiállításáért s a beiratásért járó illetmények az igazgatónak adatnak; ugyanezen gyűlés a héber tárgyakkal való bővebb foglalkozást kívánta, de minthogy ez esetben a többi tantárgyak szenvednének, úgy vélték segíthetni a bajon, hogy jövő évtől kezdve az V. osztály felállítását vették tervbe s határozták el; de már a jövő év elején jelentette az igazgató, hogy az V. osztályba egy tanuló sem iratkozott be, mert a négy osztályt végzett tanulók közül a fiuk a gimnáziumba, a leányok a felsőbb leányiskolába léptek. El lett határozva, hogy a női kézimunka tanítására heti két órában tanítónő fog alkalmaztatni. 1882 október 15-én iskolaszéki elnöknek újra *Marek* Gábort, jegyzőnek dr. *Korach* Fülöpöt választották. Október 22-én az igazgató indítványára elhatározta az iskolaszék, hogy a földrajz ezentul magyarul fog taníttatni, s ugyanekkor szavaztak *Klein* Samu dobsinai igazgató-tanítónak köszönetet az iskola számára egy ásványgyűjteménynek adományozásáért. Nem sokkal később *Schlesinger* Benőt 400 frttal véglegesítették. Majd a kézimunka tanításának tervét foganatosította az iskolaszék, özvegy *Theilnét* alkalmazván e célra heti három órában 50 frtnyi tiszteletdíjjal. Ezután az iskolaszerekre fordított évi összeg nagyobbított és elhatároztatott, hogy a tanulók adakozásából folyó összeg részben a tanítók számára megrendelendő paedagógiai folyóiratokra fordíttassék.

1884-ben lett az egész iskolaterem Kuncze-féle padokkal felszerelve. 1885-ben a hitközség lépéseket tett, hogy a tanítókat az országos nyugdíjintézetbe felvegyék. Csak ekkor történt intézkedés egy új iskola-helyiség kibérlésére. A hitközség *Berger* Adolf iglói háztulajdonossal kötött szerződést, melynek értelmében nevezett az iskola számára házában két tantermet és egy előszobát épít fel, miért is a hitközség neki 500 frt kölcsönt ad, mely három évi bér által törlesztetik s a három év lefolyása után *Berger* kötelezi magát a helyiséget évi 200 frtnyi bérért további három évre a hitközség rendelkezésére bocsátani.

Tekintettel arra, hogy a helybeli ev. elemi nép- és leány-polgári iskolát több oly zsidó gyermek látogatta, kik vallás-oktatásban nem részesültek, a hitközség e körülményre a nevezett tanintézet igazgatóját figyelmeztetvén, egyuttal tudatta vele, hogy az iskola zsidó vallású növendékeit ezentul *Schlesinger* Benő fogja a vallásban oktatni. 1886-ban az igazgató tiszteletdíja 50 frttal, a második tanítóé pedig 100 frttal lett emelve, még pedig lakbér czimén.

Egy felmerült esetből kifolyólag 1887-ben a két tanító két alkalmi tétel kifejtésével lett megbizva és pedig *Löwy* Mór: „Hogyan lehet a gyengébb elméjű tanulóknál a haladást elősegíteni“ és *Schlesinger* Benő „A héber tantárgyaknál alkalmazandó helyes módszer“ czimű tétel kidolgozásával. Ugyanezen évben a tanulók gyermek-színi előadást tartottak szavalatokkal és énekekkel egybekötve, mely előadásnak 61 frt 11 krnyi tiszta jövedelme egy földgömb s a földrajzhoz szükséges térképek beszerzésére fordított. A következő évben rendezett multság tiszta jövedelme egy iskolai könyvtárnak vetette meg alapját. Végre Igló városa is megadta a többször megtagadott failletményt a másodtanító számára.

1889-ben *Marek* Gábor mint postahivatalnok Eperjesre áthelyeztetvén, helyébe elnöknek dr. *Kórach* Fülöpöt, jegyzőnek *Schlesinger* Benőt választotta az iskolaszék s jegyzőkönyvi köszönetet szavazott *Marek*nek eddigi lelkiismeretes és érdemduz fáradozásáért. Ezen esztendőben egyik iskolaszéki tag a szakrendszer behozatalát indítványozta, mely indítványból kifolyólag az iskolaszék a tanítókat egy memorandum kidolgozásával bizta meg, mely a július 30-án tartott gyűlésen felolvastatván, annak alapján az eddigi szokásos osztályrendszer fentartása határozottatott el. Szintén ez évben jutott az iskola erősebb anyagi alaphoz. Először is a vallás- és közoktatásügyi miniszterium, mely az első években a segélyért való folyamodványt eredménytelenül hagyta, újabb kérésére 150 frtot adott az iskolának, s az ezen ügyben Budapesten járt igazgatónak sikerült még a jótékonyság terén ismert nevű *Bischitz* Dávidné

ő nagyságánál, mint a „Báró *Hirsch* jótékonyági iroda“ felhatalmazottjánál iskolai czélokra 100 frtot nyerni. De míg ezen segélyek csak jelen esetre vonatkoztak, addig állandó segélyhez jutott az iskola itthon a városnál, mely az iskola nemes törekvését s anyagiilag igen gyenge voltát sok mellőzés után végre is felismerte s megtette ez utóbbinak megváltoztathatására azt, mi tőle várható volt; ugyanis a képviselőtestület újabb kérelem alapján majdnem egyhangulag elhatározta, hogy az előbbi failletmény meghagyása mellett az évi 560 frtnyi segélyt 1000 frtra emeli. Ha tekintetbe vesszük a városnak ez ügyben eddig tanusított magatartását, melylyel nála az iskola részéről jött minden kérelem, bármily csekély is lett légyen az, csak igen nehezen és sok utánjárásra teljesített, nem fogjuk minden fontosságot nélkülözőnek venni a városi képviselőtestület érzületének e hirtelen megváltoztatását, mely arra enged következtetni, hogy egyrészt az iskola hivatásának magaslatán állott, másrészt pedig, hogy végre sikerült a képviselőtestület rokonszenvének és elismerésének kieszközlése. — 1892-ben *ismét egy nagy lépés történt* az anyagi haladás terén, mely az iskola fenmaradását végkép biztosította. *Feigenbaum* József ur, ki az iskola ügyét már régóta szíven hordta, mit különösen már azáltal is kimutatott, hogy a szorgalmas tanulók jutalmazására évenkénti adakozásával járult, most egy nagylelkű alapítványával, illetőleg adományával szilárd alapra helyezte a még mindig ingadozó iskola létét. Hogy ugyanis megboldogult nejének *Blumenfeld Annának* emlékét megörökítse, *Igló főpiaczán levő házában két termet és két szobát ajándékozott iskolahelyiségnek, mely 5000 frtnyi értéket képvisel*, kikötvén azt, hogy csakis neki vagy törvényes örökösének állandó jogában a helyiséget 5000 frtéért a hitközségtől visszaváltani; másrészt a hitközség ez adomány fejében köteles nejének halála napján, kiszlev hó 17-én 50 frtot kiutalványozni és pedig 15 frtot taneszközök beszerzésére, 15 frtot az iskolát látogató árvák közt való kiosztásra, 10 frtot egy „kadis“-t mondónak és 10 frtot egy iglói, inségben szenvedő családnak, a felekezetre való tekintet nélkül; tartozik végre az említett éfordulón istentiszteletet rendezni. Ezen nagylelküségéről tanuskodó alapítvány, vagyis inkább adomány korszakot alkotó esemény volt az iskola történetében. Anyagi bajoktól menten, szabadon mozoghatott a még mindig gyenge alapon állt ifju intézmény. A nemeslelkű adományozó sohasem és semmi módon nem érhetne volna el bús szívének óhaját jobb és nemesebb eszköz által, mint azzal, hogy biztosította a későbbi nemzedékeknek kiképeztetését czélzó, s így már magában is jótékonyczélú intézménynek fennállását. Czélját el is érte, mert a rá nézve gyászos

napnak minden fordulóján az ártatlan lelkek egész sora buzgón leomlik az úr zsámolyánál a megboldogult lelki üdvére imát rebegve.

A hálás hitközség jótevőjének *Feigenbaum* József és megb. nejének, szül. *Blumenfeld, Feigenbaum* Annának életnagyságu arcképeit lefestette és örök emlékül az iskolában elhelyezte.

Valójában már itt véget is ér az iskola története, a mi ezután következik, az már csak inkább a jelen viszonyok megértését célozza. Az új helyiségbe az iskola 1894-ben költözött át. Ugyancsak ez esztendőben történt az eddig szokásban lévő heti 1 krajczár adomány megszüntetése, melynek helyét azon intézkedés foglalta el, hogy minden tanuló évi 50 krt fizet ugyanazon célra, mint a melyre az előbbi adakozásból begyűlt összeg fordított. Ugyanekkor határozták el, hogy az eddig minden hóban kiadott s a haladásról szóló értesítő helyett csupán kéthavonként adandók legyenek ki. A szünnapokra vonatkozólag ugyanez időben következően intézkedtek: rendes időben szünetel a tanítás szombaton délelőtt, vasárnap és szerda délután; ünnepnapokon: ros-hasono alkalomával 3 nap, jom-kipur két nap, sátoros ünnep 10 nap, husvét 9 nap, lag-boomer egy nap, sevousz három nap, purim két nap, chanuka első napján, karácsony első napján s a polgári újév napján. Ez évben lett még a tanítók tiszteletdíja emelve és pedig az igazgatóé 800 frtra, *Schlésingeré* 600 frtra. Itt említendő, hogy valahányszor a tanítók valamely tanítógyűlésen részt vesznek, a hitközség mindig készséggel téríti meg költségeiket.

Az iskola látogatottsága évről-évre nagyobbodott, úgy, hogy a tanulók száma, mely az első évben csak 36 volt, az 1894/95-iki iskolaévben már 84-re szállott fel.

Hogy az olvasó az iskola mostani állapotáról világosabb, egysegebb képet nyerjen, legyen szabad egy-két adatot erre vonatkozólag közölnünk.

Az iskola tanítási nyelve az I. és II-ik osztályban a városi lakosság zömének anyanyelve szerint német, de a beszéd- és értelemgyakorlatra, mely itt is magyar nyelven tanítatik, nagy súly lévén fektetve, a III-ik osztályban már 1—2 tantárgynak magyar nyelven való tanítása lehetővé válik, míg a IV osztályban már a biblia és imafordításon kívül, minden tantárgy magyar nyelven adatik elő. Éneket, tornát, rajzot és női kézimunkát minden osztályban tanulnak. Az iskola ifjúsági és tanítói könyvtárral rendelkezik, mely könyvtárak egyenként mintegy 100—100 kötetből állanak. A könyvtárt gazdag ajándékkal megsziporította főtisztelendő *Szabó* Ferencz N. eleméri plébános ur, ki 40 kötetet 100 frtnyi értékben adományozott. A szegénysorsu tanulók felruházásáról a

helybeli izraelita nőegylet gondoskodik. A héber tananyagot a tanulókkal következőképen dolgozzák fel: a bibliából a II. osztályban Mózes I. könyvéből, I. fejezettől 31. fejezetig, a III. osztályban ugyancsak az I. könyvből 22 fejezetet, a IV. osztályban Mózes II. és IV. könyvének legnagyobb részét tanulják. A bibliatörténetből az olvasókönyv tananyaga taníttatik, az imafordításra a III. és IV. osztályban nagy súlyt fektetnek. A tanrend hónapokra van osztva s az utolsó tanévben mindegyik osztályban a heti tanórák száma 26. Magántanuló felvételét jelen tanévben, még pedig első ízben két római katolikus vallású gyermek. A 80 tagot számláló hitközségben 92 tanköteles gyermek van s a tandíjmentes tanulók száma 25–30%-ot tesz ki. Az iskola évenkénti bevétele körülbelül 1500–1660 frt. Kiadása ezzel szemben az utolsó tanévben 1700 forintba került, mely kiadás a hitközség budgetjéhez arányítva, annak mintegy egy harmadát teszi ki. A város részéről az iskola számára nyújtott segély a többi felekezeti iskoláknak adott segélylyel kellő arányban áll. Az iskolának a *Feigenbaum*-féle alapítványon kívül egyéb alapítványa nincs. Jelenleg az iskolaszék elnökének s a hitközség elnökének *Marek* Gábor urakon kívül, *Feigenbaum* József, *Grasgrün* Samu és *Singer* Fülöp a tagjai. Az iskola igazgatója a hitközség jegyzői teendőit is végezi. *Löwy* Mór irodalmilag is működik, mint a Lipcsében megjelenő „*Pädagogischer Jahresbericht*“ című folyóiratnak magyarországi munkatársa, mint a Kárpát-egyesület „Évkönyvének“ szerkesztője, továbbá írta az „Iszákosság meggátlása“ című értekezést, melyet a szepesi tanító-egyesület költségén adatott ki.

E vázlatos történetből is kitetszik, hogy mily nagy fáradságba került az iskolának megállapítása s milyen erős kitartást igényelt fentarthatása. A város ellenállása a segélyezéssel szemben nem az egyedüli akadály, hanem sajnosan kellett tapasztalni, hogy még azok sem viselték lelkiükön az intézmény felvirágozását, kik ugyane vallásnak voltak hívői s kik e makacs közönyüknek világos dokumentálását adták ama tényekben, hogy a helyett, hogy legalább erkölcsi támogatásukat nyújtották volna, gyermekeiket más felekezeti iskolákba járatták. De az ifjú iskola csakhamar túltette magát a primitív állapotokon, leküzdvén a kezdet akadályait, s a mint a szülők is látták, hogy a mindinkább izmosodó intézmény bizalmukat megérdemli, félre tévén közönyüket, megadták neki az előbb megvont támogatást s ezután már ritkaságok közé tartozott, ha valaki a zsidó családok közül gyermekét más felekezet iskolájába adta. A hitközség maga semmi áldozattól vissza nem riadva, minden rendelkezésére álló eszközzel oda törekedett s törekszik ma is, hogy

iskoláját minél magasabb színvonalra emelje, s hogy ebbeli törekvésétől a siker el nem maradt, mutatja a tanfelügyelőknek az iskola látogatása alkalmával hangoztatott dicsérete és soha el nem maradó kifejezése elismerésének.

De mint a közmondás is tartja a teljesnél is van tökéletesebb s így az utódok buzgalma tovább fejlesztheti a kulturának e szerény szentélyét is.

A pécsi izr. hitközségi népiskola monográfiája.

Az iskolaszék megbízásából írta

Klingenberg Jakab

igazgató-tanító.

A pécsi izr. hitközségi iskola vázlatos története.

Az első intézkedés egy Pécssett létesítendő nyilvános izr. iskola iránt 1845. év február 16-án történt. Az ezen napon tartott közgyűlés 43. számú jegyzőkönyve t. i. azon határozatot tartalmazza, „hogymég azon év folyamában létesíttessék egy nyilvános izr. hitk. iskola és hogy e czélból legközelebb gyűjtőívek bocsáttassanak közre, melyeknek kedvező eredményétől fog függni az eszmének megvalósulása.”

Az eredmény azonban, a régi akták után ítélve, nem volt kedvező, mert még 1850-ben egy Weisz Gábor nevezetű tanító tartott fenn itt magániskolát, mely intézmény után a városi hatóság tudakozódván, a hitk. előjáróság azt felelte, hogy nincs ellene kifogása. Az 1851. április 6-án tartott képviseleti ülés a 154. sz. jegyzőkönyv szerint kimondja, „hogymaz egy év óta itt helyben fennálló privát iskola nyilvános jellegű hitk. intézménynyé alakíttassék át; hogymaz e czélból iskola-alap teremendő; hogymaz szakértő bizottság választassék és hogymaz a 156. jegyzk. szerint, Goldberger József és Fleischmann H. heti 9 frttal és Bauer N. heti 5 frttal alkalmaztassanak egy évre.”

Az iskola-bizottság tagjaivá választattak: Schapriinger Joachim elnök és iskolaigazgató, Trebitsch Fülöp, Engel Adolf, Reinfeld Sándor, Fuchs A. S. és Wiener Mayer.

Az iskolahelyiség a Steindel-féle házban helyeztetett el, a miért évnegyedenként 30 frtot kellett fizetni.

Fleischmann azonban beadta lemondását, okul adván, hogmhazájába vissza kell mennie, az új intézmény csak nehézkesen folytathatta működését.

Ezen időre (1851 jan. 1-ére) esik az ismeretes orsz. izr. iskola-alapba fizetendő járulékok behajtása. E czélból a hitk. tagok 8

osztályba soroztattak. Az 1. osztály fizetett félévi részletekben — a mint a 146. jegyzőkönyvből kiderül — 32 frtot, a 8. osztály pedig 2 frtot.

Az első félévi kvóta 279 frt 30 kr.; a második (a 200. számú jegyzk. szerint) 313 frt 30 kr. p. pénz volt.

1851 decz. 2-án a cs. kir. biztos nevezte ki az előljáróságot; minek folytán, az iskola rendes vezetésére más körülmények is működven közre, az iskolai intézmény más alakot is öltött.

A városi iskolaigazgató 1852 április 7-én felszólította a hitközséget, hogy a városi népiskolába, valamint a kath. főgimnáziumba járó izr. növendékeknek hitoktatásáról korszerű hitoktató alkalmazása által gondoskodják. A hitközség e felhívásnak eleget tett, a mennyiben *Goldberger József* és *Kohn Hermann* tanítókat rendelte ki egyelőre hitoktatóknak ideiglenes minőségben; de állandósítani is határozta ezen intézményt az által, hogy egy hitszónoki és iskolaigazgatói állást szervezett, melylyel a hitoktatói teendők is össze voltak kapcsolva.

I. Időszak.

A Ferencz József iskola.

A pécsi izr. hitközség nyilvános népiskolája biztosabb és állandóbb alapot nyert 1852 junius 28-án. Ez időben t. i. Ő Felsege megtisztelvén legmagasabb látogatásával Pécs sz. kir. várost, e nap megörökítésére a hitközség kimondta, (231. j. k.) hogy a hitközségi tanintézetet a „Ferencz József iskola“ név alatt fentartja, a létesítendő alapra pedig 1195 frt összeget gyűjtöttek.

Ugyancsak a fent nevezett napon, midőn ezen adakozások eszközöltettek, a közgyűlésben kimondatott:

1. hogy az iskolai költségek részint a befolyó tandijakból, részint pedig a hitközség pénztárából veendő pótlékból fedeztessenek;
2. hogy egy megfelelő iskolaépület örök áron veendő;
3. az iskolabizottságba dr. *Fuchs József*, *Billitz Salamon*, *Reinfeld Salamon*, *Engel Adolf*, *Justus Lipót*, *Grün Zsigmond*, *Fuchs A. S.* és *Abeles Mayert* választotta meg.

Az iskolabizottság serényen hozzálátott a munkához, hogy új iskoláját czélszerűen berendezze. Javaslata folytán 1852 junius 29-én a tanítói személyzet megválasztása tüzetvén napirendre, az iskolához meghivattak: 1. *Manheimer I. F.* Csáktornyáról, mint hitszónok, iskolaigazgató és hitoktató 600 frt évi fizetéssel; 2. *Kornitzer József* mint kántor-tanító és hitközségi jegyző 600 frt évi fizetéssel; 3. *Goldberger József*, (146. j. k.) mint osztálytanító 400 frt évi fize-

téssel és 4. *Blumenfrucht* M. K. mint osztálytanító 400 frt évi fizetéssel.

Az alkalmazás csak két évre szólt.

1852. decz. 12-én bemutatja az iskolaszék az iskola szabályzatát, melynek főpontjai következők: Az igazgató minden intézkedésért az iskolabizottságnak, a tanítók pedig, elbocsátás terhe alatt, az igazgatónak felelősek. Tandij fejében fizet havonként az I. osztályu tanuló 48 krt, a II. osztályu tanuló 1 frt 15 krt, a III. osztályu tanuló 1 frt 30 krt ezüst pénzben (in Silbermünze). A vidékről való tanulók 50 százalékkal többet fizetnek.

Az ifjusági istentiszteletet a nagy ünnepeken az iskolahelyiségben tartották, máskor pedig a templomban a tanítók felügyelete alatt.

Blumenfrucht, a mint a 339. jkvből kiderül, nem felelt meg a hitközség várákozásának. Helyébe pályázat útján, mire csak két kompetens jelentkezett, 1853. október 30-án *Blauhorn* Jakab csurgói tanító választatott meg, 400 frt évi fizetés mellett, 1 évre.

Kötelességévé teszik, hogy télen 7, nyáron 8 órát tanítson naponta; hétfőn és csütörtökön reggel tartozik a tanulókkal reggeli istentiszteleten megjelenni; az igazgató utasítása szerint az illető tantárgyakat tanítani, a templomi karban közreműködni és alkalmilag a kántort is helyettesíteni. Ilyen és hasonló igények mellett a tanítók nem igen voltak hajlandók magukat itt állandósíttatni, s így részint felmondtak, részint elbocsáttattak, úgy hogy az előjáróság 1854. május 4-én újból pályázatot hirdetett a „Pester Zeitung“-ban, a „Wanderer“-ben és a „Z. d. Judenthums“ című lapokban.

Manheimer J. F. 1854. okt. 18-án 200 frt végkielégítéssel Veszprémbe ment. *Goldberger* József helyben maradt, magántanítással foglalkozva és szerény életet folytatva, mindenkitől tisztelve és becsülve, míg 1882-ben 64 éves korában jobb létre szenderült.

Kornitzer ismeretlen helységbe költözött. *Blauhorn* Jakab itt helyben üzletet nyitott és szorgalma, ügyessége és szerenésége által oly szép vagyona tett szert, hogy későbbben egyik kiváló tagja lőn a helybeli izr. hitközségnek és előjáróságnak. 1894-ben meghalt Bécsben.

Az említett pályázat folytán megválasztattak 1854. szeptember 8-án: 1. *Götzel* Salamon Jungbunzlauból; 2. *Rosenfeld* Márk és *Strausz* Mór, mint kitűnő magyar tanító Miskolcra.

Utóbbit a miskolci izr. hitközség nem akarván elbocsátani, a neki szánt itteni állást *Sittig* J. tanítóval töltötték be ideiglenesen, de a pécsi izr. hitközségi előjáróság még igen hosszú időn át fára-

dozott — jó magyar tanítót óhajtván kapni, — hogy nevezett Strausz tanítót az itteni iskola részére megnyerhesse, de sikertelenül.

Götzel Salamon igazgató tanítónak alkalmazása, tekintve jeles pädagogiai képzettségét és kiváló egyéni tulajdonságait, új — mondhatni — fényes viszonyokat teremtett a pécsi izr. iskolában; de mielőtt azoknak jellemzésével foglalkoznánk, röviden fel kell tüntetnünk az I. időszakból az iskola viszonyait.

Az iskola „Ungarisch-Deutsche Lehranstalt“, vagy a fent említett j. k. szerint „Franz Josef Schule“ név alatt megnyitott 1852 november 1-én.

Az I. osztályba járt 22 fiu, 7 leány.

A II. osztályba járt 16 fiu, 7 leány.

A III. osztályba járt 15 fiu.

Az I. osztály tantárgyai valának: hittan, szemléletoktatás, olvasás: magyar, német és héber (Syllabisiren od. Buchstabiren); írás: magyar, német és héber; számolás.

A II. osztály tantárgyai voltak: hittan; olvasás: magyar, német és héber; szépirás: magyar, német és héber; magyar nyelvtan, német nyelvtan, számtan, bibliafordítás; héber imák fordítása.

A III. osztály tantárgyai voltak: hittan; olvasás: magyar, német és héber; szépirás: magyar, német és héber; magyar nyelvtan, német nyelvtan, német helyesírás, fogalmazástan, földrajz, számtan, bibliafordítás; héber imák fordítása.

Érdemjegyek voltak: gyenge, közepszerű, jó, igen jó. Az oktatás ideje tartott minden osztályban délelőtt 8—11-ig, délután 2—5-ig.

Az oktatás szakrendszer szerint eszközöltetett valamennyi osztályban, úgy hogy *Manheimer* tanított hittant és bibliát; *Goldberger* magyart és szépirást; *Kornitzer* németet és *Blumenfrucht* számtant, földrajzot és szemlélettant.

Az első évi vizsgát 1853. szeptember 18., 19. és 20-án tartották meg. (Félévi vizsga áprilisban volt.) Kitüntetésül az I. osztályban: Új ABC-és könyvet, Die Uhr mit zwölf Bildern; a II. osztályban: Arany-Bánya, Eigensinn und Busse, Liebet eure Feinde, Unverhofft kommt oft cz. könyvek osztattak ki. A III. osztályban: *Král* kanonok adományát (5 frtot), tovább Der erste Gott lebt noch, Oheim und Neffe, Ich sehe dich schon cz. könyveket juttatták a jelesebb tanítványoknak.

A helybeli katolikus főgimnáziumba ez idő szerint járt 9 tanuló.

A hitoktatónál tanultak: hittant és bibliát eredeti szövegben. Tandij volt (444. j. k. szerint) 6 frt egy évre.

II. Időszak:

A főelemi iskola.

Götzel Salamon első félévi működése után benyújtott, 1855 április hóban kelt jelentéséből a következő adatokat nyerjük:

Az I. osztályba járt 26 tanuló.

A II.   "   "   25   "

A III.   "   "   20   "

Összesen 71 tanuló.

Tantárgyak voltak az I. osztályban: Hittan, héber olvasás, imafordítás, számolás; német nyelv: olvasás, szavalás, ének, szemléleti oktatás, szépírás; magyar nyelv.

A II. osztályban: Hittan, biblia fordítás, héber olvasás, nyelvtan, imafordítás, héber írás; számtan. Német nyelv: olvasás, nyelvtan, helyesírás, szavalás, ének, földrajz, természetrajzi szemlélettan; szépírás; magyar nyelv.

A III. osztályban az utóbbi pont alatt megnevezett tantárgyak szerepelnek; anyag és terjedelemre nézve azonban különbözők voltak.

Érdemjegyekül használtattak: zero (0), közészerü, jó, igen jó.

A „Jegyzet“ rovat alatt különböző észrevételeket találunk, mint; „Häusliche Aufführung nicht immer zu loben. Liederlich in seinen schriftlichen Arbeiten. Dieser Knabe mit einem Hang zu groben Lastern — nun ein gebesserter Junge — Prämiant. Der erste im sittlichen Betragen unter den Knaben. Fleiss und Talent gleich vereint.“

A tanítási nyelv, az akkori germanizáció befolyása alatt, a német volt, a magyar nagyon is mostoha elbánásban részesült.

1855. év folyama alatt a zenét is, t. i. hegedün és zongorán tanították, mely oktatásban 18 tanuló vett részt.

A testi erő fejlesztésére a tanulók az esti órákban testgyakorlatokat tettek.

Már ezen adatokból is kitűnik, hogy nagy tevékenységet fejtett ki az új tantestület, de még sokkal terjedelmesebb eredményeket mutatnak az akták a következő évekből, midőn az iskola először négyosztályúvá, azután nyilvános főelemi iskolává, végre pedig mintaiskolává nőtte ki magát.

Az ide vonatkozó kül- és belviszonyokat föltüntetni igen háladatos dolognak tartom.

1855. április 22-én *Gabriel Fülöp*t Wollsteinből (Poroszország) alkalmazták ideiglenes tanítónak egy fél évre.

1855. év június 14-én *Gabriel Fülöp* és *Rosenfeld Márk* beadván lemondásukat, az előjáróság két tanítói állomás betöltésére

nyitott pályázatot a megyei hatóság közvetítésével. Feltételek voltak : tanképesítő oklevél ; 400 frt évi fizetés ; három próbaév, azután véglegesítés. Ezen pályázat folytán megválasztottak szept. 2-án *Frankl* Ignác szili tanító és *Roth* Á. zágrábi tanító, jelenleg siklói rabbi. *Roth* Á. nem fogadván el a neki felajánlott állást, helyette *Rosenfeld* Márk, helyb. tanító további egy évre maradt meg.

1896 ápril hó 29-én mint női kézimunka-tanítónő nyert alkalmazást *Wimmerné* asszony (keresztény nő) személyében. Ezen tantárgyért a leányok külön díjat fizettek, u. m. az I. osztályban 24 krt a II. osztályban 40 krt, a III. osztályban 1 frtot havonként.

1856. szept. 12-én *Gutman* Joachimot Vadovitzból alkalmazták a helybeli iskolánál, ki a fiatal intézmény felvirágoztatásához nagy lelkesedéssel járult. *Rosenfeld* Márk beadván lemondását, helyébe *Hoffmann* Jakab kalocsai tanító választatott meg.

E szerint a négyosztályu főelemi iskolában az 1856/57. tanév elején négy férfi- és egy nőtanító működött. Az iskola felügyelője (Schulinspektor) dr. *Weismeyer* volt.

Ezen időre, t. i. 1856. november 29-ére esik, hogy a cs. kir. miniszterium 12,218. szám alatt az iskolát nyilvános főelemi iskolai rangra emelte, melynek értelmében az iskolának megadatott a jog : államilag érvényes bizonyítványokat kiszolgáltatni, másrészt pedig kötelességévé tétetett a hitközségnek, hogy csak a felső tanhatóság helybenhagyása mellett alkalmazhatja tanítóit ; végre, hogy e minőségben az iskola a megyei tanhatóság közvetlen felügyelete alatt áll.

És most térjünk át ismét az iskola belügyeinek jellemzésére.

Az 1856. tanév végén volt az I. osztályban 46, a II-ikban 23, a III-ikban 23, a IV-ikben 19, összesen : 111 tanuló.

Az 1859. tanév végén volt az I. osztályban 50, a II-ikban 23, a III-ikban 29, a IV-ikben 21, összesen : 123 tanuló.

A tanulók átlagos kora az I. oszt. 8, a II. oszt. 9, a III. oszt. 11 és a IV. osztályban 12 év. (De volt a IV. osztályban több 14 éves tanuló is.)

Az 1859. nyári kurzusra szóló tanterv így volt megállapítva :

I. osztály.

- a) Hittanból : Istennek tulajdonságai, néhány bibliai elbeszélés.
- b) Héber nyelv : Gépies olvasás.
- c) Német Abc-s könyv (Fibel) : Az „Ich sehe“ ezimű olvasmánytól egész végig, a tartalom elbeszélése, beemlézés, szemléltetés, gépies olvasás.

- d) Írás: A nagy és kis abc. A helyesírás első elemei.
 e) Számolás: 10-től 33-ig. *Kulka Ede*, osztálytanító.

II. osztály.

- a) Hittan: Bibliai történetek Mózes I. könyvéből és az azokból folyó tanulságok, néhány héber ima.
 b) Biblia: Genesis Cap. 39-től 40-ig.
 c) A német nyelvből: Az első olvasókönyv nyelvtani és tárgyi kezeléssel. Helyesírás és szépirás.
 d) Számolás: Összeadás, kivonás és szorzás nevezett számokkal írásban és fejben. *Hoffmann Jakab*, osztálytanító.

III. osztály.

- a) Hittan, bibl. történet, héber nyelv: Mózes legfontosabb törvényei szó szerint és magyarázatokkal. A pusztában való tartózkodás Mózes haláláig. Héber olvasás. Néhány ima fordítása. Biblia fordítás Genesis C. 42—50. Exodus 1—20-ig.
 b) Német nyelv: A II. olvasókönyv legnagyobb részének nyelvtani és tárgyi kezelése. Az egyszerű, összetett és összevont mondat. Diktandó, írályt. gyakorlatok, szépirás, rajz, ének.
 c) Magyar nyelv: Mint valamennyi osztálynak szóló külön utasítás szerint.
 d) Számolás: Osztás egy- és többnevű számokkal, tizedes számokkal. *Götzl Salamon*.

IV. osztály.

- a) Biblia és héber nyelvtan, heti 8 órában. Hittan és bibl. történet, hetekint 2. óra. A 4. és 5. könyv, a gyermekek értelmének meg nem felelő részek kihagyásával. Főnevek, névmások, igék. Egyes részek a próféták könyvéből. Imafordítás. Az emberi kötelességek.
 b) Német nyelv. Az első kurzusban a 3. olvasókönyv, a másodikban a 4. olvasókönyv.
 Nyelvtan és helyesírás, heti 4 órában. A 3. nyelvgyakorló és *Franz Herman* helyesírási gyakorló könyv szerint. Idegen szók. A nagy betűk használata. Az írásjelek alkalmazása.
 Írálytani gyakorlatok, heti 2 órában. A közönséges életben előforduló levelezés és ügyiratok. Olvasás és a reáliák tanítása, heti 3 órában. Az első kurzusban a III. olvasókönyvben foglalt anyag feldolgozása. Ide tartozik a megfelelő reálismeretek tanítása. A hazai földisme tanításához használt tankönyv: Rózsaági „Heimatskunde“.

c) Magyar nyelv, heti 5 órában. A második nyelvgyakorló és olvasókönyv szerint. Nyelvtan és tárgyi kezelés, tekintettel a magyar szó- és írásbeli kifejezés fejlesztésére.

d) Írás, heti 3 órában. Fraktur, latin és német betűkkel, Just mintái nyomán. Héber írás.

e) Számolás, heti óra 4. A számtankönyv anyaga szerint.

f) Rajz, heti 2 órában. Hermes rajzmintái szerint.

g) Ének. Egyes daloknak begyakorlása.

Guttmann Joachim, osztálytanító.

Az irattárban elhelyezett tanórarend szerint minden osztály 8—11-ig és 2—5-ig volt minden nap (kivéve a keddi és pénteki délutánt) az iskolában elfoglalva. De voltak rendkívüli tanórák is. Így például délelőtt 7—8-ig zenetanítás, 11—12-ig korrepetíció, 1—2-ig zene, délután 5—6-ig kézimunka 6—7-ig karének, 7—8-ig testgyakorlat.

A jó magaviseletű és szorgalmas tanulók méltó megjutalmazására *Götzel* igazgató az ugynevezett „Arany-könyvet” vezette be, melybe 1855 óta minden évváró vizsga után a kiváló tanulók nevei beirattak, illetve beiratnak és mint utánzandó mintakép megörökíttetnek. 1895-ben új diszes Érdemkönyv készült az iskola részére.

Mindezekből látni való, mily nagy tevékenységet fejtett ki az iskola második időszakában. A közönség elragadtatással beszélt az eredményről és — mint alább bebizonyítani fogjuk — több rendbeli kitüntetésben is részesíté a tantestületet.

A főtanhatóság azonban protestált a tanulóknak ily módon való tulterheltetése ellen, a mennyiben a helytartótanács 1858. nov. 29-én 23,949. sz. a. kelt leiratában a tanórákat redukálni rendelte.

Az 1858. április 20-án kelt igazgatói felterjesztésben a főtanhatóságnak tudomására adatik, hogy az iskola mily irányban iparkodik a hozzá kötött igényeknek megfelelni. Felemlíti t. i. a hitközség öröndetes' áldozatkészségét, a tanulók számának folytonos gyarapodását, erkölcsi és szellemi sikereit, a német nyelvben elért bámulatos haladást; szól továbbá a zene- és tornatanításról, a tanítók egyetértéséről és közös működésről; felemlíti, hogy *Hoffmann* egyedül érti jól a magyar nyelvet, hogy *Frankl* kitűnően érti a kérdező (socratesi) tanmódot, hogy *Gutman* kiválik a fegyelem-tartásban, hogy 1857-ben történt az első intézkedés az iskolakönyvtár megalapítására stb.

Obadich József 1858. május 17-én kelt átiratából megtudjuk, hogy egy hangversenynek nála letett 188 frt 46 krnyi tiszta jövedelmét a helybeli árva tanulók közt úgy óhajtja megosztani, hogy az izr. tanulóknak fele része adassék ki.

És most szóljunk a helybeli izr. hitközség ama jóakaró intézkedéséről, melyet tanítói iránt érvényesített.

1. 1855. április 22-én dr. *Weismeyer* és *Justus L.* aláírással egy dicsérő levél intéztetett *Götzel* Salamon igazgató-tanítóhoz, melyben a hitközségi előjáróság teljes megelégedését fejezte ki iránta az általa elért fényes eredményért, és jutalmul 10 cs. kir. aranyat küldött számára, valamint arról is értesíti, hogy az általa birt lakást ingyen használhatja.

2. 1856 év okt. 1-én *Götzel S.* véglegesen alkalmaztatik 550 frttal a tanítói teendőkért, és 200 frttal is egyéb illetmények élvezetével a kántori teendőkért, azon megjegyzéssel, hogy ez utóbbi összeg nem foglaltatik a véglegesítési feltételek közé, s viszont G. kötelezte magát, hogy 6 év letelte előtt nem hagyja el helybeli állomását.

3. 1856 augusztus 27-én 566. sz. a. kelt és a megyei hatósághoz beterjesztett határozatban az előjáróság kijelenti, hogy tanítóit egyhangulag a nyugdíjélvezeti joggal felruhazza, oly formán, hogy az illető tíz évi működése után egy negyedrészt, husz évi működése után felét és harmincz évi működése után a teljes összeget kapja nyugdíjképen azon fizetésnek, melyet működése utolsó évében élvezett volt.

4. 1857. július 17-én 640. sz. a. kelt felterjesztésében, melyben a hitközség a helybeli főelemi iskolának az országos izr. alapból fentartandó mintaiskolává való átváltoztatását és egy zsidó tanítóképezdével való kibővítését kérelmezi, fennem dicséri az iskolában mutatkozó fényes eredményeket, az intézetnek czélszerű berendezését, a tanulók gyarapodását, a hitközség áldozatkészségét, melynél fogva a tanítói fizetéseket illető kiadását 2030 frtra teszi és azon szándékát jelenti ki, hogy egy új, teljesen megfelelő iskolahelyiséget építeni hajlandó. A bevételek (tandijak) a 793. j. k. szerint az 1857/8. tanévben 2210 frt 15 kr-ra emelkedtek.

1858 január 1-én dr. *Hirschfeld S. H.* főrabbi helyben való alkalmazásával azonban nem előnyösen, hanem épen ellenkezőleg szomorú következményeket vonva maguk után, nagyban megváltoztak az iskola és tanítók viszonyai, melyeknek részletes ecsetelésétől még ez idő szerint a monografia írójának tartózkodnia kell.

Fenti ténynyel kapcsolatosan azonban felemlitendő, hogy miután a miniszterium 1859. márczius 11-én 3160. sz. a. kelt leiratával a pécsi izr. hitközségnek a mintaiskolát megadta volt és ennek folytán a tanítói állomások betöltése iránt intézkedett, jónak találta a sok viszálykodásnak véget vetni és *Götzel* Salamont a temesvári izr. mintaiskolába helyezte át. A többi itt alkalmazásban volt

tanítók közül csak *Guttmann J.* maradt meg a helybeli mintaiskolánál.

A mintaiskolával szemben a hitközségnek kötelességévé tétetett, hogy egy teljesen megfelelő helyiséget állítson annak rendelkezésére, minek eleget is tett az által, hogy a hitközség a reálskola tőszomszédságában egy, 14 tágas tereméből álló szép emeletes házat építtetett; továbbá, hogy kivéve a tanítói fizetéseket, melyek az orsz. izr. alaphól eszközöltettek, az iskola költségeit maga viselte. Az 1863. évi 360. számú jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az iskolai havi díj 35 krban lőn megállapítva.

A hitközségnek megadatott a jog a megválasztandó tanítói állásokra három kompetenst kijelölni és azokat a helytartótanácsához végleges kinevezés céljából felterjeszteni; az igazgatónak kinevezését azonban a miniszterium tartotta fönn magának.

A hitközség kívánságai teljesülése folytán hála-feliratot intézett 1860. márczius 4-én a magas miniszteriumhoz, jelentvén egyzsersmind, hogy a kegyes intézkedés megörökítésére egy 400 frtnyi alapítványt létesített, mely Ő Fenségének „Rudolf főherczeg” magas nevét viseli és melynek kamatai évenként szegény tanulók felruházására fognak fordíttatni. Ezen alapítvány kamatait tényleg minden évben a ruhakiosztás és chanuka-ünnepély alkalmával a szegény tanulók javára fordítják.

III. Időszak:

A mintaiskola.

A mintaiskolába való beiratások 1859. november 9-én történtek. Jelen voltak a Helytartótanács utasítása értelmében a hitk. elnök, a rabbi, *Kohn Zsigmond*, mint az iskola helyettes igazgatója és dr. *Weismeyer* iskolafelügyelő.

Dr. *Weismeyer* lemondván tisztségéről, melyet mint isksz. elnök viselt, az előjáróság köszönő levélben méltatja 5 éven át érvényesített kiváló érdemeit. Helyette a felsőbb tanhatóság *Engel Adolf* urat nevezte ki iskolafelügyelőül, *Preusz József* urat pedig pénztárosul rendelte, mely tisztséget ez utóbbi haláláig, azaz 1870-ig vitte, az illető közegek teljes megelégedésére. Ezen uraknak különben is igen nagy érdemeik vannak az iskola és tanügy körül.

Az ujonan kinevezett igazgató, *Porges Ede*, még csak 1860. január 4-én érkezett városunkba és hivatalának elfoglalása után az iskolát ünnepélyesen nyitották meg.

Az ünnepély programja így hangzott:

1. Karének.
2. A helytartótanács képviselője (*Szalay*) megnyitó beszéde.

3. A 159. zsoltár. Énekli a tanuló ifjuság.
4. A hitközségi elnök beszéde.
5. Az igazgató beszéde.
6. A főrabbi beszéde.
7. Záróima.
8. Hymnus.

Az 1859. deczember 25-én tartott tantestületi értekezlet a tantervet következő módon állapította meg;

A) Tantárgyak :	I. flu osztály	II. flu osztály	III. flu osztály	IV. flu osztály	I. leány osztály	II. leány osztály
	T a n ó r a					
1. Hittan	2	2	2	2	1	2
2. Thóra	—	3	4	4	—	—
3. Héber olvasás	—	2	—	—	3	1
4. Írás	—	3	3	4	3	3
5. Német nyelv	18	10	10	8	6	7
6. Számolás	—	3	3	3	3	3
7. Magyar nyelv	—	—	3	3	—	2
8. Ének	—	1	1	1	—	1
9. Rajz	—	—	1	2	—	—
10. Kézi-munka	—	—	—	—	8	8
Összesen:	20	24	27	27	24	27

B) A tantárgyaknak a tanítók közt történt felosztása következőleg történt:

1. *Goldsmidt J.* hittanár tanított:
  - a) hittant minden osztályban, heti 11 órában;
  - b) Tórát a II., III., IV. osztályban, heti 11, össz. 22 órában.
2. *Porges Ede* igazgató tanította valamennyi német tantárgyat a IV. osztályban, heti 17 órában.
3. *Kohn Zsigmond* osztálytanító tanította:
  - a) valamennyi német tantárgyat a III. oszt.-ban, heti 17;
  - b) a héber olvasást az I. leány oszt.-ban, heti 3, össz. 20 órában.
4. *Seligmann Eleazár* tanította:
  - a) valamennyi tantárgyat a II. osztályban, heti 16;
  - b) a magyar nyelvet a III. és IV. oszt.-ban heti 6, össz. 22 órában.
5. *Guttmann J.* tanította:
  - a) valamennyi tantárgyat az I. osztályban, heti 18;
  - b) a héber olvasást és éneket a II. oszt.-ban, heti 3;
  - c) éneket a III. és IV. fiuoszt.-ban és II. l. oszt.-ban, heti 1, össz. 22 órában.
6. *Mautner Jozefa k. a.* tanította:
  - valamennyi tantárgyat a II. leány oszt.-ban, heti 22 órában.

7. *Seligmann Johanna* asszony tanította:

a) valamennyi tantárgyat az I. leányoszt.-ban, heti 20;

b) a magyar nyelvtant a II. leányoszt.-ban, heti 2, össz. 22 órában.

Hű képét óhajtván adni első sorban az iskola szellemi működésének, az első tanévre szóló általános tantervet is szándékoztam itt feltüntetni, a mennyiben ezt a tanfériura nézve legérdekesebb tanulmánynak tekintettem, de sajnálatomra az egész okmánytárban nem akadtam rá, minél fogva jónak találtam az 1865. tanév második feléről szóló általános tanterveket ide iktatni.

Az első f osztályban vett tananyagának kimutatása.

Vallástanból: Bondi bibliai kivonatának tiz első fejezete.

Héber nyelvből: Gépszerű héberolvasás és néhány kisebb ima.

Magyar nyelvből: az olvasás hangoztatási tanmód szerint, összeköttetésben az írva-olvasással. Az olvasókönyv olvasmányainak anyaga beszélgetési, szemléleti és emlézeti gyakorlatokul használtatott.

Német nyelvből: ugyanaz.

Számtanból: A számoknak szemléltetése és begyakorlása 1-től 50-ig előre és visszafelé számolással, nemkülönben a számok ismertetése és leírása 1—100-ig.

Szépírásból: magyar és német folyóírás.

Énekből: dalok.

Pécsett, 1865 augusztus hó 8-án.

Porges Ede, igazg. és oszt.-tan.

A második f osztályban előadott tananyagának kimutatása.

1. Magyar nyelv: Jó és folyékony olvasás illő hangjelzéssel. Az első nyelvgyakorló- és olvasókönyv költeményeinek egy része emleggyakorlatul használtatott; azonkívül az olvasmányok nyelv- és tárgyilag magyaráztattak meg. — A hangok felosztása, a szótag, a szó; a fő-, mellék- és számnév; a névelő és az ige; az egyes és többes szám, birtok, név- és igeragozás, névutók; az egyszerű és összetett mondat.

2. Német nyelv: ugyanez.

3. Számtan: a négy alapművelet, nevezetlen és egynevű egész számokkal, fejben és a táblán; az osztás csak egyjegyű osztóval.

Szépírási: magyar és német folyóírás.

5. Ének: imák és dalok.

Pécs, 1865 augusztus 9. napján.

Becher Jakab, oszt.-tan.

A pécsi izr. elemi mintafőtanoda 3. osztályában az 1864/5. tanévben követett tanrend.

1. Vallástan és héber nyelv:

Tóra: az első négy része.

Bibliai történelem: a teremtetéstől Dávid haláláig.

Héber nyelvtan: a főnév, névmás és a rendes ige.

2. Magyar nyelv: A II. nyelvgyakorló és olvasókönyv földrajzi és néhány történelmi közleményeit, párhuzamban a 3 első nyelvtani fokozattal; írás és szóbeli beszéd- és értelmi gyakorlatok. Versek.

3. Német nyelv: ugyanaz.

4. Számítan: számolvasás és írás, úgy a négy számolási mód folytatólagos gyakoroltatása egyenes és egyenetlen számokkal.

5. Szépirás: Magyar, német és héber.

6. Ének: Az „Egri káté” és másféle német dalkönyvek után.

Pécs, 1865 augusztus hó 8-án.

Guttman Joakim, oszt.-tan.

A tantárgyak sorozata az 1865/6. tanodaévben a 4. osztályban.

1. A magy. nyelvből: A mondat főalkatrészei; a mondat bővítése, az egyszerű, összetett mondat, az ige a mondatban, a névszók a mondatban, névmások, szóalkotás, irálytan, u. m. levelek leírások; ügyiratok, u. m. nyugták, kötelezvények stb.; az olvasókönyvben előforduló realismék egész terjedelmökben.

2. A német nyelvből: A realisméket kivéve ugyanaz.

3. Számítan: Közönséges törtekkel való számolás, tizedes törtek viszonyok, arányok és hármasszabály.

4. Szépirás: Lövényi tanmódja és mintái szerint.

5. Rajz: Jarisch mintái szerint.

6. Ének: Schmit Péter énekkönyve szerint.

Pécs, 1865 augusztus hó 9.

Seligmann Eleazár.

Kimutatás az I. leányosztályban előadott tantárgyak terjedelméről.

Vallástan. A hittanból az Isten tulajdonságairól. A bibliából a teremtetés történetétől Ábrahám haláláig. Folyó héber olvasás.

Magyar nyelv. A gépszerű olvasás, kapcsolatban írással, beszéd- és értelmi gyakorlatokkal.

Német nyelv. A gépies olvasás, kapcsolatban írással, beszéd- és értelmi gyakorlatokkal.

Számolás. Fejszámolás a 20-ig levő számokkal. számjegyek kiírása 100-ig. Női kézimunka: kötni, horgolni.

Kelt Pécessé, aug. 23. napján 1865.

Seligmann Janka, oszt.-tan.

Kimutatás az 1865/6-iki nyári tanfolyamban a II. leányosztályban előadott tananyagról.

1. Héber olvasás.
  2. Vallástan- és bibliai történelemből: a teremtés történetétől kezdve Saul haláláról szóló történetig.
  3. Imafordításból: a Sema, a 18 dicsima, az asztali ima.
  4. Magyar nyelvből: az I. nyelvgyakorló- és olvasókönyv 2. szakasza, a II. olvasókönyv 3. szakasza párhuzamban az illető nyelvtani fokozattal és egybekapcsolva beszéd- és értelmi gyakorlatokkal.
  5. Német nyelvből: az I. nyelvgyakorló- és olvasókönyv 3. és 4. szakasza, a II. nyelvgyakorló- és olvasókönyv 3. és 4. szakasza, szinte párhuzamban az illető nyelvtannal.
  6. Számolásból: a 4 művelet egy- és többnevű számokkal, a törtszám fogalma.
  7. Szépirásból: a magyar, német és héber folyóírás.
  8. Kézi munkából: kötés, horgolás, varrás, himzés.
- Kelt Pécsen, 1865. augusztus hó 10. napján. *Weisz Jakab, oszt.-tan.*

Hittan és héber oktatás.

A negyedik osztályban.

- A tóra mindvégig.
 Az ember kötelességeiről szóló tan.
 A 10-parancsolat és 13 hitcikkely héber, magyar és német nyelven.
 Különféle imák és azok magyarra fordítása.
 A nikud és igék neveiről.
 Jehosua 15. szakaszát.

A második osztályban.

- Nyelvtani és gépies olvasás.
 Beresith. Noach. Lech Lecho. Vájera.

Az első leányosztályban.

- Héber gépies olvasás.
 A világ teremtésének hat napjától Izsák nősüléseig.

Pécs, 1865. aug. 9.

Bak Izrael.

A lelkes tanítóttestület értekezleti jegyzőkönyveiből megtudjuk azt, hogy minden pénteken az esti órában és minden szombaton $1\frac{1}{2}$ 10-től 11-ig az iskolában egy e végből berendezett teremben istentiszteletet is tartott, mely alkalommal a tanítók az ide vágó funk-

eziókban felváltva közreműködtek, az exhortákat azonban csak a hittanár maga tartotta.

A tórához való felhívó jegyeket az igazgató már a szombat előtti napon osztotta ki.

Az istentisztelet látogatása az oda nem tartozónak tilos volt.

A 3. és 4. osztály részére istentiszteletet tartottak azon kívül még minden köznapon $\frac{3}{4}$ 8-tól $\frac{1}{4}$ 9-ig.

Különös súlyt fektetett a tantestület az erkölcsi magaviselet ápolására, mely czélból minden hónapban ugynevezett tiszteletjegyek (Ehrentafeln) osztattak ki. A legjobb érdemjegy az erkölcsi magaviseletben a 8-as szám volt. A tantárgyakban való előmenetelre nézve az 1 elégtelent, a 2 elégségest, a 3 jót és a 4 igen jót jelentett.

Az 1860 május 20-án tartott értekezletben egy tanulót rossz magaviselete folytán az iskolából kizártak. Másoknak megtiltották hogy a majális ünnepélyben részt vehessenek.

A tantestület a megyei tanhatóságnál panaszt emelt a rendetlen iskolalátogatás miatt is.

Az 1860. tanév végén a tantestület maga állapította meg a vizsga idejét és rendjét.

1860* szeptember 9-én a 2., 3. és 4. osztály felelt a héber tantárgyakból.

1860. szeptember 10-én délelőtt az 1. és 2. fiuosztály vizsgázott.

„ „ 10-én délután a 3. és 4. „ „

„ „ 11-én délelőtt az 1. és 2. leányoszt. „

Minden vizsga 9—12-ig vagy 3—6-ig tartott két-két osztály számára. Jutalmul könyvek osztattak ki, mely költséget a hitközség saját jóvoltából fedezte. Bizonyítványt minden tanuló kapott, kivéve a visszamaradó első oszt. tanulókat.

Midőn 1861-ben a politikai viszonyok hazánkban lényegesen megváltoztak és a magyar elem érdekei ismét érvényesülni kezdtek, ezen jelenségek következményei a pécsi izr. mintaiskolára nézve sem maradtak hatás nélkül. A magyar elem itt is tulsulyra kezdett vergődni. *Seligmann*, mint az egyedüli kiváló magyar tanítója a testületnek, a magyar tantárgyakat a fuiskola valamennyi osztályában tanította és az akkor alakult „Magyarító Egyesület“-ben a főszerepet ő vitte.

1863-ban *Kohn* Zsigmond helyébe *Becher* Jakab jeles magyar tanító és a nevezett tanév végén *Weisz* Jakab kiváló képzettséggel bíró jó magyar tanító és *Bak* Izrael kitünő héber és derék magyar

* 1861-ben az évi zárvizsgálatok már július hó végén tartattak.

tanító nyertek az iskolánál alkalmazást. *Mautner* Jozefa kisasszony már 1861 nov. 1-én kilépett volt és helyette ideiglenesen *Sittig* Izsák működött 1863-ig. Az iskolai könyvtár gyarapítására nagy gond fordított. A költségeket a befolyó tanpénzekből és a minden kölcsön vett könyv után fizetett krajezárokból fedezték.

Az iskolának járt pädagogiai lapok voltak: a „Tanodai Lapok” és a „Volkschule”.

A tanítók buzgalmas működését a pécsi izr. hitközség különösen az első években nagy mértékben méltányolta, mi mellett következő tények tanuskodnak:

1. 1860 szeptember 10-én, közvetlenül a vizsga után, a hitk. előjáróság elismerő levelet intézett a tantestülethez, melyben magasztaló szavakban ad kifejezést megelégedésének a tapasztalt fényes eredmény fölött és hálás köszönetét igazolni akarván, egy Budai sorsjegyet adományozott a tantestületnek.

2. 1861 junius 3-án *Porges* E. igazgató, *Goldschmied* I., *Kohn* Zsigmond, *Seligmann* E. és *Guttmann* J. tanár urak diszoklevelet kaptak az előjáróságtól, mely szerint mint valódi hitközségi tagok vétettek fel díj nélkül a hitközség kötelékébe.

3. A héber tárgyak bővebb terjedelemben való külön tanításért a hitközség külön fizetésben részesítette a tanítókat. (1863 április 7. 385. sz. jegyzők.)

4. 1863 szept. 6. 482. sz. j. k. szerint *Goldschmied* I. hittanárnak esküvője alkalmából egy értékes ezüstserleget nyújtott át az izr. hitközségi előjáróság.

De a mennyiben a mintaiskola külön jogai- és sajátos viszonyainál fogva a hitk. előjáróságnak csak nagyon kevés befolyás engedtetett az iskolára, a jó viszony később kedvezőtlenebbé alakult a hitközség és iskola között, ámbár a tanítókat, mint a társadalom kiváló egyéniségeit, még ezután is általánosan nagyrabecsülték.

E ténynek tudhatjuk be, hogy a hitközség évek multával egy külön intézményt, ugynevezett Talmud-tóra-iskolát óhajtott létesíteni, illetve létesített is. Ezen intézményt Chinuch-neorim név alatt először *Spitzer* Sándor hitk. tag indítványozta és 1863. április hó 15-én jött létre. A Talmud-tóra-egyletnek elnöke *Engel* József volt, a hitközség 395. sz. j. k. határozata értelmében 800 frt évi szubvenzióval támogatta. A kezdő tanulókat *Bleyer* Mór, a haladókat *Kinszker* N. derék talmudista tanította.

Ezen Talmud-tóra-iskola 1870 augusztus hóban megszűnt. (123. jegyzők.)

1868-ban legtöbb tanulója lévén a mintaiskolának, az osztályozás jellemzésére ide iktatom még erről az évről szóló részletes kimutatást.

Összes kimutatás a tanulók létszámáról.

Osztály	Az 1867/8-ik tanév végén az ifjúság száma	Az 1868-iki tanévben			E z e k k ö z ü l								Összesen
		rendes tanuló	magán-tanuló	összesen	kitűnő	jeles	1-ső rendű	2-od rendű	3-ad rendű	vizsgálatlan maradt	a tanodát elhagyta	meghalt	
1-ső fi-osztály	36	32	8	40	1	2	26	6	1	1	3	—	40
2-ik „ „	36	32	4	36	6	3	18	5	—	—	4	—	36
3-ik „ „	37	35	4	39	4	5	23	2	3	2	—	—	39
4-ik „ „	37	25	14	39	2	9	23	4	—	—	1	—	39
1-ső leány oszt.	39	48	5	53	5	9	28	4	—	—	7	—	53
2-ik „ „	19	20	2	22	3	1	14	1	—	1	2	—	22
3-ik „ „	18	17	—	17	2	—	9	—	—	—	6	—	17
4-ik „ „	—	12	—	12	4	1	2	—	—	—	5	—	12
Összesen	222	221	37	258	27	30	143	22	4	4	28	—	258

Az iskola jötevői közt első sorban a pécsi izr. hitközség szerepel, mely a szegény tanulók ruháztatására, a szorgalmas növendékek jutalmazására, a könyvtár gyarapítására tetemes összegeket fordított. Így pld. 1865. év decz. 18-án téli ruhával ellátott a mintaiskolából 41 tanulót és a Talmud-tóra-iskolából 6 tanulót.

A nagyérdemű hitközség más irányban is érvényesítette jótékonyosságát. Így 1865 aug. 5-én dr. *Maisel A.* pesti főrabbi felhívására mint alapító tag 50 frttal járult az orsz. izr. tanítóegyesület alaptőkéjének gyarapításához.

Jelentékeny fordulópont állott be az intézetre nézve 1869-ben, a zsidó kongresszus azon határozata folytán, hogy az orsz. izr. alaphól eddig fentartott mintaiskolák feloszlatandók.

Történtek ugyan felsőbb helyről kísérletek, hogy a helybeli izr. hitközség a mintaiskolát eddigi berendezésével átvegye, de eredmény nélkül.

Ennek folytán az intézmény 1872-ben feloszlott.

Porges E. igazgató ur helyben nyilvánossági joggal felruházott kereskedelmi iskolát nyitott, ki az új stádiumban is teljesen meg volt elégedve és jelenleg mint az említett intézet érdemes igazgatója, városunk köztiszteletben álló polgára.

Seligmann E. ur még 1869-ben nyert a pesti izr. hitk. normál-iskolánál mint igazgató fényes állást.

Weisz J. ur igen kedvező viszonyok között megnősült és jelenleg hitközségünk egyik legbefolyásosabb tagja.

Dr. Bak Izrael ur fényes hittanári állást nyert a pesti izr. hitközségben.

Becher Jakab ur alkalmazást kapott a budapesti izr. képező-intézettel kapcsolatos gyakorlóiskolában ; jelenleg nyugalomban él.

Guttmann J. ur pedig a „Fünfkirchner Zeitung“ szerkesztését vette át helyben és mint kiválóan tisztelt és nagyrabecsült egyéniség működött e téren 1886-ig, mely évben a boldogemlékeztű megszűnt élni.

Goldschmid J. ur végre kedvezőtlen viszonyok közt tengette napjait itt helyben, míg 1880-ban örök nyugalmat talált ott, a hol megszűnt minden öröm és minden fájdalom.

IV. Időszak.

A hitközségi népiskola.

Az 1867. évi politikai átalakulások, a magyarhoni izraeliták egyenjogosítása, az 1868. iskolatörvény alkotása és az orsz. izr. kongresszus határozatainak következményei nagy befolyással lévén hazánk társadalmi életének minden rétegére, a pécsi izr. hitközségben is forrongani kezdett az átalakulás processzusa. A jelszó akkoriban az egyenlőség, testvériség magasztos eszméinek megtestesítésére a közös népiskola vala. Minden zsidó hitközség ez időben igazolta eszméit, érzelmeit, hitvallomását és ideáljait. A pécsi az arany középutat választotta. Megalakult mint status-quo-hitközség, hódolt továbbra is a kor magasztos igényeinek, az általános műveltségnek, a polgári erények gyakorlásának, az istentisztelet korszerű berendezésének ; de felekezeti iskoláját, noha nagy anyagi áldozatok hárultak vállaira, nem adta fel.

Midőn t. i. 1869 október 17-én Pécs szab. kir. város tekintetes iskolaszéke azon kérdést intézte hozzá, vajjon hajlandó-e hitk. iskoláját községi (közös) iskolává átalakíttatni, a kérdésnek tanulmányozására e végből kiküldött bizottságnak jelentése után, *Schapringer J.* elnöklete alatt tartott közgyűlés 83 szavazattal 3 ellenében fentartani határozta a felekezeti iskolát azután is, azon hozzáadással, hogy a felekezeti tantárgyakon kívül ugyanazon világi tantárgyak taníttassanak a hitközségi iskolában, mint a milyeneket tanítanak a városi közös iskolában.

1872 július 31-én megalakult a hitközségi iskolaszék, melynek tagjai valának : *Ehrlich N.* rabbi,*) *Engel Adolf*, dr. *Schulhof Adolf*

*) Dr. Hirschfeld J. H. 1863. április 7-én Augsburgba költözött.

megyei iskolatanácsos és alelnök, *Weisz Jakab*, *Löwinger Izidor* és *Guttmann Joachim*. Ideigl. elnöknek dr. *Ullmann* és tiszteletbeli igazgatónak *Weisz Jakab* választatott meg. Az előljáróságtól vett utasítás folytán az iskolaszék első teendője volt a mintaiskola igazgatójától a meglevő iskolai butorokat, taneszközöket, a könyvtárt és irattárt átvenni, négy 700—700 frttal díjazott férfi tanítói állás betöltésére pályázatot nyitni és a tanítók alkalmazását (ide értve a női kézimunkatanítóit is 400 frttal) eszközölni.

A régi mintaiskola 14 teremből álló épülete már 1871 május 18-án adatván el Pécs sz. k. városának, mely a reáltanoda használatára fordította azt, az új hitközségi iskolát a község tulajdonát képező Hertelendy-féle házban helyezték el.

1872. szept. 3-án titkos szavazattal következő tanítókat választották meg: *Wessel Ábrahámot* Bonyhádról, *Strauszer Henriket* Zomborból, *Rottenberg Dávidot* Kassáról és *Klein Albertet*, helybeli tanítót. A kézimunka tanítására *Flesch Hermina* asszonyt (keresztény nő) nyert alkalmazást.

Rottenberg D. nem fogadván el a neki felajánlott állást, helyébe szeptember 15-én *Grünwald J.* székesfehérvári tanító választott meg.

Az új tantestület csakhamar megkezdé serény működését az iskolaszék és a hitközség teljes megalégedésére. *Salamon József* kir. tanfelügyelő ur pedig 1873-ik május 18-án fejezte ki megalégedését az új intézetben tapasztalt eredmények fölött.

Az ezen évben Bécsben rendezett világiállításra a hitközség egy tanítót küldött és az 1873 szept. 28-án tartott előljárósági ülésben e célból 50 frtot utalványozott utiköltségül. Az illető tanítónak kijelölését az iskolaszékre bizta. 1873-ik június 29-én *Klein Albert* kilépven a testület kötelékéből, helyébe *Klein Fülöp* miskolci tanítót választották meg.

Klein Fülöp azonban csak egy évig tartózkodott itt, mert már 1874 április 12-én beadta lemondását.

A hitközség hozzá lévén szokva az adminisztráció pontos kezeléséhez, ennek ez idő szerinti hiányában *Porges Ede* volt igazgatóval bocsátkozott érintkezésbe az igazgató-tanítói állás elvállalására (l. 1874 július 19-én kelt 120. sz. jegyzk.); de *dr. Kohut Sándor*, kiváló tudós, nemcsak mint főrabbi, hanem mint iskolaigazgató is alkalmazást nyervén a pécsi izr. hitközségben, *Porges* szerződöttese fölöslegessé vált.

Az üresedésben lévő tanítói állomásra *Klingenberg Jakab*, székesfehérvári tanítót hívták meg.

Dr. Kohut Sándor főrabbi és iskolaigazgató, noha nagy lelke-

sültséggel fogott a munkához, az iskolai szervezet lényegén alig változtatott valamit. Egyedüli reformja volt, hogy az ő kezdeményezése folytán a váltakozó rendszert hozták be, mely 1885-ig tartotta fenn magát és hogy a héber tanítás eredményét fokozni iparkodott.

E végből már az I. osztályban taníttatta a bibliát s hogy tülterheltetésről ne lehessen szó, az iskolaszék abbéli indítványát segítette érvényre juttatni, hogy az iskolában egy gyermekkerttel egybekapcsolt előkészítő osztály is létesíttessék. Ezen előkészítő osztályt 1875 április hóban meg is nyitották és annak vezetését *Kohn* Bernát, e végből alkalmazott tanítóra bízták. De csak rövid ideig állott fenn, mert 1877-ben *Kohn* B. elmebetegsége és nem sokára bekövetkezett halála folytán, az alig két éves intézet feloszlott.

A hitközség ügyeinek vezetését mint egyhangulag megválasztott elnök 1875 szept. 5-én *Grünhut* Ignác helybeli ügyvéd, egy tetterős, lelkes fiatal ember vette át, ki mint hitközségi alelnök és iskolaszéki elnök az ügy érdekeit a legjobban előmozdítani törekedett. Az ügyeket 1890 június 30-ig vezette. Ez időben meghalt a zsidó község és a város legnagyobb fájdmára.

A mi az iskola beléletét illeti, arra nézve egész 1885-ig, illetőleg az 1887/8. tanévig alig történt lényeges változás, mely oknál fogva itt még csak a külviszonyokról óhajtunk megemlékezni, hogy végre iskolánk jelen belső szervezetét egész terjedelmében feltüntethessük.

1874. decz. 20. az előjáróság határozatilag kimondta, hogy az Orsz. Iroda részéről tervezett orsz. izr. tanító-nyugdíjintézményhez hozzájárul és 4 rendes tanítójának fizetése után a 3 százalékot megfizeti, a mi évenként 84. oszt. ért. frtot teszen. Sajnos, hogy az Orsz. Iroda 1876. július 14-én beküldött jelentése szerint más helyekről való nagyobb pártolás hiányában ezen üdvös intézményt be kellett szüntetni.

1876 márczius 26-án az előjáróság örvendetes tudomással vette a nméltóságú m. k. vallás és közokt. miniszter ur kegyes leiratát, hogy a hitközség a folyó évre az orsz. izr. alapból ötszáz frtnyi szubvenziót nyer, mely intézkedésért hálafeleletet intézett a miniszter ur ő exczelleneciájához és hálás köszönetet mondott tekintetes *Salamon* József urnak, Baranyamegye kir. tanfelügyelőjének. Iskolai czélokra kapott továbbá a hitközség 200 frtnyi szubvenziót 1885 okt. 12-én ugyancsak a nevezett alapból.

1876 decz. 3-án a hitközség alapszabályait módosítván, a IX. szak. 49. §-a értelmében a helyb. izr. iskolára nézve az állam iskolatörvényét és az állami főtanhatóság rendeleteit mérvadóknak és kötelező erővel bírónak mondotta ki. 1878 február 17-én azon hatá-

rozatot hozták, hogy az előljáróság elnöke egyszersmind iskolaszéki elnök is.

1877 április 22-én *Schapringer* Joachim boldogult fiának *Schapringer* Ignác neve alatt állami kötvényekben egy 800 frtnyi alapítványt bocsátott a hitk. előljáróság rendelkezésére, azon kikötéssel, hogy az évi kamatnak egyik fele a helyb. Chevra-Kadisa javára fordítandó, a másik fele egy a népiskolából való III. vagy IV. oszt. tanulónak ítélendő oda, ki a héber tantárgyakban a legjobb előmenetelt tette.

Jeles középisk. izr. tanulók is tarthatnak e jutalomra igényt, ha a helyb. izr. népiskolából kerültek ki. Érdemes tanuló hiányában a kamat a tőkéhez csatolandó.

Ezen alapítvány 1878 decz. 31-én lényeges módosítást nyert, úgy hogy a 800 frtnyi tőke 1000 (ezer) forintba kiegészítettet és hogy a félévi jövedelem odaitélésére csak oly folyamodó tarthat igényt, ki mint a jeles képzettségű középisk. tanuló a héberben is kiválik és az orsz. rabbiszeminariumba készül belépni. 20% levonandó azonban minden évben egy említett népiskolai tanuló jutalmazására.

Az 1878—79. tanév végén adatott ki az iskola első Értesítője, melyet Grünwald J. mint a tanítótestület képviselője szerkesztett.

Az 1879 október 26-án tartott közgyűlés a tanítók fizetését 800 frtra emelte, ezen intézkedés által tanujelét adva, hogy működésük kellő méltánylásban részesül.

1886 május 20-án *Jánosi Engel* Sánodor ur, bécsi nagyiparos egy 500 frtos alapítványt bocsátott a helyb. izr. hitk. előljáróság kezelése alá, melynek évi kamatai édes anyjának, *Engel* Nina urhölgy ő nagyságának születése napján, azaz niszán hó 1. napján helybeli érdemes izr. árva leánytanulók közt kiosztandók. A nemes adakozónak az előljáróság annak idején kifejezte hálás elismerését.

Az 1884 január hó elején történt választás után *Justus* Lipót ur vette át mint hitközségi elnök az ügyek vezetését. Az ő legnevezetesebb alkotása többek közt az iskolaépület, mely mintaszerű berendezésénél fogva most a város nevezetes tanintézetei közé tartozik; további érdeme egy az iskola mellett levő 1100 □-ölnyi területű kertnek megszerzése, mely iskolakertnek berendeztetett és kertészeti czélokra is használtatik.

Az építésre vonatkozó impulzus az iskolaszékből indult ki. Az építést 1886 július hóban kezdték meg és 1887 május hóban fejezték be. Dicső emléke a pompás ház a mindenható segítségével igen sokáig mindazon nemeskeblű, lelkes férfiaknak, kik e részben lankadatlan buzgósággal fáradoztak és közreműködtek.

Felemlitendő még, hogy dr. *Kohut* Sándor, a hírneves tudós, 1882-ben megvált a pécsi rabbiszéktől és elhagyta városunkat. Az iskola azonban, dacára a nagy veszteségnek, nem hanyatlott, hanem a lelkes iskolaszék és a derék tanítótestület tevékenységénél fogva mindinkább emelkedett és pedig úgy népessége, mint szellemi gyarapodására nézve. Az igazgatói tisztet *Klingenberg* J. tanítóra bízták 1885 augusztus 24-én.

1886-ban dr. *Güns* Áron hittanár ur nyert hitközségünkben alkalmazást és mint az iskolaszék és tanítótestület egyik tevékeny tagja jótékony befolyást gyakorolt minden intézkedésre, iskolánk ügyeire.

Fel kell még említenünk tek. *Salamon* József kir. tanfelügyelő urnak 1886. év szeptember 7-én 1213. sz. a. kelt átiratát, melyben fölemlíti az iskolánkban tapasztalt fényes eredményeket, valódi mintaiskolának nevezvén azt, egyben megjegyezvén, hogy *Perczel* Miklós volt főispán ur öméltósága is, ki a vizsgálatokat ez évben két ízben végighallgatni méltóztatott, hasonló értelemben nyilatkozott; végre kéri az előjáróságot, hogy az iskolát ezentul is ily áldásos gondozásban részesíteni és ezen dicsérő elismerést az igazgatótanító és tanítótestülettel közölni sziveskedjék.

1887. június 30-án az iskolaszék előterjesztésére az előjáróság elhatározván, hogy külön leányiskolát is létesít, az augusztus 2-án tartott közgyűlésben 95 folyamodó közül *Sasváry* Béla és *Hoch* József tanító urakat választották meg.

A tanítótestület ez idő szerint hét (7) tagból állott. A tanulók száma 252-ről az 1888/9. tanévben már 302-re emelkedvén, e gyarapodás a leányiskolának négy osztályúvá való kibővítését és egy új tanerőnek alkalmazását tette szükségessé, a miért is a tanítótestület két évvel később nyolcz személyt tüntet fel. *Braun* Róza és *Kaufer* Gizella kisasszonyok azonban a testületből kilépvn, *Sasvári* Sarolta és *Löwy* Anna alkalmaztattak helyökbe. A férfitanítók sorából pedig *Wessel* Ábrahám és *Grünwald* Izsák az iskola és a hitközség legmélyebb fájdalomára kidőlvn, helyettük *Kohn* Mór és *Weisz* Mór fiatal tanerők nyertek az iskolánál állandó alkalmazást.

A tanulók maximális létszámát az 1891/2. tanévben értük el. Az idő szerint járt t. i. a fiúiskolába 218, a leányiskolába 186, összesen 404 tanuló. Ezek közül tandíjat fizetett 226, csak beiratási díjat 128; teljesen tandíjmentes volt 50 tanuló. A következő években a torokgyik végzetes pusztításai miatt lényegesen apadt a tanulók száma.

Az iskola az 1888. év folyamán Pécs szab. kir. város által

rendezett kiállításban részt vett, mely alkalmából *diszoklevelet* nyert.

Jótékony befolyással volt az iskola szellemi életére azon körülmény is, hogy főtisztelendő dr. *Perls* Armin ur 1889-ben pécsi főrabbinak választatván, ebbeli minőségében hathatósan támogatta az ifjuság nevelés-oktatásának szent ügyét.

Az iskolaszék és hitközségi előljáróság nem kevésbbé tanusították érdeklődésüket az iskola iránt ugy erkölcsi, mint anyagi támogatás tekintetében is. Fényes bizonyítékául szolgál a tényeknek, hogy a tanítók anyagi helyzetén segíteni óhajtván, 1892-ben az ötödéves korpótlékot, az utóbbi évben pedig a törzsfizetés után 20 százalékban számított lakáspénz szavaztatott meg a tantestület minden egyes tagja számára.

Az iskolaszék elnökei, illetve alelnökei az 1887—1895-ig terjedő időközben voltak dr. *Goldberger* Igaác orvos, *Stern* Károly ügyvéd, *Kengyel* Mór ügyvéd, *Weisz* Jakab és *Jánosi Engel* József nagybirtokos.

Nem hallgathatjuk el azt a tényt sem, hogy Pécs szab. kir. város köztörvényhatósága 1894. április 12-én a *Farkas* Raskó-féle alapítványnak 80 frtot tevő kamatját a hitközségi iskola egyik tanítójának *egyhangulag* ítélte oda,*) mint a ki az alapító rendelkezése szerint leghazafiasabban nevelte az ifjuságot.

Jellemző e tény annyiban is, a mennyiben a zsidó iskola hazafias működését és eredményét a polgári hatóság is méltányolja és elismerésével a hazafisági érzület gyámolítására nézve egyenlő rangba helyezi a pécsi *községi* népiskolákkal, a polgári iskolával, kir. főreáliskolával, főgimnáziummal, a tanítóképzőintézettel és a jogakadémiával.

V.

Az iskola jelen állapota.

1. Az iskola belső életére vonatkozó adatok.

A pécsi izr. népiskola négy elkülönített fiu- és négy elkülönített leányosztályból áll. Az elkülönítés 1887-ben történt. A tanítási nyelv 1860 óta a magyar. *Órarendje* a következő:

*) A testület ezen érdemes tagja, annak feje, *Klingenberg* Jakab igazgató, ki mint ezen monográfia írója, szerényen elhallgatja nevét, de ki hitközségének, felekezetének és az általános tanügynek kiváló működésével igen becses szolgálatokat tett.

Szerk.

Tantárgyak	I. fiu- oszt.	II. fiu- oszt.	III. fiu- oszt.	IV. fiu- oszt.	I. leány- oszt.	II. leány- oszt.	III. leány- oszt.	IV. leány- oszt.	Össze- sen
	hetenkénti tanóra								
1. Hit- és erkölcstan...	1	1	1	1	1	1	1	1	8
2. Héber olvasás...	5	2	—	—	5	3	2	1½	18½
3. Imafordítás	—	—	1	1	—	—	1	1½	3½
4. Biblia eredeti szöv.	—	5	6	6	—	—	—	—	17
5. Magyar irva-olvasás	6	—	—	—	6	—	—	—	12
6. Beszéd- és ért.-gyak.	3	2	—	—	2	2	—	—	9
7. Magyar nyelv	—	5	5	5	—	5	5	4	29
8. Német nyelv	—	4	4	4	—	4	4	4	24
9. Számolás	5	4	4	4	4	4	4	4	33
10. Földrajz	—	—	1	2	—	—	1	2	6
11. Írás	—	3	3	2	—	3	3	2	16
12. Rajz	—	—	1	1	—	—	1	1	4
13. Kézimunka	—	—	—	—	4	4	4	6	18
14. Testgyakorlat	2	2½	2½	2½	1½	2½	2½	2½	8½
15. Ének	1	tanítás közbe	1½	1½	1½	1½	1½	1½	4
Összesen	23	27	27½	27½	23	27½	27½	27½	210½

A tanítótestület rendszerint havonként tartja értekezleteit az igazgató-tanító elnöklete alatt; tárgyai olyanok, melyek vagy közvetlenül a mi iskolánkat illetik, vagy pedig általános tanügyi kérdések, melyek hasznos eszmecserére adnak alkalmat. Egyik nevezetes eredménye a *részletes tanterv* megállapítása.

Hogy mit tanítunk osztályonként a vallástanból, bibliai történetből, imafordításból és hány órában mindegyiket hetenként, az tantervünkben tűnik ki.

Az órarendből kitűnik, hogy az iskola rendes tantárgyai közé tartoznak a tornatanítás, ének és női kézimunka is. 1890-ig a tornatanítást a városi tornacsarnokban, az ott működő tornatanár eszközölte. Nevezett évben azonban a hitközség oly tanítót alkalmazott, ki a tornatanítást is értette, mely oknál fogva azóta ezt a tárgyat is a saját intézetében taníttatja. Jelenleg *Kohn* Mór ur tanítja a fiukat és *Löwy* Anna k. a. a leányokat a testgyakorlatokban.

Az *iskolai könyvtár* részint ifjúsági iratokat, részint pedig tanítóknak való könyveket tartalmaz. A kötetek száma 370.

A tanulók 51%-a tandíjmentes.

A szegénysorsú tanulók *tápingézete* 1893-ban létesült, mely december, január és február hónapjaiban a tanítótestület felügyelete és egyes előjárásági és nőegyleti tagok ellenőrzése mellett leves,

hus és főzelékből álló izletes ebédet ad az iskola szegénysorsu növendékeinek. A tápintézet az iskolahelyiség mellett a hitközség házában van. Három havi kiadása az ezer forintot fölülmulja. A költségeket egyes hitközségi tagok és a nőegylet fedezik.

A tápintézet zárszámadása 1894/5-ről.

Bevétel:

1. Pártoló tagsági díjak 1088 frt 50 kr.
2. Templomi adományok 139 frt.
3. Izr. nőegylet 100 frt, összesen 1327 frt 50 kr.

Kiadás:

1. 5790 adag étel 867 frt 15 kr.
2. Braun kisasszonynak 50 frt.
3. Felszerelés 47 frt 16 kr.
4. Fűtés 26 frt.
5. Kezelési költség 21 frt 77 kr.
6. Egyenleg 315 frt 42 kr. összesen 1327 frt 50 kr.

2. Hittan és héber oktatás.

2. Az iskola vagyonára és állapotára vonatkozó adatok.

Az iskola alapítványai: a *Rezső trónörökös* 400 forintos, a *Schapringer Joachim* 1000 frtos, az *Engel Nina* 500 frtos, a *Stein Engel Lina* 200 frtos, a *Tauszig Matild* 400 frtos, egy *Névtelen* 50 frtos és *Grünwald Izsák* 50 frtos alapítványok. Céljük egyrészt szegénysorsu tanulóknak ingyenkönyvekkel való ellátása, másrészt kiváló jó tanulók jutalmazása. Az iskola évi kiadása 10,728 frt, a mi a hitközségi budgetnek körülbelül harmadrészét teszi. Az iskola a hitközség tulajdona.

Az egyemeletes épületnek homlokzata nyugati irányban van.

Az iskola előtt egyrészt a nem zajos Majláth-tér, másik nagyobb része előtt egy csendes utcza terül el. Környezete a legkedvezőbb, mert előtte az említett nagy szabad tér, oldalt a templom befásított udvara, háttérben a 2 nagy és tágas iskolaudvar és ezek mögött a mintegy 5000 négyzetméter nagyságu iskolakert van, melyet egy szakértő kertész nagy gonddal ápol.

Az iskola, mely az ugynevezett blockrendszer szerint épült, egész szabadon áll, úgy hogy bőséges levegő és világosság éri minden oldalról. 580 négyzetméter nagyságu terület van beépítve, homlokzata 32 méter széles és 11 tágas ablakkal bir. Az egész épület, berendésével együtt, 32,000 forintba került. Fiúk és leányok

számára külön-külön bejárat van. Télen a folyosókat, a lépcsőházat és mellécsarnokokat egy nagy Meidinger-féle köpönyeges kályhával fűtik, de csak oly magas hőmérsékre, hogy mintegy átmenetet képezzen a külső és a szobabeli levegő között, ez által a tanulók a meghűlés ellen meg vannak óva.

A földszinti folyosó bal oldalán két tanterem van fiuk számára, minden tanterem 9 méter hosszú és 7 méter széles, magassága 4 méter, úgy hogy minden egyes tanterem 252 köbméter űrtartalommal és 63 négyzetméter területtel bír. Jobb oldalán a folyosónak van a díszesen kiállított és jól berendezett könyvtár, mely egyuttal konferencia-szoba és az igazgató tartózkodási helyéül szolgál, mellette van ismét egy nagy (9 m. hosszú és 7 m. széles) tanterem leányok számára. — A folyosó közepén, a könyvtárnak átellenében, van egy kis fülke az iskolaszolga számára, ki az egész tanítási idő alatt itt tartózkodik. — A földszint baloldalán van még egy tanterem, melynek az udvarról külön bejárata van.

A főbejárat hossz tengelyében a földszinti folyosón át jutunk a nagy ablakkal ellátott, világos lépcsőházba, hol egy elég tágas 1.75 méter széles lépcsőzeten, melynek egyes fokai csak 0.16 méter magasak és 0.3 méter szélesek, följutunk az emeletbe. Egy tágas előtérén áthaladva, a díszterembe jutunk, mely meglepő, kellemes benyomást tesz. A 15 méter hosszú, 10 méter széles és 7 méter magas terem stuckmennyezetével, melyről egy kovácsolt vasból készült gázcsillár függ le, magas karsú oszlopaival, tölgyfalemez padlójával, egyszerű egyéb faldíszítményeivel elég impozáns, sőt ünnepélyes hangulatot kelt.

Ezen terem szolgál minden szombat- és ünnepnapon a tanulók számára az istentisztelet helyéül, a nagy ünnepeken pedig azon felnőtteknek is, kik a templomban helyet nem foglalhattak. A záróvizsgák, iskolai és egyéb hitközségi ünnepélyek itt tartatnak meg; vele összeköttetésben áll egy nagy mellécsarnok, mely mint ruhatár van használatban.

Az emeleten van három nagy tanterem, melyek közül a két utcai az egész épületben a legnagyobb, mert 11 méter hosszú és 7 széles, a harmadik kisebb (9 méter hosszú és 7 m. széles) az udvarra szolgál. —

Az iskolatermek kellő használatára természetesen döntő befolyással bír a világítás. Ezen okból az ablakok szerkezetére nagy gond fordított. Az egyes ablak magassága 2.70 méter, a távolság az ablak felső szélétől a szoba tetejéig csak 0.30 méter és így a magasból jövő világosság, mely legjobb a szemnek, nagy mennyiségben behatolhat. Szélessége az ablaknak 1.30 méter. Az ablakok

közfalai nem igen szélesek s nem vastagok, de mégis befelé rézsutosan vannak elmetszve, hogy az oldalról jövő fénysugarak is behatolhassanak. Mindannyi ablak felső széle egyenes, csak a diszterem ablakainál ivalaku. A ráházat lehetőleg keskeny, 4 üvegtáblára és 2 részre van osztva; az ablak felső része egész, azaz 1:30 szélességében egy vízintes tengely körül forgatható, mi a nyári szelőztetésre nézve czélszerű. Mindannyi ablak baloldaltól szolgáltatja a világosságot. Minden teremben, de még ennek legfelreesebb zugában is elegendő nagy a világosság, mert egyes termekben az ablaküvegezet aránya a padló felületéhez 1:4-hez, másokban mint 1:5-höz. — Mindenütt kettős ablak van alkalmazva, mely kellőleg véd a hideg ellen; a 2 ablak között szürke vászonfüggönyök vannak, melyek nyáron a forróság ellen védül szolgálnak.

Nyáron a tanítás alatt a külső ablak nyitva, a belső zárva marad, a lebecsátott függöny felfogja a nap melegét, s megakadályozza a szobalevegő fölhevítését.

Az iskolatermek padlója száraz fenyőfából készült. A folyosók, árnyékszékek padlóit ezementlemezekből állanak. A tanterem falai az idén kékes-szürkére vannak meszelve, mert a fehér falról reflektált fény rontja a szemet.

Minden tanteremnek van megfelelő nagyságu mellékesarnoka, mely ruhatárnak szolgál, hol minden gyermek köteles iskolába jövet alkalmával felső ruháját elhelyezni, ezáltal a tanulók a ruháikhoz tapadt port, sarat, vizet, sőt esetleg ragályos anyagot nem hozhatják a tanterembe s ennek levegője a szennyezéstől megóvatik.

Iskolánkban igen egyszerű és olcsó szellőztetési rendszert alkalmaztunk, mely a fűtéssel egybekötve, legjobban felel meg a célnak. Ez abból áll, hogy a fűtésre mindannyi tanteremben köpönyeges töltő kályhák szellőztető szerkezettel vannak alkalmazásban.

A kályhák köpenyege alá ennek levegő nyílásához egy a padló alatt levő 0.2 □ méternyi átmetszetű tölgyfából készült cső vezet ki kívülről a friss levegőt, mely a kályha és köpönyeg közt fölmelegedve, föláramol a tanterembe és a szobalevegővel keveredik. Ezen friss levegő iskolánkban nem a poros utcáról, hanem az udvarból és kertből vezettetik.

Egy fontos kelléke minden épületnek, de kiválóan egy iskolai épületnek, a helyesen szerkesztett árnyékszék. Iskolánkban vízzel öblithető angol „watercloset“ van alkalmazva, mely czélszerű zárókészüléke és kellőleg alkalmazott, a ház tetején nyíló szellőztető cső által megakadályozza, hogy a rothadó gázok az árnyékszékszobába

és innét az épület egyéb helyiségeibe áramolhassanak. Az iskola-szolga felügyelete alatt két e célból alkalmazott cseléd a tanítás ideje után minden egyes csészét kiöblít és tisztántartásáról gondoskodik. A piszoárok szintén szifonnal vannak ellátva. Minden egyes osztály számára külön árnyékszék van, a leányosztályoknak egészen elkülönítve.

Az iskolaépülethez tartozik még az iskolakerten kívül két teljesen elkülönített udvar, egyik a fiuk, a másik a leányok számára.

Fontos figyelmet érdemelnek az iskolapadok is, mert ezekben a tanuló kénytelenek majdnem az egész iskolaidőt tölteni és minden iskolai munkát végezni.

A Feiwei-Lickroth-féle iskolapadok az egyes termekben úgy vannak elhelyezve, hogy a tanítói emelvény és az első pad között 2 méter széles üres tér marad; a négy ülésű padok a terem jobb és bal hosszoldalán vannak elhelyezve s ezek között marad 1 méter széles átjárás. Az ablaktól a padok 0.75 méter távolnyira vannak, nehogy az ablak mellett meghüljenek vagy rheumát kaphassanak a tanulók; a hátsó faltól, a kályhától és az ajtótól a padok szintén megfelelő távolságban vannak.

A tábla fekete, nem fénylő és vízszintes tengely körül forgatható. Célyszerűbb a palaposztóval (Schiefertuch) bevont tábla, mely igen alkalmasnak és tartósnak bizonyult, úgy hogy legjobban ajánlható.

Mesterséges világításra a tanítás ideje alatt soha sincs szükség, miért is a gázvilágítás a tanteremben nincs alkalmazásban; a főmenetben, a folyosókon, a lépcsőházban és a díszteremben gázvezeték van.

Az iskola ivóvize a friss és tiszta tetteyi forrásviz.

A tornagyakorlatok mindig délután a tanítási idő végére esnek.

Főlemlítendő még, hogy a tanulók az iskolában orvosi felügyelet alatt állanak és évenként 3–4-szer orvosi vizsgálat alá kerülnek.

A pécsi izr. iskola leltárának jegyzéke.

I. Butorneműek.

Feiwei-féle négyüléses fapad 79, régi fapad 23, kathedra 8, régi asztal az irodában 1, a kézimunka-teremben 1, új asztal a kézimunka-teremben 1, szekrény a kézimunka-teremben 2, üveg-szekrény az irodában 2, könyvszekrény az irodában 2, fiók egyes taneszközök számára 10, vasruhatartó az irodában 1, szék a kézimunka-teremben 42, szék az irodában 3, szék az osztályokban 8.

II. Iskolatáblák írás-, számolás- és rajzolásra.

- a) Feiwei-félék (forgathatók) 4.
  - b) Pichler-félék (2 palaposztóval) 4.
- Utóbbiak igazítható készülékkel.

III. Földrajzi tanszerek.

a) Térképek: Baranyamegye (uj), Baranyamegye (rég), Magyarország (uj), Magyarország (rég), Osztrák-magyar monarchia (uj), Osztrák-magyar monarchia (rég), Európa (2 példány) (uj), Ázsia (uj), Afrika (uj), Észak-Amerika (uj), Dél-Amerika (uj), Ausztrália (uj), A föld öt része, Palästina térképe.

b) Globusok. Földgömb, a) délkörrel 1, b) délkör nélkül 1. Tellurium 1.

IV. Olvasótáblák.

Héber Schütz-féle gyűjtemény (14 darab uj.) Magyar Gönczy-féle gyűjtemény nyomtatott betűkkel (13 darab uj.) Magyar Gönczy-féle gyűjtemény írott betűkkel (11 darab uj.) Német Gönczy-Lederer-féle nyomtatott betűkkel (12 darab uj.) Gönczy-Lederer-féle írott betűkkel (12 darab uj), minden gyűjtemény 2—2 példányban.

V. Szemléltető képek.

A kormány által kiadott szemléltető képek (40 darab), bibliai történeti szemléltető képek (20 darab uj), szemléltető képek, Tempszky kiadványa (42 darab, 84 uj kép.)

VI. Szemléltető tárgyak természetben.

Az I. osztály részére: színek, alakok szemléltetésére szolgáló tárgyak, anyagok, kender, selyem, pamut, gyapju, bőr, réz stb.

VII. Természetrajzi szerek.

Schubert-féle természetrajzi képek, állattani (90 darab uj), Schubert-féle természettani képek, növénytani (30 darab uj), Pokorny-Nagel Herbarium, uj. Ásványgyűjtemény (90 darab), Boggárdy-gyűjtemény (40 darab), Bopp-féle természetrajzi képek (16 darab.) Anyagok gyűjteménye.

VIII. Számtani szerek.

a) Orosz számológép (uj), Orosz számológép (uj), Orosz számológép (rég), Orosz számológép (hiányos.)

b) A métermérték rendszerének táblái. Métermértékek természetben: 1 méter, 1 deciméter, 1 deciméter, 1 liter, 1 liter, 0·5 liter, 0·05 liter, 0·01 liter, 1 klg., 20 dkg., 10 dkg., köbegység: fa, vas, arany, összesen 14 darab.

IX. Rajz- és szépírási szerek.

Maszák-féle rajzok 24 darab. Írásminták 50 darab.

X. Szemléltető gazdasági eszközök (természetben.)

Eke, kasza, sarló, ásó, gereblye, cséplő, villa, borona, tiló.

XI. Kéziparosoknak való eszközök.

Gyalupad, fűrész, furó, véső stb.

XII. Maggyűjtemény.

Buza, rozs, árpa, zab, kukoricza, köles, borsó, lenese, hajdina, rizs, bab, kömény, kávé, mák, repce stb.

XIII. Fűszerneműek.

Bors, szegfűszeg, fahéj, gyömbér stb.

XIV. Különfélék.

Hamuzsir, borax, timsó, gálicsó, keményítő, szodabikarbona, kámfor, konyhasó, borszesz, olaj, kőszén, faszén, tőzeg, kén, megkövesült fapala, csepkövek többféle alakban, szurok, agyagföld, homokföld, borkő, viasz, kitömött evetke, mamutfog, kagylók, különféle tojások stb.

A vallásoktatás részletes tanterve.

Első osztály.

1. Hit- és erkölcstan. Hetenkint 2 óra.

Szeptember: Erkölcsi elbeszélések. Szülők jósága. Isten mindnyájunk atyja. Háladatosság szülők és Isten iránt. (Módoráni magyartanítással.)

Október: A világ teremtése. (שהכל נהיה . . . ברוך m. ford.)

November: Szombat. (נטילת ידיים . . . . . ברוך m. ford.)

December: Az ember. A lélek. Édenkert. Isten gondoskodása. A tanult imák ismételése.

Január: Tilalom. Csábítás. Büntetés. (פרי העץ . . . . . ברוך m. fordit.)

Február: Kain és Ábel. Áldozat. Irigység. Testvéri szeretet.
(ברוך פרי הנפץ m. ford.)

Márczius: Az emberek erkölcsi romlása. Noáh. A vizözön. A jámborság jutalma. (ברוך . . . . . האדמה m. ford.)

Április: Noáh háladatossága. A szívárvány. (שמע . . לעולם ועד m. ford.)

Május: Bábel tornya. Isten akarata nélkül semmi sem sikerül
(ברכת המזון m. ford.)

Junius: Összefoglalás és ismételés.

2. Héber olvasás: Hetenkint 4 óra. Tankönyv: Klauber ABC.

Szeptember: Magánhangzók. א, ע, מ, ב.

Október: א, פ, צ, ז, נ.

November: ב, ה, ה, כ.

Dezember: ל, י, י.

Január: ט, ת, ז, ... (10 héber szó m. ford.)

Február: ג, ק, ר, ... " " " " "

Márczius: ש, ש, ... " " " " "

Április: Az ABC első részének befejezése.

Május: Folyékony olvasás.

Második osztály.

1. Hit- és erkölestan. Hetenkint 1 óra.

Szeptember: Ábrám elhagyja hazáját. Békeszeretete.

Október: Ábrám négy király ellen harczol. Vendég- és emberszeretete.

November: Sodoma pusztulása. Lót menekülése. Ábrám engedelmessége.

Deczember: Sára halála. Izsák nősülése.

Január: Jákob és Ézsau. Jákob utja. Jákob Lábánnál. Jákob hazatérte. (Izrael név.)

Február: József és testvérei. Eladatása. József a fogságban.

Márczius: József Faraó előtt. Testvérei Egyiptomban.

Április: József megismerteti magát testvéreivel. Jakob Egyiptomba megy.

Május: Jákob Faraó előtt. Jákob halála. József halála.

Junius: Ismételés.

2. Héber olvasás. Hetenkint 2 óra. Tankönyv: Tanítóegyleti imakönyv.

3. Biblia. (A fuosztályban.) Hetenkint 5 óra. Tankönyv: Mózes I. könyve.

Szeptember: XII. fejezet 1—7-ig bezárólag.

Október: XIII. „ 1., 2., 5., 6., 7., 8., 9. vers.

November:	XVIII.	fejezet	1—7-ig bezárólag.
December:	XXVIII.	"	10—22.
Január:	XXXVII.	"	3—14.
Február:	"	"	15—27.
Márczius:	"	"	28—36.
Április:	XLI.	"	1—24.
Május:	"	"	25—43.
Junius:	Ismétlés.		

Harmadik osztály.

1. Biblia és héber nyelv. (A fiuosztályban.) Hetenkint 6 óra.
- a) Biblia. Tankönyv: Mózes II. könyve.
  - Szeptember: I. fejezet 1—14. 22.; II. fejezet 1—6.
  - Október: II. fej. 7—25. III. fej. 1—15.; VII. fej. 1—5., 10—17.
  - November: V. fej. 1—4.; 22., 23.; VI. fej. 1—13.; VII. fej. 1—7.
  - December: XI. fej. 1—4.; XII. fej. 1—2., 14—18., 25—28., 42.; XIII. fej. 16—22.
  - Január: XIV. fej. 1—19., 29—31.; XV. fej. 1—27.
  - Február: XVI. fej. 1—36.; XVII. fej. 1—15.
  - Márczius: XVIII. fej. 1—27.; XIX. fej. 1—12.
  - Április: XX. fej. 1—24.
  - Május: XXXII. fej. 1—20.; XXXIV. fej. 1—10.
  - Junius: Ismétlés.
- b) Héber nyelvtan.
  - Szeptember: A betűk elnevezése és írása. A betűk számértéke.
  - Október: a főnév, 'ו, 'ף összekötő ך, Hosszu és rövid magánhangzók. Dáges. S'vá és Meszeg.
  - November: A főnév neme. Melléknév. Egyes és többes szám.
  - December: A személyes névmás. Az ige.
  - Január: Az ige a múlt időben.
  - Február: Tő- és rendszámnevek.
  - Márczius: Az ige a jövő időben.
  - Április: Birtokos ragok.
  - Május: Mondatok alkotása az ismeretes szókkal.
  - Junius: Ismétlés.
2. Bibliai történet és hittan. Hetenkint 1 óra.
  - Szeptember: Izrael fiai a rabszolgaságban. Mózes születése. Mózes futása Egyiptomból.
  - Október: Isten elküldi Mózeszt Egyiptomba. Mózes és Áhron Faraó előtt. A 10 csapás.
  - November: A kiköltözés. Faraó a tengerbe merül. A zsinagógai hónapok nevei.

December: Izrael a pusztában. Máráh. A manna. A kősziklából víz ered. Amalek harczol Izrael ellen.

Január: Jetró tanácsa. A tíz ige. A Sevuosz ünnep. Szefera.

Február: Az arany borju. Isten 13 tulajdonságai. Istentisztelet.

Márczius: Mózes kémeket küld Kanaánba. Mózes és Áhron hibáznak. Áhron halála.

Április: Mózes meglátja az ígéret földjét. Mózes halála.

Május: Józua. A bírák. Debóra, Gedeon, Sámson. Az ünnepek ismertetése.

Junius: Ismétlés.

3. Imafordítás. Hetenkint 1 óra.

Szeptember: Má tóvu.

Október: Ádon ólam.

November: Elohaj nesomo, Leolom jehé odom. Sema.

December: Boruch seomar első szakasza.

Január: Birchasz Hatora.

Február: Ahavo rabbó.

Márczius: Veohavto.

Április: A smone eszréből 2 szakasz Mogen Avrohomig.

Május: Ismétlés.

Junius: Ismétlés.

Negyedik osztály.

1. Bibliai történet és hittan. Hetenkint 1 óra.

Szeptember: Sámuel. Éli és fiai. Éli és fiai halála.

Október: A szövetszekerény a filiszteusoknál. Sámuel bíráskodása Izráelben. Izrael királyt kíván. Ismétlés.

November: Saul. Saul királylyá tétetik. Sámuel leteszi tisztét. Saul vétkezik. Ismétlés.

December: Dávid. Goliáth. Saul Dávid élete ellen tör. A két barát.

Január: Saul és Dávid a barlangban. Saul és Jonathán halála. Dávid királyságának virágzása.

Február: Salamon bölcsesége. Az ur temploma. Salamon hatalma és dicsősége.

Márczius: Az istentisztelet hajdan és most. Hála, dicsérő és kérő ima, a sachrisz, mincha, maariv, asztali, esti és muszaf ima.

Április: A főünnepek: peszach, sevuosz. A tizparancsolat ismételése.

Május: ros-hasono, jom-kipur, szukosz, félünnepek; roschodes, chanuka, purim; a böjtnapok.

Junius : Ismétlés.

2. Imafordítás. Hetenkint 1 óra.

Szeptember : Reggeli ima. Elohaj nesomo.

Október : Sema I. II. III. szakasza.

November : Én komocho, vajhi binszoa, sema.

December : Jechadesehu, jehallelu, écz-chajim.

Január : Semone eszre első három szakasza.

Február : Kedussah.

Márzius : Modim, Elohaj neczor.

Április : Az étkezés utáni ima első szakasza.

Május : Lefekvés előtti ima.

Junius : Ismétlés.

3. Biblia és héber nyelvtan. (A fiuosztály részére.) Hetenkint 6 óra. Tankönyv : Mózes 4. és 5. könyve.

Szeptember : A IV. könyv II. fejezete. A fő- és melléknév. Egyes és többes szám.

Október : 13. és 14. fej. 25. v. A névelő. Személyes névmások.

November : 14. fej. 26—45. v. ; 16. fej. A birtokosragok.

December : 17. és 20. fej. névragok.

Január : 22. fej. és általános ismétlés.

Február : V. könyv 5. és 6. fej. A számnevek.

Márzius : 8. és 11. fej. A cs. igék ragozása a jelen időben.

Április : 15. és 16. fej. A cs. igék ragozása a múlt időben.

Május : 22. fej. 1—10., 24. fej. 10. vers ; 34. fej. Ragozás a jövő időben.

Junius : Ismétlés.

III.

Az iskola előljárói és a tanítókra vonatkozó adatok.

A hitközségi előljáróság tagjai : *Wertheimer* Jakab elnök, *J. Engel* József alelnök, *Deutsch* Ádám, dr. *Goldberger* Ignác, dr. *Fürst* Győző, *J. Engel* Gyula, *Krausz* Simon, *Krausz* Benő, *Glass* Hermann, dr. *Nemes* Vilmos, *Spitzer* Ignác, *Trénschiner* J.

Az iskolaszék tagjai : Jánosi *Engel* József elnök, *Weisz* Jakab alelnök, *Klingenberg* J. jegyző, dr. *Perls* A. főrabbi, *Blauhorn* Izidor, dr. *Fürst* Győző, dr. *Goldberger* Ignác, dr. *Krausz* Jenő, dr. *Laufer* Jenő, *Lenkei* Lajos, dr. *Nemes* Vilmos, *Naschitz* Adolf, *Porgesz* Ede, *Spitzer* Lajos, *Strauszer* Henrik, dr. *Tolnai* Vilmos.

Az illető osztálytanító valamennyi tantárgyat tanítja a maga osztályában, ez oknál fogva a hébert is. Kivételt csak a női kézi-

munka-, az ének- és tornatanítás tesznek. A bibliafordítás 1876 óta magyar. Szombat- és ünnepnapokon az iskola disztermében ifjúsági istentisztelet tartatik, mely alkalommal az előimádkozói funkceziót és a tórából való olvasást egy tanító végzi; a heti szakaszhoz alkalmazott rövid beszédet felváltva más-más tanító tartja. Jelentős napokon az iskola nemzeti ünnepélyeket is rendez az ifjúság részére.

A hitközségben négyosztályu továbbképző *héber iskola* is áll fenn, melyet körülbelül 50 tanuló látogat; az intézmény az iskolával összeköttetésben csak annyiban áll, hogy itt is az intézet tanítói végzik a tanítást. Tananyaga az 1894—5. iskolai értesítőben van feltüntetve.

A hitközség a más iskolákba — nevezetesen a közös népiskolákba, a polgári leányiskolába és zárdába, a főrealiskolába, a főgimnáziumba és ipariskolába járó izr. tanulók hitoktatásáról a törvénynek pontosan megfelelően gondoskodik, amennyiben maga rendeli ki és fizeti a hitoktatókat, az oktatást az iskolaszéki tagokkal ellenőrizteti és a tanév végén záró vizsgákat tartat a kirendelt biztosok jelenlétében.

Az 1894—5. tanév végén járt:

A hitk. fiuisk. I. oszt. 42 tan.; a hitk. leányisk. I. oszt. 34 tan.

"	"	II.	"	49	"	"	"	II.	"	39	"
"	"	III.	"	53	"	"	"	III.	"	50	"
"	"	IV.	"	50	"	"	"	IV.	"	44	"
				összesen	194 tan.					összesen	167 tan.

A tanulók száma mindössze : 361

A tandíj az I. osztályban havonként 1 frt 80 kr.

"	a II.	"	"	1	"	80	"
"	a III.	"	"	2	"	40	"
"	a IV.	"	"	3	"	—	"

Beiratási díj egész évre 1 " 20 "

A tanítótestület:

Klingenberg Jakab ig.-tan., működik 35 év, helyben 22 év óta.

Strauszer Henrik " 34 " " 24 " "

Sasvári Béla " 18 " " 9 " "

Hoch József " 9 " " 9 " "

Sasvári Sarolta " 7 " " 7 " "

Kohn Mór " 10 " " 6 " "

Weisz Mór " 5 " " 4 " "

Löwy Anna " 4 " " 4 " "

Weisz Gábor hitoktató (h. tan.) " 16 " " 8 " "

Megyeri János kertész.

A tanítók törzsfizetése 600—700 frt; lakásilletmény 120 frt; az ötödéves korpótlék a törzsfizetésnek 10⁰/₀-a.

A tanítók anyanyelve magyar.

Kötelességünk e sorok végén konstatálni, hogy az iskolai ifjúság hazafias és vallásos nevelése körül minden közreműködő faktor megtette mindenkor és megteszi most is a maga kötelességét — megfelelő komolysággal és kitartással.

A Mindenható áldása kísérje intézetünket a jövőben is.

Az ó-budai izr. hitközség iskolájának monográfiája.

Irta

Berger J. Lipót

tanító.

Jelige: „Nyelvében él a nemzet“;
Iskoláiban a felekezet!

Ó-Buda izr. hitközsége nemcsak a legrégibb, de egyszersmind a legelőkelőbb hazai hitközségek közé tartozik. Vallásunk intencziójához hiven több oly intézményt létesített, fejlesztett és tart fenn mind máig, melyek részben vallásos életének ápolását szolgálják, részint emberbaráti célok szolgálatában állanak.

Gyermekeinek neveléséről és iskoláztatásáról, a kor szelleméhez és viszonyaihoz *alkalmazkodva*, mindig a legnagyobb készséggel, ha áldozatok árán is, bőven gondoskodott, olyannyira, hogy törekvései nemcsak a legfelsőbb elismerésben részesültek, hanem intézetei országos tekintélyre is szert tettek.

Fentebbi állításunk bizonyítására szolgáljanak a hitk. levéltárából gyűjtött adataink, melyeket jegyzőkönyvekből, héber, latin, német és magyar okmányokból és végre az „Emlékkönyv“-ből merítettünk.

Hitközségünk első jegyzőkönyve az 1742-ik évből datálódik. Ebben még csak chéderről van említés téve, a rendes iskola pedig még csak 42 év után keletkezik.

1784—1834.

Az 1784-ik évi május 2-ától keltezett jegyzőkönyv 25. l. 3. p. szerint — **תקנון יא אייר** — felsőbb rendeletnek engedve, a triviális iskola megnyitását, valamint egy *Hebbrand* nevű tanítónak alkalmaztatását határozta el az akkori előjáróság, bejelentvén egyszersmind a „gnädige Schuldirektion“-nál, hogy a „Königsbefehl“-nek a hitközség megfelelt, a „Pester Zeitung“-ban pedig ezen fontos új intézkedés közzététetett. Két héttel ezután már megtörtént a gyer-

mekek összeírása és pedig 2 csoport szerint. Az első csoportba azok vétettek föl, kik még hat éves kezdők és a rendes *normális* iskolába tartoznak, a második csoportba pedig azok kerültek, kik már a szülői háznál a német írás- és olvasásban tanítottak.

Hogy mily melegen karolta fel e derék hitközség gyermekei iskoláztatásának ügyét, mi sem mutatja inkább, mint azon gyorsaság, melylyel ez új korszakot alkotó rendelet végrehajtatott. Már ugyanazon év június 17-én nagy ünnepélyességgel megnyitották az ismereteknek alapvető ezen új otthonát, hogy nemes rendeltetésének átadják. Szinte jól esik olvasnunk és tudnunk, mily rendkívüli örömmel tették ezt mult századbeli őseink. Ünnepi ruhában kellett mindenkinek megjelennie és *Öszterreicher* M. gyak. orvos, B.-Füred fürdőjének felfedezője és leirója bizatott meg a felavatási ünnepies beszéd megtartásával, mely megbiztatásának az illető derekasan meg is felelt. És hogy a hitközség áldozatkészségéről teljes képet nyerjünk, ide kell még iktatnunk, hogy az előljáróság a felavatási költségek fedezésére az akkori viszonyokhoz képest igen nagy összeget, 80 b. é. forintot szavazott meg. Azonfelül fel kell említenünk, hogy a Zichy-uteza 9. sz. alatt levő épület, mely még ma is a hitközség tulajdonát képezi és hitoktatási helyiségül szolgál, iskolacéloknaak megfelelőleg, összesen 787 b. é. forint költséggel, átalakítottak.

A tanító fizetését évi 200 frt készpénzben, egy szobából és konyhából álló szabadlakásban és 4 öl fában állapítottak meg. A szükséges iskolaszerek, a tüzelőfa és takarítás költségeit a hitközség pénztára fedezte.

Mindenesetre felemlítést érdemel azon hatósági intézkedés, mely idegeneknek szigoruan megtiltja, hogy a tanítás ideje alatt az iskolaterembe léphessenek, hogy eltíltatott oly növendékeknek felvétele, a kik a 15-ik évet már túlhaladták, magántanításra utalván őket. Mindazonáltal a jegyzőkönyvekből az tűnik ki, hogy kezdetben a buzgólkodás nem valami nagyon tartós lehetett, mert már ugyanazon évi december hó 25-én panasz tétetik a hanyag iskolalátogatás miatt. Ennek következtében szigoru rendelkezéssel betíltották a magániskolákat, valamint hogy a németírásnak privát uton való tanítása is eltíltatott. Szigorunak neveztük ezen rendelkezést, mert egyszersmind határozatba ment, hogy a magántanítók és a törvényellenes iskolák fentartói a hitközség kebeléből kiközösíttessenek.

Ugyanez évben kellett a fennemlített tanítóval kötött szerződést a „gnädiges Inspectorat“-nak bemutatni, a tanórák és szünnapok kimutatásáról szóló jelentést felterjeszteni, mely alkalommal a hitközség annak okát is tartozott adni, hogy miért alkalmaz ezen isko-

lájánál csak egy tanítót. Sajnálatusunkra a hitközségnek ezen sok tekintetben igen fontos felterjesztésére sehol sem akadtunk.

A lelkesedés és rokonszenv, mely kezdetben az új iskola iránt oly szép reményekre jogosított, csakhamar lankadni kezdett. Nem állapíthatjuk meg biztosan, ha vajjon a szokatlan iskolai fegyelemmel járó szigor, a nem zsidó vallású tanító irányában táplált bizalmatlanság, avagy talán a ki nem elégitő iskolai eredmény okozta-e, de már 1788-ban a harmadik tanító nevével találkozunk és pedig elég sanyaru viszonyok között, mert 1788 április 8-án *Pethő* Jakab, a kir. nemzeti iskola főfelügyelője, németnyelvű átiratban figyelmezteti a hitközséget, hogy a távozó *Hahn* tanító járandóságát fizesse ki, értesítvén egyuttal, hogy *Hahn* utódjául *Donátot* nevezi ki.

Ugyanez év június havában szigoruan követeli ugyancsak a kir. nemzeti iskola főfelügyelője, hogy a hitközség *mindkét nem-beli* tankötelesinek iskolalátogatásáról gondoskodják és az erre vonatkozó kormányrendeletet hajtsa végre.

Ennek kivitelére az eddig csak egy tanteremből álló tanintézetnek kibővítése terveztetett. A terv kivitele anyagi nehézségekbe annál kevésbbé ütközhetett, mert az 1789 ápr. 25-ről keltezett „Hohe könig. Landesstelle“ leirata szerint engedélyezett és kiutalványozott 2141 b. é. forintra rugó kegyadományt II. József, egy zsidó normáliskola felállítására „Ausführung einer judischen Normalschule“, oly kikötéssel engedélyezte, hogy ha az iskola felépítése elmaradna, kegyadományát a császár visszavonja.

Ámde az építkezés ügye halasztást szenvedhetett, mert 1791 április 5-én a már fentnevezett *Pethő* „inspector“ sürgeti az iskola helyreállítását. Egyuttal jelenti a hitközségnek, miszerint a magas normáliskolai rendszabály értelmében „im Sinne des hohen Normalschulbefehles“ kegyesen megengedtetik, hogy ezentul tanítónak nem kell többé okvetlenül nem zsidót alkalmazni, hanem ha az előirt, okmányilag igazolt, kellő képesítéssel bír, zsidó is lehet az iskola tanítója. Ennek folytán határozatba is ment, hogy az üreedésben levő állást május elsején zsidóvallású tanítóval fogják betölteni. A három pályázó közül legérdemesebbnek találtatott a trencséni származású *Kohn* Ábrahám Hirsch „Breslau“ melléknévvel, ki 33 szavazattal választatott meg az újólág berendezett „nemzeti iskola“ első zsidó tanítójának. Ezen helyen megemlítendőnek tartjuk, hogy midőn *Münz* rabbi *Ferencz* császárnak felséges vendégeit Budán fényes alkalmi beszédben üdvözlte, *Kohn* e beszédet klaszszikus német nyelvre lefordította, melyért maga elismerésben részesült.

Kohn Ábrahám Hirsch személyében igen szerencsésen válasz-

tott a hitközség, mert keze alatt új lendületet nyert Ó-Budán az iskolaélet.

Mattersdorf Salamon iskolaatya jelenlétében átadatott rendeltetésének az iskola. E hó 9-én pedig Pethő jelenlétében a k. helytartóság rendelete értelmében *Kohn* A. H. tanítónak szabályszerűen átadatott az iskola és ugyan azon feltételek alatt és ugyanazon fizetéssel alkalmaztatott, mint elődje, és ugyancsak e hó 29-én elhatározták, hogy fizetését előleges részletekben fogják kiutaltványozni. A hitközség annyira kedvében járt *Kohn*nak, hogy június 29-én kelt határozattal 30 frtot szavazott meg részére a Trencsénből Ó-Budára tett költözködések költségei fejében.

Üdvösen hódított az iskoláztatás eszméje annyiban is, hogy a régóta tervbe vett iskola kibővítésére szolgáló házvétel is fogantatott, amint ezt a Gemeinmüller-féle házról általunk közölt adásvevési szerződés bizonyítja, továbbá 1792 január hó 9-én kelt határozattal a hitközség *Kohn* tanító fizetését évi 50 frttal emeli. Február 12-én *Mattersdorf* iskolaatya az iskola körül szerzett érdemei elismerésül magas rendelettel az izr. hitközségi előljáróság belső tanácsstagjának neveztetik ki s ezen minőségében az első esküdt után az első szék őt illeti. Ugyancsak 1792-ik évi november hó 14-én kelt határozattal iskolapecsét készíttetik, melynek használata és megőrzése *Kohn* tanítóra bízott. A Gemeinmüller-féle adás-vevési szerződés így szól:

Heute untengesetzten Tag- und Jahr ist zwischen der könig.-chen Kron-Herrschaft Alt-Ofen an Einem- und der Alt-Ofner Schutz Juden Gemeinde an anderen Theil folgender Kontrakt, bis auf höhere Begnehmigung verabredet, und beschlossen worden nemlich:

1. Verkauft die König-che Kron Herrschaft Alt-Ofen das in dem zur nemlichen Herrschaft angehörigen Markt Alt-Ofen gelegene herrschafts Haus, das Gemeinmüleriſche genannt, so wie es dermahlen liegt und steht um den Abschätzungs Preis pr. 2901 W. W. dergestallten jedoch, dass:

2. Die Seiten des Hauses rechts, wenn man von der Gassen beim Thor herein geht, zu einer Jüdischen Normal-Schule, und nöthiger Wohnung für die Schullehrer zugerichtet und als solche stets gebraucht werden sollen mit der besonderen Verbindlichkeit, dass diese Jüdische Normal-Schule für die Jüdische Jugend beiderley Geschlechtes geräumig genug sein sollte u. müsse.

3. Als besagte Juden Gemeinde in diesem nemlichen Haus, welches selbe bishero von der Herrschaft in Miethungs-Zins innegehabt; ohnehin eine Jüdische Normalschule hinter Hand errichtet

hat, solche aber wegen ihrer seichten und feichten Lage von Seiten der Herrschaft noch unterm 11. September 788 in abschätzungs Werth pr. 1363 W. W. 31. abgelöst worden und anbei in Gemässheit Einer Entschliessung von der hohen Landes Stelle untern 25. Hornung 789 Nr. 7080/741 die dem Amte Eine Wohllöbl. Königl Pester Districts Cameral Administration untern 9. April ejustim Anni intimirt hat, gnädigst resolvirt worden, zu Ausführung einer Jüdischen Normal-Schule ausser den Schätzungspreis von 1363. W. 31. die noch erforderlichen 777 W. $33\frac{1}{12}$ in Summa als 2141 W. $4\frac{1}{12}$ aus der Alt Ofner herrschaftlichen Cassa zu verabfolgen; so wird:

4. Der zur Jüdischen Normal-Schule resolvirte Betrag pr. 2141 W. $4\frac{1}{12}$ von dem Abschätzungs Werth des ganzen herrschaftlichen sogenannten Gemeinmüllerischen Hauses pr. 2901 W. abgezogen und bleiben daher von Seiten der Alt-Ofner Juden Gemeinde noch in die herrschaftliche Alt-Ofner Cassa 759 W. $55\frac{11}{12}$ zu entrichten, welche sich oftgedachte Juden Gemeinde gegen Entrichtung 5 ptr. Interesse in drei Jahren zubezahlen auf das feierlichste verbindet und zwar die erste Raten in Termine Michaelis 792, die zweyte in der nemlichen Zeit Ao. 793, und endlichen in eben der Zeit 1794 Jahres sammt der für die Zeit ausfallenden Interessen.

5. In Recognitionem Juris Dominalis wird die Juden Gemeinde aus ihrer Gemein Cassa jährlichen an Grundzins 6 W. und zwar nach dem Militair Jahr quartalweis zu entrichten schuldig seyn.

6. Weil in Folge allerhöchsten Entschliessung dieses Haus zu einer Jüdischen Normal-Schule gewidmet wird, so ist solches ausser den Grundzins pr. 6°/_o, der in die Herrschaft Alt-Ofner Cassa unmittelbar zu zahlen kommt, übrigens von allen anderen Gaben, als da sind Quartier und andere Belegungen befreyt, und stehet immediate unter den Grund Obrigkeitlichen Schutz, und Jurisdiction. Alles getreulich und Sondergefährde.

Zur Urkund und Festsetzung dieses Contracts sind 4 gleichlautende Exemplarien errichtet, gehörig unterfertigt, und zur hohen Ratification eingesendet worden.

So geschehen zu Alt-Ofen den 10. September 1791.

Michael Ebert

der k. Kronherrschaft Alt-Ofen
und Visegrad Oberbeamter.

ה'ק אברהם ס'ל

id est *Abraham Frankl* Juden-Richter

ה'ק משה ב'ה אליעזר אסטרייכער

L. S.
Kronherrschaft.

Moses Oesterreicher
Löbl Holitscher
Abraham Bobele

} Geschworene

In nahmen der Kron-Markt Alt-Ofner Juden Gemeinde be-
stätigt S. *Rotter* Richtmann allda.

L. S.

אבן יושן

Dieser Contract ist laut Königlichen Pester Bezirks Caal Ad-
ministration dd. 12. November 791 Nr. 26. in Folge der gnädigsten
Begnehmung Eines Hochlöbl. Königeche hungarische Cameral
consily dd. 5. Oktober h. a Nr. 12513 ratificirt und nach den
herrschaftlichen Grund-Buch Nr. 157 messet das Haus:

Voran --- --- --- --- --- 11³/₆ Klafter

Rückwärts --- --- --- --- --- 15 „

in der Länge --- --- --- --- --- 27 „

Sig. Alt-Ofen den 18. November 1791.

Michael Ebert

L. S.

k. Caal Oberbeamter.

Ámde *Kohn* nem sokáig maradhatott tanitói állásában, mert
felsőbb helyről érkezett parancs értelmében utasítva lett a hitköz-
ség, hogy ezentul az ügykezelés, valamint a jegyzőkönyv és minden
hivatalos okmány, az eddigi szokástól eltérőleg, közérthető hivatalos
nyelvben szerkesztessék, miért is a hitközség, ezen rendeletnek meg-
felelni óhajtván, 1797. évi október 20-án *Kohn* tanitót hitközségi
jegyzőnek választotta meg, helyébe pedig *Preszburger* Simont tani-
tónak alkalmazta.

Ekkor azonban már az iskola közhasznosságának tudata oly
mély gyökereket vert, hogy *Kohn* távoztával az iskolának tekin-
télye és jövedelme nemcsak nem csökkent, hanem egyre gyarapo-
dott. 1803-ban az iskolához ujonnan vásárolt telek is beépített és
a nélkülözhető helyiségek lakásokul alakittatván át, bérbe adattak,
mely jövedelem az iskolaköltség fedezésére fordított. Ezentul a
jegyzőkönyvekben „Unsere Lehrer, unsere Normalschule“ kifejezé-
sekre akadunk, melyekről ezen intézmény és az azt szolgáló szemé-
lyek közkedveltségére bátran következtethetünk.

Ugyanebben az esztendőben legfelsőbb rendelet szerint köte-
lességévé tétetett minden mátkapárnak, hogy még eljegyzésük előtt
igazolják, miszerint a szükséges elemi iskolai ismereteknek birtoká-
ban vannak, amennyiben pedig e követelménynek meg nem felel-
hetnének, esküvőjük előtt ennek igazolásával tartoznak.

Az iskola örvendetes gyarapodása folyton tart, mert 1807 május
1-jén a normáliskola már nem képes befogadni a hitközség gyer-
mekeit és tágasabb épületet nyer, miglen az eddigi iskolai helyisé-
gek a fennálló Talmud-tórának évi 200 frtért engedtetnek át.

Kegyelettel az ősök iránt, olvassuk, hogy *Wallfisch* Joachim
1810 október 10-én kelt szerződése értelmében, mint tanító évi 700

forint készpénz fizetésben és lakása, valamint az iskolahelyiség fűtésére 300 frt, segédtanító fizetésére 60 frt javadalomban részesül, jogul adatván neki ezen felül, hogy minden gyermek után három hetenkint tandíjat szedhet. Igaz ugyan, hogy nevezett tanítónak a hitközség irodájában is kellett segédkeznie, de viszont, midőn *Wallfisch* 1812, április havában betegágyba dőlt, nehogy a tanítás szüneteljen, helyette *Kohn* jegyző végezte az iskolai teendőket.

1813 márczius 23-án *Bresnitz* Márk alkalmaztatott a nemzeti iskolához, mint „National-lehrer“ évi 400 frt és 4 öl fa díjazással, a segéd fizetésére pedig 60 frton felül azon jogot nyerte, hogy minden gyermek után hetenkint egy *krajczárt* szedhetett a segéd ellátására. *Bresnitz* fizetése 1816 április 21-én 200 frtra emeltetett. — Jellemző, hogy *Bresnitz* helyére eredetileg *Feuchtmann* Simon választatott meg, de mert a főrabbi tudomására jutott, hogy az illető hitközségének előjárójával szemben szószegő lett és Ó-Buda kedvéért állását elhagyta, a főrabbi a tanítói tisztségre érdemtelennek nyilvánította. „*Feuchtmann* Simon wird zum Normalunterricht laut Rabbinatsspruch — Münz M. — nicht zu gelassen, weil er dem Handschlag nicht nachgekommen, daher als eidbrüchig anerkannt.“

1818 január 9-én nagy gyász érte a hitközséget, mert első tanítója és jegyzője, a derék *Kohn* Ábr. Hirsch megtért őseihez. Örök álmait az ó-budai temető hantjai alatt aluszsza.

A hitközség semmi anyagi költséget nem kimél, ha az iskola érdekeiről, eredményei biztosításáról van szó.

1818 november 6-án egy rabbiülnök 200 frt fizetéssel felügyelőnek tételik meg csak azért, hogy mint iskolalátogató a hitközségnek referálhasson a tanítás előmeneteléről, valamint hogy a *kitüntetésre érdemes gyermekekről* is tegyen előterjesztést. Most, hogy a hitk. jövedelme az ugynevezett kóser bor- és hus-fogyasztási adó által emelkedett, többet fordíthatott — és fordított is évente 2000 frtot iskolájára.

Kerst Fülöp tanító B.-Gyarmatról már lakást is kapott az iskolaépületben; sőt annak előterjesztésére, mivel a növendékek száma egyre gyarapodott, a tantermeket is szaporítani kellett. Hogy mily magas színvonalon állott ez idő körül a htk. iskolája, ide iktatjuk szószerint *Schams* Ferencz „Vollständige Beschreibung Ofens“ 1822. cz. munkájának 412. lapján olvasható következő sorokat, mely „die Juden Altofens“ feliratot viseli:

„Auch für die Bildung und Erziehung der heranwachsenden Generation fand ich lobenswerthe Anstalten, wobei im Sinne der allerhöchsten Verordnung vom 5. November, 1814. Die Kinder nach Art der christlichen Normalschulen zu unterrichten, in

genaue Erfüllung geht. In den abgetheilten fünf Schulklassen findet man 300 Jünglinge beiderlei Geschlechtes. Die Gemeinde zählt 3210 Seelen, wovon 59 Hausbesitzer sind.

Ha végre felemlítjük, hogy Bresnitz tanító szerint már 1820-ban is a szegények közt 17 frt áru Namenbüchel, Lehrbüchel és Buchstabirtäfelchen osztatott ki; 1828-ban pedig a Kerst elhalálózásáról szóló jelentésben, az örök hazába költözöttről, mint „Obnormal-lehrer“-ről tétetik említés és ha Neumann Salamon tanítónak 1831. évi számlájából azon örvendetes tényről nyerünk tudomást, hogy a magyar nyelv már gondos ápolásban részesül, mert a magyar tanfolyamra fordított kiadások soroltatnak fel, úgy a lefolyt *félszázad*-dal minden tekintetben meglehetünk elégedve. Hisz az iskolához fűzött legvérmesebb remények is teljesedésbe mentek. És így valósult meg a szt. Ige: „ha a kezdeted csekély is, fejlődésed ugyancsak hatalmas és kielégítő leszén.“

1834—1855.

Az említett első félszázadban háromféle iskolát ismer Ó-Buda hitközsége. „Kinder Institut“, hol chéder módjára csak biblia és más héber tárgyak tanitattak. „Hitközségi nyilv. Trivial-, Nationál, vagy Normalschule“ az akkori igényeknek megfelelő tantárgyakkal és harmadik volt a „Hebr. v. Israelit. deutsche Schule“, mely az első kettő közt foglialván helyet, nyilvános jellegű ugyan, de magánosok által tartatott fenn.

Az 1834. évben nagy változásokra akadunk. Neumann Salamonnak, ki 3 altanítóval működik, érdemeire való tekintettel fizetését 200 frtial felemelik 400-ról 600-ra, az iskola helyiségét kibővitik.

Ugyan ebben az esztendőben egyesül a magán héber-német iskola a Kinder-Instituttal, mely alkalomból bizottság küldetett ki, hogy dolgozná ki a tantervet, valamint venné tervbe a módosztatokat, hogy miként fedeztessék ezen intézet fentartási költsége. Valóban bámulatos a hitközség áldozatkészsége, melyet tanügye oltárára letenni kész, mert hogy iskolája el ne veszítse a derék *Klaber* és *Treuer* tanítókat, nevezetteknek három egymásután következő évre évi 1500 frt fizetést köt le évnegyedes előleges kiszolgáltatás mellett.

Igy kedvelték a jó tanítót és méltatták annak üdvös munkálkodását! Ezért mindinkább emelkedett is az iskola. A modern tanügy hova-tovább nagyobb tért hódított és biztosított magának oly annyira, hogy az 1836-ik évi január 1-én kelt jegyzőkönyv szerint. „Ist der Beschluss gefasst worden, das Kinder-Institut mit der Normalschule zu vereinigen und somit eine allgemeine Lehranstalt

für alle Klassen der hiesigen israelitischen Jugend zu bilden.“ Zu welcher Organisation entsendet würden Männer „der Erfahrung und gesammelter Sachkundigkeit.“ „Diese würdigen Männer werden alles Mögliche anwenden, diese für die isr. Jugend höchst wohlthätige Anstalt bald möglichst *fest zu gründen*, und sowohl was das Wissenschaftliche als das Finanzielle anbetrifft mit *friedfertiger, vereinigter* Uebereinkunft fürs allgemein Beste zu veranstalten.“

És már az 1836 márczius 29-én kelt jelentésben olvasható.

Es fand wirklich die Vereinigung der Schule, unter den Namen „תלמוד תורה“ statt. Und wurde zur Leitung eingesetzt ein Schulvater, 2 Administratoren und 2 Vereinsväter. Das Schulgeld wurde in 3 Klassen festgestellt, arme, mittlere und wohlhabende. Zugleich wurde eine Mädchenschule eröffnet, mit der Leitung wurden 2 Herrn und 6 Frauen betraut, als Vorsteherinnen der Anstalt.

A hitközség mely már tapasztalatból tudta, hogy a tanítók boldogulásával az iskola is javul, ugyan abban az évben április 10-én elhatározta, hogy a „véreinigte Schule“ nős tanítói fizetését negyedévi előlegekben adja ki, továbbá a most is a Zichy-utca 9. sz. a. fennálló iskolaépületet szerezte meg, mely 1836 okt. 31-én kelt okirat szerint 8074-34 b. é. forintba került. 1837 június 11-én a hitközség iskolája révén igen tekintélyes hagyomány birtokába jutott, mert a Pollák házaspár házat iskolai czélakra testálta. Es wird als Fideicomis testirt das Samuel und Rosel Pollakische Haus“ jelenleg Lieblich-féle ház, Lajos-utca 130. sz. a. „der größten wohlthätigen Anstalt“; mely évente 1250 forintot jövedelmezett.

Igy anyagilag biztosítottnak látszott az iskola fennállása Ó-Budán. Saját temploma, otthona volt az iskolaügynek! Az említett rituális bor- és husjövedelemből évente legalább 2000 frtra számíthatott, mihez még járult a Pollák-féle emberbaráti hagyaték. De ember tervez, Isten rendez. Az 1838 márczius 15-iki szomorú emlékezetű árvíz leginkább a főváros III. kerületét, illetve Ó-Budát és annak iskolaügyét sújtotta. A Pollák-féle házat elsodorta az ár, a hitközség maga majdnem a tönk szélére jutott. Elszegényedett a hitközség és vagyoniilag elpusztultak egyes tagjai. Részint mert megszűntek a jövedelem forrásai, részint mert az egynéhány még jobb módú család és a hova-tovább jobban fejlődésnek indult és biztosabb Pestre tette át nemcsak üzleti helyiségeit, hanem lakását is és így csak a a gyármunkások és szatócsok maradtak vissza, mint mindig és mindenütt, úgy itt is a hitközség nyomorát mindenekelőtt az iskola sinlette meg. A vallásos élet mindenféle igényeinek kielégítésére és gondozására magának tartotta fenn a hitközség az intézkedési jogot, de legfontosabb és legnélkülözhetlenebb intézményt,

az iskolát, kiengedte a kezéből. Áldott legyen a derék tanítók emléke, kik R. Joachanan b. Zakkai-ként nem engedték végleg elpusztulni az iskolát, hanem mint Jeruzsálem falain küzdő őseik egyik kezökben fegyverrel, a kitartó bátorság fegyverével, másik kezökben a vakolattal, az Izrael gyermekeit összetartó, összeforrasztó szent Bibliánkkal minden biztos jövedelem, minden fizetés nélkül megmaradtak az iskola szolgálatában. A hitközség ezen magasztos odaadás láttára évi 1000 frt szubvenziót biztosított a tanítóknak.

Küzdelem volt ezentúl a tanítók sorsa, valamint az iskoláé is. Az 1848 április 9-iki jelentéstétel szerint az iskola deficitjét a báró Rothschild-féle adomány fedezi ugyan és 1850 január 6-án már egy 8 tagból álló bizottság küldet ki a tanítótestület által benyújtott iskola-tanrend felülvizsgálása céljából, sőt az 1851-ik évi egyik jegyzőkönyv szerint néhány lelkes előjáró sajátjából fedezi az ének-tanításért járó 180 frtot, mind a mellett az iskola leáldozott napja teljes fényében már nem ragyogott többé.

És mégis, a nagy árvíz óta lefolyt tíz év alatt lassan bár, de mégis javultak az elemi csapás okozta szomorú iskolai viszonyok, mert az 1848-iki szököévre kiadott Első magy. zsidó naptár és évkönyvben a következőket olvashatjuk: „Oktatási egyesület, Ó-Buda. Célja: fentartása az itteni ó-budai egyesült héber és normal-tanodának, s minden idevaló szegény gyermekek s a két nembeli árvák ingyen való oktatása. Három osztályban taníttatik a magyar, német, s héber nyelv. A magyar tanító számosabb órákban tanít a többieknel, s legjobban is díjaztatik. Az iskolának igazgatása 9 egyénből álló bizottmánytól vitetik. Az évenkénti költségek 6000 frtra rugnak. Pénzforrások: 1. A község részéről 2300 frt. 2. A tandíj. 3. Az egyl. tag. évenk. fizetései. 4. A zsinagógában történő adakozások. 5. Hagyományok. Léteznek ezen egyesület számára még külön hagyományok is, melyekből évenként 30 szegény növendék teljes ruházattal láttatik el. Még megjegyzésre méltó, hogy 1847 nyárban egy izr. kisdedovoda is alakult, melynek igazgatása egy az óvándók szüleiknek köréből kiszemelt választmány kezében van. A óvándók mostani száma 32.

1846/7. járt az ó-budai normal tanodába 326 gyermek.”

1855—1869.

Hosszu vajudás, hosszú szünetelés után újból fény derült az ó-budai iskolára.

1855 január 6-án a tanítók azon kérelemmel járulnak az

előjáróság elé, hogy a hitk. vegye az iskolát ismét gondozása alá. Az előjáróság ez alkalommal nem vette ugyan figyelembe folyamodók kérését, azzal indokolván elutasító végzését, hogy a hitközség szűk viszonyai és pénzügyei nem engedik, hogy az iskola fentartását magára vállalja, mi több, még a tanítók ama kérelmét sem hajlandó teljesíteni, hogy a hátralékosoktól a tandíjak behajtására vállalkozzék és ezek behajtására is a polgári bírósághoz utasítja őket. De ugyan az évben, november 29-én kelt jkönyv szerint: „wird beschlossen die öffentliche hebr. ung. deutsche Schule, welche seit einigen Jahren unter Verwaltung des Lehrpersonals gestanden, was sowohl der Schule, als den Lehrern zum Nachtheile war, wird von der Gemeinde übernommen, verwaltet und den Lehrern *Sal. A. Neumann*, *Lep. Braun* und *Sal. H. Neumann* ein jährlichehalt pr. 300 fl. aus der Gemeindecassa ausgefolgt. Einschreibeggebühr gehört den beiden Lehrern *Braun* u. *S. A.* oder ung. *Neumann* als Sportel. Die Schule wird eine 4klassige Elementarhauptschule mittels Statthaltereierlasses Z. 13,428, gerichtet an den *ernannten* 1. Vorsteher *David Politzer*“, mely jkönyvi határozattal az iskola visszaszerezte hitközségi jellegét.

E férfiú elnökösködése ideje alatt „mintafőiskolává“ vált a mult században alapított iskola.

Az erre vonatkozó, 1857 október 1-jéről keltezett, 27231. sz. a. cs. kir. helytartótanácsi végzés így szól: „die Hauptschule wird durch die vom Kultusvorsteher *D. Politzer* zugewandte lobenswerthe Fürsorge mit allen Nöthigen versehen, den Anforderungen des k. k. Unterrichts-Ministerial-Erlasses vom 23-ten März, 1853 entsprechend, und da Ihre Schule bei der letzten Prüfung in allen vorgeschriebenen Lehrgegenständen insbesondere *im Zeichnen und Gesang* die lobenswürdigsten Fortschritte bethätigt, und die an der Schule herrschende Disziplin seit geraumer Zeit ausgezeichnet ist, wird sie zur Musterhauptschule erhoben, den Lehrern wird das Recht ertheilt, sich Musterlehrer zu nennen und zu schreiben.“

Iskolai igazgatónak az ó-budai születésű *Braun L.* nevezetett ki. Az ünnepélyes megnyitás 1857 okt. 22-én történt, melyről több fővárosi lap, mint nevezetes eseményről tesz említést. Az iskola ezen ünnepélyes megnyitásán számos fővárosi vendég volt jelen s ezek között *Haas Mihály* cs. k. iskola tanácsos, ki a zsidó tanítókat „meine braven jüdischen Lehrer“ szokta nevezni, *Sterbičky C.* igazgató megjelenésükkel hozzá járultak az ünnepély emeléséhez. Az akkori tanítói kart *Braun L.* igazgató alatt *Neumann S. H.*, *Neumann S. A.* az ó-budai szül. *Deutsch Dávid*, *Kohn S.* és *Zuckermann M.* képezték. A hitközség iskolája kitüntetésének

emlékére az igazg. tan. fizetését természetbeni lakással toldotta meg. Elhatározott továbbá az ifjúsági istentiszteletnek rendezése is. 1847 decz. 12-én tartották először — **שבת הנפה** — az iskola mindkét nembeli növendékei karénekre betanított ünnepélyes istentiszteletüket, a derék *Deutsch D.* tanító vezetése mellett.

1858 febr. 27-én 12034 sz. a. rendelettel a helytartótanács szigorúan meghagyja, hogy a tanórák száma naponként hatnál több ne lehessen, megtiltja továbbá, hogy az előljáróság a tanítókat kénye-kedve szerint válaszsza, vagy elbocsássa.

Az 1859-ik év nevezetes eseményeként felemlitendő b. e. *Holitscher* Farkasnak iskolai célokat szolgáló hagyománya, melynek értelmében 12,000 frt kamatai mindkét nembeli tanulók felruházására, 1200 frt 5% kamatai szorgalmas tanulók serkentésére és végre 3600 frt 5%-os kamatai a tanítók buzgalmának jutalmazására fordítandók.

Legyen áldott a derék emberbarát emléke!

Nem kevésbé érdekes az 1861. évi február hó 2-án kelt iskolaszéki határozat, melynek értelmében a magyar nyelv tanítására már az első osztálytól kezdve a legnagyobb gond fordítandó, mert kívánatos, hogy a németajku lakosság közepette a tanuló-ifjúság már legzsengőbb korában a hazai nyelv használatára szoktassék. Egyuttal *Pellet* iskola-igazgató, ez idő szerint pedig Esztergom-egyházmegyei kanonok elnöklete alatt, megállapított minden tantárgy heti óraszámát, osztályenként heti 30 órában. E szerint a 4-ik osztályban a a héber tantárgyra 8, a magyarra 8 (eddig csak 2 óra volt), a német tárgyakra: olvasás, helyesírás, nyelvtan és stílygyakorlatokra 3, fej- és jegyszámolásra 3, szépírássra (magyar német és héber) 4, rajzolásra 2, latin olvasásra 1 és a reáliák tanítására 1 óra állapított meg, mely beosztás némi módosítással a többi osztályra is alkalmaztatott.

1863-ban a helytartótanács utasítást ad ki a magyar nyelv tanításánál követendő methodikára és az 1860-ban beszüntetett, de azóta ismét életbe léptetett iparos felnőttek oktatásánál elért eredmény fölött *dr. Festl* főigazgató átiratban közli a tantestülettel a helytartótanács dicsérő elismerését.

1864-ben a kabinetiroda leirata Ő Felsége legkegyesebb elhatározását közli, melynek értelmében a minta-főiskola 2000 frtnyi segélyben részesül.

Az 1865 február 18-án 14622. sz. a. kelt helytartótanácsi végzés *Ehrlich J.-t.* hitközségünk jelenlegi érdemekben gazdag elnökét világi iskolafelügyelővé nevezi ki. Az ünnepélyes beiktatáson számos előkelőségen kívül jelen volt *Pellet* főigazgató is.

Az új világi iskola-felügyelő jótékony befolyása nemsokára abban nyilvánult, hogy a minta-főiskola magánvizsgálatok eszköz-lésére és államérvényes bizonyítványok kiállítására nyer jogosultságot, másrészt *Goldberger C.* az ő közbenjárására 1000 frtot juttat iskolai czélokra.

Kár, hogy e nemes adakozónak nem igen akadt utánczója. Pedig már ismét inogai kezdett az iskola biztosnak hitt talaja. Az előljáróság újból segélyért folyamodott, de ezuttal eredménytelenül, egyuttal utasított a hitközség, hogy a IV. osztályu iskoláját továbbra is fentartsa és az 1890 frtnyi hiányt a hitközség pénztárából fedezze.

Ugyan ez év július 16-án az osztr.-porosz háboru következtében az iskola bezárattott; de intézkedés történt, hogy a tanuló-ifjuság reggel, este, eljárjon templomba.

A hitközség mindinkább hanyatló pénzügyei és mostoha viszonyai daczára 1867 május 20-án hozott határozattal öt részletben fizetendő 50 frtos alapítvánnyal az orsz. izr. tanítóegyesület alapítói sorába lép, „hogy a humánus törekvéseket“ ő is előmozditsa.

Említett határozatot a hitközség hattyudalának lehetne mondani, mert az iskolaügy Ó-Budán mindinkább rohamos hanyatlásnak indul. A régi, híres Ó-Buda anyagi súlyedése végzetessé vált a virágzó iskolára is. A hitközség gyorsan bekövetkezett elszegényedése ismeretes. A gazdag és jobbmódu hitközségi tagok Pestre költöztek át, az iskolaalaphól a 2000 frtnyi szükségelt szubvenczió helyett csak 500 frt engedélyeztetett és így a fontos küldetésre hivatott iskola fentartása lehetetlenné vált.

1868 április 23-án az iskola felé fordul még egyszer a közfigyelem, midőn *Braun Lipót* a főelemi-tanoda igazgatója 40 évi tanítóskodása alkalmából az arany-érdemkereszttel a legmagasabb helyről kitüntetésben részesült, de az iskola maga csak tengődött és végső napjait élte, úgy, hogy már a templomban is ki kellett hirdetni, hogy a szülők rendesen küldjék gyermekeiket az iskolába.

Végre 1869-ben a szabadelvűség tetszetős jelszava alatt a majdnem 100 évig áldásdusan és dicsőségesen működő zsidóiskola sok más hitközség ezen legbecsesebb intézményének sorsára került. A hitközség feladta iskoláját és ezzel egyszersmind azt a becses jogot, hogy véreinek neveltetése fölött maga ügyeljen fel, maga rendelkezék. Mint sok helyt, úgy itt is, sok fölösleges kiadásnak áldozatául esett intézményeink klenodiuma a nélkül, hogy a vezetők bölesen megfontolták volna, hogy egy-két évtized elegendő arra, miszerint a felekezeti iskolája nélkül szűkölködő hitközség hiveire

minden befolyását elveszítse; a nélkül, hogy szívükre vették volna a vezetők a szent ige szavait: „És megboszulja magát a szülők vétke gyermekeiken!”

Az 1869, aug. 21-étől kelt jegyzőkönyv, mely szerint *Goldberger* Károly elnöklete alatt a tanácskozmányban *Hirsch* főrabbin kívül a tanító-testület tagjai is részt vettek, tekintettel, hogy Ó-Buda városa a községi iskolához való csatlakozásra az izr. hitközséget is felszólította, tekintettel, hogy a társadalmi válaszfalak lehullottak, tekintettel, hogy a szabadelvűség követelményei elől a zsidóságnak sem szabad elzárkóznia és tekintve végre, hogy az iskola főtartása 4000 frtba kerülne, mely kiadást a csekély szubvenzió mellett a hitközség fedezni nem képes, *Hirsch* főrabbi pártoló felszólalása után a fel. iskola beszüntetése határozatott, oly kikötéssel azonban, hogy a zsidó valláson lévő tanulók szombat- és ünnepnapokon az iskolába járás alól fel legyenek mentve és hogy a **תת** továbbra is fentartassék. E határozat folytán 1869 okt. 1-én az ó-budai hitközségnek már nem volt többé zsidó iskolája.

A tanítók, kik részint nyugalomba mentek, részint a város szolgálatába vétettek át, a következők voltak: *Braun* L. igazg., *Neuman* S. H. hittanító, *Neuman* S. A. III oszt., *Deutsch* D. II oszt., *Kohn* Simon I a). *Roth* Vilmos I. b). és *Pollák* Chaim.

Az ó-budai izr. tanköteles gyermekek tanításáról most már a községi iskola gondoskodott. Addig, míg a főváros a most árván maradt iskolahelyiséget igénybe vette, a többi kerületek kivételével a zsidó hitk. tanhelyiségben csütörtök helyett szombaton szünetelt a tanítás. Ami pedig a vallástant illeti, a hitközség alkalmazott külön hittanítókat, a kik naponta d. e. 10—12-ig és d. u. 4—7-ig tanították a különböző városi iskolákból a Zichy u. 9 sz. alatt levő hittanodába összegyűlt gyermekeket, a megfelelő osztályok szerint, a hittanra, melynek anyagát képezte a biblia eredeti szövegének és egyes imák fordítása, héber írás és talmud, a leányok bibl. történetet is tanultak. Így folyt az oktatás *Hirsch* rabbi, dr. *Rakonitz* és *Oesterreicher* rabbi felügyelete alatt.

Bold. dr. *Klein* Gyula főrabbi megválasztásával más szellem vonult a községbe, valamint a hittanodába is. Ő a kor, valamint a törvény igényeinek megfelelően, üdvösebb alapokra fektette a hittanítást és pedig olyképen, hogy minden osztály a saját, a fővárosi iskolák tantermeiben, a törvény szabta hetenkint 2 órai hitoktatásban részesül, azonfelül minden gyermeknek még 2 órára hetenkint a Zichy-u. 9 sz. a., a hitk. tulajdonát képező hittanodába kell megjelennie, hol a megfelelő osztályok összevontan — bibliára, hébernyelvtanra és írásra taníttatnak, ugy hogy minden tanuló heti 4 órában

nyer hittani oktatást. A vallásiskola jelenlegi tanítói: *Steckelmacher* Bernát, ki az I—II. oszt.-ban tanít. Néptanítói működését 1856-ban kezdte meg, Ó-Budán pedig 26 év óta van, 750 frt fizetéssel.

Berger J. Lipót tanítja a helyben levő fiu polg. iskola izr. növendékeit; a III—VI. oszt. elemi isk. mindkét nembeli növendékeit, valamint a talmud tanfolyam hallgatóit és az iparostanoneczokat is. Született D. Radványon. A tanítói pályára 1870-ben Udvardon lépett, B.-Gyarmatról Ó-Budára került, hol 1880 óta van alkalmazva, jelenleg már 920 frt évi fizetéssel. Irt a „Magyar zsidó Szemlében“, „az Értesítőben“, „Wacht Israels“, „Jeschurun“, „Ung. Israelit“, „Ungarische Wochenschrift“-be. Önálló munkái: 1. „Chinuch Mikrah“ olvasókönyv, genetikai módszer szerint. 2. A „Bikor Cholim“ egyesület 100 éves története.

Végül fel kell még említenem, hogy a hitk. előljárósága mindent elkövet a vallásoktatás fejlesztésére és a sikeres eredmény előmozdítására. Az évvizsgálatokon a szorgalmas növendékek mindig jelentékeny jutalmakban részesülnek, melyeknek fedezéséhez *Ehrlich* Sámuel a hitk. ér. elnöke rendszerint szép összeggel járul.

A székesfehérvári izr. iskola története.

Irta

Braun Mór

tanító.

Iskolánk, bár nem nagyon régi, de multja mégis elég változatos és mozgalmas. Keletkezését a hitközség alakulásával egy időre tehetjük. Az 1839/40-iki országgyűlés megengedte ugyanis a zsidóknak, hogy a szabad királyi városokban is lakhatnak. Ezen törvény 1840 május 10-én nyert szentesítést és mindjárt ezután kezdetét vette a vidéki zsidó családoknak Fehérvárra való költözködése. 1842-ben a hitközség már 20—25 családból állott. Mindenesetre jellemző, hogy ezen alig néhány család első teendője volt úgy saját, valamint gyermekeik szellemi és erkölcsi szükségleteinek kielégítéséről gondoskodni, mert még ugyanazon év őszén meghívták Pillitz Sámuel rabbinak. Pillitz, ki csak 2 évvel ezelőtt mint gazdag földbirtokos halt meg Velenczén, Fehérmegyében, 1892 júl. 6-án kelt és dr. *Steinherz* Jakab rabbihoz intézett levelében elmondja, hogy ő *Hahn* Miksa előljárónak közreműködésével fiúiskolát alapított, melyben a héber tárgyak álltak első helyen és a mely iskolának Pillitz egyszersmind tanítója is volt. 1843-ban Pillitz szegedi rabbi lett és helyét *Zipser* Mayer rabbi foglalta el. Ideköltözése új életet jelent a község, tehát az iskola életében is, mert ő buzgó és fáradságot nem ismerő munkálkodással hathatósan elősegítette mindkettőnek felvirágzását.

Az ujonnan alakult iskola nem volt még a hitközség tulajdona és nem is ez gondoskodott fentartásáról. Tanuskodik erről egy 1844. évi febr. 4-én kelt okmány, melyben 17 községi tag (Mitglieder der Kinderschulgesellschaft) kötelezi magát, hogy az iskolához fizetendő járulékait pontosan befizeti és a tanítók ellátásáról gondoskodik. A kötelezettség 1 évre szólt (Vom Schuljahr Georgi 1. J. bis Georgi 1845), mely időre a legmagasabb tandíj havi 4 frtban, a legkisebb 1 frt 30 krban állapítatik meg. A tanítók élelmezéséről és lakásáról akkép gondoskodott az iskolát fentartó társaság, hogy minden

szülő gyermekei száma és vagyoni állapotához mérten u. n. vándorkosztal és lakással járult a tanítók eltartásához. Ezen társaság felhatalmazta a két igazgatót: *Baumgarten* Ignác és *Hahn* Salamont, hogy belátásuk szerint fogadjanak tanítókat és kössék meg velök egy évre a szerződést. Az iskolának első tanítói az 1843 és 1844-iki években *Neustadt*l Izsák és *Neumann* S. (az utóbbi magyar tanító) voltak. A tanítók fizetésére csak a fenmaradt nyugtákból lehet következtetni, melyekből az is kitűnik, hogy a fizetést hetenként szolgáltatták ki, mert vannak 3, 4, $4\frac{1}{2}$, 5, 8 és 15 hétről szóló nyugták. *Neustadt*l fizetése négy hétre 40 forint volt, — tehát körülbelül 500 forint egy évre, — a mi az akkori viszonyokhoz képest elég jelentékenynek mondható, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy helyben még a nyolczvanas években is 500 forintjával fizették a tanítókat. A magyar oktatás, úgy látszik, csak segédtanítóra volt bízva, mert nagyon csekély volt a díja: 15 hétre 31 frtot kapott, a mi évi 100 frtnak felel meg. Az iskola azonban csak rövid 2 évig maradt társulati intézet, mert 1844 végén a község azt saját kezelése alá vette és minden tekintetben gondoskodott róla. Első teendője volt alkalmas helyiséget keresni az iskola számára. Minthogy azonban örök áron a zsidóknak fekvő birtokot az időben nem volt még szabad szerezniök, kénytelenek voltak iskolahelyiséget bérelni. Egyelőre egy évre kötötték meg a szerződést, mely időre 150 frtot fizettek.

Volt már a hitközségnek iskolája és rabbija, de a mire egy szervezett társaságnak okvetlen szüksége van, törvényei, illetőleg alapszabályai nem voltak. Ezen munkát is *Zipser* rabbi végezte és már 1845 elején az előljáróság elé terjesztette kiváló elaboratumát, mely azt egész terjedelmében elfogadta és már ápril 14-én a városi tanács is jóváhagyta azt. Az alapszabályok 3 részből állnak. Az elsőnek czime „*Statuten*“, mely 36 §-ból áll és a község szervezetével foglalkozik. Csak a vége felé foglaltatnak az iskola szervezetére vonatkozó szabályok. Ezekből megtudjuk, hogy az iskola községi intézménynek ismertetik el, melynek fentartásáról az előljáróság gondoskodik, szellemi ügyeit pedig egy isk. bizottságra (1 igazgató és 2 tag) bizza. A tanítókat egy évre fogadják, mindkét félnek $\frac{1}{4}$ évi felmondás jogát biztosítván. Minden gyermek 5 éves korától 13 éves koráig iskola-köteles. Ezen nyolcz év 4 osztályra, illetve tanfolyamra oszlik, úgy, hogy a gyermek minden osztályban 4 évig marad. Az iskolaév ijar hónapban, azaz áprilisban kezdődik. Tandij fejében az I. és II. osztályban minden gyermek után havonként 2 forint, a III. és IV. osztályban 3 forint fizetendő. Szegény szülők a tandij fizetése alul fel vannak mentve,

de a vagyonosabbak a tandíjon kívül vándorkoszttal is tartoznak ellátni a tanítókat. Az iparos- és kereskedő-tanoncok kötelesek minden szombaton délelőtt 2 órai hittanra járni, melyért külön fizetés a tanítóknak nem jár. Az iskola jövedelmét a következő bevételek képezik: 1. Rendes tandíjak. 2. Iskolaadó, mely minden egyes községi tagra évi 2 frtban vettettet ki. 3. Templomi ajándékok. 4. Ujholdkor, a közönséges böjtnapokon, az újév előestéjén, a 10 bünbánónap elsején és purimkor a templomban apró adományok után befolyt gyűjtések. A növendékek száma ezen évben (1844) az I., II. osztályban 26, a III. és IV. osztályban szintén 26, összesen 52, kik közül 22 leány. Akkor tehát már az iskola vegyes volt. Ezen növendékek után tandíj fejében befolyt 1635 frt bécsi értékben. Az iskolához 3 rendes és egy segédtanító, továbbá egy ipartanítónő alkalmaztatott. A fizetés a szerződő felek megegyezése szerint változik. Fenti alapszabályok szerint meghatározott, hogy az iskola-helyiség 4 szobából álljon, melyből 3 tanteremnek és egy a tanítók számára hálószobául szolgáljon. Az ágyneműt az isk. bizottság tartozik beszerezni. Semmiféle magániskolának nem szabad fennállania. A szükséges tankönyveket az isk. bizottság szerzi be oly módon, hogy minden gyermek minden félév elején ezen célra 24 krt fizet. Az isk. bizottság minden egyes tagja köteles, hogy legalább egyszer hetenként az iskolát meglátogassa, a tanítók és szülők között felmerülő ügyeket ő intézi el és öröködi, hogy a tanítók tekintélye épségben tartassék.

Az alapszabályok II. részében, melynek címe „Lehrplan“, az iskolai szünnapok közöltetnek, valamint az egész terjedelmes tantervet és a napi és a heti órák számát meghatározza. E tanterv szerint a tanulók nyáron naponta 8 órai, télen pedig 7 órai oktatásban részesülnek. A heti óraszám 41 és 46 között váltakozik. Szerda és szombat délutánján szünetel a tanítás. Iskolai szünnapok még a következők: sevuoth 2 napja, tamusz 17. napja, áb 8. és 9. napja, roshasonó 2 napja, jomkippur és az azt megelőző nap, szukkoth 9 napja, chanuka utolsó napja, purim 2 napja, peszach 9 nap, összesen 30 nap.

A *tanterv*. A tanítás a héber, német és magyar tárgyra terjed, de a tervezet gondot fordít rá, hogy a 3 között a kellő egyensúly megtartassék. A *héber tantárgyakat* képezik a héber olvasás, Toldos Jisroel, Mózes 5 könyve, az első próféták egy része, a zsoltárok, Salamon példabeszédei, héber nyelvtan és fordítások. A leányok csak a héber olvasásban és az imafordításban gyakoroltatnak. *Magyar tantárgyak*: olvasás, helyesírás, nyelvtan, hazai történet, németből magyarra való fordítás és *biblia magyar fordítással*.

Német tantárgyak: olvasás, nyelvtan, levelek fogalmazása, természetrajz, számtan, földrajz, általános világtörténet és hittan. Világosan látjuk ebből, hogy a tannyelv német volt és a magyar nyelv csak mint szaktárgy szerepelt a tantervben, a mi fölött nem is kell csodálkoznunk, ha az akkori idő szellemét is mérlegeljük és még azt is szem előtt tartjuk, hogy *Zipser* német ember lévén, munkáját is hasonló német munkák nyomán és német szellemben készítette. A *részletes tanterv* szerint az I. osztály tananyaga olvasás, (valószínűleg mind három nyelven) héber, német és magyar írás; a számok ismertetése és írása. A II. oszt.-ban olvasás és írás folytatása, Toldos Izrael német és magyar fordítással, a német és magyar nyelvtan elemei, számlálás és a számtan alapelvei, természetrajz. A III. oszt. tananyaga: Mózes 3. első könyve, az első próféták egy része, imafordítás, biblia magyar fordítással, hazai történet magyar nyelven, magyar és német nyelvtan, a törtek 4. alapművelete, földrajz, helyesírás, héber igék és a nikkud. A IV. oszt. tananyaga: Mózes 4. és 5. könyve magyar fordítással, zsoltárok, példabeszédek, a héber nyelvtanból a syntaxis, héber fordítások, a magyar és német nyelv syntaxisa, magyar és német, német és magyar fordítások, világtörténelem, földrajz. Számtanból: arányok, egyszerű és összetett hármasszabály. A hittanból a téli hónapokban a tanulók az esti imát a tanító jelenlétében az iskolában végzik és a tanítás után magyar imát mondanak a királyért, hazáért, a városért és a szülőkért. Eddig a tanterv. Az alapszabályok 3-ik része, melynek címe „*Schuldisciplin*“, az iskolai fegyelemmel foglalkozik és a következőket tartalmazza: A tanító a tanulóknak mindenben mintaképül szolgáljon, ne árulja el a tanulóknak semmiféle gyengéjét, vagy rossz tulajdonságát. *Hogy közös működésökben egymást támogassák, tartoznak egymással a legjobb egyetértésben élni és mindenben, mi az iskola érdekét előmozdithatja, tartoznak közösen és egy akaratral eljárni.* Az evés, a dohányzás, valamint minden mellékes foglalkozás az iskolában tiltva van, sőt más könyvet, mint a mely szorosan a tanításhoz szükséges, nem is szabad az iskolába elhozni. A tanítványoknál alkalmazandó büntetések a következők: a) nyájas figyelmeztetés; b) komoly hangon való figyelmeztetés; c) négy szemközt való megrovás; d) az iskolában való megszégyenítés; e) beírás az osztálykönyvbe; f) a padból való kiállítás; g) igazgatói megrovás; h) testi fenyték a segéd által; i) kitiltás az iskolából.

A „*Schuldisciplin*“ arra is sulyt fektet, hogy az iskola tisztán tartassék, az ottani tartózkodás kellemessé tételére. A tanítóknak megengedtetik, hogy magánórákat adjanak, de a derék rabbi kíváncsnak tartja, hogy a község a tanítók megélhetését kellelőleg biz-

tosítsa, nehogy kénytelenek legyenek magántanítással foglalkozni, hanem magukat teljesen az iskolának szentelhessék. A magántanítás következtében a tanító szellemi ruganyosságából, türelméből és kedélyéből sokat veszít és ez határozottan nagy kárára van az iskolának. Megszabja továbbá a „Schuldisciplin“, hogy a tanítók csak a szünnapok alatt és akkor is csak az igazgató engedélyével távozhatsanak a községből. Hétfőn, csütörtökön, újhold napján, böjtnapon, szombaton, ünnep és félünnepen és chanukakor tartoznak a templomban az istentiszteleten megjelenni és a tanítványokra ügyelni. Az olyan tanítót, ki az iskola alapszabályait készakarva megsérti, a bizottság elbocsáthatja.

Az itt felsoroltak az alapszabályok legjellegzetesebb részei. Igaz, hogy ma számos pontja tarthatatlan volna és csak akkori viszonyoknak felelhetett meg, de másrészt el kell ismernünk, hogy sokban ezen elaboratum megelőzte korát és sok oly hasznos intézkedést, foglal magában, melyek a mai iskolafentartó hatóságok figyelmére is érdemesek. Az alapszabályok azon pontja, mely a tanulókat arra kötelezi, hogy 8 évig maradjanak az elemi iskolában, a gyakorlatban nem vált be, mert a későbbi iratokban három osztályról tétetik említés, melyek a mai 6 osztálynak feleltek meg. Innen u. i. már beléphetett a tanuló a középiskolák első osztályába és így a szülők nem vették igénybe az IV. osztályt.

A tanítóváltozások, mint mindenütt, úgy nálunk is ebben az időben napirenden voltak. 1845 febr. 2-án egy évre alkalmazták *Neubauer* Adolfot 375 frt évi fizetéssel, élelmezéssel és lakással. Febr. 11-én pedig *Pope Romeot* feleségével együtt, ki a kézimunkát tanította, évi 800 frt fizetéssel, napi 6—6 órai tanítás kötelezettsége mellett. Az évi zárószámadásból kitűnik, hogy az iskolának 1864 frt bevételével szemben 2065 frt kiadása volt és így 201 frt többletet a községnek saját pénztárából kellett fedeznie.

1846-ban az előljáróság egy iskolaház megvételét határozta el. Erre azonban még a város engedélyére volt szükség, minthogy a zsidóknak a sz. kir. városokban fekvő birtok szerzése megengedve nem volt. A városi tanács márcz. 5-én tartott ülésében megadta a hitközségnek az erre való engedélyt és érdemes, hogy annak ide vonatkozó része e helyen közöltesék. A tanácsi végzés így szól :

„Az e városban lakó izraelitáknak, mint vallásos testületnek megengedtetik, hogy egy házat megvehessenek, melyben imaházat, iskolájukat, fürdőjüket, a rabbi, a tanítók és a sakter lakását tarthassák, világosan megjegyeztetvén, hogy e házakban olyas jogokat, mik a várost mint egészet, vagy az egyes polgárokat illetik, nem gyakorolhatnak, hanem a megvenni engedett ház csupán az itt elő-

számlált czélokra s másra nem használtathatik.“ A házvétel azonban csak 1847-ben foganatosított. 1846 jan. 19-én megállapították az iskola jövő évi szükségletét, mely szerint a főtanító fizetése 600 frt, élelmezési pótléka 100 frt és lakbére 50 frt, összesen 750 frt, a kézimunka-tanítónő fizetése 200 frt, a másodtanító fizetése 450 forint, egy segédtanító díjazása 100 frt, az iskola és a tanítók lakásbére 220 frt, egyéb kiadások 40 frt, összesen 1760 frt. Hogy mennyire fellendült az iskola, abból is látszik, hogy rövid 3 év alatt már 5 tanerő vált szükségessé. A gyermekek tanulási kedvét azáltal fokozták, hogy a vizsgálaton jutalomkönyveket osztottak ki, melyeknek fele része magyar, fele német volt. Az iskolaházat 1847 január 5-én vették meg 9500 forinton. A szerződésben csakugyan ki van kötve, hogy csak iskolai célra használható. E közben a növendékek egyre szaporodtak. 1846-ban 46, 1847-ben 53, 1848-ban már 63-ra rug a tanulók száma. Ezen évben látogatta meg az iskolát *Wertheim* Salamon, a ki 23 éven át érdemduis elnöke volt a hitközségnek. Hogy milyen korban küldték a gyermekeket iskolába, arra, úgy látszik, nem igen nagy súlyt fektettek, mert találunk az iskola lajstromában 5—10 éves gyermekeket.

A község évről-évre vagyoniilag is gyarapodott és már templomépítésre gondoltak, de akkor a 1849-iki márcziusi mozgalmas napok következtek. A felizgatott tömeg elsőben is a zsidók lakásainak rontott és azokat kifosztotta, a zsidók kénytelenek voltak menekülni és természetes, hogy így a templom építésének terve dugába dőlt. A már megvásárolt házat, melynek telkére a templom építését tervezték, iskolára és paplakra használták. 1849-ben megint tanítóválasztás állt be. *Fleischmann* Hermann lett az iskola főtanítója. Ekkor határozatot hoztak, hogy ezentul csak azon esetben alkalmazzák a tanítót, ha képesítését kimutatni tudja. Eddig tehát olyan tanítók működtek az iskolánál, kiknek oklevelük nem volt. Egyszersmind kimondták azt is, hogy mind a három tanítónak egyenlő fizetése legyen. Valószínűleg nem volt ekkortájt a hitközség megelégedve az iskolában észlelt eredményekkel, mert 1850 január 17-én jónak látta az iskolaszék oly határozatokat hozni, melyek hivatva voltak a tanítók működését ellenőrizni. Egyben a tantervet is mintegy megerősítették, a napi tanórák számát pedig 8-ról 6-ra szállították alá, mert belátták, hogy a 8 órai tanítás káros hatással jár, úgy a gyermekekre, mint a tanítókra egyaránt. Mintegy kárpótlásul azonban köteleességévé tétetik a tanítóknak, hogy a gyermekeknek házi feladatokat adjanak. Rendeletbe ment, hogy január havában negyedévi vizsga tartandó és ezen vizsga után ítélendő csak meg, hogy melyik gyermek, melyik osztályba

való. Ezen intézkedés nagyon homályos, mert nem tudjuk, vajjon minden évben megtartották-e ezen negyedéves vizsgálatokat, vagy csak akkor kivételesen. De valószínű, hogy csak kivételes intézkedéssel állunk szemben, mely az osztályok szabályozását célozza. Nagy haladást jelent egy másik határozat is, mely szerint az újonnan alkalmazott tanítóktól megkövetelték, hogy a magyar- német- és héber nyelvben tökéletes jártassággal birjanak, holott eddig a magyar nyelvismeretére nagyon kevés súlyt fektettek. Dr. *Vojtisz* elnök indítványára következő évben a tanítók anyagi helyzetén is kívánt az iskolaszék segíteni annyiban, hogy az előljárásnál a tanítóknak 3 évre való alkalmaztatását hozta javaslatba, de az előljáróság az iskszéknek ezen nemes jóakaratról tanuskodó indítványát elvetette. A megokolás csak annyit mond: „*aus triftigen Gründen*“. A vizsálykodások és egyenetlenségek egész sora következett ezután az iskola és előljáróság közt. Meg kell itt jegyeznem, hogy Fehérvár volt az első község, hol a zsidóság kettéválására megindultak a mozgalmak. A békétlenkedők élén nem állott más, mint *Fischer Gottlieb*, ki később sok éven át az orthodoxok rabbija volt. Régen nem jó szemmel nézte már ezen párt a hitközség és az iskola haladását és magyarosodását, de tenni semmit sem tehetett, míg hatalomra nem jutott, a mi 1851-ben bekövetkezett. Minthogy ezen előljáróság ellenszenvvel viseltetett a hitközség derék rabbija ellen és minden ellen, ami a haladás szolgálatában állott, először is a hitközség alapszabályait és tantervét akarták módosítani és elhatározták, hogy a morvaországi és sziléziai országos rabbihoz fognak fordulni, egy tanterv beküldését kérelmezvén, és ezen tanterv szerint fogják iskolájukat berendezni. Kimondták azt is, hogy míg említett tanterv birtokába jutnak, saját belátása szerint fog az előljáróság a tanításra nézve intézkedni. Nagyon természetes, hogy ezen határozat heves ellenkezésre talált a hitközség liberális érzelmű köreiben és illetékes helyen panaszt is emeltek az iránt, hogy az előljáróság korlátozni akarja az iskolaszéket működésében. Ezen ellentétek kiegyenlítésére békebiróság alakult, melyben a várpalotai rabbi is részt vett. Ezen békebiróság 1851. febr. 13-án összeült és a következőket határozta: „Az előljáróság az iskolaügyekben korlátlan hatáskört biztosít az iskolaszéknek, azzal a fentartással, hogy vallási ügyekben mindig a rabbi hozzájárulása és intézkedése szükséges; az iskola pénzét azonban kizárólag az előljáróság kezeli.“ E közben a tanulók száma mindinkább felszaporodott 108—110-re, úgy, hogy az iskolahelyiség szűknek bizonyult azok befogadására. Elhatározták tehát, hogy a rabbit kiköltöztetik az iskolaépületből és az egész helyiséget iskolának használják. Ezen határozat

azonban 1856-ig csak papiroson maradt. Az iskolának 1851-ben 3596 frt bevétele és 3721 frt kiadása volt. A kiadási többlet tehát 124 frt.

1853-ban *Berndorfer* Kálmán volt az egyik tanító, kivel 3 évre kötötték meg a szerződést, oly föltétellel, hogy ha nem volna az előljáróság vele megelégedve, hamarabb is elbocsátható. Fizetése 436 frtban állapítottatott meg.

Ezen időben, mikor a zsidók emanczipációjának még hajnala sem derengett, nagyon természetes, hogy kulturális intézményeik fölött politikai hatóságok gyakorolták a főfelügyeletet. Így a hitk. iskola is a városi kath. iskolák igazgatójának, *Mayer* kanonoknak fenhatósága alatt állott, ki az iskszéki üléseken is jelen volt és az iskolaszékhez rendeleteket intézett. 1854 ápr. 30. meghagyja az iskszéknek, hogy az iskolaépületet órával és csengetyüvel lássák el. Intézkedik továbbá, hogy a tanítás ideje naponta csak 6 óra legyen és hogy minden héten 2 szabad délutánt kell adni a tanulóknak. E két utóbbira nézve már 1850-ben hoztak ugyan határozatot, de úgy látszik, nem hajtották végre. Megköveteli, hogy „a tanítók ezentul csak szerződésileg választassanak és a választás a magas iskolahatóság elé terjesztendő jóváhagyás végett.” 1854-ből maradt fenn az első osztályozási napló, mely szerint már 120 tanulója volt az iskolának. Érdekesek az osztályzatra vonatkozó adatok. Osztályozták a magaviseletet, az iskolalátogatást, a tehetséget és annak alkalmazását. Az érdemjegyek a következők voltak: iskolalátogatásból: „sehr gut, fleissig, gut unterbrochen, miglen a többire nézve az osztályzati jegyek; „sehr gut, gut mittel, schlecht. Az iskolának első pecsétjére először ebben az évben akadunk: körirata: „Siegel des Weltortsschulaufsehers der isr. Schule zu Sthulweissenburg“. Ezen tisztet *Seligmann* Lipót viseli és azért nevezik „világi felügyelő“-nek, mert az egyházi felügyelő a rabbi volt. Ekkor szerezték be az iskolai könyvtár számára *Philippsohn* egész bibliáját 41 forintért, melyből most csak egy kötet van meg. Továbbá *Mayer* Volksbibliothek 100 kötetét, melyből még van 19 kötet és beszerezték még számos más könyveket, melyeknek azonban nyoma veszett. Ezen tanévből maradt ránk az első nyomtatott órarend is, mely érdemes, hogy egész terjedelmében közöltessék. Ezen órarend szerint a beosztás következő: I. osztály: biblia 6 óra, hittan 2 óra, olvasás és írás 12 óra (nincs kitéve, hogy milyen nyelven, de valószínű, hogy magyar és német), számtan 4 óra, német nyelvtan 3 óra, természetrajz (valószínű besz. és ért. gyakorl.) 1 óra és diktandóírás 1 óra, összesen 29 óra. II. osztály: biblia 5 óra, hittan 2 óra, héber nyelvtan 2 óra, német nyelvtan 3 óra, magyar nyelvtan 2 óra

számítan 4 óra, írás 5 óra, földrajz 2 óra, természetrajz 2 óra; összesen 27 óra. III. osztály: biblia 6 óra, hittan 2 óra, héber nyelvtan 2 óra, zsidótörténet 1 óra, német nyelvtan 3 óra, magyar nyelv 2 óra, számítan 3 óra, írás 4 óra, földrajz 2 óra (ebből 1 óra Palesztina ismertetésére), természetrajz 1 óra, történet 2 óra, fizika 1 óra, fogalmazás 1 óra, összesen 30 óra.

Az is szembevetendő, hogy a németre minden osztályban több gondot fordítottak, mint a magyarra.

A tantárgyak elrendezése az egyes napokon sem felelne meg a mai követelméseknek, mert pl. az I. osztályában vasárnap kétszer volt számítan, míg kedtől vasárnapig egyszer sem fordul elő.

Említésreméltó, hogy az 1855/6 tanévben Dr. *Goldziher* Ign hirneves tudós, a pesti hitközség titkára, 6 éves korában iskolánk II. osztályába lépett és itt végezte a III. osztályt is. Osztályzata minden egyes tantárgyból *kitűnő* volt.

1856-ban *Seligmann* jelentést tesz az iskolában tartott vizsgálatról, melyben tapasztalataival beszámol. Szerinte a tantermek nagyon szűkek, az ajtót nyitva kell tartani a nap legnagyobb részén, hogy a romlott levegő ne ártsen a gyermekeknek. A kézimunka-terem nagyon szűk, levegője bűzös, távol esik az iskolaépülettől és a jövés-menéssel sok idő vesz kárba. Javasolja tehát: 1. Építtessen a község egy megfelelő kézimunka-termet. 2. Bővítessenek ki a tantermek. 3. Építtessen a hitközség egy megfelelő vizsgatermet. 4. Az iskola tágas udvarát fásítsák be. Ezen előterjesztést az előjáróság május 6-án tárgyalta és kimondta, hogy méltányolja *Seligmannnak* az iskolára vonatkozó kifogásait, elvben el is fogadja javaslatát, de minthogy a javaslatba hozott módosításokat a folyó évi költségvetés el nem bírja, az építkezés azonnal nem foganatosítható ugyan, de az 1852-iki határozatnak érvény szerzendő s ennek értelmében a rabbi hagyja el jelenlegi lakását, úgy hogy az épület egészen iskolahelyiségnek használtassék. E végből bizottságot is küldtek ki, hogy a rabbinak alkalmas és megfelelő (seinem heiligen Amte entsprechende Wohnung) lakást keressen. Ezen határozatot az előjáróság átiratilag közölte a rabbival, ki azt alapos megokolás kíséretében egyszerűen visszautasította. A rabbi kiemeli: 1. hogy kellő felügyelet gyakorlására szükséges, hogy az iskolaépületben lakják; 2. a kézimunka tanításának idejét úgy lehet berendezni, hogy a leányok egy része délelőtt, másik része délután nyerjen oktatást. Kijelenti azonban, hogy hajlandó a kertnek egy részét a vizsgaterem építésére átengedni. Az előjáróság (*Krausz* Henrik) egyszerűen visszavetette a rabbi kifogásait és azzal fenyegette, hogy a hatóság segítségével fog határozatának érvényt

szerezni, ha továbbra is vonakodnék azt elfogadni. Ezen nyomásnak a rabbi kénytelen volt engedni és odahagyta lakását. Mint-hogy azonban a legközelebbi tanévre az építkezéssel nem készülhettek el, az átalakítási munkálatokat meg sem kezdték, hanem egy magánház bérbevételét határozták el, mely egyelőre iskolai czélokra szolgáljon. De meg úgy látszik, hogy nem is volt a községnek elegendő pénze, hogy a tervbe vett építkezéshez fogjon, mert 1856 ápr. 29-én gyűjtőívet bocsátottak ki az építkezési költségek fedezésére. Ezen gyűjtés 979 frtot eredményezett. Ámde később egy egészen új iskola építését tervezik 6000 frt költséggel. A pénzt 6%-kal $\frac{1}{4}$ évi törlesztések mellett akarják felvenni. Bizottságot is választottak az építés vezetésére. Így tehát az új határozat meg volt, a jóakarat sem hiányzott, sőt az előljáróság azon buzgalmát, hogy új iskolát akar emelni, felsőbb helyen meg is dicsérték és buzditották a községet a terv mielőbbi kivitelére; de annak kivitele még jó sokáig elmaradt és csak néhány évvel ezután került megvalósulás alá. Főleg a belső villongások akadályozták az ügy előrehaladását. E közben *Strausz* szerződése lejárt és kérte az előljáróságot, ha nem is véglegesítik, mert nincs még oklevele, de legalább a három évi próbaidőt engedjék kitölteni, a mely idő alatt letenné a főelemi tanítói vizsgát. Minthogy *Strausz* egy évi működése után az egész község megelégedését kiérdevelte, meg is engedték neki, hogy, ha ez év október 1-éig a vizsgálatot leteszi, a betöltendő két tanítói állás közül egyre pályázhat, egyben megígérik neki, hogy érdeme elismeréseül első helyen fog jelöltetni. A választás megtörtént és csakugyan *Strausz* tanítót meghagyták állásában. Valamint a hitközség ügykezelésének minden ágára, úgy az iskolára is kezdték kiterjeszteni a pártoskodás átkos viszályát. Néhány hitközségi tag azzal vádolta az előljáróságot, hogy igazságtalanul jár el a tanítók választásánál, a mennyiben derék és szakképzett embereket elbocsát és olyanokat választ, kik még képesítve sincsenek, (ezzel nyilván *Strausz*ra czéloztak) és azzal fenyegetőztek, hogy gyermekeiket kiveszik az iskolából. Panaszukkal a helytartósághoz fordultak, ez azonban elutasította őket és szigorúan meghagyta a polgármesteri hivatalnak, hogy 5 frt birsággal sujtsa azon szülőket, kik nem járatják gyermekeiket az iskolába, másodízben pedig jelentse fel az illetőket a helytartóságnál. Szigorúan is örködték a tanítók a rendes iskolalátogatásra és minden indokolatlan huzamosabb mulasztást feljelentettek. Ily szomorú viszonyok között a tanítók sem maradtak a pártoskodás körén kívül és nagyon természetes, hogy az előljáróság részén állottak. Így azután viszont az előljáróság ellenfelei azon voltak, hogy mindenféle bajt és kelle-

metlenséget szerezzenek nekik. Jellemzi az akkori viszonyokat, hogy egy szülő feljelentette a tanítót a hatóságnál, a miért vásott gyermekét állítólag testileg megfenyítette. A tanítót a bíróság a tanítás ideje alatt maga elé rendelte egy sereg tanítványaival együtt, kik mint tanuk voltak beidézve, hogy tanítójuk ellen tanuskodjanak. Az ítélet pénzbírsággal sújtotta a tanítót. Az előljáróság, melynek az eset csak később jutott tudomására, tiltakozott a helytartóságnál a bíróság illetén eljárása ellen, de a helytartósági döntésnek nincsen nyoma.

Mint minden évben, úgy most is (1857) három tanító választott, u. m. *Elias* Miksa lundenburgi, *Wichs* Jakab szabadkai és *Strausz* Salamon helybeli tanítók. Érdekes, hogy a kiírt pályázatra 9 folyamodó küldte be okmányait és a 9 között csak kettő beszélt magyarul, t. i. *Strausz* és *Elias*. *Singer* tanítót, ki rövid ideig működött segédtanítói minőségben, *Mayer* kanonok felfüggesztette állásától, mert magaviseletével aláássa a tanítói tekintélyt. 1857-ben az iskola bevétele 2410 frt volt, kiadása 2250 frt.

Az 1858-iki év fordulópontot jelent az iskolára nézve is, mert ekkor hagyta el a községet *Zipser* rabbi, menekülni óhajtván a sok üldöztetés elől. Benne a község oly férfit veszített, ki elévülhetetlen érdemeket szerzett a község és az iskola felvirágozása körül. Távoztával csakugyan azonnal az iskola hanyatlani kezdett. A szeretett rabbi kénytelen távozása különben is annyira felizgatta a kedélyeket *Krausz* Henrik ellen, hogy a legközelebbi tisztujításnál kibuktatták az előljáróságból és *Herczog* Jakabot választották előljárónak. Az új előljáróság minden iránt, a mi *Krausz*-tól eredt, a legnagyobb ellenszenvvel viseltetett és így a tanítókat is el akarta bocsátani, azt hozván fel megokolásában, hogy gyermekeik magyarajkuak és nem értik a német tanítási nyelvet. A terv azonban egyelőre nem sikerült. Az időben lett *Venosz* Imre kanonok az iskola igazgatója és didaktikailag ő gyakorolta a felügyeletet, csak a vallásoktatás fölött örködött a rabbi (*Guggenheimer*). A hatvanas évek közeledtével az abszolút kormányzat mindinkább gyengülni kezdett és a magyarosodás mind nagyobb-nagyobb tért hódított magának. A közszellemből a fehérvári zsidóság is kivette a maga részét, a mennyiben 1860-ban elhatározták, hogy az egész ügykezelés, valamint a tanítási nyelv ezentúl magyar legyen. Ezen határozat keresztülvitelére bizottságot küldöttek ki, melynek élén dr. *Ligeti* József orvos állott, feladatává tétetvén, hogy a városi igazgatóval és tantestülettel az átmeneti módokat megbeszélje.

Az iskolára újból nagyobb gondot kezdtek fordítani. Így az 1861 június 9-iki közgyűlés utasítja az előljáróságot, miszerint

„minden erejével oda hasson, hogy az iskola kedvezőbb állapotba hozassék, hogy a többi zsidóiskolák disze legyen. Az iskolai előjáróság szerezzon tapasztalatot az iskola állapotáról és hiányok felfedezéséről és 8 nap alatt tegyen tapasztalatairól véleményes jelentést.“ Jellemző, hogy oly súlyos és zavaros viszonyok között (akkor történt a község kettészakadása) sem feledkeztek meg a hitközség vezetői az iskoláról.

Junius 16-án *Ligeti* megtette előterjesztését, melyben javasolja, hogy négy tanítói állomás szerveztessék és pedig az I. és II. összevont osztályban a tanítónak fizetése 400 forint legyen, a III. és IV. összevont osztályban 500 frt, az ipartanítónőnek 400 frt és a segédtanítónak 200 frt fizetése legyen. A közgyűlés ezen javaslatot azzal a módosítással fogadta el, hogy a 4 tanítói állás mindegyikét 500 forinttal, a segédtanítóét pedig 300 forinttal szervezte. Ezen gyűlésen dr. *Ligeti* lemondott tisztségéről, nagy elfoglaltságát hozván fel okul. A közgyűlés azonban nem fogadta el a lemondást, nem akarván nélkülözni azon férfit, ki oly sok és nagy érdemeket szerzett magának iskolai előjáró minőségében. A tanítóválasztás szeptember 8-án ejtetett meg, mely alkalommal *Strausz* Salamont 20, *Ózer* Zsigmondot (1859 óta működött az iskolában) 19, *Krausz* Sándort 15 és *Back* Samut 20 szavazattal rendes tanítóknak, ipartanítónőnek pedig *Stern* Rózát választották meg. *Back* Samu állását nem is foglalta el és miután sem *Berndorfer* Kálmán, sem *Müller* Lázár tanítók nem voltak hajlandók ez állást elfogadni, *Krausz* Józsefet választották meg.

A következő évben az I. osztály növendékei annyira felszaporodtak, hogy egy segédtanító alkalmazása vált szükségessé. Akkor létesítették az ugynevezett előkészítő osztályt, mely egészen az iskola feloszlataáig kevés megszakítással fennállott. Ideiglenesen *Schönfeld* Miksát alkalmazták 5 hónapra, de azonnal pályázatot hirdettek és a rendszeres választásnál *Keller* Lajost, akkor pécsi tanítót (most N.-Kanizsán) választották meg évi 400 frttal az előkészítő osztály tanítójának. Az iskola virágzásnak örvendett ezen időben; tanuskodik erről egy helytartósági leirat, mely elismerését és dicséretét fejezi ki az iskola működése iránt. Ne is csodálkozzunk azonban a szép eredményen, hiszen oly kiváló tanerők kezébe volt lefektetve a hitközség tanügye, hogy a kiváló eredmény el sem maradhatott. Mindamellet most sem hiányzott az elfoglultság, most sem huzódott meg a roszakarat a tanítókkal szemben, ugy a szülők, valamint a felsőbb hatóságok részéről. De hiába, ez már a tanító sorsa! Fáradtságos munkájáért sohase várjon elismerést! Egyes szülők panaszt emeltek, hogy a héber tárgyakra nem fektetnek

kellő súlyt és hogy általában hiányzik a kellő felügyelet. Erre vezethető vissza, hogy 1863. május 18-án *Venosz* Imre kanonok elnöklete alatt ülést tartatván az előjáróság, határozata folytán *Natonek* rabbi helyettes az iskola szellemi felügyelőjévé neveztetett ki, utasításul adatván a tantestületnek, hogy mindenben, mi a tanítást és nevelést illeti, neki engedelmeskedni tartozik.

Határozatba ment továbbá, hogy a tóra felolvasásakor tartoznak a tanítók a gyermekekkel együtt az istenszolgálaton jelen lenni, mert ugymond, a vallásos élet gyakorlatára már a gyermeket szoktatni kell. Határozatban adatott ki továbbá, hogy a felsőbb osztályokban óráközökben szünetet tartani nem szabad, mert ezen osztályok serdültebb gyermekei már kibírják az egy huzamban való 3 órai tanítás idejét. Kimondották azt is, hogy testi büntetést a legritkább esetekben szabad alkalmazni és akkor is csak *Natonek* rabbi helyettes előleges engedélyével és az ő jelenlétében. — Tekintettel a község anyagi viszonyaira, elhatározták végül, hogy a jövő tanévtől kezdve csak 4 tanítót fognak alkalmazni és az előkészítő osztályt egybeolvasztják az I. osztálylyal. De már 1864-ben annyira tulzsufolt volt az I. osztály 86 gyermekkel, hogy kénytelen volt az előjáróság az előkészítő osztályt ismét életbe léptetni és *Gerber* Manó hitközségi jegyzőt május 29-én segédtanítónak alkalmazta. *Gerber* már június 12-én lemondott ezen állásról és minthogy ezen osztályhoz szükség volt egy emberre, egy *Breuer* nevű gimnáziumi tanulót helyeztek oda a nyár folyamára, de már szeptember 27-én ismét *Gerbert* választották meg ezen segédtanítói állásra és pedig csak ideiglenesen, 1 évre. 1864 november 7-én a budai kir. tankerületi főigazgató 1492. sz. a. kérdést intéz az előjárósághoz, vajjon a székesfehérvári zsidó iskola bir-e nyilvánossági joggal, ha nem, úgy eltiltja a magánvizsgák megtartásától, valamint érvényes bizonyítványok kiállításától. Az előjáróság felterjesztésében bemutatta a helytartóság 1858 november 30-áról 30,065 sz. a. keltezett rendeletét, mely szerint a helybeli izr. iskola nyilvános főelemi tanodának ismertetik el és felruháztatik azon joggal is, hogy növendékei a gimnáziumba és a realiskolába felléphessenek, a tanítóknak pedig megadatik a jog, hogy a főelemi, illetve főelemi altanítói czimet használhassák. Erre aztán 1865 február 18-án 206. sz. a. a közoktatási kormány megadta az engedélyt a magánvizsgák megtartására és jogérvényes bizonyítványok kiállítására.

A hitközség kettészakadása óta az orth. pártnak külön iskolája volt ugyan, de ennek fentartása túlhaladta anyagi erejét, mert 1866 április 13-án ajánlatot tesz az anyahitközségnek a két iskola egyesítésére azon kikötéssel, hogy a fentartási költségek egy részét

csak akkor volna hajlandó fedezni, ha 1. a hittanra való felügyelet az orthodoxoknak biztosittatik, 2. ha vallásos és erkölcsös tanítókat választanak és 3. ha a biblia német nyelvre fordittatik. Az anyaközség ezen ajánlatot nem fogadta el és így hajótörést szenvedett a még oly sokszor megkísérlett kibékülés. — Az ez évi költségvetés kimutatása szerint az iskolai kiadás összesen 2700 frt, a bevétel 2200 frt, miből látszik, hogy a község csak 500 frttal járult az iskola fentartásához.

Ez év június 19-én általános tisztujtás ejtetett meg, a mikor iskolaszéki elnökké *Fellner* Sámuel, tagokká *Ligeti* József dr. és *Pick* Ignác választattak. Dr. *Ligeti* jelentést tesz az évváró vizsgákról és kiemeli, hogy az iskola működése teljesen kielégítő, a mit jegyzőkönyvbe is kíván vétetni. — A pár évvel ezelőtt történt templomépítés súlyos anyagi gondokat okozott a hitközségnek és mindenféle utat módot kerestek, hogy az anyagi terheken könnyítsenek. Így 1866 január 22-én *Kreisler* Zs. Sámuel elnök oly költségvetési előirányzatot terjeszt az előljáróság elé, melyben a bevételek 600 frttal túlhaladják a kiadásokat.

Ezen bevételi többletet azonban úgy akarja elérni, hogy 3 tanító fizetését 50—50 frttal, az ipartanítónő fizetését 100 frttal szállítsák le, a tandijakat pedig bizonyos százalékkal emeljék. Ezen előterjesztés sok ellenzésre talált, de január 28-án a közgyűlés mégis elfogadta. Az előljáróság ezen határozatot azon kérelem kapcsán közölte a tanítótestülettel, hogy legyen tekintettel a község zavart anyagi viszonyaira és nyugodjék meg ezen határozatban. Igaz, hogy egyben ígéretet tett az előljáróság arra nézve, hogy mihelyt az ízr. iskola-alapból nyerendő szubvenziót, melyért már folyamodott, megkapja, a tanítók régi fizetését vissza fogja állítani. A tanítók mit tehettek volna egyebet, fizetésökből 50 frtot engedtek. A tandijakat is feleremelték és 3 osztályba sorozták. Az I. osztálybeliek 1.80 frt, a II. osztálybeliek 1.20 frt és a III. osztálybeliek 0.80 frt tandijat fizettek havonta, holott eddig a tandij havonként 1 frt 30 krt tett.

Ezen év július 1-én *Ózer* Zsigmond a budapesti mintaiskolához megválasztatván, állását elhagyta. *Ózer* távozására való tekintettel, *Fellner* Sámuel javaslatba hozta, hogy *Strausz* Salamon hagyassék meg a IV. osztály tanítójának 500 frt fizetéssel, a többi állásra pedig pályázat hirdettessék 400 frtjával. Előbb azonban *Kellert* és *Krausz* megkérdezendők, hajlandók-e ezen fizetés mellett állásukban továbbra is megmaradni. Egyben javasolja, hogy az eddigi felmenő rendszer változtassék osztályrendszerré és hogy a IV. oszt. tanítója állandóan felügyelettel is megbizandó. Az előljáróság ezen javaslatot annyiban módosította, hogy *Krausz* Sándort meghagyja állásában, mint a III. osztály

tanítóját 450 frt fizetéssel, *Kellert* Lajost mint a II. oszt. tanítóját 400 frt fizetéssel, az I. tanítói állásra pedig pályázatot hirdetett 350 frt évi fizetés mellett. A tanítók néhányszor panaszt emeltek az iránt, hogy fizetésük nem jár ki rendesen, egyben kérték az előljáróságot, hogy állítsa vissza fizetésüket. Ugy látszik, felsőbb helyen is tudomást szereztek arról, hogy egynémely dologban az előljáróság nem méltányos a tanítókkal szemben, mert 1866 május 5-én 36712 sz. a. a kir. helytartótanács leiratot intézett Székesfehérvár város közönségéhez, melyben többek között ezeket mondja: „Az izr. hitközségek részéről tanítók meghatározott fizetési összegének leszállítása, de sőt ezen tanítóknak eltávolítása és új pályázatok kihirdetése körül itt-ott történt visszaélések és önhatalmaskodások kikerülése tekintetéből szükségesnek tartja a kir. kormányshoz a közönséget felhívni, miszerint egyrészt egész erélylyel odahatni iparkodjék, hogy a területén létező al- vagy főelemi tanodák vallományai minél előbb szabályszerűen szerkesztessenek és ide jóváhagyás végett terjesztessenek fel; utasítsák továbbá az illető hitközségeket, hogy a tanítók lemondását és az új pályázat kihirdetését a kir. főigazgatónak mutassák be és csak akkor érvényes, ha az helybenhagyja“. — A legközelebbi pályázat kihirdetése és az állás betöltése már ezen rendelet szerint történt. Az üresedésben levő I. osztályu tanítói állásra *Holländer* (Alföldi) Lipót makói tanítót választották meg évi 350 frt fizetéssel. A választás július 8-án történt és a kir. főigazgató 1867 febr. 17-én 135 sz. a. a választást helybenhagyta. Ez évben távozott *Kellert* az iskolától, hol 5 évig működött.

E közben az előljáróság megtette a kellő lépéseket az izr. iskolaalapból nyerendő subvenczió tárgyában. Kérvényét benyújtotta a tanügyi kormányhoz és 1867 július 4-én 5616 sz. a. a vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratban tudatta az előljárósággal, hogy 1866 október 1-től számítandó öt éven át, évenként 500 frtot engedélyez számára az izr. iskola-alapból. Érdekes azon vallomány, melyet az előljáróság a kérvényhez csatolt és a mely az iskola egész állapotát következőkben tünteti fel: Az iskola főelemi tanoda 4 rendes és egy előkészítő osztálylyal, mely kézimunka ipartanodával is bir. A tanító hatóságát képezi: a városi iskolai igazgatóság és a kultusz-előljáróság. A tanulók száma 180, fele fiu és fele leány, a 6 tantermet magában foglaló iskola a község tulajdonát képezi. A tanítás delelőtt 3 és délután szintén 3 órán át tart. Az iskola szolgáltatásban 5 tanító és egy tanítónő áll; a vallást minden tanító a saját osztályában tanítja a rabinus felügyelete alatt. Az iskola jövedelme a tandíjakból 1700 frtot tesz ki, kiadása pedig: 3 tanító 500 frtjával 1500 frt, egy tanító fizetése 400 frt, egy pedig 350 frt,

mig az ipartanítónő fizetése 400 frt. A fűtés 144 frtba kerül, az iskolaszolga bére 160 frt, taneszközökre évenként 40 frt, szegény tanulók könyveire szintén 40 frt van előírányozva, az iskola biztosítása és jókarban tartása pedig 70 frtba kerül és így az összes kiadás 3104 frt, mely az 1700 frt jövedelemmel szemben 1404 frt hiányt mutat fel.

1867. április havában a hitközség dr. *Kohut* Sándort hívta meg a rabbini székbe. *Kohutnak* első teendői közé tartozott, hogy az iskola ügyeit rendezze. Többszöri látogatás után már július 30-án beszámolt szerzett tapasztalatáról. Első kifogása az volt, hogy kevés gond fordítatik a héber tárgyakra és azért még egy tanító alkalmaztatását hozta javaslatba, ki kizárólag a héber tárgyak tanításával foglalkozzék. *Hahn* Jakab ezen javaslatot az előljáróság elé azon módosítással terjesztette, hogy az alkalmazandó tanító ne csak a héber tárgyakat tanítsa, hanem a világiakat is, úgy, hogy az iskola egy osztálylyal kibővítették, úgy, hogy a gyermekek 12. vagy 13. életévükig az iskolában maradhassanak. Ezen osztály elhelyezésére javasolja, hogy építtessen a község az iskolaépülethez 2 új tantermet, melyek egyikébe az előkészítő osztályt helyeznék el. A hitközségre ezzel új teher nem nehezedik, mert az új osztály tandíja fedezni fogja az építési költségeket. Az iskolaszék, a rabbi és tanítóttestülettel egyetemben, az iskola kibővítésére vonatkozó tervet ki is dolgozta és az augusztus 15-iki közgyűlés azt el is fogadta. A kivitelnél ezen tervezet annyiban módosult, hogy nem új tanítói állást szerveztek, hanem a megüresedett II. osztályu tanítói állásra pályázatot hirdettek azon kikötéssel, hogy az újonnan megválasztott tanító tartozik az iskolában töltendő rendes 6 órán kívül 2 órában héber oktatást is adni. Fizetése 500 frtban állapítatott meg. Ezen állásra *Vogel* Ignác tabi tanítót választották meg.

1867-ben, az alkotmány visszaállítása után, a zsidók egyenjósításával új korszak nyílt meg felekezetünknek is. A székesfehérvári zsidó hitközség felakarván szabadulni minden illetéktelen befolyás alól, kérelmet intézett a kultuszminiszterhez, oldaná fel iskoláját a kath. papság gyámsága alól. A kérés eredménynyel járt, a mennyiben 1868. május 5-én 7401. sz. a. br. *Eötvös* József akkori kultuszminiszter leiratban értesítette az előljáróságot, hogy *Matuska* János kanonokot igazgatói állása alól felmentette, egyben dr. *Kohut* Sándor rabbit a város és a megye területén levő összes zsidóiskolák igazgatójává nevezte ki.

Ez év december havában távozott az iskolától *Krausz* Sándor tanító és helyét *Becher* Ignác, verebélyi tanító foglalta el, évi

500 frt fizetéssel. *Alföldi* fizetését is, — ki különben páratlan szorgalma és buzgósága, valamint kitűnő tanítási képzettsége által már rég kiérdemelte az előljáróság és a szülők megelégedését — 500 frtra emelték.

1869. szeptember 19-én indult meg azon mozgalom, mely 5 évvel később az iskola feloszlására vezetett. *Wertheim S. L.* elnök előadja ugyanis, hogy miután a népoktatási törvény értelmében a város területén lévő iskolák felekezetnélküli jelleget fognak öltetni, szükséges tisztába jönni azzal: 1. feloszlassa-e a község felekezeti iskoláját; 2. mikor és 3. hogyan gondoskodjék ezután a vallásoktatásról? *Jellemző, hogy ezen évben a községnek az iskola után 700 frt bevételi többlete volt* és így semmi kényszerítő körülmény nem működött közre, mely az iskola feladásának eszméjét indokoltta tehetne volna. Akadtak ott a gyűlésen többen, kik örömmel üdvözölték a felvetett tervet és azt kívánták, hogy rögtön oszlassák fel az iskolát (3—4 nappal az iskolaév megnyitása előtt), de ezuttal a hitközség ezen fontos intézményének feladása elmaradt és csak 5 évvel később következett be az iskola feloszlása.

1870 február 20-án *Strausz Salamon*, ki 15 évig volt az iskola derék, köztisztviselőben és szeretetben álló tanítója, a helybeli kereskedelmi bank titkárává választatott meg és így az iskola egy kiváló tanerőt veszített be. Helyére *Günwald J.* szolnoki igazgató-tanító választatott meg. — *Kohut* rabbi, ki mindig buzgó odaadással fáradozott az iskola érdekében, folyton új tervekkel és javaslatokkal lépett az előljáróság elé, melyekkel persze az iskola érdekét kívánta előmozdítani. Az ő előterjesztésére határozatott, hogy kétszer hetenként, vasárnap és szerdán délután, valamint szombaton egész nap szünet tartassék. Továbbá, hogy az ifjuság számára istentisztelet rendeztessék a templomban és a tanulók énekeljenek magyar egyházi énekeket. A tórából a heti szakasznak 3 első része olvastassék fel és a gyermekek mondják el a **מוסף** és **שחרית** imát. Az iskolában tanítás előtt és után a tanulók magyar imát mondjanak. Ezentul heti 2 óra énekoktatásra fordítatott és a torna is mint kötelező tantárgy lépett fel. Ezek mind nagyon szép és üdvös intézkedések, és ugylátszik, *Kohut* azért igyekezett leginkább az iskolát felvirágoztatni, hogy feloszlását megakadályozza, mely terv mindinkább foglalkoztatni kezdte az előljáróságot. 1871-ben a tanítók jelentést terjesztenek az előljáróság elé az osztályok szellemi állapotáról és ekkor találkozunk már *Klingenberg* Jakab nevével, mint az iskola egyik tanítójával, ki 3 évig, tehát az iskola feloszlásáig itt működött. *Klingenberg* kiváló

tanítói működéséről nem lehetek hivatva csak egy szót is szólni, sokkal jobban ismerik őt az egész országban, semhogy tanító ügyessége és buzgalma az én méltatásomra szorulna. Ez évben alapított az iskolai könyvtár is, mely kizárólag *Alföldi* Lipót érdeme, ki saját osztályában e célra gyűjtést rendezett, mely 20 frtot eredményezett. Ezen összeghez az előjáróság is 20 frttal járult és megengedte, hogy a többi osztályokban folytassák a gyűjtést, mely egészben 76 frtot eredményezett. Az iskola szellemi élete nagyon szépen fejlődött. A bajai izr. iskola mintájára „Eötvös gyermekkör” alakítottak, melynek az volt a célja, hogy az ifjúságot közös felolvasások által munkára és tanulásra serkentsék. Az új könyvtár „Eötvös-könyvtár” nevet viselt; még zászlaja is volt a körnek, melyet már régebben *Herczog* Jakab ajándékozott az iskolának.

Egy miniszteri rendelet értelmében a tornát és gazdaságtant is mint kötelező tantárgyakat vezették be. Minthogy azonban a községnek sem tornatanítója, sem erre való helyisége nem volt, a várostól kellett mindkettőnek átengedését kérelmezni, minek kellő fogamatja is volt. A gazdaságtant *Klingenberg* tanította az V. osztályban. Minden tekintetben virágzó volt az iskola szellemi élete; az 1872-iki közgyűlésen az elnöki jelentés az iskoláról, mint „a község egyedüli fénypontjáról” emlékezik meg és megdicséri derék tanítóit, kik fáradságot nem ismerő buzgósággal munkálkodnak annak felvirágoztatásán. Ez évben esik először a szünidő a nyári hónapokra. Az 1872–73-ik tanévre a tanítótestület új tantervet és órarendet dolgozott ki. Az órarendből azt látjuk, hogy több időt fordítottak a héberre, mint ma, de azért a többi tantárgyakat is sikerrel tanították, kitűnik továbbá, hogy a németnek nagyobb vagy legalább is akkora tért engedtek, mint a magyarnak és végre, hogy az imafordítás csak a IV. osztályban lép fel, mint tantárgy, heti $\frac{1}{2}$ órában.

1873-ban a vizsgákat kitűnően és jelesen megállott tanulók nevei számára „anyakönyv”-et vezet be a tanítótestület. Ezen könyv most is meg van, de nem használjuk. A jutalmakat eltörölte az iskolaszék, mert ugymond, a szülők részrehajlással vádolják a tanítókat azok odaitélésénél. Ezen évben határozta az iskolaszék, hogy kiadja első értesítőjét, de nem hajtotta végre határozatát, mert a nyomtatási költségek nem találtak fedezetet. Mindamellet egy nevezetes ujitás maradt ránk az 1873. évből. Kimondták ugyanis, hogy a tanítás ideje alatt a tanulók fedetlen fővel tartoznak ülni és ez alól még a biblia és héber olvasás sem képez kivételt.

E közben *Grünwald* tanító elhagyta állomását és helyére ideig-

lenesen *Krausz Márkot* választották, ki most is rendes tanítója a hitközségnek és ez idő szerint a hittant tanítja a városi elemi és polgári iskolákban.

A tanítók és a rabbi buzgó fáradozása nem vezetett célhoz, mert nem menthették meg az iskolát a feloszlástól. 1873. év nyarán a város ugyanis elhatározta, hogy kath. felekezeti iskoláit átalakítja közössékké és akkor az izr. hitközségektől az iskolai és egyházi célokra adott segélyt megvonja.

Az 1868 38. és 53. t.-cz. értelmében a város nevezett célokra a városban fennálló két izr. hitközségnek évi 1600 frt segélyt volt köteles nyújtani, mely összeg úgy osztatott fel, hogy az anyahitközség 70%-ot, = 1120 frtban, az ort. párt pedig 30%-ot, = 480 frtban részesült. Midőn az előjáróság a város említett határozatát megtudta, rögtön felszólította az iskolaszéket, hogy terjeszsze be véleményes jelentését. Az iskolaszék javaslata úgy szólt, hogy várjanak egy évig, és ha az új iskolák megfelelnek majd a törvénynek és a hitközség igényeinek, akkor a jövő tanévben feloszlathatja felekezeti iskoláját. Amde, sajnos, az iskola feloszlását feltartóztatni nem lehetett és pedig nem is annyira anyagi nehézségek, mint inkább a szülők részéről tanusított közöny következtében. Ugyanis alig hogy a városi iskolák megnyíltak, a zsidó szülők tömegesen oda iratták be gyermekeiket. Hogy nem tisztán anyagi zavarok okozták az iskola feloszlását, kitűnik az 1873. és 1874-iki zárszámadásokból, mely előbbi szerint az iskolának 3426 frt jövedelmét 654 frttal haladták meg a kiadások; utóbbi évben 244 frttal volt több a kiadás a bevételnél, *mindkét esetben a városi segélyt ide nem számítva*. Midőn tehát ilyen csekély összeg forog szóban, nem kénytelen egy község, melynek akkor 16—17 ezer frtnyi költségvetése volt, egyetlen kulturális intézetét feloszlalni. Az előjáróság dicséretet érdemel, mert minden lehetőt elkövetett, hogy iskoláját megmentse. Folyamodott a városhoz a segély kiutalványozásáért, és midőn a város elutasította folyamodásával, megfelebbezte a város határozatát a miniszterhez, de mindez nem vezetett eredményre, úgy, hogy az előjáróság kénytelen volt kimondani, hogy 1874. okt. 1-én iskoláját fel fogja oszlalni. Ezen határozatot tudatta a várossal és kérte, hogy 400 tanköteles gyermekét fogadja be a városi iskolákba.

De nem lehet csodálni, hogy az előjáróság nem szívesen látta a zsidó gyermekeket a városi iskolákban, mert jogos kifogásai lehettek ezek ellen, Mert ámbár „közös“-eknek neveztettek, de forma szerint, lényegileg mindenben megtartották kath. jellegüket. Ezen, a zsidó gyermek vallásos érzületére káros befolyás megszüntetése végett

többször folyamodott az előljáróság a városhoz, míg végre a városi tanács megígérte, hogy iskoláit a törvénynek megfelelően fogja átalakítani.

A tanítótestület látván, hogy megélhetése veszélyeztetve van, kérte az előljáróságot, járna közben az iskolaszéknél, hogy alkalmazást nyerjenek a közös iskolákban. Az előljáróság készségesen eleget tett ezen jogos és méltányos kérésnek, de a városi tanács semmiféle kötelezettséget nem akart elvállalni a zsidó tanítókkal szemben. Minden esetre jellemző a tanács rideg magatartása, hogy oly kiváló tanerőkről, mint *Alföldi* Lipótról, ki a polgári iskolának egyik disze, és *Klingenberg* Jakab országos hírű tanítókról, mit sem akart tudni, mert zsidók.

Minthogy már elhatározott tény volt, hogy az iskola feloszlik és minthogy a városnak nem volt helyisége az izr. tankötelesek számára, megindultak a tárgyalások az iskolaház bérbeadása iránt. A tárgyalásnak az volt az eredménye, hogy a hitközség bérbe adta az iskoláépület földszinten levő 5 tantermet egy évre 400 frtért, a berendezést pedig ingyen engedte át a városnak. 1874-ben *Kohut* Sándor rabbi a pécsiek meghívásának engedvén, hitközségünket elhagyta és így a község egy és ugyanazon évben iskoláját és rabbiját is elvesztette. *Kohut* távozásával előtérbe szorult a hitoktatás kérdése. Fel is szolitotta dr. *Ligeti* József iskolaszéki elnök *Vogel* Ignác tanítót, tenne javaslatot, miképpen véli eszközölhetőnek, hogy a hitoktatást egy tanító végezze. *Vogel* előterjesztésében úgy oldotta meg a kérdést, hogy az összes elemi és középiskolai tanulók osztályonként heti 2 órában, azonkívül a fiuk az elemi iskolában minden nap egy órai bibliaoktatásban részesülnének, mely munka egy tanító heti óraszámából kitelik. Javasolja továbbá, hogy az előkészítő osztályt továbbra is tartsák fenn, mert csak itt tanulhatja meg a gyermek a héber olvasást. Az előkészítő osztályból aztán átmehet a gyermek a közös iskola II. osztályába. Az előljáróság *Vogel* javaslatát egész terjedelmében elfogadta és őt bizta meg az előkészítő osztály vezetésével és az egész hitoktatással. Fizetését 750 frtban állapította meg. A tandíjak következőleg állapítottak meg: az előkészítő osztályban 1.50 frt 1 frt és 0.60 frt havonta; hittandij 4 frt és 2 frt félévenként. A tandíjak körülbelül 400 frtot jövedelmeztek, azonkívül a miniszter 1874. november 27-én 30,200. sz. a. kelt rendeletében 200 frt iskolasegélyt engedélyezett a községnek. E közben a többi tanító is kapott alkalmazást. *Alföldi* Lipótnak nagy utánjárásra sikerült a városi iskolánál alkalmazást kapni, *Klingenberg* Jakab pedig Pécsre került.

A magas hullámok, melyeket az iskola feloszlatása felvert

lassan-lassan elsimultak és a kedélyek látszólag megnyugodtak. De ez csak rövid ideig tartott, mert már a következő év június havában egy 76 aláírással ellátott kérvény érkezett az előjárósághoz, melyben a kérvényezők elmondják a közös iskolákban egy év alatt szerzett szomorú tapasztalataikat és kéri a felekezeti iskola visszaállítását. Az előjáróság és a közgyűlés elvben szintén kíváncsi volt a feloszlását előidézték, még nem szűntek meg, s így egyelőre a baj nem volt orvosolható. Érdekes a feloszlott iskola megmaradt leltára. Megjegyzem, hogy a leltárban feltüntetett tárgyak közül csak néhány van meg; azokat is a templom padlásán keresgéltem össze. Ime a leltár: *Könyvek*: 1. Mayer Volksbibliothek 32 kötet. 2. Magyarország és Erdély képekben. 3. Hoffmann elbeszélései 16 kötet. 4. Vándorlások az állatvilágból. 5. Kis nemzeti muzeum. 6. Unterricht der Naturkunde. 7. Zeichenschule. 8. Lehrbuch der Mechanik. 9. 39 drb. szemléltető tábla. 10. 37 drb. olvasó tábla. 11. 4 drb. térkép. 12. Egy földgömb. 13. 2 drb. természettani szer, (egy törött leydeni palaczk van meg). 14. Ásvány- és csigagyűjtemény. 15. Egy koponya. 16. Próbairatok és irkák. 17. Osztályozási naplók. 18. Egy számoló-gép. 19. Egy tábla álványnyal. 20. Egy vas falitábla. A felsorolt tárgyak közül megvan: az 1. számból 19 kötet, a 6., 7. a 11. számból 2 drb., valamint a 14., 15. és a 17. szám alatt felsoroltak.

1875. okt. 7-én *Vogel* Ignác jelent, hogy az előkészítő osztályból nem veszik fel a tanulókat a városi iskolák II. osztályába felvételi vizsga nélkül, a melyért 12 frtot követelnek. Különben is, mondja tovább jelentésében, oly kevés érdeklődést tanusítanak a szülők ezen osztály iránt, hogy a jövő tanévre mindössze 10 tanuló iratkozott be és ezek közül is csak 4 tandíjfizető, úgy, hogy nem érdemes ezen osztályt továbbra is fentartani. Ezen jelentés folytán az előjáróság az elők. osztályt is feloszlatta és megkereste a városi iskolaszéket, engedne a rendes tanórákon kívül az I. osztályban naponta 1 órát kizárólag héber olvasásra. Ez meg is történt és így *Vogel* a városi iskolákban heti 34 órában tanított.

1876-ban az előjáróság ismét kísérletet tett az iskola visszaállítására, a mennyiben az iskolabizottságot felszólította, tegyen véleményes jelentést, miképp volna ez eszközölhető. A bizottság 6 osztályu iskolát tervezett 4 tanerővel, mely iskolának a bevétele 2800 frt volna, 3260 frt kiadással szemben. A közgyűlés ezen javaslatot ápr. 17-én tárgyalta és egy 7 tagból álló bizottságot küldött ki a maga kebeléből annak kipuhatolására, vajjon miképpen volnának fedezhetők a kiadások. A bizottság *Pick* Ignác elnökle

alatt megkezdte működését, kötelező aláírásokat gyűjtve a szülők-től, hogy gyermekeiket a megnyitandó zsidó iskolába fogják járatni, de már rövid idő múlva be kellett szüntetnie működését, mert 30-nál több tanköteles gyermeket nem tudtak összeírni. Így következett aztán az a 15 év, mely alatt a község iskola és pap nélkül maradt, mignem főt. dr. *Steinherz* Jakab megválasztásával mindkét hiány egyszerre megszűnt 1889-ben.

1879-ben a község az iskolaházat is eladta a városnak 6500 frtért. Az egész 15 év alatt nem történt tanügyi szempontból feljegyzésre nevezetesebb esemény. *Vogel* egyedül végezte a hitoktatást az összes iskolákban.

1888 márczius 4-én dr. *Halász* Ignác főreáliskolai tanár, mint iskolaszéki tag szóvá teszi a hitoktatás kérdését, mely sehogy sem felel meg a kívánt követelményeknek és javasolja, hogy vagy állítsák vissza a felekezeti iskolákat, vagy alkalmazzon a község *Vogel* mellé még egy embert, mert ő egymaga nem képes ezen óriási munkát végezni. Ezen ülésen nem tárgyalták ugyan *Halász* javaslatát, de megalakult az új iskolaszék dr. *Perl* Miksa elnökkel, ki egy június 28-án tartott ülésén *Halász* javaslatát azzal toldotta meg, hogy *Vogel* mellé két hitoktatót ajánlott, még pedig *Krausz* Márkot és *Messinger* Jakabot. Az iskolaszék csak *Krausz* Márkot alkalmazza évi 450 frttal. Az október 23-iki közgyűlés helyben hagyja az iskolaszék és az előljáróság intézkedését és egyben felhívja az iskolaszéket, tegyen véleményes jelentést egy 4 osztályú elemi iskola felállítása iránt. Az iskolaszék a hitoktatókat megbizta a tanköteles gyermekek számának pontos összeírásával, tekintettel fizetőképességeikre. Az összeírás szerint a város területén 284 tanköteles zsidó gyermek közül 150 tandíjfizetőnek és 134 tandíjmentesnek jeleztetett. Ennek alapján dr. *Perl* Miksa iskolaszéki elnök elkészítette a felállítandó iskola költségvetését a következő részletekkel: *Kiadások*: 4 tanító à 600 frt és egy tanítónő 300 frt; összesen 2700 frt, iskolabérlet 600 frt, fűtés és egyéb kiadások 500 frt; összesen 3800 frt. Ezzel szemben a bevételek a tandíjakból 2800 frt és az eddig is iskolacélokra fordított 1150 frt, összesen 3950 frtot tesznek. Így tehát minden kétséget kizárólag az iskolát felállíthatónak véli, de oly módon, hogy a jövő tanévben csak az I. osztály nyitassék meg és úgy fokozatosan a többi osztályok. Az iskola belső berendezésének költségeit dr. *Perl* a tagok önkéntes adományaiból vélte fedezhetni. Ezen tervet úgy az előljáróság, mint a közgyűlés elfogadta és elhatározták, hogy a többi három osztályt akkor fogják megnyitni, ha a szülők aláírásukkal kötelezik magukat, hogy gyermekeiket a megnyitandó iskolába fogják járatni.

Hogy mily óriási nehézségekbe ütközött az iskola felállítása még most is, midőn már a szülőknek oly szomorú tapasztalataik voltak a városi iskolákról, legjobban mutatja azon körülmény, hogy az aláírások gyűjtésénél mind a négy osztályra csak 27 tandíjfizető jelentkezett.

Örvendetes fordulatot vesz az iskola ügye, midőn az újonnan megválasztott rabbi, főtisztelendő dr. *Steinherz* Jakab 1889 augusztus havában jelentést tesz az évváró vizsgálatok eredményéről, hol a község megbízásából jelent meg. E jelentésben kiemeli dr. *Steinherz*, hogy nemcsak a hittanból tanusítottak a gyermekek általános elégtelen előmenetelt, hanem a többi tantárgyakból is elszomorító az eredmény. A hitközségnek tehát erkölcsi kötelessége felekezeti iskoláját haladék nélkül életbe léptetni, habár nagy anyagi áldozatok árán is. Ezen jelentésnek megvolt az az örvendetes eredménye, hogy — eltérőleg egy előbbi határozattól — mind a négy osztály életbe léptetése emeltetett határozattá. Ezen fényes eredmény kizárólag dr. *Steinherz* Jakab és *Wertheim* S. L. érdeme, kik az iskola létesítése körül nagy tevékenységet fejtettek ki. Most iskolahelyiségről gondoskodni volt az első teendő. Itt, valamint az iskola berendezése körül dr. *Perl* Miksa iskolaszéki elnök szerzett magának elévülhetlen érdemeket, a mennyiben fáradságot nem ismerő buzgósággal és tevékenységgel végezte a rá bízott ebbeli teendőket. Iskolahelyiséget a Szarka-utczában bérelt évi 400 frtéért és 640 frton, 60 paddal 4 tábl. és állvánnyal, 4 asztallal és 4 székkal szerelte fel. A beiratások is megkezdődtek és pedig igen szép eredménnyel, a mennyiben beiratkozott 161 tanuló, ezek között 84 tandíjfizető és 77 tandíjmentes. Tandíj után befolyt 1240 frt; nem annyi ugyan, mint a mennyire számítottak, de kezdetben elég és azonkívül a község most már nem riadt vissza az anyagi áldozatoktól sem. A tanítók fizetését egyelőre 500 frtban állapították meg; a kézimunkatanítás tavaszig függőben maradt, mert hiányzott a szükséges helyiség. A tanerőket az előljáróság a következőleg osztotta be: az I. osztályt *Borsodi* Mihály volt lovasberényi tanító és hitközségi jegyzőre, a II. osztályt *Vogel* Ignácra, a III. osztályt *Glücksman* Lipótra és a IV. osztályt *Krausz* Márkra bízta. Az iskolaévet ünnepélyesen szeptember 1-én nyitották meg és a tanítás pedig 11-én vette kezdetét. Ezt megelőzőleg a tantestület benyújtotta az új tantervet, melyet az iskolaszék el is fogadott. — Az előljáróság mindjárt a tanév elején 30 szegény tanulót látott el ingyen tankönyvekkel, az ifjusági istentiszteletet is rendezték és erkölcsi kötelességévé tétetett az előljárósági és iskolaszéki tagoknak, hogy azt jelenlétükkel emeljék.

Nagy áldozatokba került az iskola ezen első évben, mert mint

a zárszámadásból kitűnik 2700 frt kiadásnak csak 1500 frt fedezete volt. Ezen fedezethiány azonban mindig csökkent, mert a tandíj-fizető gyermekek száma évről-évre szaporodott, látván a szülők a különbséget a felekezeti iskola és közös iskola között. — Elérkezett az első évfáradó vizsga, mely a körülményekhez képest, tekintve a kezdet nehézségeit, elég szép eredménnyel folyt le. De az előjáróság és a vizsgán megjelent közönség meggyőződött egyuttal arról is, hogy az iskolahelyiség nagyon alkalmatlan és nem felel meg céljának. Az iskolaszék nyomban átiratot intézett az előjárósághoz egy állandó és a kor követelményeinek megfelelő iskolaépület felállítása iránt. Az előjáróság nagyon helyesnek és méltányosnak találta ezen előterjesztést és a megindított mozgalom a legszebb reményeket keltette, hogy az iskolaszék törekvése valósul. Sajnos azonban, egy nagy csapás, mely akkor a községet érte, egy időre megakasztotta a terv megvalósítását. 1890 szeptember 2-án ugyanis a hitközségnek 23 éven át köztisztelőben és szeretetben részesült elnöke, *Wertheim* Salamon Lipót jobblétre szenderült és benne a község hí tanácsadóját és vezetőjét veszítette el, ki mindig odaadó, önzetlen és buzgó tevékenységet fejtett ki a község felvirágoztatásában. Október 15-én az iskolaszék *Wertheim* elhunytát fölött mély fájdalmának adott kifejezést és elévülhetlen érdemeit jegyzőkönyvben örököztette meg. Hitközségi elnöknek dr. *Neumann* Bernát választott, ki ma is teljes odaadással vezeti a község ügyeit. Az iskolaszék mandátuma is lejárt és dr. *Hermann* Sándor választott iskolaszéki elnöknek; az iskola állandó igazgatójává pedig dr. *Steinherz* Jakab neveztetett ki.

Ezen tanévben már kézimunka tanítónőt is választottak *Pollák* Frigyesné személyében évi 180 frt fizetéssel. — Ámbár az 1891-iki költségvetés még mindig nagy fedezethiányt mutat fel (1400 frt) mégis újból komolyan kezdtek foglalkozni egy iskola építésének keresztülvitelével. Ez is mutatja a község nagy áldozatkészségét. Dr. *Hermann* Sándor iskolaszéki elnök meg is tette erre vonatkozó indítványát, mely szerint az építési költségek úgy volnának beszerzendők, hogy a helybeli Chebra-Kadisa birtokában levő 15,000 frt-hoz még egy kölcsönt venne fel a hitközség valamely pénzintézetnél 40 évi törlesztésre. A márczius 15-én összehívott rendkívüli közgyűlés dr. *Hermann* ezen javaslatát egész terjedelmében magáévá tette és elhatározta, hogy a templom tőszomszédságában levő üres telken legközelebb felépítik az új iskolát 28,000 frt költséggel. Hogy a hitközség tagjai mily lelkesen karolták fel az iskola építésének tervét, legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy a vagyonosabb osztály jelentékeny adományokkal járult a szent üggyhöz. Az ezen

év végén megjelent első Értesítőben ki is vannak tüntetve az adakozók nevei, nevezetesen: *Pick* Ignác 500, dr. *Neumann* Bernát 300, *Herczeg* Ignác 200, *Reichard* Mór 200, *Heller* Ábrahám 50, *Breuer* Adolf 50, a testvér orth. hitközség 200 frttal, miglen többen kisebb-nagyobb adományokkal szerepelnek. Az áldozatkészség ezen szép megnyilatkozása azon jogos reményt keltette a hitközségi tagok kebelében, hogy ezen év új korszakot fog jelenteni a község életében és ezen reményben nem is csalódtak, mert a község ujonnan épült iskolájával azon színvonalra emelkedett, mely a haladó kor követelményeinek egészen megfelel.

Az épület tervezésével *Schön* Frigyes bécsi műépítész biztáka meg, ki azt kétféleképpen dolgozta ki: 1. kétemeletes épület lakásokkal, 2. egyemeletes épület lakások nélkül. Az utóbbi terv kivitelével *Say* Ferencz helybeli építész biztáka meg, ki azt 21250 frtért el is vállalta és kötelezte magát, hogy 1892 augusztus 30-ig teljesen elkészíti. Dicsérettel kell megemlékezni a városi tanács bőkezűségéről is, mely szíves volt 550 km. terméskövet ajándékozni az építés céljaira.

Mig egyrésről az iskola építésének gondjai kötötték le az előjáróság tevékenységét, addig az iskola beléletére nézve is folyton történtek üdvös intézkedések. Így 1891 július 1-én tartott iskolaszéki ülésén Dr. *Hermann* Sándor indítványozza, hogy tekintettel *Vogel* Ignác megrongált egészségére, mentené őt fel az iskolaszék egy osztály vezetése alól és bizná rá a biblia oktatását az összes osztályokban heti 16—18 órában. Helyébe egy tanítónő választassék évi 400 frt fizetéssel, ki állandóan az I. osztályt vezetné és az összes osztályokban a kézimunkát tanítaná. Dr. *Hermann* indítványa elfogadtatott és már július 6-án ezen állásra pályázatott is hirdettek. A választás augusztus 27-én történt és 12 szótöbbséggel *Gaál* Francziska, volt kővágóörsi tanítónő választatot meg. Nevezett tanítónő, ki most is iskolánkban működik (Fodorné) rövid pár hónap alatt kitűnő képzettsége és tapintatos bánásmódjával megnyerte a közbizalmat annyira, hogy fizetését már az első évben 600 frtra emelte az előjáróság.

Mindjárt a tanév elején iskolaszéki elnökünk, sokoldalú elfoglaltságára való tekintettel, tisztségéről lemondott. Az előjáróság sajnálatát fejezte ki a derék elnök távozása fölött. És valóban dr. *Hermann* Sándor buzgó tevékenysége által kiváló érdemeket szerzett magának nemcsak iskolánk belső szervezetének megállapítása, de adminisztráció ügyeinek intézése körül is. Az ő elnöksége alatt emeltetett a tanítók fizetése 500 frtról 600 frtra, a német nyelvet ő küszöbölté ki az I. osztályból (1891 szeptember 4.) és az iskola mai szervezeti szabályzata javarészt ő alatta lépett életbe.

Az iskolaszék nem maradt sokáig elnök nélkül, mert már október 28-án dr. *Halász Ignác*, volt főrealiskolai tanárt választották meg, ki ezen tiszteséget el is fogadta. Sajnos azonban, hogy ezen kiváló férfiú nem vezethette sokáig az iskola ügyeit, mert budapesti főrealisk. tanárrá történt kinevezetése folytán kénytelen volt városunkat elhagyni. De rövid működése is áldásthozó volt magára az iskolára, valamint hogy örökké emlékezetében marad az tanítóinak is. Egyedüli törekvése az intézet felvirágoztatása lévén, megtalálta annak módját és eszközeit. Első sorban a tanítókkal való finom és tapintatos bánásmódja teszi őt felejthetetlenné. Ő a tanítót nem tekintette alattvalójának, hanem barátjának és munkatársának, tudta, hogy csak úgy végezheti a tanító szent és magasztos hivatását egész lelkesedéssel és odaadással, ha felebbvalói karöltve működnek vele az iskola érdekében és fárasztó munkáját némi elismeréssel jutalmazták. Hiszen a szellemi munkánál is csak az elismerés ösztönözhet fokozottabb tevékenységre, ez buzdít és éleszti a lelkesedés szent szikráját.

Dr. *Halász* mindjárt megválasztatása napján előterjesztette az igazgató teendőit körvonalozó szabályzatot, melyből kiemelem a következőket: Az igazgató köteles az osztályokat hetenkint meglátogatni és ügyelni arra, hogy a tanítók tartsák be pontosan az órákat. Járványos betegség alkalmával rövidebb vagy hosszabb időre az iskolát bezárhatja. A tanítók fegyelmi dolgaiban első sorban az igazgató jár el és csak a fontosabb ügyekben intézkedik az iskolaszék. Az iskola beléletét irányítja úgy, hogy az igazgatónak tágas hatáskört biztosít. 1892 aug. 18 án *Halász* lemondván tisztjéről, az ügyek ideiglenes vezetését dr. *Pataki Ármin*ra bízták, míg szeptember 18 án az előjáróság bizalma *Háhn Adolf* főrealiskolai tanárra ruházta az iskolaszéki elnöki tiszteletet, ki azt máig lankadatlan buzgalommal és lelkiismeretességgel tölti be.

E közben az iskola teljesen elkészülvén, megtörténtek az előkészületek is az épület ünnepélyes felavatására. Ezen ünnepre 1892 okt. 30-án nagy és diszes közönség jelent meg. Ott voltak: báró *Fiáth* főispán, *Havranek József* polgármester, *Tóth Aladár* orsz. képviselő, *Daróczy István* törvényszéki elnök, *Festetich Benő* gróf, kir. tanfelügyelő, *Spitkó Lajos* kir. tankerületi főigazgató, *Seidel Lajos* főkapitány, a főrealiskola tanári kara dr. *Guthi József* igazgató vezetése alatt, a kereskedelmi akadémia tanári kara dr. *Faludi Miksa* vezetése alatt, *Göbel János György* igazgató a városi tanítótanársággal, továbbá az egész hitközség. A felavatás ünnepét remek hazafias beszédek emelték, melyek mély hatással voltak a hallgató közönségre.

A tanév már ez új iskolában nyílt meg és mindjárt megalapították az ifj. könyvtárat is 132 kötettel, 124 frt. értékben. A tanítói könyvtár alapítására *Singer* Ede helybeli kereskedő 12 drb paedagogiai könyvet ajándékozott. Mindkét könyvtár azóta tetemesen gyarapodott.

Minthogy az ezután történt intézkedések legnagyobb része ma is érvényben van, azokról csak később fogok szólni és így már kevés mondani valóm van az akkori időről. — 1893 okt. 22-én tartott iskolaszéki ülésen elnök szóba hozta *Vogel* Ignác betegeskedő állapotát és nyugdíjaztatását javasolta. Ez ugyan nem fogantatott azonnal, a menyiben előbb csak a biblia tanítása alul mentették föl és megbízták, hogy a városi iskolákban a hitoktatást lássa el. De csak nagyon rövid ideig tanított ott is, mert egészsége annyira alá volt már ásva, hogy maga kérte nyugdíjaztatását. 1893 november 5-én határozatba ment, hogy a hitközség *Vogelt* évi 360 frtal nyugalomba helyezi, egyszersmind őszinte és benső elismerését fejezi ki neki az előjáróság 23 évi buzgó és sikeres munkálkodásáért. *Vogel* azonban nem sokáig élvezhette a nyugalmat, mert már 1895 szeptember 10-én hosszú és kínos betegség után jobblétre szenderült. Az elhunyt nemcsak kitűnő és szakképzett tanító volt, a mit hosszú működése alatt bőségesen be is igazolt, hanem mint ember is megnyerő modora és tapintata által köztisztelőnek és szeretetnek örvendett. Irodalmilag is működött. Ujságcikkeit és tanügyi értekezéseit tárgyilagosság és világosság jellemzi: Irt a „Magyar Izraelitá“-ban a kántortanítók alkalmaztatásának czélszerűtlenségéről, a héber magánhangzókról, a zsidó törvényekről, a biblia tanításról stb. Irt a középiskolák első osztályai számára egy „Hit- és erkölcstan“-t, mely 8 év alatt négy kiadást ért. Szóval minden tekintetben egész ember volt. Áldás hamvaira!

A városi iskolákban a tanítótestület végezte a hitoktatást, melyért azonban külön díj nem járt, csak egyszer szavazott meg az előjáróság *Glücksmannnak* és *Krausznak* egyszer s mindenkorra 25—25 frtot. Áldozatkészségének szép tanujelét adta a hitközség, midőn 1894 febr. 18-án a tanítótestület kérelmét teljesítendő, számukra egyenkint 100 frtot szavazott meg lakbérilletmény czimén. Május 17-én megalkotta az iskolaszék a magánvizsgálatokra vonatkozó szabályokat is, melyek szerint helybeli gyermek 10 frtot, vidéki pedig 20 frtot fizet vizsgadíj fejében. Ezen összeg fele a hitközségé, fele a tanítótestületé.

Ugyanez évben *Krausz* Márk kartársunk súlyos betegségbe esvén, hosszabb ideig képtelen volt a tanításra. Az iskolaszéki elnök ebből kifolyólag javaslatot terjesztett az előjáróság elé egy segéd-

tanító alkalmaztatása iránt, kinek kötelességévé tétetnék a városi iskolákban a hittant tanítani és *Krausz* tanítót osztályában helyettesíteni. Az előljáróság június 13-án tárgyalta ez ügyet, az indítványt magáévá tette, de oly módosítással, hogy rendes osztálytanítói állást szervez, évi 600 frttal, a hitoktatást pedig *Krauszra* bizza. Ennek értelmében tétetett közzé a pályázat és aug. 26-án e sorok írója választatott meg. Pár hónap múlva ismét tanítóválasztás állt be u. i. *Borsodi* Mihálynak november 10-én történt nyugdíjaztatása folytán a megüresedett tanítói állást ideiglenesen *Deutsch* Pinkász tanítóval töltötték be, ki a tanév végeig működött iskolánknál. Az állás végleges betöltése 1895 augusztus havában történt, a mikor is *Lunger* Áron volt lakompaki tanítót választották meg.

Eddig terjed iskolánk története és ezzel áttérhetek iskolánk jelenlegi állapotának ismertetésére.

Az iskolaépület, mely 1892-ben emeltetett és a hitközség tulajdonát képezi, minden tekintetben megfelel a kor igényeinek és követelményeinek. A korház- és dinnye-utczák sarkán, a templom töszomszédságában emelkedik ezen szép egyemeletes épület, mely diszére válnék bármely nagyobb hitközségnek is. Az épület földszintjén van az I. II. és III. oszt. tanterme és a tanítói szoba; az I. emeleten a IV. osztály tanterme, a kézimunkaterem, a hitközség tanácsterme és a jegyzői iroda van elhelyezve. A tantermek általában 50 gyermek befogadásra készültek és ennek meg is felelnek, mert minden teremnek köbtartalma 250 m³, tehát a törvényben minden gyermek számára előírt 4 m³-t még tul haladja. A felszerelés minden tekintetben kényelmes és czélszerű. A padok 3–3 gyermek számára vannak készítve és minden terem bőven el van látva a szükséges szemléltető képekkel és taneszközökkel. Van az iskolának egy ásvány- és növény-gyűjteménye, beszereztek továbbá az űrmértékek a litertől a centiliterig a súlymértékek a kilogrammtól a grammig, a méter a köbdeciméter, köbcentiméter stb.

Az iskola négy vegyes osztályból áll és ezek oktatására 4 tanerő áll a hitközség rendelkezésére. A tantestület tagjai: *Braun* Mór, ki két éves tanító; *Fodorné* Gaál Francziska működési éveinek száma 9, helyben 5; *Glücksman* Lipót helyben 7 év óta van alkalmazva és *Lunger* Áron, ki 4 év óta, helyben pedig 1 év óta működik. *Krausz* Márk, ez idő szerint a városi iskolákban a hittant oktatja. *Fodorné*, ki állandóan egy osztályt vezet, a leányokat az összes osztályokban a kézimunkára tanítja heti 7 órában. A tanítási nyelv 1861 óta magyar, a bibliát is magyar nyelvre fordítjuk. Iskolánkban a felmenő rendszer divik és minden tanító a saját osztályában a hittant is tanítja. Kivételt csak *Fodorné* osztálya

képez, a hol az I. osztály tanítója tanítja a bibliát. A tanterv a következő: I. oszt. *Hittan*: világteremtésétől Ábrahámig, szombati, reggeli, déli és esti imák héber és magyar nyelven, néhány ismeretesebb héber szó magyarra fordítása, heti 1 órában. *Héber olvasás*: folyó olvasás, heti 4 órában. Tankönyv *Müller* héber ABC. Az I. osztály heti óraszám 26. Megjegyzem itt, hogy a tornatanítást nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy az iskolának nincs fedett tornahelyisége és azért csak szeptember, április, május és június hónapokban lehet tornát tanítani. A nyári tornatanítás sem az iskola udvarában történik, hanem a városi tanács szíves engedelméből az iskola szomszédságában lévő tűzoltóaktanya tágas udvarában. A II. oszt. tananyaga *hittanból* a fő- és félünnepek rövid ismertetése, a bibliai történetből Ábrahámától József haláláig haladunk. Heti óraszám 1. *Bibliából*: szemelvények Mózes első könyvéből, körülbelül 100 vers. Heti óraszám 5. *Imafordítás*: Semá, elohaj nesómó, birchasz hamózon. Heti óraszám 1. *Héber olvasás*: heti 1 órában. Német: írás és olvasás heti 3 órában.

III. oszt. *Hittan*: József halálától Sámson haláláig. Heti óraszám 2. *Biblia*: szemelvények Mózes II. és III. könyvéből, körülbelül 150 vers. Heti óraszám 5. *Imafordítás*: kisebb imák fordítása heti 1 órán. Német: olvasás és írás, szócsoportok írása és kisebb mondatok szerkesztése, kis olvasmányok fordítása. Heti óraszám 3. Tankönyv: *Mendl* L. A III. osztálynak heti órászáma 28.

IV. oszt. *Hittan*: a fő- és félünnepek, gyász- és böjtnapok, a 10 parancsolat, a vallásos szertartás és az istentisztelet bő ismertetése. Bibliai történetből Sámuelettől Saul haláláig. Heti óraszám 1. *Biblia*: szemelvények Mózes IV. és V. könyvéből, körülbelül 200 vers. Heti óraszám 6. A bibliával kapcsolatban a héber nyelvtanból a névelő, főnév, egyes és többesszám, birtokragok, névmás, ige, a kal egyszerű alakjainak a ragozása is taníttatik. Heti óraszám 29. Az ének- és tornatanítás a III. és IV. osztály összevonásával történik oly módon, hogy nyáron torna, télen pedig ének taníttatik ugyanazon órákon.

Az iskolai szünnapok: minden vasárnap és szerda délutánja és szombaton egész nap, minden országos vásár első napja, roshasonókor 3 nap, jomkippurkor 2 nap, szukoth 4 napja, peszachkor 9 nap, sovuath 2 napja, chanuka első és utolsó napja, purim 2 nap. Ezenkívül az iskolaszéki elnöknek jogában áll évközben 5 szünnapot engedélyezni, mely jogát márczius 15-én, május 1-én tényleg gyakorolja is.

Az ifjúság valláserkölesös nevelésének az iskola még akképp is iparkodik megfelelni, hogy a tanító-testület minden szombat és

ünnepnapon istentiszteletet tart, nyáron a templomban, télen a kézimunka-teremben. Az istentiszteletet a gyermekek magyar énekel nyitják meg, a tora kiemelése után pedig valamely tanító a hetiszakasz tartalmát ismerteti, egyuttal levonván belőle az erkölcsi tanulságokat. 3 gyermek a tórához lép, hogy a heti szidra 3 első szakasza felolvastassék, mire a gyermekek elmondják a muszaf imát és ezzel az istentisztelet véget ér. Megjegyzem, hogy mindig egy tanító az előimádkozó. Szóval igyekszünk az ifjúsági istentiszteletet a felnőttekéhez hasonlóvá tenni, hogy a gyermekkorban szerzett benyomások minél maradandóbbak legyenek.

Minden hónap utolsó vasárnapján a tanító-testület dr. *Steinhercz* Jakab igazgató elnöklete alatt értekezletet tart, melyen úgy a módszertani, valamint az iskolát érintő egyéb fontos kérdések alapos megvitatás alá kerülnek. Az értekezlet jegyzőkönyve mindig az iskolaszék elé terjesztetik. Az értekezlet ez idei jegyzője *Braun* Mór. — Az iskolaszéknek tagjai: *Hahn* Adolf elnök, dr. *Steinhercz* Jakab igazgató, dr. *Pataki* Ármin, *Bernstein* Sámuel, *Löwy* Jakab, *Frankl* Soma és a tanítótestület képviselője, ki egyszersmind az iskolaszékben a jegyzői teendőket végzi. Rendesen a IV. oszt. tanítója viseli ezen tisztelet, ki egyszersmind a „vezértanító“, kinek utján a tanítótestület az iskolaszékkel érintkezik. Az ifjúsági és tanítói könyvtárak még kezdetlegesek ugyan, de hála az iskolaszéki elnök buzgalmának, mind a kettő napról-napra gyarapodik. Az ifjúsági könyvtár 141, a tanítói könyvtár 113 kötetből és 106 füzetből áll. A tanítói könyvtár gyarapításához nagyban hozzájárult főt. *Szabó* Ferencz német-elleméri plébános ur, ki szíves volt a szerkesztésében megjelenő „Történeti és Földrajzi könyvtár“-ból 45 kötetet iskolánkunknak ajándékozni, mely ajándék különben is igen szép értéket képvisel. Fogadja a nemes adakozó e helyről is az iskola és a tanító-testület hálás köszönetét.

A beiratkozott gyermekek számáról, vagyoni állapotáról stb. a mellékelt statisztikai táblázat nyújt felvilágosítást.

Kimutatás a sz.-fehérvári izr. hitközs. elemi iskola tanulóiról az 1895/96. tanévben.

Osztály	A tanulók létszáma	Nemre nézve		Vallásra nézve		Nemzetiség szerint		Illetőség szerint		Tandijfizetésre nézve			
		fiú	leány	izr.	más vallású	magyar	más nemzetiségű	helybeli	vidéki	fizető	féltdíjas	negyedtdíjas	tandijmentes
I.	48	26	22	48	—	46	2	43	5	12	10	13	13
II.	50	24	26	50	—	49	1	43	7	19	6	8	17
III.	47	27	20	46	1	47	—	45	2	14	8	10	15
IV.	45	25	20	44	1	44	1	42	3	17	8	9	11
I—IV.	190	102	88	188	2	186	4	173	17	62	32	40	56

A mint ezen táblázatból kitűnik, a tanulók igen tekintélyes részét szegény gyermekek képezik. A hitközség — vagyoni viszonyai-
ból kifolyólag — nem tehet mást a szegény gyermekekért, mint
azt, hogy elengedi részben vagy egészben a tandíjat és ellátja őket
ingyen tankönyvekkel, a mi szintén igen szép összeget képvisel
minden évben. De nemes és magasztos feladatot teljesít a hitköz-
ségünkben fennálló két jótékonyági egyesület, az izr. „Nőegylet“ és a
„Krajezáregylet“, mely két egyesület élén özv. *Klein Józsefné* és
Deutsch Ignáczné úrnők állanak. Nevezett két egyesület, mely minden
részről anyagi és erkölcsi támogatásban részesül, már tekintélyes
vagyon fölött rendelkezik és ezen vagyonnak igen tekintélyes részét
arra fordítja, hogy minden évben a zord hideg idő beállta előtt
ellátja a szegény gyermekeket meleg téli ruhával. November 19-én
ő felsége a királyné nevenapján szép ünnepély szokott a község
disztermében lefolyni. Mily megható módon nyilatkozik a gyermeki
szív egész melege és hálája azon pillantásban, melyet jóltevőire
vet, midőn a részére kiosztott ruhát átveszi. Adja a Gondviselés,
hogy e két egyesület még nagyon sokáig gyakorolhassa áldásthöz
jótékonyosságát iskolánk szegény gyermekein.

Az iskola vagyoni állapota. Az iskolának külön vagyona
nincsen és a hitközség, mely az iskola pénzügyeit kezeli, kénytelen
jelentékeny összeggel hozzájárulni az iskola fentartásához. Alapít-
ványa csak egy van az iskolának (100 frt), melyet a múlt évben
Deutsch J. Adolfné úrnő tett oly czélból, hogy annak kamatait,
(melyeket alapító kiegészít 5 frtra), egy IV. osztályu szegény tanuló
élvezze, ki a bibliában kitűnő előmenetelt tanusít. Jövedelmi forrá-
sát az iskolának csak a tandíjak képezik, úgy, hogy a felek vagyoni
állapotuk szerint fizetnek 20, 10 és 5 frtot évente. Ezen tandíjakból
körülbelül 2350 frt jövedelem foly be, melyhez a városi iskolák
hittani díja fejében még körülbelül 300 frt járul. Ezen 2700 forint
bevéttel szemben a kiadások következők: 5 tanító fizetése à 700
frt, 3500 frt, fűtés és egyéb kiadások 450 frt; összesen tehát majd-
nem 4000 frt, úgy, hogy a község körülbelül 1300 forinttal járul az
iskola fentartásához.

Törekedtem, hogy az itt közölt monográfia hiven visszatük-
röztesse iskolánk múltjának minden fontos eseményét, valamint
hogy a jelenlegi állapotoknak is hű képét adjam. Adja a Minden-
ható, hogy iskolánk tovább haladjon és fejlődjék hazánk és feleke-
zetünk javára és hogy szerény munkájával némiképp hozzájárulhas-
son azon alaphoz, melyre a dicső magyar nemzet a második évez-
rednek is daczoló államépületének bástyafalait építi.

A losonezi izr. népiskola monográfiája.

Irták

Domber József és Eichler Jakab

tanítók.

A losonezi izraelita népiskolára vonatkozó adatok az 1851. év elejéig nyulnak vissza. Az azóta létezett iskolák fentartói részint magánosok voltak, részint a losonezi izr. hitközség. Az 1851. évtől 1864-ig nyilvános jellegű, engedélyezett iskolát tartott fenn *Maler Tóbiás*, a ki 1857 szept. 21-én Besztercebányán német tannyelvű iskolákra szóló tanképesítést nyert. Ugyanezen időben még más magániskolák is álltak fenn, a melyekben *Kramer Jakab*, *Ehrenzweig Adolf*, *Steiner Adolf*, *Geiger Albert*, *Róth Dávid* és *Lefkovics Péter* mint tanítók működtek. Ezen iskolákat a hitközség tőle telhető módon szívesen támogatta. Hogy azok mennyiben feleltek meg az igényeknek, az a rendelkezésre álló adatokból nem tűnik ki. Annál több adatot találunk a hitközség által 1864-ben életbeléptetett nyilvános iskolára nézve. Az irattárban megőrzött és az orsz. helytartótanács által 1865. évben jóváhagyott „Schulstiftungsurkunde” szerint ezen iskola három osztályból állott, a melyekben 3 tanító és egy kézimunkatanítónő, névszerint: *Maler Tóbiás*, *Sidon Sámuel*, *Hoffmann Sámuel* és *Maler Tóbiásné* működött. A tanítók közül *Maler Tóbiás* volt az igazgató-tanító 500 frt évi fizetéssel, a többiek fizetése 350—400 frt, a kézimunkatanítónőé pedig 100 frt volt. E fizetések azonban nem mindig szolgáltattak ki rendesen. Az iskola fentartására első sorban a tandíjak szolgáltak, a melyek közül a legmagasabb havi 4 frt, a legkisebb 75 krban volt megállapítva. Ehhez járult a tanköteles gyermekekkel nem bíró szülők megadóztatása is. Az iskola tananyaga szorosan az akkor érvényben volt

miniszteri rendeletek értelmében állapotott meg, ezenkívül azonban „talmud“-ot is tanítottak, mint nem köteles tantárgyat. Az énektanításra, mely mint rendes tantárgy szerepelt, külön óradíjas zene-tanító, *Haudó N.* dalegyleti karnagy nyert alkalmazást. Több ízben segédtanítói intézménnyel is találkozunk. Az iskolát ekkor 120—140 tanuló látogatta, köztük számos vidéki, kik a messzebb fekvő járásokból is hozzánk küldettek. Az iskolák bérházakban voltak elhelyezve, melyek rendszeren 2—3 szobából állottak, a melyekért évi 100—140 frt bért fizettek. A költségvetés átlag évi 200 frtot tett ki, mely részint a tandíjakból és az állami szubvenczióból, (évi 500 frt), részint pedig a hitközségi tagokra kivetett iskola-adóból fedeztetett. Külsőleg jól szervezett iskolának tűnik fel ezen intézet, azonban a kedvezőnek látszó jelenségek mögött tarthatatlan állapotok rejlettek. Alapja a tarthatatlanságnak első sorban a hitközség kedvezőtlen anyagi helyzete volt s ez okozta, hogy az iskola irányában elvállalt kötelezettségeknek vajmi nehezen felelhetett meg. Mindamellett — úgy látszik — a hitközség a legnagyobb erőfeszítéssel is fenn-tartotta volna iskoláját, ha a tanítók működése ellen nem merültek volna fel sürűbb panaszok. A hitközség másoló könyvében a legkülönbözőbb alakban jut kifejezésre a tanítókkal való elégedetlenség. Ez lehetett oka annak is, hogy a tandíjak nehezen folytak be, úgy, hogy a tandíjakra utalt iskolának folyton folyvást a közigazgatási közegeknél van dolga a hátralékok behajtása végett. Az évenként mutatkozó deficit súlyosan nehezedik az akkor nem népes hitközség vállaira, mely 1868-ban mindössze 100 tagból állott. Magasabb állami szubvencziót a tankerületi igazgató sem eszközölhetett ki. Ezen súlyos okok és azon körülmény, hogy az iskola-helyiség bérlése is sok bajjal járt, lassankint megérlelték az iskola végleges felosztatásának tervét. Nagyban hozzájárult ezen iskolának 1872-ben tényleg bekövetkezett felosztatásához azon körülmény is, hogy az oroszok által 1848-ban felgyújtott és tövig leégett templomának újraépítése következtében a hitközség kénytelen volt nagyobb kölcsönt felvenni, a melynek törlesztése anyagi erejét tökéletesen igénybe vette. A tanulók ekkor a helybeli állami és egyéb népiskolákban, de részben újból nyitott zugiskolákban is nyertek oktatást. Hogy milyen volt a közfelfogás a felekezeti oktatás szükségességéről, azt legjobban tünteti fel a 16/1877 számú elnöki levél, mely szerint „csak a templom felépítése következtében reánk nehezédő súlyos adósság terhe, nem pedig a felekezeti iskola iránti közöny vagy áldozatkészség hiánya kényszerítette a hitközséget a 10 éven át legnagyobb erőmegfeszítéssel fentartott nyilvános elemi iskolának beszüntetésére“.

Ennek megtörténte után az 1873—74. tanév elején *Freudenberg* Antal volt füleki tanító nyitott helyben nyilvános jellegű felek iskolát, mely mindaddig fennállt, míg a hitközség ez ügyben saját körében újból nem intézkedett.

Hogy a hitközségben a nyilvános felekezeti iskola szükségességéről meg voltak győződve, abból is láthatjuk, hogy 1878-ban, midőn a hitközség anyagi helyzete némileg javult, csakhamar újból életbeléptette négyosztályu elemi népiskoláját, a melyről az 1878—79-ik évi első iskolai értesítő a következőket mondja: „Belátták községünk értelmesebb tagjai, hogy az állami elemi iskolába járó izraelita tanulók korántsem nyerhetnek felekezeti célunknak megfelelő alapos hitoktatást és ezért elhatározták, hogy a már 9 évig fennállott felekezeti tanoda ismét helyreállíttassék“. Az intézetet a község ideiglenesen ismét bérhelyiségben helyezte el, de egyuttal hozzálátott egy iskolahelyiség felépíttetéséhez. Az 1881. év október hó 1-én az új iskolaépület, az intézet létrejöttét ismertető emlékirat felolvasása mellett, ünnepélyesen felavattatott. Az 1883—84. tanévi iskolai értesítőben ezen iskola építtetésére vonatkozólag a következőket olvassuk: „A tanulók számának mindinkább szaporodása (1878-ban 173, 1883-ban 247 tanuló volt) és azon körülmény, hogy iskolánk igen sok vidéki, különösen tót- és németajku gyermeknek lett kéréselt helye, ama határozatra készítette iskolaszékünket, hogy egy a kívánalmaknak teljesen megfelelő iskola építését határozza el“. Ezen iskola 15 évi fennállása már magában is bizonyítja, hogy létalapja és létjoga van. Az egyedüli népiskola ez Losoncz városában, mely nem osztatlan, hanem minden osztálya számára külön tanítóval bír. Öt tágas, 60 négyzetméter területű és 240 köbméter térfogatu tantermekkel, nagy, bekerített és befásított udvarral, mely 200 négyzetméter területtel bír s a melynek egyik részén ryári tornatér van, igen jó benyomást tesz. 15 év alatt ezen intézet külsőleg nem igen változott. A tanulók zömét, kiknek száma 220—240 között váltakozik, most is a losonczy izraelita családok gyermekei képezik és most is keresett iskolája ez a környék izraelita lakóinak. A tanulóknak körülbelül 25%-a a vidékről kerül ide, kiknek nagy része nem magyar ajku lévén, itt magyarosodik meg. Az iskola általános tanterve elejétől fogva magas igényekkel állapíttatott meg. „Iskolánk tanterve — olvassuk az 1884—85-ik évi értesítőben — olyan anyagot ölel fel a négy, illetve öt osztályban, mely a népiskola ötödik illetve hatodik osztályának felel meg“. Ez azonban csupán a miniszteri tantervben előirt tárgyakra vonatkozik, mert ezenkívül — ide nem értve 3 hittani órát — héber és német tantárgyak is taníttatnak összesen 39 órában hetenkint, a melyekből az alsóbb osztályokra

héber óra 4—7, német óra a II-ra 3, a felsőbbekre héber óra 8—7, német óra 5—5 jut. Ezen tanterv keresztülvitelének nehézsége csakhamar kitűnt, úgy hogy azon segitendő, az I. osztály elé egy előkészítő u. n. kezdő-osztályt állítottak fel, melyet azonban néhány év után ismét beszüntettek. Ugyancsak rövid ideig állt fenn az 1887—88. évben szervezett V-ik leányosztály is és az e czélra az iskolához épített külön tanterem hitközségi irodának alakíttatott át. Ezen iskola történetében a kísérletezéssel különben is gyakran találkozunk. A 15 év alatt többféle rendszert próbáltak ki a tanítóknak az osztályokba való beosztására nézve. Kezdték az osztályrendszeren, majd részlegesen felmenő, később a magasabb osztályokban a szakrendszert alkalmazták, míg végre az 1891. évben a fellépő-rendszert fogadták el, s azóta e tekintetben változás nem történt. Az iskolában két ízben nyílt meg külön héber tanfolyam és pedig az 1890—91-ik tanévben, mint *Freudenberg* Antal tanítónak külön kurzusa és az 1892—93-ik tanévben mint a hitközség kebelében alakult „Talmud-Tóra“ intézménye. Az 1890—91-ik évben *Sobel* Leo zenetanító hegedűtanfolyamot nyitott iskolánkban, e tanfolyamok azonban, mint az elemi népiskolával szervesen össze nem függő vállalkozások csakhamar megszűntek. Különböző eljárások alá esett a vizsgálatok megejtésének módja is. Az 1878—79-iki értesítő még félévi vizsgákról szól, majd csak évváró vizsgálatok folytak, de 3 napig tartottak, míg az 1893—94-ik tanév óta valamennyi osztálynak vizsgái külön-külön tanteremben, egy nap alatt megejtetnek s mint az előző években, ez alkalommal most is a leányok kézimunkái a kézimunka-teremben közszemlére vannak kitéve. Szükségtelen megjegyeznünk, hogy az említett kísérletezések korántsem váltak kárára az iskola fejlődésének. Ezt annál inkább állíthatjuk, mert a szak-, valamint a közvélemény mindenkor jó iskolának tartotta ezen intézetet, *Ebeczky* Emil, *Komjáthy* Anzelm, *Kosztka* Mihály nógrádvármegyei kir. tanfelügyelők látogatásaik alkalmával mindenkor dicsérőleg nyilatkoztak az iskoláról s ezt hivatásának magaslatán állónak találták, a mint ezt az intézet évkönyvében és évi értesítőiben feljegyezve találjuk. A losonezi állami főgimnázium legjobb tanulói közé tartoztak mindenkor az iskolánk-ból kikerült növendékek. A *hitközség elnöksége* évi jelentéseiben mindig elismeréssel számol be az iskola működéséről. A közvéleményt tolmácsoló *helyi sajtóból* csak a következőket közöljük „Ez a jónevű iskola az idén nem adott értesítőt. (Az akkoriban hozott határozat folytán évenként csak a tanulók érdemsorozata adatik ki, bővebb értesítő pedig minden 5 év után.) Megszoktuk már, hogy mind tartalmasabbá váló értesítőivel mintegy mintául szolgáljon.

Reméljük, hogy jövőre találkozni fogunk szokott magvas tartalommal régi ismerősünkkel, az izr. elemi népiskolával. Hogy az iskola a szülők osztatlan bizalmának örvend, bizonyítja az is, hogy a körülbelül 300 izraelita család közül csak vajmi ritkán akad egy, mely gyermekét más iskolába járatná. A terjedelmes, szép és hygieniailag kedvező fekvésű iskolaépület már magában is vonózerőt gyakorol. Az iskoláztatással járó költségeket a hitközség a legnagyobb méltányossággal és áldozatkészséggel könnyíti meg. A tandíjak kiszabásánál a vagyoni állapot dönt. A legkisebb havi tandíj 35 kr., a legmagasabb 4 frt. E mellett a tanulók 25%-a tandíjmentes és a szükséges tankönyvekkel is ellátja őket. Vállvetve az izraelita nőegylettel felruházza a szegény tanulókat. Az iskolaépületet évről-évre tatarozza, az udvarban szép kertet gondoztat, melyet a gyermekek ismereteinek gyarapítására más-más növényzettel ültet be. A tanítók anyagi helyzetét fokozatosan javítja. Fizetésök jelenleg évi 600 frt és 10%-os ötödéves pótlék. Az iskola belső felszerelésére is mindenkor kiváló gondot fordít a hitközség. Erre nézve jellemző, hogy csupán a szemléltető eszközök gyarapítására állandóan évi 60 frt van megállapítva, de e mellett egyéb, az iskolai élet emelésére hasznosnak mutakozó célokra külön összegeket is fordít. Így pl. az énektanítás és az iskolai ünnepélyek emelésére 120 frton harmoniumot szerzett be. Jóllehet, hogy az iskolának alapítványai nincsenek, mégis mindenre áldoz, a mikor az iskolai oktatás intenzivitásának emeléséről van szó. Iskolaszertárunk oly bőven van felszerelve, hogy már az 1890. évben rendezett nógrádmegyei tánszerkiállításon elsőrendű diszokmányt nyertünk. Az iskolai padoknak felette fontos kérdését ugyan még nem oldotta meg, de az iskola ezen foglalkozásán társadalmi uton iparkodik segíteni és erre így már 360 frtnyi összeget teremtett. Az *iskolaszék* éber figyelmet és kitartó munkásságot fejt ki az iskola körül. Gyakran tart üléseket, a melyeken az iskolai ügyeket meleg érdeklődéssel és behatóan tárgyalja. A tanításokat a tagok rendszeresen látogatják, észleléseiket a látogatókönyvbe jegyzik és az iskolaszéki üléseken tudatják. Az iskolaszék, úgy a saját, valamint a tanító-testület tanácskozmányaiból kiinduló életrevaló eszméket felkarolja és keresztülviszi. A tanítók érdekeit is mindenkor támogatja. Nem csekély mértékben járulnak hozzá az iskolai élet fejlesztéséhez egyesek is. Így pl. kizárólag a beiratások alkalmával történő adakozásokból, melyek évenként 30—40 frtot tesznek, létesült az iskolai könyvtár; a szertár is gazdagon bővült egyesek adományaiból.

Serkentőleg hatnak a tanulókra is az egyes iskolabarátok ajándékai, melyeket jó tanulók kitüntetésére adni szoktak.

Az iskolában tanított tantárgyak megfelelnek a miniszteri tantervnek. A héber tantárgyakból, beszámítva az 1 órai hit- és erkölcs-tant, az I. osztályra 4, a II-ra 8, a III-ra 8 és a IV-re szintén 8 óra esik olyformán, hogy a bibliafordításra osztályonként négy, illetve 5—5 óra jut. A heti tanórák száma az I. osztályban 24, a II-ban 28, a III-ban 29, a IV-ben 30, de ezen időn kívül a torna a II. osztálytól kezdve heti két órában, a női kézimunka pedig az I. osztályban 6, a II-ban és III-ban 5—5, a IV-ben pedig heti 8 órában gyakoroltatik.

Az iskolai élet mozzanatai közül a következőket tartjuk megemlítenedőnek:

1. Részint a földrajzi és természetismereti tanítás kiegészítéseül, részint testgyakorlási szempontból kirándulások rendeztetnek. És e tekintetben Losoncz határának nagy változatossága, erdei, rétei, mocsarai, hegyes-völgyes, patakoktól szeldelt területei igen bő anyagot szolgáltatnak, úgy földrajzi, mint természetrajzi tapasztalatok szerzésére.

A városunkban itt-ott állomásozó állatseregleteket vagy más kiállításokat az iskola növendékei tömegesen szokták meglátogatni.

2. A vallásos élet emelésére szombatonként, a zord téli hónapok kivételével, továbbá a tanév megnyitása és bezárásakor, chanukakor iskolai istentiszteletet tartunk.

3. A történelmi tanításból folyó eredmények megkötésére, valamint a hazafias érzelmek ápolására az iskolai évre eső nagyobb nemzeti ünnepeket iskolai ünnepélylyel tartjuk meg.

4. Tanítói értekezletet havonként és pedig az iskolaszéki ülést megelőzőleg, tartunk. A rendes tanítói értekezlet tárgyai: a) jelentés az osztályokról; b) az esetleg felmerült különösebb iskolai esetek megbeszélése; c) indítványok, szükségesnek mutatkozó intézkedésekre nézve (pl. újabb taneszközök vagy könyvek beszerzése); d) paedagogiai könyvek ismertetése stb.

Ezen iskola körül a hitközségi-, az iskolaszéki elnökök-, az iskolai igazgatók mindenkor áldásos tevékenységet fejtettek ki. A hitközség jelenlegi elnöke: *Sternlicht* Vilmos. Az iskolaszék elnöke: dr. *Keszler* Lipót. Iskolánk igazgatója: főt. dr. *Spira* Salamon.

Iskolánk tanítói voltak: *Schwarcz* Károly, *Rosenfeld* (Révai) Miksa, *Freudenberg* Antal, *Schwarz* Karolina, *Herz* Róza, *Sasvári* Béla, *Lusztig* Lajos, *Trosztler* Aranka, *Francissi* Olga, *Barta* Lajos, *Styaszny* G., *Polgár* József, *Luczer* Janka. A tantestület jelenlegi tagjai: *Domber* József, *Heksch* Ignác, *Eichler* Jakab, *Oppenheimer* Vilma, *Goldberger* (Domber I.-né) Paula, *Goldner* Jakab.

Ezek a losonczy izraelita iskolára vonatkozó lényegesebb adatok. Kitűnik belőlük, hogy a losonczy izraeliták hitközségi életének a felekezeti iskolázás szerves részét képezi, továbbá, hogy a hitközség mindenkor áldozatkészséget tanusított az iskola fentartása és fejlesztése érdekében és ez reményt nyújt arra is, hogy a korral lépést tartva mindenkor meg lesz a fogékonyság, az érdeklődés és áldozatkészség az esetleg még szükségesnek mutatkozó intézkedések életbeléptetésére.

A makói izr. hitk. tanügyének története.

Irta

Schlesinger Lipót

tanító.

1780—1851.

A makói izr. hitközség az irattárában meglevő legrégibb okmányai alapján másfél évszázad óta áll fenn mint elismert, önálló egyház. Másfél évszázad óta törekedtek vezérei a zsidó felekezet hármass rendeltetését teljesíteni. „Thóra, avaudach ug'milasch chaszodim“, — az isteni tannak erkölcsnemesítő és észedző hatását nemzedékről nemzedékre átvinni, Isten tiszteletére hajlékot emelni, kegyes tettekre indítani és buzdítani — ezen hármass feladat lebegett mindenkor hitközségünk vezérlő egyéniségei előtt és ezen magasztos törekvés vezérelvként található hitközségünk multját feltüntető adatainkban.

Hogy az oktatásügy eleink kiváló godjai közé tartozott, bizonyítják azon számos határozatok és intézkedések, melyek az ifjuság czélirányos tanítására vonatkoznak. Midőn hazánk legnagyobb részében alig volt izr. hitközség, hol a szorosán vett hittani tárgyakon kívül más világi ismeret is taníttatott volna, hitközségünknek már 1787. évi október 1-én felvett jegyzőkönyvében találjuk az elemi iskolát felemlítve, melyben tanítójakép *Lieszauer* jegyző említtetik s így a kir. helytartóság 1788. évi november 24-én kelt 49,085/4586. sz. rendelete, melynek értelmében házassági engedély csakis elemi iskolát végzett egyénnek adható, már meglevő intézményre akadt a makói izr. hitközségben. Felemlítésre méltó e helyütt azon legmagasabb helyről, 1788-ban érkezett intézkedés, mely szerint tanítók a türelmi adó kötelezettsége alól felmentetnek, mi által a világi tudományok megszerzésének szükségessége praegnans módon nyert kifejezést. Az ezen iskolákban a mult században végzett tananyag után hiába kutatunk, épp oly kevésbé nyújthatunk felvilágosítást az iskolának fentartási költségeiről. Ugy látszik, hogy az elemi tanító tandíjat szedett iskolába járóktól, míg a hit-

község helyiségről, fűtésről és a teljesen szegény avagy elárvult gyermekek tanításával járó költségek fedezéséről gondoskodott, mely állítás igazolásául felhozom az 1788. évi május 8-án hozott végzést, mely szerint az elemi iskola fűtésére 8 frt szavaztatott meg, az árvák és a teljesen elszegényedett tanulók oktatásával járó hitközségi hozzájárulásról szóló adatokkal pedig később találkozunk. A tanítókra nézve meg kell különböztetnünk a szorosan héber tanítással foglalkozó, sok esetben országos hírű rabbijainkat, illetve talmudtanítóinkat a világi ismeretek oktatására hivatott elemi (u. n. normál) tanítóktól, mely utóbbiak közül egyszerre csak 1. legfőlebb 2 tanító működött, míg a hittani tárgyak tanításával sokkal többen foglalkoztak. A világi tárgyak oktatása majdnem fele részében oly tanítókra bízott, kik a jegyzői teendőkben is jártasak lévén, azokat szakszerűen és a kornak megfelelően végezték hitközségünkben, mely az akkori közjog szerint saját igazságszolgáltatással bírván, nagy befolyásnak és tekintélynek örvendett köreikben. Így a hirneves, hazafiságáról és jótékonyságáról közmondásossá vált *Schweitzer* Fábián jegyző lett 1809. évben a normaliskola vezetésével megbízva, az a férfiú, a ki életének javarészában hitközségünk vezére volt, ki a héber nyelven kívül gyönyörűen és kifogástalanul irt magyar nyelven is, s ki valószínűleg a 30-as évek végéig a világi tantárgyak oktatója volt hitközségünkben. Azonban a műveltség haladásával a tanítók száma is gyarapodott hitközségünkben, a mennyiben már 1840 november havi adat szerint a hitközség előterjesztéssel élt a főt. kath. esperes urnál, hogy *Schönberger* Móricz és *Berger* József tanítók közül az egyiket végleg kinevezze. Ugy látszik, hogy az első neveztek ki, legalább erre enged következtetni azon szerződés, mely a hitközség 1842. évi okt. 3-án kelt jegyzőkönyvébe be van iktatva s melynek szó szerinti szövege:

„*Schönberger* Móricz helybeli község tanítójával kötött szerződés foglalata. Az 1833. évi április 9-én költ s felsőbb helyen erősített Tanítói fizetés nyomán esztendei készpénz fizetése a Tanítónak pengő pénzben 104 frt, vagyis váltóczédulába 260 for. továbbá az ottan érintett szabad quártélja itten esztendőnkint 56 frt. o. és az elegendő tüzrevalója évenként 30 vftba állapittatik meg, mely után

2 szor) a fentnevezett *Schönberger* tanítónak sorsa előmozdítása tekintetéből a szegényebb sorsú és árva növendékek a héber vallásban oktattatok is kötelességül tétetvén, miszerint azokat a Nemzeti Iskolai órákon kívül, hűségessen és szorgalmatossan héber nyelven a vallás ágazatokra a megelégedésig tanítsa oly nyilvános

kitétel mellett, hogy annak ára megvizsgálására és jóváhagyás nyilvános próbatételek útján helyb. Izr. Rabinus ur felügyelvén, csak ennek lelkiismeretes előadása után legyen érdemes a nevezett Tanító éppen csak e czélból adandó hetenkénti pforint mellesleges fizetésére mellybeli fizetésnek hozzájárultával lészen nekie hetenkint 4 pengő vagyis 10 vfort.

Melyek következtében a midőn én alólirott Tanító valamint magamat a fent érintett és előmbe szabott kötelességek lelkiismeretes, szorgalmas és szoros teljesítésére kötelezem“.

6 évi munkálkodás után *Schönberger* elhagyta működése körét, helyét átengedvén *Riesz* Leopold tanítónak, kit *Makra* Imre róm. kath. esperes 1846. évi június 2-án az izr. nemzeti elemi tanodába kinevezett, miután ezen korban országszerte az u. n. nemzeti iskolák a róm. kath. esperesek, illetve alesperesek felügyelete, igazgatása alatt állottak. *Schönberger* a hittanítóktól évi 72 o. é. forintot élvezett, növendékeiknek a világi tantárgyakban való oktatásért. Ezen iskola ezen időszakban 3 osztálynak volt elismerve a hatóság részéről, melyet a hitközség az által is támogatott, hogy 1847. évi október 1-én hozott végzése szerint: „minden hitk. haszonbérő az illető növendékek boldogabb fentartásául minden forint haszonbér után egy garast a gondnoknak átadjon.“ Ezen elemi iskola azonban csak szükségbőli intézménynek tekintetett és oly növendékek látogatták, kik külön hittanítóknál töltötték a nappalok legnagyobb részét és csak 1—2 órán át foglalkoztak naponta világi tárgyakkal.

A mellett a hittanítók egy része közismeretekre is tanította a növendékeket és így elvonta azok egy részét a hivatalos normáltanítóktól, kiknek megélhetése nagyon ingatag alapon állott és kiknek tanítási eredménye vajmi csekély lehetett. Ezen indokból szólalt fel az 1848. évi ápril 20-án tartott előljárási ülésben *Stern* Simon községbíró, a ki azt adta elő, hogy „már jelen lenne azon időpont, miként az e községben felserdülő ifjúságra figyelem fordíthatnák, azoknak nevelésére oly oktatók helyeztetvén be, kik valamint a vallás ágazataiban, úgy a korszakhoz mérsékelt tudományokban is jártasak lévén, a község várakozásainak mindenben megfelelnének, annál fogva kívánja, hogy ezen előadása végzésileg fogadtassék el“, mely indítványt az ugyane hó 22-én tartott közgyűlés egyhangulag helyeselte is.

De a szabadságharcz a közművelődés iránti hajlamot egyelőre megvalósítani nem is engedé — inter arma silent musae — csak elodázta az öntudatra ébredt kedélyeknek a korszerű nevelés és a czélirányos oktatás iránt hitközségünkben meglevő törekvéseit. Hazánkban az egyenlőség, testvériség és szabadság megteremtésében

kitört vulkanikus mozgalmak csak a haza iránti kötelmekre buzdította a makói izraelitákat, a tanügy helyt engedett az emberiség legfőbb kincsének, a haza megmentésének, a haza oltára volt az, melyen az izraeliták akkor áldoztak, mit *Haynau* oly jól jegyzett meg magának, mert midőn hazánk sorsa végzetessé vált és osztrák tábornokok a polgárok kormányzásával lettek megbízva, a hazafiúságukról bevádolt izraeliták hadisarczczal rovatlak meg.

Az országos vihar után beállott mélységes csend éveiben hitközségünkben is a régi rendszertelenség folytatódott, melynek képét következő adatok szolgáltatják az 1851. évi február 20-án tartott ülés jegyzőkönyve szerint.

A tankötelesek száma 264 volt, köztük 153 fiu, 111 leány, kik közül 148 fiu és 20 leány tényleg iskoláztatott, ezeknek oktatását *Riesz* Leopold normáltanító 364, *Oravecz* Leopold 100, *Szamueli* Jakab 60, *Steinhardt* Leopold 166, *Steinhardt* Uriel 200, *Löwi* Dávid 100 p. forint bevallott évi fizetés mellett, utóbbiak első sorban, mint vallástanítók látták el s pedig leginkább magánlakásaikban, miután a hitközség csak 3 szobát bocsátott az iskola rendelkezésére. Az akkori följegyzés szerint történik az oktatás héber, német és magyar nyelven egyedül a közönséges elemi oktató által, átaljában pedig a nevezett tanítók a szülék és közönség várákozását, a mennyiben a nevelésre legkisebb figyelmet sem fordítanak — ki nem elégítik.

Ebben találjuk az akkori közvéleményt kifejezve a hitközségi oktatásügy tekintetében és ezen szomorú állapotok megállapítása az addig közönyös kedélyeket munkára serkenté és az 1846. évi ápril 20-án kelt, főntebb említett határozat életbeléptetése mindinkább sürgettetett, férfiak mint *Polyak* Alajos, *Mannheim* Farkas, *Stern* Ede, *Snabel* Leopold, *Graner* Ignác, *Reiner* Mátyás, dr. *Abeles* József műveltségökkel és tudományukkal nem türheték nyugodtan a nemzedék visszamaradását, ők a hitközség jövőjét leginkább biztosítva látták oly intézmény létesítése által, mely az ifjúság valláserkölcsös nevelése mellett, annak korszerű, hazafias oktatásával oly alapot létesítsenek, melyen a hitközség jövője épülvén Isten és a haza iránt kötelességeit teljesíthesse, minden jó, nemes és magasztos iránt fogékony legyen. Ezen elvek helyessége a hitközségben egyre nagyobb tért hódított és az előljáróság látván és tapasztalván a tanügy előbbrevitele iránti kedvező közhangulatot, a hitközségi iskola felállításával komolyan foglalkozott. Ezen időtáiban tartózkodott városunkban a nagy tudományu volt szegedi rabbi, jelenlegi fejmegyei nagybirtokos, *Pillitz* Dániel ur, hozzáfordult 1851 szeptember 20-án a helyi körülményeknek meg-

felelő tanterv elkészítése iránti kérelmével az előjáróság. *Pillitz* ur 1851 okt. 2-án kelt levelében helyeselve az előjáróság intenczióit, hivatkozik a helyi körülmények iránt való tájékoztatatlanságára és csak általános tanácsokkal szolgál az összes gyermekek beiskolázása, az osztályok száma, a tanítók választása tekintetében. Három dolgon alapszik az iskola — kifejti *Pillitz* ur — a tanítók alkalmazásánál követendő legóvatosabb eljáráson, a tanítók fizetésének legbősegebb kiszolgáltatásán és a tandíjak legcsekélyebb voltán, vagyis a legjobb tanítókat kell alkalmazni, őket anyagi gondoktól megkímélni és csekély tandíj által a közönséget gyermekeik iskoláztatására bírni.

Ezen általános elvek azonban nem elégitették ki előjáróságunkat, bizalommal fordult tehát saját véréhez, Arad tudós főrabijához, *Steinhardt* Jakab urhoz, ki Makón gyermekkorát, ifjúságát töltötte és tudományossága által országos hirre vergődven, 1845 óta mint az aradi izrael. hitközség főrabija áldásdúsan működött, ő legjobban ismerte a makói viszonyokat, hisz az ő atyja boldogult *Steinhardt* Leopold 1818 óta működött helyben, mint vallástanító, itt szívta magába a tudományok iránt való lelkesültségét, itt hallgatta ő nagy tudósunk, néhai *Ullman* Salamon főrabink talmudfejtegetéseit és innen szárnyra kelvén akadályt nem ismerő buzgalomával és lángeszével a profán tudományokat elsajátította, korszerű működésével az egész vidék haladásának irányt adott. A hitközség kérelmére készséggel elkészíté 1851. évben a makói izr. főelemi tanoda föllállításának tervezetét, melyből következőket közlöm:

Általános határozatok.

1. §. Az izrael. főelemi tanoda a tanköteles izrael. ifjúság oktatására szolgáló nyilvános tanintézet, melyben a) az ezen iskolákra szigorúan előírt tantárgyak és b) az izrael. vallástan és héber tantárgyakban az iparos, avagy kereskedői pályákon megkivántató terjedelemben tanítandók.

2. §. Az izrael főelemi tanodában a nélkülözhetetlen magyar nyelvvel szaporítandó tananyag földolgozandó 1 előkészítő, 1 első, 1 második, 2 tanfolyamból álló harmadik és negyedik osztályokban, tehát a tankötelezettség 7 évre terjedjen.

3. §. A makói izrael. hitközség köteles az intézetet saját költségén felállítani és fentartani.

T a n t e r v.

11. §. Az elemi főtanodák számára előírt tananyag itt teljes mértékben dolgozandó fel, a kötelező tantárgyakra kiszabott idő nem kevesebbithető.

12. §. A hivatalos tantervben foglalt tantárgyakon kívül tanítandók még.

- a) izrael. hit- és erkölcstan,
- b) a biblia héber szövege (szemelvényekben),
- c) héber nyelvtan,
- d) az izraeliták története,
- e) a magyar nyelv

és mint nem kötelező tantárgyak:

- f) ének és
- g) könyvvitel. (Ez utóbbi azonban csak a IV. fuosztály II. évfolyamában.

T a n i d ő.

15. §. A tananyag szaporítása következtében a tanítás délelőtt 8—12 és délután 2—5 óra között foly, heti szünetek kedd és péntek délután tartatnak.

Iskolai fegyelem.

33 §. Az intézet főfeladata nemcsak abban áll, hogy az ifjúság a szellemiekben haladjon, hanem főleg, hogy a tanulók vallás-erkölcsi nevelésben részesüljenek. Az iskola a növendékek legnagyobb részének egyetlen oktató intézete, tehát nevelőleg is hasson, vallás-erkölcsi humánus érzület fejlődésére és képzésére, nemes érzések és törekvések keltésére, az erkölcsi akarat erősbbítésére különféle eszközök által befolyhat és egyetlen ily eszközt nem szabad használatlanul engedni.

34. §. Ezen tekintetben nemcsak az iskolai fegyelem általános szabványai figyelembe veendők, hanem azon körülmény is megszívelendő, hogy a növendékek apái legnagyobb részt mint vándorló kereskedők a városon kívül tartózkodnak és így gyermekeik állandó felügyelet nélkül az iskola nagyobb gondjaira vannak utalva.

35. §. Különös figyelmet fordítsanak a tanítók a tanulók külső megjelenésére, testi magatartására és nyelvezetére, hogy a zsidók régebbi politikai és társadalmi helyzetéből keletkezett fonákságok eltűnjenek és korszerű eszmék, a menyiben a vallásossággal és erkölcsös felfogással nem ellenkeznek — terjedjenek.

T a n i t ó k.

38. §. A tanítást eszközli 4 tanító, 1 segédtanító és 1 rajztanító, a IV. osztály tanítója az igazgató.

39. §. Ezen rendelkezés ki nem zárja a szakrendszer részbeni alkalmazását, különösen a felsőbb osztályokban.

42 §. A tanítók egyikének szépirónak, másikának ének- és zene-értőnek, de valamennyinek a héber nyelvben jártasoknak kell lenniök.

A 43—48. §. a tanítók alkalmazását és elbocsátását, a 49—51. §. az iskola igazgatását, az 52—54. §. a főtanító jogait és kötelességeit, az 55—64. §. az iskolaszék feladatát tárgyalják.

Ugy látszik, ezen tervezet köztetszéssel fogadtatott, az abban foglalt eszmék termékeny talajra akadtak haladni vágyó hitközségünkben, az ige testté lön: A makói izr. község tanácsa 1851. évi október 20-án tartott ülésében az elemi főtanoda föllállítását határozatkép kimondván, igazgató-főtanítónak egyhangulag *Steinhardt* Márk urat választotta. Az ifjuság korszerű, hazafias szellemben való nevelésének csarnoka megnyitott. Ezen iskolához tanítókul alkalmaztattak *Back J. W.*, *Lengyel* Adolf és *Hönigsfeld* urak. Tudni vágyó ifjuságunk nemsokára megnépesíté a tudományok csarnokát, melyben megtanulta Istent imádni, a hazát szeretni, a tudományt kedvelni és megbecsülni.

Nemsokára félszázados multa tekint vissza iskolánk, nemzedék nemzedék után meritett itt az örök élet forrásából, az igaznak és jónak kutfejéből és hitközségünk nem riadva vissza áldozatoktól, évtizedeken át ápolta és fentartotta intézményünket, az iskolát.

Iskolánk története 1851-től a mai napig.

A makói izr. hitközség tanügyének története a jelen század második felében *Steinhardt* Mark igazg. főtanító lánglelkű törekvéseivel, soha el nem lankadó buzgalmával és csodálatos munkarejével szoros kapcsolatban áll. Szinte korszakalkotóvá vált az ő működése a makói zsidóság kebelében, mely felismerve az ő nemes hevét a művelődés terjesztésében, dicséretes áldozatkészségében soha nem fukarkodott az iskola anyagi szükségleteinek fedezésében, mert a hitközség vezetői belátták, hogy az iskolának eszményi feladata *Steinhardt* Mark működésében biztosítva van. Nehány lelkes, buzgó tagja a hitközségnek, belátva, hogy a hittani tárgyak bármily tág terjedelemben elsajátított ismerete nem elégitheti ki a gyakorlati élet követelményeit, Nagylakról, hol *Steinhardt* Mark mint nevelő működött, meghívta a makói tanügyek rendezésére, a felburjánzott fonákságok eltávolítására, egy új nemzedék nevelésére oly jövőbeli hitközség érdekében, mely bölcsseink szerint a vallásosságot a kor követelményeivel össze tudja egyeztetni. S ki lett volna hivatottabb ezen magasztos feladat teljesítésére, mint *Steinhardt* Mark, ki Makón születvén, ismerte a talajt, melyen építenie kellett, ki

ismerte a bizalmatlankodókat, kik a modern iskolától féltették hagyományos nevelési rendszertelenségeiket, ki azonban bizott azon néhány lelkes férfiuban, kik felismerve a kor szózatát, tőle várták ezen siralmas állapotok megváltoztatását. Ő, ki ifjukorát a helybeli szűk látkörű magániskolákban töltötte, de a ki lánglelkével tudomány után szomjuhozva, daczolt a szegénység átkával, Pozsonyban, a zsidó tudományosság Mekkájában 20 éves korában magánszorgalom útján a gimnázium összes évfolyamait kitüntetéssel végezte, tanítói képesítést nyert, ugyanott a magyar nyelvet a pozsonyi mindkét árnyalatu izr. iskolában tanította.

A széles látkörű férfiú, ki a közszabadság szellemi harczaiban részint mint országgyűlési tudósító, részint mint ujságíró eredményesen részt vett, az 1848/49-iki önvédelmi harcban a tollat a karddal cserélte föl és hazafias érdemei itt is felismertetvén, főhadnagyi rangra emeltetett és csak a szabadságharc végeztével tette le a fegyvert — bujdosott a diesteljes mult után, vigasztalan jövőbe tekintve. Nagylakon menhelyet találván, nevelői feladatának élt és hazafias keserveit buvárkodással, újabb tudományok szerzésével üzte el, miben nagy segítségére volt *Haán* Lajos akad. tag, későbbi b.-csabai ev. esperes, ki gazdag könyvtárát rendelkezésére bocsátotta. Örömmel engedett szülővárosa izr. hitközsége hívó szózatának, hogy itthon tudományának gazdag tárházából meritve, oly nemzedéket neveljen, mely nyelvben és érzületben magyar, ismeretekben jártas és hitéhez hű legyen. És már működésének első éveiben sikerült neki tanítótársaival egyetemben az iskolai viszonyokat hitközségünkben teljesen átváltoztatni, a tanügyet hitközségünk összes tagjaival megkedveltetni és első sorban az összes hatóságok jóindulatát az iskola iránt felkelteni és biztosítani.

A szülők, kiknek gyermekei rövid pár év alatt, úgy szóval, mint írásban a magyar és német nyelvet elsajátították, kik a földrajz, történelem, természettan, számtan, könyvvitel összes fogalmaival megismerkedtek, kik a multak mulasztásait pótlándók, napi 8—9 órai oktatásban részesültek, lassanként felhagytak a rendes iskolázás iránti idegenkedésükkel, 13—14 éves korukig járatták gyermekeiket iskolába, mely évről-évre gyarapodott népességben, terjedelemben és tekintélyben egyaránt. A hitközségi előjáróság nem is fukarkodott az elismeréssel, mint ezt az 1855 ápril 1-én kelt okmányában kifejezi.

Ily hangulat uralkodott az iskola iránt hitközségünkben, ily magas polczra emelé a buzgó törekvés, az akaraterő és a hazafias gondolkozás. A tanügy megkedveltetésében hatályosan részt vettek úgy a püspöki hatóság, mint legfőbb tanügyi forum, valamint a köz-

igazgatás legmagasabb tényezői is. Így 1852 szeptember 4-én *Havas Sándor*, csanádmegyei cs. kir. titkár tanuságot tesz ugy maga részéről, valamint a megyei főnök nevében, hogy „az 1851—52. tanévre eső első próbatét alkalmával (1851 augusztus eleje), a növendékek-nél ismeretek dolgában oly előmenetelt tapasztalt, hogy várakozását teljesen kielégítette s bár a többi két tanító is dicsérettel járt el tisztében, mégis ezen elemi főiskolának felvirágoztatását, a növendékek haladását *Steinhardt Márk* ur érdemeül tudja be, ki is ezen tanodának igazgatását és a főbb tárgyakban való oktatást mult évi november 14-én átalvevén, 10 hónap alatt a tökélynek oly fokára emelvé, miszerint az tanító urnak szellemi képességéről és fölvállalt tisztében ernyedetlen buzgalmáról a legdicséretesebb tanuságot teszen“.

1853 október 20-án *Csajághy Sándor*, csanádi püspök meglátogatván az iskolát, az itt tapasztaltakról dicsérő okmányt állít ki, Mindezen hatósági jelentés alapján a nagyvárad kir. helytartósági osztály, *Makra Imre*, kerületi esperes, a róm. kath. és izr. elemi tanodák igazgatójának javaslatára, *Steinhardt Márk* hatósági megerősítése kimondatik. Iskolánknak immár 45 éves fényes multjában három korszakot különböztethetünk meg és pedig:

1. A kezdet éveit 1860-ig.

2. A továbbhaladás éveit a népiskolai törvény alkotásaig. (1868.)

3. Az iskola állapota az alkotmány helyreállítása óta mai napjainkig.

I.

A kezdet évei 1860-ig.

Az új iskola helyiségeül a jelenlegi metszőlak használtatott, hol három tanteremben kezdték meg a tanítást *Steinhardt Márk*, *Back W.* és *Hönigsfeld* tanítók vezetése alatt. Az osztályozás nem lehetett valami könnyű munka, mert hisz az a 100—120 fiu héber olvasáson, íráson, bibliai tárgyakon kívül alig tudott valamit magyarul és németül olvasni. Kor, nagyság és értelmi fokozat szerint 3 csoportra osztattak és megkezdődött a sysiphusi munka. Először is a helyes beszédre, a rend- és illemre való szoktatás képezte a tanítók főgondját és e mellett az iskolai szellemet és fegyelmet kellett az intézetbe bevinni. Írószereket és könyveket az iskolai előjáróság hozatott és az osztotta ki azokat. Rövid néhány hónap múlva az iskola belélete új képet mutatott. A köteleességtudás, a tanulási kedv, a tudományok megszerzése utáni vágy, a rend és pontosság tették az iskolai közszellemet, mely állapotot a fenn közlött hatósági nyilatkozatok és okmányok igazolják.

A növendékek létszáma volt: 1851/2. tanévben 151, mely szám 1858/9-ig majdnem változatlanul ugyanaz maradt.

A tanerők száma ezen korszakban néha 3, néha 4, nevezetesen az 1851/2. tanévben *Steinhardt Márk*, *Back F. W.*, *Lengyel (Polák) Adolf* és *Hönigsfeld Ábrahám*. 1853-ban *Back* és *Hönigsfeld* tanítók eltávozván, *Horovitz Lipót* és *Feuerlöschner* nyertek alkalmaztatást. Az iskola belállapotát ezen korszakban némileg jellemezze a III. osztály tananyaga:

1. Hittanból: a kötelességtan; a 13 hitágazat; a szertartási törvények magyar és német nyelven, *heti 3 órában*.

2. Bibliai történetből: a szent föld elfoglalásától a II. templom felépítéséig, *heti 3 órában*.

3. Német nyelvből: olvasás, a bővített-, összevont- és összetett mondat köre; az összes beszédrészek, *heti 6 órában*.

4. Magyar nyelvből: olvasás és nyelvtan, *heti 3 órában*.

5. Földrajzból: az osztrák császárság; Európa politikai felosztása, *heti 4 órában*.

6. Helyesírás: *heti 3 órában*.

7. Számtanból: a törtekről, keresk. számolás, *heti 4 órában*.

8. Szépirás: *heti 4 órában*.

9. Rajz: *heti 2 órában*.

10. Héber nyelvből: olvasás, *heti 5 órában*.

11. Bibliából: Mózes 5 könyve, *heti 11 órában*.

A heti tanórák száma 48.

A II. és III. osztály két-két csoportra volt felosztva, úgy hogy az iskola tulajdonképen 5 osztályból állt. A mint már fentebb vázoltam, a hitközség a legjobb indulattal és dicsérletes készséggel adózott és áldozott ezen művelődési intézmény felvirágoztatására és midőn a közönség a fényes eredményeket látta, melyeket a tanítók buzgósága és szorgalma teremtett, oda törekedett, hogy az iskola jövőjét biztosítsa.

Ezen korszak kezdetén a tanítók maguk szedték be a tandíjakat, mely terhes kötelezettség alól *Makra Imre*, alesperes, tanodai igazgató 1855 szeptember 27-én kelt meghagyásával fölmentette őket és a hitk. előjáróságát utasította, hogy a tanítók fizetéseit évnegyedenkénti rendes részletekben szolgáltatassa ki,

A tanítók továbbképzése az iskolai hatóság kiváló gondját képezte, a mennyiben az irattárban megtalált okmányok szerint *Makra Imre* prépost, iskolafelügyelő 380/858. sz. felhívásában arról értesíti a hatósága alá tartozó róm. kath. és izr. elemi tanító urakat, hogy a folyó tanévre megtartandó tanítói tanácskozmány helyéül *Battonyát*, határidőül július hó 27-ét tűzte ki. Írásbeli megfajtsra

pedig a következő kérdést tűzte ki: „Megfelel-e hivatásának a néptanító, ha csupán képzőintézetben szerzett ismeretekkel járja le tanítói pályáját? S ha nem: mi teendője van a néptanítónak még azután is, midőn már pályaműködését megkezdette, 1-ször elméleti, 2-szor gyakorlati szempontból? hogy fontos hivatásának minél inkább megfeleljen.“

Tanítóink az önképzés terén is előrehaladtak. A megjelent újabb iskolai kézikönyveket és paedagógiai munkákat alaposan tanulmányozták és a mint később látni fogjuk, a megyei tanítóegylet létesítése körül oroszlanrészőket kivették.

A tanítók díjazása ezen korban igen szerény körben mozgott, az igazgató-tanítónak 600, a többi tanítónak 300—450 frtig emelkedett a fizetése, minden egyéb járulék nélkül.

Az iskolai pénztár külön kezelés alatt állott, jövedelmét a tandíjakon kívül a talmud-tóra bevételei képezték, az esetleges hiányt a hitközség fedezte.

Adataink szerint az 1854/5. tanév I. felében a bevétel 900 frt 27 kr-ra, a kiadás 899 frt 70 kr-ra rugott, II. felében 1113 frt 30 kr. bevétellel szemben a kiadás 1134 frt 88 kr. volt; az 1855/6. tanévben a havi bevétel 110 frt 30 kr.; a havi kiadás 127 frt 50 kr. volt, mondhatni, hogy ezen korszakban a hitközség önerejéből tartotta fenn iskoláját, anyagi segílyt sehonnan sem kapott.

II.

A továbbhaladás évei az alkotmány helyreálltaig.

A szabadságharcz utáni években a róm. kath. és izr. iskolák a helytartótanács rendelkezéseihez képest osztrák szellemben szerveztettek, az osztrák cs. kir. könyvkiadóhivatalban megjelent könyvek voltak kötelezők és csak a tanítók hazafias érzülete nem engedte kialudni azon érzést, mely a magyar nemzet éltető lelke és fennállásának biztos záloga. Daczára a szoros felügyeletnek és felső nyomásnak, titkon, észrevétlenül csirázott, hajtott és virágzott a gyermekek lelkében a magyar haza iránt való szeretet és ezen hazafias gondolkodás ébresztői, élesztői és őrzői a tanítók voltak, és midőn 1860-ban a holtnak vélt magyarság békói lehullottak, az iskolák bontották ki első sorban a zászlót, azt a zászlót, mely megtépve bár, de színét nem vesztetten emlékeztetett a dicső multra és egy boldog jövő felé lobogtatta a honfiak reményeit.

Hitközségünk vezetői mindig ismerték a tisztségükkel járó és hazájuknak tartozó kötelességeiket. Emlékezetes azon programmbeszéd, melyet *Pulitzer* Miksa, hitk. elnökké történt megválasztása

alkalmával tartott, mely szerint első sorban ajánlja: „a magyar nyelvnek, mint első helyet érdemlő tantárgynak behozatalát a községi tanodába, hogy gyermekeink ily módon mint magyarok neveltesse- nek, keblökben a hazaszeretetet szent érzelme felkeltessék, hogy ez által a magyar nemzet iránt hű ragaszkodásunkat tettekben tanu- sithassuk és azon türelmességet és nagylelkű rokonszenvet meg- érdemeljük, melyben a nemes magyar nemzet bennünket részesít és ezen hazafiui szent kötelesség teljesítése által saját javunkat és utódaink reménydus jövődjét biztosithassuk“ — mely előterjesztés következtében a magyar tannyelv kötelezőleg kimondatott és ugyan- ekkor 12. sz. határozattal jegyzőkönyvi köszönet szavaztatott *Steinhardt* Márk igazgató urnak az ezen határozatot már megelőzőleg ápolásban részesített magyar szellemért, mely irányt csak folytatni kellett.

Ezen időszakban a hitközségre, de a tanítótestületre is új fel- adat várt. Ugyanis a leánygyermekok oktatásáról is kellett gondos- kodni, őket is a nyilvános oktatás áldásaiban kellett részesíteni. Hatóságilag az 1859. évben rendeltetett el és a hitközség az 1860. évben határozta el a leányosztályok felállítását. Az iskola osztályai- nak és növendékeinek felszaporodásával a régi helyiség szűknek bizonyulván, 1860 április 18-án hozott határozat szerint iskolai helyi- ségül a volt vendéglő — a jelenlegi fiúiskola — jelöltetett ki, míg a régi tantermek a leányok kézimunkái műhelyéül rendezte be. Ezen korra esik néhai főtitisztelendő *Ullmann* Salamon főrabbi halála, ki 1863 január 1-én atyáihoz költözött. A nagy tudós, daczára konzervatív hajlamainak, igaz barátja volt iskolánknak, legyen áldott emlékezete! 1864. évi augusztus 12-én foglalta el a jelenlegi főrabbi, főtitisztelendő *Fischer* A. E. ur lelkészi hivatalát, ki a modern tudo- mányok bajnokakép a művelődés szolgálatában álló hitk. intézményt avatott, kipróbált kezekben látván, a legjobb indulattal pártfogolta azt, és lelkesítő beszédei által a tanügybarátok számát szaporította.

Ezen időben Makó város is segélyezte iskolánkat, a mennyiben számadataink szerint 316 frttal járult évenként az iskola fen- tartásához.

Az iskola igazgatóját azon kitüntetés érte, hogy 1862-ben Makó város képviselőjének és 1864-ben Csanádmegye törvényható- ságának tagjává választatott.

Az iskola népessége az 1860/61-ik tanévben 158 fiú és 104 leány, az 1867/68-ik tanév I. felében 139 fiú és 92 leány volt.

Ezen időszakban iskolánknál *Steinhardt* Márk igazgatón és *Horovitz* Lipót tanítón kívül működött még *Mandl* József, ki 1860 május 1-én alkalmaztatott, *Schmucher* Bernát, *Ullmann* Izidor,

Bock Rozália, Ullmann Netti, Heitler Joachim, Horovitz Bernát, Deutsch Nina (leánya *Deutsch Pálnak*, ama buzgó és jótékony férfinak, ki második Pestalozzikép, megszánta a harminczas években a szegény gyermekeket, nemcsak oktatta, hanem ellátta őket ruhával és élelmiszerekkel és 1740. május 24-én hunyt el) *Holländer Lipót, Perlusz Ede, Klein Netti, Schwartz Lipót* tanítók illetve tanítónők.

A tanítók díjazása ezen időszakban sem volt valami fényes, mert az 1862/63. évi számadás szerint *Steinhardt Márk* 830, *Horovitz Lipót* 420, *Mandl József* 450, *Schmucher Bernát* 475, *Ullmann Izidor* 315, *Bock Rozália* 340, *Ullmann Netti* 200 frt évi fizetést élveztek.

Az iskola jövedelme a tanulók létszámának növekedésével évről-évre fokozódott, úgy hogy az 1866/67. évi számadásban 190 frt 83 kr átlagos havi bevétel mellett 176 frt 88 kr kiadást találunk följegyezve.

Az iskola erkölcsi és anyagi haladásának legbuzgóbb tényezője *Steinhardt Márk* igazgató volt, ki 1857. év december havában a jegyzői tisztséget is elnyerte, mely időtől kezdve a hitközség tanácskozásaiban a tanügy örökös védelmezője és a haladás szószólója volt.

A hitközség élén ezen időszakban *Paskesz Lázár, Gombó Mózes, Kirschner Izsák, Graner Ignác, Gombo Adolf* hitk. elnökök állottak.

III.

Az iskola állapota alkotmányunk helyreállítása óta mai napjainkig.

Mintegy varázsütésre egy új korszakba lépünk. 1867-ben dicsőségesen uralkodó királyunk Szent-István koronájával felékesítettén, miglent egyrésről országgyűlésünk az 1868. évben alkotott 38. t.-cikkben a magyar nemzeti nevelés alapjait lerakta, az 1869. évben tartott izr. egyetemes gyűlés a hazai zsidóságnak részvételét a nemzet munkálkodásában egyhangulag határozattá emelte, ily módon akarván hálájának jelét adni azon végtelen nagylelkűségért, melylyel az izr. egyenjogusítása törvényerőre emeltetett.

Hitközségünk kongresszusi alapon szervezkedvén, egyik főfeladatául az iskola fejlesztését tűzte ki és az 1869/70. tanévben megnyitotta az V. osztályt, az 1875/76. tanévben pedig a VI. osztályt, hogy eleget tett az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. követelményeinek.

A kong. szabályzat 26. és 27. §§-aink megfelelően megválasztotta az első iskolaszéket, egyuttal határozatul emeltetvén, hogy a hitközség elnöke egyszersmind az iskolaszék elnöke is.

Az iskolaszéknek mind máig hivatalból tagjai voltak: ft. *Fischer A. E.* főrabbi, *Steinhardt Márk* igazgató, az utóbbi évben pedig *Schlesinger Lipót* h.-igazgató, *Csukási Mór* jegyző és *Marosi Hermann* pénztáros.

Az iskola ezen korszakban folytonosan haladt a korral, jó hírnévnek örvendett a város összes lakosságánál olyannyira, hogy más vallásuak is szívesen küldték gyermekeiket az izr. iskolába. A magas kormány is elismerte az igazgató érdemeit, a mennyiben a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872. évi 21,520. sz. magas rendeletével *Steinhardt Márk* igazgatót 100 frttal jutalmazta, mely összeg felét a nemes gondolkozású férfit az orsz. izr. tanítóegyesületnek, másik felét a budapesti tanítók segélyegyesületének adományozta.

1872 őszén *Steinhardt Márk*, mint elnök felhívást bocsájtott ki a megyénkben működő tanítókhoz, melyben egyesülésre buzdítja őket és nemsokára testet is öltött az eszme. A „Csanád-megyei tanítóegylet” megalakult, melynek működésében az alapító — mint alelnök — vett részt és mely érdemeinek elismerésül 1876 szeptember havában tiszteletbeli tagnak választá, ugyanily megtiszteltetésben részesült már megelőzőleg 1872 október 22-én az orsz. izr. tanítóegylet részéről is.

1874-ben a hitközség a tanítók iránti jó indulatát azzal tanusította, hogy a tervbe vett orsz. izr. tanító-nyugdíjintézet életbe léptetéséhez csatlakozott.

Az 1876. évi augusztus havában tartott évi zárvizsga szívet emelő és lelket gyönyörködtető ünnepélylyé vált, mert akkor ünnepelte a hitközség és mondhatjuk az egész város *Steinhardt Márk* igazgatónak 25 éves tanítói működését. A hitk. képviselőtestület *Steinhardt* igazgató részére érdemeinek elismerésül 2000 frtot szavazott meg és azonfelül ezen napot örömnappá változtatta az érdemes férfit részére. De még nagyobb örömben részesült, midőn az iskola áldásaiban résztvett, újabb nemzedék az iskola fejlesztését tűzte ki célul, a mennyiben 1880 június 24-én egy külön leányiskolának felállítását határozta el, mely intézet 3929 frt 99 kr. költség mellett felállítatott, mely összeghez a chevra-kadisa 1000 frttal járult. Ezen iskola 1880 október 16-án adatott át ünnepélyesen magasztos rendeltetésének.

A hitk. tanügyének ezen újabb korszakában dr. *Dózsa Sámuel* iskolaszéki elnöknek működése áldástosztó minden irányban. 1878.

évi december 12-én hitk. előlj. alelnöknek, majd 1879 november 25-én hitk. és iskolaszéki elnöknek közlekedéssel megválasztatván, a hitk. tanügyet a legéberebb figyelemmel és soha meg nem szűnő buzgalommal vezette, azt mint a hitk. intézmények egyik legbecesebb ágát tekinti, őrzi és fejleszti. Elnöksége alatt a tanórák száma 28-ra redukáltatott. 1881. július 18-án az évi szünet július és augusztus hónapokra helyeztetett át; a tanítók fizetései rendezés alá kerültek, a mennyiben részökre ötödéves pótlék állapított meg olyképpen, hogy férfitanítóknál a 600 frtos törzsfizetés 800 frtig, nőtanítóknál 700 frtig emelkedhetik, a hitk. közgyűlés 1893. évi szeptember 24-én tartott egyhangu hozzájárulásával; és ami főérdeme, elnöksége alatt rendszeresített a szegény növendékek segélyezése, mi évente 3—400 frtot igényel.

Hitközségünknek a szegény-ügy mindig egyik főgondját képezte. Már 1854-ben *Gombó M.* évente 7 frt 12 krt fordított 2 szegénygyermek jutalmazására.

Gombó Mózes 1883. október 31-én kihirdetett végrendelete szerint 2 pár imaszéket a szegény gyermekek segélyezésére fennálló talmud-tórának hagyományozott, azon világos kikötés mellett, hogy azok jövedelméből héber tankönyvek osztassanak ki a mindenkori lelkész által és két árva gyermek ruháztassék fel. A *Bauer Sándor* és *Mimi*-féle 600 frtos alapítvány szegény gyermekek segélyezésére, a *Spitzer Lázár*-féle hagyomány — 2 imaszék jövedelme — és végre dr. *Dózsa Lajos* kórházi főorvos 125 frtos alapítványa — melyet az utóbbi jótevő még növelni fog — hasonlóképp a szegény gyermekek segélyezésére szolgálnak.

Iskolánk felszerelése idők folytán szaporittatván, jelenleg elegendő szemléleti képpel és térképekkel van ellátva. 6 tanterem a szükséges butorzattal fel van szerelve, melyek közül kettő a hitközség áldozatkészségéből *Feiweil-Lickroth*-féle vaspadokkal láttatott el. 1879 óta a város által fentartott kereskedelmi tanoncziskola is itt nyert elhelyezést, mely intézet igazgatója immár 16 év óta a történelmi visszapillantás írója.

A városi tanügy hatalmas lendülete, nevezetesen 2 polgári iskolának és a főgimnáziumnak létesítése következtében iskolánk felsőbb osztályai elnéptelenedvén, a leányiskola V. és VI. osztálya az 1885/86., a fiúiskola V. és VI. osztálya az 1892/93. tanévben feloszlott.

Az 1868. év óta hitk. iskolánknál működő tanítók névsora: *Steinhardt Márk* igazgató, *Horovitz Lipót*, *Mandl József*, *Perlusz Ede*, *Schwartz Lipót*, *Klein Netti*, *Klein Jakab*, *Mandelné Deutsch Nina*, *Freind Mór*, *Lindenbaum Jakab*, *Wichs Lipót*, *Wichsné*

Skutsch Zsófia, Schwartz Sándor, Schwartz József, Deutsch Miksa, Schlesinger Lipót, Krausz Ignác, Csukási Mór, Hirschberger Mariska, Kurländer Paula, Bassist Salamon, Horowitz Jakab, Schön Ilka, Gross Irma, Weisz Gerson, Baum Fülöp, Purjesz Mór, Singer Samu, Pólya Albin, Lichttag Gáspár, Lichtagné Weisz Hermin.

Jelenleg helyben a következők működnek: *Steinhardt Márk* 1851 óta, *Schlesinger Lipót* 1875 óta, *Hirschberger Mariska* 1877 óta, *Purjesz Mór* 1887 óta, *Lichttag Gáspár* és *Lichtagné Weisz Hermin* 1894 óta.

Jelen történeti visszapillantást nem fejezhetem be a nélkül, hogy *Steinhardt Márk* igazgató elévülhetetlen érdemeiről és társadalmi szerepéről említést ne tegyek. A vezetése alatt álló iskola szilárd jellemének és testestől-lelkestől tanítói és nevelői szellemének leghivebb kifejezője volt majdnem egy fél századon át, de nem ez volt tevékenységének egyetlen tere; szervezői és igazgatási képességét elismerte a XXII. izr. községkerület, midőn 1872 május 28-án kerületi tanfelügyelőjévé neveztetett ki. Szakismeretét elismerte a város tek. képviselőtestülete, midőn őt a városi iskolaszék fennállása óta mindenkor annak tagjává választotta és ezen tanügyi hatóság a jegyzői teendőkkel is megbizta a szervezés első éveiben. Tanítói buzgalmát akkor is tanusítá, midőn díjtalanul tanította az 1875/76—1880/81. tanévekben a város által segélyezett ref. gimnáziumban a német nyelvet és a könyvvitelt és ugyanezen intézet igazgatói bizottságában tevékeny részt vett és ezen kívül mint hitk. jegyző és hitoktató is működván, mindazonáltal a megyei tanítóegyesület közgyűlésein szakelőadásai által kartársainak tiszteletét és a makói járáskör elnöki minőségében tanusított magatartásával széles látkörű eszmemenetét bebizonyította.

1894 január 14-én 43 évi helybeni szakadatlan, legbuzgóbb tevékenység után elernyedvén, betegségbe esett. Hálás hitközsége őt határozatlan időre szabadságolta és igazgatói minőségében és czimében meghagyta, az iskola h. igazgatásával jelen sorok íróját bizta meg.

De visszavonulásával az általa teremtetett buzgó kötelességtudással párosult tanítói közszellem nem tűnt el iskolánkából, hanem szent hagyománykép lebeg kartársai előtt. Mi is az ő nyomdokain haladva, Isten és haza szent jelszavai alatt buzgólkodunk, kivesszük részünket teljes odaadással azon kulturmunkából, melyet a magyar nemzet a néptanítóktól vár és melyről *Jókai Mór* koszorus írónk írta: „Magyarországot még egyszer meg kell hódítani és ezen munka a néptanítókra vár“.

A liptó-szent-miklósi izr. népiskola monográfiája.

Irták

Mayer Ármin dr. és Kacz Henrik

tanítók.

I.

Az iskola alapítása s ennek előzményei.

A legujabb kor kulturájának világosságot szétárasztó sugarai már a mult század végén érintették hazánk legéjszakibb határán, a Kárpátok bércei közé beékelt Liptó-Szt.-Miklós lakóinak egyes rétegeit.

Ezen időtájt Európa minden részéből, ugymint Németországból, Hollandiából, sőt Oroszországból ide szakadt jeles képzettségű férfiak nyugati míveltséget hozván magukkal, a századot mozgalomba hozott eszméket terjesztették környezetükben.

Ők, a nagyok és dicsők, kik a hittudományok kincses tárait a korszerű műveltséggel párosulva egyesítették magukban olyannyira, hogy e városka országszerte „a bölcsék és írók városa” neve alatt lett ismeretessé, már akkorában felismerték az új kor igényeinek megfelelő iskola szükségét.

De arra, hogy ezen eszme megvalósítására a nyilvánosság elé lépjenek, vagyis: hogy a már akkor tekintélyes számú hitközség kebelén az iskola felállítását szorgalmazzák, arra a tér még nem volt kellőleg elkészítve. A helybeli zsidóság nagy része még mindig a chéder-rendszerhez ragaszkodott, úgy, hogy — a béke fenntartása végett — kedves eszméjüknek magánkörökben való propagálásával kellett megelégedniök. Saját gyermekeiket a világi tárgyakban, vagy maguk tanították, vagy a század első évtizedében magánoktatással foglalkozó férfiak által taníttatták. E jelesek egyikének, Haas Izákárnak köszönhető, hogy a hitközség aprajánagyja az akkorában művelt zsidóknál, de a helyiség geográfiai fekvésénél fogva is nélkülözhetetlen német írást és olvasást elsajátíthatta. Még akkorában, s még a nyilvános iskola életbeléptetése után is, fáradhatatlanul mint korrepetitor működött, sőt időn-

ként a nyilvános iskolánál helyettes tanítói állást töltött be e jámbor aggastyán.

A 22-es években *Unger Jakab*, egy ritka műveltségű, a világi tudományokban éppoly jártas, mint kristálytisza jelleme által tündöklő férfiú, a korszerű haladás lelkes barátjainak önzetlen támogatása mellett nyitotta meg az első nagyobb magániskolát. A tanítás *tudományos módszerre* volt fektetve és tiszta *német nyelven* a beszéd- és értelemgyakorlatokkal vette kezdetét.

Ez eljárás a konzervatívek táborában, kik a tradíciónak vasvesszeje alatt a *chéder-rendszert* pártolták, rendkívüli izgatottságot keltett. De legyünk igazságosak! Nem mintha ők a világi tudományoktól irtóztak volna, mert a lipcsei-szent-miklósi hitközségben vajmi csekély volt azon fanatikus egyének száma, kik a haladó kor követelményei elől egészen elzárkóztak. Aggodalmuk tisztán vallásosságukból fakadt s saját szempontjukat tekintve, kifogásolhatatlan alappal bírt: féltették gyermekeik hitszilárdságát, melyet, mint a tapasztalat mutatta, a világi tudományok vajmi gyakran megingattak. A „*Sprachlehre*“ — így érveltek bizonyos keserű izével a szurós gunynak — megöli majd a hitet. Hogy a világi tantárgyak a hitelvekkel s vallástudományokkal szépen összeférnek, egymás mellett párhuzamosan haladhatnak, sőt hogy egymáshoz való viszonyukban tisztítólag és nemesítőleg hatni képesek, azt semmikép sem akarták elfogadni ama kor emberei, kik a vallás külső formáiban látták vajmi gyakran a vallás lényegét. Ez a tulajdonképeni oka, hogy a hanyatló chéder még egy ideig folytathatta lélekölő mesterkedését. Az *Unger-féle* magániskolában a hetenkénti tanórák száma 30, sőt 36-ra rugott, *melynek fele a héber tantárgyak tanításának* volt szánva.

A haladás barátaira felette leverőleg hatott, hogy *Unger Jakab* már 1836-ban *magániskoláját beszüntette*. Hisz eme szerény magániskola kijelölte volt azon irányt, melyet a korszerű zsidó oktatásnak követnie kellett, azt az irányt, melyről immár letérni nem lehetett, mert kulturális haladásunkkal és átalakulásunkkal, a felekezet tekintélyének, erejének rohamos fejlődését jelezte. A chedurim és az ezeknek irányát követő talmudtóra iskolák jobbjaink előtt, már teljesen vesztették volt hitelüket és a haladók közt már *1842-ben* általánossá vált a meggyőződés, hogy a hitközség területén korszerű hitközségi iskola létesítése immár továbbra nem halasztható.

Ezen időponttól fogva az elavult oktatási rendszerhez szívósan ragaszkodó párt mindinkább csekélyebbre olvadt, de azért a pártusa annál hevesebben folyt. Valamint minden, az emberiség javát czélzó ujitás csak nagy és nehéz küzdelmeknek a szüleménye,

ugy iskolánk is csak ily, bár mindkét oldalról a legnemesebb fegyverekkel vívott harcznak köszöni létét. S ily harcban az emberiség geniusa mindig azok oldalán van, kik szent vallásunkat *annak ethikai tartalmához s őrendeltetéséhez képest* sötét éjszakán át a világosság országába vezetik.

Ugyanazon időszakban, midőn hazánk törvényhozási termeiben a történelem lapjain kápráztató fényvel ragyogó, dicsőséges 1848-iki vívmányok körül folyt a harc és a haza újjászületésének hajnal-pirja már a közeledő szabadság sugarait hirdette, ugyanakkor hitközségünk kebelében a csata már el volt döntve, mert annak iskolaügye a régi rendszer békői alól kibontakozván, oly kulturintézetbe költözött át, mely *Felső-Magyarország mivelődésének góczpontját képezte*, hova számos és távol megyékből összesereglettek a növekedékek *rend és valláskülönbség nélkül*, a lipóti-szent-miklósi izraelita népiskolába.

II.

Az iskola fennállásának első negyedévszázada.

A lipóti izraelita hitközség 1845. márczius 24-én *Diener* Móríc elnöklete alatt tartott igen mozgalmas közgyűlésén az iskola életbe-léptetését határozta el. Csakhamar iskolaügyi bizottság alakult, melynek tagjai *Wellisch* Móríc elnök, *Unger* Jakab, *Bacher* Adolf, *Tedesev* Ármin, *Stern* Dávid, *Janovicz* Sámuel és *Stern* József voltak. A bizottságba *Löwenstein* Bernát dr., a hitközség ékesszóló hitszónoka és a létesítendő iskola leendő főtanítója is meghívott. Rövid idő alatt 150 szülő írásban kötelezte magát arra, hogy gyermekeit az új iskolába járattja. E közben elhatározta a község, hogy mindazon alapítványok, melyek jövedelme eddig a talmudtóra iskolák céljaira fordított, ezentúl az új iskola céljait fogják szolgálni. Ezen alapítványok a következők: 1. *Donáth Geiring Hirsch-féle* 500 bécsi értékű, vagy 210 o. é. frtos, 2. a *Dux Farkas-féle* 200 bécsi értékű, vagyis 84 o. é. frtos, 3. a *Rath Jozefa-féle* hasonlóan 200 bécsi ért., vagyis 84 o. é. frtos, 4. az *Uffenheim Anna-féle* 50 bécsi ért., vagyis 21 o. é. frtos, 5. a *Klein Mozes Löb-féle* 500 bécsi ért., vagyis 200 o. é. frtos és végre 6. a *Diner Jakab-féle* 1000 bécsi értékű, vagyis 420 o. é. frtos alapítvány. Ezekon kívül a hitközség még 1050 frtnyi összeget is bocsátott az iskolaügyi bizottság rendelkezésére, melyet már e célra megtakarított.

Miután az iskola ily módon biztosilva és szervezve volt, 1845. október 5-én 250 mindkét nembeli tanulóval (145 fiu, 105 leány) nyílt meg és pedig bérházban. Az új iskola igazgatásért a hit-

község az iskolaügyi bizottságra és *Löwenstein* főtanítóra bizta. *Löwenstein* mellett a négy osztályu iskolánál még a következő tanítók működtek: *Liptauer* Jakab, *Sohr* Náthán, *Deutsch* Sámuel és *Schlesinger* Ábrahám. Ez utóbbi ritka kitűnőségű hebraista és grammatikus volt, ki a szentírás 24 könyvét betéve tudta. Költeményeinek legnagyobb része *Stern* „*Kochbe Jiczchak*“ című folyóiratában látott napvilágot. Mellette *Deutsch* Sámuel tanító pedig oly kiváló munkaerő s oly lelkes hazafi volt, hogy iskolánknak minden időkre disze marad; érdemeit iskolánk évlapjai arany betűkkel fogják örökre hirdetni. — Jellenezéseül — csak egy tényét iktatjuk ide, mely ténye azonban még hazánk millennáris ünnepének emlékkönyvében is megörökítésre méltó. Történt ugyanis az 50-es években, midőn a nemzet gyászba borult, geniusa félreállott s siratta hazánk romba dőlt szabadságát. Az abszolút kormány ránk oktroyált tanterve értelmében a földrajzból *Hauke* „*Das Kaiserthum Oesterreich*“ című tankönyve volt kötelező. A „*Kaiserthum*“ tartományai közt természetesen a „*Kronland Ungarn*“ is szerepelt. De mig az egyik tanteremben az illető szaktanító a cs. kir. kormány ily módu tantervének eleget tett, addig *Deutsch* Sámuel a szomszéd teremben — a tanterv keretén kívül — német nyelven a *hazai történelmet* és *alkatmánytant* („*Vaterlandsgeschichte und Verfassungslehre*“) adta elő s ezzel a kárhozatos Hauket ellensúlyozta.

Első tanítóit a hitközség évi 400 frtnyi fizetésben részesítette. A hetenkinti tanórák száma 20-tól 40-ig emelkedett. Fiuk és leányok a világi tantárgyakban közös oktatásban részesültek és mialatt a fiuk a bibliát fordították és nyeltanilag elemezték, addig a leányok külön tanteremben kézimunkákra taníttattak.

1846 október 4-én az iskola már saját épületébe költözhetett, mely a templom közelében van. Egy 4683 □méter nagyságú, derékszög alaku tér kellő közepén emelkedik a templom. A rombus nyugat felé elterülő déli és éjszaki szélén két ugyanegy nagyságú és alaku földszintes épület nyulik el, az egyik 3 nagy, a másik 2 nagy és kisebb teremmel; mindkettő az iskola otthonja. E két épület közti tér be van fásítva s csinos parkszerű kertet képez. Ezenfelül a templomot és iskolát egy tágas udvar környezi, mert a beépített hely a fentidézett nagyságú hatalmas térnek csak egy harmadrészét foglalja el. Az iskolaépületek tehát 6 tág és világos tanteremből és 1 tantestületi szobából állottak. Felszerelésre nézve iskolánk páratlanul állott a magyarországi hasonló jellegű iskolák között. A régi időből fenmaradt természettani eszközök gyűjteményében: különféle görebek, hőmérő, érverő, mérleg, mázsáló, mozgó csiga, Heron lapdája, légszivattyu, delejes inga, felfüggesztett de-

lejtű, nem delejes patkó, villanygép, gyantahorong, villanydelejek; továbbá földgömb, tellurium, Bapp természettani fali táblái stb. találhatók.

1850-ben a hitközség a cs. kir. közoktatásügyi miniszterium-hoz az iránt folyamodott, engedné meg, hogy iskolája a nyilvánosság jellegével birjon és államilag érvényes bizonyítványokat adhasson ki. A folyamodvány mellé tantervet is csatolt, melyben a világi tantárgyak beosztása és felőlt anyaga a kormány megbízottjai által készített tanterveknek felelt meg, a héber tantárgyak tervét pedig a hitközség iskolaügyi bizottsága készítette el, és miután a benyújtott tervezet szerint, a világi tárgyak tanításánál a *német* nyelv volt használatos, a mindenek felett germánizáló kormány nem vetett ügyet a tulnagy óraszámra. A bécsi kormány tudatta a hitközséggel, hogy az iskola szervezésére vonatkozó tervezetet helyesnek találta és kész a hitközség kérelmét teljesíteni, ha az arra kötelezi magát, hogy iskolájának fennállását évi 600 ezüst, vagyis 630 osztr. ért. frtnyi szubvenzió lekötésével biztosítja. A hitközség készségesen vállalta magára e kötelezettséget s annak egy fél évszázadon át hiven megfelelt, sőt az utolsó 5 év óta leszállítván és egységesen szabályozván az aránylag igen magas s osztályról-osztályra emelkedő tandíjat, amennyiben azt az összes osztályokban évi 10 frtban állapította meg, — az évi segélyt 930 frtra emelte. Megjegyzendő, hogy a lipzói izr. hitközség által az iskola alapításával egyidejűleg behozott husgabella eredeti rendeltetésénél fogva arra szolgált, hogy az iskola szubvenzióját fedezze, a mire azonban — sorsa felette kedvezően fordulván — iskolánk legkevesebbé sem szorult; sőt ellenkezőleg, nem egyszer történt meg, hogy a hitközség pénztárosa az iskola pénztárából vett fel kölcsönöket.

1855-ben érte a hitközséget azon öröm, hogy iskolája a *nyilvánossági jogot elnyerte*. Az ujonnan szervezett nyilvános iskola egy előkészítő, ugynevezett elemi-, 4 főelemi, egy felsőbb leány- és egy két osztályu alreáliskolából állott, mely utóbbinak tanulói — térszüke miatt — egy közös tanteremben nyertek oktatást és fel volt szerelve mindazon taneszközökkel és gépekkel, melyek akkor a hasonló czélú állami tanintézetekben használtattak. Az *elemi* és *főelemi* osztályokat fiuk és leányok közösen látogatták. A tanítás *szakok* szerint volt beosztva, mely alól csak az előkészítő osztály tett kivételt. Ez osztálynak heti 20 tanórája volt, de 9 órát a héber tárgyak tanítására fordítottak. Az *első főelemi* osztály hetenkénti tanóráinak száma 32; ezekből a héber tanításra esett 16 óra; a *második főelemi* osztály hetenkénti tanórainak száma 34, de itt a héber tantárgyakra már 16 órát fordítottak; a *harmadik* osztály 36 órá-

jából a héberre 14, a *negyedik* osztály 36 órájából a héberre szintén 14 óra esett. A *reáliskolai* osztályzat hetenkénti óraszámára 38-ra rugolt, a héber tantárgyakat itt is 15 órában tanították.

A *reáliskolai* tanulók közös héber oktatásban részesültek. Azok a tanulók, kik a hitközségi iskolát eredménynyel végezték, ismerték az előirt világi tantárgyakon kívül az egész zsidó történetet, a biblia és az imakönyv eredeti szövegének fordítását, tudták e szövegek nagy részét betéve, tanulták a Rasi- és biurkommentárok egy részét, ismerték a zsidó hit- és erkölestan tételeit, a héber nyelvtant, a bibliai verseknek tiszta héber nyelven való elemzésére voltak képesek, fogalmaztak héberül és voltak a fiuk közt olyanok is, kik héber költeményeket irtak, mint: *Bacher Vilmos*, *Steiner Sturm Albert* és *Mayer Ármin* (Enoch), melyek a „Kochbé Jiczchak“ című folyóiratban láttak napvilágot.

Az 1860-ik év iskolánk történetében és a lipitói zsidóság kulturális életében fontos, de egyuttal fényes mozzanatot is jelez. *Ezen évben tartotta hazánk édes nyelve bevonulását az iskola falai közé*, innen pedig csakhamar a társadalmi életbe is átszivárgott. Azon perczben, midőn hazánk borus ege derülni kezdett s egy hozzánk tévedt napsugár muló reménynyel biztatott, a hitközség megragadta az alkalmat, hogy a régóta táplált, de a felsőbb nyomás folytán elnémitott óhajához képest a magyar nyelvet iskoláiba behozta, miért is *Miskolczi* a magyar szó egyik mesterét *Fischer* Gerzont hívta meg. Ennek lett volna feladata, hogy a hazafiasan érző, de mindeddig német nyelvű fiatalságot a magyar nyelvre oktassa. Ama téveteg sugárra azonban csakhamar a félbenmaradt éjszaka sötétsége következett. *Fischer* megérkezett, de az nap oly sulyosan betegedett meg, hogy a várva-várt magyar óra több havi elnapolást szenvedett. A betegágyat elhagyván, de még a szobát őrizni kénytelen, e lelkiismeretes tanító saját lakását rög-tönözött iskolahelyiséggé alakította át, a tanuló ifjúságot magához rendelte s itt hangzott el legelső izben a zengzetes szózat. Magától értetődik, hogy ezuttal a magyar nyelv csak mint kötelezett tantárgy vétetett fel a tantervbe, az előadási nyelv még ezentul is a német maradt. Sajnos! Alig három évi működése után *Fischer* itt hagyta iskolánkat. sem a hitközség irányadó embereinek rábeszélése, sem a megkisérlett fizetés felemelése nem bírhatta őt maradásra. Ezen meglepő elhatározása csak oda magyarázható, hogy az áldásos emlékű lelkes magyar tanító a magyarság magvát még más nemzetiségi vidékre is át akarta plántálni, mert innen Szeniczre ment. *Fischer* távozása, fájdalom, nem maradt visszahatás nélkül az iskola magyarosodására.

Valamivel később (1862-ben) az ének is felvétetett a tantervbe; ekkor a hitközség a templomi ístentisztelet vezetésére egy korszerű kántort fogadott, ki egyuttal az iskolában az énektanítást is rendszeresítette.

Vizsgákat rendszerint kétszer egy évben szoktak tartani és pedig a kovásztalan kenyerek ünnepe és az őszi nagy ünnepek előtt. A vizsgákra négy-négy hétig tartó *szünidő* következett.

Az évi *tandij*, mely a felsőbb osztályok szerint arányosan emelkedett, átlag 10 frtra rugott, mert az iskola nagyobb szabásu *alapítványok fölött* nem rendelkezvén, ennek összes költségei a befolyt tandijkából fedeztettek. Mig a jómóduak osztálya az *egész tandijat*, — az ugynevezett középosztály — mely azonban tulnyomóan szemérmes szegényekből állott — a *tandij felét* fizette, addig a teljesen szegényeknek gyermekei *tandijmentesek* voltak. Ez utóbbiak a mai napig még *téli ruhával* és *tankönyvekkel* is elláttatnak.

Az iskolának nyilvánossági joggal való felruházásának idején a tanítók évi fizetése 500 frt volt, de 1860-ban már 600 frtra emeltetett, azaz oly összegre, minőben az akkori időben a felekezeti iskolák tanítói ritkábban részesültek.

1857-ben dr. *Lövenstein* elhagyta a hitközséget: mert *Bucovicz*, morvaországi városban, rabbisági hivatalt vállalt. Távozását a hitközség valóságos csapásnak tekintette. Kimagasló alak ő ugy az iskola, mint a hitközség életében, mint tanító és hitszónak egyaránt. Oly nagy volt a népszerűsége, hogy ha ő bármely jótékony vagy kulturális czél javára gyűjtést eszközölt, akkor tele marokkal adományoztak a hivek. Az iskola alapítása körül versenyzett fennkölt szellemű alapító társaival. Ő volt az, ki a szegény gyermekek felruházására (malbis arumim) szánt alapot megteremtette.

Utódja *Zirndorf* Heinemann dr. volt: *Zirndorf* kiváló mint történetíró, költő és szónok. Írói hirnévét „Kassandra“-ja alapította meg.

Ennek utódja *Kobak* József dr. lett, ki kitünő hebraista, nagy tudományu és alapos szónok volt. Hiressé vált mint a Jesurun czimű héber folyóiratnak szerkesztője. A héber nyelvismeretnek az iskola növendékek közti terjesztése körül nagymérvű ügybuzgalmat ki, hogy az ahhoz értő szülők tulzásnak vették s *Kobak* dicső törekvésének jutalmául majdnem azok rokonszenvét vesztette. Ha e helyütt kiemeljük, hogy a III. főelemi osztály növendékei nemcsak Mózes öt könyvét, nemcsak Józsuá, a bírák és Sámuel első könyvét, továbbá a héber nyelv szótanát tudták, hanem még a mondattant is megtanulni, bő tartalmu héber szótárt és hozzá még sok héber mondatot (később még kisebb elbeszéléseket) voltak kötelesek szer-

keszteni, akkor a szülők aggodalmait tényleg méltányolnunk kell. 1863-ban bambergi rabbi lett. *Kobak volt az utolsó liptó-szentmiklósi főtanító, ki egyuttal a hitszónoki előkelő tisztséget is viselte.*

Azon tanítók közül, kik iskolánkon ez időszakban működtek, még a következők méltók megemlékezésre:

Goldstein Sándor (1850—1884). Harmincznégy évig szolgálta hiven iskolánkat. Hetvenedik születésnapja még ott találta az ernyedetlen munkánál. E napot a hitközség méltóan megünnepelte. Nagy arczépe, melyet ezen alkalommal egyik volt hálás tanítványa készítetett, az iskola egyik falát díszíti. Midőn nyugalomba lépett, hálás hitközsége évi 300 frtnyi nyugdíjban részesítette.

Schlesinger Ábrahám huszonnégy évi működése után hitközsége részéről 200 frtnyi nyugdíjban részesült. Sírfelirata, melyet *Bacher Simon*, hálás tanítványa, szerkesztett, a következő bevezetéssel kezdődik: „Álljatok meg, kik erre elmentek, egy *tanítónak* nyughelye ez!”

Steiner Alexander Sámuel okleveles rabbi és tanító, kiváló tudományu férfit. Mint héber költő is jelentékeny. Legsikerültebb fordítása *Petőőnek* „Talpra Magyar“-ja.

Erbman Jeremiás (1852—59) kiváló hebraista és módszerész. Állásáról lemondván, a győri zsidó hitközségnél nyert alkalmazást.

Kohn Zsigmond (1857—61) nagytehetségű, korszerűen képzett paedagogus. Jelenleg bécsvárosi községi tanító.

Mendel Dávid (1859—61) mint író is kiváló egyéniség; ismeretes mint a „Szippurim“ című zsidó elbeszélések gyűjteményének dolgozótársa. Első, ki iskolánkon a tornatanítást meghonosította.

Fischer Gerzon (1861—64) a magyar nyelv és történet szaktanítója; bokros érdemeit már fent méltattuk.

Schick Vilmos (1866—69) jeles képzettségű férfit. Később Liptó megye *segéd-tanfelügyelője* volt.

Schauer Simon a hitközségi tantestület legkiválóbb alakjainak egyike volt. A felsőbb osztályokban a mennyiség- és természet-tudományi tárgyakat tanította. Az iskolai kirándulásokat ő hozta be és vezette is azokat. Ily kirándulások alkalmával minden törekvése oda irányult, hogy mi se kerülje ki tanítványainak figyelmét, ami az érzékeket hasznosan foglalkoztatja. A mit a természetben nem tehetett szemléltethetővé, azt a tanteremben eszközölt *vegyi és fizikai kísérletek* pótolták, miben *Schauer* ritka ügyességű mester volt. A nyilvános tanítás mellett magántanítással is foglalkozott. Két csoportra oszló tanfolyamot is berendezett, melyben

az *algimnáziumi* négy osztályban feldolgozandó latin nyelvi, történeti és betűszám-tani anyagot tanította. Áldás volt e kurzus a vagyontalan szülők gyermekeire nézve is, kiket *Schauer* szívesen fogadott és díjtalanul oktatta őket, ha jó magaviseletűek és komoly törekvésűek voltak. A kurzust sok keresztény tanuló is látogatta. Száz meg száz hálás tanítványa elismeri és hirdeti, hogy kizárólagosan *Schauer* volt az, ki őket azon pályákra terelte, melyeken kitűnően boldogultak. Több ízben az iskolai igazgatósági tisztet is viselte, iskolai ifjúsági könyvtárt is létesített, melyet maga kezelt. *E könyvtár*, melybe többek között *Hoffmann* Ferencz összes ifjúsági elbeszéléseit beszerezte, az iskolai ifjúság erkölcsi életére nagy hatással volt. Mint *író* is szerepelt. „Über Reflexbewegungen“ című értekezése, mely 1870-ben jelent meg, még ma is becses és tanulságos adatokat tartalmaz. Szenvedélyes botanikus volt; a kárpáti alpesi florát senki sem ismerte jobban, mint ő. Érdekes volt a Jussier és Decandolle rendszere szerint berendezett *herbariuma*, melyet később az iskolának ajándékozott. Terjedelmes mértani tankönyvet is írt, melyben a sík- és tömörmértan és trigonometria legnehezebb tantételeit szemléltethetően és világosan tárgyalja.

Schauer, ki Liptó-Szent-Miklóson 34 évig működött, 1880-ban halt meg, gyászolva hálás községe, siratva számos tanítványa által. Özvegyét a hitközség 1880-tól kezdve 1890-ig 120 frtnyi évi özvegyi segélyben részesítette.

A megye területén lakó zsidókon kívül nemcsak a szomszéd; de nagyon távol fekvő megyék zsidó lakói is a liptó-szent-miklósi zsidó iskolába küldték gyermekeiket. A abszolutisztikus aera alatt a város területén lakó tisztviselőknek tanköteles gyermekei a zsidó iskolába jártak.

Kutschera Viktor báró, Bosznia és Hercegovina polgári kormányzója, Liptó megye akkori kormánybiztosának fia, ki gyermekkorának nagy részét Liptó-Szt.-Miklóson töltötte, iskolánk jeles növendéke és *Kohn* Zsigmondnak hálás tanítványa volt. A városi polgárság és a megyei nemesség legelőkelőbb családjai is a zsidó iskolába járatták gyermekeiket. *Bacher* Vilmos dr. az országos rabbiképző-intézet tudós tanára, *Sturm* Albert tanár a „Pester Lloyd“ jeles belmunkatársa és a „Budapester Correspondenz“ főszerkesztője, *Sipos* Ignác a „Politisches Volksblatt“ felelős szerkesztője, *Strakos* Sándor a híres recitátor és sokan mások, kik jelenleg tekintélyes állást foglalnak el, a liptó-szent-miklósi izr. iskolában nyerték első kiképeztetésüket s az iskola osztálykönyveiben, mint „jeles“-ek akkoriban a legjobb osztályzattal szerepelnek. Ezen évkönyvekben előfordul egy növendék, kinek az összes tantárgyakban

végig „jeles“ osztályzata van, a „jegyzet“ rovatban a következő megjegyzéssel: „Ist in jeder Beziehung ausgezeichnet.“ E tanulónak neve *Unger Bernát*, jelenleg ügyvéd a fő- és székvárosban.

1870 október 5-ikén fényes nap virradt a liptó-szent-miklósi izr. iskolára. E napra esik *fennállásának 25-ik évfordulója*. A község apraja-nagyja, a hitközségi előjáróság, az iskolaszék és iskola tantestülete, valamennyien nagy lelkesedéssel egyesültek, hogy a nevezetes napot méltóan megünnepeljék. Ez időtájt az *iskolaszék* a következő tagokból állott: *Ullmann* Frigyes dr. elnök, *Janovitz* Sámuel alelnök, *Ring* Mór dr. jegyző, *Wellisch* Adolf pénztáros, *Herz* József dr., *Kohn* József, *Blösch* Móritz, *Stern* József, *Tedesco* Leon. A *tantestület* tagjai voltak: *Grün* Náthán dr., *Schauer* Simon, *Goldstein* Sándor, *Ellenbogen* Dávid, *Lindenstein* Zsigmond és *Venetianer* Károly. Közről és távolból gyülekeztek az iskola volt növendékei Liptó-Szt.-Miklóstra, hogy az ünnepségből és a nap örömeiből kivegyék a maguk részét azon emlékezetes napnak 25-ik évfordulóján, midőn egy magasztos eszme diadalt aratott, mert ténynyé vált az iskola megalapítása által és egy negyedszázad alatt aratott diadalaiban üdvös hatását beigazolta. Összesereglettek a régi, hű tanítványok, hogy itt, a szeretett intézet tűzhelyénél fiatalkori emlékeiket és érzelmeiket felelevenítsék. A hitközség meghívására a felejtethetlen *Löwenstein* dr. is eljött Liptó-Szt.-Miklóstra, ki e közben Bucsovicsot elhagyta s a lemergi haladó hitközség szónoka és rabbija lett. A liptó-szt.-miklósiaknak s a liptói zsidóságnak örökre felejtethetlen marad a jelenet, midőn a fenntisztelt egykori főtanító a szószékre lépett és elragadó ékesszólásával a zsufolásig telt templomban a hallgatókat egy dicső mult emlékének felelevenítésével könyekre indította.

Löwenstein csodálatos alkotó ereje és szervezési tehetsége ez alkalommal is érvényesült. Kezdeményezése folytán ekkor létesült a *hitközségi tanítók nyugdíjalapja*, melyhez ő 50 és *Majláth* Béla, Liptómegye tudós alispánja is 50 frttal járult. A tanítók országos nyugdíj-alapjának létesítése óta a hitközség a jubiláris alap kamatait arra fordítja, hogy ezekből a tanítókat terhelő járandóságokat az *országos nyugdíj-alapra* fizeti be.

Ezen emlékezetes évben az iskolát 298 tanuló látogatta és pedig 177 fiu és 121 leány. Legtöbb tanulója volt az iskolának az 1855—56-ik tanévben, mikor 223 fiu és 128 leány (351) látogatta.

A liptó-szt.-miklósi izr. iskolának e negyedszázados öröme nepe méltó lezárását képezi egy oly korszaknak, mely az iskola alapítóinak és az akkori nemzedéknek egyaránt becsületére válik. Ez időben az iskola fénykorának tetőpontján állott.

III.

Az iskola fennállásának második negyedévszázada s jelenlegi állapota.

A liptó-szent-miklósi izr. iskola első negyedszázada megható apotheozisban végződött. A visszapillantás a múltba, a liptói izr. hitközség idealizmussal telt ama férfait, kik ez időtájt a községnek és iskolának sorsát intézték, annyira fogva tartotta, hogy ily dicső multtal szemben eszökbe sem jutott, hogy a jövő gondjaitól kellene tartaniok. Pedig éppen ezen elbizakodottság volt az, mely az iskolára majdnem végzetessé vált. Hálátlanság volna részünkről azon nevezetes férfiak tettei fölött kritikát gyakorolni, kegyelet hiánya, bírálat alá vonni a hitközség ama oszlopos tagjainak eljárását vagy mulasztásait, midőn az iskola körül hervadhatatlan érdemeket szereztek, s — fájdalom — ma már majdnem valamennyien sirba szálltak, de az emberi természet fogyatékoságában rejlik, hogy tényeink, bár a legnemesebb intenczióknak s lelkes törekvéseknek köszönik is létüket, törpék, tökéletlenek maradnak mindenkor. A hanyatlásnak ernyedő rugókat hajlandók vagyunk ugyan bizonyos külső, tőlünk független okoknak tulajdonítani, de ha a bajok mélyebb s valódi okait keressük, megtaláljuk az igazságot, mely elől elzárkóznunk nem szabad.

Tagadhatatlan, hogy a liptó-szent-miklósi izr. iskola virágkorát fennállásának első negyedszázadában élte s hogy e fénykor utolsó sugarai a második negyedszázad derülő egét is beharangozták, de csakhamar a fekete felhők mutatkoztak a látóhatáron. E korszak első lustruma alatt az iskola életében bizonyos stagnáció észlelhető.

Már az 1868. évben, a magyar népoktatási törvény életbeléptetése után rendszerváltozás állott be: az iskola *hatosztályu elemi népiskolává* változtatott át. Az iskolaügyi bizottság iskolaszékké alakult. Az iskola ezen újjászervezésének első hatásai az eddig feldolgozott világi, de különösen a héber tantárgyak anyagának tetemes leszállításában, valamint tanórák számának apasztásában már most mutatkoztak. *A magyar nyelv tanulása egész erővel felkaroltatván*, az ugyis megcsappant tanítási időnek java része ennek szenteltetett. Hogy ez csak a többi tantárgyak rovására vált lehetségessé, az a dolog természetéből folyik. S miután a német nyelv továbbmivelését s ezzel párhuzamosan a többi világi tárgyaknak mindez ideig történt terjedelmében való kultiválását: az iskola főfeladatának tekintették, természetes, hogy mind ezen külön érdekek kielégítése a héber tantárgyak rovására történt. Ámde a héber oktatásnak ezen hanyatlása nem maradt s nem maradhatott visszahatás nélkül.

Ha szemügyre vesszük, hogy az előző időszakban a vallástani tantárgyak, s pedig úgy a szentírás, mint a héber nyelvismeret, valamint a zsidó történelemmel egybekapcsolott hittan mily széles keretben tanítottak, hogy ez által az iskola életbeléptetését farkasszemmel néző konzervatívek jóformán lefegyvereztettek oly annyira, hogy *ez utóbbiak az eleinte szidalmazott intézetbe leginkább járatták gyermekeiket* — akkor ne csodálkozzunk, hogy a jelzett tananyag bár kényszer okozta csökkentése, az illető szülőknél nagy nyugtalanságot keltett s mégis, az első lökés, mely iskolánkat meg-rázkodtatta kívülről, mondhatnók: véletlenségből keletkezett. 1875-ben u. i. jónak látta a magyar kormány, hogy Liptó-Szt.-Miklóson, hol három elég jól szervezett és kellőleg berendezett elemi népiskola amugy is volt már, még egy negyedik állami népiskolát is felállítson. Iskolánkban akkor még *1—3 frtnyi havi* — az elemi népoktatásnál tulságosan magas — tandíjat fizettek, miglen az ujonnan felállított állami iskolában, az aránylag elenyészően csekély *2 frtnyi évi tandíj* állapított meg s ez hatott! Mintha kiadták volna a jelszót, tömegesen pártoltak el iskolánktól, — de korántsem a még ez idő szerint is elég számos keresztény növendékek, hanem a zsidó tanulók. *Az új állami iskolát látogató gyermekek tulnyomó részben zsidók voltak.* Mig róm. kath., épugy mint az ág. ev. hívők ezentul is saját felekezeti iskolájukhoz szívósan ragaszkodtak, addig az állami iskola zsidó tanulókkal népesedett be.

Az 1880-as évek elején iskolánkat látogató gyermekek állami iskolába való átlépése oly ijesztő mérveket öltött, hogy az iskola a tönk szélére jutott. Ehhez járult még *Schauernek* elég váratlanul jött elhalálózása, mely a pusztulást rohamosan siettetete. De az iskola professzionatus ócsárlói is, s ilyenek az iskola fennállása óta mindenkor akadtak, de annak fénykorában kénytelenek voltak meghátrálni — ismét előkerültek, de nem hogy iskolánk segítségére legyenek. A hitközség óriási áldozatokat hozott a katasztrófa megakadályozására; egyik évben a rendes szubvenzió felül még 1200 frtnyi összeget szánt az iskolai deficit fedezésére. Szent érdekek parancsolólag követelték, hogy az intézet minden körülmények között fentartassék, azon intézet, mely már majd négy évtizeden át fontos kulturmissziót teljesített, s melyet a község vezető férfiai mindenkor az *elődöktől átvett ereklének* tekintettek.

Idők folyamán azonban a folytonos áldozatok a hitközség erejét megbénították, miért is 1882-ben az iskolaszék lelkes felhívást intézett a közönséghez s azt kinyomatva, szétküldé a hívőkhöz, melyben emlékeztetve a dicső multra s szivrázó szavakban ecsetelve az iskola netáni feloszlataának végzetszerű következményeit, folya-

modik a községi tagok áldozatkészségéhez, sőt, mintha a rémszó: „Es rast die See und will ein Opfer haben“ csakugyan hatalmat vett volna rajta, mintha tehát csak emberáldozatot hozva a mivéltetés oltárán, oldhatná meg a varázst, az iskolaszék az időszerinti elnökét, kit — elég indokolatlanul — a hanyatlás főökának tartottak, visszalépésre kényszerítették. Ámde hasztalan! A hívők állhatatosan csak az „olesó“ iskolába küldték gyermekeiket, míg végre az iskolaszék, egyetemben a hitközség képviselőjével, kénytelenítve látta magát meghajolni azon szomorú valóság előtt, hogy a mi materialisztikus korszakunkban a verseny, a „kereslet“ és „kínálat“ gazdasági törvénye a kultúra terén is uralomra vergődött. Előljáróságunk tehát ezekkel szemben radikális lépésre szánta el magát s a *tandiját tetemesen leszállította*. E minden esetre, de különösen a népoktatás szempontjából helyes tény némileg lendített az iskola sorsán, bár nem is annyira pénzügyileg, mint inkább annyiban, hogy a hűtelenek egy tekintélyes része az anyaiskolához visszatért. Ezen örvendetes jelenség — a fiskálítás szempontja iskolánknál mindenkor csak másodrangú kérdést képezvén, — már magában véve nagy nyereség volt. De ezen kritikus *átmeneti* időszak alatt az izgatottság annyira erőt vett a szülőkön, hogy minden, bármilyenü kósza hír képes volt nagy pusztításokat okozni, olyannyira, hogy a nem régen a végenyészettől megóvott iskolát új veszély fenyegette.

Illusztrálásul csak a következő, mondhatnók tragikomikus mozzanatot említjük fel: az 1890/91-iki tanév beiratkozási ideje alatt villámgyorsasággal terjedt el a városban s vidékén az a hír, hogy iskolánk IV. osztályának növendékei, bárha jó sikerrel végeztek is, az állami polgári iskolába (melyet a kormány 1882-ik évben helyben felállított) fel nem vétetnek. A „rémhír“ hallatára az iskolaszék elnöke rögtön felkereste az állami iskolák igazgatóját s őt ezen minden körülmények közt tendenciózus ügy iránt interpellálván, válaszul nyerte, *hogy a kolportált hirből egy szó sem igaz*. Erre sürgősen elnökileg úgy intézkedett, hogy a szülők megnyugtatóására az alaptalan hír megezáfolását házról-házra megizente. De hiába. Az izgalom és bizalmatlanság már annyira ura lett a helyzetnek, *hogy a fentjelzett tanévben a IV. osztályba egyetlen egy gyermek sem iratkozott be*.

Már megelőzőleg s a tandij leszállításával egyidejűleg ismételen elhatározta az iskolaszék, hogy miután iskolánk csak a héber szakma kiváló művelése esetére boldogulhat, a négy elemi osztályban a biblia öt könyve (a szokásos kihagyásokkal) okvetlenül átveendő s már akkoriban egy, az iskola mai keretébe beilleszthető talmud-

tóra továbbképző tanfolyam felállításának eszméjével foglalkozott. S a folyó iskolaév kezdetén e továbbképző tanfolyam, egyelőre egy osztálylyal, már életbe is lépett.

Ma az iskola sorsa ismét oly kedvezőre fordult, hogy annak további fennállása s *fejlesztése* biztosítottnak tekinthető, elannyira, hogy teljes megnyugvással nézhetünk a jövő elé. Azon kísérlet, mely a múlt iskolaév végén, azon krízis hatása alatt, melyen akkor már átestünk és a tanerők számának redukálását czélozva tétetett, teljesen meghiusult; az iskolaszék egy a régi idők jelenségeit elővarázsoló heves és lelkes vita folyamán egyhangulag visszautasította a hitközségi előljáróság azon javaslatát, mely a tanítók számát egygyel apasztani tervezte. S ugyanakkor iskolánk két veteránja: *Venetianer* Károly tanító 27 évig és *Vogelhut* Dávid igazgató-tanító 23 évig itt teljesített becsületes munka után nyugalomba vonulván, az iskolaszék nyomban két új tanerőről gondoskodott. Az iménti nyugdíjazás folytán üresedésbe került két tanítói állás idejekorán, még az új iskolaév megnyitása előtt két új tanítóval betöltetett.

Jelenleg a lipótó-szent-miklósi izr. iskola *öt évfolyamból* áll és pedig: egy előkészítő I. A.) és négy elemi osztályból. A tanítók száma négy. Az osztályok vegyesek. A tanítási nyelv, a bibliát és a német nyelvtant kivéve, mely tantárgyak német nyelven adatnak elő, *magyar*. A kötelezett tantárgyak a miniszteri tantervnek felelnek meg. Az *ének* minden osztályban, a *rajz* csak a III. és IV. osztályban taníttatik. A leányok a kézimunkát *az iskolán kívül* magánuton tanulják. A *tornát* nyáron a szabadban, az iskolának jól berendezett tornaterén, télen egy tágas tanteremben tanítják. Az iskola kellően fel van szerelve. A jelen iskolai év kezdetén beszereztetett a m. kir. közoktatásügyi miniszterium kiadásában megjelent 40 drb szemléleti kép, három a méter-mértékeket ábrázoló tábla és egy Prausek-féle számológép. A tanítói és ifjusági könyvtár már régóta nem gyarapodott. Az egykori gazdag tanítói és ifjusági könyvtár két izben dühöngő nagy tűzvész következtében nagy károkat szenvedett. — Ekkor a templom, iskola és községháza is elhamvadt. A meglevő kötetek száma meghaladja a 300-at; ezek közt meg van a tiz kötetes dr. *Schmid* K. A.-féle „Encyklopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens“ czimű becses munka is, melynek egy iskolai könyvtárból sem szabadna kiányoznia.

Szegénysorsu izr. növendékeink, kik az izraelita és az állami iskolákat látogatják, egyes családoknál ingyen élelmezést kapnak; valamennyi szegény gyermek a tél elején téli ruhát kap. Az erre szánt s még az áldott emlékü *Löwenstein* által létesített külön alap évről-évre gyarapodik, úgy, hogy az utolsó lustrum alatt lehetsé-

gessé vált nem csak az izr. iskolának szegény sorsu, azonban aránylag kevés gyermekeit, hanem az állami elemi és polgári iskola aránytalanul nagyobb számu zsidó felekezetű szegény tanulóit is ezen alpból meleg ruhával ellátni. Az 1894. év telén az izr. iskolának 16, az állami elemi és polg. iskola 26, összesen 42; az 1895. év telén pedig az izraelita iskola 15, az állami elemi és polg. iskola 31, összesen 46 tanulója kapott téliruhát. Az e czím alatti évi kiadás átlag 300 frtot tesz. Ezen az iskolai budget keretén kívül, az iskolaszék elnöke által személyesen kezelt alap dotálására szükségelt pénzösszegeket évenként kétszer és pedig purim napján és a jom-kippurimot megelőző napon az iskolaszék egy-egy tagja, egy-egy tanítónak társaságában gyűjti a hitközség tagjainál. Ez alkalmakkal a lipthói izr. hitközség hívőinek hagyományos nemes-szivüése és bőkezüése megható jelenetekben nyilvánul. Kiket a gyűjtők a fárasztó körmenet alkalmával véletlenségből netán kihagytak, azok utólag személyesen s sokan indignálódva maguk hozzák el az erre szánt adomány-összeget. Ezenkívül a község egyik tagja Pollacsek Márk 1890-ben egy 200 frtos alapítvánnyal járult ezen alap gyarapításához.

A mult évben Kacz Henrik igazgató-tanító kezdeményezése folytán egy izr. *leányegylet* alakult, melynek célja szegény tanulók számára népkönyhát felállítani és fentartani, illetőleg az e célra szükséges alapot megteremteni, melyre eddig 500 frt gyűlt egybe.

A tanítók rendes *havi értekezleteket* tartanak. Az iskolaszéki tagok, különösen az iskolaszék elnöke, gyakran *látogatják* az iskolát, mely látogatások egy külön könyvbe beiratnak.

Bibliai tananyagunk a következő: az I. osztályban (második évfolyam) Mózes első könyvének első 17 fejezete, csekély kihagyással; a II. osztályban Mózes első könyvének utolsó hat fejezete, a második könyv 20 első fejezete és Mózes negyedik könyvének 11. 12. 13. 14. 16. 20. 22. 23. 24. fejezete; a IV. osztályban Mózes ötödik könyve egészen.

A négy elemi osztályban csak két tanító tanítja a bibliát és a héber olvasást. A bibliát német nyelvre fordítják. Iskolánk 3. és 4. osztálybeli, valamint az állami polgári fiu- és leányosztályok izr. növendékei számára minden szombaton 11—12-ig a templomban *ifjusági istentisztelet* lesz tartva. Hideg téli napokon ezen istentiszteletre a tanulók az iskolában gyülekeznek. Az előimádkozói teendőket a nyugalmazott kántor végzi, a rendre a tantestület ügyel, a tórához pedig csakis iskolai növendékek hivatnak fel. A *hitoktatást* az állami iskolákban az izr. iskola két rendes tanítója végzi. A jelen iskolai év kezdete óta rendszeresített továbbképző héber tanfolyam

tananyagául a pentateuch ismételése, a próféták és a héber nyelvtan szolgál. Az iskola tanítási nyelve a magyar.

Az 1895—96-ik iskolai évben iskolánkat 192 mindkét nembeli növendék látogatja és pedig: az előkészítő I. a. osztályban 45, az I. b. osztályban 21, a II. oszt. 34, a III. oszt. 41, a IV. oszt. 28, a továbbképző héber tanfolyamban 23. A tanulók közül 3 keresztény vallásu. A III. és IV. osztályok több év óta egy terembe vonattak össze. A *tandij* valamennyi osztályban 1 frt havonként; a tandijmentesek száma 48.

Az iskola *költségvetése* körülbelül $\frac{1}{3}$ részét képezi a hitközség kiadásainak, de a budgettől elkülönített kezelés alá esik. Az iskola kiadásainak fedezete tekintetében önönmagára és a hitközség szubvenziójára van utalva, *sem a város, sem az állam* részéről semminemű segélyben nem részesül. Az évi kiadás 2800 és 3000 frt közt váltakozik. Az 1894/5-ik iskolaév mérlegszámlája a következő: I. *Bevétel*: a) tandijak 1440 frt, b) alapítványok kamatai 59 frt 22 kr., c) a hitközség szubvenziója 930 frt, d) kegyes adakozások 158 frt, összesen 2596 frt 22 kr. II. *Kiadás*: a) Tanítók fizetése 2450 frt, b) fűtés 180 frt 90 kr., c) tisztogatás 34 frt 24 kr., d) új beszerezmények 53 frt 78 kr., összesen 2721 frt 92 kr.

Az orsz. izr. segélyalapból az iskola számos évvel ezelőtt két ízben kapott 300—300 frtnyi segélyt.

A hitközségi *előjáró és iskolaszéki* tagok nevei a következők: hitközségi elnök *Kohn* József, alelnök *Schlesinger* Nathan dr., pénztáros *Hahn* Ignác; előjárósági tagok: *Stern* József, *Mayer* Ármin dr., *Kirz* Viktor dr., *Singer* József dr., *Friedmann* Bernát, *Ullmann* Ignác, *Stark* Ármin, *Schwalb* Emánuel, *Stieglitz* Jakab, *Strausz* Illés, *Rothschild* Jakab, *Littmann* Samu. Iskolaszéki elnök *Mayer* Ármin dr., tagok: *Singer* Vilmos főrabbi, *Kohn* József, *Schlesinger* Náthán dr., *Kux* Bernát dr., *Kux* Adolf dr., *Singer* József dr., *Stein* Miksa dr., *Steiner* Manó, *Schwalb* Emanuel, *Strausz* Illés, *Hahn* Ignác, *Haas* Salamon, *Stern* József, *Friedmann* Bernát, *Steier* Izidor.

A tanítók nevei: *Kacz* Henrik igazgató-tanító; a tanító pályán 1872. év óta működik, helyben 1876-ban lett alkalmazva. *Füzi* Márk 1878. év óta működik, helyben 1883 óta van alkalmazva. *Habermann* Józs., 1893-ban nyert oklevelet, a helyb. iskolához 1895-ben került. *Sor* Mihály a tanítói pályán 1893-ik év óta működik, helyben 1895-ben lett alkalmazva. Irodalmilag a tanítók közül *Kacz* Henrik működik. Tanügyi czikkei megjelentek a „Népnevelők Lapja” (1879.) „Ung. Schulbote” (1879.) „Izr. Tanügyi Értesítő” (1887.—1890.) „Ung. Schulbote” (1881.) „Egyenlőség” (1883.)

„Frei paed. Blätter“ (1895.) Irt tárczaczikkeket is. Három kiadást ért „Rajzfüzetei“-t a sajtó kedvezően fogadta. 1894-ik évben a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter „a magyar nyelv sikeres oktatása és terjesztése körül tanusított kitünő buzgalma elismerésül“ jutalomban részesítette.

A két előbbi tanítónak *fizetése* 570 frt, a két utóbbié 520 frt és valamennyinek 80 frt lakbér. Jegyzői teendőt ez idő szerint egy tanító sem végez. Kacz Henrik az izr. nőegylet és a leányegylet titkárja, de teendőit ingyen végzi.

Minden tanítónak *heti 30 tanórája* van. Az egyes osztályok tanóráinak száma: I. a. 18 óra, I. b. 27, a II. oszt. 28 és a III—IV. oszt. 39 óra. A tanítók részben a szakrendszer szerint tanítanak. Anyanyelvük *magyar*.

* * *

Az 1894—95-ik tanév végével iskolánk félszázados pályafutását fejezte be. Ötven év csak futó pillanat ugyan az örökkévalóság mérhetetlenségében, de a jelentékeny korszak egy község művelődésének történetében! Teljes tárgyilagossággal mondhatjuk, hogy midőn egy dicstelen multa tekintettünk vissza, azon voltunk, hogy a rendelkezésünkre álló szűk keretben s rövid vonásokban iskolánknak, ha nem is kimerítő, de hű képét nyujtsuk, némelyeknek buzditásul, másoknak okolásul.

Iskolánk 50 évi fennállásának emléknapiját mély kegyelettel szívében ünnepelték meg első sorban azok, kik ma már csak csekély számban élő tanui ama küzdelmes, sok tekintetben szomorú, de mégis dicső multnak, melynek evolúciói iskolánkat megteremtették; de bizonyára nagy azoknak a száma, kik legnagyobb részt távolban, mint iskolánk volt növendékei kegyelettel emlékeztek vissza e napon azon intézetre, mely őket a tudás és nemes gondolkodás világába bevezette. Külső fény és pompa nélkül, a mostoha visszonyok hatása alatt, e magasztos alkalommal is lidércnyomással nehezédtek a község jobbainak szívére a gondok, melyek tettejüket megzsibbasztották.

Az új iskolévi elején, mely a második félszázadba vezet, elnökünk iskolaszéki megnyitójában megható szavakkal varázsoltá elő a mult tizedek emlékeit, azon fohászt küldvén a magasba, vajha ezen iskola, második félszázados működése alatt visszahódítaná intézetünk egykori fényét! Többeknek szemében a nemes indulat gyöngye ragyogott; valamennyinek szívében a hő óhaj rezgő visszhangja szólalt meg.

Adja az isteni gondviselés, hogy a kegyelet sugallta óhaj teljesedésbe menjen.

A pozsonyi kongr. izr. hitközség fiiskolájának monográfiája.*)

Irta

B e r g e r B e n ő

igazg.-tanító.

A pozsonyi izr. primáriskola (Primärhauptschule) alapításának és fejlődésének története össze van forrva a helybeli zsidó lakosság kulturtörékvéseivel és helyben való megszilárdulásának küzdelmeivel; feltünteteti egyszersmind az egész magyar-zsidó közoktatásnak fokozatos történelmi menetét a XIX. században.

A rendelkezésünkre álló adatok a mellett is bizonyítanak, hogy a primáriskola nemcsak hogy hazánk egyik legrégibb rendezett zsidó iskolája, hanem uttörő szerep jutott neki a „chéder“ lerombolása és felekezeti tanügyünk szervezésének nehéz munkájában is.

A rendszeres és általános zsidó népoktatás eszméjének a jelen század elején akadtak itt Pozsonyban pártolói, azon felvilágosodott férfiak kicsiny táborában, kik az által a műveltség terjesztését kívánatosnak tartották.

A francia forradalom után a pozsonyi izr. hitközség a szomszédos államokból bevándorolt, többnyire vagyonos és művelt hitsorsosok helyben való letelepedése következtében lényegesen megyarapodott. Magyarország volt ugyanis akkoriban az egyetlen állam Európában, mely az idegennek nemzetiségére és vallására való tekintet nélkül otthont adott és mindennemű megtámadtásokkal szemben megvédelmezett.

Előmozdította még hitközségünk felvirágzását ezen felül azon körülmény, hogy a pozsonyi és környékbeli izr. hitközségek a fenkölt szellemű és igazán szabadelvű Pálffyak védnöksége alatt állottak, melyben a hitközség vezérférjainak közbenjárása folytán a bevándorlott hitsorsosok is részesültek.

---

*) Buxbaum Henrik, nyugalmazott pozsonyi igazgató-tanítónak 1883-ban megjelent „Geschichte der isr. öff. Gemeinde-Primär-Hauptschule“ és a meglevő jegyzőkönyvek adatai nyomán.

A ki magát a hitközség kötelékébe fel nem vétette, azt „chuc“-nak. „idegennek“ tekintették s mint ilyen a hitközség belső ügyeire semmiképen be nem folyhatott. Az incorporációval járó jogok vagy a hitközségi előjáróság által megállapított jelentékeny pénzösszeg lefizetésével, vagy pedig valamely bekebelezett családdal kötött házasság révén volt elnyerhető.

Ily módon szerezték meg a „külföldiek“ a hitk. tagságot, kik tulnyomóan rendezett zsidó iskolákban növekedvén, mint művelt és tapasztalt hitsorsosok itt Pozsonyban a rendszeres izr. népoktatás eszméjének voltak szószólói és törekvéseikben egyes benszülött hitk. tagoknál pártolásra is találtak. Ámde a kivitel majdnem elháríthatatlannak látszó akadályokba ütközött, mert bizonyos körökben minden ujtás hangos ellentmondásokra talált.

Nagy feladat volt ama kor előítéleteivel, babonával határos tévhitével megküzdeni, mert az ujitók oly vallásos felfogással állottak szemben, melyet elhamarkodással, erőszakoskodással sehogy sem, hanem csak tapintattal, az ész és hit fegyvereivel lehetett a legkíméletesebb módon más irányba téríteni. Ha meggondoljuk, hogy akkortájt itt Pozsonyban még a legüdvösebb ujtás, a legmérsékeltebb haladás után való törekvés is szenvedélyes ellentmondással, sőt gyűlölettel találkozott. Az ósdi felfogás az átöröklött formák megváltoztatásában a vallás veszélyeztetését látták mindenkor és szent dolgot véltek cselekedni, ha a csatakiáltás felhangzott ajkaikon. Elképzelhetjük tehát, hogy a rendszeres izr. iskola barátainak komoly összeütközésektől kellett tartaniok. És a pártharcz tényleg be is következett, ámde az új kor felvilágosodott férfiai eszményük megvalósítása körül kifejtett buzgalmukban és lelkesedésükben sem a fenyegetések és átkozódások, sem a kellemetlen akadékosdások megingatni képesek nem voltak.

A legszentebb törekvéseknek végre is diadalmaskodniok kellett. Hiszen ezen férfiak a hitsorsosok legszentebb javait óhajtották előmozdítani, Pozsony jövő nemzedékét a bilincsekbe vert ész szolgásga, a hivatlan szellemi gyámság és a tudatlanság békói alól akarták megváltani. A szabad gondolkodással, a világi ismeretekkel igen jól megegyeztethető vallásos műveltséget kívántak modern iskola révén meghonosítani és ezen törekvések eredményezték, hogy iskolánk mai szervezetét nyerte.

Nem kell mondannuk, hogy már eddig is voltak egyes iskolák, melyekben a helybeli zsidó gyermekeket oktatták, mert felekezetünk minden időben nagy gondot fordított már a zsenge ifjuság taníttatására, de az akkori chéderekben csak a héber olvasással, bibliafordítással és bibliai magyarázatokkal foglalkoztak, minden egyéb

ismeret tanítása, még a német írás és olvasás is, átok terhe alatt tiltva volt.

Mindazon által elég jellemző, hogy az erkölcsi szabadság ilyen lenyűgözése mellett is elismert „jámbor“ zsidó családok gyermekeik számára külön nevelőket, magántanítókat tartottak, kik a profán tantárgyakban adtak oktatást, mely eljárást „jámbor“ családok saját gyermekeikre vonatkoztatva bűnnek, vagy vallástalanságnak nem minősítettek, de a szegények gyermekeinek be kellett érniök azzal az ismeretkörrel, melyet a községtanács bölcsesége számukra kijelölt. Bölcsőink mondását: „A szegények gyermekeit vegyétek pártfogástok alá, mert ők terjesztik a thórát“ figyelemre méltatták ugyan, de ezen mondást szóról-szóra értelmezték és így *kizárólag* a *thóra* ismeretében gyakorolták őket.

Ezen visszás állapot megszüntetésére a hithőzség haladó elemei társulattá szervezkedvén, az előljáróságtól a kor követelményeinek megfelelő rendes iskolát követelt. Miután az előljáróság ezen kérelmet kereken visszautasította, a társulat 1820-ban a pozsonyi királyi héber-német primáriskolát állította fel. A „királyi“ szó onnan ered, mert I. Ferencz király az iskola megnyitását királyi pátenssel engedélyezte; „primár“-iskola, mert az volt a rendeltetése, hogy gyermekek első iskolájául szolgáljon. Ezen czimet viselte a később alapított bajai izr. iskola is. Különben a svajcezi elemi iskolák többnyire szintén a „primár“ jelzöt használták. A helybeli czeloták iskolánkat „taitsche Schulé“-nek gunyolták.

De csakhamar üdvös eredményekben nyilvánult az új intézmény hatása. Mig az eddig fennállott helybeli iskolák, a legkedvezőbb esetben a talmudiskola számára készítették elő a tehetségesebb fiukat, miglen tulnyomó része az ifjuságnak üres szívvvel és minden ismeretek nélkül, baptyuval a hátán házalásra szorult, addig a primáriskolát végzett, nagyobbbrészt jó előkészültséggel távozó növendékek részint az itteni gimnáziumba, részint a bécsi polytechnikum előkészítő iskolájába léptek át, mely utóbbi intézetekben a primáriskola bizonyítványát jó ajánlólevélnek tekintették.

Ujtításokat azonban a vallásos szertartások tárgyában maga e társulat sem tűrt meg, sőt ellenkezőleg, oly hagyományokat is respectált, melyek fölött a mai kor embere csak mosolyog. Hogyan vélekednénk pl. ma az olyan izr. iskoláról, a melynek tanítványai között kolera elleni óvószerül „lulovgyűrűket“ kellene kiosztanunk? Pedig megtették ezt a társulat legelőkelőbb tagjai. Már magában véve ezen tény is eléggé igazolja, hogy a társulat egyes tagjaitól legtávolabb állott, hogy az ifjuság körében vallási reformokat terjeszsen.

A kir. héber-német primáriskolában a profán tantárgyak mellett a lehető legnagyobb terjedelemben tanították a bibliát a Raschi-magyarázatokkal, a héber nyelvtant, a misnát és talmudot. Mindez azonban éppenséggel nem békítette ki a rendszeres zsidó iskola számos ellenségét. A rabbiságot ismételten felkérte az iskola előjárósága, hogy a hitoktatást ellenőrizze, de ez a kérelmet mindannyiszor visszautasította, minden közeledést megtagadott, a rendezett iskoláról mitsem akart tudni.

Mindezek daczára az izr. hitközség tagjai, békés egyetértésben éltek egymással, az iskola eléggé látogatott volt; de minél inkább terjedt a pozsonyi zsidók körében a műveltség és felvilágosodottság, annál kirívóbban éreztették az iskola ellenségei minden alkalommal ellenszenvüket.

A kir. héber-német primáriskolát 1820-ban a Miklós-utczai u. n. Kirchenhausban (Óváros 271/6) nyitották meg. A tanügybarátok társulatának élén akkor *Breisach Wolf*, *König Ábrahám*, *Bettelheim Hauser Samu*, *Soanenfeld Simon*, *Oppenheim Beer*, *Mandl Koppel*, (közönségesen *Koppelman*) *Schwabbacher* és *Kohn*. Hogy ezen utóbbi két férfiú, jegyzőkönyvek adatai szerint, mennyit tett az iskola érdekében, valóban bámulatos. Nagy pénzbeli áldozatokon kívül, melyeket az iskola fentartása érdekében hoztak, gondoskodásuk mindenre kiterjedt, mi felvirágoztatását előmozdítani alkalmasnak ígérkezett. Napról-napra felkeresték az iskolát, hogy a tanulóifjuság előmeneteléről személyes meggyőződést szerezzenek, ügyeltek, hogy a tanulók pontosan látogassák az iskolát, ők látták el a szegény gyermekeket ruhával, beszerezték a könyveket és a szükséges taneszközöket, meglátogatták a beteg tanulókat, atanítókat pedig lelkiismeretes munkálkodásra serkentették. E tanítók voltak egyedüli barátjaik, kiknek minden áldozatot meghozni, de a vívmányokból semmit feláldozni hajlandók nem voltak.

Ezen iskolába első tanítókként működtek: *Freyer A.* főtanító, *Skrainka*, *Ronsperger*, alias *Rindskopf*, *Weissenberg*, *Wehle dr.*, *Fuchs*, *Mandl* és *Strausz* és dr. *Meier*, valamennyien kitünő műveltségű lelkes tanférfiak, kiknek buzgalma és áldásos működése az iskolának csakhamar magasabb rendű rangu pártfogókat, távol vidékekre elható hirt és elismerést szerzett.

1823-ban *Rudnay*, Magyarország biboros hercegprimása (1819—1831) tüntette ki iskolánkat magas látogatásával. Ezen alkalommal az érsek valamennyi osztályt sorra meglátogatott, mind-egyikében kis vizsgát rögtönözve és távozása előtt odanyilatkozott, miszerint szívből örvend, hogy Pozsony zsidó közönsége ily kitünő iskolával rendelkezik és a társulat tagjait buzgó működésük folyta-

tására bátorította. Az iskola ellenségei mindent elkövettek, hogy ezen magas látogatást megghiúsítsák; de sikertelenül.

Ugyancsak ezen évben ejtették meg Pozsonyvármegye főispánjának és Pozsony sz. kir. város kapitányának, gróf *Pálffy-Erdődy* Lipótnak installációját, ki egyszersmind a pozsonykerületi zsidóknak védura is volt. Majdnem királyi koronázással határos fénynyel ment végbe abban az időben egy főispán első hivatalos bevonulása székvárosába, és mivel a zsidók jó- és balsorsa a megye ezen első főúrától függött, a hitközség a maga részéről is minden lehetőt elkövetett, hogy védőurát minél nagyobb pompával fogadja. Ezen alkalommal is kitűnt az iskolafentartó társulat. Mig egy akkor létezett leánynevelő-intézet valamennyi növendéke kék válszalagokkal diszített fehér ruhában vonult ki, a primáriskola fiúnövendékei szintén kék zubbony, sárga nadrág és mellény és bőrsapkából összeállított egyenruhában képeztek sorfalat. 20 szegény fiu egyenruháját az iskola pénztára fizette. A grófi pár, midőn a zsidó-utcán keresztül a várba hajtatott, nehányat a növendékek közül megszólításra méltatott, értékes ajándékokkal kedveskedvén.

A következő 6 esztendőnek iskolánkra vonatkozó adatait nem ismerjük, de annál fontosabb az 1830-ik év történeti jelentőséggel bíró mozzanata. November 2-án *V. Ferdinánd* tüntette ki legmagasabb látogatásával szerény intézetünket, abban vizsgálatot rögtönözve. Ezen alkalommal egy II-dik osztálybeli tanuló mondta el a szokásos imát az uralkodó házáért, az iskola valamennyi növendéke által karban kísérve, mire a király szemlátomást elérzékenyült. *)

Ő Felsége a taneredmény fölött legmagasabb meglegedését fejezte ki. Ezen időből datálódik az iskolának azon joga, hogy államérvényes bizonyítványokat állithat ki, ugyanekkor nyerte Primár-főtanoda (Primärhauptschule) czimét is. Az erre vonatkozó helytartó-tanácsi leirat 1830. évi április 13-áról van keltezve.

Mindezen kitüntetések és elismerések mellett az iskola fennmaradása még sem volt biztosítva. A helybeli zsidó közönség legtöbb vagyonos tagjaiban még csak bátorság is hiányzott arra, hogy az iskolát anyagilag támogassa, — bárha már számos elvbarátot szerzett, — de ezek féltek, sőt rettegetek az iskola ellenségeinek befolyásától. Az évi számadások rendesen deficizzel záródtak, de a hiányokat a társulat tagjai mindig a sajátjukból pótolták.

Ismételt kísérletek történtek a finanziaális bajok orvoslására,

*) Ezen jelenet egy remek kivitelű rézmetszetben van megörökítve, a melyet *Weissenberg* akkori tanító rajzolt meg, és a mely még ma is tanácstermünk egyik falát díszíti.

de miután minden ily irányu törekvés meddő maradt, magánvállalatba ment át. Első ízben dr. Lőw Henrik vette át, ki az iskolapénzeket beszedte, a tanítókat fizette és a többi kiadásokat fedezte, anélkül, hogy bárkinek is elszámolással tartozott volna. Ily körülmények között nem ok nélkül aggódott a társulat, hogy az általa létesített intézmény előbb-utóbb elpusztul, miért is arra törekedett, hogy az iskolának, melynek elhelyezése tetemes összegekbe került, saját otthont szerezzen, mely nemes, de kivihetetlennek látszó törekvésükkel csakhamar oly fényes célhoz jutottak, melyre a legvérmesebb remények mellett is kilátás alig lehetett.

A társulat u. i. felhívást intézett „az iskola és az ifjúság barátaihoz“ egy iskolaház megvásárlására, valamint egy kisdédóvó alapítására szükséges pénzösszeg egybegyűjtése czéljából. B. e. *Todesco* Hermann, Pozsonyban született bécsi bankár elsőnek 25,000 pengő forintot irt alá, mely nagylelkű fejedelmi adomány következtében a további gyűjtés feleslegessé vált.

A ház megvételét *Todesco* a társulatra bizta, ez viszont e megbízást *Horovitz* Lázár izr. leánynevelő-intézet tulajdonosára ruházta át, kinek a *Todesco*-családnál nagy befolyása volt. *Horovitz* a jelzett czélra csakhamar a gróf *Apponyi* tulajdonát képező Gaisgasse (jelenleg Kisfaludy-utca) 51. számú házat szemelte ki, mely kedvező fekvésénél fogva alkalmasnak látszott az iskola befogadására. A mégis szükségesnek talált átalakítások után az épület homlokzatát — az alapító-levél értelmében: „*Todesco Hermann alapítványa*“ cz. felirat ékesítette.

Ezen házban félszázadon keresztül volt elhelyezve a primár fiúiskola, egy izr. leányiskola és egy kisdédóvó intézet.

Az iskolává átalakított alapítványi épületet 1844. évi május hó 7-én kellő ünnepélyességgel adták át rendeltetésének. A megnyitó ünnepen, egyéb diszes közönségen kívül részt vettek: *Mária Dorottya* és *Erzsébet* kir. főhercegnők, *Forray* grófnő, a *Todesco*-család, br. *Rothschild*, a főnemesség, a kath. főpapság néhány kiváló notabilitása és a nagyhirű humorista író *Saphir* M. G., *Manheimer* bécsi hitszónok tartotta a felavató beszédet és *Sulzer* ugyancsak bécsi főkántor vezette az ezen alkalomból rendezett istentiszteletet. Este bankett volt. A felavatás napján 120 kisdéd, illetve tanuló részére terítettek asztalt az új intézetben.

A primár iskolának tehát már megvolt a saját otthona. Az iskola felszereléséhez egy nevét „B.“ betűvel jegyzett ismeretlen jelentékeny könyvtárral járult a tanítók használatára, *Schwabbacher Kohn* fiai Párisból évi 8—8 aranyat adományoztak a tanítók jutal-

mazására. Ezenkívül számos tanügybarát tanszereket és készpénzt ajándékozott.

Ezen időben az iskolának meglehetősen szamu tanítványai között már sok vidéki is volt, kiket az iskola jó hírneve hozott ide.

1844. évi június 23-án a bécsi *Rotschild*-család néhány tagja tisztelte meg kitüntető látogatásával az iskolánkat, ezen év november 23-án pedig meghalt iskolánk nagylelkű jóltevője és alapítója. Temetésén az iskola előljárói és tanítói testületileg vettek részt.

A primáriskolában részben a szak-, részben az osztályrendszer divott; a tanítókat képességeik szerint használták fel. Az iskola 4 osztályu volt. Habár az előljárók magukra a tanítókra bízták az osztályok és tantárgyak felosztását, mégis gyakran fordultak elő surlódások a tanítók között. Az irigykedés és versengés soha sem szűnt meg, mert egyes tanítók majd az egyik, majd a másik tárgyat tartván fontosabbnak s így háladatosabbnak, folytonosan csereberéltek az osztályokban és tantárgyakban, mi mindig egy kis cseppetével is járt a kolleaga urak között, nem fontolván meg, hogy a surlódások épenséggel nem válnak az iskola előnyére. A békétlenség okozta zavarok miatt gyakran volt tanítócsere és megesett az is, hogy egy és ugyanazon gyermekeket egy év alatt 4—5 tanító is tanította.

Freuer A. főtanító volt az egyedüli, ki teljes 34 éven át működött az iskolánál, még pedig alapításától kezdve 1854-ig. Szilárd jellemének és nyugodt lelkületének köszönhető, hogy a sok kellemetlenség, irigykedés és veszekedés közepette is derekasan megállta a részére kijelölt helyet. Előljáróinak határtalan tisztelete, a szülők és tanítványok igaz nagyrabecsülése és közkedveltsége kárpótolta a sok kellemetlenség és agyarkodás fejében, mely őt az iskola falain belül érte. Ugyancsak ezen iskola az első közé tartozik, mely a magyar nemzeti iránynak meghódolt. Már a negyvenes évek elején a magyar nyelv tanítását felvették a rendes tantárgyak közé, sőt az iskolai bizonyítványok is magyar-német szövegűek voltak. Egy ily bizonyítvány alatt „*Dr. Löw* Henrik igazgató“ magyar neve is szerepel.

Az 1848-ik év a primáriskola történetében gyászos emlékeket hagyott hátra. A Pozsonyban és vidékén garázdálkodó nyers tömeg nyomait mindenütt pusztulás jelezte és az embertelen csordák nem elégedtek meg avval, hogy a zsidóknak belvárosi üzleteit kirabolták, hanem neki estek a ghetton kívül álló primáriskola épületének is és azt 1848. évi április 23-án kiméletlenül kifosztották, felgyújtották és lerombolták. Több ezer kötetnyi könyvtára, szép tanszer-gyűjteménye és berendezése majdnem teljesen a bősziült tömeg megsemmisítő dühének esett áldozatul.

Az iskola előjárói tehetetlenségük tudatában visszavonultak és *Freyer* egyedül vezette az iskolát, de milyen állapotok és viszonyok között!? Épület hiányában a legpiszkosabb és legegészségtlenebb lebujsokba költözködött az intézettel, maga mellé csak egy tanítót fogadott és azt is nagyon silányan díjazta. Az eddigi 8 órai napi tanidőt tetemesen megtoldotta, sőt még szombaton is folyt a tanítás és a félévi záró-vizsgálatokat is a peszach, vagy szukkoth utolsó napjain tartatta meg, nehogy a vizsgálatok tartásával egy nap is kárba vesszen. Ezen időben *Steiner* Zsigmond helybeli könyvkereskedő osztotta meg *Frey* urral a tanítás nehéz munkáját.

Freyer nemcsak a tanítók megválasztásának és elbocsátásának jogát gyakorolta, hanem előjáróit is maga választotta; persze csak olyanokat, a kiknek tanköteles gyermekeik voltak. Előjárói csak a vizsgálatokon szerepeltek és az iskolára semmiféle befolyást nem gyakoroltak és így *Freyer* azon intézkedése sem talált ellenkezésre, hogy vasárnap télen-nyáron esti 6—7 óráig tanítottak, mivel az előtte való szombati napon 8 óránál kevesebb ideig voltak iskolában. Tanszereknek nyoma sem volt. Ezen szomorú állapotban tengődnek 6 éven keresztül, 1854-ig. A primáriskolának csak a neve maradt fenn és senki sem gondolt arra, hogy *Freyer* vállairól az iskolafentartás nehéz terhét levegye; *Freyer* 1854-ben teljesen megvakult és az iskolát a végfelbomlás veszélye fenyegette.

Todesco Hermann alapítványának romjai pedig teljes 6 éven át hirdették — orbi et urbi — az 1848. évben Pozsonyban garázdálkodott csőceselék szentségtörő pusztításait. Most a városi tanács sürgősen követelte a lerombolt iskolaépület felépítését, különben... Az akkori városi magisztrátusnak ezen kvalifikálatlan és szívtelen parancsszámba menő átirata az 1848-iki eseményekre ráillesztette az oda illő koronát. A helyett, hogy a társulatot jóakarattal felbátorította és az alapítvány kezelőit legalább erkölcsileg támogatta volna, fenyegetődzött a városi tanács. És ezen fenyegetésnek mégis meg volt az a kedvező hatása, hogy a társulat tagjait hosszú álmukból felserkentette.

Weiszleder Hermann, *Biach* Manó, *Mayer* Salamon, *Kassowitz* Zsigmond, *Iritzer* Rezső, *Mandl* Henrik és *Schick* S. L., kiegyesítve *Baiersdorf* Adolf, *Herzfeld* József és *Stern* Jakab urakkal 1854. évi december havában elhatározták, hogy a primáriskolát újra feltámasztják hamvaiból. Ez az elhatározás azonban nagy tevékenységet, még nagyobb pénzbeli áldozatot követelt, mi azonban a derék iskolabarátokat elhatározásukban meg nem tántorította. Rövid idővel ezután az iskola ismét a legszükségesebb butorokkal

és tanszerekkel volt ellátva, a tanítás pedig munkaképes és akaraterős tanférfiakra bízott. Abban az iskola valamennyi intézője egyetértett, hogy az csak úgy prosperálhat, ha régi jó hírnevét ismét visszaállítják és ha a tanítók áldásos működése a majd restaurálandó alapítványi épületben folyik. De honnan teremtsen elő a társulat az épület helyreállításához szükséges jelentékeny pénzösszeget? És ismét a *Todesco*-ház volt az, mely a legnagyobb szükségben mentő kezét kinyújtotta. *Todesco* Ede báró 4000 pengő forintot ajánlott fel az alapítványi épület restaurálásának czéljaira és megújította az alapító-oklevelet, a mely az 1848. évi gyászos emlékű napokban bennégett. Az alapító-levél magyar fordítása így hangzik:

„Én *Todesco* Miksa, mint az 1848. évben Bécsben elhalálozott atyám, *Todesco* Hermann családjának legidősebb sarjadéka, atyám óhajától indítva, a magam, valamint testvéreim, *Todesco* Ede és Mór nevében intézkedem, hogy a pozsonyi izr. hitközség kebelében levő tanköteles ifjuság javát előmozdítandó, a b. e. atyám által, Pozsonyban, a Kisfaludy-utcában (Gaisgasse 51. szám) levő ház, melyet saját költségein örök áron az 1842. évben megvásárolt és iskolai czélokra átalakíttatott, olykép, hogy a földszinten levő helyiségekben egy izr. óvóintézet és az óvó lakása, az első emeleten a *Horowitz* Lázár vezetése alatt álló izr. leányiskola helyeztessék el, ezen rendeltetésének a jövőben is átadassék.“

Egyben *Biach* Manó, dr. *Fuchs* Ede orvos és *Mayer* Salamon urakat az épület gondnokaivá oly kikötéssel rendelte ki, hogy neki mint második alapítónak, valamint örököseinek is jogában fog állni ezen ház-intézőséget kiegészíteni, illetőleg a gondnokságot másokra ruházni, ha nevezettek a rájuk bízott intézet felügyeletét vagy el nem vállalhatják, vagy ellátni nem akarják.

Todesco Miksa alapító levelét a következő kegyeletos sorokkal zárja le:

„Elismerjük továbbá, hogy, midőn az Istenben boldogult alapító, fentnevezett atyánk, a házat az említett három intézet czéljaira átadta, kikötötte még magának:

1. hogy az épület örök időre „*Todesco* Hermann alapítványa“ nevét viselje.

2. hogy az soha, az ő, vagy örököseinek beleegyezése nélkül más, mint az eredetileg meghatározott czélra ne fordíttassék.

Minthogy a házat az 1848. évbéli zavarokban feldúlták, mely alkalommal a boldogemlékü atyánk által sajátkezüleg aláírt alapító-levél is elveszett, mi a jótékony czélra való tekintettel nagyobb összeget adományoztunk, hogy a ház ismét eredeti

rendeltetésének visszaadassék, mi által az intézeteknek áldásos működését ismét folyamatba hozni kívántuk; végre kijelentjük mi, mint a család képviselői azt is, hogy boldogult atyánk határozmányait ezennel egész terjedelmükben megújítjuk és joghatálylyal megerősítjük.

Ezek hitelül következnek aláírásaink:

Bécs, 1857. évi szept. 29-én.

Todesco Miksa.

Hitelesítve Bécsben, 1857. évi okt. 21-én.

Todesco Ede.

Todesco Mór.

A fenti 4000 frtot a kisdédóvó intézeti alapból kiköleszöszött 2000 frttal kiegészítették, a még ezenfelül szükséges 2000 frtot pedig 10 frtos részvények kibocsátása útján vélték fedezhetni, mely utóbbi terv nagyjában sikerült is.

A primáriskola épületének helyreállítása most már gyors lépésekkel haladt előre és a restaurált ház 1854. évi április havában ismét visszaadatott rendeltetésének, még pedig 1 elemi-, 4 főelemi-, és 2 alreál- összesen tehát hét osztálylyal.

Mínthogy az iskolánál csak 4 tanító működött, az egyes osztályoknál összevonások váltak szükségessé. A tanítás télen-nyáron szakadatlanul délelőtt 8—12-ig és délután 2—6 óráig tartott. A profán tantárgyakon kívül a hittani tárgyak közül tanították a héber olvasást, bibliát, a prófétákat, héber nyelvtant, héber írást és a hittant. A bibliai történet a tantárgyak között külön nem fordult elő, mert azt a héber szöveg nyomán tanulták meg a gyermekek. Az akkori tanítótestület tagjai voltak: *Schveiger* Adolf, *Rosenzweig* Ignác, *Steiner* Zsigmond és *Buxbaum* Henrik. Az iskola védnöke *Cohen* Albert, pozsonyi születésű, párisi lakos volt, a primáriskolának egykori növendéke, kitől az intézet évenként 50 frt szubvenciót kapott. Az iskola, melynek *Freyer* működése utolsó évében 50 tanulója volt, most 85 tanulóval nyílt meg.

Már magában véve ezen körülmény is eléggé bizonyítja, hogy a közönség szinte bizalommal viseltetett a primáriskola előljárói és tanítói iránt.

A primáriskola rekreálása alkalmával — a tanítók meghallgatása után — az előljáróság a következő intézkedéseket fogantatott:

1. Behozták a tanácskozmányi jegyzőkönyvek és az osztálynaplók rendszeres vezetését. (Egy igen hiányos „Prüfungs-Catalog“ és egy ugynevezett „Ehrenbuch“*) volt mindössze, a mi az intézet első idejéből fenmaradt.)

*) A ma is kezeink között levő és 1820—1848-ig használatban volt „Ehrenbuch“ valóságos remeke az akkor működött tanítók közügyességének.

2. Elöljárósági ülések és tanító-konferenciák havonként legalább egyszer tartandók.

3. Havonként felolvasandó az összes tanulók érdemsorozata, mely alkalommal lehetőleg minden előjáró jelen legyen.

4. Minthogy az iskola imaházzal is birt, elhatároztatott, hogy a legfelsőbb osztály tanulói szombatunkint felváltva a tóra elé hivandók, hogy a haftórákban kellőleg gyakoroltassanak.

5. A tanítók felváltva minden szombaton exhortatiót tartanak a heti szidrából, vagy pedig a Pirke-Aboth fejtegetéseivel iparkodnak hatni a tanuló-ifjuság vallás-erkölcsi életére.

6. A tanítótestület a tanítványokkal havonként egyszer kirándul a szabadba.

7. Május havában iskolai majális tartandó.

8. Egy ifjusági könyvtár alapítása kimondatik.

9. A felügyelő-bizottság iskolaünnepélyek rendezését és egy **נָסִי' ד'** felirattal diszitendő selyem-iskolazászló készíttetését határozza el.

10. Évenként *csak 4 vizsga* tartassék és pedig kettő a héber és ugyanannyi a profán tantárgyakból; (addig ugyanis minden hónap egyik szombatján iskolai vizsgálatok voltak szokásban). Mig a primáriskola évről-évre szebb és fényesebb eredményekre utaltatott és mindig több és több pártfogót nyert, az akkori tanhatóság ezen eredmények méltatása daczára, nyilvános jellegétől akarta megfosztani azon esetre, ha a benne működő tanítók nyugdíjazására legalább 3000 frtos alapról nem gondoskodik. Ismételten tiltakozott az előjáróság a helytartó-tanács ezen szigorú rendszabálya ellen, kimutatván, hogy az iskola rendes kiadásai fedezésére is rendkívüli segélyforrásokra szorul, de a tanhatóság mindennek daczára szilárdan ragaszkodott rendeletéhez, úgy hogy már-már vagy az iskola teljes felosztása maradt hátra, vagy hogy az intézet egy tanítónak mint tulajdonosnak adassék át, a mint ez már egyszer meg is történt, mert a 3000 frt előteremtéséről szó sem lehetett.

De egyelőre sem az egyik, sem a másik utat nem követte az előjáróság. Az iskola ellenségeinek nem volt szabad a haladás bajnokai fölött diadalmaskodniok, hiszen mindössze csak pénzáldozatokról volt szó, mitől ezek-tekintve a magasztos czélt, soha vissza nem riadtak. Egy testület, melyet minden törekvésében a szabadelvűség jellemezett, a melyet minden alkalommal a humanitás vezérelt, egy testület, melynek az iskola szolgálatában elaggott tanítók sorsa különben is szívéen feküdt, nem nyugodhatott, de nem is nyugodott, mig a megkívánt minimális összeg összekuporgatva nem volt.

Tehát nem annyira a kényszer hatalma alatt, mint inkább emberbaráti, nemes intentóitól vezéreltetve, eleinte természetesen itthon, később aztán Bécsben gyűjtést indított az előljáróság az iskola volt növendékeinél és más tanügybarátoknál a nevezett célra. *Biach*, *Iritzer* és *Schick* urakból álló bizottság teljesítette a gyűjtés kellemtelen feladatát, mely 3000 pengő forint helyett 3000 osztr. értékű forintot eredményezett. Miután az előljáróság beigazolta, hogy tanítói ez idő szerint még fiatal emberek és addigra, míg a nyugdíjat igénybe veszik, már magában véve a gyűjtött alap is elég tekintélyes összeggé fog növekedni, a helytartó-tanács jóváhagyását megadta. Nyugdíjalapunk tehát 1857-ben létesült.

Ezen alapot az előljáróság kezelte. Néha-néha templomi adakozásokkal gyarapították, de sem az iskolafentartó testület, sem a tanítók nem járultak ahhoz évi járandóságokkal, sőt ellenkezőleg, ha az iskola fentartása költségeiben hiány mutatkozott, azt rendesen az alap kamataiból fedezték.

1858-ban az előljáróság az osztályrendszert hozta be, mely iskolánkban még a mai napig is érvényben van.

Az 1859. évben iskolánk tanítótestületében és beléletében jelentékenyebb változások történtek. A cseh származású *Schweiger A.* igazgató-tanító nem igen tudott a magyar viszonyokkal megbarátkozni, miért is Pozsonyt elhagyta. *Rosenzweig J.* is lemondott állásáról és helyben kereskedelmi iskolát nyitott. Szaktanítók hiányában ezen évben a 2 alreálosztály is feloszlott. Az előljáróság tagjai közül többen elköltöztvén, helyökbé *Bunzl Mór*, *Biach Mór* és *Klinger Henrik* választottak.

Az iskola ezen évben tanfelügyelőt is kapott Pozsony sz. kir. város plébánosa személyében, ki egyszersmint az iskola igazgatója is volt. Ő vezette az összes vizsgálatokat, ő írta alá a bizonyítványokat is. A plébános-igazgatók kronologiai rendben a következők voltak: *Kremlicska*, *Prybilla* és *Heiller*. Midőn később a helybeli kath. iskolák egy világi igazgató vezetése alá kerültek és ezen állásra *Bolla János* hivatott meg, iskolánk is az ő igazgatása alatt állott. *Bolla* közbenjárása és sürgetése folytán az ezen iskolán működő tanítók a helytartó-tanács által állomásaikban véglegesítést nyertek.

1860. évi április 6-án látogatta meg iskolánkat báró *Todesco* Ede és azon alkalommal a tanítóknak 100 frtnyi tiszteletdíjat nyújtott át. — Ezen évben rendelte el a helytartó-tanács, hogy iskolánknál a rendes tantárgyak közé a magyar nyelv is vétessék fel. Ámde már előbb is tétettek kísérletek a magyar nyelvnek iskolánkban való tanítása tárgyában, mégis meddő maradt minden ily irányu

intézkedés, mert a tanítók cseh, morva vagy német származásuak lévén, magyarul nem tudtak.

A bajon úgy vélték segíteni, hogy a magyar nyelv tanítására középiskolai tanulókat fogadtak fel, de ezek nem értettek a tanítás mesterségéhez s így semmi eredményt sem értek el. A sikeres magyar nyelvtanítást biztosítandó, előljáróságunk és később a helytartó-tanács köteleességévé tette tanítóinak, hogy hazai nyelvünket három év alatt elsajátítani köteleességüknek ismerjék, mert ellenkező esetben állásaikban meg nem maradhatnak. A külföldiek ezen rendeletet nevetségesnek tartották; el nem hitték, hogy a magyar nyelv Pozsonyban valaha meghonosítható lesz, a magyar állam-eszmének és nyelvének valamikor érvényt szereznek és — állásukat veszítették.

Ebben az időben pendítették meg először a pozsonyi izr. iskolák egyesítésének eszméjét. A primár-iskola előljárói és barátai szívesen látták volna ezen eszme megtestesítését; de azok a bizonyos körök kézzel-lábbal dolgoztak ellene, mielőtt még a hivatalos tárgyalásokat megindították volna. Nem használt itt az ész, nem használt a szív szava! Apró, lényegtelen, nagyobbbrészt személyes ügyek gátolták az üdvös eszme diadalát. Pedig mily nagy érdemeket szerezhetett volna az anyahitközség Pozsony mindkét nembeli izr. ifjúságának nevelés-oktatása körül! A szó szoros értelmében vett minta-iskolák állhattak volna fenn ezen városban, melyekre minden nemesebb gondolkozású pozsonyi lakos büszke lehetett volna. Bár megszívlelték volna akkor koronás királyunk jelszavát és Pozsony általános izr. tanügye kedvezőbb viszonyok közé jutott volna, mint a milyenek között évtizedek óta vesztegel. Pozsony izr. tanügye vetekedhetett volna Nagy-Kanizsa, Baja, Vágújhely izr. tanügyével, ha — azok a bizonyos körök jóakarata engedi.

A helybeli izr. iskolák egyesítésének eszméje praktikus megoldásra nem számíthatván, iskolánk vezetősége tehát mindent elkövetett, hogy saját intézetét minél biztosabb alapra fektesse. Rendszeresítette az 5 éves fiuk részére az előkészítő osztályt, a hol a beszéd- és értelemgyakorlatok mellett csak héber olvasást tanítottak és ezt is azon czélzattal, hogy a bibliát már az I. osztályban a siker reményében megkezdhessék. Külső segély vagy alap hiányában a tandíjakat mérsékelten felemelték, de hogy ennek daczára is egy ilyen a magániskola jellegével bíró tanintézet gyakran deficittel zárta le számadásait, azt mindenki természetesnek fogja találni, ha meggondolja, hogy a primáriskolában szegény szülők gyermekeit a tandíj teljes elengedése mellett vették fel. A hiányt az előljárók sajátjukból fedezték és régibb keletű iskolai jegyzőkönyveinkben

sűrűen akadunk adatokra, melyek szerint egyes előjárók 100 és még több forinttal egyenlítették ki a felmerült defieztet. Ilyen férfiak többek között *Stern* Jakab, *Klinger* Henrik és jelenlegi hitk. elnökünk *Fischer* József. Megérdemlik, hogy e helyen is hálásan emlékezzünk meg róluk. Ha ellenben főlsleg mutatkozott, azt rendszeren a működő tanítók között osztották fel, mi a tanítókra nézve, tekintve, hogy csak évi 450 frt fizetésük volt, valóságos áldás számba ment.

Az 1861. év fordulópontot képez a primáriskola történetében. Eddigélő a vallásoktatást és a vallás gyakorlatát a szó szoros értelmében konzervatív irányban ápták. Minthogy pedig az iskola előjárósága arról győződött meg, hogy az iskola ellenségei minden becsületes igyekezet mellett sem akarnak az iskolához közeledni, minthogy átlátták, hogy Pozsony zsidóságának egy jelentékeny része úgy az iskolában, mint a kultuszban a modernebb áramlat érvényesítését melegen óhajtja és tisztán látta, hogy az „egyesült erővel“ való közreműködés a kultura fejlesztése érdekében teljesen ki van zárva, nyíltan és minden tartózkodás nélkül a reformok terére lépett. Behozták a modern istentiszteletet úgy a gyermekek mint a felnőttek számára, karéneket, hitszónoklatot szerveztek. Templomhelyiségül kisebbszabásu átalakítással az iskola vizsgatermét rendezték be. Az iskola növendékei a templomi énekarban működtek közre és szombatonkint felváltva mondták el a haftórát. Ezen intézkedésekben az érdem java része jelenlegi hitk. elnökünket, *Fischer* József urat illeti meg.

1862. évi április 6-án *Todesco* Ede báró személyesen tekintette meg az alapítványi épületben berendezett imaházat és örömeinek adott kifejezést, hogy családi alapítványukkal módot nyújtottak a külföldön már mindenütt elterjedt imakultus modernebb formáit Pozsonyban is érvényesíteni.

1866. évi január 30-án első ízben látogatta meg *Barton* József pozsony-tankerületi igazgató iskolánkat. Habár ő a zsidó hiten lévő reformerekkel nem igen rokonszenvezett, „vallási forradalmároknak“ tartván őket, iskolánkról mégis a lehető legkedvezőbben nyilatkozott, kijelentvén, hogy az a kor követelményeinek minden tekintetben megfelel. Mint a helytartótanács hivatott előadója majdnem határtalan befolyást gyakorolt kerülete egész tanügyére, de a modern zsidó népiskolát még sem szerette, mert abban a zsidóság haladásának biztos eszközét látta. Sajnos, hogy a mende-mondákra hallgatott és az iskola ellenségei nagyon sűrűn felhasználták *Barton* ezen gyengéjét a primáriskola befeketítésére. Ez a körülmény és sok kisebb-nagyobb kellemetlenség sokban járult hozzá, hogy abban

az időben az előljáróság legtöbb tagja az iskola ügyeivel mitsem törődött.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a stagnáció ezen időközében jelenlegi hitk. elnökünk, *Fischer József* ur, mint az iskola administratora, eléggé meg nem hálálható szolgálatot tett intézetünknek. Az előljáróság lanyha érdeklődése az iskola iránt azt eredményezte, hogy a tanítókkal sem törődtek, fizetésüket rendetlenül szolgáltatták ki, úgy, hogy általános kedvetlenség kapott lábra. *Fischer* ezen állapotokon úgy segített, hogy több száz forintot adományozott az iskola pénztárának, erélyesebben szedette be a tandíjakat és sok egyéb előnyt biztosított a tanítóknak és iskoláknak egyaránt.

Bartont főigazgatói hivatalában *Bolla János* követte. Ez azonban az elemi iskolák fölötti felügyeletét nem sokáig gyakorolhatta, mert az 1868. évi XXXVIII. t. cz. a főigazgatók helyébe a tanfelügyelőket rendelte. Az első tanfelügyelők vagy a tanitóság, vagy a polgári tisztviselők közül kerültek ki. Pozsonyvármegye népoktatásának élére *Bartal Rezső*, a pozsonyi kir. kath. főgimnázium tanárát hívták meg. Többszörös látogatás és 1—2 évi záróvizsgálat meghallgatása után iskolánkat annyira megkedvelte, hogy a tantestület részére dicsérő levelet állított ki. *Bartal* 1876. évi jul. 26-ig maradt tanfelügyelői hivatalában. Említésre méltó, hogy az iskola előljárósága még 1868-ban minden külső kényszer nélkül a tanidőt napi 7 órától 6 órára szállította le, ebbeli intézkedését azzal okolván meg, mikép kívánatos, hogy a zsenge gyermek hosszabb időn át a szabadban mozoghasson.

Iskolánk 1868. évi július havában kapta az első szubvencziót az orsz. izr. tanulmányi alapból, egyszerre 500 frtot, mely összeget az előljáróság 5 tanítója között felosztotta. Később is érkeztek onnan kisebb-nagyobb segélyezések, de ezeket minden alkalommal a tanítóknak juttaták. *Fischer József* személyesen interveniált ezen ügyben és valahányszor sikeres volt a fáradozása, mindannyiszor sietve vitte az összegeket a tanítók lakásaira — örömkönyekkel a szemében. Ily eljárással buzdította a tanítókat kötelességeik pontos és lelkiismeretes teljesítésére, ez lelkesítette a tanítókat, hogy az iskolát, az általánosnál jóval magasabb színvonalra emeljék. Abban az időben a fentemlített jeles iskolabaráton kívül *Bunzl Mór* és *Schick S. L.* szereztek maguknak élévülhetetlen érdemeket.

1868. évi november 4-ike gyásznapi iskolánk történetében. Évek hosszú során át volt elnöke dr. *Weissweiler Hermann*, a ki különösen a pozsonyi szülőkkel kedveltette meg iskolánkat, az élők sorából elköltözött. Százakra menő tanítványokat toborzott az isko-

lának, mi által fenmaradását biztosította és egyébként is iskolánk jó hírének emelésén fáradozott mindenkor.

Ekkor merült fel egy külön leányiskola alapításának eszméje, melynek megvalósítására a minisztérium nagyobb szubvencziót helyezett kilátásba. De ezen dicséretes törekvést az anyahitközség elnöke *Pappenheim C. W.*, tekintélyének egész súlyával romba döntötte.

A zsidó emancipáció törvénybe iktatása és a vele kapcsolatos ügyek izr. vezérfiainkat nagyon is elterelték iskoláinktól. Iskolánk iránt az érdeklődés erősen megesappant és inkább az alapítványi házban elhelyezett templom, hitszónok, kántor és énekkar felé irányította figyelmét. A templom fentartása tetemes összeget nyelt el és ezt iskolánk nagyon is megérezte. Ez azonban csak átmenet volt egy egészen új korszak küszöbén.

Az orsz. izr. kongresszus után az itteni zsidóság kebelében szüntelen forrongás volt észlelhető. Az ország legtöbb zsidó hitközségében a hívők pártokra oszoltak, konzervatív- és haladó pártokra. Pártok Pozsonyban már régen voltak, de a haladók az anyahitközségtől el nem szakadtak. Minthogy azonban a haladás helybeli férfiai az anyahitközség vezetése körül tapasztalt visszaéléseket már rég megunták, minthogy továbbá a 100.000-ekre menő alapítványok kezelésében tanusított titkolódzás már rég idegenkedést és bizatmatlanságot szült a haladás és rendszeret férfaiiban és elvi álláspontjukat már rég dokumentálták, ezen épen kapóra jött alkalmat felhasználták, hogy az anyahitközségtől teljesen független hitközséget alakítsanak és így keletkezett a pozsonyi kongr. izr. hitközség.

A legjelentékenyebb hitközségi intézmények, az iskola és a templom már megvoltak, ezeket csak adoptálni kellett. A primáriskola vezetősége tárgyalásokba bocsátkozott a hitközség élére állított vezérférfiakkal és az iskola 1873. évi április hó 1-én a hitközség tulajdonába ment át, azóta „A pozsonyi kongr. izr. hitközség primáriskolája” nevét viseli. Az iskolaszék 16 tagot számlál, a kik közül nyolczan a régi primáriskola örökös és kilépés esetére egymást kiegészítő tagjai, 8-at pedig a hitközség képviselő-testülete 3 évi időtartamra választ. Az iskolaszék tagjai továbbá a 2 lelkész és a tanítótestület. Az alapítványi épületben elhelyezett kiseddóvoda külön tekintélyes alappal rendelkezvén, mint önálló intézetet egy külön kuratorium igazgatja, iskolánkkal tehát szerves összeköttetésben nincsen.

Abban az esztendőben, mikor iskolánk hitközségi intézménynyé vált, a következő férfiak álltak az ujonnan megalakult hitközség élén: id. *Frankl* Vilmos, *Bunzl* Mór, *Mandl* Manó,

Kassowitz Zsigmond, dr. *Deutsch* Ignác, *Fischer* József, *Todesco* Lipót, *Schiller* Frigyes, *Ehrenwald* Jónás, *Modern* Henrik, *Fleischner* Jónás, dr. *Kassowitz* Dávid, *Klinger* Lipót és *Sohick* József.

Az iskolával a hitközség egyszersmind át is vette az akkor alkalmazásban volt tanerőket, a maga részéről is megerősítvén azok szerzett jogait, a hitközségi iskolaszék pedig több rendbeli változást foganatosított. Eltörölte a fölös szamu vizsgálatokat, csak az évzáró és a félévi héber vizsgát tartván meg, de ugyanakkor egy új vizsgálatot, az úgy nevezett „bizottsági vizsgát“ hozta be. Utóbbi abból áll, hogy a nyilvános vizsgálatot megelőző héten az iskolaszék 1—2 tagja egy—két napon át jelen van az egyes osztályokban, hogy az összefoglalás alkalmával arról győződjék meg, vajjon a tanítók az előírt tananyagot teljesen elvégezték-e és vajjon a taneredmény elég kedvező-e? Eddig a primáriskola növendékeinek — az ünnepeken kívül — szünidejük nem volt, de ekkor eleinte 7, később 14 napos szünidőt engedélyeztek és a tanidőt napi 5—6 órában állapították meg.

Az iskola teljes berendezéséhez hiányzott még a tornahelyiség. Minthogy pedig az iskolaépületnek sem udvara, sem pedig kertje nem volt, a vármegye főispánja gróf Pálffy János ur a szomszédos vármegyeházhoz tartozó kert egy részét engedte át iskolánknak és a megfelelő haszonbért 12 éven át a nemes gróf fizette. Ezen kertben saját költségén egy tornacsarnokot állított fel, melyet a kisdedóvó is használt. A hitközségi primáriskola első elnökei voltak: idősb *Frankl* Vilmos, *Bunzl* Mór és *Schiller* Frigyes.

És itt meg kell állapodnunk, hogy az iskola vezetése és emelése körül buzgólkodó tanerők közül azt az egyéniséget emeljük ki, kinek érdemeit az 1874/75. tanév végén, 25 éves tanítói működése alkalmából a kellő méltatásban részesítették, azt a derék tanítót, ki most is, midőn hosszú és áldásos pályafutás után a nyugalmat élvezi, tisztelés és nagyrabecsülés veszi körül. Ezen tanférfit *Buxbaum* Henrik, nyugalmazott igazgató-tanító, ki hogy mit tett ezen iskola, valamint az ország felekezeti tanügyének érdekében, azt ezen rövidre szabott monográfia keretén belül leírni lehetetlen. Sok viszontagságon ment ő keresztül, hiven osztozkodott, mindig a primáriskola jó- és balsorsában. Akárhányszor kapott meghívást oly iskolákhoz, a melyek hasonlíthatatlanul nagyobb előnyöket biztosítottak volna neki, ha a meghívást elfogadja, de ő hű maradt ezen iskolához.

Hirneve az ország távolabb községeibe is, elhatott, sőt külföldön sem maradt neve ismeretlenül. Sokat javított a tanítás mód-

szerén és az újabb paedagogiai vívmányokat ügyesen tudta alkalmazni iskoláknál is. Ugy élő szóval, mint a sajtó útján a zsidó tanítóság tekintélyének és anyagi helyzetének javításán fáradozott és nem siker nélkül. A helybeli állami tanítónőképző-intézetnek alapítása óta igazgatósági tagja és ott is érvényesítette bő tapasztalait. Mint pozsonyi születésű az 50-es években még egy szót sem tudott magyarul, de már akkor hozzá fogott a magyar nyelvnek alapos tanulásához. A 60-as években a „Schulbote hasábjain több czikkben hirdeti, hogy a nemzeti nyelvnek az elemi iskolában való ápolása a tanítónak szent kötelessége. Jelígéjének „A korral haladni kell“ mindenkor derekasan megfelelt. Az orsz. izr. tanítóegyesület“ alapításának eszméjét is ő pendítette meg először 1859-ben, később pedig 1866-ban, a mikor az ige testté lett.

Mellette a szerény pályatárs, *Gussmann Károly* buzgólkodott az iskola felvirágoztatása körül. Kortársa volt *Buxbaumnak*, kik folytonosan versenyeztek a diadal babérjaiért és kijutott belőle mindkettőjüknek elég.

1874-ben változás történt a kir. tanfelügyelőségben. *Bartal* helyét *Roth József* foglalta el, ki 20 évig viselte a megyében ezen előkelő hivatalt és sokat tett a megyei tanügy fejlesztése érdekében.

Hivatalba lépése után *Roth József* kir. tanfelügyelő azonnal elrendelte, hogy a magyar nyelvtanítás és a számvetés lehetőleg magyar nyelven eszközöltessenek és szívből örvendett, ha iskolalátogatása alkalmával a tanulók magyar nyelvismeretében haladást tapasztalhatott. Iskolánkat és az ott alkalmazott tanítókat a városi közigazgatási bizottsági ülésekben minden alkalommal kidicsérte, és midőn *Trefort* Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1878. évi október 28-án Pozsonyban időzött, elvezette iskolánkba, hogy annak magyarosító törekvéseiről személyesen is meggyőződést szerezzen.

Az 1875. évben alapította meg a magyar törvényhozás a tanítók nyugdíj-intézetét. Hitközségünk és tanítói is, a nyugdíj-intézethez csatlakoztak, habár az iskolának magának volt nyugdíj-alapja, melynek nyugdíj-szabályzata azonban akkor még kidolgozva nem volt, habár az 1857-ben összegyűjtött 3000 frtnyi nyugdíjalap már 8000 frtra felszaporodott.

A helyi nyugdíj-szabályzat 40 évi szolgálat után 300 frt évi nyugdíjat biztosít a tanítónak, ezenfelül tanítók nyugdíj-járulékait az állami nyugdíj-intézetbe ezen alap fizeti. A tanulók ezek ellenében fizetésök 3%-át fizetik be a helyi nyugdíj-alapba. A hitközség az alapot évenként 100 frttal gyarapítja.

Az 1877. évben iskolánk és hitközségünk egyik legelölkelőbb tagja, *Bunzl Mór* hunyt el. Emléke iskolánk évkönyveiben van megörökítve, jótékonyága és iskolánkhoz való rendkívüli vonzalma elismeréseül.

Az 1882. évben iskolaépületünk ismét sokat szenvedett. Ez év szeptember havában tört ki Pozsonyban az *Istóczy* és párthivei által felizgatott csőceselék vad dühöngése a helybeli zsidók ellen, iskolaépületünk összes utczaí ablakait bezúzták, a keresztfákat is kitörték. A hatóság azonban gyorsan véget vetett a garázdálkodásnak, eljáráságunk pedig az okozott károkat jelentékeny költséggel helyrehozatta.

Az 1883. évben *Schiller Frigyes* iskolaszéki elnök Bécsbe költözködvén, melegen bucsuzott el az iskolától, mely körül igaz szívvvel és teljes odaadással buzgólkodott. Távoztása után az elnöki széket *Fischer József* foglalta el, elnökhelyettessé pedig *Hirschler Sándort* választották meg. Ugyanezen évben az iskolaszékbe léptek dr. *Löwinger Vilmos* és *Fischer Zsigmond* urak, kik ezen idő óta iskolánk emelése és fejlesztése körül elévülhetetlen érdemeket szereztek. — Ezen évben *Gönczy Pál* miniszteri tanácsos tisztelt meg iskolánk látogatásával.

Jelenlegi iskolaszékünk elnöke dr. *Löwinger Vilmos* 1885-ben választatott meg, alelnökünk *Fischer Zsigmond* pedig 3 évvel későbbben vette át tisztségét és mindketten önzetlen buzgalommal fáradoznak iskolánk folytonos fejlesztésén. Minden ténykedésüket az érett megfontolás, minden tettüket a közjó érdekének féltékeny megóvása jellemzi.

Működésük ideje alatt a tanítók fizetése három ízben javult, 1887-ben 50—50 frttal, 1881-ben ugyancsak ily összeggel és rendszeres ötödéves pótlékkal, a folyó évben ismét körülbelül 200—200 frttal; a törvényes 2 havi szünidőt július és augusztus hónapokra tették: a *Todesco*-családnál 1500 frtot, másoknál 700 frtnyi adományokat és az orsz. izr. iskolaalapból 3 ízben összesen 100 frtnyi segélyt eszközöltek ki iskolai célokra. A magyar tannyelv behozatalát azzal készítették elő, hogy az 1885-ik évtől kezdve évről-évre egy-egy tantárggyal többet kívántak magyarul taníttatni, kezdtek a számtannál, folytatták a történelemmel, földrajzzal és természetrajzzal. Sok egyebet is inieziáltak az iskolaszékben, illetőleg az eljáráságban, hol mindig hathatós támogatásban részesültek.

A hitközség lelkésze dr. *Dávid Gyula* közvetlenül székfoglalása után a tantestülettel egyetértve, megállapította minden egyes osztály részére a héber tananyagot és a rendszeres ifjusági istentisztelet meghonosítását sürgette.

A folyó évtized 5 első éve emlékezetes marad iskolánk életében, mivel létezése óta alig akadtunk ily rövid időközre, mely eseményekben oly változatos és a beléltre nézve oly messze kiható lett volna.

A régi alapítványi ház már évek hosszú során át nem felelt meg sem a modern paedagogia, hygienia legelemibb követelményeinek, noha évről-évre javitgatták és átalakították. Örömmel ragadta meg tehát ugy a hitközségünk, mint az alapítványt kezelő bizottság a magas kincstárnak amaz ajánlatát, hogy a házat egy új igazságügyi palota emelése czéljaira örök áron megvásárolja. Az adás-vevés 1891. évi május hó 19-én tényleg meg is történt. Ennek folytán iskolánk ideiglenesen a hitközség egyik bérházába beköltözködött, iskolaszékünk és előljáróságunk azonban mindent elkövetett, hogy intézetünknek mihamarább új és szebb otthont szerezzen. Kiszemelte és megvette e czélra a Pálffy-kertnek egyik részét, mely telek iskolaépületnek fölötte alkalmas és *Milch* Dénes pozsonyi műépítész tervei szerint azt az 1892. és 1893. évben fel is építették.

Három éve, hogy az ujonnan emelt iskolában tanítunk és örömmel tapasztaltuk, hogy ezen épületnél mind azon kellékek érvényesültek, melyekre a különféle tekintetekből sulyt kell fektetnünk, ha azt akarjuk, hogy mindazon igényeknek megfeleljen, melyeket egy modern iskolaépületnél feltételezünk.

A primáriskola új otthona ugyanis külsejére is impozáns egy, illetve két emeletes diszes épület, mögötte tágas udvarral és kerttel. A tantermek és egyéb helyiségek beosztása nagyon sikerült. A földszinten a tornaterem mellékhelyiségeivel és az iskolaszolga lakása, az I. és II. emeleten 2—2 tanterem és a tanítók szobája van elhelyezve. Jó benyomást gyakorolnak továbbá a 3 méter széles, világos, zárt és fűthető folyosók. A tisztántartásról és szellőztetésről minden helyiségben könnyen lehet gondoskodni. Noha az iskolaépület tetemes költségbe került, az előljáróság egészen új berendezésről is gondoskodott és többek között oly padokat szerzett be, a melyeneket eddigelé csak a bécsi községi iskolák birnak. (Schlimp-féle.)

Az új iskolaépület ünnepélyes megnyitása 1893. évi szept. 3-án igen diszes közönség jelenlétében ment végbe. A megnyitó beszédet dr. *Löwinger* iskolaszéki elnök, a felavatót dr. *Dávid* Gyula hitshónok mondotta. Beszédeket tartottak még: *Reisz* Adolf, hitk. alelnök, *Róth* József, kir. tanfelügyelő, *Taller* Pál, polgármester és *Berger* Benő igazgató-tanító.

A fent érintett időközben a tanítótestület kebelében is jelentékeny változások történtek. — Az 1891. évben *Sussmann* Károly iskolánk-
nak 40 éven át volt tanítója nyugalomba vonult. Buzgalma, odaadó

és lelkiismeretes működéseért a város apraja-nagyja üdvözölte a távozó iskolamestert. Sajnos, csak egy évig élvezhette a jól kiérdemelt nyugalmat, a kérlelhetlen halál csakhamar kiragadta őt körünkből.

Az 1891/92. tanév bezártával országos hírnévnek örvendő veterán kartársunk, *Buxbaum* Henrik vált meg, lélekemelő ünnepségek kíséretében iskolánktól, ki szintén 40 évig állott szolgálatában. Távozása alkalmával hivatalos és nem hivatalos körök tisztelői, tanítványai, barátai és ellenesei egyaránt hangoztatták előtte a hála és elismerés szavait, sok értékesnél-értékesebb ajándékkal kedveskedvén neki, az „orsz. izr.” és a „Pozsonyi ált. tanítóegylet”-ek pedig bokros érdemei elismeréseül tiszteletbeli tagjaik sorába választották.

A következő 1893. évben ismét tanítóváltozás történt. *Silbermann* Imre, 17 évi ittműködése után nyugalomba lépett.

* * *

Iskolánk vezetősége és tanítótestülete mindenkor súlyt fektettek arra, hogy hitfelekezeti jellegének megóvása mellett, azon követelményeknek feleljen meg, melyeket a praktikus élet, a törvény és helyi viszonyok tőle megkívánnak. Nagy figyelemmel vagyunk azon körülményre is, hogy növendékeink a IV. osztályt elvégezve, középiskolába lépnek át. Első sorban tehát arról gondoskodtunk, hogy minden, tanulásra félig-meddig is képes növendékünk a középiskolában boldoguljon. Ezen elvtől indítva történik meg nálunk a tanterv megállapítása és feldolgozása.

Hogy pedig iskolánkat a modern nevelő- és tanintézet nivóján fentartsuk, a szellemi kiképzés mellett a test fejlesztésére is kellő gondot fordítunk. A kötelező tornatanításon kívül, mely télen teremben, nyáron az udvaron folyik, ősszel és tavasszal 2—2 exkúrsiót is rendezünk növendékeinkkel a szabadba.

Az 1892/93. tanév kezdete óta valamennyi osztályban a tanítás magyar nyelven folyik. Csak a bibliát fordítjuk még németre, figyelembe véve, hogy tanítványaink német ajkuak, és azon körülményt, mely szerint ezen határszéli városban a német nyelvet sem szabad elhanyagolnunk. Ifjúságunk társalgási nyelve kötelezőleg a magyar.

* * *

A primáriskola keletkezésétől fogva a mai napig mindig csak *fiúiskola* volt. A módosabb tanköteles leányok rendesen a helyben fennálló magánintézetekbe, kevésbbé jómódu és a szegény szülők leánygyermekai pedig részint a másfelekezetbeli, részint az orth. izr. népiskolába járnak. A magánintézeteket és a keresztény isko-

lákat látogató izraelita leányok hitoktatásban nem részesültek, *ennélfogva volt is, van is akárhány pozsonyi izraelita leány és asszony, a kik vallásukat, az imádságos könyvet, a héber betűt nem ismerik.*

Iskolaszékünk elnöksége ezen páratlan mizériákon segitendő, 1894-ben iskolánk mellé leányok részére hittani iskolát szervezett, melyben évi 3 frt tandíj mellett, a szegények pedig tandíjmentesen hitoktatást nyernek. Ezen intézmény létesítését, sőt égető szükségét már az első év igazolta, mert azonnal 62-en iratkoztak be. A hittani iskola azóta a legnagyobb rokonszenvnek örvend.

Minthogy iskolafentartóink ilyformán arról győződtek meg, hogy az izraelita leánynevelés terén Pozsonyban még sok tennivaló maradt, hitközségünk kebelében tárgyalásokat folytatnak egy külön elemi leányiskola felállítására. A tanácskozások eddigi eredménye arra engednek következtetni, hogy a szóban levő leányiskola csak nagyon rövid idő kérdése.

A folyó tanév elején a leányok részére ismétlő- és továbbképző iskolát is szerveztünk, mely intézetet szintén meglehetősen számban keresik fel a serdültebb leányok.

Ezen új iskolai intézmények létrehozása új iskolaépületünk emelése, ennek modern berendezése, valamint a tanítók fizetésének legutóbbi rendezése, a teljes iskolaszék és hitk. előljárásának, de első sorban dr. *Löwinger* Vilmos, *Fischer* Zsigmond és a hitk. elnök *Fischer* József érdeme, a kik a hitközség és iskolájának felvirágoztatása érdekében lankadatlan buzgalommal és önzetlen odaadással fáradoznak.

Az iskolaszék tagjai ez idő szerint: dr. *Löwinger* Vilmos elnök, *Fischer* Zsigmond, elnökhelyettes, *Treusch* Lajos, pénztáros, *Mérő* Lipót, gondnok, *Berger* Benő, jegyző, dr. *Barach* Mór, dr. *Dávid* Gyula, hitk. hitszónok, dr. *Fischer* Jakab, *Fischer* József, *Reiss* Adolf, *Schick* József, *Tritsch* Adolf és a tanítótestület összes tagjai.

A hitközségi előljáróság tagjai: *Fischer* József, elnök, *Reiss* Adolf elnökhelyettes, *Schick* József, *Eisenstädter* Vilmos, *Tritsch* Adolf.

A tantestület tagjai:

Adler Jakab, működik 28 év óta

Berger Benő   "   16   "   "

Ehrenthal Mór   "   13   "   "

Feuer Béla   "   13   "   "

Hoffmann Ignác, hitk. főkantor, énektanító.

A bajai iskola monográfiája.

Irta

Pollák Manó

tanító.

Az iskola alapításától 1846-ig

Elemi iskolánk alapításának éve bizonytalan. Mindössze néhány adat, egy-két korosabb hitközségi tagnak csak ritkán s kevésbé megbízható visszaemlékezése mindaz, a mi nyomra vezet, mert a hitközség teljes irattára elpusztult ama szörnyű tűzvész alkalmával, mely 1840 május elsején d. u. Baja város legnagyobb részét elhamvasztotta. Hitközségünk eredetét a múlt század közepére kell tennünk, mert akkor költöztek városunkba az első zsidók, a *Weinberger* és *Fischl* családok elei. Az izraelitáknál ős időtől fogva hagyományos amaz erkölcsi kényszer, melylyel gyermekeik neveléséről mindenha gondoskodtak, kétségtelenné teszi azt is, hogy az itt megtelepedett s hitközséggé alakult zsidóság gyermekei tanítására iskolát tartott fenn. Ezt vallják a bajai születésű legvénebb hitközségi tagjaink is, természetesen azonban, hogy ezek a rendes chéderektől mi-ben sem különböztek. A hagyomány fentartotta az 1820—1840-ik évig működő tanítók közül egyiknek-másiknak nevét, a kik, mint pl. *S'lomoh Nádudvar*, *Kalme Stern*, *Eizig Scholem* (Frank) és *R. Avrohom Jofe* (ez utóbbi volt a sorrendben az utolsó), már nagyobb gyermekeknek a talmudban való oktatásával foglalkoztak. Sőt voltak a tanítók közt olyanok is, a kik mint *Zeke Eisler* csak kis fiukat tanítottak kizárólag héber olvasásra. Az itt említett tanítók kiváló héber tudósok voltak. Eizig- Solem-Frank valódi למדן volt, a ki az akkori bajai rabbival, Istenben boldogult *R. Götz Schwerin Kohnnal*, főt. dr. *Kohn* Sáumel bpesti rabbi nagyatyjával és a rabbiülnökkel, bold. *Perlesz Baruch A.*-val, néhai dr. *Perlesz József* müncheni főrabbi édes atyjával alkotta a bajai בית דין t. *Zekl Eizler*, a kisfiuk tanítója, nem volt nagy héber tudós, de nagyban foglalkozott kabbalisztikával és sokszor dicsekedett azzal, hogy

Baján csak ő tud igazán imádkozni, mert csak ő érti az imákat, t. i. azoknak titkos kabbalisztikus értelmét. Hogy a tanítók iskoláikat hogyan tartották fenn s ők maguk miből éltek, arra nincsen adatunk. Bizonyos az, hogy a hitközség ezen tanítókat nem fizette, hanem minden szülő a maga gyermekeiért fizetett. Volt azonban a hitközségnek „Talmud-tóra“ egylete, melynek a hitközség vagyonától függetlenül nagy összeg állt rendelkezésére, úgy, hogy 1840 körül a hitközségnek 2000 frtot kölcsönzött kamatra. Ez egyesület rendeltetése lévén a szegény gyermekek taníttatása és ruházása, valószínűleg fizetett tanítót tartott a szegények gyermekei számára. A magán talmudtanítók sorát R. *Avrohom Jofe*, zárja be, ki is fiának, *Schön Mór* urnak állítása szerint a 30-as évek közepén, 1835-ben kezdett tanítani és mintegy 2—3 évig 1837—38-ig működött, helyet adván a hitközség akkor megnyílt rendes iskolájának, melyben a héber tudományok tanítóit **רבֿי**-nak, a profán tárgyak tanítóit **לערֿער**-nek nevezték, a mint ez egy 1840 előtt kidolgozott templomi statutumból látható. Így tehát bizton állítható, hogy a bajai izr. hitközség elemi iskoláját 1837—39 körül alapították. Ezen állítás igazolására még más két adat is szolgál. A hitközség előjárósága egyik alább közölt s 1846-ban kelt felhívásában iskolájáról imígy emlékezik meg: „Schon lange vor dem alles verheerenden Tage des Feuers war unsere Jugendschule in ihrer Blüthe, *aber leider bevor sie noch reifte, schon durch das Feuer zerstört wurde.*“ A másik adat a következő: a bajai izr. hitközségben 1840 előtt is igen sok vagyonos család élt s a hitközségi tagok nagyon sokat áldoztak gyermekeik nevelésére. Sőt iskolaházat is akartak venni. Mindennek daczára 1840-ben az iskola bérházban volt, a mint azt a következő, Baja város tanácsa 1840 január hó 31-én felvett jegyzőkönyvéből szerzett kivonat igazolja.

Albrecht József, bíró.

Petrovics István, aljegyző.

288/1840. A bajai, izr. község választottainak folyamodására, melyben a zsidó ifjúság czélszerű nevelésére szükséges tanulmányi pályák rendes intézhetése tekintetéből részint jótékony adakozások, részint alapítványi ajánlatok által összegyűlt pénzből iskolai lakházat vásárolni szándékozván, sőt e czélra már a *Pitter* Ádám-féle ház mint legalkalmasabbat, imádság házukhoz közel fekvőt, kialakudván, e vevést kegyesen megengedni és kérelmük iránt a Méltóságos földes uraságnál pártfogó szószólással az engedelem nyerést könnyíteni könyörögnek.

Legfontosabb ügy az ifjúság czélszerű neveltetése, hasznos oktatása lévén a kérelem tárgya nemcsak kedvesen nem hajol a tanács ez üdvös közintézet pártfogására, hanem a kérdéses ház meg-

vásárolhatását is a méltóságos földes uraságnál nyerendő uri engedelem kieszközlése esetében ezennel jóváhagyja, sőt ő méltóságoknál e közintézet iránti közreható ajánlását itt alázattal kijelenti.

E két írásbeli adat döntő lehet ama megkoczkáztatott föltevésünkre, melylyel az iskola alapítását az 1837—9-ik évre tesszük.

Az iskola, mint fennebb említők, bérházban nyílt meg. Hogy hol, arra két adat van. Főt. dr. *Kohn* Sámuel ur tudomása szerint, ki az adatokat édes atyjától nyerte, az iskola a templom mellett, a mai polgári fiúiskola helyén állt. A második adat *Weinberger* Bernát, jelenlegi bajai hitközségi jegyző urtól ered, ki arra emlékezik, hogy ő a tűzvész napján az iskolában volt, az iskola pedig a jelenlegi elemi iskola helyén, a templommal szemben, az akkori *Kratzl*-féle házban volt. Emez eltérésekből arra kell következtetnünk, hogy az iskola egy időben két épületben volt elhelyezve. A tűzvész után több mint egy esztendeig nem volt Baján izr. iskola s a Talmud-tóra-egylet érdeme, hogy már 1841-ben ismét megnyílt a hajlék, melyet a tudományoknak s a vallásosságnak szenteltek. A Talmud-tóra-egyesület ugyanis arra határozta el magát, hogy a község szegény gyermekeinek taníttatására iskolát alapít s 1841-ben elhozatta Bonyhádról a Baján jelenleg is élő *Boskovitz* Károlyt, azon czélból, hogy iskolát nyisson. Az iskola az év tavaszán 1 osztálylyal nyílt meg. Később 1843-ban *Boskovitz* magához vette *Reich* Fülöpöt, ki jelenleg Budapesten szépiró-mester és *Springer* tanítót, mikor is az iskola 3 osztályu lett. *Boskovitz*, a ki tanítóit maga fizette, rendes fizetést kapott a Talmud-tórától a szegény gyermekek taníttatásáért, míg a hozzájáró vagyonosabb gyermekekért a szülők külön fizettek. Az iskola sokat vándorolt. Rövid öt vé alatt volt a Haynald-, nyerges-, sörház- és ujjvilág-utczában a mostani iskola melletti *Gábrielisz*, illetve *Herman* házban, a min nem is csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszük, hogy az egész várost újjá építették. Az iskolában nagy sulyt fektettek a héber és német nyelvre, szépirásra és számolásra. Ugyanez időben, valószínűleg már 1840-től kezdve, volt egy *Feuer* nevű egyénnek is magániskolája, de a benne működő tanítók nevei ismeretlenek. Valószínű, hogy ez iskolát a vagyonos hitközségi tagok tartották fenn, mindaddig, míg a hitközség 1846-ban meg nem nyitotta rendes iskoláját, mely mindjárt kezdettől fogva öt tanítójával teljesen kielégítette a kényesebb igényeket is.

Az elemi iskola megnyitásától a polgári fiuisk. megnyitásáig 1846-tól 1878-ig.

Az 1846-ik esztendő hozta meg a bajai izr. hitközség nyilvános és rendezett elemi népiskoláját. Ezen iskola létrejöttét az anyagiak terén a hitközség mindenkor elismert áldozatkészségének, a szellemiek terén pedig *Lemberger* Henrik orvos ur, minden szépért, jóért és üdvösért felbuzduló nemeskeblűségének köszönheti. Dr. *Lemberger* Henrik ur; ki a 40-es évek elején jött Bajára, fájdalmasan tapasztalta, hogy az izr. gyermekek csak egy modernizáltabb chéderbe jártak, mely bár a héber tudományokban sem felelt meg teljesen, sem a tárgy tanításának minőségére, sem pedig mennyiségére nézve, a világi tudományokat is majdnem egészen elhanyagolta. E nyomasztó állapoton segitendő, addig fáradozott, míg a hitközség hajlandónak mutatkozott egy nyilvános iskola szervezésére. Az 1846. év márczius hó 3-án a hitközség felhívást bocsátott ki a hitközség tagjaihoz, melyben a régi templomnak iskolaépületté szánt átalakítására és legszükségesebb butorokkal való felszerelésére 3 év alatt törlesztendő kölcsönt kért. Alig mult el 5½ hónap, ugyanazon év június 21-én ott található a hitközség jegyzőkönyvében a gyűjtés eredménye 1157 frt 30 kr. bécsi értékben és a mesterembereknek kifizetett összegek felsorolása.

Az iskola tehát az ideiglenes templom épületében, mely egy nagy teremből állott és a melyben közfalak építésével nyerték a tantermeket, megnyílt. Az épület a Chevra-Kadisa tulajdona lévén, ez utóbbi évi bérösszeget követelt érte, a hitközség azonban az épületet magához váltotta és ellenértékül a Chevra-Kadisának más házat, a jelenlegi kórház-épületet vette meg.

Iskolánk, melynek czime „Izraelita német-magyar primár iskola“ volt, az 1846-ik év őszén 96 fiunövendőekkel nyílt meg, leányok ez időben nyilvános iskoláztatásban még nem részesültek. A növendékek száma 1848-ban 117 volt. Az iskolában négy osztály és minden osztályban két tanfolyam volt, úgy, hogy a növendékek 5 éves korukban kezdván a tanulást, 13 éves korukban — bar-miczva — elvégezték az osztályokat. Az iskola élére az 1847-ik év január 1-én igazgatókul kinevezték dr. *Lemberger* Henrik és *Schlesinger* M. L. urakat, az iskolaszék tagjai pedig: *Schlovák* Salamon, *Traub* Áron, *Hirsch* Fülöp, *Hirsch* Albert, *Stern* Kálmán, ki azelőtt tanító volt, *Lövy* Tülöp, *Traub* M. W. és *Kohn* Ignác voltak. A Talmud-tóra előjárói ez idő szerint *Perlesz* Baruch és *Kohn* Israel. A tanítás első munkáját; *Kohn* Salamon, *Neustadtl* Izsák, *Manheim* József, *Boskovitz* Károly és *Reich* Fülöp végezték. Ezen tanítók közül kü-

lönösen kitüntek *Kohn S.*, a „Bibelschatz“ szerzője és *Manheim*, aki a magyar nyelvet tanította és oly kiváló ismerője volt e nyelvnek, hogy a szentírás egyes részeit magyarra fordította és magyar imakönyvet írt zsidó nők számára.

A tanítás esendes munkáját megszakította azonban a szabadságharcz, melynek legelső kitörését Baján is érezték. A mai napig is élő akkori növendékek állítása szerint, *Manheim*, a magyar nyelv tanítója, valóságos harci riadóval bocsátotta el az iskolából a növendékeket. Hogy 1848—1851-ig volt-e tanítás, a hitközség jegyzőkönyveiből, melyek a 40-es évek elejétől kezdve meglehetősen rendben megvannak, ki nem deríthető, de az a körülmény, hogy 1851-ben a régi testület együtt van, arra enged következtetni, hogy a tanítók együtt maradtak és a mikor lehetett, tanítottak is. A tanítók hetenkint 30—42—48 sőt 54 órát tanítottak és fizetésök is ezen arány szerint volt megállapítva. A tanítókat rendszeres szerződéssel fogadták meg, mely szerződések első példánya a hitközség jegyzőkönyvében található. Ime egy ilyen szerződés szószerinti szövegben, a mint az a jegyzőkönyvben található:

C O N T R A K T

welcher zwischen dem Vorstande der hiesigen isr. Lehrschule mit Zuziehung und dem Auftrage der Ehrv. Gemeinde einer Seits und Herrn L. *Rockenstein* anderer Seits heute wohlverabredet und beschlossen worden ist und zwar:

1. Hat der obige Vorstand den Herrn L. *Rockenstein* für die oben erwähnte Schule als Lehrer acceptirt und zahlt ihm wöchentlich fl. 6. Conv.-Mze, sage sechs Gulden Conv.-Mze, und ein sogleich beim Antritte seines Lehramtes zu erlegendes Pauschale von fl. 80, sage achtzig Gulden Conv.-Mze; nebst freier Wohnung im Schulgebäude, Holz und Beleuchtung für seinen förmlichen Bedarf.

2. Ist Herr L. *Rockenstein* verpflichtet die Schule zu beaufsichtigen, deren Heizung und Reinigung zu besorgen, deren ganze innere Leitung zur Hebung und Emporblüthung der Anstalt zu handhaben und in der Schule täglich sieben Stunden Unterricht zu ertheilen, ausserdem alle vier Wochen einen gottesdienstlichen Vortrag abzuhalten.

3. Beginnt dieser Vertrag am diesjährigen Sukkothfeste und läuft fort bis Monat Cheschwan k. J. 5612 nach Schaffung der Welt.

4. Sind zwei gleichlautende Exemplare verfertigt worden, und von den Parteien mit gegenwärtigen Unterschriften versehen ausgetauscht worden.

Baja, den 11. September 1850.

L. *Rockenstein*.

A tanítószemélyzet nem maradt meg sokáig az iskolában. Már 1851-ben *Kohn* tanító helyett *Willner* és *Boskovitz* helyére *Rockenstein* jött. *Neustadt*l Izsák megbetegedett és helyette fia, Vilmos működött az iskolánál. Annyi bizonyos, hogy mindig első rangú tanítók alkalmaztattak, a kik nemcsak azon ismereteket bírták, melyekre az iskolában okvetlen szükségük volt, hanem sokkal magasabb képzettségük — nagy paed. műveltségük — és ügyszerezetőkkel is kitűntek. *Neustadt*l Vilmos sürgetésére légszivattyút, vilamos batteriát és más hasonló természettudományi szert hozatott a hitközség. *Rosenberg* tanító, a ki honvéd volt, magánórákban nagy sikerrel tanította a franczia nyelvet, míg *Manheim* József magánuton tanította a gimnázium első osztályára kiszabott tantárgyakat, és főt, dr. *Kohn* Sámuel is nála végezte a gimn. első osztályát. *Neustadt*l Izsák magánórákban városunk szülöttét, *Tóth* Kálmánt, a koszorus költőt is tanította. Az iskolának már 1847-ben nagy könyvtára volt. A hatalmas szekrény, melyben a könyvek voltak, ma a fizikai szerek megőrzésére szolgál. Ott ékeskedik rajta nagy arany betűkkel e felírás: „Oskolai könyvtár“ — Schulbibliothek 1847“. A könyvtárt a hitközség sokszor, később évről-évre gyarapította s a beszerzendő műveket a tanítók dr. *Lemberger* Henrik ural egyútt állapították meg. Az 1851. évről szóló könyvtárjegyzék 126 kötetet sorol fel, melyeknek nagy része ifjúsági iratokból áll.

Az iskola jó híre hamar meg volt állapítva és elterjedt az egész vidéken. A kormány az egész délvidéken a zsidó iskolák közül csakis a bajainak engedte meg, hogy magán tanulóknak államérvényes bizonyítványt kiadhasson. A hitközség irattárában minden félév végén látható, hogy az akkori iskola-felügyelő hatóság igen elismerőleg referált a tanítókról és az iskolákról, ugyanannyira, hogy a kormány a tanítókat véglegesítette, még akkor is, ha oklevelet nem szereztek is. Ez a dicséretre méltó összehangzatos együtt való működés a tanítók és hitközség közt zavartalan maradt 1861-ig. De ez időben, sőt már 1 évvel hamarabb, a hitközségben a tanítók iránt nagy elégtelenség támadt. Az iskola történetéhez ez nem is tartozik, ha nyomába nem lépne ama sajnálatos következmény, hogy az összes tanítókat elbocsátották és ujakat szerzödtettek, a mi lényegesen befolyt az iskola belső életére is. Az új tanító-testület tagjai lettek: *Kircz* József, *Róth* Mór, *Blau* Ignác és neje, *Bassó* Vilmos, *Singer* Lázár és *Berndorfer* Kálmán.

Az iskola, mint említők, fiúiskolának nyílt meg. Azonban a közszükséglet és részben az 50-es évek kormányai arra készítették a hitközséget, hogy a leányok taníttatásáról is gondoskodják. Így

történt, hogy előbb csak 1 leányosztály nyílt meg, később pedig az összes osztályok vegyes osztályokká alakultak át és *Boschán* Amália asszony 1852 okt. 14-én mint kézimunka-tanítónő 300 frt fizetéssel nyert alkalmazást. E fizetés, tekintettel a leánynövendékek nagy számára, 1853 ápr. 3-án felemeltetett 400 frtra. Később már második tanítónőt, névszerint *Oesterreicher* Eleonórárt is szerződtették. Kitűnt azonban, hogy két tanítónőre voltaképpen nincs szükség, így hát mindkettőnek felmondottak, de *Oesterreicher* asszonyt újra megválasztották, kihez segédül *Hauser* kisasszonyt adták, miből ismét az látszik, hogy tulajdonképpen *Boschán* asszonytól akartak szép szerével szabadulni. A kézimunka-tanítónői állások egészen a közel multig eredeti szervezetökben maradtak meg és *Hauser* kisasszonyon több tanító feleségén kívül, *Bassó* k. a., *Bock* asszony, *Rosenfeldné*, *Singer* Janka és mások töltötték be azokat. A vegyes osztályok azonban az igényeket ki nem elégítették, úgy hogy csak az első és második osztályok maradtak vegyesen, a III. és IV. fiuosztályok külön váltak, a III. és IV. leányosztályok összevonattak. Így volt ez 1873-ig. Ugyanez ideig volt V. és VI. fiuosztály is, melyet azonban a csekély számú növendék miatt, (15—16 nőv.) beszüntettek. Az 1870-ik évben előkészítő osztályt nyitottak és ennek vezetését *Klein* Regina asszonyra bízta. 1873-ban elkezdték a leányiskolát fejleszteni és megtölték az V. és VI. osztálylyal.

Az 1870-ik évben a hitközség elhatározta, hogy tanító-igazgatót választ. Ez állásra meghivatott dr. *Kilényi* Mór T.-Szt.-Mártonból, ki az iskolát 1873-ig vezette. Ekkor egyrésről a hitközség és tanítók, másrésről *Kilényi* igazgató és a tanítók közt oly differenciák támadtak, melyeket kiegyenlíteni lehetetlen lévén. *Kilényi* az iskolát elhagyta. *Kilényi* igazgatása első évében föltötte áldásosan működött. Új tantervet készített, havonta értekezletet tartott, melynek jegyzőkönyvét az előljáráságnak beterjesztette. Dr. *Kilényi* különösen mint szónok volt kiváló. Magyar és német beszédei oly szépek, oly magvasak voltak és azokat oly mesterien adta elő, hogy az istentiszteleteket mindig nagy közönség hallgatta. A hitközség az *Eötvös* József báró halálakor megtartott gyászistentiszteletnél a szónoklással őt bizta meg. Beszédeit két kötetben ki is adta. Kár, hogy az értekezleti jegyzőkönyvek *Kilényi* tantervével együtt elvesztek.

Kilényivel egyidejűleg működött *Schön* Bernát az iskolán, kinek már ekkor jó neve volt. Az értekezleti jegyzőkönyveket és az isteni tiszteletet ő vezette. Ez időben a felsőbb osztályokban a szakrendszer divott és a fiuiskola VI. osztályának jobbadán az alsó-

foku kereskedelmi tanoncziskola I. évfolyamának megfelelő tananyaga és iránya volt. A gyermekek a II. osztálytól kezdve levél-papírosra, sorvezető segélyével irtak és különös gonddal szoktattak a gondolat szabatos kifejezésére. *Schön* irodalmilag is működött. Mint a megyei tanító-egyesület alelnöke, kiváló tevékenységet fejtett ki a gyűléseken és úgy a tanügyi politika, mint a paedagogia terén felmerült kérdések benne buzgó, lelkes harczosra akadtak. Baján az első ujságot ő alapította, „Bács-Bodrogh“ volt a czime. A szerkesztői tollat nagyon ügyesen és a szó szoros értelmében szabad-elvű irányban kezelte. Főmunkatársa volt *Popovics* Döme, szerb költő, ki a tárczarovatot gondozta és kedvessé tette zamatos dalai által. 1873-ban a hitközség, mivel *Kilényi* és még egy tanítótól akart szabadulni, egyszerre 4 tanítónak adta ki az utilevelet. Az elbocsátási okmányban azt mondja a község: „Um kein Definitivum herbei zu führen, wird Ihnen hiermit gekündigt; es steht Ihnen jedoch frei auf den Posten neuerdings zu reflectiren“. A szélnek csapott tanítók óriási zajt csináltak az országban. Nem volt lap, mely a „bajai önkényt“ nem ostromozta volna, annyira ment, hogy valamire való tanító nem mert az így üresedésbe jött állomásokra pályázni. *Schön*, ki időközben állást nyert Győrött, a miniszterhez ment audenciára és folytatott párbeszédét a hazai lapokban közzé tette. Ez volt a hazai zsidó tanítók véglegesítése ügyében folytatott harc legelkeseredettebb tusája. Diadallal végződött. Mert azóta csak szórványosan jelentkezett a hazai hitközségek részéről az önkény és megrögzött szokás eme ismétlése és akkor is, ha a fattyuhajtás a hazai zsidóság életfájának egyik-másik ágán mutatkozott, országos egyesületünk fáradozása és közbenjárásának sikerült ezt lenyesni és a romlástól megóvni.

Kilényit dr. *Krausz* V. Salamon váltotta fel, ki mint helyettes rabbi is működött és az iskola élén 1878-ig állt, midőn az iskola vezetését *Steckler* Sámuel vette át.

Az iskolában elejétől fogva szakrendszer divott. Megállapították már 1846 május és június hónapokban az iskola célját és tantervét, felosztván a tananyagokat 8 évfolyamra, minden évfolyamot két félévre. A gyermekeket 5 éves korukban vitték iskolába, hol is az I. félévben tanították a héber betűket, a sillabizálást és számlálást németül, némely imát és benedikeziót magyarul. És itt meg kell jegyeznünk, hogy a családok nyelve német volt. A II. félévben már magyar, német és héber olvasást kezdtek, sőt beszéd- és értelemgyakorlatokat is tanítottak magyar- és német nyelven. A bibliát a II. osztályban kezdték és az I. félévben csak a **בראשית** heti szakaszt vették, a II. félévben pedig csak **נח**

hetiszakaszát és לך לך, első felét. — Az egész 8 éves tanidő végén, heti átlagos 20 óra mellett megtanulták a növendékek az 5 könyvet, zsoltárokat és példabeszédeket, a héber nyelvtant: a héber szólás formákat a באור magyarázatokat, vallástant és az izraeliták történetét. Óriási eredmény ez ugy mennyiségileg, mint minőség tekintetében és bizonyos jogosultságot konstatálhat az avatlan szemlélő ezekből a mai kor ama panaszaira, melyek a héber tanításban elért csekély eredmények miatt emelkednek. A panaszlók azonban ne feledjék el, hogy ez időben a tanulók heti 43 órát töltöttek az iskolában, s ez időnek majdnem fele — 20 óra — a héber tárgyaknak volt szentelve. És itt fel kell említenünk azt is, hogy azon tanulók, kik a héber tudományokból magasabb képzést óhajtottak, naponta 1—2-ig *Perlesz* rabbi elnöknél tanulták a talmudot.

Hogy a profán tárgyakból, mily eredményeket értek el, arra nézve szolgáljon felvilágosításul főt. dr. *Kohn* Sámuel bpesti rabbi urnak, iskolánk volt növendékének egyik leveléből vett következő részlet: „A bajai zsidó iskola, melyet keresztény gyermekek is sűrűn látogattak, igazán mintaszerűen volt vezetve, úgy, hogy alig érthetem, mennyit és mennyifélét tanultunk és tudtunk akkoriban.

A jobb tanulók három nyelven: magyarul, németül és héberül, még pedig majdnem hibátlanul beszéltek és irtak is, a mellett mértant, földrajzot és természettudományokat olyan bőven, és behatóan, mint ma az algimnáziumokban sem teszik“. De nem csak a kötelező tantárgyakat tanították, hanem kiterjesztette az iskolaszék figyelmét az iparos és kereskedő tanulók hitoktatására, az ének- és rajztanításra is, mely utóbbi tárgyra külön tanerőt is tartott, a ki azon gyermekeket, kikért külön fizettek, kedden délután a rajzolásban oktatta. Ennek kapcsán fel kell említenünk az iskolaszék egy oly intézkedését, mely még ma is kevés helyen foganatosított. A tanítványok ugyanis a keddi délutánokon, ha szép idő volt, tanítóikkal kirándultak, hogy a szabadban gyakorlati tájékoztatás útján gazdagítsák ismereteiket.

Hogy az oktatás minél intenzívebb legyen, a hitközség soha sem sajnált pénzáldozatot a szükséges tanszerek és segéd-eszközök beszerzésére, a tanítók pedig emez eszközöket fel is használták és általán mindent elkövettek, hogy hivatásuknak megfeleljenek. A hitélet megszilárdítása okából minden pénteken este és szombaton reggel és délelőtt a növendékeket templomba, a templom hátsó részén fentartott helyekre vezették, sőt később külön istentiszteletet is rendeztek be számukra.

A tanítási idő a peszach ünnepétől a szukoth ünnepéig tartott;

akkor volt a félévi vizsga és a szukoth ünnepétől, a peszach ünnepeig volt a II. félév és az évváró vizsgálat. Ez a rend később annyiban változott, hogy az év befejezése az őszi nagy ünnepekre esett. Bár bizonyítványokat hosszú ideig nem adtak ki, mégis minden hónapban osztályoztak, sőt a 70-es években az osztályzatok megállapításánál az igazgató is közreműködött. Az osztályzatok 1846—1848-ig ezek voltak: nagyeminencia = *E*; kiseminencia = *E*; adminencia = *e*; elégséges = 1; elégtelen = 2; mint ezt egy 1846—1848 márcziusáig használt és fennmaradt osztályzati naplóból láthatjuk.

Az iskola anyagi viszonyai a következők voltak: Az iskolát eleinte amaz összegekből tartották fenn, melyek tandíj czimén befolytak, a tandíjmentes tanulók tandíját pedig a Talmud-tóra fizette. Már az 1851 febr. 9-én tartott ülésén, a hitközség az iskola anyagi ellátását a maga kezébe vette át és u. a. év márcz. 4-én a tanítók megélhetését biztosította, mert május 4-én megállapította a tanítók fizetését is p. *Manheim* naponta 5 óráért kapott havi 13 frtot, *Willner* napi 9 óráért havi 27 frtot, *Neustadt* napi 8 óráért 24 frtot, *Reich* Fülöp napi 8 óráért havi 15 frt 40 krt, *Rockenstein* napi 7 óráért heti 6 frtot, lakást, fűtést. Julius 8-án a hitközség kimondotta, hogy bár a tanítókat a zsidó hónapok szerint fizetik, szerződötésük egy évre szól és fizetésük minimuma évi 300 frt. Azonban az iskolából befolyt jövedelem zugiskolák nagy száma miatt igen csekély volt, miért is a hitközség ezeket karhatalommal — melyet a helytartóság szívesen bocsátott rendelkezésére — bezáratta. Ugyancsak 1851-ben jul. 29-én kérte a hitközség a cs. és k. kormánybiztosságot, hogy iskolájának a nyilvánossági jogot adja meg. A kormánybiztosság elébb bekívánta az iskola fentartását igazoló bizonyítványokat és a jövedelmi források czimét, melyek az iskola állandó fennállását biztosítják. Az előljáróság felterjesztésére a kormánybiztosság az iskolát 1851 okt. 21-én a nyilvánossági joggal felruházta és rövid időn belül a tanítók közül azokat, kiknek oklevelük volt, véglegesítette. Sőt az oklevél nélkülieket sem bántotta, miután az iskola igazgatója kedvezően referált róluk.

A helytartóság, a tanulók pontosabb és rendesebb iskola látogatását megkönnyítendő, 1856 jun. 2-án nemcsak azt rendelte el, hogy az összes fiuk járjanak az iskolába, hanem a leányok is s hogy a magasabb tandíj ne legyen akadály, elrendelte, hogy az iskola fentartásához az összes hitközségi tagok vagyonuk arányához képest járulni tartoznak. 1861-ben a tandíjat úgy osztják be, hogy a vagyon szerint I. osztályuak 15 frtot, II. osztályuak

10 frtot, III. osztályuk 5 frtot fizetnek évente, a mi elenyésző csekély összeg az 50-es években szedett 40—50 frtthoz képest. A Talmud-tórát is arra kötelezték 1862-ben, hogy minden szegény tanulóért évi 5 frtot fizessen.

A bőkezűség, mely a hitközséget alkalmazottjaival szemben mindenha jellemezte, fennállt a tanítókkal szemben is. *Neustadt* Izsák csak 5 évig volt tanító Baján, mégis, midőn lemondott, a hitközség tagjai közé bekebelezési díj nélkül felvette. Kölesönt akárhányszor adtak a tanítóknak. Drágasági pótlékban és renumerációkban is részesültek, sőt 1871-től kezdve egész 1893-ig, amikor az ötödéves korpótlékban, melyet dr. *Bruck* Samu isk. széki elnök indítványára hoztak be, s melyben minden arra jogosult tanító részesült, évről-évre néhány száz forintot vett fel az előjáróság a költségvetésbe, mely összegből az évről-évről vizsgák alkalmával a tanítókat jutalmazták. Az 1873-ik évben a hitközség megtiltván a 3 felsőbb osztályban az iskolai különórát, az ezen célra szolgált időt emez osztályokban az összes tanulók számára foglalván le, a különórákból befolyt jövedelmek helyett a tanítókat fejenként 200 frttal kárpótolták, a mi mindenestre előnyös volt a tanítókra. A tetemesen megnövekedett kiadásokat a hitközség nem mindig fedezte maga erejéből. Az 1876-ik évben a magas kormány 3 évre 500—500 frtot, az 1872-ik és 1876-ik évben 300—300 frtot szavazott meg a hitközségnek. Az 1869-ik évben Baja várostól kért szubvencziót és kapott is 1871-ben 550 frtot. Az 1875. évben 1600 frtot kértek s évi 1400 frtot kaptak is.

Régi iskolánkat fölötte jellemzi a gyermekek fegyelmezését illetőleg ama szervezet, melyet „Erkölc törvényszéknek — Sitten-gericht“ neveztek. Nagyon terjengős és fontoskodó volt a formája, de bizonyos az is, hogy a növendékek erkölcsére és jellemére jó-tékony hatással volt.

Iskolánk a változó viszonyokba mindig beleilleszkedett. Az 1871—72-ik tanévben *Scheer* Bernát tanító, ki működését akkor kezdte meg iskolánknál, behozta az írva-olvasást, melylyel uttörő volt iskolánknál, sőt a helybeli áll. tanító-képző igazgatója, néh. dr. *Bartsch* Samu, valamint számosan azok közül, kik akkor a bajai különböző iskolák élén állottak, többször jöttek nevezett tanítóhoz az írva-olvasás tanítását meghallgatni. 1876-ban ugyancsak *Scher* Bernát tanító kezdeményezésére elhatároztatott, hogy a bibliát a II-ik osztálytól kezdve magyarra fordítják.

A polgári fiúiskola megnyitásától a polgári leányiskola megnyitásáig 1878—1893-ig.

Az 1878-ik évben az elemi iskola hivatásának magaslatán állott és minden jogos követelményt kielégített. A tanítóttestület java részben új emberekből rekrutálódott. 1861-ik évben alkalmazott tanítók közül *Kirz*, *Berndorfer*, *Singer* Lázár, *Blau* Ignác s neje állásaikat elhagyták és helyettök mások, névszerint: *Blau*, *Basch*, *Klein* Jakab, *Bogdány*, *Schön* Bernát, *Maislis* Ferencz, *Krámer*, *Breyer*, *Scheer* Bernát, *Grünwald*, *Lichtenstein* Israel, *Heitler* (II-od ízben), *Goldner* és *Spitzer* József léptek, természetesen úgy, hogy egyik a másikat felváltotta. Egy időben működtek 1878-ban *Róth* Mór, *Bassó* Vilmos, *Scheer* Bernát, *Lichtenstein* Israel, *Spitzer* József, *Löwinger* Róza, *Rosenfeld-Singer* Janka és *Klein* Regina óvónő.

Azonban a hitközség keveslette azt a képzést, melyet az elemi iskola nyújtott a maga négy osztályával.

A gimnázium csak a tudományos pályát szolgálta s így hiányzott oly intézet, melyet a növendékek elvégezvén, belőlük művelt iparos, kereskedő, vagy alsóbbrendű kezelőhivatalnok válhatott volna. És a bajai hitközség, mely akkor, midőn tagjai egyénileg óriási károkat szenvedtek, képes volt iskoláját újra szervezni, képes volt arra is, hogy alkotásait betetőzze és megkezdje polgári iskolájának szervezését az 1878 június 9-én tartott közgyűlésen, a mi első sorban *Beck* Samu, akkori hitk. elnök érdeme.

A polgári iskola első tanítói voltak: *Steckler* Sámuel, a bajai magán keresk. isk. tulajdonosa, ki intézetét feladván, mint igazgató nyert meghívást és *Walder* Jakab polg. isk. tanár. A hitoktatást elemi tanítók, az éneket *Mandl* Jeremiás, akkori főkantor, a tornát *Spitzer* József látta el. Majd *Gróf* Vilmos és *Gerlóczi* Gyula polg. isk. tanárokat is alkalmazták. *Gróf* Vilmos 1883-ban a városi polg. iskolához lépven át, helyét *Gál* Ignác középiskolai tanár foglalta el, a kit egy év múlva *Kohn* Lajos középiskolai tanár követett. *Gerlóczi* Gyula az 1892. év május havában elhunyt, helye az 1893—94-ik tanév elejéig betöltetlen maradt, mikor *Tóth* Zsigmond foglalta el az állást. A tanítónők közül már 1879-ben megváltak az iskolától úgy *Löwinger* Róza, mint *Rosenfeldné-Singer* Janka s *Klein* Regina is. Az iskolaszék kiküldte *Steckler* igazgatót a fővárosi óvók tanulmányozására, ki is megbízásának megfelelően, újra szervezték az óvót, melyben először *Schreyer* Sarolta működött 1886-ig, mikor is helyét *Frankfurt* Eugenia k. a. foglalta el. *Löwinger* és *Rosenfeldné* S. Janka helyét éveken át helyettesítéssel láttak el és

igy működtek *Bassó Róza* k. a. két izben, *Loos* k. a., *Grünstein* Antónia (1 évig állandó alkalmazásban) és *Stein* Etel k. a. Végre *Weisz-Goldberger* Ida okl. polg. iskolai tanítónő 1881-től, előbb mint ipartanítónő, később csakis mint a felsőbb leányosztályok tanítónője működött 1888-ig, mikor is *Fantus* Czeiczilia k. a. okl. polg. isk. tanítónő vette át ez állást, melyet máig is betölt. *Stein* Etel kisasszony állásán 1883—1890-ig, *Deutsch* Ilona k. a., 1890—92-ig *Ullman* Anna k. a., 1892-től mindez ideig *Klauber* Teréz kisasszony működik.

Az elemi iskolai tanítók sorában már sokkal kevesebb változás volt. *Roth* Mór állásáról 1882-ben leköszönvén, helyét *Kraus* Ignác rajztanár foglalta el, ki is 1884-ben az iskolától megválván, az állás be nem töltetett. Az 1881. évben egy új elemi iskolai állás szerveztetvén, azt *Stricker* Simon nyerte el. *Lichtenstein* Israel 1890-ben elhunyt, helyét *Szántó* Ede polg. iskolai tanító foglalta el, míg *Bassó* Vilmos, kinek 50 éves tanítói munkásságát 1886-ban ünnepelték és kit a legfelsőbb kegy is kitüntetett, az 1891/92. iskolai évben nyugalomba vonulván, helyére e sorok írója választatott meg.

A leányiskola VII. és VIII. oszt. kevés növendék miatt időnkint szünetelt, de polgári iskolánk is mind az ideig, míg megszilárdult, nem egyszer látott nehéz napokat. Baja város közönsége 1883. évben polgári iskolát nyitott, mely iskolánkra majdnem végzetessé vált. Azonban a hitközségi tagok hithűsége nem engedte meg, hogy iskolánk, a vallásosság egyik bástyája, megszűnjék. És így az iskola fenmaradt mind e mai napig.

Az iskola felettes hatósága az iskolaszék. Ez 1878-tól kezdve maga az előljáróság volt, a mely az iskolát illető ügyekben, mint iskolaszék működött.

A hitközség 1886-ban elfogadott új alapszabályai szerint, melyekben az iskolára vonatkozó részeket dr. *Bruck* Samu, jelenlegi iskolaszéki elnök dolgozta ki, az iskolaszék élén, mint elnök az iskolai előljáró áll, az iskolaszék tagjai pedig: hivatalból a rabbi, a hitközség elnöke (46. §.), az igazgató, a tanítótestület egy képviselője és 3 választott személy, kik a hitközség képviselőtén kívül álló tagok közül is választhatók.

Az 1882-ben teljesen újja alakult tanítótestület működése az iskola életében mélyreható nyomokat hagyott maga után. Míg azelőtt az iskola belső életére, egyes, új paedagógiai elvek meghonosítását érzéző törekvések rendszerint az előljáróság vagy iskolaszék köréből eredtek, addig ezentúl a megváltozott viszonyok folytán, az újítások a tanítótestület értekezleteiből, melyekben az iskolaszék is résztvett, indultak ki.

Az iskolaszék ez időben arra szorítkozott, hogy a mélyrehatóbb intézkedéseket megvitassa, jóváhagyja, esetleg az előljárátság útján a hitközségi képviselő tudomására hozza.

Az említett értekezletekben sok becses és maradandó értékű határozatot hoztak. A tanítótestület behozta az iskolai takarékpénztár intézményét. (1884). Egy hitközségi szegények orvosa iskolaorvos lett (1886). Elhatározottak, hogy havonta értekezletek tartandók.

Az elemi iskolában az 1882-ik évben új részletes tantervet dolgoztak ki, míg az 1892—93. évtől kezdve behozták az u. n. állóírást. A leglényegesebb átalakulás az oktatás terén az volt, hogy 1887-ben *Steckler* igazgató indítványára a négy elemi osztályt egyes osztályokká alakították és az V. és VI. eddigi összevont osztályokat külön választották. Az 1891—92. évtől kezdve az eddigi osztályrendszer a fellépő rendszerrel helyettesítették.

A polgári és felsőbb leányiskola felső osztályaiban rövid időn át, hogy a gyermekek a német nyelvet jobban elsajátítsák, egy tantárgyat (hittant v. földrajzot) német nyelven tanítottak. Ez ujtás csak igen kevés eredménnyel járt és abban is maradt. Az 1886—1887-ik év végén a polgári és felsőbb leányiskola felső osztályában a magyarból, németből és számtanból írásbeli vizsgálatot is tartottak. E vizsgák pár évig divatoztak. Többször merült föl indítvány alakjában, hogy a polgári iskolában is, hol a 4. osztály növendékei a hittant 3 csoportban tanulták, szintén hozzák be az osztályrendszer, a mi azonban nem volt kivihető. A felső leányiskola I. és II. osztálya eleinte össze volt vonva. Ezen segitendő, 1892—93. év elején, hogy az intézmény külsőleg is megfeleljen, a feldolgozott polg. isk. tantervnek, külön választották eme két osztályt, a hittant, rajzot, szépirást és kézimunkát kivéve, minden tantárgy tanításánál.

Az előljárátság, az iskolaszék és tanítótestület sokszoros kérésére 1888. év január 15-ik napján kimondta, hogy mindkét iskolaépületet a régi épületek helyein újra építteti és az e célra szükséges pénzt megszavazta. Hogy mennyi önfeláldozás, milyen áldozatkészség és milyen nagyfoku szeretet a gyermekek nevelése iránt nyilatkozik meg e tényben, azt mindazok és csak azok tudják, kik tájékoztatva vannak az iránt, hogy az izraeliták mennyit áldoznak rendszeren a felekezeti tanügy, kultusz és jótékonyág terén, tehát amaz összegen túl, melyet az állami és városi közterhek viselésére adnak. Az építés az 1889. év május havának végén befejeztetett, úgy, hogy a tanítás 1—1 tanévben csak 1—1 hónapig szünetelt.

Az iskola két épületből áll, egyik a remény- és lámpa-uteza sarkán, magában foglalja az iskola irodáját, az óvodát, a polgári fiúiskola négy osztályát és a muzeumot. Maga az épület a remény-

utczában (21 m.) északra, a lámpa-utczában (30 m.) keletre néz. Az egyik nyugatra néző udvari oldala (27.50 m.) beépített, a délre néző oldalán (22 m.) van a szenes kamra. Bejárata kettő van és pedig az egyik a lámpa-utczáról, a másik a templomudvarról. A lámpa-utczai kapun belépve, északra van a muzeum, két utczai ablakkal, továbbá az óvoda, mely a lámpa- és remény-utczára néz 5 ablakkal, innen nyugatra van a rajzterem, mely világosságát északról és nyugatról kapja. Innen délre van a polgári fiiskola II. osztálya 3 ablakkal, mely a templom felé néz. E teremmel párhuzamosan az iskola udvarra néző 2 ablakkal van az iroda. Az iroda bejárata a templom felőli kapu aljára néz. Ugyanezen kapualjból van a bejárás a polgári fiiskola I. osztályába, melynek 3 ablaka nyugatra néz. E teremmel párhuzamosan, keletre néző 3 ablakkal van a polg. fiiskola III. osztálya.

Az udvar igen kicsiny és kövezett, azonban a mellette levő templom óriási gyepes, befásított udvara eme hiányt bőven pótolja.

Az iskolaépületek másodika a remény-utczában van. Homlokzata, mely délre néz, 34 m. hosszú, közepén van a kapu, melyet a kapuajtón kívül egy szélfogó, önműködő ajtó is elzár. Az épület keletre néző részén, mindjárt a kapu mellett keletre van a polgári leányiskola két utczai ablakos III. osztályu terme, mellette az I. elemi osztály, melynek 3 ablaka szintén az utczára (délre) néz. E teremtől északra van a II. elemi osztály 3 nyugatra néző ablakkal. A kaputól nyugatra van egymás mellett a II. és I. polg. leányosztály két 3 ablakos terme, míg ezektől észak-keletre néző ablakkal van a III. és IV. elemi osztály. Az utóbbi osztály termétől észak felé van a díszterem, melyben az intézet összes (több mint 400) növendékei elférnek. Ez épület kitűnik tágas udvarával, melynek térfogata mintegy 1000 □ m. és a mely kertjével és fasoraival fölötté kellemes benyomást tesz. Az összes tantermek előtt széles folyosók vannak. Az ablakok 2.68 m., az ajtók 2.40 m. magasak, minden ajtó felett kétszárnyu, mintegy 80 cm. magas ablak is van. A termekben szelelők és Meidinger-féle kályhák vannak. Az épületek földszintesei, mintegy 75 cm.-nyire az utca színe fölött. Mindezen szükséges befektetést a hitközség, leszámítva Baja város közönségének 2000 frtos adományát és a templomi adakozások révén befolyt 501 frtnyi összeget, a maga erejéből, kölesön útján eszközölte. Az iskolaépületek értéke, a helyi viszonyok szerint, 18,000 frtra tehető.

Az iskola épületeiről szólva, fel kell említenem azok neveit, kik a munka létesítéséhez akaratukkal, tanácsukkal, önzetlen munkálkodásukkal járultak. Az összes hitközségi tagok közvetlenül vagy közvetve filléreikkel járultak az iskola felépítéséhez, melyet

nagy ünnepélylyel nyitottak meg 1889 szeptember hó 20-án; azonban ki kell emelnünk *Rosenberg* Mór hitk., dr. *Bruck* Samu isk.-széki elnököt, néh. *Jusztiz* Károly volt pénztárost, *Steckler* Samu igazgatót és a tanítótestületet, melynek tagjai utbaigazitásokkal szolgáltak, hogy az épületek a paedagógiai követelményeknek is teljesen megfeleljenek. Ugyanezen időszakra esik a képviselőlet amaz elhatározása (1890 évi november hó 9) melylyel az összes tanítóknak két ötéves 50 frtos korpótléket engedélyezett akkor, a midőn az állam erre még távolról sem kötelezte, a mikor iskolájának újra építése és felszerelése 21414 frt 60 krba került. A korpótlékre vonatkozó statutum, mint fentebb már említém, dr. *Bruck* Samu isk.-széki elnök műve. Mindezen befektetések és elvállalt kötelezettségek nem akadályozták a hitközséget abban, hogy a középiskolai hitoktatást is rendezze és hogy a hitélet megerősítésére szolgáló Talmudtóra iskola fejlesztéséről is ne gondoskodjék. Eme czélok elérésére *Rosenfeld* Henrik képesített hittanárt alkalmazta, ki a középiskolai növendékek hitoktatását, az ifjusági istentiszteletre való felügyelet és a polg. iskola három osztályának hitoktatását is ellátja.

A hitközség az 1893. évben az V—VIII. leányosztályokat, miután ez osztályok tanterve, a polgári leányiskolák tantervének megfelelő, polgári leányiskolává alakította át, teljessé tévé ezzel tanintézeteit. Köszönet érte dr. *Bruck* Samu isk.-széki elnöknek és *Steckler* Sámuel igazgatónak, kik az eszmét felvetették és annak érvényt is szereztek.

Iskolánk jelenlegi állapota.

1893.

Intézetünk 4 részből áll és pedig az ovodából (jelenleg 44 növendékkal), négy elemi vegyes osztályból (224 növ.) négy polgári leányosztályból (68 növ.) és 4 polgári fiuosztályból (92 növ.)

A növendékek összes száma 428. Ezek közül 18 (4.20%) nem izr. vallásu. Tandijat (egész tandij bajainak az elemiben 12 frt, a polgáriban 20 frt; idegeneknek 24, illetve 25 frt), egészben vagy részben fizet 346, tandijmentes 82. (23.69%) összesen van 13 osztály és a tanítók száma (beleszámitva *Berger* Salamon főkántor énektanítót) 14. A tanítótestület igazgatója *Steckler* Sámuel, ki azonban előre haladott korára való tekintettel, nyugdíjaztatási kérvényét már beadta. A hitközség képviselője, az iskolaszék és előljáróság előterjesztése, az igazgató ügyének teljes elintézéséig mellé helyettes igazgatói minőségben *Walder* Jakabot, a polg. iskola legrégibb és kiváló tehetségeinél, mesteri ügyességénél fogva legérdemesebb

tanítóját adta, ezzel is méltányolván a tanítóság óhaját, hogy igazgatója a saját köréből kerüljön ki. A tanítás nyelve minden osztályban s minden tantárgynál (kivéve a németet) a magyar nyelv. Az elemi iskolánál személyes okoknál fogva ének-tanítás nincs, ellenben az ovodában s polgári iskolában az éneket tanítják. Rajzot minden osztályban, kézimunkát pedig minden leányosztályban tanítanak. A testgyakorlásból az elemiben és óvóban csak a szabad- és rendgyakorlatokat és ezeket is a tanteremben veszik. A polg. fiúiskola tanítványai ősszel és tavasszal az iskola udvarán tornásznak. A leányok a tornában nem gyakoroltatnak. A német nyelv számitása a II-ik elemiben kezdődik.

Az iskola felszerelése, ha nem is mintaszerű, mégis messze fölülmulja e tekintetben is a legtöbb városi iskolát. Van 40 állami, több mint 100 Gerold-féle és mintegy 80 francia kiadású szemléltető képe. Az ovoda el van látva építő s az alaki munkákhoz szükséges eszközökkel. Van minden teremben szekrény, katedra, tábla, olvasótábla, az embertanhoz az emberi testrészek porcellánból, a természetrajzhoz kitömött állatok, spiritus praeparatumok, csontvázak és képeskönyvek, két nagy herbarium, kis házikert, ásványok. Jegeczalakok stb. A vegytanhoz úgy eszközök, mint vegyszerek a kellő mennyiségben, a fizikához pedig két szekrény eszközökkel tele és a Bopp-féle fizikai táblák. Az ifjusági könyvtárnak vezetője jelenleg Szántó Ede, képviselve vannak a klasszikusok épen úgy, mint a gyermekirodalom jelesei s mintegy 500 kötetből, míg a tanítók könyvtára, melynek alapját nem rég vetették meg, csak 130 kötetből áll. A tanszergyűjtemény bővítésére és a könyvtár gyarapítására évi 50—50 frt van előirányzva.

A szegény gyermekek felsegélyezése még rendezetlen és még mindig az u. n. „kosztnapok“ adása divik és megjegyezzük, hogy ilyen „napokban“ nincs hiány, épen úgy, mint azokban, kik sajnos, kénytelenek ezeket igénybe venni. A szegény gyermekeket nemre való különbség nélkül könyvekkel a Talmud-tóra látja el, míg ruhákat a leányoknak a bajai izr. jótékony nőegylet, a fiuknak a hitközség és Talmud-tóra juttat.

A tanítótestület értekezleteit az iskolaszékekkel együtt rendszerint a tanév első napján és havonta ujhold napján délután tartja. E gyűléseken vitatják meg az iskolára vonatkozó összes ügyeket, hoznak határozatokat, melyek közül az odavalókat a hitközségi iskolaszék elé terjesztik. Az iskolaszék tagjai az iskolát elég sűrűn látogatják, a kir. tanfelügyelő minden évben megvizsgálja az osztályokat.

A heti rendes szünnapok: szombat egész nap, vasárnap és

szerda délután. Az elemi iskola minden osztályában, a hol csak lehet, az orsz. izr. tanító-egyesület kiadványait használják.

A bibliát az elemi II. osztályában kezdik tanítani s tanítják az első 18 fejezetet. A III. osztályban befejezik az első könyvet, míg a IV-ik osztályban a II-ik könyvet veszik teljesen. A többi három könyvét a zsoltárokkal, héber nyelvtannal és a teljes zsidó történetet az elemi iskolában az olvasókönyvek alapján, a polg. iskolában pedig a Löw-féle könyvből tanulják. Az imafordítást az elemi iskola II—IV. és a polg. leányiskola I—VI. osztályaiban tanítják és pedig jobbra a hétköznapi és szombati imákat.

A héber tantárgyakra szánt idő hetenkint a II. el. osztályban 10, a III-ban 12, a IV-ben 10, a polg. leányosztályokban 2—2, a polg. fiúiskola osztályaiban 5—5 óra.

A bibliát már 1876 óta *Scheer* Bernát tanító indítványára magyarrá fordítják.

Hogy az iskola növendékei a hitéletet elsajátítsák, minden szombaton reggel ifjusági istentisztelet van, mely az iskola disztermében tartatik meg. A nevezetesebb szombatokon, a tanítók exhortálnak is. A Talmud-thórát látogató növendékek az izr. és a városi polgári iskola és a gimnázium tanulóiból kerülnek ki. Ezek két csoportra oszlanak, az első csoport (54 növ.) az öt könyvet tanulja nyelvi magyarázatokkal, valamint a benedikeziókat és a hétköznapi imákat, a II. csoport (8 növ.) a biblián kívül ת-ש-י és az utolsó évben Sámuel első és második könyvét és Milet is tanulja. A városi polgári iskola és a gimnázium izr. vallásu növendékeket *Rosenfeld* hittanár, az állami tanítóképzőben pedig a rabbi oktatja a hittanban. Mindezek számára a hittanár tart szombaton délután istentiszteletet 4 hetenkinti szónoklattal.

Az iskolát illető és a hitközség kezelése alatt álló alapítványok 4 csoportra oszlanak és pedig: 1. Az iskola fentartására, 2. Szegény iskolás gyermekek ruházására, 3. Iskolás gyermekek ösztöndíjaira, 4. a Talmud-tóra intézmény fentartására szolgáló alapítványok.

Az iskola fentartására tett alapítványok összege: 19,900 frt. Ez összegből kiemelendő ama 17,000 frt, melyeket a hitközség a néhai *Fischer* Márk Lipóttól végrendeletileg hagyott 40,000 frtnyi összegből „néhai *Fischer* Márk Lipót iskola-alap“ czimén 1894. évben alkotott. Az iskola-alap eme megnövekedése folytán a hitközség tanítóinak fizetését 100—100 frttal emelte.

Az iskolás gyermekek felruházására tett alapítványok összege: 3287 frt 07 kr. Ez összeg kamataihoz járul évenként 30 frt, mint az 1848-ik évben *Reiner* Sámuel hagyatéka kamataiból a hagyo-

mányozó akaratához képest e célra használandó összeg. Ez összeg volt az első Baján tett iskolai alapítvány. Az iskolás gyermekek ösztöndíjaira szolgáló alapítványok összege 1000 frt és 2 drb arany, melyet a bajai izr. hitközség „dr. *Lemberger* Henrik alapítványa” czimén évente e célra ad. Ugyanezen célra (évente) évről-évre számos hitközségi tag adományoz kisebb-nagyobb összeget. A Talmud-tóra intézmény fentartására szolgáló alapítvány összege 4417 frt 47 kr.

Az iskola fentartására a hitközség az 1896. évre kidolgozott költség-előirányzat szerint 11855 frt 10 krt vett föl, valamivel többet, mint tavaly. Ez összeg fedezésére szolgál az iskolának és alapítványoknak bevétele 6770 frt, úgy, hogy a hitközség tagjai — nem lévén semmiféle jövedelem vagy ingatlan, mely az alapítványokon kívül iskolai célokra volna lekötve — mintegy 5000 frtot fizetnek kultuszadóban ezen célra, a mi figyelembe veendő körülmény akkor, midőn az összes kultuszadó 8840 frtot tesz ki. A hitközség összes kiadásai 29281 frt 25 krt tesznek ki, úgy, hogy az iskolai kiadások a költségvetésnek 40·48⁰/₀-át, majdnem felét képezik.

A hitközség iskolája fentartásához hozzájárult az állam, az orsz. isk. alaptól az 1871. 8—9 években 500—500 frttal, az 1872. és 1876. években 300—300 frttal.

Baja város község 1871-ben 500 frtot adott és 1877. óta évi 1400 frttal, azaz két tanító fizetésével járul az iskola fentartásához, mely összeg nincs arányban sem a bajai izr. adófizetők iskola-adójához, sem amaz összeghez, melyet városunk közönsége a többi elemi iskolák fentartására áldoz. Nem tudjuk ugyan, hogy a bajai izraeliták mennyi iskola-adót fizetnek, de tudjuk azt, hogy nemcsak a városi (róm. kath. jellegű) elemi iskolákat, hanem az ev. ref., ág. evang. és görög kel. iskolák tanítóit (összesen 3 tanerő) is a város fizeti, a mi csak a törzsfizetésekben is 2100 frtot tesz ki, pedig az utóbbi 3 felekezeten nincs 40—50 tanulónál több, holott elemi iskolánkba az utolsó évben 217 tanuló járt.

A hitközség előljáróságának tagjai: *Rosenberg* Mór a hitk. elnöke, dr. *Bruck* Samu elnök-helyettes és iskolaszéki elnök, *Pollák* Jakab kultusz-, *Reich* Ignác Chevra-Kadisa-, *Hesser* Gyula pénzügyi-, *Boschán* Péter gazdasági előljáró és *Tauszig* Jakab pénztáros. Az iskolaszék tagjai: dr. *Bruck* Samu elnök, *Rosenberg* Mór, a hitközség elnöke, dr. *Lemberger* Henrik, iskolánk ügyével kerek 50 éve foglalkozik, dr. *Adler* Lipót rabbi, *Schön* Antal, *Reich* Salamon, *Steckler* Sámuel igazgató és *Walder* Jakab, mint a tanítóttestület ez évi képviselője. Az óvodára fel-

ügyelő bizottsági tagok: hivatalból dr. *Bernhardt* János városi főorvos, választott tagok: *Bruck* Samuné, *Rosenberg* Mórné, dr. *Lemberger* Henrikné, *Weidinger* Salamonné és *Hesser* Gyuláné. E bizottság hölgy tagjai végezik a női kézimunka oktatás fölött a felügyeletet is. Az iskolaszéki tagok az iskola látogatásával foglalkoznak. Közülük dr. *Adler* Lipót rabbi a héber tantárgyakra, majdnem naponta (más-más osztályba) ellátogat.

A polgári iskolában ez idő szerint tanítanak: *Steckler* Sámuel igazgató, *Walder* Jakab, *Fantusz* Czeczilia, *Klauber* Teréz kisasszonyok, *Kohn* Lajos, *Szántó* Ede, *Toch* Zsigmond, *Rosenfeld* Henrik; mint bejárók: *Frankfurter* Eugenia, *Spitzer* József, *Berger* Salamon és *Pollák* Manó. Az elemi iskola tanítói: *Scheer* Bernát, ki ez évben fejezi be bajai működésének 25-ik évét. *Spitzer* József, *Stricker* Simon és *Pollák* Manó, az óvodát *Frankfurt* Eugénia tanítónő és okl. óvónő vezeti.

Az irodalom, különösen a paed. irodalom terén majdnem minden tagja a testületnek működik. Dolgozataik részben az „Izr. Tanügyi Értesítő“ hasábjain jelenik meg, részben az „Orsz. izr. tanítóegylet Bács-Bodrogmegyei fiókköre“ körülményein olvastatnak fel. Kiemelésre méltó *Steckler* Sámuel munkássága, ki német nyelven szép költeményeket irt és „Die Mosaide“ ezimen epost adott ki, továbbá *Walder* Jakab ünnepi beszéde, melyet az „Orsz. izr. tanítóegyesületnek“ az 1892. évben megtartott jubiláris közgyűlésén mondott. A társas élet terén is buzgólkodnak, a mennyiben több ízben tartottak felolvasásokat helybeli társas együletben, (a keresk. ifjak együletében *Kohn* Lajos, *Walder* Jakab, *Pollák* Manó). Megünnepelték *Bassó* Vilmos tanító 50 éves tanítói működését, megalakították 10 év előtt, 1886-ban az Orsz. izr. tanítóegyesület Bács-Bodrogmegyei fiókkörét, melynek azóta elnöke *Walder* Jakab, jegyzője 1892-ig *Gerlóczi* Gyula, 1893 óta *Pollák* Manó.

A tanítók fizetése, a kórpótlékon kívül, az elemi iskolánál 700 forint, a polgári iskolában működőké 800 frt. Az igazgató fizetése 1200 frt. A testület két tagja visel ezen kívül tiszteletdíjjal ellátott hivatalt és pedig *Scheer* Bernát, ki a keresk. kaszinó jegyzője és könyvtárosa és *Pollák* Manó, ki a keresk. ifjak betegsegélyző pénztárának jegyzője. A heti tanórák száma az elemiben 31, a polgáriiban 28 óra. A tanítók anyanyelve kivétel nélkül magyar s ezt büszkén valljuk a milleniumi év folyama alatt.

Az iskola fennállása óta hűségesen részt vett mindazon ünnepségekben, melyek hazánkat érintették. Megünnepelte a koronázás 25-ik évfordulóját, *Jókai* Mór félszázados írói munkásságát és részt veszen csekély erejéhez mérten a Magyarország ezeréves fennállását ünneplő

országos kiállításon, úgy, a mint az 1885. évi budapesti országos kiállításon sem hiányzott. Megülte az 1894. évben dr. *Lemberger* Henrik félszázados orvosi működését, mikor a jubiléusnál tisztelgett, a ki sokoldalú, bokros tevékenysége közepett, úgy, mint agg korában is mindig lankadatlanul érdeklődött az iskolának és tanítónak ügyei iránt.

Hogy az iskola jóhíréről mondtak nem pusztá szavak, kitűnik azon férfiak sorából, kik elemi iskolánkba jártak és országos, sőt némelyek világra szóló hírnevet szereztek maguknak. Az ügyvédeknek, orvosoknak, tanároknak, előkelő iparosoknak, kereskedőknek, kik első oktatásukat iskolánkban nyerték, száma százakra megy. Hirlapíró is van néhány. De legkitűnőbbek: dr. *Kohn* Sámuel budapesti rabbi, az ékeesszólás nagymestere és az országos izr. tanítóegyesület tiszteletbeli elnöke, dr. *Nascher* Simon, volt berlini hitszónok, néhai dr. *Perlesz* József, előbb poseni, majd müncheni főrabbi, *Schulhof* Lipót párisi csillagász, néhai *Beck* Károly, a német lírikus, dr. *Neményi* Ambrus, orsz. képviselő, madarasi dr. *Beck* Hugó kuriai bíró és testvérei madarasi *Beck* Miksa, a jelzáloghitelbank- és madarasi *Beck* Nándor, a leszámítolóbank igazgatója, *Erdélyi* Gyula, Baja város főjegyzője, *Donáth* Gyula, egyetemi magántanár, dr. *Balassa* József, a kiváló nyelvtudós és még többen.

Eme jeles férfiak oktatását kiváló tanítók is végezték. Hadd öröksük meg nevét némely kiválóbbnak, hogy ne merüljön a feledés örvényébe: *Manheim* József, *Kohn* Salamon, *Neustadt* Vilmos és *Kirz* József azok, kik fényt és diszt kölcsönöztek minden iskolának, melyben működtek.

Jellemezvén az iskola jelenlegi állapotát és feltüntetvén az iskola mai helyzetét, meg kell állapodnunk azon személyeknél, kik az iskolát idáig fejlesztették. Három egyénnek van ebben kiváló érdeme. Mindenekelőtt *Steckler* Sámuel igazgatónak, a ki buzgalomával, önfeláldozó munkásságával például szolgált a tanítótestületnek. Nevével van egybekapcsolva az óvoda szervezése, az elemi iskola új beosztása, a csonka leányiskolának polgárvá való átalakítása, az ifj. istentisztelet rendezése. A tanítói könyvtár alapját is ő vetette meg és ő gondolja mind mostanig. Általán nem egy jó eszme megtestesülése köszönhető neki és sok hasznos intézkedést hozott be 18 éves munkássága alatt.

Társa a munkálkodásban dr. *Bruck* Samu, ki 14 év óta tagja és 10 év óta elnöke az iskolaszéknek. Ha volt kívánsága a tanítótestületnek, az nála mindig meleg érdeklődésre talált. Megválasztásakor kilátásba helyezte a tanítók fizetésének javítását, új iskolaházak emelését és a polg. fiúiskola fentartását. Emez eszméért

küzdött fáradhatlanul, és eszméinek nem csak alakot adott, hanem többet alkotott, mint a mennyit ígért, mert a polgári leányiskola létesítését is jelentékenyen elősegítette. És végezetül, bár buzgóságban egy fokon áll az imént említettekkel, ide kell iktatnunk *Rosenberg Mór*, hitk. elnök nevét, ki az előjáróságban és a képviselők ülésein munkálkodott az iskolákért a tanítók javára s intézetünk céljaira nem egy alapítványt tett. Polgári fiúiskolánk régen beolvadt volna a városi polg. fiúiskolába, ha ő nem exponálja magát érte és nem tartja az iskolát a zsidóság érdekében. Ezen eszme lelkesítette őt akkor is, midőn a Talmud-tórát új életre keltette és javára alapítványt tett.

Ezekből áll iskolánk története megalapításától, újjászervezésétől kezdve a mai napig. Azok közül, kik az első kapavágást végezték, csupán dr. *Lemberger Henrik* időzik közöttünk. Az első tanítók közül *Reich Fülöp* budapesti szépirómaster és *Boskovitz Károly* élnek még. Ezek tanuink, hogy a hitközség és tanítók vállvetve buzgólkodtak azon, hogy az iskola — mely minden hitközségnek disze — emelkedjék, virágozzék, tökéletesedjék. Immár 50 esztendeje annak, hogy elemi iskolánk mai alakjában megnyílt. Bizalommal fogunk a második félszázadhoz, mert tudjuk, hogy szép multu iskolánkknak van jövője; mert jövőben is az fogja képezni kiváló és egyedüli gondjait, hogy a reá bizandó serdülő nemzedékek hasznos tagjaivá váljanak a társadalomnak, hitközségünknek, a szeretett hazának.

A n.-kanizsai izr. hitk. tanintézeteinek története.

Irta

dr. Villányi Henrik

tanár.

Bevezetés.

Az iskola első korszaka.

A nagykanizsai izr. hitközség iskolájának 1832-ben történt alapítását egy hosszú korszak előzte meg, melyet ismernünk kell, ha ezen iskola fejlődését helyesen akarjuk megítélni. Kellő világitásba kell helyeznünk azon idők szellemét, melytől elődeink át voltak hatva, midőn egy ifjabb generáció nevelésére gondoltak, s ha némileg sikerül beleélni magunkat ama elmúlt idők világába, csak akkor ítéldhetjük meg igazságosan a jelenlegi viszonyokhoz mért azon szerény kezdeményezést, melyet a tanügy terén ezelőtt hatvan évvel őseink fogantatosítottak. Mert, hogy egy reformált társadalmi közösség, mint a milyenben ma élünk, reformálja iskoláit is, ezen tény csak szoros összefüggése az okozatnak az okkal. De elődeink elszigetelve éltek, azon jótékony meleget, melyet a társadalmi eszmecsere és érintkezés eredményez, majdnem teljesen nélkülöztek. Hivatalok és méltóságok előlük el voltak zárva; iparos czéhekbe őket fel nem vették; polgároknak nem tekintették, sőt vallásuk gyakorolhatásáért súlyos adókkal (tolerantia) terhelték; az urbáriális földeknek haszonbérbe vétele nekik megengedve nem volt. A nemzet országos rendjei már 1691-ben, midőn más európai országokban az elnyomott izraeliták sorsának könnyebbitésére még nem gondoltak, javítottak ugyan azon, de különféle körülményeknél fogva, a jó szándéknak fogantaja nem volt és így az izraeliták minden térről le voltak szorítva. Még a kereskedés dolgában is többféle akadálylyal kellett küzdelemük. Méltán mondhatták azért Magyarország izraelitái a tek. Karok és Rendekhez 1826-ban intézett feliratukban: „Minden sérelmeink előadása hosszas lenne és csak felébbresztenié szomorú-

ságunkat, azért bővebb előszámlálással nem is akarjuk ezen ország nagylelkű rendjeit untatni. Annyi bizonyos, hogy a „Magyar Törvények“ bizonyossága szerint a 12-ik és 16-ik században jobb vala sorsunk Magyarországon, mint a mostani, és hogy több minket pártfogoló törvény elvesztette reánk nézve jóltevő erejét“. És mintegy reményt és vigaszt meritve jövőjüket illetőleg azon tényből, hogy több államban, különösen a badeni nagyhercezségben, Porosz- és Bajorországban jobb sorsra vergődhettek, azt hitték, hogy a felvilágosodásnak sugarai mindjobban el fogják oszlatni a régi balvélemények és előítéletek homályát. Bátran utalhattak arra, „hogy nem vagyunk tehetetlenek vagy restek és rosszakaratuak a kiműveltség pályáján“, mert akár földmívelésben, akár a mesterségek üzésében, akár a tudományokban, akár a haza védelmében már akkor is kitűntek. És miért esedeztek ezen öntudat daczára a tek. Karok és Rendekhez?

„Méltóztassanak“, így folytatják, „szívükre venni állapotunkat, mert nyomoruságunk legfelsőbb lépcsőjét elérte, nagyon elszegényedtek az izraeliták Magyarországon. Méltóztassanak tehát az ország rendjei minket kegyesen pártfogásuk alá venni, boldogtalanságunkat megszivlelni, terheinken tágitani, az emberiség jussait reánk is kiterjeszteni és ha lépcsőnkint is, minket hasznos polgárokká tenni. A mi hálaadásunk szózatjai pedig az egek Urához fognak hatni, kinek kimeríthetetlen jóvolta minden népet kebelébe fogad.“ De a szózat nem hatolt az égig, mert az magas, és a Karok és Rendek kérlelhetetlenek maradtak, mivel a főrendek engedményekről és emberi jussokról tudni sem akartak és így az izraeliták tovább viselték az elnyomatás terhét. Önmagukra utalva tehát, csak az képezhette művelődésük czélját, amit az ősi nemzedék is féltékenyen őrzött és féltékenyen minden idegen művelődési befolyásra, az ifjabb nemzedékbe plántált. Ezen művelődési czél a biblia, a kommentárok, a vallás és a szent hagyomány ismerete volt. Ehhez mért volt tanügyünk is.

Képzeletben lépünk be egy „tanodába“, mint amilyen e század első harmadában a magyarországi hitközségekben majdnem mindenütt fennállott. Reggel 7 órakor a tanító a „melamed“ magánlakásán együtt találunk 10—15 fiut. Csak héber tantárgyakat tanulnak, héber olvasást, bibliát, kommentárokat, talmudot. Az öt éves gyermekek a héber olvasás elsajátításán fáradoznak. Fél év lefolyásával járatosak benne. Most már olvashatják a bibliát eredeti nyelven, de a szöveget nem értik. Azért a melamed azt mondatonként lefordítja nekik német járgonban. A gyermekek karban ismétlik a fordítást. Ezt napról-napra teszik, míg a fordítást minden fennakadás nélkül

ledarálhatják. A sikamlós helyeket ki nem hagyják. Támár története már a hat éves fiu előtt is ismeretes. Ha a fiuk a biblia szövegének nagy részét értik, Raschi bibliai kommentárját kezdik forgatni.

Mindent gépies módon végeznek. A tananyag szellemébe be nem hatolnak. És ez a meddő tanítás tart a fiunak 5—8 éves koráig. Ha ezen kort már elérte, a talmud tanulására fogják; némi jártasság után bevezetik a „Tiszefot“ titokszerű meneteibe. Vastag, dohos foliánsok felett testének törzsét himbálva tanul napestig a fiu, így teljesítve az ige értelmét: „És forgassátok tanomat nappal és éjjel.“ De hány gyermek szerezte eközben sorvasztó betegségeknek csiráit. Szerencse még, hogy ha a konfirmatio után praktikus életpályára lépett, a melyen az élet jóvátette azt, a mit a chéder rontott. — Aki pedig tudományos pályára akart lépni, az felkereste a gimnáziumot és később az egyetemet, hol az orvosi pálya a zsidó fiu előtt nyitva volt, vagy pedig jesiwába került, hol rabbivá képezte magát. Ilyen volt a felekezeti tanítás a magyarországi izr. hitközségekben e század elején, ilyen volt ez nálunk is egész 1832-ig.

A chéderek — mert városunkban volt több ilyen — a hitközség felügyelete alatt állottak ugyan, de azok vezetői anyagi támogatásban nem részesültek, ha csak valami kis hivatalt, mint a templomszolgáé vagy perselyhordozóé volt, nem vállaltak.

Nevezetesen voltak nálunk, a *Modche Léb*, *Joél Bocher* és *Zechárjá melamed* chéderjei. *Joél Bocher* oktatta a kezdőket. Tanítását „Jistabach“ ima beelemzésével kezdte. Szabad óráiban perselyhordozó volt, de egy ilyen persely kifosztásán rajta vezett. Szomoruan megvezeklett érte. A templom előcsarnokában fekete székre ültették, hátára plakátumot tettek bűnének megjelölésével. Még csak 1855-ben halt meg.

Azon szülők, kik gyermeiket világi tantárgyakban kívánták oktatni, Cseh- vagy Morvaországból hívtak be tanítókat, kik később a községi iskolában nyertek alkalmazást. Nálunk nevezetesen a *Zappert*, *Horschetzky*, *Benzion*, *Lackenbach*, *Löwenstein* és *Strasser* családoknál voltak mint nevelők alkalmazva. Talán nem egészen a véletlen szüleménye, hogy a hitközség iskolájának alapítása összesik ama nagy korszak mozgalmával, mely a magyar társadalmat hosszas tétlenségéből felrázta s mely a zsidóság jobbait is magával ragadta.

Dr. *Horschetzky* Mór sürgetésére a hitközség végre elhatározta, hogy egy a kor igényeinek megfelelő iskolát állít fel, melynek elhelyezésére 1831 január 24-én az előjáróság kimondta azt is, hogy egyemeletes bérházat emeltet a főtéren. Ámde felépítéséhez a hit-

község kellő pénzzel nem rendelkezett. Felhívást intézett tehát a hitsorsosokhoz és kérvényileg járult *Batthyány* Fülöp hg. elé kegyadományokért. A könyörgő szózat nem hangzott el nyomtalanul.

Az előljáróság sok gyűlésezés után elhatározta, hogy az egész építkezés csak 12.000 pengő frtba kerülhet, mely összegbe az ajándékok és a készletben levő építési anyag betudandók voltak. *Batthyány* Fülöp herczeg 50.000 darab téglát és a ház udvari telkét ajánlotta fel, csak azt tartva fenn magának, hogy az épült házon szabad átjáró legyen.

Az előljáróságnak tehát mintegy 6000 frtnyi kölcsönt kellett felvennie.

Ezen 6000 frtnyi szükségletet 50 frt értékben kibocsátott részvényekkel fedezte, melynek egy része minden évben kisorsoltatott. Ezenfelül még arra is kötelezték a tagok magukat, hogy husfogyasztásért minden fent után 2 krt fizetnek. A felvett tőke 5 év alatt törlesztve volt. A tehetősebb tagok siettek áldozatokat hozni, de az előljáróság sem mulasztott el semmit, hogy a tagokat adakozásra buzdítsa. Ily utánjárással végre az építkezéshez kívánt összeg biztosítva lett, úgy, hogy 1831 december 31-én az előljáróság a földszinti szobát, valamint az udvarra szülő emeleti két szobát iskolának berendezhette, mely berendezés elkészítése két asztalosnak ki is adatott.

Az iskola jövedelme részint tandijakból, részint a lakások és bolthelyiségek után befolyó bérösszeg kétharmad részéből állott. Ezen bérösszeg kétharmad része pedig 320 pengő frt volt. A tandij következőképen állapittatott meg:

Helybeliek fizetnek az első osztályban havonként — frt 36 krt.					
„	„	a második	„	—	„ 54 „
„	„	a harmadik	„	1	„ — „
Idegenek	„	az első	„	—	„ 54 „
„	„	a második	„	1	„ 13 „
„	„	a harmadik	„	1	„ 30 „

Az iskola egy három osztályu sehola trivialis (et normális) volt, milyent a törvény abban a korban elrendelt. A földesur annak felállítását helybenhagyván, az előljáróság a megye után a helytartótanácsához folyamodott az intézet nyilvánossági jogának elismerése végett. 1832-ben, május 6-án az előljáróság elhatározta, hogy a következő napon, azaz 7-én, a beiratások megkezdődjenek. Ezen ülésen egyttal az iskolai igazgatók és gondnokok is megválasztattak.

Az iskolai igazgatóknak és gondnokoknak a mai iskolai szakosztálynak megfelelő ügykörük volt azon különbséggel, hogy a tanításra való felügyeletet közvetlenül az igazgatók gyakorolták. Az

iskolát felváltva meglátogatták, az előljáróságnak a tanítók működéséről jelentést tettek, tanterveket készítettek és a tanítók szerződését vagy elbocsátását indítványozták.

Legelőször lettek igazgatóknak megválasztva: első igazgatónak dr. *Horschetzky* Mór, másodiknak *Pressburger* Ignác, harmadiknak *Arenstein* Márk, negyediknek *Ring* Benő, ötödiknek *Reichenfeld* Joél. Gondnoknak megválasztottak: *Strasser* L. D., *Kürschner* Mayer és *Ritscher* Mayer.

A három osztályu fiuiskolának kezdetben három, később négy tanítója volt. Az első osztályt eleminek hívták. A harmadik osztály tanítója „főtanító“ czimet viselt. *Wolfinger* lett az első, *Ofner* a második és *Kletsoff* a harmadik osztály tanítója. Állásuk nagyon ingatag vala. A tanítók szerződése azon időben mindig csak egy évre szólt és ha az igazgatók velők megelégedve nem voltak, egyszerűen elbocsátásukat hozták javaslatba az előljáróságnál, ép úgy mint a XV. századbeli scholarinsok, kik a városi hatóságnak változtatásával egyuttal tanítókat is változtattak. Az igazgatók néha azzal buzdították a tanítókat jobb eredmény elérésére, hogy további megmaradásukat az osztály sikeres vizsgájától tették függővé. A tanítók alkalmazása nem volt oklevél felmutatásához kötve, de az alkalmazandó tanító az igazgatók előtt vizsgára köteleztetett. A tanítók fizetése 250—500 pengő forintig ingadozott.

A vallástan, biblia és héber nyelv főtantárgyak voltak. E mellett tanították a német olvasást és írást, a német nyelvtant, a számtant és a történelmet, végül a magyar nyelvet is, melynek tanításáért minden tanuló külön 8 krt fizetett havonként.

Az 1832—33-iki tanév kezdetén annyi növendék jelentkezett már, hogy a három tágas tanterem a hitközség házában őket befogadni képes nem volt. Azért az első osztálylyal párhuzamos osztály nyílt meg *Schwarz* Ábrahám közs. jegyző lakásán, hol erre a célra egy szobát rendeztek be. Ennek következtében egy tanítói állás betöltendő lévén, erre az igazgatók pályázatot hirdettek. Csakhogy az iskolaév elején *Kletsoff* eltávozván, *Wolfinger* lemondása és a már említett első párhuzamos osztály felállítása folytán nem egy, hanem három tanítói állás volt üresedésben. Varasdról ajánlkozott egy fiatal tanító, ki az igazgatók előtt sikeresen kiállván a vizsgát, *Wolfinger* helyébe alkalmaztatott. Ezen fiatal tanító *Mózes* Henrik volt. Harminczkét évig szolgálta a hitközség tanügyét és élte végéig birta az előljáróság nagyrabecsülését. A harmadik osztály tanítója *Austerlitz* lett. Segédtanítóul egyszerre hárman ajánlkoztak. *Walbach* Jakab, *Halphen* Lázár és *Ellenberg*, kik közül *Halphent* választották meg. Tanítók voltak tehát: *Halphen*, *Ofner*, *Mózes* és *Auster-*

litz. A magyar nyelvet, mint rendes tantárgyat, a latint pedig mint rendkívülit, *Antalfy* Alajos bejáró tanító oktatta.

1823—1841-ig az iskola fejlődésében bizonyos stagnálás állott be, melyet csak néha egy-egy tanító eltávolítása és az évenként váltakozó tiszteletbeli igazgatók megválasztása zavart meg.

A tanítással nem voltak megelégedve, miért is mind a négy tanítónak felmondtak, de azzal a hozzáadással, hogy csakis tőlük fog függni a további megmaradás, ha t. i. szorgalommal fognak tanítani és a vizsgáknál sikert felmutatni.

Ezen gyakori felmondások következtében az igazgatókra azon gond háramlott, hogy folyton alkalmas tanítókat keressenek. A tanítók véglegesítésétől abban az időben idegenkedtek, mert a község iskolaalapja még oly nagy nem volt, hogy esetleg az elaggott tanítókról is gondoskodhatott volna. De különben is az a felfogás uralkodott, hogy ha a tanítók jövőjüket illetőleg teljes biztonságban ringathatnák magukat, buzgóságuk és szorgalmuk a biztonság érzetében csökkenne, holott ellenkezőleg csak azon tanító élhet teljes odaadással hivatásának, akinek vállát a mindennapi kenyérkereset terhes gondjai nem nyomják.

1839 szeptember havában egy nagyon figyelemre méltó tanerő ajánlkozott az iskolai igazgatóságnak. Nem volt előtte ismeretlen ember, mert már huzamosb ideig mint nevelő működött Kanizsán.

A gondnokok a szerződést javaslatba hozták. A fiatal tanító *Eichberg* Adolf volt. Az előjáróság 1839 szeptember havában tartott ülésében *Benzion* Izrael és *Wellisch* Samu urakat bizta meg a szerződés végrehajtásával, melynek értelmében *Eichberg* 320 pengő frt fizetést kapott. Így lett *Eichberg* az iskolának megtartva, melynek ő a hatvanas évektől kezdve irányt adott és melynek első felelős igazgatója 1860-ban lett. Működése tanintézeteink újabb fejlődésével szorosan össze van forrva.

Életének rövid vázlata a következő:

Eichberg Adolf szül. 1806-ban Csehország Tábor nevű városában, melynek népiskolájában nyerte a tudomány elemeit. E mellett szorgalmasan eljárta a „Talmud-tóra” iskolába is, hogy a nélkülözhetetlen héber ismereteket elsajátítsa, melyek nélkül akkoriban tanult zsidó férfit elképzelni sem lehetett.

Szegénysorsu szülei nem voltak oly viszonyok közt, hogy a tehetséges fiut magasabb kiképzetés végett Prágába küldhették volna. Ő azonban a tudományok iránt hajlamot érezve magában, oly eszközöket választott tudás vágyának kielégítésére, melyek céljának elérését biztosítani látszottak. A papi pályára lépett, mint

papjelölt hitsorsosainak támogatására számíthatott. Tizenkét éves korában batyuját a hátára véve, elbucuzott a szülei háztól és Prágának tartott. Itt nagy sikerrel folytatta tanulmányait és már két év múlva Jesiwába, rabbiképezdébe lépett. De szándéka, hogy Hátárát szerezzon, nem valósult, mert megunva a koplalást és az orthodox rabbik vakbuzgalmát, kik még a német könyvek olvasásától is eltiltották őt, Bécsbe ment és itt a műegyetemen hallgatta a kereskedelmi szaktárgyakat oly célból, hogy mint könyvelő tisztességes kenyérkeresetre szert tehessen. Ezt elnyerte ugyan, de nem azon az uton, a melyen ő akarta. Szegény ember szándékát boldog Isten birja. Mosonyba jött, mely város abban az időben Magyarország egyik legnevezetesebb gabnapiacza volt. Itt egy Ungar nevű gazdag kereskedő nevelőnek fogadta őt házához, azzal a kötelezettséggel, hogy szabad óráiban üzleti könyveit rendezze. Innen Mező-Keresztesre került a Sugár családhoz, melynek sarjai jelenleg földbirtokosok Borsodmegyében. De látván, hogy mint nevelő sokra nem viheti, ha tanítói oklevelet nem szerez, visszatért szülővárosába Táborba, hogy ott az egy évre terjedő tanítóképezdei tanfolyamot látogassa. Miután oklevelet nyert, visszatért Magyarországra, mert hazánkban vélte legjobban értékesíthetni tehetségeit, zsidó vallású fiatal ember nem adván magát egyhamar tanítói pályára. Néhány hónapot Lovas-Berényben töltött, aztán eljött Nagy-Kanizsára és Strasser Vilmos családjánál nyert mint nevelő alkalmazást. Tevékenysége nemcsak erre az egy családra szorítkozott. Mint a kereskedelmi szakban jártas embert gyakorlati irányu kereskedőink őt bízták meg gyermekeiknek tanításával. Így Löwenstein Mór családjánál is tanított. Midőn tehát *Eichberg* tanítói állásért folyamodott, nem csak kiváló képességei voltak mérvadók alkalmaztatására, hanem azon körülmény is hozzájárult, hogy a városunkban még mindig divó magániskoláztatásnak véget vessenek és az előkelő családokat is az iskolának megnyerjék.

Eichberget a harmadik osztály vezetésével bízták meg.

1842-ben Lichtenstein Benő helybeli tekintélyes kereskedő leányát vette nőül, kivel 34 évig boldog házasságban élt.

Eichberg elméleti tanokkal nem igen foglalkozott, ő a tett embere volt. Nem a holt betűnek szentelte életét, hanem a gyakorlati téren szeretett mozogni és legfőbb érdeme iskolánk körül az volt, hogy a gyakorlati élet követelményeit összeegyeztetni tudta az iskola szűkebb és tágabb céljaival. Nem szeretett sokfélét tanítani, de amihez fogott, azt alaposan el is végezte. Jobb kereskedőifjakat nálánál aligha képezett valaki iskolánkban. Az ő tanítványait szívesen alkalmazták hazánk és a külföld legelső kereskedői

czégeknél. A nagykanizsai kereskedelmi világ tagjai majdnem kivétel nélkül az ő iskolájából kerültek ki.

1876-ban születése 70-dik évfordulója alkalmával volt tanítványai tiszteletük és kegyeletük jeléül 200 forintot nyújtottak át neki aranyban, egy diszes felirat kíséretében. *Hunfy* Adolf, kaposvári kereskedő pedig ezen napot megörökítendő, nevére 200 frttos alapítványt tett.

1886 január 17-én hunyt el. Temetése január 19-én a város közönségének, volt tanítványai és tagtársainak legnagyobb részvéte mellett ment végbe.

Földi maradványai felett *Hoffmann* Mór tanár, volt kartársa, tartott emelkedett szellemű gyászbeszédet, találóan jellemezve őt, midőn azt mondá: „Egyike volt azoknak a kihalt félben levő derék, öreg tanítóknak, kiknek az iskola volt életük, azért élet sarjadozott az iskolából.”

Még egy fontos mozzanata van iskolánk ezen első korszakának.

Midőn a község 1832-ben iskoláját alapította, a leányiskola felállítását mellőzte, nem lévén abban az anyagi helyzetben, hogy mindkét nembeli növendéknek szolgáló tanintézetet fentarthasson. Erre azonban nemsokára égető szükség volt. Különösen a szegényebb osztály leánygyermekai minden oktatás nélkül nevelkedtek fel. Dr. *Horschetzky* Mór és *Löwy* József igazgatók, Nagy-Kanizsára, elérkezettnek látták az időpontot, hogy erélyes fellépésükkel az ügyet közelebb hozzák megoldásához és 1840 február 2-án lelkes felhívást bocsátottak ki, melyre hatvan aláírással feleltek a családapák és május 2-án már megkezdhatték a tanítást.

A leányiskola két osztályból, mindegyik két évfolyamból állott. Tantárgyak voltak: Olvasás, írás, számolás, hittan, biblia, magyar és német nyelv, irálytan, kézimunkák, földrajz.

A megnyitás évében 2 tanító és 2 kézimunka-tanítónő működött az intézetnél. *Mózes* Henriket a fiuiskolából helyezték át, *Bettelheim* Sándort pedig szerződtették. A kézimunka-tanítónő *Bachrach* Amália volt, ki ezen állásban az évek hosszú során át ténykedett. Segéd-tanítónők voltak: *Csuthy* Erzsébet, *Dorner* Erzsébet és *Hingerné*. *Bettelheim* néhány havi működés után eltávozott, helyét 1840 szeptember 17-én *Löwenstamm* Náthán foglalta el. Az első tanévben 74 leány látogatta az iskolát.

A haladás korszaka. Löw Lipót meghívása.

Az 1839—40-iki országgyűlés a hazai zsidóságra vonatkozólag egy rendkívül fontos törvényt hozott. Az 1840. XXIX-ik t.-cz.

értelmében Magyarország izraelitái nem voltak többé hontalanok, hanem a haza jogos és törvényes lakói lettek, kik urbéri földeket és házakat vehettek és birhattak. A törvény szentesítése leirhatatlan örömet keltett, mert az anyagi jólét, a haladásnak előfeltétele meg volt. Az 1840-iki törvényben pedig községünk az emánczipáció előhírnökét üdvözölte. Nem akarta tehát, hogy ez az utódokat előkészületlenül találja. Innen a törekvés: az ifjúságot bármilyen áldozatok árán nevelni és a kultuszt fejlettebb izlésnek és szabad-elvű gondolkodásnak megfelelően reformálni.

Lőwy Izsák Samu h. rabbi 1840-ben állásáról lemondott. Ügyszó, tudós, béketűrő lelkésze volt a községnek, kit Deák Ferencz is becsült, de csekély erélye mellett nem volt embere a nagyobb reformoknak.

A község azonban ezeknek végrehajtására keresett alkalmas egyéniséget. A reformokra L. nem érezvén elég hivatottságot, mint szerény ember visszavonult, tisztességes végkielégítést nyervén. Ezután Csurgón nyert lelkészi hivatalt.

Az így megüresedett hitszonoki és h. rabbi állásra Lőw Lipótot választották meg, ki szerződését 1841 február 23-án írta alá.

Az iskolára vonatkozólag Lőwnek köteleességévé tették, hogy mint iskolai igazgató a fegyelemre és oktatásra egyáltalán, de különösen a hitoktatásra felügyeljen és minden évnegyed végén vizsgát tartson; határozza meg továbbá a félévenként megtartandó fővizsgák terminusát, azokon elnököljön és a tanítókkal egyetemben állapítsa meg a fiuk és lányok osztályzatát. Az eddig fennállott iskolai igazgatóság Lőw mellett mint igazgatótanács működik tovább.

Öt nevezetes évig működött ezután községünkben, látnoki észszel, kezdeményezve olyan institucziokat, melyek napjainkban is dicsőre válnak községünknek, buzdítva és lelkesítve annak tagjait a haladásra és hazafiságra, a melynek a magyarországi zsidók rajongó előharczosa és hirdetője volt.

Lőw Lipót született Czernahorán, Morvaországban 1811 május 22-én. Tizenhárom esztendőskorában bucsuzott el a szülői háztól, hogy jesiwákra menve, ott talmudbeli tanulmányait folytassa. 1830-ban *Deutschmann* legkitünőbb tanítványai egyikének mondja őt. Ezen évben a jesiwát elhagyva, Boskowitzba ment, majd Prosznitzba költözött, hol talmudtanítással foglalkozott. Itt tanult meg francziául, olaszul és latinul. 1835-ben elhagyta Prosznitzot, mivel az országos rabbi csak olyanokat képesített rabbiknak, kik németül írni, olvasni nem tudtak. Eljött Magyarországra és Ó-Budán, majd Pesten nevelősködött. Itt *Schlediusz* Lajos egyetemi tanár görög előadásait látogatta. 1837-ben Pozsonyban találjuk őt a lutheránus liceum böl-

csészeti osztályait frekrentálva. 1839-ben Bécsbe ment és eltérőleg a jelenlegi szokástól, a papi pályára való és általa szükségesnek ismert előkészületül az egyetemen paedagógiát hallgatott és a Szt. Annáról czimzett tanítóképzőben 1846 július 18-án a tanképesítő vizsgát főelemi iskolákra letette.

Ezen időben kezdődtek a tárgyalások a N.-Kanizsára való meghívása iránt. Alig foglalta el hivatalát, teljes odaadással fogott hozzá hivatása sokoldalu teendőihez. Az istentiszteleti intézmény és az iskola reformja, valamint a szegényebb sorsu ifjak előkészítése az ipari pályára vették főleg igénybe tevékenységét, nem riadva vissza egyeseknek személye iránt elkövetett sértésektől sem.

1842 június 23-án Pesten megnősült, nőül vevén *Schwáb Lőw*-nek, atyai barátjának szelleme sajátosságában és szíve nemes-ségében atyjához hasonló leányát, Leontint. Ez alkalomból községe őt a főrabbi czimmal és „Moré morému“ kitüntető czimmal tisztelte meg és az erre vonatkozó okiratot az esketési szertartás alatt ipjától nyújtatta át neki:

„Mi előljárói a nagykanizsai községnek“ — így szól az okmány — „kedves kötelességet teljesítünk, midőn eddigi helyettes rabbinknak, tekintettel arra, hogy minden hivatásszerű kötelességét buzgón teljesítve lankadatlanul azon fáradozik, hogy őseinktől örökölt vallásunk éber tudata bennünk ki ne vesszen és tekintettel az iskolaügy körül szerzett érdemeire, a főrabbi czimet és a mori merému méltóságot adományozzuk. Egyhangulag elfogadtatott az 1842 június 14-én kelt előljárósági gyűlésben“.

Lángoló lelkesedéssel, tántorithatatlan erélylyel fogott *Lőw* a rája várakozó nagy feladatok megoldásához. Észre vette a lomot, mely egy évtized alatt felhalmozódott és mely minden egészséges fejlődésnek útját szegte. Észrevette az ujítások iránti nagy ellen-szenvet is, de inkább kész volt iskolaigazgatói tisztéről leköszönni, mintsem az ósdiak kivánságának engedjen. Az előljáróság lemondását nem fogadta el, hanem, az iskolatanács javaslatát magáévé téve egy fiu- és leányiskola építését határozta el. Ámbár fiuskola építését többen elleneztek, 1842 január havában ismét *Batthyány* Fülöp herczeghez fordultak segélyért. A herczeg az uradalmi telket ingyen adta át, azonkívül 300.000 téglát és 60.000 cserépzindelyt ajánlott fel három évi lefizetésre.

Az 1842-ik év őszén az iskolaépület már készen állott.

Az ünnepi bizottság elhatározta, hogy az 1842. év december 31-én, egy szombati napon fog az ünnepélyes felavatás megtartatni. Ezen napon a reggeli imát a szokottnál előbb kezdték a templomban. Tíz órakor az ima végeztével az összes tanulóifjuság tanítóik veze-

tése alatt a zsinagógába vonult. A rend helyreállítatván, a főrabbi elmondta ünnepi szónoklatát. Ezután az egész jelenlevő község az új iskolaépületbe ment és a nagyterembe gyűlt össze. Az ifjuság ünnepi kart énekelt el; magyar nyelven hangzott fel a himnus: „Tartsd meg Isten Ferdinándot”; a főrabbi elmondta a benedikciót és átadta az épületet rendeltetésének.

„A mily nehezen kivihetőnek tetszett kezdetben mindnyájunknak egy új iskolaépület emelése”, mondta a főrabbi alkalmi beszédében, „a mily kevésbé bátorítottak fel bennünket a körülmények, a mily bonyodalmas a terv: ime, mégis itt áll az épület, drága városunk egészséges, csendes, szabad helyén, nyolcz tágas, barátságos tanteremmel, minden emberbarátnak lélekemelő látványul”.

A szülőket aposztrofálva, azon, még manap is megszívlelendő intéssel fordult hozzájuk: „Támogassátok otthon is a tanítók fáradozásait, óh szülők! mert a növendékek tiszta, teljes tisztelete és szeretete szükséges, hogy a tanítónak a nevelés nehéz munkája sikerüljön. Óvakodjatok gyermekeitek jelenlétében a tanítóról a bizalmatlanság és az elidegenkedés hideg hangján beszélni. Ha komoly szándéktok, hogy a fiatalok szíve fogékony legyen minden jó és nemes iránt, akkor tiszteljétek ama szent köteléket, mely a szülői házat az iskolához fűzi”.

Igy végződött a lélekemelő ünnepély, melyben az egész község részt vett.

III.

Lőw Lipót paedagogiai elvei az iskola igazgatásában.

Az iskola tanítói.

Lőw Lipót iskolánk állapotát Ben Chananja ezimű folyóiratban ismertetve, egyuttal paedagogiai elveiről nyilatkozik, melyek ismertetése fontos, mivel világot vet ama irányra, melyben ő iskolánkat vezette. Nem foglalkozik módszertani kérdésekkel, bár ezekhez is kitűnően értett, hanem magasabb tanügypolitikai kérdéseket fejteget és az ő éleslátásával ezeknek már oly megoldást ad, mint a minőt csak 30 évvel később nyertek. Azt mondja: „Minden magyar izraelita tanintézetnek, tehát a mieinknek is hármass tendenciája van: *tisztán emberi, zsidóvallásos és magyar nemzeti*. A tanulóifjúságot mindama ismeretekkel és ügyességekkel kell ellátni, melyek minden civilizált társadalmi állapotban élő emberre nézve nélkülözhetetlenek. Az iskolának kötelessége továbbá tanítványaival megismertetni az ősi vallás ígéreteit és kötelességeit,

Izrael sorsát és Isten tiszteletét, hogy bennük hitükhöz való hű ragaszkodás fejlődjék. Nem kevésbé feladata az iskolának, hogy növendékeit jártassá tegye a *magyar* nyelv beszélésében és írásbeli kezelésében. De hogy lelküket a valódi nemzeti géniusz áthassa, szükséges, hogy a *magyar haza történetét, alkotmányát és irodalmát is ismerjék*. A szerint, a mint valamely tanintézet eme hármas tendenciájának, az *emberi, vallásos és nemzetinek* megfelelő, a szerint méltathatjuk és bírálhatjuk azt.

A legelső elv, a melynek Magyarország összes izraelita tanintézeteinek hódolniuk kell, minden kételyen ez kivált: minden erőből az *emberi művelődés, zsidó igazhitűség és magyar nemzeti irány előmozdításán törekedni*. A méltányosan gondolkozók félre nem ismerhetik, hogy a mi tanintézetünk hármas hivatásának teljes tudatában van és annak, a mennyire a jelenlegi viszonyok azt megengedik, megfelelni törekszik is. A község szükségleteinek megfelelően az iskolának kettős tanczélja van: felsőbb és alsóbb. Emezt már a tanulók a második, tökéletesebben a harmadik osztályban érik el. A három első osztály, melyet egy középszerű tehetségű gyermek 13 éves koráig elvégezhet, arra képesíti tanulóit, hogy a bibliát lefordíthassák és a zsidó történelmet Nagy Sándor koráig ismerik. Bevezeti őket a hazai történet ismereteibe *I. Ferdinándig*. Jártassá teszi őket a magyar és németnyelv beszélésében és írásában. A nyelvtant Beker-Wurst-féle tanítási elvek szerint adják elő. A mennyiségtani és természettani földrajzban az ifjuság kellő előfogalmakat szerezhet, míg Magyarország földrajzát részletesen tanulja. Végül az írásbeli dolgozatban némi jártassággal bír és annyi számtani ismereteket szerez, a mennyit a mindennapi élet igényel.

Ez volt a mi iskolánk tanczélja 1844-ben. Összehasonlítva a mai viszonyokkal, az iskolák módszertani tekintetben haladtak ugyan, de a mi a tanczélok helyes felállítását, a paedagogiai elvek formulázását illeti, e tekintetben a mi népiskolai törvényünk sem haladta túl Lőw Lipótnak követelményeit.

Lőw igazgatása alatt iskolánk hire egyre terjedt. Az ő szervező tehetségétől annyit vártak, hogy a szomszédmegyék hitközségei megkérték, vállalná el az ő iskolájuk tiszteletbeli igazgatását is. A csurgói község előljárósága 1845-ben felkérte őt, hogy tegyen eleget a csurgóiak hő kívánságának és szervezze iskolájukat is. Azon nagyszerű változás, melyen a nagykanizsai iskola Lőw igazgatása alatt keresztülment, a csurgóiakra is rendkívül buzdítólag hatott. A pápai hitközség előljárósága 1845 április 15-én ismét hozzáfordult, hogy alapítandó iskolája számára a szervezés módjáról és az iskolaügyre vonatkozó mértéket adó általános nézeteiről

magyar nyelven körülményes utbaigazitást adjon. E kérésnek készségesen megfelelt és egy máig is érdekekkel bíró utmutatást dolgozott ki, mely a szervezendő iskola minden ügyére kiterjeszkedik.

Iskolánknak a IV-ik osztálylyal való kibővítése, valamint a leányiskola felállítása következtében a tanerők is szaporodtak. A már említett tanítókon kívül *Hartmann* Lipót, pozsonyi főelemi tanító került hozzánk 1842 márczius havában. 1843 július 9-én a kismártoni születésű *Herz* Saroltát, *Benzion* Izrael, *Lőw* Lipót, *Leszner* Bernát és az igazgatóság jelenlétében iktatták hivatalba. Három és fél évig működött a leányiskolánál mint kézimunka-tanítónő, migsem *Mózes* Henrik tanítóhoz ment férjhez. Mint tisztességes matróna még jelenleg is él városunkban. 1844-ben 500 frt fizetéssel *Bleier* Ignácot szerződtették és a IV-ik osztály vezetésével bízta meg. *Lőw* fáradhatatlanul kutató szelleme csakhamar ráakadt arra is, hogy N.-Kanizsán egy iparos és kézműves-egyesület alapítására van szükség az izr. ifjúságnak az iparos pályára való terelése czéljából. Ezen egyesület meg is alakult és habár csak néhány évig állott fenn, eredményeiben mindazáltal nagy fontosságu volt, mert hasonnemű és még máig is fennálló testvéregyesületeknek mintaképül szolgált.

A gyakorlatban ezen egyesület olyképen oldotta meg feladatát, hogy az egyes czéhmestereknél kieszközölte, hogy izraelita ifjakat tanoncizokul fogadjanak. A kiképzésért a mestereket díjazták.

De az egyesület figyelme nem szoritkozott a szakképzésre, hanem kiterjedt az iparostanoncizok iskoláztatására is.

Minden szombat és vasárnapon az iparostanoncizok feljártak a községi iskolába és itt *Haljohen*, *Taussig*, *Eichberg* és *Mózes*től nyertek oktatást. A rajzot *Fischer* Ferencz es. k. akadémiai festő tanította.

Ez volt hazánknak legelső alsófokú ipariskolája nemcsak korra, de kitünő szervezésre nézve is. Természetes, hogy *Lőw* Lipót volt ezen intézménynek is mozgató ereje, tervezője és vezetője. Hogy ezen alkotás *Lőw* távoztával egyedüli hatalmas oszlopától megfosztatván, összedőlt, annál természetesebb, mert azon messze kiható czélok, melyek ezen iskolához fűződtek, t. i. egy szövőgyár felállítása által, a gyáripár fejlesztése Nagy-Kanizsán, szintén nem voltak többé nélküle megvalósíthatók.

Az iskolák állapota Fassel H. B. meghívásáig 1850-ben.

A község autonomiájának megcsonkítása.

Lőw távozása után 1846-ban a község öt évig volt lelkész nélkül. Minthogy a főrabbi hivatal üresedésével egyuttal az első iskolaigazgatói hivatal is betöltetlen volt, az előjáráságnak annak kinevezését kellett foganatosítani. A bizalom dr. *Horschetzky* Mór felé fordult, ki ezen tisztséget ezentul szakadatlanul 1857-ig viselte, ki mellé még két képzett szakértő férfit, *Lőwy* Józsefet és *Arnstein* Mór drt adtak.

A három üresedésben levő állást *Singer* László csurgói, *Salzberger* Zsigmond rendeki tanítóval és *Ofner* Lipóttal töltötték be, a ki most másodizben nyert alkalmazást. A tanítók most már tulnyomó részben magyarajkuak voltak, sőt a magyar nyelv intenzivebb taníthatása czéljából a magyar nyelvi szakra *Bója* Gergelyt nevezték ki tanfelügyelőnek, a ki abban az időben a nagykanizsai tanítóképző-intézet igazgatója volt, 1848-ban pedig a kerület országos képviselője lett. Ez a magyar nyelv oktatását már az elemi osztályban óhajtván megkezdeni, a németajku *Taussig* helyébe *Joseffy* Vilmos nagyváradit tanítót szerződtette. Iskolánkban a nemzeti irány követésére községünket a kor mozgalmái is feljogosíták és serkenték.

A szabadságharcz után az ostromállapot hazánk egész területére kiterjesztetvén, 1850-ben községünket is felszólították, hogy tisztázza, vajjon tevékenyen nem vett-e részt a nemzet harczában és hogy a felszólításnak a kellő nyomatékot megadják, 20,000 frtnyi sarcot vetettek ki reá. A „purifikáció“ sikerült, amennyiben a „kontribució“-t, melynek első részletét a község már lefizette, elengedték. Az egyik fenyegető veszélyt elkerülték tehát, de nem kerülhették el oly sikerrel a község autonomiájának megcsonkítását.

Zalamegye es. kir. főnöke, *Bogyai* Lajos, 1850 január 28-án u. i. az előjárásához leiratot intéz, melyben tudatja, hogy az eddig gyakorlatban volt uradalmi kijelöléssel való bíró (elnök) választást megszünteti. Ezen kijelölés a kormányzási rendszer alapelveivel össze nem fér, okot ad a népnek az egymás ellen való agyarkodásra, feszültségre és irigységre. Tiltja a választás ezen módját a birodalomban engedményezett alkotmány is, melynek az a rendeltetése, hogy a különféle nemzetiségek ne idegenkedjenek el egymástól, hanem ellenkezőleg olvadjanak egybe az asszimiláció nagy elve szerint. Életbe lépteti az izr. vallásiskola és a gazdaság ügyeivel megbízott előjáróságot.

Hogy pedig a közügyek befolyásától eszerint kizárt vallásbelieknek a tiszta kezelés tekintetéből gyanuja vagy aggodalma ne

lehessen, megkivánja, hogy mindennemű közös vagyonról vezetett számadások a megyei cs. és kir. gyámi törvényszéknek megvizsgálás végett évenként bemutatassanak.

Ezen kinevezési rendszer 1856-ig maradt érvényben, de az uradalmi jelölés mindenkorra megszűnt. Az előjáróság választása 1867-ig a szolgabíró elnöklete alatt választó férfiak által történt.

Az abszolutisztikus beavatkozásnak első következménye az volt, hogy a magyar nyelvi oktatás intenzivitása tetemesen alászállt. A magyar tanfelügyelőség megszűnt és a magyar történelem és alkotmánytan helyett az osztrák birodalom történetét kellett tanítani a k. k. Schulbücherverlag könyveiből. Az elemi osztályban a magyar nyelv tanítását beszüntették. *Josseffy* Vilmos állásától megvált. *Salzbergert* elbocsátották és *Halptun* a tanítói pályától végleg visszavonult.

A növendékek száma az 1842. évhez viszonyítva nagy szaporulatot tüntet fel, a mennyiben ebben az időben 210 fiu és 160 leány látogatta az iskolát. Jó hírneve az abszolutizmus alatt is el volt terjedve, de a nemzeti iránytól el kellett térnie, mint hazánk összes tanintézeteinek, melyeknek ügyeibe a kormány beavatkozhatott.

Tanintézetünk a Bach-korszak alatt.

A forradalom lezajlása után községünk ismét a főrabbi hivatal betöltésének kérdésével foglalkozhatott. Magyar hitszónoknak megválasztására az abszolutizmus alatt gondolni sem lehetett és ennek folytán *Fással* Hirsch B.-t. választották meg s 1851 márcz. 9-én állását el is foglalta.

Harminczhét évig volt a községnek lelkésze és ha érdemeit az iskola körül ennek történetében fennem hirdetni nem lehet, ha tehetségének legjavát nem szentelte eme intézménynek, annak okát ne ő benne keressük, hanem a kor viszonyaiban, melyek nem engedték meg többé, hogy főrabbi álljon az iskolaügy élén. Mert a helytartótanács már 1854-ben elrendelte, hogy az előjáróság válasszon helyi tanfelügyelőt, ki a felelősséget az iskoláért magára vállalja. Később pedig a Thim Leo-féle szervezet értelmében az iskolaügy élére felelős igazgatót állítottak, ki egyuttal a tanítótestület tagja is volt. A lelkeszi tevékenység sulypontja tehát már nem lehetett az iskolában. Midőn pedig alkotmányunk helyereállításával az iskola ismét magyarrá lett, *Fassel* befolyása, mint német emberé, majdnem teljesen háttérbe szorult.

1851-ben dr. *Horschetzky* Mórt és dr. *Kremsiert* az iskolaigazgatói tisztséggel bízták meg. 1853-ban dr. *Arnstein* Mór is

csatlakozott hozzájuk. Ennek kineveztetése alkalmából az előjáróság főleg a magyar nyelv oktatását, ápolását ajánlotta kiváló figyelmébe. *Eichbergnek* a tanügyi előadói tisztet osztották ki. Ez köteles volt havonként a tanítótestülettel értekezletet tartani és az erre vonatkozó jegyzőkönyvet a tanítók által aláírva az igazgatósághoz felterjeszteni.

Fontos nevelésügyi kérdés foglalkoztatta ez időben az előjáróságot: egy kisdédóvó intézet felállítása.

A kezdők osztálya, mely különben is paedagogiai képtelenség volt, mert négyéves gyermekeket ott rendszeres tanításra fogtak, ezzel megszűnt és helyébe a Fröbel nevelés elveinek megfelelő óvóintézet lépett.

A község 1854-ben a *Danneberg*-féle házat 12.200 frtéért vette meg. Ennek kertje a mostani Csengeri- és Nádor-utczáig terjedt. Ebben az épületben helyezték el a kisdédóvót mindaddig, míg 1857-ben a mostani iskolaépülethez egy szárnyat nem építtettek.

Akkor ebben telepedett le a kisdédóvó-intézet, mely Nagykanizsán a legelső volt. Ennek vezetésével *Triescher* Salamon bécsi kisdédóvót bízták meg, ki köteles volt segédóvónőt is alkalmazni.

1854 őszén *Kornitzer* József pécsi tanító nyert alkalmaztatást, ki egyuttal a másodkántori teendőket is végezte. Ennek alkalmaztatása a politikai hatóság beavatkozására szolgáltatott okot *Kornitzer* mint orvostanhallgató 1848-ban a bécsi egyetem mozgalmaiban tevékenyen részt vett, miért is a szájhagyomány szerint, relegáltak. Eljött tehát hazánkba tanítoskodni és Gyöngyösön, Lengyel-Tótiban és Pécsen működött, ez utóbbi helyen mint hitközségi jegyző és innen került hozzánk. Előjáróságunk nem habozott őt megfogadni, különösen azért, mert a pécsi gimnázium tanárai legmelegebben ajánlották.

Alig működött nálunk öt hónapig, a kanizsai főszolgabíró, *Farkas* Jenő, erélyes átiratot intézett az előjárósághoz, melyben élénk szemrehányást tesz ennek azért, mert K. alkalmaztatását be nem jelentette. Kötelessége lett volna egy politikailag gyanús egyén szerződését a hatóság tudomására hozni. Az előjáróság azzal felelt, hogy az 1854-iki helytartósági rendeletről neki tudomása nem volt, mely szerint tanítók alkalmaztatása a politikai hatóságnak bejelentendő, ezen rendelet tartalmát csak a rendőrfőnöktől tudta meg. A mi pedig *Kornitzert* illeti, az előjáróság nem sejtette, hogy politikailag gyanús egyén, minthogy előzetesen másutt is működött és ellene nem emeltek kifogást. A tények igazolására az előjáróság K. bizonyítványait felterjeszti. Az iskola és az ifjuság érdekében pedig elnézésért esedezik *Kornitzerért*, mert magaviselete,

mióta N.-Kanizsán működik, nem adott okot a gáncsolásra. Ennél fogva az előljáróság reméli, hogy K. tévedéseit már megbánta és ismét loyális érzelmű ember lett. Kéri tehát az előljáróság, hogy őt hivatalában erősítse meg.

De a hatóság e kérelem teljesítésével megbarátkozni nem tudott. Kornitzert állásában meg nem erősíté, egy szegény tanítótól féltvén az ország nyugalmanak háborítását. Az előljáróság kénytelen volt őt elbocsátani. K. ezután orvosi tanulmányait folytatá és Amerikába vándorolt ki, hol jelenleg is él. Helyét 1855 október havában *Zucker* Zsigmond foglalta el.

A közigazgatási hatóság ez időben éber figyelemmel kísérve a tanintézetünkben lefolyó minden mozzanatot, a konkordátum megkötése után megtiltá, hogy az izraelitákon kívül más vallásuak látogassák az izraelita jellegű iskolákat. A rendelet következtében 40 keresztény vallásu növendéket, szüleik akarata ellenére, az iskolából kiűztek. A reakció ez akarattal azonban mitsem törődve, rendeleteinek érvényt szerzett, feltartóztatta a kort haladásában s meghasonlást szított a társadalomban, hogy a „divide et impera” elvei szerint azt annál könnyebben fékezhesse.

Az osztrák kormány az összes magyarországi tanintézeteket osztrák mintára szervezni óhajtván, a soproni helytartó tanács által 1855 szeptember havában elrendeltette, hogy az iskola felelős felügyeletével helyi tanfelügyelő bizassék meg, mely tiszteletbeli állásra egyhangulag *Löwy* Józsefet választották meg.

De ezzel tanintézeteink reorganizációja még teljesen befejezve nem volt, mert 1857-ben a helytartótanács rendeletek útján azt teljesen átalakítá. Ezalatt a tanszemélyzetben is nagyobb mérvű változások mentek végbe. 1856 május 1-én *Frankl*, jelenleg *Somogyi* Henrik, lépett a tanítótestület kötelékébe, mint a magyar és héber nyelv tanítója.

Ugyanazon évben választották meg *Braun*, jelenleg *Boronkay* Károly ujvidéki tanítót. Frank és Braun voltak iskolánk magyarságának oszlopai az abszolutizmus alatt, de a kormány képviselője ezt nem jó szemmel nézte és egy iskolalátogatás alkalmával éreztette is. Midőn a gyermekekhez fordulva, azt kérdezte tőlük: „No gyermekek, tudtok-e magyarul?” és ezek karban azt felelték „igenis”, egészen elképedve a tanítóhoz fordult és azt mondá: „Minden várakozásomat felülmulja, nagyon meg vagyok elégedve.” De azért az iskola a magyar nyelv ápolása tekintetében ezentul is mindig többet tett, mint a mennyivel az osztrák kormány megelégedett.

1867-ben *Spitzer* Rózát szerződtették. Ő és *Bachrach* Amália honosították meg iskolánkban a kézimunka tanítást, még pedig

sikerrel és oly terjedelemben, mint a minőben azt manapság többé nem is tanítják. Bachrachné a finomabb tűmunkákat és a szabá-
szatot tanította és ezáltal számos szegény leánynak tisztességes
kenyerkeresetet biztosított.

Az iskola igazgatósága 1857-ben a kisdédóvásban az eddiginél
helyesebb irányt kezdett követni. Elrendelték, hogy csak ötéves
gyermeket szabad felvenni és ezek is a nap legjava részét játszva
töltsék el. A tanítás csakis a szemléltető oktatásra szorítkozzék.

Előjáróságunk 1857 május havában a közs. iskola nyilvános-
sági joggal való felruházásáért folyamodott a helytartótanács-
hoz. Érvényes bizonyítványokat ugyanis csak azon tanintézett állíthatott
ki, melyet az „Organisations-Entwurf“-nak megfelelően szerveztek.
Az iskola ezen jognak birtokába jutni óhajtván, tantervét —
a mennyire az iskola speciális érdekei azt megengedték — az
„Entwurf“-hoz alkalmazta. Ez időben az iskola négy, két év-
folyamra terjedő fiuosztályból, egy, két évfolyamra terjedő ugyne-
vezett reálosztályból állott, mely utóbbi az 1856/7. évben lépett
életbe és melynek czélja a kereskedelmi szaktárgyak intenzívebb
tanítása volt. Fennállott azonkívül még a már említett kisdédóv
és egy háromosztályu leányiskola is, szintén két-két évfolyamra
terjedő osztályokkal. Az iskolát 420 növendék látogatta.

Hogy az előjáróság az iskola létét és jövőjét biztosítsa, annak
szentesítéseért — úgy nevezték azt — folyamodott.

1857 szeptember havában a helytartótanács egy vegyes
bizottság kiküldését rendelte el. Ez a kormány részéről a főszolga-
biróból, városi főbiróból és jegyzőből, a község részéről az elő-
járóság kiküldöttjeiből állott. Feladata pedig a következő tény-
állások kiderítése volt:

1. Az engedélyezendő négyosztályu főelemi iskola megfelel-e
az 1855 márczius 23-án kibocsátott miniszteri szervezetnek?

2. Történt-e intézkedés, hogy a munkaképtelen tanítók és
azok özvegyei és árvái nyugdíjban, illetőleg segélyben részesül-
hessenek?

3. Az iskolahelyiségek megfelelnek-e a törvényes követel-
ményeknek?

Az első kérdőpontban foglaltak igazolására az előjáróság az
iskola tantervét terjesztette fel. A második pontra vonatkozólag
négy tanító nyugdíjazására kötelezte magát, valamint az iskola
örök fentartására. Az iskolahelyiségeket a szakértő szemle ki-
fogástalanoknak mondta.

Az előjáróság jelentése a helytartótanács-
hoz felterjesztetvén, ez többféle kifogást emelt az iskola szervezete és állapota ellen.

A tanítók kinevezésének jogát a helytartótanács magának vindikálta, csak a tanítók jelölését kívánta az előljárásnak meghagyni. A véglegesítés a próbaév eltelte után történt. Minthogy a rabbit nem tekintette az iskola felelős igazgatójának, felszólította az előljárást, nevezzen meg három tanítót, kik közül az igazgatót kinevezhetné. Emellett szakértő férfiakból helyi iskolatanács választását rendelte el. Véleménye szerint a rabbit csak a hitoktatás felügyelete illeti meg. Az igazgató feladata ellenben példaadással, valamint didaktikai és módszertani javításokkal a tanítás sikerére közvetlenül befolyjni és az iskola benső ügyeit önállóan vezetni.

A helytartótanácsnak eme határozott kívánságára az előljárást az igazgató kinevezése céljából *Eichberg* Adolf, *Frankl* Henrik és *Gutfreund* Gábor tanítókat ajánlotta. Iskolafelügyelőül *Fassel* főrabbit, *Löwy* Józsefet és *Ollop* Sámuel.

A helytartótanács ezen felterjesztést tudomásul vette ugyan, de az „Entwurf“ intézkedéseit még mindig nem tartotta teljesítetteknek, miért is egyelőre a nyilvánossági jogot meg nem adta, ellenben követelő rendeletekkel szorította a községet az 1855-iki szervezet követésére. Kívánta, hogy az iskola fennállásának biztosítására külön iskola-alapot létesítsen a község. Az előljárást ezen követeléssel szemben arra hivatkozott, hogy az iskola fentartásáért az egész község vagyonával szavatol, de nincs abban a helyzetben, hogy külön iskola-alapot létesítsen. A munkaképtelen tanítók nyugdíjazását magára vállalja, törzsfizetésül 400 frtot véve fel. Most még csak a tandíj magassága szolgáltatott okot a helytartótanácsnak az akadékoskodására. Meghagyta, hogy a tandíj, melynek minimális tétele 40 kr., maximális tétele 2 frt havonként, szállíttassék le egységes díjtételre és ez 53 kr. legyen. Ha pedig a tandíjakból az iskola fenttartható nem volna, akkor a felekezeti adó felemelendő. Követelte továbbá, hogy *Eichberg*, *Gutfreund* és *Zucker* pót-vizsgát tegyenek, hogy főelemi iskolákra is képesítve legyenek. Eme követelménynek csak *Eichberg* felelt meg.

Válaszában az előljárást a tandíj leszállítását, valamint a kultuszadó felemelését mellőzni kívánta. Inkább kész volt a nyilvánossági jog megadásáról lemondani, mintsem, hogy a helytartótanács követelményeinek megfeleljen. Ezen pontban a helytartótanács engedett, de újból meghagyta, hogy a tanítók okmányai a megye útján az állam által történendő kineveztetésük céljából felterjesztessenek. Az előljárást erre *Eichberg* Adolfnak igazgatóvá való kinevezését kérte, mert ő azon tanító, ki az évek hosszú során át a legmagasabb osztályt felettes hatóságának teljes

megelégedésére vezette és azonfelül a tanítótestület teljes bizalmát bírja. Igazgatói átlagul 105 frtot kap.

Hogy a tanítók és a tanuló ifjuság kellő szabad időt élvezhessenek, az előljáróság a péntek délutánját, a szombati napot, az újhöld ünnepeket, a nagyünnepeken kívül pedig a peszach és sátoros ünnepeket szünidőnek engedélyezte.

Három évi huza-vona után a helytartótanács 1860. december hó 31-ről kelt átiratában a tanintézeteknek végre megadta a nyilvánossági jogot, *Eichberget* mint igazgatót, valamint a többi tanítókat is állásukban megerősítette. Bármily intencióval sanyargatta is a klerikális kormány iskolánkat, tény az, hogy az egész szervezkedés az intézet fejlődésére nézve rendkívül üdvös volt. A tanítók sanyaru helyzete tetemesen javult, állásuk többé nem volt oly ingatag, mint az előző időkben és a társadalom szellemi nap számosát végre kezdték emberszámba venni. A tanító vándorélete megszűnt. Hogy módszertani tekintetben mily javítások történtek, azt ezen fejezet bekezdésénél már felemlítettük.

Az 1858-ban elkészült és a helytartótanács által is helybenhagyott tanterv 1863-ban újból revízió alá került. Ezt a megváltozott politikai helyzet is szükségessé tette. Az „Entwurf“ tanterve persze a hazai s nemzeti viszonyokra semmi tekintettel nem volt, hisz az iskolák germanizálása volt célja; de a felirati párt győzelme a helytartótanácsot is arra indítá, hogy a nemzeti aspirációknak az iskolában is némi engedményeket tegyen; 1863 május 12-én a helytartótanács a megye útján értesíté előljáróságunkat, hogy némely egyházmegyében a kath. papság az izraelita iskolák felett gyakorlott felügyelettől végleg visszavonulván, e körülménynél fogva indítványba hozza, hogy az egyes iskolák közvetlen igazgatón kívül minden tankerületben két vagy három az izraeliták kebeléből választandó fizetéses tanfelügyelő rendszeresítsék, kiknek fizetését a kerületbeli izraelita hitközségek örömetest elvállalnák. E körülmény felől kéri az előljáróság nyilatkozatát.

Az előljáróság a felhívást nagy örömmel fogadta, mert iskolája autonomiájának helyreállításához ez volt az első lépés; de a tanfelügyelők fizetését az országos iskola-alapból kívánta folyósítatni. Ugy látszik azonban, hogy a helytartótanács a klerus által gyakorlott felügyeletről való visszavonulást csak palástolni kívánta, mert az izr. tankerületi intézmény soha életbe nem lépett.

1863 január 1-én *Gutmann S. Henrik* foglalta el az elnöki széket. Tisztét huszonkét évig páratlan önzetlenséggel és odaadással viselte. A tanügynek is lelkes barátja és támogatója volt.

Az 1865-iki, az iskolák állapotáról szóló megyei jelentésből

kitünt, hogy a községi reáliskola engedélyezve nem volt, miért is a helytartótanács a megyéhez irt le, hogy a község a szükséges engedélyt 15 nap alatt szerezze meg, különben az intézetet kénytelen lesz bezártni.

A reáliskolára vonatkozó tárgyalásokat az 1866-ik év eseményei szakították félbe, melyek iskolánkat sem hagyták egészen érintetlenül, mert a harcmező sebesültjeinek egy részét iskolánkban helyezték el, mely idő alatt a nagytemplom szolgált iskolahelyiséggül. A béke megkötése után az előljáróság ismét a reáliskola kérdésével foglalkozott.

Az iskolai szakosztály *Eichberg* Adolf igazgatóval tárgyalva az ügyet, azt határozta, hogy a helytartótanács 1866 május 29-ről kelt leirata értelmében kétosztályu, önálló reáliskolát szervez, mely az 1867. tanév elején fog megnyilni.

A rekonstruált reáliskola a tanszemélyzetben egész sereg változtatást tett szükségessé. Ezt megelőzőleg már 1865-ben beszüntették a kiseddóvót és azt ismét előkészítő osztályokká alakították át. Vezetését *Hoffmann* Jakab makói tanítóra bízta. Ugyanazon év augusztus havában *Mózes* Henrik 33 évi működés után meghalt, kinek helyét *Klein* Mór tanítóval töltötték be.

Hazánk alkotmányának helyreállítása a községnek szent kötelességévé tette, hogy az iskolában a tantárgyakat a hazai nyelven taníttassa. Ezen körülmény az előljáróságot arra kényszeríté, hogy különben derék és kiérdemült, de német ajku tanítóit nyugdíjazzza, minek következtében előbb *Kellert* Lajos kanizsai, az 1868/9. tanév elején *Bun* Samu fehérvári és az 1869—70. tanév elején *Hoffmann* Mór lengyeltóti tanítót alkalmazták.

A községi tanügy fejlődése az utolsó két évtizedben.

A népiskolai törvénynek 1868-ban történt életbeléptetése óta községünk egész törekvése oda irányult, hogy iskolájának felekezeti jellegét összhangzásba hozza a fennálló hazai törvényekkel és az iskolát azon irányban fejlessze, melyet a század első harmadában őseink annak kijelöltek. Ezen irány a már *Lőw* Lipót által találóan jellemzett általános emberi, zsidó vallásos és magyar nemzeti volt. Elődeink azonban az élet gyakorlati követelményeit sem tévesztették szem elől és azért kiváló figyelemben részesítették már ők is ugy a község szükségleteinek, valamint a helyi viszonyoknak is megfelelő kereskedelmi szakoktatást.

Ámde a terv ténylegesítésére nem volt elég anyagi erő; de egyelőre hiányzott azon tanügyi férfiú is, ki egy középkereskedelmi

iskola vezetésére alkalmas lett volna. *Eichberg* Adolf ugyanis, ki a kereskedelmi szakoktatást négy évtizeden keresztül majdnem egyedül ellátta, 1875-ben agg kora és zilált egészsége miatt nyugdíjazását kérte. Mivel azonban helyettest találni egyelőre nem lehetett, az ügy olykép nyert megoldást, hogy *Eichberg* az igazgatói teendőket végezte továbbra is és a legfontosabb kereskedelmi szaktárgyak oktatását elvállalta. A többi tantárgyakat *Goldschmidt* és *Kellert* tanítók között osztották föl. *Eichberg* azonban huzamosb ideig betegeskedett, azért felmentését kérte a tanítás alól és csak az igazgatói tisztelet kívánta megtartani. A kereskedelmi iskolai tanításnak még hátralevő részét most már *Bun Samunak* adták ki, midőn 1883-ban *Eichberg* Adolf az iskola igazgatásáról is lemondott, egyuttal az igazgatói teendőkkel is megbízott, a tanönyvirodalomban felmutatott eredményei által bizonyítékát adván annak, hogy ezen állásra hivatottsággal és képességgel bír.

1889 márczius 24-én az iskolai szakosztály a kereskedelmi iskola komoly reformjával behatóan foglalkozván, elhatározta, hogy az intézet felállíthatására és engedélyezése iránt a közoktatásügyi miniszteriumnál a kellő lépéseket megteszi, a pénzügyi kérdés megoldását későbbi időre halasztván. A középkereskedelmi iskola engedélyezése iránt 1889 április 9-én az előjáróságnak a közoktatásügyi miniszteriumhoz intézett igen érdekes és nagyfontosságú kérvénye következőleg szól:

Nagyméltóságu Miniszter Ur!

Kegyelmes Urunk!

A nagy-kanizsai izr. hitközség megértvén a haladó kor szózatát, minden időben teljes erővel azon volt, hogy ifjuságát a lehető legjobb nevelésben és oktatásban részesítse.

Ez okból már 1832-ben hat évfolyamból álló három osztályu népiskolát nyitott, melyet 1840-ben külön leányiskolával kiegészítvén, a fiúiskolát 1844-ben még egy 7-ik évfolyammal bővítette, melyben kiválóan a kereskedelmi tantárgyakra súlyt fektettetett, míg 1857-ben mint határszéli kereskedelmi város kettős feladatának helyes felfogásában tanintézeteit kétosztályu kereskedelmi iskolával betetőzte úgy, hogy kereskedelmi iskolánk joggal hazánk legrégibb hasonnemű tanintézetei közé sorozható.

Kereskedelmi iskolánkat 32, illetve 45 évi fennállása óta 2400-nál több tanuló látogatta, kiknek nagy része jelenleg mint önálló kereskedők vagy mint kereskedelmi és ipari vállalatok hivataltokai, részint igen tekintélyes állásokban, karuk tiszteletére válnak.

Hogy e tanintézetünk hivatásának nemcsak általánosan a ne-

velés és oktatás terén, hanem hazafiui szempontból is mindig megfelel, bizonyítja a számos horvát és németajku tanuló, ki azt úgy nyelv, mint gondolkodás tekintetében mint jó magyar hagyta el.

És habár kereskedelmi iskolánk eddigi szervezetében és a helyi szükségleteknek mindig teljesen megfelelt, hitközségünk előjárósága mégis a kor követelményeinek és a változott viszonyoknak engedve, ezen nagy áldozatokkal fentartott tanintézet a nagym. miniszterium által az 1885. évi augusztus 3-án 29801. sz. alatt kiadott szervezetnek minden tekintetben megfelelő középkereskedelmi iskolává történő átalakítását határozta el, melyben jelesen

1. a tanterv a hivatkozott szervezetben előírttal megegyező legyen,
2. a tanfolyam három évre terjedjen,
3. megfelelő képezéssel bíró tanárok működjenek,
4. csak oly tanulók vétessenek föl, kik valamely közép- vagy polgári iskola 4. osztályát jó sikerrel végezték, vagy felvételi vizsga alapján, kimutatják, hogy az ezen osztályoknak megfelelő képzettséggel bírnak.

Azon tanulók, kik a felvételi vizsga követelményeinek meg nem felelnek, vagy egészen elutasíttatnak, vagy ha készségi hiány egy év alatt pótolható, az e célra létesítendő előkészítő osztályba helyeztetnek, mely a kereskedelmi iskolával szoros összefüggésbe hozatván, abban szintén a kereskedelmi iskola tanárai fognak működni.

Nagym. Miniszter Ur! Hitközségünk fél évszázadnál tovább tetemes költséggel a legalaposabban gondoskodik ifjuságunk erkölcsi és értelmi neveléséről, fentartván külön-külön hatosztályu elemi fiu, hatosztályu elemi leány- és kétosztályu kereskedelmi iskolát, melyeknek évi költségvetése a hitközség sajátját képező két nagy iskola-épület jövedelmén kívül közel 11.000 frtra rug, az összes tanulók (653) felét majdnem ingyen oktatásban és nagy részét taneszközökben, sőt ruházatban részesítve, de anyagi erejéhez mérten még nagyobb áldozatok hozatalára is el van határozva, csak hogy kereskedelmi iskoláját a lehető legmagasabb színvonalra emelje és azt mindazon attributumokra képessé tegye, melyek a középkereskedelmi iskolával járnak.

Azon legalázatosabb kérelemmel bátorcodunk tehát Excellenciád kegyes színe elé járulni, hogy ezen fokozatosan létesítendő kereskedelmi iskolánkat, melyből a legközelebbi tanévben az első osztályt megnyitni szándékozunk, engedélyezni, nyilvánossági és a nagym. honvédelmi miniszteriummal egyetértve, az egyévi önkéntességi joggal felruházni kegyeskedjék.

A miniszterium 1888-ban 22512. sz. a. kelt rendeletében a hit-

köztség kérelmének helyt adott. Együttal utasította azt, hogy a megnyitandó középkereskedelmi iskola tantervét, szabályzatát, a tanárok minősítési táblázatát, az iskolaépület tervrajzát és az iskola felszerelését tartalmazó kimutatást felterjessze. A hitközségre most már kettős feladat megoldása hárult: a középkereskedelmi iskola felállítása és egy négyosztályu polgári vagy középiskola szervezése. Az első feladat megoldásának sikere biztosítva vala. A középkeresk. iskola felállításának tervét elejteni többé nem lehetett. Ez egyenlő lett volna a megszokott iskolaszervezet feloszlásával. De különben is városunk közgazdasági viszonyai nemcsak a kereskedelmi iskola fentartását követelték, hanem ennek fejlesztése és kibővítése mellett is hangosan szóltak. Habár az eddig fennállott kétosztályu kereskedelmi iskola is megfelelt feladatának, mégis sajátos szervezeténél fogva nem nyújtotta a középkereskedelmi iskola előnyeit, növendékeit nem jogosítá az egyévi önkéntességi szolgálatra, csak a középiskola alsó négy osztályával adott egyrangu minősítést. A megváltozott korviszonyok azonban a kereskedelmi iskolától azt követelték, hogy bővebb szakismeretek és általános műveltség közvetítése mellett még az egyévi önkéntességre is jogosítsa növendékeit. Ezen kettős cél elérése lebegett az előljárátság szeme előtt, azért a választott utról többé le nem térhetett.

Az előkészítő osztály kérdésének megoldása sem volt könnyű dolog. Az alapszabályok meg voltak a városban fennálló gimnáziumban és polgári iskolában. A kérdés most már az volt, szükséges-e még ezek mellett alaposztályokat szervezni? Erre az 1890—91-iki „Értesítő“ a következő indító okokkal felel: „Tekintve, hogy a polgári vagy a középiskola négy alsó osztályát végzett tanulók nagy része bizonyos tantárgyakban, mint német nyelv, számtan, szépírásban tapasztalat szerint nem eléggé képzettek arra, hogy a középkereskedelmi iskola igényeinek megfeleljenek, tekintve, hogy a középiskolából rendszeren csak gyengébb tanulók lépnek be a kereskedelmi iskolába, a tehetségesebbek pedig tanulmányaikat a gimnáziumban vagy reáliskolában folytatják, tekintve továbbá specziális viszonyainkat, melyek kívánatosná teszik, hogy az elemi iskola 4 osztályát végzett tanulóink tanulmányaikat saját tanintézetekben folytassák, tekintve végre, hogy az elemi iskola 5-ik és 6-ik, valamint az előkészítő osztály pótlás nélküli felhagyása esetén több tanító nyugdíjazásáról gondoskodni kellene: az iskolaszék a már engedélyezett középkereskedelmi iskolán kívül és azt megelőzőleg négyosztályu polgári fiúiskola megnyitását határozza, melynek mind a négy osztálya már az 1890—91-iki tanévben lesz megnyitandó olyformán, hogy az elemi iskolai 5-ik és 6-ik, valamint az előkészítő osztály

beszüntetése mellett, az elemi iskola negyedik osztályának növendékei a megnyitandó polgári iskola első, az 5-ik osztály növendékei a polgári iskola 2-ik, a 6-ik osztálybeliek a polgári iskola 3-ik, az előkészítő osztályt végzettek pedig a polgári iskola 4. osztályában helyeztessenek el. A középkereskedelmi iskola I. osztálya a 1891/2-ik tanévben lesz megnyitandó. A tervezet szerint az izr. hitközség tanintézetei a hatosztályú leányiskolán kívül elemi négyosztályú fiú, négyosztályú polgári fiú, háromosztályú középkereskedelmi iskolából fognak állni.

A polgári iskola mind a négy osztálya az 1890/91-ik, a kereskedelmi iskola első osztálya pedig az 1891/2-ik tanév elején csakugyan megnyílt és fokozatosan növekedve, az 1893/4-ik tanévben teljes három osztályú középkereskedelmi iskolává fejlesztetett.

Ezen nagyszabású szervezés fogyanatosításával egyszersmind beállott annak szüksége, hogy a hitközség alkalmas tanerők szerződtetéséről és a költségek fedezéséről gondoskodjék.

A tanerők alkalmazásánál főelv volt, hogy a mennyiben lehet, a kipróbált és már alkalmazott tanítók előlépjenek. *Altmann* Mór képesített polgári iskolai tanárt az elemiből áthelyezték a polgári iskolába. *Kertész* József tanárt, tekintettel a jövőben történendő átalakulásokra, már az 1889/90-ik tanév elején szerződtették. *Kellert* Lajosra, ki az előbbi kereskedelmi iskolában az évek hosszú során át nagy sikerrel tanította a természettudományi szaktárgyakat, a polgári iskola első osztályának vezetését bízták. Rajztanárnak *Schwarz* Mór okl. tanárt választották meg. A középkereskedelmi iskola első osztályának megnyitásával *Vidor* Salamon középiskolai tanárt hívták meg; *Bún* Samu igazgató átvette a kereskedelmi tantárgyak tanítását, ezeken kívül pedig négy bejáró tanárt alkalmaztak, dr. *Neumann* Ede főrabbit a hittan tanításával bízták meg. A kereskedelmi iskola tanhelyiségeül az iskola-utczai 473—74. számú diszes ház első emeletét jelölték ki.

Midőn a hitközség az újjászervezés nagy munkájához fogott, abban bizott, hogy kulturális törekvéseit a mérvadó körök is támogatni fogják. Bizott a város lelkes képviselőségében, valamint Kanizsa pénzügyeinek azon meleg érdeklődésében, melylyel különösen a nevelésügy iránt viseltetnek. Számított a magas kormány segélyére, a mely méltányolni fogja azon körülményt, hogy Nagy-Kanizsa határszéli fekvésénél fogva hivatva van, hogy a dunántúli kereskedelem góczpontjává legyen és ennek megmagyarosodását elősegítse. Bizott végül egyesek áldozatkészségében, támaszkodva azon tapasztalatra, hogy a hitközség tehetősebb tagjai a hitközségi kulturintézmények fentartásához minden időben szívesen hozzájárultak.

Ezen bizalomnak a városi képviselőség és egyesek már eddig is megfeleltek. 1891-ben járult a hitközség a városhoz iskolasegélyért. N.-Kanizsa város képviselőtestülete az 1891/2. tanévre 1800 frt iskolai segélyt szavazott meg és elhatározta, hogy a szubvenczió állandósítása, valamint a kereskedelmi iskola, esetleg városi adminisztrációba való vétele ügyében vegyes bizottságot küld ki, de határozatilag kimondotta azt is, hogy ez utóbbi kérdés az elsőtől különválasztva fog tárgyalatni. Ezen tervnek megvalósítása tényleg nagy terheket venne le a hitközség vállairól, mely évenkénti deficitek árán tartja fenn tanintézetait, de viszont egyenlő volna történeti multjának megtagadásával, ha egyelőre ezen intézetek adminisztrációjáról lemondana. A történeti folytonosság bármely intézmény egészséges fejlődésének alapja és a hagyománynyal való teljes szakítás legkevésbé sem biztosítja valamely instituczióknak állandóságát.

Valamint a város tetemes segély megszavazásával méltányolta a hitközség kulturtörekvéseit, úgy a község kebelében is egyesek tekintélyes összeggel járultak a tanügy előmozdításához. Gelsei *Gutmann* Henrik, a hitközség elnöke és oszlopa, melegen pártolta a tanintézeteknek az utolsó évtizedekben történt átalakulását. A község pénzügyeinek megszilárdításában látva egyuttal tanügye fejlődésének biztosítékát is, főgondját arra irányítá, hogy a község ingatlanainak czélirányos kihasználásával, főleg új utcák megnyitása és jövedelmező építkezések által a hitközség jövedelmét állandósítsa. Ezen törekvéseiben erélyesen támogatta őt a gazdasági szakosztály, valamint az előljáróság is. Midőn egy elévülhetlen érdemekben gazdag élet után 1890 márczius hó 6-án elhunyt családja, mint végakarátának teljesítője, egy a városban felállítandó középkereskedelmi iskola javára, a boldogult nevében 2000 frtos alapítványi összeget a városnál letéteményezett, melynek kiadatása iránt a tárgyalások jelenleg még folynak és bizton remélhető, hogy rövid idő múlva ezen összeg rendeltetésének czéljára lesz fordítható.

Gelsei *Gutmann* Henrik halála után a község az elhunytnak és családjának a hitközség felvirágzására évtizedeken keresztül tett jótékony intézkedéseit a családhoz való hű ragaszkodásával meghálálni óhajtván, gelsei *Gutmann* Vilmos kir. tanácsost választotta elnökének. Ez az 1890-ik április 27-én tartott közgyűlésre küldöttségileg meghivatván és *Rapoch* Gyula, előljárósági tag által lelkes szavakkal üdvözlöttnél, a következő székfoglaló beszédet tartotta:

„Mélyen tisztelt uraim! Kedves hitsorsosok! Midőn a hozzám menesztett küldöttség meghívásának megfelelően, tisztelt körükben megjelenek, tudom és érzem, hogy e pillanat reám nézve nagy fontossággal bír.

Engedjék meg tisztelt uraim, hogy én, hitközségünk elnökévé megválasztva, ezennel kijelentsem, hogy a kitüntetést elfogadom azért, hogy nagy bizalmukat az által megköszönhessem.

Főtörekvésem lesz hitközségünk ügyeit boldogult édes apám elvei szerint vezetni, mely elvek tudtommal a következőkben összepontosulnak:

Hitközségünkben a béke és jó egyetértés fentartása, okszerű és takarékos gazdálkodás folytatása, a *serdülő ifjúság művelődésének és szellemi kiképeztetésének fejlesztése és előmozdítása*, végre azon törekvés, hogy hitközségünkben fölséges királyunk és forrón szeretett hazánk iránti hű ragaszkodás megőriztessék és minden alkalommal nyilvánuljon. Ime, nagyra becsült gyülekezet, ez röviden előadva az én programmom, de mindez csak úgy és akkor vihető sikeresen keresztül, ha törekvésemben önök támogatni szivesek lesznek, ha mindahhoz, mit hitközségünk érdekében intézkedni jónak találok, önök is hozzájárulni sziveskedjenek.

Magamat becses hajlamukba ajánlva, ismételten nyilvánítom köszönetemet.

A programmban hangoztatott elveket nyomban a tett követte. Tudva azt, hogy tanügyi kérdések fejtegetése hathatós pénzsegély nélkül meddő dolog, mindenek előtt iskolaalap létesítésén fáradozott az elnök, bízva abban, hogy példáját a községben számosan fogják követni. Mióta gelsei *Gutmann* Vilmos az elnöki széket elfoglalta, 1100 forintot adományozott az iskola-alapnak. Példáját követték: gelsei *Gutmann* Aladár 500, gelsei *Gutmann* László 500, *Hirschl* Ede 200, gelsei *Gutmann* Ödön 150, *Grünhut* Henrik 100, *Weiser* József 100, *Vidor* Samu 75 és többen 1547 frtnyi adománynyal.

Jelenleg az iskola-alap 3172 forintra rug és remélhető, hogy idővel oly tekintélyes tőkévé fog növekedni, hogy képes leend az új intézet szükségleteinek egy részét fedezni.

Az izr. hitközség tanintézetének történetét ezzel befejeztük, de hiányos volna leírásunk mégis, ha még egyes intézményekről, az azok élén álló személyekről meg nem emlékeznénk. Amint láttuk, iskolánk történetét egy község kulturális törekvéseinek lélekemelő mozzanatokban és tanulságos következményekben gazdag multja ez; lélekemelő, mert mutatja, hogy a társadalmi előítéletek nyomása alatt synylődő felekezetben e század elején sem halt ki a művelődésre való törekvés, a hit egy jobb jövőben; tanulságos, mert bizonyítja, hogy erős hit és egyetértés üdvös intézmények kezdeményezésére nélkülözhetetlen, de bizonyítja azt is, hogy minden kulturintézmény csak akkor verhet erős gyökeret, ha a haza a nemzet szolgálatába szegődik.

Meg kell emlékezni még e helyen azon férfiakról, kik a közügyek, de különösen a felekezeti tanügy iránt való önzetlen érdeklődésből annak elmozdításán az utolsó két évtizedben fáradoztak.

Az 1866—1877-ik évig az iskolaszék elnöke *Walbach* Jakab volt.

Az 1877—1878-ik „ „ „ *Walbach* Mór „

Az 1878—1881-ik „ „ „ *Löwy* József „

Az 1881—1882-ik „ „ „ dr. *Pressburger* J. „

Rabbiválasztás. Dr. Neumann Ede meghívása.

Fassel H. B. 1882 október havában előrehaladt kora és rongált egészsége miatt nyugdíjaztatását kérvén, dr. *Neumann* Edét hívta meg, ki már első tudományos dolgozata, „A muhamedán József monda“ által a szakértő körök figyelmét magára fordította volt.

A hitközség jeles főabbija a magyar prédikációt, a mely először *Löw* Lipót ajkairól hangzott fel, N.-Kanizsán újból meghonosította, a hitoktatás emelésének szolgálatában pedig azon hittani tantervek állanak, melyeket a város valamennyi iskolája számára kidolgozott és melyek számos más iskolának mintául szolgáltak és már eddig is a hitoktatás terén tetemes javulást eredményeztek. A szorosabban vett hitoktatást kiegészítik az általa meghonosított ifjúsági istentisztelet és az elődje által kezdeményezett, de csakhamar megszűnt konfirmácziónak felélesztése.

A nagykanizsai izr. hitközség hittani intézményei.

Hitközségünk hittani intézményei szerves egészet képeznek és azon alapokon épültek fel, a melyeken azokat a tizenkét évvel ezelőtt kidolgozott tantervekben lefektettük. Feladatunk a vallás tanait és intézményeit a serdülő nemzedékkel megismertetni, bemutatni azon történeti folyamatot, mely azokat létesítette és fejlesztette, a vallásos érzületet felébreszteni és táplálni, megerősíteni a valláshoz való ragaszkodást és hűséget, és mindezek révén erkölcsileg megszilárdítani és vértetni az ifju lelkeket. Ez a vallástanítás célja, ezen szempontból történt a tananyag kiszemelése, ennek tudandó be, hogy a vallás szent okmányainak ismertetése az oktatás valamennyi fokán előkelő helyet foglal el; az anyag felosztásában pedig a tanulók értelmi fejlettsége és azon iparkodás vezérelt, hogy a vallástanítást lehetőleg összhangzásba hozzuk az oktatás egyéb feladataival.

Ezen tantervek teljesen beváltak, mert tizenkét évi használat után még nem volt ok változtatni rajtuk, pedig hazánkban éppen a tanítás és nevelés terén vajmi csekély az állandóság és alig

próbáltunk ki egy-egy intézményt, máris meguntuk és olyannal szeretjük felcserélni, a mely merőben más irányelveknek hódol és más eszméket juttat kifejezésre.

A hitoktatás kérdése is az utolsó évtizedben élénk, sőt gyakran szenvedélyes vita tárgyául szolgált. A szellemek hareza egy tudományos irányu felekezeti folyóiratban indult meg és akkor vetette legmagasabb hullámaait, midőn a pesti izr. hitközség kiadta egyetemes tantervét.

El kell ismernünk, hogy e vita a nagyfontosságú ügy iránt olyan érdeklődést keltett, hogy a vallástanítás újjászervezésének és egy országos tanterv kidolgozásának kérdése ismét akut alakot öltött és a közszükségletnek ezen általánosan felismert hiánya már magában véve nevezetes vívmánynak volt tekinthető.

A kilenczedik községkerület (Zala és Somogy) képvisellete 1892 április 3-án szintén foglalkozott a hitoktatás kérdésével. A kerületi elnököket bizta meg, hogy a vallástanítás egységes szervezésének érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Az elnököktől a képviselőhöz került vissza az ügy, mely 1894 május 14-én egy dr. *Herczog* Manó, *Hoffmann* Mór, dr. *Kohn* Ármin, *Lőb* Ignác, dr. *Neumann* Ede, *Schvartz* Samu és dr. *Venetianer* tagokból álló bizottságot küldött ki azon utasítással, hogy saját kebeléből elnököt válaszszon és az országos bizottságba kiküldendő képviselőt kijelölve, az új tantervek készítéséhez minél előbb fogjon hozzá. A bizottság meg is alakult és dr. *Neumann* főrabbi elnöklete alatt megkezdte működését. Munkálatainak alapjául az elnök indítványára a pesti hitközség tantervét fogadta el, ugyanazonban, hogy a munkatársak szabadsága semmiképpen csorbát ne szenvedjen és sem az irányelvekben, sem a tananyag kiszemlézésében és felosztásában az alapul szolgáló tanterv által ne korlátoztassék. A bizottság tagjai a munkát egymás közt felosztották és azt nagyrészt el is végezték. Az egyes munkálatok a tanterv kidolgozására kiküldött bizottság minden tagjával hozzászólás végett közöltettek, hogy a bizottság végleges megállapodásra juthasson és javaslatát a képviselő elé terjeszthesse.

Az új tanterv lényegesen nem különbözik attól, mely mostani hitoktatásunknak alapul szolgál. Az irányelvek ugyanazok, az anyag felosztása is alig változik. Hiu reménynek tartjuk, hogy az országos tanterv egy csapásra meg fogja változtatni állapotunkat. Ne várjunk minden üdvösséget a tantervtől. Ebbe a sokat sürgetett és agyonzaklatott tervbe életet kell önteniök azoknak, a kikre gyermekeink vallásos tanítása és nevelése van bízva.

A közreműködő tanerők jóakarától és buzgóságától függ

első helyen a hitoktatás sikere. A vallásos tanok és intézmények ismeretének gyarapodását ezek hián a legtökéletesebb tanterv sem fogja eredményezni, vallásos érzületet pedig csak az ébreszthet, a kiben a vallás az egész lelki életnek tápláló forrásává lett, a kiben elég lelkesedés van, hogy a saját bőségéből másokat is gazdagíthat.

A tanítást két intézményünk egészíti ki, melynek jelentősége a serdülő nemzedéknek vallásos nevelésében napról-napra fokozódik. Az egyik az ünnepélyes ifjúsági isteni tisztelet, a másik a leányok konfirmációi. Az előbbi a lefolyt évben újjászervezett és jelen alakjában oly ünnepélyes és az ifjúságra oly vonzóerővel van, hogy alig fogunk változtatni rajta; a konfirmáció, mely már egy évtizedes multra tekint vissza, a gyülekezet vallásos tudatában teljesen meggyökeresedett és az év legszentebb ünnepével egy fokra emelkedett azon nap, a melyen a leányok a valláshoz való hűségüket ünnepi gyülekezetben megerősítik. Ezen évben (sevuoth első napján) 24 leány konfirmáltatott. Az exhortációt minden isteni tisztelet alkalmából, a konfirmációt és az erre előkészítő s az egész zsidó vallástant átkaroló hitoktatást dr. *Neumann* főrabbi végezte.

Az iskolaszék jelenlegi tagjai:

Elnök: Dr. *Schreyer* Lajos; alelnök: dr. *Szukits* Nándor; jegyző: *Barta* Lajos.

Rendes tagok: Főt. dr. *Neumann* Ede, főrabbi, isk. felügyelő, *Bachrach* Gyula, gondnok, dr. *Blau* Simon, *Bún* Samu igazgató, *Ebenspanger* Lipót, *Fischl* Pál ügyvéd, *Grünhut* Henrik, *Halphen* Mór, *Hirschel* Ede, *Krámer* Lajos, az elemi és polg. isk. tanítótestület képviselője, *Maschaneker* Mór, *Rapoch* Gyula ügyvéd, dr. *Rothschild* Jakab, *Stern* J. M., dr. *Villányi* Henrik, a középkeresk. isk. tanítótestület képviselője, *Weisz* Tivadar.

Az elemi iskola tanítótestülete:

Bún Samu, igazgató.

Boronkay Károly, okl. tanító, a 2. fiuosztály tanítója. Működésének évei 46, ez intézetnél 40.

Fischer Jenő, okl. tanító, az 1. fiuosztály tanítója, tanítótestületi jegyző. Működésének évei 7, ez intézetnél 3.

Freund Karolina, okl. tanítónő, az első leányosztály tanítónője. Működésének évei 27, ez intézetnél 25, tanította ezenkívül a 4-ik leányosztályban a kézimunkát.

Kertészné Grünbaum Sarolta, okl. tanítónő, a 4., 5., 6. leányosztály tanítónője. Működésének évei 14 ez intézetnél 13.

Kartschmaroff Leon, énektanár, tanította az éneket a II—VI. leányosztályban. Működésének évei ez intézetnél 13.

Kellert Lajos, okl. tanító tanította a rajzot az 5. és 6. leányosztályban és 6. osztályban a számtant, természetrajzot és természettant

Keményné Klein Julia, okl. tanítónő, a 2. leányosztály tanítónője; tanította ezen kívül a kézimunkát az 5. és 6. osztályban. Működésének évei ez intézetnél 13.

Kondor József, okl. tanító, a 3. fiuosztály tanítója. Működésének évei 39, ez intézetnél 23.

Krámer Lajos, okl. tanító, a 4. fiuosztály tanítója. Működésének évei 18, ez intézetnél 13.

Löwenbach Józsefa, okl. tanítónő, a 3. leányosztály tanítónője. Működésének évei ez intézetnél 20.

Hitoktatók:

Hütter Lajos, ev. lelkész, az ág. hitv. tanulók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 3.

Pichler Pál, róm. kath. lelkész, a róm. kath. fiutanolók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 11.

Seregély Dezső, ref. lelkész, az ev. ref. tanulók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 4.

Szabó K. István, róm. kath. lelkész, a róm. kath. leánytanulók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 2.

A polgári iskola tanári testülete.

Bún Samu, igazgató.

Altmann Mór, polg. iskolákra képesített rendes tanár, okl. tornatanár, a földrajzi tanszerek őre, tanította a német nyelvet az 1—4., a földrajzot az 1., 2. és 3. és a tornát az 1—4. osztályban. Működésének évei 15, ez intézetnél 14.

Fischer Jenő, okl. tanító, tanította a szépirást a 2., 3. és 4. osztályban.

Kellert Lajos, rendes tanító, tanította a hittant az 1—4., a számtant az 1., 2. és 3. osztályban. Működésének évei 33, ez intézetnél 29.

Kertész József, polg. iskolákra képesített rendes tanár, tanító-testületi jegyző, az iskolai könyvtár őre; tanította a magyar nyelvet az 1—4., a történelmet a 3. és 4., a földrajzot a 4., az éneket az 1—4. osztályban. Működésének évei 11, ez intézetnél 7.

Schwarz Mór, polg. iskolákra képesített rendes tanár, a rajz-oktatási tanszerek őre, tanította a mértant, a mértani és szabadkézi

rajzot az 1—4., a szépirást a 2. osztályban. Működésének évei 8, ez intézetnél 6.

Somosi Vilmos, középiskolákra képesített tanár, a természetrajzi tanszerek őre, tanította a természetrajzot az 1., 2. és 3., a természettant a 4. osztályban.

Hitoktató: *Seregély Dezső*, ref. lelkész, az ev. ref. tanulók hitoktatója.

A középkereskedelmi iskola tanári kara.

Bún Samu, igazgató, keresked. iskolákra képesített rendes tanár, az orsz. középisk. tanár-egyesület rendes és a keresk. szakiskolai tanárok orsz. egyesületének vál. tagja. Nagy-Kanizsa város képviselő-testületének és iskolaszékének tagja; tanította a könyvitelt a 2. és 3. osztályban, a kereskedelmi-ismét az 1., a szépirást az 1. és 2. osztályban. Működésének évei 29, ez intézetnél 28.

Kalcsok Leó, középiskolákra képesített tanár, a n.-kanizsai k. r. főgimnázium r. tanára, tanította a történelmet az 1., 2. és 3. osztályban. Működésének évei 5, ez intézetnél 2.

Kárpáti Manó, rendes tanár, a magyar és német nyelv és irodalom képesített tanára, az önképzőkör vezetője, az ifj. könyvtár őre, a keresk. szakiskolai tanárok orsz. egyesületének rendes- és a n.-kanizsai irodalmi és művészeti körnek vál. tagja; tanította a magyar és német nyelvet, irodalmat és a keresk. levelezést az 1., 2., és 3. osztályban. Működésének évei 9, ez intézetnél 4.

Dr. Neumann Ede, a n.-kanizsai izr. hitközség főabbija, tanította a hittant az 1., 2. és 3. osztályban. Működésének évei 13, ez intézetnél 5.

Poór János, középiskolákra képesített tanár, a n.-kanizsai k. r. főgimnázium rendes tanára; tanította a földrajzot az 1. és 2. osztályban. Működésének évei 10, ez intézetnél 3.

Dr. Rosenberg Mór, köz- és váltóügyvéd, tanította a nemzetgazdaság- és pénzügytant a 2. és 3. osztályban. Működésének évei ez intézetnél 3.

Somosi Vilmos, középiskolákra képesített rendes tanár, a vegytani szertár őre; tanította a vegytant az 1., az áruismét és technológiát a 2. és 3. osztályban. Működésének évei ez intézetnél 4.

Vidor Salamon, középiskolákra képesített r. tanár, a tanári tanácskozások jegyzője, a természettani szertár őre; tanította a keresk. számtant az 1., 2. és 3., a mennyiségtant az 1. 2., a természettant az 1. osztályban. Működésének évei ez intézetnél 5.

Dr. Villányi Henrik, r. tanár, bölcseztudor, a francia nyelv

és irodalom képesített tanára; tanította a francia nyelvet és levelezést mind a három osztályban. Működésének évei 13, ez intézetnél 5.

Hitoktatók:

Hütter Lajos, ev. lelkész, az ág. ev. hitv. tanulók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 2.

Pichler Pál, r. kath. lelkész, a róm. kath. tanulók hitoktatója. Működésének évei ez intézetnél 3.

Kutatók a n.-kanizsai iskola monografiájához.

I.

Sekel Bachrach bizonyítványa, melylyel esketési engedélyt nyer 1808-ban.

No. 2.

Z e u g n i s s.

Darreicher diess Herr Sekel Bachrach v. hier hat sich dem hohen könig. Befehl zufolge, der gehörigen Prüfung bei mir gewidmet; aus welcher ich seine ziemlich guten Eigenschaften und Fähigkeiten; erprobte:

1° Das schön Schreiben im Deutschen u. Latein.

2° Die Orthographie.

3° Das erforderliche Kaufmännische Rechnen.

4° Das gute Lesen im Drucke. und

verdient daher dem k. k. hohen, Patent getraut zu werden. Der reinen Wahrheit zur Steuer meine Vertigung.

Sig. Canischa den: 12te Xbr 808.

A. Mittler

k. k. National-Lehrer allda.

II.

A hitközség indokolja, hogy az 1808-ig fenállott elemi iskoláját miért oszlatta fel.

L o e b l i c h e s C o m i t a t.

Die Juden Gemeinde erstattet Bericht wegen einer zu errichtenden Normal Schule.

Auf den erhaltenen Befehl berichten wir folgendes gehorsamst:

ad 1) Die Gemeinde musste die bereits vorschriftsmässig eingerichtet gewesene Normal Schule desshalb unterbrechen, weil

1) der Lehrer laut Beylage A seinen Dienst auf sagte, und
 2) um derselben Zeit der letzte Krieg ausbrach wo das bestandene Schulgebäude auf befehl des Löblichen Comitats zum Spital für's Löbl: Militair genommen wurde und

3) die Schul Requisiten im Werthe von fl. 1200 ganz ruinirt wurden.

Bey diesen Umständen konnten die hiesigen Israelitischen Kinder nicht beysammen lernen und um indess so viel wie möglich dem befehl des Löbl. Comitats nachzukommen, wurde jedem Hausvater, der lernfähige Kinder hatte, strenge aufgetragen, seine Kinder im schreiben, lesen und rechnen unterrichten zu lassen, welches den auch theils durch eigene Hauslehrer, theils in der Städtischen Schule und dann einige durch Studenten ausführten, und dass der Endzweck wirklich einigermaßen erreicht wurde, ist durch beyliegende Schriften der Kinder zu ersehen, sub Lza. B.

ad 2) Ferner wurden die laut beygebogener Liste Lza. 1. Benannte von dem Rabbiner mit Zustimmung und vorwissen der Gemeinde getraut und nach Aufhebung der Normal Schule meldeten sich bey'm Pater Director, andere waren bereits 28 Jahre alt und im deutschen geübt, welches auch auf Befehl näher dargethan werden kann, besonders da die sämmtlichen Copulirten schriftkundig sind.

ad 3) Die festsetzung zur Herstellung der Schule bis am 1. Nov: a: c: betreffend.

Zu unseren eigenen Leidwesen sehen wir uns zu der Erklärung bemüssigt, dass es bis zu dieser bestimmten Zeit eine Unmöglichkeit ist eine dergleiche Schule gehörig zu errichten und einen ordentlichen Lehrer dazu zu verschaffen besonders bitten wir hierbei zu berücksichtigen, das gegenwärtige Toleranz, Portion & andere Steuern und Abgaben 5 fach abgetragen werden müssen, und nicht nur die Theuerung täglich steigt, sondern auch der Handel sehr beschränkt ist.

Dennoch werden wir keine Mühe sparen eine dergleichen Schule zu errichten, sobald nur der Zeitpunkt hierzu ein wenig günstiger wird, und sodann werden wir gewiss keinen Augenblick säumen um dem Befehle des Löblichen Comitats und der höchsten Vorschrift genüge zu leisten.

Unterdessen werden wir unsere Bemühungen verdoppeln damit durch Privat Unterrichte dasselbe bezweckt werde was von einer Normal Schule zu erwarten stehet.

III.

Mittler Antal tanítónak a megyéhez intézett levele, melyben indokolja, hogy miért mondott le tanítói állásáról.

Die Beweggründe.

Der Zernichtung der hierortigen jüdischen Nationalschule, und meiner Resignation sind folgende;

1° Hat mir der vorige Richter Moses Schertz aufgetragen, dass ich auch unter denen 4 Stunden so mir zum Unterrichte bestimmt, und festgesetzt wurden, 1 Stunde im jüdisch Schreiben und Lesen, die Kinder unterrichten muss, wovon er mir für einem jeden Kind 12 x monatliche Besoldung versprach; von dem deutschen vorschriftmässigen Unterrichte aber, sagte er mir, kann er nicht eher Contract mit mir abschliessen, bis nicht das ganze jüdische Richteramt Sitzung gehalten, und wenn ich sie ersuchte, mir mein Gebührendes fest zu setzen, so verwies mich der erwähnte Richter jedes Mal: dass sie für itzt wichtigere Gegenstände zu enden haben, und endlich geschah gar nichts.

2° Bei Eröffnung, und beim Anfange der Schule waren von 8—bis 14 jährige 61 Knaben Classificirt, der gute Eifer, und Fleiss der sämtlichen Kinder erwarb allerseitige Zufriedenheit. so dass ich in 4 Monathen eine lobens würdige, öffentliche, und vorschriftmässige Prüfung mit der hiesigen Jugend darlegte, wo von die hohen Gönner ein seltsames vergnügen geniessen, nun aber leider findet sich ein jüdischer Lehrer, der die Kinder im Hebräischen unterrichtet, mit Nahmen Isack *Auspitzer*, ein böser Mensch, und auch ein störer des Königl: Befehls; da er dem grössten Theil der Jugend zu 2, 3 Tage in der Woche in keiner Schule gehen liess, und prägte manchen Aeltern ein, dass die Absicht der Erichtung der Nationalschule nur dahin abzielet, damit die jenigen Kinder, wann sie ihre Reifheitsjahre erreichen, zur Militäer genommen werden, so diese Sache schreckte sowohl die Aeltern, als auch einen bedeutenden Theil der Kinder, dass sie sogleich die Schule verliessen. Ich erzählte diese Ruchlose That dem Richter, und stellte ihm den üblen Erfolg der Sache vor, aber dessen Antwort, hierüber war: nun was liegst Ihnen daran? Wenn Sie 5 und 10 Kinder in der Schule haben, so unterrichten Sie so viel, als Sie haben.

3° Ich sah also, das ich beim Richter, und der Gemeinde keine Satis-Faction, und keine Ordnung erheischen konnte; so berichtete ich meine Beschwerden dem ehrwürdigen Pater Director, der so gütig war, und mehr als 10 mahl zum Richter und auch

zur ganzen Gemeinde ging, und Sie in der Güte ersuchte und so diess nie nutzte, ihnen drohte die Schule in Gesetzmässiger Ordnung zu halten, und mir mein Gebührendes zu geben, nemlich Quartier, Holz und mein Gehalt, sie versprachens, aber doch geschah es nie; diesmal ertheilte ihnen der erwähnte Pater Director das Königl: Befehl so wie es aller orten bei jüdischen Gemeinde gebräuchlich ist, und auch statt findet, das keiner darf, und soll von Rabbiner getrauet, und copulirt werden, wenn er nicht Zeug-niss, und Erlaubniss von Pater Director vorweist, dass, er deutsch schreiben und Lesen, Rechnen Kann; aber auch dieses verachten, und verspotten sie, selbst der gewesene Richter Moses Schertz erlaubte sich selbst seinen Schwesters-Sohn: Simon Schertz, der nie schreiben und Lesen konnte, Copuliren zu lassen, ohne wissen und Willen des Pater Directors und auch sind 2 andere Bräutigam auf solcher Art, ohne Erlaubniss getrauet worden.

4° Nun sah ich ein, das dieses Richter-Amt sich nie den gesetzmässigen Königl: Befehlen unterwürfig machen wolle, und mir nicht allein keine Besoldung, auch kein Quartier und kein Holz nach Verlauf 6 Monathen geben wolle, und auch die Schule in der grössten Kälte nicht gehörig, und täglich einheizen liess: so das die wenigen Kinder, welche die Schule doch besuchten, vor Kälte endlich ausblieben und die Schule im Stiche liessen und mir auch allen Trotz und Wiederwärtigkeiten darboth, welches alles genau, und klar zu erweisen ist. — So habe ich nun dem neuen Richter-Amt seit A^o 1809 alle diese Schwürigkeiten, durch den Pater Direktor vorstellen lassen, darnach sie versprachen mich zufrieden zu stellen; aber dennoch zögernten sie mich herum bis 10ten Dieses, und trugen mir vor, ich soll mein Amt als Lehrer resigniren, und dan werden sie mich von die 6 Monate nach meinen Wünschen bezahlen: ich fand also keine Mittel mein verdientes zu erreichen; so willigte ich ihnen ein, und dankte ihnen schriftlich für ihren bisherigen — Dienst, mit dem Ausdruck: aus manigfaltigen Ursachen. Das wollten sie aber nicht annehmen, sondern verfassen einen Jüdischen Aufsatz; dass ich nie Ansprüche machen will, bei der hiesigen Gemeinde als Lehrer zu seyn; und s. w. dann werden sie mich bezahlen, ich fand mich ganz unbewusst, wegen äussersten drückung, und Beleidigung, unterschrieb meinen Nahmen, und dann gaben sie mir vor die 6 Monathe fl. 70 — kein Quartier, kein Holz, und so hat die Schule ihr Ende genommen.

Canischa, 1809.

Anton Mittler.

IV.

*Az izr. hitközségnek Batthyány Fülöp herczeghez intézett kéré-
vénye az 1831-ben épült iskolaház ügyében.*

Eure Hochfürstliche Durchlaucht!

Die unausgesetzte Erfahrung aller Zeiten hat uns ehrerbiethig Ergebenst Gefertigte, mit warmen Dankgefühl, so unzählige Beweise der Milde und Gnade der hohen Ahnherren Eurer Fürstl: Durchlaucht; — und in letzter Zeit die segenreiche Hülfe bei unsrem Tempelbau Eurer Durchlaucht selbst erfahren lassen; dass wir jenen hohen Sinn der sich nur zum Wohlthun — neigt in tiefster Ergebenheit um eine neue Genade zu bitten mit Vertrauen wagen!

Wir ehrerbiethigst, Gefertigten, wollen Vis à Vis dem Gebäude Eurer Durchlaucht ein Haus bauen, und bitten in tiefster Ergebenheit um die Bewilligung der hiezu nöthigen C^a 400/m Mauer & 20/m Dach-Ziegel, einen Theil davon gratis als milden Beitrag und überlassung zu unserer Unternehmung. Den andern aber um den Kostenpreis und auf Ratenzahlungen aus den Herrschaftlichen Ziegelöfen beheben zu dürfen — wir glauben nicht ungeziemend zu handeln, indem wir diese unterthänigste Bitte mit folgenden Gründen unterstützen:

1^{tens} Schon seit langer Zeit fühlen wir dass Bedürfniss eine Schule für den Unterricht der Jugend errichten zu können — und die fortschreitende Cultur spornt uns mit doppeltem Eifer, so weit es in unseren schwachen Kräften steht, zur Bildung der Jugend zu tauglichen Gliedern des Staates hinzuarbeiten.

Hungariens edle Stände haben vereint für die Beglückung ihres Vaterlandes gesorgt, und die Bildung der Jugend war ein vorzügliches Augenmerk ihres edlen Strebens. — Auch uns beschäftigt der Gedanke unter gnadenreicher Hilfe Eurerer Hoch Fürstlichen Durchlaucht ein lang ersehntes Ziel zu erreichen, und Kindern durch Errichtung einer Schule, zu einer zweckmässigen Ausbildung zu verhelfen! Die erste Bedingung der Erreichung dieses Zweckes ist das hiezu nöthige Locale und dieses wollen wir in dem zu erbauenden Hause errichten.

2^{tens} Dürfte das stete Bestreben Eurerer Durchlaucht sein zu beweisen, dass auch unsre Moralische Ausbildung Eurerer Durchlaucht am Herzen liege; für die Gewährung unsrer gehorsamsten Bitte sprechen, dass:

3^{tens} Der zum Bau dieses Schulgebäudes nöthige Kosten-Aufwand bloß durch freywillige Gaben der Gemeinde zusammenfloss,

und in den, von den einzelnen gesteuerten Beiträgen, spricht sich einzig das Lebhafteste Interesse aus — der Jugend ein Mittel an die Hand zu geben ihre geistige Ausbildung zu erlangen, durch die allein wir in den Stand gesetzt sind, einer schöneren Zukunft unserer Kinder entgegenzusehen. —

Diese Gründe vereint mit der allbekannten humanen Gesinnung Eurer Hoch Fürstlichen Durchlaucht, einem Beschützer aller Künste & Wissenschaften, stellen in uns ehrerbietigst Gefertigten die Hoffnung fest, dass wir endlich unser lang ersehntes Ziel erreichen werden, und lassen uns mit Zuversicht auf eine günstige Entscheidung und der Gewährung unsrer ergebensten Bitte, in aller Ehrerbietung harren.

Eyre Hochfürstliche Durchlaucht

Canischa den 21. Feber 831.

Unterthänigst:

Die Vorsteher der Israelitischen Gemeinde.

V.

A hitközség szerződése Kletschow Lewy Tivadar főtanítóval 1832-ben.

V e r t r a g

Welcher zwischen Herrn L. D. Strasser, Mayer Kirschner, Mayer Ritser als Inspektoren der hiesigen israelitischen Religions- und Lehrschule, mit Vorbehalt der Ratification der Comunitäts-Vorsteher einer, und Herrn Theodor Lewy Kletschow andererseits, fest verabredet, zu Stande gebracht und zur unverbrüchlichen Zuhaltung in allen seinen Punkten, am heute untergesetzten Dato, geschlossen worden ist, wie folgt:

^{1^{ten}} Vertrauen die genannten drey Herrn Schul-Inspectoren, dem Herrn Theodor Lewy Kletschow, in dieser Schulanstalt, die Oberlehrerstelle, gegen einen Lehrergehalt von WW. fl. 600 Sechs hundert Gulden an, und derselbe beziehet seine Gage von ^{1^{ten}} May 1832 angefangen bis ^{1^{ten}} May 1833, bis wohin die Contractszeit zu Ende ist.

^{2^{ten}} Obwohl das Engagement des Herrn Kletschow, deutlich auf ein vollständiges Jahr bedungen ist, soll es nichts destoweniger den Herrn Inspectoren freystehen denselben nach drey Monaten, zu welcher Zeit eine Prüfung anberaumt ist, wenn diese ihrer Erwartung nicht entsprechen sollte, entweder gleich zu entlassen, oder

bis zu einer zweiten Prüfung, die wieder drey Monate später abzuhalten ist, mit demselben Nachsicht zu haben.

3^{tens} Wird deutlich mit Herrn Kletschow bedungen, dass er nicht nur die Oberaufsicht der ganzen Schule nach vorhergegangener Ordnung der Schul-Direction, zu übernehmen, und dafür verantwortlich zu seyn habe, sondern, dass er auch die 3te Classe mit Ausnahme des Schönschreiben vollständig zu unterrichten hat, und dass er in der 2ten Classe Gegenstände, für welche er gewachsen seyn sollte, regelmässig zu lehren habe.

4^{tens} Sowohl die von der Direction genehmigten Lehrgegenstände, als Lectionsplan muss von den Partheyn unterfertigt werden, und Herr Kletschow, ist verbunden die vorgeschriebenen Lehrstunden selbst genau und gewissenhaft zu zuhalten, so wie darüber zu wachen, dass die ihm untergeordneten Lehrer das Nämliche befolgen.

5^{tens} Ausser die vorschriftsmässig zu beobachtenden Lehrstunden ist es dann Herrn Kletschow freigestellt, noch zwey Stunden des Tages privatim zu unterrichten, mehr aber sind ihm auf keinen Fall gestattet.

6^{tens} Wenn es Zeit und Umstände erforderlich machen sollten, so können auf das Gutachten der Direction, so auch Schulplan, als Lehrgegenstände eine Abänderung leiden.

7^{tens} Soll Herr Kletschow nicht autorisirt seyn, ohne vorhergegangene schriftliche Erlaubniss der Schul-Inspectoren, Kinder in die Schule aufzunehmen.

8^{tens} Verspricht Herr Kletschow, über das moralische Betragen der ihm untergeordneten Lehrer sorgfältig zu wachen, eine vollständige Schulordnung zu beobachten, den übrigen Lehrern, liebreich und freundlich zu begegnen, alle Hindernisse die sich der Anstalt entgegenstellen sollten der Direktion schriftlich anzuzeigen, und in dem Fall die Direktion im Laufe einer Woche daran nicht abhelfen sollte, es unumgänglich den Schul-Inspectoren oder den Herren Gemeinde-Vorstehern, schriftlich, mit Bezugnahme der gethanen Schritte zu melden. Ein gleiches Bewendniss soll es haben, wenn es Uneinigkeiten unter den Lehrern geben sollte.

Zur Feststellung benannter Punkte, ist Gegenwärtiges in Duplicata ausgefertigt, unterschrieben, und einem jeden Contrahenten, ein Exemplar zugestellt worden.

So geschehen Gross-Canischa am 1. May 1832.

A pozsonyi Talmud-tórával egyesített orth. izraelita elemi fiiskola keletkezésének és fejlődésének története.*)

Közli
A tanító-testület.

Bevezetés.

וכל עיר שאין בה תנקות של בית רבן מחרים את אנשי העיר עד שמושיבין
מלמדי תנקות.

„Minden város, mely elemi népiskolával nem bir, annak lakói átok alá esnek, míg néptanítókat nem alkalmaznak“, Maimonides ezen szavai a pozsonyi izr. hitközségnek is hagyományos kötele-ségévé tették, hogy gyermekei számára rendes népiskolát állítson. Az ifjuság tanítása egész II. József császár idejéig csak a biblia és a Talmud eredeti szövegének tanítására szorítkozott.

II. József által kiadott „türelmi parancs“ következtében német normáliskolák állítottak fel és ezeknek mintájára Magyarországnak két legtekintélyesebb izr. hitközségében, Ó-Budán és Pozsonyban is, ily normáliskolák létesítettek; de e fenkölt fejedelem halálával a pozsonyi iskola csakhamar, mint veszélyesnek deklarált intézmény feloszlatott. Minthogy azonban tapasztalat szerint, eszmék teljesen el nem enyészhetnek, azonkívül a francia nagy forradalommal jobb idők hajnalpirja a magyarországi zsidókra is derengeni kezdett, a zsidók elnyomatása is engedni kezdett és csakhamar beállott annak égető szükségessége, hogy a zsidó ifjuságot világi ismeretek elsajá-tításával is az élet, a kor és a nemzet szolgálatára megfelelően képesítsék. Így tehát Pozsonyban is, mint az ország második hit-községében, az 1805. évben a néhai II. József császár uralkodása alatt létesült normáliskola királyi engedélylyel ujólag megnyílt, melyben a tanköteles ifjuságot naponta 4 órán át az ugynevezett normáltanító, *Bendiner* Móricz a német nyelv elemeiben és a szám-

*) A fiiskolán kívül a hitközség fentart egy 6 osztályu leányiskolát 5 tanerővel és egy 4 osztályu fiu-polg. iskolát, de ezek történetének megírása e keretbe nem illeszthető.

tanban tanította. Ezen iskola mellett fennállott még egy Talmud-tóra iskola is. A francziák 1809. évben Pozsony városát bombázván, az izr. hitközség irattárának nagy része a lángok martalékává lett, úgy hogy ezen időről szóló okmányok fenn nem maradtak.

Ezelőtt 35 évvel a hitközség élén álló nagyérdemű *Pappenheim* C. W., *Bettelheim* Fülöp és *Iritzer* Rudolf előljárók határozott kívánságára az iskolánál működő tanítók, nevezetesen: *Frankfurter* József, *Forchheimer* Baruch, *Groszmann* M. W., *Pollák*, Albert, *Kárpeles* Sándor és *Grünsfeld* Vilmos által a korra még visszaemlékező, tehát hiteles és megbízható egyének szóhagyománya szerint az iskola történetét 1809-ig megírták.

Az 1809. évtől a mai napig pedig okmányok és jegyzőkönyvek szolgálnak anyagul az iskola történetének megírására.

I. FEJEZET.

A normaliskola és Talmud-tóra egyesítése. A jelenlegi népiskola szervezésének története.

A zsidók polgári állásának kedvezőbb alakulása folytán csakhamar érezhetővé vált a világi tantárgyaknak intenzívebb tanítása, úgy, hogy az akkor már fennállott normaliskola a kitűzött czéloknak többé meg nem felelhetett és általános lett az óhajlás, hogy egy jól szervezett és a polgári élet kívánalmainak megfelelő héber-német iskola felállítása által az észlelt hiányokat pótolja. De ezen óhajlás megvalósítása a község vezérférfiainak vallásos aggodalmai folytán meghiúsult, mert attól féltek, hogy a világi tantárgyak tanítása csak a héber tanítás rovására és hátrányára történhetnék. S nem ok nélkül; mert sok helyütt a chéderekből átalakított iskolákban egyik szélsőségből a másikba estek és pedig oly értelemben, hogy a héber tárgyaknak háttérbe való szorításával majdnem kizárólag világi tantárgyakat tanítottak.

De mindazonáltal egy jobb iskola után való általános törekvés egy kis pártot arra ösztönzött, hogy 1823. évben az ugynevezett primáriskolát létesitse, nevét onnan nyerte, mert keletkezésekor csak egy osztályra kapott engedélyt, mely sokaknak főleg azért nem tetszett, mert ezen iskola alapítóiban a reformtörekvések zászlóvivőit ismerték. De az iskolaügy egy csekélynek látszó körülmény folytán csakhamar mégis kedvezőbb fordulatot vett. *Schick* H. és *Wéhly* Zsigmond, tudományosan képzett derék paedagogusok, 1825-ben egy jól szervezett 3 osztályu héber-német magániskolát állítottak fel.

Ezen magánintézet a tulajdonosok okos, kort és időt szem előtt tartó, tapintatos eljárása, valamint kitűnő didaktikai és paedagogiai vezetése alatt a legrövidebb időn belül oly jó hírnek és általános bizalomnak örvendett, hogy az iskola elvi ellenzőit is — ha nem is tökéletesen — de előítéletükben mégis megingatta. Most már csak egy szikra kellett még, mely a már egyszer fennállott hitközségi normaliskola új életre keltésének eszméjét feléleszsze és megvalósítsa. Erre pedig a primáriskola vezetősége maga szolgáltatva az okot, midőn a Schick-Wehly-féle magánintézetet hatóságilag beszüntetni kérelmezte, mely kérelemnek az 1832. év márczius hóban hely is adatott. De a hatóságnak ezen eljárása, mely a hitközségi képviselőtestület néhány tagját, valamint a Schick-Wehly-féle iskola barátait most már, bárha közvetve is arra kényszerítette, hogy gyermekeiket csakis a primáriskolába küldjék, oly elkeseredést szült, hogy az 1832. év márczius hóban (ת"קצ"ב ה"ה"מ פסח) tartott hitközségi közgyűlésén a normaliskola újjászervezése is napirendre került. Egyhangulag el is fogadtatott és azonnal határozatba ment, hogy a normaliskolát egy jól szervezett négy osztályu német iskolává kibővítik és azonnal a már alkalmazásban volt *Bendiner* Móricz mellé *Pless* H., *Diamant* L. és *Bendiner* Salamont tanítókká meg is választották.

Ugyanazon év okt. havában a községi előljáróság határozata folytán a Talmud-tóra az ujonnan szervezett községi iskolával (k. k. Nationalschule) egyesítettett és ezzel alapját megvetette a mai nap is fennálló, Talmud-tórával egyesített elemi fiúiskolának.

1832/33 – 1842/43-ig az iskola két osztályból és minden osztály két évfolyamból állott, úgy hogy a gyermekek a teljes tananyagot négy év alatt sajátították el.

Az 1843. évben a fennálló négy évfolyam egy előkészítő osztálylyal bővült és így 1843—1848 az iskolának öt évfolyama volt.

Az 1847/48. évben czélszerűnek látták a fennálló öt évfolyamot önálló osztályokká átalakítani és egy hatodik osztálylyal kibővíteni; de már a következő tanévben az akkor már fennállott városi főelemi iskolák mintájára szerveztetett és így az 1849/50. évtől egész 1854/55. évig a beosztás a következő volt: 1. és 2. előkészítő osztály, 1., 2., 3. osztály és 4. osztály I., II. évfolyammal.

Az 1855/6. tanévben az iskola a „Bach-Thun“-féle tanterv szerint szerveztetett, a mikor is az iskola 2 előkészítő és 4 főelemi osztályból állott, mely beosztás az 1859—60. évig tartott.

Ezen lefolyt öt iskolaév alatt mindig érezhetőbbé vált az iskolának egy első reálosztálylyal való kibővítésének szükségessége, hogy azon tanulóknak, kik kereskedelmi vagy iparos pályára lépnek,

alkalom nyujtassék a reáltantárgyak tanulása mellett a héberben is intenzivebb és a gyakorlati életben szükséges ismeretek elsajátíthatására. Az iskola tehát 1859—1868-ig 2 előkészítő-, 4 főelemi osztály mellett 1 alreál osztállyal is birt.

Az 1868: XXXVIII. t.-cz. életbeléptetésével az alsó reálosztály megszűnt és az iskola egy előkészítő- és hat elemi osztályból állott, mely időtől fogva „Izr. hatosztályu népiskola“ czímet visel.

Az 1882. évben *Trefort* Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása alkalmából az előkészítő osztály, melyben 4—6 gyermekeket kizárólag a héber olvasásban tanítottak, végleg megszűnt. Az előkészítő osztály eltörlésével az elsajátítandó tanczél is lényegesen csökkent.

II. FEJEZET.

Az intézetre vonatkozó egyéb adatok.

Az iskola 1838-ig bérházban volt elhelyezve, a mikor a jelenlegi iskola *Singer* M. H. elnöksége alatt, állandó új iskolaépületet kapott. Telkét *Pálffy* Ferdinánd gróftól vették és összes költségei 22.767 frt 20 kr-ra (bécsi értékben) rugtak. Az épület egyemeletes. 5 tágas tanteremből áll, nagy udvarra és kerttel. A tantermek bőven fel vannak szerelve a szükséges taneszközökkel. Az iskola létrejötte *Lemberger* A. H. hitközségi elnöknek köszönhető, kinek méltó munkatársa volt *Pappenheim* Wolf az első iskolaszéknek alelnöke, ki az iskola érdekében nagy tevékenységet fejtett ki és e tekintetben bokros érdemeket szerzett. Fent nevezett *Lemberger* A. H. arról is nevezetes, hogy ő alapította az első izr. kézműves egyesületet. (Lásd: *Reich* Béth Él-jét.)

Az iskola az alább következő két okmány alapján nyerte nyilvánossági jogát. Ezeknek közlését érdekességüknél és fontosságuknál fogva szükségesnek tartjuk, hogy eredetiben és egész terjedelmükben közöljük. Szövegét a hitközségi irattárból vettük.

I.

3635.

Hebräisch-Deutsche Schule.

Die Vorsteher der Pressburger Jüdisch-deutschen Schule, welche all dort seit mehreren Jahren besteht, haben eine Bittschrift Allerhöchsten Ortes eingereicht, in welcher sie um die Erhebung dieser deutschen Judenschule zu einem öffentlichen Institut gebeten haben. Seine Majestät haben die supplicanten, zur Gründung eines Fonds für dieses öffentliche Institut, bei ihrer Nation Sammlung vorzunehmen, Allergnädigst zu erlauben geruht mit dem Beisatze:

Damit in jenem Zeugniß, welches denselben von der betreffenden Gerichtsbarkeit ausgefolgt wird, dieser allergnädigsten Deklaration ausdrückliche Erwähnung gemacht werden soll, dass nämlich Seine Majestät Allerhöchster Sinn nicht dawider sey, damit Sie in der Folge ausweisen könne, dass sie zur Erhaltung dieses öffentlichen Instituts einen dauerhaften Fond hergegeben haben, welches Institut mit dem Literarischen System nach accordirten Planen und Statuten in die Kategorie, wie alle öffentliche Schulen gesetzt und unter die Aufsicht der betreffenden Literarischen Obrigkeit erhoben werde, mit der ausdrücklichen Verhütung damit um Erhaltung desselben, aus welcher immer Ursache, der Gemeinde nie zur Last fallen soll, die Besuchung desselben wird zuweilen selbst dem Oberschulen-Director kraft seines Amtes obliegen.

Welche Allerhöchste königl. Resolution mittelst Statthalterey-Verordnung ddo May 825 No. 11820 nebst drey Instanzen Euer Herrlichkeit zu dem Ende übersendet wird, damit Hochdieselben diese den Recurrenten zurückgegeben, um Sie von allem dem, was ihnen zu wissen nöthig ist, unterrichten, auch ihnen das gehörige Zeugniß zur Sammlung des Fondes auszufolgen.

In Hinsicht der Statuten und des Planes wird eine besondere Allerhöchste Resolution nachfolgen. Gegeben aus dem königl. Ung. Statthalterei Rathe. Ofen, 16. Feber 1830. Gróf Fidel Pálffy m. p. Ladislaus Gróf Zichy m. p.

II.

Allerhöchste Resolution in Betreff der Hebr. Deutsch. Schule.

Copia

13966

Versis.

Hochwürdigster!

Seine Geheiligte Majestät haben in Hinsicht Ihres Entwurfes wegen der deutsch-hebräischen Schulen Kraft Allerhöchster K. Resolution ddo. 27t. Jänner l. J. nachstehendes Allerhuldigt zu verordnen geruht:

Itens Nachdem schon vermög des Allerhöchsten Bescheides vom 16ten Februar 1840 Nr. 3635, welchen Euer Vortitulirten Herrlichkeit von hier aus zugesandt wurde, festgesetzt sey, dass der Plan und die Statuten für diese Schule dem Literarischen System gleichförmig werde und dieses Institut in die öffentliche Kategorie erhebend, der Aufsicht der betreffenden Literarischen Obrigkeit unterworfen sei, daher wird diese Schule künftighin als eine öffentliche Schule betrachtet und gänzlich der Oberaufsicht Euer Herrlichkeit als einem Ober-Studien-Director eben nach dem Literarischen

System wie andere öffentliche Schulen, welche nicht weder durch Gesetze oder durch andere Allerhöchste Resolutionen einer Ausnahme sich erfreuen, unterworfen und so auch die Lehrer nach dem Literarischen System ernannt.

2tens Wenn ein neuer Inspector erwählt wird, so muss seine Bestätigung von dem Bezirks-Oberstudien-Director oder nach Umstände, selbst von der hochlößlich Kö. Statthalterei erbeten werden.

3tens Nachdem es daran liegt, die Lehrer wegen ihren und ihrer Angehörigen Schicksal befriedigen zu können und sie durch Unternehmung anderer Geschäfte nicht aufhalten zu dürfen, so muss ein Fond errichtet werden, aus welchem die Lehrer in ihrem Alter und ihre Wittwen durch eine Pension versorgt werden können.

4tens Die Literarische Ober-Direction wird streng über den Unterricht der Lehrer wachen und nicht allein den Inspectoren des Instituts die Wachsamkeit überlassen.

5tens Wird dem Rabbiner in Hinsicht des Unterrichts in der Religion die Wachsamkeit und der Einfluss nicht nur gestattet, sondern sogar aufgetragen.

6tens Die Trivial-Schule muss von dieser Hauptschule immerwährend abgesondert bleiben.

7tens In Hinsicht der Inspection wegen den Schulbüchern und dem Lehramt Bestätigung der Lehrenden muss eben nach der Vorschrift des Literarischen Systems vorgeschritten werden.

8tens Der Gemeinde muss ausführlich anempfohlen werden, damit dieselbe zur Einrichtung eines Instituts für Mädchen ehestens Sorge trage.

Die Allerhöchste Verordnung, dessen Inhalt dem Pressburger Comitatz zu dem Ende, damit dasselbe die Recurrenten hievon unterrichten möchte, ist zugleich Euer Herrlichkeit zugesandt worden mit dem Beisatze, damit Hochdieselben die Acten, die Sie von Ihren Vorfahren laut Anzeige vom 28ten Oktober 1826 erhalten haben, hieher senden wollen, damit alles in Effect gebracht werden könne, nebst dem aber wird Hochdieselben vorgeschrieben, sowohl die Passiven als Activen Stand dieses Instituts alljährlich hieher einzusenden.

Gegeben aus dem Rath der könig. Ung. Statthalterei Ofen, den 29ten May 1832. Euer Vortitulirten Herrlichkeit Gutwollender und dienstfertiger Stephan Végh m. p., Péter Komorány m. p., Carolus Zichy m. p.

13966. An den Hochwürdigsten Herrn Michael Adamkowitz, Abt des Erzengel Michael in der Insel B. M. V. in Ofen, der Graner Metropolitan-Kirche Domherrn und Erz-Dechant zu Bács. Sr. k. k. A.

Majestät Rath und durch den literarischen Pressburger Bezirk k.
Ober-Studien-Director in Pressburg.

Ex offo L. S.

III. FEJEZET.

Az iskolai előljárókra vonatkozó adatok.

Mióta az iskola fennáll, annak elnöke mindig a főrabbi. Az iskola felállítását illető hitközségi határozat *Schreiber* Mózes főrabbi (חתם סופר) aláírásával van ellátva. Ennek nagynevű fia *Schreiber* S. W. (כתב סופר) különösen pártfogója volt az iskolának és a tanítóknak.

E tekintetben méltó fia jelenlegi főrabbinak, *Schreiber* Bernát, szintén nemes jóakarója az iskolának. *Pappenheim* Herman és *Pappenheim* C. W. a fent említett *Pappenheim* Wolfnak méltó fiai, nemcsak hitközségi ügyekben, hanem a tanügy terén is nagy tevékenységet fejtettek ki és általános nagy tekintélynek örvendtek, annyira, hogy *Pappenheim* Herman már az ötvenes évek elején kiváló érdemei elismerésül 3 vármegye fölött cs. kir. iskolai tanácsossá (k. k. Schulrath) neveztetett ki. Nevezett két testvér 1870-ig felváltva állottak iskolánk élén. 1870—1881-ig *Fischmann* F. alrabbi és híres hitszónok volt az iskola buzgó támogatója és vezetője. Mellette dr. *Stern* Mór, keresett gyakorló orvos volt az iskola igazgatója 1884-ig, ki nagy elfoglaltsága daczára a tanítót, esetleges távollétében igen gyakran órák hosszáig helyettesítette. *Fischmann* rabbi halála után ismét *Pappenheim* Herman lett isk.-széki alelnök, ez vezette az iskola-ügyeket 1886-ig; utána fent említett kitűnő férfinak, *Lemberger* A. H.-nak fia, *Lemberger* Áron működött iskolaszéki alelnök minőségében 1891-ig. Új aera kezdődött a tanítók és tanügy javára *Frey* Mór, isksz. alelnöknek való megválasztásával, ki 5 évig fáradhatlanul működött, hogy a tanítók anyagi helyzetét türhetőbbé tegye, mely fáradozását némi siker koronázta. 1895. év január 15-én végre *Rosenbaum* Izráel választatott meg iskolaszéki alelnöknek, kinek üdvös működését tanítók és iskola már is érzik.

Az iskolai igazgatóságot 1868-ig mindig a város összes iskolák fölötti igazgatója viselte, nevezetesen: *Adamkovits* Mihály és *Heiler* Károly apátok és városi plébánosok, *Bolla* János, *Kozacsek* és *Barton* tankerületi főigazgatók.

Kir. tanfelügyelők voltak: *Bartal* Rezső, kir. tanácsos 1868—1874; *Roth* József, kir. tanácsos 1874—1894; *Plachy* Bertalan, kir. tanácsos 1894-től és *Papp* Sándor segédtanfelügyelő 1876 óta.

IV. FEJEZET.

Az iskola keletkezése óta alkalmazásban volt tanítóknak névsora.

Az 1796. évről szóló hitközségi jkönyvekben már egy *Trietsch* nevű normáltanító van felemlítve. Utána *Bendiner* Móricz 1805—1851-ig 471 frt (bécsi értékben) fizetéssel.

Ezen érdemdus tanító 1857. évben történt haláláig a hitközség pénztárából rendes nyugdíjat élvezett.

Diamant Zsigmond 1832—1844. 1000 váltó frt fizetéssel,

Plesz H. 1832—1843. 1000 „ „ „

Bendiner Salamon 1832—1843. 1000 „ „ „

Frankfurter József 1842—1869. 1000 „ „ „

Braun V. a m. ny. t. 1842—1844. 162 „ „ „

Steinhart Márk, a magyar nyelv tanítója 1844—1847 300 frt, *Forchheimer* Baruch 1845—1877 1000 frt, *Diamant* V., a magyar nyelv tanítója 1845-ben 240 frt, *Politzer* József 1846—1850, mint a szépirás és a magyar nyelv tanítója 420 frt, *Hausbrunn* V. 1849—1850 625 frt, *Grünberg* József 1842—1867 héber tanító 850 frt, *Pollák* Efraim 1851—1857 1187 frt, *Karpeles* Sándor 1851—1864 832 frt, *Buxbaum* Henrik 1852—1854 625 frt, *Grünsfeld* Vilmos (jelenlegi hitk. titkár) 1857—1861 500 o. é. frt, *Mörberger* Mór 1859—1860 500 frt, *Pollák* Albert 1860—1892 630 o. é. frt, teljes fizetéssel nyugdíjaztatott. *Groszman* Valier Maximilian 1861—1871 560 o. é. forint fizetéssel. Minthogy az illető elhalálozásával özvegyét és 6 kiskoru árváját nagy nyomorban hagyta hátra, az özvegy pedig nyugdíjra igényt nem tarthatott, a hitközség tagjai gyűjtés útján 900 frttal segélyezték a visszamaradottakat. *Ellinger* Márton 1865—1895 500 frt évi fizetéssel, melyet nyugalomba vonulása után is a teljes összegben élvezett.

Adler Márkusz 1867—1874 380 frt évi fizetéssel, *Breznitz* Gábor 1869—1871 420 frt évi fizetéssel, *Löwi* Adolf 1869—1877 450 frt évi fizetéssel, *Lauffer* Adolf 1872—1884 500 frt évi fizetéssel, *Hahn* Adolf 1871-től, *Spitzer* Bernát 1877 szept. 1-étől 1895 decz. 1-éig 800 frt évi fizetéssel nyugdíjaztatott. *Hahn* Dávid 1878 május 1-e, *Kohn* Vilmos 1894 szept. 1-e, *Klein* Salamon 1895 szept. 1-e óta működik.

A felsoroltak közül nagy érdemeket szereztek maguknak az iskola fejlesztése és emlése körül első helyen: *Frankfurter* József. E kitünő és felejthetetlen tanító fiugyermeket nem hagyván maga után, *Iritzer* Rudolf iskolagondnok kegyeletből husz frtos alapítványt tett, azon feltétellel, hogy annak kamatait mindig egy tanító élvezze,

ki *Frankfurter* halálkozásának évforduló napján (rosch-hasonó) lelki üdvéért a kadis imát elmondani köteles. Továbbá igen jeles tanító volt *Forchheimer* Baruch, kire még mai napig is kegyelettel emlékeznek vissza. Ötven évi áldásos működésének elismerésül dicsősegesen uralkodó királyunk az arany érdemkereszttel tüntette ki.

Fel kell említenünk továbbá *Pollák* Albert, *Ellinger* Márton és *Spitzer* Bernát tanítókat kik hosszas kiváló működésükkel emelték az iskola színvonalát.

Megemlítendő, hogy soha sem volt eset arra, hogy a tanítót a hitközség állásától elmozdította volna, a mi a mult idők emlékeivel szemben, a helybeli hitközségnek különös dicséretére válik.

V. FEJEZET.

Az iskola beléletére vonatkozó régibb adatok.

A tanítási nyelv iskolánkban a német volt és csakis a szakrendszer divott. E czélra az illető szakmákra mindig a legjelesebb tanerők alkalmaztattak. A magyar nyelvet is kellően ápolták, a mi abból is kitünik, hogy az iskola mindig külön magyar tanítóval birt. A mi a héber oktatást illeti, nagyon természetes, hogy a pozsonyi orth. izr. iskolában e tárgyra rendkívül nagy súlyt fektettek mindenkor és fektetnek ma is, a mi onnan is kitünik, hogy nemesak magyarországi, de külföldi elsőrangú iskolák is elkérték iskolánk héber tantervét, hogy irányadóul szolgáljon. Mai nap is számos ausztriai, galicziai, csehországi, morvaországi, németalföldi és angolországi szülők hozzánk küldik gyermekeiket héber ismereteik elsajátíthatása végett.

Iskolai alapítványunk kettő van, u. m. 1876 óta *Goldberger* Móricz és *Racheline*-féle 1000 frtos alapítvány, mely a m. kir. alapítványi igazgatóságnál Budapesten van elhelyezve és *Weiner* Izráel-féle 1000 frtos alapítvány, szegény iskolás gyermekek felruházására.

A szegény árvákról a fiu- és leányárvaházak gondoskodnak, melyek jelentékeny vagyonnal bírnak.

Iskolánkat, keletkezése óta, évenként több mint 200 tanuló látogatta. Nagyon természetes, hogy ezek közül sokan kiváló társadalmi állást foglalnak el, nevezetesen: rabbik, orvosok, ügyvédek, mérnökök, nagyiparosok, tanárok, tanítók stb. Nagy számuknál fogva lehetetlen ezeket felsorolni; egynehányat azonban felemlítünk: *Schreiber* S. W. volt főrabbi, (כתב סופר) *Schreiber* Bernát jelenlegi főrabbi, *Sussman* Szofer paksi, *Sussman* Wolf volt buda-

pesti rabbik, *Dux* Adolf, *Kohn* Albert, *Frankfurter* Vilmos lovag, *Löwy* Mór csillagász Párisban, *Hahn* Ignác az indiai hadsereg szolgálatában az arzenál főigazgatója stb. stb.

VI. FEJEZET.

Az iskola jelenére vonatkozó adatok.

Intézetünk öt tanítóval bíró hatosztályu népiskola. Az V. és VI. osztály egyesítve van egy tanteremben egy tanító alatt.

Az iskola tanítási nyelve, a bibliát kivéve, magyar és a hetvenes évek óta az osztályrendszer áll fenn. A heti órarendet kitünteti az A) alatti melléklet. A rajzot tanítják heti 3 órában. Tornahelyiség hiányában a tornát a helybeli kir. kath. főgimnázium tornatermében tanítják. *Weiner* Izráel iskolaszéki tag lankadatlan fáradozásának köszönhető, hogy 1882 óta már említett alapítványon kívül évenkénti gyűjtések révén sikerül még 70—80 szegény iskolásgyermekek téli ruhával ellátni.

A tanügyi értekezleteket, mutatkozó szükség szerint, előre meg nem állapított időközökben szoktuk megtartani.

A mi a héber tananyagot illeti, az részletesen fel van osztva B) alatti melléklet szerint. A héber tantárgyakban való továbbképzésére szolgál az iskolánkkal kapcsolatos „Talmud-tóra“, mely 3 éves tanfolyamból áll és a „Jeszódeh-tóra“, mely négy tanfolyammal bír. Utóbbi intézetet az iskolából kilépett tanulók látogatják, mely egyzersmind a helybeli jesiva előkészítő-iskolája. Ez utóbbi azonban iskolánkkal nincs szerves kapcsolatban.

Tanintézetünket a jelen évben 220 gyermek látogatja és pedig: az I. osztályban 48, a II-ban 47, a III-ban 54, a IV-ben 46 és az V. és VI. osztályban 25 tanuló.

A tandijra nézve háromféle osztályozás van és pedig havonként 1 frttól 3 frtig. Az összes tanulók 70%-a tandijmentes. Van ismétlő-iskola is. Az iskolák fentartása a hitközségnek évenként 4000 frtba kerül.

A pozsonyi orthodox

Napok		8—9	9—10	10—11
Vasárnap	I. II. III. IV. V. és VI.	Héber olvasás Magyar olvasás Magyar olvasás Magyar olvasás Német nyelvtan	Irva olvasás Magyar szépirás Magyar nyelvtan Magyar nyelvtan Számтан	Biblia Biblia Német szépirás Magyar szépirás Földrajz
Hétfő	I. II. III. IV. V. és VI.	Héber olvasás Magyar olvasás Számтан Német olvasás Magyar nyelvtan	Irva olvasás Német szépirás Magyar nyelvtan Német nyelvtan Számтан	Biblia Biblia Német olvasás Földrajz Alkotmánytan
Kedd	I. II. III. IV. V. és VI.	Héber olvasás Magyar nyelvtan Földrajz Magyar olvasás Német nyelvtan	Irva olvasás Beszéd- és érte- lemgyakorlat Számтан Magyar nyelvtan Számтан	Biblia Biblia Magyar szépirás Héber szépirás Természetrájz
Szerda	I. II. III. IV. V. és VI.	Héber olvasás Magyar olvasás Magyar olvasás Német olvasás Magyar nyelvtan	Irva olvasás Magyar szépirás Magyar nyelvtan Mértan Magyar olvasás	Biblia Biblia Német olvasás Német szépirás Földrajz
Csütörtök	I. II. III. IV. V. és VI.	Héber olvasás Magyar olvasás Német nyelvtan Magyar olvasás Német nyelvtan	Irva olvasás Német szépirás Magyar nyelvtan Magyar nyelvtan Számтан	Biblia Biblia Héber szépirás Földrajz Természettan
Péntek	I. II. III. IV. V. és VI.	Biblia Magyar nyelvtan Földrajz Német olvasás Magyar nyelvtan	Irva olvasás Beszéd- és érte- lemgyakorlat Számтан Német nyelvtan Mértan	Héber olvasás Német nyelvtan Rajz Történet Ének

izr. fiuiskola órarendje.

11—12	2—3	3—4	4—6
Biblia Biblia Német nyelvtan Számтан Történet	Magyar nyelvtan Számтан Próféták Próféták Próféták	Számтан Német olvasás Biblia Biblia Biblia	Talmud-tóra Talmud-tóra Talmud-tóra
Biblia Biblia Német nyelvtan Számтан Szépirás	Beszéd- és érte- lemgyakorlatok Számтан Héber nyelvtan Héber nyelvtan Héber nyelvtan	Számтан Német olvasás Biblia Biblia Biblia	Talmud-tóra Talmud-tóra Talmud-tóra
Biblia Biblia Magyar nyelvtan Számтан Mértan	Magyar nyelvtan Számтан Próféták Próféták Próféták	Beszéd- és érte- lemgyakorlatok Német nyelvtan Biblia Biblia Biblia	Talmud-tóra Talmud-tóra Talmud-tóra
Biblia Biblia Számтан Történet Történet	Magyar nyelvtan Számтан Héber nyelvtan Próféták Próféták	Számтан Német nyelvtan Biblia Biblia Biblia	Torna } Torna } Talmud-tóra Torna }
Biblia Biblia Helyesírás Számтан Szépirás	Beszéd- és érte- lemgyakorlatok Számтан Próféták Héber nyelvtan Héber nyelvtan	Számтан Német nyelvtan Biblia Biblia Biblia	Torna } Torna } Talmud-tóra Torna }
— — — Rajz —	S z ü n e t. Rajz		

A pozsonyi orth. izr. fiiskola évi héber tananyagának
részletes kimutatása.

II. félév.

I. félév.

דקדוק	נביאים	תורה	דקדוק	נביאים	תורה	Osztály
		בראשית 4. fejezetétől לך לך-ig			Héber olvasás. első בראשית 3 fejezete.	I.
כלי מבטא, תנועות, הברות, שוא, דגש, ה' הידיעה		תולדות, ויצא וישלח, וישב			לך לך, וירא, חיי שרה	II.
תואר השם, שם המספר, כנוי השם:	שופטים	שמות, וארא, בא, בשלח	שוא, דגש, שם	יהושע	מקץ, ויגש, ויחי	III.
פעל גזרת השלמים	שמואל 'א עד סופו	נשא, בהעלתך שלח, קרח חקת	שם עם הכנויים 'ה' és 'ו' פעל-קל	שמואל 'א עד י"ד	יתרו, משפטים כי תשא, במדבר	IV.
מרכבים, משובעים az első félév- ben tanultak ismétlése.	מלכים 'א	עקב, ראה, שופטים, כי תצא, כיתבא, נצבים, וילך, האוינו, וזאת הברכה	פעל חסרים נחים	שמואל 'ב'	בלק, פנחס מטות, מסעי דברים, ואתחנן	V.
Az egész héber nyelv- tan ismétlése.	הפטרות של ספר בראשית	Az egész תורה, ismétlése rövid kivona- tokban.	A teljes נקוד A 10 beszéd- rész.	מלכים 'ב'	ספר ויקרא	VI.

Megjegyzendő, hogy iskolánknál az itt felsorolt szidrák minden kihagyás nélkül vétetnek. Továbbá, hogy a héberből félévi vizsgák tartatnak.

VII. FEJFZET.

Az iskolai előljárók és a tanítók.

Hitközségi előljárók: *Wolf* Joel elnök; *Gestetner* Lázár al-elnök, a pénzügyi szakoszt. elnöke; *Rosenbaum* Izrael, a gazdasági szakosztály elnöke; *Bettelheim* Mór, az iskolaügyi szakosztály elnöke; *Herzfeld* Ignác, templomelőljáró és pénztáros.

Iskolaszéki tagok: főtiszt. *Schreiber* Bernát főrabbi elnök; *Rosenbaum* Izrael alelnök.

Rendes tagok: *Bettelheim* Mór, 1870 óta; dr. *Glaser*Károly, dr. *Gombai* Izsó, dr. *Adler* Gyula, *Ehrenfeld* Jakab, *Lemberger* Áron, *Schlänger* Ede, *Abeles* Miksa, *Popper* Arnold, *Weisz* Mózes, *Rubinstein* Lipót, *Löwinsohn* Salamon, *Lessner* Sándor, *Schwarcz* Alajos és *Lustig* Salamon. Tagja még az iskolaszéknek: *Hahn* Dávid, iskolánk igazgatótanítója és *Österreicher* Miksa, a polg. iskola igazgatója.

A jelenleg működő tanítótestület következő tagokból áll:

1. *Hahn* Dávid igazgató, az I. oszt. tanítója, működik 1862 óta; helyben 1878 óta. Törzsfizetése 690 frt, 50 frt lakbér és 25 frt az igazgatói teendőkért.

2. *Klein* Salamon, a II. oszt. tanítója, működik 1887 óta; ezen iskolánál 1895. szept. 1-e óta. Törzsfizetése 500 frt és 100 frt lakbér.

3. *Hahn* Adolf, a III. osztály tanítója, működik 1866 óta; ezen iskolánál 1871 óta. Törzsfizetése 690 frt, 50 frt lakbér.

4. *Kohn* Vilmos, a IV. osztály tanítója, működik 1885 óta; ezen iskolánál 1894 szept. 1-e óta. Törzsfizetése 600 frt, 70 frt lakbér és 50 frt drágasági potlék.

5. *Spitzer* Bernát, az V. és VI. osztály tanítója, működik 1855 óta; ezen iskolánál 1877 óta. Törzsfizetése 800 frt, 50 lakbér. Nyugdíjba lépett 1895 decz. 1-én, minek következtében e tanév végeig helyettes tanító alkalmaztatott.

A hitközségnek jelenleg 700 fizető tagja van.

Az összes tankötelesek száma 12 éves korukig 600, ezek közül a fiúiskolába jár 229, a leányiskolába 210, másfelekezeti elemi iskolába 170. Tanoncz- és ismétlő-iskolákba jár 250.

Z á r s z ó.

Mielőtt iskolánk történetének megírását befejeznők, szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy iskolánk, mely mint fent említve van, az 1838-ik évben épült, úgy az építkezés, valamint a berendezés és felszerelés tekintetében a mai előhaladott kor igényeinek már teljesen meg nem felel. A hitközségnek szándékában is van, hogy egy egészen czélszerű iskolát építtet, melyben úgy a polgári, mint az elemi fiiskolát akarná elhelyezni. Adja isten, hogy e terv megvalósulásával közművelődésünk ez új épületben oly csarnokokat nyerjen, melyben a jövő generáció tiszta, üde lelki táplálékhoz jusson és szép multu hitközségünknek oszlopos támaszaivá fejlődhessenek.

A rákos-palotai izr. népiskola monográfiája.

Irta

Stein Dávid

tanító.

Hitközségünk, kedvező földrajzi fekvésénél fogva, a főváros közelében, emelkedőfélben van és előre látható, hogy 1—2 évtized multán a jelentékenyebb községek között fog helyet foglalni. Iskolája a legifjabbak közül való, mert alapítása az 1892-ik évre esik. Keletkezését főleg néhai *Schossberger* Sámuel nemes fáradozásainak köszönhetjük, ki korán bekövetkezett haláláig lelkes buzgalommal folytonos fejlesztésén munkálkodott. Jelenleg méltó utódja *Schwartz* Jakab, ki azon rövid idő alatt, hogy hitközsége élén áll, buzgalmának igen dicséretreméltó jeleit szolgáltatta. Az ő fáradozásának köszönhető első sorban, hogy a templom és a vele egy tető alatt lévő iskola felépült, valamint hogy lelkesedéssel határos buzgalommal minden törekvése az iskola biztos alapjainak lefektetésére irányul. Az iskola első rendes tanítója *Stein* Dávid, ki 1892 óta van alkalmazásban, a kézimunkát pedig az illető neje tanítja. Az iskola hat osztályu, osztatlan vegyes népiskola. Szép haladásra vall, hogy aránylag igen rövid idő alatt az intézet biztos hajlékot nyert, mert miglen keletkezése idején a már említett *Schossberger* S. elnök házában volt elhelyezve, tekintve, hogy itt a törvényes kellékeknek meg nem felelt, a hitközség a volt kaszinóépületet tulajdonának megszerezvén, azt, mint ez iskolai czélokra legalkalmasabb helyiséget a szükséges átalakítások után teljesen megfelelő állapotban intézetünk számára berendezte. Iskolánk lassan bár, de szemmel láthatólag évről-évre gyarapodik. A hitközség anyagi viszonyaihoz képest, minden évben bizonyos összeget fordít a hiányzó

tanszerek beszerzésére, a növendékek száma is folyton növekszik, mert miglen iskolánkat 32 tanulóval nyitottuk meg, ma azok száma már 69-re rug. A növendékek számának ezen, aránylag rövid idő alatt meglepően gyors emelkedése részint azon körülményben leli magyarázatát, hogy hitközségünk idegen beköltözőkódések által folytonosan növekszik, de másrésről több más felekezethez tartozó növendékünk van, mi bizonyynyal a mellett tesz tanuságot, hogy bárha iskolánk még alig néhány éves, már is jó hire van, úgy hogy bizalommal vannak iránta olyanok is, kik hitközségünk és felekezetünk körén kívül esnek. Ezen kedvező állapotra vezethető vissza, hogy a hitközség már a jövő tanévtől kezdve egy második tanítói állomás szervezését tervezi.

Az eddigiekből kiviláglik, hogy az iskolát nemcsak a hitközség alapította, de hogy annak pénztára gondoskodik az összes szükségletekről. De e tekintetben is örvendetes haladás mutatkozik, mert miglen az első időben az iskola fentartása némi deficizzel járt, ma már a tandijak nemcsak az összes kiadásokat fedezik, de még némi fölösleg is mutatkozik. Igaz, hogy a tandij meglehetősen magas, mert minden gyermek havonként 1 frt 50 krt fizet, de viszont a szegénysorsu és árva gyermekek teljes ingyenes oktatásban részesülnek.

Hitközségünk sokkal ifjabb, semhogy bizonyos alapok fölött rendelkezhetnék; egyedüli jövedelmét a kultuszadó képezi, ebből fedezi összes szükségleteit s az esetben, ha az iskola fentartására a tandijak a költségeket nem fedezik, ezen jövedelméből kell az iskolára szükséges kiadási többletet is fedeznie. Máskülönben iskolai czelokra aránylag igen csekélyek a kiadások, mert a tanító törzsfizetése és lakása, valamint a tüzelőanyag összesen 700 frtot tesz ki. Segélyben az iskola eddig sehonnan nem részesült, az izraeliták orsz. alapjától sem nyerhetett támogatást, ezen alap rendkívüli megterheltetése következtében.

A mint már említve volt, iskolánk a templommal egy fedél alatt, földszintes házban van elhelyezve és becsértéke 10.000 frt. Az iskola jelenleg egy tanteremből áll, mely elég tágas, magas és világos. A tanszerek értékét 150 frtra tehetjük. A tanító anyanyelve a magyar s természetes, hogy a tanítás is magyar nyelven folyik. A heti tanórák száma 32.

Az előljáróság méltán megérdemli, hogy buzgó fáradozásainak fejében e helyen névszerint felemlittessék. A hitközségnek és egyben az iskolaszéknek elnöke *Schwartz Jakab*; alelnök: *Goldberger Miksa*; pénztáros: *Brack Jakab*; gondnok: *Weisz Jozsef*; ellenőr: dr. *Székely Dezső*.

Részben a kezdet nehézségeivel kell még küzdeniök e derék férfiaknak, hogy az általuk megteremtett két legfontosabb institucziót, mely nélkül hitközség a szó valódi értelmében el sem képzelhető, a *templomot* és *iskolát* fentartsák, az utóbbit még fejlesszék is. Ámde midőn Istennek házat emelünk, bizonyára még kedvesebb áldozatot hozunk neki, midőn oltárt emelünk szent hitünknek az iskolában, mert a templom falai csak addig állnak szilárdan, míg arról gondoskodunk, hogy a kisdetek ajkai is hirdessék végtelen hatalmát.

A
MAGYAR-ZSIDÓ FELEKEZET
ELEMİ ÉS POLGÁRI ISKOLÁINAK
MONOGRÁFIÁJA

Hazánk ezeréves ünnepének és a zsidó vallás recipiálásának kegyeletes emlékére

KIADJA

AZ „ORSZÁGOS IZRAELITA TANITÓEGYESÜLET“

SZERKESZTETTÉK

BARNA JÓNÁS ÉS CSUKÁSI FÜLÖP

II. KÖTET

BUDAPEST, 1896

CORVINA IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Révay-utca 14. sz.

120395

Szegedi zsidó
n é p i s k o l a.¹⁾

1844.

Irta :

Dr. Löw Immanuel.

Az első intézkedés, melyet a szegedi hitközség a tanítás ügyében tett, 1820-ban említették. Ekkor ugyanis, mint a régi jegyzőkönyv feljegyzi, nemcsak tanítás, hanem egyuttal erkölcsi nevelés czéljából,²⁾ a gyermekek négy osztályba soroztattak. A tananyagot s a tanerők beosztását így állapították meg: Előkészítő osztály: héber olvasás egész az imakönyv folyékony olvasásáig, tanítja: (התורני) Holitsch Léb. Első osztály: imakönyv tanulása és a tóra megkezdése, tanítja: (התורני) Bak Bernát (יהוקאל בער), a rabbi, Bak Hirs fia. Második osztály: tórafordítás, Rasi kommentárjával és a Mendelssohn-féle biurral, tanítja: (התורני) Deutsch Wolf. Harmadik és negyedik osztály: talmud, tanítják: (התורני המופלג מ"ה) Brody [Cipóresz] Sámuel³⁾ (mh. 1830) és (הרבני המופלג מ"ה) Lébes Charif, kinél a Wodianer Kosman is, kinek hátrahagyott munkáját Bacher Vilmos kiadta,⁴⁾ tanult. A tanítók tisztán a tandíjból fizettettek, melyet még annak is meg kellett fizetnie, ki gyermekét nem küldé az iskolába. Felügyelő-bizottság⁵⁾ is küldetett ki,

¹⁾ A „Szegedi Zsidók“, Szeged, 1885, tizennegyedik fejezetének átdolgozása.

(²) ולא המדרש לבד אלא לחנך אותם במעשים טובים.

³⁾ Brody (Cipóresz) Sámuel már 1796 körül jött mint talmud-tanító Szegedre s az előljáróság 1827-iki jegyzőkönyve igen tudós és jámbor férfinak mondja, ki a községnek gyakran mint dajjan is tett szolgálatokat. Hajlott korára való tekintettel nyugdíjat szavaztak meg neki. — Utódjai Pollák és Zápori néven ma is vannak a hitközség tagjai közt.

⁴⁾ Nachalath Jehasua. Bécs, 1890. 2 kötet.

(³) הרעפוטירטען העומדים להשגיח על תלמוד תורה.

melynek tagjai a rabbi elnöklete alatt Kohen Ábrahám¹⁾ bíró, Levinger (Leszl azaz Inowraclav-i) Áron, Basch József²⁾ és Cajus Mendel voltak.³⁾ E bizottság hetenkint felváltva egy-egy osztályban exament tartott s fel volt jogosítva a tanítónak felmondani, ha kötelességének nem felelt meg (וואן קיין פעולה גשערה).

Az iskola-ügy intézésére, szorosabban véve az akkor még kizárólagos héber tanításra 1820 végén (ה"א חנוכה תקפ"א) külön

1) Kohen Ábrahám 1770-ben született Jenikauban, 1799-ben még mint nőtlén jött Szegedre, 1804—9-ben esküdt, 1810—3-ban bíró, 1816—7-ben pénztáros, 1817—8-ban bíró, 1819—21-ben esküdt, 1821—3-ban bíró, 1833—5-ben bíró, 1835—6-ban esküdt, 1836—7-ben bíró, 1837—42-ben esküdt s helyettes bíró, 1847—50-ben bíró volt. Azontúl közhivatalt nem viselt s 1853 április 21-ikén meghalt s temetésénél az előljáróság s képviselő tagjai voltak fáklyavivők.

Kohen eschországi származású lévén, (mint ilyent közönségesen csak R. Ábrahám Péhm-nek hívták) onnan alapos iskolai képzettséget, minővel hazánkban kortársai nem bírtak, hozott magával s a héber nyelv és irodalomban is nem esékely jártassággal bírt, úgy, hogy hírneves rabbi, mint pl. a makói Ullmann Salamon, kívül héberül levelezett, megtisztelő czímekkel ösmerték el tudományát. Különben dohánynyal kereskedett, melyet nagy mennyiségben exportált Olaszországba.

2) Basch József 1791 körül Topolyán született. Atyja Liebermann vagyonos ember volt, s őt magántanítók által gondos nevelésben részesítetté, minek következtében ő úgy a héber nyelv és tudományban, mint a világi ösmeretekben szép jártassággal s általános műveltséggel bírt, a melyet kiegészített az is, hogy bácsmegyei lévén, jól beszélt magyarul, a mi nagymértékben megkönnyíté szereplését városunkban s érintkezését a felekezeten kívül álló körökkel. Ez irányban Basch városunkban uttörő volt. Már 1840-ben a belvárosi kaszinó tagjai által akkor alakított „hangász-egyesület”-nek választmányi tagja volt, a mi annyira szokatlan vala még akkor, hogy az illető jegyzőkönyvi feljegyzésben is azt olvassuk a választmányi tagok lajstromában, hogy Basch József „izraelita kereskedő.”

Közvetve az ő befolyásának volt köszönhető az is, hogy Szivessy József, ki házánál előbb mint nevelő, később, mint könyvelő működött, az 1854-ben alakult szeged-csongrádi takarékpénztárban alkalmazást nyert, a mit oly feltünőnek tartottak, hogy a felekezeti lapok és évkönyvek külön megemlékeztek róla.

1812-ben Bascht már Szegeden találjuk, mint Wodianer Fülöp vejét. Csakhamar kitünő kereskedő hírének örvendett s mint ilyen báró Sina számára vásárolt nagyban dohányt s azonkívül 1825-ben átvette a Wodianer-féle „metsző portékás és posztós boltot”, melyet sok időn át Schönfeld József által kezeltetett.

A hitközségi ügyekben 1821—24-ben mint esküdt, 1824—26-ban mint bíró, 1826—28-ig mint esküdt, 1830—31-ben mint szószóló, 1832-ben mint választmányi tag, 1833—34-ben s végül 1836-ban mint esküdt szerepelt.

1837—42-ben mint bíró működött s ez utolsó években iskola létrehozásán komolyan fáradozott. 1845-ben bejelenté a községnek, hogy elköltözik Szegedről jószágára, a mit meg is tett. Benne a hitközség művelt, jótékony és tevékeny tagot veszített el. 1859 július másodikán halt el Verseczen.

3) Lásd Szegedi Zsidók 254. l.

Talmud-Tóra-Chevra¹⁾ alakult, mely a szegény gyermekek helyett fizette a tandíjat és a tandíjak beszedéséről gondoskodott s 1821-ben, midőn mint közönségesen a tandíjak nem folytak be pontosan, magánosoktól vett fel kölcsönt, hogy a tanítókat (מלמדים) pontosan fizethesse. Havonként sorshuzás útján két tag jelöltetett ki, ki azoktól, kiknek az iskolában (חדר) gyermekek voltak, a tandíjat (שכר לימוד) beszedte. A szegényekért a Talmud-Tóra fizetett.

Az előző években részint egyes családok tartottak tanítókat gyermekeik számára, részint egyes tanítók tartottak iskolákat. A legelső ily tanító (melammed) 1790—2-ben Löbl Fax, paedagogus, mint a városi összeírás írja, azaz Paks. 1807-ben Jákóv (Pollak? özvegye: „Frádele Melammeds“) és Jonatan Melammed említettnek, majd 1814-ben Izcek Melammed, 1816-tól kezdve Reich Salamon Löb („der Altofner“) mh. 1847-ben, 1836-ban Jákóv Melammed (Hahn Jakab, mh. 1860 jan. 17).

E pusztán héberül tanítók idővel nem feleltek meg a szülők igényeinek. Ezért a harminczas s részben a negyvenes években sok magántanító volt²⁾ Szegeden, kik már a világi tantárgyakat is tanították. Ilyenek voltak: Weil Áron³⁾ Berger Ábrahám 1834 óta.⁴⁾ Hungerleider Mózes talmud-tanító 1844-ig, Gelbstein Bernát⁵⁾, Habberfeld Simon 1837, Goldman Mór 1853—5, Heszky Simon, Politzer Gerson⁶⁾, Steinfeld Ábrahám 1840, míg Simeles L. két-osztályu magániskolát tartott fenn 1843—4.

Nyilvános rendes iskola alapítása czéljából 1839 nyarán⁷⁾ Basch

¹⁾ חברה דתלמוד תורה. Alakulásánál jelen voltak: Ausländer Salamon (Kálmán), Kohen Ábrahám, Lévy Mátyás, Deutsch Salamon, Szégál Ferencz (Ruben), Cajus Mendl, Pollak Simon, Pollak Jakab (Jochanan Hirs), Reiner József, Basch József, Cinner Jakab, Kohn Ábrahám Jesája, Fischer (izsáki) Léb, Ausländer Dávid, Herc'l Mózes, Pollak József (Júda), Princ Léb. Az alapító tagok 2 frtot fizettek s 3 krajczár heti fizetésre kötelezték magukat. A befizetés marchesván nyhoidjától kezdődött. Az első gondnokok Ausländer Dávid és Herc'l Mózes voltak.

²⁾ Már az 1825-iki adókiivetés 10 magántanítót sorol fel, kik egyes családoknál mint nevelők működtek.

³⁾ Mh. 1871 május 13-án mint kereskedő.

⁴⁾ Mh. 1873 július 23-án mint földbirtokos.

⁵⁾ Mh. 1868 okt. 2-án mint rövidáru kereskedő.

⁶⁾ Később szépirást tanított, majd a hitközség pénzbeszedője lett. Meghalt 1891 ápr. 24.

⁷⁾ Bonaventura Mayer, Die Juden unserer Zeit. Regensburg 1842, 41 l. In Szegedin sind die Verhältnisse der Juden in Ganzen genommen nicht viel anders als in Arad. Nur ist die Schulbildung noch nicht auf den Grad gediehen, wie dort. Denn erst vor drei Jahren dachte man in dieser Stadt daran, Unterrichtsanstalten zu errichten, usw.

József kezdeményezésére iskola-egylet (Schulverein) jött létre, melynek alapszabályait az előjáróság augusztus negyedikén helybenhagyta. 885 forintnyi iskolaalapot adtak össze és szeptemberben a talmud-tóra jövedelmeit is az egyletnek engedte át az előjáróság, a mely az iskolára semminemű befolyást nem gyakorolt (előlj. jkv. 1839 okt. 2). Az egylet ugyancsak szeptember hava óta subvencióval ellátta Mahler Izsák magánintézetét, melynek tanítói Bernstein (később Borostyáni¹⁾ Alfonz, Romanov Péter, Leitner Mózes s később Hertzka Sámuel, Simeles L., Mihály József, Metz Mór — ki a nyilvános iskolánál is működött 1844 és 50 közt — és Freyler (Szabadfy) Ede rókusai népiskolai tanító voltak s a mely az Ullmann-féle udvarban (Kirschner-ház, Mérey-utca 6) volt elhelyezve. A Mahler-féle iskola 1843-ban megszűnt s újból csak a magániskolák maradtak meg. Palugyai, sz. k. városok II. (1850) 238 szerint Szegeden a negyvenes években négy „héber magántanoda” volt. Kimutatások 1844-ből:

Tanító	Elemi oszt.	I. oszt.	II. oszt.	III. oszt.
Leitner Mózes	19	2	4	—
Bak Bernát	4	4	7	—
Metz Mór	—	6	4	—
Simeles L.	—	20	13	23
Kriegler József	9	5	—	—
Kohn Vilmos	4	8	2	—
Hungerleider Mózes	—	3	8	6
Összesen:	36	48	38	29

Összesen e magániskolákba 151 fiú járt, a mely összegbe a Talmud-Tóra terhére tanított szegény tanulók is be vannak tudva.

A hitközség a Mahler-féle iskolát kívánta átvenni és nyilvánossá tenni s 1840-ben erre törekedett. E célból ez év márczius havában kihirdették a zsinagógában, hogy senki magán házitánitót ne fogadjon azok közül, kiknek gyermekei iskolába járnak, hanem hogy esetleges panaszaik, kívánságaikkal az előjárósághoz forduljanak. A szülők t. i. a tanítás eredményeivel sehogysz sem voltak megelégedve. A község ezért tetemes áldozatokra mutatkozott késznek s a nyilvános iskola felállítása érdekében már 1840 elején Kremminger Antal alesperes s kerületi iskolai igazgató útján a nagyváraditankerület főigazgatójához, Lonovics József csanádi püspökhöz fordult, ki 1840 február tizedikén meghagyja Kremminger-

¹⁾ Borostyáni Alfonz szül. Trebitsch 1815, helyben reáliskolai tanár volt 1853—1871, meghalt 1891 jan. 23.

nek, hogy az „alapítandó s külső, belsőkép rendezendő *szege di zsidó iskola*“ ügyében járjon el. Erre áprilisban a zsidó választott község ülésén Kremminger jelenlétében egyhangulag kimondatott, hogy az iskola felállítandó. Mindjárt iskolai bizottság is alakított, melynek tagjai Basch József, Rath József, Ellenberger Henrik,¹⁾ Singer Vilmos, Reiner József id., Goldberger Salamon, Ausländer Dávid és Baron Jakab voltak.

Április 24-ikén a választott község ülésén az iskola alapítására nézve következő eljárás állapított meg. Az iskolába járó tankötelesek szülőire repartáltatik 1100 frt, a többi magántanítót tartó szülőre 300 frt,²⁾ a hitközség pénztára fizet 200 frtot, összesen 1600 frt. Ezenkívül szedetik félévi beiratási díj fejében 1 frt. A tanítók ideiglenesen alkalmazandók. Ily módozat mellett a Mahrer-féle iskola átvétetett, azonban, mint minden új intézménynek bizalmatlansággal kelle küzdenie. Az elégtelenek a tanítókat, a módszer kritizálták és a szokatlan új iskolaadó ellen ellenszegültek, olyannyira, hogy az iskolai bizottság a tanácsnál keresett orvoslást, melynek végzése a következő:

1840 Szent Jakab hav. 20. 1848 szám.

A szóbeli közönség által alapított s a hazai nyelvnek alapos tanulására, úgy mint az elemi ismeretekre és szükséges tudományokra kiterjesztett iskola a köztudomány szerint olyan lévén, melyben a sarjadék a hazának hasznára neveltethetik és képezthetik, ennél fogva azt a tanács pártfogása alá vévén, egyszersmind miután az ily lélek képezési intézeteknek kormánya czélszerűleg s hasznosan csak egyedül az ahhoz értők által vezetethetne és a nagy hasznót ígérő közcél pedig egyedül úgy érettethetné el, ha a tanulási választmány minden más ahhoz nem értők beavatkozásától menten s gátolás nélkül munkálódhatik — meghagyatik Mül-ler Fer. kapitánynak, hogy a fentebb előadott panaszoknak hathatós

¹⁾ Meghalt Budapesten 1883 okt. 9. 78 éves korában. Müvelt, német származású ember volt. 1882-ben H. E. betűk alatt megjelent műve: *Die Leiden um Verfolgungen der Juden und ihre Beschützer in chronologischer Reihenfolge*, 152 l. 8°. Dr. Julius Barraschnak, a romániai zsidók előharczosának és dr. Riesser Gábornak, a német zsidók előharczosának közeli rokona volt.

²⁾ A kivetés tényleg sokkal nagyobb volt. Kivettetett 1640 frt, még 7 félre 30, 34 félre 20, 15 félre 15, 29 félre 10, 47 félre 5 frtjával. Julius végén az iskolai költséget így számolták el: Bevétel: önkéntes adományok 922.45, befolyt iskolai pénz 620, második félévben 73.30, idegenek s *keresztény tanulóktól* 65.30, házbér 249, összesen 1930.05 frt. Kiadás: Tanítók fizetése 1271.52, egyéb költség, szerelvények 539.21¹/₂, könyvek s hangjegyek 38.42, házbér 25, összesen 1874.15¹/₂ forint.

intézete általi elenyésztetését a tanulási rendszernek, mint czélszerűnek ismertnek, sértetlen tartását, a tanítóknak sértetlenségeket s a választmány munkálódásainak beavatkozástól meg nem akadályozhatását eszközölven, egyszersmind abban is munkás legyen, hogy az iskolai költségek kivetése rendessen s igazságossan tetessék és végre a fizetni nem akarókat a reájok eső résznek pontos lefizetésére, hathatósan szorítsa — mindenekelőtt pedig, hogy a tanítók a fizetők muladékoskodásaik által, hátramaradást szenvedni ne kényszerítenek, járuló fizetéseiknek évnegyedenként a közös Tárból, (mellybe a kivetési mennyiségeknek mindenesetre befolyjni kell) leendő pontos kifizetéseket eszközölje.

Ugyanez ügyben a kerületi oskolaigazgató, Kremminger Antal is erélyes hangon ír a hitközségnek, azokat, kik az iskola ügyében „minden jobb érzetet és nevelést kizáró üres viszálykodást” kezdenének, följelentéssel és szigorú büntetéssel fenyegetve. Szeptemberben közölte ezenfelül a főigazgatói leiratot, melylyel meghagyatott, hogy a legfelsőbb engedély megérkeztéig az iskola változatlanul fentartandó. Ugyanő érdes hangon tiltakozik október elején a tanítói fizetések leszállítása s a tanítók ideiglenes egy évre szóló alkalmazása és azon általános iskolai terv ellen, a melyet a község ő általa a főigazgató, illetve a helytartótanácshoz felterjesztett.¹⁾

Az erélyes fellépésnek nem volt meg a kívánt sikere: az iskola visszaesett magániskolai jellegébe s a szép kezdeményezésnek ezuttal sikere nem volt.

Midőn a püspök 1841 november havában Szegeden volt, Ausländer Simon,²⁾ Baron Jakab és Schlesinger Jakab tisztelegtek nála a hitközség nevében, hogy megköszönjék az 1840-iki országgyűlés alkalmával a zsidók érdekében kifejtett tevékenységét. A püspök válaszában megsürgette az iskola felállítását, mire a község küldöttei kijelentették, hogy mihielyt a zsinagógaépítéssel elkészülnek, körülbelül 1843-ban, hozzálátnak az iskola szervezéséhez.

Ezen ígéretet Pillitz Dániel³⁾ buzdítása folytán igyekeztek beváltani. Erre vonatkozólag 1844 február 15-én elhatározták, hogy az iskola a folyó évben okvetetlenül felállítandó, a magániskolák beszüntetendők s a ki házitanítót tart, azért a reá kivetendő tandíjat köteles megfizetni. Ez irányban szeptember havában tanácsi intéz-

1) „Ezekből láthatja a község, hogy ingyen veri a levegőt, midőn az ellen szegzi magát, mit ő maga felszólítás nélkül kívánt, mozdított s . . . felterjesztett.”

2) Életrajzát l. Szegedi Zsidók 104. l. Mgh. 1887. jun. 3.

3) Lásd Szegedi Zsidók 168. l.

kedést kértek. Ez uton októberben a magániskolákat, miután a fennállottaknak engedélyök különben sem volt, sikerült beszüntetni¹⁾ úgy, hogy a kiküldött Müller Ferencz főkapitány a tanácsnak 1844 decz. 26-án jelenthette, hogy „az apróbb tanodák már elmultak.”²⁾ A nyilvános iskola tanterve a hatóságnak 1844 decz. 22-én bejelentett s a következő:³⁾

J E G Y Z É K E

azon oktatási tárgyaknak, melyekben tanítványai a kebelbeli izraeliták magyar-héber rendes tanodájának oktattatnak.

Elemi osztályban.

Magyar	}	betűzés és	magyar	}	szótagolás és művészeti olvasás.
héber			héber		
német			német		

Számlálni magyar és német nyelven.

Kis imák.

I. osztály alsó rendje.

Magyar	}	olvasás, ösztönzéssel az olvasottnak meggondolására	és	magyar	}	szépirás
héber				héber		
német				német		

Számozni, oktatás a fej-számvetéshez.

Magánhangozni magyar, héber és német nyelven.

Bibliai történet eredeti szövegben.

I. osztály felső rendje.

Mózes 1. könyve szentírás az eredeti nyelven.

Magyar	}	olvasás	és	magyar	}	szépirás
héber				héber		
német				német		

magyar	}	nyelvtan.
héber		
német		

Fej- és számvetés.

Rövid előadás a természettanból.

Bibliai beszélek.

Magánhangozni magyar, héber s német nyelven.

¹⁾ Az egyik magániskola tanítója Leitner Mózes, haláláig, 1885 jan 19-éig, a hitközségtől havidíjat kapott kárpótlásul felosztatott iskolájáért.

²⁾ Később 1848 s 49-ben, sőt még az ötvenes években is, pl. 1854 augusztus 6-án, a községnek újból hatósági közbenjárást kelle kérnie újabban keletkezett zugiskolák bezáratása és a magántanítók tartásának betöltése érdekében.

³⁾ Az egész terjedelmében közölt tanterv *Bauer Márkfi Herman* jegyzőnek tollára vall.

II. osztály.

Hittan.

Magyar	}	nyelvtan, helyesírás és szépírás.
héber		
német		

A szentírásban Mózes 2-ik könyve az eredeti nyelven és „Salamon mondásai.“

Magyar történet honi nyelven.

Magyarország földleírása.

Természettörténet.

Fej- és számvetés.

Olvasni és vigyázni a szó- és beszédhangra.

III. osztály.

Hittan.

Magyar	}	nyelvtan, helyesírás, fogalmazás és szépírás.
héber		
német		

A szentírásban Mózes 4-ik és 5-ik könyve eredeti nyelven comentarussal.

Izsajás.

Fej- és számvetés.

Természettörténet.¹⁾

Szépen olvasni.

Földleírás közönséges és Európáról s a bibliai nézőhelyről.²⁾

Történet: a honi s az *izraelitai*.

A nyilvánossági jog megszerzése nehézségekkel járt. Az 1867 előtti viszonyokra vonatkozólag e részben utalunk azokra a nehézségekre, melyekkel 1835-ben az aradiak a nyilvánossági jogért megküzdöttek s a melyekre vonatkozólag lehetetlen megindulás nélkül olvasni *Chorin* Áron, a hazai zsidó népiskolák ezen eléggé nem méltányolt előharczosának nyilatkozatát. (Lőw Lipót, *Gesammelte Schriften* II. 334.) Tanulságos és figyelemreméltó, a mit a nyilvánossági jogra vonatkozólag Lőw Lipót 1864-ben irt. *Ben Chananja* VII. 161.)

A szorgalmi idő mai felfogásunk szerint hihetetlenül nagy volt. Az iskola fennállásának első éveiben, 1844–46-ban, naponként 8-tól 12-ig s 2-től 7-ig tanítottak. Igaz, ide vannak értve az ismétlődő órák is, melyek 11-től 12-ig s 6-tól 7-ig adattak, de még ezek nél-

¹⁾ Naturgeschichte.

²⁾ Schauplatz.

kül is 7 óra volt a tanítási idő. Az ismétlő órák adására az előljáróság 1845 márcz. hatodikai határozatával kötelezte a tanítókat, kiknek ez órákért a bennök résztvevő tanulók havonként 1 frtot fizettek. 1852-ben szállították le a napi óraszámot hat órára (8—11, 2—5) s 1854-ben előkészítő (első) osztályban 30, a többi 3 osztályban 34 heti óra volt, amely nagy óraszámot a magyar oktatással indokolták, „melyre városunkban különös gond fordítandó.“ Ezenkívül a gyermekek az ötvenes évek végeig tanítóik vezetése alatt naponként reggel $\frac{1}{2}$ 8-kor templomba mentek.

A magyar nyelv tanítására elejétől fogva nagy súlyt fektettek az iskolában. 1845-től 1870-ig külön, többnyire keresztény magyar tanítókat tartott a község. 1845-ben Freyler (Szabadfy) Ede rókusi tanító tanított naponként két órát. Külön tanítót kívánván a község alkalmazni, *1845 márczius havában a kecskeméti és szarvsi ref. főiskolák igazgatóihoz fordult alkalmas egyén kijelöléséért,* ami eredményre nem vezetvén, júliusban pályázatot irt ki a magyar tanszékre. *1852-ben heti 5 magyar óra volt minden osztályban.* A tannyelv azonban csak az első osztályban volt magyar — a hatóság nem is engedett volna meg egyebet. *1863-ban már az egész iskola tannyelve — egy-két tantárgy kivételével — magyar volt,* úgy, hogy a Szegedi Híradó akkor konstataulta a vizsgálatok alkalmával, hogy a „szegedi új izr. nemzedék nyelvben, lélekben magyarrá fejlődik.“

Az iskola alapítását megkönnyíté az 1833-ban alakult Ifjusági Egyesület (Jugendverein **חברת נעורים**). Ez valószínűleg a pesti hasonló nevű régebbi egylet mintájára alakítottatott s alapszabályait az előljáróság decz. 19-edikén helybenhagyta azon kikötéssel, hogy az egylet elnökét a hitközség választja. Ezen egylet 1855-ig állott fenn s az iskola alapítását az által könnyíté meg, hogy 1844-ben az iskola számára 2000 forint alapítvány után eső kamatokat felajánlott s ennek fejében csak azt kötötte ki, hogy az iskolai bizottság tárgyalásainál az előljáróság által kinevezendő egy tagja (ez Baron Jakab lett) által képviselve legyen. A kamatok, eleinte 10°/_a, később 6°/_a befizetése meg is történt pontosan. 1850 január havában azonban, miután a hk. 1849 július hava óta szünetelt¹⁾ iskoláját meg nem nyitotta, utolsó részletül félévre 60 forintot átküldenek, a további fizetés alól azonban magukat felmentve érzik.

¹⁾ 1848 nyarán az iskola a hatóság által transportházul használhatott, s a többi iskola is mind hasonló célra vagy kórházul rendeztetett akkor be, (I. Reizner I. A régi Szeged 165) s csak novemberben ürittetett ki a hk. kérelmére, mikor is a tanítás újra megkezdődött.

Az előljáróság válaszában kiemeli, hogy a háborus idők következtében az iskola szünetel, de nincs föloszlatva — aminthogy 1850 április 21-dikén tényleg újból megnyílt — sőt a szegények iskolája tényleg fenn is áll s így nincs ok az alapítvány visszavételére. Az egyesület erre határozatát megmásítá, sőt a hitközségnek, a bakanes kontribuczió következtében beállott szorult állapotban, 1000 frtnyi zálogkölsön felvétele czéljából sorsjegyeit is kölsön adta. Az egyesület 1855 elején megszűnt, mert sok évi elnöke, Baron Jakab, ez év márczius hava 31-én elhalt.¹⁾

A felügyelet külön bizottságra ruháztatott. Pillitz Dániel 1844-től 1847-ig, mint e bizottság tagja vezette az iskola igazgatását. Őt Singer Vilmos váltotta fel, ki 1847-től 1850-ig volt az iskola igazgatója,²⁾ 1850 végén tőle Lőw Lipót vette át az iskola igazgatását kinek az oktatásügy mindig kiváló gondját képezte. 1855-ben a

1) Baron Jakab, keszhelyi születésű, mh. 1855 márcz. 31-dikén 54 éves korában. Emlékét a Chevránál tett alapítvány tartja fenn. Sirirata:

פ"נ עצמות הנביר היקר והנכבד כ"ה יעקב הכהן באראן ושם אמו
ראבעלע אחד ממנהיגי עדתנו הקדושה וראש לחברת הבחורים הנקראת
יוגנעדפערציין. יוגנע יעקב וימת ביום י"ג ניסן ויקבר בכבוד גדול ביום י"ד ניסן
בשנת תרמ"ו לפ"ק.

ימי היי בארג קלו הה כעשן כלו
ערירי קבר ירדתי ויצא ירך אין
קדושי אלי! הבט נא אל טוב ידי פעלו
בך אבטח רחם עלי אליך אשא עין.

Baron az iparos kiképző egyesület létrehozásán, illetve az ifjúsági egyesületnek ilyené váló átalakításán fáradozott 1842-ben (lásd Szegedi Zsidók 179 l.) s a fentemlített iskola-egyesületnek is pénztárosa volt.

2) Singer Vilmos 1803 december elsején született Seroviez-en, Csehországban. Kora ifjúságában héber tanulmányokkal sokat foglalkozott, úgy, hogy e téren jeles ösmereteit s érdeklődését az irodalom iránt maig megőrizte. Orvosi tanulmányait Pesten fejezte be 1826-ban s azután Paksra ment, honnan mint gyakorló orvos 1828-ban Szegedre települt át. Itt csakhamar a legkeresettebb orvosok egyikévé lett, ki azonban orvosi praxisa mellett a közügyet mindig odaadón s lelkesedéssel szolgálta. *Buzgalmának legkiválóbb tárgyát a felekezeti iskola képezte, melynek sok éven volt felügyelője, előljárója és seniora. Ügysszeretete mindennap elvezette az iskolába, hol különösen a fegyeclem szigorú fentartására volt gondja.* A hitközség igazgatásában résztvett 1847—50-ben mint iskolai előljáró, 1859—60-ban mint másodelőljáró, 1863—65-ben mint iskolai előljáró s közben 1864 jan.—márcziusban mint elnök, 1867—73-ig iskolai előljáró s onnantul 1879-ig az iskola seniora, ki az igazgatói teendőket ellátta.

1876-ban ünnepelte orvosi tevékenységének félszázados jubileumát, mely alkalommal tisztelői sorában a hitközség és a Chevra is üdvözölték.

1870-től 1879-ig a XXII községkerület elnöke volt. Iskolánk ezen érdemekben gazdag barátja Bécsben 1885 május 26-odikán hunyt el.

helytartótanács az iskola igazgatását a városi elemi iskola igazgatóra, Tóth K. Jánosra bízta, míg az iskolai előljáró újból Singer Vilmos lett. Iskolai előljárók 1863 Singer Vilmos, 1864—5 Szivessy József,¹⁾ 1865—7 Scheinberger Antal,²⁾ 1867—73 Singer Vilmos, 1873-ban Singer Vilmos, 1873 végétől 1876-ig dr. Déry Károly ügyvéd, 1876—8 Reitzer Jakab kereskedő,³⁾ 1878—81-ig dr. Rósa Izsó,⁴⁾ 1881—1890 és 1893—96 Cukor Ignác, kir. törvényszéki bíró, 1891—93 dr. Engel Mór ügyvéd. Az iskola orvosa 1862—1885 dr. Altwer Ármin, 1885 óta dr. Redlich József.

Mint tanítók a következők működtek:

1844—75 *Strummer* József. Szül. Lembergben 1811 jan. 22. Gimnáziumot végzett u. o. 1820—8, philosophiai s paedagogiaj cursust u. o. 1829—30-ban. 1830—1-ben Bécsben orvosnövendék

1) Szivessy József, atyja R. Lehman (Lema) Herz németországi származásu volt s mint kismartoni dajjan halt el 1841 ápr. 20-án. Fia, József, Kismartonban szül. 1813 febr. 2., Jesivákon nevelkedett s R. Joachim Deuschmannál Lőw Lipót tanuló társa volt. Utaik később elváltak. Szivessy Szegedre jött Basch József házához, mint nevelő és — könyvelő. A szeged-csongrádi takarékpénztárnak alapítása óta ennek hivatalnoka, utóbb igazgatója volt, megh. 1876 jan. 23. Lőw Lipót az ő kezdeményezésére került mint nevelő Magyarországra, 1835-ben. (Szegedi Zsidók 175 l.) Lőwnek mindvégig legmeghittebb barátja maradt, a ki a szegedi hitközségben történt meghívásnak is legfontosabb tényezője volt.

2) Scheinberger Antal mh. 1890 jan. 30. Életrajzát l. Szegedi Zsidók 317. és Scheinberger Antal, halotti beszéd, tartotta Lőw Immanuel Szeged 1890.

3) Reitzer Jakab, szül. 1814 körül, mh. 1878 okt. 31. Lásd Szegedi Zsidók 105.

4) Várhelyi dr. Rósa Izsó 1842 junius hatodikán született Szegeden s a gimnáziumot itt, a jogi tanulmányokat Budapesten s Bécsben végezte. A felekezeti ügyek s a magyarosodás iránt már akkor kiváló érdeklődést tanúsított s az első zsidó jogásznemzedéknek kiváló tagja volt. Mint ilyent a „Magyar Izraelita„ munkatársai körében találjuk őt is, néhány hasontörekvésű fiatal jogász társaságában. 1865-ben „Kis Követ“ volt s az országgyűlésről a kaszinónak küldött jelentése nyomtatásban is megjelent.

1867-ben itthon, mint első, zsidó ügyvédi irodát nyitott s a hitközség által május havában tiszteletbeli titkárrá választatott. 1868-ban Lichtenberg Mórral együtt a hitközséget az egyetemes gyűlésen képviselte, 1874—79-ben pénzügyi, 1879—81-ben iskolai előljáró volt, 1882-től fogva pedig a hitközség s 1879 óta a kongresszusi XXII. községkerület elnöke. Az iskolának legmelegebb barátja és legbuzgóbb pártfogója. Új iskolánk építését első sorban az ő lelkesedésének köszönjük.

Rósa Izsó városunknak vezéregyéniségei között foglal helyet. A város újralakításával megbízott királyi biztosi tanácsnak elejétől fogva kiváló tagja volt s annak feloszlása után a rekonstrukció körül szerzett érdemei elismerésül magyar nemességet nyert. Jelenleg a közügyet szolgálja a középítészeti tanács s a közgazgatási bizottságban és a köztörvényhatóságban és ennek kijelölő s igazoló választmánya s iskolaszéke és zenedei igazgató-tanácsában, továbbá mint a központi választmány tagja, az ügyvédi kamara elnöke, az „Árpád a testvériséghez“ című szabadkőmivespáholy tiszteletbeli főmestere. stb.

volt, azonban megbetegedvén, Pestre ment. Tanító volt Izsákon 1831—4, azután Kecskeméten 1834—44-ig, Szegeden 1844—75-ig (fizetése 1844: 400, 1858: 450, 1863: 600, 1869: 800 frt), a mikor 600 frttal nyugdíjaztatott. Végleges kinevezését 1855 jun. 28 a helytartótanáctól nyerte. 1867-ben az orsz. izr., 1870-ben az alföldi tanító egyesület választmányi tagja s az 1868-ban Szegeden tartott orsz. tanító-egyleti közgyűlés előkészítő bizottságának elnöke. Hosszu pályáján nagy sikerrel működött s a helybeli szakképzők Pillitz Dániel, Löw Lipót, Singer Vilmos, Kremminger Antal, Dr. Tóth K. János és Menyhárt Ágoston tanítóképző tanár előismerő bizonyítványaival dicsekedhetik. Meghalt 1891 szeptember 26-án. Hálás tanítványai a hitközség nagytermében gyászünnepélyt rendeztek és emlékére alapítványt tettek.

1844 Rosenmark Hermann, 1844—6 Kohn Áron, 1844—53 Kohn Vilmos apostagi, most Zentán, 1844—5 Freyler (Szabadfy) Ede, megh. Szegeden mint városi tanító, 1845—7 Jeiteles Simon, meghalt mint kereskedő Bécsben, 1845—6 Követs Mátyás magyar tanító, megh. Szegeden mint városi tanító. 1847—60 Bloch Ignác szépirás-tanító. Szül. 1809 április 3-án Pochlowitzon, Csehországban, megh. 1894 április 9-én Budapesten. 1847 Gondák Imre magyar tanító, megh. Szegeden mint városi tanító. 1849—51 Múlrád Jakab domonyi születés, magyar tanító, megh. Temesvárott. 1850—1 Pick Dávid csehországi. 1850—5 Kaplan énektanító, megh. Szegeden mint regenschori a belv. róm. kath. egyházban. 1850—79 Steinitz Mór. Szül. 1814 decz. 5 Prágában. 1855-ig mint helyettes, azóta mint rendes tanító működött a leányiskolában. Fizetése 1850: 300, 1853: 400, 1869: 700, 1878: 800 frt. 1852-ben Püspöki Ferencz „magyar nyelvész“. 1851—3 Fischer Sándor. 1852—3 Teveles Jakab. 1853 Eisler Lipót, most rabbi Eiwánowitzban. 1853—5 Joseffi Vilmos. 1853 Tomor Ferencz magyar tanító. 1853—61 Singer Izrael, most hitoktató S.-A.-Ujhelyen. 1855—7 Plefferkorn Ábrahám, most nyugalmazott tanító Aradon. 1857—9 Seligman (később Szántó) Eleázár. Szül. K.-Szt.-Péteren, Fehérmegye, megh. mint a pesti zsidó fiú népiskola igazgatója s az orsz. izr. tanító-egylet elnöke. 1858—68 Silberstein Lipót. Szül. Gr.-Jenikauban, most gyáros Bécsben. 1860—70 Nagy János. Szül. Szegeden, megh. mint a polgári fiúiskola és középkereskedelmi iskola igazgatója, 1893 augusztus 10-én. 1860—2 Klein Jakab makai. 1862—3 Dr. Bak Izrael, (szül. 1840, mgh. Budapest 1894 január 15). 1864—8 Heuduschka József, most kereskedő Budapesten. 1864 óta Klein Salamon. Szül. Nagy-Abonyban. Tanítóképzőt végzett Szegeden 1855—7 ben. Tanító volt

1857—64-ig Zichyfalván, Csákváron, Váczott és Veszprémben. 1868 óta *Schulhof* Lajos. Szül. Várpalotán. Tanító volt Czegeleden és Keckskeméten. 1869 Deutsch Miksa, most nyugalmazott tanító Szegeden. 1869—73 Mauthner Adolf, most városi tanító Bécsben. 1869—76 Weisz Gábor, megh. mint tanító Nyíregyházán. 1869—71 Kohn Bernát. 1872 Weiser Gyula. 1875—9 Assinger Adolf, (most Balla Ádám N.-Kőrösön. 1876—9 Klein Fülöp. 1876 óta *Strasser* Antal. Szül. Tabon. Tanító volt B.-Gyarmaton s Kaposvárt. 1879 óta *Deutsch* Samu. Szül. Szegeden, tanító volt Gyomán.

Tanítónők. Csupán kézimunkát tanítottak: 1850—2 Hegyi Antónia. 1851—4 Pintérné s leánya Matild. Fizetésök 1300 vfrt és 2 öl fa. 1854—5 Bába Janka. 1855—6 Wolfner szül. Singer Teréz. 1856—7 Nemunn Janka. 1857—8 Vogel Anna, most városi tanító Bécsben. 1857—9 Bak férj. Seligmann Janka. Özv. Szántó Eleázárné Bpsten. 1859—66 Rosenberg Sarolta. Elméleti tantárgyakra is: 1860 Princz férj. Zerkovitz Janka. Kézimunkára: 1868—70 Hauser férj. Klein Amália. 1869—73 Reisinger Anna, megh. 1873 október 2. 1873—5 Wohlsinger Regina, özv. Schutz Józsefné. 1873—5 Steinitz Minna, Neu Józsefné. Elméleti tantárgyakra 1875 óta *Lederer* Anna (Kohn Gyuláné) és *Horovitz* Katalin. 1879 óta *Stern* Karolin (Deutsch Samuné). 1880 óta *Fischhof* Vilma (Gömöri Lajosné) óvónő, 1882 óta *Kulinyi* Berta (Rosenberg Nándorné) ipartanítónő. 1890 óta *Schulhof* Szipónia.

A leányiskola¹⁾ 1851 május 14-én nyílt meg s előkészítő és két rendes osztályból s 1870-ig három osztályból állott, a mikor teljes négy osztályúvá egészítettet ki. Az előjáróság külön női bizottságot nevezett ki, mely a leányiskolára s különösen az ipartanításra felügyelt. 1853 óta a bizottmányt a nőegylet alakítja.

A leányiskola fel lévén állítva, a hk. elemi főiskolává kérte emeltetni községi iskoláját, a mit azonban a helytartótanács csak 1856 május 19-én kelt rendeletével teljesített. Erre a hitközség az iskola számára értékes himzett selyem-zászlót készítettet, a mely 1857 május 13-án ünnepélyesen felavattatott. Az ünnepély lefolyását leírja a következő füzet: „Die Schulfahne. Vorfeier des Kaiserfestes gehalten in der Synagoge zu Szegedin . . . Pest 1857. 34 l. 8ⁿ. A zászló azóta ünnepélyes alkalmakkor mindig szerepel.

Az iskola fentartása a hitközség pénztárát terhelte. A költség-

¹⁾ Addig a leányok részint magántanítóknál tanultak, részint zugipariskolákba — varróiskolákba — jártak, melyek nagyobb számmal voltak.

gek egy része a tandíjakból ¹⁾ megtérült. A városi társ az iskola fenntartásához 1860 november elseje óta járul hozzá. Akkor, „tekintettel arra, hogy a helybeli izraeliták a város kebelében fennálló intézetek terheit arányosan viselik“, 500 frt évi segély szavaztatott meg, mely később 1000, 1882-ben 2000, 1894-ben 3000 frtra emeltetett. Az iskola tandíjbevételei és a reáfordított költségek:

Bevétel			Kiadás
Tandíjakból:			Iskolára:
1862 évben	2253	frt	—
1863	2642	„	—
1864	2597	„	4345
1865	2367	„	4725
1867	2098	„	4570
1868	2811	„	5234
1871	3019	„	6950
1873	3072	„	6356
1874	2753	„	4707
1877	2411	„	—
1878	2696	„	—
1879	2003	„	1288
1880	2182	„	3424
1881	2852	„	5022
1882	2819	„	5602
1883	3114	„	6081
1884	3002	„	6460
1885	2912	„	8856
1886	2947	„	10401
1887	2276	„	9900
1888	2561	„	10240
1889	2515	„	10400
1890	2597	„	10976
1891	2707	„	9730
1892	2893	„	9760
1893	3542	„	9722
1894	3333	„	9559
1895	3256	„	9335

¹⁾ Tandíjban fizettek 1851-ben fiuk havi 48 krt, leányok 1 frtot, 1852/3 fiuk I. oszt. 48 krt, II--IV. oszt. 1 frt, 1856—8 fiuk I. oszt. 1 frt, II—IV. 1 frt 6 krt. leányok I—III. oszt. 1 frt 6 krt, 1859-ben havi 1 frt 15 krt. 1860/1-ben félévire 2 frt, idegenek 6 frtot, 1861/2-ben félévire 2 frt 50 krt, 1866 félévire 3 frt. A hetvenes években 1879-ig félévire 6 frtot, 1879/80 óta félévire 4 frtot.

Tanítói fizetés 600 frt és 4 ötödéves pótlék 50 frtjával, tanító-női fizetés 400 frt és 4 ötödéves pótlék 50 frtjával. A pótlékok már a törvényes korpótlék megállapítása előtt is jártak. Lakbér még nincs megszavazva, természetben lakás nincs. Az óvónő a tanító-nőkkel egyenlő fizetést huz. Tornatanítás külön díjaztatik. Egyik tanító a szent egyet jegyzője, egyik karvezető külön díjazás mellett.

A tételekből 1880 óta körülbelül 300 frt hittani tandíj bevétel és 480 frt hittani tanítói fizetés levonandó.

A szegedi hitközség is felszólíttatott, hogy felekezeti iskoláját községivé tegye. Az alkotmányos aera első felének szabadelvűsége nem kedvezett a felekezeti iskoláknak, s nem egy zsidó község kapott az alkalmon, hogy az iskola-fentartás terheitől szabaduljon. Már 1870 márczius havában merültek föl erre vonatkozó indítványok az előljáróság kebelében s 1876 december végén a községi iskolaszék bizottságot is küldött ki, mely az iskola közössé tétele iránt a hitközséggel tárgyalna. A tárgyalás eredménytelen volt, mert az előljáróság tagjai akkor is a felekezeti iskola hivei voltak s azon tapasztalatok, melyeket a zsidó tanulók vallásos és egyéb oktatása és nevelése körül a közös népiskolákban más városokban tettek, minden kételyt kizáró módon igazolták az előljáróság álláspontját. A hitközség ma s még inkább mint azelőtt, ragaszkodik a felekezeti iskolákhoz, melyekre nézve úgy a közoktatási kormány, mint a nagyközönség hangulata is ma már ismét sokkal kedvezőbb.

A fiuiskola 1844-ben (l. Szegedi Zsidók 159 l.) a teremépületben helyzetetett el s 1863-ig változatlanul ebben maradt. Ekkor két új tanterem épült, ott, hol most az óvó áll. Ezen épület azonban az árvízben teljesen elpusztult.

A leányiskola 1851-től 1871-ig azelőtt lakásokul szolgált elég-telen helyiségekben tengődött. 1871-ben épült számára 10,000 frt költséggel, mely kötvények útján szereztetett be, a Margit-utczára néző 4 osztályos földszintes épület, melyben 1879-től 1895-ig a fiuiskola volt.

A városi tár ez épülethez 1000 frt segélylyel járult s az épület telkének szabályozásához a tanács a mélyárok-utca kiigazításával 10 □-ölnyi területet ingyen engedett át. A mélyárok, most Margit-utca, végleges feltöltése következtében ez az épület az utca színvonalára alá süllyedt, úgy hogy hasznavehetetlenné vált és helyette új iskolát kellett emelni. A régi épület legközelebb lebontás alá kerül, mert az utca niveauja az ablakok alsó párkányáig emeltetett.

Az árvíz óta a leányiskola épülete a fiuk által vétetvén igénybe, a leányosztályok a hitközség nagytermében, irodájában s egyéb

helyiségeiben lettek ideiglenesen elhelyezve, míg 1883-ban a zsinagóga és Margit-utca sarkán az új, emeletes leányiskola felépült. Ez az épület kibővített 1895-ben négy tanteremmel és árnyékszékkel. Az egész teljesen modern berendezésű, tágas, emeletes épület, 14 ablakos zsinagóga-utcai homlokzatával impozáns benyomást tesz és monumentuma a hitközség áldozatkészségének a tanügy téren. 42,000 frtba került az egész, most már 8 osztályt, tágas folyosókat, tanítószobát és souterrainjében népkonyhát magában foglaló épület. A felszerelés értéke leltár szerint 1062 frt.

Az 1879 előtti anyakönyvek, iskolai szerelvények és taneszközök az árvízben teljesen elpusztultak. Az anyakönyvek magyarul vezették.

Értesítőket 188/2, 2/3, és 3/4-ben adott ki az iskola. Azelőtt nyomtatott sorozat 1845-ben s kivételkép 1875/6-ban jelent meg. Az értesítők kimerítően ismertetik az iskola viszonyait, a tananyagot, mely megoldatik, a tanerők beosztását, a tanulók létszámát s érdemsorozatát. Mindezekről itt részletesen nem emlékezünk meg s csak általánosságban jegyezzük meg, hogy az iskola virágzó állapotban van, s úgy a hitközség hatóságai, mint a nagyközönség kiváló bizalmának és támogatásának örvend.

Az értesítőkben a következő értekezéseket közöltük:

1882/3. A büntetés a népiskolában.	— Strasser Antal.
883/4. Statisztikai adatok a tanulók számolásának eredményéről.	
884/5. Iskolák szervezete 1845.	Lőw Lipót.
85/86. Énektanítás.	Deutsch Samu.
86/87. A tanuló ifjuság hallásáról.	Horovitz Katalin.
87/88. A szoktatásról	Fischhof Vilma.

Országos szervezet és felekezeti tanügy. Lőw Immánuel.

88/89. A kedély.	Kohn-Lederer Anna.
89/90. A dadogás.	Schulhof Lajos.
90/91. A tanulók jogairól. Statisztika.	Ungvári Péter fogorvos.

Modern nevelési behatások.	Strasser Antal.
91/92. A tanulók testi fejlődése I.	Dr. Rex Izsó.
92/93. " " " II.	" " "
3/94. " " " III.	" " "

A tanulók hallásáról	Schulhof Szidónia.
94/95. A tanulók testi fejlődése IV.	Dr. Rex Izsó.
A szülőkhöz.	Deutsch-Stern Karolin.

Év.	Fiuk.	Leányok.	Elők. v. óvó.	Összesen.	Tandíjment.
1852/3	—	—	—	235 ¹⁾	52
4/5	174	90	—	264	—
5/6	210	123	—	333	—
6/7	207	139	—	346	57
7/8	217	132	—	349	58
8/9	227	120	—	347	—
1861/2	—	—	—	318	—
Év.	Fiuk.	Leányok.	Elők. v. óvó.	Összesen.	Tandíjment.
1862/3	223	122	111	456	79
3/4	290	180	—	470	128
4/5	315	201	—	516	149
5/6	315	198	—	513	102
6/7	312	172	—	484	135
8/9	316	213	101	530	129
1869/70	—	—	—	—	122
70/1	—	—	—	523	110
1/2	278	127	—	406	140
2/3	272	131	—	403	144
3/4	236	107	—	343	137
4/5	210	127	—	337	128
5/6	205	125	—	330	—
6/7	195	65	—	260	73
7/8	187	71	—	258	101
8/9	187	79	—	266	—
1879/80	193	141	63	397	—
80/1	199	152	77	428	222
1/2	227	190	109	526	—
2/3	235	213	97	545	—
3/4	276	237	117	630	179
4/5	258	246	103	607	—
5/6	250	265	94	609	—
6/7	255	269	109	633	—
7/8	244	218	88	550	—
8/9	245	230	86	561	—
1889/90	268	227	80	575	—
90/1	261	227	84	572	—
1/2	258	238	79	575	—
2/3	251	239	73	563	—
3/4	260	236	52	548	—
4/5	259	223	54	536	—

¹⁾ Magántanítóknál körülbelül 50.

A szegedi zsidó népiskola hittani tananyaga az 1894–95-iki tanévben.

I. osztály.

Hittan. a) Bibliai történet Józsefиг. A tíz parancsolat magyarul. b) Héber olvasás. Tankönyv: Müller Héber ABC.

II. Fiuosztály.

Hittan. a) Bibliai történet elbeszélése és felolvasása a tanító egyleti olvasókönyvből József haláláig. b) A tíz parancs héberül. A különböző áldások és az egész שמע betanulása és fordítása. Az imakönyvből fordítatik ezenkívül: שמנה עשרה (1–3. áldás,) שים, מודים, שמע קולנו, ברח, רפאנו, סלח, השיבנו, אתה חונן המטיב, ברכת הן; אלהי נצור, שלום. Tankönyv: Tanító egyleti imakönyv. c) Héber olvasás.

II. Leányosztály.

Hittan. a) Bibliai történet mint a II. fiuosztályban. A tíz parancsolat. b) Héber olvasás.

III. Fiuosztály.

Hittan. a) Szerartástan. Tankönyv: Meló Chofnájim, gyűjtötte a tanító-testület, 1–381. szám. b) Bibliai történet. Tankönyv Lőw Lipót. Bibliai történet 7-ik kiadás. 31–115. §§. A tíz parancsolat ismétlése magyarul s héberül. c) Biblia-fordítás. Tankönyv: a Letteris-féle 50 kros kiadás. A tóra második könyvéből: 2. 3. 4. (10–29), 5. 6. (1–12). 7. (1–7). 13. (17–22). 14. (26–31). 15. (1–22). 19. 20. 21. (1–6. 12. 21. 23. 27). 22. 23. (1–25). 30. (11–16). 31. (12–18). 32. (1–20). 33. (12–23). 34. (1–26). A tóra harmadik könyvéből a negyedik osztálynál kijelölt részek, melyek a negyedik osztályban ismételtetnek. — d) Héber olvasás. Az imakönyvből a mindennapi imák ismertetése. Fordítás: מי כמכה, המאיר-סלה, ישתבח, ברוך שאמר עלנו, יהדשהו, ברכת התורה, גדלו, שמע, (ר' ד'), ברוך שנתן תורה, יהי בנסוע, ימלך די.

III. Leányosztály.

Hittan. a) Szerartástan a Meló Chofnájim fontosabb kifejezései alapján 1–382. szám. b) A tízparancsolat ismétlése. c) Bibliai történet: 4. A biblia fölöstása 5. A biblia vezéreszméje. 6. A bibliai történet haszna. 12. Az ember. 13. Az emberi méltóság. 14. A beszéd. 17. A munka. 18. A szombat. 67. Isten ígérte teljesül. 68. Isten fenyegetése teljesül. 69. Isten megmentőt küld. 70. Mózes

születése. 72. Mózes résztvéte testvérei iránt. 73. Mózes meghívása. 75. Mózes és Áron Fáraó előtt. 78. A kikerülési áldozat. 81. Izrael hálaéneke. 82. A megszabadulás fontossága. 83. Izrael a pusztában. 102. Kötelességek a szülők, aggok és az előljárók iránt. 103. A felebaráti szeretet kötelességei. 114. Mózes a népet hűségre inti. 115. Mózes halála. 119. Kanaán felosztása. 124. A bírák sorozata. 132. Sámuel meghívása. 134. Sámuel mint bíró és tanító. d) Héber olvasás.

IV. Fiúosztály.

Hittan. a) Hit- és erkölestan, Mivchar főbb bibliai versei, a Meló Chofnajimba fölvetett vallás- és erkölestani kifejezések tözetes magyarázata, továbbá a biblia és bibliai történet, a 10 parancsolat és 13 hitágazat értelmezése alapján. b) Szerartástan ismételése a Meló Chofnájim alapján. c) Bibliai történet. Tankönyv: Lőw Lipót bibliai története 116-tól (a bírák korától) végig. d) Bibliai fordítás a tóra harmadik könyvéből ismételés: 19. (1—4. 9—18. 30—37). 23. (1—8. 15—18. 21—44). 25. (1—22). 26. (1—13). A tóra ötödik könyvéből: 1. 3. (23—29). 4. (1—40). 5—11. 15. (7—23). 16. 12. (1—13). 23. (20—26). 24. (10—22). 25. (13—16). 31. 32. (1—29. 44—52). 34. (1—12). e) Imakönyv ismertetése: szombati muszaf. Fordítás: **הַשִּׁבְנוּ ב' הַהַפְטָרָה הַלֵּל רִצָּה יִשְׁמְחוּ** **תַּכְנִית־כְּרָא** f) Héber olvasás.

IV. Leányosztály.

Hittan. a) Szerartástan, hit- és erkölestan. Meló Chofnájim fontosabb kifejezései 382-től végig. A 10 parancsolat s 13 hitágazat. — b) Bibliai történet. 135. Saul. 136. Sámuel leteszi bírói tisztét. 137. Saul elveszti Isten kegyét. 143. Dávid nemeslelkűsége. 145. Dávid királylyá lesz. 153. Dávid utolsó intései és halála. 154. Salamon imája bölcseségért. 155. Salamon bölcs ítélete. 156. Salamon példabeszédei. 157. A templom építése. 159. A templom fontossága. 162. A birodalom kettészakadása. 163. Efraimország királyai. 166. Jeróbeám utódai. 167. Elijáhu (Illés) próféta. 177. A pajzánság bűnhődése. 179. Amos próféta. 180. Júda ország királyai. 189. A próféták aranykora. 190. Jézsajás próféta. 192. Jézsajás a Masiach korát jósolja meg. 195. Micha beszéde az álszentek ellen. 201. A megtalált törvénykönyv. 202. Jeremiás próféta. 205. Joachim és Cidkija. 206. Gedalja. 208. Jeremiás siralmai. — c) Héber olvasás szombati és ünnepi imák. — Fordítás: **beróchósz, s'má és bir-kath hazon.**

Jelentés az 1894—5-ödi tanévről.

1871-ben tizezer forint költséggel az akkori Mélyárok-utczára néző homlokzattal négy tanteremből álló új iskolát építettünk. Az akkori viszonyokhoz mérten ez az épület nagy haladást jelzett. Magas földszintes épület volt, a melyhez az udvar felőli oldalon lépcső vezetett föl. Az 1879. évi árvíz után az iskola udvarát kénytelenek voltunk az épület küszöbéig feltölteni.

A múlt év június havában a Margit-utczának elnevezett Mélyárok-utca nagyobb mérvű feltöltése végrehajtatván, a járdamagasság az ablakok aljáig emelkedett, úgy, hogy a járókelők s az ablakok előtt ácsorgók által okozott zavar következtében ebben az iskolában a tanítás nagyon megnehezítettett, a mihez hozzájárult az a körülmény, hogy a téli félévben az utczai föltöltött földből a nedvesség a falakba fölszivárgott, úgy hogy az utczai falak mintegy $1\frac{1}{2}$ méternyire átnedvesedtek. Ily körülmények között a mindössze 24 éves épület hasznavehetetlenné válván, új iskoláról kellett gondoskodnunk.

A hitközség áldozatkészségéből ez az új épület immár tető alatt áll és a jövő tanév elején rendeltetésének átadható lesz.

Az 1883-ban épült leányiskola folytatásában építettünk t. i. egy új traktust, melynek souterrainjében a népkonyha ebédlője és konyhája, földszintjén és emeletén 2—2 tanterem van elhelyezve. A tanteremek hossza 9—9.50, szélessége 8, magassága 4.30—4.20 méter.

Az épület körülbelül 17,000 forintba fog kerülni.

Az 1894. szept. 1-én ünnepélyes isteni tisztelettel megnyitott és folyó év június 25-kén berekesztett tanév fiúiskolánk főnnállásának 51-ik, leányiskolánk főnnállásának 44-ik éve volt.

Az I—IV. osztályba beiratkozott 482, ebből 259 fiú, 223 leány, kimaradt 17; ezek közül 452 szegedi lakos, 30 pedig vidéki, születésre nézve 292 szegedi és 190 vidéki; vallásra nézve 472 zsidó és 10 keresztény; ezek közül 436 haladó és 46 ismétlő; anyanyelvre nézve 479 magyar és 3 német.

Az 1894—95-ik tanévben hitoktatásban részesültek: I—VIII. oszt. gimnáziumban 157, a reáliskolában 76, a polgári iskolában 77, a kereskedelmiben 71, a felsőbb leányiskolában 175, a zsidó népiskolában 259 fiú és 223 leány, összesen 482, a községi népiskolában 6 fiú, 36 leány, a tanoncz-iskolában 20, az ipariskolában 6. Nőnevelő intézetekben: Keméndynél 21, Vargánál 1, az apáczáknál 3, a középiskolában 369 fiú (tavaly 342), 160 leány, a népiskolában 272 fiú (tavaly 245), 322 leány, összesen 641 fiú (tavaly 587)

és 482 leány (tavaly szintén 482). E szerint tehát 1223-an részesültek hitoktatásban, míg tavaly 1069-en.

Az iskolaszék a következő tagokból áll:

Dr. Czukor Ignác iskolai előljáró, dr. Löw Immanuel főrabbi, dr. Redlich József, az iskola orvosa, dr. Engel Mór, id, Gottlieb Dávid, Magyar Miksa, Reiniger Jakab, dr. Rex Izsó, dr. Szivessy László. A tanítótestület választott képviselője: Deutsch Samu.

A tanító-testület tagjai és a tanerők beosztása a fellépő rendszer szerint:

1. **Deutsch Samu**, iskolánkban működik 1879 óta. IV. fiuoszt. s a II-IV fiuosztályban torna tanítója.
2. **Deutsch-Stern Karolin**, „ „ 1879 „ IV. leányosztály.
3. **Gömöri-Fischhof Vilma** „ „ 1880 „ óvó.
4. **Horovitz Katalin**, „ „ 1875 „ II. leányosztály.
5. **Klein Salamon**, „ „ 1864 „ IV. leányoszt. hit.
6. **Kohn-Lederer Anna**, „ „ 1875 „ I. leányosztály.
7. **Kulinyi Berta**, „ „ 1882 „ III. leányosztály.
8. **Schulhof Lajos**, „ „ 1868 „ III. fiuosztály.
9. **Schulhof Szipónia**, „ „ 1890 „ I. fiuosztály.
10. **Strasser Antal**, „ „ 1875 „ II. fiuosztály.

A tantestület irodalmi tevékenysége: 1. Meló Chofnajim. Negyedik kiadás. Szertartástani és vallástani héber kifejezések. 2. Mivchar. Első kiadás. 150 bibliai vers magyar fordítással, mint hittani vezérfonal. 3. Német olvasókönyv 2-dik osztály számára, második kiadás. 3-dik oszt. első kiadás, 4-dik osztály második kiadás.

A tanerőket akadályoztatásuk esetében Krasz Mari tanítónő, Sárkány Kornélia óvónő és Rosenberg Nándor tanító helyettesítették.

Az éneket a II—IV. oszt.-ban Schorr Márton másodkántor tanította.

Az állóírást az összes osztályokban tanítottuk s úgy az írás egyenletessége, mint a gyermekek tartására nézve elért eredmény ezen írásmód megtartására indit bennünket.

A tanítás a megállapított tanterv és órarend szerint folyt. A gyermekek erkölcsi viseletéről és előmenetéről chanuka és peszach előtt minden gyermeknek kiadott „iskolai értesítő“ útján tudósítottuk a szülőket. A félévi iskolalátogatást az iskolaszék január 31-ikén tartotta meg. Az évváró vizsgálatok alkalmával, melyek dr. Tergina Gyula kir. tanfelügyelő, a hitközségi előljáróság, az iskolaszék, a szülők és a tanügy barátainak élénk érdeklődése mellett június 23., 24. és 25-ödikén tartattak meg, a tanulók előmeneteléről s az elért eredményről a nagyközönség is meggyőződést szerezhetett.

A tanulók egészségi állapota nem volt kedvező, de haláleset nem fordult elő.

A tantestület 9 havi és egy záróértekezletet tartott, a melyeken különböző szakkérdés tárgyalatott.

Az iskolaépületek s taneszközök jókarban tartásáról és a felszerelés kiegészítéséről a hitközség gondoskodott.

Szegény tanulók segélyezésére 151 tanuló tandíjmentes¹⁾ fölvételén kívül, a következők történtek a lefolyt tanévben :

Tanszerek különösen a kézimunkához szükséges anyagokra a persely-alapítványból . . . . . 150 frt — kr
 Tankönyvekre . . . . . 88 frt 75 kr.
 Ruházatra zsinagógai adományokból . . . . . 331 frt — kr.
 Holtzer Jakab ur adományozott 5 uj öltözetet.

A Chevra Kaddisa által kezelt alapítványok, azaz :
 néh. Ausländer Simon, Basch József, Fischer Antal,
 Fischer Jónás, Holtzer Sal., Mannsberger M. L. alapítv.

után . . . . . 136 frt 60 kr.

A Kiss Dávid-alapítvány jövedelméből . . . 400 frt — kr.

Népiskolai alapítványunk tiz van.

Első sorban említendő néhai *Kiss Dávid* 30,000 frtos alapítványa, melyet Szeged városa kezel és melynek kamataiból egy harmadrész a mi iskolánkat illeti és szegény gyermekek ruházására fordítandó.

A Szent Egylet 6 hasonezélú kisebb alapítványt kezel, összesen 136 frt évi jövedelemmel.

Ösztöndíj alapítványok : Buziási Eisenstädter Ernő 200 frt, Politzer M. H.-né — Scheer Katalin 300 frt, Schulmann Erzsike 50, Strummer József 100 frt.

Ruházattal elláttunk 41 fiut és 40 leányt, összesen 920 frt 81 kr. költséggel. Néhai Cájus szül. Abeles Regina alapítványának kamatai 30 frt, 3 árva leány fölruházására fordítottak.

Különösen kiemelendő a szegény tanulók segélyezése körül a „Leány-egylet” tevékenysége. Ez az egylet a tél folyamán naponkint 92 szegény tanulót és 23 felnőttet látott el ebéddel a hitközség által rendelkezésére bocsátott helyiségben és összesen 14,235 ebédadagot osztott ki a lefolyt télen.

¹⁾ A tandíj félévre 5 frt.

Az eperjesi izr. hitközségi elemi iskola történetének vázlata.

Írta:

Fleischmann Mór

igazg. tan.

Iskolánk az ország legrégibb izr. iskoláinak egyike, mert Eperjesen már a harminczas években lehetett az izr. népiskola jellegét megközelítő intézet, a mint ez az Adler és Holländer családoktól ránk maradt okmányok sejteni engedik.

1853-ban azonban már hitközségi ügynek mondatik a gyermekek iskoláztatása, a mint az abban az évben felvett jegyzőkönyvek is tanúsítják. 1857. évi május 31-én Keczer Gyula városi tanácsnok elnökle mellett tartott hitközségi gyűlésben már határozatba megy egy izr. népiskola felállítása. A jegyzőkönyvnek ide vonatkozó része így hangzik:

„Es wurde beschlossen:

dass die Gemeinde alle Auslagen zur Errichtung einer Volksschule auf sich nimmt, bestehend aus 3 Klassen, mit dem Bemerken, dass alle Kinder diese Schule zu frequentiren haben und die bestehende Schulcomission wird die Zahlung auf die schulpflichtigen Kinder repartiren und es der Gemeinde vorzulegen haben. Die Vorwaltung dieser Gelder soll abgesondert von den Gemeindegeldern geführt werden. Die leitende Commission hat binnen 14 Tagen den Plan auszuarbeiten, das Operat dem Vorstande zur weitem Effectuirung zu unterbreiten.“

Ugyancsak ezen évi június 14-én a már megválasztott iskolaszék jegyzőkönyvileg utasított, hogy megfelelő iskolaépületet béreljen és a tanítókra a pályázatot írja ki. Különösen fontos azon körülmény, hogy az ezen évben készített tantervben a magyar nyelv már mint rendes tantárgy van felvéve. Ezen „Schulprogramm“-nak nevezett tervezet a tanítók fizetését következőképpen állapítja meg:

1. A főtanító fizetése évi	700 frt.
2. Egy tanító „ „	450 „
3. „ „ „ „	300 „
4. A szépirás és a rajztanító fizetése	300 frt.

Meg van itt állapítva a többi kiadás is és pedig:

1. Iskolaszolga évi fizetése	100 frt.
2. Iskolaépületért haszonbér	450 „

Ezen kiadás fedezésére 75 gyermekre 2240 forint tandíj vetetett ki.

Az első tanítók nevei:

Deutsch Sámuel „főtanító“, Adler Vilmos, Müller Sámuel osztálytanítók, kik az 1858. február 28-án felvett jegyzőkönyvek alapján 3—3 évre szerződtek. Az iskola alapítása körül nagy érdemeket szerzett magának Holländer Leo, ki mindhalálig Sárosmegye egyik legkimagaslóbb alakja volt. Majd mint a hitközség elnöke, majd iskolaszéki elnöki minőségben lankadatlan buzgalommal szolgálta az iskola ügyét, ki máskülönben is, mint helytartótanácsilag kinevezett kerületi biztos, „Bezirks-Vorsteher“ a megyei izr. kultusz-ügyek élén állt.

1859 jun. 9-én kelt jegyzőkönyv szerint a hitközségi előjáróság már az iskola nyilvánossági jogának megadását szorgalmazza a m. kir. helytartótanácsnál, mi azonban csak 1863. évi 25,654. sz. alatt kelt helytartótanácsi rendelettel következett be.

Deutsch Sámuel főtanító 1860. év február 12-én, működése elismerésül, élethossziglan tartó alkalmazást nyer és határozatba megy, hogy nyugdíjának biztosításaképpen évi 100 frt 20 éven keresztül a helybeli takarékpénztárba deponálandó a hitközségi pénztárból, azon rendeltetéssel, hogy nevezett tanító 20 évi működése után az így megtakarított összeget a maga hasznára fordithassa.

Az iskola első ízben három osztálylyal nyílt meg és német tannyelvű volt. A leányok kézimunka tanításáról is gondoskodtak.

1860-ban az órarend következő volt:

I. Classe: Biblische Geschichte	3 Stunden,
Hebräisch Lesen	8 „
Rechnen	4 „
Schreiblesen	6 „
Mechanisch Lesen	5 „
Sachl.-Sprachl Lesen	1 „
Összes heti órák száma	27 „

<i>II. Classe:</i> Religion	2 Stunden,
Schreiben	4 "
Rechnen	4 "
<i>Ungarisch</i>	4 "
Deutsch: Sacherklärung	2 "
Sprachlich-Orthogr.	3 "
Mechanisch Lesen	2 "
Bibel	7 "
Gebete Übersetzen	2 "
Hebr. Grammatik	2 "
Hebräisch Lesen	1 "
Gesang	2 "
Összes heti órák száma	35 "

<i>III. Classe:</i> Religion	2 Stunden,
Schönschreiben	3 "
Freischreiben	1 "
<i>Deutsch:</i> Sprachl. Lesen	3 "
Sachlich Lesen	3 "
Schönlesen	1 "
Rechnen	5 "
<i>Ungarisch</i>	4 "
Latein Lesen	1 "
Bibel & Profeten	7 "
Hebräisch Grammatik	3 "
Zeichnen	2 "
Gesang	2 "
Összes heti órák száma	37 "

1860. évi okt. 10-én és november 23-án kelt jegyzőkönyvek szerint a 350 frtos tanítói fizetések 400 frtra emelik, és az ugyanakkor ülésező iskolaszék határozattá emeli, hogy a magyar nyelv tanítására osztályonként heti 4 órával több idő fordítottassék, az egyes tantárgyak pedig innen fogva tisztán magyar nyelven taníttassanak és az iskolaszéki tagok felváltva hetenként látogassák az iskolát. Ugyancsak ezen évben Deutsch Sámuel tanítónak 40 frt évi pótlék szavaztatik meg, mely körülmény szintén a htk. lankadatlan áldozatkészségéről tanuskodik.

1863. évi december 16-án kelt jegyzőkönyv szerint az iskolaszék intézménye megszűnt és az iskola közvetlenül az előljáróság felügyelete alá helyeztetett.

1864-ben az iskola költségei az ez évi január 3-án felvett jegyzőkönyv szerint következők:

1. Az iskolahelyiségért fizetett haszonbér évi	168	frt.
2. Deutsch S. ig. tanító fizetése	760	"
3. Müller Sámuel	400	"
4. A segédtanító	250	"
5. Az iskolaszolga	63	"
6. A fűtésre	60	"
7. A Deutsch tanító nyugdíjára	100	"

Az iskola kiadása tehát kitett összesen 1801 frtot.

1864-ben a segédtanítói intézményt megszüntették és április 9-én megválasztották Buxbaum Adolf tanítót rendes tanítóul évi 400 frt fizetéssel.

Ez évben a tantestület tehát a következőkből állott: Deutsch Sámuel igazg. tanító, Müller Sámuel és Buxbaum Adolf tanítók.

Ugyancsak ezen évben kezdődött az általános tankötelezettség behozatala, a mely azonban csak 1865-ben mondatott ki oly értelemben, hogy annak még kényszereszközökkel is érvény szereztessék.

A megszűntetett iskolaszéki intézmény új életre kelt, mert az 1866 febr. 4-én kelt jegyzőkönyv szerint már az iskolaszék megválasztott és a következő tagokból állt:

Dr. Austerlitz Mayer, rabbi, elnök; Adler Leo, Eisenkraut Sámuel, Rosenberg Mórítz és Winter Henrik.

Ezen iskolaszék fontos emléket hagyott maga után. Az iskola könyvtárának alapítása az ő buzgólkodása folytán jött létre. Egy gyűjtőiv szerint Holländer Leo 48 kötetel, Deutsch Sámuel tanító, Rousseau „Emil“-jének 4 kötetével és még mások 1—2 kötetel, Rosenberg Mór 5 kötetel járul a nemes kezdeményezés megvalósításához.

1866 aug. 9-én kelt jegyzőkönyv szerint Reach Léni 100 frtos alapítványt tesz oly célból, hogy annak 5 frtban megállapított kamatai minden évben a záróvizsga alkalmával valamely szegény, de szorgalmas és jeles tanuló felruházására fordíttassanak.

1867 december 29-én kelt jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy az iskolának ezen tanévben 67 tandíjat fizető és 11 tandíjmentes, tehát összesen 78 tanulója volt, kik tandíj czimen 1180 frt fizettek.

Ezen jegyzőkönyv egyuttal köszönetet és elismerést szavaz a tantestületnek eddig tanusított buzgalmaért. 1868-ban új iskolaszék választatik, a mikor határozatba megy egyszersmind, hogy az előljáróság minden egyes tagja az iskolaszékben is helylyel és szavazattal bír.

1869-ben az eddigi érdemes ig. tanító és a hitközség közt egyenletlenség támadt. Deutsch S. 1800 frt végkielégítéssel S. A. Ujhelyre költözött, az iskola pedig új igazgatót nyert Weisz Vilmos kassai tanító személyében, ki 800 frt évi fizetéssel lett megválasztva. Ugyanez évben a többi tanító fizetése is 400 frtról 500 forintra emeltetett.

A tantestület tagjai tehát 1869-ben:

Weisz Vilmos, ig. tanító.

Müller Sámuel rendes tanító

Altmann József „ „

Ezen év fontos eseményeként kiemeljük, hogy a város tanácsa az iskolának 461 frt 43 kr. segélyt szavazott meg, mely 1871. évben tanácsi határozattal 500 frtra emeltetett.

Az 1870-ben tartott egyetemes tanítógyűlésre a hitközség Weisz Vilmos ig. tanítót küldi ki 30 frt utiköltség és 12 napi szabadság engedélyezése mellett.

Ezen tanévben 87 gyermek látogatja az iskolát, kik közül 33 az első, 33 a második és 21 a harmadik osztályba jár. Tankönyvek már a Gáspár-féle olvasókönyvek használatnak.

1872-ben a hitközség tanítóinak 100—100 frt drágasági pótlékot szavazott meg.

1873. évben, Altmann József tanító helyébe Goldstein Imre kassai tanító 650 frt évi fizetéssel tanítóul választatott.

1876-ban a nagyszünidő, mely eddig szeptember- és októberre esett, júliusra és augusztusra tetetett át. Ezen évben mondatott ki, hogy a kézimunka tanítására rendes tanítónő alkalmaztatik s hogy ezen tantárgy *minden* leánygyermekre kötelező.

1877-ben nagy veszteség érte az iskolát. Egyik legigazabb barátja és jótévője, Adler Leo jobb létre szenderült. E nemes ember barátja az iskolát fennálása óta a legnagyobb erkölcsi és anyagi támogatásban részesítette. De a nemes szív még halálos ágyán is megemlékezett az iskoláról. 274/1877 közjegyzői ügyszám alatt kelt okirattal 500 frtnyi alapítványt tett oly czélból, hogy 6%-os kamata minden április 13-án, azaz halálának évfordulóján három szorgalmas és jó magaviseletű tanuló között kiosztassék.

1878 szept. 3-án tartott iskolaszéki ülés arról nevezetes, hogy akkor alapították meg az iskolai szünnapokat é. p. következőképen: Julius és augusztus hónapokon kívül minden szombat, azonkívül a szerda délutánja, továbbá ros-hasonoh és jom-kipur ünnepeken, szukoth 5 napján, chanuka első és purim két napján, peszach 9, és sebuoth két napján az iskolai tanítás teljesen szünetel.

1879-ben az iskola egyik legbuzgóbb tanítóját ragadta el a halál Müller Sámuel személyében, kit mint kiváló hebraistát az ország határain túl is ismertek. Az iskola körül szerzett érdemeit a hitközség jegyzőkönyvileg örökitette meg.

Az 1880. év elején kelt jegyzőkönyvek szerint már az összes tantárgyak magyar tannyelven tanitattak. Ugyan ezen évben Weisz Mór Dunaföldvárról mint kántor-tanító 1000 frt évi fizetéssel választott meg. A tantestület tagjai ez idő szerint: Weisz Vilmos ig. tanító, Goldstein Imre és Weisz Mór tanítók, Kovács Julia pedig mint kézimunka-tanítónő van alkalmazva. Egyéb statisztikai adatok ezen évből még a következőkben jegyezhetők fel: Az iskola négyosztályú volt. Az igazgatónak 700 frt és 100 frt pótlék, a tanítók mind-egyikének 650 frt és a kézimunka tanítónőnek 200 frt évi fizetése volt. Az iskolában járt 58 fiu és 28 leánygyermek, 79 helybeli és 9 vidéki, tehát összesen 88 gyermek. A taneszközök következők voltak: 4 nagy fekete tábla, 12 magyar, 12 német és 12 héber olv. fali tábla, 1 számológép, szemléltetési képek, a méterrendszert ismertető mértékek, 5 térkép, 1 földgömb és 300 kötetből álló ifjúsági könyvtár. Az iskola évi költségvetése 2550 frtra rugott, mire tandíjak czimén 1200 frt, városi segély czimén 500 frt folyt be. A hiány 850 frtot tett ki. A község tehát ennyivel járult az iskola fentartásához. Ezen hiány állandó rovatot képez a hitközség terhére, sőt némely évben 1000 frtnál is több hiány mutatkozott. Ha tekintetbe vesszük, hogy a hitközség tagjai többnyire szegénysorsuak, úgy bátran állítható, hogy hitközségünk a magyar ügy érdekében ezen határvidéken évről-évre nagy áldozatot hoz.

Az iskolaszék tagjai ez időben: Dr. Munk Henrik elnök, dr. Austerlitz Mayer rabbi, dr. Horovicz Simon, Glück Selig, Friedmann Nathan, Werther Jakab és a tantestület képviselőjében Weisz Vilmos igazgató-tanító.

A 80-as évek elején a gyermekek száma oly mértékben felszaporodott, hogy az iskolaszéknek új tanerőről is gondoskodnia kellett. 1884-ben csakugyan beszüntették az óraadói állást és egy rendes tanítónői állás rendszeresített, melyre Weisel Anna választott meg. A III. és IV. osztály leánynövendékei teljesen elkülönítették és az így egyesített III. és IV. leányosztály állíttatott fel. Az iskola ez idő szerinti statisztikája a következő:

Látogatta az iskolát 58 fiu és 107 leány; 65 gyermek teljes, 59 fél, 24 egy negyed tandíjat fizetett, 17 gyermek pedig teljesen tandíjmentes volt.

1886-ik évi október hó 1-éig az iskola bérházában volt elhe-

lyezve, a mely időben az iskola ujonnan épült tulajdon hajlékot nyert s pedig a Chewra-Kadisa jótékonyágából. Ezen egyemeletes épület iskolai czélra négy tanteremből, 1 nagy vizsga- és tanács-teremből és az iskolaszolga részére egy lakosztályból áll. Ezen pompás iskolaépület 12000 frtba került, mely összeghez a Chewra-Kadisa 9000 frttal, a város, egyes hitközségi tagok és maga a hitközség összesen 3000 frttal járultak.

Ezen iskolaépület 1886 október havában a megye összes főhatóságai és nagy intelligens közönség jelenlétében fölavattatott. 1887-ben a nagy tűzvész alkalmával a mellette levő templom földig leégett, de az iskola a gondviselés különös kegyeiből csodálatos módon a körülötte pusztító tüztengerből épen került ki.

A 80-as évek statisztikája a következő:

1881/2-ik iskolaévben a gyermekek száma	132
1882/3-ik	140
1883/4-ik	148
1884/5-ik	163
1885/6-ik	156
1886/7-ik	114
1887/8-ik	112
1888/9-ik	100
1889/90-ik	110
1890/91-ik	73

A számok ezen feltűnő ingadozása s utolsó években rendszeres apadása onnan magyarázható, hogy az itteni, 1873 óta fennálló orth. hitközség iskolájában eddig csak 1 képesített tanerővel és két héber hitoktatóval birt, most két okleveles tanítót: egy férfit és egy nőt alkalmazott, minek folytán az orthodoxok gyermekei, kivált a leányok, kik eddig a neolog iskolát látogatták, innen kimaradtak.

1891-ben nagy gyász érte az iskolát, a mennyiben egy szak-képzett és buzgó tanítóját, Goldstein Imrét, szőlította el a halál. Az iskolában 24 évet töltött és mondhatni, egy egész nemzedéket nevelt a hitközségnek. A megüresedett állásra Fleischmann Mór tanító választatott meg. A tantestület ez idő szerint következő tagokból állott: Weisz Vilmos ig. tanító, Fleischmann Mór, Weisz Mór és Weisel Anna tanítók.

Az 1892—93. tanévben az egész iskola életére kiható nagy változások történtek. Nevezetesen: Weisel Anna k. a., ki az iskola felvirágoztatása körül sok érdemet szerzett, megvált az iskolától, hogy tulajdonképeni rendeltetését, a kicsiny és boldog családi körben folytassa. De a sors könyvében másképp volt megírva. Egy

évi igen boldog házasság után a derék asszony meghalt. Nemes férje azon szép tettel örökitette meg neje emlékét, hogy „Brill szül. Weisel Anna“ czim alatt iskolánk részére 100 frtos alapítványt tett, melynek kamatai a magyar nyelvben kiváló haladást tanusító tanulók egyikének a zárvizsga alkalmából kiadandók.

A Weisel Anna távozása által megürült állomásra Fleischmanné szül. Frank Julia választatott meg.

Ezen tanév második eseménye Weisz Vilmos ig. tanító nyugdíjaztatása. Weisz Vilmos 23 éven keresztül ezen iskolának lankadatlan buzgalmú ig. tanítója, magas korára való tekintettel, nyugalomba vonult, mely alkalommal a hitközség érdemei elismerésül az állami pénztárból kijáró rendes nyugdíján felül 120 frt nyugdíjat szavazott meg számára.

Weisz Vilmos a tanügy terén 40 éven keresztül nagy és kiváló érdemeket szerzett. Alapos és sokoldalú készütsége, élénk és derült kedélye, mely társalgás közben mindenkit lekötött, első sorban pedig kiváló jellemessége köztiszteletet és nagyrabecsülést szereztek neki. Ő felsége az ezüst érdemkereszttel tüntette ki. A 70-es években tevékeny részt vett a felvidéki közművelődési egyesületben, melynek választmányi tagja volt. A sárosvármegyei ált. tanítói egyesületben hosszú éveken keresztül viselte az alelnöki tisztelet. 1885-ben ünnepelte meg a társadalom széles körü részvétele mellett 40 éves tanítói jubileumát, mely alkalommal a megye és város előkelősége is megtisztelte szerencsekívánataival, sőt messze földről is jöttek régi tanítványai e tanítók veteránját üdvözölni.

Az 1892–93. tanévben az igazgatói czimet és teendőket Fleischmann Mór tanítóra ruházta a hitközség. A negyedik tanítói állás, arra való tekintettel, hogy a tanulók száma évről-évre apadásnak indult, úgy, hogy az 1891/92. tanévben már csak 79 tanuló látogatta az iskolát, betöltetlen maradt.

Az itt esetelt veszteségeket még növelte, hogy a város az évi 500 frtnyi segély felét az itt fennálló orth. iskola javára megvonta iskolánktól. A község pedig a legnagyobb áldozatkészség mellett sem képes az eddigi 1000 frtnyi évi hiányt fedezni.

A tantestület a fentebbiekre való tekintettel készséggel vállalta magára a nagyobb munkát. S tekintetbe véve, hogy a négy osztály számára csak három tanerő áll rendelkezésre, a tanterv is módosult. E szerint az I. és II. osztály külön-külön nyer oktatást, a III. és IV. osztály pedig összevonatott. A módosított tanterv minden tekintetben kielégítő, ezt nemcsak a minden évben a tanítás eredménye és a tantárgyak feldolgozásában elért nagy siker mutatja, hanem

kitűnik abból is, hogy azóta a növendékek száma évről-évre emelkedik. 1891/92. tanévben 79, 1892/93. tanévben 88, 1893/94-ben 94, 1894/95-ben 100, 1895/96-ban 107 gyermek látogatta az iskolát.

A növekedő szám részint az orth., de többnyire a vidéki gyermekekből kerül ki.

Ezen statisztikai kimutatás szerint a beiratkozott 107 gyermek közül 68 helybeli és 39 vidéki.

Az I. osztályban van	14	fiu és	16	leány,	összesen	30
A II. „ „	12	„ „	12	„ „	„	24
A III. „ „	10	„ „	21	„ „	„	37
A IV. „ „	6	„ „	16	„ „	„	16
mind a négy osztályban van 42 fiu és 65 leány, összesen 107						

Egész tandíjat fizet	32	tanuló,	összesen	850	frt — krt,
$\frac{3}{4}$ „ „	7	„ „	„	140	„ 80 „
$\frac{1}{2}$ „ „	36	„ „	„	506	„ 40 „
$\frac{1}{4}$ „ „	16	„ „	„	106	„ — krt,
tandíjmentes	17	„			

Összesen 108 tanuló fizet 1603 frt 20 krt.

Daczára, hogy a tanerők száma 1-gyel kevesebb, a hiány még mindig 446 frt 80 krt tesz ki. A redukált tanszemélyzet következtében nem lehetett szorosan az osztályrendszerhez ragaszkodni, mely csak az I. osztályban maradt meg változatlanul, míg a többi osztályban a szakrendszert kellett alkalmaznunk.

A tandíj egy tanévre az I. osztályban 24 frtot, a többi osztályban 28 frtot tesz ki.

Az 1895/96. tanév költségvetése.

Sorszám	Bevételek	összeg		Sorszám	Kiadások	összeg	
		frt	kr			frt	kr
1	Tandíjak	1603	20	1	Tantestület	1850	—
2	Városi segély	250	—	2	Tüzifa stb. kiadások	300	—
	hiány	446	80	3	Iskolaszolga	150	—
		2300	—			2300	—
					hiány	446	80

Altalános tanterv.

Sorszám	Tantárgyak	Heti órák száma			Össze- sen
		I.	II.	III. IV.	
1	Bibliai történet és dicséretok ברכות	1	1	2	4
2	Héber olvasás	6		7	13
3	Bibliai fordítás és héber nyelvtan		6	6	12
4	Beszéd- és értelemgyakorlat	2	2		4
5	Magyar irod. olv. I. magyar olv. nyelvtan	6	4	3 3	13
6	Német irod. olv. I. német olv. nyelvtan	4	4	4	12
7	Számtan	4	3	5	12
8	Földrajz			2	2
9	Történet (magyarok)			2	2
10	Természetrajz			1	1
11	Szépírási		2	3	5
12	Rajz			1	1
13	Ének			1	1
	A heti órák összege	22	26	30	89
14	Női kézimunka	1		6	

Az I. és II. osztály külön-külön, a III. és IV. egyesítve van.

A héber olvasást a II. osztály, majd a III., majd a IV. osztályal váltakozva végzi.

A III. és IV. osztály a magyar olvasás és nyelvtanban külön-külön oktatásban részesül.

A II., III., és IV. osztálybeli leánygyermek naponta 8—9-ig kézimunka oktatásban részesülnek.

T a n s z e r e k.

Tempszkyféle táblák a beszéd- és értelemgyakorlathoz. Fali olvasó-táblák: magyar, német, héber. Sárosmegye térképe. Magyarország térképe 2 drb. Európa térképe. Az öt földrész térképe. Földgömb. Szemléltetési térkép a földrajz tanításához. Orosz számológép. Súly- és űrmérték.

Tanítói könyvtár.

Történelmi, természettudományi, héber szépirodalmi művek, számszerint 38 drb.

Ifjúsági könyvtár

áll 300 kötetből.

A tanítási nyelv.

Iskolánk czélja a hazai nyelv ápolása és hitsorsosaink közt való terjesztése lévén, oktatási és előadási nyelvül általában a magyar szolgál.

Az iskolaszék tagjai:

1. Dr. Propper Adolf, mint hitközségi elnök; 2. Dr. Breyer Adolf, iskolaszéki elnök; 3. Dr. Auszterlitz Mayer, rabbi; 4. Dr. Földi Manó; 5. Fried Simon; 6. Korn Vilmos, iskola-gondnok; 7. Pollák Jakab, ügyvéd; 8. Dr. Rosenberg Teofil; 9. Sziklai Henrik; 10. Fleischmann Mór, ig. tan., a tantestület képviselője.

A tantestület tagjai:

Fleischmann Mór, igazgató-tanító; Fried Mór, helyettes tanító; Fleischmanné, Frank Julia tanítónő.

1895. évben Weisz Mór kántor-tanító, ki számos éven át szolgált a hitközséget, mindnyájunk fájdalmára, meghalt. Minthogy a kántor-tanító állásra kiirt pályázatra megfelelő folyamodók nem jelentkeztek, ezen állás erre a tanévre betöltetlen maradt, Fried Mór pedig mint helyettes tanító alkalmaztatott.

A tanítók díjazása:

Fleischman Mór ig. tanító 600 frt évi fizetés és 50 frt lakilletmény, azonkívül a hitközségi jegyzői teendőkért 100 frt évi fizetésben részesül. 1893. év óta, a helybeli állami óvónő-képezdőben mint hitoktató van alkalmazva, mely állás után az államtól évi 50 frt tiszteletdíj jár, a város pedig évenként 3 öl tüzifát fele árban juttat minden egyes tanítónak.

A rendes tanító évi 600 frttal, a tanítónő évi 500 frttal van alkalmazva.

Említésre méltó Werther Jakab, hitközségi tagnak iskolánk javára tett 400 koronás alapítványa, melynek kamataiból a magyar nyelvben és szépirásban dícséretes előmenetelt tanusító tanítványok jutalmazandók. Ezen nemes iskolabarát már sok év óta évente ugyan e czélra 5 frtot juttat iskolánk számára.

A helybeli izr. nőegylet szintén gondol iskolánkra, a mennyiben évente 25 frtot áldoz szegénysorsú, jó magaviseletű tanulók jutalmazására.

Az évváró vizsga alkalmával néhány nemeskeblű iskolabarád könyvek vagy pénzbeli adomány által mutatja ki az iskola iránti érdeklődését.

Egyéb tudnivalók.

Nálunk még mai napig is megtartják a félévi, ugynevezett kisvizsgákat, a mint 1869-ben Holländer Leo, az akkori volt isksz. elnök bevezette.

Ezen félévi vizsgálatok, a rendes tanítás megszakítása nélkül addig folynak, míg valamennyi tanuló minden tantárgyból kimerítően meg nem vizsgálattott. E czélból a kisvizsga idején naponta 2—3 iskolaszéki tag látogatja az iskolát, a vizsgánál elnököl és az eredményt följegyzí.

Az idén a német oktatásban annyiban följegyzendő változás történt, hogy az I. osztályban csak januártól fogva kezdik tanítani s nem mint eddig, a tanév elejétől.

Az iskolaépület a Stefánia-utczában, egy a közlekedés zajától távol eső helyen van. A tantermek mindenképpen megfelelnek, az udvar elég tágas. Az épület a város legszebb iskolái közé tartozik.

A hitközség elöljárói: Dr. Propper Adolf hitközségi elnök, Korn Vilmos alelnök, Klein Jakab templomi elöljáró, Klein Zsigmond pénztáros, Dr. Munk Henrik, Szendrovics Sámuel, Singer Lipót, Dr. Breyer Adolf és Schwarcz Ede elöljárók.

A hitközség rabbija: Dr. Austerlitz Mayer, ismert tudós, kinek az iskola ügye szíven fekszik s arra ügyel, hogy régi hirneve továbbra is fenmaradjon. Gyakran ellátogat az iskolába, a tanítóknak atyai jó barátja.

A hitközségnek jelenleg 140 tagja van. A tanköteles gyermekek száma 75.

Elismerő dekretumai vannak az iskolának 1860-ból, az akkori kassai püspöktől és 1863-ból a helytartó tanácstól.

Fel kell végre említenünk, Dr. Breyer Adolf iskolaszéki elnök buzgó fáradozását iskolánk ügyeinek felkarolása körül. — Hitközség iskolaszék és a tanítótestület, mindegyik a maga hatáskörében szívvél-lélekkal teljesíti kötelességét és ezért, bárha az iskola ma is megfelel itt fent a határszálen magasztos hivatásának, mégis teljes mértékben akkor fogja jótékony hatását éreztetni, ha az átkos szakadás helyébe hitközségünkben is beáll Izrael dicsőségét hirdető egysége.

A jászberényi izr. elemi népiskola története.

Az előljáróság megbízásából

írta

Szabó Adolf

tanító.

I. A hitközség alakulásától 1852-től 1879-ig.

Jászberényben, miként az egész Jászságban, 1848 előtt zsidónak tiltva volt az állandó tartózkodás; az ide betérő zsidó házalók kénytelenek voltak az est beálltával visszamenni a szomszédos *Pusztamonostorra*, mely akkor még Hevesmegyéhez tartozott s ahol már akkor népes zsidó hitközség volt.

Az 1848/49-ki szabadságharcz lezajlásával azonban, „*miután a magyar nép meggyőződött a zsidók hazafiságáról*“, megengedettett a zsidóknak is, hogy itt állandóan letelepedhessenek, (*Buck Gábor* volt az első zsidó, ki 1850-ben ezen engedélyt igénybe vette.)

Nem sokára mások is követték. A zsidóság eleinte nagyrészt a szomszédos Monostorból (az ottani hitközség rovására), később meg egyéb közeli s távoli vidékekről költözött J.-Berénybe. A viszonyok kedvezők lévén: a zsidók száma rohamosan növekedett, úgy hogy 1851-ben 16, 1852-ben pedig összesen 30 család volt együtt, a mikor aztán községgé is alakultak már, de nagyrészt szegények lévén, se papjuk, se imaházuk még nem volt. 1854-ben a már itt lakó 50 család végül rabbit is választott *Natonek József* személyében, a következő 1855—56. évben pedig az iskolát is szervezték.

A ki ismeri az akkori időket általában, az el tudja majd képzelni a hitközség helyzetét, mely tagjai nagy részében szegény, külső támogatásra nem számíthat, a helységben is jóformán még idegen s a városi hatóság segélyezésére sem támaszkodhatik. De mind e mostoha viszonyok között is megnyilatkozik a maroknyi, jóformán

szervezetlen községben a zsidó népszellem fényes jellemvonása. Hihetetlen küzdelmek árán tartották fenn ugyanis községüket, de szükségét érezték azonkívül bizalmatlan környezetben oly intézménynek is, mely az idegen otthonban felekezeti érzelmeiknek jövődő bástyáját képezze s őket a más felekezetbe való beolvasztás ellen megvédelmezze; nem halasztgáták tehát, nem riadtak vissza az áldozattól, hanem mindjárt 1855-ben (1856-ban?) iskolát állítottak és a rendes községi adón kívül még minden font hus után 2 krt fizettek az iskola szükségleteinek fedezésére. Nem emelhető ki eléggé a hitközségi tagoknak az akkori időkhöz és viszonyokhoz mért ezen áldozatkészsége, mely háztartásának megdrágítása árán biztosította az iskola jövőjét.

Megállapodott, a tradíció által szentesített viszonyokról itt tehát nem lehet szó. Negyven éves múlt oly csekély egy hitközség, egy intézmény életében, hogy itt teljesen rendezett viszonyok ki nem fejlődhettek volna még sokkal szerencsésebb körülmények között sem, mint a milyenek között e hitközség keletkezése óta fennáll. Az itt megtelepedett, merőben ismeretlen környezetbe került zsidónak első és főgondját képezte az anyagi jólét biztosítása. Létszámuk folyton hullámozott. A kik itt maradtak, azok is — idegenből ide szakadva — egymás iránt bizalmatlanok, mert rokonsági kapcsok nem fűzik őket egymáshoz; anyagi gondok nyomják őket és idegenek — egész a legutóbbi időig saját hitközségükben is. Ha tehát meggondoljuk, hogy ez a helyzet nem kedvez semmiféle közszellem vagy erkölcsi közérzet kifejlődésének: akkor megértjük, hogy a már az akkori időben is itt lakott s még most is itt lakó öregek jóformán semmi részletre sem emlékeznek már, a mi akkoriban történt. Mi természetesebb tehát, mint hogy a hitközség első 10—15 évéről biztos adataink nincsenek s csak a 60. években itt megindult helyi lapokból merithettünk némi, természetesen nagyon kevés és hézagos utmutatást, mely hitközségünknek és iskolája fejlődésének első stádiumait jelzi.

Még az itt működött tanítók neveit se tudjuk egész bizonyossággal, annál kevésbbé találjuk nyomait, hogy mennyi ideig volt egyik-egyik az itteni iskolánál alkalmazva. A régi zsidó iskola képét meg csak rendkívül homályos, határozatlan körvonalakban rajzolhatjuk meg.

A tannyelv német volt, mint valamennyi iskolában a Bach korszak alatt, de az a jászberényi nép tiszta, tősgyökeres magyarságával bizony összeegyeztethető nem volt és csak satnya hajtásai voltak. A főszólyt a héber tárgyakra fektették, a mi talán nem is annyira a

hitközségi tagok érületének, mint a rabbi hatásának tulajdonítható, a ki a felügyeleti jogot gyakorolta, még pedig elég — drasztikusan, mert ezen felügyeletnek volt kifolyása, hogy a tanítók gyors tempóban *váltakoztak*. De biztos tudomás szerint magyar és német írást, magyar és német olvasást és nyelvtant, számtant és földrajzot is tanítottak.

Kiemelendő, hogy alig volt itt egy-két olyan tanító, a ki elzül-
lött existenciája miatt adta a fejét a „tanítóságra”; sőt voltak köz-
tük oklevelek is, mint pl. az utóbb országos nevű *Ehrentheil Mór*
(1858–59), továbbá *Baranyek Mór és Fürst Ferencz*, (1859–1861),
mely utóbbi már magyarul is tanított és az ő működési ideje-, tehát
1860 óta a jászberényi zsidó-iskolában a tannyelv magyar; okle-
veles tanító volt továbbá még *Lövinger Bertalan* is (1868–1871-ig);
de a többiek is a szájhagyomány szerint az akkori kor színvonalán
állottak, így *Seidner* és (1855–1858-ig) (?) *Lisser Ignác, Schvarcz*
Salamon (1861–1864) és *Stern Sámuel* (1867–1873-ig). A hitköz-
ség szervezetlenségéből persze szinte önkényt következtethető, hogy
hosszabb-rövidebb megszakításokkal az iskola szünetelt is, vagy
olyan tanítónak be nem vált egyéneket fogadtak fel, kiknek még
neve sem maradt fenn a hitközségben.

Taneszközökkel és tanszerekkel nem igen volt ellátva az iskola,
ugy, hogy a helybeli többi iskola színvonalán is jóval alább maradt.
Iskolahelyiségül is majd az egyik, majd a másik bérház szolgált.
A tanítók díjazásáról szintén nem tudunk semmit sem.

Ime: ezek a jászberényi régi zsidó-iskola vázlatos körvonalai.
A hitközség szervezetlensége és a kebelében szinte állandósított
villongások, a fejlődési procezzus ezen ártalmas kihatásai között
szinte csudálatos, hogy még annyira is fentartotta magát; de a
60-as évek végén már oly magasra csapott fel a belvillongások lángja,
hogy 1871-ben az iskolát is megemésztette. Megsemmisült tehát a
16 évi, igazi áldozatkészséggel és ügybuzgósággal fentartott iskola
s annál szomorubb s leverőbb volt e diestelen vég, mert kilátás sem
volt reá, hogy egyhamar életre kelhessen, mert a 68-ki kongresszus
után a magyarországi zsidó hitközségekben elharapódzott felbomlási
láz következtében a még gyenge, összetartásra nagyon is rászorult,
alig 80 családból álló hitközség két pártra oszlott.

Szomoru és sajnálatos korszaka ez a hitközségnek. A két kü-
lönvált fél együttes akezióra nem lévén hajlandó: megszűnt minden
együttes érzés is. Külön imaházban dicsérik az Urat, de egy s
ugyanazon helyen, közös erővel káromolják egymást. S elárvelt a
zsidó iskola ügye is. Egyik tanítójuk, *Lövinger Bertalan* elment
„szebb és jobb hazába” a szomszédos Hevesbe, a másik pedig,

Stern Sámuel, kinek oklevele nem volt, magániskolát nyitott. Hogy milyen tanítás folyt ott, arról hallgat a krónika; hogy valami elragadó eredményt fel nem mutathatott, bizonyítja az is, hogy mihamarább *Weiner Mór* szintén magániskolát nyitott, mely azonban, miként az előbb említett Stern iskolája, nem annyira magán, mint zugiskolának volt inkább nevezhető. S végre e szomorú évek históriájához tartozik még, hogy 1874-ben *Blumenfeld Fülöp* okl. tanító nyitott itt hatóságilag engedélyezett magániskolát. Ez legalább külső hatást ért el; meg lehetőszen el volt látva tanszerekkel is, s néha 50—60 tanítványa is volt. De — bár névleg tanították ott a hittant is, az eredmény éppenséggel nem volt kielégítő. Állitható tehát, hogy az akkori gyermekek nagy része majdnem mindennemű vallásoktatás nélkül nőtt fel.

II. 1879-től máig.

Valóban, a visszavonás ez idejében a jászberényi izraelitákban „nem volt remény már, csak emlékezet!” Még a százados múltú, hatalmas hitközségek is megszűntek a szakadást, mennyivel inkább a gyenge berényi község! Jellemzően írja a „Jászság” 1879. évi 3. száma, hogy „miután a zsidó gyermekek nagy része a kath. iskolákba s különböző zugiskolákba jár, a rabbi a különböző helyeken lévő iskoláknál csak annyiban teljesíthette a hitoktatást, a mennyiben ideje és körülményei engedték. Ennek folytán a hitoktatás annyira elhanyagoltatott, hogy az izr. gyermekek jobban ismerték a keresztény vallás tételeit, mint a saját vallásukét s azt a sajátságos jelleget annyira elvetették maguktól, hogy ma már inkább keresztényeknek tartjuk őket, mint zsidóknak.”

Büchler Áron rabbié (ki 1860 okt. 24. óta van itt) az érdem, hogy felismerve a bajt, lelkes felhívást intézett egyes községi tagokhoz egy Talmud-Tóra-iskola felállítására czéljából, mely felhívás lelkes visszhangra talált s megalakult 1879 áprilisban a Talmud-Tóraegylet 70 taggal, melynek élén *Büchler Áron* rabbival *Brünnauer Sámuel*, *Grün Jakab*, *Leitner Kálmán*, *Lippe Simon*, *Moller Emánuel*, *Söly Jakab* és *Weisz Mór* állottak. A tagok mindegyike hetenként 10—10 krt fizetett s egy tanítót is szerződtettek *Horváth Arnold* (jelenleg jobb társulatoknál vándorszínész) személyében, csekély havi fizetéssel és vándorkoszttal.

Az egylet komolyan fogta fel hivatását; kifejezett czélja volt egy majdan életbeléptetendő rendszeres iskola utjait egyengetni, mely czélból *Blumenfeld Fülöp*től 25 frt értékben átvettek padokat, szem-

léltető képeket és fali olvasótáblákat s berendeztek nemcsak a héber, de a világi tárgyak tanítására is egy — zugiskolát a női templomban. Nyáron itt tanítottak, télen pedig — jellemző tényként felemlítendő — a városi kath. jellegű, ugynevezett központi iskola I. oszt. tantermét engedték át nekik naponta 10—12-ig, ahol azonban csak ritkán tanultak világi tárgyakat, t. i. csakis akkor, amidőn ellenőrzéstől vagy meglepetéstől nem kelle tartaniok, amennyiben a tanterem kizárólag csakis hitoktatási célra engedtetett át.

De, bár maga a rabbi tanította a héber tárgyakat s Horváth szorgalma ellen sem volt kifogás, az iskola még sem volt képes megfelelni a hozzá fűzött várakozásoknak. Az iskola szomszédai panaszt emelnek, hogy a zsidó gyerekek zajongása miatt meg nem maradhatnak s panaszkodott a zsidóság is, hogy drága pénze kárba vész.

Az 1880-ik év egyik napján tartott gyűlésen, az ünnepi hangulat legszerencsésebb pillanatában indítványozta tehát a rabbi, hogy egy rendszeres iskola szerveztessék. A hitközség tagjai oly lelkesen karolták fel ez eszmét, hogy még az nap aláírások útján kb. 480 frt gyűlt egybe.

A legnehezebb feladaton tehát átestek; az iskola ügye megindult s nem szalmaláng volt annak fellobanása. A kettévált, tettejében megzsibbasztott hitközségtől azonban nem volt elvárható, hogy az örvendetesen megindult mozgalmat sikeresen célhoz is vezeti, miért is 15 tag hitközségi pártállására való tekintet nélkül szervezte az iskolát. Ezen érdemes férfiak. *Buck Zsigmond ügyvéd, Büchler Áron rabbi, Donáth Jakab, Háász Sámuel, Klein Márkus kereskedők, Kohn Ignác orvos, Leitner Kálmán kereskedő, Lippe Vilmos járásbíró* (jelenleg törvényszéki bíró Szolnokon), *dr. Lövy Adolf orvos, Lusztig Ignác, Moskovicz Jónás, Neuberger Adolf, Schlesinger Lipót, Schlesinger Mór kereskedők és Söly Jakab szabómester.*

Ők vették át az aláírások útján egybegyűjtött összeget, kibérelték évi 150 frtért a főtéren lévő, jelenleg Neuberger testvérek tulajdonát képező három tereméből álló házat iskolahelyiségül, pályázat útján megválasztották *Grünwald Henrik* és *Ornstein Salamon* okl. tanítókat 500—500 frttal javadalmazott rendes osztálytanítói állásokra, előbbeninek nejét pedig mint kézimunka-tanítónőt 100 frttal és szabad lakással alkalmazták és ők képezték az első iskolaszéket, egy évig dr. Lövy Adolf, aztán Lippe Vilmos elnöklete alatt.

1880 május másodikán nyílt meg tehát a jászberényi, akkor már 864 lelket számláló kettős zsidó hitközség negy, vegyes osztályú nyilvános elemi népiskolája 112 tanulóval.

Büszkeséggel nézte mindenki ezen új intézménynek működését, mely mintegy varázsütésre keletkezett. Aggodalom szállt meg többeket, hogy a két párt egyike talán ismét vesztét idézheti elő a nemes buzgalommal életbe ültetett közhasznú intézménynek. De hála a gondviselésnek, ez most meg nem történt és a városi hatóság, valamint a lakosság nem győzte eléggé bámulni az egyesített erő hatalmas működését s nem tagadták meg az elismerést, hogy „álomszerűnek tűnik fel a két pártra szakadt zsidó hitközség buzgalma és áldozatkészsége.”

A két tanító felváltva majd a szak-, majd az osztályrendszert vezette be; az I. osztály (33 tanulóval) Ornsteinra, a II., III., IV. osztály pedig (79 tanulóval) Grünwaldra bízott. A tandíj pedig (egész 1891-ig) a következő voltak:

Osztály	I.	II.	III.	IV.
A	3.50	4.25	5.—	6.—
B	2.25	3.—	3.75	4.50
C	1.50	2.—	2.50	3.—
D	1.—	1.25	1.50	1.75

Taneszközökkel és tanszerekkel meglehetősen szegényesen volt még ellátva az iskola. Azonkívül, a mit a Talmudtóra - egyeslet Blumenfeldtől átvett, nem igen volt hasznavehető. Ily hiányos felszereléssel tanították a 68-ik törvényekben előírt tantárgyakon kívül a hébert is (bibliai történet, szertartástan, héber olvasás, bibliai fordítás és héber nyelvtan) heti 8 órában és pedig kitűnő eredménnyel. Jegyezzük meg azonban a következőt is:

Kezeim között van egy nyomtatott nyilatkozat, melyet minden iskolás gyermek szülőjének alá kellett írnia s a melyben a szülő kötelezi magát, hogy a *11 hónapig tartó iskolaévben* rendesen küldi gyermekét az iskolába stb. Ebből kitűnik tehát, hogy a szünidő csak egy és pedig az augusztus hónapra terjed, mely körülmény mellett még az a tény is bizonyít, hogy az első évben még júliusban, sőt augusztusban is tartottak iskolát, a mi a hatóság tudomására jutván, augusztus 12-én betiltotta a tanítást, éppen akkor, a midőn az évváró vizsgát máramagy is megtartották. Azóta a törvényes két havi szünidő helyben is hatályban van.

Az ezután következő 1880—81-iki tanévben már a két tanító nem győzte a munkát, miért is 1880 szept. 1-én *Gottesmann Johanna kisasszonyt*, nem okl. tanítónőt alkalmazták 300 frtnyi fizetéssel, kire a II. vegyes osztály és az összes leánygyermek kézimunka-tanítása bízott. Grünwald tanító neje pedig ez utóbbi alól felmentetett.

Az iskola sikeres működése azonban rávezette a közönség figyelmét a bérelt helyiség célszerűtlenségére, melynek a többiek

között külön bejárata sem volt s a gyermekek a szomszéd portáján át jártak ki s be, a miért az illető 10 frtot kapott. Mind hangozabban nyilvánult tehát az óhaj, hogy az iskola részére állandó épület emeltessék. Pénzalapja azonban nem volt az iskolának, a hitközség tevékenysége megbénítva; ismét csak egyesek igazi ügyszeretete teremtette meg az állandó iskolaépületet. Ugyanis *Buck Dávid, Buck Zsigmond, Donáth Jakab, Háász Sámuel, Klein Márkus, Kohn Ignác, Leitner Kálmán, Lippe Vilmos, dr. Lövy Adolf, Lusztig Ignác, Neuberger Adolf, Mandl Mór, Moskovitz Jónás, Moller Emánuel és Schwarcz Hermann* urakból álló társaság saját vagyonuk lekötésével a helybeli takarékpénztárból kölcsönpénzt vettek fel és az Uri-utcában levő Tarnay Fanny, férjezett báró Podmaniczky Elemérné tulajdonát képező 450 □ öles telket 800 frtéért megvásárolván, 2700 frton felépítették az Uri-utczára néző szép iskolaépületet s azt 1883 szeptember 1-én át is adták rendeltetésének. Valóban a legnagyobb tisztelet hangján kell e tényt itt felemlitenünk; a jelen nemzedék hálája legyen felelősségteljes vállalkozásuk legszebb jutalma!

Az iskola tehát tulajdonképen társulati iskola volt, a mely azonban mindkét hitközség hathatós támogatásában részesült. Közmegegyezéssel minden egyes, rituális módon levágott marha után 1 frtot fizetett a mézszáros az iskola céljaira, a mi kb. 400 frt jövedelmet hajtott. Kárpótlásul a kóser hus kilóját 4 krral drágábban mérhette. Mindkét imaházban kegyes adakozások juttattak az iskola részére s majd az egyik, majd a másik fél hozott szent áldozatot a szent célra.

De egyéb segélyekben is részesült az iskola. Jászberény városától 1882-től 1886-ig 200, 1886-tól 1892-ig 300, azóta pedig a 300 frton kívül egy waggon köszönet kapott szubvenzióképen. Az állam összesen egyszer, nevezetesen 1884-ben adott az iskolának 50 frtot.

Ekképen tartották fenn az iskolát, természetesen megfeszített áldozatokkal, mint a hogy ez már a tandíjak természetellenes magasságából kitetszik. Időközben a tanszemélyzetben változás is történt. Ugyanis 1883-ban Gottesmann helyébe *Flamm Teréz*, okl. tanítónő választatott meg, utána pedig — mivel férjhezmenetele miatt a tanítóságot abbahagyta — 1887-ben *Frankl Katalin*, okl. tanítónő alkalmaztatott s működött itt 1889-ig.

A figyelmes olvasó az eddigiekből is észreveheti, hogy bár a jóakarat, ügybuzgóság és lelkesültség nem hiányzott: az iskola jövője biztosítva még sem volt. Bizonyítja ezt az is, hogy az iskola építése olykép történt, hogy esetleges feloszlása alkalmával csak

csekély változtatással magánházzá lett volna átalakítható, és hogy az első években a tanítók mindegyikének nyilatkozatot kelle aláírniok, mely szerint, ha az iskola feloszlanék, semmiféle végkielégítésre igényt nem tarthatnak. Bárha az így kierőszakolt aláírás egy m. miniszteri rendelet értelmében a tanítóra nézve semminemű káros konzekvenciákkal nem jár, mégis alkalmas volt folytonos aggodalomban tartani a helyben alkalmazást nyert tanerőket s könnyen érthető tehát örömük, midőn a kettévált hitközség 1886 január 1-én ismét egyesülvén, átvette az iskolát, elvállalván a kb. 3500 frtnyi teher törlését is.

Egy jobb kor hajnala derengett tehát a jászberényi izr. hitközség iskolájára, de a rózsás hajnal pirját sötét és nehéz felhők nyomták el csakhamar. Grünwald Henrik tanítóval gyült meg a baj. Hosszas magyarázatot igényelne e kinos ügynek a kellő világításba való helyezése, helyén sincs az itt; megállapítható tény azonban, hogy egyrészt a hitközség még ingadozó szervezetéből folyó kellemtelenségek, másrészt Grünwaldnak mindenestre — sajnos — kifogásolható valláserkölcsi magaviselete és fokozatosan lankadó buzgalma miatt az ellentét a két fél között annyira kiélesedett, hogy annak békés megoldása lehetetlenné válván: a hitközség nevezett tanító ellen fegyelmi vizsgálatot kért, melynek kimenetelét azonban be nem várván: 1889 szeptember 1-én *Szabó Adolf* tanítót alkalmazták helyébe a III.—IV. osztály vezetésére, őt pedig 1100 frtnyi végkielégítéssel elbocsátották.

Ugyancsak 1889 szept. szept. 1-én alkalmaztatott Frankl Katalin kisasszony helyébe (ki azóta Nagy-Kállón működik), 300 frtnyi díjazással *Weisz Mari, később férjezett Szabó Adolfné* is, ki — mint ez itt 1880 óta szokásban volt — délelőttönként a II. vegyes osztály, délutánonként pedig az összes leányok kézimunka-tanításával bízott meg.

Ez idő óta a tanítók és a hitközség közötti békés viszony ismét állandó; ez idő óta folyik majdnem zavartalanul az iskola intenzív fejlesztése, a miben a tanítótötestületnek valóban eléggé meg nem hálálható segítségére van dr. Lövy Adolf, iskolaszéki elnök, ki a tanügynek igazi és önzetlen barátja.

Mindenekelőtt a vallásoktatás intenzivebb fejlesztésére történtek kellő intézkedések.

1889-ben, mindjárt szeptember hóban elrendeltetett, hogy a helybeli érseki leánynevelő-intézetbe járó zsidó leánytanulók hitoktatása a rabbi helyett a tanítókra bízassék. Heti 2 órában tanítja Ornstein Salamon az alsó, Szabó Adolf pedig a felső osztályokat,

mindkét fokon súlyt helyezvén a héber olvasásra és a szertartások ismeretére. — E működésükért egyenként 25—25 frttal díjaztatnak.

Ugyancsak 1889 szeptember havában rendeztetett be nálunk az ifjusági istentisztelet intézménye is, mely vallásoktatásunknak nem kiegészítő, hanem alapvető részét képezi. — Szombat- és ünnepnapokon (ros-hasónóh-t és jom-kippurt kivéve) reggel 9-kor veszi ez kezdetét, a mikor is a hitközségi tagok szíves érdeklődése folytán a szükséges Minjan együtt van (e nélkül az isteni tisztelet meg nem tartatik); az előimádkozást Szabó Adolf, a tórából való felolvasást Ornstein Salamon végzi. — A tórához a gyermekeket eredeti héber nevükön hívják fel, ők mondják a bróchokat kívülről valamint a haftórah-bróchokat is egy-egy IV. osztályu gyermek mondja el az eredeti hanglejtéssel.

Mint mindenütt, úgy nálunk is karban énekelnek a gyermekek istentisztelet közben, melynek leirt lefolyása sajátos viszonyok között azért is megbecsülhetetlen, mert ez tulajdonképen hitoktatásunknak gyakorlati alkalmazása. Az előimádkozásért Szabó Adolf a községtől 20 frt külön honoráriumban részesül.

1891-ben iskolaszékünk egy oly határozatot hozott, mely az itteni tanítókra egyrészt megtisztelő, mert arról tanuskodik, hogy az illető körök bizalmát visszahódítaniok sikerült, másrészt egy indokolatlan eljárásának vet véget. Évek sora óta szokásban volt nálunk u. i. az ugynevezett kis vizsga, mely abból állott, hogy a tanév vége előtt az iskolaszék az egyes osztályok minden egyes tanulóját minden egyes tantárgyból részletesen megvizsgálta és a tanító véleményének csak formaszertinti meghallgatása mellett megalkotott osztályzat volt a végleges. Főlöszleg ez intézkedés félszégességét fejtegetnem, de mégis elismerés illeti az iskolaszéket, hogy jobb belátásának engedett és az iskolát visszaadta a tanítónak, érvényt szerezvén Diesterweg szavainak, ki a tanítóról azt mondja: „Az iskola én vagyok.“ Az iskolaszék nemes jóindulatáról tanuskodik különben még ama körülmény is, hogy Szabóné Weisz Mari fizetését 300 frtról 360 frtra emeltette.

Ugyancsak ez évben változtatták meg a tandijakat is. Azóta minden gyermek fizet beiratási díj fejében 1 frtot, az I. és II. osztályban 1 frt, a III. és IV. osztályban pedig 1 frt 25 kr. havi tandíjat. Ezenkívül fizet minden gyermek 10 krt, a havi és 20 krt az évvégi értesítőre.

Az 1892. év szintén maradandó nyomokat hagyott iskolánk történetében. — Ez évben tétetett jóvá az 1868. évi XXXVIII. törvényezikk világos rendelkezése ellenére itt fennállott azon törvény-

telenség, mely szerint az iskolaszékben a tanítótestület képviselve nem volt. Azóta Ornstein Salamon, és Szabó Adolf rendes tagjai az iskolaszéknek.

Lényeges s hygieniai szempontból mélyreható intézkedésnek minősíthető, hogy iskolánkat új padokkal szereltük fel, mely fontos intézkedést három éven át, fokozatosan 1892, 1893 és 1894-ben eszközöltük. E padok méreteit Szabó tanító a következőkben adta meg.

Minden pad háromülésű és 180 cm. hosszú (egy-egy gyermekre tehát 60 cm.-nyi hely jut); a pad magassága 70 cm., az ülés magassága 36 cm., a differenzia 28 cm., a distanczia pedig 5 cm., az asztallap szélessége 32 cm., hajlása pedig 4 cm., végül az ülés szélessége 25 cm.

Ugyancsak 1892-ben Ornstein Salamon fizetését 60 frttal (560 frt) emelték.

Az 1894. évben ismét oly intézkedés történt, mely iskolánkban a tanítás intenzivitását fokozni van hivatva.

A II. vegyes osztály eddig mindig a tanítónő vezetése alatt állott, ki azt azonban csak délelőtt taníthatta, délután a kézimunka tanításával lévén elfoglalva. E beosztás hibája azonban nyilvánvaló; egy osztálynak heti 18 óra kevés. Ez indította az iskolaszék felszólalása alapján a hitközséget arra, hogy a II. osztály tanítását a kézimunka tanításától külön választotta; az előbbi a rendes osztálytanítóra bízván, az utóbbira pedig Kleinné W. Róza urnőt választotta meg 100 frtnyi díjazással.

Ez évben emeltetett határozattá *dr. Weisz István* iskolaszéki tag felszólamlása következtében, hogy iskolánk működéséről évi értesítő adassék ki. Az eddig megjelent értesítőket Szabó Adolf tanító szerkesztette. Nem kevésbé felemlítésre érdemes, hogy iskolánk ugyanez évben tornaeszközökkel szereltetett fel, iskolánk udvarát megnagyobbítottuk és befásítottuk.

E tanévben dolgozta ki végre az iskolaszék megbízásából Szabó Adolf iskolánk számára a részletes tantervet, melynek segítségével egyöntetű tanítás keresztülvitele lehetővé válik.

Az 1895. év végül szintén meghozta a maga változását. Szabóné W. Mari egészségi okoknál fogva képtelen lévén rendes osztálytanítói teendőinek megfelelni, kénytelen volt állomását odahagyni, a mikor is a hitközség eddig kifejtett működésének elismerése mellett évi 150 frt díjazással heti 8 át a órán kézimunka-tanítással bízta meg, férje Szabó Adolf javadalmazása pedig, hogy jövedelmének csökkenése némileg pótolassék, 50 frtnyi fizetésjavítással és 50 frtnyi lakbérilletményen emeltetett. (550 + 50 = 600 frt.)

Szabóné helyett *Weisz Adolf okl. tanító* választott meg; díjazása 450 frt és 50 frt lakbérilletmény.

Ugyancsak ez évben szavazott meg a hitközség Ornstein Salomonnak is 50 frtnyi lakbérilletményt. ($560 + 50 = 610$ frt.)

Ime iskolánk története! A jászberényi izr. hitközség valóban — mint az eddigiekből látható — igyekszik iskolafentartói kötelességének a leghivebben megfelelni, a mi még az alábbiakból is kitünik:

Féltandijmentes tanítványunk van: 9, az egész tandij alól 19 gyermek van felmentve.

Az iskola költségvetése az 1896. évre a következő:

Kiadás.	Bevétel.
1. Ornstein Salamon tanítónak 560 frt	1. Tandij és beiratási díj... 800 frt
2. Ornstein Salamon tanítónak lakbérilletmény ... 50 „	2. Jászberény város segélye 300 „
3. Szabó Adolf tanítónak ... 550 „	3. Hitközség pénztárából fedezendő: ... 953 „
4. Szabó Adolf tanítónak lakbérilletmény ... 50 „	
5. Weisz Adolf tanítónak ... 450 „	
6. Weisz Adolf tanítónak lakbérilletmény ... 50 „	
7. Szabó Adolfnének kézimunka-tanításért ... 150 „	
8. Tornatanításért ... 20 „	
9. Tandijbeszedésért ... 25 „	
10. Beiratási illeték ... 18 „	
11. Hitoktatásért ... 30 „	
12. Iskolai istentiszteletért ... 20 „	
13. Egyetemes izr. iskolák monográfiájára ... 30 „	
14. Vegyes kiadások ... 50 „	
2053 frt	2053 frt

A hitközség költségvetése 7670 frtra rug, az arány tehát (az iskolai kiadásokkal összehasonlítva), nem kedvezőtlen.

III. Iskolánkra vonatkozó egyéb statisztikai adatok.

1. Az iskolaépület és iskolaudvar.

Osztály	Hossza	Szélessége	Magassága	Köbtartalma	Tanulók száma	Egy gyermekre jut köbméter
I.	5.45 m.	5.45 m.	3.70 m.	120.75 m ³	29	4.15
II.	6.50 „	5.45 „	3.70 „	131.07 m ³	21	6.24
III.—IV.	11.50 „	5.58 „	3.70 „	237.43 m ³	45	5.27

Az udvar térfogata kb. 200 négyszögöl; ennek északnyugati részében van a külön épített szolgalakás és itt vannak az emésztő-gödron épült árnyékszékek (fuké elkülönítve a lányokétól); keleti részén a nyári tornatér (téli nincs) a következő szerekkel: 3 darab mászópózna, lengőkötél, gyűrűhinta és ülőhinta (a lányok számára); továbbá korlát és ugrómércze (hordozható) ugródeszkával. Az udvar többi része 4 sor fával és köröskörül cserjékkel van befásítva, az óriási telek többi részét pedig az iskolaszolga konyhakertje képezi.

2. Iskolai hatóság.

Tanfelügyelő: Csánki Gyula (1895 szept. óta, azelőtt Bár-dossy Gyula). *Min. iskolalátogató: Szalay Károly*, gymn. tanár (1892 óta, azelőtt Bartók István).

Iskolaszék: Dr. Lövy Adolf, elnök; *Buck Dávid*, jegyző; *Háász Sámuel*, *Klein Márkusz*, *Lusztig Ignác*, *Neuberger Adolf*, *Ornstein Salamon*, *Szabó Adolf* és *dr. Weisz István*.

3. Az iskola felszerelése.

43 db. háromülésű pad, 3 asztal, 3 dobogó, 3 szekrény (egy tóraszekrény), 3 kályha, 19 db. az állam által kiadott szemléltető kép, 10 db Schütz-féle héber, 4 db Komáromy-féle és 8 db Gönczy-féle magyar, továbbá 12 db Gönczy-Lederer-féle német fali olvasótábla 3 db. Trefort-arckép, 5 db Gönczy-Berghaus-féle és 1 db Jász-N.-Kun-Szolnokmegyei fali térkép, 5 db természetrajzi szemléltető kép; egy földgömb, az állam által kiadott mértékek gyűjteménye és a kézimunkához való minták, megközelítőleg 400 frt értékben.

4. A jelenleg itt működő tanítók.

1. *Ornstein Salamon*, okl. tanító, az orsz. izr. tan.-egyesület tagja, képesítőt nyert 1873-ban *Szepesben*; (Szepes m.) működött még mint nem okleveles tanító 1865–69-ig *Csorbán*, (Liptómege) 1869–1872-ig *Poprádon* (Szepesm.); aztán mint okleveles tanító 1873–1876-ig *Liptó-Szt.-Miklóson*, 1876–77-ig *Apatinban* (Bács-Bodrogm.), 1877–1880-ig *Egerben*, 1880-tól máig helyben. — Tanítja az I. osztályt. — A hitközségnél és a Chevra-Kadisah-nak jegyzője (100 frt díjazással).

2. *Szabó Adolf*, okl. tanító, az orsz. izr. tan.-egyesület rendes és a Magyar Paed. Társaság külső tagja; képesített 1889-ben a buda-pesti orsz. izr. tan.-képzőben s azóta helyben működik; tanítja a III.

és IV. osztályt és a tornát az összes osztályokban. — A jászberényi izr. nőegylet jegyzője (tisztelőbeli hivatal). Kisebb dolgozatai különböző szaklapokban elszórtan jelentek meg, ilyenek: A német nyelv az el. iskolában. — Az el. iskolai hittantanításról. — Számképek, számjegyek. — A földrajztanítás az el. isk. III. osztályban. — Gondolatok a vizsgák alkalmával stb.

3. *Szabó Adolfné* szül. *Weisz Mari*, okl. tanítónő, képesített az egri érseki tanítóképezdében 1887-ben. 1889-ig nevelőnő volt, azóta helyben van. Tanítja a kézimunkát az összes osztályokban.

4. *Weisz Adolf*, okl. tanító, oklevelet nyert a budapesti izr. tan.-képzőben; működött 1892-ig *Deák*-n (Pozsonym.) 1892—1895-ig *Tisza-Roffon* (J.-N.-Kun-Szolnokm.), ez év szept. 1. óta helyben. — Tanítja a II. osztályt.

A mosonyi izr. népiskola monográfiája.

Írta :

Dr. Hoffner Elek

figyvéd.

Mielőtt a mosonyi izr. hitközség által fentartott elemi iskola történetének ismertetésébe bocsátkoznám, kellemes kötelességemnek tartom felemlíteni azon ténykörülményt, hogy mint a rendelkezésemre bocsátott évkönyvekből kitűnik, az itteni izr. hitközség előljárósága mindenkor legelső kötelességének ismerte a tanügy ápolását és igen helyesen fogta fel kötelességét, nem rettenvén vissza semminemű anyagi áldozattól, hogy ezen kulturális intézményt a kor igényeinek megfelelőleg föntarthassa és fejleszthesse és ugyyszólván mindig az lebegett előtte főczélként, hogy egy tökéletesen jó, ugynevezett mintaiskolát legyen képes felmutatni. E czélból minden nevezetes ujitást, a melyről csak értesült és a mely jónak bizonyult, alkalmazta iskolánkban is, így sikerült azután azon törekvése, hogy ezen iskola a modern igényeknek a szó nemesebb értelmében teljesen megfeleljen. S e tekintetben kiváló érdemeket szereztek a hitközség mindenkori elnökei és előljárói, különösen pedig az iskolaszék, melynek minden egyes tagja fáradhatatlanul buzgólkodott azon, hogy a tanulók kebelében a nemes gondolkozásmód, a hazaszeretet és vallásos érzelem mély gyökeret verjen. Hogy neveket is említsek a hitközségi elnökök között, első sorban kivált *Haan Adolf*, a kinek számos éven át tartó elnökösködése alatt a legtöbb ujitás foganatosított és az iskolában a magyar tannyelv jutott érvényre, *Weisz Ignác*, a kinek elnöksége alatt épült fel a mostani iskolaépület, *Wertheimer Henrik*, *Schlesinger Miksa* és a jelenlegi elnök *Stadler Jakab*. — Az iskolaszékben *Dr. Flesch Salamon* 1865 óta felváltva majd elnök, majd alelnökként szerepelt rövid közbeszakításokkal és az iskola körül a legtöbb érdemeket ő szerezte magának. Ő volt az, a ki erős karok-

kal fogta kezében a gyeplőt és tapintatosan kormányozta az iskola ügyeit és hogy iskolánk ilyen elismert jó iskola lett, a mit a tanfelügyelők is mindenkor örömmel konstataáltak, majdnem kizárólagosan neki köszönhető. — Mellette *Schönberger Soma* ügyvéd tűnt ki, a ki az által szerzett különös elismerést, hogy az 1878-ig használatban volt német előadási nyelvet kiküszöbölte és a magyar nyelvet hozta be tannyelvül. Nem csekély az a működési kör, a melyet *Berger Sándor*, a ki szintén volt több ízben az iskolaszék elnöke, töltött be és ma is betölt, ki az iskolában szükséges rendre és tisztaságra felügyel és mint gondnok követésre méltó buzgósággal felel meg hivatásának. *Kornfeld Adolf* az iskola pénztárát kezeli ritka pontossággal és lelkiismeretességgel szintén évek hosszú sora óta. *Dr. Sommer Adolf* orvos a közegészségnek hivatott őre. A vallásos érzület fejlesztésében pedig *Dr. Reich* rabbi illeti a dicséret, a kinek kezéből azután a jelenlegi rabbi h. Löwinger Gyula vette át ezen nagyfontosságú tanág vezetését és máig is a vallási szak előadója, a mely hivatását pontosan és lelkiismeretesen általános megelégedésre tölti be.

Ezekben pedig bemutatván iskolaügyünk fejlesztése körül érdemeket szerzett nevezetesebb férfiakat, áttérhetünk az iskolaépület történetére.

A mosonyi izr. hitközség elemi iskolája történetének adatai után kutatván, csakis az 1861-ik évig visszafelé terjedőleg vezettek nyomra a hitközség jegyzőkönyvei, a mikor is már arról tárgyalt az előjáróság, hogy az eddigi iskolahelyiség helyett egy megfelelőbb helyiséget béreljenek, a mi meg is történt. Csak az 1864-ik év május 26-án volt képes a hitközség azon anyagi áldozatra, hogy az iskola részére önálló helyiségeket építtessen a templom telkéhez tartozott gabonarakár helyiségekből. Ezen iskolaépület *három*, a kor igényeinek megfelelő egészséges szobából, egy nagy udvarhelyiségből, a mely egyuttal tornázó helyiség is és egy kis kertből áll. A költségeket a hitközség saját pénztárából fedezte és mindenkor a szükséghez képest megfelelő változtatásokat eszközöl bennük: így pl. egy kis könyvtárt alapított, mindenkor a legpontosabb és legujabb térképeket szerezte be, szemléltető képeket vásárolt az elemi iskola részére, a mozgatható ábécét több példányban beszerezte és legutóbb 1888-ban az új rendszerű Feivel-féle padokat alkalmazta.

Ezen iskolába annak idején nem több mint 50—60 tanuló volt beiratkozva, mely szám azonban idők folytával folyton gyarapodott, úgy hogy az utóbbi időben a tanulók átlagos száma 100—120 közt

váltakozik évenként. Az iskolában a fiuk és leányok vegyesen, de külön padosorokban vannak beosztva és tekintettel arra, hogy úgy az iskolai helyiség, valamint a tanítói erő kevés, két-két osztály jut egy-egy tanítóra és pedig úgy, hogy az első osztályt egy tanítónő, a II. és III. osztályt egy tanító és a IV. és V. osztályt szintén egy tanító vezeti.

Az első tanító, a kiről a hitközség jegyzőkönyve megemlékszik, Neumann Hermann volt, 350 frt évi fizetéssel, de ugyanakkor Wollner Lipót 500 frt fizetést, lakást és tüzelőfát is kapott. 1862-ben már Neumann H.-nak, ki másodtanítóként volt alkalmazva, 400 frtra emelték fizetését. Neumann 1864-ig tanított, a mikor helyébe Engländerert választották meg másodtanítónak 350 frt fizetéssel, a ki ezen állást 1867-ig viselte, a mikor is helyébe Bergl Dávid szigetvári tanító lépett. Ez egy évi működés után elhagyta állását és helyébe Julisch Adolf 450 frt fizetéssel alkalmaztatott. 1868-ban Wollner Lipót is eltávozik az iskolától és Schiff Sámuel pozsonyi tanító 400 frt évi fizetéssel nyeri el ezen állást. 1869-ben Glücksthal N. mint főtanító lép az iskola élére és ugyanakkor már egy harmadik tanító is nyer alkalmazást Blumschein Lipót személyében, ki a kezdő osztály tanítója 150 frt fizetéssel és teljes ellátással. Még ugyanazon évben Glücksthal lemond, Götzl L. A. lesz másodtanító és Julisch Adolf fizetése 500 frtra emeltetvén, főtanító címet nyer. Az 1872. évben Götzlt a hitközség elbocsátotta és helyébe Kreischki S. vágújhelyi tanítót vették fel és Glücksthal szintén elbocsáttatván, Fischer Adolf brezovai tanító 600 frttal nyer alkalmazást. Ezen két tanító azonban csak egy évig működött iskolánknál, a mikor is elbocsáttatván, Rosenzweig Ignác boldogasszonyi tanító 600 frt és 60 frt lakbér, Schaar Vilmos 550 frt évi fizetéssel foglalták el a két tanítói állást. 1875-ben ismét kiterjesztették az iskola működési körét, a mennyiben határozatba ment, hogy a leánynövendékek számára kézimunka-iskola állittatik fel, a melynek vezetésével pályázat eredményeként 1875 augusztus 16-án Schiller Berta kisasszonyt (500 frt évi díjjal) bízták meg, a ki is ezen idő óta ügyessége, szorgalma, tapintatos modora és ügybuzgósága által úgy a szülők, mint az iskolaszék és előljáróság teljes megelégedésére tölti be ezen állást, sőt később a kézimunka oktatásán kívül még az I. osztály vezetését is átvette és daczára külföldi származásának, a magyar nyelvet annyira elsajátította, hogy ezen nyelven hibátlanul képes előadni mindazon tantárgyakat, melyekre vállalkozott.

Az 1876-ik évben Rosenzweig tanító megbetegedvén, egy évig az iskola részéről teljes fizetésben részesült, daczára, hogy helyette

megbetegedése után azonnal Roth Ede vette át a IV. és V. osztálybeli tanulók oktatását, aki ezen idő óta maig is ezen két osztályt tanítja és pedig oly szép sikerrel, hogy a kezei közül kikerülő tanulók a felsőbb iskolákban tanulótársaik közül előnyösen kiválnak. 1877-ben Schaar Vilmos tanító lépett ki az iskola kötelékéből, utána Stier Ignác jött, aki maig is a II. és III. osztálybeli tanulók oktatása és nevelése körül szerez magának nem közönséges érdemeket és daczára, hogy anyanyelve szintén nem magyar, hazai nyelvünkön teljesen kifogástalanul tanít és a két igen fontos osztály vezetésében a legszebb eredményeket képes felmutatni.

Hogy mennyire jó magyarok tanítóink, kitűnik abból, hogy a mosonyvármegyei közigazgatási bizottság által kitűzött jutalomdíjakat, a melyeket minden évben a megyebeli elemi iskolák tanítói közül a legjobb magyarok nyerik el, Roth Ede 2 ízben, Stier Ignác 1 ízben, és Schiller Berta is 1 ízben kapták meg. Megjegyzendő még az is, hogy a megye területén ezen iskola alkalmazta először a magyar nyelvet előadási nyelvként.

Hosszu ideig dr. Reich rabbi volt az iskola igazgatója, midőn pedig ő 1884-ben eltávozott Mosonból, az iskola igazgatását Roth Edére bízta a hitközség. Több ízben válságok közt is szenvedett az iskola, a mennyiben fentartása oly nagy anyagi áldozatot követelt, mely egyáltalában nem állott arányban a befolyt tandíjakkal és azért az 1877-ik évben indítványozta is több előjárósági tag az iskola feloszlatását, a mi fölött hosszas és komoly okokban bővelkedő vita fejlődött ki és a végeredmény mégis csak az volt, hogy összetartó erővel a hitközség újabb áldozatra határozta el magát és az iskolát nem oszlatta föl. 1878-ban ismét oly szomorú viszonyok közt tengődött az iskola, hogy ennek következtében indítványt tétetett egyik tanító elbocsátása tárgyában és akkor is hosszas és meggondolt vita után Haan Adolf elnöklete alatt az előjáróság előkelő és nemes gondolkozásmódjának adta tanujelét, midőn újabb és még nagyobb anyagi áldozatok árán az iskolát kezelése alatt fentartotta.

Az iskola beléletére vonatkozó adatok közül felemlitem, hogy 1880. óta egy iskolai takarékpénztárunk is van, melynek tőkéje körülbeül 5000 frtot tesz, hogy a tanítók és az iskolaszék a törvényben előírt rendes havi gyűléseiket pontosan megtartják, az iskolaszéki tagok közül hetenkint 1—1 az iskolát látogatja és tapasztalatairól mindig az iskolaszéknek referál, a tanfelügyelő pedig évenként 3—4-szer szokta az iskolát meglátogatni. A bibliát magyarra fordítják és minden szombaton d. e. istentisztelet tartatik az összes tanítók felügyelete alatt. Roth Ede tanító a m.-óvári négy

osztályu piarista gimnáziumba járó izr. tanulókat vallástanra oktatja. Megemlíthetem ezen fölül, hogy egy róm. kath. leánynövendék is látogatta az iskolát, hogy a tandíj 2 frt havonta, amely azonban szegényebb tanulóknál felére, sőt negyedére is leszállítottatik, a teljesen szegények pedig tandíjmentesek, hogy az ismétlő iskolában az iparos tanoncok kellő oktatásban részesülnek.

Az iskola vagyonára még a következő adatokat sikerült összegyűjtenem. Az átlagos évi költségvetés szerint a kiadás 1800 és 2000 frt közt váltakozik, a melyre a tandíjakból oly csekély összeg folyik be, hogy a hitközség saját pénztárából a hiányt 600—700 frt erejéig kénytelen fedezni. Természetes, kezdetben kevesebb lévén a költség, a hitközség is kevesebb összeggel járult az iskola kiadásaihoz, sőt volt idő, midőn a bevételek fedezték a kiadást és az 1867-iki évben 60 frttal járult először a hitközség az iskolai kiadásokhoz; később 120 frt, majd 450 frttal, míg a 600 frt majdnem állandó segély maradt. És ennek daczára csakis egy ízben sikerült és pedig az 1874/75-iki tanévben az izr. országos iskolaalapból 250 frtnyi segélyt nyerni, mely daczára több ízbeni kérelmünknek, nem ismételtetett.

Ily körülmények között nehéz küzdelmekkel tartotta fenn magát az iskola, de annál nagyobb érdeme ez a már elősorolt férfiaknak, a kik a fokozatos fejlesztésben nem fáradtak ki, hanem minden erejüket megfeszítve arra törekedtek, hogy egy jó, alapos és minden igényeknek megfelelő iskolát teremtsenek a mosonyi izr. gyermekek részére, mely törekvésüket fényes siker koronázta; a miből az a tanulság, hogy az erős akarat minden akadályon képes győzedelmeskedni.

Az abauj-szántói izr. iskola monográfiája.

Irta

Lövy Izidor

igazgató-tanító

I. FEJEZET.

Az abauj-szántói izr. hitközség, valamint iskolája is egyike a legrégibbeknek a hazában, mert századok előtt itt már virágzó hitközség volt. Régisége mellett tanuskodik első sorban temetője, melynek fele részét sirok foglalják el, ezek között 100 évnél idősebbek. De ezen temetővel szemben van egy még régibb, nagy terjedelmű, immár egészen sirokkal telt temetője, melybe már több mint 100 éve, hogy nem temetnek. Tanuskodik régisége mellett 100 évnél idősebb temploma, mely a régi helyén épült s most egy egész ujnak fog helyet adni. Tanuskodik végre a Chevra Kadischa egylete, melynek első jegyzőkönyve 105 évvel ezelőtt vétetett fel. Mennyire előhaladott lehetett már akkor a hitközség fejlődése, mikor az egylete is már 96 tagot számlált?

Mikor keletkezett iskolája? erről semmi biztos adat vagy okmány nincs, csak annyit tudni, hogy a legöregebb tagok már ebbe az iskolába jártak és a héber tárgyakon kívül magyarul és németül is tanultak írni és olvasni. Biztosabb adatok csak a 30-as és a 40-es évekből vannak, a mikor itt már meggyeszte hires zsidó iskola volt, melybe keresztény gyermekek is jártak. Az akkori iskola egy bérházban volt és három tanítója közül az egyik ref. vallású, ki Sárospatakon theológiát végzett, a szabadságharcz lezajlása után pedig ref. lelkésznek ment s mint ilyen működik ma is Zemplénmegye egyik községében. Vele Rosenmayer Abrahám és Weisz Henrik működtek egészen a szabadságharcz kitöréséig. Ekkor a tanítók a kathedrát a harcmezővel cserélték fel, hogy meghaljanak a hazáért és a Kassa előtti csatáért (Schlick ellen) a többi hazafiakéval az ő vérök is áztatta.

Az iskola akkor bezárult és szünetelt egészen 1853-ig, a mikor Bach kormányzata alatt „Főelemi iskola” czímmel újból feltámadott négy tanítóval és 168 gyermekkel. A hitközség akkori tudós, messze földön híres főabbija, Lipschitz Náthán tudós volt, ki világraszóló mély talmudtudománya mellett a világi tudományokat is ápolta. Ennélfogva barátja volt a tanítóknak és az iskolának, melyet haláláig vezetett. Az ő székét fia, Lipschitz Lipót jelenleg is működő főrabbi foglalta el, kinek hire nemcsak a hazában, hanem ennek határain túl egész Európában elterjedt és mint talmudkapacitás a külföldi korifeusoktól is el van ismerve, e mellett mély világi tudományok felett is rendelkezik. Aranytiszta jellem, nemes lélek, a tanítók lelkes barátja, fáradhatatlan buzgalommal munkált az iskola felvirágzásán és sokban hozzájárult, hogy a hitközség és tanítók között a viszony a legbensőbb lett.

II. FEJEZET.

Az 1868. évi iskolatörvény tehát itt már virágzó iskolát talált, melyben csak az a változás állott be, hogy négy tanító helyett csak három működött, mert a hitközség négy tanítót már nem birt fentartani. E körülmény daczára az iskola mindig gyarapodott. Iskolaszerekkel a jótékonyságáról híres Teitlbaum Emanuel látta el dúsan, ajándékozván neki nagy glóbuszt, földabroszokat, természetrajzi ábrákat és igen szép ásványgyűjteményt. Csak iskolai könyvtára hiányzott még, melynek beszerzésére Dr. Widder Bertalan iskolaszéki elnök és Hamburger Ignácz tanító, Lichtenfeld Jakab és Maislis Rafael tanítók támogatása mellett 500 forintot gyűjtöttek. Ezen a pénzen fényes könyvtárt rendeztek be.

1889-ben Lichtenfeld Jakab nyugalomba lépven, Lövy Izidor vette át az iskola igazgatását. Ekkor új aera kezdődött az iskolában. Ismét 4 tanító alkalmaztatott, egy azonban kizárólag a héber tantárgyakra. Ekkor állapította meg az iskolaszék az új tantervet, a szorgalmi évre eső szünnapokat, a heti tanórák számát, Lövy Izidor előzetesen benyújtott memoranduma alapján.

Az új tanrend megalkotása sok dolgot adott a tanítótestületnek, mert a héber tantárgyak tanítója a II. osztálytól kezdve az összes osztályok héber oktatására köteleztetvén, természetesen oly időre estek órái, midőn az osztálytanító más osztályban volt elfoglalva. Ezen intézkedés természetesen a szakrendszert vontamaga után és még azon kellemetlenséggel is járt, hogy — az iskola vegyes lévén — miglen az egyik osztályban, a hol reggel 8—10-ig

tanított, (két óra vétetett naponként a héber tantárgyakra minden osztályban) a leányok csak 10 órakor jöttek iskolába, más osztályból már akkor hazamentek. Azonban ilyen körülmények között másképpen intézkedni lehetetlen volt.

De más tekintetben is korszakalkotó volt az 1889. év az iskolára és a tanítóra nézve egyaránt. A tandíj, az iskola majdnem egyedüli jövedelme ugyanis oly rendetlenül folyt be azelőtt, hogy a tanítók hónapokig sem kaptak fizetést s csak nagy ritkán bírtak fizetés fejében 1-2 forintot kapni, minek folytán adósságokba verték magukat és nyomoruk végtelen volt. Ekkor a minden szép és nemesért lelkesülő hitközségi elnök, Engel Zsigmond, támogatva fenkölt gondolkozásu Lipschitz Lipót főrabbi és Dr. Widder Bertalan isksz. elnök által, nem kis küzdelmekkel a gabellát 50%-kal felemelte, a miből a tanítók követelései teljesen kifizettettek és a tandíj behajtására nézve szigorú határozatokat hoztak, a melyeket az időközben hitk. elnökké lett Zimmermann Lipót — ki jelenleg is a hitközség élén van — a tanítók és iskola páratlan lelkes barátja, nagy buzgalommal végre is hajtott, úgy hogy azóta a tanítók pontosan kapják fizetésöket. Pedig ez ugy a tanító, mint az iskolára életbevágó fontos kérdés. Zimmermann Lipót azonban ennél még nem állapodott meg, hanem minden alkalmat megragadott és megragad ma is, hogy az iskola gyarapodását előmozdítsa s nem kimél mellette sem áldozatot, sem fáradságot. Többek között szép tornahelyiségünket saját költségén befásíttatta. A tanítók iránt minden alkalommal tanusított vonzalma nagyban hozzájárult ahhoz is, hogy társadalmi állásuk alatta folyton emelkedik, úgy hogy a tanító otthon érzi magát hitközségében. Vajha adna az ég sok ily lelkes tanügybarátot felekezetünknek!

III. FEJEZET.

Az iskola — mint említve volt — vegyes, hat évfolyam, illetve osztályból áll; 190 gyermek látogatja, kiknek 25%-a tandíjmentes szegény. A tandíjknál öt fizetési fokozat van, u. i. 24, 20, 16, 12, 8 frt évenként, mely tíz egyenlő részletben szedetik be, hogy a nagy szünidő 2 hónapjára beszédés ne essék. Ezen kívül azon hitközségi tagok, kik tanköteles gyermekkel nem bírnak, kultus-adójuk 40%-át fizetik iskolaadó czímen. A négy tanteremből álló iskola a hitközség tulajdonát képezi, ezen kívül azonban semmi vagyonnal, vagy iskolajövedelemmel nem bír. A tantermekben az I., II. és III. osztály külön és a IV., V. VI. osztály együtt tanít-

tatott, e beosztás azonban czélszerűnek nem bizonyulván, a folyó tanév elején úgy osztatott be, hogy az I. és II. osztály külön taníttatik. — A tannyelv magyar, a biblia azonban német nyelven taníttatik. Az előadás a téli hónapokban 8—12-ig és 2—4-ig, a nyári hónapokban pedig 8—11-ig és 2—5-ig tart. A tanórák közül naponta 2 a bibliaoktatásra fordíttatik, a mely idő alatt a leányok kézimunkára mennek. E két órán kívül az alsó osztályokban még egy óra fordíttatik a héberolvasásra és imafordításra, a mi magyar nyelven eszközöltetik. Az ugynevezett hittan és bibliai történetre hetenként 2 óra fordíttatik.

A vallási tantárgyak tanterve a következő:

- I. osztály: megtanulnak a gyermekek folyékonyan olvasni és a fiuk a bibliából **בראשית** szidrá, ezen kívül hálamondatokat magyarra fordítani, a mit a leányok is tanulnak.
- II. osztály: Mózes I. könyvét **ויי**-ig; folyékony olvasás, hálamondatok, rövid imák fordítása magyarul.
- III. osztály: **ויי**-tól a II. könyv végeig, imafordítás, bibliatörténet Mózesig.
- IV. osztály: Mózes III. és IV. könyve, imafordítás, bibliatörténet Mózes haláláig.
- V. VI. osztály: Mózes V. könyve és az egész Tóra ismétlése, ima-fordítás. Bibliatörténet: az első templomlerombolásig, az ünnepek magyarázata.

A vallási érzület fejlesztése czéljából szombatonként külön isteni tisztelet tartatik, mely alkalommal felváltva más-más tanító tart előadást a heti szidrából.

A héber tantárgyak bővebb oktatásáról egy „Talmud-Tóra” iskola gondoskodik, melynek főtantárgya a talmud és a próféták. Ezt nagyjából az iskolából már kikerült gyermekek látogatják, de az iskolával semmi összeköttetésben nincs. Ezt külön „Talmud-Tóra-egylet” tartja fenn.

Az iskola felszerelése, már említettem, Teitlbaum Emanuel nagylelkű adománya folytán kielégítő.

Egyes szünnapok év közben: Minden vasárnap délután, minden böjtnap és félünnep délutánja, ros hasonokor 4 nap, jom kipurkor 2 nap, szukoth ünnep alkalmával 10 nap, peszachkor 9 nap, schwuoth 2 és fél nap, purimkor 3 nap és chanuka ünnepre 1 nap.

Legjobban örülnek azonban a gyermekek **שבט** 15-ének, mert évek hosszu sora óta Zimmermann Lipót hitk. elnök e napon egész halom nyalánkságot osztat ki közöttük. Ez különben a tanító-

testületnek is ünnepe, mert ez nap délután id. Blau Mór házába vonulnak, a hol gazdagon terített asztal várja őket. Nevezetes napja ez a családnak, melyet még a ház megalapítója, néhai Blau Hermann ünnepnek rendelt és fia által nagy kegyelettel megtartatik. Még egy más szokást is örökölt jótékonyága és nemeslelkűségéről megyeszerte hires bold. atyjától. Csekély ugyan, de érdemes felemlíteni. Ez abból áll, hogy minden peszach előnapján a tanítók ünnepre szép pipával és hozzávaló finom dohánynyal látatnak el. A mi élénken mutatja, mily barátja ez a család az iskolának és a tanítóknak.

A szegény gyermekek felruházására Hamburger Ignázt, Wittmann Miksa és Lichtenfeld Jakab tanítók buzgólkodásai folytán 1875-ben egy „Malbisch Árumin“ egyesület alakult, mely azóta gyarapodva, áldásos működést fejt ki. Az egyesület fenkölt nemes lelkületű elnöke, Engel Zsigmond, ki alapítása óta az egyesület élén áll és fáradhatatlan tevékenységet fejt ki a szegény gyermekek érdekében, úgy hogy lehetővé vált évenként 30—40 gyermeket meleg téli ruhával és tankönyvekkel ellátni Legjobban jellemzi őt, hogy valahányszor a tanítók a ruhákat szükségű gyermekeket összeírták, kijelentette, hogy ne törődjenek a pénzzel, csak írják össze mindazt, a mire szükség van, a hiányzó pénzt sajátjából fedezendi. Tevékenyen és fáradhatatlan buzgalommal támogatja őt a nemes czél érdekében az egyesület pénztárosa, Lövy Izidor és Hamburger Ignázt, ki gazdag tapasztalataival nagy szolgálatot tesz az egyesületnek. Az egyesület jóltevői : első sorban Teitlbaum Salamon, ki a város minden felekezeti szegényeinek és árváinak valódi atyja s az egyesület évenként 60—80 frttal támogatja, éppúgy Zimmermann Lipót hitk. elnök és épp oly nemes lelkületű fiai Jenő és Jakab, kik áldozatkészségökben nem ismernek határt ; Id. Blau Mór tetemes pénzbeli áldozatán kívül a felruházandó gyermekeket sipkákkal téli meleg nyakkendőkkel, a leányokat pedig fejre való kendőkkel látja el. Ezek a vallás- és közoktatásügyi minisztertől is nyertek már elismerő köszönetet. Odaadó pártfogói még a szegény árváknak : Főt. Lipschitz Lipót, Dr. Widder Bertalan megyei főorvos, isksz. elnök, Flegman Sámuel, Blau Jakab, Grosz József, Grosz Hermann, Deszberg Hermann és több derék hitközségi tag.

IV. FEJEZET.

A hitközség előjárósági tagjai: Zimmermann Lipót elnök, Grosz Hermann és Flegman Sámuel alelnökök, Hartmann Ignácz pénztárnok, Benedik Márton templomelőjáró, Engel Zsigmond, Blau Jakab, Deszberg Hermann, Zimmermann Jenő, Arje Ady, Goldstein Sámuel, Roth Pinkasz, Seitner József és Schwartz Dávid. Az iskolaszék tagjai: Dr. Widder Bertalan elnök, Főt. Lipschitz Lipót főrabbi, Arje Ady pénztárnok, Groszmann József, Rosenberg A. L., Deszberg Hermann, Blau Jakab, Schwartz Ignácz, Grosz Lázár és Engel Zsigmond.

Dr. Widder Bertalan, ki már 20 év óta elnöke az iskolának, minden kínálkozó alkalmat felhasznál, hogy az iskola virágzását, a tanítók érdekeit előmozdítsa. Az iskolát gyakran látogatja és roppant elfoglaltsága dacára sokszor órákig hallgatja az előadást s nem egy talpraesett észrevétellel gazdagítja már a tanítók tapasztalatait. A mily szigorúan megkívánja, hogy a tanító kötelelességeit teljesítse, épp oly nemes hévvel kel sikra a tanító védelmére, ha kívülről megtámadják őt.

A rabbi viszonya az iskola és a tanítókhoz a lehető legjobb. Tán soha rabbi oly nagy befolyást nem gyakorolt hitközsége tagjaira, mint Lipschitz Lipót. Nagy ihlettséggel, mint egy felsőbb lényhez tekint fel hozzá mindenki, mert tudják, hogy páratlan mély talmudtudománya és világbölcsessége mellett, ritka, önzetlen, nemes sziv lüktet benne, az egész földön nagy kapacitásnak van elismerve. E nagy befolyását mindig érvényre juttatja a tanítók érdekében. Ő a tanítóknak nem előjárója, hanem szerető atya, nagylelkű barátja s nem egy vihart háritott már el, mely őket fenyegette.

Midőn az orsz. orth. közvetítő iroda ideiglenes vezetését átvette, elborzadt a sok pertől, mely az országban a hitközség és tanítók között pusztit s a miniszterium részéről véleményadás végett hozzá áttétettek. Felszólította akkor e sorok íróját, hogy az „Értesítő” útján szólítsa fel a tanítókat, hogy hozzá forduljanak bizalmasan, ha valami bajok van, ő érdekekben mindent el fog követni az illető hitközségnél, úgy hogy a pörlekedésre nem lesz többé ok. Ha minden rabbi ilyen volna tanítójával szemben, be sok keserűségtől kiméltetnék meg!

Az iskolában működött tanítóknak nevei: Rosenmayer, Glattstein Bernát, Ziffer József, Stern Dávid, Goldberger, Weisz Henrik,

Lövy Izrael, Margerethen, Stern Jónás, Wittmann Miksa, Sorger József, Groszmann Adolf, Lichtenfeld Miksa.

A jelenlegi tanítótestület igazgatója Lövy Izidor, a tanítói pályán 28, helyben 7 év óta működik. Hamburger Ignácz 30 éves tanító, helyben van 20 év óta; Maislis Rafael tanításkodásának 15 éve közül a helybelire esik 12. Klein J. H. héber tanító 1 év óta működik.

A tanítók közül Lövy Izidor foglalkozik irodalmilag és több társadalmi és szakezikkre jelent meg a „Magyar Zsidó Szemlében“, „Az Izr. Tanügyi Értesítőben“ A „vallás fejlesztéséről“ Miskolczon és Egerben tartott felolvasásai 3 cikkben jelentek meg; a „Nemzetben“, „Pesti Naplóban“ és más szaklapokban szintén jelentek meg cikkei. Az iskolaszék és a hitközség jegyzője.

Tanítói fizetések 450—550 frt, lakbérilletményt kettő kap 50—50 frtjával. A tanítók fizetnek gabellát, de biztos kilátás van reá, hogy ezen adó alól az előjáróság fel fogja őket menteni.

A kir. megyei tanfelügyelő 8 év alatt egyszer látogatta meg az iskolát.

Az egri izr. iskola monográfiája.

A hitközségi előljáróság megbízásából

írta

Lakner Mór

igazgató-tanító.

I. FEJEZET.

Az iskola alapítása.

Az egri izr. elemi iskola 1856-ban alapított. Azok közül, kik az iskola létrejöttén buzgón fáradoztak, különösen három férfi érdemli meg, hogy nevök mint az iskola megalapítói megörökíttessék, névszerint: Schwartz István, akkori hitközségi elnök; Dr. Schönberger Soma, akkor is iskolaszéki elnök és Détsy Mór. E három közül már kettőt ragadott ki a halál az élők sorából. Csak Dr. Schönberger Somát tartotta fenn a jóságos gondviselés, ki még jelenleg is mint iskolaszéki elnök áldásdusan működik.

Az iskola 3 osztálylyal nyílt meg, de már 1859-ben a „Helytartóság” részéről kibocsátott rendelettel négyosztályu „főelemi iskolává” bővült, melyben már akkor is négy férfitanító és egy női kézimunka-tanítónő volt alkalmazva. — A fentartási költségek kezdettől fogva részint a befizetett tandíjak által, de nagyobb részt a hitközségi pénztárból fedeztettek. — Az iskola 8 éven át egy alkalmas bérházban volt elhelyezve. — 1863-ban a község Grünbaum József akkori hitk. elnök vezetése alatt saját telkén egy szép új iskolaépületet emelt, négy tágas tanteremmel.

II. FEJEZET.

Az iskola 82 tanulóval nyílt meg. A tanítási nyelv kezdetben részint magyar, részint német volt. Így a bibliát németre fordították, a beszéd- és értelemgyakorlatot azonban magyarul adták elő. Meg-

jegyzendő, hogy az ötvenes években az akkori előljárásának nem csekély küzdelmébe került, hogy iskolájában a hazai nyelv tanítását a hatósággal szemben megvédje. Kiváltképp Dr. Haas Mihály akkor ker. főigazgató, valahányszor az iskolát meglátogatta, a magyar nyelv tanítása miatt dorgáló szavakat használt. „Wozu brauchen Sie diese „Kuchelsprache“ (!) ? Sie sind Kaufleute und als solche sollten Sie nur die deutsche Sprache pflegen!“ Vizsgákat évente kétszer tartottak (félévi és zárvizsgát.) A még abbeli időből származó magyar, héber és német ugynevezett „próbairások“ diszes kötésben mind máig megvannak.

A hetenkinti tanórák száma 32 volt; ezekből 12 óra a magyar, 12 a héber és 8 óra a német tantárgyak tanítására fordított. A nagy szünet a nagy ünnepek idején (szeptemb. végén, októberben) tartották.

1868-ban, az új népoktatási törvény életbeléptetésekor a városi hatóság azon ajánlatot tette a hitközségnek, hogy iskoláját adja át a városnak, hogy azt a városi iskolákkal együtt felekezetnélküli iskolává alakítsa át. Az izr. hitközség előljárásága a város részéről tett ajánlatot tanácskozás tárgyává tévén, az iskolaszék Dr. Schönberger Soma székelnök indítványára el nem fogadta — az előljáróság pedig Kohn Illés elnöklete alatt hozzájárult az iskolaszék javaslatához. Ezen határozatot azzal indokolta, hogy nemcsak felekezeti szempontból akarja jövő nemzedékeinek felekezeti nevelését úgy mint eddig gondos ápolásban részesíteni, hanem miután az iskola minden tekintetben a megye legjelesebb iskolái közé tartozik, a hitközség annak fentartására jövőben is szívesen áldozni kész.

III. FEJEZET.

Az iskola jelenlegi belszervezete.

Az iskola jelenleg négy külön tanerővel (3 férfi- és 1 női tanító) ellátott négy (vegyes) osztályból áll, minden egyes osztály külön teremben. Azonkívül egy női kézimunka-tanítónő is van alkalmazva. A tanítási nyelv kizárólagosan a magyar. A hetenkinti tanórák száma az I. osztályban 20, a II. osztályban 23, a III. és IV. osztályban 25. Az ének és a rajz a III. és IV. osztályban (het. 2 óra) és a kötelezett tantárgyak közé tartozik. A német olvasás csak a III. és IV. osztályban (hetenk. 2 óra) taníttatik. — Az iskola a szükséges fali olvasótablákkal, rajztablákkal, térképekkel, földgömbbel, telluriummal, szemléltető tablakkal kellőképen el van látva. Van azonkívül 168 kötetből álló könyvtára, mely nagyobb részt ifjúsági iratokat tartalmaz. — 1887-ben egy „Szegény tanulókat felruházó egyesület“

alakult, mely minden évben legalább 12 szegény fiugyermeket lát el téli ruhával. Az egyesületnek most 150 tagja van. A szegény leánytanulókat az izr. nőegylet ruházza fel.

A hitoktatás.

A hittani tantárgyak osztályonként következőképen vannak felosztva: Az I. osztályban: Hittan és bibl. tört. (a világ teremtésétől Ábrahámig) hetenk. 6 óra; a II. oszt. bibl. eredeti szövegben (Mózes I. k. 8 fejezet) hittan és bibl. tört. (Ábrahámától Mózesig) az imafordítással együtt hetenk. 8 óra; a III. osztályban ugyanazon tantárgyak (Mózes I. és II. k. 14 fejezet bibl. tört. a 10 ige, az izraeliták a pusztában); a IV-ben (II. III. IV. és V. Mózes k. 26 fejez. bibl. tört. Mózes haláláig, a 13 hitezikk és azok magyarázata) az imafordítással együtt hetenk. 8—8 órában.

Szombat és ünnepnapokon nyilvános isteni tisztelet tartatik, mely alkalommal a tanítók felváltva magyarázzák meg a tanulóknak az illető heti szakaszt.

A hitközség azonkívül városunk összes iskoláiban gondoskodik a hittanításról. E hitoktatást a lelkész és a tanítók végzik.

IV. FEJEZET.

A tantervet és a tanrendet a tanév elején a tanítótestület az egész évre állapítja meg és az iskolaszéknek jóváhagyás végett benyújtja. A tanrendet a község kinyomatja és minden tanuló 1—1 példányt kap belőle.

A tanítótestület havonként a tanügy általános érdekeit tárgyaló értekezleteket tart.

Az iskolaszéki tagokon kívül a megye tanfelügyelője is legalább évenként egyszer meglátogatja iskolánkat.

Az utolsó iskolaévben az I. osztályt 82, a II-at 64, a III-at 62 és a IV-et 54 tanuló látogatta (összesen 262.) A tandíj az I. oszt. 80 kr. a II-ban 1 frt, a III-ban 1 frt 20 kr. és a IV-ben 1 frt 40 kr. havonta. A tanulók 40% tandíjmentes.

V. FEJEZET.

Az iskola vagyona és egyéb állapota.

Az iskola fentartása évente 4200 frtba kerül. Ezen összeg részint a község pénztárából, (2200 frt) részint a befolyó tandíjakból, (1800 frt) részint pedig az adóhivatal által behajtott iskolaadóból

(200 frt) fedeztetik. A hitközség összes költségvetése 13000 frt. Az iskola fennállása óta semmiféle, sem állami, sem másféle segélyben nem részesült. 1893-ban *Klein* Ábrahámné bold. férje emlékét megörökítendő 100 frtnyi alapítványt tett iskolánk részére.

Az iskolaépület egy népes utczában, a belváros közepén épült 1863-ban, egy szép tágas, befásított udvarban, mely vasrácsosozattal van ellátva. Ugyanez udvarban van a templom is. Az iskolaépület a hitközség tulajdonát képezi. Becsértéke : 10200 frt. A tantermek tágasak és kellő világossággal bírnak. Egy előljárósági határozat folytán minden osztály Feiwele-féle vaspadokkal fog beburkoltatni és pedig fokozatosan minden évben 1—1 osztály. E tanévben a IV. osztály kapott ilyen vaspadokat.

VI. FEJEZET.

Az iskola előljárósága és tanítói.

- a) A hitközség előljárósága: elnök : *Preszler* Ferencz ; alelnök : *Kánitz* Dezső (mindkettő egykor ezen iskolának növendékei) ; ellenőr : *Spieler* Ferencz ; pénztáros : ifj. *Breuer* Mór ; gondnokok : *Rosenberg* József és *Salamon* Miksa ; előljárósági tagok : Dr. *Schönberger* Soma, *Kohn* Jakab, *Braun* József, *Czeisler* Zsigmond és *Greiner* Arnold.
- b) Az iskolaszék : Dr. *Schönberger* Soma, kevés megszakítással az iskola alapítása óta elnök ; Dr. *Schwarz* Miksa rabbi alelnök ; *Rotschild* Ármin gondnok ; továbbá : *Greiner* Arnold, *Roth* Zsigmond, *Hoffmann* Sándor, Dr. *Schwarcz* Sándor ügyvéd, ifj. *Fischer* Mór iskolaszéki tagok.
- c) A tanítótestület tagjai : *Lakner* Mór igazgató (működik 1855 óta) ; *Müller* Lázár (működik 1861 óta) ; *Weisz* Soma (működik 1880 óta) ; *Foldes-Czigler* Teréz (működik 1882 óta) ; *Jólesz-Lakner* Johanna (működik 1857 óta) ; a női kézimunkák tanítónője.

Irodalmilag működik : *Lakner* Mór (1892-ben megjelent önálló munkája ; „A népiskola reformja“), *Weisz* Soma az Egerben megjelenő „Hevesvármegyei Lap“ munkatársa.

A férfitanítók évi fizetése 700—700 frt, az egyik női tanítóé 600 frt ; a kézimunka tanítónőé 400 frt ; a legutolsó évi vizsgánál 420 db az iskola leány növendékei által készített kézimunka volt kiállítva.

Az iskolából országszerte ismeretes férfiak is kerültek ki.

Ezek közül elemlitendők : Dr. *Szegő* Kálmán nevezetes gyermekorvos Budapesten ; *Radó* Vilmos képző-intézeti tanár Budapesten ; *Csillagh* Mór tanár és költő ; *Bródy* Sándor író ; *Czigler* Ignácz tanár ; *Aranyosi* Miksa polgári és keresk. iskolának igazgatója és tulajdonosa Budapesten stb.

Az iskola egykori jelesebb tanítói :

Dr. *Schönberger* Lázár ; *Knöpfler* Lipót, *Deutsch* Soma és *Hahn* Vilmos.

A soproni izr. népiskola monográfiája.

Közzli :

a tanító-testület.

1. FEJEZET.

A soproni izr. népiskola keletkezése és fejlődése.

A soproni izr. népiskola belső ügyeiről mindeddig csak igen kevés adat jutott az érdeklődő körök tudomására.

Nagyon eltérnénk tulajdonképeni célunktól, ha ezen, a be nem avatottak előtt bizonyára visszásnak látszó körülmény okát az olvasó tudomására akarnók hozni. Mulasztásainkat helyrehozandó, élünk az alkalommal és ime közöljük iskolánk fejlődésének fázisait és ismertetjük jelenlegi állapotát.

Iskolánk valami nagy multtal nem dicsekedhetik. Hisz köztudomású tény, hogy Sopron a sötét századok idején, a melyekre ma oly készséggel boritjuk a feledés fátyolát, a zsidókat nem tűrte meg, hanem kiűzte falai közül. Tudós főrabbink,¹⁾ dr. Pollák Miksa urnak szivességéből a következőket közölhetjük :

A mult században a zsidónak Sopronban nem hogy lakni, de meghálni sem volt szabad. E század első negyedének vége táján a városi tanács ellenkezése daczára a helytartóság megengedi néhány kiváltságos zsidó családnak a Sopronban való letelepedést. Ezen családok „Türt Zsidók“ (Tolerierte Juden) elnevezés alatt vannak az idevonatkozó régi okiratokban feltüntetve. Ezen családoknál 1848 előtt bold. Friedmann Mór, a későbbi budapesti nagyhírű főkantor foglalkozott magántanítással. A szabadságharez lezajlása után Sopronban tizennégy családból álló „Vallás társulatot (hivatalos néven „Religions-Genossenschaft“) találunk, a mely, daczára, hogy már annak idején Sopron sok jó iskolával dicsekedett, a felekezeti iskola szükséges voltáról áthatva lévén, még

¹⁾ A rabbi ur felkutatta Sopronmegye és Sopron sz. kir. városának levéltárait. Szorgos kutatásának eredményeként most rendezi sajtó alá a „Zsidók Története Sopronban“ czimű művét.

1852-ben a helytartóságtól engedélyt kér, hogy magániskolát nyithasson, mire nézve az engedélyt meg is nyerte. Sajnos, de éppen az első tanító egyénisége legkevésbé volt alkalmas arra, hogy a zsengeintézmény iránt bizalmat keltsen és a tanító iránt tiszteletet gerjeszsen, az állásnak pedig tekintélyt szerezzen. Stix Izsaiás, így hívták a boldogtalant, nem állott hivatása magaslatán. Fel is zudult ellene a közvélemény és a soproni zsidó „Vallás-társulat“ a politikai hatóságnál eme, a kellő ismeretek nélkül szükkölködő, valamint a növendékekkel durván bánó zugtanító eltávolíthatása iránt tesz lépéseket. A hivatott forum 1857-ben, az indokolt előterjesztés következtében, Stix elmozdítását el is rendelte. Ezen jelentéktelen és nemcsak a megörökítésre, de még a tanító névre sem méltó kartárs nevét és esetét főleg azért említjük fel, mert az ellene folytatott eljárásból azon tanulást merithetjük, hogy már abban a sokat gunyolt korban sem volt a tanító az iskolafentartók önkényének kiszolgáltatva.¹⁾ — Stix utódja Hirsch Meier vizsgázott tanító lett, kit a helytartóság állásában megerősített.

Fájdalom, hogy az idevonatkozó okmányok az utókor részére a hitközség irattárában meg nem őriztettek.

1857-ben Horschetzky Róbert elnök folyamodik, hogy a soproni zsidók, kik ez ideig a szomszédos német-kereszturi anyahitközséghez vannak bizonyos tekintetben kapcsolva, önálló hitközség szervezésére jogosíttassanak. E kérvény, — valószínűleg azért, mivel a zsidóság akkoriban csekély számarányánál fogva az önálló hitközséggel szemben támasztott igényeknek anyagi tekintetben meg nem felelhetett, — elintézést nem nyert.²⁾

1862-ben Zappert Miksa elnök fejt ki elismerésre méltó tevékenységet a számban és vagyonban mindinkább gyarapodó fiókhitközség intézményeinek fejlesztése körül és előkészíti a talajt a függetlenítés megvalósítására. — A magániskola ez időben válságos helyzetbe jutott, hol megszűnt, hol meg újra feltámadt halottaiból. Ezen válságos korszakban, hosszabb-rövidebb ideig *Oesterreicher*, *Troller* és mások működtek az iskolánál. A gyermekek tulnyomó része az itteni kitűnő hírnévnek örvendő keresztény iskolába járt, a vallásos oktatást pedig részint egyenként, részint csoportosan nyerték a helybeli kath. tanítóképzőt látogató izraelita jelöltektől, közvet-

¹⁾ A zsidó tanítók helyzete, állandósításuk és járandóságuk csonkithatatlansága tekintetében, a Bach-korszakban sokkal kedvezőbb volt, mint az 1860—1878-iki években. Szerk.

²⁾ Eddig a főrabbi ur adatai.

lenül az alkotmányos korszak beállta előtt két képesített tanító foglalkozik helyben magántanítással. Ezek egyenesen a szülőkkel állapodtak meg a tanítás anyagára és idejére, de a fizetendő tandíjra nézve is. Ezek a tanítók sem egymással, sem pedig a községgel mint testülettel összeköttetésben nem állottak. Ellenőrzéstki sem gyakorolt. Korlátlan tanszabadság uralkodott. Ezen tanítók egyike egy derék, jámbor öreg ur, ki a héber tudományokban való mély avatottsága, valamint ritka becsületessége miatt az egész vidéken köztiszteletnek örvend, most is itt él, a tanítóskodással azonban már 1867-ben végkép felhagyott. Megjegyzem még, hogy *Kohn* Jakab ur a soproni ev. lyceumnál mint vallástanító is szerepelt. A másik tanítót, Roth Ignácot, ki a soproni képző-intézet látogatása után ugyanitt képesítést is nyert, a hitközség 1867-ben, mikor iskoláját szervezte, rendes tanítói minőségben alkalmazta, a hol az 1880. évben hirtelen bekövetkezett haláláig dicséretes ügybuzgalommal működött.

Az 1867. év forduló pontot képez a soproni zsidóság hitközségi életében. Ekkor ugyanis az erélyes *Abeles* Gottfried állott a község élére. Ezt lelkesen és odaadással támogatják *Meller* Miksa, *Steiner* Ignácz, *Steinhof* Lipót, *Pollák* Lévi, *Pollák* Salamon és még többen. Lázás tevékenység indul meg az egész vonalon. A község lerázza a gyámság nyögét, önállóságot nyer. Megválasztja a nagy talmudikus tudománya révén ismert *Alt* Lázárt, jelenleg kaboldi rabbit lelkipásztorává, temetőt rendez be, iskolát állít, noha primitív felszereléssel és bérelt helyiségben, de mégis megveti vele a mai modern intézmény alapját. Az iskola adminisztrációjára és gondozására ügyet vetve, külön bizottságot alakít. A bizottság tagjai „Direktor” címet viseltek.

Nem sokára ez után már második tanító is nyer alkalmazást *Eliás* Miksa személyében, kivel alább bővebben fogunk megismerkedni. *Abeles* azonban eddig felsorolt érdemeire feltűzi a koronát azon fontos vívmánya által, hogy a városi közpénztárból állandó évi segélyt eszközölt ki az iskola számára. Csak így vált lehetővé, hogy az iskola nem csak biztos alapot nyert, de fokozatos fejlődésnek is indulhatott. Miután iskolánk keletkezése az alkotmányos korszak hajnali pirjának derengésével esik egybe, természetes, hogy az intézők törekvése is oda irányult, hogy az 1868-iki orsz. iskolai törvények kívánalmainak lehetőleg teljesen megfeleljen. A soproni zsidóság hazafias gondolkozásának fényes tanujeleként kötelességünknek ismerjük e helyen kiemelni, hogy a magyar nyelvnek már abban az időben azt a helyet jelölte ki a tantárgyak sorában, mely azt joggal megilleti. Hogy a már említett két tanító haza-

fias működése kellő sikerrel járjon, a soproni ev. tanítóképzőintézet növendékei is váltakozva be-be jártak a zsidó népiskolába és a községi pénztárból nyert illő díjazás fejében az iskolás gyermekeket a magyar szóra oktatták. A hitközség jegyzőkönyve e ténykörülmenyről a következőkben tesz említést: „A hitközség a képezde igazgatóságtól a magyar nyelv tanítására egy jelöltet kér kölcsön”. Ezen eljárásnak megvolt a kívánt sikere, mert az iskola növendékei a magyar nyelv elsajátításában oly szép haladást tettek, hogy *Hilótzky* Béla, Sopronmegye első kir. tanfelügyelője készítette érezte magát *Eliás* Miksa tanító részére dicsérő okmányt kiállítani. — Időközönként *Eliás* és *Rothon* kívül még egy harmadik tanító is működött, névszerint: *Sternfeld*, ki később kereskedői pályára lépett, majd *Roder*, *Neumann* és *Breuer* Mór, ki jelenleg jó hírnévnek örvendő gyakorló-orvos helyben. Valamint a tavaszi utófagyok dermesztő leheletükkel egy csapásra megsemmisítik a kertész összes reményeit, épp úgy tette tönkre a soproni isr. hitközség fejledező intézményeit azon nem eléggé kárhoztatandó eljárás, melyet a soproni hitsorsosok egy töredéke ez időtájt követett. Nem firtatjuk, vajjon sértett hiúság, avagy tán vakbuzgóság voltak-e a megindult mozgalom rugói, szomorú következményeiben a hitközség tagjainak összhangzatos működése megzavartatott. Kicsinyes okokból surlódások támadtak, a vizsály magva el volt hintve és felburjánzott az egyenetlenség dudvája. Az áldatlan perpatvarkodás ürügyéül állítólag a tervbe vett templomépítés körül felmerült nézeteltérések szolgáltak. A nézeteltérésből elkecsereedett harc támadt, mely a község kettészakadásával végződött. A többség status quo alapon maradt és megtartotta az iskola fölötti rendelkezési jogot. A kisebbség orthodox alapon szervezkedett. Így tehát Sopron zsidóságának is kijutott ama legkevésbé sem irigylendő dicsőségből, hogy a magyarországi zsidóság kebelében az időtájban beállott és a haladását annyira bénító pártokra szakadásban az első egyike lehetett. E meg hasonlást még ma is sinli a zsidóság, de akkor éppenséggel zsibbasztólag hatott összes intézményeire. Az iskola fejlődésében is pangás állott be. Az orthodox hitközség tagjai külön iskola felállításával próbálkoztak meg. Meg is mozdítottak minden követ, hogy a városi iskolasegély (subventió) egy részét elnyerjék, törekvéseiket azonban meghiusította *Ballagi* Károly kir. tanfelügyelő, ki kellő érzékkel birt annak megítélésére, hogy a subvenciónak a két hitközség között való megosztása esetén egy türehető iskola helyett — az anyagi erő elégtelensége folytán — két, folytonos zavarokkal küzködő rossz iskola fog előállni. Az ortho-

doxok tehát kénytelenek voltak kísérletezésképen egy tanítóval felállított iskolájukat feloszlalni. A status quo hitközség készséggel fogadta iskolájába az orthodox szülők gyermekeit, sőt tekintettel azon körülményre, hogy a városi pénztárból huzott subvenzió a soproni zsidóság összességének községi adójával bizonyos arányban áll, elég méltányos volt, hogy az orthodox hitközség által kiküldött négy tagnak az iskolaszékben helyet adjon. Az orthodox hitközség mindez ideig élt is ezen kedvezménnyel, úgy, hogy az iskolaszék tulajdonképpen vegyes bizottság, melynek tagjai azonban az iskola vezetése körül egyenlő jogokkal bírnak.

Noha iskolánk a szomorú szakadás következtében külsőleg nem gyarapodhatott mégis mint hitközségi intézmény erős és mély gyökereket vert, elannyira, hogy a közérdeklődés folyton feléje irányult. Záróvizsgáin a városi intelligencia, a polgármester, a középiskolai tanárok rendesen jelen voltak. Ballagi Károly referádája alapján Eliás Miksának, kit a hitközség időközben az igazgató-tanítói címmel ruházott fel, a közigazgatási bizottság a magyar nyelv tanítása körül szerzett érdemeinek méltatásául újólág elismerését nyilvánította. Időközben a két hitközség között dúló harcztot békülékenyebb hangulat váltotta fel. E mellett mind a két fél a szomszédos községekből még ma is folyton tartó, de akkor tömeges beköltözködések által, számban és jövedelemben tetemesen gyarapodott. A status quo hitközség körülbelül 30,000 frtnyi költséggel templomot épített. A templom építésének terve a már említett *Abel*-es, kivitele pedig *Steiner* Sámuel későbbi hitközségi elnök nevéhez fűződik. *Steiner* Sámuel máskülönben is hervadhatatlan érdemeket szerzett, mert a hitközségi alkalmazottaknak általán, de különösen a tanítók érdekeinek mindenkor lelkes szószólója és őszinte támogatója volt.

1880-ban Roth Ignácz elhalálozván, a hitközség, tekintettel, hogy a tanulók száma egyrésztől folyton növekedett, de meg másrészt azért, hogy a tanítás eredményét fokozza, két tanítói állásra hirdet pályázatot, melyek egyikét 500, másikat pedig 650 forintnyi törzsfizetéssel és 50 frtnyi ötödéves pótlékkal javadalmazza. Kitűnik ebből, hogy a soproni hitközség az ötödéves pótlék kedvezményének megadásában nem várta be a törvény kényszerítő parancsszavát, hanem jóval megelőzte azt. — Már 1882-ben *Dux* M. Áron hitk. elnöksége alatt újabb áldozatra szánja magát a hitközség. Szakit ugyanis az osztályok összevonásának eddig szükségből alkalmazott rendszerével, és 500 frttal szervezett negyedik tanítói állást szervez. Így nyerte el az iskola azt a megkívántató kelléket, mely szükséges

volt, hogy a tananyag feldolgozásánál a szükséges tanerők alkalmazása mellett, a biztos siker el ne maradjon. Mindazáltal még mindig folytonos megrázkódtatásnak volt kitéve iskolánk, mert most meg *Schlésinger* Samu tanító évközben állomásáról távozván, az általa vezetett osztálynak, ezen sajnos körülmény nagy hátrányára szolgált. Intézetünk rohamos fejlődésének és felvirágzásának kora az 1884. évtől 1890. évig terjedő időközre esik. Az iskola ez időszak elején oly otthont kapott, mely a tanulók akkori létszámának tökéletesen megfelelt. A hitközség a növendékek kézimunka tanításáról ipartanítónő alkalmazása által gondoskodott. A magyar nyelv tanítása ez időben oly serényen folyik, hogy *Szabó* Károly királyi tanácsos megyei tanfelügyelő a közigazgatási bizottsági ülésben, a Sopronmegye területén létező nem magyar tannyelvű iskolák között, a soproni izr. iskolát mondja a legkiválóbbnak. De a tanítás többi ágaiban is mindig meg volt a kívánatos eredmény, nevezetesen hű gondozás tárgyát képezte mindenkor a héber ismereteknek ápolása. És méltán, mert hiszen csak ez ad a zsidó iskolának létjogot! Buzdítás hiányában soha sem szűkölködött a tanítótestület. A hitközség lassan bár, de mégis fölemelte a tanítók fizetését, a társadalom pedig az erkölcsi elismeréssel nem fukarkodott. Hogy csak egy adatot említsünk, 1885-ben elhatározta a „Soproni Irodalmi Kör“, hogy a helybeli népiskolába járó s a magyar nyelvben előmenetelt tanusító tanulókat jutalomkönyvekkel fogja részesíteni. A kör kiküldöttjei, élükön *Bognár* Géza, törvényszéki ügyész, elnökkel, teljes két napot töltöttek iskolánk záróvizsgáin, melyeknek befejezte után csak azt fájlalta a körelnök, hogy nem részesíthet minden növendéket jutalomban, miután azt kivétel nélkül valamennyi megérdemelné.

Az 1888-ik év őszén az izr. országos tanító-egyesület „Győr-vidéki Köre“ Sopronban tartotta közgyűlését, melyen a hitközségi elnök és iskolaszéki tagokon kívül a helybeli összes magasabb tanintézetek képviselői megjelentek. Megtiszeltelte a zsidó tanítóságot *Szabó* Károly tanfelügyelő is, ki a gyűlés befejeztével az ott jelen volt tanítókat lakására meghívta, sőt még a vidékiek kalauzává szegődött és a helybeli állami tanintézetek berendezésével is megismertette őket. Le is róttá az orsz. izr. tanító-egyesület halálának adóját, midőn ezen őszinte tanítóbarátot tiszteletbeli tagjainak sorába megválasztotta. Mielőtt a letűnt időközről való beszámolásunkat berekesztenők, fel kell említenünk, hogy az 1894/95. tanév végén a többször említett veterán tanító, *Elias* Miksa, ki a soproni hitközséget 28 éven át mint tanító, hitközségi jegyző, középiskolai hitoktató és anyakönyvvezető rabbi-helyettes, mindezen minőségében

híven szolgálta, a megérdemlett nyugalomba vonult. Ez alkalommal a tanítótestület a maga részéről izléses keretbe foglalt, remek kaligrafiai körirattal diszitett albumot nyújtott át a távozonak, melyben az összes kartársak sikerült arcképei környezik az ősz mestert. A hitközség nem csekély dicséretére válik, hogy nevezettnek — az országos nyugdíj-alapból kiutalványozott 580 frtnyi összegen kívül — életfogytáig évi 350 frtot szavazott meg, sőt halála esetére még özvegyének is 200 forint évi segélyösszeget biztosított. Az iskolaszék a távozó tanító tiszteletére nagyszabású bucsu-ünnepélyt rendezett. A volt tanítványok értékes gyémántgyűrűt adtak át ősz mesterüknek emlékül. A hitközség ezenkívül, miután már előző alkalmakkal több ízben értékes ajándékokkal és emléktárgyakkal örvendeztette volt meg, nagyrabecsülésének olykép adott kifejezést, hogy a derék tanító nevére, „Eliás-díj“ czim alatt alapítványt tett, melynek értelmében azon tanulók, kik a héber és magyar nyelvben kiváló előmenetelt tanúsítanak, az évváró vizsgák alkalmával, ezen alapítvány kamataiból jutalom-könyvekkel láttatnak el. Megjegyzendő, hogy *Eliás* vizsgázott rabbi és a héber irodalomnak alapos ismerője.

II. FEJEZET.

Az iskola jelene és vagyoni állapota.

Bármely kulturális intézmény föllendülésének, virágzásának és tovább fejlődésének arányai csakis úgy mérlegelhetők és tüntethetők föl igazságosan, ha egyrésztől fennállásának idejét számitásba vesszük, másrészt annak a multban tanúsított fejlődési képességéből és jelenlegi állapotából következtetést vonunk jövőjére, párhuzamba állítván azt más hasonló intézmények fejlődésével és azoknak mostani színvonalával és egymáshoz viszonyítjuk a jövőben remélhető emelkedéseket. Ily szögpontra tekintve a soproni izr. elemi népiskola jelenlegi színvonalát, nem kell azt féltelnünk a hazánk többi népiskoláival megejtendő összehasonlítástól. Sőt — tekintetbe véve az alig pár évtizedre terjedő létezésének rövid idejét és az eddig itt fenforgott kedvezőtlen körülményeket — tán még rendkívül örömdetesnek is nevezhetnők a haladást, mert minden, bármily néven nevezhető alapítvány, avagy valamely országos alapból nyerhető támogatás híjával, egyedül a hitközségi tagok áldozatkészsége által elhintett magból sarjadzott fel e gyöngécsemetéhez hasonlítható intézmény és hihetetlen gyorsasággal erősödött szép, sudaras fává, mely mind több ágakat hajtva, idővel

lombos terebélylyé ígérkezik növekedni. E gyors és hatalmas fejlődés pedig a már jelzett magvetők körültekintő gondozása mellett, főképen Sopron szab. kir. város liberálisan gondolkodó, minden hitfelekezettel szemben egyforma méltányossággal viselkedő bölcse városi tanácsának elvitázhatatlan érdeme.

Már a hetvenes évek elején 600, azoknak végén 1300—1500 frttal segélyezte évenként az érdemes tanács a magyarosodás érdekeit kiváló gonddal ápoló soproni izr. népiskolát. 1886-ban már 2900 frtra emelte a segélyt; 1892 óta pedig nem kevesebb, mint 3400 frt évi szubvenzióban részesül iskolánk a városi pénztárból. Mi több, alapos reményünk van arra is, hogy az 1897-ik polgári év elején — a mikoron a mostani lustrum véget ér, és a helybeli felekezeti iskoláknak nyújtandó községi segély újabb öt évre lesz megállapítandó — a nemes városi tanács az izr. felekezet polgárai által fizetett és az utóbbi években tetemesen fölszaporodott községi adóhoz mérten, újból jelentékenyen fogja emelni iskolánk szubvenzióját. Csakis ebbe a szilárd talajba vetjük mi iskolánk jövőjének reményhorgonyát, midőn annak további nagyobb arányu fejlődésében bízni merünk. Mert valamint a multban nem kapott az intézet más oldalról jelentékenyebb segélyt, úgy jövőben sem várhat sehonnan támogatást, ha csak nem a fönt kiemelt oldalról.¹⁾ Kizárólag ebből és a szülők által fizetett valóban horribilisan magas tandíjakból (egy-egy gyermek után 20 frt évenként) fedezi ezen, bátran mondhatni, itt a határszáron missziót teljesítő népiskola 5967 frt évi kiadását.²⁾ A hitközség is, mint testület, csak az esetben járul az iskola fentartási költségeihez, ha a már megnevezett jövedelmi forrásokból meritett bevétel az évi kiadások teljes fedezetére elegendő nem volna. Ily eset azonban csak ritkán fordult elő a multban. A mostani 1896. évre fölállított költségvetés azonban 361 frtnyi hiányt mutat föl, melynek pótlása előre láthatólag a hitközségi pénztárt fogja megterhelni. A hitközség, mely maga sem rendelkezik fölemlítésre méltó alapítványok fölött és így egyházi követelményeinek kielégítése czéljából is nagy terheket ró tagjaira, csakugyan 5949 frt évi szükséglete fedezetet találjon, csakugyan nem is vállalhatna az iránt kötelezettséget, hogy iskolánk évről-évre fokozódó igényeit mindenkor hitközségi költségvetésében fedezze. Pedig saj-

¹⁾ Talán a hetvenes évek utóján az izr. orsz. iskola-alapból három nyújtott évi 100—100 frt segély az egyedüli, ami itt fölemlítendő volna, de tekintve a jelentéktelen összeget, ez nem sokat lendíthetett az iskola sorsán.

²⁾ Minden zsidó hitközségnek vallási és erkölcsi kötelessége a felekezet összességének szolgálatában álló iskolájának költségét *rendes költségvetéséből* fedezni. A tandíj csak pótolhatja a fedezetlen hiányt. Szerk.

nos, az iskola sem bir semmiféle ingatlan vagyonnal. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy csak saját külön épületében volna elhelyezve, mert a hitközség még csak külön telket sem adhatott az iskola építéséhez. Az a telek, melyen az iskola négy tantermét magában foglaló pompás, kétemeletes épület emelkedik és mely a város egyik legszebb pontján, az állami főreáliskolával szemben, a városi sétány és a diszes kaszinó-épület közelében terül el, nem képezi az iskola tulajdonát. Néhai Rosenfeld Jakab hagyatékából vásárolta azt a hitközség és részvényekre épített reá egy nagy remek bérházat. A részvényeknek évenként kisorsolt bizonyos száma a bérház ama jövedelméből törlesztetik, mely az iskolai pénztárból erre a célra fordított *750 frt bérösszeg* betudásával, mintegy *2800 frtra* rug évenként. Így amortizálódik a hatalmas *60—70 ezer frt értékét* képviselő épület, hogy idővel teljesen a hitközség tulajdonába menjen át. Önkényt következik a fönnebbiekből, hogy ily körülmények között iskolánk nem rendelkezhetik tágas, vagy plane befásított udvarral, sőt a hovatovább szűkeknek bizonyuló tantermek mellett éppen az képezi iskolánk legnagyobb mizeriáját, hogy egy alig 250 méternyi, minden oldalról magas épületekkel körülzárt terület szolgál annak udvarául. Lesz-e és mikor lesz e nyomoruságos állapoton segítve, nagyon is kérdéses. Iskolaszékünk és annak a küzdelemben lankadatlan elnöke azonban egyre fáradozik e visszás állapotok megszüntetésén. Ismerve ezek páratlan buzgalmát, bizva-bizunk a sikerben és hiszszük, hogy a segítség soká nem késheik.

III. FEJEZET.

Az iskolai előljáróság és a tanítók.

Iskolánk eddig vázolt vagyoni állapotának nem minden tekintetben kielégítő volta mellett, valamint az ez ideig itt fenforgott mostoha viszonyok daczára is abbeli reményünk kifejezésével zártuk az előbbi fejezetet, hogy a tapasztalható hiányokon mielőbb segítve leend. Igazoltnak és jogosnak fogja tartani e reményünket mindenki, a ki viszonyainkat és a hitközségünk élén álló jeles férfiakat közelebbről ismeri. E férfiak céltudatossága, vasakarata és a közjóért mindenkor tanusított lelkesedése képezik a garanciát, hogy iskolánk nem maradni, de haladni fog. Oly előljáróság, mely kitartó odaadással, pár évtized alatt, termékenynek éppen nem mondható talajban, gyöngye hajtásokból egész sorát a szép és hasznos intéucióknak volt képes elővarázsolni: előljáróságunk, mely iskolánk fölszerelésére az utolsó tíz év alatt, a jelen tanév elején ké-

szített alapleltár megközelítő becslése szerint 1900 frtnyi befektetéseket eszközölt: ily eljáróság megérdemli, hogy maradandó megemlékezés jusson osztályrészeül.

Az érdemes férfiak legérdemesbjei dr. *Winkler Adolf* ügyvéd, ki az 1876—1884-ig terjedő időszakban iskolaszéki elnök, majd 1884—90-ig iskolaszéki és hitközségi elnök volt egy személyben, innen tul pedig utóbbi minőségben jelenleg is áldásos tevékenységet fejt ki a hitélet minden vonalán. Érdemekben egyenranguan sorakozik melléje dr. *Berényi Pál* áll. keresk. iskolai tanár és az izr. iskolaszék jelenlegi elnöke, ki az iskola fölvirágoztatásáért szakavatott kézzel, a tanítók sorsának javításáért atyailag érző szívvvel, lankadatlan küzdelmet folytat, melyet már mostanság is jelentékeny siker koronáz. E jeles férfiakhoz mint harmadik sorakozik dr. *Pollák Miksa* főrabbi, iskolaszéki tag, ki alig két évi hivataloskodásának rövid ideje alatt annyi nemes ambícióval párosult lelkesedést, oly ritka ügyszeretettel egyesített munkakedvet, az iskola és tanítók iránt máris annyi jóindulatot tanusított, hogy további működése méltán nagy várakozásokat kelt a hitközségben, az iskolában és a tanítókbán egyaránt. E derék férfiak köré csoportosulnak a hitközségi eljáróság többi érdemes tagjai, számszerint harminczan, kiket, ha neveiket nem is iktathatjuk ide, épp úgy megilleti őket az elismerés, mint az iskolaszékeknek itt felsorolt buzgó és tevékeny tagjait. Ezek: dr. *Breuer Mór*, dr. *Füredi Sándor*, *Frenkl Henrik*, *Goldner Miksa*, *Kláber Károly* és *Steiner Albert* urak. Mindezek köztisztelet- és közszeretnek örvendő iskolaszéki elnökünk böles és tapintatos vezetése alatt hű és odaadó munkatársaknak bizonyultak. Ily férfiak támogatása mellett örömmel végzik a tanítás terhes, de nemes munkáját a tanítók. Névszerint: 1. *Kaufmann Samu*, tandijkezelő, ki 1880-ban foglalta el jelenlegi állását, mely eddigelé első és egyedüli állomása volt. 2. *Winkler Zsigmond* jelenleg iskolaszéki jegyző, 1882-ben szintén itt Sopronban kezdte meg tanítói munkásságát. 3. *Rosenthal Ferencz*, ez idő szerint igazgató-helyettes és a tanítótestület képviselője, életkorra úgy, mint működési éveinek számára nézve legidősebb tanító, mert 1876-ban lépett a tanítói pályára, soproni hivataloskodása azonban csak 1883-ban vette kezdetét. Legifjabb a tanítók közt *Biró Samu*, a tant. ért. jegyzője, ki 1887. óta munkálkodik a tanítás mezején, iskolánkhoz pedig a folyó tanév elején hivatott meg Szentesről. Mellettők és velök hat éve buzgólkodik *Goldschmiedt Eugenia* k. a. okl. tanítónő, hogy iskolánk leánynövendégeit a legkülönbélebb női kézimunkák elsajátítására oktassa.

A tanítók egytől-egyig e hazában született, jó magyar érzelmű és tiszta magyarajku honpolgárok, kik ha nagyobb irodalmi munkásságot ki nem fejtettek is, de mindnyájan jelentékeny általános műveltséggel és kellő szakképzettséggel bíró tanférfiak. Fölhozhatnók képzettségük bizonyosságául többek közt, hogy *Winkler Zsigmond* tollforgató ügyességét a soproni általános tanító-egyesület is méltányolni tudta, midőn őt 1884-ben jegyzőjévé megválasztotta, mely tisztségét évekig viselte az egész egyesület megelégedésére. Utalhatnánk arra is, hogy egyikük-másikuk megereszt néha napján egy-egy cikket, sőt hogy *Rosenthal* Ferencz h. igazgató tantestületi képviselő egy helyi lapnak állandó belmunkatársa is volt egy időben, de mindez tán még sem nevezhető irodalmi tevékenységnek. Azonban, hogy az iskolában elért sikereik nem utolsók, arról bizonyosságot tettek az illetékes és legilletékesebb körök is több ízben. Gróf *Csáky* Albin volt vallás- és közoktatásügyi miniszter 1893-ban még elismerő okmánynyal is kitüntette a tanítók mindegyikét. Ennek szó szerinti szövegét itt alant közölni helyénvalónak látjuk.¹⁾

A tanítók buzgalmát a méltányos előjáróság is nemcsak elismerte, de a jelen tanév elején meg is jutalmazta azzal, hogy *675 frtnyi törzsfizetésüket*, mely az 1890-ben foganatba lépett, fizetés-rendezés óta ötvenkint 50 frt korpótlékkal emelkedik és mely pótlék czimén a már régebben itt működött három tanító immáron 100—100 frt többletet huz, — újabb *100 frt lakbérilletmény*nyel egészítette ki. De meg is szolgálják a tanítók a nagy-lelkű előjáróságnak emez atyai gondoskodását, mert heti 28—30 tanóra keretében a németajku lakosságból egész nemzedékeket magyarosítanak. Vallásos, hű zsidókat, jó magyar hazafiakat, becsületes és értelmes embereket nevelnek a felekezetnek, a hazának és

¹⁾ Vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister.

3502. sz.

Sopronvármegye kir. tanfelügyelőjének jelentéséből a legnagyobb elismeréssel értesültem azon fényes eredményről, mely a magyar tannyelvnek a sopron-városi közs. segélyezett felekezeti iskolákba való behozatalát követte.

Hazafias örömmel vettem tudomásul, hogy az illetékes tényezők kitűnő buzgalmának következtében az idegen anyanyelvű tankötelesek a magyar állam nyelvének elsajátításában meglepő előmenetelt tesznek, a nélkül, hogy az általános taneredményben a legcsekélyebb visszaesés mutatkoznék.

Tudomással birván azon buzgalomról, melyet ezen fényes eredmény elérésére a Tekintetesség vezetése alatt álló iskola is kifejtett, az egész tantestületnek, különösen pedig Tekintetességednek, ezennel elismerésemet nyilvánítom.

Budapest, 1893. évi február hó 2-án.

Gf. Csáky s. k.

az emberiségnek üdvére. Engedje a Mindenható, hogy jövőben is az eddigiekhez hasonló eredmény jutalmazza önfeláldozásig hű és áldásos munkálkodásukat.

IV. FEJEZET.

Az iskola jelenlegi belélete.

A soproni zsidó népiskola egy fejlődésben levő intézet, mely az igazi zsidó népiskola irányát és céljait közvetíti. Az a rohamos gyarapodás, mely hitközségünk tagjai számánál 2 évtized óta — a körülfekvő községekből való beköltözködés által — tapasztalható, természetesen iskolánknál is szembeötlő. Mig ezelőtt 16 évvel mindössze 84 növendékünk volt, iskolánkat ma — a más felekezeti iskolákba járókat ide nem számítva — 220 tanuló látogatja. E rohamos fejlődés magyarázza meg iskolánk beléletének és színvonalának oly gyors emelkedését.

Iskolánk részben vegyes, részben pedig elkülönített osztályokból áll. Ugyanis a helyi viszonyok a két felső osztályban a gyermekek neme szerinti elkülönítését tették szükségessé, a mi az 1895/6-ik tanév elején meg is történt, minélfogva van I. és II. osztályu vegyes-, III—IV. fiu- és III—IV. leányosztályunk, mely osztályok 4 tanító és 1 tanítónő vezetése alatt állanak. Iskolánk tanítási nyelve a magyar. Hogy ez itt, az ország legszélsőbb nyugati határán a tanítók részéről minő óriási munkát, milyen önfeláldozó lelkedést és ügyszeretet, milyen csüggedést nem ismerő kitartást igényel, azt csak az értheti meg, a ki tudja, hogy tanítványainknak $\frac{2}{3}$ része csak az iskolában hallja az első magyar szót. — Mindemellett jut idő az énekre, rajzra, testgyakorlásra és a lányoknál a kézimunkára. A tornát illetőleg abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy azt télen-nyáron egyaránt folytathatjuk. Van tanítói- és ifjúsági könyvtárunk, az előbbi 160, az utóbbi 110 kötetből áll.

Iskolánk felszerelése valóban kevés kívánni valót hagy fenn. A felszerelés részletezése e kijelentés után fölösleges, de nem lehet fölösleges annak feljegyzése, hogy ez örömdetes körülmény egyrésztől hivatását átértő iskolaszékünknek, másrésztől pedig kulturális kérdésekben takarékoskodást nem ismerő hitk. előljáróságunknak hervadhatlan érdeme.

Hitközségünk kebelében több kulturális és humánus czélú egyelet alakult; mindegyikről bizvást elmondhatjuk, hogy a kitüzött

ezélok elérésében szinte vetekednek egymással és hogy valamennyi-
nek működése jótékonyan hat. Mindenekelőtt a „*Soproni izr. nő-
egylet*“-et kell emlitenünk, melynek iránya és célja azonos az or-
szág hasonló egyleteivel. — Tagjainak száma 200. — A „*Soproni
fillér-egylet*“ a népiskolai szegény gyermekeket látja el téli ruhá-
zattal. Így a folyó tanévben is 36 fiú- és leánynövendéket ruházott
fel tetőtől-talpig. — A „*Soproni deáksegélyező-egyesület*“ célja
analog a most említettével, csak hogy emez a középiskolákba járó
zsidó tanulókat támogatja, kiknek segélyezésére ez idén is 150 frtot
osztott ki. A szegény betegek ápolását a „*Maskil el dol*“-egylet
teljesíti, melynek javára *Spitzer* Mór, egy nemes emberbarát, hitk.
pénztárnok, 1000 frtot adományozott. — Egyleteink közt a legif-
jabb, a csak néhány hónappal ezelőtt alakult „*Talmud-tóra*“,
mely a középiskolai ifjúságnak a héber ismeretek megszerzését te-
szi lehetővé. Ez egyesület megteremtése különösen dr. *Pollák* Miksa
főrabbi lankadatlan buzgalmának köszönhető, ki *Biró* Samu tanító-
val és *Deutsch* Ede főkántorral a tanítás munkáját is megosztja. —
A talmud-tóra látogatói két csoportra, alsó- és felsőre oszlanak.
Az előbbi tanul héber olvasást és írást, bibliát és héber nyelvtant;
az utóbbi fordítja a prófétákat, tanul héber igeragozást és Misnat.
A növendékek száma 50; az egylet ügyeit a 10 tagból álló „talmud-
tóra bizottság“ intézi.

A soproni izr. népiskola tanítótestülete minden hónapban tart
értekezletet, melyeken részben a tanítás módszertana és az iskolai
fegyelem, részben pedig a tanügy általános érdekei képezik a ta-
nácskozás tárgyát. Az iskolaszék tagjai elég gyakran látogatnak el
iskolánkba; évenként legalább egyszer *Szabó* Károly tanfelügyelő
és kir. tanácsos, az „Orsz. izr. tanító egylet“-nek ezen illustis tagja
is felkeres bennünket, hogy szerzett tapasztalatairól aztán annyi
elismeréssel nyilatkozzék a felsőbb hatóságok előtt is, a mint ezt
már egyszer tette.

A *bibliatanítás* eredménye mindnyájunknak, kik az iskola-
ügyekbe befolyunk, egyik főtörekvésünket képezi; mindnyájan egyet-
értünk abban, hogy a jó zsidó iskola csak akkor teljesíti feladatát,
ha róla elmondhatjuk, hogy jó magyarokat, de egyuttal a feleke-
zetért lelkesülni tudó zsidókat is nevel. Igaz, hogy a bibliaszöveg-
nek *magyarra fordítása* itt — a már említett oknál fogva — igen
sok nehézséggel jár. A folyó tanévre felvett bibliai penzum a kö-
vetkező:

II. osztály (heti 6 óra) Mózes I. könyvéből: $\frac{1}{31}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{23}$, $\frac{6}{22}$
 $\frac{7}{24}$, $\frac{11}{10}$, $\frac{12}{7}$, $\frac{21}{6}$, $\frac{22}{20}$, $\frac{23}{22}$, $\frac{35}{16}$, $\frac{37}{36}$, $\frac{40}{23}$. fejj.

III. osztály (heti 6 óra) Mózes II. könyvéből: $1/14$, $2/25$, $3/22$, $5/23$, $7/29$, $9/35$, $12/51$, $15/27$, $16/36$, $19/25$, $23/33$, $32/35$, $34/35$. fej.

IV. osztály (heti 6 óra) Mózes V. könyvéből: $3/29$, $4/40$, $5/19$, $6/25$, $8/20$, $10/22$, $11/12$, $14/22$, $15/18$, $16/22$, $20/10$, $21/23$, $22/13$, $23/25$, $24/22$, $25/16$, $29/28$, $30/20$, $32/52$, $34/12$, $1/46$. fej.

A *bibliatörténetből*: *I. osztály* (heti 2 óra). A világ tetemtésétől Ábrahámig.

II. osztály (heti 2 óra) Ábrahámától József haláláig.

III. osztály (heti 2 óra) Mózes születésétől haláláig.

IV. osztály (heti 2 óra) Józsuától a birodalom kettészakadásáig.

Imafordítás: II. osztály. (heti 1 óra). Előháj n'somo, s'ma, ebéd utáni ima, lefekvés előtti ima, ádón ólom.

III—IV. osztály (heti 1 óra). Ásré, nismasz, olénú és a dicsérő mondatok.

Hogy növendékeink a gyakorlati hitéletet megismerjék, a jelen tanévben az *ifjúsági istentisztelet* intézményét is meghonosítottuk. A népiskolai tanulók minden szombaton délelőtt összegyűlnek az iskola egyik tantermében a muszaf-ima elvégzésére. A tora felolvasását a kántor, az előimádkozást pedig *Biró és Rosenthal* tanítók felváltva teljesítik, célunk az lévén, hogy a tanulócsereg ne csak passzív, hanem egyuttal aktív részt is vegyen ez istentiszteletben, az egyes imarészeket és responzoriumokat karban énekeltetjük. — A középiskolai ifjúság istentisztelete délután tartatik a templomban, hol időnként dr. Pollák főrabbi tart valláserkölcsei beszédeket.

Hitközségünk iskolaszéke a más felekezetek iskoláiba járó zsidó növendékek hitoktatásáról sem feledkezett meg. — Ezeket, számszerint 48 leányt, Rosenthal tanító tanítja heti 3 órában.

Iskolánkba járó I. és II. oszt. tanuló után 16, a III. és IV. osztályba járók után pedig 20 frt tandíj jár; tandíjmentességben a növendékek 30%-a részesül.

Ezekben lehet iskolánk beléletének jelenlegi állapotát röviden körvonaloznunk. Az út, melyen megindult, helyes; a hivatás, melyet betölt, nemes; a jövő, mely reá vár, legyen áldásthözó hazánkra, hitközségünkre és felekezetünkre egyaránt!

A szombathelyi izr. elemi népiskola története.

Irtá

Bernstein Béla

főrabbi.

A szombathelyi izr. elemi népiskola története.

1846—1896.

B E V E Z E T É S.

Bizonyára nem csatlakozunk, midőn biztonsággal állítjuk, hogy minden zsidó iskola e hazának területén ki fogja venni részét a maga körében azon nagy és magasztos ünnep megüléséből, mely nemzetek életében is oly ritkán fordul elő, melyet most Magyarországon ezredéves fönnállása emlékének szentel.

Minden magyar-zsidó iskola meg fogja értetni növendékeivel, mily hazafiui szent kötelessége mindnyájunknak ez ünnep fényét és méltóságát lelkes részvét által emelni. Mert büszkén mondhatjuk el, hogy felekezeti iskoláinkban mindenütt igaz, tiszta nemzeti szellem uralkodik, úgy, hogy felekezeti neve daczára teljesen a nemzeti misszió szolgálatában áll. A zsidó felekezeti iskola nálunk két egyenlően nagy és hatalmas rétegen vezeti át a természet öléből tisztán fakadó forrást, a gyermeki lelket, a vallásosságén és a hazafiségén, hogy ezekből egyenlő mértékben telítve, kerüljön azután ki belőle. Ezen sajátosságánál fogva bir létjogosultsággal mai napság is és ezen történeti vonásánál fogva léphet megnyugvással életének feltüntetése által a nyilvánosság elé, hogy a nemzet ezredéves történeti ünnepének keretébe beleilleszkedjék, mint egyik szerény, de fontos kiegészítő része.

A mi hitközségi elemi iskolánknál szerencsés véletlen folytán a nagy nemzeti jubileum ideje összeesik a maga kisebb jubileumával, a midőn ez évben ülheti meg *félszázados fönnállásának* örömműnnpét. Valóban büszke örömmel, meglegedettséggel tekinthet

vissza mai virágzó, külsőleg és belsőleg diszes helyzetéből az ötven év előtti szerény kezdetre, csak úgy, mint édes hazánk mai előrehaladottságnak dicső magaslatáról az ezer év előtti homályos alapra, hogy e tényből reményt és biztatást merítsen jövő feladatainak teljesítésére.

I. FEJEZET.

Az isko'a alapítása és első évtizede. 1846—1856.

Az 1846 márcz. 25-én kelt héber betűkkel írott hitközségi jegyzőkönyv azon határozatot adja tudtunkra, miszerint az eddig szegény átutazók segélyezésére szolgáló „Maszkil-el-dal“, valamint a „Talmud-tóra“ egylet pénztárába befolyó összegek az évi április 24-étől kezdve „zur allgemeinen Schule“: a *községi iskola* javára fordítandók. Ezzel lesz megvetve az új iskola alapja, mely az eddigi „Vereinschule“-t váltsa fel és melynek életbeléptetésére a Szent-György napi terminus van kitűzve.

A hitközség ez iskola alapításával tudatos, nemes szándékkal és komoly körültekintéssel jár el. mint határozata mutatja: „die Gemeinde ist verpflichtet, Directoren zu wählen und selbe unterliegen der Verrechnung der Gemeinde und (haben) bei jedem besonders Vorfalle sich mit der Gemeinde laut ihnen vorgeschriebenen Statuten zu verständigen, um die arme Kinder zu ihrer Erziehung zu unterstützen, um in unserer Communität zu verhüten, dass unsere armen Kinder nicht als rohe und unwissende Menschen aufwachsen“.

Megértjük ebből, hogy a község az iskolabizottságnak alapszabályokat írt elő, melyeknek azonban, sajnos, nyoma veszett; hogy az említett egyletek díjait a szegény gyermekek tanítására kívánja fordítani, a kik tandíjat nem képesek fizetni.

A szándék megvalósul; április 15-én egy főtanítót szerződött a község, a kihez intézett felvételi-levél az illető tanító kezeirásával van a hitközségi jegyzőkönyvben, gót betűkkel másolva, megörökítve. Ez némi világot vet az előbbi állapotokra és fontos adatokat tartalmaz az új iskolára nézve, azért is álljon itt egész terjedelmében:

Herrn L. S. Neustadt's Oberlehrer der isr. Vereins-Schule zu Steinamanger: Geehrter Herr! Ihre wahrhaft gottgefälligen Leistungen an der bis jetzt hier bestandenen Isr. Vereins-Schule sind uns die reinsten Beweise Ihres ernstlichen Strebens für das wahre Wohl unserer zarten Jugend.

Wir glauben daher viel zu unserer allgemeinen Isr. Gemeinde Normal-Schule beizutragen, wenn wir Ihnen anmit die Stelle des Oberlehrers offeriren u. z. auf Ein Jahr, d. i. vom 24 April 1846

(Vierzig u. Sechs) bis incl. 24 April 1847 (Vierzig u. Sieben). Jedoch mit dem Bemerken, dass Sie bei bestem Fleisse, bei dem ferneren Bestehen dieser Anstalt diese Stelle beibehalten.

Ihr Wirken an der Schule muss täglich *Vormittag 4 Stunden, so wie auch des Nachmittags 4 Stunden* füllen u. Sie werden sich gefl. dem Unterrichte, nach dem vorgezeichneten Lehrplan richten.

Für diese Mühewaltung verschreibt Ihnen hiermit der hiesige Isr. Gemeinde-Vorstand einen fixen Jahresgehalt von fl. 700 W. W. sagen Gulden Sieben Hundert in W. W., welche in wöchentlicher Raten zu fl. 14 W. W. vom Schulgelder-Cassier zu erheben sind.

Wir bemerken schliesslich, dass sowohl von unserer als Ihrer Seite eine schriftliche Dreimonatliche Voraufkündigung stattfinden soll u. dass Sie bei Ihren wirklichen Anstellung hier, am 24 April l. J. diese unsere Zuschrift als förmlichen Contract u. Ruf betrachten können. Indem wir Ihnen hiemit das künftige Wohl u. Glück unserer Kinder behändigen u. anvertrauen, hegen wir zugleich die schöne Zuversicht, dass der Weinberg des Herrn hierdurch gedeihen herrliche Früchte tragen wird. Der Israel. Gemeinde Vorstand.

Hiermit bestätigt u. bekräftiget vorstehendes pünktlichst zu halten, durch meine eigenhändige Unterschrift. Leop. S. Neustadt öffg. Lehrer.

A főtanító, kihez e szép, jellemeztes levél van intézve, működött tehát már ily minőségben a talmud-tóra iskolán, a hol a héber tantárgyak *Strehm* és *Freistadt* tanítói mellett a világi tantárgyakat adta elő; most pedig a községi iskolán kell ezeket napi 8 órában folytatnia az előirt tanterv szerint.

A főtanító megkezdi működését és az év júliusban még egy tanítót szerződtetnek melléje, *Hilfreich* Lipótot évi 450 frt fizetéssel szintén napi 8 órai tanításra, ugyanesak három havi előleges fölmondás mellett. Ugy látszik azonban, hogy ez nem is igen működött 3 hónapnál tovább, mert az évi szeptember 20-án az előljáróság *Deutsch* Lipót lipschitzi (Morvaország) tanítót szerződtet mint „második tanítót“ a most már *ungarische* Isr. Gemeinde Normal-schule-hez, évi 240 frt Cm. fizetéssel és felhívja, hogy mielőbb foglalja el állását.

Mint második tanítót alkalmazza őt tehát a hitközség a „magyar“ jelzővel ékesített elemi iskolájához és hogy joggal toldották meg e fontos szóval a czimét, bizonyítja az iskola első évi fennállásának lejártá előtt 1847 április 1-én hozott azon határozata, miszerint iskoláján a *magyar nyelv tanítása kötelező*.

A tannyelv mindemellett német, nem is lehetett más, mert biz' az időben Szombathelyen, mint sok helyütt másutt is, német volt a zsidó társadalom nyelve, de meg volt benne a magyarosodási törekvés és azért német tanítói mellé — hisz az akkori zsidó tanítók többnyire német műveltséggel Morvaországból származtak — egy magyar lecke-adót alkalmaz a hitközség. A község előljáróságában igen élénken él a vágy az iskola felvirágoztatására, igen jól tudja, mit jelent a hitközségi életben a jó iskola, a mint az imént említett jegyzőkönyv határozatai bizonyítják . . „Es ist daher die strengste Pflicht jedes Gutgesinnten, und um so mehr die der Gemeinde, darauf Bedacht zu nehmen, dass öffentliche Schulen zu stande kommen, wo arme Kinder unentgeltlich Unterricht geniessen können, demzufolge übernimmt schon jetzt die Gemeinde die Verpflichtung auf sich, da sie noch nicht im stande ist für jetzt allein öffentliche Schulen zu erhalten, einen jährlichen Beytrag von Hundert Gulden Conventions-Münze zu leisten.

Sollte nicht so viel benöthigt seyn, so wird das erübrigte zu einem Schulfond in der Sparcassa verzinslich angelegt. — Damit die Schulen gehörig verwaltet u. geleitet werden, so soll eine Direction aus 4 Personen gewählt werden, welche alles betreffende zu dirigieren haben. Zu dieser Direction, welche von zwey zu zwey Jahre neu gewählt wird, hat die Gemeinde 2 und der Vorstand 2 Individuen zu wählen. In religiöser Beziehung stehet die Schule unter Aufsicht des Rabiners. Die ungarische Sprache muss vorgetragen werden.

Meg van tehát a törekvés az iskola szervezetének megszilárdítására, — négy tagu igazgatóság¹⁾ és vallási tekintetben a rabbi, *Königsberger* Lajos örökadjék fölötte — és a mi nem eléggé hangsúlyozható, a hitközség iskolaalap létesítésére is gondol, hogy az iskolát a tandíjak befolyásától függetlenítse, vagy a mint mondja: ő maga tartsa fönn. Ez azonban nem sikerül és bizony meglehetősen terhet ró a községre a bérházban levő iskola szükséglete; a tandíjak nem fedezik és egyesek adományaira, meg a hitközség tetemes hozzájárulására van utalva, a mint azt az első, egyetlen fenmaradt iskolaszámla az 1846/47. évről igen érdekesen mutatja.

1863 frt 29 kr. volt említett évben a szükséglet, melyből a tandíjakon felül egyesek jótékonyága 140 frt 38 krt, a község pedig 491 frt 69 krt fedezett.

Az iskoláért hozott tetemes áldozatok azonban, mint ez a zsidóságnak jellemző vonása, sohasem tulnagyk a hitközség számára

¹⁾ Grünwald Lajos, Grünwald Sámuel, Neuherren Henrik és Hochsinger Henrik tagokkal.

és a mienket sem riasztják vissza attól, hogy 1847 elején Manheimer Frigyes tanítót hívja meg Csáktornyáról 1000 frt W. W. évi fizetéssel, azt irván neki: „wir hoffen durch Sie unsere Lehrschule auf das beste emporzuheben“. Hogy ez sikerült-e, arról nincs tudomásunk, mert forrásunk most egy jó ideig elapadt, az iskolának az idei beléletéből pedig semmi emlék sem maradt reánk; sem óra- vagy tanrend, sem iskolai szerek, fekete- vagy aranykönyv és így a teljes kép helyett be kell érünk a vázlattal.

Egész 1855-ig, úgy látszik, rendesen folytatta az iskola működését, a midőn az abszolutisztikus kormány rendelete értelmében be kellene zárulnia. Ugy szól ugyanis az id. polgármester szept. 12-iki átírata az előljárósághoz, hogy „nachdem der k. k. Stuhlrichterverordnung vom 8. I. m. Z. 3934 zufolge die hier ohne obrigkeitlicher Befugniss bestehenden israelitischen Schulen alsogleich zu schlissen sind, u. deren Verschluss auch bereits verordnet wurde, so wird obbezogener Verordnung gemäss dem Kultusgemeinde Vorstand gleichmässig auch aufgetragen die nöthigen Verfügungen wegen Einrichtung einer ordentlichen Schule zu treffen.

Azt követeli ugyanis a hatóság, hogy vizsgázott tanítókat alkalmazzon a hitközség, ha nyilvános iskolát akar, mert a mostani vizsgázatlan tanítóknak az u. n. magánoktatást sem engedi meg.

Minthogy azonban ez ügynek rendezése a jövő évi május előtt, a midőn is a tanítók a „Präparandial prüfung“-ot letehetik, nem eszközölhető, a község kérelmére megengedi a megyei hatóság (1855 nov. 8. rendelet), hogy *Kohn* Salamon, *Feiglstock* Sámuel és *Singer* Hermann magántanítók addig folytathatják az oktatást, és pedig az első minden elemi és reáltantárgyban, az utóbbi kettő csak a héber, írás és számtan tárgyaiban.

Igy tehát függőben van az iskola sorsa és midőn 1856 májusban a helytartóság a soproni kerületben levő hitközségeket fől-szólítja, hogy melyik volna hajlandó helyiséget felállítani és fenntartani egy az izr. orsz. alaptól ellátandó „Hauptmusterschule“ számára, a hitközség készséggel felajánlja, hogy fentart iskolahelyiséget teljesen a nyerendő utasítás szerint. Ajánlatában kiemeli, hogy mily szükséges volna Szombathelyen ez iskola felállítása, miután Vas megyében van a legkevesebb zsidóiskola és úgy a szombathelyi, mint 15 más hitközség fiókjaikkal nagy számú tanköteles gyermek-sereget, szolgáltatnak, a kiknek oktatása most nagyon hiányos. Eb-ből azonban nem lesz semmi, hanem a megyei hatóság fől-szólítja a hitközséget, hogy 1856 folyamán állítson fel nyilvános iskolát.

II. FEJEZET.

Az iskola ujjaalakítása. 1857.

A hitközség e fölszólításnak úgy kíván eleget tenni, hogy fölállít egy 3 osztályu vegyes iskolát 3 tanítóval és 1 kézimunka-tanítónővel. Azt kéri azonban a hatóságtól, hogy az 1940 frt évi szükséglet fedezésére 2 frt havi tandíjat szedhessen minden fizetés-képes gyermek után, a községnek 2—300 frt hozzájárulását pedig vethesse ki az összes hitközségi tagokra, tekintet nélkül arra, hogy van-e gyermekük vagy nincs. A hatóság 1857 febr. 12-iki leirátával helybenhagyja, hogy a hitközségi iskola ideiglenesen létrejőjön, mert hogy nyilvános, állami érvényű bizonyítványokat kiállító iskola legyen, ahhoz szükséges, hogy fennállása *minden körülmények között biztosítva*, a tanítók, ill. családjaik nyugdíjáról gondoskodva legyen.

Iskolánk tehát új alakjában folytatja működését *Epstein Benjamin*, *Goldstein Adolf*, *Pick Dávid* és *Fuchs Karolina* tanerőkkel. Ezek közül *Pick Dávidot*, ki nem tudott megfelelni a követelményeknek, a következő évben *Zucker Márkus* váltja fel. Benne kiváló erőt nyert az iskola, a melyen 10 évig működött, míg azután lomondott a tanítói állásról és sokoldalú műveltsége folytán más uton tartotta fenn magát. Ugyanesak e gárdából 33 évig működött iskolánkban *Goldstein Adolf*, kitűnő hírnévnek örvendvén, mint alapos műveltségű ember és jó tanító, míg nem 1890-ben a halál fosztotta meg tőle iskolánkat. Érdekes kitüntetése mindkettőnek a község részéről, hogy 1864-ben, eredményes buzgó működésük elismeréséül a hitközség tiszteletbeli tagjainak veszi fel őket, midőn ugyanis még minden új tagot csak folyamodás és tetemes bekebelezési díj mellett vett fel beltagnak.

A megújhodott iskola első iskolaszéke, melyet 1863-ban három taggal bővítettek ki, az akkori hivatalos utasítás szerint: *Dr. Feiglstock* (Gyöngyösy) Vilmos igazgató, *Salamon Bernát* gondnok, *Hochsinger* Henrik ellenőr, *Löwenstein* Ignác pénztáros, kik az iskola ügyeért lelkiismeretesen és buzgón fáradoztak, a mint azt a jegyzőkönyvek tanúsítják.

Az így regenerált iskola azonban még nem nyerte el szilárd alakját; tulajdonkép 4 osztályból állott, lévén az első „untere und obere Abtheilung”-ba osztva, a melyet egy tanítónak kellett ellátni. Midőn azonban kitűnik, hogy ez nem lehet sikeres, külön segédtanítót alkalmaznak az előkészítő számára, a ki a régi gárdából való *Singer Hermann* lesz, több tanítócsere után.

A belső ujjaalkotást követte az iskola történetében nem kevésbé fontos esemény, hogy *bérházból saját lakába költözik*. Már 1857 júniusban megvéteti a hitközség azon házat, melyben a rabbi lakik és a kath. óvoda van elhelyezve. Ez utóbbi körülmény azonban akadályokat gördít a hitközség elé és folyamodnia kell a hatósághoz, hogy vételét hagyja jóvá. November 19-én már le is érkezik a hatósági átirat, miszerint Ő felsége Itschl (sic)-ben okt. 8-án kelt legfelsőbb elhatározással megengedi, hogy a hitközség „a saját költségén föllállított 3 osztályu alreáliskolája” számára házat vehet. A beköltözés azonban, a megfelelő átalakítás után, csak 1859 tavaszán történik meg. A jó ügyért buzgólkodók bizonyára nem is sejtették, hogy ez iskolaépület szerzésével mily későbbi mizériának vetették meg alapját és mennyi küzködésbe fog kerülni, míg ujjal lehet majd föleserélni!

Hogy az áldozatkész hitközség mindenkép törekedett az iskola helyes fejlődését előmozdítani, bizonyítja az eddigi tényeken kívül azon dicséretes, hazafias határozata 1860 elején, hogy az abszolutisztikus korszakban újra elnémetesedett iskoláján megkezdje a magyarosítást. Ez év áprilisban Epstein tanítónak csak úgy biztosítják szerződését, ha egy év lefolyása alatt megtanul magyarul; midőn pedig az illető a kitűzött határidőre nem tud a föltételnek megfelelni, fölbontják szerződését.

El kellett őt bocsátaniok, mert úgy akarják, hogy 1861 okt. 1, *az iskolaév kezdetétől fogva a magyar hazai nyelv legyen a tanítás nyelve, mert úgymond, „hivatásunk, mint magyaroknak, ezt kötelességünkkel teszi.”* E nagyhorderejű határozat végrehajtását ünnepélylyé avatják. A gyermekek a Szózatot és Hymnust énekeltek, *Braun* tanító beszédet intézett hozzájuk és ez alkalommal megtiltották nekik, hogy az iskola falain belül németül társalogjanak.

Kötelezik tehát *Zucker M.* tanítót is, hogy ugyancsak az időre bizonyítványt nyújtson be, miszerint a magyar nyelvből a vizsgát letette. Ép úgy kiteszik a kiírt pályázatban, hogy az „ungarisch-israelitisch deutsche öffentliche Huptschule“ I. osztályának tanítói állására csak az pályázhatik, ki magyarul képes tanítani.

A szorgalmi idő elejétől kezdve két részre volt osztva: téli és nyári szemeszterre; az első októbertől májusig, a második májustól szeptemberig tartott, úgy hogy esetleg tanulókat is felvettek évenként kétszer, sőt tanítóváltozás is előfordult egyik félévről a másikra. Vizsgát kétszer tartottak évenként, egyet purim előtt, melyet kisvizsgának neveztek és egyet, a nagy vizsgát, az őszi ünnepek előtt, a midőn azután a nagy szünidő kezdődött.

III. FEJEZET.

Belső változások és az iskola kibővítése.

Ezen alapon halad az iskola tökéletesedése felé, a mihez fontos lépés volt az 1863. április 8-án hozott előjárásági határozat miszerint a három osztály mellé egy negyedik létesítését veszi czélba. Ismeretlen okból elhuzódik a határozat végrehajtása és csak 1868. június 9-ről találjuk a miniszteri rendeletet, mely a 4. osztály felállításának engedélyét az öreg Singer H. tanító nyugdíjazásától teszi függővé. A föltételt azonban csakhamar tárgytalanná teszi a sors intézkedése, mert 1869 tavaszán elszólítja a veterán tanítót a halál.

Most újra folyamodnak az engedélyért és 1869. június 14. érkezik a győri főigazgató leirata, a ki alá közvetve tartozott az iskola, közvetlenül a kőszegi tanfelügyelőség alá lévén rendelve és e leirat jóváhagyja a 4. osztály fölállítását. Ez tehát életbe lép és Singer helyett azonnal más tanítót alkalmaznak. A tantestületben különben 1868 folyamán más változás is állott be.

Midőn, a mint említettük, az iskola egyik kiváló tanítója, Zucker M. lemondott állásáról, *Róder Adolf* rohonezi tanító jött helyébe, a ki azután az iskola diszjévé vált.

Huszonöt évig működött iskolánknál, utolsó idejében mint annak igazgatója és a nehéz tanítói munka mellett rendkívüli irodalmi tevékenységet fejtett ki. Főbb munkái, melyek nagyrészt a magyarosodás előmozdításának voltak hathatós eszközei, a következők: 1. *Brieflicher Unterricht für das gründliche Studium der ung. Sprache*; (3-ik kiadás, Morgenstern, Leipzig.) 2. Magyar és német beszélgetések könyve (Grimm G. Bpest). 3. Magyar Honpolgár, ungar. Zeitschrift für Deutsche (Lipce). 4. Ungarische Unterrichtsstunden, kisebb magyar nyelvtan magántanulók számára. 5. Magyar-német nyelv gyakorló füzetek. 6. Hazai és általános földleírás. 7. Levélszerinti oktatás a német nyelv tanulására (2-ik kiad. Grimm G. Bpest). E mellett munkatársa volt a Magyar Izraelita, Ben-Chananja, Figyelő, Hazánk és Külföld, Vas megyei Lapok czimű ujságoknak, valamint maga is szerkesztette 1873-ban az „Eisenburger Nachrichten“ és 1874-ben a „Jenseits der Donau“ czimű lapokat. Természetes volt így, hogy midőn 1893-ban negyven évi tanítóskodás után a kiérdemelt nyugalomba vonult, melyet most Budapesten fia, Radó Antal családja körében élvez, hogy ekkor a közoktatási miniszter előterjesztésére az arany érdemkeresztet nyerte kitüntetésképen. Ő alatta az iskola teljesen megmagyarosodott

a hitközség intencziója értelmében és az ő működésének megkezdése, nem úgy a vége, iskolánk virágzásának korába esik.

Már a 4-ik osztály életbeléptetése előtt az iskolának belső haladásával a tanulók száma is szaporodott, úgy hogy 1863-ban új iskolát akar építeni a hitközség, mert az akkori már nem felel meg, de biz' az elmarad. 1866-ban újra visszaszorítja az építkezést a háborus idők zavara, míg nem a rá következő évben sürgős megoldás alá kerül két új terem építésével.

Bár így kitűnő magyar iskolával rendelkezik a hitközség, kész 1869 szeptemberben, szabadelvűsége bizonyítékául, a társadalmi ellentétek állítólagos kiegyenlítésének előmozdítása végett felekezeti iskoláját felosztatni, ha az ujonnan alapított városi iskola tanítóit átveszi. Minthogy azonban a város nem akarja a föltételt teljesíteni, a felekezeti iskola fenmarad az utódok javára! És valóban csak guny gyanánt hangozhatik, midőn két hónappal később a tanfelügyelő átirata kérdezi a hitközséget, vajjon hajlandó-e iskoláját felosztatni, vagy ha nem, mily módon biztosítja fennállását? Igenis nem hajlandó felosztatni és fentartja a tandíjakból és a hitközség pénztárából, sőt a következő évben tanítóinak fizetését 100 frttal, a tanítónőét pedig 50 frttal emeli. Igaz, hogy a rendkívüli terhek súlyosan nehezédnek a hitközség vállaira és midőn 1871-ben a megüresedett rabbiállást be akarja tölteni, takarékosági szempontból oly rabbihelyettest kíván, ki egyuttal tanító is legyen, de a kivitelnél elejti a tervet és nem riad vissza a még nagyobb áldozatoktól sem az iskola érdekében.

Az 1872—73. tanév elején a tanítók fizetését 750 frtra emeli, a tanítónőét 500 frtra, daczára annak, hogy ez utóbbi mellett — nem tűnik ki, mióta — egy segédtanítónőt is tart 200 frt fizetéssel. Ugyancsak akkor, a negyedik osztály felállításával megszűnt előkészítő osztályt újra életbeléptetik egy külön 300 frt fizetésű tanítóval.

Eme külső nevezetes változások mellett fontos belső átalakuláson megy át az iskola, midőn 1870 nyarán a szakrendszer behozatalát határozzák el. Hogy azonban ez mennyiben jutott érvényre, minthogy az időből az iskola beléletéből külön feljegyzések nincsenek, meghatározni nem tudjuk.

Valószínű, hogy csak kísérlet volt és hamarosan visszatértek az osztályrendszerhez, mely azután egészen 1893-ig fennállott.

1873 júliusban a szorgalmi időre nézve jön igen fontos változás létre, a midőn a rég óta divó rend helyett a nagy szünidőt augusztusra teszik, úgy hogy juliussal érjen véget a tanév és szeptem-

berrel kezdődjék. Az iskolaszék azonban már a következő évben visszaállítja a régi rendet, hogy ez által a szorgalmi idő ne szenvedjen annyit, beszünteti a róschodes félünnep szabad napjait és csak 1888-ban lesz az általános julius-augusztusi nagy szünidő elfogadva és a félévi vizsga, az akkori tanfelügyelő erélyes sürgetésére, megszüntetve.

Az iskola budgetje azonban az 1872-iki fizetésemelések folytán oly súlyosan nehezedik a községre, hogy 1876-ban be akarja szüntetni a kézimunka tanítónő állását és négy tanító helyett csak hármat kíván tartani. Ez utóbbi szándékát meg is valósítja, midőn az akkor üresedésben levő I. oszt. tanító-állást nem tölti be, hanem az első és második osztályt egy tanító kezébe vonja össze; a kézimunka tanításra azonban alkalmaz egy tanítónőt, de segédtanítónőt többé nem.

Az iskolaszék azonban két év multán sürgeti, hogy az összevont alsó két osztály a tanítás sikerének érdekében okvetlen szétválasztassék és a hitközség enged a megokolt előterjesztésnek, egy segédtanítót alkalmazván az I. osztály számára Kőrösi József személyében, ki azóta működik iskolánkban.

IV. FEJEZET.

Az iskola hanyatlásának ideje.

Az iskola tehát újra teljes négy osztályu négy tanítóval, de most — sajnos — a helyett, hogy kijelölt útján kellőkép haladna előre, a súlyedés korszakának megy elébe. A helyiség szűk, alkalmatlan, a hitközség azonban nem építhet újat, mert templomra van égető szüksége.

Ezt föl is építi (1878–80) 130,000 frt költséggel, de ugyanakkor, midőn ennek építését elhatározza, az iskola feloszlátása is napirendre kerül a megfelelő anyagi eszközök hiánya miatt. Zsidó község azonban nem oly könnyen áldozza föl iskoláját, mert tudja, mily életfentartó eleme az; hitközségünkben is győz az iskola ügye, sőt emelése céljából külön bizottságot küldenek ki, mely az iskolaszéket támogassa. De bár az 1878 tanév elején megint új tanítót alkalmaznak egy távozó helyébe, már ekkor előreveti árnyékát azon kísértet, mely ezentul évenként megjelenik a hitközség gyűlésein, hogy kioltsa a felekezeti iskola életét. A vármegyei közig. bizottság sürgeti az iskola újjáépítését, mert az roskadozó, egészségtelen; a község tervezget, majd régi templomát akarja átalakítani az iskola céljaira, majd saját telkén újnak építését akarja foganatosítani. De a régi templom hosszú pörösködés után az orthodox község kezére

kerül, új iskola építéséhez pedig hiányzik — a pénz. Így újra meg újra az iskola felosztatása lesz „fájó szívvvel bár” elhatározva, de végre nem hajtvva.

1886 aug.-ban városi bizottság jár az iskolában és pénzbírság terhe alatt kötelezi a hitközséget, hogy 6 hét alatt a szükséges átalakításokat hajtsa végre, azután alkalmas lesz az iskola. Alkalmas lesz, mert annak kell lennie, miután a város segílyt adni nem akar, a fölosztás esetén pedig az úgy reá háruló tanítását a község tanköteles gyermekeinek ellátni nem tudná.

Az iskola tehát tovább lebeg élet és halál között, mint egy repedezett hajó a viharverte tengeren, evezve, úgy hogy szüntelen várjuk, mikor nyelik már el a tajtékzó hullámok. Hogy az ily hajó evezői nem érezhetik magukat jól tört járművökön, hogy a legjobb akarat mellett sem képesek nyugodt kedélyvel sokoldalú munkájuk után látni, az természetes; leginbább szeretnék elhagyni az elsülyedéssel fenyegető hajót. És valóban e 15 évig tartó korszak iskolánk legszomorubb ideje, midőn a külső anyagi gondok teljesen elnyomják a belső, szellemi részt!

Mindinkább rosszra fordult iskolánk állapota, mert időközben a tanítókar két kiváló, oszlopos tagja előregedett, megtörött; egyik különben derék képzettségű tagja tuberkulózisban szenvedett és így összejátszott minden körülmény az iskola süllyedésére. Sok szülő gyermekét inkább magánuton, vagy a városi iskolában taníttatta, semhogy a meg nem felelő felekezeti iskolába küldje. Végre azonban ütött számára a megváltás órája.

V. FEJEZET.

Az iskola új föllendülésének ideje.

Hosszu küzdelem után a város 1891-ben ezer frt évi segílyt szavazott meg öt évre és így elhárította iskolánkról a végpusztulással fenyegető vészt. Most már végleg megszilárdulhatott a remény a község iskolabarát tagjaiban is, hogy iskolánk sorsa jobbra fordul és új föllendülésnek fog örvendhetni. E czél eléréséhez kívánt hozzájárulni egy lelkes bizottság, melynek élén az akkori iskolaszéki elnök, b. e. Dr. *Schwarz* Sámuel ügyvéd több ezerre rugó összeget gyűjtött a hitközség tagjai között egy új iskolaépület számára. De a kivitel még néhány évig váratott magára.

Midőn ugyanis e sorok írója 1892. augusztusban állását itt elfoglalta, áthatva azon tudattól, hogy a felekezeti iskola vallási életünkre nézve, főleg korunkban, első rendű életkérdés, hivatása főkötelessé-

gének tartotta az iskola fölvirágoztatásának ügyét a hivatott tényezőkkel egyetemben fölkarolni.

A hitközség és vezetőinek dicséretére legyen mondva, fogékony szívekre talált, úgy, hogy iskolánk csakhamar belső és külső állapotában újjászületett. Az egyik veterán tanító, Goldstein Adolf, már 1890-ben elhalálozván, fiatal erő foglalta el helyét. Most pedig 1893-ban Róder Adolf és Magyar Ármin nyugdíjazásával ismét két új, fiatal tanító lépett a megüresedett helyekre és ezzel az iskola belélete természetesen megváltozott.

Ugyancsak ez év elején a mindenképen megterhelt hitközség új, 28,000 frtos kölesön felvételét határozza el és ennek elnyerése után azonnal hozzá is fog az új iskola építéséhez, mely a község tulajdonát képező telken, a nyugalmas torna-utczában egy év leforgása alatt rendeltetésének át is volt adható.

Valóságos kis, egyemeletes palotája ez a tanügynek, mely büszkén viselheti homlokzatán czímét: „Izraelita elemi népiskola.“ Rauscher M. helybeli műépítész terve szerint épült a modern technika és egészségügy követelményeinek mindenben megfelelően, hat világos, tágas teremmel, melyek közül négy előadó-, egy kézimunka- és egy ima- meg vizsgaterem. Ritka szép, 4300 □ m. nagyságú udvarral bir, mely két oldalról végig be van fásítva. Tornahely fölött nem rendelkezik, mert a hitközség kötelezte magát egy időben a torna-egylet csarnokának használatára, a mely most, iskolánkkal szemközt lévén, igen könnyen hozzáférhető.

VI. FEJEZET.

Iskolánk fölavatása és jelenlegi állapota.

Az 1893/94-iki tanév márczius 19-én lett iskolánk a megyei, városi hatóság, tanfelügyelőség, iskolák és előkelő vendégek jelenlétében fölavatva szent czéljaira és e nap valóságos szabadság-ünnepe volt iskolánknak, mert addigi szorultságából megmenekülve új, boldogabb korszakot üdvözölhetett. E rég várt esemény valóban forduló pontot képez iskolánk történetében minden tekintetben, mert ezzel nyílt meg számára újra a tér, melyen áldásos működését teljes mértékben kifejtetheti.

Ily kedvező helyzetben lévén iskolánk, természetesen, hogy örömmel vesz részt épületének terveivel és fényképével a millenáris

kiállításon, bemutatva hitközségünk áldozatkészségét a tanügy és így a nemzeti művelődés érdekében.

A négy vegyes osztályban a múlt tanévben 215 (I. oszt. 61, II. oszt. : 48, III. oszt. : 62, IV. oszt. : 44), az 1895/96-iki tanévben pedig 217 tanulóval (I. oszt. : 48, II. oszt. : 64, III. oszt. : 53, IV. oszt. : 52) oly kiváló módon felel meg feladatának, hogy a legkényesebb igényeket is teljesen kielégíti, mert nemcsak az épület mintaszerű, de berendezése is. Minden terem 64 gyermek számára két-két ülőhellyel bíró fapadokkal van ellátva, melyek az osztályoknak megfelelő, előírt méretek szerint lettek készítve és a tanszerekkel együtt 1400 frt értéket képviselnek.

A tanszerek, két e célból kiküldött tanító által lettek a budapesti tanszermúzeum tanulmányozása és szakférfiak ajánlata alapján összeállítva és a következő tekintélyes gyűjteményt képezik :

I. cs. Beszéd és értelemgyakorlat : 40 drb szemléltető kép, 51 drb Leutemann-féle kép. Szemléltető atlasz. 3 tábla a színek szemléltetésére. Óralap. Homokóra. Gazdasági és kertészeti eszköz 10 drb.

II. cs. Írás, olvasás : Magyar és héber fali olvasótáblák. Betűszekrény. (Ez tanítóink terve szerint készült és a kiállításon is be lesz mutatva iskolánk részéről).

III. cs. Számtan : Prausek-féle számológép. Orosz számológép. Tört számológép. Számoló táblák a tízes számkörhöz. Bopp-féle métermérték gyűjtemény. 100 drb számoló koczka.

IV. cs. Földrajz : Domborművű földgömb. Térkép a földrajzi alapfogalmak szemléltetésére. Vasmegye, Magyarország, Osztrák-magyar monarchia, Európa és Palesztina térképei.

V. cs. Természettudomány : 7 kitömött állat. Gabona- és terménygyűjtemény. Sók (9 drb). Kővek és földek (20 drb). Érczek és kővületek (16 drb). Kagyló és csiga (41 drb). 5 féle tüzelő anyag. 2 féle világító anyag. Iskolai ásványgyűjtemény (Calderoni összeállítása.)

VI. cs. Rajz : Velősi rajzmintalap (16 drb). Fejes, háromszög és táblavonalozó. Körző.

VII. cs. Technológiai gyűjtemény : A gyapju, a gyapot, a len és feldolgozása. A selyem, a bőr és feldolgozása. A papír és toll készítése.

E felszerelés kiegészítő része az ifjúsági könyvtár, mely csak két évvel ezelőtt lett alapítva és 180 kötettel bír. Évenként gyarapodik vétel és ajándékozás által és reméljük, hogy nem jut oly sorsra, mint elődje, „az izr. elemi főtanodánál 1867-ben egy a

tanuló, valamint az iskolát nem látogató ifjúság mivelődését érzéző könyvtár“, mely néhány évi fennállás után elkallódott.

A tanítói könyvtár ugyancsak legújabb keletű 20 kötetten és a Néptanítók Lapja, Izr. Tanügyi Értesítő, Néptanoda, Nemzeti Iskola, Pedagógiai Szemle, Deutsche Blätter állandón járó szaklapokkal.

VII. FEJEZET.

Tanítók. Tanrend.

Ámde természetes, hogy nem elég a kitűnő fölszerelés, még fontosabb a tanerők minősége, tudása és lelkiismeretessége. Iskolánkat most, mint már említettük, fiatal, buzgó tanerők látják el és pedig az 1893—94-iki tanév óta a fellépő rendszer mellett, mely teljesen beválik és a legjobb eredményt mutatja föl. Egyéni viszonyokra való tekintettel azonban csak a második osztálynál kezdődik, míg az első állandóan ugyanazon tanító kezében marad. Hogy a tanítás magyar szellemben folyik, azt fölösleges kiemelni, az természetes; tanítóink anyanyelve, egytől egyig a magyar s ilyen a tanításuk is és a mi nem kevésbé fontos, igazán zsidó érzelmű és szellemű, nem pedig egyik a másik rovására. Az iskola ügyeit rendes havi konferenciákon beszélik meg, melyeken a tanulók előmeneteléről, valamint általános pedagógiai kérdésekről is értekeznek.

Az ő javaslatuk folytán lett elhatározva, hogy a jó tanulók havonként az osztály előtt nyilvánosan megdicsértetnek és dícsérő lapokat kapnak, a rosszak pedig ugyanott megrovatnak az igazgató jelenlétében. Az iskola-igazgató egy—egy tanító, jelenleg Kohn Samu. Mindenben támogatja a tantestületet a 11 tagú iskolaszék, melynek tagjai hetenként felváltva, az elnök felhívására, látogatják az iskolát, úgy mint e tanév kezdete óta a kézimunka tanítását egy öt tagú női bizottság, mely azután az iskolaszéknek tesz jelentést.

A hitközség rabbija első sorban a vallás tantárgyainak felügyelője és azoknak anyaga csak az ő hozzájárulásával lesz kiszabva, de hivatásszerűen kiterjeszti figyelmét az egész tanítás menetére és hetenként meglátogat minden osztályt, hogy az iskola beléletét teljesen ismerje.

Az iskola részletes tantervét, az iskolaszék felhívására, az 1893—94-iki tanévben dolgozta ki a tantestület és közölte az az évi értesítőben; itt is arra kell utalnunk, mert a kiszabott térfogat miatt ehelyütt közölnünk lehetetlen.

Az órarend az utóbbi két évben, tekintettel a tulterhelés

panaszának sürű hangoztatására, nagyobb változást szenvedett a heti óraszám csökkentése által; jelenleg a következő:

T a n t á r g y a k	O s z t á l y				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
	heti tanórák száma				
1. Hit- és erkölestan.....	1	2	1	1	5
2. Héber olvasás.....	5	2	2	2	11
3. Imafordítás.....	—	1	1	1	3
4. Biblia.....	4	6	6	6	22
5. Magyar irva-olvasás.....	5	—	—	—	5
6. Beszéd- és ért.-gyakorlat.....	2	1	—	—	3
7. Magyar nyelv.....	—	4	4	4	12
8. Német nyelv.....	4	2	4	4	14
9. Számolás.....	4	4	4	4	16
10. Földrajz.....	—	—	2	2	4
11. Írás.....	—	4	2½	2½	9
12. Rajz.....	—	—	1	1	2
13. Testgyakorlat.....	1	1	1	1	4
14. Ének.....	1	tan. k.	½	½	2
15. Kézimunka a bibliai órák alatt.....					
Összesen	27	27	29 °	29	

A vallástan tárgyai.

A biblia tanítása a lefolyt tanévben úgy lön megváltoztatva, hogy a tanulók, nem mint eddig csak Mózes I. és II., hanem Mózes mind az öt könyvéből végeznek szemelvényeket és pedig az I. osztály: Mózes I. 1. fejezetét először könyv nélkül, azután a bibliából.

A II. osztály: Mózes I. 12, 18, 22, 25, 28, 32, 33, 35, 37, 42, 44, 45, 47, 48 fej.

A III. osztály: Mózes II. 1, 2, 3, 4, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 32. Mózes III. 19. és 23. fejezetek.

A IV. osztály: Mózes IV. 6, 10, 11, 13, 14, 15, 27, 29, 32, Mózes V. 1, 3, 4, 5, 6, 11, 15, 16, 22, 24, 25, 26, 31, 32, 34, fej. kihagyásokkal. Ugy a biblia, mint az ima szövege magyarra lesz fordítva már az 1885—86-iki tanév óta. Az utóbbi anyaga ugyan- csak a múlt tanév óta az I. osztályban: Folyékony héber olvasás; fordítás: Elauháj nesomó, Semá és áldásmondatok.

A II. osztályban: Héber olvasás: A hétköznapi imák liturgicze; fordítás: Jauczér aur, semá, semaunó eszré nagyobb része, birchasz hammózaun.

A III. osztályban: Héber olvasás: A szombati imák liturgicze; fordítás: Én komauchó, vajhi binszaun; a tóra felolvasás előtt és után lévő áldásmondatok, jehallalu, jehi róczaun, elauhenu.

A IV. osztályban : Héber olvasás. Az ünnepi imák liturgcze; fordítás : Hallél, atto bechartonu, vatitten, vehasziénu, tóra kivétel az ünnepre és ólénu.

A biblia történet anyaga, I. osztály : A világ teremtésétől Ábrahámig. II. osztály : A patriarkák József haláláig. III. osztály : Mózes születésétől haláláig. Az ünnepek. A tiz ige. IV. osztály : Józsuától a birodalom kettészakadásáig. Az ünnepek és félünnepek. A tiz ige.

A vallástan kiegészítő része a szombat délelőtti istentisztelet, mely a vizsgateremben tartatik a III. és IV. osztályu fiuk és leányok részvéte mellett. Az istentisztelet minjannal a teljes templomi imarend szerint folyik, mert hisz az is a célja, hogy a gyermekeke előkészítse a templom liturgiája számára. A heti szidrárt fölváltva egy-egy tanító olvassa föl, a haftórát egy-egy IV. osztályu fiu, a reczitálandó imáknak pedig mindnyájan karban énekelnek.

Ezen keretben mozogva törekszik iskolánk kitűzött feladatának a lehető legjobban megfelelni. Hitközségünk tagjai méltányolják is az iskola kitűnőségét és tanköteles gyermekeiket majd kivétel nélkül ide járatják. Így pl. a városi iskolába a mult tanévben községünk részéről csak 7 gyermek járt. Az odajáróknak hittantánítását állandóan iskolánk egyik tanítója végzi el külön remuneráció nélkül.

VIII. FEJEZET.

Az iskola anyagi helyzete.

De ha büszkén mutat hitközségünk iskolájára, érzi is annak terhét, mert az iskola rendes budgetje ez évben 3599 frt, ehhez járul az iskolaépület adósságának tőkekamat törlesztése 1377 frt évenként és így 4976 frt az iskola kiadása a hitközségnek 17,608 frtot kitevő egész bndgetjével szemben.

A tandij 24, 20, 16, 12, 8 és 4 frtos osztályokból áll és 217 tanuló közül az idén 11·5%, 4 frt tandíjat fizet, 20·7% pedig teljesen tandijmentes, a kik ingyen könyveket és teljes téli ruházatot is kapnak. E nemes munka végzésére a haza bölcsének halálakor létesített Deák-alap áll fenn, mely azonban korántsem volna elégséges a célra, rendesen azonban igénybe sem lesz véve, mert a 40—45 gyermek felruházásának 4—500 frt költségét magánadakozások fedezik.

A Deák-alapot az iskolaszék kezeli, de ezen kívül eddig más alapítvány fölött nem rendelkezik, mert azon több ezernyi frt, melyet, mint említettük, 1891-ben az iskola céljaira gyűjtöttek, valamint özv. Hagel Benőné asszonynak 1894-ben tett 1000 frt adománya

el lett használva az új iskola építése és berendezése költségeire. Most azonban azon nehéz munkában vagyunk, hogy iskola-alapot teremtsünk. E célból az iskolaszék iskolaegyletet alakított, mely tagsági díjait a befolyó alapító díjakkal együtt tőkésíteni fogja. Az egylet munkáját a legszebb reményekkel és a legbiztatóbb kilátásokkal kezdte meg ez év elején és eredményeiről mindenkor az iskola értesítőjében számol be.

Értesítőt ugyanis iskolánk az 1891/92-iki tanév óta ad ki, melyek elsejét az akkori igazgató, Róder Adolf szerkesztette. Ezekben nyújtja iskolánk, mindig fokozódó örömmel, haladásának és működésének híú képét.

IX. FEJEZET.

Vegyes.

Iskolánk 1893-iki ujászületése mindenképpen kedvező és biztató auspiciumok alatt kezdte meg fejlődését; ezekhez számítjuk azon kitüntető látogatást, melyben b. Eötvös Loránd, volt kultusz-miniszter 1894 szeptember 18-án városunkban való tartózkodásakor iskolánkat az akkori főispán, alispán, m. főjegyző és Dr. Kuncz Adolf esornai praelatus kíséretében részesítette. Kifejezte örömet, hogy a hitközség ily „diszes palotát“ épített iskolának, mely nem csak kívül, de belül is megfelel a kor kívánalmainak és a látottakról legnagyobb megelégedéssel nyilatkozott. A kitüntető elismerés csak buzdításul szolgálhatott iskolánknak, hogy ezentul is teljesítse e határszéli városban nemzeti és vallásos misszióját azon édes reményben, hogy ugy, mint már eddig, országos nevü, kiváló férfiakat, mint Radó Antal író, dr. Rosenberg Gyula orsz. képviselőt, számíthat volt tanítványai közé, ugy ezentul is elhinti a fogékony talajba a legjobb magokat, hogy azokból diszes gyümölcs fejlődhessek. A hivatott tényezők legalább megteszik a tőlük telhetőt, hogy az iskola igazán megfelelően nagy és magasztos rendeltetésének.

X. FEJEZET.

Az iskola vezetősége.

A tantestület ez idő szerint a következő: 1. Körösi József, működik 19 év óta iskolánknál, egyuttal karmestere a templomi énekkarnak és ez évben jelent meg tőle: Magyar király-himnusz, Jókai Mór szövegének megzenésítése, templomi és iskola használatra. 2. Altstädter Lajos, működik iskolánknál 5 év óta. 3. Kohn

Samu, id. igazgató, a szertár és könyvtár kezelője, működik iskolánknál 3 év óta. 4. Singer Sándor, működik 3 év óta iskolánknál. 5. Golderger Anna; ideiglenesen, mint segédtanítónő a tanév eleje óta.

A hitközség elnöke: dr. Goldsmith Vilmos. Az iskolaszék elnöke: Dr. Engel Sámuel, ügyvéd; alelnök: Dr. Schleiffer Ede, ügyvéd; gondnok: Rainer Ignác, ügynök; tagok: Dr. Bernstein Béla rabbi, Hoffmann Ignác, Ledofsky Lajos, Rosenberg Lajos, Szegő Benő, Ungar Zsigmond kereskedők, Dr. Ullmann Mór, orvos; Dr. Weisz Ödön ügyvéd. A női bizottság: Dr. Bernstein Béláné, elnök. Ledofsky Lajosné, Dr. Schleiffer Edéné, Strasser Árminné, Szegő Benőné tagokkal.

A millenáris ünnep alkalmából készült e monográfiánkat bizonyára nem fejezhetnénk be illőbben, mint azon jelentésünkkel, hogy iskolánk ez év május 14-én nagyobb szabásu ünnepélyt fog rendezni hazánk ezredéves, iskolánk ötvenéves fennállásának emlékére.

A szarvasi izraelita hitközség népiskolájának története.

(1852—1895.)

Kácsér Vilmos iskolaszéki elnök és Glück Zsigmond tanító közreműködésével

összeállította :

Seltmann Lipót

tanító.

I. FEJEZET.

A hitközség keletkezése ; az iskola alapítása.

Szarvas városában e század elején még nem laktak zsidók. Az első zsidó a harminczas években telepedett itt le és pedig olyképpen, hogy a szarvasi uraság ennek adta át az italmérési jogot. Az első zsidó — *Berger* Izsáknak hívták és Aradról jött — kieszközölte az uraságnál, hogy még néhány hitrokona, mint kezelők itt letelepedhessenek. — Mielőtt hitközséget (בנין) képezhettek, a közelfekvő Szt.-Andrásra mentek szombatonként isteni tiszteletre. Néhány év múlva azonban már annyira felszaporodtak, hogy külön hitközséggé alakultak, az uraságtól temetőhelyet nyertek és megalapították a chevra-kadisát 1838-ban.

Rendezett iskola ez idő szerint nem volt és a gyermekek magániskolában, u. n. „chéder“-ben nyertek oktatást, hol a fősúlyt a héber tantárgyakra fektették és csak elvétve tanítottak világi tárgyakat. Ezen iskoláknál a tanítók gyakran változtak és köztük említésre méltó *Felsenburg* Adolf, kit később a szentesi izr. nyilvános iskolához választottak meg és ott végezte be áldásos életét.

1852. évben *Strasser* D. L. (ki néhány évvel ezelőtt halt meg B.-Kulán) lett a szarvasi zsidó hitközség rabbija, ki azzal kezdte meg működését, hogy hitközségében rendezett iskolát állított fel. Nagy segítségére volt ezen ügyben *Robitsek* Sándor, tekintélyes kereskedő és a közös buzgalom meg is hozta gyümölcsét : 1852. év

október 1-én megnyílt a „*Hebräisch-Ungarisch-Deutsche Schule*“, mely intézetnél két tanító lőn alkalmazva.

Ezen iskola 1861-ig állott fenn és nem lévén a hitközségnek saját épülete, gyakran változtatta helyiségét.

II. FEJEZET.

Az első iskola állapota és működése.

Az iskola 1852. évi október 1-én nyílt meg 56 tanulóval, kik négy vegyes osztályban nyertek oktatást. Működő tanítók voltak: *Hungerleider* Mór és *Kácsér* Vilmos. — A tandíj a következőképpen lett megállapítva: I. oszt. 50 pengő krtól 1 pengő frtig; II. oszt. 1—1.12; III. o. 1.20—1.30; IV. o. 1.48—2 forintig havonként.

Az iskolaszék a következő tagokból állott: Strasser D. L., rabbi és igazgató, Robitsek S., Klein Sándor, Majer Mór, Pollák Emanuel és Stern Jakab; kir. tanfelügyelő főt. Lonovits Ferencz szarvasi róm. kath. esperes volt.

Ezen időtől fenmaradt iskolai bútorok: két tanszék (katedra) két falitábla és néhány pad.

A tantárgyak a következők voltak: Beszéd- és értelemgyakorlatok, Wurst segédkönyve nyomán; a biblia héber szövege német fordítással; héber-, magyar- és német nyelvtan; számtan, földrajz (Fischer könyve) és történelem. A magyar nyelvtant és hazai történetet kivéve, mely tárgyak magyar nyelven taníttattak, az általános *tanítási nyelv a német volt*, minthogy az akkori zsidó házakban nagyobb részét németül, ritkán magyarul beszéltek.

A *heti órák száma 44*; szünnapok: szombat egész nap és szerda délután. Hosszabb szünet csak az őszi nagy ünnepek és pészach ünnep alatt tartatott 14—14 napig. Nyilvános vizsgákat negyedévenként, tehát négyszer tartottak.

A tanítók javadalmazása: nős tanítónak 400, nőtlen tanítónak 200 pfrt és utóbbinak teljes ellátás.

A tanítók egész odaadással teljesítették kötelességüket és a hitközség két izben is javította fizetésüket.

Ezen időben több keresztény tanuló látogatta ezen iskolát, kiváltkép a német nyelv elsajátítása végett; az akkori nagyváradi kath. püspök fel is szólította a helybeli esperest — ki egyszersmind ker. tanfelügyelő is volt — hasson oda, hogy kath. gyermekek ne járjanak a zsidó iskolába és inkább alkalmazzon egy német magán-

tanítót. És csakugyan 1856-ban a „nemzeti iskola“ — így nevezték az akkori kath. népiskolát — mellett egy „német-magyar iskolát“ állítottak fel.

1857-ben a tankötelesek száma annyira felfszaporodott, hogy még egy segédtanítót is alkalmaztak, ki azonban félévi működés után ismét elbocsátott.

A gyermekek szaporodásával azonban nemcsak hogy nem javult az iskola anyagi viszonya, sőt napról-napra rosszabbra fordult. 1859 január 1-én alig jelentkezett húsz fizetőképes tanuló, úgy, hogy a hitközség már az iskola felosztatására gondolt, de a hatóság közbelépése folytán kénytelen volt a hitközség a főszolgabíró és az esperes elnöklete alatt az úgynevezett iskolai bevallásra magát kötelezni. Megállapított az iskolai költségvetés, továbbá kimondatott, hogy a két tanító egyenlő fizetésben — 346 frt 50 kr — részesüljön. Kácsér Vilmos tanító ez alkalommal szép tanujelét adta a kollegiális szeretetnek. Ugyanis tekintettel arra, hogy kartársa családos ember, kijelentette, hogy ő megelégszik 300 frtnyi fizetéssel és a neki-felajánlott 46 frt 50 krról kartársa, Hungerleider javára lemondott.

Ez időtől fogva a tanítók legjobb igyekezete és buzgalma sem tudta az iskolának megadni a szilárd, tartós alapot. Néhány évig az iskola ugyszólván csak tengett és az 1860—61-diki új politikai rendszer oly káros hatással volt a hitközségre, hogy ismét elhatározta iskolájának felosztatását. 1861 június 25-én azonban a hatóság ismét foglalkozott az iskola ügyével és egy megyei rendelet arra kényszerítette a hitközséget, hogy iskoláját továbbra is főtartsa és a tanítók fizetését pontosan kiszolgáltassa. Azonban még ezen évben mindkét tanító beadta lemondását; ez elfogadtatott, *a tanítókat három havi fizetésük kiutalványozásával elbocsátotta és az iskolát tényleg feloszlatta. Rövid szünetelés után az iskola ismét megnyílt és Hungerleider Mór lett ismét az első tanító*, de valamely perpatvar következtében a hitközség többször megkísérlette ennek elmozdítását, mit azonban a „nagyvárad kerületi kir. tanodai főigazgatóság“ mindig megghiúsított. — Végre 1866-ban egyezés jött létre olyképpen, hogy a hitközség 300 frtot ad Hungerleidernek végkielégítésül; azonkívül kötelezte magát a hitközség, nevezett tanító Rebeka nevű leányának férjhez menetelekor 200 forintot adni, a mi 1870-ben, nevezett kisasszony menyegzője napján meg is történt.

A zsidók egyenjogusításáról szóló törvényezikk iskolákra is üdvös hatással volt. A hitközség nagy buzgalommal karolta fel az iskola ügyét és különösen dr. Glasner Ármin orvos, mint

iskolaszéki elnök, *Kácsér Vilmos* és *Deutsch Adolf* urak fáradhatlan tevékenysége által az iskolát annyira megkedvelte és annyira pártolta, hogy ezen időben az iskolánál két rendes, egy segédtanító és egy ipartanítónő lőn alkalmazva; a tanulók száma a százat jóval túlhaladta. — De alig nyilott meg ezen szép intézet, alig kezdte meg áldásos működését, midőn új veszély fenyegette és el is sodorta. Ugyanis 1869-ben kitört a zsidók között a pártoskodás és kettészakadás és hitközségünk is áldozatul esett ama kor betegségének, mert jó nagy része kivált az anyaközségből és új, auth. orth. hitközséggé alakult, a mely még mai napig is fennáll.

A szegény gyermekek tehát iskola nélkül maradtak, de azért a szülők eleve gondoskodtak gyermekeik oktatásáról. 1871-ben *Kácsér Vilmos* ur 33 családot gyűjtött egybe és ezek egy ívet irtak alá, mely szerint kötelezik magukat gyermekeiket — szám szerint 51 — iskoláztatni és e célra évenként körülbelül 1200 frtot fizetni oly feltétel alatt, ha ezen iskolánál két tanító fog alkalmaztatni. Ezen iskola csakhamar szép virágzásnak indult, elannyira, hogy a hitközség 1873-ban azt átvette, a midőn is két új tanítót alkalmaztak, és pedig *Schiff Adolfot*, ki 1895 jan. 1-én, öreg korára való tekintettel, nyugdíjaztatott és *Glück Zsigmondot*, ki mai napig üdvösen működik iskolánkban.

1873-tól 1895-ig alig történt valami nevezetes változás, mely méltó volna a feljegyzésre. Két ízben is alkalmaztak tanítónőket, de az iskola mostoha anyagi viszonyai folytán ezeket rövid működés után el kellett bocsátani.

1876-ban dr. *Glasner Ármin* ur az elnökségi tisztet, 10 évi áldásos működés után letette és helyébe *Kácsér Vilmos* ur választott meg, ki ezen tisztséget mai napig nagy ügybuzgalommal és szakértelemmel viseli.

1895 január 1-én *Schiff Adolf* nyugdíjaztatása folytán megüresedett tanítói állomásra *Seltmann Lipót*, párkányi tanítót hívták meg, ki ezen állást 1895 február 1-én el is foglalta.

III. FEJEZET.

Az iskola jelen állapota.

Népiskolánk négy vegyes osztályból áll és egy-egy tanító két-két osztályt tanít egész önállóan; a tanítási nyelv mindenben a magyar. — Az énektanítást csak 1895. év tavaszán kezdtük meg és ennek főcélja az ifjúsági istentisztelet. Istentisztelet tartatik

minden szombaton reggel az iskolában Engelberg Adolf kántor ur vezetése mellett, hol a gyermekek az egész muszaf imát, részint énekelve, részint imádkozva végzik; a tanítók felváltva minden szombaton előadást tartanak a heti szidrából. (Később valószínűleg a tóra-felolvasást is bevezetjük.)

Szegény tanulókat felruházó egyesületünk ugyan nincs, mindazonáltal szegény gyermekeink minden évben elláttatnak téli ruhával. A hozzá való pénzt olyképpen szerzik meg, hogy minden év őszén a helybeli izr. ifjuság erre a célra mulatságot rendez, azonkívül a helybeli izr. nőegylet is jelentékeny összeget áldoz évenként ezen célra. A f. év őszén ily módon 24 szegény gyermek nyert téli ruhát és a szükséges tankönyveket.

Az ifjusági könyvtár alapját csak a f. év őszén vetettük meg. Ugyanis a beiratkozások alkalmából egy gyűjtőív tétetett ki és a szülőket adakozásra kérte fel. Ugyancsak felkértük a helybeli főgymnázium és polgári iskola tanulóit, hogy a birtokukban lévő ifjusági könyveket ajándékozzák a létesítendő iskolai könyvtárnak; ily módon már 86 könyv birtokába jutottunk. Azonkívül kilátásba helyezték, hogy még a tél folyamán az iskola könyvtár javára mulatságot rendeznek.

Az 1894/5-iki tanévben 84 tanuló — köztük hat más felekezetbeli — látogatta iskolánkat és pedig: I. osztályban 25, II. o. 16, III. o. 23, IV. o. 20.

A tandíj a szülők vagyoni viszonyaihoz képest évi 6—20 frt közt váltakozik; a tanulóknak *egyharmada* tandíjmentes.

IV. FEJEZET.

Iskolai alapítványok és adakozások.

Iskolaépületünk egy meglehetősen csendes utczában áll, földszintes, széles folyosóval és három tanteremmel; nagy, tágas udvara van, a melyben az iskolán kívül a pap, kántor és metsző lakása is van. Ugyancsak itt van — sajnos — a baromfivághely is

Iskolánk hat ízben részesült segélyben az orsz. izr. iskolaalaptól és pedig 1865—66—67 és 69-ben 200—200 frttal. 1876-ban újból 200 és 1883-ban 100 frttal. Az előbbi három segélyt a nagyváradi kir. tanulm. főigazgatóság, az utóbbi hármat pedig az orsz. iroda eszközölte ki. A városi pénztárból 14 év óta évenként 40 frtnyi segélyben részesül.

Iskolánknak a következő alapítványai vannak: Méltóságos

Königswarter Mór báró 1872-ben, atyja halálakor 300 frtnyi alapítványt tett.

Braun József helybeli kereskedő örökösei, atyjuk halálakor, 1889-ben 200 frtnyi alapítványt tettek.

Bernát János helybeli ág. ev. vallású lakos, 1895-ben végrendeletileg 100 frtot hagyományozott. Ez utóbbi hosszú ideig az itteni Bolza grófok alkalmazottja volt, öregségében nyugalomba vonult. 12000 frtot kitevő vagyonát — családja nem lévén — jótékony célokra hagyta. A zsidó hitközségről úgy emlékezett meg, hogy 100 frtot a hitközségnek, 100 frtot az iskolának és 50 forintot a nőegyletnek testált.

Ezen alapítványok kamataiból részint ruhával, részint tankönyvekkel láttatnak el a szegény gyermekek, egy része pedig jó és szorgalmas tanulók megjutalmazására fordítatik.

Nagyobb jótéteményben két ízben részesült iskolánk. 1874-ben Nagyságos *Kontur* Józsefné — nyugalmazott járásbíró neje — atyja, Tassy Zsigmond ur halálakor 100 frtot ajándékozott; 1873-ban Méltóságos *Podmaniczky* Frigyes báró ur, mint Szarvas városának akkori képviselője, szintén 100 frtot ajándékozott iskolánknak.

V. FEJEZET.

Az iskola előljárói és tanítói, tanterv.

Az iskolaszék a következő tagokból áll: *Kaiser* Vilmos, iskolaszéki elnök. Hivataluknál fogva tagjai: Dr. *Szemző* Gyula hitközségi elnök. Tiszt. *Reichhard* Márk, rabbi. *Seltmann* Lipót, a tantestület képviselője.

Választott tagok:

Bleier Samu pénztáros, *Buck* Adolf gondnok, *Husserl* Lipót, *Kohn* Ignác, *Schiff* Adolf, *Weinberger* Simon és *Wolfmann* Jakab urak.

Tanítók:

Glück Zsigmond és *Seltmann* Lipót; működésük ideje: előbbinek 25, helyben 22, utóbbinak 12, helyben 1.

A tanítók a törzsfizetésükön kívül lakbér- és faátalányt, továbbá maczószt kapnak a hitközségtől; minden beiratkozott gyermek után 25 kr. beiratási díjat; a chevra kadisa pedig ellátja őket — szükség esetében — gyógyszerrel. Az egyik tanító a jegyzői teendőket, a másik pedig a középiskolákban a hittani oktatást végzi.

A szarvasi izr. hitk. népiskolában tanítandó hittani tantárgyak tanterve az 1895/6. tanévben:

I. osztály.

- a) Héber olvasás (Schultz tankönyv.)
- b) Bibliai tört. A teremtéstől Ábrahámig (Tank. Brett.)

II. osztály.

- a) Héber folyékony olvasás.
- b) Bibl. tört. Ábrahámától József haláláig; különféle áldások; héber írás.
- c) A biblia eredeti szövege: Mózes I. könyvének néhány fejezete.

III. osztály.

- a) Héber olvasás és írás.
- b) Bibliai tört.: — Saul királyig. (Tankönyv: Brett.)
- c) Hittan: a zsinagógai év, egész és félünnepek, böjtök, néhány ima magyarra fordítása, a tiz ige (héberül és magyarul), különféle áldások.
- d) A biblia héber szövege: Mózes II. k. (kihagyással.)
- e) Héber nyelvtan: תנועות גדולות, ת.קטנות, הוא נע
'שוא נח, הוא מרכב, פתח ננובה, דגש, ה' הידיעה, ה' השאלה'
מפיק ה', ב'ל'מ', מספר יחיד מ' רבים.

IV. osztály.

- a) héber olvasás és írás (diktandó.)
- b) Bibl. tört.: — Az első jer. templom lerombolásáig. (Az előbbi osztályok tananyagának ismételése.)
- c) Hittan: a zsinagógai év, egész- és félünnepek, böjt és más nevezetes napok, a kiváló szombatok, a szidur ismertetése, a tiz ige, a különféle áldások, a héber betűk számértéke.
- d) A biblia héber szövege: Mózes V. könyve.
- e) Héber nyelvtan: תנועות גדולות, ת.קטנות, הוא נע
'שוא נח, הוא מרכב, פתח ננובה, דגש חזק, דגש קל, מפיק,
'ה' השאלה, ה' הידיעה, ו' החיבור, ב'ל'מ', מין וזר, מין
נקבה, מספר יחיד מ' רבים, נפרד, סמיכות, כנויי השם, כנויי
הפעול.

Az összes névmások.

A főgimnáziumban és a polg. leányiskolában a hitoktatást tiszt. Reichard Márk rabbi ur és Selmann Lipót tanító végzi.

VI. FEJEZET.

Különféle okmányok.

I.

J e g y z ő k ö n y v.

Felvétetett a szarvasi es. kir. szbírói hivatal által Szarvason január 11-én 1859.

Tárgy:

A szarvasi nyilvános izr. iskola a magas vallás- és oktatásügyi miniszteriumnak 1856. évi szeptember 20-án kelt rendeletével meghagyott iskolabevallásnál felvétele.

Jelen voltak: alólirottak.

Alólirott egyházi és világi iskolai hatóság a szarvasi — a Nagyméltóságu es. kir. nagyvárad helyhatósági osztály, 1858. évi jun. 14-ről 8094. sz. a. kelt kibocsátványával nyilvánosságot nyert izr. iskolának, iskolabevallása felvétele végett összegyűlvén, mindenekelőtt azon kérdés megvitatkozását találták szükségesnek, ha valjon az iskola oktatásra alkalmazott két tanítónak — az iskolabevallásban látható, a mai napon megállapított fejenkénti 346 frt 50 kr. o. ért., évi fizetés — a helyi viszonyokhoz képest — elegendő-e egy tanító tisztességes kijövetelére és fáradoalmainak méltányos jutalmazására? Mire nézve ugy az egyházi, mint a világi iskolai hatóság egyhangulag oda nyilatkozott: miszerint a kitett összeg a helyi viszonyok és a fenforgó körülmények megfigyelésével egy tanítónak évi fizetésül elegendő, és ezen összegnek a mai napon felvett iskolabevallásbani felvételét elhatározták.

K. m. f.

Strasser D. Lipót mk. rabbi, mint iskolaelőjáró. — G. Grimak. — Adolf Deutsch mk. — H. Hannak mk. Az iskola község részéről: — Hungerleider Móricz mk. — Kácsér Vilmos mk. — Züss Ábrahám mk. helységi iskolai felügyelő. — Lonovits Ferencz mk. járási iskolai felügyelő. — Lakatos mk. es. kir. szbiró.

II.

710. sz. Nvárad tanuim. kerület kir. főigazgatójától.

Tisztelendő Esperes, ker. Tanfelügyelő úr!

Értésemre esvén, miszerint a szarvasi izr. hitközség a tanítók illetekeit rendesen ki nem fizeti, az elemi tanoda belügyeibe avatkozván, a tanórákat szaporítja és a tantervet önhatalmulag változtatja, felkérem főt. uraságot, miszerint az ottani izr. tanítók által tanóra-rendet készítettven, azt jóváhagyás végett ezen kir. tanuim. főigazgatósághoz ebbeli értesítéssel együtt: rendesen szokta-e az izr. hitközség az izr. tanítók fizetését kiszolgáltatni, és ha nem, mennyire rug a hátralék, — beküldeni sziveskedjék.

A tanórarendre nézve sziveskedjék a tanítókat utasítani, miszerint annak készítésénél az 1855. évi márczius 23-án 18788. sz. a. kelt miniszteri rendeletet vegyék zsinórmértékül, mely az elemi tanodákban megtartandó tantervet és minden egyes tantárgyra hetenkint fordítandó órák számát tartalmazza, figyelembe veendő továbbá,

miszerint izr. elemi tanodákban a többi tantárgyakhoz még a héber nyelv és a Mózes könyveinek fordítása járul, izr. tanodákban a heti órák számát lehet 30, de legfeljebb 33-ra akként szaporítani, hogy délutánra soha se essék több három óránál és szombaton kívül hetenkint egy fél napi szünet engedjék.

A héber nyelven kívül a hivatalos szabályrendeletben felsorolt tantárgyakon kívül másokat nem szabad a tantervben felvenni.

Amíg főt. uraságod az ottani izr. elemi tanoda igazgatását vinni szives leszen, az izr. hitközség a tanoda belügyében semmiféle beavatkozást nem igényelhet magának, s hahogy a nevezett hitközség főt. uraságod intézkedéseit gátolni akarná, erről orvoslás végett ezen kir. tanulm. főigazgatóságot értesíteni sziveskedjék.

Kelt Nváradon, 1865 június hó 7-én.

Kümmér János Henrik, s. k.
kir. tanácsos, tanulm. főigazg.

III.

Tanterv, mely szerint a szarvasi izr. elemi tanodában az összkutatás léssen fogantatandó.

(Jóváhagyás végett beküldetett a nagyvárad kir. tanulm. főigazgatósághoz 1865 június hó 25-én.)

<i>Tantárgyak</i>		<i>Tantárgyak</i>		<i>Tantárgyak</i>	
I. osztály		II. osztály		III. osztály	
1. Hittan	2 óra	Hittan	3 óra	Hittan	3 óra
2. Héber nyelvtan	10 „	Héber nyelvtan	10 „	Héber nyelvtan	10 „
3. Magyar „	7 „	Magyar „	7 „	Magyar „	7 „
4. Német „	6 „	Német „	6 „	Német „	6 „
5. Számtan	4 „	Számtan	4 „	Számtan	4 „
6. Szépirás	3 „	Szépirás	3 „	Szépirás	3 „

IV.

1120. sz. Nvárad kir. tanulm. Főigazgatóságától.

Főt. Eperes, kir. Tanfelügyelő ur!

Vonatkozással főt. uraságod f. évi június hó 26-án 105. sz. a. kelt becses soraira, a leczketervet oly megjegyzéssel küldöm vissza, miszerint az I. osztályban a héber és a német olvasásból hetenkint egy-egy óra levonandó, mely levonással ezen osztályra hetenkint 30 óra fog esni. Ezen megjegyzéssel jóváhagyatik az idemellékelt leczketerv.

Az ottani izr. tanoda részére nyerendő segélyzésre nézve a tárgyalás még folyamatban van; de a hitközség önkényes és szabályellenes lépései meghiusíthatják a hatóságok jóakarátját.

Kelt Nagyváradon, 1865 szept. hó 7-én.

Kümmér János Henrik, s. k.

VI.

657. sz. Nvárad ker. kir. tanodai főigazgatóságától.

A szarvasi izr. hitközség Elöljáróságának.

A Cz. Elöljáróság m. hó 12-én 18. sz. a. kelt jelentése folytán válaszoltatik, miszerint a hitközség abbéli eljárása, mely szerint *Goldenthal* Rudolf és *Thausz* Hermann tanítókat egy évre ideiglenesen alkalmazta az ottani izr. tanodánál, meg nem felel a Nagym. m. kir. Helytartótanács f. évi február 22-én 13455. sz. a. a Tekintetes Békésmegyéhez menesztett és a hitközséggel kétségen kívül közölt kegyes intézményének.

Minélfogva a nevezett két tanító alkalmaztatása érvénytelennek nyilvánítottván, felhivatik a Cz. Elöljáróság, miszerint üres tanítói állomások betöltésére pályázatot hirdessen és annak letelte után a hármas kijelölést minősítvényi táblázat kíséretében az összes felszerelt folyamodványokkal együtt ezen kir. tanulm. főigazgatósághoz beküldje.

Kelt Nagyváradon, 1866 június hó 8-án.

Kümmer János Henrik, s. k.

VII.

1224. sz. Nagyvárad ker. kir. tanodai főigazgatóságától.

A szarvasi izr. hitközség Elöljáróságának.

A Cz. Elöljáróság ezen kir. tanulm. főigazgatóságnak minden eddigi intézkedéseiből meggyőződhetett arról, miszerint az általános műveltség terjesztésének és különösen az észszerű oktatás és nevelés tekintetéből az izr. elemi tanodák felvirágoztatását legjobb akarrattal előmozdítani szándékozik; de ezt csak a fennálló szabályrendeletek korlátai közt és az illető izr. hitközségek közreműködése mellett eszközölheti, valamint hivatalos kötelmeinél fogva az érintett szabályoktól eltérést meg nem engedheti, melyek szoros megtartása felett örködni tartozik.

Miszerint törvények és az ezek foganatosítását szabályozó rendeletek minden rendezett országban szükségesek, arról a Cz. Elöljáróság higgadt gondolkozás után épp oly kevésbé fog kételkedni, valamint arról, hogy minden ország bomlásnak indul, ha minden község és minden egyén a fennálló törvények mellőzésével saját belátása és önkénye szerint cselekszik.

Arról is bizonyos lehet a Cz. Elöljáróság, miszerint a nagym. m. kir. Helytartótanács azt nem fogja tűrni, hogy magas rendeletei és a fennálló szabályok egyszerűen mellőztessenek.

Az ottani izr. hitközségnek a nagym. m. kir. Helytartótanács

által f. évi febr. hó 22-én 13455. sz. a. Tekintetes Békésmegye útján meg volt hagyva, miszerint pályázatot hirdetvén, a hitközség jogában álló hármass kijelölést ezen királyi tanulm. főigazgatóság-hoz kinevezés végett beterjeszse.

A Cz. Elöljáróság f. évi május hó 12-én 18. sz. a. jelenti, miszerint az ottani izr. elemi tanoda f. évi május hó elejétől fogva teljesen szervezve van; Goldenthal Rudolf és Thausz Herman mint tanárok alkalmaztattak.

Tanítók nem alkalmaztatnak cselédek módjára egy évre és a tanítók alkalmaztatása nem áll a hitközség jogában, hanem csak a hármass jelölés. Erről értesített a Cz. elöljáróság innét a f. évi június hó 8-án 657. sz. a., felhivatván egyuttal, miszerint — pályázatot hirdetvén — *tanítók rendszeres kineveztetése körül szabályszerűen járjon el.*

A f. évi szept. hó 1-én 1127. sz. a. kelt sürgetés után — kelt nélkül 25. sz. a. jelenti a Cz. Elöljáróság, miszerint a mellett, hogy a nevezett két tanítót egy évre megtartja — megmarad.

Ezen kir. tanulm. főigazgatóság a Cz. Elöljáróságnak ebbeli önkénytes és a nagym. főkormányzók magas rendeletével ellenkező eljárását jóvá nem hagyhatja és kénytelen lészen a nagym. m. kir. Helytartótanácsnál a törvénynek és felsőbb tekintélynek érvényt keresni, ha a Cz. elöljáróság ellenszegülésében tovább is megmarad.

Minélfogva felhivatik a Cz. Elöljáróság, miszerint a hitközség és az izr. gyermekek józanul felfogott érdekét szem előtt tartva, az ottani izr. tanítói állomások betöltésére azonnal pályázatot hirdessen és a pályázati határidő letelte után a hármass kijelölést valamennyi felszerelt folyamodvány és minősítvényi táblázat kíséretében ezen kir. tanulm. főigazgatósághoz terjeszse be.

Kelt Nagyváradon, 1866 szept. hó 21-én.

Kümmer János Henrik.

1445. sz. A szarvasi izr. hitközség Elöljáróságának.

A mult hó 24-én 34. sz. a. kelt beadványában felhozván a Cz. Elöljáróság, miszerint az ottani két tanítói állomás betöltése tekintetéből hirdetett pályázat folytán, pályázók közül az első tanítói állomásra egyik sem találtatott alkalmasnak, jelenti, miként az ottani hitközség a második tanítói állomásra első helyen Rottenberg Dávidot, 2-ik helyen pedig Weitzenhofer Simeont jelölte ki azon óhaj-tással, hogy ezen két pályázó a második tanítói fizetéssel nevez-tessék ki egyelőre, míg mind a kettőnek működése után kitűnik, melyik alkalmasabb közülük az első tanítói állomásra.

Erre válaszoltatik, miszerint az elemi tanodáknál az első osztály nem kevésbé fontos, sőt fontosabb a másodiknál, mivel az első osztály a gyermeket, mely tanuláshoz, fenytékhöz még nem szokott, a szülői karok közül átvevén, a tanítónak kiválóan nevelőnek is kell lennie, az iskolában helyettesíti a szülőket, szeretettel, nyájasággal kell leereszkednie a gyermekekhez, a mi nincsen minden tanítónak megadva; és mivel az első osztályban a tanítás-nevelés, szoktatás komoly foglalkozáshoz megkezdetik: alapja tétetik le a gyermek további fejlődésére, mely legtöbb esetben egész életére hat. Azért kívánatos, hogy az első osztálybeli tanító ügyes tanító és nevelő legyen.

Egyébiránt nem lennék ellene, hogy a kijelölt két tanító a hitközség kívánsága szerint alkalmaztassék, de egyik sem mutatta be képességi eredeti okmányát vagy legalább annak hitelesített másolatát, nem hitelesített másolatokat pedig figyelembe venni nem lehet. Azért oly felhívással küldetik a hat folyamodvány csatolványaikkal vissza, miszerint vagy a hitközség jelöljön ki kettőt azon pályázók közül, kik eredeti vagy hitelesített képességi okmányait csatolták folyamodványaikhoz, vagy eszközölje, hogy a két kijelölt mutassa be eredeti vagy hitelesített képességi okmányát.

Kelt Nagyváradon, 1896 nov. hó 14-én.

Kümmer János Henrik,
kir. tanácsos, tanulm. főigazgató

A dombovári iskola monográfiája.

A helybeli izr. hitközség mai iskolájának első alapjait 42 évvel ezelőtt vetette meg. 1854-ben ugyanis Dombovárott 8—10 család hitközségi szövetkezetté alakult és tanköteles gyermekeinek iskoláztatásáról olykép gondoskodott, hogy azok mellé *Stein* Zsigmondot fogadták fel magántanítónak, ki 15 gyermekből álló tanítványait magánlakásán oktatta.

Arnsteint több magántanító követte, míg Reinitz Gábor, néh. Goldschmied Jakab és ennek fia József, jelenlegi hitközségi elnök fáradozásai folytán a hitközségi tagok végre elhatározták, hogy nyilvános iskolát szerveznek, melynek számára megfelelő épületet is emeltek. A hitközség az építkezéshez szükséges alap egy részét, 2000 frtot, Goldschmied Lipót közvetítésével, Németországban lakó özvegy Ohnstein Janka urnőtől kapta kölcsön 12%-ra, 1871-ben a két tanteremből álló iskola el is készült és négy osztálylyal megnyitattott. Tanítókúl *Morgenstern* Simon és *Löwinger* Lipót hívtak meg. Az iskola-felügyeletet a hitközségi választmány gyakorolta, mint iskolaszéki elnöknek pedig dr. *Dukesz* Fülöp választott meg. A tanulók száma ez idő szerint 40—45-re rugott. 1872-ben *Morgenstern* Simon helyébe *Weisz* Mór hivatott meg Tatóról első tanítónak 500 frt évi fizetés és szabad lakás élvezete mellett. W. az iskolát a szükséges tanszerekkel felszereltette és az iskola színvonalát általában emelte. Az 1873. év december 25-én tartott hitközségi közgyűlésen Reinitz Gábor, jelenlegi iskolaszéki gondnok, hitközségi elnökké választatván, első sorban alapszabályokról gondoskodott a hitközségi élet szabályozására, mely alapszabályok egyzersmind az iskolára vonatkozó üdvös intézkedéseket is tartalmaztak. Ugyanazon évben *Löwinger* állásától elmozdított, helyébe *Krausz* Gyulát, majd *Rotter* Vilmost, ennek N.-Kanizsára való meghívása után pedig *Singer* Adolfot alkalmazták, ki egy év mulva azonban szintén ott hagyta az iskolát. A hitközség a második tanítói állás mostoha dotációjában kereste és találta a gyakori tanító-változások okát, minél fogva 1876-ban ezen második állásra

is 500 frt évi fizetéssel hirdetett pályázatot. A pályázók közül *Stern* Dávidra esett a választás. A következő években az előjáróság *Weisz* Mórt és *Stern* Dávidot állásukban véglegesítette s ez időtől fogva a tantestület és az iskolaszék karöltve fáradozott az iskola színvonalának folytonos emelésén.

Az 1881. évben a tanulók száma már annyira felszaporodott, hogy a tanítók kénytelenek voltak egy harmadik tanerő alkalmaztatását sürgetni. A hitközségi előjáróság okadatoltnak találta a tanítók kérelmét s miután az iskolaszék a leányövendékek kézimunkatanítását már amúgy is régebben tervbe vette, 400 frt fizetéssel egy harmadik tanítói állás szerveztetett, melyre pályázat útján *Bassó* Róza tanítónő választatott meg. Az iskola ekkor ötosztályúvá bővítettett. *Bassó* Róza egy évi sikeres működés után állásáról leköszönt, mert férjhez ment. A következő tanévre *Hahn* Riza nyert meghívást, de két évvel ezután a tanulók száma annyira csökkent, hogy a hitközség kénytelen volt a tanítónői állást beszüntetni. 1886-ban *Reiner* Adolf került az iskolaszék élére és sok tekintetben előmozdította az iskola felvirágoztatását. 1888-ban ugyanis ismét egy nőtanító alkalmazását határozta el a hitközségi közgyűlés. Ezen állásra most *Misner* Róza, högyészi magántanítónőt választották meg, kire az V. osztály vezetése és a kézimunka tanítása bízott. 1889-ben az iskolaszék *Stern* Dávidot igazgatóvá nevezte ki, kinek elnöklete alatt a tantestület ezentul az iskola beléletébe vágó rendes értekezleteket tartott.

Az 1891. évben egy gyermek-szinielőadás jövedelméből a tantestület egy ifjusági könyvtárt alapított. Ugyanezen évben a kir. tanfelügyelő az iskolát meglátogatván, az egyes osztályokban elért eredményről dicsérően nyilatkozott. Az 1891/2. tanévben az iskola végre hat osztályúvá nőtte ki magát. Ez ugy vált lehetségessé, hogy az 1892. évben *Reiner* Adolf elnök sürgetésére az iskolahelyiséghez egy tanterem még hozzáépítettett, a mikor egyszersmind az összes tantermek a hygienia igényeinek megfelelően, restaurálás alá kerültek.

Az 1894. évi január 2-án tartott iskolaszéki ülésen *Reiner* Adolf az elnöki tisztségről lemondott s helyébe *Goldschmied* József választatott meg. Ugyanazon év július 8-án kísértük örök nyugalomra feledhetetlen kartársunkat, *Weisz* Mórt, kit 56 éves korában áldásdus működésének javakorában ragadott ki körünkből a halál. Julius végefelé az iskolaszék az így üresedésbe jutott tanítói állásra pályázatot hirdetett. A pályázók közül *Horvát* (Hoselitz) Samu, pécsi nevelő-tanító nyerte el az állást, ki a következő évben állásában megerősítést is nyert.

Iskolánknak tehát ez idő szerint hat osztálya van, melyekből két-két osztály esik egy-egy tanítóra. Az I. és II. osztályt *Horvát Samu* vezeti, ki az összes fi-tanulók torna-tanítását is magára vállalta. A III. és IV. osztály *Stern Dávid* ig.-tanító vezetése alatt áll; az V. és VI. osztály, valamint a kézimunkában az összes leánytanulókat *Rosenbergerné-Misner Róza* tanítónő tanítja. Az V. és VI. osztályok hittani oktatását főtitzt dr. Klein Jakab rabbi ur volt szíves magára vállalni.

Az iskola tannyelve magyar. De nemcsak jelenleg az, hanem bizonyára figyelmet érdemel, hogy az iskola alapításától kezdve, a német bibliafordítástól eltekintve, mindigmagyaris volt. Az iskolát az izr. hitközség tartja fenn, mely az iskola költségeit nagyrésztben fedezi is, mivel tandíjat csakis a tehetősebb szülők fizetnek. Szegény tanulók nemcsak ingyenes oktatásban részesülnek, hanem a helybeli izr. nőegylet még téli ruhával is ellátja őket.

A hitközség az iskola benső ügyeire vonatkozó intézkedéseket az iskolaszékre bizza, mely az elnökön és gondnokon kívül még 7 tagból áll és kik egymást felváltva látogatják az iskolát. A tanulók száma jelenleg 94. Köztük más vallásuak is vannak. A tananyag megállapításánál zsinórmértékül a pécsi izr. iskola tanterve szolgál. A bibliát 1887 óta magyar fordításban tanítják.

Az ifjusági istentisztelet szombatonként d. e. 9—10 óráig tart és pedig úgy ősszel, mint tavasszal a templomban, a téli hónapokban pedig a hitközség irodájában, hol a szokásos karénekek után a heti szidra kerül felolvasásra. Az ifjusági istentiszteletben az ipariskola zsidó tanoncza is részt vesznek.

Az iskola fentartása évenként 2500 frtba kerül. A tantestület fizetése 1900 frt, mely összegben *Stern Dávid* 140 frtnyi, *Horvát Samu* 75 és *Rosenbergerné-Misner Róza* 40 frtnyi lakásilletménye bennfoglaltatik. Az iskola költségvetésének aránya a hitközség általános budgetjéhez 30—35%.

Az iskola eddig sem államsegélyben, sem az izr. orsz. iskola-alapból támogatásban nem részesült.

A nagyváradí orth. ízr. hitk. elemi és polg. iskolájának története.*

Szerkesztette :

Csukási Fülöp.

I.

Az iskola keletkezésének története.

A zsidó hitközségeket mindenütt három főintézmény jellegzi. E három tényező: az *istentisztelet*, a *jótekonyság* és végül az *iskola-ügy*, a talmudtóra. E három életszerv nélkül zsidó község nem képzelhető. Mihelyt egynéhány zsidó megvetette lábát, legyen az Szibéria sivatagán, avagy Itália örökké mosolygó ege alatt, akár részesülnek ott a minden embert megillető jogokban, akár pedig elnyomatás és kirekesztés az ő osztályrészők, a mint egymásról tudomást szereznek, az élénken érzett szellemi kapocs összehozza, összefűzi őket, első dolguk községet alkotni és annak alapját a fent érintett három sarkköre megrakni.

A zsidó hitfelekezet két évezredes szenvedései és elnyomatása közepette sem felejtette el soha, mivel tartozik különösen az emberi szellem művelődésének. Az ó-kor bármelyik népénél sem találjuk a népnevelés oly fokú kifejlődését, mint a zsidóknál.

Az általános tankötelezettség legelőször a zsidóknál érvényesült és a községeknek abbéli kötelezettsége, hogy iskolát állítson, bármi által sines élénkebben kifejezve, mint a Talmud (Tractat Sabbath) következő mondása által: „Város, a melyben iskola nincs, pusztí-tassék el.“ — Máshelyütt a Talmud a tanuló gyermekeket az Isten felkentjeinek, a tanítókat pedig prófétáknak nevezi. Hogy a középkorban szintén virágzott a zsidóknál a népnevelés, erről legilletéke-sebben teszen tanuságot dr. Schleiden „Wichtigkeit der Juden für die Erhaltung der Wissenschaften im Mittelalter“ című, annak idején nagy feltűnést keltett iratában.

* A nagyváradí orth. ízr. „Értesítő“-inek nyomán.

Ha valamely nép a földön bebizonyította, hogy milyen erő rejlik az állhatatosság elveire fektetett nevelésben, ez bizonyára a zsidó nép. Történelmük nagyban és egészben a haladás, nem pedig a hátraesés, a szüntelen megifjodás, nem pedig az elsatnyulás története.

A zsidó hitfelekezet akkor is, mikor a klasszikus műveltség világát kezdett árasztani az oly soká áthatlan homályborította országokra és nemzetekre; midőn az újabb kor hatványozott követelményeivel lépett fel és a fennálló intézmények ezeket már ki nem elégítették; midőn különösen a zsidó nép is enyhébbé vált törvények szerint lett bírálva és a régi nyomás engedni kezdett, régi intézményeit is tágabb alapra fektetni törekedett, mert gyermekeit az ujonnan előttük megnyílt életre képesíteni, törekvésének főtárgyát képezte. Kétségtelenül hozzájárult ehhez sok esetben a kormány buzdítása és támogatása is. Így a több mint 200 év óta fennálló nagyvárad zsidó községben, II. József uralkodása idejében egy ugynevezett normális iskola, a kormánytól kiindult kedvezményezés folytán, 1786. évben szerveztetett és egy bizonyos *Friedländer Sámuel Horsiczból* (Morvaországban) *hivatott meg tanítóul*, ki 1815-ig vezette az iskolát és működött áldásosan. Évi vizsgáit a városi népiskola igazgatója jelenlétében, kinek felügyelete alatt az intézet állott, tartotta.

A tőle hátramaradt iratok szerint, nem csekély műveltséggel bírt, és a tanítás terén nagy buzgóságot fejtett ki. A halhatatlan emlékü és nagyérdemü *dr. Gross Frigyes* az ő iskolájából került ki. Magtalanul halt el; a testvérbátyja után maradt, most is virágzó *Friedländer* családban még élő neve hálás emlékezetben áll a községnél. Halála után *Laszki kántor* egyesítette személyében a tanítót is, ki azonban magyarul nem tudván, héber és német nyelvben pedig gyenge lévén, a községben 1830-ban nagy mozgalom keletkezett az iskola újból való szervezése és megfelelő tanerőkkel való ellátása ügyében. Tanítóul megválasztatott *Reich Salamon* zsámbéki születésű ó-budai segédtanító. Idejövetele forduló-pontot jelez a nagyvárad zsidóság tanügyében. *Reich* nagy műveltséget, meleg honszeretetet nyájas modorral egyesített. Az iskola alatta felvirult és általános kegyeletesség és népszerűség tárgyává lett. Nem-sokára bővíteni kellett, minek következtében *Reich* két fivérét maga mellé alkalmazta, az egyik hazánk fővárosában sok jótékony-ságú intézmény élén állt, köztiszteletben megőszült városi és hitközségi képviselő, *dr. Reich Ármin*, (meghalt 1891-ben); a másik pedig az irodalmi téren nagy tevékenységet kifejtett, többek között a több

kötetből álló „Beth El“ szerzője, a pesti izr. fiúiskola nagyérdemű tanítója, *Reich Ignác* (meghalt 1887-ben). E három testvér itt 1836-ig működött és nekik sikerült a községben a műveltséget nagy mérvben terjeszteni, meghonosítani és állandósítani. Távozásuk után más jeles emberek foglalták el helyeiket, kik közül megemlítendő bold. *dr. Steinhardt Jakab* aradi főrabbi, (meghalt 1886-ban) ki mellett még több jeles képzettségű és hivatásuk tudatával bíró tanító működött közre, mely időben az iskolaügy szép lendületet nyert. Utána *Rokonstein Lipót* vette át az igazgatást, ki 1848-ban az intézettől megvált és sok viszontagság után Jassiban mint ottani hitszónok elhalálozott. Az azon esztendőben beállott szabadságharc és az azt követő szomorú időszak alatt az iskola szünetelt; a beállott házagot azonban a Talmudtóra és számos jól szervezett magán-tanintézet pótolta, vagy részben pedig igénybe vétetett a zsidó iskolás gyermekek által a fennálló számos városi iskola, mignem 1855-ben a szükség ismét érezhetővé válván, a község újra egy 4 osztályú fi- és 4 osztályú leány-főelemi iskolát szervezett. — Ekkor fordította a hitközség először figyelmét a leányok nevelésére. Az iskola október havában nagy ünnepélyességgel szenteltetett fel és igen jeles, képzett tanítók alatt és a közönség nagy érdeklődése mellett azonnal meg is kezdte működését és azt áldásosan 1870. év szeptember haváig folytatta, mely időben keletkezett nagy vihar a községben szakadást előidézővén, annak az iskola áldozatul esett és feloszlattatott, mire nagyrészen ürügyül szolgált az akkor életbe léptetett köziskolai intézmény.

A szakadás után egy hét esztendő per dulta fel a kedélyeket és úgy az anyaközséget, az orthodoxot, melyhez a tulnyomó nagy község tartozik, mint az elvált fiókot, a kongresszusi alapon szervezkedettet, annyira gyöngítette és erőiket annyira kimerítette, hogy az iskolaügy újból való felkarolásáról szó sem lehetett, minek következtében annak teljesen háttérbe kellett szorulnia. Amint azonban a béke 1877. év végével helyre állott, az orthodox hitközségnél megint felhangzott az óhajítás az eltemetett szent ügynek a halottak közül való ismét felelevenítése iránt. A mozgalom mindinkább nagyobb körökben terjedt és számos ülésen behatóan tárgyalatott, a kivitel azonban eleinte sok akadályba ütközött; a község számos sebből vérzett, az újjászervezkedés sok munkát igényelt, terhes adósságokat törleszteni, sok bonyodalmas kérdést, a multról függőben maradt perekben előbb elintézni és a zavarttá vált pénzügybe rendet és nyilvántartást kellett behozni — hozzájárult későbbben a volt főrabbi, boldogult *Landesbergnek* halála, mi előtérbe tolta a rabbi-kérdést.

Ez azonban 1882. év elején a közszeretetlen álló, széles fel-

adata magasztosságától áthatott *Fuchs Mór* főrabbi megnyerése által megoldatván, az új lelkipásztor az iskolaügynek nagy buzgalommal szentelte egész befolyását. Legelső alkalommal tartott hitszónoklatában felhívta községének figyelmét arra, hogy hitközség iskola nélkül nonsens, mert csak azon hitközség nézhet jobb jövő elé, a mely a gyermekek nevelését tüzi ki egyik feladatául, mert akie az iskola, azé a jövő.

Fáradhatlan odaadásának és a hitközség élén álló előjáróság, különösen annak nagyműveltségü, érdemdús elnöke: Ullman Izidor úr támogatása mellett sikerült ezen ügy mellett, aránylag csekély idő alatt, általános lelkesedést előidézni.

1882. évi június 17-én lett az előjáróság egy rendkívüli ülésre összehívva, melyben a főrabbinak az iskola létesítésére buzdító levele fölolvastatván, egyhangulag kimondatott, hogy az eszme megtestesítése elhalaszthatatlan feladatát képezi az előjáróságnak, minek következtében a hitközség képviselte rendkívüli nagygyűlésre még azon hó 21-ére összehivatott, a melyben az előjáróság javaslata általános viszhangra találván, az előjáróság felhatalmazást nyert az előleges célravezető lépések megtételére. Az iskolaszék megválasztatott, a meglevő iskola-helyiség átalakításával és minden tekintetben szükséges intézkedés megtételével ez bizatott meg, úgy hogy az iskola a küszöbön levő új iskolaévvvel már a község intézményei között diszelegjen és méltó helyét elfoglalhassa.

Az iskolaszék ugyanazon hó 28-án megalakult és már a következő napon nagy feladatához hozzáfogván, azonnal a tanítói állomások betöltésére pályázatot hirdetett. Egyelőre csak 4 állomás rendszeresített, két rendes és két segédtanítói. A tanítók választása augusztus hó 16-án ment végbe, a beiratások pedig szeptember hó elején eszközöltettek, úgy hogy a rendes tanítás szeptember 7-én vette kezdetét és tartott július 11-ig.

A zárvizsgák a közönség nagymérvű érdeklődése között az iskolaszék, az előjáróság, a kir. tanfelügyelő képviselője jelenlétében július hó 11. és 12-ik napjain tartattak meg, a melyekkel ezen intézet első évi működését befejezte.

II.

Az 1882. tanévben újjászervezett iskola fejlesztése.

Midőn a nagyvárad i. orth. izr. hitközség engedve a szükség hódító erejének, az 1882/83-diki tanévvel százados multu elemi iskoláját újjászervezte, teljes tudatában volt azon igazságnak, hogy

iskolájával a hitközség jövőjét biztosítja; azon szív- és erkölcs-nemesítő érzelmek, melyeket a széles alapon nyugvó vallásnevelésnél az iskola a gyermek kebelébe csepegtet, a hitközségi- és zsidó-családi életnek éltető szellemét fogják egykoron képezni.

Korunkban, midőn a létért való nehéz küzdelem a megélhetés súlyos gondjaival terheli a családi kör minden egyes tagját, vajmi kevés alkalmuk van a szülőknek gyermekeik részére azon vallásos nevelést nyújtani, melyben ezek régebbi időben részesülhettek, de melyet felekezeti létérdekeink fentartása mellett nélkülözniök nem szabad. Az otthon e részben való mulasztásainak pótlása tehát az iskolára háramlík, mely annál hathatósabban felelhet meg ebbeli kötelességének, minél tovább gyakorolhatja a gyermekeken képző hatását.

Ily szempontok vezérelték a hitközséget, midőn már 1885-ben elemi iskolájának 5. osztályához külön ötödik tanerőt alkalmazva, igyekezett ezen új életre hívott intézményét fokról-fokra fejleszteni, míg végre a hitközség kebelében már rég táplált azon óhaj, hogy a szükséges felsőbb iskoláztatást is lehetővé tegye, mindinkább kezdett tért hódítani. Az iskolabizottság belátva azt, hogy az 5. osztálynak külön tanerő vezetése által tulajdonképen csak utat egyengetett iskolaügyének kibővítésére, 1888 június hó 28-án tartott gyűléséből kifolyólag terjedelmes és jól indokolt emlékiratban kívánta az előjáróságtól egy *négy osztályu polgári iskola felállítását*, melynek 2 osztálya már 1888/89 tanévvel megnyílják.

E gyors elintézését sürgető emlékiratban a többek közt így érvel az iskolabizottság: „Meggyőződésünk szerint azonban iskolánk eddigi keretében való fentartásával mi hitközségünk kulturális és erkölcsi missziója előmozdításához csak fél rendszabálylyal járultunk. A fennálló törvények értelmében ugyanis öt elemi osztályt végzett növendék sem üzletbe, sem iparosnak még nem mehet, okvetlenül szükséges lévén ehhez 6 elemi, vagy pedig 2 közép-, illetve polgáriskolai osztály elvégzése“.

„Most tehát, ha valamely növendék iskolánkban öt osztályt végzett, midőn éppen azon ponthoz ér, hogy az öt évfolyam alatt szerzett világi és vallás-erkölcsi ismeretek nála összegeztessenek, kibővítettessenek és állandósíttassanak, akkor kénytelen ezen intézetet elhagyni, más, nem ugyanezen szellemtől áthatott iskolában, nem e szellemben nevelt tanulók közt legalább még egy évet tölteni, a hol részint a környezet befolyása alatt, részint egyéb körülmények folytán az eddig szorgosan gyűjtött drága anyag jeletékeny része veszendőbe megy“.

Az előjáróság az iskolabizottság által felhozott indokokat

magáévá tette, a hozandó áldozatok nagyságát nem mérlegelve, csupán a jövő nemzedéknek elvei szerinti kiképzésére való tekintettel egy *négyszázyu polgári iskola felállítását határozatilag kimondta.*

Az eleinte 4 osztálylyal restaurált elemi fiu-iskola az 5. és 6. osztálylyal bővítettett ki; majd a polgári fiu-iskola I. II. később III. IV. osztálya szerveztetett; a községi- és középiskolánkban a hittanítás, mely egészen elhanyagolt állapotban volt, az adott viszonyok által megengedett módon rendeztetett; a tal-mudtóra-intézmény a polgári iskolával szerves összeköttetésbe hozatott. 1892-ben kényelmes, palotaszerű épületet emelt a hit-község tanintézetei számára, aminővel kevés iskola dicsekedhetik; 1893-ban pedig szerveztetett a polgári iskolával kapcsolatos tal-mudtóra oly módon, hogy ez már első évi működésével fényes eredményt mutathatott fel.

Ezen iskola százados történetében az új intézkedés nevezetes momentumot képez; félreismerhetlen jele azon évezredek óta beigazolt álláspontnak, hogy felekezetünknel a nevelés-ügy mindig szemünk fényét képezte, annak fejlesztése legszentebb feladataink egyike volt még akkor is, midőn megpróbáltatásunk szomorú századaiban határozottan korlátolva is voltunk benne.

A nagyváradi hitközség tagjai lelkes örömmel üdvözölték tan-ügyünknek eme irányba való fejlődését, a kivitel kezdetének első nehézségei elhárítása végett egy szívvel-lélekkel ajánlották fel fillérei-
ket a szép czél elérésére. Az intézet felszerelése czéljából megindult gyűjtés nem várt szép eredményt mutatott fel. Rövid pár nap alatt közel 1400 frt gyűlt össze.

Alig hogy a külvilág tudomást vett a hitközség kebelében történt e mozgalomról, távol vidékről is tömegesen keresték meg az iskolabizottságot információk végett. A beiratások nem várt, a legvérmesebb reményeket is felülhaladó eredményben mutatkoztak. A polgári iskola növendékeinek nagy részét úgy a közeli, mint a távoli vidék szolgáltatja, mely körülmény világos jele az intézet irányában viseltetett általános bizalomnak.

A tanulók beiratása augusztus hó 25-én vette kezdetét. Beiratkozott az I. osztályba 66, a II.-ba 31, összesen 97. A szeptember hóra eső ünnepnapok miatt a tanév valósággal csak október 1-én nyílt meg, a tanítás a törvényes szünetek kivételével június hó 18-ig szakadatlanul folyt.

A szorgalomidő 3 időszakra osztatott fel, még pedig az I. időszak december 26-án, a II. április 12-én ért véget. Mindenik idő-

szak végén a tanulók erkölcsi viseletük, szorgalmuk és előmenetelük feltüntetésével értesítőt kapnak. Iskola-bizottságunk további intézkedése folytán a tanulóknak a hivatalos értesítőn, illetve bizonyítványon kívül még külön *héber szövegű*, a vallástani tárgyakban tett előmenetelről tanuskodó bizonyítvány is adatik ki.

A tanári kar, valahányszor szükségesnek mutatkozik, értekezleteket tart, melyeknek tárgyait a tanulók előmenetelének, szorgalmának, erkölcsi magaviseletének megbeszélése, az egyes időszakban előadandó tananyag tanítási menete és az intézet szervezésére és belső életére vonatkozó pontok fölötti tanácskozás képezi.

A vallás-erkölcsös érzelem ébresztése és ápolása, valamint a liturgiai szabályok gyakorlása czéljából minden szombat- és ünnepnapon a tanulók részére a tanári kar felügyelete alatt rendes istentisztelet tartatik, melyen a növendékek megjelenni tartoznak. Ugyanekkor a 13 éven felüli tanulók a Tóra felolvasásához többször felhivatnak, valamint alkalma van mindegyiküknek a haftóra előadásában való jártasságát bemutatni.

Chanuka első napjának előestéjén az iskola az elemivel egyesülve, istentisztelettel egybekapcsolt ünnepélyt rendez, melyen a hitközség kebelében fennálló „Málbis Arumim“ egyesület a szegény iskolás gyermekeket tartós, jó téli ruhával látja el.

Az évváró vizsgálatok június hó utolsó napjain tartatnak meg az iskolabizottság, a szülők és számos érdeklődő jelenlétében, kik mindannyian dús kárpótlását látják azon buzgó áldozatkészségnek, melylyel a polgári iskolát megteremtették.

A tanév ünnepélyes befejezése után a jó magaviselet és előmenetelben kitűnt tanulók részére a hitközség egyes nemesszívű tagjainak jóvoltából pénz- és könyvbeli jutalmakat oszt ki.

A hitközségi iskolabizottság és a tantestület egyetértő buzgó működése mellett az iskola szépen fejlődik és áldásosan működik.

Hogy ezen intézet a világi ismeretek tanításában, a magyar nemzeti hazafias szellem ápolásában, az alapvető műveltség terjesztésében mit produkált, legyen elég utalnunk Szemes Imre kir. másodtanfelügyelő urnak megtisztelő nyilatkozatára, a ki lelkes szavakban fejezte ki ama meggyőződését, hogy ezen iskola taneredménye bármely középiskolával vagy hasonfoku intézménnyel bátran kiállja a versenyt, lévén ezen iskola szakszerű vezetése mellett, ugy az ismeretek közlése, valamint a hazafias nemzeti szellem ápolása tekintetében minta-intézet.

A nagyvárad i. r. hitközség előljárók nyilatkozata az évváró vizsgákon tapasztalt előmenetelről :

בְּעֵהָיָה

אֲחֵי בְּיָהּ הַקְּרוֹבִים וְהַרְחֻקִּים ה'ע'י.

מִיּוֹם הַיּוֹם וְהַיּוֹם בֵּית הַסֵּפֶר צֶאֱן קִדְשִׁים לִלְמַד נַעֲרֵי בְּיָהּ תוֹרַת אֵל חַי תְּמִיד הָיוּ עֵינֵינוּ פְּקוּחוֹת וְלֹא מִצֵּאנוּ בְּדֶק בְּבֵית. הַמּוֹרִים עִמְדוּ עַל מִשְׁמֶרֶת הַקְּדוֹשׁ ה'שְׁעוֹת מִדֵּי יוֹם בְּיוֹמוֹ עִמְלוּ לְהוֹרֹת וּלְשֶׁן לְהַתְלַמִּידִים שִׁיחֵי תוֹרַת ה'הַתְמִימָה תִּנֵּךְ עִם פִּירוּשֵׁי הַדִּינִים לְמִצְוֹת ה' וּלְשֶׁן הַקּוֹדֶשׁ בְּכַתֵּב וְאִמְרָה נְעִימָה — וְעַתָּה בְּכָלוֹת הַשָּׁנָה הַרְבִּיעִית יִמְלֹא פִינוּ תְהִלָּה לְהַבְרָכָה שֶׁהִנֵּעֵנו עַד הַלּוֹם, וּשְׁפָתֵינו תְרוּנָה אֶלֶף תּוֹדוֹת עַל הָעֵבֶר לְהַעֲמִידִים בִּימֵין צִדְקָם בְּעֵץ חַיִּים לְהַחְיֹק יְדֵינוּ וְגַם לְהַאֲבוֹת שְׁשִׁלְחוּ בְנֵיהֶם בְּצִלָּנוּ לְשִׁתּוֹת מִבְּאֵר הַפְּרוּחֵי שְׂרִים נְדִיבֵי קְהֵלֵתָנוּ. וְעַל הַעֲתִיד אֲנוּ מַחֲלִים פְּנִיכָם הַשְׁלִימוּ נָא זֶה חֲבִנִין אֲשֶׁר יִסְדַּתָּם תָּנוּ נָא בְנֵיכֶם תְּהֵא תְהֵא יְדֵינוּ וְנִשְׁמָרֵם כְּבִבְתָּ עֵינֵינוּ וּבְחֶסֶד הָאֵל אֲנוּ בְּמוֹחִים כִּי יִגְדְּלוּ וְיִצְלְחוּ וְגַם יַעֲשׂוּ פְרִי בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת יַעֲבֹק וּבְדֶרֶךְ מוֹסֵר הַשֶּׁבֶל יִלְכוּ בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ מִלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם כִּי קְהֵלֵתָנוּ הַקְּדוּשָׁה מְפֹרָה אֲלֵפִים בְּכָל שָׁנָה וְרַב זֹאת כָּל מְנַמְתָּהּ לְהַגְדִּיל וּלְהַרִּים קֶרֶן הַדָּת וְהַתּוֹרָה ע'י מוֹרִים כְּהִלְכָה הַחֹלְכִים בְּדֶרֶכֵי ה' בְּאֵמֶת וּבִתְמִים כְּחַפְצֵכֶם וְחַפֵּץ כָּל עַבְדֵי ה'. וּזְכוּת הַתּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה יַעֲמֹד לָנוּ וּלְכֶם וּלְכָל יִשְׂרָאֵל וְנִזְכֶּה לְבִיאַת הַגּוֹ'צ' בְּבִיאָה.

דְּבָרֵי הַגְּבָאִים פֶּה ק"ק גַּר"ווארְדִּין י'ע"א

הַק אֲנִשִּׁיל שׁווארְטִין   הַק מֹשֶׁה אֲדֵלְעֵר
הַק מֹשֶׁה ווִיז.

III.

Az 1894–95. tanév történetéből.

A legutolsó tanévben a beiratások augusztus 28-ától szeptember 3-ig eszközöltettek.

Felvétetett az elemi iskolába 223; a polgári iskolába 204, összesen 427 tanuló. Ezek közül teljes tandíjat fizetett 217, fél- vagy mérsékelt tandíjat 85, egészen tandíjmentes volt 125 tanuló. Az elengedett tandíj összege 3454 frt.

A tanári karban csak annyiban történt változás, hogy óradíjas-ként Kotzman János helyébe Gaál István ipariskolai tanár lépett, aki az összes osztályokban a mértant és mértani rajzot és a IV.

polgári osztályban a könyvvitelt tanította kiváló buzgalommal és kitűnő sikerrel.

Kohn Béla hittanár kereskedői pályára lépven, november hó elején szintén távozott intézetünkéből, helyére az iskolaszék az abaujszántói izr. iskola hittanítóját: *Kupfer Jakabot* választotta meg.

A tanári testület több ízben tartott értekezletet, melyeknek tárgya volt a tanterv megállapítása, az órák beosztása, a tanulók előmenetele és egyéb viszonyai fölött való tanácskozás. Két ízben adatott ki a tanulók előmenetelét, szorgalmát, vallás-erkölcsi magaviseletét feltűntető időszakai értesítő és a héber tantárgyakban tett előrehaladásról tanuskodó bizonyítvány, az adott időszak végén, mely chanukáig, azaz december 23-ig terjedt és a második időszak végén, peszách előtt, azaz április 7-én.

A tanulók vallásos érzelmének ébresztése és ápolása, valamint a liturgiai szabályok gyakorlása czéljából szombat és ünnepnapokon, továbbá s mindennapi délutáni és esti ima elvégzésére a tanári kar felügyelete és a nagyobb növendékek közreműködése mellett rendes istentisztelet tartatott.

A 13 éven felüli tanulók a tóra felolvasásához felhivattak, egyszersmind a haftóra előadásában való jártasságuk bemutatására szintén többször adatott alkalom.

A polgári iskola III. és IV. osztálya növendékeinek számára minden szombaton délután a téli hónapokban פלא יועץ vallás-erkölcsi műből, a nyári hónapokban pedig פרקי אבות adatott elő az igazgató, Koós Zsigmond, Kupfer Jakab és Rusznák Vilmos tanár urak által felváltva.

A szegénysorsu tanulókat a „Malbis-Arumim“-egylet ez évben is két ízben látta el ruházattal. December hó elején 60 tanulót öltöztetett fel e humánus egylet meleg téli ruhával és tartós lábbelivel, április 20-án pedig 32 tanuló láttatott el nyári ruhával és cipővel. Több mint 100 frt értékű tankönyv lett az elemi és polgári iskola szegénysorsu tanulói közt kiosztva.

Az iskolában tartott szombati istentiszteletnél, a tóránál történt gyér felajánlásokból befolyt összegből az iskola számára új széfer-tóra iratására már 100 frtnyi összeg gyűlt be.

Május hó 26-án Sipos Orbán miniszteri osztálytanácsos, kirtanfelügyelő ur tisztelte meg az iskolát látogatásával. Ez alkalommal az elemi és polgári iskola minden osztályában megjelent, az előadást hallgatta, a tanulókhoz kérdéseket intézett és úgy a tapasztalt hazafias szellem, valamint a jeles előmenetel fölött teljes megelégedésének adott kifejezést. E megelégedésének külső jelét akarván

adni, a jobb tanulók megjutalmazására 10 frtot adott át az igazgatónak.

Nagyszabásu ünnepélyek tartattak: 1. chanuka előestéjén, 2. márczius 15-én és a záró-vizsgálat után junius 30-án.

A helybeli községi iskolákba, valamint a főgimnáziumba, reáliskolába és kereskedelmi tanintézetbe járó orth. zsidó vallású növendékek vallás-erkölcstani oktatásról a hitközség feladatához hiven a hitközségi tantestület 7 tagjának igénybevétele mellett gondoskodott. Így 1149 mindkét nembeli növendék részesült a lefolyt tanévben hittanitanításban. Az évet záró hittani vizsgák itt junius hó 13., 15. és 16-án tartattak meg.

Az évváró vizsgák junius hó 18—30-ig tartattak meg.

A záró vizsgák ideje alatt a polgári iskola növendékeinek szabadkézi és mértani rajzai voltak kiállítva, a melyek különös dícséretet háritottak a rajztanár *Szőke Gyula* és a mértantanár *Gaál István* urakra.

A talmudtóra talmudi csoportjainak vizsgái junius 29. és 30-án tartattak meg.

A záróünnepély junius hó 30-án d. u. tartatott meg. Ez alkalommal a kiválóbb tanulók jutalomban részesültek.

Steiner Benjámin ur megboldogult fia, *Steiner* Arthur emlékére tett alapítványt.

A „Talmudegylet“ (ש"ס חברה) a talmudtanfolyamban résztvevő legjobb tanulók jutalmazására 15 koronát adományozott.

A hitközségi előljáróság 40 koronát bocsátott a tanítótestület rendelkezésére jutalomkönyvek beszerzése czéljából.

Ugyancsak a hitközségi előljáróság a *Jakab* Sámuel és *Mandel*-féle talmudtóra-alapítványokból 60 koronát bocsátott rendelkezésére a talmudtóra növendékeinek megjutalmazására.

S. B. ur 10 koronát ajándékozott jutalomdíjúl, a szijum alkalmából pedig *Klein* Miksa ur 6 koronát ajándékozott jutalmazásra.

Könyv- és pénzjutalomban több tanuló részesült.

A talmud tanfolyam 4. csoportja által az idén מ"מ מכות kezdetétől végig átvétetvén, ennek öröme este az iskola nagytermében fényes סיום rendeztetett.

IV.

Az iskolabizottság.

Az izr. hitközség képviselő-testülete az iskola fölötti felügyeletet a kebeléből választott 31 tagból álló iskolabizottság által gyakorolja. Ezen bizottság élén állanak :

Főfelügyő: Főtisztelendő *Fuchs Mór, főrabbi*. Elnök : *Schwartz Antal*. Alelnök : *Füchsl Emánuel*. Gondnok : *Rosental Lipót*. Pénztáros : *Bernfeld Jakab*. Jegyző : *Dr. Friedländer Sámuel*. Talmudtóra gondnokok : *Adler Mór, Bernfeld Jakab*. A tantestület képviselője: *Gábel Jakab, igazgató*.

A tanítótestület.

1. *Deutsch Dávid okl. tanító, a II. elemi osztály tanítója*, tanítja továbbá a hittant a váraljai leányiskola I., a körösparti leányiskola III—IV., a szépirást a polgári iskola I—II. osztályában. Tanítói pályán működik 8 év óta.

2. *Gábel Jakab igazgató*, tanította a polg. iskola I. II. osztályában a földrajzot, III-ban a német nyelvet és földrajzot és a IV-ben a német nyelvet, magyar nyelvet és irodalmat, a zsidók történetét, a héber nyelvet, polg. III. osztályában ; továbbá a hittant a főgimnázium és főreáliskola III—VIII. osztályaiban, a polgári leányiskola összes osztályaiban, a kereskedelmi akadémia és az alsófoku kereskedelmi iskola összes osztályaiban. Működik a tanítói pályán 20 év óta.

3. *Gutmann Zsigmond okl. tanító*, keresk. akadémiát végzett könyvvezető, a III. elemi osztály tanítója ; tanította továbbá a hittant a váraljai fiúiskola II—III. és a váraljai leányiskola IV—VI. osztályában. Tanítói pályán működik 18 év óta.

4. *Gaál István polg. iskolai tanár*, a községi ipariskola rajztanára ; tanította a polgári iskola összes osztályaiban a mértant, a IV-ben a könyvvitelt heti 9 órán át.

5. *Kohn Béla okl. rabbi és vallástanár*, az I. polg. osztály főnöke. Tanította a vallástant a polgári iskola I. és III. osztályában, továbbá a váraljai közs. fiúiskola I., a központi leányiskola III.—IV. osztályában. Vezette a talmudtanfolyam III. csoportját (eltávozott november 1-én).

6. *Koós Zsigmond okl. rabbi és vallástanár*, a II. polgári oszt. főnöke, a „Machsike Lomde Thora“-egylet hitszónoka, *okl. nép-*

tanító. Tanította a vallástant a polg. iskola II., IV. osztályában, továbbá a váraljai községi fiúiskola II. és III., a központi fiúiskola III. és IV. osztályában. Vezette a talmudtanfolyam IV. csoportját.

7. *Kupfer Jakab* okl. vallástanár, az I. polg. osztály főnöke, tanította (1894 november 1. óta) a vallástant a polgári iskola I. és III. osztályában, továbbá a váraljai községi fiúiskola I., a központi leányiskola III–IV. osztályában. Vezette a talmudtanfolyam III. csoportját.

8. *Krausz Mór* hittanár, tanított a talmudtóra I. csoportjában és a polg. iskola I. osztályában.

9. *Madaras Elek* főreáliskolai tanár. Tanította a természetrajzot a polg. I., II. és III. osztályban heti 6 órában.

10. *Rusznák Vilmos* tanította az I. elemi osztályt, továbbá a próféták könyveit a III. és IV. polgári osztályban, a hittant a körös-parti leányiskola I. és II., és a váraljai leányiskola II. és III. osztályában. Vezette a talmudtanfolyam II. csoportját. Tanítói pályán működik 6 év óta.

11. *Szabó (Schneider) Adolf* okl. polg. isk. tanár, a III. és IV. polg. osztály főnöke, a tanári tanácskozmány jegyzője, a könyv- és szertár őre. Tanította a magyar nyelvet és irodalmat a polg. iskola I.–III., német nyelvet I. és II., a földrajzot a IV. osztályokban; francia nyelvet. Működik a tanítói pályán 5 év óta.

12. *Schön Adolf* okl. tanító, a IV. elemi osztály tanítója. Tanította a hittant a központi fiúiskola I. és II., a váraljai fiúiskola IV., V. és VI. osztályaiban, a főreáliskola és főgimnázium I. és II., a városi polgári iskola I., II., III. és VI. osztályaiban. Tanítói pályán működik 34 év óta.

13. *Szőke Gyula* főreáliskolai tanár. Tanította a szabadkézi rajzot a polg. I.–IV. osztályokban heti 8 órában.

14. *Vidovich Béla* főreáliskolai tanár. Tanította a polg. iskola összes osztályaiban a számtant heti 9 órán át.

15. *Vidovich Bonaventura* főreáliskolai igazgató. Tanította a polgári iskola III. osztályában a természettant, a IV. osztályban a természet- és vegytant heti 5 órában.

V.

Az elemi iskolában feldolgozott hittani tananyag vázlata.

I. osztály.

Folyékony héber olvasás ברכו קריאת שמע' ברכות הנהנין első szakasza, az istentiszteletről, az emberek קדושה

egymás irányában való kötelességeiről, a gyermek körébe eső tárgyak héber neve és ezekből apró mondatok füzése; Mózes első könyvéből az első két fejezet. Tankönyv Gábel-Zsengery héber ABC.

II. osztály.

1. Hittan. a) Biblia eredeti szövegben. **בראשית—וישב**
 b) Ima, tekintettel az imadarabok használati idejének megismertetésére, továbbá az összes **ברכות** ismétlése.
 c) Héber nyelvtan a bibliai tanítással összeköttetésben **אותיות** szemléleti alapon. A biblia tanulásánál nagy gond fordítatik arra, hogy a tanulók héber nyelvanyagra tegyenek szert és a tanultak mértékéhez képes gondolataikat héberül kifejezésre juttassák. Az igeragozás csak érzékeltetik, de rendszeresen nem lett tanítva.

III. osztály.

1. Hittan. a) Biblia eredeti szövegben: **מקץ—פקודי** 13. szidra.
 b) Próféták: Józua könyvéből 13 fejezet.
 c) Ima és **ברכות** mint a II. osztályban.
 d) Héber nyelvtan: **חללי הדבור** csak főbb vonásaiban **ניקוד** a héber nyelvanyagszerzés folytatása, szógyűjtemény készítése, a bibliai szövegben előfordult kifejezések önálló mondatokban használása és módosulása. Héber írás tüzetesebben.

IV. osztály.

1. Hittan. a) Biblia eredeti szövegben **ויקרא—מסעי** Rasi magyarázata szóbelileg előadva.
 b) Próféták: Birák könyve.
 c) Héber nyelv: **פעלים נחים, שלמים, כל משהלי השמות** mindig a szemléletből kiindulva. A héber nyelvanyag bővítése. Héberrel magyarra, magyarról héberre való könnyebb önálló fordítások. A héber nyelven való gondolat kifejezésre nagy gond fordított. Héber írásbeli feladatok.

VI.

A polgári iskolában feldolgozott hittani tananyag vázlata.

A) Hit- és erkölcstanból.

I. osztály.

- a) Biblia: **ספר דברים** és az ebben előforduló nevezetesebb **רשי** magyarázatok eredeti szövegben.
 b) Próféták: **שמואל א**

c) Héber nyelvtan, **חלקי הדבור פעלים** hetenkint egy írásbeli feladvány. Imafordítási gyakorlatok.

d) **דינים מספר חיי אדם** Hetenkint 14 óra.

e) Talmud: (lásd „Talmudtóra“ fejezetben.)

II. osztály.

a) Biblia **ספר בראשית וספר שמות** a nevezetesebb kommentárokkal szóbelileg fejtegetve és **רשי** eredeti szöveggel.

b) **שמואל ב'** Próféták

c) Héber nyelvtan, tüzetes átisméltése az eddig tanultaknak hetenkint egy írásbeli feladvánnyal, héber beszédgyakorlatokkal. Imafordítási gyakorlatok folytatása.

d) **דינים מספר חיי אדם, הלכות ציצית, תפלין, הלכות חג** Hetenkint 14 óra.

e) Talmud: (lásd „Talmudtóra“ rovatban.)

III. osztály.

a) Biblia **ספר ויקרא וספר במדבר** tüzetes magyarázatokkal a különböző kommentárokból, kiválóképen **רשי תורת כהנים** jelentékeny részét eredeti szövegben.

b) **הפטרה מכל שבוע** fordítása.

c) Héber nyelvtan; Ismétlése az eddig tanult tananyagnak, kisebb fogalmazványok készítése, hetenkint egy feladat. Héber beszédgyakorlatok. Imafordítási gyakorlatok.

d) **אדם** első fejezettől tizenhatodik fejezetig, továbbá **הלכות פסח** és **דיני פורים, מנילה, הלכות הנוכה** részét. Hetenkint 13 óra.

e) Talmud: (lásd „Talmudtóra“ rovat.)

IV. osztály.

a) Biblia: **השבוע רשי, הפטרה, סדר** kimerítő fejtegetéssel.

b) Héber nyelvtan: nagyobb fogalmazványok készítése; beszédgyakorlatok, szabad fordítások héberből magyarra és magyarból héberre.

c) **הפטרה** fordítása a III. osztálylyal egy csoportban.

d) **הלכות ברכות המזון, שבת, הלכות נטילת ידים, לקעודה** Hetenkint 13 óra.

e) Talmud: (lásd „Talmudtóra“ rovat.)

VII.

T a l m u d t ó r a.

Az iskolával szoros kapcsolatban álló „Talmudtóra“-intézet működését leghívebben jellemzi Nagyvárad tudós zsidó papjának a múlt év záróvizsgáján szószerint idézett nyilatkozata:

„Lélekemelő volt hallanunk a lefolyt vizsgák alkalmával, hogy zsidó gyermekeink százai, a mellett, hogy a legalaposabban, a legkényesebb igényeknek is megfelelően a világi ismereteket megszerzték, a héber-zsidó tudásban mennyire haladtak elő. Kimondhatom, hogy iskolánkban az eredmény évről-évre fokozódik, de azt, a mit az intézet ebben az évben felmutatott, minden várakozást felülmul. Mint mondtam, a biblia tökéletes ismeretével, a próféták könyvei jelentékeny részének tudásával, az imák értésével, a héber nyelvben való megfelelő jártassággal a tanulók százai dicsekedhetnek és megelégedéssel tekinthetjük azt, hogy ezen bő ismereteket a jámbor vallásos érzület és cselekedet szép harmoniában egészíti ki. Hogy még ezen kívül majdnem száz tanuló egyszersmind szent törvényeink éltető forrásához, a talmud tanulmányozásához oly gyönyörű sikerrel, mint a minőt szemlélni alkalmunk volt, vezettetik, az megelégedésünket fokozza és szíveinket szebb és jobb jövő iránti biztató reménnyel tölti el.“

E szavakat mondá föt. *Fuchs Mór* főrabbi ur a vizsgák befejeztével rendezett סעודת סיום-on.

Alapos világi tudomány; a szent bibliának és kommentatorainak, a próféták könyveinek, valamint a héber nyelvnek bő tanítása; az életben szükséges rituáléknak a חיי אדם alapján oly mértékben ismertetése, hogy a legtöbb tanuló e rituál-kodexben maga is eligazodni képesíttessék és a kiknek tehetsége és akarata is van hozzá, a talmudban való oly alapos oktatás, hogy az innen kilépő tanuló jesivára is mehessen és mindefölött hazafias érzülettel telt gyakorlatilag jámbor zsidó életre szoktatás: ez képezi ezen intézet célját és feladatát és ennek eddig fényesen meg is felelt.

A talmudtóra-intézmény a polgári iskolához kapcsoltatván, nem remélt felvirágzásnak indult évről-évre. A lefolyt iskolaévben fejeztetett azonban be tökéletesen ez az intézmény a IV. talmudesoport szervezése által, mert ezzel a talmudtanításban is tökéletes rendszer hozatott be, a különböző elemek szétválasztattak és a tanulók természetes csoportosítása vált lehetővé; és e művelet eredménye megmutatta, hogy szellemileg milyen dúsan jövedelmezett az az anyagi áldozat, melyet a hitközségnek ujabban hoznia kellett.

A Talmudtóra-intézet tananyaga.

A biblia, próféták és kommentátorok, valamint a **ד"ר אדם**-ből átvett tananyag, mint a mely az egyes osztályok összes növendékeire nézve kötelező.

A talmudtanfolyam négy csoportra osztatott fel: kezdő, haladó, középső és felső csoportra.

Felvétetett a kezdő-csoportba 28, a haladóba 32, a középsőbe 29, a felsőbe 20, összesen 109 tanuló, kik közül 9 a IV. elemi osztályból való, 100 pedig a polgári iskola különböző osztályait látogatja.

Tanították: az I. csoportot **Krausz Mór**, a II-ikat **Rusznák Vilmos**, a III-ikat **Kupfer Jakab**, a IV-iket **Koós Zsigmond** urak.

A talmudból átvétetett:

I. vagy kezdő-csoport.

משניות מס' בבא מציעא עד גמרא חזקוני פרק הוהב ואיזהו נשך
Hetenkint 10 óra.

II. vagy haladó-csoport.

מס' ביצה פרק ראשון ט"ו דפים עם פי"רש"
Hetenkint 10 óra.

III. vagy középső-csoport.

מס' בבא מציעא פרק ראשון עד דף י"ז עם פי"רשי ורוב התוספ'
Hetenkint 10 óra.

IV. vagy felső csoport.

1 **שיעור פשט: מס' מכות מרישא עד גמרא עם פי"רשי ותוספ' אחרים — כ"ג דפים מס' שבועות ס' שבועת הדיינים עד גמרא י"א דפים.**

2 **שיעור עיון: מס' בבא מציעא פ' איזהו נשך עד סוף הפרק טו דפים עם פי"רשי. ומפורשים ראשונים ואחרונים.**
Hetenkint 15 óra.

Ez utóbbi csoportból az 1895. évben 8—10 tanuló jesivába megyen tanulmányait folytatandó.

Ez a tananyag évközben 4 hetenkint részletben vizsga tárgyát képezte, az év végén pedig az egészről vizsgáltattak meg a növendékek tisztelendő Czimetbaum Pinkász, hitközségünk országos hirű, nagy tudományu rabbi-ülnöke és a nagyváradi talmudisták hatalmas gárdája jelenlétében, a kik mindannyiban meggyőződtek, hogy az intézet a zsidóság érdekében nagy, fontos missziót teljesít.

A talmudtóra derék, feladatuk eszményi magaslatán álló tanítói, a kik a sulyos, de szép munkát nem napszámos módra, hanem igazi lelkesedéssel s odaadással végzik; az a jótékonyan ható meleg-

ség, mely az ő lelkükből kiárad, képezi az ifjuság fogékony szívének éltető elemét, az ő nemes példájuk első sorban az, ami a vallásos érzület bensőségét a tanulóknban állandósítja és megszilárdítja.

A IV. csoport **מכות** traktusát befejezván, ennek örömeére fényesen sikerült **סיום** lakoma rendeztetett, melyen a hitközség színe-java megjelent és a hol az iskola és talmudtóra iránti lelkesedés magasztos módon nyert kifejezést.

VIII.

K i m u t a t á s.

A községi elemi és polgári, valamint a középiskolákba járó zsidó vallásu tanulókról.

I s k o l a	Fiuk	Lá-nyok	Össze-sen
Főgymnásium	38		
Főreáliskola	105		
Kereskedelmi középiskola	33		
Városi polgári fiúiskola	72		
Várad-velencei és csillagvárosi fiúiskola	194		
Központi fiúiskola	87		
Polgári leányiskola		118	
Várad-velencei és csillagvárosi leányiskola		243	
Körösparti leányiskola		125	
Központi leányiskola		134	
Hitközségi elemi fiúiskola	223		
Polgári fiúiskola	204		
Összesen :	956	620	1576

Az 1895. évben polgári iskolába járó tanulók származási helye :

Aradmegyei	1	Nagyvárad...	69
Abauj-Tornamégyei	4	Nógrádmegyei	3
Budapesti	1	Nyitrámegyei	3
Biharmegyei	49	Pest-Pilis-Solt-K.-Kunmegyei	2
Békésmegyei	4	Szatmármegyei	4
Bácsmegyei	1	Sárosmegyei	3
Gömörmegyei	2	Szolnok-Dobokamegyei	2
Győrmegyei	1	Szilágymegyei	7
Hunyadmegyei	2	Szabolcsmegyei	14
Háromszékmegyei	1	Torda-Aranyosmegyei	2
Hevesmegyei	7	Temesmegyei	2
Hajdumegyei	8	Torontálmegyei	2
Jász-N.-K.-Szolnokmegyei	4	Ungmegyei	1
Kolozsmegyei	1	Zemplémmegyei	3
Krassó-Szörénymegyei	1	Összesen ...	204

A nagy-szt.-miklósi nyilv. izr. népiskola története.

Az Alföldön mindig aránylag kevés izr. hitközség volt, és ezek között a nagy-szt.-miklósi izr. hitközség egyike a legrégiebbeknek.

Mint minden régi izr. hitközségben, úgy itt sem volt kezdetben rendes iskola, hanem azt az ugynevezett „chéder“ helyettesítette; erre vonatkozólag kutatásomnak nem volt valami lényeges eredménye, csak az derült ki, hogy az akkori helybeli iskolákban — mert több is volt ilyen — csakis a héber oktatással foglalkoztak behatóan, ritka esetben még a német olvasás és írás tanításával; ily tanítók már a művelt osztályhoz számítottak.

Ez így volt az ötvenes évek elejéig.

Az 1851/2-iki években állítottott itt fel az osztrák kormány rendeletére a hitközség által az első vegyes nyilv. izr. népiskola két tanerővel. A tanítók azok sorából választattak, kik ezelőtt itt helyben ugynevezett chédertulajdonosak voltak, és kiket az osztrák kormány állásukban megerősített.

Az egyik tanítónak a neve *Reiczer*, a másiké *Pick* volt. *Reiczer*, mint magyar származású, később a képesítést megszerezte, de nem volt kipuhatható, melyik intézetnél; később *Pick* eltávozott és helyébe egy galicziai származású *Kántor* nevű választott meg, kinek képzettsége- s műveltségéről még ma is néhány öreg ur a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik. Sajnos, ezen iskola működéséről, illetőleg szervezete-, tanterve-, előadási nyelvéről, a tanítók javadalmazása, a tanítók száma, az osztályok felosztásáról stb. nem szerezhettem semmiféle adatokat; a hitközségi irattár minden zugát átkutattam, anélkül, hogy ezen iskolára vonatkozólag valami adatra akadtam volna, de magánosoktól sem szerezhettem erre vonatkozólag felvilágosítást.

Ezen iskola csak 1861-ig állt fenn. A hitközség az iskola működésével állítólag nem volt megelégedve, a szülők gyerme-

keiket nem akarták felküldeni, mire *Kántor* állását önként elhagyta, *Reiczer* pedig végkielégítéssel távozott.

Ilyen körülmények közt jött ide *Schwarzenberg* Dávid kiegészített tanító, ki a hitközség támogatásával nyitott egy magán-, de nyilv. vegyes népiskolát.

Ezen iskola négy osztályu volt; a két felső osztályt maga az iskola-tulajdonos tanította, míg a két alsó osztály tanításával egy segédet bízott meg. Az iskolát körülbelül 60—70 gyermek látogatta, kiknek mindegyike — a teljes szegényeken kívül — havonként 5 frt tandíjat fizetett.

A tanítási nyelv német volt s a tantárgyak ezek: német olvasás, írás, számolás, nyelvtan és helyesírás, földrajz, természetrajz és természettan, magyar írás, olvasás, nyelvtan és hazai történetet; a magyar nyelvtan és hazai történet szintén német nyelven tanítottak; végre még latin- és francia nyelv.

Az elemi héber oktatáson kívül a gyermekek még a rendes iskolaidő után a paphoz vagy a „m'lamed“-hez mentek, hol bővebb héber oktatásban részesültek. Ezen tárgyhalmazból látni, hogy bizony a szegény gyermekek jól meg voltak terhelve, de az is kitűnik, hogy az egész tanterv csak a szülők csalogatására készült.

Ez így tartott 1865-ig; erről az évről találtam egy jegyzőkönyvet, mely arról tesz bizonyosságot, hogy az osztrák kormány által kinevezett tankerületi iskola-igazgató a hitközséget egy nyilv. iskola felállítására felszólította; a hitközség ezen meghagyást azon indokkal tagadta meg, miszerint a hitközség minden iskolaalap és iskolaépület hiányában nem képes a meghagyásnak eleget tenni. Valószínű, hogy ez ügyben többé nem történt semmi, mert erre vonatkozólag nem találtam más jegyzeteket, és mert a fent idézett magántanoda egész 1871-ig fennállt.

Csak 1870-ben vett az ügy más fordulatot; tudniillik a hitközségi fiatal, műveltebb generációja átlátta a magániskola szemfényvesztését, azon fáradozott, hogy a hitközség egy nyilv. iskolát állítson fel. Kezdetben nem tudtak igyekezetüknek érvényt szerezni, mert a magániskola tulajdonosa érdekét veszélyeztetve látván, minden eszközt felhasznált, hogy a terv meggátoltassék. — De terve nem sikerült, mert már 1871. évi januárban az iskola felállítása el lett határozva, s már márczius hóban pályázat hirdettetett két tanítóállás betöltésére. A 18 folyamodó közül *Pauker* Lipót, akkor dárdai (Baranya) tanító, és *Lichter* Vilmos szegszárdi s később oly szomorú hirre vergődött gyomai tanító lett megvá-

lasztva. *Lichter* csak három évig volt itt, mert önként hagyta el az állást; helyébe 1874-ben *Anhaltzer* Jakab választatott meg, ki Pauker tanítóval még most is itt működik.

A kezdet nagyon nehéz volt. Négy pusztá fal, egy pár régi pad és két fatáblán kívül nem volt semmi. Az első teendő volt a hitközségi előljáróságot arra bírni, hogy az iskola rendesen felszereltesse; s itt ki kell nyilatkoztatnom, hogy az előljáróság az iskola magasztos hivatását felismerve, minden szükséges taneszközt, u. m. háromnyelvű olvasótáblát és hozzávaló mozgatható betűket, szemléltetési ábrákat, számológépet, Európa- Osztr.-magyar- és a Magyarbirodalom mappáit, glóbuszt és telluriumot, természetrajzi ábrákat és egy természettani gyűjteményt beszerzett.

Az iskola kezdetben ötosztályú és vegyes volt; két év óta pedig — mióta helyben állami polgári iskola létesült — iskolánk csak négyosztályú.

Kezdetben a tanítási nyelv német volt, rövid 2—3 év után már vegyes, t. i. magyar és német, és legalább 10 év óta tiszta magyar. Örömmel konstatálható, hogy még 25 év előtt a helybeli zsidóságnál alig hallatszott magyar szó, ma már alig van zsidó család, hol magyarul nem beszélnének, a melynek egyik oka bizonyosan az, hogy a gyermekek az iskolából a családokba plántálták át a magyar nyelvet, s így bátran állitható, hogy a helybeli izr. iskola valódi nemzeti missziót vitt véghez, ami avval is bizonyítható, hogy minden időben — s most is — más felekezetű s nemzetséggű, leggyakrabban román és szerb gyermekek látogatták és látogatják iskolánkat, hogy itt szeretett nyelvünket megtanulhassák.

1871-ben az állások betöltésével egy-egy tanító fizetése 500 frt o. é. volt, már két évvel ezután a fizetés 100 frttal felemeltetett s nemsokára minden tanítónak 60 frtnyi lakbérátalány szavaztatott meg, s így a mai tanítói fizetés 600 frt és 60 frt lakbér. A hitközség liberálizmusa abból is kitűnik, hogy már 1876-ban, mikor még az ország tanítóinak legnagyobb része — kivéve a nagyobb városokban — még alig remélhette, a helybeli izr. hitközség már tanítóit véglegesítette.

Iskolánkban használt tanterv a magas vallás- és közoktatásügyi miniszterium által kiadott tantervre támaszkodik, azonkívül taníttatik még a héber tantárgyakon kívül a német nyelv.

1881-ben a héber tantárgyak tanításával változás állott be, a mennyiben a héber olvasáson kívül a többi héber tantárgyakat

főtisztelendő *Vogel* Náthán főrabbi ur' valódi pedagógai szakértelemmel és tapintattal tanítja.

Az iskola költségvetése 1600 frtot tesz ki, mely összegből csak 600 frt fedeztetik tandíjak által, a többi 1000 frt a hitközségi pénztárt terheli.

Az iskolát látogató gyermekek száma a 25 év alatt nagyon változott; voltak évek mikor 70—80—90, sőt százon felül látogatták az iskolát, ma alig 50—55, és ezekből mindig 25—40% teljesen tandíjmentes, egy része pedig mérsékelt tandíjat élvez.

A teljes tandíj az első osztályban évenként 18 frt. o. é., a II. és III. osztályban évenként 24 frt. o. é., a IV. osztályban évenként 30 frt. o. é.

A jelen iskolaszék tagjai ezek: dr. *Fischhoff* Henrik elnök; *Fischhoff* Fülöp pénztáros-gondnok, *Vogel* Náthán főrabbi, dr. *Blattner* Ármin, *Krausz* Ignác, dr. *Tenner* Vilmos, *Ürményi* Antal, *Wiener* Náthán, *Pauker* Lipót, mint tantestületi képviselő és jegyző.

A fogarasi izr. elemi iskola monográfiája.

Irta

Dr. Jordán Sándor

fogarasmegyei rabbi.

I. FEJEZET.

Az iskola multjáról.

A fogarasi izr. elemi isk. régibb, azaz 1864 előtti állapotáról csak nagyon gyér és szűkszavu írott jegyzetek nyújtanak némi tájékozást. Rabbi *Silbermann Löbl*, ki e hitközségben közel fél századig működött, előbb mint rabbi funktiókra jogosított rabbi-helyettes „móre czedek“, később a gyulafehérvári országos rabbiság fenhatósága alatt, mint rendes rabbi, életének utolsó 9 évéről (1855 január 1-től 1863 végéig) szabályszerű naplót vezetett a hitközség belügyeiről. E naplóban, mely az itteni *Schul* családnak, a rabbi utódainak birtokában ereklje gyanánt őriztetik, találunk néhány adatot a régibb iskoláról és tanítókról, mely adatokat a hitközség korosabb tagjainak megbízható szóbeli értesítései alapján sikerült némileg kiegészíteni.

Az első rendes hitközségi iskola, a melyben a biblián és vallástanon kívül világi tantárgyakat is rendszeresen oktattak, 1840 körül alapított. *Silbermann* rabbi, *Schweizer* Ábrahám, *Schul* Mózes, *Fleissig* Israel, *Schul* Henrik és Dániel, *Goldstein* Lajos, *Náthán* József és *Wachspress* Mózes szereztek leginkább érdemeket az iskola létesítése és fentartása körül. Állandó iskolaépület nem volt, csak bérelt szobákban tengődtek. A fentartási költségeket a vagyonosabb hitközségi tagok fedezték, aránylagos megállapodás szerint. Rendszeren 2 tanító volt alkalmazva: egy „Oberlehrer“ és egy „Unterlehrer“, kik hetenként 50 órán át tanították

a hittani és világi tárgyakat. 4 év alatt befejezték Mózes 5 könyvét és az első prófétákat, néha a zsoltároknak és Salamon példabeszédeinek is egy-egy részletét. Az évváró vizsgát augusztus végén szokták tartani, utána 5—6 heti szünidő volt a nagy ünnepek alatt, évközben a zsidó ünnepek és félünnepek képezték a szünnapokat.

Az 50-es években *Ehrenwald* Herman volt a „koncessionirte Freischule“ főtanítója. A k. k. Bezirksamt 1855 január 31-én felhívta *Silbermann* rabbit, hogy tegyen részletes jelentést ezen iskola állapotáról, amely szükségű jelentésből csak annyit tudunk meg, hogy az oktatás a legnagyobb rendben folyik, a növendékek száma 14, valláserkölcsei tekintetben kifogástalan, a rabbi gyakran látogatja az iskolát.

Tekintve, hogy egy 6 évvel később (1861 okt.) keltezett naplójegyzék szerint a hitközség lélekszáma 476 volt, a tanulók e csekély száma csak úgy érthető, hogy a „Freischule“-n kívül egyidejűleg még egy másik, ugynevezett „Privatschule“ is létezett *Binjamin Sáfel* vezetése alatt. A Bezirksamt e privátvállalkozó felől 1855 márczius 16-án tudakozódott a rabbinál; hogy ez mit válaszolt, nincs a naplóban feltüntetve, de könnyen sejtethjük, midőn látjuk, hogy már egy hóval később, április 27-én érkezett a rabbihoz a „hohe Statthaltere“ azon rendelete, miszerint *Benjamin Sáfelnek* tilos ezentul keresztyén gyermekeket oktatni és iskolája a rabbi szigorú felügyelete alá helyezettik. Ugyanazon év július havában a Statthalter, báró *Lebzelt* Fogarasra érkezik, magához rendeli valamennyi felekezet papjait és tanítóit, tudakozik *Sáfel* magaviseletéről a rabbinál, ki teljesen kielégítő felvilágosítást ad neki. Ezen alkalommal a helytartó ur aziránt is szigorú utasítást ad a rabbinak, hogy a hitközség minél előbb építsen templomot. Két évvel később, (1857 június 8.) a templomi alapkölvetételénél *Ehrenwald* tanító és az iskolás gyermekek közreműködnek a „Kaiserlied“ éneklésével és a hivatalos szónoklatok utáni imával.

Már ezt megelőzőleg (1857 jan. 11.) leirat érkezett az országos rabbitól, melyben közli a miniszterium azon rendeletét, hogy minden tanító köteles a nagyszabeni tanítóképző intézetben képesítő vizsgát letenni. Ekkor már két *Ehrenwald* működött az iskolában, a fentemlitett Hermann és Wilhelm. Hogy vajjon ők le tették-e a vizsgát? arról hallgat a krónika. Tény az, hogy a tanítványok rendes kiképzést nyertek ez iskolában, úgy, hogy az itteni bizonyítvány alapján magasabb tanintézetbe is befogadták őket;

igy a naplóból megtudjuk, hogy *Fleissig* Gyula, hitközségünk jelenlegi elnöke, már 1855 elején ily bizonyítvánnyal a brassói gimnáziumban felvétetett. És minthogy sem Brassóban, sem Nagyszébenben rabbi nem volt, a hittani bizonyítványokat még a későbbi években is Fogarásról kellett beterjeszteni. A „hohe Statthaltereien“-nak egy, 1858 decz. 15-én érkezett rendeletében a zsidó iskolák a római kath. egyház fenhatósága és felügyelete alá helyeztetnek, nevezetesen a nagyszombati „*Stadtpfarrer*“-t *illette a főfelügyelet az erdélyi izr. iskolák és tanítók felett*, a ki, úgy látszik, nagyon is pontosan gyakorolta e jogát, mert alig 6 nappal e rendelet érkezése után a fogarasi kath. gvardián máris jelenti a rabbinak, hogy a „Schulrath“ megbízásából megfogja látogatni a zsidó iskolát, hogy részletes jelentést küldhessen Nagyszébenbe.

A n.-szombati tanfelügyelőség fokozottabb igényeivel szemben a hitközség is nagyobb tevékenységet fejtett ki. Új főtanítót hívtak az iskola élére, *Steiger Mór*icz, gyulafehérvári tanító személyében (a ki jelenleg a pesti chevra-kadisa nyug. titkára), fizetése évenként 450 frt, 2 szobából álló szabad lakás és 6 öl fa az iskola számára. *Steiger* egyszersmind megbízást kapott, hogy segédtanítót is hozzon magával, kinek fizetése évi 300 frtban állapított meg, miről a rabbi 1859 januárban a n.-szombati tanfelügyelő-papnak jelentést tesz.

A felszaporodott kiadásokkal szemben gondoskodni kellett a fedezetről. Nagyon kapóra jött tehát éppen akkoriban (1858 okt. 28) *Lichtenstein* herceg, katonai és polgári kormányzónak országos körutja közben Fogarason történt látogatása. *Silberman* rabbi felhasználta az alkalmat, audienciára ment és kegyelmi kérvényt nyújtott be aziránt, hogy legyen szabad a hitközségnek *kötelező módon iskolai adót kivetni valamennyi helybeli és vidéki htk. tagokra*, akár van tanköteles gyermekök, akár nincs. 5 hónap múlva (1859 márcz. 28) a Statthaltereien útján megérkezett a kedvező rendelet, mely szerint a hitközségnek ezen jog feltétlenül megadatik azon hozzáadással, hogy a ki magát az iskolai adó alól kivonja, azonnal jelentessék be a városi hivatalnál.

*Steiger Mór*icz alkalmazásával tulajdonképpen új korszak kezdődik iskolánk történetében. A rendes, nyilvános, 3, később 4 osztályu iskolának ő vetette meg első alapját. Ő tartotta meg az első nyilvános évváró vizsgát (1859 jun. 22) a tanfelügyelő és a többi felekezetek papjainak jelenlétében, mely vizsga minden várokozásokon felül sikerült; a tanfelügyelő egész elragadtatással nyilatkozott róla és megígérte, hogy iskolánkat a helytartóságnál, vala-

mint a magas kormánynál minden tekintetben ajánlani fogja ; és tényleg már a következő tanévben (1860) érkezett a kormánytól, az országos rabbiság útján, segélyképpen 20 drb tankönyv kiosztás végett a szorgalmas tanulók közt. E jóakaratu protekezio azonban nem sokáig tartott, mert már 1860 decz. 22-én, a helytartóság egy rendelete az összes erdélyi zsidó iskolákat kiveszi a kath. papság felügyelete alól és közvetlenül a *gyulafehérvári országos rabbi fenhatósága alá helyezi*. Az itteni iskolai bizonyítványokat azontul *Silbermann* rabbi is ellenjegyezte, mint „Lokal-Schuldirektor,” ki folyton éber szemmel kísérte az iskola működését és a következő évek sikerült vizsgáit.

II. FEJEZET.

1864-től napjainkig.

Az első formális iskolaszék 1864-ben alakult, midőn dr. *Cohné* József foglalta el az elárvult rabbiszéket. Ő dolgozta ki az első, 30 §§-ból álló alapszabályt és külön a tanítók számára egy 21 pontból álló „Normativ“-t. *Cohné* elnöklete alatt dr. *Stettner*, *Schweizer Ábr.*, *Wachspress M.*, *Schul D.*, *Fleissig Isr.*, *Taglicht Sámuel*, *Náthán József* és *Schul Ábr.*, mint hitk. elnök képezték az első iskolaszéket, melynek üléseiről *Cohné* által német nyelven pontosan vezetett jegyzőkönyv ad számot. A jegyzőkönyvbe iktatott alapszabályból kitűnik, hogy eme 4, illetve 5 (mert az I. oszt. két évfolyamra volt osztva) osztályu elemi „főiskolá“-ban állandóan 2, egymástól független tanító működik ; az évi költségvetés 1100 frtban állapittatik meg, mely összegből körülbelül 800 frt a tandíjakból nyeri fedezetét — az u. n. *elemi* osztály fizet évenként 12 frtot, az I. és II. 18 frtot, a III. és IV. 23 frtot — a többit pedig a hitközségi tagok pótolják, vagyonosságuk aránya szerint, 2, 4, 8, 10, 12, 15 frt évi járulékkal, szegény gyermekek tandíjmentesek, minden ujonnan beiratkozó gyermek 1 frtot fizet az alakítandó izrkönyvtár javára. Az egyik tanító évi fizetése 600 frt, a másiké 350 frt, lakás és fűtés. A ki a tandíjat pontosan nem fizeti, kizárható 1 hónapra az iskolából, melynek lefolyása után ismét felveendő és a hátralék a szülőkön végrehajtás útján beszedendő. Minden fiu 13 éves koráig, a leány 12 éves koráig iskolaköteles. Az iskola végeztével a vasárnapi ismétlő iskolába köteles eljárni egy fél, illetve egy negyed tandíj mellett ; 5 éven alóli gyermek fel nem vétetik. Az órarend az iskolában kifüggesztendő és rendes

katalógus vezetendő. Az isksz. tagok kötelesek 1 frt büntetés terhe alatt minden ülésen megjelenni, az iskolát szorgalmasan — az első ülésen történt megállapodás szerint hetenként egyszer — meglátogatni, kötelezik magukat a tantestület jogos követeléseit pártfogolni. A tanítóknak szóló „Normativ“ lényegesebb pontjai a következők: A tanító teljesen független a hitközségi tagoktól, az iskolaszéken kívül senkinek sem felelős; mint a tanulók természetes vezetője és mintaképe, kerülnie kell minden illetlen, jellembevágó magaviseletet, nevezetesen a szenvedélyes kártyázást és egyéb ilyeneket, a tanévi penzumot, lecke és órarendet önállóan kidolgozza s az iskolaszék jóváhagyása után kifüggeszti és pontosan teljesíti, az iskola ajtajára táblát függeszt, hogy „tilos a bemenet“, naponta 6 órán át oktat, bele nem értve egy-egy félórai szünetet d. e. és d. u.; tavasz és nyár idején hetenként egyszer torna, séta, esetleg szabad fürdő a tanítók felügyelete alatt, szigorúan tilos a tanítási órák alatt bármiféle mellékfoglalkozás, tilos a dohányzás az iskolában; minden *félévi vizsgán* a tanulók próbairkái bemutatandók, szombat és ünnepnapokon, valamint ujhold napján a tanító köteles az isteni tiszteleten pontosan a gyermekekkel megjelenni és azok magaviseletére felügyelni; kedden s szerdán d. u. és szombaton egy-egy óra fordítandó a hetiszakasra (Szidraleinen) és „Perek“ olvasásra, peszach előtt a „Hagáda“, purim előtt a „Megilla“ tartalmát ismertesse a gyermekekkel; a rendesen vezetendő katalógusok alapján, minden vizsgánál az általános eredményről jelentés terjesztendő be. „Eme határozatok pontos teljesítésétől“ — így végződik a Normativ — „függ az iskola léte. Minden tanító tartozik ezeket osztálykönyvébe sajátkezüleg bevezetni. E pontok bármelyikének szándékos megsértése 1-ső ízben megintést, másodizben 5 frt büntetést von maga után. Többszörös ismétlődés esetén 3 havi előleges felmondás következhetik, mely azonban csak ismételt sikertelen intés után, hiteles tanuk vagy közvetlen meggyőződés alapján alkalmazható az iskolaszék által.“

Ezen határozatok némely része ugyancsak írott malaszt maradt, mint a későbbi jkvekből kitűnik, de mégis ezek képezték iskolánk alapját, amely *Steiger* kitűnő, ügybuzgó vezetése alatt folyton fejlődött, gyarapodott, úgy, hogy nincs okunk hiu öntetszégnek tekinteni, midőn látjuk, hogy iskolánk „*Erdély legelső izr. népiskolája*“ predikatumot előszeretettel szokta használni. Kár, hogy ama korból az iskola belső vezetésére vonatkozó írott emlék (osztálykönyv, órarend, a tananyag beosztása) nem maradt reánk. *Steiger*

távozásával, ki itt 7 évig működött (1858—1865) észrevehető hanyatlás állott be, a hitközs. nem birt állandó tanítóra szert tenni, s így látjuk egymás után, hosszab, rövidebb időközökben *Kurländer, Lefmann, Hahn, Weisz, Camin, Weitzenhofer* tanítókat működni. A hitk. a régi meggyökerezett előítéletnek hódolva, a tanító véglegesítését következetesen megtagadta és a tanító alkalmazása rendszeren 3 évre, némely esetben évről-évre történt, miáltal az iskola természetesen sokat szenvedett. Az iskolaszék a tanítók folytonos, gyakran jogos, de gyakran jogtalan rendszabályozásában vélte feladatát legjobban megfejteni. Tanító nem volt az isksz. tagja, csak 1869-ben, az új iskolatörvény alapján mondatott ki határozat gyanánt, hogy *Weisz* és *Hahn* tanítók felváltva megjelenhetnek a gyűléseken. Az oktatás rendes medrében folyt, az ünnep és böjtnapokon kívül kétszer volt 8—8 napi szünidő, u. m. a félévi vizsga után, áprilisban és az egész évi vizsga után, mely augusztus közepén, néha csak szeptember elején tartatott. 1870-ben iskolánk a kormány részéről 300 frt subvenczióban részesült, de ez csak kivételes eset volt, mely nem ismétlődött és az iskola fentartása nagy anyagi áldozatokkal járt, a mennyiben a tandíjak, a jövedelem főforrása, nehezen folytak be. A folyton fokozódó pénzzavarok folytán már 1871-ben kérdésessé vált az iskola további fennállása, majd — *Weisz* felmondása után — indítvány tétetett, hogy takarékosági szempontból kántor-tanítót alkalmazzanak egy személyben. 1872-ben komolyan foglalkoztak a tervvel, hogy a hitközs. ezentul csak vallásiskolát tartson fenn egy tanítóval, a világi tárgyakat pedig más, esetleg az állam által állítandó iskolában tanulják és *Cohné* rabbi eltávoztával (1874) egy jó darab ideig úgy látszik teljes hanyatlás és bomlás állott be, több mint 7 évig (1881-ig) iskolaszék nem működött, jegyzőkönyv nem vezetett. Egy *Cohné* által 1868-ban alapított „Schuljugendverein“ (Maskil Neurim) beszüntette működését, átadván később 261 frtnyi vagyonát a jótékonyági együletnek. A szépszámu iskolai könyvtár elkallódott, úgy, hogy alig maradt nyoma; a rendes felügyelet és végrehajtó közeg hiányzott, csak a hitközs. képviselőtestülete foglalkozott időközönként fontosabb mozzanatoknál az iskolaügyekkel. Ezen időszakban *Withe tanár* és *Braun* működtek mint tanítók; az iskola beléletére vonatkozó írott emlék tőlük sem maradt fenn.

Határozottan előnyös változás csak 1882. évtől fogva észlelhető. *Traub József*, ki 1879-ben, mint tanító, és *Dr. Hochmann Nándor*, ki 1881-ben mint isksz.-i elnök kezdték működésüket,

rövid idő alatt új, rendezettebb és a változó kor igényeinek jobban megfelelő viszonyokat teremtettek. *Traub* nemcsak valamennyi elődjénél rendesebben vezette a jegyzőkönyveket, de új iskolai anyakönyvet, mulasztási naplót dicsérő és büntető katalógust is vezetett be, melyek tanuságot tesznek az iskola rendszeres vezetéséről. Tőle maradt fenn az átvett tananyag első részletes kimutatása is. Sajnos, hogy éppen a bibliával bántak nagyon mostohán és *Toldosz-Jisroel* féle szurrogatummal traktálták a gyermekeket, egy túlbuzgó isksz. tag kívánsága folytán. Már akkor is voltak, kik a biblia-csömörtől féltették zsengőiket. A többi tantárgyakból, u. m. magyar, német, héber, bibl. tört., nyelvtan, (héber nyelvtan is) beszéd- és értelemgyakorl., földrajz, számtan, és a magyarok története, átvették a rendes penzumot. *Traubbal* egyidejűleg, ki 1887-ig maradt iskolánk élén, eleintén *Braun*, majd *Ladányi* és *Sternberg* működtek, mint tanítók.

Dr. *Hochmann*, mint iskolaszéki elnök 9 éven keresztül (1881--1889) ritka tapintattal, erélylyel és ügyszeretettel vezette az iskolát. Nevéhez fűződik iskolánk ujjaalapítása és fellendülése. Első teendője volt a rozoga, bérelt szobából álló iskolát, mely járványfészekké vált, alkalmatlannak nyilvánítani és egy megfelelő iskola építését erélyesen sürgetni. 1883-ban már épült a templom udvarán a szép nagy emeletes ház, földszint 2 tanteremmel és tágas lakással, az emeleten szép tágas tanácsterem, bérbeadásra, esetleg rabbilakásra szánt 4 szoba. A körülbelül 12,000 frtba került esinos épület 1884 szept. 4-én lett felavatva és hivatásának átadva.

Dr. *Hochmann* idejében iskolánk többször részesült 150 frtnyi államsegélyben, mely összeg most már néhány év óta állandó tétel gyanánt szerepel költségvetésünkben. Ő fáradozott egy isk. takarékpénztár létesítése körül, újból rendezte az iskolás gyermekek templomlátogatását a tanítók felügyelete alatt, meghonosította a látogatási jkvet., melyet minden gyűlésen be kellett mutatni; az isksz. tagoknak felváltva hetenként kétszer kellett az iskolát meglátogatni és tapasztalataikról referálni, rendezte a tandíjakat (az I. és II. oszt. 1 frt 20 krt, a III. és IV. oszt. 1 frt 80 krt fizettek havonként, a nem hitk. tagok ennek kétszeresét fizették) beszerzett fali olvasókat és rajzmintákat és egyéb tan szereket. A tanítókkal szemben szigorú, de mindig igazságos és jóakaró volt. Az időközben létesített állami polgári és keresk. iskolában a hitoktatással *Traub* volt megbízva és *Hochmann* gondoskodott róla, hogy az év végeig be nem szedhető díjait az előjáróság behajtsa. Egy 1882-ben előfordult incidens alkalmából, — melynek főszerep-

lője egy helybeli hajdani járásbíró volt, kinek fia a zsidó iskolát látogatta — az addig német nyelven vezetett jkvet magyar nyelven kellett fogalmazni, aminek meg volt az az üdvös következménye, hogy azóta folyton hazánk nyelvén vezetetik.

Dr. *Hochmann* vezetése alatt *Speiser* Áron főhadnagy, *Wachspress* M., *Roth*, *Rosenfeld*, *Taglicht* Sam., *Fleissig* Gyula, *Thierfeld* Lipót, *Schönberger*, dr. *Rónai*, később dr. *Fejérvári*, *Náthán* Jakab, dr. *Lesmann*, *Grün* Samu és *Deutsch* Bernát voltak az iskolaszék tagjai.

III. FEJEZET.

Az iskola jelenlegi állapota.

Klein Márk, ki az 1886—87. tanév óta mint jeles, szakképzett tanító mind mai napig iskolánkban működik és *Jordán Sándor* rabbi, ki dr. *Lesmann* ideiglenes elnöksége közben 1890-ben foglalta el a 16 évig üresedésben volt rabbiállással egyidejűleg az iskolaszéki elnökséget is, közösen igyekeztek és igyekeznek azon szilárd alapon, melyet hivatalbeli elődeik megvetettek, tovább építeni és iskolánk intézményeit tökéletesíteni. A héber hitoktatás és a magyarosítás, minden magyar zsidó iskolának eme két legfőbb létfeltétele, szemlátomást tért hódítottak; a biblia megszűnt mint sarokbaszorított hamupipőke szerepelni és elfoglalta az őt megillető első helyet az órarendben; az *oktatási nyelv valamennyi tantárgyban a magyar*. Egyetlen kivétel volt a bibliai, melyet mindeddig németül fordítottak, de a millenium és a recepczió alkalmából az iskolaszék elhatározta és már a *jelen tanévben foganatosította a bibliának magyarra való fordítását is*. — *Klein* mellett meg *Neuberger* Samu, *Weisz* Gerson és *Dományi* Sándor működtek, m. p. részint betegség, részint másnemű véletlen bajok folytán rövid egymásutánban, mint tanítók; jelenleg pedig *Altmann* Sámuel működik 1893 óta. — Az elemi iskolákban annyira szokatlan szakrendszer helyett, mely iskolánkban egész 1890-ig divott, az osztályrendszer honosított meg. A két tanító mindenike 2—2 vegyes osztályt vezet a következő tananyaggal és órarenddel: Héber olvasás és imafordítás osztályonként heti 4 óra; biblia heti 6 óra, m. p. a II. oszt. Móz. I. k. elejétől 21-ik fejezetig, III. oszt. 21—50, IV. oszt. Móz. II. k. elejétől végig; bibliatörténet osztályonként heti 1 óra, m. p. I. o. Ábrahámig, II. o. József haláláig, III. o. Mózes haláláig, IV. o. a templom lerom-

bolásáig; magyar írás, olvasás és nyelvtan osztályonk. heti 6 óra, m. p. nyelvtanból a II. o. az egyes beszédrészek, alany, állítmány, III. o. beszédrészek, egyszerű, bővített és összevont mondat, IV. o. szóképzés, az ige 3 módja, összetett mondat; számtan osztályonk. heti 4 óra, m. p. I. o. a 4 alaplív. a 30-as körben, II. o. 100-ig, III. o. 1000-ig, IV. o. 1000-en felül, közönséges és tized. törtek; beszéd és ért. gyak. az I. és II. osztályban heti 2 óra, m. p. I. o. az isk. berendezés leírása, II. o. házi állatok, ember, isk. épület, kerti növények; földrajz: III. o. helyisme, Fogarasmegye, IV. o. Magyarország s az 5 világrész, heti 2 óra; héber írás (III. és IV. o.) heti 1 óra; német írás, olvasás és nyelvt. a magyar nyelvtannal párhuzamosan, osztályonk. (az I. o. kivételével) 3 óra; német szépirás, ének, torna (jobb tornahelyiség hiányában a befűtött iskolaudvaron) hetenk. 1—1 óra; végre hetenk. 1 óra negina (szidra maávir)-oktatás Rosengarten kántor által. — A heti tanórák száma 30. Kézi munkára alkalmazott tanerő eddig nem volt; a leányok eljártak az iskolán kívül egy tanítónőhöz. Csak most határozta el iskolaszékünk, hogy még a jelen tanévben alkalmazunk rendes okl. kézimunka tanítónőt.

Iskolai felszerelésünk a következő: 40 drb Konez-féle pad, 5 drb fatábla állványokkal, 1 Orosz-féle számoló gép, 2 földgömb délkörrel, 8 fali térkép, u. m. 1 Planiglobia, Európa, Osztrák-Magyar-Monarchia, Kogutovitz-Loezy-féle „Magyar Korona országainak fali térképe,” H. Kiepers Volksschulwandkarte von Palästina, Fogarasmegye és Fogaras város térképei, „der Zug der Israeliten durch die Wüste,” a méterrendszer, Fischer-féle „das jüd. Maas u. Gewicht,” szemléltető képek könyvben, Schubert-féle állatország könyvben, Maszák H. rajzmintái, héber, magyar és német fali olvasóablák vászonra huzva, mozgatható betűk, ruha-fogasok, 2 thermometer, 2 fali óra és egy phisharmonium. Az összes felszerelés hozzávetőleges értéke 600 ft.

Egy „Jótékonyági egyesület”, melyet még *Cohné* rabbi hívott életbe 1868-ban a zsidó emancipáció emlékére, mely azonban később éveken át tétlenségben szünetelt, most ismét, bár csekély számu (alig 30) taggal a szegény iskolásgyermek javára működik, amennyiben részint tagsági díjakból, részint 5000 frtnyi alapvagyonának kamataiból télenként 15—20 iskolásgyermeket lábbelivel és meleg ruházattal ellát. A hiány fedezetéhez utóbbi időben nőegyletünk és a helybeli takarékpénztár is hozzájárultak segélyösszegekkel. — Az iskolaszék a felügyeletet elnöke és tagjai által — kiket az elnök hetenkint felváltva az inspekezióval megbiz

— gyakorolja. A tanfelügyelő, jelenleg Váró Benjamin, évenként látogatja iskolánkat.

Az elemi iskola fentközölt hittani anyagával szerves összeköttetésben áll a helybeli állami polgári és kereskedelmi fiúiskola, valamint a 4 osztályu polgári leányiskola hitoktatása Jordán rabbi által, ki a tananyagot, úgy a biblia- és imafordítást, valamint a bibliai- és később zsidó történetet szigoruan az elemi iskolában nyert alaphoz alkalmazza, még pedig úgy, hogy a fiukkal tovább veszi fokozatosan Mózes 5 könyvének s némely prófétai szemelvénynek héberből való fordítását, folytatva ott, ahol az elemi iskola IV. osztályában maradtak, a leányokkal pedig szintén az elemiben megkezdett imafordítást folytatva, úgy hogy a IV. polgáriból kikerülő leány a köznapi, szombati és ünnepi imák legfontosabb részeit meglehetősen tudják és értik az eredeti héber nyelven. Azonkívül mindkét nembeliekkel a Csukási-Schönféle tankönyv fonalán a bibliatörténet behatóbb oktatása s a talmudi és későbbi korszakok bővebb ismertetése. A polgári és keresk. tanulók száma összesen 84, m. p. polgári fiúisk. 33, kereskedelmi 22, polg. leányisk. 29. A tanítási nyelv természetesen magyar. Az iparos- és kereskedőtanoncok (számszerint 17) hitoktatását szintén a rabbi végzi.

Elemi iskolánkat, melybe 1890-ben összesen 54 gyermek járt, a mult 1894/95. tanévben 92 tanuló látogatta, m. p. az I. osztályt 31, II. oszt. 27, III. oszt. 13, IV. oszt. 21. Ezen számszaporodásnak egyik oka a tandíj redukeziójában is rejlik, a mit már dr. *Hochmann* elnöksége idejében szükségesnek nyilvánított, mivel a 18 frtos — idegeneknek még jóval magasabb — tandíj mellett sokan más iskolákba járatják gyermekeiket, minek folytán a tandíj leszállított s azóta minden gyermek osztálykülönbség nélkül évenként csak 6 frtot fizet. A tandíjmentesek átlag véve így is az összes tanulóknak majdnem 30%-át teszik, kiknek jelentékeny része ingyenes tankönyveket is kap. Sajnos azonban, még mostanában is kénytelen 8–10 zsidó gyermek az állami elemi és a ref. iskolát látogatni, mert tantermeink szűk volta miatt nem lehet az elkésett jelentkezőket mind befogadni. Ezek eljárnak hittanra iskolánkba vasárnaponként egész délelőtt és szerdán d. u. — Ellenben az idejekorán jelentkezők valláskülönbség nélkül befogadtatnak iskolánkba, így a jelen tanévben is 1 református és 2 unitárius vallásu látogatja azt. Tanköteles gyermekeink száma a hivatalos kimutatás szerint 180, amit a tényleg iskolába (elemi és polg.) járók száma jóval felülmul; kultuszadót fizető hitk. tagunk van

150. A tanügy iránt az intelligencia meglehetősen érdeklődik; a rend- és békeszeretet a tanítókkal szemben is érvényes. 1894-ben a hitk. az orsz. izr. tanítóegyesület pártoló tagjai közé lépett.

Istentiszteletre az elemi iskolai tanulók hetenk. péntek este s szombat reggel és ünnepnapokon járnak a tanítók felügyelete alatt. A polg. és keresk. isk. tanulók számára szombat délutánon-kint külön ifjúsági istentisztelet (Mincha-ima) tartatik a rabbi vezérlete alatt, ki a heti szidrából exhortációt tart és a tóra-fel-olvasáshoz ez alkalommal csakis az iskolai ifjúságot hivatja fel; a leányok külön jönnek délelőtt a rendes istentisztelethez, melynek végeztével külön exhortáció tartatik számukra.

Az iskola fentartására szánt külön alapunk vagy ingatlan vagyunk nincsen. Egyetlen ily természetű alapítványnak nevezhető a *Speiser*-hagyaték egy része. Ugyanis néhai *Speiser Áron* nyug. százados, hitközségünk hajdani elnöke és legnagyobb jótévője, 1889 aug. 6-án (ט' באב תרמ"ט) történt elhalálózása előtt — dr. *Hochmann* Nándor, *Fleissig* Gyula és *Thierfeld* Lipót közbenjárása folytán — összes, körülbelül 25000 forintot tevő vagyonát hitközségünkre hagyományozta, azon rendelkezéssel, hogy az alapítvány kamatai *kultusz- és iskolai czélokra fordítandók*. E kamatok fele 500 frt, a befolyó tandíjakkal és esetleg 150 frtnyi államszegélylyel együtt alig fedezi iskolai szükségletünk felét, pedig az államszegélyt nem tekinthetjük biztos tételnek; az előző években rendesen megkaptuk, de most már másodéve, a kedvezőtlen pénzügyi helyzetre történt utalással, megtagadtatott. Iskolánk évenként 1600 frtba kerül, a hitközség összes költségvetésének, mely 4200 frtra rug, közel 40%-ába. Városi segélyt az isk. fentartásához nem kapunk, csupán 20 frtot évenként könyvekre a szegény gyermekek számára, a mely összeg megfelelő arányban áll a többi felekezeti iskoláknak juttatott hasonló segélylyel. A takarékpénztár részvénytársaság szintén megszavaz évenként 20 frtot iskolánknak.

Fentnevezett tanítóink, *Klein* és *Altmann*, mindketten magyar születésű és anyanyelvű, magyar tanítóképzőt végzett, de a héberben is jártas és a tanügyi téren tapasztalt férfiak. *Klein*, kinek működését *Kakujai* tanfelügyelő több ízben megdicsérte, immár 10 éve, *Altmann* 3 éve működik iskolánkban. Amaz hitközségünk üzleti könyveit is vezeti, az iskolaszék tagja és jegyzője, emez egyszersmind hitközségi és chevra-kadisa jegyző; évi fizetésük 600—600 frt és a régebbi tanerőnek természetbeni lakás az iskola-épületben, esetleg 80 frt lakbér.

A hitközségünk tulajdonát képező, szép külsejű iskolaépület a magas és impozáns benyomást keltő templomunknak apró kupolás kőfalakkal kerített tágas telkén áll. A fronton nyíló 8 ablak alatt az egész épület hosszában egy sor dúslombozatu akácza, mely a szemben levő községi kisked-óvoda előtt álló fasorral kellemes összhangot képez. Néhány iskolai ablakra ventilator van alkalmazva. A tágas udvaron jó kút. Jelenleg az emelet bérbe van adva; földszint közvetlen a tanítólak mellett a 2 külön-külön bejáratu, egyforma nagyságu tanterem; mindegyiknek belterjedelme: 7·815 méter hosszú, 6·30 m. széles, 3·80 m. magas. E termék tágitása égető szükség és a közel jövőre tervezetik.

Az iskolaszék tagjai dr. *Jordán* rabbi elnöklete alatt: dr. *Rosenberger* János alelnök, *Klein* Márk jegyző, *Deutsch* Bernát gondnok, dr. *Schul* Albert, *Schönberger* Zsigmond, *Náthán* Jakab, *Fleissig* Gyula (hitk. elnök), *Thierfeld* Lipót (hitk. alelnök), *Fleissig* Lipót, (hitk. pénztáros) és dr. *Lesmann* Henrik (hitk. ellenőr).

Iskolánk nemcsak Fogarasmegyében, de Erdély délkeleti határszélén elnyúló 7 szomszédos megye területén az egyetlen zsidó jellegű tanintézet s úgy vallási mint hazafias szempontból missziót teljesít. A vidékiek nagy mértékben veszik igénybe. A szülők tömeges érdeklődése mellett június végén vagy július elején tartani szokott évváró vizsgák, melyeket a rabbi, mint iskolaszéki elnök évente hosszabb tájékoztató, a tanítás folyását s a végeredményt tüzetesen ismertető jelentéssel szokott templomi ünnepélylyel bezárni, valamint a vizsgákat követő majális városunkban valóságos kis ünnep számba megy, melyen a szülők és gyermekek egyaránt örvendő áldják ama kincsesbányát, mely az emberiség legdrágább javait, a vallást és tudományt szolgáltatja méhéből: az *iskolát*, és e kincsesbánya szorgos művelőit: a *tanítókat*.

Kisjenő-Erdőhegy zsidó felekezeti népiskolájának monográfiája.

Irta

Herz Bernát

tanító.

Magyarország egyik legexponáltabb nemzetiségi vidékén, hol a magyar elem már régóta elkeseredett harcban állott az itt többségben lévő oláhokkal a hegemonia megtartásáért: a majdnem csupán hivatalnokokból és oláh földmivelőkből lakott s ezért talán méltán tisztviselőtelepnek is nevezhető. Kisjenő mezővárosában 1891. év elején egy 28 tagból álló hitközség alakult Kisjenő és a közigazgatásilag külön és a Fehér-Körös által elválasztott Erdőhegy községek izr. lakóiból azon czélból, hogy az addig a különböző más felekezeti helyi népiskolákba járó gyermekeiket, egy a legközelebbi tanév elején létesítendő zsidó iskolába járathassák. A négyosztályu vegyes iskola csakugyan ugyanazon év szept. 1-én, miután a tanítói állás nyilvános pályázat útján alulirottal betöltetett, meg is nyílt. Leirhatatlan volt azon szülők öröme, kik az addig más helybeli népiskolákban csak türt gyermekeiket már most a saját felekezeti iskolába járathatták. 21 gyermek iratott be a tanév elején, kiknek haladásáról nemcsak az előjáróság és az érdekelt szülők szereztek maguknak időnkint tudomást, hanem *Varjassy Árpád*, Aradvármegye kir. tanfelügyelője és a helybeli intelligencia nagy része. A hitközségi tagok örömet tetézte még azon körülmény is, hogy más felekezetbeli gyermekek is jelentkeztek felvételre, a kiket azonban a bérházban elhelyezett iskolahelyiség szűk volta miatt el kellett utasítani. Tekintve azt, hogy a tanhelyiség nem felelt meg egészen a törvény követelményeinek és különösen, mert területe nem felelt meg a szaporodó tankötelesek számának, 1892-ben iskolaépítési czélokra 2000 frtért telket vásárolt — miután más bérházat semmi áron és módon szerezni nem lehetett s rajta 1200 frt költséggel a hitközség iskolaépületet és a következő évben 1500 frtért szép tanítói lakot emelt. Szeptember 5-én avattuk fel az új otthont,

másnap nyílt meg az új tanév 26 gyermekkel. Azóta a beiratkozott gyermekek száma évről-évre szaporodott, úgy, hogy már ma 51 gyermek jár a hitközségi iskolába, köztük 16 idegen s ezek közt — a mire még eddig az egész vidéken példa nem volt — több román gyermek is, jóllehet, hogy minden felekezetnek van itt iskolája és a tandíj a zsidó iskolában 10 hónapra 24 forintot tesz. Az iskola mellett van egy tágas udvar játszótérnek, tornahelyiség még eddig nincs.

A mi az iskola felszerelését illeti, azt a hitközség évről-évre gyarapítja, még pedig akként, hogy a hitközség erre a célra 6—10 frtot, ez idén pedig *Messer* Lipót iskolaszéki elnök indítványára 35 frtot szavazott meg. A tanító fizetése áll: 500 frt készpénzből, lakásból és szép gyümölcsös-kertből, azonkívül az iskola tisztogatásáért évenként 25 frtot kap.

Sajnos, a hitközségnek roppant nagy anyagi gondokkal meg kell küzdeni, mert a tagok közt fogatosított 1200 forint gyűjtött összeghez még 8000 frt jelzálogkölesönt kellett 15 évre kontrahálni, melynek súlyos terhe alatt majdnem összeroskad, segílyt pedig még eddig nem kapott. Mennyire válságos a hitközség jelenlegi helyzete, arról tanuskodik azon körülmény, hogy a hitközség ez évi költségvetése 353 frt deficizzel zárult le, melynek fedezetére a már a nélkül is nyomasztó kultusz-adót még 75%-kal fel kellett emelni. Az iskolába ez idén 51 gyermek jár, ezek közt 14 szegény, kiket a három év óta fennálló izr. jótékony nőegylet, a tanító ajánlatára, ki titkára és alapítója a nőegyletnek, tanszerekkel és téli ruhával ellát.

A heti tanóraszám 26-ot tesz, azonkívül a leánynövendékek télen egy, nyáron pedig 3 órában egy külön kézimunka-tanítónő által a kézimunkában oktatást kapnak.

A tanórákból 8 a hittani tárgyakra, 7 a magyar nyelvre, 5 a számtanra, 1—1 énekekre és rajzra, a többi pedig a többi tárgyak közt oszlik meg. Szombaton délelőtt van ifjusági istentisztelet. A tanrend egész évre szól. Minden év végén júniusban tartatik az évi záróvizsgálat a szülők és a helybeli intelligencia tömeges megjeleneése mellett.

Az iskolát fennállása óta a tanfelügyelő 3-szor látogatta, az iskolaszék pedig évenként többször látogatja azt.

Más iskolába egyetlen gyermek sem jár.

A vallástanból és bibliából az egyes osztályokban következőleg oszlik meg a tananyag:

I. oszt.: héber olvasás és néhány hálamondat megtanulása.

Bibl. történelemből: a világ teremtésétől Ábrahámig.

- II. oszt.: Héberből ugyanaz. Bibliából: Mózes I. könyvének I. és II. fejezete. Bibl. tört. Mózesig.
- III. oszt.: Imaszemelvények fordítása. Bibliából: Mózes I. könyve. Bibl. tört.: Mózes és a bírák. Vallástan: a 10 parancsolat, fő- és félünnepek, gyásznapiok.
- IV. oszt.: Ima-fordítás. Bibliából: Mózes II. és V. könyvének néhány fejezete. Bibliai történelem: A királyoktól a templom II. lerombolásáig. Vallástanból: a 13 hitágazat és a szertartások.

A hitközség elöljárósága: *Schillinger* Márton elnök, *Herz* Bernát titkár, *Kaufmann* Manó alelnök, *Klein* Adolf pénztáros, *Löwy* Károly ellenőr, azonkívül van még a képviselőtestületben 6 tag.

Az iskolaszék a következő tagokból áll: *Messzer* Lipót elnök, *Herz* Bernát jegyző, *Kaufmann* Manó, *Mann* Vilmos, *Klein* Adolf és *Mannheim* Lipót rendes, *Braun* Fülöp és *Löwy* Károly póttagok.

Herz Bernát az iskola alapításától máig, azaz 15 év óta az intézetnek tanítója. Jegyzője a hitközségnek, iskolaszéknek, titkárja a nőegyletnek, jegyzője egy betegsegélyző egyletnek, egy másiknak pedig pénztárosa.

A zsidó hitközség iskoláját nagyrészen az intelligens keresztény családok gyermekei tartják fenn, jövőre, azaz a milleniumra azonban a kormány egy 4 tanerővel bíró állami iskolát léptet életbe Kis-Jenőn, a mikor valószínűleg a más felekezetbeli gyermekek száma iskolánkban apadni fog a tandíjkülönbözet miatt.

A vasvári izr. iskola monográfiája.

Irta

Spitzer Lipót

vez.-tanító.

Iskolánk multja.

Iskolánk régibb multjáról nincsenek semmi biztos adataink. Az első tanító, kire a községbeliek visszaemlékezni tudnak, a Poroszországról ideszármazott *Löwensohn* volt, ki évek hosszú során működött helyben és itt is halt meg. Az utána következő tanítók gyors egymásutánban váltották fel egymást, épp úgy az iskolai helyiség is minden évben másutt volt. A tanítás persze német nyelven folyt és a tanítóknak sem volt megállapított fizetésük, hanem a tanulók számától függött jövedelmük nagysága is.

Az első okleveles tanító bizonyos *Mayer* volt, ki 1866 körül működött községünkben. Ő már a magyar-német tannyelvet használta, azaz egyes tárgyakat magyar nyelven is tanított. Ez időtájt építették mostani iskolánkat is. Utána *Bürger*, *Skopál* és *Herzl* tanítók váltották föl egymást; a két előbbi azonban egyszersmind kántor is volt.

1873-ban, *Kohn* Farkas hitk. elnök idejében jött *Klein* Albert tanító Pécsről, hol állítólag magániskolája volt. Ez hivatásának teljes magaslatán állott és alapos műveltségével, szakszerű tanításával nagyban emelte az iskola tekintélyét és neki köszönhető, hogy a mostani nemzedék teljesen magyar. Működése elején még sokat kellett küzdenie a régi intézmények ellen és még ezelőtt 10—12 évvel is, tél idején, a gyermekek naponkint hoztak hazulról tüzelőt az iskola fűtésére.

A tanításban segédkezett a kántor is (17 év óta *Kohn* Adolf), de hogy mit és mennyit tanítottak, különösen a héber tantárgyakból, ezt — a mennyiben erre vonatkozó adataim nincsenek — nem tudhatom. Sajnos, de elődöm — ezt úgy *Kohn*, kántor, valamint a hitk. tagok is állítják — *speciálisan a héber tantárgyakra* különös nagy súlyt nem fektetett. A rabbi ur pedig — bár alapszabályaink értelmében az iskolaszék tagja — az iskola belügyeibe való avatkozástól távol tartotta magát (azonban az évváró vizsgán megjelenik).

Jegyzőkönyvek és több erre vonatkozó adatok az 1886. év jul. 2-án történt tüzeset alkalmával, midőn az iskola teljesen leégett, a lányok martalékává lettek.

Klein Albert, ki 21 éven át hiven betöltötte hivatalát és jó s rossz napokban egyaránt igyekezett hivatásának megfelelni, nagymérvű szembaja miatt kénytelen volt 1894-ben állásától megválni és a jól megérdemelt nyugalomba vonulni. Jelenleg Budapesten lakik.

Az iskola jelenlegi helyzete.

Iskolánknak, melyet a hitközség tart fenn, csak kevés tanítványa van. Az 1890/96. tanév elején beiratkozott az I. osztályba 8; a II-ba 8; a III-ba 15 és a IV-be 9; összesen 40 tanuló, még pedig 23 fiu és 17 leány. Ismétlő-oktatásban részesül 6 leány. Ha tekintetbe vesszük a csekély tandíjat (havonként 80 kr.), az iskolai kiadások a községi budgetet jelentékenyen terhelik. Mindazonáltal igyekszik a hitközség — kb. 40 tagot számít — hogy iskoláját tehetsége szerint erkölcsileg és anyagilag támogassa és fejlessze.

E sorok írója az 1894/95. tanév eleje óta működik itt (ezelőtt 4 évig Somogy-Kéthelyen volt). Segédtanítóul Kohn Adolf kántor van alkalmazva, ki a vezető-tanító felügyelete alatt a magyar, német és héber írást, német és héber olvasást, biblia- és imafordítást (magyarul) tanítja.

Hitoktatási tanrend.

Hogy a tanítás rendes menetében fennakadás ne történjék, különösen pedig, hogy az itteni specziális viszonyoknak teljesen megfelelhessenek, a tanév elején megállapítottam az egész évre szóló tanrendet és belátásom szerint felosztottam hónapokra. Az óra- és tanrendek — ez idő szerint — persze csak ideiglenesek lehetnek. Tekintve a szűk tért, e helyütt csak a héber tárgyak sorrendjét közlöm. Egyben felemlitem, hogy tankönyveink az egyesület kiadványai; a bibliai történetet, ugyszintén az imafordítást a III. osztályban Zsengeri, a IV. osztályban Gömöri tankönyve nyomán tanítom.

I. Héber olvasás.

Az első osztályban januártól kezdve tanítatik. A II., III., IV. osztályokban: hétköznapi, szombati és ünnepi imák gyakorlása, különös tekintettel az egyes imák sorrendjére.

II. Imafordítás.

I., II. o. Leginkább benedikeziók és kisebb imák. III., IV. o. A kézi könyvekben előforduló nagyobb imák.

III. Bibliafordítás.

a) Harmadik osztály. Mózes I. könyve.

Szeptember XII. f. 1—5.	Október XVIII. f. 1—10 ; 16—21.
November XXVIII. f. 1—22. Ismétlés.	Deczember XXXII. 3—30.
Január XXXVII. f. 1—22.	Febr. XXXVII. f. 22-36 ; XXXIX. f. 1-17.
Márczius XLII. f. 1—18. Ismétlés.	Április XLII. f. 19—38 ; XLIII. f. 1—15.
Május XLIII. f. 16—34 ; XLIV. f. 1—17.	Junius. Általános ismétlés.

b) Negyedik osztály. Mózes II. könyve.

Szeptember I. f. 1—14 ; II. f. 1—6.	Október II. f. 7—25.
November III. f. 1—20. Ismétlés.	Deczember IV. f. 1—23 ; V. f. 1—23.
Január XII. 1—42.	Február XIII. 17—22 ; XIV. f. 1—31.
Márczius XV. 1—27. Ismétlés.	Április XVI. f. 1—36.
Május XIX. f. 1—25. XX. 1—23.	Junius. Általános ismétlés.

Bibliai történet.

Első osztály.

A világ teremtésétől Ábrahámig. Kisebb erkölcsi elbeszélések.

Második osztály.

Szeptember : Ábrahám, jámborság és békeszeretet.

Október : Rokon-, vendég- és emberszeretet.

November : Sodoma és Gomora sorsa. Engedelmesség. *Ismétlés.*

Deczember : Sára halála, chanuka, Izsák házassága, Jákob és Ézsau.

Január : Jákob sorsa otthon, az uton és Lábánnál. Kibékülés. *Ismétlés.*

Február : József és testvérei. Irigység és következményei. Bizalom Istenben. Purim.

Márczius : József sorsa Egyiptomban. Peszach.

Április : József és testvérei. Kibékülés.

Május : Jákob Egyiptomban. Jákob és József halála. Sebuoth.

Junius : Általános ismétlés.

Harmadik osztály.

Szeptember : Izrael fiai a rabszolgaságban. ראש השנה
יום הכיפורים, סוכות.

Október : Mózes születése és szökése. Isteni küldetése.

November : Mózes Fáraó előtt. Tíz csapás. Kivonulás. *Ismétlés.*

December: Az izraeliták vándorútja. Chanuka. A tiz ige magyar szövegben.

Január: A tiz ige magyarázata. Az arany-borju.

Február: A szent sátor. A képek. *Ismétlés.* Peszach.

Március: Korach lázadása. Mózes és Áhron hibáznak és haláluk. Peszach.

Április: Józua, Deborah és Gideon.

Május: Abimelech, Jeftah és Sámson. Sebuoth.

Junius: Általános ismétlés.

Negyedik osztály.

Szeptember: Józua és a honfoglalás. **יום ראש השנה**
שמחת תורה, שמיני עצרת, חג הסופות, הכפורים.
Az ünnepi csokor.

Október: A birák korszaka. **חלה, הדלקת הנר**

November: Éli és fiai. Sámuel. **ראש חודש**

December: Sámuel biráskodik. Chanuka. Saul uralkodása.
עשרת הדברות

Január: Saul vétke. Dávid és Góliát. Gyász- és böjtnapok.
יו' בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, י' בתבת,
Az atyai áldás. **ת"א אסתר**

Február: Saul és Dávid, Dávid és Jonathán. Kisebb jelentőségű örömnapok (**ח"ע בשבט, פורים קטן, לוג בעומר**)
Purim.

Március: Saul és Dávid. Saul és Jonathán halála. *Ismétlés.*
בדיקת חמץ. Peszách.

Április: **ספירת העומר.** Dávid uralkodása. Salamon. Az Ur temploma (**קידוש, הבדלה, מוזהר, ציצת**)

Május: Salamon uralkodása, vétke és halála. A birodalom kettészakadása. A kóserolás. Schebuoth.

Junius: Általános ismétlés.

Ifjúsági istentisztelet.

Az ifj. istentisztelet a vallás-oktatás kiegészítő részét képezi. Szombaton délelőtt (az iskolában) 9^{1/2} órakor veszi kezdetét. Az előimádkozást a IV. osztálybeli tanulók végzik szombatonkint felváltva, a gyermekek pedig karban énekelnek. Lefolyása: „A te sátraid“, **הגדולה, לך ה' נדרנו, אחד, שמע, אין כמוך** Vallásos erkölcsös magyar előadás a heti szidra anyagából a gyermekek fel fogásához mérten. A „Mennyei Atyánk“ ez. magyar imát a tanító a növendékekkel együtt hangosan mondja el. (**ברכת החודש**)

אין כאלהנו, שמונה עשרה, יהללו, אשרי עלינו.

Az iparos- és kereskedő-tanoncok az alsóbb foku ipariskolában nyerik a törvényszabta oktatást. Hitoktatásban azonban még eddig nem részesültek. Csak újabb időben vétetett tervbe, hogy ezek legalább a szombat- és ünnepnap i fjusági istentiszteleten részt venni kötelesek legyenek. Ekkor aztán — rendes minján lesz — a templomgondnok az iskola számára tórát ad s így istentiszteletünk a közel jövőben vallásunk szabványainak minden tekintetben meg fog felelni.

Egyéb adatok.

Iskolaépületünk, mely a hitközség tulajdonát képezte és a templom elég tágas udvarában van, két szép teremből áll és a lehetőségig fel van szerelve. Van pedig az első teremben (alsó csoport) 5 négyülésű pad, fali tábla, szekrény, és 20 db. szemléltető kép. A második teremben (felső csoport) van 8 négyülésű pad, emelvény. Vasmegeye, Ausztria és Magyarország, a Magyar monarchia, Európa, az öt világrész és Palesztina térképe. Ezeken kívül felszerelésünkhöz tartozik még egy földgömb, Weinberger rajzmintái, természetrajzi képek és több fizikai eszköz. Klein Albert nyug. tanító buzgólkodása következtében 1883-ban ifjusági kör alakult, melynek szép könyvtárában közel 500 kötet ifjusági irat van.

Alapítványaink nincsenek. A tandíjmentes tanulók (ez évben 6) a polgári községtől ingyen tankönyveket kapnak. A helybeli „Hegyháti Takarékpénztár“ évenként 20 frttal járul iskolánk felszereléséhez. Egyéb állami, községi és iskolaalapsegélyben iskolánk mindeddig nem részesült.

A vezetőtanító évi fizetése ez idő szerint 500 frt és 60 frt lakbér (végzi a jegyzői teendőket is), a segédtanítóé (ki egyszersmind kántor és metsző) 450 frt és a szokásos mellékjövödem. A segédtanítónak ezen többféle teendője azonban — a mult évben hozott szigorú rendszabályok következtében — a tanítást csak a leg-ritkább esetekben zavarja.

A képviselőtestület egyszersmind az iskolaszéket is képezi. Tagjai: Meller Henrik, elnök; Rosenberger Bernát, alelnök; Breiner Antal, pénztáros; Löwy Gábor, Freund Sándor, Auerbach József, Fleiner Jakab, Neufeld Dávid, Eckstein Vilmos rendes-, Komlós Miksa és Löwinger Ignác póttagok.

Az adai izr. népiskola története.

A szabadságharcz előtt felekezetünknek Adán a szó mai értelmében vett iskolája még nem volt. A tanítás csupán a vallásoktatásra szorítkozott. Tanultak ugyan a gyermekek német olvasást, írást és számolást, a mennyiben ezek nélkülözhetlenek, de minden pedagógiai rendszer nélkül. Nyilvános iskola hiányában, hivatalos feljegyzések nem történvén, adataink felsorolásában leginkább a még élő nemzedék hagyományaira támaszkodunk. A szabadságharcz itt már tekintélyes hitközséget talált, melynek élén egy messze vidéken ismert rabbi, a talmudtudós *Heilbrunn* Jakab állt, bizonyos tehát, hogy a gyermekek vallásos oktatása czéljából „melamed” néven ismert héber tanítókat tartottak. Ezek jövedelme azonban a tanulók számától függött. Hogy ez időben a puritán erkölcsökkel és nem affektált vallásossággal mily szépen fért össze a liberálizmus, mutatja az, hogy egyik-másik tanuló a héber tudományokon kívül a városban működő keresztény tanítóktól magántanításban is részesült, hol egy községünkbeli 86 éves aggastyán állítása szerint magyar szót, szépirást és számtant tanult.

A szabadságharcz közvetlen lezajlása után is a gyermekek vallásoktatása képezte a szülők legfőbb gondját, e mellett azonban a meglehetősen gyorsan váltakozó tanítók közül némelyik a német és héber nyelvnek egyaránt alapos ismerője volt. Így többnyire ezen vallásoktatók vezették be a gyermekeket a világi ismeretekbe is. Ezek közül említést érdemel az ötvenes években *Glücksthal*, kinek keze alól került ki *Adler* Sándor, jankováczi, később paksi rabbi, valaminthogy *Glücksthal* Adolf, jóhirű orvos Zentán, atyjától nyerte első oktatását. Ez időben *Weber* M. L. rabbival találkoztunk, kinek — bár maga magyarul, németül, sőt francziául beszél — nevéhez a fanatikus irány felülkerekedése fűződik. Így tehát a tanítók is gyorsan váltakoznak. *Spitzer* Márk, később moholi anyakönyvvezető, *Reis*, jelenleg katymári tanító, majd *Brünn*,

Elsass, Wertheim, Löwi adnak helyet egymásnak. Követi őket *Bernstein* József, héber tudós, mint néhány család magántanítója. Emlékét őrzi hitközségünk nem egy tagjának héber tudása. Vele egyidejűleg a kisebb gyermekek tanítója volt *Herczl* Lipót, jelenlegi iskolaszéki elnökünk atyja.

A 70-es évek kezdetén új aera következik. A város a hitközség részére iskolai czélokra 500 frtot szavaz meg. Első, ki már ezen összeget bár csak évi 40 frt erejéig élvezi, *Stern* Bernát, okleveles tanító, ki itt is hunyt el. Emléke, mint szorgalmas és önfeláldozó tanítóé, mint felvilágosodott és mindamellett vallásos zsidóé, egyaránt méltó kegyeletünkre. — Vele egyidejűleg működött, mint néhány vele rokonságba jött család magántanítója, *Libermann* Bernát, ki később Csongrádon működött és hunyt el. Az 1873-ik év nyarán választatott meg a jelenleg is itt működő *Prager* Jakab rabbi. Mint községi tanító *Stern* után *Ehrlich*, vele egyidejűleg mint hitoktató *Rosenstein*, jelenleg n.-kikindai főrabbi, működtek. 1874/5-ik tanévben *Kastner* Sámuel egyedül vezeti az egész iskolát. *Kastner* ez időben oklevéllel még nem birt, de azért ügyessége a tanítás körül és általános műveltsége el nem vitatható.

Ennek idejében hozta a városi képv. test. ama fontos határozatot, melynek alapján áll ma is népiskolánk, hogy azontul az egy tanítóval bíró izr. népiskola összes költségeit magára vállalja; ellenben legyen ennek rendes iskolaszéke és csakis képesített tanító választható meg a városi képv. test. ellenőrzése mellett. Ezen határozat, melynek alapján választatott meg e sorok írója, így szól:

6611/1876. sz. Az ezentul meghivandó felekezeti tanítók fizetése a városi pénztárból 500 frt és — ha természetben lakás nincs — 100 frt lakbér. Ezenkívül 5—5 évenként 50 frt korpótlék 700 frtig stb.

A választásomra vonatkozó bizottsági nyilatkozat így szól:

1. Nyilatkozat. Alulírt bizottsági tagok a f. hó 14-iki kp. gyűlésből kiküldetvén, az izr. hitközség részéről átnyújtott tanítói folyamodványok, illetve tanítói okleveleket egyenként átvizsgálván, azokat választásra bocsáthatóknak nyilvánítja: *Schenk* Antal s. k., városbíró. *Adler* Dávid s. k., izr. iskolaszéki tag. *Kuglits* János s. k., tanító. *Petrovác* Ferencz s. k., tanító. Kelt Adán, 1876 szept. 15.
2. 162/1876. sz. Miután a tanítóválasztás a közs. által kijelöltek sorából ejtetett meg, az megerősítették és a megválasztott tanítónak a szabályszerű fizetés a közpénztárból, a meddig föl nem vétetett, folyóvá tétetik.

Októberben megkezdtem a tanítást 50 gyermekkel és még azon télen meglátogatta iskolámat *Czirfusz* Ferencz kir. tanácsos, tanfelügyelő. Ezután beadtuk a szükséges isk. felszerelés jegyzékét és egy év múlva megkaptuk a *Schubert-Virányi*-féle állattant képekkel, a földgolyót félkörrel, Európa térképét, (Ausztria-Magyarországé megvolt), a föld öt részének térképét, Magyarországot, (valamennyi Gönczi és Berghaus-féle), a kormány által kiadott 40 szemléleti képet, számológépet; néhány padot, szekrényt az isk. felszerelés és könyvtár számára; ujabban pedig hossz-, tér-, ürsulymértéket és telluriumot.

A csaknem leküzdhetlen akadályok azonban más irányból gördültek a haladás elé. Oly korban, midőn a közönség még meg volt szokva öt éves gyermekeket is beadni az iskolába, másfelől 13—14 éves korukig is bennhagyták, ámbár piaczi alkalmatosságra szeretik gyermekeiket otthon tartani; midőn vallásosság és tudomány mint ellentétes fogalmak álltak egymással szemben; midőn második tanítói állomásnak a hitközség által való szervezése ellen viharos „nem adózunk“ zúgott fel: egy tanítónak erejét, legyen bár a legjobb akaratu, a tanulók száma és sokfélesége fenyegette szétforgácsolással. Az elért csekély eredményt a családi nevelés ellenkező, gyakran ellenséges iránya fenyegette megsemmisüléssel. Egy évig leányom volt csekély „jutalomdíj“ ellenében segédem, majd 1—1 féléven át két „bocher“ tanító tanította a kezdőket mechanice írni-olvasni, a nagyobb fiukat pedig bibliában. 1878-ban végre az iskolaszék kimondta, hogy a hitközség által szervezett tanítói hivatalra is csak okleveles tanerőt hí meg. A két első immár képesített tanító azonban szintén csak 1—1 félévig birt állomásán megmaradni, mert héber tudományuk az adai igényeknek meg nem felelt. Hosszabb, sőt immár végleges állomásra tudott *Klein* Izrael szert tenni. Megválasztatása óta — 1880-ban — egész az 1893¹/₄-ik tanévig *Beer* tanította az I—II. osztályban a beszéd- és értelemgyakorlatokat és fejszámolást, a felső 4 osztályban pedig a héber kivételével az összes tantárgyakat; *Klein* pedig az I—II. osztályban az írást és olvasást, az I—VI. osztályban a héber tárgyakat. Végre a nevezett év óta az iskolaszék határozata folytán *Klein* az I—III., *Beer* pedig a IV—VI. osztály összes tárgyait — kiki saját osztályaiban a hébert is — tanítja. Az 1891-ik év óta, *Beer* többszörös sürgetésére, *dr. Herczl* iskolaszéki elnök és *dr. Stein* iskolaszéki tag pártolása folytán, az iskolaszék határozata értelmében, a biblia és imák fordítása magyar nyelven történik. A II. és III. osztályban Mózes I. könyvének 35—40.

ben a városi pénztárból csak 14 frtnyi segély jutott a szegény tanulók lábbelijére és tankönyveire, ma már néhai *Beck* Károly, padéi filantrop hagyatékából is jut a „szent egylet“ útján kétévenként 50 frt e célra. Ha tekintetbe vesszük, hogy a hitközség 110 tagja közül 90 az adófizetők száma, hogy a hitközség megújódott szelleme folytán messze vidéken irigylet zsinagógát emelt tavaly, melynek költségei több évre visszamenőleg és jövőre minden erejét absorbeálják, hogy a hitközség átlagos budgetje 2400 frt, ma azonban a templomépítés folytán 1500 frt: nem keveselhetjük a hitközség évi 650 frtnyi kiadását az iskola céljaira. Külön fiu- és leányosztályok felállítása és kézimunka-tanítónő alkalmazása még a jövő feladatai közé tartoznak. Vajha testet öltene, mire a hitközség az új templom ma még nyomasztó terheitől megszabadul! A város összes iskoláinak a III. osztályba lépett leánytanulói egy tanítónő keze alatt tanulnak kézimunkát, míg az iskolából ki nem kerülnek. Husz év előtt az iskolaszék tagjai, különösen elnökei sűrűen váltak meg népszerűtlen, különben is ambíció nélkül viselt állásaiktól; mióta azonban 11 év előtt *dr. Herczl* Fülöp került az iskolaszék élére, ezen állás disze kötelességtudással párosult. A kir. tanfelügyelő is megmeglátogatja az iskolát. Szóval a haladás útján vagyunk. Adja az Ég, hogy a multak rémei soha többé ne kísértsenek!

A törökszentmiklósi izr. iskola.

Irta

Klein Ármin.

A törökszentmiklósi izr. hitközség már alakulása első éveiben érezte szükségét annak, hogy az izr. gyermekek oktatásban részesüljenek, erre enged következtetni azon körülmény, miszerint a város levéltárában egy 1848-ból származó összeírási iv van, mely az ezen évben Törökszentmiklóson lakó izr. felekezetűek névsorát tartalmazza. Ebben 108 lélek közül 3 egyénnek, nevezetesen *Zeisler Joachimnak*, *Frankl Abrahámnak* és *Goldhammer Samunak* foglalkozását megjelölő rovatba e szó: *tanító* van bevezetve.

Mikor aztán a htk. rabbit alkalmazott boldog eml. *Stein Pin-kász* személyében, az 1855. évben nyilvános iskolát is szervezett, melynek alapszabályai a jelenleg működő rabbi: *Stein Miksa* ur birtokában vannak.

Az alapszabály német nyelven van fogalmazva és pontjaiban felöleli az iskola külső és belső életére vonatkozó adatokat. Első pontjában kimondja, hogy minden hitközségi tag, akár vannak gyermekei, akár nincsenek, köteles az iskola fentartásához tehetőségéhez képest hozzájárulni. A következő pontjaiban az 5 tagból álló iskolabizottság teendőit részletezi, majd áttér a tanító jogaira és kötelességeire. Érdemesnek tartom a tanító jogairól szóló egyik §-t szóról-szóra közölni: „Die Lehrer sind ihres Standes und Amtes berechtigt auf gebührende Behandlung und Achtung Anspruch zu machen, und jede muthwillige Verweigerung als Klage dem Komité vorzulegen.“ — A tanítás ideje d. e. 8—10-ig, d. u. 2—4-ig van megállapítva.

Kitűnik még ez alapszabályból, hogy az iskola első igazgatója dr. *Auerschitz* volt és továbbá az is, hogy az iskolánál 2 tanító működött.

Az iskola körülbelül 60 növendékkel nyílt meg és mind a mai napig vegyes osztályok vannak benne.

1862-ben az iskola feloszlott, de 1863-ban ismét megnyílt, a mikoron 53 fiu és 33 leány látogatta. 1865-ben ismét megszűnik

a nyilvános iskola és a gyermekek oktatását 4 magántanító végzi. 1866-ban újra nyilvánossági jelleget nyer az iskola és azt többé el sem veszíti. A 60-as évek eleje óta 3 tanító működik és az igazgatói tisztet boldog eml. Stein Pinkász rabbi viselte, ki dicséretre méltó kitartással buzgólkodik azon, hogy a htk. iskoláját kellő támogatásban részesítse.

A rendelkezésemre álló adatokból azt látom, hogy ez időben a tanítók nagyon gyakran váltakoztak, valamint az is kétségtelen, hogy az iskola is több ízben cserélt helyiséget és talán ezen körülmények okozták, miszerint a 60-as és 70-es évekről sem mulasztási naplók, sem érdemsorozatok, sem tanszerek nem maradtak fenn. Ámde kétségtelen, hogy évenként kétszer is tartatott vizsgálat, a mikor a tanulók érdemjegyeket is nyertek.

Az érdemjegyek rendszerint 1—2 iv összevarrott és vonalozott papírra irattak be; még a 80-as években is ez eljárás divott, a mikoron e sorok írója a meglevő füzeteket összeszedvén, az érdemjegyeket egy erre alkalmas könyvben örökitette meg.

Nem tartom szükségesnek a tanítók teljes névsorának közlését, de kötelességemnek tartom fölemlíteni, hogy 1860—2. évben *Klingenberg J.* jelenlegi pécsi igazgató-tanító, 1869—70-ben *Klein Salamon*, ki későbbben magyar nevet váltván, a fővárosba jutott és *Berényi Salamon* néven több tankönyvet bocsátott közre és *Friedmann Adolf* jelenleg strassnitzi neves rabbi voltak iskolánknál az ifjuság vezetői.

Hogy az iskola ne legyen kénytelen minduntalan az egyik épületből a másikba vándorolni, a htk. gyűlésein gyakran felmerült az állandó helyiség megszerzésének eszméje, míg végre az iskola számára külön hajlékra tett szert.

Alacsony, nádfedelű ház volt ez s benne 3 tanterem rendeztetett be oly módon, hogy az egyik az udvarra, a másik kettő egymásba nyílt. A belső tanterem tanítványai a külsőn valának kénytelenek átjárni és mivel a két tantermet csak az ajtó választotta el, a tanítás az egyik szobából a másikba egészen tisztán áthalatszott. — Ez állapot csak akkor szűnt meg, midőn *Lukács Sándor* iskolaszéki, *Horváth Miksa* hitközségi elnök a helyzet tartóhatatlanságát belátván, a jelenlegi helyiség berendezésére birták a hitközséget.

Az iskola jelenlegi állapotáról a következő sorok számolnak be.

Az iskolának négy osztálya (1—4) vegyes; az 1. és 2. osztály az egyik, a 3. és 4. a másik férfitanító vezetése alatt áll;

az 5. és 6. osztályba csak leányok járnak, kiket a tanítónő oktat. E tanítónő naponként 10—12 óráig az összes leánynövendékeket, tehát a vegyes osztályba járókat is tanítja a kézimunkára és az eredményről az év végén az ugynevezett munkakiállítással számol be, mely alkalommal az egész évben készített tárgyak az iskola legnagyobb termében a tanítvány nevét jelző czédulákkal ellátva, közszemlére tétetnek ki.

A tanítás nyelve a magyar, a minthogy ez vala már az iskola megalapítása évében is, csak a biblia szövege fordítottat német nyelvre az 1880. évig, innen kezdve ez is *magyar fordításban adatik elő*; a német nyelv is, — leginkább a gyakorlati uton való elsajátításra fektetve a főszlyt — tárgya a tanításnak.

A tornászat iskolánkban már 1878 óta szerepel; 1889-ig csak a rendgyakorlatokra oktatták a fiúkat, 1889 óta, mely évben főleg Stein Miksa rabbi ur buzgólkodása és áldozatkészsége folytán egy eléggé jól felszerelt tornahelyiség (mászó, hinta, nyújtó, karfák stb.) állittatott fel az iskola udvarán, a szergyakorlatokban is nyernek oktatást a növendékek hetenkinti egy órában.

Az iskolai ifjusági könyvtár felállításán már a 60-as és 70-es években alkalmazott tanítók is buzgólkodtak; de az általuk beszerzett könyvekből egy sem maradt meg. — Az 1882. évben *Tolesvay* Jakab úr, a htk. akkori elnöke, ki a tanügynek mindenkor lelkes barátja volt, 10 frtot ajánlott fel oly czélból, hogy ez összesen ifjusági iratok vásároltassanak, egyszersmind feljogositotta alulirottat, hogy a könyveket megrendelje. Ez időtől fogva kisebb-nagyobb időközökben gyarapodott ugyan a könyvtár, de a könyvek évenkénti rendszeres beszerzését csakis a jelenlegi iskolaszéki elnök vezetése alatt működő iskolaszék tekinti fontos feladatai egyikének, úgy hogy 3 év óta a könyvtár gyarapodása állandó. A könyvtárban 80 kötet van, leginkább a hazai termékek legjavából válogatva.

Tanítói könyvtárt már több ízben szándékozott berendezni az iskolaszék, de a kivitel mindenkor hajótörést szenvedett, mert ámbár a htkségben meg volt a jóakarát, azonban az anyagi tehetség sok gátló körülmény fellépése következtében mindig hiányzott.

A szegény tanulóknak téli ruhával való ellátásáról már 4 év óta gondoskodik a htk., az erre szükséges összeget gyűjtés által szereztvén be. A mult év november havában Stein Miksa rabbi ur tevékenysége egyletet alakított, mely egyletnek czélja a szegény gyermekeknek felruházásáról a kellő időben gondoskodni, és a

mint az egylet munkálkodása megindult, teljes joggal reményelhető, hogy fáradozását siker fogja koronázni.

A tanítói értekezletek 3 tagból álló testületnél, melynek tagjai naponként cserélhetnek eszmét, nem tartattak szükségesnek, de hogy az iskolaszék a tanulók előmeneteléről tájékozva legyen, 1894. év eleje óta az iskolaszék határozatából kifolyólag köteles az igazgató-tanító tanítótársaitól szerzett adatok nyomán a tanulók erkölcsös magaviseletére és a tanulás eredményére vonatkozó jelentést évnegyedenként az iskolaszék elé terjesztetni. Ezen jelentéssel kapcsolatban teszi meg a tanítótestület az iskola külső állapotára és szellemi életére, — melyek leginkább a továbbfejlesztésre vonatkoznak, — szükségesnek talált megjegyzéseit.

1892 óta évenként 2-szer iskolai ünnepekben működnek közre a növendékek; ez ünnepeken felelevenítettnek vallásunk nevezetes férfiainak cselekedetei, továbbá ünnepeljük emlékét a jelesebb íróknak: Vörösmartynak, Eötvösnek, Aranyknak stb. az életrajzok, költemények felmondásával és az ünnep jelentőségének taglalásával.

Az ifjúsági istentisztelet eszméjét *Stein* Miksa rabbi ur már többször megpendítette, de a legerélyesebben éppen e sorok írója ellenezte, ki mióta ezen iskolakolánál (1880. év) alkalmazva van, szombaton délelőtt és az ünnepek napján a fiunövendékeket az istenházába, — hol a tanítók és tanulók részére teljesen elkülönített padok vannak — vezeti és ügyel arra, hogy a növendékek a magukkal hozott bibliából a felolvasott szidrárt figyelemmel kísérik és az imádkozást ájtatossággal végezzék. A 4. 5. 6. osztálybeli leánynövendékek, valamint az ismétlőiskolába járó leányok szombaton d. e. 9 órakor a leány-osztályba gyűlnek össze, hol az igazgató-tanító végezteti velök a muszáf-imát, ugyanez történik a sölös-rególim ünnepek délelőttjén is. A 3. és 4. osztály minden reggel és délután a tanítás kezdetén a reggeli, illetőleg az asztal utáni imát mondja el a tanító felügyelete alatt.

Hogy az iskolaszék látogatása nyilvántartassék, látogatási könyv van elhelyezve az igazgató-tanítónál, a ki ezt a látogató elé téve, alkalma nyílik a látogatónak esetleges megjegyzéseit megtenni, ha ilyenek nem volnának, a nevét írja be. A látogatási könyvből kitűnik, hogy a megye kir. tanfelügyelője, valamint az iskolaszék tagjai, ha nem is gyakran, de elégszer kiutatták az iskola irányában érdeklődésüket.

A f. iskolai évre 179 tanuló iratkozott be, s pedig: 30 az első-, 27 a második-, 47 a harmadik-, 31 a negyedik-, 20 az

5. és 6. leányosztályba és 20 az ismétlőiskolába. A 179 növendék közül 4 r. kath., 3 ev. ref. vallásu.

A tanítási díj a felekezetünkhöz tartozó tagokra nem vettetik ki külön, az iskola költsége a hitközségi adóból fedeztetik; a más felekezetűek egy-egy növendékért havi 2—2·50 frtot fizetnek. Itt még csak annyit kívánok megjegyezni, hogy városunkban a politikai község mind a három felekezet iskoláját segélyezi; iskolánk évenkénti subvenciója 576 frt, mely évnegyedenkénti részletekben jut a hitközség pénztárába.

Az iskolahelyiség, mint már fentebb említém, 1888-ban lett a rabbi lakásából átalakítva és mint eredetileg nem iskolának szánt épület sok kívánnivalót hagy fenn; a termek nem eléggé magasak, nem megfelelően tágasak, a legnagyobb terem pedig annyira nem világos, hogy a borongós téli napokon kénytelenek vagyunk lámpavilágnál oktatni. Az épületet magát a következőben ismertetem: földszintes, könyökhajlásban épült, 3 termet foglal magában, a 2 külső alkalmas 30—40, a belső pedig hatvan gyermek befogadására, amiből kitűnik, hogy nem örvendezünk valami nagy kényelemnek.

Az udvaron van egy alsó-lakás is, melyben az iskolafelügyelő lakik. A htk. anyagi tehetségéhez mérten mindenkor iparkodott a szükséges tanszereket megszerezni; nagyobb mérvű vásárlások azonban csak azóta történnek, mióta *dr. Nagel* Sándor isksz. elnök a htk. gyűlésén a költségvetésben nagyobb összeget vétetett fel tanszerekre.

Az iskolaszékre és a tanítókra vonatkozó adatok a következők.
Az iskolaszék tagjai:

1. *dr. Nagel* Sándor elnök, orvos. — 2. *Rosenfeld* Manó jegyző, a Népbank pénztárosa. — 3. *Altmann* Ignác gondnok, kereskedő. — 4. *Bleyer* Mór htk. elnök, fakereskedő. — 5. *Dr. Balla* Henrik, ügyvéd. — 6. *Erdős* Mór, v. aljegyző. — 7. *Glaser* Mór, gőzmalomtulajdonos. — 8. *Klein* Ármin, a tanítótestület képviselője. — 9. *Lukács* Sándor, gőzmalomtulajdonos. — 10. *Steiner* Adolf, kereskedő. — 11. *Stein* Miksa, rabbi. — 12. *Zeisler* Mór, kereskedő.

Mint a bevezető sorok mutatják, 1876-ig eléggé mozgalmas képet nyújt iskolánknál a tanítók alkalmaztatása; e sorok írója jól emlékezik még, hogy volt esztendő, melyben 3—4 tanító adta egymás kezébe az iskola kilincsét, az 1878. évi m. miniszteri rendelet ennek véget vetvén, *Kardos* Lajos, ki 1894-ben 18 éves működés után vonult nyugalomba, volt az első véglegesített tanító.

A tanítói kar.

1. *Kleinné-Schwarzenberg* Fanny, okleveles tanítónő, oklevelét a budai áll. tanítónőképzőben nyerte; ez intézetnél 1889. év december hava óta működik. Vezeti az 5. és 6. leányosztályt, tanítja az összes leánynövendékeket a kézimunkára — hetenkinti 32 órában.

2. *Kohn* Ignác, okleveles tanító, oklevelét a félegyházi áll. tanítóképzőben nyerte; huzamosabb ideig működött Borsod-Mezőkeresztesen, honnan 1894 szeptember havában iskolánkhoz választatott meg. Az 1. és 2. vegyes osztály tanítója, ezenkívül az éneket és tornát is tanítja. Heti óráinak száma: 32.

3. *Klein* Ármin, okl. tanító, tanképesítőjét a budapesti izr. tanítóképző intézetben nyerte 1880-ban, a midőn iskolánkhoz megválasztatván, azóta itt működik. Alkalmazva van a községi alsófoku ipariskolánál, hol az iskolai bizottságban a jegyzői teendőket is végzi. Iskolánkban a 3. és 4. osztályt és az ismétlőiskolát vezeti. Heti óráinak száma: 34.

A tanítók fizetése egyenkint 524 frt. Ebből a legutóbb kiállított díjlevél 24 frtot lakbérilletménynek tud be, és így is van az az illetékes hatóságnak bejelentve.

Majdnem fölöslegesnek tartom annak felemlítését, hogy itt az alföld kellő közepén a legmagyarabb megyében (Jász-Nagykun-Szolnok) a tanítók anyanyelve más nem lehet, mint édes hazánk államnyelve: a magyar.

A felsorolt tények és adatok azt bizonyítják, hogy a törek-szentmiklósi egyike azon hitközségeknek, melyek komolyan törekszenek iskolájuk nivóját emelni és ha nem minden tekintetben áll iskolánk ott, hol állania kellene, nem a htk. akaratán, hanem anyagi tehetsége csekély voltán mulik. Alapos azonban a kilátás arra és már sok jelből ítélve, majdnem biztosra vehető, hogy a nagyobb hiányok, mint pl. az iskola-épület czélszerűtlensége, csakhamar orvosoltatni fognak.

A zsolnai izraelita iskola.

Irtá

Mátrai Jakab

tanító.

Ladivér Illés, a híres magyar paedagogus szülővárosában már a 17-ik század elején iskoláztatták a gyermekeket.

A város lakosai Németországból bevándorolt iparosok és kereskedők voltak, kik az ipari ügyesség és kereskedelmi szorgalom mellett a felvilágosodás kezdő korának üde szellemét, ifju műveltségét is elhozták uj hazájukba.

Azonban a város fellendülése nem sokáig tartott, rövid virágzás után ráborult az ellenhatás szomoru idejének a sötétsége.

Hitsorsosaink, kik a német bevándorlókkal élénk kereskedelmi összeköttetésben állottak, már nem részesülhettek a diadalmasan előrehaladó szabadság jótéteményeiben. Előttük a város kapui még hosszú időre zárva maradtak; ők nem menekülhettek a város védő falai közé, hogy vész és viszontagság után boldog családi tűzhelyen oltalmat és ernyedetlen munkáért becsületes kenyeret találjanak.

Lezajlottak a nagy forradalom világraszóló eseményei, melyek az emberiséget és sok százados intézményeit átalakították, uj világot teremtve a régi helyett; de a „bolygó zsidó” számára nem hoztak megváltást.

Azonban elődeink erős szíve nem csüggedt, szilárd reménye nem lankadt; rendületlenül bíztak ők apáik Istenében, aki gyakran megkísértette, de soha el nem hagyta Izrael fiait.

S ebben a véghetetlen bizodalomban nem csalatkoztak!

A haza szabadsága és függetlenségéért még egyszer hatalmasan fellobbanó, s bár egy pillanatra erőszakkal elfojtott, de ujult erővel fel-támadó eszmék és érzelmek örökké dicsőséges harcán és győzelmén rájuk is felderült egy emberséges élet pirkadó hajnala, világos nappala, mely, ha Isten is úgy akarja, soha többé be nem borul!

A nagy idők élő tanuinak tudomása szerint már 1840-ben is lakott Zsolna városában egynehány zsidó család. A közel fekvő falvakból ide telepedtek a *Wichs, Weil, Spanyol, Popper* és *Rosenfeld* familiák, rövid idő múlva nagyobb élénkséget kölcsönözve a pangó kereskedelemnek, s ezzel a város körül nagy érdemeket szereztek maguknak.

Utódaik mai nap is tekintélyes tagjai hitközségünknek.

Hitközség, a kezeinkben lévő gyér adatok szerint, csak a szabadságharcz éveiben keletkezett.

Az említett családokhoz még mások is jöttek, s a város szerencsés fekvésénél fogva itt elég jó keresetet is találtak.

1850-ben már annyian voltak, hogy nemcsak Istent áldhatták közösen, hanem gyermekeik jobb neveltetéséről is egyesült erővel gondoskodhattak.

Akkori időben csak a család, a templom és az iskola volt a zsidók „örömeinek és bánatainak tanyája”; a társadalomból számkivette voltak, a politikai életből kizárva, kitiltva.

De minél inkább egymásra voltak utalva, annál nagyobb volt a kölcsönös testvéri szeretet és összetartás, annál melegebb a „kehila,” a kis község ügyei iránt tanusított érdeklődés.

Megnyílt az imaház és vele együtt az iskola.

Ez a régi zsidó iskola, mely a maga patriarchalis egyszerűségében az akkori kor „chéderjét” képezte, volt az első nevelőintézet, melyet a zsolnai izr. gyermekek látogattak.

Leirjam-e a rozzant házat, melyben ez az iskola el volt helyezve? szóljak-e annak primitív berendezése- vagy felszereléséről?

A mi tanítványaink már hirtől sem ismerik ezeket az iskolákat; emlékeik bennünk is csak mint egy muló sejtelem halovány viszfényének sugarai rezegnek.

Tulajdonosa, igazgatója és tanítója, vagy mint akkor nevezni szokták: rebbeje az első zsolnai zsidó iskolának a néhai jó öreg *Lindenstein Izidor* volt, eredeti typusa az egész fajnak.

Kora reggeltől késő estig és még az esti órákban is soha nem ernyedő buzgalommal oktatta tanítványait imára, biblia- és kommentárra; sőt a serdültebbeket még a talmud nagy foliánsainak nehéz tudományába is beavatta. Mindamellet maradt még annyi ideje, hogy a „profán” ismereteket is gondosabb ápolásban részesíthette, s e téren is sokkal szebb eredményeket ért el, mint hasonló fokon álló iskolákban egyebütt elértek.

A zsidó lakosok száma azonban egyre szaporodott, míg az

őreg tanító ereje mindinkább fogyott; az iskolahelyiség sem akart önmagától kitágulni.

A bajon tehát úgy segítettek, hogy felállítottak még egy „chédert“, melyben az öreg *Gläsel N.* volt az igazgató és tanító, egyben a hitközség mindenese, s működött a tradíció által szentesített módon.

De az idő kereke hirtelen nagyot fordult; s midőn már lendületben volt, gyorsan haladt előre. Magával ragadta hitrokonainkat is, kiknek életmódja lassanként megváltozott; a változott életmód meg új szokásokat, új igényeket, új aspirációkat teremtett.

A vagyonosabb családok gyermekei egymás után elhagyták a zsidó zugiskolát, s átmentek a nyilvánossági jelleggel felruházott római kath. városi népiskolába, vagy vizsgálatot tettek annak tanítótestülete előtt; aztán beléptek az abszolút kormány által a régi gymnasium helyett létesített német nyelvű és szellemű alreális-kolába.

Ez az ötvenes évek végén és hatvanas évek elején divott, abban az átmeneti korban, midőn a remény és aggodalom közt evezők még nem gyanithatták, hogy melyik parton fognak kikötni.

Ebben a bizonytalan időben és ezen az ingadozó talajon keletkezett az első zsolnai izr. népiskola.

Eleintén 3, majd 4 osztályból állott, s nem valami kényelmes bérházban volt elhelyezve; de még nem kívántak különbet.

A tanítási nyelve nem lehetett más, mint a német, de az iránya korántsem volt az; mert hisz' a magyar nyelvet is tanították a viszonyokhoz szabott mértékben.

Ezen első zsolnai izr. iskola elnöke volt: *Dr. Kohn Károly*.

A tanítótestület következő tagokból állott:

Dr. Blitz Dávid, igazgató-tanító; *Brüll I.*, jelenleg Bécsben városi tanító; *Zelyenka Ármin*, most budapesti lakos és *Schwarcz Ignác*, kinek tartózkodási helye ismeretlen.

Valamennyien okleveles tanítók voltak.

Azonban az izmosodó hitközség, mely nemsokára az alkotmányos állapotok helyreállítása után az iskolát egészen birtokába vette, mindenképpen arra törekedett, hogy az új korszak követelményeinek megfelelni képes legyen; azért 1873-ban ritka áldozatkészséggel fölemelt egy jól beosztott szép iskolaépületet.

A hitközség vezetői az új épületben új irányt, új szellemet akartak meghonosítani s erősen hitték, hogy a lelkesedő nemzeti szellem ereje mint egy varázsütésre azonnal fölemeli iskolájukat egy hazafias magyar nevelőintézet nivójára.

Nem a tanító-testület akaratán, hanem a viszonyok kezdetlegességén mult, hogy ezek a remények egyelőre nem, hanem csak később valósultak meg.

Egyébként az iskola tekintélye folyton gyarapodott, s ez időtájt, különösen 1875-től fogva a tanítványok száma rohamosan növekedett, részint a hitközségi tagok számának emelkedése, részint a környékbeli falvakból beadott gyermekek által.

Jó bizonyítvány az iskolára nézve, hogy a más felekezetű városi polgárság is szívesen oda járattá gyermekeit, nem restelve a nagy iskolapénzt, mely fájdalom! még mai napig sem volt eltörölhető.

De az iskola hire méltán terjedt és vonzott, mert a héber tantárgyak sikeres oktatása mellett a többi tantárgyakban is, s kiválólág a német nyelvben jeles eredménnyel dicsekedhetett.

A magyar nyelv tanítása is nagy lépést haladt előre; mint tanítási nyelv ugyan még nem szerepelt, de mint tantárgy bővebben és alaposabban vétetett.

Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter, midőn 1878-ban városunk iskoláit meglátogatta, az izr. iskolát is megtisztelte, mely alkalommal a legnagyobb megegyedésének és elismerésének adott kifejezést.

Ez időben az iskolaszék elnöke volt: dr. *Ring Mór*, kir. közjegyző, a ki 1890-ben mondott le ezen tiszteletbeli állásáról, melyben a hitközségnek és iskolának 15 éven át nagy szolgálatokat téve, magának bokros érdemeket szerzett.

A tanító-testületben következők foglaltak helyet:

Dr. *Blitz Dávid*, igazg. tanító, *Tauszk Ármin*, *Kohn Ferencz* és *Spitz Náthan*, mint okleveles rendes tanítók.

Tauszk Ármin és *Kohn Ferencz* nemsokára elhagyták állásaikat; előbbi lapszerkesztő Szerajevóban, utóbbi megmaradt a kaptafánál és tovább tanítóskodik Ujvidéken.

Helyettök *Márkus Orbán* pinczehelyi és *Braunberg Manó* a.-kubini tanítók foglalták el az árván maradt kathedrákat.

Csak hogy ez a változás sokkal több volt az egyszerű személycserénél; ezzel a változással a magyar tannyelvű iskolának az uralma kezdődött.

Márkus Orbán volt t. i. az első zsolnai izr. tanító, a ki a magyart tanítási nyelvül használta, a ki az iskolás gyermekekkel magyar nyelven érintkezett.

1882-ben dr. *Blitz Dávid*, az iskolának sok éven át vezetője,

elhagyván állását, negyedik rendes tanítónak *Mátrai Jakab* alkalmaztatott.

A tanítótestületben már most ketten voltak, kik, mint született magyarok, hozzáfogtak az iskola megmagyarosításához, mely irányváltoztatás, minthogy a magyar nyelv- és szellemek a Felvidéken való térfoglalásával körülbelül egy időre esett, az egész iskolát átalakította.

Az eddig német tannyelvű iskolában az összes tantárgyak magyar nyelven adattak elő; a német nyelvre, mint tantárgyra és gyakorlati életszükségletre, ezentul is fontosságához mért figyelem fordított.

Sok volt az akadály és nehézség, nemcsak az iskolában, hanem az iskolán kívül a társadalomban is, melynek előítéleteit legyőzni, a gyermekekre gyakorolt ellentétes hatását leküzdeni fáradságos munka volt; de nagyobb volt a tanítók eltökélt, hajthatatlan akarata: vállalva harczoltak az ügyért, s nem pihentek meg, míg a hazafias tettet végre nem hajtották.

Elismeréssel kell itt adóznunk mindazoknak, kik a tanítókat buzdító szóval és tevékeny részvétellel támogatták a nagy feladatban: hálás szívvel emlékszünk meg *Mednyánszky János* kir. tanácsos, tanfelügyelőről, a ki Trencsénmegye népoktatásügyének regenerátora volt, valamint hitközségünk összes magyar érzelmű tagjairól.

De alig hogy beteljesedett az iskola reformálása, már ismét új és még sokkal nehezebb kérdés előtt állott a tanító-testület: hogyan lehet az iskolában elért eredményt, nevezetesen a 4 osztályban szerzett magyar nyelvi ismereteket a gyors pusztulástól megóvni?

Mindnagyobb tért hódított az a meggyőződés, hogy a 4 osztályu rendszer mellett sem ezt a fontos czélt elérni, sem a haladó kor untalanul fokozódó igényeit kielégíteni nem lehet.

A gyermekek, különösen a leánygyermekek oly korban voltak kénytelenek az iskolázást abbahagyva, a nyilvános oktatás előnyeit nélkülözni, midőn ez legtöbb haszonnal járt volna. A nagy szorgalommal szerzett ismeretek és ügyességek a gyermekek zsenge korához tartozó szellemi fejletlenségnél fogva a társadalmi életben meg nem szilárdulhattak, meg nem szaporodhattak, s mint gyakorlati alkalmazásra még éretlenek, meddőségre voltak kárhoztatva; sőt legnagyobb részt — *különösen a magyar nyelv ez idegen ajku vidékén — a feledésnek estek áldozatul.*

E fogyatékokból származó bajokat orvosolni sürgős feladat,

elutasíthatatlan kötelesség volt — ha egyébként a nagy testi és szellemi megerőltetés árán elért eredményeket az elkallódás prédájává tenni nem akarták.

Csakhogy a hitközség ereje nem birta tovább, úgy hogy egy ötödik tanítói állás rendszeresítését magára nem vállalhatta; egyesek áldozatkészsége pedig nem futotta volna ki.

Az egyedüli út, melyen a tanítók anyagi helyzetén segíteni — mire ezek a föllendülő városban már nagyon is rászorultak, de rá is szolgáltak — és egyszersmind a kérdés megoldásához eljutni lehetett, abban a javaslatban volt megjelölve, melyet a *Márkus, Mátrai és Spitz tanítók* fáradozása következtében az érdekelt szülők által tartott tanácskozásból kifolyólag az iskolaszék elé terjesztettek: hogy t. i. az iskolánál alkalmazott tanítók szabad idejüket egy a község által fokozatosan felállítandó ötödik és hatodik leányosztály tanításának szenteljék.

Mint minden jó és szép csak lassan és tökéletesedés által válik azzá, s semmi tudás nem teremődik kész bölcsesség gyanánt, amint a Jupiter fejéből kiugró Minerva: úgy ez az intézmény sem azonnal, hanem csak több évi tapasztalat értékesítése által, párosulva az ügy iránti odaadó szeretettel, érte el a fejlődés jelenlegi fokát.

Felhozható ennek igazolására, hogy *Plachy Bertalan*, kir. tanácsos tanfelügyelő — hasonló minőségben Pozsonyba áthelyezve — egy látogatása alkalmával örömteljes meglepetéssel mondá, hogy az ötödik és hatodik osztályban elért eredmény a legszebb, mit hivataloskodása ideje alatt tapasztalt, s boldogult *dr. Hönig Adolf* rabbi, iskolaszéki elnökhöz fordulva, gratulált neki és a hitközségnek.

A fiuk további oktatásáról már nem volt lehetséges gondoskodni; de nem is oly szükséges, minthogy azok legnagyobb részt a helybeli gimnázium felé fordulnak.

Az iskola így be volt tetőzve; az eredmény tartós megmaradása biztosítva, minthogy a legfelsőbb osztályokból kikerülő leánygyermek a polgári társadalom számára elég műveltséggel rendelkeznek, s a magyar nyelvet, mely immár a mi vidékünkön is nélkülözhetetlenné vált, folyékonyan beszélik. — Kik befejezték ezzel az iskolázást, kik a kellő ismeretekkel felszerelve magasabb intézetekben folytatták; néhányan leánytanítványaink közül diplomára is szert tettek.

1884-ben megnyitotta a hitközség a nagy hiányt pótló külön kézimunka-osztályt, melyet később az iskolával szerves kapcsolatba hozott.

Feladata ez osztálynak a női kézimunka minden nemére tani-

tani a leánygyermeket, s a hasznossal a szépet összekötve fejleszteni a gyermekek izlését, aesthetikai érzékét.

Ez osztályt 1884-től hét éven át *Spitz Flóra* kisasszony vezette; utána 1 évig *Gál Emma* kisasszony, most budapesti tanítónő; jelenleg *Wiener Jakabné*, *Schiff Janka*, ki az 5-dik és 6-dik osztály tanításában is részt vesz, egyuttal a kézimunka tanítónője.

A tanítótestület kebelében ez idő folytán előfordult változások, melyek a gyors egymásutánban sok kellemetlenséget okoztak és a tekintély emeléséhez hozzá nem járulhattak, a következők voltak:

Márkus Orbán 1886-ban hirtelen távozván, helyét ideiglenesen *Schiff Fülöp* tanító foglalta el.

Ez állást 1887/8. tanévtől 1892-dik január 1-ig *Szőgyi Gusztáv* töltötte be; ez idő óta *Wiener Jakab*.

Az iskola jelenlegi állapotát feltüntetendő adatok:

Az iskolát 196 gyermek látogatja; ezek közül 97 fiu és 99 leány, belefoglalva az V. és VI. osztályba 26 leánygyermeket.

Vallásra nézve van 178 izraelita és 18 r. kath.

Az anyanyelv szerint így oszlanak meg: magyar ajku 37, mely számban az V. és VI. osztály növendékei mint magyarul beszélők benne vannak; német ajku 147 és tót ajku 12; legutolsók többnyire r. kath. gyermekek.

A tanórák száma: I. osztály 26, II. osztály 30, III. osztály 30 és IV. osztály 30; mindenütt beleértve a hittant és éneket, de nem számítva a kézimunkát.

Az V. és VI. osztálynak 20—20 órája van, a közös órákból keletkező többlet nélkül.

A tanítási nyelv az I. osztálytól kezdve a magyar; német nyelven csak a gyermekek német anyanyelve és a bibliai héber szöveg taníttatik.

Az iskolában tanított tangyárgyak: beszéd- és értelemgyakorlatok, különös tekintettel a magyar nyelv elsajátítására; héber olvasás és bibliafordítás; biblia történet, magyar olvasás, írás, nyelvtan és a legfelsőbb két osztályban irálytan, fogalmazási gyakorlatokkal; német olvasás, írás, nyelvtan és a két legfelsőbb osztályban irálytan, fogalmazási gyakorlatokkal; számtan; földrajz a III.—VI. osztályig; rajz; ének és az V. és VI. osztályban hazai történet, a világtörténelem legnevezetesebb eseményeivel synchronistikus módon összekapcsolva; természetrajz és természettan.

A tanítás anyaga a jegyzőkönyvileg megállapított határig terjed; a módszer, fegyelmi és egyéb ügyek a havonként tartandó tanítói értekezleteken a tanítók közti eszmecsere tárgyait képezik.

Az iskola ellenőrzése az iskolaszékre van bízva, mely, azt a megállapított sorrendben hetenkint más-más tagja által gyakoroltatja.

A kir. tanfelügyelő, jelenleg Kosztka Mihály, évenként meglátogatja az iskolát és behatóan megvizsgálja.

Az iskolaszék tagjainak névsora:

Dr. Pollák József, elnök; *dr. Klein Arnold* rabbi, igazgató; *Rosenfeld Ignác*, hitközségi elnök; *dr. Ring Mór*; *Leimdörfer* Henrik; *dr. Schauer Gyula*; *Kohn József*; *dr. Friedner Dávid*; *Ripper Mór*; *Rosenfeld Ármin*; *Spitzer Ármin*; *Hecht Márkus*, pénztáros; *Braunberg Manó*, a tanítótestület e. i. képviselője.

A tanítótestület tagjai:

Wiener Jakabné, született *Schiff Janka*, ipartanítónői oklevelét a budapesti Andrássy-uti, elemi tanítónői oklevelét a kassai kth. tanítónőképzőben nyerte. Két évig mint nevelőnő működött, aztán 3 évig a szikszói és 1 évig a szarvasi iskolán mint rendes tanítónő. Az 1892/3. tanév óta a zsolnai izr. iskolánál van alkalmazva. Fizetése a lakbérrel: 500 frt.

Braunberg Manó, az izr. tanítóegyesület tagja, született 1850-ben Hliniken, Trencsénmegyében. Iskoláit Bielitzben végezte, a tanítóképesítő vizsgálatot 1872-ben N.-Szombatban tette le. Hét éven át Alsó-Kubinban működött, 1879 óta jelenlegi állomásán van. Fizetése a lakbérrel 650 frt és az V. és VI. osztály tandijából osztalék.

Wiener Jakab született Várnán, Trencsénmegyében 1864-ben. A budapesti izr. tanítóképző-intézet négy évfolyamát látogatta, s ugyanott 1884-ben tanítói oklevelet nyert. Egy évig nevelő volt Aradmegye Seprős községében, azután a trsztenai (Árvam.) iskolánál 2 évig és a várnainál 3 évig mint rendes tanító működött, az 1891/2. tanév óta jelenlegi alkalmazásában van.

Fizetése a lakbérrel 500 frt évi jutalom és az V. és VI. osztály tandijából osztalék.

Spitz Náthán született Csicsmánon, Trencsénmegyében, 1856 márczius 28-án. Az alsó gymnasiumot Trencsénben, a felsőt Pozsonyban végezte, egyidejűleg szorgalmasan foglalkozva a kiskorától megkezdett talmudikus tanulmányokkal. A linzi (Felső Ausztria) állami tanítóképzőben szerezte meg paedagogiai képesítését, oklevelét a nagyszombati tanítóképző intézetben. A zsolnai izr. iskolánál 1876/7. tanév óta működik.

Fizetése a lakbérrel 650 frt és az V. és VI. osztály tandijából osztalék.

Mátrai Jakab született Káldon, Vas megyében, 1856 február 16-án. A népiskolát Pápán látogatta, az alsó reáliskolát Sümegen, a

felsőt Sopronban és Budapesten. Paedgogiát tanult a budapesti izr. tanítóképző intézetben, hol 1875-ben oklevelet nyert. Első állomása a csaczi izr. iskolánál volt, hol hét éven át, azaz: 1882/3 tanév elejéig működött; akkor a zsolnai izr. iskolába került. Fizetése lakbérrel együtt 640 frt és az V. és VI. oszt. tand. osztalék.

A magyar nyelv tanítása körül szerzett érdemei elismerésül a Trencsénmegyei közigazgatási bizottság 1879. 903/1121, 1881. 118/97, 1887. 461/782 és 1895. 559/1151 számú határozatai szerint dícsérettel, a vallási és közoktatási miniszterium 1881. 6284. sz. alatti rendelete szerint 50 frtnyi jutalommal tüntette ki.

Isten áldása legyen az iskolán!

Tegye üdvössé és hasznossá a működését, hogy magasztos feladatát: művelt, vallásos és hazafias férfiakat és nőket nevelni felekezetünknek és honunknak, mindig fényes sikerrel teljesíthesse!

A mohácsi izr. népiskola története.

Irta

Flesch Ármin.

rabbi.

Honfiui örömmel teszünk eleget az orsz. izr. tanítóegyesület ama felszólításának, hogy iskolánk multjának és jelenének híú képét tárjuk fel, hogy beleillesztessék azon díszes emlékkönyvbe, mely az összes zsidó iskolák történetét mutatja be a magyar nemzet ezredéves fennállásának ünepén! Szebben nem vehetünk bucsut nemzetünk multjától, mintha méltányoltuk szellemi termékeit és dicsőbben nem léphetünk a második évezredbe, mintha okulva a multak hiányán, azokat pótoljuk, lelkesdve az ősök honszeretétén, azt tetteinkben feltüntetjük, és méltó üdvös alkotásokkal mi is igazoljuk, hogy lelkünkbe zártuk mindamaz eszmekincseket, melyek a magyarok hazáját biztosítják a fenmaradásában, megóvják a bárhonnan fenyegető veszély támadásai ellen. A műveltség a nemzetek legnélkülözhetlenebb életeleme, az fejlesztí értelmi erejét, az adja meg neki a vallás-erkölesi érzéket, jog és igazság, jellem és munka annak forrásából táplálkozik, ezek egymással szorosan összszefüggnek, egymás nélkül nem érvényesülhetnek. S ha minden nemzet alapja a művelődés után való törekvés, ugy a zsidósáé bizonyára; mert nemzeti léte a tudomány, az erkölcs, isteni megnyilatkozására épült, a Sinai hegy, azon szikla, melyre a zsidóság világtörténeti hivatása támaszkodik, s mikép legelső tanítója, Mózes a sivatagban élő zsidóságot oktatta Istentiszteletre, ugy kelle a későbbi zsidóságnak is mindenüvé, hol szellemi sötétség, szívbeli műveletlenség uralkodott, bevinnie a tudomány és emberszeretet fáklyáját, ő lett felavatva az emberiség tanítójává minden időre a legrégibb multtól kezdve egész a legkésőbb jövőre! A zsidóságnál tehát azon hely, hol eszméinek tárháza vala, mindenkor a legszenteb tisztelet,

a legodaadóbb szeretet tárgyát képezte — és ez *iskolája* volt. Ezen gondolat talál kifejezést talmudunk szavaiban, midőn mondja: „Istennek e földön semmije sincs, csakis a tanulásra szánt négy ölnyi helye” — és mi zsidók beigazolvá láttuk e mondás igazságát akkor, midőn a zsidóság nemzeti önállásának pusztulásakor, a hazájából való végleges kiűzetésekor csakis az által tudott megmenekülni, hogy R'Jochanan b. Zakkai Titus római császártól megkapta az engedélyt iskola alapítására, és ime, a zsidóság a maga eszmegazdagságával fenmaradt és ezzel együtt a népet is nem sodorhatta el a több évszázadon át ellene zúdult gonosz áramlatok özöne, oda, iskolájába menekült, ha künn az életben a keservek nyilai csaknem teljesen megsebeztek népéletének még alig vonagló maradékát, ott az iskolában szíve újra meg újra magába szította szellemi táplálékát, lelke feléledt, mert vigaszt meritett, az igazság diadalának tudatában érezte, hogy meg kell jönnie ama kornak, mikor az ő eszméi elismerésben, köztiszteletben részesülnek és a zsidóiskola például és mintául fog szolgálni! A mely iskola erre magát nem érdemesíti, az nem zsidó iskola; a kik azt érdeme daczára sem adják meg neki, azok nem a zsidó tan szellemében cselekszenek.

Szentély tehát az iskola a zsidóságra nézve és az ott áldozó papok mindenkor nyugodt öntudattal mondhatják el, hogy Istennek kedves áldozatot mutatnak be. Joggal illeti meg őket azon tisztelet, melyet vallásunk a szent eszmék terjesztőinek adott, midőn a talmud tanítása szerint Isten tisztelete után mindjárt a tanítónak nyújtandó tisztelet van megparancsolva.

De másrészt megköveteli a zsidóság, hogy valamint hibával ellátott egyén nem léphetett Isten oltárához áldozatot bemutatni, a tanító is fel legyen szerelve mindazon kellékekkel, melyek megköveteltetnek az ifjúság értelmének fejlesztéséhez, szívének nemesítéséhez, jellemének edzéséhez és hogy képes legyen a tanító oly embereket nevelni, kik Isten és az emberek tetszését egyaránt megnyerjék. Sokat követel a zsidó tanítójától — de aztán tudja is tisztelni, szeretni jó tanítóját.

S midőn hitközségem évkönyveit áttanulmányoztam, örömmel vettem tudomást arról, hogy tanítóját mindig megbecsülte és mint még napjainkban is erejéhez mérten anyagi támogatásában is részesíti, fizetésén kívül mindenkoron segélyezte, ha arra akár betegségében, bármely kulturális célból, vagy gyermekének neveltetése miatt rászorult. Viszálykodásról csakis egy ízben találunk nyomot, midőn egyik tanító komolyan megintetik — tanítótársa panasza

folytán — jogkörének szigorú megőrzésére. A jegyzőkönyvekben mindig fel van tüntetve, ha a tanítás eredménye kielégítő, több ízben lett köszönet megszavazva, sőt némi tiszteletdíjak kiutalványozásáról is van szó a jegyzőkönyvekben; igaz ugyan, hogy néhányszor az elégedetlenség is jutott kifejezésre, ha a vizsgálatok eredményével nem voltak megelégedve. A mohácsi iskola nem dicsekedhetik nagy multtal, hiszen e község is egyike azoknak, mely csak a legutóbbi évtizedek szabadságszellemétől áthatott eszmék diadalmaskodása után nyitotta meg kapuit a zsidó számára és csakis 1849-ik évben kapott az első zsidó engedélyt arra, hogy itt letelepedhessék. A következő években is mindinkább jöttek ide egyes családok, úgy hogy 1851-ben már alapszabályokat készítettek és a hitközség szervezéséhez fogtak. 1856-ban Pécsen egy megyei főrabbi választatik meg, de az ő működését körvonalozó szerződésben még semmi nyomát se találjuk annak, hogy az iskola fölött felügyeletet gyakoroljon, hiszen az első iskolára vonatkozó intézkedés 1858 aug 2-án tartott gyűlésen történt. Elhatározá a mohácsi hitközség, hogy pályázatot ír ki egy rabbihelyettes alkalmazására, ki egyszersmind vallásoktatásban részesíti a gyermekeket és azonkívül egy másik tanítóra is, ki elemi oktatást adhat a gyermekeknek, 320 frtnyi évi fizetéssel, a jegyzőség vezetésért külön 30 frtnyi díjazással. Elhatároztatik egy tanítónő alkalmaztatása 300 frttal. Az iskolahelyiség kibérlésére 120 frtot, iskolafelszerelésre 80 frtot, fűtésre és világításra szintén 80 frtot határoztak. Mielőbb ezen pályázatot kiírták, úgy látszik, magántanítókat alkalmaztak, mert a cs. k., Sopronban tartózkodó helytartótanács a hitközséghez a következő átiratot küldötte: Cs. k. szolgabíróság Mohácson 864/pol. E. Az izr. hitközség elnökéhez, *Róth Lipót* urhoz Mohácson. A cs. k. helytartótanács Sopronban, a pécsi hitközség elnökeivel m. é. decz. 29-én folytatott bizottsági tárgyalások következő elintézését rendelte el: „Minthogy a községekben szerte szórtan lakik egy-két zsidó és egy helységben alig 2—3 tanköteles gyermek található és minthogy zugiskolák nem engedtetnek meg, már pedig az ilyen tervezett alkalmi iskolák („Gelegenheitsschulen“) másoknak nem tekinthetők, — nem marad tehát egyéb hátra, minthogy az iskolaköteles gyermekek a közeliben lévő róm. kath. iskolákba küldendők, a nagyobb községekben azonban, hol több tanköteles gyermek van, a melyek előbb összeirandók és bejelentendők, ezekhez vizsgázott magántanítókat kell alkalmazni a magas helytartótanács beleegyezésével és a megszabott fizetés biztosításával. A helyt. t. f. é. jan 11-én 271. számú rendelete értelmében a róm. kath. iskolákba járó izr.

gyermeknek vallásoktatását a rabbinak vagy helyettesének minden körülmények között kell eszközölnie.

Felhivatik tehát ön, hogy tudassa, mely községben nem alkalmazhatók magántanítók, hogy ezen községek gyermekei a róm. kath. iskolába utasíthassanak és azon községeket, hol kellő számú tankötelesek miatt tanítókat alkalmazni akarna, továbbá utasíttatnak a hitközségek, hol már ily magántanítók vannak, hogy ezek képesítő okmányait bemutassák és az ő fizetésüket biztosító okmányokat is, hogy azok esetleg a jóváhagyást elérjék. A cs. k. szolgabíró. Mohács, 1858 ápr. 7. (Fordítása a német eredetinek).

A hitközség 1858 jun. 23-án tartott ülésén, melyen a szolgabíró is jelen volt, a hitközség 14 tagja következő határozatot hozta német nyelven: „Alólirott hitközségi tagok azért, hogy a magas kormány kívánságának, de különben is saját üdvös előnyüket szem előtt tartva, közösen és egyhangulag azt határozták, hogy az iskolának összes költségeit sajátjukból fedezik.“ Erre ugyanazon év jul. 19-éről keltezett 3537/pol. E. számú szolgabírói átirat érkezett az elnökhöz: A jun. 23-án kelt jegyzőkönyvet az összes akkor jelenlevő tagok írják alá, továbbá a fedezethez még hiányzó 366 frtnyi összeg mikénti beszerzési módokat tüntessék fel és az alkalmazandó tanítók v. tanítónők okmányai felterjesztendők. Ugyanis a hitközség a költségvetést ekkép állapította meg:

A felsőbb iskola tanítójának	---	---	---	---	---	320	frt
Az első elemi iskola	„	---	---	---	---	200	„
A női kézimunka	„	---	---	---	---	300	„
Tanhelyiség és tanítói lakra	---	---	---	---	---	120	„
Fűtés és világításra	---	---	---	---	---	80	„
Iskolafelszerelés és előre nem látott kiadásra	---	---	---	---	---	30	„

Összesen 1050 frt.

A fedezet volna: A 28 fizetőképese család a tanpénzt maga között ekkép állapította meg:

Az első osztályban 11 gyermek fizet évi 12 frtjával	---	---	---	132	frt
a magasabb „ 23 „ „ „ 24 „	---	---	---	552	„
				684	frt

A még hiányzó összeg 366 frt négy csoport szerint osztatik fel a hitközségi tagok között és $\frac{5}{5}$ — $\frac{4}{5}$, $\frac{3}{5}$ és $\frac{2}{5}$ kules szerint 1859 január 23. tartott gyűlésen elhatároztatik, hogy az iskolai deficit fedezésére a hus árát 25⁰/₀-kal felemelni és többen önként ajánlkoztak évente 6 frt 30 krt. havi részletben fizetni.

Legelső tanító¹⁾ *Kramer Mór* volt, ki már működött az iskolánál, midőn 1859 október 5-én letette a képesítő vizsgát Kalocsán.

A később alkalmazott tanítók is mindanyian vizsgázott, képzett egyének voltak és különösen egy *Ungár Mór* nevű tanító kitünően beszélt magyarul már a hatvanas években és a mellett kitünő hebraista is volt. A tanítás nyelve eleinte a német volt, később, a hetvenes években magyarul tanítottak, daczára annak még 1880 szeptember havában a hitközség elnöke azon ajánlatot teszi, hogy a biblia is magyarul taníttassék, de ellenvetés történik több oldalról azon érveléssel, hogy legalább ezen tárgy használtassék fel a német nyelv alapos gyakorlására és a magyarosodás ügye annyira fejlődött, hogy az iskolaszéknek 1882. évben benyújtott jelentésében már kiváló fontos mozzanatkép hangsúlyoztatik, hogy *a tannelv magyar* és hogy egyetlen gyermek sincs, ki már nem beszélne magyarul. A későbbi években annyira fejlődött a magyarosodás, hogy gyermekeinknek épp oly idegen a német nyelv, mint bármely más nyelv. Sőt jellemző adakép felemlithetjük, hogy hitközségünk jegyzőkönyvei is az 1882. évtől kezdve magyarul vezetnek.

Az intézeti helyiség bérelt lakás volt és úgy látszik, meglehetősen rossz állapotok uralkodhattak, mert még 1864 október 11-én intézett a kerületi főigazgató Győrött átiratot a hitközségi elnökhöz, vajjon az ottani ronda, egészségtelen iskolahelyiség megváltoztatása iránt történt-e valamely intézkedés? Ugyanezen főigazgatónak 1865. évben kétszeres felszólítására a hitközség aztán július 12-én válaszol adja, „hogy sem költséget, sem fáradságot nem kimél, mert tényleg az iskola egy tágas, világos, tiszta szobákból álló helyiségben van”. Segélyért is folyamodott az izr. hitközség 1860 január 29-én a városhoz, hogy a zsidó iskola is láttassék el tűzifával a többi iskolák példájára, mire következő választ kapott. „Végeztetett: Miután a tűzifával elláttatni kért iskola nem nyilvános, hanem magánintézet legyen, azt a városi község tűzifával ellátni nem köteleztetik, egyébként pedig pénztára nincs oly helyzetben, hogy abból önkéntes adomány tellene, ez okokra nézve faadási kérelem nem teljesíthetik”. Nagyobb sikert ért el a hitközség 1862 december 21-én beadott folyamodásával, melyben igen öntudatos hangon és hivatkozva a jogegyenlőség elvére, kéri, miután a többi felekezetek is kapnak iskoláik számára fűtést és egyéb segélyt, tehát a zsidók két szobából álló 66 gyermek által látogatott iskolája számára is adjanak fűtést, krétát

¹⁾ Kramer Mór, paksi születésű, legképzettebb tanítók közé tartozott. A hatvanas években a tanítói pályáról lelépett és Pakson kalapkereskedést nyitott.

(Szerk.)

és szivacsot, hangsúlyozván különösen azt is, hogy az összes felekezeti intézmények költségeit 80 családnak kell fedeznie, kik között sok a szegény. A tanács két öl tűzifát utalványoz ki az 1863. télre, a jövőre nézve az összes faszükségletet fedezi a város, kréta és szivacs fejében 1 frt utalványoztatik. A növendékek száma az iskola megnyitásakor 40, még 1861-ben is annyi volt, 1862-ben már 66, 1865-ben 71, vegyes osztályokban és 1877-ben az iskolakötelesek száma már 120-ra rugott fel és már tarthatatlan volt a régi állapot, hát hozzálátott a hitközség a helyzet javításához, úgy hogy ez évben egy új iskola építése határozottatott el. Az elnökség két termet és szolgálakást tervez és csak két tanítót akar alkalmaztatni 700—700 frt fizetéssel, de *naponta 7 órai tanítással*. A hitközség másként határoz és felépíti az új iskolát három tanteremmel, három tanítót alkalmazva.

Az iskola egyik élénk téren építtetik fel, egy magánembertől 1250 frtért vétetik a hely és a már ott levő kis házikó megmarad szolgálaknak, míg a három szoba igen szűk kis folyosóval 1220 frtos ajánlatu vállalkozónak adatik ki. Elég tág szobák, nagy ablakkal láttatnak el és igen szép épületet mutatott az iskola. A belső berendezés 513 frt költségből fedeztetett, s az egész iskolai építkezésre a fedezetet részint adakozásból, körülbelül 600 frtnyi összeggel, részint pedig a templomépítéshez felvett nagy kölcsönnel eszközölték. Az iskola szép ünnepélyességgel avattatik fel. Az iskola beléletére nézve nem sok adatot találhatunk. 1862-ben választatik meg és foglalja el helyét néhai *Grünwald Jakab* kerületi rabbi, kinek felvételekor a hitközség nagyon szívére köti az iskola fölött a felügyeletet gyakorolni, naponta két órán át bibliát kell tanítania, ő jelölje ki a tananyagot és mint iskolai igazgató választatik meg. A mennyire halálomás után értesülök — mert biz az iskolaszék ugyan létezett a tandíj kezelése és egyéb felügyelet czéljából, de külön jegyzőkönyvet nem vezetett — hivatásának e téren is igen nagy buzgalommal és töle kitelhető sikerrel eleget tett és különösen a héberoktatásban, mely hetenkint 16, míg a világi tárgyak 18 órát vettek igénybe, szép eredményt mutatott fel. A vallásos élet akkoriban még a családoknál otthon sokkal nagyobb gonddal ápoltatott, mint napjainkban, a héber szó nem volt oly ismeretlen, mint most és a több tanórának is tudható be azon körülmény, hogy egy-egy félévi vizsgán 7—8 szidrárt tudtak a gyermekek szépen fordítani az eredeti nyelvből, sőt Raschi commentárt is olvastak, míg napjainkban örülünk, ha az egész évben 3—4 szidrárt végezhetünk. Ezen téren érezzük legérzékenyebben a legújabb iskolai törvényekhátrányait, mely változás a kor igényeinek különbözőségében fellelheti bár magyarázatát, de ránk zsidókra

nézve a héber nyelv és a bibliai tudományok nem ismerése okozta pusztítások mélyen behatolnak a népéletbe, a vallásos szellem esőkenése Izrael életfájára nehéz csapásokat mért. A világi tantárgyak a négy osztályban az akkori többi iskolák mintájára taníttattak, volt beszéd- és értelemgyakorlat, földrajz és történelem, továbbá szám- és nyelvtan. Az innen kikerülő gyermekek mindig folytathatták tanulmányaikat bármely középtanodában és nem egy diplomás, szép társadalmi állást betöltő egyén és szép műveltségre szert tett nő nyerte elemi kiképeztetését a mi iskolánkban. A fennmaradt anyakönyvekből kivehetjük, hogy a magaviseletet „példás“, „dicséretes“, „jó“, „rossz“, a szorgalmat: „dicséretes“, „kitartó“, „jó“, „hanyag“, az előmenetelt: „kitünő“, „dicséretes“, „jó“, „kielégítő“, „alig kielégítő“, „rossz“ osztályozással jelölték meg.

A próbairások szokásosak voltak, három nyelven irattak. A szünetek eleintén csakis a nagy ünnepek alatt tartattak, azonkívül a pesach és chanukka alkalmából is hosszabb szünet adatott, az előbbi ünnep táján tartatott a félévi vizsga. Két-két osztályt tanított minden tanító; előadási idő volt 8—12-ig és 2—4-ig naponta, kivéven a péntek délutánt és a szombatot. 1880-ban a nagy szüneteket július 15-től szeptember 1-ig rendezik be, míg 1885. évtől kezdve a szünetek az egész július és augusztus hóra terjesztetnek ki és elhatároltatik, hogy a félünnepeken tanítás tartatik. A tanítók meglehetősen sűrűn váltakoztak és többnyire azért mentek el, mert jobb fizetésre tehettek szert. Komolyabb összeütközés tanító és hitközség között nem fordult elő. Több tanító állásáról leköszönve, más életpályát választott magának. 1877 óta három tanító működött iskolánknál és ketű közülök még jelenleg is folytatja működését nálunk, egyike a lefolyt év április hó 15-én Budapesten halt el, hová gyógykezelés céljából utazott fel. Épp ezen tanító, *Weiser Gyula*, ritka képzettségű, széles ismeretkörű tanító volt, ki kiválott többi társai közül, továbbá a hitközségben mint jegyző is működött, melyért külön 200 frtnyi díjazásban részesült. Erdemeit a május hó 15-én tartott gyászünnepélyen kellőképp iparkodtam méltányolni. A hitközség kellő anyagi támogatásban részesítette tanítóját betegsége idejében és halála után özvegyéről is gondoskodik, ki különben a törvényes nyugdíjat is kapja. Volt tanítványai arcképét festették le, a mely most is ott van iskolahelyiségünkben. A tanítók fizetése eleinte 300 frt volt, később 400 egész 1877-ig, mikor 500, később 600 frt, míg 1891-ik év végén 650 frt, a mely napjainkban is így van, a tanítónők 400—400 forintot kapnak. Több ízben részesültek a tanítók 25—25 frt tiszteletdíjban, ha szép vizsgaeredményt mutattak fel és drágasági

pótlékot is többször kaptak. Tanítónőkre többször hirdettek pályázatot, de csak 1863-ban működött egy kézimunkatanítónő 120 frt fizetésel. Kézimunkatanítónő állandó alkalmazása azért is váltott fölöslegessé, mert hitközségünkben több éven át fennállott egy magániskola tanítónő vezetése alatt, hol a gyermekek a kézimunka, franczia nyelv és zongoraoktatásban részesültek. Az iskolaszék már 1868-ban megalkult, annak elnöke, *Tauszig Lipót*, nagy ügybuzgalommal érdeklődött az iskola iránt és már akkor kimondották, hogy az iskolát többször kell látogatniok az iskolaszék tagjainak. Később különösen dr. *Kaufer* orvos viseltetett nagy előszeretettel az iskola-ügy felvirágoztatása iránt, és a nyolczvanas évektől kezdve az iskolaszék minden tanév végén részletes jelentést adott be az iskola állapotáról a hitközségi képviselőtestületnek, melynek elnöke *Fabritzki József*, ki tíz évig vezette hitközségének ügyeit sok rátermettséggel és buzgalommal, sokat tett és valóban iskolánk nem maradt vissza a modern iskolák követelményeitől úgy felszerelését, mint társadalmi hivatását illetőleg.

Fontos fordulópontot képez az iskola beléletében dr. *Flesch Ármin* jelenlegi rabbinak 1889. évben történt állásfoglalása. A rabbi minden büszkeségét és munkakedvét az iskola felvirágzásában keresi és sok időt szentel az esetleges hiányok pótlására. Az iskolaszék és a hitközségi képviselőtestület a rabbi lelkész-elnökké választotta az iskolaszék világi elnöke *Frommer Miksa* mellé, kik együttesen hivatvák az iskolának külső és belső ügyeit vezetni. A rabbi igazgatói minőségében a tantestülettel egyetemben intézkedett legelőször is a fegyelem megszilárdítására és a tananyag módszeres beosztásán és feldolgozásán. A rabbi mindenekelőtt egy naplót vezetett be, hol minden órában a végzett anyag bejegyeztetik és a látogató neve, vagy esetleg minden fontosabb mozzanat. Sokban hozzájárult a rabbi, hogy a tanügy iránt felkeltse a szülők figyelmét és az iskola tekintélyét emelje. Kimondatott az iskolaszéki gyűlésen, hogy az iskolaszék minden tagja köteles az iskolát többször meglátogatni és tényleg ennek eleget is tesznek a tagok és a sűrűn tartott gyűléseken az iskolában tapasztaltak fölött nyilatkoznak. Az iskolai épület alkalmatlan helyen volt építve és ezért az ebbeli hiányon javítandó, az iskolaszék 1890. évben mondotta ki egy új iskola felépítésének szükségét, de több rendbeli akadály miatt csak 1893-ban valósulhatott meg a terv. A régi iskolaépület eladatott 6000 forintért és az új épület a templommal szemközt lévő igen tejedelmes területre, mely maga 4000 forinttal vásároltatott meg, emeltetett fel. 9300 frtba került az épület és külseje a maga egyszerűségében valóban

impozánsnak mondható és helységünkben nem csak a legszebb iskola, hanem csaknem a legszebb épületek egyike, izléses külsejével. 4 három-három magas ablaku szobája van tanterem gyanánt, egy nagy tanácskozási terem, hol az iskolai ünnepek tartatnak meg, a házmester lakása és kellő mellékhelyiségekkel van ellátva. Igen szép, tágas az udvara, széles fedett bejáratral és tornácczal. Az udvar igen szép fasorokkal és diszes virágokkal van díszítve. Az iskola belső berendezését valóságos pazar szépséggel halmozta el hitközségünknek hat év óta közkedveltségnek örvendő elnöke: *Wolf Zsigmond*, a régi padokat mellőzve, a legmodernebb igényeket is kielégítő padokat hozatta meg Brassóbol Bernhárd R. és társa czégtől 700 frtért. Szemléltető táblák függnek a falakon, azonkívül van iskolánknak természettani szertára, a melyet jelenleg ugyan nem vesznek igénybe, mert csak négy osztályunk van, de azelőtt volt 5-ik, sőt néha a 6-ik osztály is tanított. Jelenleg 4 tanító működik iskolánknál, és pedig két férfi és két női tanító. A szakszisztem van bevezetve, mert a nők a hittani tárgyakat nem taníthatják és a kézimunkára szánt időnek akkorra kell esnie, mikor a fiuk a bibliát tanulják. A gyermekek vegyesen járnak iskolánkba. A tanterv a miniszterium által előirt. A tanítási nyelv kizárólag a magyar. Éneket és rajzot is tanulnak gyermekeink a tanítók vezetése alatt, míg a tornát a községi közös tornacsarnokban a város által fizetett tanító adja elő. Tanítóink nevi: *Schleiszner* Henrik, működik 1866 óta, iskolánknál 1875 óta. *Schwarz József*, működik 1866 óta, iskolánknál 1878 óta. *Hochsinger* Mariska és *Wiener Ceczil* kisasszonyoknak ezen állomásuk a legelső, hisz csak a lefolyt évben hagyták el a győri, illetve a pozsonyi tanítónőképezdét. Ifjúsági könyvtár van iskolánkban, de mert 1878-ban, mikor alapították, még a német nyelv volt, az anyanyelv leg több növendéknek és a szülők is így beszéltek, azért csupán német könyveket szereztek be, a melyet gyermekeink, különösen az elemi iskolában alig használnak már. A kötetek száma 215. A legközelebbi jövő feladata leszen majd magyar olvasókönyveket szerezni be.

A gyermekek valláserkölcsi oktatásának fejlesztése czéljából a rabbi önként ajánlkozott hetenkint 2 órai tanításra, a melyben a „M'lo Chofnajim“ című kis tankönyvecske nyomán a gyermekekkel a szertartást ismerteti meg, azonkívül hetenkint szombat délután ünnepélyes istentiszteletet tart az elemi és polgári iskolák növendékei számára és mindenkor a heti szakaszból előadva a szent írásnak az ifjúság lelkületére fejlesztőleg ható részeket. Ezen istentiszteleten felváltva a tanítók is részt vesznek. Az érettebb ifjak

számára a rabbi hetenként 1—2 órában a szent írás egyes könyveit is előadja és ekkép megveti aeráját a legközelebb szervezendő talmud-thóra iskolának, a melyet eddig azért nem lehetett alapítani, mert semminemű magasabb intézet helységünkben nem volt és ezért gyermekeink kénytelenek voltak idegen helyen folytatni tanulmányaikat. Most azonban egy négyosztályu fiu- és leánypolgári iskolát állított fel az állam, a mely intézetben éppugy, mint az alsó-foku kereskedelemi és ipariskolában, a rabbi végzi a hitoktatást.

A rabbi azonban nemcsak a hittan iránt terjeszti ki érdeklődését, hanem az összes többi tanügyet a legéberebb figyelemmel kíséri, a tantestülettel egyetemben az év elején a tantervet, a tanrendet elkészíti, az előadásokat sűrűn meghallgatja és havonként a tananyag befejezését ellenőrzi és a tapasztalt eredményről az iskolaszéknek jelentést tesz. Az iskolaszék többi tagjai szintén többször ellátogatnak az előadásokra és éber figyelemmel kísérik mindazon mozzanatokat, melyek az iskola fejlesztését hivatvák elősegíteni. A viszony a lehető legjobb a tanítók, rabbi és iskolaszék tagjai között, kik mindannyian szívéből hordják a gyermekek nevelésének szent ügyét. Mindannyi művelt, képzett emberek, kik iskolaszékünkhöz tartoznak, névszerint *Frommer* Miksa kereskedő, elnök, dr. *Flesch* Ármin rabbi, lelkeselnök és iskolai igazgató, *Wolf* Zsigmond földbirtokos, dr. *Kaufmann* József ügyvéd, dr. *Herrmann* Manó és dr. *Löwy* Jakab orvostudorok, *Fábritzky* József takarékpénztári igazgató. De a hitközségnek összes tagjai is igen érdeklődnek gyermekeik nevelése iránt és anyagi áldozatok árán is taníttatják őket privát oktatásban is. Iskolánkat gyakran látogatja az ideiglenes miniszteri iskolalátogató, *Varga* Alajos ügyvéd, többször volt már *Salamon* József, kir. tanfelügyelő is és mindenkor a legszebb dicsérő kifejezésekkel nyilatkoztak az intézet szép eredményei fölött. Iskolánkat ez évben 103 növendék látogatja, kik között csak egy róm. kath. van. Osztályonként a szám I-ben 20, II-ban 32, III-ban 28 és a IV-ben 23, kik évi 12 frnyi tandíjat fizetnek és a leányok azonkívül még 5 frtot fizetnek a kézimunkáért. A szegény sorsu gyermekek tandíja — ha a szülők ezíránt az iskolaszékhez folyamodnak — részben vagy egészben elengedtetik, sőt a szegény gyermekek tankönyvekkel és télen ruhákkal is ellátatnak, melyhez a szükséges összeget részint a hitközség pénztárából, a zsidó- és általános nőegyletek, valamint a takarékpénztárak jótékony adományaiból fedezzük. Az év végén a jó tanulók többnyire könyvadományban vagy esetleg pénzbeli jutalomban is részesülnek, mely célra többnyire az iskolaszék és a hitközség bőkezű elnökei, de más iskola-

barátok is szoktak hozzájárulni. Iskolánknak egy szép zászlója is van, mely szintén az iskolaszéki elnök adománya, mely zászló minden ünnepélyes alkalomkor kitűzetik. Hitközségünk tagjai, melyek száma 180-ra tehető, mindenkoron kellő áldozatkészséggel viseltettek az iskolaügy fejlesztése iránt. Az iskola évente 2500 frtjába kerül a hitközségnek, az egész költségvetés egynegyedét teszi ki. 1876. évben kapott a hitközség a megyés püspöktől 17 holdréti földet iskolai és a papi javadalmazás czéljából, a melyből évente 200 frtnyi összeget kap a hitközség. Azonkívül a nagyközség a mi iskolánkat is a többi felekezeti iskolák arányában részesíti segélyezésével. Ugyanis ő fizeti az iskolaszolgát, adja a fűtéshez szükségelt legtöbb fát, az összes tanszereket, nyomtatványokat, minden évben a tisztogatást is végezteti. Egyéb segélyben iskolánk nem részesült sem a multban, sem a jelenben. Midőn ezen rövid vonásokban vázoltam iskolánk képét, azon óhajjal fejezem be jelentésemet, vajha megengedné sorsunk intézője, hogy iskolánk még soká, de soká viruljon, legyen hivatása magaslatán mindenkoron és merítsen belőle az ifjuság vallásos érzést és lelkesedést a haza szent eszményei iránt, hogy kerüljenek ki iskolánkból oly férfiak, kikre a felekezet és haza egyaránt büszkén tekinthet.

A hódmező-vásárhelyi izr. népiskola története.

Irta

Kemény Simon,

igazg.-tanító.

Iskolánk első megalapításának időpontja okmányilag nem határozható meg pontosan; szájhagyományok alapján azonban annyi kétségtelennek látszik, hogy a 30-as évek közepe táján zsidó felekezeti iskola már volt Vásárhelyen. Az iskolai intézmény ezen fokon bizonyára nem fedezte a mai értelemben vett „iskola“ fogalmát s alig volt az egyéb, mint több szülőnek magántermészetű társulása oly célból, hogy gyermekeik minél szélesebb alapu valósi ismereteket szerezhessenek. Sem állandó tanhelyiséggel, sem állandó tanerővel nem rendelkeztek; a tanhelyiség céljaira egy-egy vagyonosabb hitsorsos ajánlott fel időközönként valamely „hátulsó ház“-at, tanító meg az volt, a ki éppen vállalkozott arra; más kiegészítést nem követeltek tőle, mint azt, hogy a szentírás magyarázatában jártas legyen és jámbor, istenfélő életet folytasson. A tanítás kizárólagos tárgya a szentírás magyarázata volt, s a tankötelezettség addig terjedt, a míg a tanulók önálló kenyérkereseti pályára nem léptek. A napi tanítási időt a világító napnak fénye és ereje határozta meg: reggel akkor vette kezdetét a tanítás, mikor a napnak sugarai világosságot árasztottak a kis vasrácsos „iskolába“, s este akkor vettek búcsút mesterüktől a „bachur“-ok, (ifjak) mikor a napnak utolsó sugarai is nyugalomba tértek már.

Heti szünnapról vagy nagy szünidőről szó sem volt akkor, egyedüli megszakítást a szombat és ünnepnapok okoztak csak. Ily körülmények között, ha egyoldalú volt is a tanítás, eredménytelennek még sem volt mondható. Mert a szentírás folytonos tanulmányozása és magyaráztatása által az ismeretek gyarapodtak, az ítélő tehetség fejlesztetett és a tudásvágy felébresztetett.

E kezdetleges állapot hatalmas lépéssel jutott előbbre az 1841. évben, midőn a vásárhelyi zsidó vallású lakosok hitközséggé szervezkedvén, az iskola is a hitközség szervévé lett. Ez időtől kezdve a tanítói képesítés bővebb kereteket nyert. A hittudományon kívül világi ismereteket is követeltek a tanítótól, a tanhelyiség céljaira pedig alkalmas épületet béreltek, melyet némi felszereléssel is elláttak. Az iskolai bevételeket a szülők által fizetett „Wochengeld“, mely minden növendék után hetenkénti 15 váltó krt tett ki, továbbá a vágatási díjakból hetenkint 8 váltó forint és az „oskolára való adományok“ képezték; a tanítói fizetés 4 váltó forint heti fizetésből és az akkor általánosan elterjedt szokás szerint vándorkosztból állott.

A hitközség számbeli gyarapodásával és anyagi erősödésével párhuzamban haladt az iskoláról való élénk gondoskodás is; már 1844-ben „ujdonai oskolának“ építését határozza el a hitközség és ezzel megszerzi iskolájának a stabilitás jellegét. Az építési szerződés, mely 1844. évi május hó 2-án kelt, s mely nyelvészeti tekintetben is érdekes köztörténeti adat, szószerinti reprodukcióban így hangzik: „Szerződés, A Melynél Fogva Éhn Alol irt Tutára adom a kiknek Illik, hogy az Izrael Szent eklézsia Részére leendő ujdónai oskolának minden nemü Kőmivesi is hozzá meg Kivántató napi számokat is Ide értvén — az épület külső hossza tizennégy öl egy láb, szélesség négy öl, négy láb, kilentz tzol, magas, mint a fürdő fala; az épület előlről külábra, egyéb falai pedig Valyogból fog lenni, a Stukatura Cserép fedélre . . . . . az megálapítatot négy száz ötven Váltóforintokért a mire is magamat Kötelezem tökéletesen elkészíteni.

H. M. Vásárhelyen, 2-dik May 1844 Bangó Adám építő.“

Ez időtől fogva tehát saját külön iskola-épülete van hitközségünknek s minthogy az több szobát foglalt magában, valószínű, hogy ekkor már több tanerő foglalkozott állandóan az izr. vallású tankötelesek tanításával. Az új iskolai épület elfoglalásával egyidejűleg az iskolai szervezetet is tökéletesítik; iskolai választmány alakíttatik, határozatba megy, hogy ne „alkalmi“ tanítók, hanem hivatásos, képzett egyének alkalmazzassanak tanítókul, s a tanítás előre meghatározott általános és részletes tervek szerint fogantatosíttatik. Az 1845. évi február 13-án megtartott „egybejövetel“ ugyanis kimondja, hogy „az oskolákravaló nézve választandók Hét személyek a község helybe hagyásával; ajánltatnak; Grünhut Ábrám, Steiner Izrael, Bauer Salamon, Böhm Moritz, Feiglstock Sámuel, Braun József és Wodjāner Sámuel; a választmányi ta-

gok az iskolákra való nézve egyes szavazattal bírnak és minden Gyűlés alkalmával soronként elnökölnek."

Ugyan e gyűlésen Stern Ignác tanító egy évre „Ezer váltó fit fizetéssel főtanítóul fölvétetik“, oly feltétellel, hogy részlettanítási tervet készítsen s azt írásban a választmány elé terjeszsze. Stern csakhamar meg is felelt e kötelezettségnek, mert már az 1845 febr. 16-án megtartott gyűlés nemcsak tárgyalta, de egész terjedelmében el is fogadta a Stern által eléje terjesztett következő „Provisorischer Lehrplan für den Sommer Kurs“ iskolai terv-vázlatot:

„1. Morgens zwischen 6—7 Uhr versammeln sich die Schüler zum Beten, wo sie von einem Lehrer beaufsichtigt werden, wofür nämlich der Oberlehrer Sorge tragen muss.

2. Haben die Kinder gefrühstückt und sich zum Unterricht vorbereitet, beginnt um $\frac{1}{2}$ 8 Uhr der Unterricht, da nach dem speziellen Lehrplane geordnet, Stunde für Stunde ununterbrochen bis $\frac{1}{2}$ 12 Uhr der Unterricht fortgeht, in welchen 4 Stunden der Oberlehrer sowohl seine höheren Gegenstände unterrichten muss, als auch den Unterricht der Unterlehrer zu beaufsichtigen hat.

3. Nachmittag versammeln sich die Schüler um 1 Uhr, bereiten sich unter Aufsicht eines Lehrers in ihrem Lektionen von 1 bis 2 Uhr vor, zu welcher Zeit der eigentliche Unterricht anfängt und ununterbrochen bis 6 Uhr dauert, in welchem Zeitraum der Oberlehrer wie Vormittag zu wirken hat.

4. Als Unterrichtsgegenstände werden die schon angeführten beibehalten: Humisch, Poszegh, Religion hebräische, ungarische und deutsche Grammatik, Rechtschreibung, Geschichte, Naturlehre Schreiben und Rechnen in den höheren Klassen; die drei Sprachen lesen und hebr. Vokabeln in den Elementarklassen.

5. Von 6 bis 8 Uhr bleiben diejenigen Kinder, deren Väter es verlangen in der Schule, um ihre Lektionen zu lernen, Aufgaben zu machen, Alles unter Aufsicht eines Lehrers.

6. Schliesslich muss aber erinnert werden, dass wenn dieser Plan ausführbar sein soll, die Unterlehrer nicht auf Stunden aufgenommen werden dürfen, sondern sie müssen den ganzen Tag dasjenige thun, was der Oberlehrer hinsichtlich der Schule und Unterricht ihnen aufträgt."

E terv-vázlat világos bizonyítéka annak, hogy immár 50 év előtt is komoly igyekezetet és jóakaratot tanusított községünk az iskola ügyei iránt s hogy helyes érzékkel jelölte ki főbb vonásai-ban azon ösvényt, melyen haladva, kulturális téren előmenetelt tehet; s bár különösen a közvetlen tanítás rendkívüli terjedelme

önmagában véve feltűnő is, mégis a tan módszer akkori nehézségeit tekintve, igazi áldozatnak vehető az, úgy a tanítók, mint a növendékek részéről. Különösen érdekességet ad a tantervnek az a körülmény is, hogy a magyar nyelvet rendes tantárgynak tünteti fel, mert e tekintetben messze megelőzi felekezeti iskolánk legtöbbjét.

Stern főtanító az általa beterveztett tantervben szakképzettségének és buzgalmának jelét adván, a hitközség által az egész iskola vezetésével és felügyeletével bízott meg, sőt szerződésileg biztosítá döntő befolyását az altanítók felvétele tekintetében is; iskolánk első altanítója *Reininger* Herman volt, ki 1845. évi márcz. 25-én vétetett fel „egy évre 270, azaz Kétszázhetven pengő forintokért és lakhelye az oskolánál lészen“, kinek egyuttal köteleességévé tétetett az iskola tökéletes tisztántartása és a gyermekeknek jó, tiszta ivóvízzel ellátása. Ez utóbbi intézkedés egészségügyi tekintetben azért érdemel különös méltánylást, mert városunk alacsony fekvésénél és geologiai alakulásánál fogva legtöbb kut vize a legkülönbébb baktériumok által volt inficiálva s csak egy két magasabb fekvésű forrás szolgáltatott üdítő, egészséges italt.

Az iskola tökéletesebb felszerelése és a szükségletek lelkiismeretes kielégítése csakhamar az iskola jövedelmi forrásainak elégtelenségét tüntették fel s már az 1845. évi márcz. 25-én tartott közgyűlés elrendelte, miszerint: „a gyermekek oskolai mód szerint taníttassanak és fizetségük a következőképen lészen, u. m. 1-ső osztályban levő egy-egy gyermekért hetenkint 20 kr., 2-ik osztályban hetenkint 40 kr és a 3-ik osztályban hetenkint Egy váltó forint.“ A hagyományos zsidó jótekonysági szellem mindazonáltal itt sem tagadta meg magát, mert a tandíjnak ilykép történt jelentékeny emelésével egyidejűleg az is kimondatott, hogy: „a kik nem fizethetnek, ingyen taníttassanak.“

Hogy a vallásos nevelés a gyakorlati életre is kihatással legyen, elhatároztatott, hogy a tanítók felkérendők, miszerint: „azon fiugyermekeket, a kik 13 évesek leendenek, a szükséges oktatásban részesítsék“, meghagyván egyidejűleg az érdekelt szülőknek, hogy a körülményt „3 hónappal előbb a tanítónak bejelenteni el ne mulasztssák.“

Lassan, de biztosan haladt tehát iskolánk a megkezdett helyes úton, e szépen megindult fejlődését azonban csakhamar vészes események akasztották meg . . . A nemzet fegyvert ragadt szabadsága védelmére . . . A szabadságharcz lelkesítő riadói a vásárhelyi izr. lakosok körében sem hangzottak el eredménytelenül s Kos-

sútnak Szegeden tartott halhatatlan emlékü szónoklata első sorban is tanítóitól fosztotta meg az izr. hitközséget . . . . Az iskolázás szünetelt, a hitközségi élet pangásnak indult; aggódó figyelemmel kísérte mindenki a haza sorsának minden mozzanatát; félve a gonosztól, remélve az üdvöt . . . .

A szabadságharcz bevégeződött . . . idegen szellem költözött minden intézményünkbe, idegen elemek vették kezünkbe sorsunk intézését.

Szétverődött hitközségünk újból szervezkedett s az újabb letelepülőkkel gyarapodva első sorban is iskolája ajtait sietett feltárni, hogy gyermekeinek vallásos erkölcsi nevelése ismét biztosítottassék. De az a bizonytalan állapot s az a folyton gyanakodó szellem, mely ólomsúlylyal nehezedett akkor egész közéletünkre, politikai és társadalmi mivoltunkra, ingadozóvá s bizonytalanná tévék iskolánk egész szerkezetét is. Az 1850. évben több tanerő alkalmaztatott ugyan, de ezeknek ma már ki nem deríthető okokból történt folytonos változása élénken bizonyítja az iskolai életnek, bár ideiglenes, de határozott degenerálását.

A sorsnak megváltozhatatlan kényszerűsége lassankint mégis nyugodtabb helyzetet teremtett. Az abszolutizmus képviselői is belátták az ország konszolidációjának szükségét s bár idegen szellemen és idegen erővel, de rendszeres fejlődhetés alapján munkálkodtak. S ha van valami, a minek fejében elismeréssel adózhatunk az abszolutisztikus rendszernek, úgy az iskolák szisztematikus szervezése, azoknak tudatos és szakszerű vezetése és jóakaratu támogatása valóban maradandó eredményei Thun gróf tanügyi politikájának. Alig, hogy Thun gróf az ügyek vezetését átvette, hitközségünket is felszólította, hogy iskolai szabályzatait mutassa be. A hitközség, hogy a szabályzatai a helytartóság és oktatási minisztérium tetszését megnyerjék, a tanügyi téren akkor nagy hírnévnek örvendő szentesi rabbihoz *Spitzer* Sámuel hitszónok és isk. igazgatóhoz fordult ily tervezéért, a ki némi utasításokat küld is és egyuttal bejelenti, hogy a szervező gyűlésen is részt hajlandó venni; így nyerte iskolánk első hivatalos szabályzatát. E szervezet értelmében az iskola a hitközség elválaszthatatlan kiegészítő részét képezi, közvetlen vezetése az iskola igazgatójára, felügyelete pedig egy tanodai igazgatóra, (a mai iskolaszéki elnöki tisztségnek megfelelőleg) egy helyi tanfelügyelőre (Orts-Schulaufseher) és egy 5 tagu iskolai tanácsra (Schulrath) bízatik; a tanítói állomások választás útján töltenek be a hitközségi tagok összesége által, meghallgatván az iskola-tanács erre vonatkozó véleményét. E szervezeti

szabályzat a megyei főnök (Comitats-Chef) közvetítése útján a helytartó-tanácshoz felterjesztetvén, azon módosítással hagyatott jóvá, hogy a tanítók választására vonatkozólag a hitközségnek csak kijelölési joga van; a választás, illetve a kinevezés a helytartó-tanács által, a nagyváradi tanulmányi főigazgató által fog eszközöltetni. Ez időtől kezdve az iskolai élet minden ágára kiterjedő gondosság jellemzi iskolánk történetét s számtalan okmány tanuskodik a főigazgatóság szigorú, de hatásos és áldásos ellenőrzéséről.

Az első tanító, a ki a főigazgatóság hajthatatlan erélyét érezni volt kénytelen, *Ehrlich Márkusz* volt, a ki oklevéllel nem bírván, a főigazgatóság által vizsgatételre idéztetett Nagyváradra. *Ehrlich* vizsgálja azonban aligha sikerült, mert *Pollák* helyi tanfelügyelő 1856. évi aug. 18-iki jelentése szerint: „*Ehrlich Márkusz* tanító vizsgálat-tétel céljából szabadságot kért és kapott, de daczára, hogy távoztása óta már hetek multak el, állomására vissza nem tért“.

Időközben a tankötelesek száma tetemesen gyarapodván, új tanerők alkalmazása vált szükségessé, így a már itt működő tanítók mellé 1855 okt. 17-én *Wilhelm Frigyes*, „als Oberlehrer“; ugyanakkor *Reininger Herman*, ki már egy ízben iskolánk kötelékében állott, mint „zweiter Lehrer, dem Herrn Willheim subordinirt“ ugyan ez év decz. 30-án *Oestreicher Ignácz*, „als unabhängiger Fachlehrer“, 1856 április 5-én *Engel Sándor* volt veszprémi tanító vétetik fel; *Wilheim* 500, *Reininger* 300, *Öesterreicher* és *Engel* pedig egyenkint 400 frt Bankóvaluta évi fizetés mellett. A napi tanítási idő még mindig a *Stern* által benyújtott tervezet szerint napi 8, illetve 10 órában volt megállapítva, ami „*Dr. Michael von Haas E. E. Schulrath*“ tudomására jutván, annak olyképpen megváltoztatását rendelte el, hogy a tanítási idő maximuma naponként 6 óra legyen. A hitközség e rendeletet azonnal foganatosította s midőn ezt *Michael v. Haassal* tudatta, egyuttal azon kérést intézte hozzá, hogy „*Seine Magnificenc wolle geruhen der hochlöblichen Obrigkeit gefällige Organisation einer Musterschule mitzuthellen.*“ Az iskola belső szervezete, úgy látszik, még mindig laza, s a szolgálati viszony rendezetlen volt, de másrésről dicséretes ambíció is nyilatkozik meg e kérésben, oly szervezetet kívánván adni az iskolának, mely azt a közönséges felekezeti iskolák színvonalán fölül emelve, főtanodává, minta-iskolává képesítse. A hitközség ezen vágya is csakhamar teljesedett. *Haas Mihály* cs. kir. iskola-tanácsos ugyanis 1856. évi márczius hó 20-án kelt rendkívül szívélyes hangú átíratában elismerését fejezve ki a hitközségnek iskolája emelését célzó törekvéseért, az iskola magasabb jellegének eléréséhez teljes kész-

séggel felajánlja a közbenjárását. Felkéri azonban a hitközséget, hogy az iskolai élet főbb adatait és az érvényben levő szabályrendeletet — a melyre vonatkozólag külön hangsúlyozza, hogy a tanítók állandósítása annak egyik alapelvét képezze — hozzá mihamarabb terjeszse be, a mely után aztán „wird die Schule zur Hauptschule erhoben und die Publikation in den amtlichen Zeitungen erfolgen.“ A hitközség sietve tett eleget e felszólításnak s már 5 nap múlva, azaz 1856 márczius 25-én beküldte a tanulmányi főigazgatóság által már elfogadott „Schul-Organisation-t.“

A bekívánt iskolai adatokat illetőleg ugyanakkor a következő érdekes adatra bukkanunk: „Was die Schulerhaltung anbelangt, wird selbe seit dem Jahre 1841 unter strenger Aufsicht fachkundiger Männer durch Schulgelder und freiwilligen Beiträgen einzelner Gemeinde-Notabeln wovon arme Kinder unentgeltlich unterrichtet werden, ohne mindesten Fond erhalten“. A szabályzat benyújtásával megindult a nyilvánosítási eljárás. Bonyhádi tanulmányi főigazgató személyesen jött el Nagyváradról, hogy az iskola állapotáról közvetlen tapasztalatokat szerezzen. E látogatás eredményeként, mely alkalommal a főigazgató iskolánkat úgy berendezés, mint vezetés tekintetében „zeitgemäss“-nek találta, a helytartótanácsnál az iránt tett előterjesztést, hogy a hitközség kérelme teljesítésék, s iskolánk nyilvánossági jelleggel ruháztassék fel. Teljes két és fél évig tartott, míg ezen ügy a helytartótanács és oktatási minisztérium bonyolult retortáin keresztül végleg és pedig kedvezően elintézve a hitközséghez visszaérkezett. Az erről szóló okirat rendelkező része számszerű szövegében így hangzik: „A h.-m.-vásárhelyi négy osztályu elemi tanoda, az oktatási minisztérium 1858. évi márczius hó 23-án kelt 18788. szám alatti rendeletéhez képest, 1858. évi aug. hó 20-án 19871. sz. alatt kelt kegyes helytartótanácsi intézménnyel nyilvános főelemi tanodának neveztetett ki. Nagyváradon, 1858. évi aug hó 27-én. Kümmer János Henrik, s. k. tanulmányi főigazgató.“ A nyilvánossági jog megadása új köteleességeket rótt úgy az iskola-fentartó hitközségre, valamint a működő tanítókra. A hitközség az iparos tanoncok iskoláztatását határozza el, e célból szervezi a „vásárnapi iskolákat“; a rajzoltatást úgy a vásárnapi, mint a mindennapi iskolásoknál elrendeli s e célból szemléltető képeket, rajzmintákat és egyéb taneszközöket szerzett be. Sőt buzgalmában még egy lépéssel tovább is ment a kelleténél; a tanítási eredmény fokozása céljából u. i. a tanidőt ismét napi 8 órában állapította meg. Ekkora buzgalmat azonban még Bonyhádi, a rettegett tanulmányi kormánybiztos is megsokalt, és leiratában,

melyet „Simon k. k. Stuhlrichter Adjunkt“ útján tiszteletes *Grünhut* Ábrahám rabbihoz intézett, újból figyelmezteti a hitközséget, hogy a szabályszerű napi tanidőt (6 órát) tullepnie nem szabad, mert az úgy a testi, mint a szellemi egészséges fejlődést károsan befolyásolja, egyuttal figyelmezteti a hitközséget, hogy csak a helytartó által megállapított tankönyveket vétessen használatba.

A tantestület tanítói tanácskozmányok tartását határozzák el s már első ülésben is oly megállapodásra jutottak, mely, tekintve az azon kor hivatalos hangulatát, igazán kétszeres elismerést érdemel. Határozatba ment ugyanis, hogy előadási nyelvül ezentul a magyart fogják fokozatosan bevezetni s e mellett a hazafiui érzület állandó ápolása céljából a honismét, kapcsolatban a magyarok történetével, rendes tárgyul veszik föl.

Időközben is sok lényeges mozzanat merült fel iskolánk életében. A leányoktatás teljesebbé tétele több ízben foglalkoztatja a hitközséget. Már az 1856. évi decz. 25-én megtartott gyűlés „a következő nyári időszakra“ egy ipartanítónő alkalmazását mondja ki, de az anyagi eszközök elégtelensége és a lépten-nyomon felmerülő akadályok a határozat keresztülvitelét hosszú időn keresztül lehetlenné teszik, úgy, hogy ez csak 1862-ben sikerült dr. *Berger* Ferencz tanodai igazgatónak, kinek vasakarata és szívós kitartása legyőzte az eléje tornyosuló akadályokat.

Az 1855. év vége felé *Stern* Ignác volt igazgató-tanító állásáról leköszönvén, a magánéletbe vonult vissza, a hol egyedül tudományos buvárkodásainak szentelte idejét. A hitközség bizalma azonban itt is felkereste őt, midőn 1858-ban a megüresedett tanodai igazgatói állásra a budai helytartó-tanács bizonyos tiszteletdíj mellett a szentesi hitszónokot ajánlotta. A hitközség ezen ajánlatot az önérzet férfias hangján, s egyuttal saját erőinek megbecsülését feltüntető érveléssel mellőzte: „weil sich in unserer Mitte ein solcher Gelehrter, der dem Schuldirektorate gewachsen ist, befindet und geneigt ist dieses Ehrenamt gratis anzunehmen“ és *Stern* Ignácot terjeszté fel jóváhagyás végett. A jóváhagyás meg is érkezett, de sajnos, Sternnek lelkiismeretes felügyelete nem tar'ott sokáig — egy önfeledt pillanatában önakaratulag vetvén véget küzdelmekben gazdag életének! — Ugyan ezen időben, 1857 decz. 11-én felekezeti kerületi felügyelővé Lőw Lipót, szegedi főrabbit nevezte ki a helytartótanács, — meghagyván a hitközségnek, hogy adandó alkalmakkor köteles előfogatot a felekezeti felügyelő rendelkezésére bocsátani, miután ezentulra a váci episkopatus tanfelügyelői a zsidó iskolák ügyeire való befolyástól eltiltattak.

A helyi tanfelügyelői állás is sok változásnak volt kitéve ez időtájt. Az első helyi tanfelügyelő, *Pollák Dávid* helyébe 1858 május 20-án *Popper Lipót* választatik meg. Ez azonban már a rab-bival megosztja e hivatalát s címéhez a „világi“ felügyelő megkülönböztetés járul; másfél év múlva pedig elköltözés folytán ellásáról leköszönvén, utóda 1859 decz. 11-én *Kanitzer Adolf* lett. Az iskola magasabb jellegének megfelelőleg újabb tanerők is alkalmaztattak s így már 1858-ban, midőn *Schlesinger Adolf*, majd *Ungár Mór*itz választatik meg tanítónak, minden osztálynak — bár akkor még vegyes osztályuak — külön tanítója volt.

Az iskola belső fejlesztésére is állandóan törekedett a hitközség, . . . de tán még nagyobb skrupulozitással a nagyváradi tanulmányi főigazgatóság, a szegedi es. kir. tanfelügyelőség, az ugyanottani felekezeti felügyelő, a budai helytartótanács tanügyi osztálya s mint mindezek feje, az oktatási miniszterium. Ennyi felettes hatóságok mellett rendeletekben, utasításokban és meghagyásokban nem is volt hát hiány s tagadhatatlan, hogy az iskola és iskolaügy — merev korlátok között bár — de mindig a fejlődés útján haladt ez időszakban.

Már 1857 nov. 24-én elrendeli a helytartó-tanács tanügyi osztálya, hogy a tanulók naponként d. e. 11—12-ig kivétel nélkül ének-oktatásban részesítendőek, még pedig „a törvény teljes szigorának terhe alatt.“ Az iskolai mulasztásokkal szemben is radikális gyógyszer alkalmaztak, a mennyiben a helytartótanács rendelete szerint pénzbírsággal, esetleg pénzbírsággal és fogsággal sújtassanak azok, „kik gyermekeiket az iskolától készakarva visszatartják . . . vagy órákat mulasztanak“. 1858 decz. 9-én 38.396 rendelettel pedig az igazgató-tanító számára megfelelő instrukciókat küld, „indem er für den Stand der ganzen Schule verantwortlich ist, und die andern Lehrer ihm untergeordnet sind.“

A tanév rendes zárvizsgálattal fejeztetett be és pedig oly formán, hogy a nyilvános, akkor „hivatalos vizsgálatnak“ nevezett záró-vizsgát egy — az iskola igazgatója és helyi tanfelügyelője jelenlétében megtartott „elővizsgálat“ előzte meg. A vizsgálatok ideje mindenkor a zsidó nagy ünnepeket megelőző napokban tartattak meg, — 1858-ban pl. szeptember 12-én és 13-án. A vizsgálatok után kezdetét vette az egy havi szünidő, a mely így a zsidó főünnepeket is magában foglalta. Hogy ez időtájtban mennyi volt az iskolába járók száma, arról hiteles okmányok nem tanuszkodnak — egy 1858-ból fenmaradt tandíj-jegyzék azonban kétségtelenné teszi, hogy a tankötelesek száma a mai létszámot jelen-

tékenyen fölülmulta. Az érintett tandij fizetési-jegyzék szerint u. i. az egy év alatt nem kevesebb mint 2157 forint 62 kr tandij fizetett be. Az iskolába járók nagy számára mutat ezen összeg azon körülménynél fogva, mert az átlagos tandij évi 10 frt volt ; (a legkisebb tandij 4 frt, a legnagyobb, mely csak egy szülőre volt kíróva, 53 frt 4 kr) s e mellett kétségkívül számos tandijmentes is lehetett. A tandij két részletben volt fizetendő: az első „Sommerkurs“, a másik „Winterkurs“ ezim alatt.

Az 1858. év második felében egy sok kellemetlenséggel járó személyes ügy merült fel, a mely azonban végeredményében a tanítói állás biztonságára és így az iskolai életre áldásos hatással volt. *Oesterreicher* Ignác tanító 2 évi működése alatt, állítólagos hivatali mulasztásai és rideg bánásmódja következtében, annyira elvesztette felettesei bizalmát, hogy eddig élvezett 450 frtnyi fizetésének 350 frtra való leszállításával, egyidejűleg állása is rövid terminussal felmondattott. E kettősen sujtó ítélet ellen *Oesterreicher* a „k. k. Komitatsbehörde“-hez fordult orvoslátért, a mely aztán a hitközséggel hosszas tárgyalásokat folytatott ez ügyben. A hitközség neheztelt eljárását azzal igyekezett igazolni, hogy *Oesterreicher* vonakodott a reá bízott népes I-ső osztály vezetését átvenni és így a hitközségnek az I-ső osztály kettéválasztása által indokolatlan költséget okozott, másrésről ugy az iskolai felügyelő, mint a kerületi iskolatanácsos, oly minősítési táblázatot álitottak ki működése felől, hogy az iskola érdekében vélt cselekedni, midőn *Oesterreicher* helyét alkalmasabb tanerővel kívánta betölteni. Majd egy évi szakadatlan tárgyalás, felebbezés és perujítás után végül 1859 jun. 9-én megjött a helytartótanács döntése, mely szerint a fizetés-esonkítás kivételesen jóváhagyatik, mert a hitközség kellőképpen igazolta, hogy iskolai tulkiadásait *Oesterreicher* okozta, az állásától való elmozdításáról szóló intézkedés azonban semmisnek tekinetetik, annál is inkább, mert az okt. miniszterium 1857 ápr. 8-án kelt 2979. számú rendelete értelmében, ilynemű határozathozatalt a miniszter önmagának tart fenn. Hogy azonban ily kellemetlen ügyek a jövőre nézve lehetőleg elkerülhetők legyenek, egyttal elrendeli, hogy a hitközség minden egyes tanítóval külön-külön, teljes jogerejű szerződést kössön s azt hozzá négy hét alatt felülbíráls és ha megfelelőnek találtatik, jóváhagyás végett terjessze fel. A hitközség a helytartó-tanács rendeletéhez képest *Oesterreichert* állásában meghagyja, illetve az erre vonatkozó jegyzőkönyv kifejezésével élve, „megtűri“ s tanítóival jogérvényes szerződést köt. E szerződések szövege igazán megérdemli, hogy feledékenységre ne

menjen, mert ezeknek kivonata a tanítói kötelességek ideális felfogásáról tanuskodik. Kötelezvéen magát ugyanis a hitközség tanítói fizetésének pontos kiszolgáltatására, szószerint ekként formulázza a tanító kötelességét: „Der unterzeichnete Schullehrer verpflichtet sich hingegen sich des ihm durch die Gnade der hohen Regierung anvertrauten Amtes würdig zu machen, indem er *feierlich gelobet seine Lehrer- und Bürgerpflichten jederzeit treu und willig zu erfüllen, den vorgeschriebenen Unterricht innerhalb der gesetzlichen Schulzeit mit gleichem Eifer und auf eine humane und zweckmässige Art zu ertheilen, Gottesfurcht und Unterthanentreue in dem Herzen der Jugend immer mehr zu begründen*“.

Ez volt ime édes gyümölcse az Oesterreicher-ügy keserű fájának!

Iskolánk alapításától kezdve, mint az egyebütt is szokásos volt, fiu- és leánygyermek az összes osztályokban vegyesen tanultak; dr. *Berger* Ferencz azonban, a ki 1860-ban választatott tanodai igazgatóvá, e tekintetben is nagyarányu reformtervekkel kezdette meg új tisztségét. Teljesen önálló leányiskola létesítésén fáradozott, a mi — óriási küzdelmek árán — két évi lankadatlan buzgalmu munkálkodás után végre 1862-ben sikerült neki. De dr. *Berger* nem állott meg a fél uton, nem elégedett meg magával az elkülönítéssel, de egyuttal a leány-oktatás tökéletesítésére is kiterjeszté figyelmét. Meghonosította a kézimunka-oktatást iskoláinkban — mint legelsőbb összes helybeli elemi iskoláink között. Ezen újítások a modern irányban fejlődő iskoláztatás szembeötlő jelenségei voltak s a nagyváradi tanulmányi főigazgató ezen intézkedésekért „elismerését és hálás köszönetét“ fejezte ki úgy a hitközségnek, mint különösen dr. *Berger* igazgatónak. Sajnos azonban, hogy az iskolának ily örvendetes fellendülését csakhamar megbéníták a hitközség kebelében felmerült személyes ellentétek. E differenciák első áldozata az önálló leányiskola lett, mely már 1864-ben ismét összeolvadt a fiu-iskolával. Dr. *Berger* nem akarván mint iskola-igazgató megérni kedvencz alkotásának rombadőlését, 1863 nov. 15-én igazgatói tisztéről leköszönt; csak ismételt felkérés és bizalmi nyilatkozatok után volt hajlandó ismét elfoglalni viselt tiszteleti állását azon kikötéssel, hogy a leányiskolát újból szervezni fogja a hitközség; hosszú ideig mégis csak jámbor óhajként élt az immár eltűnt leányiskola. E közben tanítói változás is volt iskolánknál; *Hoffmann* helyébe, ki állásáról leköszönt, a hitközség *Redlt* hívja meg Székesfehérvárról. Jellemző, hogy az ez időbeli iskolai mozzanatokról — bár erre nézve szigorú rendeletek voltak érvény-

ben — a tanulmányi főigazgatóság értesítve nem lön. S midőn az ez időbeli intézkedések mégis a főigazgatóság tudomására jutottak, 1865 június 6-án erélyes leirattal hívta fel a hitközséget igazolásra és mulasztásai pótlására. A beszüntetett leányiskolára vonatkozólag az érintett rendelet következőképpen nyilatkozik: „Berger tanodai igazgató és orvostudor dícséretes közreműködése által az 1862. évben külön izr. leánytanoda létesült H.-M.-Vásárhelyen, melyben a leányok külön tanítónő által kézimunkákban is gyakoroltattak. Ezen leánytanodának fennállása az 1863. évben a budai tanulmányi főigazgató ur ő nagyságának jelenlétében jegyzőkönyvileg biztosított és ám-bár a szülők nagy örömeire sikeresen működött, a mult évben az előjáróság által, az izr. hitközség nagyobb részének mély sajnálkozására, önhatalmulag megszüntettetett; felhivatik a hitközség annak ujbbóli szervezésére. Ugyanezen rendelet keretében Wilhelm Frigyes tanítót az iskola „helyi igazgatásával“ bizta meg, a főigazgató ellenben a korábban a hitközség által alkalmazott Redl Sámuel nevű tanító megválasztását semmisnek jelenti ki, mert a „tanítók kinevezése a magas helytartó-tanácsnak van fentartva“.

A hitközség mulasztásainak, illetőleg kifogásolt intézkedéseinek igazolására akként nyilatkozik, hogy Stern halálát annak idején azért nem jelentette be a hitközség, mert nem tudott helyére még alkalmas egyént ajánlani, egyuttal köszönettel veszi *Wilhelm Frigyes* érdemes tanítónak igazgatóvá történt kinevezését, kinek a részére érkezett „decretum“-ot azonnal át is adja. A leányiskola feloszlásának pedig egyedül a pénzbeli fedezet-hiány az oka, mert a leányiskola helyiségeért külön 300 frt évi bért kellén fizetni, a leányiskola fentartása a tanítónői fizetéssel és folyó szükségletekkel évi 1200 frtot igényel, holott a fiuiskola fentartása is teljes igénybe veszi a hitközség erejét.

A főigazgatóság által megsemmisített Redl-féle választás folytán új pályázat iratlik ki, a melyben Redl újból részt vesz, de miután most már a hitközség Redlt csak 3-ad helyen ajánlotta kinevezésre, a helytartó-tanács a főigazgatóság útján nem őt, hanem az első helyen ajánlott „*Pollák Chaím* tanítót és rabbi-helyettest“ nevezi ki tanítóvá.

A megválasztottat felhivta egyuttal, hogy „működésének megkezdése előtt az iskola igazgatója kezébe hivatalos esküt tegyen“. Az 1865. év elején a tanodai igazgatói czím az „iskolászéki elnök“ megnevezéssel helyettesítették és mint ilyen első ízben *Epstein János* szerepel, a ki 1865. év február 26-án választatik meg e tisztségre.

A helytartóság nem csak tanácsokkal, utasításokkal és rendeletekkel látta el iskolánkat, de éveken át nagymennyiségű ingyen tankönyvet is bocsátott szegénysorsú tanulóink rendelkezésére. A legutolsó könyv-adomány az 1866. év nov. hó 19-én kelt rendelet kapesán érkezett s mint érdekes s jellemző adatot örökitem meg, hogy ez ajándék-könyvek kizárólag magyar könyvek voltak és pedig: „Magyar A-B-C“-k, „Első nyelvgyakorló“-k és „Második nyelvgyakorló“-k.

A vásárhelyi polgári község szintén dicséretes előzékenységet tanusított hitközségünk iránt, midőn 1866 május havában a városbíró útján a kézimunka-oktatást nélkülöző leánygyermekek megnevezését kéri, hogy azok a városi leányiskolákban részesülhessenek a kézimunka-oktatás jótéteményében.

1866 augusztusában ismét gyásza volt iskolánknak; Oesterreicher Ignác tanítót szabadítá meg ezernyi szenvedéstől a jótékony halál; ideiglenes utóda *Rosenthal* Ignácz lón, végleges kinevezésre pedig *Perlusz* Ede és *Wachsmann* Adolf terjesztettek föl a helytartótanácshoz . . . Időközben azonban új korszak virradt hazánkra; a 18 éves vassbilincs lepattant a nemzet testéről: koronás királyt és önrendelkezési jogot nyert ismét a magyar! Az 1867-iki kiegyezés korszakalkotó átalakulásai iskolánk helyzetére sem voltak egészen hatástalanok. A helytartó-tanács és az ennek alárendelt tanügyi hatóságok és közegek, mint ilyenek megszűntek és a nagyvárad tanulmányi főigazgatósággal hosszú időn át fennállott többnyire barátságos viszony is végkép fölbomlott. Iskolánk a felelős magyar kormány közoktatásügyi minisztere, a halhatatlan Eötvös József báró felügyelete alá került, közvetlen ellenőrzése pedig az első szegedi kir. tanfelügyelőre, Vadász Manóra bízott.

Az 1866. év szeptemberében tanító-kinevezés ügyében a helytartótanácsához felterjesztett iratok elintézetlenül érkeztek már vissza hitközségünkhöz s 1868 január 30-án volt ismét az első önálló jogérvényes tanítóválasztás, mely alkalommal *Wachsmann* Adolf választatott meg rendes tanítóul.

Az iskola épülete is hosszú évek rombolásait szenvedte ez alatt keresztül. Tantermei alacsonyok és szűkek voltak, falai roskadni kezdtek; a hitközség legjobbjai az iskolát a modern igényeknek megfelelő épületben kívánták elhelyezni. Szerény anyagi helyzetben levő hitközségünknek ezernyi nehézséget kellett leküzdenie, míg e nagyszabású tervét megvalósíthatta. A közoktatásügyi kormány a kért segítyt „fedezet hiányában“ nem engedélyezte s dr. Berger, ki ez ügyben személyesen is járt a miniszternél,

csak 6000 frtnyi kölcsönt birt kieszközölni a zsidó iskola-alapból. Ily körülmények között az iskola újjáépítése halasztást volt kénytelen szenvedni és csak 1871-ben foghatott a hitközség annak felépítéséhez.

Időközben a tantestületben is tetemes változás állott be; Pollák Kaim iskolánknak 3 éven át volt tanítója, 1869 márcz. havában a budai minta-tanodához választatván meg tanítóul, (jelenleg is fővárosi tanító) helyét az egyedüli pályázó: *Lindenbaum* Jakab foglalja el. De sem Wachsmann, sem Lindenbaum nem állottak huzamosabb ideig iskolánk kötelékében; már az 1869. év augusztus 19-én *Kaunitzer* Mór, szeptember 16-án pedig *Mestitz* Ignác választatnak meg az eltávoztak helyébe. A tandij ez időben akként állapított meg, hogy minden tanuló után 2 frt beiratási díj, azonkívül pedig a vagyonos szülők gyermekei után havonként 80 kr, a kevésbbé jómóduak után pedig havonként 50 kr. tandij fizetendő. De alig egy évi működés után Kaunitzer is eltávozik iskolánktól, s helyét 1870 júl. 8-án *Deutsch* Miksa foglalja el, s helyét ideiglenesen 1871 máj. 7-én *Felsenburg* Manóval tölti be az iskolaszék. De mindezek sem fejezik még be teljesen a tantestület kebelében gyors egymásutánban fellépő változásokat. Felsenburg még állása elfoglalása előtt leköszön, s miután a tanév megkezdődvén, a tanerőre sürgős szükség volt, a hitközség egyelőre *Reiniger* Jakab hitközségi jegyzőt, különben okleveles tanítót (jelenleg szegedi ügyvéd) bizza meg az I-ső osztály vezetésével. A hitközségi jegyző által ideiglenesen betöltött állásra azonban a pályázat haldéktalanul kihirdettetett s már 1871 decz. 20-án, tehát alig 3 havi provizórium után az állás véglegesen betöltetik és pedig *Schlesinger* Adolf tanítóval. De alig egy év leforgása után újból tanító-választásra gyűlt egybe a hitközség. *Mestitz* Ignác tanítót ugyanis a hitközség az 1871—72. tanév végével a fölöttes hatóság beleegyezésével állásától fegyelmi uton volt kénytelen elmozdítani, miután a nevezett oly vallási irány terjesztésén buzgólkodott, mely kirívó ellentétben állott zsidó felekezeti tanítói állásával. (Állását elhagyva tényleg az angol misszionáriusok szolgálatába állott. *Mestitz* helyébe *Kaufer* Mór temesvári tanító választatott meg, — de miután állását többszöri felszólítás daczára sem foglalta el, az 1872—3. tanévben az osztályok megfelelő összevonás után — a meglevő tanerők által láttattak el. A tanítóknak ez időszakban való feltűnő gyakori változása annál érthetlenebb, miután a hitközség éppen ez időtájban igazán atyai jóindulatot tanusított iskolája és tanítói iránt. A gymnáziumi hitoktatást előbb *Wilhelm*

Frigyes tanítóra bizza, majd ennek saját felkérésére váltakozva a tantestület többi tagjaira is, s ezért 100 frt évi tiszteletdíjban részesíti őket; 1872 decz. 15-én pedig a hitközség teljesen saját kezdeményezéséből 75—75 frttal felemeli minden tanítója fizetését s így az 1873. évtől kezdve Wilhelm Frigyes 625 frt, *Engl Sándor* és *Schlesinger Adolf* pedig 600 frt fizetésben részesültek, sőt az üresedésben levő 4-ik tanítói állásra is 600 frt fizetéssel irták ki az újabb pályázatot. Az iskola felszerelésére és belső szükségleteire, valamint szegény gyermekek felruházására és tankönyvekkel való ellátására az 1867—1873. években nem kevesebb, mint 250—300 frt vétetett fel az évi költségvetésbe. E tetemes iskolai kiadásokhoz némi részben a polgári község is hozzájárult, a mennyiben 1869-től kezdve egy tanító fizetése czimén 420 frttal, a vasárnapi oktatás czimén 52 frt 50 kr., nádváltság czimen 15 frt 75 kr. és 1 öl tűzifával segítette hitközségünket.

E közben az új iskola-épület emelésére irányult tervezgetések mindinkább határozottabb alakot öltenek; 1871 május 14-én már egy 8 tagu építő-bizottság küldetik ki, hogy az építkezés részletei tekintetében előterjesztést tegyen. A bizottság hosszas tárgyalásai közben azonban elérkezett az 1873. évi általános pénzügyi pangás, a mikor aztán *Weisz Károly* hitközségi elnök, — a ki pedig több ízben volt lelkes szószólója az iskolai épület mielőbbi felépítésének, maga indítványozta, a kedvezőtlen pénzügyi helyzetre való tekintettel, az építkezés elhalasztását. Ezuttal azonban szerencsére nem sokáig tartott az elhalasztás; az 1874. év kora tavasza már munkában találta a zsidó iskola épületén fáradozókat. Az iskola-épület terveit *Belák János* városi mérnök készíté el, az építkezésre vonatkozó árlejtési felhívás pedig a helyi lapokon kívül a „Pester Lloyd“, a „Hon“ és a „Szegedi Híradó“-ban tétetett közzé. Az üresedésben volt 4-ik tanítói állás 1873 ápr. 3-án, tehát még a folyamatban levő 1872—73-ik tanév befejezése előtt betöltetett, még pedig *Groszmann Vilmos* szombathelyi tanító által; *Groszmann* azonban alig pár havi működés után megváltván állásától, az ekként újból megüresedett állás 1873. év szeptember 15-én *Schwarz Mór* hevesi tanítóval tétetett be. Ugyanezen ülésen dr. *Berger* indítványára egyhangu határozattá emelik a leányiskola újból való szervezését, azt addig is, míg a felső leányosztályok önálló vezetésére és a női kézimunka tanítására alkalmas tanítónőt kapnának, oly módon eszközlik, hogy az alsó osztályok összevonása által nyert tanítót helyezik át az önállósított leányiskolába; az önálló leányiskola első tanítója *Schwarz Mór* volt. Ugyancsak dr. *Berger* kezdeményezésére s ugyanezen

gyűlésen vált az is határozattá, hogy „az iskola ezentul nyomtatott bizonyítványokat adjon ki az iskolából távozó tanulóknak“.

A tanítónői állásra kiírt pályázatnak nem remélt sikere lőn; 2 hét leforgása alatt nem kevesebb mint 12 pályázó ajánlotta fel szolgálatát s a hitközség az 1873. okt. 8-án megtartott választó-ülésen *Kohn* Flóra békés-esabai tanítónőt választá meg. Az új tanítónő állását elfoglalván, a leányiskola különállása a kézimunka meghonosítása által új jogalapot nyert s a hitközség ez időtől kezdve a tandíj meghatározásánál is mindig megkülönböztetést tett a fiu- és a leányiskola között; legszembeötlőbb differenzia e tekintetben a leányiskola ujjaszületésének első évében volt, a mikor a fiúiskolában az évi tandíj 12 frtban, a leányiskolában ellenben 24 frtban állapított meg. Az első tanítónő néhány havi működés után állásáról lemondván, helyét 1874. évi május 17-én *Fischl* Teréz nagy-károlyi tanítónő foglalta el; 1873. nov. 5-én pedig *Schlesinger* Adolf távozván Vásárhelyről, állását ideiglenesen *Hecht* György, majd 1874. márcz. 18-án *Weiser* Gyula szegedi tanító foglalta el. Egy év leforgása után ismét tanítóválasztásra gyűlnek össze a hitközség tagjai; *Schwarcz* Mór tanító a város közönsége által fentartott felső népiskolához hivatván meg tanítóul, állásáról leköszönt, *Weiser* Gyula pedig ismeretlen helyre távozván, két tanítói állás volt ismét üresedésben. Az egyik állást, az éppen folyamatban volt 1874–75. tanév végeig *Lampel* Soma töltötte be ideiglenesen; a következő tanévre, 3 havi felmondás kikötése mellett, *Engländer* Adolf módosi és *Strausz* Adolf tapoleczai tanító választottak meg 1875. évi augusztus hó 4-én. — E választások megejtésekor dr. Müller Ignác töltötte be az iskolaszéki elnöki állást, a ki 1875. évi jan. hó 31-én választatott meg e tisztségre. A megválasztott tanítók 1875. okt. 15-re köteleztettek állásaikat elfoglalni; miután azonban *Strausz* Adolf állását a kitűzött időben elfoglalni nem volt képes, *Ujhelyi* Lipót hitközségi elnök intézkedésére — ki az időközben leköszönt iskolaszéki elnököt is helyettesítette — *Spitzer* Emanuel hitközségi alkalmazott vezette *Strausz* megérkezéseig az I. vegyes osztályt. Őt tanerő lévén most már állandóan alkalmazva, a hitközség csakhamar arra a kellemetlen felfedezésre jutott, hogy a csak egy év előtt felépített új iskolaépület 4 tanhelyisége elégtelen az elkülönített osztályok befogadására; e kellemetlen állapot megszüntetése céljából 1875. márcz. havában a legnagyobb tanterem egy közfal által ketté választatott. E kettéválasztás, mely még mai napig is fennáll, nem egy tekintetben célszerűtlen ugyan, de az akkori pénzügyi viszonyok alig engedtek

más megoldási módot. Az iskola-épület tökéletes rendben és tisztántartása is kiváló gondját képezte a hitközségnek s erre való tekintetből az új iskola-épület felavatása után állandó iskola-szolgai állást rendszeresített; az első iskola-szolga *Szathmári Lajos* volt.

A hitközség kebelében e közben, sajnos, viszálykodás ütötte fel fejét; a gyűlések szenvedélyes vitatkozásokká fajultak és a vélemény- és nézeteltérések végre is oly éles ellentétekben nyilvánultak, hogy a hitközségi tagok egy része „orthodox“ jelzés alatt az anyahitközségből kivált és önálló hitközséggé szervezkedett. Az új hitközség sok felekezeti institucziót szervezett, de iskolája, az nem volt. Gyermeküket továbbra is eddigi iskolájukba kívánták járatni, de a terv kivitelében váratlan akadályok gördültek eléjük; az anyahitközség u. i. 1875 okt. 31-én megtagadta a jelentkező orthodox vallású tanulók felvételét. Az érdekelt szülők közös kérvénnyel fordultak e határozat megváltoztatása céljából a város polgármesteri hivatalához, a mely aztán 1875. évi nov. 16-án kelt 5324. számú végzésével, hivatkozással az 1868. évi 39. t.-cz. 450. §-ára, a sérelmes határozat hatályon kívül helyezésével csakugyan elrendeli a visszautasított növendékek felvételét. E különválás egyébként sem tartott sokáig; kölesönös jóakaró felvilágosítások és nyilatkozatok, valamint az időközben felmerült finanziaális kérdések méltányos elintézése után ismét visszatért a különváltak csoportja s újból közös erővel és közös buzgalommal munkálkodtak a közös hitközségi intézmények felvirágoztatásán. Az iskolaszéki elnöki tisztelet a hitközség 1875. évi decz. 12-én *Friedländer József*re bízta, a ki e megítélt megbízatást el nem fogadván, helyette egyhangulag dr. *Iritz Ignác*z orvostudor, a tanügy mindenkor lelkes barátja, választott. Sajnos, hogy dr. Iritz ezuttal nem érezte magát indíttatva huzamosabb ideig az iskolaszék élén állani s már 1876 május 7-én visszalépett elnöki tisztétől. Szerencse, hogy utóda, a kulturális haladás régi kipróbált harczoa: dr. *Berger* lett, mert az annyi viszontagságon keresztülment leányiskola ismét kemény megpróbáltatásoknak volt kitéve. A hitközségi tagok egy része újból a leányiskola megszüntetését kérelmezte, részint azért, mert sokalta a reá fordított költséget, de részint azon kicsinyes cél elérhetése végett, hogy a beszüntetett leányiskola helyisége által a községi tanácsterem nagyobbítható legyen. Sajnos, hogy a hitközség akkori elnöke, Ujhelyi Lipót is ezen nézetet vallotta, a minek aztán éven át huzódó kellemetlen bizonytalanság lett a következménye; a leányiskola élni nem tudott, de meghalni sem engedték. Az 1875 decz. 19-én megtartott közgyűlés ugyanis Ujhelyi Lipót hitk. elnök

előterjesztésére kimondja a hitközségi leányiskola beszüntetését s ezzel egyidejűleg a kézimunka-tanítónői állás törlését. Ezen határozat első rendelkezése ellen élénken tiltakozott a hitközségnek egy számban csekély, de intelligenciában kiváló része, a másik határozatot pedig *Fischl Teréz* tanítónő felebbezte meg. E két ellentétes irányzat végre is olyképp nyert ideiglenes megoldást, hogy a leányiskola nem szűnt meg, hanem elvesztette nyilvános jellegét s a hitközség protektorátusa alatt álló magániskolává változott át. A tanítónő a hitközségtől nem fizetést, hanem csak subvencziót nyert (évi 100 frtot). Ily csonka szervezettel hosszú életet nem élhetett a leányiskola és 1879-ben *Fischl Teréz* tanítónő önkéntes lemondásával végleg meg is szűnt. De csakhamar megifjodva, megerősödve, életképes szervezettel ellátva kezdette meg áldásos működését, mert időközben a hitközség vezetőségében is lényeges változások történtek.

A hitközségi elnöki széket u. i. *Deutsch Lipót*, az iskolaszéki elnökséget pedig 1879 ápr. havában újból dr. *Iritz* foglalta el. Dr. *Iritz* vette immár kezébe az elárvult leányiskola ügyét s annak újból való szervezését annyi buzgósággal, annyi egyszerűséggel és szakismerettel s oly szerencsés irányban vitte keresztül, hogy leányiskolánk ma is az általa lefektetett szilárd alapokon haladva, igyekszik hivatását minél inkább betölteni. Meggyőző érveléseivel a hitközséget teljesen megnyerte a leányiskola oly irányban való szervezésének, hogy annak vezetése képesített tanítónőre bízassék, kinek hatásköre azonban ne csak a kézimunka tanítására terjedjen ki, hanem már a nevelési cél teljesebb elérhetése végett is, osztálytanítói jelleggel birjon az összes tárgyak tanítására. Ily feltételek mellett hirdettetett ki a pályázat, melynek eredményeként 1879 szept. 21-én *Beer Laura* okl. tanítónő választatott meg a szeparált III—IV. leányosztály osztálytanítójává. Az iskola történetében fel-felmerülő sötétebb vonások mellett felemelő s szívet-lelket örvendeztető mozzanatok sem hiányoztak. Ilyen szép és megható mozzanat volt iskolánk történetében az a kegyeletos ünnepély, melyet *Wilhelm Frigyes* tanító tiszteletére rendeztek volt tanítványai, tisztelői s a hitközség előljárósága, sikerdus működésének 25. évfordulója alkalmából, 1878. évi márczius hó 24-én.

A tulajdonképpeni ünnepélyt a hitközség közgyűlése előzte meg, melyen *Deutsch Lipót* hitk. elnök meleg elismeréssel emlékezik meg *Wilhelm Frigyes* tanító érdemeiről, tanítói és emberi erényeiről. A hitközség ennek megfelelőleg elhatározta, hogy elismerésének olyképp fog kifejezést adni, hogy a jubiláns érdemeit

jegyzőkönyvileg is megörökíti s annak másolatát küldöttségileg adja át az ünnepeltnek. Az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonat következőképen hangzik: „A hitközség örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy *Wilheim Frigyes* tanító urnak 25 éves lankadatlan, buzgó és áldásos működéseért jkvileg is köszönetet szavazzon, hogy föltétlen elismerését kinyilatkoztassa és örömmel emlékébe idézze azon páratlan szép eredményt, melyet *Wilheim Frigyes* tanító ur működése ideje alatt elért. A hitközségi iskolák legelső rendezésében is tetemes részt vett tanító ur. Fáradhatatlanul oltotta az első tudás csepeit hitközségi tagjaink gyermekeibe, odaadással és szeretettel vezette őket az erény és erkölesiség pályáján, önmegtagadással, éjet nappallá téve, szeretetteljes gyöngédséggel gyakorolta az oktatás nehéz foglalkozását és évek hosszú során át nem kis mértékben nyilatkozó akadályok elhárításában is türelemmel működvén, nemcsak községünk, de az egész emberiség irányában is hervadhatatlan érdemeket szerzett, melyeknek a hitközségi közgyűlés jelen jegyzőkönyvi kivonat kiszolgáltatásával szíves örömmel ad kifejezést. Egyuttal azon fohászt bocsátja a Mindenhatóhoz, hogy *Wilheim Frigyes*, községünk ezen kitűnő tanerejét, még évek hosszú során át mindnyájunk örömeire községünk és az emberiség javára tartsa meg!” Ezen kegyeletes ünnepély megismétlődött 1881 szept. 4-én, a midőn iskolánk egy másik érdemes tanítóját — *Engel Sándort* — ünnepelték volt tanítványai negyedszázados működése alkalmából. Az ünnepély rendezését a volt tanítványok nevében dr. Hahn orvostudor vállalta magára. A leányiskola e közben kiváló sikerrel haladt czélja felé, csakhamar minta-osztályokká váltak a leányosztályok s az elért eredmény a legjobb érv volt annak további fentartása és fejlesztése érdekében. Tagadhatatlan, hogy e kedvező eredmény oroszlánrésze a bevált rendszer szervezőjét, dr. *Iritz* iskolaszéki elnököt illeti, de kiváló dicsérettel kell már itt megemlékezni *Beer* Laura tanítónő ernyedetlen buzgalma és szakavatott működéséről, melylyel a leányiskola szellemi niveauját fokozatosan emelte. Az 1881. év végével *Iritz* dr. megválván iskolaszéki elnöki tisztétől, helyét 1882 jan. 12-én *Singer* Sándor ügyvéd foglalta el.

Az új iskolaszéki elnök elődeihez hasonló buzgalommal munkálkodott a hitközség kultur-intézményei fejlesztésén. Mindjárt új tiszte átvételekor azon helyes ujitást hozta javaslatba, hogy az iskolai beiratási időszakok ne április és szeptemberben legyenek, miután így a 2-ik fél év aránytalanul megrövidül, hanem február és szeptember hónapokban, a miáltal a tanév két egyenlő időszakra

oszlik. De nemsokára sokkal nagyobb horderejű reformok léptek életbe iskolánk szervezetében, a mennyiben 1882 szept. 10-én a hitközség *Beer* Laura tanítónő indítványára és az iskolaszéki elnök hathatós támogatása alapján a leányiskolának egy 5-ik osztálylyal való kielégésszítését határozta el. Ugyanczen alkalommal *Beer* Laura tanítónő dicséretes buzgalmát jutalmazandó, eddig élvezett fizetése mellé még 150 frt lakbér-illetéket szavazott meg a hitközség. A leányiskola V-ik osztálya az 1883—84. tanévvel megnyilván, egy másodtanítónői állást is szervezett a hitközség, melyre 1883 aug. 9-én *Neufeld* Róza tanítónő választatott meg. Az 1884. év július hó 27-én *Wilhelm* Frigyes érdemekben megöszült kartársunk 31 évi lankadatlan buzgalma, sikerdus működés után, saját kérelmére, a jól kiérdemelt nyugalomba vonult. Az így megüresedett tanítói állásra a pályázat kihirdettetvén, arra 1884 aug. hó 27-én *Horovitz* Jakab makói tanító választatott meg. Az iskolaszék elnökévé 1884 decz. 14-én *Kun* Miksa ügyvéd választatott meg; elnöksége idejének legnevezetesebb alkotása a tornatanítás rendszeres meghonosítása s a tornakert berendezése és felszerelése. *Kun* Miksa 1886 márcz. 7-én elnöki tisztről lemondván, helyébe dr. *Böhm* gyakorló orvos választatott meg. Alatta egy rendkívüli fontosságú kulturális ügy került szőnyegre, t. i. egy felekezeti kiseddóvóintézet felállítás. Az iskolaszék lelkesen állást is foglalt e szép terv mellett, de az anyagi erők elégtelensége mindedig megakadályozta annak megvalósulását. *Böhm* dr. egyébként összes elődei között a legrövidebb ideig állott az iskolaszék élén; elnöki működése összesen 4 hétre terjedt, mely után arról önként leköszönt. Iskolaszéki elnökké ismét *Singer* Sándor ügyvéd választatott meg, a ki az iskola iránti jóindulatát mindjárt azzal is dokumentálta, hogy az iskola számára egy czélszerű tanszerszekerényt ajándékozott, ellátván azt egyuttal a legfontosabb fizikai eszközökkel is. Ugyancsak az ő elnöksége alatt egészítettett ki a fiúiskola is egy 5. osztálylyal, a mely intézkedés azért mutatkozott czélszerűnek, sőt szükségesnek, miután az időközben városunkban megnyílt gazdasági iskolába való felvételhez legalább is az 5. osztály elvégzése kívántatott. *Singer* Sándor az 1887. év végével az elnökségtől megválván, az 1888. év január hó 1-én dr. *Iritz* választatik az iskolaszék elnökévé. Ez időben vonult nyugalomba iskolánk másik veterán tanítója, a 32 év óta itt működött *Engel* Sándor. A hitközség az így megüresedett tanítói állomást nőtanítóval határozza betölteni s arra a hirdetett pályázat alapján 1888. év jun. 25-én *Heksch* Fáni tanítónő választatott meg.

1890. év decz. 25-én megtartott tisztújító közgyűlés dr. *Wil-*

heim Arnold jogtudort választá az iskolaszék elnökévé. Dr. Wilhelm már beköszöntő beszédében az iskola modern irányu fejlesztésének oly világos képét tárta fel s az ez irányban való fejlődhetőség alapfeltételeit oly meggyőzően fejtegette, hogy az egész hitközség méltán a legnagyobb várakozásokat fűzte az új elnök működéséhez. S a hitközség várakozása méltó kielégítést nyert, mert dr. Wilhelm nemcsak hogy maga volt áthatva az iskola rendkívüli kulturális fontosságától s azon elsőrangú szereptől, melyet egy helyes irányban vezetett felekezeti iskola a hitközség életében betölteni van hivatva, de ahhoz is értett, hogy ezen meggyőződést a hitközség általános tudatává és meggyőződésévé érlelje. Ily társadalmi buzgólkodás természetszerűen maga után vonta az iskola tekintélyének emelését s az iskolára terelte nemes emberbarátaink figyelmét, a kik az iskola iránti jóindulatuknak alapítványok létesítése által is kifejezést adtak. Így keletkeztek iskolai alapítványaink, melyek rövid 3 év leforgása alatt 1750 frtra emelkedtek. Az első iskolai alapot a helybeli „izr. szegény segélyező-egylet“ létesítette 1892. évi jun. hó 6-án kelt elhatározásával, midőn Ő Felsége magyar királylyá koronáztatásának 25. évfordulója emlékére népiskolánk 2 szorgalmas növendéke részére 200 frtos örök alapítványt ajánlott fel. Még ugyanezen év december havában egy újabb alapítvány létesült iskolánk javára: Özv. Epstein Jánosné urnő ajánlott fel u. i. 200 frtot e célra, néhai férje Epstein János emlékezetére; 1893 márcz. 14-én pedig Kanitzer Adolf és neje Schweiger Czeiczilia gyarapították iskolai alapítványainkat 300 frtos adományukkal. Dr. Wilhelm a tanítók iránti valódi jóindulatának is több ízben adta élénk bizonyítékát. Röviddel elnöki tisztének elfoglalása után már azon indítványát terjeszti az iskolaszék elé, hogy a tanítók ötödéves korpótléket nyerjenek és pedig akként, hogy az első részlet azonnal esedékes legyen. Az iskolaszék e javaslatot pártolólág terjesztvén a közgyűlés elé, 1891 szept. 27-én végleges határozattá vált. Az iskolának a szülőkkel, illetve a családdal való szorosabb együttműködése céljából ugyanekkor évi értesítők kiadását határozza el az iskolaszéki elnök kezdeményezésére a hitközség s az első értesítő első czikkét is maga az iskolaszék elnöke írta utmutatóúl és buzdításul.

Heksch Fáni tanítónő 1892. évi október hó 26-án állásától megválván, osztályai a folyamatban volt 1892—93. tanévben a többi tanerők között osztattak fel, míg a továbbiakra nézve akként történt megállapodás, hogy az állás férfitanítóval fog betölteni és ezzel egyidejűleg az igazgatói állás rendszeresítése is kimondatott. Az ily

értelemben kihirdetett pályázat alapján 1893 jun. 19-én az iskolaszék javaslata értelmében 50 pályázó közül *Kemény Simon*, bártorkeszi vezértanító választatott meg.

1894. évi február 15-én *Beer Laura* iskolánknak 14 éven át volt kitünő tanítónője vált meg iskolánktól. A hitközség és iskolaszék az általánosan tisztelt buzgó tanítónő iránti hálás elismerésének külön ülésen adott kifejezést, a melyen egyuttal a hitközség által felajánlott emléktárgy és az iskolaszék által szerkesztett elismerő irat is átnyújtatott a távozonak. Volt növendékei és nagyszámu tisztelői pedig tánczestélyt rendeztek tiszteletére azon nemes czélzattal, hogy a vigalom tiszta jövedelmé, mint „*Beer Laura* alapítvány” iskolánk leányosztályai javára kezeltessek s ez által a távozó emléke megörökíttessék. S mi sem bizonyítja jobban a *Beer Laura* volt tanítónő iránt nyilvánuló általános tisztelet és szeretetet, mint ama körülmény, hogy e vigalmon a hitközség színe-java megjelent s anyagi eredményét tekintve, dr. *Aniszföld Endre* rendező-bizottsági elnök és *Ormos Ede* rend. bizotts. jegyző az estély tiszta jövedelmeként 500 koronát juttattak „*Beer Laura* alapítvány” czimén iskolánk pénztárába.

Osztályai a folyamatban volt tanév befejezéseig ideiglenesen a többi tanerők között osztattak fel, — a kézimunka tanításával pedig *König Árminné* bízott meg. A következő évre a pályázat kihirdetettvén, 1894 jun. hó 24-én az iskolaszék hármaskijelölése alapján 25 pályázó közül *Ausch Janka* tanítónő választatott meg.

Az 1894. év április havában ismét egy nagyobb alapítvánnyal gyarapodott iskolai alapítvány-pénztárunk; özv. *Laszkó Józsefné* u. i. elhalt férje nevét megörökítendő, 600 frtos iskolai alapítványt létesített szegény, szorgalmas tanulók jutalmazására; 1894 július 22-én pedig „*Néhai Kanitzner Adolfné* gyermekei” (képviselve dr. Kanitzner Sándor által) újabb 200 frtos adománnyal, az édes anyjuk által tett 300 frtos iskolai alapítványt 500 frtra emelték. *Ausch Janka* tanítónő az 1894—95. tanév befejeztével iskolánk kötelékéből kilépven, állása egyelőre betöltetlenül hagyatott; a kézimunka tanításával pedig *Iritz Aranka* okleveles tanítónő bízott meg.

Iskolánk jelenleg a hitközségnek Nap-utca 3. szám alatti saját épületében van elhelyezve; az iskola 1874-ben épült kizárólag iskolai czélokra és 5 tanteremből áll. Az iskola 4 fiu- és 4 leányosztályt foglal magában; a tanulók létszáma 160—200 között változik. Az I. és II. osztály vegyes, a felső osztályok szeparáltak. A tanítással 5 tanerő foglalkozik, névszerint: *Kemény Simon* igazgató-tanító, *Engländer Adolf*, *Horovitz Jakab* és *Strausz Adolf*

rendes tanítók, továbbá *Iritz Aranka* kézimunka-tanítónő, mindnyájan képesített tanítók. Iskolánk kötelékéhez tartozik még *Wilheim Frigyes* nyugalmazott tanító és *Beer Laura* szabadságolt tanítónő.

A tanítás a fellépő (váltakozó) rendszer alapján történik. Az iskola tágas befásított udvarral berendezett nyári tornahelyiséggel és a városi törvényhatóság által felajánlott faiskolával rendelkezik. Van ifjúsági és tanítói könyvtárunk; az előbbi 210 kötetet, az utóbbi 65 kötetet tartalmaz. Iskolánk számára hivatalból a „Néptanítók Lapja“, előfizetés után a „Népnevelők Lapja“, a „Nemzeti Iskola“ és a „Kis Lap“ jár; a nagyobbbszabású művek közül a Pallas-féle „Nagy Lexikon“-t kapja iskolánk. Az iskolai év 10 hónapra terjed, a július és augusztus hónapok képezik a nagy szünidőt; heti szünnapok a szombat napja, továbbá a szerdai és vasárnapi délután; időközönként szünnapok az izr. felekezeti ünnepek. Iskolánk költségvetése — a legutóbbi tanévet véve alapul — a következő:

Bevételek:

Tandijból	1000	frt
H.-M.-Vásárhely város közpénztárából	500	„
Adományokból	40	„
Összesen:		1540

Kiadások:

Tanítók fizetése	3075	frt
Iskola-fenntartási költség	265	„
Tanítói nyugdíj és nyugdíj-alapra	460	„
Összesen:		3800

A 2260 frt hiány a hitközség pénztára által fedeztetett.

Az iskola fölötti közvetlen felügyeletet a hitközségi iskolaszék gyakorolja, melynek jelenlegi tagjai a következők:

Elnök: Dr. *Wilheim Arnold*, ügyvéd. *Jegyző:* *Kun Miksa*, hitközségi jegyző. *Tagok:* a) hivataluk alapján: *Seltmann Lajos*, főrabbi, *Weisz Ignácz* és *Kohn Adolf* iskolai gondnokok, *Kemény Simon*, igazgató-tanító, *Horovitz Jakab*, a tantestület képviselője; b) választás után: Dr. *Aniszfeld Endre*, gyakorló orvos, *Aniszfeld Sándor*, kereskedő, *Bauer Gyula*, gőzmalomtulajdonos, *Bauer Sándor*, gőzmalomtulajdonos, Dr. *Bleier Antal* gyakorló orvos, *Fischer Jakab*, földbirtokos, Dr. *Hahn Dávid*, városi tiszti orvos, Dr. *Iritz Ignácz*, kir. áll. vasuti orvos, Dr. *Müller Ferencz*, ügyvéd, *Singer Sándor*, ügyvéd, Dr. *Weisz Adolf*, városi tiszti orvos.

Az állami felügyeletet dr. *Tergina Gyula* eszegrádmegyei kir. tanfelügyelő gyakorolja.

Az óbecsei izr. községi vegyes iskolának története rövid vázlatban.

Az óbecsei izr. hitközség már 1858-ik évben, a midőn még csekély számú tagból állott, tartott fenn községi iskolát, a melyben egy *Reiczer* Vilmos nevű tanító volt alkalmazva; azonban volt több magántanító is, kik zugiskolákat tartottak. Ezek közül kiemelendők: *Grünberger* Izsák, jelenlegi topolyai nyugalmazott tanító, *Elszasz* N., *Schlesinger* Simon, jelenleg siklósi tanító, *Ehrentheil* Mór, *Ehrlich*, jelenlegi rohonezi rabbi. Elősoroltak rövid idei ittlét után távoztak.

A tanítóvándorlás 1865-ig tartott, akkor t. i. egy *Obláth* Áron nevű, művelt és jeles férfit, községi elnöknek megválasztatván, első teendője volt egy két tanerővel bíró, 4 oszt. vegyes iskolát szervezni.

Pályázat útján alkalmaztattak: *Silberstein* Mór, *Palágyi* Lajos, jeles írónak édesatyja és *Beck* Mór, Ada városának jelenlegi segéd-jegyzője. Mindkettő 3½ évi működés után a községből, még a tanév befejezése előtt távoztak.

Fentebb megnevezettek után, szintén pályázat útján alkalmaztattak *Kleinwald* Lipót, volt rohonezi és *Beer* Mór petrovoszellói tanítók, előbbi évi 600 és utóbbi évi 500 frt fizetés élvezés mellett; azonban utóbbinak fizetése is, már egy évi sikeres működés után, szintén 600 frtra emeltetett; *Kleinwald* Lipót pedig szorgalmának elismerése jeléül 50 frtot kapott tiszteletdíj czímen.

Akkoriban az iskola még a templomudvar hátsó részén álló alacsony, nádfedelű épületben volt, mely a hitközség tulajdonát képezte. Felszerelése a következőkből állott: Egynéhány olvasótábla, természetrajzi képek (fel nem ragasztva), 2 iskolatábla, 5 német szövegű térkép és egy kis állvány nélküli földgömb. A tanulók összege 76 volt, még pedig az I. és II. osztályban 40, a III. és IV. osztályban 36. A *tannyelv magyar volt*; németül nem igen tudtak a tanulók, mert a szülők gyermekeikkel már akkor is csakis magyarul beszéltek.

A hitközség áldozatkészségénél fogva az iskola a legszüksé-

gesebbekkel csakhamar el lett látva; a szülők szívesen fizették a reájok kivetett tandíjat, a tanulók örömet jártak iskolába és a tanítók, kik fizetésüket pontosan előlegesen kikapták, örömmel és jó kedvvel teljesítették lelkiismeretesen kötelességöket a híközség legnagyobb megelégedésére. E helyen kiemelendő az akkori Bács-Bodrogmegyei kir. tanfelügyelőnek, *Dimitrievics* Miklósnak iskolalátogatása, mely alkalommal számos vendég jelenlétében, úgy az iskola berendezéséről, mint a tanulók haladása — és a tanítók kifejtett buzgalmáról dicsérőleg nyilatkozott és ennek következménye az volt, hogy más felekezetű gyermekeket is küldtek iskolánkba. Gyakran a más felekezetű tanulók száma az összes tanulók harmadát képezte.

A szegény tanulók tandíjmentesek voltak és a szükséges tankönyvekkel el lettek látva ugyan, azonban íróeszközökről a szülőknek kellett gondoskodniuk és ennek következménye az volt, hogy gyakran a legszükségesebb taneszköz is hiányzott. E bajon *Kleinwald* Lipót a következőképpen segített: Alapított egy tanuló-egyletet, melynek célja az volt, hogy a szegény gyermekeket íróeszközökkel ellássa. Minden tagja hetenkint tetszése szerint hozzájárulhatott egynéhány krajczárral. — A befolyt pénzösszeg kezelésére két jó magaviseletű és szorgalmas tanuló kijelöltetett, kikre úgy a szükséges eszközök bevásárlása, mint azoknak szétszortása rá volt bízva, mely intézmény még e mai napig is fennál, azonban az ez uton befolyt összegek most már a szegény gyermekek ruháztatási alaphoz csatoltatnak, minthogy most már a szegény gyermekek íróeszközökkel a hitközség által lesznek ellátva.

Említett tanulóegylet annyira megnyerte az akkori iskolaszéki elnököket, dr. *Milkó* Ignác járás- és tiszteletbeli orvos urnak, valamint a szülőknek tetszését, annyira támogatták, hogy rövid idő lefolyása után a befolyt pénzből nem csak a szegény gyermekeket láthatták el a szükséges taneszközökkel, hanem ebből még egy faliórát, továbbá dicsőségesen uralkodó királyunknak és báró *Eötvös* József, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek arcképeit, végre több természettani eszközt is vásárolhattak, mely tárgyak még a mai napig meg vannak.

Ennek sikeres keresztülvitele után *Kleinwald* Lipót egy kis iskolai könyvtár és egy szegény gyermekek felruházási alap létesítésére terelte figyelmét, melyet e következő módon el is ért. Sem fáradságot, sem időt nem kimélve, egy gyűjtőívvel járt házról-házra és rövid idő után oly összeget gyűjtött össze, hogy abból egy 69 kötetből álló ifjúsági könyvtárt szerezhetett meg; megjegyzendő,

hogy a kötésköltségek megtakarítása céljából 3—4 különféle könyvecske lesz egybekötve.

Az első két évben minden szorgalmas és jóviseletű tanuló díjtalanul kapott könyvet, a harmadik évben azonban, a midőn a megrongált kötések javíttatni kellett, minden könyv után, a jobb módúak 2—4 krt fizettek. Ezen intézkedés lehetővé tette a könyvtárt nemcsak jó karban megtartani, hanem gyarapítani. A könyvek létszáma ez idő szerint 170 kötet.

Ezen helyen kiemelendő, hogy a tanítók pénztárába legtöbbszörre és a legnagyobb összegekkel hozzájárultak *Grünbaum* Pál és öccse *Zsigmond*. Ezeknek atyja, néhai *Grünbaum* Fülöp, ki a szegényeknek valódi atyja, a tanügynek felkarolója és a tanítóknak igazi tisztelője és jóakarója volt, nem sokáig élvezhette gyermekeinek ebbeli örömét, mert az ifjabbik 1871-ben jobb létre szenderült. Hogy ezen gyermek emléke az iskolában is fenmaradjon, a nemes szívé apa 100 frtos alapítványt tett. *Kleinwald* Lipót ezek után felemlítette, miszerint üdvös lenne a szegény tanulók ruházásáról is gondoskodni. E javaslatot örömmel fogadta és a hitközségnél ki- eszközölte, hogy a templomban a Thorához felhívtak e célra is adakozhassanak; új templomunkban e szélre már külön perselyt is alkalmaztak *Malbus* Arumin czimén. Nagy volt *Kleinwald* Lipótnak öröme, midőn az első ruhakiosztás megtörtént, de annál jobban örültek a tanulók az új és szép ruháknak. Azóta adakozás útján annyi foly be, hogy évente a szegény gyermekeket tisztességesen fel lehet ruházni; azonkívül van még 250 forintból álló alapja is a két alapítványon kívül, melyek közül az első a Grünbaum-féle 100 frt, a második pedig, egy pécskai, *Német* Antalné nevű keresztény özvegy által végrendeletileg hagyományozott 50 frt. Méltó e helyen felemlíteni, hogy az 1890. évben elhalálozott *Strausz* szül. *Krieszhaber* Mária, *Strausz* Salamon helybeli földbirtokosnak neje, végrendeletileg intézkedett, hogy évente 10 szegény fiutanolót téli és nyári ruhával lássanak el, kik azonban kötelesek halála évforduló napján lelki üdvéért a szokásos kadis imát elmondani.

1873-ban az V. oszt. szerveztetett; az I., II., III. osztályokban *Beer* Mór, a IV. és V. oszt. *Kleinwald* Lipót tanított. A beszéd- és értelemgyakorlat, mint rendes tantárgy, 1869 óta taníttatik. A kötelezett tantárgyak rendszeren taníttattak, azonban nagy gond fordított a német és héber tantárgyakra. Előadatott ugyan hittan, bibliai történet és héber olvasáson kívül Mózes 5 könyve és Próféták németre, és több imadarab magyarra fordítva, továbbá héber nyelvtan דקדוק és héber magyar fordítások. A heti tanórák száma

32 volt; szünet kedd délután. Évenként két vizsga tartatott és pedig pesach előtt és szlichesz első napján. Az első vizsga után 2 heti, a második vizsga után 5 heti szünet tartatott.

A tanítók a szorgalmas és jó erkölcsű tanulóknak negyedévenként szorgalomjegyeket adtak, melyeket saját pénzükön vásároltak; ezen szokás mai napig is divik. Az összes katalógusok és próbairások 1870 óta vannak meg, külön-külön kemény kötésben kötve. Az iskolai költség évente 1400 frtra rugott, melyhez a polg. község körülbelül 600 frttal hozzájárult, a hiánytandijból és a hitk. pénztárából fedeztetett. 1878-ban a polg. község elhatározta a zsidó tanulók részére új iskolaépületet felállíttatni, azonban míg az felépülne, lakbér fejében 400 frtot, kultusz és iskolacélokra pedig évi 800 frt segélyt adni, elhatározta.

1881-ben, néhai *Oblath* Ferencz városi és megyei képviselő választatott a hitközség élére; ezen kitűnő észszel és ritka tapintatossággal bíró férfinak sok utánjárás és fáradozás után sikerült a polgári községnél a közvagyonból, az eddiginél nagyobb segélyt kieszközölni, t. i. a 17-ed részét azon összegnek, mely a többi felekezeti községekre és iskolákra fordított. Ma ezen segély körülbelül 1800 frtra rug. Megjegyzendő, hogy valahányszor a polg. község más felekezeti tanítóknak drágasági pótlékot adott, mindannyiszor a zsidó tanítónak ugyanannyit adott.

Iskolánk történetének középkora kezdődik 1876. tanév végén. Akkor ugyanis *Beer* Mór állásáról önkéntesen lemondott; a megüresedett állásra megválasztatott *Deutsch* Salamon, ki akkoriban a polgári iskolai képezőt látogatta, azelőtt pedig Zala-Szt.-Gróthon működött. Ezen ügyes, buzgó tanerő által iskolánk minden tekintetben, de különösen beléletében nagy lendületet nyert, mert rövid idő múlva *Kleinwald* Lipót családtagjává lett és így az após vezével egyetértve, szeretettel és örömmel, egyesített erővel, az iskola további virágzására működtek és most is működnek. *Deutsch* Salamonnak egy évi ittléte után sikerült az iskolaszéknél keresztülvinni, hogy a félévi vizsgák véglegesen beszüntettek, az évi zárvizsgát pedig junius második felében megtartatni határoztatott; ezen nagy újítás azonban csak azért volt keresztülvihető, mert akkor az iskolaszék élén a liberális és nemes gondolkozású, minden újításnak hódoló férfi, dr. *Milkó* Ignác járás és tisz. megyei főorvos állott.

1880-ban néhai *Grünbaum* Fülöp választatott meg iskolaszéki elnökké, ki a tanítók és tanulók iránt valódi atyai szeretetet tanusított. Alatta a szorgalomjegyek helyett diszkötésű könyvekkel

vagy pénzzel megjutalmaztattak a kitünő tanulók; többször pedig egy csoportban lefénnyképeztette őket és emlékül mindegyik egy-egy példányt kapott és egy példány az iskolának maradt.

Minden szombaton és ünnepnapon iskolánkban az isteni tisztelet abból áll, hogy a gyermekek, az olvasás gyakorlása végett, felváltva imádkoznak; a felsőbb osztályokban az ima után a tanulóknak a tóra heti szakasza megmagyaráztatik és az abból levonandó tanulságokra, erkölcsi példákra figyelmeztetnek.

Iskolánk történetének új kora az új iskola felépítésével kezdődik. Ugyanis 1894-ben a község elnöke *Freund* József volt, ki lankadatlan tevékenysége által községünkben hervadhatlan érdemeket szerzett magának, különösen az által, hogy a templom-kérdés, mely 20 éven át vajudott, az ő elnöksége alatt oldatott meg és monumentalis templom épült; egy évre rá a régi, nádfedelő, alacsony iskola-épület egy, a kornak minden irányban megfelelő új iskolával felcseréltetett, melyet a város a közvagyonból az utczára, a házak sorába építtetett. Ezen épület bár földszintes, de jó magas és disze az utcának. Van benne 3 tanterem (az egyik egyelőre községi irodának használtatik) és egy, három csinos szobából, pincze-, konyha- és éléskamrából álló tanítói lak, mely *Kleinwald* Lipótnak, az azelőtt készpénzben kapott 100 frtnyi lakbér-általány helyett, átengedettetett. *Deutsch* Salamon lakbér-általány fejében évi 150 frtot kap. Az új iskola-épület körülbelül 7000 frtba került, a város pénztárából azonban csak 6000 frt, továbbá a bebutorozás költségei lettek fizetve.

1889-ben a köztisztvisletben állott iskolaszéki elnök, *Grünbaum* Fülöp elhalálozván, helyébe fia, dr. *Grünbaum* Pál ügyvéd választott meg, ki minden tekintetben méltó fia atyjának, disze városunknak és jóakarója a tanítóknak. Elnöksége alatt a vasárnapi délután is szünetnek kimondatott, az eddigi keddi szünet pedig szerdán délutánra tetetett át. Így a heti 32 tanóra 29-re apadt.

1892-ik év elején fentemlitett dr. *Milkó* Ignác községi elnöknek választott meg. Nagy befolyása által sikerült neki iskolánk részére teljes felszerelést a városnál kieszközölni, u. m. új térképeket, nagy földgömböt, természetrajzi- és szemléltetési képeket, számológépet, egy egész csoport, 42 drbból álló természettani eszközöket és a tágas befásított udvarban a szükséges tornaeszközöket.

Az 1894/5-ik tanév elején városi polg. fiu- és leányiskola szerveztetvén, iskolánk IV. osztályának összes tanulói azokba beléptek, minek következtében az iskolaszék az V. osztályt — tanulók hiánya

miatt — beszüntette, így a mostani négy osztályu vegyes iskolánkban összesen 85 tanuló van.

Jelen tanév elején az I. félévi tanterv és tanrend átvizsgálása alkalmával az iskolaszék elhatározta, hogy a délutáni előadás csak 2—4-ig tartson; és a 4—5-ig, eddig előadott héber szövegű biblia (Mózes könyve) tanítása egyelőre töröltetett. *Az iskolaszék nézete szerint a bibliafordításnak betanulása a tanulókra nézve felesleges faggatás*)* és elegendőnek tartja, ha a gyermek a bibliai történetet magyar nyelven tanulja. Ezen határozat ellen a tanítók óvást emeltek ugyan, de siker nélkül, mert az iskolaszék hozott határozatához mereven ragaszkodik, azonban nincsen véglegesen kizárva, hogy a „Tórának“ ismét helyt engedjenek. A Tóran tanítás beszüntetésével egyszersmind a *héber nyelv és héber írásbeli gyakorlatok tanítása is megszűnt*. Iskolánkban tehát a következő vallás-erkölcsi tantárgyak taníttatnak: héber olvasás, imafordítás, bibliai történet, hittan és hálamondatok. Az összes tankötelesek száma 130; ezek közül látogatja az elemi tanodát 85, a két polg. iskolát 30, a többi pedig különféle középiskolát.

Iskolánkban a zsidó szellem uralkodik, mert tanítóink el nem mulasztják az év jeles napjainak jelentőségét és az evvel járó szokásainkat kellőleg és behatóan megmagyarázni. Minden szombat és ünnepnapon, továbbá chanuka első és utolsó estéjén a tanítók a tanulókkal a templomba mennek és minden alkalmat felhasználnak, hogy a tanulókat vallásosságra buzdítsák, *a minek azonban csak ritkán van sikere, minthogy a szülői ház e tekintetben nem igen támogatja őket.*

A polg. fiu- és leányiskolában a hitoktatást *Kleinwald* Lipót, az iparos tanoncz-iskolában pedig *Deutsch* Salamon végzi, ki azonkívül a hitközség és chevra-kad. jegyzője is. A polg. fiuiskolában a hittanon és bibliai történeten kívül *Mózes könyvét* és *imafordítást is tanítanak.*

Jelenlegi iskolaszékünk a következő tagokból áll: Elnök: dr. *Grünbaum* Pál, ügyvéd; iskolaszéki tagok: dr. *Weinberger* Ignác, városi orvos; dr. *Székely* Ignác, ügyvéd; *Dévai* Sándor, gyógyszerész; *Oblath* Béla, takarékpénztári főkönyvelő; *Löwy* Lajos, könyvkereskedő és nyomdatulajdonos; *Kleinwald* Lipót, tanító; iskolaszéki jegyző: *Deutsch* Salamon, tanító.

Az 1868-tól 1872-ig *Dimitrevics* Milos volt a megyei tanfelügyelő, ki ez idő alatt 3-szor látogatta meg iskolánkat. 1872—1893-ig

*) ? ? ? Szerk.

Czirfusz Ferencz kir. tanácsos, tanfelügyelő és *Gräff* Nikáz segéd-tanfelügyelő, ki előbbinek nyugdíjaztatása után, tanfelügyelővé ki-neveztetett. Előbbi ritkán, utóbbi sűrűbben látogatta iskolánkat. Utolsó látogatása f. év tavaszán volt.

Befejezésül felsoroltnak azon férfiak nevei, kik iskolánkban az első oktatást nyerték és jelenleg a társadalomban számottevő állásokat elfoglalnak:

Dr. *Freund* Illés ügyvéd, Ó-Becse.

Freund József földbirtokos, Ó-Becse.

Pollák Mór reáliskolai tanár.

Dr. *Weinberger* Ignác orvos, Ó-Becse.

Dr. *Grünbaum* Pál ügyvéd, Ó-Becse.

Hegy Miksa zeneművész, Budapest.

Dr. *Kriszháber* Adolf ügyvéd, Budapest.

Endrei Samu mérnök, Zenta.

Müller Sándor állami hivatalnok, Budapest.

Tatity János mérnök, Szerémben.

Vojcsics Pál községi jegyző, Turia.

Dr. *Révai* Manó orvos, Bpest.

Dr. *Stern* Béla orvos, Temesvár.

Dr. *Jovánovics* György, nagy földbirtokos.

Dr. *Martinovics* Pál ügyvéd, Ó-Becse.

Dr. *Mezei* Izsó orvos, Szabadka.

Dr. *Waldner* József orvos, Budapest.

Dr. *Joczity* Milorád törvényszéki jegyző, N.-Kikinda.

Haill Gusztáv kir. mérnök, Szeged.

Dr. *Vojnovics* Vladán ügyvéd, Ó-Becse.

Mezei Elek, gyógyszerész.

Ezekon kívül vannak sokan, kik keresk. akadémiát végeztek és most mint könyvelők működnek, továbbá sokan vannak, kik jelenleg különféle középiskolákban, a mű- és tud. egyetemen folytatják tanulmányaikat. Mindegyikéről mondható: „B’ni im chacham libeho, jismach libbi gám áni.”

Isten áldása szálljon e derék községre, hogy intézményei ezután is virágozzanak!

Ó-Becsén, 1895 december hó 31-én.

Válasz a tájékoztató egyes kérdéseire:

Iskolánk czime: Elemi népiskola. A tandíj: 2, 5, 7, 10, 15 frt egy évre. Összes kivetett tandíj 400 frt. Az iskolának tovább képző héber tanfolyama nem volt és nincs. Itt mindig az osztály-

rendszer divott. Ének és rajz taníttatik, kézimunka azonban az iskolában nem. Fedett tornahelyiség nincsen. Az iskolaszéki tagok látogatják az iskolát havonként felváltva. Az I. oszt. jár 20, II. oszt. 25, III. oszt. 19, IV. oszt. 21, összesen 85 tan. Tandíjmentes a tanulók 10 %-a. Ismétlő iskola nincsen. Az iskolaköltség a költség budgetjének negyed részét teszi. Nem részesül segélyben sem az iskola-alapból, sem államsegélyben. A hitközségi előjárók: dr. *Milkó Ignác* elnök; *Basch Adolf* alelnök; *Trébíts Jakab* pénztáros; *Obláth Béla* és *Löwy Gyula* előjárósági tagok; *Kleinwald Lipót* tanító és *Stein Gyula* templomgondnokok. Rabbi nincsen. A hitközségnek jelenleg 130 tagja van. A tankötelesek mind a felekezeti iskolába járnak.

A sár-abai orth. zsidó népiskola története.

Közzli

Kulka Dávid

tanító.

Hitközségi iskolánk tulajdonképen csak 1878 óta áll fenn. Mind az ideig csak magánjelleggel birt, melyet néhány család tartott. Jelzett évig sem rendszeres iskola, sem rendszeresített tanítói állomás helyben nem volt.

Azonban 1878-ban *Braun* József akkori hitközségi elnök állami segélyért folyamodott, melynek elnyerése után iskolát építettek, mely *Hauser* Adolf tanító vezetése alatt 24 növendékkel ugyanazon évben megnyílt. Minden évben két félévi vizsga tartatott.

Jelenleg vezetésem alatt is vegyes osztályu az iskola; öt osztályban tanítok 22 növendéket, tehát egy tanítóval bíró iskolánk van. A tanítás nyelve magyar. A tanórák száma 34. A bibliából tanítom a II. osztályban Mózes I. k. 2 heti szakaszát, a III. oszt. Mózes II. könyvét, a IV. oszt. Mózes IV. könyvét. A többi osztályban csak leánynövendék van. A biblia és imafordítás magyar nyelven történik.

Rendes tandíj nincs, hanem a költségvetés akként oszlik meg, hogy a hitközség az iskola-költség $\frac{1}{3}$ -át fizeti hetipénz alapján, $\frac{2}{3}$ -át pedig a gyermekekkel bíró hitközségi tagok fedezik. Az iskola költségvetése évenként 470 frt, mely a hitközség általános budget-jének a fele.

Földszinti iskolánk udvara be van fásítva; a felszerelés pedig 100 frt értékű.

Hitközségi elnökünk: *Eckstein* Ignác. Iskolaszéki tagok: *Hauser* Lipót elnökön kívül *Prager* Gusztáv, *Braun* Ignác, *Henrik* és *Jakab*, *Friedmann* Lipót és *Tauszig* Sámuel. Hitközségi és

iskolaszéki jegyző *Kulka* Dávid tanító, a ki azért külön díjazást nem nyer. Rendes fizetése 400 frt és szabad lakás.

Jelenleg 20 hitközségi tagunk van. A tanköteles gyermekek száma 15. Ezekhez járul még 7 református vallásu tanuló.

Befejezésül megemlítem, hogy az abai iskola volt növendékei közé tartozott *Barna* Izidor, a „Pesti Napló“ felelős szerkesztője is.

Az izr. hitközségi iskola Vág-Beszterczen.

Irtta

Szögyi Ignác.

A vág-besztercei iskola 1870. évben nyitott meg. Létesítése körül bold. *Grün* Salamon (1868—1869. évben orsz. izr. kongresszusi képviselő és később helybeli iskolaszéki elnök) hervadhatlan érdemeket szerzett magának. Hathatós támogatóra talált ezen igyekeztében meggyeztetve előnyösen ismert és nagy tiszteletben álló fiában, *Grün* Károlyban, ki 1870-ben a hitközség elnökévé választatván, egyik házát iskolai czélokra a hitközség rendelkezésére bocsátotta és azt taneszközökkel szerelte fel, azóta pedig az iskola jókarban tartása és különösen fentartása körül áldásdús buzgóságot fejtett ki. Az iskolában három okleveles tanító alkalmaztatott, egyenkint 400 frt évi fizetéssel, u. m. *Grün* Joáchim, *Rosenzweig* Ignác (kik az ötvenes évek óta magániskolát tartottak fenn a hitközségben) és *Zorn*, ki helyben 1868 óta szintén magániskolát tartott fenn. A nevezett három tanító közül egyik sem bírván a magyar nyelvet, bizonyos *Urik* nevű egyén bízott meg a magyar nyelv tanításával; de már 1872. évben, midőn *Zorn* tanító az iskolától megvált, *Hevesi* József alkalmaztatott 600 frt évi fizetéssel, a mely időtől fogva *Urik* elesett a tanítástól. Később mind a három tanító fizetése 550 frtban állapított meg.

Az iskola eleinte hatosztályos volt és rendszeren több, mint 100 tanuló látogatta, köztük az előkelő keresztény családok gyermekei is. A tandíj az iskola megnyitása óta az I. osztályban 20 frt, minden következő osztályban 4 frttal több és így az V. és VI. osztályban 36 frt. Teljesen szegény gyermekek tandíjmentesek. Sok gyermek tandíja pedig a szülők anyagi körülményeihez képest le is szállítatik.

1877. évben *Szögyi* Ignác, mint negyedik tanerő alkalmaztatott 700 frt évi fizetéssel és 1878-ban díjlevele értelmében az

iskola igazgatásával bízott meg. Ugyanezen évben *Hevesi József* tanító állást cserélt és helyébe *Kugel Ignác* tanító választatott meg 300 frt fizetéssel, ki azonban már 1879-ben elhagyta ezen állását, mely azóta többé be sem töltetett.

1877-ben az addig helyben is divott évenkénti felmondás *Grün* Károly, hitközségi elnök indítványára beszünttetett.

A heti szorgalmi idő 37 órában volt megállapítva, de *Szőgyi*, az iskolaszék beleegyezésével nem tanított többet 32 óránál, mely óraszámot későbbben a nemeslelkű tanítóbarát: *Grün* Simon iskolaszéki elnök általánosított, minek következtében minden tanító egyenlően hat órát tanít naponként, kivéve a vasárnapot és keddet, a mely napokon ugyanis délután szünet van. Nevezett iskolaszéki elnök érdeme az is, hogy gondoskodása folytán 1880 óta az iskola egy gyermekkönyvtár, ásványgyűjtemény, egy tellurium és természettani eszközök birtokába jutott.

Miután pedig az iskola történetét irom, nem szabad elhallgatnom, hogy ugyancsak *Grün* Simon isksz. elnökünk az iskolát, kezdetben mint egyszerű hitközségi tag, évenként sajátjából 50—50 frttal subvencionálta. A kultura és szent vallásunk oltárán hozott ezen áldozat legékesebben hirdeti azon férfiú lelkületét, ki jelenleg iskolaszékünk élén áll.

1889 óta az iskola-épület a hitközség tulajdonát képezi.

Az 1893. évben a hitközség megünnevelte — tévedésből kissé korán — *Grün* Károly elnökségének és az iskola fennállásának 25. évi jubileumát, mely alkalomból az iskola ügyeit atyai jósággal gondozó elnökét lelkes óvácziókban részesítette.

A tandijakon felül mutatkozó évi hiány, mely (beleértve a bold. *Podhrágyi Popper* Lipót báró és *Szitányi* Bernát országgyűlési képviselő által tett 600 frt és illetőleg 300 frtnyi iskolai alapítványok kamatjain felül) 400—800 frt között variált, a hitközség pénztárából fedezte, mely hiány csak az által nyert némi fedezetet, hogy az orsz. izr. alapból két ízben 300, illetve 200 frt segélyben részesült.

A múlt 1894/5. tanév végén *Grün* Joachim 78 éves tanító, ki a héber szakmát tanította, kilépett az iskolából, és minthogy az orsz. tanítói nyugdíjalapból való segély iránt igényt nem támaszthatott, a hitközség 300 frt évi nyugdíjat szavazott meg neki. Az állás újból be nem töltetett, miután az utolsó években egyrészt a környéken nevelőnők alkalmaztatván, másrészt a IV. és V. osztályból (VI. osztály már régen nincs) a középiskolába való korai átlépések által a tanulók száma egész 60-ra apadt.

Miután eddig két nem magyar ajku tanító működött az iskolában, a szaktanítás nem volt elkerülhető és az előadás csak részben történhetett magyar nyelven. Mindazonáltal az V. oszt.-ból kilépő tanulók valamennyien beszéltek magyarul. A folyó tanévben az összevont III., IV. és V. osztályban a tanítás nyelve már kizárólag magyar. Ez évben az ismétlők tanítása is rendszeresített, e munkáért *Szőgyi* tanító külön díjaztatik.

Jelenleg *Rosenzweig* Ignác tanító, ki már 65. életévét betöltötte, készül nyugdíjba menni, kinek a hitközség ez alkalomból élethossziglan 50 frt évi segélyt szavazott meg. A jövő tanév kezdetével két magyar tanító lesz az iskolánkban, a mikor a héber szakmák tanítása a körülményekhez képest újból rendezés alá kerül.

A körmendi izraelita népiskola monográfiája.

Irta és összeállította

Wurmfeld Ignác

tanító és hkjegyző.

Körmend város hazánk és Vasvármegye nyugati határán, a Rába balpartján, a termékeny Rábavölgyben fekszik. Lakosainak száma mintegy 6000, mely a r. kath., á. ev., ev. ref. és zsidó hitfelekezetekre oszlik. A város egyik legfőbb disze a dicső *Batthyány hercegi család várkastélya* és angol kertje. Ritkán látni egy városkát, mely ily szépen és tervszerűen volna építve, a hol a négyszögletes és magas házak által körülvelt piacról mint központból sugárként terjednek szét az utcák — és még ritkábban egy helyet, a hol a különböző felekezetek oly szép egyetértésben élnének, mint itt. A város örökös ura, évszázadok óta a tettekben dús *Batthyány hercegi család*, a ki nemcsak a helybeli r. kath. egyház kegyura, hanem a helybeli zsidóknak is mindenkoron jóltevője és pártfogója volt.

Ezeknek tulajdonítható azért, hogy a helybeli zsidók elődei — egyrészt a keresztény társadalom loyaltására, másrészt a várurának kegyességére és nemesszivűségére támaszkodva — már a legrégibb időben itt letelepedtek. Régebb korból nem állnak ugyan semmiféle adatok rendelkezésünkre, de a mint az a helytartó-tanácsnak a Chevra-Kadischea által 1852-ben bemutatott alapszabályokból kitűnik, már 1707-ben itt temetkezési egylet állott fenn; ebből aztán határozottan következtethető, hogy a hitközségi élet még régebb keletű lehet. Mióta pepig Josua ben Gamla kiadta a jelszót, hogy minden városban tanítók alkalmaztassanak, a végből, hogy a 6—7 éves gyermekeket tanítsák, azóta a zsidók szent kötelességüknek tartották, hogy a zsenge nemzedék szellemi kiképzéséről gondoskodjanak. Nagyon természetes azért, hogy mindenütt, a hol hitközség keletkezett, ott az ifjúság neveléséről is gondoskodva lett. Így keletkeztek azután a zsidó iskolák. Ezen iskolákban, mint min-

denült, úgy nálunk is csak az egyes családok gyermekei tanultak együtt és így némely községben több ilyen iskola is állott fenn, a melyekben a héber tárgyakon kívül még az írást és olvasást is tanították. Később azonban és különösen, a midőn a szabad ideák mindinkább tért hódítottak és a midőn a zsidó emberi jogait is elismerni kezdték, a zsidó iskolák viszonyai is teljesen megváltoztak. A zsidó iskolák tantervébe felvétellett most már a nemzeti nyelv és történelem és nagy buzgalommal terjesztették a nemzeti szellemet, hogy az évszázadokon át ghettora kárhoztatott nép azon nemzettel, a melynek vendégszeretét élvezte, teljesen egybeolvadjon, összeforrjon. Így volt ez nálunk és szerteszét a nagy hazában. És így jöttek létre az ujabbkori zsidó iskolák, a melyek egyrészt az általános ismeretek, valamint a magyar nyelv és szellem terjesztése által az egész országban missziót teljesítenek.

A körmendi izraelita iskolaház helye 1852-ben kizárólag iskolai célra *Batthyány* Fülöp herczegtől 3500 pfrtért vásároltatott meg, mely vételár részint adakozás, részint a hitközségi tagokra kivetett iskola-építkezési költség czimén gyűjtetett össze. Az épület 1858-ban teljesen elkészülvén és 1860-ban, május 1-én, *Batthyány* Fülöp herczeg nevenapján, nagy ünnepélyességgel nyitattott meg. Az intézet három osztályába mindjárt kezdetben 108 tanuló iratkozott be. Első előjárói, kik annak létesítése körül is kiváló érdemeket szereztek, voltak: *Rechniczner* Ignác elnök, dr. *Engl*, *Schönmann* Frigyes, *Wiener* Mór és *Preszburger* Sándor; rabbija: *Bodanszky* Izsák és első tanítói: *Josephi* V., *Trestner* A. és *Kaun* Siegfried. Az iskola első idejéből összesen egy osztrák-magyar, egy palesztinai, egy planiglobiai térkép és néhány német fali olvasótábla maradt fenn. Tanították pedig e korban a német írást, olvasást, német nyelvtant, földrajzot és számtant; a héber tárgyakból a bibliát és a prófétákat német nyelven. Vizsgák évenként kétszer tartattak, még pedig tavasszal és ősszel, mindig az ünnepek előtt; a vakációk a husvéti és őszi ünnepek alatt, heti szünnapok pedig kedden és pénteken délután tartattak meg. A tanítást illetőleg, kezdetben az osztályrendszer volt meghonosítva, de később a magyar nyelv meghonosítása czéljából, minthogy akkor még minden tanító a magyar nyelvet nem értette, a szakrendszer hozatott be.¹⁾

Ujabban az iskola életében annyiban történt változás, a mennyiben 1878 óta egy női kézimunka osztálylyal kibővitetett, a mely-

¹⁾ Jelenleg az osztályrendszer szerint tanítanak.

ben egy tanítónő a kézimunkán kívül a serdültebb lányokat a rendes iskolai tárgyakból is oktatja.

Az iskolát az 1894/95. tanévben 143 tanuló látogatta, melynek mintegy 20%-a keresztény vallású volt. A tandíj maximuma 24 frt, a minimuma pedig 7 frt 80 krban volt megállapítva. A tanulóknak mintegy 10%-a tandíjmentességben részesült. Az iskola jelenleg hat osztályú, a melyben fiúk és lányok együttes heti 28 órai, az állam által előírt tanterv szerinti oktatásban részesülnek és kizárólag a tandíjból tartatik fenn.

Az iskola vagyona áll: az iskolahelyiségből, a hozzá tartozó udvarból, mégis a polgári község által iskolai célra ajándékozott három hold szántóföldből és végre *Preszbürger* Lipót emlékére fia, *Preszbürger* Sándor által 1866-ban tett 200 frtos alapítványból, melynek kamatai az alapítói levél értelmében szegény tanulók iskoláztatására fordíttatik. Végre még megemlítendő itt a létesítendő Ferencz József alapítvány, melyet a jelenlegi tanítók *Grünbaum* Béla hitközségi és iskolaszéki elnök páratlan ügybuzgósága és szeretetteljes támogatása mellett takarítgatnak össze a végből, hogy azt, a midőn az 1000 frtot eléri, rendeltetésének átadják, t. i., hogy annak kamataiból szegény, de szorgalmas középiskolába járó tanulók segélyeztessenek. Az 1891. év óta e célra gyűjtött tőke jelenleg 540 frtot tesz ki, mely gyümölcsözés végett a helybeli általános takarékpénztárban van elhelyezve. A hitközség és iskolaszék elnöke: *Grünbaum* Béla. Az iskolaszéki tagok: dr. *Gergő* Samu m. kir. honvéd törzsorvos, *Kannders* Károly, *Pick* Ignác, *Frim* Jónás és *Rechnicz*er Ödön, továbbá *Erlich* Miksa rabbi és *Kohn* Jónás tanító mint a tanítók kiküldöttje.

A tanítók: *Blau* Samu (működik 1876 óta), *Kohn* Jónás (működik 1883 óta), *Wurmfeld* Ignác (működik 1870 óta) és *Fritz* Nella (működik 1895. év szept. 1-je óta. Az igazgatói tisztet *Ehrlich* Miksa rabbi gyakorolja, akiről ezuttal meg kell említeni, hogy a tanügy lelkes pártfogója és különösen azt is, hogy a magyarosítás körül nagy érdemeket szerzett, amennyiben a lelkes és hazafias tanítókon kívül ő különösen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar nyelv és szellem a zsidó körökben minél tágasb tért hódítson és ezt, daczára, hogy nem is magyar ajku — saját példája által buzdítva — fényesen el is érte. És így hitközségünk, mely ezelőtt 20 évvel még német volt, teljesen megmagyarosodott, úgy hogy a német nyelv tanítása iskolánkban ma épp oly nehézséget okoz, mint bármely más idegen nyelv. A tanítók hivatásukon kívül még egyéb szolgálatokat is tesznek. Így *Kohn* tanító, az iskolaszék

jegyzője, az ifj. kör könyvtárnoka és az emberbaráti egyesület ellenőre; *Wurmfeld* Ignác pedig a hitközség, az emberbaráti egyesület, a Chevra-Kadisha és a nőegyesület jegyzője, az iskola és az ifj. kör pénztárosa. A mi irodalmi tevékenységüket illeti: *Blau* Samu *Bolla* néven, mint tárczairó érdemel említést; tárczái közül ismeretebb a „Téli halászat“ az „Egyetértés“ rovatában, továbbá *Wurmfeld* Ig. pedig pedagógiai tárgyú értekezéseket írt, a melyek közül nevezetesebb a vas megyei tanítótestület által 1883-ban öt arannyal díjazott pályaműve stb.

A férfi-tanítók fizetése jelenleg 350 forint és 50 forint lakbér; a tanítónőé pedig 400 forint. A tanítók anyanyelve a magyar; szerény érdemeikről 1889-ben igen hízogató módon adott kifejezést Vas megye akkori tanfelügyelője, nagys. *Rill* József ur, a megye közigazgatási bizottságában, mi átiratilag a hitközséggel és tanítótestülettel is közöltetett.

Nevezetesebb férfaink közül, a kik a helybeli iskolát látogatták, voltak: *Josephi* Rafael, híres zeneszerző; dr. *Geber* Ede egyetemi tanár Kolozsvárott († 1891.) és *Frim* Jakab, a hülyék intézetének kiváló igazgatója és mások.

Az iskola jótéoi voltak: *Preszburger* Sándor, *Wiener* Mórné, *Rosenbaum* Zsigmond, *Kannders* Károly és dr. *Gergő* Samu¹⁾. Különös hálával és elismeréssel kell e helyütt adóznunk *Grünbaum* Béla hitk. elnöknek, a ki a zsidó közügyek és különösen iskolánk felvirágoztatása érdekében kifejtett tevékenysége által magának maradandó nevet szerzett. Az összes reformintézmények, a melyek ugy a községben, mint az iskolában ujabban szükségessé váltak, mind az ő nevéhez vannak fűződve és azért méltán ráillik, amit *Schiller* oly szépen mond: a ki saját korában a jobbaknak eleget tett, az élt minden kornak.

A hitközség 150 tagot számlál. Ezen tagok viselik a hitközség istentiszteleti, jótékonyági és nevelészeti intézmények terheit, a melyek évenként mintegy 8000 forintnyi költségvetésnek felelnek meg. Az iskola évi kiadása 2500 forintot tesz ki, mely eddig nagyrészt a tandíjakból fedeztetett.

Ezzel — azt hiszem — rövid, de hü képét vázoltam iskolánknak; bemutattam az egyes tényezőknek a népnevelés érdekében kifejtett ügybuzgalmát, a mely fényesen igazolja azt, hogy egyesült erővel, még szerény viszonyok között is, hasznára lehetünk a társadalomnak. Tartsunk azért össze, tömörülünk és a haza fényre derül!

¹⁾ Dr. Gergő S. az iskola szépitése, az iskolaudvar befásítása és Rosenbaum Zsigmond a tanítói állás és tekintély emelése körül szereztek érdemet.

A szempezi VI. oszt. egyesületi iskola monográfiája.

Szerkesztette

Klein Gyula.

Ha Szempezen egyáltalában iskoláról akarunk beszélni, különbséget kell tennünk hitközség és iskolaföntartóság közt. Szempez azon hitközségek egyike, melyek fölött az idők viharai és okozta változásai minden nyom nélkül tűntek el; azon hitközségek egyike, melyeket sem vallási, sem társadalmi szózat, legyen az bár mily követelő, nem birt ridegségéből fölrázni; azon hitközségek egyike, kik az iskolát még most is „szükséges rossz” tekintik s kik az 1868. 38. t.-cikket (ezen) kulturális fejlődésünk, nemzeti megizmosodásunk és szellemi prosperálásunk ezen alapkövét, a tanítói uralom megalapításának tekintik és benne a hitközségeknek a tanítóval szemben gyakorolt autokrátiának lerombolását fájlalják.

Szempez már a negyvenes években hitközséget képezett. Ugy mint másutt, itt is 2—3 zugiskola (chéder) is volt egyszerre; a vagyonos, közepes és szegényebb osztály mind külön tartottak tanítót. 1848 után egy *Eisler* nevezetű tanító működött itten 1851-ig, midőn ezt *Fischer* váltotta fel. Utóbbi már modernebb képzettségű lehetett, mert a reáliákat is felvette a tantárgyak közzé, anyakönyvet vezetett és a tanítási időt is heti 36 órában szabta meg. 1858 körül 2, sőt 3 iskola is volt. Az itt működő tanítók egymás ellen agitáltak. Egyik jött, a másik ment, maradandóbb nyomot egyik sem hagyott maga után. A tanítási nyelv mindig a német volt, a magyar nyelv szóba sem jött. Ez így tartott 1873-ig. Részben ezen magukat tanítóknak nevezett kétes existenciák magaviselete és modora is eltompította a hitközségnek amugy is csekély rokonszenvét tanító és iskola iránt, részben ezek tették a véglegesítési törvény legnagyobb ellenségévé.

1873-ban hitsorsosaink sok utánjárására megnyílt a községi iskola. Most a zsidógyermeknek képezték ezen iskola legnagyobb kontingensét. 60—70 izr. gyermek látogatta, mert a kath. hivek rossz

szemmel nézték a közösséget. Az izr. családok most már csak a vallástanításról gondoskodtak. Meg is szállták vallástanítók a közösséget. Bocherek, sakterek és pályát tévesztett egyének megannyi forrásává lettek az Isten szt. igéjének. S habár a községi iskola nem elégítette és nem is elégithette ki az izr. igényeit, mert a vallástannal csak este foglalkozhattak, továbbá Pozsony és Bécs közelsége miatt a német nyelvet nem nélkülözhatték, de mégis nagy érdemeket szerzett magának ezen intézet az által, hogy gyermekeinket bevezette a magyar nyelv szent csarnokába.

1880-ban *Bonyhádi* Miksa nagy-magyarai tanító jött Szempezure s szerzett magának engedélyt, hogy egy magániskolat nyithasson. Ez volt az első izr. iskola, mely törvényes alappal birt. *Bonyhádi* bárha mint pozsonyi születésű, a német iskolából került ki, mégis fölismerte s megértette magasztos misszióját s habár tullépte már az élet delét, vas szorgalommal kezdett tanulni magyarul s fáradozása sikerült, ir és beszél magyarul, azzal a pedantriával, mely egész tanítói ténykedését jellemzi.

S habár *Bonyhádinak* koncezzsziója volt, még sem egyesíthette az összes izr. gyermekeket iskolájába, hanem el kellett tűrnie, hogy mellette 1—2 zugiskola is kontárkodjék az ő kárára és az ifjuság nagy hátrányára. Ezen állapotok megszüntetését czélozták dr. *Werthner* Mór és *Kammer* Gusztáv urak, midőn 1885-ben *Bonyhádi* iskoláját egyesületi iskolává változtatták át. Dr. *Werthner*, ki jelenleg járásorvos Muzslán, szerzett magának érdemeket az alapszabályok szerkesztése és az iskola berendezése körül. Kár, hogy ezen kitűnő műveltségű férfiú nem fordított nagyobb gondot az alapszabályok világosabb megfogalmazására. Ő volt az iskolaszék első elnöke, de csak néhány hónapig viselte ezen tisztséget, melyet *Kammer* Gusztáv urnak adott át, ki két évig elnökösködött az iskola nagy előnyére. Utána *Willner* Ármin ur választatott meg elnöknek.

Bonyhádi felfüggesztette engedélyét és az egyesület szolgálatába állott. Az iskola két tanteremmel és két tanítóval nyílt meg. A második tanító *Bauer* M. L. volt, ki két évig működött ezen iskolánál. 1886-ban ezen tanítói állást *Berger* Mór foglalta el. *Berger* Nagy-Szombaton végezte a képezdét, fiatal hévvel és buzgalommal kezdte meg pályafutását, ő már a magyar iskola növendéke volt s a szempezi fiatalság megmagyarosításában tevékeny részt vett. Jelenleg a váci ort. hitk. tanítója.

Willner Ármin ur elnökségével egész új korszak nyílik iskolánk történetében. Ámbár ő idegen ajku vidék szülöttje és zengzetes honi nyelvünket nem ismeri, testestől-lelkestől azon fáradozott, hogy

iskolánk minden ízében magyar legyen. Az évi és heti szünet pontos betartása, a tornatanítás s egyáltalában, hogy iskolánk a nyilvánosság előtt rendes tanintézetnek lett elismerve, az ő elvitáztatatlan érdeme. Sok személyes megtámadásnak tette ki magát s az iskola érdekeit személyes tekintetek rovására is megóvta. Kár, hogy ezen férfiú, kit méltán mondhatunk modern iskolánk megalapítójának, tulbuzgólkodás következtében, a mennyiben t. i. a tanítók jogaiba való beavatkozása által közte és ezek közt surlódások támadtak, 1893-ban, több mint 10 évi működése után, lemondott tisztségéről. Azon emelő tudattal távozhattott állásától, hogy nehéz időkben, szomorú körülmények közt s nagy küzdelmek árán védhette meg az iskolát a feloszlással fenyegető állapotokkal szemben s rendezett viszonyokat teremtett. Nem volna méltányos *Fürst* Jakab urat említés nélkül hagyni, ki mint buzgó iskolabarát vett részt *Willner* jó- és balsorsában és csak akkor hagyta oda a csatatért, midőn generalisa távozott.

1889-ben *Klein* Gyula választatott meg *Berger* helyébe. *Klein* Gyula Kolozsvárt az áll. tanítók. végeztén, Brassóban is működött. Ő már a legujabb tanítógenerációhoz tartozik. Működésének első éveiben a tanítók jogainak és tekintélyének helyreállítása s megszilárdítása körül fáradozott, s daczára ezen örökös harcoknak, alatta érte el az iskola fejlődésének legmagasabb fokát. Az ő buzgalmának köszönhető a női kézimunka tanításának szervezése, ő kezdte a bibliai történetet és vallástant magyarul tanítani, az ő kezdeményezése volt a tornatanítás, ő szüntette be azon sajnos és lealázó állapotot, hogy a tanítók évről-évre lettek szerződötve s hogy a tanító tagja az iskolaszéknek, az is fáradozásának gyümölcse. De minden buzgólkodás és iparkodást felülmúló erő rejlik a kartársi szeretet, egyetértés és egy közös cél felé való törekvésben. És ezen tényezők egyike sem hiányzott az ezen iskolánál működő tanítókbán, mely nélkül semmi sem lett volna elérhető. 1894-ben *Bonyhádi* és *Klein* tanítók kezdeményezése folytán kimondta az iskolaszék a III. tanítói állás szervezését s megválasztatott *Spiegler* Rebeka k. a., ki Szabadkán végzett és az I.—II. oszt. önálló vezetése mellett tanítja a női kézimunkát és a rajzot és kitűnő szakképzettségével nagyban emelte iskolánk disztét és jó hírnevét.

1893-ban jelenlegi elnökünk, *Pápa* Lipót ur, vette át az iskolaszéki elnöki tiszttet. Ő már rendezett állapotokat talált, csak a kijelölt uton kell haladnunk, hogy céljt érjünk. *Pápa* elnöksége alatt béke és megalégedés uralkodik tanítók és iskolaföntartók közt. Iskolánk történetének legdicsőbb mozzanata, midőn nagys. *Róth* József kir.

tan. ez idő szerint Pozsonyvármegye nyug. tanfelügyelője az 1893. év január havában Pozsonyban tartott megyei köz. gyűlésen iskolánkról mint a megye területén levő kitűnő iskolák egyikéről tett jelentést. Ugyan ily értelemben nyilatkozott iskolánkról jelenlegi tanfelügyelőnk, nagys. *Plachy* Bertalan kir. tan. tanfelügyelő ur, midőn 1895-ben iskolánkat meglátogatta.

Iskolánk IV osztályu vegyes iskola. 3 tanteremmel és 3 tanítóval. Tanítási nyelve: magyar, berendezése teljesen megfelelő. Vannak tornaszerei és fedetlen tornahelyisége. Az iskolaszék tagjai: *Pápa* Lipót elnök, tisztelendő *Breznitz* Izsák főrabbi, *Kammer* Gusztáv, *Messinger* Mihály, *Steckel* Mór, *Menczer* Bernát, *Menczer* Mór, id. *Kammer* Adolf, *Ehrenfeld* Samu és *Klein* Gyula, ez utóbbi a tanítók képviselőjében. A tanítói kar tagjai: *Bonyhádi* Miksa, *Klein* Gyula és *Spiegler* Rebeka, kik szakrendszer szerint végzik a tanítást. Az iskola bérházban van és költségvetése évi 1800—1900 frtra rug, melynek nagyobb része tandíjból, csekély része hitk. szubvencióból folyik be. A tankötelesek száma 100—105 közt ingadozik.

Midőn még dr. *Langfelder* Adolf orvos urnak köszönetet mondunk, ki az iskola főnnállása óta figyelemmel kíséri ennek és tanítóinak egészségi állapotát és dijtalanul nyújt orvosi (kezelést) segélyt minden időben, arra kérjük a Mindenhatót, ki bennünket nagy kegyelmében eddig is segített: fordítsa hitk. előljáróink szívét iskolánk felé, hogy felismervén ennek magasztos hivatását, ezt támogatni megerősíteni s tanítóit mint a nemzet és felekezet napszamosait, megbecsülni nemes kötelességüknek ismerjék.

A berettyó ujfalusi iskola monográfiája.

Irta

Biedermann Adolf

igazgató-tanító.

„Mondottam ember, küzdve küzdj és
bizva bizzál!” Madách.

Iskolánk alapításának idejéről biztos adataink nincsenek, miután hitközségünk irattárában sem jegyzőkönyvek, sem egyéb okmányok nem találhatók, melyek az iskola multjára vonatkoznának. Biztonsággal csak annyit állapíthatunk meg, hogy elemi népiskolánk 20 év óta van a jelenlegi épületben elhelyezve, mely azelőtt magánház volt.

Emberemlékezet óta fiuk és leányok mindig vegyes oktatásban részesültek, de minthogy sem felvételi, sem mulasztási naplók, sem osztálykönyvek, órarendek fenn nem maradtak, nem tudhatni, hány növendék volt egy-egy évben, mely tantárgyakat és mily terjedelemben tanították, csak annyi bizonyos, hogy a bibliát jargonra fordították.

A régi tanítóknak csak nevük maradt fenn; *Spitzer, Stein, Steinschreiber, Gottlieb* tanítók, egymást felváltva működtek a helybeli iskolánál, kiket 1888—89-iki években gyors egymásutánban követtek: *Kulinyi Mór, Boczán Laura, Kaufmann Vanda, Kellner C. H. és Manheim Joachim*; utóbbi hittanító volt.

Az iskola 1885—90-ig hol magán-, hol társulati jeleggel birt, de mindig hat osztályu intézet szervezetével birt.

1890-től mostanig.

1890-nel új fordulat áll be iskolánk történetében, mely ezen intézmény arany korszakát jelenthette volna, ha később a hitközségben beállott szakadás meg nem akasztja fejlődésében. Fent

jelzett évben u. i. kimondta az akkori iskolaszék, hogy egyetlen régi tanítót sem hagy meg állásában, hanem egész új tanítói kart szervez. Ezt a határozatot azzal indokolta, hogy az iskola társulati jelleggel bírván, a hitközség annak tanítóival szemben minden kötelezettségen kívül áll, 3 okleveles és egy hittanítót választottak; a 3 okleveles közül két férfit és egy nőt. A helyi viszonyokhoz mérten legezelszerűbbnek találtatott, hogy az egyik tanító az I. és III., a második a II. és IV., a nőtanító pedig az V. és VI. osztályokat tanította. A hitközség aegise alatt az iskola azonban a szervezés után is társulati maradt, melynek jóváhagyott alapszabályai nem voltak, minek következtében az új tantestület alig taníthatott néhány hónapig, mert a m. kormány az iskolát bezáratta és elrendelte, hogy a hitközség mint olyan létesítsen iskolát. Az iskola április havától meg sem nyílt 1891 szeptember 1-ig, de ekkor már csak egy okleveles és egy hittanítóval, kik óránként felváltva tanítottak 120 növendéket 6 osztályban. Jellemző, hogy a hitközségi elnök nem akarta az iskolát ivóvízzel elláttatni, a gyermekek tehát üvegekben hoztak maguknak ivóvizet. Volt is üveg-cserép meg véres kéz quantum satis! Ez év (91) vége féle új hitközségi elnököt választottak. Rövid idő múlva egy tanítónő is nyert alkalmaztatást, ki az I. és II. osztályokat vette át és megkezdte a kézimunkatanítást is. Minthogy ez idő szerint csak egy hittanítója volt az iskolának, a közönség még egy hittanítót kezdett követelni. Ez 1892-ben történt. A hitközség előjárósága ez óhajnak meg akarván felelni, ezen állás szervezési költségeire, valamint az iskola és egyéb építkezések céljaira új adókimvetést eszközölt. Csakhogy a hitközség gazdag és jómódu tagjai a nagyobb adót fizetni nem akarván, a hitközség kebeléből kiváltak. E sajnos körülmény daczára 1892 február hóban egy második hittanítót is választottak, ki az I. és II. osztályokban a héber és a német tantárgyakat tanította.

Ugyanekkor új iskolaszék került az iskola élére, melynek elnöke *Kepes Albert* ur, az egyetlen a hitközségben, ki a tanügyhöz ért, de jó akarata megtörik a többiek indolenciáján.

1893 szeptember 1-én a csak imént választott második hittanító eltávozott s így ismét csak három tanerő működött iskolánknál: egy nő, ki az I. és II. osztályt vezette, tanítva a héber olvasást is, de már kézimunkát nem; biblia-fordítást a II. osztály pedig azért nem tanult, mert az egy hittanítónak kötelességévé tétetett, hogy rásit is tanítson és hogy kéthetenként a rabbihoz menjen növendékeivel vizsgára a III., IV., V. és VI. osztályokkal s így nem ért rá az alsó osztályokkal is foglalkozni.

Most pedig a szülők a kézimunka-tanítást kezdték követelni. Az iskolaszéki elnök tehát elrendelte, hogy az 1895/6, tehát a folyó tanévben a nőtanító vezesse a felsőbb osztályokat, a férfi pedig az alsókat a héberrel együtt; a III. osztályt azonban meg kellett osztani az alsó osztályok népessége miatt.

A jelenlegi viszonyok tehát ezek:

Van egy férfi-tanító, egy nőtanító és egy hittanító; a férfi tanítja az I., II. osztályokat és a III. osztály felét; utóbbiban csak a hittant nem; a nő vezeti felét a III. osztálynak és a IV., V., VI. osztályokat és az összes osztályokban a kézimunkát; a hittanító a III., IV., V. és VI.-ban a hittant.

Az iskola tannyelve a magyar, csak a bibliát fordítják németre. Éneket és rajzot nem tanítanak, mert ezekre nem futja ki az idő.

Az iskola felszerelése.

Négy év óta iskolánk már némi tanszerekkel is bir, van neki u. i. héber és magyar fali olvasótáblája, van számológépe, Magyarország-, valamint az Osztrák-Magyar monarchia térképe, métermérték gyűjteménye, vannak természetrajzi és természettani ábrái; de sem ifjusági, sem tanítói könyvtára nincs. A szegény gyermekeket a hitközség látja el a szükséges tankönyvekkel; ruhát és lábbelit pedig a nőegylettől kapnak.

A tanfelügyelő ritkán látogatja az iskolát. Van a hitközség kebelében egy talmud-thóra iskola is, melyet egyesek adományaiból tartanak fenn; ezt néhány helybeli és néhány idegen gyermek látogatja, de az elemi népiskolával semmi összefüggésben nincsen.

A világi tantárgyakban a miniszteri tantervet követjük; a német nyelvet és a héber tárgyakat önálló tanterv szerint tanítjuk. Ezen önálló tantervnek fővezérelve: lehetőleg minél többet!

Az iskolába 131 gyermek jár, kik közül 12 idegen; az utóbbi években mindig 120—130 között váltakozott a létszám.

A havi tandíj 50 kr., 75 kr., 1 frt és 1 frt 50 kr. Teljes tandíj-mentesség nincs, mert 1 frtot a legszegényebbnek is fizetnie kell egy évi tandíj ezimen.

Az iskolának külön vagyona vagy alapítványa nincs; évi kiadása 1400—1450 frt, mi a tandíjából és az 5% iskolai adóból folyik be. Az iskola eddig semminemű segélyben nem részesül.

Az iskola udvara befásítva nincsen. A felszerelés hozzávetőleges becsértéke 200—225 frt.

Az iskola előljárói ; a tanítók.

A hitközség elnöke: *Divisi* Bernát; iskolaszéki elnök: *Kepes* Albert.

Tanítók: *Weisz* József hitoktató, *Reich* Gizella tanítónő és *Biedermann* Adolf igazgató-tanító, kiknek anyanyelve a magyar.

A hittanító fizetése 430 frt lakás nélkül; a tanítónő fizetése 360 frt lakás nélkül; az igazgató-tanító fizetése 500 frt és lakás; az igazgató-tanító eddig a főrabbinak az anyakönyvvezetésnél segédkezett.

A heti tanórák száma 30.

A hitközségi tagok száma 120. Kiválóbb tanítók voltak helyben: *Spitzer* és *Steinschreiber*.

A dunapentelei izr. iskola története.

Irta

Kramer Simon

tanító.

A mult század közepén egy állítólag Simándról (Aradm.) származó proselyta telepedett le e dunamenti faluban. Testvérbátyja magas rangot viselt a kath. egyházban s ennek üldözése elől menekült. Szájhagyomány szerint, mely mellett a sírköfelirat is tanuskodik, ez volt helyben az első zsidó lakos s meghalt 'ת"רס"ו 5546 = 1786-ban.

E proselyta utódai képezik a hitközség tagjainak zömét.

E körülménynek tudandó be a hitközségi intézményekben uralkodó konzervativizmus, mely a tanügyben is érvényesül.

A 19. század első felében alig 15—20 család lakott itt. Templomot 1836-ban építettek és a Chewra Kadischa 1833-ban alakult, de zsidó felekezeti iskola nem volt, hanem egyes családok tartottak nevelőket, kik főképen hébert tanítottak. A családok nyelve ez időben magyar volt, de e nevelők német származásuk lévén, germanizáltak.

Az első iskolai kimutatás, mely a cs. k. helytartóság 1855. évi február hó 2-án kelt rendelete értelmében főtisztelendő Zalay Ferencz tanfelügyelő urnak benyújtott, így hangzik:

„Ausweis über die isr. Schule zu Dunapentele.“

„Dieselbe hat keine eigene zweckmässige Lokalität. Sie befindet sich des Winters in einem gemietheten Hause und im Sommer in einer Abtheilung der Synagoge, sie ist übrigens mit den nöthigen Schulrequisiten versehen als: Bänke, Tische Tafeln u. s. w. Der Lehrer Simon Kohn ist 55 Jahre alt seine Dienstjahre unbekannt. Lehrmethode elementarisch, ist fleissig und wird mit 200 fl. jährlich besoldet. Unterrichtsgegenstände: Buchstabenkennen, Lesen, Schreiben in hebr., deutscher und ungarischer Sprache. Rechnen, Bibel, Religion. Wöchentliche Stundenzahl 33.

Abtheilungen et Schulklassen 2. Unterrichtssprache die

deutsche. Schülerzahl und der schulpflichtigen Knaben und Mädchen 18. Schulbesuch regelmässig. Schulbücher bestehen aus Nahmenbüchlein, Lesebüchern und Bibel versehen mit dem k. k. Stempel.

Obenbenannter Lehrer hat kein Zeugnis.“

Dunapentele am 18. März 1855.

A tanító fizetéséhez hozzájárult a hitközség 28 tagja hetenkint 2 kr-jával, összesen 56 kr. A többi tandíjból fedezték. Fizetett pedig egy tanuló a szülők vagyoni állása szerint 4—12 krt és egy napi élelmezést.

Ezen kimutatás hiven tükrözi vissza a tanügyi állapotot 1870-ig. Természetes azonban, hogy az akkori szokás szerint félvétenként tanítóváltozás állt be. Ez időbeli tanítók közt találkozzunk egy-egy ismertebb névvel, mint pl. *Ehrentheil* Mór, héber író, *Berndorffer* Jakab intézettulajdonos és tanügyi író, dr. *Selenyi* Adolf adonyi uradalmi orvos.

Nevezetes az 1860—66-iki időköz, melyben *Fantl* Lipót okl. tanító itt működött. A tananyag és tannyelv ugyan nem változott, az iskolahelyiség sem javult, a felszerelés ugyancsak hiányos, de a fizetése 450 frt.

Ezen terhet akkoriban 27 tag viselte. A m. kir. helytartósághoz 1864-ben benyújtott kérvény szerint: „bettelarme Leute, ziemlich reich a schulpflichtigen Kindern“.

A kérelmükkel azonban elutasítottak azon indokolással, „hogy az orsz. izr. iskolaalap rendeltetése iránti legfelsőbb elhatározás egész terjedelmében foganatosítva nincs s addig nem tudható, vajjon ezen alapnál fog-e oly felesleg mutatkozni, hogy abból az egyes iskolákat segélylyel ellátni lehessen.“

Ez időből fenmaradtak régi szemléltető képek, a mi arra enged következtetni, hogy *Fantl* beszéd- és értelemgyakorlatot is tanított, de mint minden más tantárgyat német nyelven, habár a növények ezt a nyelvet alig értették.

Hittant és földrajzot német tankönyvekből diktált.

A héber tananyag Mózes öt könyve volt.

Bizonyítványokat a tanulók nem kaptak. A kik középiskolába átlépni akartak, Fehérvárott tették le a vizsgát.

Fantl távozása után a régi zürzavaros állapot állt be, mert a hitközség tanítót nem fogadott, a gazdagabbak pedig nevelőt tartottak. A szegényebb lakosokat nagy öröm szállotta meg, midőn 1870-ben a helybeli róm. kath. iskola községivé alakult és a tanítás számukra is lehetővé tétetett. Igazgató-tanítónak a helybeli származású *Bruck* Ferencz lett megválasztva — zsidók iránti tekin-

tetből — és ez a hitközségtől nyert évi 120 frt külön díjazásért a hittant is tanította.

B. volt az első, ki a bibliát magyarra fordította. Működésével mindannak dacára nem voltak megelégedve és már 1872-ben a hitközség külön vallástanítót fogadott.

A hitközség orthodox elemei kapva ez alkalmon, a községi iskola elkerülésével gyermekeiket kizárólag a vallástanító által taníttatták, kik a biblia, héber nyelvtan és Rasi kommentáron kívül német nyelvtant is tanított. Midőn Fejérmegye kir. tanfelügyelője erről értesült, e hittani iskolát bezáratta.

Ez arra birta a hitközség értelmeseit, hogy felekezeti iskolát alapítsanak. 1877 április elején folyamodnak Fejérmegye kir. tanfelügyelőjéhez.

„Kegyeskednék megengedni, hogy a közös iskolából kiválva egy saját költségen fentartandó IV. osztályu iskolát felállithassunk. Indokaink következők: 1. A helybeli közös népiskola alsó osztályaiban a gyermekek létszáma oly nagy, hogy gyermekeink, tanítóink legjobb igyekezete mellett is a kellő oktatásban nem részesülnek. 2. Az országos második nyelv, azaz a német nyelv a községi iskolában alig tárgyalatik, a mi gyermekeinkre nézve, kik földművelőkké nem válnak, hanem iparosokká és kereskedőkké lesznek, igen nagy kárára van. 3. A mi legfőbb: gyermekeink hit- és erkölestani oktatásáról a község nem gondoskodik s így külön hittanítót kell tartanunk, az pedig majdnem annyiba kerül, mint egy nyilvános iskola fentartása. *Deutsch* Jakab A. elnök. *Klein* Jakab, *Gottlieb* Jakab.“

Kolozsvári Miklós, Fejérmegye királyi tanfelügyelője nem nagy bizalommal viseltetett a hitközség iránt, mert 1877. év április 12-én kelt válaszában tudatja vele, hogy „a kir. tanfelügyelőségnek az iskola felállítása ellen észrevétele nem lehet, de ha e (68. és 38. t.-cz.) §-ok nem tartatnának meg, úgy ezen iskola mint zugiskola tekintetvén, miután az már két ízben bezárattott, a megnyitás ellen szigorú eljárás fog foganatosíttatni.“

Volt is foganatja ez intésnek. Az 1877. évi július hó 7-én *Deutsch* Jakab Adolf elnöklete alatt tartott rendkívüli közgyűlésen határozatba ment:

„Minekutána a szükséges iskolai helyiségről gondoskodva van, két tanítói állomás szerveztessék és pedig az első tanítói állomás 500 frt évi fizetéssel, a 2. 200 frt évi fizetéssel és egész ellátással.“

Az iskolahelyiséget pedig képezte egy nádfedelű parasztház, melyben a kántor és metsző lakott s melynek egyik hátsó szobájában a hittant tanították. Ehhez még egy szobát építettek és lett belőle két tanterem. A házat a hetvenes évek elején vette a hitközség 700 frtért, mely összeghez a Chewra Kadisa 200 frttal járult.

Az iskola megnyílt 1877 október elején 40 tanulóval. A tanketelesek egy része azonban még a községi iskolába járt. Weisz Izidor és Steinwurz Ignác voltak az első tanítók. Az első iskolai év nem a legjobb auspiciumok közt folyt le, mert viszály támadt a hitközség és a főtanító közt, melynél fogva Weisz Izidor a tanév végével állásáról lemondott.

Utódja mint igazgató-tanító Fénykövi Jakab volt. Ez bár oklevéllel nem birt, a fejérmegyei tanfelügyelő ajánlotta és azért 24 okleveles pályázó felett győzedelmeskedett. Ő vetette alapját az iskola mostani viszonyainak. A két tanítói állás nagyon megterhelte volt a hitközségi tagokat. Az 5%-os iskolaadónak a hitközségi pénztárba való befizetését a közigazgatási bizottság nem engedélyezte, azon ürügy alatt, hogy „a benyújtott tanterv nem egyezik az 1876. évi szeptember 2-án kiadott miniszteri tantervvel.” Ily körülmények között az iskola rendes felszereléséről nem gondoskodhattak.

Fénykövi alakított egy iskolai olvasóegyletet, melynek célja első sorban az iskola felszerelése, másodsorban könyvtár alapítása volt. Tagnak beállott minden tanuló hetenkinti 1 krnyi fizetéssel. Kültagja is voltak. S már az első évben akkora összeget gyűjtött, hogy az iskolát a legszükségesebb tanszerekkel elláthatta. Ez egylet mai napig is fennáll és van 200 kötetből álló ifjúsági és 50 kötetből álló tanítói könyvtára.

Fénykövi az iskolát 6 osztályúvá tette. Ő tanította a III—VI. osztályt heti 32 órában és Steinwurz Ignác az 1. és 2-ikat heti 31 órában.

A tannyelv természetesen teljesen magyar. A tananyag megfelelő a miniszteri tantervnek. Vajda Ödön (jelenlegi zirczi apát) miniszteri iskolalátogatói minőségben azt írja 1879. évi június 3-án az iskolalátogatási naplóba „az iskolát látogatott karban, a tanulókat értelmes és alaposan vezetett állapotban találtam.” Steinwurz 1879-ben, Fénykövi 1880-ban hagyta el Dunapentelét. Őket követte Kiss Vilmos, ki az 1888. évi január 30-án bekövetkezett haláláig itt működött.

Kiss működése idejében mentette fel Fejérmegye közigi bizottsága — 1880. évi december hó 14-én hozott határozatával — a dunapentelei izr. lakosokat az 5% iskolaadó fizetése alól. A hit-

község az iskola költségeinek fedezésére az adót ugyan nem veti ki külön, de a kultuszadó kivetésénél erre tekintettel van. Kiss néhány évig az összes osztályokat tanította. 1884-ben azonban újra segédtanítót fogadtak, *Kaposvári* Józsefet, ki 1890-ig itt tartózkodott. Kiss a régi alapon tovább haladt, nem ujitott, de működését szép siker koronázta. Falusi községekben, hol a tanterv és tananyag részletesen megállapítva nincsen, minden új tanító egy-egy új systema képviselője. A dunapentelei iskola kimélve lőn ezen próbálkozásoktól. Kiss mint ember is általános rokonszenvenek örvendett és az egész község őt őszintén gyászolta.

1888-ban *Kramer* Simon nyert alkalmazást mint tanító és anyakönyvvezető. A dunapentelei hitközség ugyanis, mely 1885-ig a sárbogárdi rabbisághoz tartozott, az anyakönyvi kerületek beosztása alkalmával anyahitközségnek lett deklarálva és rabbit óhajtott fogadni. A választás két ízben meg is ejtetett. Időközben azonban a pályázó rabbik visszaléptek és miután a pusztai nagybirtokosok is, kik állandóan Budapesten laknak, az anyakönyvi járulékok fizetése alól felmentettek, a kerület nem kívánta többé a rabbiállás betöltését és az anyakönyvvezetői állást a tanítóival egybekapcsolta. 1890—94-ig segédtanítónő is nyert alkalmazást, még pedig 1890—91-ig *Schön* Irma, 1891—94-ig *Láng* Riza.

Miután azonban a tanulók száma évről-évre apadt és *Láng* R. előnyösebb alkalmaztatás folytán Dunapentelét elhagyta, a segéd-tanítói állás beszünttetett.

Az iskola mostani jellege: 6. osztályu osztatlan vegyes elemi népiskola.

1895—6-iki órarend.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	Heti órák összege
Hittan	1/2		1/2		1/2		1 1/2
Héber olvasás	1 1/2			1			2 1/2
Bibliai		2 1/2			2 1/2		5
Irva olvasás	2						2
Beszéd- és értelemgyakorlat ...	1						1
Magyar olvas. és nyelvtan ...		2	1 1/2		2		6 1/2
Német nyelvtan		1 1/2			1 1/2		3
Szám- és mértan	1 1/2	1 1/2	2 1/2		1 1/2		6
Földrajz			1/2		1	1/2	2
Történelmi és alkotm.					1		1
Természetráajz					1		1
Természettan					1/2		1/2
Szépíráás			1				1
Ének			1/2				1/2
Az osztályok heti órái	6 1/2	8	9	10 1/2	12		33 1/2

A tananyag a világi tantárgyakban megfelel a miniszteri tantervnek. Rajz mint csendes foglalkozás szerepel.

A német nyelv *Mendl* Lajos magyar ajkú iskolák számára írt tankönyve alapján tanítatik, még pedig olyformán, hogy a 2. és 3. osztály az első részt, a 4., 5. és 6. osztály a második részt végzi. A főgond a beszédgyakorlatokra fordítatik.

A hittani tananyag. I. oszt. Bibliai történet: Ábrahámig. Áldások.

" " II. " " " József haláláig. "

" " III. Honfoglalásig. Naptár, ünnepek.

" " IV. Jerobeamig. 13 hitcikkely.

" " V—VI. Az ország elpusztulásáig. A zsidók állapota a közép- és ujkorban vázlatban.

A bibliai tananyag Mózes 5 könyve, mely 5 évi cyklusban befejeztetik. Kimarad M. I. 5., 11., 19., 20., 26., 30., 34., 36., 38., 39. fejezet.

M. II. 25—30., 35—40., f. M. III. 1—9., 12—16., 17., 18., 26., 27., M. IV. 1—6., 30—36.

A tankönyvek nagyobbára az Orsz. izr. tanítóegylet kiadványai.

Iskolai hatóság: Kir. tanfelügyelő: gróf *Festetich* Benő
II. tanfelügyelő: *Klement* Ferencz. Községi elnök *Bruck* Simon.

Iskolaszék: *Krausz* Lipót, kereskedő (okleveles tanító) elnök, *Kanitz* József kereskedő, *Krausz* Joachim kereskedő (okleveles tanító), dr. *Strasser* Lipót orvos, *Szekulesz* Mihály kereskedő, *Kramer* Simon tanító, iskolaszéki jegyző. K. egyszersmind a hitközség és a nőegylet jegyzője, működik általában 10, helyben 8 évig.

A mindennapi iskolába járó tanulók száma f. évben 27.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
f. 1.	f. 1.	f. 1.	f. 1.	f. 1.	f. 1.
5.	4.	2.	1.	2.	1.

Az iskolai költség 425 frt, mely következő tételekre oszlik. Tanítói fizetés 350 frt, lakbér a tanítónak 60 frt, iskolatakarítás 15 frt.

A legszükségesebb taneszközök a fentemlitett egylet pénzén vásároltatnak. Az iskola tatarozását szükség esetén a polgári község végezteti. Ugyanez fizeti az iskolafentartót illető tanítói nyugdíjilletéket, napidíjakat ad a tanítónak a megyei tanitógyűlésekre és szolgáltatja a fűtőanyagot.

A tandíj 5—15 frt. Évről-évre a szülők vagyoni állásához mértén kivettetik. Befolyt e czimen a hitközségi pénztárba az 1895. évben 208 frt. Tandíjmentes volt 2 tanuló.

Minthogy a rendes évi budget 1100 frtot tesz, a tandíj egy ötöd részét képezi az összes bevételeknek. A hitközség további jó-

vedelme : Gabella 300 frt. Kisebb jövedelmek 100 frt és kultuszadó 4—500 frt.

A hitközség közalapból soha sem részesült segélyben.

A tagok száma 42 (kultuszadó fizető 33), lélekszám 175.

A folyó évi költségvetés megállapításánál Krausz Lipót iskolaszéki elnök indítványára új iskola építése határoztatott.

A vágújhelyi izrael. népiskola története.

Közli az iskolaszék megbízásából

Frankl Ignác

tanító.

I.

Az iskola alapításától 1851-ig.

A vágújhelyi izr. nép- és polgári leányiskola iskolaszéke örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a hitközség tanintézetei monografiájának megíratása által kifejezést adjon hazafias érzületének feltüntetvén azon eszközöket és módokat, a melyek alkalmazásával a növendékek nemzeti érzületét emelték és öregbítették. Nehéz ugyan a feladat azért, mert a szerzőnek nem állnak rendelkezésére kronologikus adatok, a melyek csak arra szorúlnak, hogy összefüggő kerek egészszé alakíttassanak, hanem mert a hitközség különböző könyveiben csak itt-ott elszórt feljegyzésekkel és jegyzőkönyvekkel találkozunk, a melyeket összehordani és rostálni kellett. Az okmányok nagy halmazából azon irományokat kellett kikutatni, a melyek az említett tárgygyal összefüggésben vannak, a mi pedig nemcsak hogy időveszteséggel járt, sőt megbízhatóságuk is kétséges. Vonatkozik ez főképpen az 1847—51-iki időközre.

Tekintettel tehát az írott feljegyzések teljesen hiányos voltára, az intézet alapítási évről csak igen hiányos adataink vannak. Az iskola alapításának legelső szakáról és működésének első három évről szóló feljegyzések, ugylátszik az 1856. évi ápril havában dühöngött nagy tüzvész alatt pusztultak el.

Adatainkat e szerint csak hallomás után állíthattuk össze azon adatok nyomán, melyeket az iskolai ügyek iránt érdeklődött idősebb egyénektől nyerhettünk. Ezen szóbeli tudósítások azonban nagyon is ellenmondók és ennél fogva csak kevésbé megbízhatók. Ezen tudósítások mellett csupán az iskolai hatóságokhoz intézett jelentések és beadványok, valamint azon értesítések, a melyek részint eredetiben, részint másolatban vannak meg, voltak kutforrások gyanánt felhasználhatók. Rendes feljegyzéseket csak az 1851 óta vezetett

jegyzőkönyvekben találtunk, melyekben az 1855. év utolsó hónapjai óta a főljegyzéke *Weisse Józseftől* erednek, ki mint főrabbi és iskolai igazgató hivatala átvétele után a jegyzőkönyveket sajátkezűleg vezette.

A tisztelt olvasó tájékoztatására megjegyezzük még, hogy ezen monográfia kizárólag a vágújhelyi izr. népiskola történetét tartalmazza, ha azonban itt-ott a hitközség által fentartott nyilvános alreáliskoláról is történik említés, ez abban találja magyarázatát, hogy mindkét tanintézet az évek hosszú során át oly benső összeköttetésben állott, hogy szinte lehetetlen az egyik intézetről beszélni, a nélkül, hogy a másiról említés ne történjék.

A vágújhelyi izr. népiskola története a vágújhelyi izr. hitközség történetével szoros összefüggésben van. A hitközség körében mindinkább terjedő meggyőződés, hogy a képzettség szabadabbá teszen és a tudomány hatalmat biztosít: a serdülő izr. ifjúság számára rendelt tanintézet felállításának a szükségét vonta maga után. Felette szükségesnek tartották a hitközség tagjai arról gondoskodni, hogy minden vágújhelyi gyermek az életben szükségelt ismereteket egy e célú szolgáló intézetben megszerezhesse. Arról kellett tehát gondoskodni, hogy a hitközség minden gyermekének, nemcsak a gazdagoknak és tehetősöknek alkalom nyujtassék az ismeretek azon mértékének elnyerésére, a mely tisztességes állást biztosíthat az életben.

Igy történt, hogy már az 1845-ik évben hitközségünk néhány előkelő tagja, hatósági közbenjárás nélkül, csupán saját kezdeményezéséből egy hitközségi iskolának a megalapítására törekedett, az iskola fentartására nézve hitközségi képviselőtestületi határozatot provokált, melynek nyomán iskolabizottság küldetett ki, hogy a felállítandó intézet szervezésére és vezetésére vonatkozó alapszabályokat kidolgozza. Ezen alapszabályok még mai nap is a hitközség tanintézetei vezetésére nézve mértéket adók. A nyilvános iskoláról szóló határozat, a hitközség akkori egyházi feje, *Strasser Lázár* főrabbi elé terjesztetett jóváhagyás végett, és ezen szigorúan vallásos, a hagyományos zsidó szellemnek hódoló férfiú birt annyi felvilágosodottsággal és képzettséggel, hogy a nyilvános iskola felállítását nem ellenezte, beleegyezését csak a következő feltételekhez kötötte: 1. A rabbitestület egy tagjának helye és szavazata legyen az iskolabizottságban. 2. Minden alkalmazandó tanító köteles vallásos és erkölcsös életéről bizonyítványt felmutatni. 3. A hittan, biblia és hébernyelv az iskolának kötelező tantárgyai legyenek.

Miután az iskola-bizottság ezen feltételeket elfogadta, az iskola felállításának mi sem állotta útját. Mindennek dacára két év mult el, míg az annyira óhajtott intézet megnyílt. Hogy milyen körül-

mények okozták ezen késedelmet, az sem a hitközség könyveiből, sem egyéb irományokból nem világlik ki. A nyilvános iskola alapításán: *Fuchs Ábrahám*, *Fuchs Simon*, *Stern Alex.*, *Popper Adolf*, *Gomperz Mór* és *Krámer Manó*, kik már mindannyian elhaltak, fáradtak, buzgólkodtak serényen. Legyen áldott emlékezetük!

Csak 1847-ben vihette néhány intelligens és általános bizalomnak örvendő férfiú a már 1845. évben elfogadott határozatot keresztül. Az ellenkező véleményen levők heves ellenállása daczára megállapították a kor követelésének megfelelő tanintézetet a serdülő ifjúság számára és biztosították annak fennállását a jövőben. Ezen haladás és a nevelés szolgálatában álló férfiak nevei: *Abeles S.* orvos, *Schlesinger Eliás*, *Gemeyner S.* orvos, *Quittner Jakab*, *Mangold Jezsajás* és a még életben levő és általános tiszteletnek örvendő *Feldmann Benő*, tiszteletbeli járásorvos.

Iskolánk első éve az 1848-iki esztendőre esik, arra az esztendőre, mely a magyar nemzet történetében aranybetűkkel van feljegyezve és egy új dicső korszaknak képezi emlékét. A „forradalom” szomorú és sajnálatos jelenségei közé tartozik az 1848. évi május 1-én Vágújhelyen kitört zendülés is. Lelketlen és gaz izgatók a tudatlan tót parasztnép szabadságmámorát és a tömegnek zsákmány után leskelődő vágyát arra használta fel, hogy a szomszédos falvak népességét a város békés és szorgalmas polgáraitra uszítsák. Így történt, hogy városunk izraelita lakosait, kik nagyobb részét dolgos és tiszteletreméltó kereskedők voltak, a szomszédos falvakból beözönlő, félrevezetett parasztok megtámadták és teljesen kirabolták. A mit a rablók el nem czipelhettek, azt elpusztították úgy, hogy hazánk egyik legnagyobb és legélénkebb izr. hitközsége 24 óra alatt koldusbotra jutott.

Az alig életrekelt tanintézetet ezen szerencsétlen esemény alapján megingatta. Mindannak daczára megbízható forrásból tudjuk, bár írott emlék nem bizonyítja, hogy a váratlanul beállott vihar a fiatal csemetét megkuszálta bár, de nem sodorta el magával gyökereitől. Igaz ugyan, hogy a rendes tanítás a mindenütt uralkodó fejtelten viszonyok következtében egy időre megszakítást szenvedett, de az iskolabizottság tettereje és dicséretes serénykedése folytán már néhány hét múlva ismét rendes mederben folyt az iskola ügye.

II.

Az iskola újjászervezése 1851-ben.

Az 1851. évvel tiszta bepillantást nyerünk iskolaügyeink viszonyaiba. Ebben az évben a hitközség és az iskola előljáróságainak

alább megnevezett tagjai az iskolát újra szervezték. Ugyanekkor arra a meggyőződésre jutottak, hogy az iskola csak úgy állhat fenn és fejlődhetik, ha ezéltudatos törvények szerint vezettetik, a melyeket a tanítótestület és a felügyeletet gyakorló közegek pontosan betartanak. Az iskolának említett alapszabályzata tehát az iskolai ügyek rendezésének alapjául fogadtatott el és a következő nyilatkozattal bővített ki:

„Ezen alapszabályzatot örök időken át pontos betartása czéljából a hitközségi, valamint az iskolai előljárósági tagok aláírták és peesétjükkel ellátták.“

Vágújhely, 1851 augusztus 1-én. *Fuchs* Ábrahám elnök, *Eliás* S., *Grosner* J., *Horovitz* H., *Wertheimer* J. L., *Engelsmann* Adolf dr., az iskolabizottság elnöke, *Sterner* S. L., bizottsági tag.

Ezen alapszabályok az iskola-bizottság tagjainak működéséről, a tanítók jogairól és kötelelességeiről rendelkeznek.

Nem szükséges ezen iskolai szervezetre vonatkozó szabályzatnak egész terjedelemben való közlése, néhány szószerinti részlete elégséges lesz annak kimutatására, mily helyesen fogták fel a serdülő ifjúság javáról gondoskodó férfiak feladatukat és mennyire törekedtek a haladást és népnevelést istápolni és előmozdítani.

A 4. §. elrendeli hogy „A hitközség elnöksége az iskola javára és tekintélyének emelésére az iskola-bizottsági tagok választásánál csak oly személyekre lesz tekintettel, a kik tudományos törekvésük, az iskola iránti hajlamuk, emberbaráti magaviseletük, hivatásuk, kötelelességeiknek szorgos teljesítése és erkölcsös életfolyásuk által a közönség tiszteletét és bizalmát bírják, ezeken felül az ügyek vezetésére képesek és sokoldalú kötelelességük teljesítésében más ügyeik elintézése által akadályozva nincsenek“.

A 12. §. szerint „A bizottság minden tagjának kötelelessége minden gyűlésen a meghatározott időben megjelenni, az iskolát hetenként egyszer meglátogatni, minden félévben a tanítók mindegyikének előadását egy egész órán át meghallgatni és a fő valamint az elővizsgálatokon személyesen jelen lenni. Ha egy bizottsági tag fontos akadály hiányában ezen feladatát nem teljesíthetné, kötelelessége lemondását benyújtani. Az oly iskolai bizottsági tag, ki az iskolát vagy az iskolaelnökség egy tagját, vagy a tanulók egyikét nyilvánosan gáncsolja, az iskolabizottság határozatához képest köteles lemondását beadni“.

Az újjászervezett iskola jótékony hatása fennállásának már első évében általános elismerésben részesült. A hatóság elismerésének első bizonyítékát 1852. év május 29-én adta, midőn ezen kelettel törvényesen fennálló magániskolának ismerte el, egy-

uttal a nyilvános főiskolai jelleg megadását is kilátásba helyezte.

Jelzett 1852-iki évben az iskola tantárgyaiként a következők szerepelnek: hittan, német nyelv, olvasás, írás, számolás, irálytan, földrajz, természettudományok, biblia az eredeti textusban és héber nyelvtan. A tanítás ideje 8—12-ig délelőtt és 2—4-ig délután, fiuk és leányok számára közösen állapítottatott meg. Az iskola hat osztályból áll, még pedig 2 elemi leány- és 4 fiuosztályból. A fiuk száma 244, a leányoké 72 volt. Ezeket hat nyilvánosan vizsgázott tanító vezette. Minden tanítási óra ötven pengő forinttal díjaztatott, sőt azonfelül kapott minden tanító harmincz pengő frtot lakbérpénz fejében. Az iskola fentartására a havi tandíjak szolgáltak. A tanítási járó díj a különböző osztályok szerint változott. Ha a tanítási pénzzel a kiadásokat nem fedezték, a hiányt a hitközség pénztára pótolta. 87 szegény tandíjmentes iskolásgyermeket a szükséges iskolakönyvekkel és ruhaneműekkel a községi pénztár látott el.

Az iskola, fennállásának első éveiben, kemény küzdelmet folytatott a zugiskolák ellen. Ezek a nyilvános intézettől a tanköteles gyermekek jó részét elvonták, mert számos szülő részint korlátoltság, részint vallási skrupulusból a gyermekeket inkább a zugiskolák tudatlan tanítóira, mint a jól szervezett iskolára szerette bízni. Elszántan kellett e zugiskolák ellen küzdeni azért is, mert a tudatlanság és neveltlenség ezen melegágyaiból a nyilvános iskolába átlépő gyermekek elhanyagolt nevelésük, hiányos előismereteik és visszamaradt szellemi fejlődésüknél fogva, a nyilvános iskolát látogató gyermekeket haladásukban gátolták. Egy az akkori kerületi iskolahatósághoz intézett beadványban még 1852/3. tanévben is 9 zugiskolának a fennállása konstatáltatott. Az 1851. és 1855. év között élénk levélváltás folyt az iskola vezetősége és az országos iskolahatóság között, mely a zugiskolákra vonatkozik.

Az említett iskolai jegyzőkönyvekben ennél fogva nagyobb részt oly határozmányok foglaltatnak, melyek ezen makacs baj fennállása ellen követendő eljárást tárgyalják. Hogy a zugiskolák megszűnjenek, tanulóiik közül néhányat, kik időközben a tanítói képesítő-vizsgálatot letették, a főiskolánál alkalmaztak, mások, a kik iskoláik felosztatása következtében kereset nélkül maradtak, az iskolai bizottság ajánlására havi segélyben részesültek a hitközségi pénztárból.

De sem a tanácskozások és határozatok, sem a hatóságok közbenjárása, sem az iskolai előljáróság erélyes fellépése nem birta a bajt egészen eltüntetni. Még az 1855-iki év április 21-én a cs. és kir. szolgabírói hivatalnak az iskola igazgatóságához intézett

átiratában is a 18. 23. 48. és 57. számú házakban létező zugiskolák feloszlátásának rendelete foglaltatik. Ebben az átiratban a következő rész fordul elő: „Ezen zugiskoláknak fennállása nem tűrhető már, kell tehát, hogy ezen rendellenes állapot megszüntetessék. Ennélfogva hivatalosan felszólíttatik, a zugiskolák feloszlátását haladéktalanul eszközöltetni, mert különben ezek bezárása elrendeltetik és Önök ezért a megfelelő büntetéssel sújthatnának“.

Végre valahára sikerült a hatóság és az iskola vezetősége közös törekvésének a zugiskolákat tökéletesen eltüntetni. Csak ezután felelhetett meg az iskola teljesen a törvény követelményeinek. Nemsokára a miniszteri jóváhagyás is leérkezett, melyet a hitközség és iskolabizottság az intézést fennállására való tekintettel elengedhetetlennek tartott

Ezen az iskola barátjaitól és a tanítóttestülettől várva várt okmány következőképen hangzik:

Minthogy a vágújhelyi izr. hitközség azt határozta, hogy iskolának berendezett 32. számú házát örök időre izr. főiskolának rendeli, azt minden követelménnyel és a kellő felszereléssel ellátja, a szükségelt építkezéseket és javításokat sajátjából fedezi, az iskolaszobák tisztántartásáról és fűtéséről gondoskodik, az alkalmazott tanítókat 400 pengő forinttal a hitközség pénztárából havi részletekben fizeti és minthogy ezen törvényes erővel bíró, az egész hitközségre, valamint minden adófizető tagjára vonatkozó kötelező nyilatkozatot tett, a magas cs. kir. közoktatásügyi miniszteriumnak f. évi május 5-én 5848/472. szám alatt kelt rendelete alapján a jelenleg Vágújhelyen létező izr. magán főiskola, az alreáliskola egy évfolyamával együtt nyilvános tanintézet jellegével ruháztatik fel és érvényes bizonyítványok kiadására feljogosíttatik.

Ezen kedvezmény azonban a következő feltételekhez köttetik:

1. A négyosztályu főiskolában valamint az esetleg felállítandó alreáliskola első évfolyamában az előírt tanrend követendő és e szerint az egyes osztályokban a kitűzött tanczél szem előtt tartandó.

2. Mindkét osztály élére egy külön osztálytanító állítandó, a ki az előírt tantárgyak tanításával megbízandó. Csak a hittan, héber nyelvtan és esetleg a szépirás tanítása bizható más tanítóra is.

3. Osztálytanítónak csak olyan tanítók alkalmazhatók, kik főiskolákra, illetőleg alreáliskolákra való képesítéssel bírnak és kifogástalan magaviseletet tanusítanak.

4. Ezen osztálytanítók alkalmazásánál a főiskolákra vonatkozó utasítások követendők. A tanítók három évig ideiglenesen működnek és csak három évi teljesen kielégítő szolgáltatattal után véglegesítendők.

5. Az iskola a hasonló tanintézetek részére szervezett felügyelet alatt áll, miért is az ezen intézet számára kiadott utasítások követendők. De ez nem zárja ki azt, hogy az izr. hitközség részéről is néhány szakértő és bizalmat érdemlő férfiú, a ki az iskola fölött felvigyázatot ne gyakorolhassanak. Ezek nevei jóváhagyás végett a megyei hatóságnál bejelentendők.

6. Az iskola felszereléséről külön kimutatás szerkesztendő, a melyben a hitközség által elvállalt kötelezettségek, a tanítótestület valamint alkalmaztatásának módozatai, az iskolaépület felállítása és jókarban való tartása, a szükséges tanszerek és berendezési eszközök beszerzése és pótlása, a tantermek fűtése és tisztogatása kellőképen feltüntetendő.

Végül kívánatos még, hogy a munkaképtelen tanítók nyugdíjazásának, valamint a tanító-özvegyek és árvák segélyezésének kérdése tárgyalassék.

Erről a vágyúhelyi izr. hitközség azon megjegyzéssel értesítetik, hogy az előírt követelményekre nézve a hitközségi tagokkal megállapodásra jusson és az eredményről jelentést tegyen, hogy a szükséges okmányok elkészítése czéljából a további eljárás foganatosítható legyen. Vágyúhely, 1855. évi május 29-én. A cs. kir. szolgabíró *Zelezny* s. k.

III.

Weisse József rabbi megválasztatása és az iskola megszilárdulása.

Az iskolai előjáróság és tanítótestület leghőbb óhaja ime teljesebbé ment és az iskola barátai is abban az elégtételben részesültek, hogy az ifjuság érdekében kifejtett törekvésüket a legszebb siker koronázta. Közhasznú működésükért az egész hitközség hála-jával fizetett nekik. Az ifju tanintézet az elnyert nyilvánossági joggal megrendíthetetlen alapot nyert, a melyet a vakbuzgók gyakori ócsárlásai és rágalmozásai megingatni képesek nem voltak.

A hitközség és tanítótestület örömét, a melyet az iskola végleges szentesítése fölött érzett, igen szomorú esemény zavarta meg; ez időben *Krebs* Jakab tanító, ki 1851 óta az iskolánál ernyedetlen szorgalommal és kitűnő eredménnyel működött, 1855 május havában súlyos betegség áldozatául esett. Az elhunytban az iskola tehetséges és lelkiismeretes tanítót, a tanítótestület szinte barátot és hű kartársat veszített benne. Miután az iskola fennállása biztosítva volt, az általános törekvés oda irányult, hogy az intézethez derék tanerők kerüljenek. Ez alkalommal különösen kiakarjuk emelni az

iskola elnökségének azon egyhangu határozatát, hogy az iskolánál a magyar nyelv tanítására rendes tanítót alkalmaz, mely magyarosodásra valló törekvés abban az időben a mi tót vidékünkön szinte páratlanul áll. A határozat értelmében rögtön pályázatot is hirdettek ez állásra és ezen tantárgy óráinak számát minden egyes osztályban meghatározták.

Az iskola mint a hitközség által alapított és fentartott intézet a hitközség által nyerte támaszát, hogy hivatásához méltóan működhesék. A nagyobbbrészt kereskedőkből álló hitközség kebelében voltak ugyan férfiak, kik intelligenciájuk és szakismereteiknél fogva az iskola vezetését elvállalhatták volna, de hiányzott oly személyiség, a ki elismert tehetsége mellett az iskola vezetéséhez szükségelt tekintélyvel és szabad idővel is rendelkezett volna. A hitközség ennél fogva elhatározta, hogy az akkoriban be nem töltött rabbiállást az iskola-igazgatói állással egybekapcsolja és ezen fontos kettős hivatalt egy elismert szakemberre bizza.

Már az 1855-ik év október havában a hitközség *Weisse* József rabbit választotta kerületi rabbijának és iskolaigazgatójának, a ki ugyis mint tudós, ugyis mint paedagogus kitűnő hírnévnek örvendett.

December végén Vágújhelyre érkezett és azonnal átvette az iskola vezetését és már 1856 január 20-án a pozsonyi cs. kir. helytartósági osztály az új iskolaigazgatót állásában megerősítette. A szóban forgó megerősítő okmány záró sorraiban azt mondja: „Tekintettel a kimutatott tudományos képzettségére és a tanításban való kitűnő jártasságára, a vágújhelyi izr. főiskola vezetése önre bízatik.”

Az iskolának most már végleges igazgatója volt, a ki a hitközség teljes bizalmát birta és a kihez a tanítótestület minden időben közvetlenül fordulhatott nemcsak erkölcsi támogatásáért; de akkor is, midőn anyagi helyzetének javításáról volt szó. Az iskolai rend fentartása, valamint az iskola tekintélye sokat nyert ezen szerencsés választás következtében.

Alig fejezték be azonban az iskola szervezését célzó munkálatokat és alig biztosították az intézet méltó fennállhatását, egy újabb, váratlanul támadt elemi csapás fenyegette a még fiatal intézetet.

1856 ápr. 29-én pusztító tűzvész ütött ki városunkban, a mely annak legnagyobb részét és hitközségünk összes épületeit, a nagy főzsinagógát és az ujonnan berendezett iskolát is tökéletesen elhamvasztotta. A szép remények, a melyeket a tanintézethez fűztek, úgy látszott, egy csapással tönkretétettek, mindamellett az érzékenyen megkárosított hitközség áldozatkészsége, főrabbiján és iskola

igazgatójának böles vezetése és gazdag tapasztalata, valamint az iskola barátainak ernyedetlen és eredménydus fáradozásai lehetővé tették, hogy a tanítás ideiglenes helyiségben tovább folyt, és hogy ugyanabban az iskolaévben a magyar izr. országos iskolaalapból Ó felsége által legkegyelmesebben engedélyezett segélylyel a régi iskolaépület helyén egy új, impozáns, a magasztos czélnak tökéletesen megfelelő iskolaépület emelkedett.

Az akkori hitközségi alapszabályzat értelmében évenként eszközlendő iskolabizottság választása abban az esztendőben nem volt megejthető, mivel a tűzvész által okozott kár és pusztítás helyreütése a hitközség idejét és tetterejét annyira igénybe vette, hogy minden kérdést háttérbe szorított. Csak az istentisztelet és a tanügy oltára szent hajlékainak rekonstruálása után, 1857 október havában választotta meg a hitközség képviselősege az iskola-bizottságot, melyet oly férfiakból alkotott meg, kik az iskola iránt való érdeklődésüket már régebben oly fényesen bebizonyították, hogy az iskolaügyek vezetését jobb kezekre nem is bízhatták volna.

Ezen férfiak voltak: *Feldmann* Benő járási orvos, mint elnök; *Schlesinger* Éliás, *Schönfeld* Hermann, *Wertheimer* J. L. és *Horovitz* Mór, mint tagok. A következő évben a közbizalom ugyan csak őket tüntette ki az iskola vezetésével.

IV.

Az iskola alapító-oklevele.

1858 augusztus 24-én a gyakori megrázkódtatáson keresztül ment iskola újabb erős alapot nyert. A már 1853-ban készített alapítási oklevél lényegesen kibővítettett és hatósági jóváhagyásban részesült.

Alapítási oklevél.

A magas cs. kir. közoktatásügyi miniszterium 1855, május 5-én 5848 sz. a. kelt, a magas cs. kir. helytartósági osztály által 1855, máj. 21-én a vágújhelyi cs. kir. szolgabírói hivatallal közölt rendelet alapján, valamint hivatkozással az 1853. évi márczius 21-én felterjesztett, a vágújhelyi izr. hitközség által elvállalt és hitközségi jegyzőkönyveiben felsorolt kötelezettségeire, a jelenleg helyben fennálló nyilvános főiskola további fentartására és kellő folyósítására vonatkozólag az izr. hitközség elhatározta, hogy fennevezett czélra a jelen alapítási oklevelet alulírt képviselői által kiállíttatja.

1. A helybeli izr. hitközség Patak-utczai 31. és 32. sz. a.

egyesített és tulajdonát képező két házát, melyet iskolának szánt örök időkre, főiskolája helyiségeül szenteli és e czél szolgálatára rendeli mindazon szükséges szerekkel egyetemben, melyek egy főiskolánál szükségesek, valamint összes berendezési tárgyaival együtt.

2. Lemond az izr. hitközség minden néven nevezendő bér iránti igényeiről ezen főiskolai épületek használatért és kötelezi magát.

3. hogy bármely elemi csapás vagy másféle rongálások következtében szükségelt építkezéseket vagy javításokat az épületeken vagy berendezési tárgyakon, valamint a tantermek belső és külső tatarozását és tisztán tartását, azok fűtését, egyszóval mindent, ami a főiskolai épület jó karban való tartását és czélszerű berendezését illeti, a hitközségi pénztárból fedezi.

4. Kötelezi magát a hitközség, hogy iskoláinál csakis oly tanítókat alkalmaz, a kik a legmagasabb utasítások értelmében a szükséges iskolai tudományokat és a tanítói képesítést maguknak megszerezték, a kik azonfelül valláserkölesi és politikai tekintetben kifogástalan életmódot és a héber tantárgyakban alapos tudományosságot kimutatni képesek, hogy az iskola ifjúságát az előirt ismeretekben megfelelőleg taníthassák és az emberi erényekre és istenfélelemre szóval és tettel buzdítsák. Az illetén képesített tanítókat illetőleg, a hitközség előljárósága a magas cs. kir. helytartósági osztály kegyes helybenhagyását fogja kérelmezni és anélkül, hogy a törvényes kerületi és a helyi iskola felvigyázatot korlátozni akarná, a héber tantárgyakat úgy fogja rendezni és azokra a felügyeletet úgy fogja gyakorolni, hogy a népiskola többi tantárgyainak hátráltatása nélkül az ifjúság kellő haladását fogja a bibliában és a héber nyelvtudományban biztosítani.

5. A hitközség kötelezi magát minden egyes, a főiskolánál alkalmazott tanítójának a II., III. és IV. osztályban, illetőleg az al-reáliskolában évenként 400 frtot, a I. osztály tanítójának évi 300 frtot fizetni, továbbá a héber nyelv és a biblia bővített tanítására egy külön tanerőt fog évi 400 frt fizetéssel alkalmazni.

6. Ezen javadalmazások fedezésére szolgálni fog:

a) A tanköteles, fizetésképes tanulók iskolapénze, a melyet a hitközség képviselősege megfelelő, hatóságilag helybenhagyott kuleszerint kiró, beszéd és hiány nélkül az iskola pénztárába szolgáltat.

b) A patak-utczai 32. számú, a hitközség tulajdonát képező házban berendezett fürdő jövedelme, a mely 500 p. frtra rug, kizárólag az iskola szükségleteire és különösen a tanítói fizetések fedezésére fog szolgálni.

c) Kötelezi magát a hitközség az esetleges hiányt az izr. hitközség adóköteles tagjaira való kivetés által fedezni.

7. A vágújhelyi izr. hitközséghez tartozó szegény szülők gyermekei úgy mint eddig, ezután is ingyentanításban részesítendők.

8. Elvállalja a hitközség, hogy minden alkalmazott családos tanítóért az 5-ik pontban érintett fizetésen kívül, esetleges özvegyének és árváinak ellátása céljából egy általános nyugdíjintézetbe 20 pengő frtot fog évenként befizetni. Köteleztetik azonban az illető tanító, hogy ugyanebbe a nyugdíjintézetbe évenként ő is legalább 20 pengő forintot fizessen, úgy, hogy minden egyes tanítóért évenként legalább 40 pengőforint fizettetik.

9. A vágújhelyi izr. hitközség beleegyezését adja, hogy jelen alapítási oklevél a benne megjelölt hitközségi ingatlanokra bekebeleztesse.

Ezen alapítási oklevél a hitközség és iskola előljárósága által sajátkezüleg aláíratott és három példányban kiállított, a melynek egyike a cs. kir. helytartósági osztálynál, másika a cs. kir. szolgabírói hivatalnál, harmadika a kerületi iskolafelügyelőnél őriztetik.

Vágújhely, 1858 augusztus 24-én.

A hitközség nevében: *Pollák Izsák*, *Elias Salamon*, *Stern Henrik*, *Horovitz Ábrahám*. Az iskolabizottság nevében: *Schlesinger Eliás*, *Feldmann Benő*, *Schönfeld Herman*, *Horovitz Mór*

Ugyanezen évben *Vatzka* helytartósági tanácsos és megyei elnök több megyei tisztviselő kíséretében tekintette meg az iskola épületeit, átnézte az okmányokat és jelen volt a felsőbb osztályok vizsgáján. A vendégek tökéletesen megvoltak elégedve és a meg-ejtett felülvizsgálat után az igazgatónak és az iskolabizottságnak teljes megelégedésüket fejezték ki.

Az 1850/60-ik évben fontos intézkedés történt, a mennyiben külön ifjúsági istentiszteletet rendeztek be, hogy a vallás-erkölcsös nevelés ezen közvetlen hatása alatt biztosítsák az iskola sikereit. E cél elérésére és a mutatkozó visszasságok eltüntetése céljából az iskola elnöksége *Steiner J. L.* tanítónak kántorrá- és *Davidson* Lajos tanítónak karnagygyá való kinevezését határozta el. Október 30-án elhatároztatott továbbá, hogy a mindeddig I. a és I. b elnevezés alatt fennállott és egymásnak alárendelt osztályok párhuzamos második osztályokká szerveztessenek át.

1860 január 10-én azon egyhangu örvendetes határozatot hozta az előljáróság, hogy egy különálló leány-iskola létesíttessék. A hitközség elnöksége készen nyilatkozott az e célra szükségelt helyiségeket az iskola-bizottság rendelkezésére bocsátani. Ezután két tanítói állásra hirdettek pályázatot.

Julius havában a magas hatóság meghagyásából *Glücklich* Ignác és *Frankl* Ignác tanítók, kik a magas helytartóság kinevezése értelmében alkalmaztattak, a kerületi tanfelügyelő és az iskolaigazgató jelenlétében a hivatalos esküt letették. Már a következő években helytartósági kinevezéssel alkalmazott tanítók nem hivattak fel a hivatalos eskü letételére.

A leányiskola I. és II. osztálya az 1860—61-ik tanévben nyílt meg. A fiúiskola továbbra is öt osztályból állott. A magyar nyelv tanítójává az iskola elnöksége *Veigelsberg* Leót nevezte ki, a ki jelenleg mint a „Pester Lloyd“ egyik jeles szerkesztője működik.

Az 1861—62-ik tanévben a leányiskola III. és IV. osztálya is megnyílt és a megfelelő tanerőkkel és taneszközökkel látatott el.

Ez év folyamán összeköttetésbe lépett az iskolai hatóság a hitközség és iskola előljáróságával, hogy az izr. országos iskolaalapból a pozsonyi tankerületben felállítandó minta-főiskolát Vágújhelyt létesítsék. A tárgyalások azonban oly sokáig huzódtak, hogy az említett intézet alapításának eszméjével felhagytak. Időközben a pozsonyi tankerületben már fennállott minta-főiskolákat is feloszlatták.

Az 1863. és 1865. évek közötti iskolaévek minden nevezetes esemény nélkül folytak le; az iskola-bizottság csak a folyó ügyek elintézésével volt elfoglalva. A történetileg nevezetes 1866. év azonban iskolánkat sem hagyta érintetlenül. A szerencsétlen königraeczi csata után az északi hadsereg legnagyobb része városunkon vonult át, hogy Pozsonynál összpontosuljon. Iskolánk akkoriban egy nagy kaszárnyához hasonlított, összes termeit katonák foglalták el. Ezen esemény, valamint a közvetlen utána pusztító kolerajárvány következtében iskolánkban a tanítás többszörösen szünetelt; a rendes tanítás csak az év november havában vehette ismét kezdetét.

Ez évről azonban iskolánkra nézve egy örömdetes esemény is feljegyzendő. Ez év április hó 29-én adatott ki ugyanis *Barton* József tankerületi főigazgató személyes közbenjárása mellett a főiskola és a vele kapcsolatos két osztályu alreáliskola bevallási okmánya. Ezen fontos okirat szó szerinti szövege a következő:

A vágújhelyi izr. hitközségnek iskolája fentartásáról szóló bevallása.

1. Az iskola neve: Négyosztályu főiskola, a mely egy két osztályu alreáliskolával van összekötve.

A főiskola hét osztályból áll, és pedig az I. és II. vegyes, melyek közül az utóbbi két párhuzamos osztályra oszlik, a III. és IV. osztályt négy teremben, látogatják fiuk és a leányok, külön-külön.

2. A tanköteles gyermekek száma: 441, és pedig 267 fiú és 174 leány.

3. Az iskolafentartó: a helybeli izr. hitközség.
  4. A tanítói állások betöltésénél a hitközséget illeti az ajánlás joga.
  5. A Patak-utca 31. és 32. szám alatti hitközségi épületek kizárólagosan iskolai célokra vannak szánva. Abban az esetben, ha a nevezett házakban levő helyiség elégtelennek bizonyulna, a hitközség okmányilag kötelezi magát a többi helyiségeket a (szomszédos 30. számú és ugyancsak a hitközség tulajdonát képező házban) az iskola rendelkezésére bocsátani.
  6. Az iskolaépületben jelenleg 9 tanterem, 1 gyűlésterem, továbbá az iskola-szolga lakása van elhelyezve.
  7. Az iskolaépületek állapota ez idő szerint kifogástalan.
  8. Az iskolaépületek jó karban való tartására a hitközség kötelezi magát.
  9. Az iskolai berendezések és taneszközök beszerzésére a hitközség köteles.
  10. A tanítást a magas kormány által előírt tantárgyakban a szabályszerű tanterv szerint 10 tanító eszközli és pedig a délelőtti és délutáni órákban.
  11. A héber tárgyak szélesebb alapra fektetett tanítására a hitközség ügyel fel és azt külön javadalmazza.
  12. A hittan tanítását a főtisztelendő főrabbi és a megbízott tanítók végzik.
  13. A leányok női-kézimunka tanítása a hitközség felügyelete alá tartozik.
  14. A főtisztelendő főrabbi ur sem mint az iskola igazgatója, sem mint az intézet tanítója, külön javadalmazásban nem részesül. Nyolcz tanítónak fizetése a magas kormány által előírt tantárgyakban való tanításért egyenkint 400 frt, összesen 3260 frt — kr.
egy tanító évi fizetése 315 „ — „
- Az igazgatói állással egy 420 frttal javadalmazott tanítói állás van egybekötve. E javadalmazásról az előbbi határozat értelmében az igazgató lemond.
15. A 9 tanterem fűtésére a község egyenkint 2 öl bükkfát szállít, melynek ára 10 frtjával össz. 180 „ — „
  16. Tintára, krétára, szivacsra és hasonló kiadásokra 46 „ — „
  17. A tantermek évenkénti meszelésének költs. 22 „ — „
  18. A tantermek világítása évenként 30 „ — „
  19. Az iskola-szolga fizetése az iskolaépületben levő természetbeni lakás élvezetén kívül évenként 300 frt és 2 öl fa à 10 frt, összesen 320 „ — „

Ezen javadalmazásért kötelessége a tanterme-
ket söpörni, fűteni, a padlókat felmosni, egy szóval
az iskola-szolga minden kötelességét teljesíteni.

20. Iroda-általány évenként

40 „ — „

Ezek szerint az évenkénti iskolai kiadások össz. 4213 frt — kr.

21. Az iskola-költségek fedezésére a hitközség a főiskola és
az alreáliskola fizetéseket tanulóinak iskolapénzét fordítja, melyet
a község a szülők vagyoni helyzete és családi viszonyai tekintetbe
vétele mellett a főiskolára nézve 50 krtól 2 frt 40 krig, az alreál-
iskolára nézve havi 1 frt 50 krtól 3 frt 50 krig állapít meg.

Szegény gyermekek a főiskolában teljesen vagy részben a tan-
díj fizetése alól felmentetnek.

Az évi tanpénzek összege

3507 frt — kr.

A községi fürdőház jövedelme

500 „ — „

Összesen: 4007 frt — kr.

Ezen jövedelmet az iskola kiadásaiból levonva,
marad fedezetlen hiányképen

309 frt — kr.

Ezen hiány apasztására szolgál a nagyközség
pénztárából kiutalt

52 „ 50 „

melyet úgy az izr. hitközség, valamint a többi vallás-
felekezetek iskolai czélokra kapnak, marad ennél-
fogva hiányképen

253 frt 50 kr.

21. A hitközség az itt feltüntetett iskolaköltségeiért, különösen
a hiány fedezéséért, szavatol.

Vágújhely, 1866 április 29-én

Barton József s. k., kir. tanácsos és pozsonyi tankerületi főigazgató.
Teleky József s. k., előlj., Freund Samu s. k., Kaufmann Bernát
s. k., Engelsmann Ignác s. k., Weisse József s. k., kerületi rabbi,
mint iskola-igazgató, Schlesinger Illés s. k., iskolaszéki elnök.

Az iskola megszilárdítására czélzó annyi nemes törekvés nem
maradhatott elismerés nélkül és csakugyan 1866 szeptember havában
a főiskola és alreáliskola igazgatója Weisse József főrabbi ur a fő-
igazgatóság útján a következő dicsérő okiratot kapta:

„A magas m. kir. helytartóság f. é. szeptember hó 19-én
70,544. sz. a. kelt rendelete értelmében Főtisztelendőségednek a vág-
újhelyi kétosztályu alreáliskolával egybekapcsolt izr. elemi főiskola
végleges szabályozása körül tanusított fáradhatatlan buzgalmaért és
különösen dicséretes áldozatkészségeért, a melylyel az igazgatói
teendők vezetésén kívül a tanító kötelességeit is a legnagyobb kész-
séggel minden fizetés nélkül elvállalni sziveskedett, ezennel a magas
elismerés fejeztetik ki.

Miről Főtisztelendőséged jelen okmány által örvendetes tudo-

másvétel végett értesítették. Pozsony, 1866 szeptember 17-én, *Barton József* s. k., apát, kir. tanácsos, tanker. főigazgató.

Főtisztelendő *Weisse József* urnak, főrabbi és iskola-igazgató, Vágujhelyt“.

Az 1867/8-ik évben az iskolai bevallás értelmében a nyolczadik tanítói állásra irtak ki 575 frt fizetéssel pályázatot, egyuttal elhatározták, hogy a már alkalmazásban levő tanítók javadalmazását hasonló összegre emelik.

Az iskolabizottság a tanévben megejtett választás alkalmával dr. *Bortstieber* Lajos orvost választotta a bizottság tagjává; a testület pedig alakuló ülésében dr. *Bortstieber*-t egyhangulag elnökévé választotta.

Ezen férfiú, ki a haladást és az ifjuság oktatásának ügyét mindenkor szíven viselte, még mai napig is az iskolaszék élén áll és az iskola ügyeit ugyanazon buzgalommal vezeti, mint hivatalba lépése kezdetén. Az ő elnöksége alatt az iskolaszék hathatósan küzdött minden önkény és jogtalan befolyás ellen és az iskolaszék határozmányainál egyesyedül az országos iskolatörvény szabványai voltak mindig mérvadók. Az iskolaszék méltányolva elnökének az iskola érdekében kifejtett működését, a legkészségesebben támogatja a közjó előmozdítására irányított törekvéseiben.

A következő két tanév minden különös változás nélkül folyt le, de az 1870-ik évben ujabb örvendetes haladás konstatálható. A tanítói karnak együttes memoranduma alapján elhatározta az iskolaszék, hogy a tanítás ideje 6 órára szállitassék alá, az évenkinti nagy szünidő 6 hétig és a húsvéti szünet 8 napig tartson. Az iskola elnöksége még egy más elvi határozatot is hozott. Mind a négy osztályba bevezette a feilépő rendszert, hogy a négy osztálytanító egyenkint végig vezesse tanítványait az elemi iskola összes osztályain.

1871 márczius 27-én iskolánk a tanítói kar egy fiatal tudós tagját gyászolta. *Fischer Mór* drt iskolánknál folytatott egy évi működése után, életének 25. évében ragadta ki a kérlelhetlen halál az élők sorából. A gyászos eset általános részvétet keltett, mely nemcsak a fiatal tudós temetésénél, hanem az elhalt sirja fölé állított sírkő költségeinek gyűjtése alkalmával is impozáns módon nyilvánult.

Az 1872/3 tanévben a tanítók fizetése 75 frttal javult, ugy, hogy a tanítók évi fizetése most már 650 frtra emelkedett. Ezen tanévben szüntette be az iskolaszék az u. n. szemesztrális vizgákat mely ujtás sok tekintetben előnyére vált az iskolának. Az évi vizgálatok ezentul is megmaradtak.

Tanszergyűjteményünk is jelentékenyen felszaporodott ebben az iskolaévben. Néhány nemeslelkű férfi, vágújhelyi *Latzkó* Antal és *Gomperz* Zsigmond urak Budapestről, *Schenk* Adolf lovag, *Popper* Adolf és *Schenk* Ede urak Bécsből, kik ámbár távol élnek szülőhelyüktől, de mégis élénk érdeklődéssel viseltetnek iránta, tetemes összeget küldtek iskolánk felvirágoztatására. Az iskolaszék jegyzőkönyvében örökitette meg a nemes adakozók neveit.

Az 1873/4. tanévben külön tanszerhelyiséget nyertünk, melynek új berendezése üvegszekrényekkel, állványokkal, asztalokkal stb. felszerelve, mintaszerű. A tanszergyűjtemény örvéé az iskolaszék *Davidson* Lajos urat nevezte meg, ki nagy érdemeket szerzett az egyes eszközök vásárlása és rendezése körül.

Az 1874/5. tanévben az iskolabizottság azon fáradozott, hogy a tornahelyiséget jobb karba helyezze és a tornaszerek számát tetemesen szaporította. Az énektanításra is külön tanerőt alkalmaztak ebben az évben.

Az 1875/6. iskolaévben elhatározta az iskolaszék, hogy a tanító-tanácskozmányokon két tagja által képviselteti magát.

1875 okt. 10-én *Steinitz* Bernát a kitűnő hebraista és jeles tanférfiu 25 éves tanítói működésének jubileumát ülte. Városunk apraja-nagyja élénk örömmel vett részt ezen szép ünnepélyen.

Az 1876/7 tanév több tekintetben nevezetes. 1876 őszén *Liber-tiny* Gusztáv, kir. tanácsos, a kiváló szakférfiu, a tanügy és tanítók lelkes barátja neveztetett ki Nyitramegye kir. tanfelügyelőjévé, kinek áldásos működésével az iskolák folytonos fejlődése és a magyarosodás szent ügye van összeforrvá.

1877 április hó közepén főiskolánk és alreáliskolánk nagy-érdemű igazgatója, főtisztelendő *Weisse* József főrabbi ur, előrehaladt korára való tekintetből igazgatói állásáról leköszönt és csak a lelkipásztort megillető felügyeletet tartotta fenn magának. Visszalépte alkalmából az érdemdús ősz tanférfiu a magas vallás- és közoktatás-ügyi m. kir. minisztériumtól igen elismerő dicsérő okmányt nyert.

Az 1877/8-ik iskolaévben történt fontos változások közül kiemelendő, hogy a népoktatási törvény 47. §. értelmében *Klein* Lipót osztálytanító a népiskola igazgatójává választatott meg, miglen a helybeli nyilvános izr. alreáliskola igazgatójává kinevezett *Mahler* Miksa dr. mint az iskolaszék kiküldöttje a népiskola felügyeletével bizatott meg.

Az iskolai nagy szünidőt az iskolaszék teljes két hónapban állapítván meg, az évben történt először, hogy a tanítás július és augusztus hónapokban szünetelt.

Dr. *Bortstieber* Lajos iskolaszéki elnök és *Szirmay* József

osztálytanító fáradozásainak köszönhető, hogy iskolánk az 1879. évtől kezdve fokozatosan, új kitűnő szerkezetű u. n. olmtüzi padokat nyert.

1879 október 3-án iskolánk *Davidson* Lajos 25 éves tanítói működésének jubileumát ünnepelte, melyen a hitközség és iskolai előljáróságon kívül, a tanítótestület, az iskola ifjúsága és az ünnepelt volt tanítványai, tisztelői, barátai nagy számmal vettek részt.

Ezen évre esik az iskolaszék örvendetes határozata, hogy a leányiskola VI. osztályát felállítja. Az osztály tantervének kidolgozásával *Klein* Lipót igazgató-tanítót bízták meg.

1881 április havában *Steinitz* Bernát tanító, ki iskolánknál 31 éven át kitűnő és lelkiismeretes pontossággal működött, előrehaladott korára és testi gyöngeségére való tekintettel állásáról leköszönt. Az iskolaszék a veterán *Steinitz* indokolt nyugalomba vonulását mély sajnálattal vette tudomásul.

1882-ben az V. fiuosztályt beszüntette az iskolaszék, miután a tanulók amugy is a reáliskola első osztályába léphettek át, melyet a szülők eléje helyeztek a népiskola V. osztályának. A leányiskolához polg. isk. tanítónőre hirdettek pályázatot.

Az 1882/3. tanévben iskolánk tanítótestülete az 1868-ban alkalmazott szerény és derék tagját, *Fischer* Ármint vesztette el, kit a halál hosszantartó betegség után ragadott el legszebb férfi korában. Barátjai és kartársai igaz rokonszenvük és ragaszkodásuk kifejezése képen szép sírkövel ékesítették a boldogult nyughelyét.

Az 1883/4. tanévben a rajztanítás sikerének emelésére külön tanerőt alkalmaztak az alreáliskola és a leányiskola V. és VI. osztályai számára. Egyidejűleg azon hazafias határozatot hozta az iskolaszék, hogy a leányosztályokban több tantárgy magyar nyelven adassék elő.

Szép örömnünnepet ült ez évben a hitközség mindhárom iskolája *Frankl* Ignác tanítói tevékenységének 25 éves jubileuma alkalmából. Az ünnepély, melyen a város előkelőségei nagy számban vettek részt, emelkedett hangulatban folyt le.

Az 1884/5. tanév folyamán a polgári leányiskola megnyílt, még pedig oly módon, hogy az V. és VI. leányosztály a polgári iskola I. és II. osztályává alakult át, melyekhez fokozatosan a III. és IV. osztály járult. A tanterv elkészítésével *Máhler* Miksa dr. bízott meg, a kire az intézet vezetését is bízták.

1887. febr. 17-én a tanítótestület legrégibb és érdemes tagját *Steinitz* Bernátot vesztette el. Koporsójánál *Weisse* József főrabbi megható gyászbeszédében méltatta a jeles tanítót, kiben a szerénység jelemességgel és tudományos képzettséggel párosult.

1890-ig az iskolaszék részint a kézimunka tanítását rendezte, másrészt a tanszerek szaporítására és czélszerű elhelyezésére nagy gondot fordított. A népiskolánál működő tanítóknak 25 frt évi pótlékot eszközölt ki.

Az 1892. évben dr. *Sonnenfeld* Bernát ügyvéd a hitközség elnökévé megválasztatván, buzgó és hazafias működésével a hitközségben és annak intézményein, így iskolánkon is első sorban nagyot lendített.

Aránylag rövid idő alatt új, impozáns reáliskolai épület emeltetett és a nép- és polgári iskola tágas, a czélnak tökéletesen megfelelő helyiségeket nyert. Az iskola tökéletes magyarosodását nagy mértékben elősegítette egy hittanár és hitszónok alkalmaztatása által, a ki a vallást magyar nyelven tanítja és az ifjúsági istentiszteletet magyar nyelven vezeti.

Végül a tanítók együttes kérvényét, fizetésük javítása tárgyában, az iskolaszék meleg hangu ajánlás kíséretében a hitközség képviselő testületéhez tette át, mely a tanítók évi fizetését 700 frtra emelte.

1894. év márczius havában az 1879. évben *Tauber* Lipót hitközségi elnök vezetése alatt elkészült és jóváhagyott alapszabályok módosítatván, a reáliskola ügyeinek vezetése külön szakosztályra bízott, miglen a nép- és polgári iskola ezentul is az iskolaszék felügyelete alatt maradt.

1895. január 23-án folyt le az iskolaszék alakuló gyűlése, mely egyhangulag megválasztotta elnöknek dr. *Bortstieber* Lajos urat, elnökhelyettesnek *Herzfeld* Mór urat, jegyzőknek *Steinitz* Arnold és *Neubauer* Sándor urakat, a tanítógyűlésbe kiküldötteknek *Friedler* Adolf és *Diamant* Jakab urakat, iskolagazdának *Friedler* Lipót urat.

Ezen iskolaév nem nyújtott alkalmat fontosabb változásokat eszközölő határozatokra. Iskolai jegyzőkönyveinkben ennél fogva csak a folyó évenként visszatérő ügyek elintézéséről van szó.

Ezen kronologikus sorrendben közölt események arról tanuskodnak, hogy azon férfiak, kik a hitközség és iskola élén állottak, mindenkor arra törekedtek, hogy az annyi áldozatok árán fenntartott tanintézetek a vallás, erkölcsi, paedagogiai és hazafias követelményeknek lehetőleg tökéletesen megfeleljenek.

A kultura és haladás érdekében kifejtett buzgó és kitartó munkálkodásuk jutalmát azon derék férfiak azon tudatban találták és találják, hogy a művelődés magasztos feladatának szentelték erejüket és ilyképen a hazájuk és felekezetük, valamint az emberi társadalom iránt való kötelességeiket hiven teljesítették.

A besztercebányai izr. népiskola monográfiája.

Irta

Lehner Lipót.

I.

Az iskola keletkezésének története.

A besztercebányai izr. hitközség a legujabb keletkezésű hitközségek közé tartozik. A sz. kir. bányavárosoknak még a középkorból fennmaradt szabadalmi megnevezették a területükön való letelepedést. Zsidónak csak őrizet mellett volt szabad a bányavárosokon keresztül utazni, letelepedniök egyáltalában tilos volt.

Az ötvenes években telepedett le Besztercebányán néhány zsidó család. A hatvanas években ezek száma már annyira felsaporodott, hogy rendes hitközséget képezhettek. Már az 1866-ik évben megpendítették templomuk felépítését. Már most csak ezen eszme foglalkoztatta a hitközséget mindaddig, míg azt meg nem valósíthatta. Látjuk tehát, hogy a legtöbb hitközség fejlődésével megegyező a besztercebányai hitközségé is. De míg másutt sikerült a templom mellé a magyar zsidó szellemű nevelésnek csarnokot teremteni, addig itt az iskola felállításának eszméje testet nem öltethetett, mert a harminczhat nagyon csekély adófizető tagot számláló hitközség semminemű vagyonnal sem rendelkezett, noha már az 1869-iki évben harminczkettőre emelkedett a tankötelesek száma.

A tankötelesekről akkép gondoskodtak, hogy évről-évre más-más tanítónak adtak szubvenziót magániskola felállítására, melyek azonban nem feleltek meg törvényeink követelésének.

Csak a *Schwarcz*-féle magániskola, mely 1871-ben nyílt meg, állott fenn hét évig. Végre *Herczka* Mór képviselőtestületi tag az 1878 június hó 30-án tartott képviselőtestületi ülésen a templom felépítése utáni ötödik évben indítványozta már a következő 1878/79-iki tanévben megnyitandó hitközségi iskola felállítását. Tehát

a folyton haladó és erősödő hitközség nem állapodott meg a fél uton. A hitközség akkori vezérferfi *Porges Samu* elnök, dr. *Srieser Jakab*, *Herczka Mór* és *Kohn Jakab* előljárósági tagok nemcsak melegen pártolták a zsidó kultúra hajlékának felállítását, hanem meggyőződve annak sürgősségéről, egy konkrét javaslat kidolgozására egy bizottság fölkérését indítványozták. Az indítványt a képviselőtestület magáévá tette és a bizottságba bevásztotta *Porges Samut*, dr. *Krieser Jakabot*, *Herczka Mórt* és *Kohn Jakabot*.

A négyes bizottság mindegyik tagja el nem évülhető érdemeket szerzett magának a hitközségi intézmények fejlesztése körül. A július 10-iki közgyűlés a bizottság tervét akként módosította, hogy négyosztályu helyett ötosztályu iskolát nyit meg négy tanítóval. Az iskola igazgatójának megválasztott *Rechnitz Adolf*, volt fővárosi mintaiskolai tanító. Tanítóknak pedig *Schwarcz Jakab*, *Fleischner Lipót* és *Szabat Henriette* tanítónő.

Az iskola fentartásához szükséges költségek magas tandíjakból voltak fedezendők, mely egy gyermek után évi 60 és 48 frtban állapított meg, de ezen díj a szülők vagyoni állapota szerint 6 frtra is leszállított. A hitközség évi 300 frt, a város 200 frtnyi szubvenczióval járult a költségek fedezéséhez.

II.

Az iskola régiebb állapotára vonatkozó adatok.

Végre elérkezett szeptember elseje, a hitközségi tagok félve, aggódva várták a beiratások eredményét. Az öt osztályba összesen 116 tanuló iratkozott be. 106 mózesvallású és 10 keresztény. A negyedik és ötödik összevont vegyes kombinált osztályt *Rechnitz* igazgató tanította, a többi vegyes három osztály mindegyike egy külön tanító vezetése alatt állott. Bérházban kezdték a tanítók működésüket. A taneszközöket, melyekkel a fiatal iskola rendelkezett, a *Schwarcz-féle* intézettől vette át, de ezek nem feleltek meg egészen a kor szellemének. Az egész szertár nem állott egyébből, mint a *Schreiber-féle* szemléltető eszközök, falitáblák, térkép és földgömb és néhány ásványból. A derék tanítók azonnal megkezdték a magyar nyelv tanítását, de a beszéd- és értelem-gyakorlatot csak németül kezdhették meg a családok kizárólagos német és tót nyelve miatt. A felsőbb osztályokban a reáliákat, daczára, hogy sok nehézséggel kellett megküzdeniök, magyarul tanították. A tanítótestület azon törekvése, hogy már az iskola első évében tannyelvül a magyart

vezessék be, csak részben sikerült, de minden előkészületet megtettek, hogy jövőre nézve a tannyelv magyar legyen. A bibliát a második osztályban *Fleischner* tanító magyar fordításban tanította hetenkint 3 órában. A harmadik és negyedik osztályban hetenkinti öt órában német fordításban tanították. Az anyakönyvek már a miniszteri rendelet szerint vezették és az osztályozásban is a szerint jártak el.

Az 1878/79-iki tanévben az iskola a VI. évfolyammal szaporodott és egy tanerővel gyarapodott. Az V. és VI. osztály kétszeresen kombinált vegyes osztály volt, melyben azonban a leányok túlnyomó számban voltak, mivel a fiúk nagyobb része a IV. osztályból a középiskolákba lépett. Ez évben szerezte be az iskola a még maig is használatban levő diszkötésű anya- és érdemkönyvét. A magyar, német és héber nyelven írott próbairatok néhány szorgalmi és érdemlappal az iskolai levéltárban ez idő óta őriztetnek.

Az iskola folyton haladt és fejlődött. A bemutatott eredmények meglepők voltak. Az alkalmazott négy tanító közül bár ketten, u. m. *Schwarcz* Jakab és *Kolik* Áron nem bírták egészen a magyar nyelvet, a tannyelv mindazonáltal a magyar volt. A közigazgatás bizottságban *Szüllő* Géza és *Sebesztha* Károly k. tanfelügyelők több ízben kimondták, hogy a besztercebányai izr. népiskola egészen magyar szellemben vezettetik és Zólyom megyében a legjobb. *Rechnitz* Adolf igazgató a közigazgatási bizottság előterjesztése folytán a magyar nyelv terjesztése körül szerzett érdemeiért 1880 február 10-én a besztercebányai tanítók közül egyedül nyert miniszteri elismerést. 1891-ben pedig a „Felvidéki magyar közművelődési egyesület” *Rechnitz* Adolf igazgatót és *Fleischner* Lipót tanítót a magyar nyelv sikeres tanításáért diszokmánynyal tüntette ki.

Rechnitz Adolf igazgató, a magyar nemzeti eszme, a magyar szellem fáradhatlan bajnoka verejtéket nem kimélő munkával szántogatta a talajt, melyben a magyarosodás magvát elhintette. Az ő akadályt nem ismerő kitartásának és lankadást nem tűrő szorgalmának köszönhető, hogy az elvetett mag ezen tót vidéken bő aratásra megérett. Most a besztercebányai és a környékbeli zsidó ifjúság egészen magyar. Ezen nagy munkájában hű fegyverhordozója és munkatársa *Fleischner* Lipót tanító volt.

Az iskolába nemcsak az egész megyéből sereglettek a tanulók, hanem még a szomszéd megyék bölis, sőt előkelő keresztény családok gyermekei is látogatták. Így szép siker után nem csodálhatjuk, hogy az iskola méltó büszkesége lett, melyért minden áldozatra kész volt.

Most már csak egy óhajuk volt, iskolájuk számára méltó ott-hont teremteni.

Porges Samu, a hitközség derék elnöke által egybehívott 1882-iki közgyűlés a hitközség örömnapjává lett. Midőn a közgyűlésen az iskola ügyét szíven hordó *Herczka* Mór pénztáros kimutatta az iskola felépítésének saját erejükből való lehetőségét, az egybegyűlt tagok között párját ritkító spontan lelkesedés tört ki. A lelkesedés csillapulása után *Herczka* Mór meg nem állva az első lépésnél, indítványozta, hogy az iskolát már a közeledő 1883-ik évben építsék fel. Indítványát hathatósan támogatták dr. *Grün* Jakab, *Kohn* Jakab, *Tandlich* Manó, *Strompf* Ármin, *Elsasz* Dávid, *Engel* Benjámin, *Weisz* Adolf, *Keppich* Lipót és *Neumann* Ede a tanügyért lelkesülő előljárósági és iskolaszéki tagok.

Az építkezéshez még az 1883-ik évben fogtak. Annak költségei 24,308 frt 82 kr-ra rugtak.

Az ily nagy költségek fedezésére a hitközség 110 ötven forintos tiz év alatt törlesztendő kamatnélküli kötvényt bocsátott ki. Majdnem az összes kötvényekre a hitközségi tagok jegyeztették magukat elő. Az építkezés költségeihez hozzájárultak Besztercezbánya sz. k. város közjóért lelkesülő törvényhatósága 2000 frttal, *Herritz* Rezső, városunk előkelő, jótékony polgára 500 frttal és a hitközségi tagok néhány 100 frtot tevő önkénytes adománya, hozzászámitva még a 6000 frtot meghaladó iskolai, fedezetlenül maradt 12,000 frt, mely összeget a helybeli hitelegylettől vették kölcsön.

1884. évi október hó 9-én, tehát az iskola fennállásának 5-ik évében szentelték fel a megyei és városi czelebritások jelenlétében a korigényeinek megfelelő, palotaszerű, egyemeletes iskolát. A megnyitó beszédet *Porges* Samu ügyvéd, iskolaszéki elnök tartotta és a zsidóiskola missziójáról, mint a magyarosodás előmozdításának tényezőjéről *Rechnitz* Adolf igazgató tartott hazafias szellemű értekezést. E nap eseménye a hitközség történetében örök emlékü diszlapot képez. Hasonló magasztos ünnepélylyel ülték meg az iskola fennállásának tiz éves jubileumát is.

III.

Az iskola jelenlegi belső életére vonatkozó adatok.

Az iskola jelenleg négy vegyes osztályból áll; mindegyik osztály egy-egy tanító vezetése alatt.

Mínhogy mindegyik tanító a magyar nyelvet tökéletesen birja,

a tanítási nyelv, a német nyelv tanítását kivéve, kizárólagosan magyar. Az összes tantárgyakat és az azokra fordított órákat a következő órarend tünteti fel:

		I.	II.	III.	IV.
1	Biblia és imafordítás...	—	3	5	5
2	Héber olvasás...	3	3	2	2
3	Bibliai történet...	2	1	1	1
4	Magyar olvasás és nyelv...	5	6	6	6
5	Beszéd- és értelemgyakorlat...	3	2	—	—
6	Német olvasás és nyelv...	4	4	5	5
7	Földrajz...	—	—	2	2
8	Számítan...	4	4	4	4
9	Rajz...	—	—	1	1
10	Szépírás...	—	2	2	2
11	Ének...	1	1	1	1
12	Torna...	—	—	1	1
		22	26	30	30

A leányoknál a biblia helyett kézimunkával foglalkoznak.

Az órarenden kitüntetett tornatanítás a fedett tornahelyiség hiányában télen szünetel.

A szegény tanulókat felruházó krajezár-egylet évente 12—15 szegény gyermeket lát el jó téli ruhával; a hitközség kebelében fennálló tápintézet pedig évente 10 szegény tanuló reggeli, ebéd és vacsorájáról gondoskodik. A krajezár-egylethez csak a tanulók járulnak. A tanítótestület ezen egylet jövedelmét akként fokozza, hogy évente gyűjtést és hangversenyt rendez. A tápintézet tagjainak a száma 108.

Az ifjúsági könyvtár 158, a tanítótestületi könyvtár 89 kötetből áll.

Rendes módszertani és osztályozó havi konferenciák tartatnak. Az iskolaszéki tagok felváltva látogatják az iskolát, a k. tanfelügyelő pedig egyszer-kétszer évente. — A tanterv 3 óra van beosztva, mely a biblia és bibliai történet tanítását a következőképp szabja meg.

Bibliából szemelvények a II. osztályban: Mózes I. könyvének 1., 2., 3., 4., 5., 7., 8., 11., 12. fejezeteiből.

A III. osztályban: Mózes II. könyvének 1., 2., 3., 4., 5., 7., 10., 11., 12., 13., 14., 15 és 20. fejezeteiből.

A IV. osztályban Mózes III. könyvének 11., 19., 23., 25. IV. könyvének 13., 14., 16., 20., 22., 23. fejezeteiből. Ezenkívül a III. osztálybeli tanulók az áldás és hálaimákat eredeti és magyar szövegben tanulják. Az imákból pedig a III. és IV. osztályban a következőket fordítják magyarra: Ma tovu, Elohaj nesomo, Sema, az étkezés utáni és lefekvés előttit. A bibliai történet az I. osztályban a teremtés történetétől Abrahámig; a II., III. és IV. osztályokban az olvasókönyv alapján vétetik. Minden szombaton a tanítóttestület vezetése alatt isteni tisztelet tartatik. A más iskolába járó tanulókat az egyik tanító oktatja hittanban.

Az 1894—95. tanévben:

Az első osztályban 46 tanuló nyert oktatást.

A második „ 44 „ „ „

A harmadik „ 52 „ „ „

A negyedik „ 34 „ „ „

A havi tandíj 4 frt 80 kr., mely a szülők vagyoni állapota szerint 60 kr-ra is leszállíttatik. A tanulók 15 /₁₀-a részesül egész tandíjmentességben.

IV.

Az iskola vagyoni állapotára vonatkozó adatok.

Az iskolának csak egy 200 frtos alapítványa van, melynek kamataiból azon tanulók jutalmaztatnak, kik a magyar nyelv elsajátításában a legnagyobb haladást tanúsítják. A hitközség évente 600 frttal járul az iskola költségének fedezéséhez. Az iskola évi kiadása 4000—5000 frtra rug, felülmulja néhány 100 frttal a hitközség költségvetését. Az orsz. iskolai alapból csak kétszer részesült 300 forintnyi segélyben. Besztercebánya városa telket nem adott ugyan, de helyette 2000 frtot adományozott és 1888 óta 600 frtnyi évi szubvencióval járult az iskola fentartásához, mely összeg azonban semmi arányban sem áll azon összeggel, melylyel a város a többi felekezetek kulturális intézményeit támogatja. Az iskola a hitközség tulajdonát képezi. Egyemeletes, diszes épület négy kifogástalan teremmel, melynek mindegyike 74 m² területű, igazgatói iroda, tanítóttestületi és diszteremből áll. A tágas udvar nyári tornaterül szolgál. Az iskola felszerelése 1500 frtnyi értéket képvisel.

V.

Az iskola előljárói és tanítóira vonatkozó adatok.

Az iskola körül bokros érdemeket a többek közt *Porges Samu* ügyvéd, *Kohn Jakab*, *Herczka Mór* és *Tandlich Manó* ügyvéd szereztek. *Porges Samu* 15 éven át volt az iskolaszék elnöke. Páratlan odaadással töltötte be tisztségét, az iskola és tanítók testi-lelki barátja. *Herczka Mór* több évig mint hitközségi elnök és iskolaszéki tag az iskola anyagi fejlődését nagyban előmozdította, az utolsó három évben pedig *Tandlich Manó* a hitközség és iskolaszék elnöke. Daczára, hogy nagy elfoglaltságu ügyvéd, szabad idejének legnagyobb részét az iskolának szenteli. Az iskolát új, czélszerű, kényelmes s legujabb konstruckióju padokkal látta el és a tornatanítást bevezette és a szükséges szereket beszerezte. A tanítótestületet magyarosító törekvésében hathatósan támogatja. Az iskolaszéki jegyzőkönyveket magyar nyelven vezetteti; a hitközségi és templomi hirdetéseket magyar és német nyelven. Ez által a szülőköt is hozzászoktatja a magyar szóhoz. Kezdeményezése folytán a hitközség felséges Urunk 25 éves koronázási jubileuma alkalmával szavazta meg azon 200 frtos alapítványt, mely a tanulókat a magyar nyelv elsajátítására ösztönzi.

A tanítók lakbérét már némileg rendezte és azt véglegesen is rendezni fogja, nemkülönben a fizetésüket is felemelte; a tanítók anyagi és társadalmi helyzetét szíven hordja.

Ezen áldásos működésében a hitközségi elnök gyakran kisegítette az iskolaszéki elnököt.

Mindenütt, a hol csak alkalma nyílik, nem győzi eléggé az iskola fölött elismerését nyilvánítani. Gondolatainak és szívének egyetlen óhaja az iskolaügy fejlődése és haladása. Örül, ha a tanítótestület hasznára lehet.

A hitközség elnöke *Elsasz Dávid*, első előljárósági tag dr. *Krieser Jakab*, a második előljárósági tag elhalálozása folytán üresedésben van, *Löwy Fülöp* pénztáros. Az iskolaszék tagjai: elnök *Tandlich Manó*, pénztáros *Herczka Henrik*, gondnok *Reisz Miksa*, *Engel Benjámin*, dr. *Grün Jakab*, *Herczka Mór*, *Porges Samu*, *Rechnitz Adolf*, a tantestület részéről *Fleischner Lipót*.

A tanítótestület tagjai: igazgató *Rechnitz, Adolf* 34 év óta működik mint tanító, *Fleischner Lipót* 26 éve.

Mindketten jelenlegi állásukra az 1878–79-ik tanévben hivatnak meg.

18 éves odaadó működésük legszebb jutalma ama köztisztelet és becsülés, melyet a hitközség minden tagjánál kivívtak maguknak.

Rechnitz Adolf igazgató erélyessége, buzgalma, tapintatossága és szakavatottságának érdeme, hogy az iskola ily magas nívóra emelkedett és egyáltalában fentartotta magát. A hitközség iránta háláját akképp róttá le, hogy az 1895-ik év okt. 25-án képviselő-testületébe választotta.

Lehner Lipót, mint tanító 6 éve működik, ezen állására az 1892—93. tanévben hivatott meg.

Porges Hermin, mint tanítónő 8 év óta működik. 1888-ban nyerte utolsó alkalmazását. Irodalmilag jelenleg *Lehner* Lipót működik, több közhasznú, társadalmi értekezlete jelent meg a „Besztercebánya és vidéke“ című helybeli hetilapban.

Fleischner Lipót egyszersmind a hitközség jegyzői teendőit is végzi. A heti tanórák száma 28.

Rechnitz Adolf igazgató fizetése 760 frt 100 frt lakbér,

Fleischner Lipót „ 630 „ 50 „ „

Lehner Lipót „ 550 „ 50 „ „

Porges Hermin „ 400 „ 50 „ „

A kassai izr. elemi iskola vázlatos története.

I.

Az iskola alapítása.

A kassai izr. hitközség tagjainak számarányát véve alapul, évtizedek óta a legtekintélyesebbek közé tartozott hazánkban. Ha mindennek daczára nyilvános népiskolája csak újabb keletű, ugy ennek okai bővebb magyarázatra nem szorulnak. A nagyrészt Galiciából bevándorolt izr. vallású lakosok idegenkedtek a modern iskolától és gyermekeiket chéderekbe küldötték, melyeknek egyikében-másikában a héber tantárgyakon kívül a német olvasás és írás, sőt a német nyelvtan elemei is tanítottak. A kis számmal ide telepedett mivelteb családok természetesen korszerű neveltetésben részesítették gyermekeiket s e végből házitánítókat tartottak.

Ezen állapotok csak 1868-ban változtak meg, a midőn dr. *Kain* Dávid, Felső-Magyarország hírneves orvosa és a jeles emberbarát, mint a kassai hitközség elnöke, *Bárkány* Jakab, előjáró és több elvtársával szövetkezve egy nyilvános iskola felállításának eszméjét nemcsak felkarolták, de meg is valósították. Az intézet igazgatójával kitűnő szakerőt nyertek *Rottenberg* Mór Noë személyében, ki 1888-ban bekövetkezett haláláig az iskola fejlesztése körül sokat fáradozott és elévülhetetlen érdemeket szerzett.*) *Rottenberg* mellett mint tanítók működtek: *Schönmann* Hirsch, *Goldstein* Imre, *Weisz* Vilmos, *Engländer* Adolf, később *Rottenberg* Dávid, *Hochenberg* Vilmos, *Engländer* Mózes, *Altmann* József és *Hovicz* Fáni. Az iskola előjárója volt *Bárkány* Jakab, a kir. tanfelügyelő, *Imre* Lőrincz és egy ideig mint ker. főigazgató *Juhász* Norbert állott az élén.

A hitközség viszonyai és az általános érdeklődés hiányának következtében a hat osztályu fiúiskola 1884-ig bérházban volt elhelyezve. Kezdetben az intézetnek csak 120 tanítványa volt, kik tandíj fejében évi 10 frtot fizettek, de már 1871 óta a tehetősebb szülők gyermekei 16 frtot fizetnek, miglen az egészen vagyontalanok

*) Életrajzát leírta M. J. az országos izr. tanítóegyesület titkára. Lásd a „Tanügyi Értesítő” 1888 márczius hó 4-én megjelent 3. számát.

tandijmentességben részesülnek a kevésbbé jómóduak pedig csak fél-tandijat fizetnek.

1874-ben az iskola szervezetében jelentékeny változás történt. A többféle közép és polgári iskola elvonta az 5-ik és 6-ik osztályok növendékeit úgy, hogy az intézet négy osztályu, vegyes iskolára változott át. A tantárgyakat kezdetben német nyelven tanították és a magyar nyelvnek aránylag csekély tér jutott. A tantárgyak a miniszteri tantervnek és a felekezet igényeinek kielégítésére a következő sorrendben állapították meg: héber olvasás, biblia, német fordítással, hittan, magyar olvasás és nyelvtan, német olvasás és nyelvtan, számolás, földrajz, hazai történet, természetrajz, magyar-, német- és héber szépírás, rajz, ének, torna és később, midőn az iskolát vegyesen kezdték a gyermekek látogatni, a lányok női kézimunkában is nyertek oktatást. Ki kell emelnünk azonban, hogy bárha a tárgyak tulnyomó részét németül tanították is, mi főleg a hitközségi tagok nyelvére való tekintettel történt, kik vagy németül, tulnyomóan pedig az ismeretes német-zsidó jargont használták; mégis a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítása kezdettől fogva magyar nyelven folyt és ezen oktatás vetette meg az iskolás növendékek és az azóta felnőtt nemzedékek teljes megmagyarosodását. Az osztálykönyveket is kezdettől fogva magyar nyelven vezették és az azon időből fenmaradt értesítők is magyar nyelven adattak ki. Ezen osztálykönyvek szerint az osztályzatok a következők: szorgalomra nézve: ernyedetlen, kitartó, kellő, hanyag; — a magaviseletre: példás, jó, szabályszerű, rossz; — az előmenetelére: kitünő, jeles, jó, elégséges, elégtelen, mely osztályzatok mind máig használatban is maradtak. Az iskola első éveiből magyar, héber és német próbairatok, valamint magyar nyelven szerkesztett tanrendek maradtak fenn. A tisri hónapra esett rendes szünidőn kívül szünnapok voltak minden szombaton, vasárnap és szerda délután, a ros chodes (ujhold) napjának délutánján. peszachkor 10, sevuoszkor 3, purimkor 3, chanukakor 2 nap, lag beomer és a polgári ujév, valamint az egyes böjtök napjain szintén szünetelt a tanítás. A vizsgálatokat félévenként tartották peszách és szukkot ünnepek előtt. A tanítók fizetése 5—600 frt között változott, miglen az igazgató fizetése évi 800 frt volt.

II.

Az iskola jelenlegi állapota.

Iskolánk 1874-ben, mint már említettük, négy osztályu vegyes iskolává átszerveztetvén, ezen állapotában máig is megmaradt, úgy, hogy jelenleg négy osztálytanítóval és egy kézimunka-tanítónővel

bir. Tannyelve ma már egészen magyar, a rajzot, tornát és éneket pedig mint rendes tárgyakat tanítják. Téli tornahelyiséggel nem bir ugyan, de eléggé jól fel van szerelve korlát, nyújtó, létra, ugródeszka, hinta, mászópóznák és kötelek nem hiányzanak. Az iskola felszerelése máskülönben is kielégítőnek mondható, mert el van látva a szükséges magyar és héber falitáblákkal, szemléltető képekkel és térképekkel; van ezenkívül globusa, légsúly- és hőmérője; időarányokat mutató táblák, kitömött állatgyűjtemény, bibliai faliképek és a számoláshoz szükséges segédeszközök a tanítók rendelkezésére állanak. Az ifjúsági és tanítói könyvtár kétszáz kötetből áll. A szegény tanulókról a hitközség gondoskodik, mert nemesak ingyen iskoláztatja őket, de téli ruhát és könyveket is ad nekik. Az iskola ezen erkölcsi és szellemi színvonalának emelése, valamint a tanítók anyagi érdekeinek előmozdítása körül kiváló érdemeket szereztek maguknak az iskola lelkes előjárói, névszerint: dr. *Moskovics* Jakab, dr. *Reismann* Simon és dr. *Földi* Miksa, kik az iskolaszéki tagokkal, valamint a héber tantárgyak külön szakfelügyelőivel: *Lieberman* Kálmán és dr. *Handler* Simon rabbi urakkal az iskolai felügyeletet gyakorolják és az intézetet szorgalmasan látogatják. Az ez idő szerinti kir. tanfelügyelő, *Zagróczy* Gyula, kir. tanácsos évenként egyszer szintén meglátogatja az iskolát.

A tanítótestület minden hónapban értekezletet tart, melynek tárgyát módszertani kérdések megvitatása és folyó ügyek elintézése képezi. Gyermekeink valláserkölcsös életének fejlesztésére az általános iskolai nevelés-oktatáson kívül a vallásoktatással és a tanítói kar vezetése alatt álló ifjúsági isteni tisztelettel kívánunk hatni. A bibliai oktatás u. i. már a II. osztályban veszi kezdetét, hol heti négy órában Mózes I. könyvének 1., 2., 3., 4., 6., 13., 18., és 22. fejezetei taníttatnak, a szöveg magyar fordítása mellett. A III. oszt. szintén heti négy órában nyer bibliai oktatást, hol Mózes első könyvének 33., 37., 40., 41., 42., 45. fejezetei fordíttatnak magyarra. A IV. osztályban, ugyancsak négy órában Mózes II. könyvének 1., 2., 3., 5., 7., 12., 13., 14., 15., 19., és 20. fejezetei képezik a magyar fordítás tanítási anyagát. Az I. osztályban a héber olvasás heti hat órában gyakoroltatik, ezen felül minden osztályban heti 3 óra az imák magyar fordítására szolgál. A hittan tananyaga a következő: I. osztályban az áldásmondatok gyakoroltatnak magyar fordítással, könyv nélkül, bibliai történetből pedig a világ teremtéséről, az első emberpárról, az első bűnről, Kain és Abelről, Noéről és az özönvizről, valamint Bábel zavaráról tanulnak a gyermekek. A II. osztályban a bibliai történet tanítási anyaga Ábrahámától József haláláig; a III. osztályban Izráel fiainak rabszolgaságától

Mózes haláláig; a IV. osztályban pedig a birák korától Izráel királyainak uralkodásáig terjed. Az ifjusági istentisztelet két rendbeli. Az izr. népiskola tanulói minden szombaton, a középiskolai tanuló-ifjuság pedig minden ünnepnapon isteni tiszteletre gyülekezik egybe a hitközség nagy tanácstermébe. Az isteni tiszteletet a tanítói kar vezeti, melynek tagjai felváltva, egyes ünnepnapokon valóságos beszédekben oktatják hallgatóikat. Ugyancsak az iskola tanítótestülete teljesíti a hitoktatást a többi intézetekben is.

Az 1894/95-ik tanévben az iskolát összesen 211 tanuló látogatta, és pedig: az I. osztályba járt 54, a II.-ba 48, a III.-ba 60, a IV. osztályba 49 tanuló. Ezek közül volt 128 fiú és 83 leány, kiknek 15%-a teljes-, 30%-a pedig féltandíjmentességben részesült.

III.

Az iskola, annak előljárósága és tanszemélyzete.

A mai iskola-helyiséget a hitközség 1884-ben 10000 frtnyi költséggel építtette fel. Ezen földszintes, de szilárd épület a templom telkén áll és a hitközség tulajdonát képezi. Van benne négy tanterem, a hitk. iroda, 1 tanácsterem és egy értekezleti szoba a tanítótestület számára. Az udvar elég alkalmas és szép tágas, de befásítva nincsen. Az összes iskolai felszerelés leltári értéke csak 200 frtra rug. Az iskola fentartása évenként 5000 frtba kerül, mely összeg az egész budget negyed részét teszi. Ezen tekintélyes összeg fedezéséhez az izraeliták orsz. alapja az iskola fennállásától kezdve 1895-ig évi 600 frt segélyvel járult, de utóbbi évben a kormány ezen szubveneziót beszüntette.

A hitk. elnöke, dr. *Reismann* Simon; szertartási előljáró *Weisz* Ign. Leo; pénzügyi előljáró, *Steinfeld* József; iskolai előljáró, dr. *Spatz* Dávid; hitk. titkár, dr. *Klein* Fülöp. Az iskolai bizottság tagjai: *Árvai* Miksa, *Fényes* Dezső, dr. *Fényes* Samu, dr. *Glück* Lipót, *Horovicz* Felix, dr. *Handler* Simon, hitszónok, *Leichtmann* Henrik, *Liebermann* Kálmán főrabbi, *Molnár* Lipót, *Rottenberg* Dávid, *Wachsmann* Samu és *Engländer* Mózes e. i. igazgató és tanítótestületi képviselő. A tanítótestület tagjai: 1. *Engländer* Mózes e. i. igazgató és a tanítótestület képviselője, tanító 26 év óta, ezen iskolánál 18 év óta működik. 2. *Stern* Jakab 29 év óta képesített; de 19 év óta helybeli tanító. 3. *Szilágyi* Nándor 16 év óta okleveles tanító, ezen iskolánál 7 év óta működik. 4. *Schwartz* Lipót, ki főelemi tanítói oklevelét, mint a pesti orsz. izr. tanítóképezde hallgatója 1869-ben nyerte el és 1873 óta a kassai izr. iskolánál működik, nemcsak az ottani, hanem az orsz. tanítótestületnek egyik

előkelő, közkedveltségű tagja. 5. *Spiegel* Antonia, ki 6 év óta mint kézimunkatanítónő van alkalmazva.

A kassai izr. hitközség aránylag legjobban fizeti tanítóit az egész országban és ez vezető férfiainak fenkölt gondolkozását minden dicsérő beszédnél fényesebben hirdeti. A tanítók illetménye ugyanis egyenként 900 frt törzsfizetés és 150 frt lakbér. A kézimunkatanítónő fizetése 300 frt. A heti tanórák száma: az I. osztályban 21, a II. osztályban 25, a III.-ikban 26, a IV.-ikben 27 óra. A kézimunkatanítónő 11 heti órában van elfoglalva. 1888-ig az iskolában osztályrendszer divott, azóta pedig minden tanító az első osztályból a negyedik osztályig maga vezeti fel tanítványait, azaz a fellépő rendszer van alkalmazásban.

IV.

Nevezetesebb feljegyzések.

Szép ünnepnapja volt a hitközségnek, midőn hosszú vajadás után iskolájának saját telkén állandó helyiséget emelvén, azt rendeltetésének 1884-ben át is adhatta. Nemesak a hitközség színe-java, de a helybeli társadalom legelőkelőbb képviselői felekezeti különbség nélkül, valamint a legelső hivatalos személyiségek részt vettek ez ünnepen, mely városunk és hitközségünk közművelődési intézeteinek gyarapodását jelentette. Az új iskola felállítását első sorban néh. *Gönczy* Pál államtitkár 1882-ik évi látogatásának köszönhetjük, ki ez alkalommal a bérházban elhelyezett iskola fogyatékoságaira figyelmeztetvén az előjáróságot, egy, a kor igényeinek megfelelő új iskola felépítését sürgette. 1886-ban *Jókai* Mór, hazánk koszorus költője és az orsz. tanító-egyesületünk tiszteletbeli tagja, mint városunk orsz. képviselője — 1891-ben pedig *Beöty* Ákos jelenlegi orsz. képviselőnk látogatta meg iskolánkat.

Izr. neológ hitközségünk ez idő szerint 400 tagot számlál ugyancsak 400 tanköteles gyermekkel. Részint a magas tandíj, de másrészt helyszüke miatt is e tanköteleseknek csak fele látogatja iskolánkat, miglen a másik 200 a városi községi iskolákba jár, hol a legnagyobb tandíj öt forint.

Ide iktatjuk végre, hogy Rottenberg Mór Noë, iskolánk első tanítója és igazgatója „die Wacht Israels“ cz. folyóiratnak volt kiadója, szerkesztője, miglen *Schönmann* Hirsch, helyben alkalmazásban volt tanító „Der Leitstern“ cz. lapot szerkesztette. Mindkét lap a zsidó hitközségi ügyek szolgálatában állott és tanügyünk fejlesztését tűzte ki czéljául. *Engländer* Mózes volt e folyóiratok főmunkatársa.

Az itt felsorolt adatokban, habár csak vázlatosan is, tanintézetünk főbb mozzanatait kívántuk feljegyezni azok számára, kik utánunk következnek.

A tiszabeői izraelita iskola története.

Irtá

Neumann Vilmos

tanító.

Az idegennek, ki Jász-N.-Kun-Szolnokmegyébe kebelezett Tisza-Beő nagyközségén keresztül utazik, okvetlenül szemébe ötlík az izr. hitközség impozáns temploma, mely nagyszabásu arányaival uralkodva, kiemelkedik a házesoportok közül. Hol ilyen templom maradt az utódokra, ott bizonyára számos zsidó családból álló község virágozhatott és így igen természetesnek fogjuk találni, ha a templom mellett az iskolaépület sem hiányzik. De fájdalom, a tágas és stilszerűen épült szép templom, melynek jó karban tartásáról gondoskodtak az elődök, kong az ürességtől, iskolája, amelyből fényes nevű férfiak kerültek ki, évről-évre néptelenebb, sőt 1884-ben teljesen megszűnt és csak 1887-ben nyílt meg újból, midőn vezetését e sorok írójára bízta. Szent kegyelettel kutattam az iskola régibb állapotára vonatkozó adatok után, de az 1846-ik évről szóló jegyzőkönyvből nyert értesülés szerint az összes okmányok az 1845-ik pusztító tűzvésznek estek áldozatul, minél fogva csakis ezen évtől kezdve álltak megbízható történeti adatok rendelkezésemre. Egy 1832-ik évről szóló szerződés szerint dévaványai *Halasy* Pál 3000 ezüst forintért 31 évre haszonbérbe ad a tiszabeői zsidó komisiónak egy háztelket, amelyen synagoga és a zsidó eklésiának szükséges épületek felépíthetők. Ide építettek egy házat, amelyben az ifjuság oktatását nyerte.

1845-ben leégett a templom és iskolahelyiség. A hitközség kiváló gondját a templom ujjaépítése képezte, az iskola pedig bérházba került. Ez időtájban *Blum* Dávid volt a tanító, a ki jelenleg is él és dús gazdag ember. 1858-ig semmi nyomára nem akadtam, hogy a hitközség közgyűlése az iskolával foglalkozott volna, csupán a hitközségi számadások tanúsítják, hogy az iskola tényleg

fennállt és állandóan 1—2 tanító oktatta benne a hitközség gyermekeit.

Igy 1845-ben *Back* tanító 25 krt adományozott a templom-építés javára, az iskolaépület javítására 90 kr. kiadás szerepel. Az is bizonyos, hogy a tanító fizetése a szülők magángondját képezte, azaz a tanítóval külön-külön egyeztek meg a fizetendő tandijra nézve. A rabbi fogadta és bocsátotta el a tanítót, a hitközség mint testület nem akart befolyást gyakorolni az iskolára, nem tekintvén a tanügyet a hitközség közigazgatásához tartozó közügynek. Csakis az iskolaépület jókarban tartásáról gondoskodtak, valamint hogy a rabbinak is megtérítette a hitk. pénztárazon költségeket, melyek elég gyakran a tanító felfogadásával jártak, csak hogy a költségek ezen utalványozása a rabbi iránt való kiméletből történt, a mennyiben a szülők a rájuk eső részt a közpénztárba vissza tartoztak fizetni. 1858 szept. 17-én *Kántor* Bernát, tekintve az iskolaépület hasznavehetetlen állapotát, egy házat ajándékozott a hitközségnek, a mely adományról az eredeti „Schenkungs-Urkunde“ meg van. Ezen épület azonban szintén nem volt alkalmas iskolacélokra, miért is eladták és alkalmasabb házat vettek helyette. 1881-ben ismét a templom udvarába került az iskola, 1887-ben újólág felépült, de 1892 október 25-én ismét alkalmasabb helyiséget nyert, a melyben jelenleg is van.

Az 1846-tól fogva 1853-ig terjedő időközről semmiféle okmány nem maradt reánk, melyből a tanítók számára vagy a tantárgyak és azok anyagára nézve némi felvilágosítást nyerhetnénk. 1858-ban *Lamberg* Herman igazgatása alatt az iskola 52 tanulóval birt, 38 a felsőbe, 14 pedig az alsó osztályba járt. A tannyelv magyar volt. A hitközség hazafiságát jellemzi az 1846. évi április 23-án tartott választmánygyűlés következő határozata: „Mai napon pedig a választmány tagjai által elhatároztatott, hogy jövődre nézve a tisztelt község tárgyalásai, intézvényei és végzései honi nyelven ezen jegyzőkönyvbe iktatandók lesznek, valamint a következő jegyzőkönyvek is a fentemlített honi nyelven vezetendők maradnak: *Veiszkopf* János hites jegyző, *Stein* Jakab előljáró, *Kántor* Bernát kurator.“ Az előadott tantárgyak voltak: héber mint főtantárgy, magyar és német olvasás és írás az „Erstes Schreib- und Lesebuch“-ból, továbbá számtan, földrajz és természetrajz.

Sem órarend, sem tanterv, de semmiféle katalógus nem maradt reánk az elődökről. Az 1858-ik évről szóló kimutatás is csak azon szülők neveit említi fel, a kiknek iskolába járó gyermekeik voltak. 1861-től fogva az iskola költségvetése hézagosan bár, de mégis meg vannak, ezek alapján a tanítói személyzet és azok java-

dalmazása a következő volt: 1845-ben *Blum* Dávidnak megállapított fizetése nem volt s ezen állapot 1861-ig tartott. 1861-ben *Mandel* H. 67 frt fizetést, *Klein* Sándor 75 frtot és ellátást kapott fél évre. Az 1862—63. tanévben *Deutsch* Sándor 139 frt fizetéssel és ellátással nyer, alkalmazást. 1871-ben *Löwinger* Dániel mint első okleveles tanító 437 frt 4 kr. fizetés, 45 frt lakbérjavadalom mellett nyeri el az állomást. 1872-ben már *Nussbaum* M. 150 frt fizetéssel egy fél évre, a másik félére *Schlesinger* Sámuel 231 frt fizetéssel alkalmaztatik, de utóbbi az iskola fűtését, világítását és takarítását is magára vállalta. Utána *Pollatsek* 2 hónapig működött. Most *Hoiticzky* József 156 frt félévi fizetéssel következett, kit ujjolag egy okleveles tanító, *Winternitz* Ignác váltott fel, ki 1881-ig meg is maradt, mikor önként távozott a hitközségből. A tandíj maximuma 5 frt 15 kr. havonta. A téli félév november 1-én vette kezdetét, a nyári május 1-én. Szünet csakis szombaton és ünnepnapokon volt; a 40-es és 50-es években a nagy ünnepek félünnepjein és az ujjholdnapok délutánjain is szünetelt az oktatás, a mikor a tandíjakat beszedték. A jobbmódu családok a tandíjhoz ajándékot is hoztak a tanítóknak, de kizárólag élelmiszereket. A tanórak száma igen nagy lehetett, a sok elfogyasztott petróleumról szóló számlák is erre engedtek következtetni. Megtartott vizsgákról feljegyzések nincsenek. *Arnstein* A. (később bártfai), *Hirsch* Mark. (jelenleg hamburgi) *Lichtenstein* (később nagy-káta) rabbi igen szorgalmassan látogatták meg az iskolát. Felemlítésre méltó az a rendkívüli hajlandóság, mely a tanítók változtatásában nyilvánul, mert alig akadt egy is, a ki 1 évnél tovább működött volna, pedig ez a fölösleges fényezés sokszor tetemes költségbe verte a községet; így 1871-ben a rabbi urnak 28 frt 34 krt szavaztatik meg utiköltségül Pestre, hogy tanítót fogadjon, a tanító kocsija is 3 frtba került. 1872-ben 12 frtot kapott a rabbi ur pesti útjára, 1872-ben 3 tanítóváltozás 43 frt 30 krjába került a hitközségnek, 1846-tól fogva állandó kiadási rovatot képez a tanítófogadás és a pályázatok kiírása. A fenmaradt költségvetésekből az is kitűnik, hogy sok beteges és helynélkülinek jelzett tanító vándorolt keresztül a községen, kik 18 krtól 1 váltóforintig terjedő segélyben részesültek, miglen egyéb szegények 6—18 krig terjedő segélyt kaptak.

1886. évi december 12-én tartott közgyűlésen a hitközség a 6 év óta szünetelő iskola ujjáalapítását elhatározta és 1887 január 26-án *Neumann* Vilmos tiszaroffi okl. tanítót, e sorok íróját tanítójának megválasztotta, a ki azonban csak aug. 26-án foglalta el állását. A négyosztályu osztatlan iskolába működésem első évében 36 tanuló járt. Az első évről szóló jelentésem kezdete így hangzik:

„Az 1887. évi szeptember hó 1-je nevezetes napja lesz a tiszabeői hitközségnek, ezen a napon nyílt meg az annyira óhajtott és oly rendkívül szükséges népiskola. A mi a tanulásban való előmenetelt illeti, hogy hű tükröt nyujtsak a valódi helyzetről, elő kellene sorolnom mind ama nehézségeket, a melyek a sikeres oktatást gátolták, azonban csak a legfőbbeket akarom kiemelni. Első és főbaj volt a rendetlen iskolalátogatás. Minden hónapban fel kellett jelenenem szülőket, kik minden ok nélkül gyermekeiket visszatartották az iskolától, második a taneszközök hiánya. Sem az iskola nincs kellőleg felszerelve, sem pedig a tanulóknak nem voltak meg a legszükségesebb taneszközeik, de nem hagyható szó nélkül, hogy mily elhanyagolt, tanulás és tudás dolgában mily visszamaradt állapotban találtam a gyermekeket. Ezek után roppant nehéz volt a haladás és igen fáradságos az előmenetel, mindazonáltal az eredmény kedvezőbb, mint a milyent várhattam az itt felsorolt szomorú viszonyok közepett.“ Második jelentésemet az 1888/89. tanévről már így végzem: „Visszapillantva a lefolyt második tanévre, örömmel konstatálható, hogy a tanítás eredménye sokkal kedvezőbb, a lefektetett alap elbirja a reája épített szolid munkát s rövid idő múlva szebb jövőnek néz elébe iskolánk, de addig is a legjobb kívánságaink kísérik hitközségünknek e legbecsesebb intézményét.“

A későbbi évek munkájának eredményéről aztán fokozatosan kedvezőbb jelentést tehettem. Jelen 1895/96. tanévben iskolánkat 30 tanuló látogatja. Az iskola fentartása 440 frtba kerül, a mely összeg tulnyomólag az iskola-adóból folyik be, tandíjakból legfeljebb 70 frt. Segélyben iskolánk sem a multban, sem a jelenben nem részesült, pedig rá volna utalva, sőt méltán igényt is tarthatna reá, mert az 1850-ik évről szóló és épségben meglevő nyugták szerint a *Haynau* által kivetett hadisarczhoz tiszabeői izr. hitközség 1600 frttal hozzájárult. Az iskolaépület a hitközség tulajdonát képezi; egy tanteremből áll és értéke körülbelül 200 frt, felszerelése 60 frtba került.

A hitközség elöljárója: *Schwarz Fülöp*; az iskolaszék tagjai: *Schwarz József*, dr. *Stark József*. *Braunfeld* Dávid rabbi-helyettes, *Gróf Sándor*, *Goldmann* Salamon, *Gróf Móricz*, *Ferencz József*. Az iskola volt tanulója az ország határán túl is nagynevű *Hirsch* Mark. hamburgi főrabbi, ezen kívül számos ügyvéd, orvos és tekintélyes állású egyén a *May*, *Fischbein*, *Ehrlich* és *Grosz* családokból. Az iskola jóltevői és alapítása körül érdemeket szereztek: *Stein* Jakab 1845-ben, *Kántor* Bernát, *Fischbein* Samuel, *Ehrlich* Mózes, *Eisler* Farkas, *Gróf Márton*, *Ferencz József*, *Schwarz Fülöp*, *May Ignác*, *Gróf Sándor* és *Keppich* Emil. A hitközségnek jelenleg 30 tagja

van; néhány év óta folyton nagy mértékben csökken a létszám. A felekezet összes tanköteles gyermekei az iskolának tanítványai. A tanulók száma működésem óta évenként 30—40 között váltakozott; az 1887—88. tanévből 1895—96. tanévet bezárólag 324 mindennapos és 64 ismétlő tanköteles volt.

A tannyelv magyar, a tanulók egyáltalában nem is értenek más nyelvet. Tantárgyak szorosan a miniszteri tanterven alapulnak. Hittani tárgyak: Héber olvasás, bibliatörténet, bibliafordítás a 2-ik osztálytól kezdve, héber írás, imafordítás és vallástan.

A tanrend egész évre van megállapítva és a négyosztályu osztatlan iskola tanterve szerint az egyes tárgyak beosztva. Tanszerei ezek: 1. A nagy tábla. 2. Magyarország és Európa fali térképe. 3. Gönczy-féle délkörrel ellátott földgömb. 4. A megye térképe. 5. Métermértékek falitáblája. 6. Magyar és héber faliolvasó-táblák. 7. Számológép. 8. Történelmi képek. 9. Ő felsége a király életnagyságu arezképe. 10. Kézitérkép 20 db.

Tandij évenként 4 frt, a tanulók 40%-a azonban fel van mentve a tandij fizetése alól, sőt ingyen tankönyveket is kapnak. A tanító fizetése 400 frt és szabad lakás. Irodalmilag annyiban működik, hogy a tanügyi és társadalmi lapokba cikkeket ír, a „Tanügy“ czimű lap munkatársa. Cikkei többek között: A testi büntetésről, (Komárommegyei Közlöny 1884). A tanítók keserve (Egyet. Értes. 1892). Néhány szó a nyilvános vizsgálatokról (Izr. Tan. Értesítő 1894). A létért való küzdelem (Tanügy 1894) stb. A hitközség és a Chewrah Kadisa jegyzői teendőit végzi és a tiszabeői izr. nőegylet titkára.

Röviden összefoglalva leírtam a tiszabeői izr. iskola történetét, hogy az utódok erőt merítsenek a jövőre, látván azon szerfölötti nehézségeket, a melyekkel úgy a hitközségnek, mint a tanítóknak meg kellett küzdeniök, hogy lássák, miszerint csekély számú tagjai mellett is a hitközség erejét felülmúló áldozatokat hozott és hoz folytonosan a vallásos élet ezen fontos bástyájának épségben tartására, mert a tanítók a mostoha viszonyok daczára sok jeles férfit neveltek a hazának és felekezetnek.

Adja Isten, hogy a második ezredév úgy a hitközségnek, mint a tanítóknak sokkal szebb és boldogabb jövőt teremjen!

A csurogi izr. hitf. osztatlan népiskola története.

1878/79—1895/96.

Irta

Serlegi Márk

okl. néptanító.

Hazánk önrendelkezési jogának visszaszerzése óta hitsorsosaink kiváló gondját képezi, hogy tanintézetek létesítése által a magyar állameszmét szolgálják, hogy a közoktatásnak minél több helyen hajlékot emeljenek, melyekben mint melegágyakban a hazafias érzelmek dusan tenyészsenek, a korkövetelte haladást pedig a műveltség terjesztése által előmozdítsák.

Hazafias érzésű hitsorsosaink ösztönzése mellett eme gondoskodásnak köszöni létét a csurogi izr. hitf. osztatlan népiskola is. Nem dicsekedhetik az intézet százados multtal, nem is tölgyhöz hasonlítható intézetünk, mely az idők viharaival daczolt, hanem a hitközségnek napról-napra izmosodó előfája, mely gondos kezek ápolása mellett gazdag virágzásnak indul s évről-évre szebb s több gyümölcsöt terem. — Igaz, hogy hitsorsosaink községünk területéről egészen az 1868-ik évig ki voltak zárva, s csak miután a volt határőrvidék felosztattatott, adatott meg nekik, hogy itt letelepülhessenek. Nem telt bele egy év s már néhány család ide költözött, de anyagi viszonyaik nem engedték még akkor, hogy gyermekeik részére iskolát nyithassanak, hanem kénytelenek valának azokat részint a vidékre, részint pedig az itt lévő német zugiskolába küldeni.

Később, 1873-ban, midőn már többen laktak együtt, meggyeztek abban, hogy egy metszőt fognak alkalmazni, ki egyszerűsmind a gyermekeket is tanítsa, mely célból egy bizonyos Keller Emánuel nevű egyént alkalmaztak. Az előadási nyelv német volt és a tantárgyakból is csak a legszükségesebbeket vették fel, u. m. olvasást és írást, imádkozást és a biblia héber szövegének német fordítását. De ezen metsző nem sokáig tarthatta magát és így majdnem minden félévben más-más vette át a gyermekek nevelését, oktatását.

Hosszadalmas kísérletezések után azonban 1879-ben ellenállha-

tatlan erővel indult meg a mozgalom egy izr. hitf. népiskola létesítése ügyében. *Weisz J. Mór* (jelenlegi hitk. elnök) zászlót bontott és tömörülésre szólította az itt lakó izraelitákat. Ügybuzgalmában vezértársai voltak: *Kellner Sándor* és *Weisz Leó*. E három férfinak sikerült az elhibázott és czélt tévesztett nevelést oly irányba terelni, hogy egy vegyes nemzetiséglakta vidéken, hol a szerb kulturával szemben égető szükség van egy magyar tannyelvű iskolára, kimondatott, hogy a helybeli izr. hitközség egy tanítói állomást rendszeresít és nyomban *Serlegi Márk* okl. néptanítót Adáról meg is választotta, ki állomását 1879. év április hó 1-én el is foglalta.

Serlegi Márk bérhelyiségben nyitotta meg az iskolát, melyet összesen 18 tanköteles gyermek látogatott.

A meghívott tanítónak első és főgondja volt, hogy az iskolát mindenekelőtt a legszükségesebbekkel felszerelje, mi a hitközség nagy szegénysége mellett igen nagy nehézségekbe ütközött. A régi zugiskolából nem maradt más, mint a Schütz-féle héber falitáblák és egy hosszú korecsmaasztal, mely körül a gyermekek helyet foglaltak. Tanterv avagy órarendről szó sem volt.

Az iskola első előjárói *Weisz J. Mór*, *Lederer Zsigmond*, *Kellner Sándor*, *Weisz Leó*, *Herczog Lázár*, *Grün Vilmos* és *Lővy Fülöp* valának, kik a megválasztott tanítónak mindenben kezére járultak. Első évben felszereltük az iskolát elegendő padokkal, egy fekete falitáblával, háromféle s. p. a Gönczy-féle magy. és német és Müller-féle héber fali olvasótáblákkal. Térkép csak a megyei volt. Később beszereztük Magyarország, Európa és az öt földrész térképeit, egy számológépet, földgömböt és a méter-rendszer szemléltetésére szolgáló mértékeket.

Első és főgondja volt a tanítónak a német nyelvet az iskolából kiküszöbölni, mely nem kis dolog volt, minthogy a családok nyelve német, a községi lakosok pedig tulnyomóan szerbek valának. Magyar szót csak elvétve lehetett itt-ott hallani. De a nehézségektől vissza nem riadva s kitartó szorgalom által egy év alatt már anynyira vihette a tanító, hogy a beszéd- és értelemgyakorlatokat magyar nyelven taníthatta, a bibliát német és magyar nyelvre fordíttatta és a bibliatörténetet kizárólagosan magyar nyelven tanította. A vizsgák évente egyszer tartattak meg, a nagy szünidő július és augusztus hónapokra esett.

Iskolánk jelenleg egy tanteremben öt osztatlan évfolyamból áll. *A tanítási nyelv kizárólag magyar.* Az ének és rajz taníttatik, csak sajnos, hogy a leányok a kézimunkában mindeddig még nem nyernek oktatást. Nyári tornahelyiség is van, de nincs még kellően

felszerelve. Az ifjúsági könyvtár 48 kötetből áll. Az iskolaszéki tagok rendszeren látogatják az iskolát, de külön szakfelügyelet nincsen; a megyei tanfelügyelő évente egyszer látogatja azt. A bibliát 1881 óta magyarra fordítják. A hittannak a tananyaga osztályonként a következő:

I. osztály.

a) Bibliatörténet: A beszéd- és értelemgyakorlatok alapján kis erkölcsi elbeszélések, Isten. A világ teremtése. A szombat. Ádám és Éva. A bűn és büntetése. Kain és Abel. A jámborság megjutalmazása. A szülők iránti tisztelet.

b) Héber olvasás: Tankönyv Müller-féle A. B. C. A második félévben az izr. tanító-egylet imakönyve. Heti órák száma 6.

II. osztály.

a) Héber olvasás: Gépies olvasás. Tankönyv az izr. tanítóegyleti imakönyve.

b) Imafordítás: שמונה עשרה és שמע ישראל

c) Bibliafordítás: az orsz. izr. tanítóképzők gyakorló iskolájának tanterve szerint.

d) Bibliatörténet: Ábrahám hivatásától — Mózes születéseig. Tankönyv Rosenmayer. Heti órák száma 7.

III. osztály.

a) Héber olvasás: Gépies olvasás az izr. tanítóegylet által kiadott imakönyvből.

b) Bibliatörténet: Mózes születésétől — Mózes haláláig. Tankönyv Rosenmayer.

c) Imafordítás: המאיר—סלח, ישתבח, אשרי, ברוך שאמר és a második osztály tananyagának ismételése.

d) Biblia héber szöveg: Az izr. tanítóképző intézettel kapcsolatos gyakorló iskola tanterve szerint. Heti órák száma 8.

IV. osztály.

a) Héber olvasás: Az imakönyv ismertetése; szombati muszaf.

b) Bibliatörténet: Mózes halálától — a birodalom kettészakadásáig. Tankönyv: Rosenmayer.

c) Imafordítás: גדלו, שמע ברוך שנתן תורה, ויהי בנסוע יהללו ישמחו, תחנון, יחדושהו

d) Biblia fordítás: Mózes második könyvének azon részei, melyek az orsz. izr. tanítóképezde gyakorló iskolájának tantervében ezen osztály számára kijelölve vannak. Heti órák száma 9.

V. osztály.

a) Bibliatörténet: A birodalom kettészakadásától — Jeruzsálem falai felszenteléséig és a negyedik osztályban tanultak ismétlése. Tankönyv: Rosenmayer.

b) Imafordítás: **אתה זוכר, ובחן תן פחדך, ומפנא חטאינו, אתה בחרתנו, אבינו מלכנו.**

c) Bibliafordítás: Mózes harmadik könyvéből: 10 (1—4. 9—18. 30—37.) 23 (1—8. 15—18. 21—44.) 25. (1—22.) 26. (1—13.) Mózes ötödik könyvéből: 1. 3 (23—29.) 4 (1—40.) 5—11. 15. (7—23.) 16. 22 (1—13.) 23 (20—26.) 24 (10—22.) 25 (13—16.) 31 (1—29. 44—52.) 34 (1—12.) Heti órák száma 9.

A tanterv hónapokra van beosztva. A heti órák száma 34; ismétlő iskola nincs.

Az utolsó évben összesen 37 gyermek látogatta az iskolát, kik közül az I. osztályra 10, a II-ra 7, a III-ra 7, a IV-re 7 és az V. osztályra 4 gyermek esik.

Más hitfelekezethez tartozó gyermek három volt, kik hónapoként két frt tandíjat fizettek. A tanulók 9%-a tandíjmentes.

Az iskolának sem vagyona, sem alapítványa nincs. Az iskola költsége részben a gyermekek tandijaiból, részint pedig a kultuszadó után kivetett 5%-ból fedeztetik. Iskolánk költsége évente 600 frtot tesz ki, mely a hitközség általános budgetjének majdnem felét képezi. Segélyben még soha sehonnán nem részesültünk, sőt még a helybeli pol. község sem részesít segélyben, mivel a szerbek községi iskolát tartanak fenn.

Az iskolaépület földszintes, tágas és elég világos, a hitközség tulajdonát képezi. Ez előtt két évvel épült fel, ezt megelőzőleg pedig mindig bérhelyiségben volt. Udvara elég tágas, kár, hogy a met-szővel közös, miáltal iskolai célokra kellőleg ki nem használható.

A hitközség előljárói és az iskolaszéki tagok nevei: Weisz J. Mór, hitk. elnök, Hirschl Ignácz alelnök, Hirtenstein Ignácz iskolaszéki elnök, Lederer József, Hirschl Dávid, Veisz Leó, Heiduska Ignác, Kellner Sándor és Lampel Pál. A tanító Serlegi Márk, ki fentjelzett idő óta helyben működik; évi fizetése 440 frt és természetbeni lakás. A tanító a hitközség jegyzői teendőit is végzi, anyanyelve magyar.

Hitközségünknek jelenleg 47 tagja és 40 tanköteles gyermeke van, kik közül 34 a helybeli izr. hitk. iskolába, 6 pedig a felsőbb tanintézetekben jár.

A galgóczi izr. népiskola monográfiája.

Irta

W e i s z M i k s a

igazg.-tanító.

I.

Bevezetés.

A hitközségünk multjáról ránk maradt legrégebbi írott adatok éppen száz évesek. Az a jegyzőkönyv, mely a hitközség irattárában található legrégebbi könyv első lapján áll, az 557. év szefirájának 9-ik napján, vagyis a kath. számítás szerint 1797. április 1-én vétetett fel. Az 1796—97. évi zárszámadás alapján tudjuk, hogy akkoriban 36 kultusz-adót és 42 véd-adót (Schutzgeld) fizető tagja volt a hitközségnek, de a templom-adót (cz'doko) fizetők lajstroma 59 tagot tüntet fel. E számok arra engednek következtetni, hogy hitközségünk már 100 évvel ezelőtt hozzávetőleg 70 családból állott a mi arra mutat, hogy a helybeli izr. hitközség 100 évnél jóval idősebb. E mellett bizonyít a temető is, hol 200 éves sírkövek is találhatók.*)

Hitközségünk legrégebbi és még jelenleg is fennálló egyletei: a „chevra-kadisah“ és a „Talmud-tóra“, de sem az egyik, sem a másiknak alapítási évét kipuhatolni nem lehet, mert az erre vonatkozó adatok teljesen hiányzanak. — A „eh.-k“ legrégebbi könyvének czimlapján olvassuk, hogy „a könyv elején foglaltakat a chevra régebbi könyvéből másolták le, mert ez utóbbi a hosszú évek használata folytán egészen megrongálódott, úgy, hogy lapjai foszlányosak“. A másolás 581-ben (1821) történt.

A „Talmud-tóra“ 68 év óta áll fenn, de az alapítás alkalmával felvett jegyzőkönyvben ezeket olvassuk: Tapasztalván, hogy a szegények gyermekei egészen iskolázatlanul nőnek fel, egyes lelkes hitközségi tagok elhatározták, hogy ezt az együletet, mely hitközség-

---

*) V. ö. Kohn Sámuel „A zsidók története Magyarországon“ 394. oldal.

günkben hajdan is fennállott és csak anyagi segélyforrások hiányában volt kénytelen működését egy időre beszüntetni, újból életre hívják; hogy áldásos működését folytassa". E jegyzőkönyv az 588. év áb hó 2-ről van keltezve, a mely napon 38 tag jelentkezett.

Az egylet alapját b. *Eisler* József vetette meg, 400 frtnyi alapítványával, melynek kamatait a hitközség még maig is fizeti, mert a tőkét a régi templom építéséhez fordították. Nevezett férfiú haláláig buzgólkodott az egylet felvirágoztatása érdekében. A „Talmud-tóra“ a hitközség iskolaügyének alapját képezi, mert számos adat arról tesz tanuságot, hogy nem csupán a héber tárgyak tanításáról gondoskodott, hanem a szorosan vett népiskola ügyét is védőszárnyai alá vette. Így például az 1853. évi zárszámadásból tudjuk, hogy az egylet 1852. és 1853-ban 72 frt 30 krt fordított szegény gyermekek felruháztatására. Az 1824. évi zárszámadásban egy tétel az iskolaszéknek 6 hónapra segély czimén juttatott 175 frtról szól; 1855-ben egy kisebb tétel tanszerekre fordittatik és ugyancsak 1855-ben 2 frt 16 krt szegény gyermekek íróeszközeire, 1858-ban pedig 2 frt 30 krt ezek olvasókönyveire juttat az egyesület. A hatvanas évek elején az egylet 200, 400 sőt 600 frtallal is segélyezte ez iskolát.

Ámbár a „T. T.“ egylet idővel két-három, sőt négy tanítót is fizetett, kik községünkben az oktatásügyet szolgálták, mindamellett rendezett iskolaügyről a 40-es és 50-es elején szó sem lehet, mert ezek a tanítók úgy a hitközségtől, valamint az egylettől vagy egészen függetlenül tartották fenn magániskoláikat, vagy csak egyes hitközségi tagok részéről nyertek megbízatást gyermekeik tanítására.

Az iskolaügyet mai rendes medrébe *Fleiszig* I. H. volt helybeli főrabbi kezdte terelni, ki jelenleg Bécsben a rabbinárus ülnöke. 1856-ban került községünkben Béles, ki talmud és héber tudomány mellett jelentékeny általános műveltséggel bírván, a nyilvános népiskola megnyitását szorgalmazta és azt el is érte.

II.

A nyilvános három osztályu elemi iskola alapítása.

Iskolánk alapítására vonatkozó okmányok hiányában csak azon kartársak értesítése nyomán indulhatunk, kik kezdetben az iskola megnyitásakor helyben működtek.

Az iskola az 1858/9-ik tanév kezdetén négy tanító- és 120—130 tanulóval adatott át a nyilvánosságnak. Első tanítók voltak: *Fischer* Jakab, *Spitzer* I. L., *Freimann* József, *Kohn* N., ki már 1860-ban

távozott. Helyébe *Meisli* Adolf került, ki később Bánhegyire magyarosította nevét. Minthogy, nevezettek (*Kohut* kivéve) huzamosb időn át helyben működtek, álljon itt rövid vázlatban, életrajzuk.

Fischer Jakab, képesített főelemi tanító, ki úgy az elemi, valamint a főelemi iskolának igazgató-tanítója volt, kiváló héber költő és író, kitől már 1852-ben, a „*Kochbe-Jiezechak*“ című héber folyóiratban németből héberre fordított versek jelentek meg, de számos önálló héber költemény is: a bel- és külföldi héber folyóiratoknak rendes munkatársa volt és a 80-as években előbb Pozsonyban, később Bécsben szerkesztette és adta ki a „*Hájejudi*“ című héber heti lapot.

Itt helyben 12 éven át működött és jó hírnevet hagyott hátra jelenleg Bécsben él.

Bánhegyi (Meisli) Adolf Trencsén-Bánban született 1828-ban. Tanítványa volt bold. *Hochmuth* Ábrahámnak, kinek iskoláját látogatta Miskolczon. Képesítőt tett első ízben 1857-ben Nagyszombatban, mint elemi, 1864-ben ugyanott mint főelemi tanító. 1881-ben hallgatta Déván a magyar nyelvi póttanfolyamot. Működött 1848 óta; Déván 1856—1860-ig, helyben 1869-ig és Tr.-Bánban 1894-ig. Az utolsó 15 évet az ottani állami iskolánál töltötte. Jeles módszere miatt még most is emlegetik.

Spitzer I. L. ki 20 éven át helyben működött, már olyan agg és beteges, hogy életrajzi adatait nem közölhette velem. Jelenleg Bécsben él; tanítványai hálával emlékeznek meg róla és azzal dicsekednek, hogy szépírást, számolást tőle tanultak.

Freimann József még jelenleg is él községünkben, mint nyugdíjazott tanító. Nem lévén képesítve osztályvezetéssel, soha sem volt megbízva és csak a héber olvasást tanította az alsó kezdőosztályban.

Az iskola körül az említett főrabbin kívül még *Eisler* Dániel volt hitközség elnök, továbbá *Rudolfer* Manó, *Rosenfeld* M., jelenleg miskolczi főrabbi szereztek maguknak érdemeket.

Noha az iskola csak három osztályu volt, a negyedik osztály tananyagát is előadták és a tanulók érvényes bizonyítványok megszerzése végett Nagyszombatba vagy Pozsonyba mentek vizsgára.

Magától értedődik, hogy az iskola teljesen német volt, magyarul egyáltalán nem is tanítottak, a fősulyt pedig a héber tárgyakra fektették, úgy, hogy a naponkénti 8 órai tanítási időnek nagyobb része ezekre esett.

Az iskola 1862-ben feloszlott; a tanítók azonban továbbra is itt maradtak és magániskolákat tartottak fenn.

III.

A négyosztályu főelemi iskola megnyitása.

Ámbár az elemi iskola felosztatásának okát kipuhatolnunk nem sikerült, mégis valószínű, hogy sem az iskola iránti ellenszenvnek, sem pedig a tanügy iránti közönynek róható fel, mert már az 1861-ik évi szeptember 12-én a hitközség maga folyamodott a főelemi iskola megnyithatásának engedélyezéseért.

Az erre vonatkozó okmányok egy iskolai vallomásiv és az alapító-levél, mely előbbi a helytartótanács jóváhagyó záradékával van ellátva.

A két okmány szószerinti szövege a következő:

Komitat Neutra.

Stuhlbezirk Freistadt.

S c h u l f a s s i o n

der israelitischen Kultusgemeinde in Freistadt.

1. Gattung der Schule: Vierklassige Elementar-Hauptschule.
2. Schulpatron: die israelitische Kultusgemeinde in Freistadt.
3. Das Lehrvorschlagsrecht: übt dieselbe Kultusgemeinde.
4. Zahl der schulpflichtigen Kinder: Knaben 140
Mädchen... .. 65
Zusammen 205

5. Das Schulgebäude wird wenn möglich angekauft, wo nicht gemiethet, wo im letzten Falle ein jährlicher Pachtzins von fl. 250 als Ausgabe veranschlagt wird, immerhin aber wird dessen Lage, Einrichtung und Ausstattung den Bedürfnissen einer vierklassigen Elementar-Hauptschule entsprechend sein, und wird für dessen Instandhaltung immer von Seiten der Kultusgemeinde Sorge getragen werden.

6. Zur Anschaffung der Schuleinrichtung und der erforderlichen Lehrmittel ist eben die israelitische Kultusgemeinde verpflichtet.

7. Jede Klasse erhält ein besonderes Lehrzimmer zum Unterricht, welcher in den vorgeschriebenen Vor- und Nachmittagsstunden von den dazu bestimmenden Lehrern ertheilt wird.

8. Lehrgehälter:

- a) der erste Lehrer erhält jährlich ... .. fl. 300
- b) der zweite „ „ „ ... .. „ 250
- c) der dritte „ „ „ ... .. „ 250
- d) der vierte „ „ „ ... .. „ 200

B. Für den Vortrag der hebräischen Lehrfächer, die dazu zu verwendenden Lehrer erhalten zusammen ... .. „ 600

9. Für die jährliche Reinigung der Schullokalitäten ... „	40
10. Für die tägliche Reinigung und Beheizung der Schullokalitäten, dem Schuldienere jährlich ... „	100
11. Für die Beistellung des erforderlichen Brennmaterials ... „	100
12. Für die minderen Erfordernisse der Schule, als: Kreide, Schwamm, Tinte u. s. w. ... „	20
Zusammen die erforderlichen Ausgaben ... fl.	2110
13. Für den Unterricht der Schulpflichtigen Mädchen in den weiblichen Handarbeiten sorgt die Gemeinde insbesondere.	

Freistadt, am 12. September 1864.

Láttam:
Kroicz Márton
szolgabíró.

Für die Gesamtheit der isr. Kultus-
Gemeinde:
Der Kultus-Vorstand
Jakob Seszler.

1864. évi 34509. sz.-hoz.

Helyettesített az első tanító részére háromszáz forint, a második és harmadikra kétszázötven forint és a negyedik tanító részére kétszáz forint, ezenfelül a héber nyelvtanításáért az evvel foglalkozó tanítók részére összesen hatszáz forint oszt. ért. tiszta évi jövedelemmel.

A m. k. államszámvevőség által.

Budán, 1864 december 22-én.

2471. szám.

Jelen iskolai vallomány a magyar királyi helytartótanács által ezennel jóváhagyatik. — Kelt Budán. 1865. évi január hó 18-án.

Stiftungs-Urkunde,

Kraft welcher sich die israel. Kultusgemeinde in Freistadt, behufs Errichtung einer vierklassigen öffentlichen Elementarhauptschule zu Folgendem verpflichtet:

1. Uebernimmt die isr. Kultusgemeinde die Sorge für die Herstellung eines zur vierklassigen Elementar Hauptschule geeigneten Lokales mit den dazu erforderlichen Einrichtungsstücken und nöthigen Lehrmitteln, und im Falle, dass die in Rede stehende Schullokalität nicht Eigenthum der Kultus-Gemeinde, sondern ein Miethhaus sein sollte, die Leistung der jährlichen Miethe, wofür die Summe von . . . . . fl. 250 veranschlagt wird.

2. Wird dieselbe für alljährige Säuberung und Instandhaltung der Schullokalitäten Sorge tragen und wird von derselben zur Be-

streitung diesbezüglicher jährlicher Ausgaben . . . . . fl. 40 bestimmt.

3. Wird zur Besorgung der alltäglichen Reinigung und zur Heizung der Lehrsäle in den Wintermonaten ein Schuldiener angestellt, dessen Besoldung ebenfalls die genannte Kultusgemeinde übernimmt und welche Ausgaben zu decken dieselbe . . fl. 100 per Jahr bestimmt hat.

4. Werden die Einrichtungsstücke und sonstige angeschaffte Lehrgegenstände stets in gutem Zustande zu erhalten sein und erforderlichenfalls neu angeschafft werden.

5. Zur Heizung der Schulzimmer wird von Seiten der Kultus-Gemeinde das nöthige Brennholz zu liefern sein, welches beiläufig auf zehn Klafter Holz im Werthe von . . . . . fl. 90—100 veranschlagt wird.

6. Zur Bestreitung anderer Schulerfordernisse als: Kreide, Schwamm, Tinte u. s. w. veranschlagt die Kultusgemeinde für sämtliche Klassen ein jährliches Pauschale von . . . . fl. 20

7. Werden die Gehalte der an dieser Schule zu verwendenden Lehrer folgendermaassen festgestellt:

a) Für den Vortrag der von der Regierung vorgeschriebenen obligaten Gegenstände in den dazu bestimmten Lehrstunden:

Dem 1. Lehrer jährlich	fl. 300
„ 2. „ „	„ 250
„ 3. „ „	„ 250
„ 4. „ „	„ 200

b) Für den Unterricht der an dieser Schule von der Kultus-gemeinde resp. des von ihr zu diesem Behufe erwählten Komitès zu bestimmenden hebräischen Lehrfächer werden im Ganzen fl. 600 bestimmt, welche Summen an die in diesem Unterrichte sich theiligenden Lehrer, je nach ihren Leistungen, nach Ermessen des jeweiligen Kultusvorstandes zu vertheilen sein wird.

8. Wird die isr. Kultusgemeinde für den Unterricht der schulpflichtigen Mädchen nach Umständen und Erfordernissen besondere Sorge tragen.

9. Zur Deckung sämtlicher alljährig wiederkehrenden Ausgaben stehen der Gemeinde bloss die von den Eltern der schulfähigen Kinder zu entrichtenden Schulgelder zur Verfügung, aus welchem Grunde es erforderlich sein wird, das Ausmaass der betreffenden Schulgelder nicht nur nach Klassen, sondern selbst jede Klasse nach den Vermögensverhältnissender Eltern der schulfähigen Kinder zu bestimmen, welches, da es von den jeweiligen Umständen und Verhältnissen abhängt und sehr oft Veränderungen erheischt,

alljährig von einer dazu von dem Vorstande betrauten Kommission vorzunehmen sein wird. Sollten jedoch die erforderlichen Schulausgaben durch die erwähnten einzuflussenden Schulgelder nicht gedeckt werden können, so verpflichte sich die isr. Kultusgemeinde, die entfallende Summe durch eine allgemeine Steuer, wobei alle steuerfähigen Gemeindemitglieder theilhaftig sein werden, zu decken.

10. Verpflichtet sich die isr. Kultusgemeinde Freistadt, allen in Bezug auf das Schulwesen bereits erlassenen oder noch zu erlassenden hohen Regierungs-Anordnungen, namentlich aber den hohen Erlässen des hohen Unterrichtsministeriums vom 23. März 1855 Zahl 18788 und vom 27. März 1858 Zahl 4759/408 in allen Punkten nachzukommen und insbesondere den vorgeschriebenen Lehrplan ohne Abweichung genau durchzuführen, jedoch mit Vorbehalt, dass der im Punkte 7 sub 6 erwähnte Unterricht der hebräischen Lehrfächer unter Aufsicht und Leitung des Rabbiners und des von dem Vorstande dazu erwählten Komitès stehen wird, so dass diejenigen Lehrer an der Schule, welche in diesen Gegenständen Unterricht ertheilen sollten, sich den Anordnungen des Rabbiners und des Komitès zu fügen haben werden und dass es überhaupt dem Vorstande zu jeder Zeit, wenn er es für zweckmässig erachten sollte, freistehen möge, für diesen Unterricht besondere Lehrer nach eigener Wahl zu bestellen und die unter Punkt 7 sub b) für diese Unterrichtsfächer bestimmten fl. 600 zu diesem Zwecke zu verwenden.

11. Wird die isr. Kultus-Gemeinde Freistadt für die Besetzung der erforderlichen Lehrerstellen, behufs der sofortigen Ernennung der Lehrer den vorgeschriebenen Vorschlag im Wege der königl. Studien-Oberdirektion an die hohe k. ung. Statthalterei rechtzeitig unterbreiten; ebenso wird dieselbe Kultusgemeinde

12. auch für die Aufstellung des vorgeschriebenen Schul-Komitès und dessen Präses ihren Vorschlag an die hohe Landesstelle einbefördern,

13. endlich verpflichtet sich die isr. Kultusgemeinde Freistadt sämtliche in dieser Stiftungsurkunde übernommenen Obliegenheiten derart durchzuführen, dass die Eröffnung der vierklassigen Hauptschule mit Beginn des kommenden Schuljahres 1865/66, das ist mit 1. Oktober 1865 sichergestellt werde.

Nachdem die isr. Kultusgemeinde Freistadt durch die hier eingegangenen Verbindlichkeiten allen jenen Anforderungen, welche zur Errichtung einer vierklassigen Elementar-Hauptschule vorgeschrieben sind, nach Kräften nachgekommen ist, so erlaubt sich dieselbe Eine hohe kön. ung. Statthalterei zu bitten, der durch dieselbe zu errichtenden vierklassigen Elementar-Hauptschule die

Eigenschaft der Oeffentlichkeit mit den damit verbundenen Rechten mittels hohen Decrets gnädigst gewähren zu wollen.

Freistadt, am 12. September 1864.

Láttam :

Kroicz Márton

szolgabíró.

Für die Gesamtheit der isr. Kultus-Gemeinde :

Der Kultus-Vorstand

Jakob Seszler.

Ezen okmányok a következő rendelet kíséretében kerültek a pozsonyi főigazgatóhoz :

Magyar királyi Helytartóság

2471. szám.

Vonatkozással mult évi szeptember 25-én 1849. szám alatt kelt jelentésére Nagyságodnak a galgóczi izraelita iskolai vallomáynak helyesítési és megerősítési záradékkal ellátott példánya az irattár számára, a Nyitramegye közönségéhez menesztett intézvény másolata pedig kellő tudomással oly felhívással küldetik át, miszerint a hitközség által a pályázatot haladók nélkül kiirassa, annak alapján a hármaskijelölést megtétesse és azt véleményes jelentésével azonnal ide felterjeszse, hogy a rendszeresített négy tanítói állomásra a kinevezések még folyó évi márczius hó elejével megtörténhesse- nek és a kérdéses főelemi tanoda nyilvánossági joggal felruháztatván, ugyanazon márczius 15—20 közt életbe léptethessék a tantervnek Nagyságod által leendő megállapítása mellett. — Kelt Budán, a m. k. helytartótanácsától 1865. évi január hó 18-án.

Bánton József,

Apát, királyi tanácsos és tankerületi főigazgató Úr ő Nagyságának.

A megyéhez pedig a következő átirat intéztetett :

Magyar királyi helytartótanács.

A m. kir. helytartótanács 1865. évi január hó 18-án 2471. sz. alatt Nyitravármegye közönségéhez menesztett rendeletnek mása.

A galgóczi izraelita hitközség által kiállított és a pozsonyi tankerületi kir. főigazgató által ide felterjesztett iskolai vallományok egy helyettesítési és jóváhagyási záradékkal ellátott példánya az alapító levéllel egyetemben (Czimnek) oly meghagyással küldik át, miszerint azt tudomásul véve az említett hitközségnek megőrzés és mihez tartás végett következő feltételek, illetőleg utasítások közlése mellett kézbesítse.

1. A 300 frtnyi, mint aránylag legmagasabb évi fizetés a leendő igazgató-tanító részére fentartandók.

2. A héber tárgyak tanításának díjazására évenként szánt összesen 600 frt egyedül és kizárólag a négy osztálytanító közt akként lesz felosztandó, hogy a legkisebb részlet 100 frton alól ne legyen és a legmagasabb részlet 200 frton felül ne haladjon.

3. A hitközség által részletenkint megállapított tandíj-jegyzék jóváhagyás végett ide felterjesztendő.

4. A leezketerv jóváhagyásával, valamint a pályázat kihirdetése és a hármas kijelölés eszközlésével — a hitközséggel egyetértőleg — a pozsonyi tankerület királyi főigazgató bízott meg.

5. A galgóczi izraelita hitközség iskolai választmányának megerősítése 1864. évi július 31-én 56518 sz. alatt kelt itteni intézvénnyel értelmében (Czimedet) illeti.

(A másolat hitelül.)

De ezen rendelet késleltette az iskola megnyitását, mert a hitközség a megyéhez menesztett helytartósági intézvénnyel 2-ik pontját autonomiájára és tagjainak orthodox hitvallására való hivatkozás mellett elfogadni nem volt hajlandó, hanem azt a jogot akarta magának biztosítani, hogy a héber oktatást a többi tantárgyaktól elkülönítve, tetszése szerint, esetleg más tanítókra is bízassa, alapító levelének 10-ik pontjához ragaszkodván. Ez ügyben az előjáróság terjedelmes feliratot intézett a megyéhez, valamint a főigazgató útján a helytartótanácsához is. Mindenesetre érdekes a feliratnak azon része, mely az előjáróság idegenkedésének okát adja s így szól:

Der Unterricht der hebräischen Lehrgegenstände ist nicht nur ein integrierender Theil, sondern ein Hauptmoment des Religionsunterrichtes beim Israeliten, so dass derselbe zu jeder Zeit von frommen, gewissenhaften Eltern bei Erziehung ihrer Kinder mit grösster Aufmerksamkeit und Umsicht gepflegt und die Wahl der damit betrauten Lehrer mit besonderer Vorsicht getroffen würde, welches Letztere bei der modernen Geistesrichtung unserer Zeit und den daraus hervorgehenden Religionsanschauungen umsomehr eine Nothwendigkeit geworden ist; denn ein Lehrer, der in einer der modernen Richtung angehörenden Gemeinde in Bezug auf seinen religiösen Wandel Nichts zu wünschen übrig lässt, kann in einer mehr orthodoxen Gemeinde ein Aergerniss sein und bei den Eltern schulfähiger Kinder die grösste Unzufriedenheit erregen, in dessen Folge sie ihre Kinder der Schule entziehen dürften, wodurch die Hauptquelle des Einkommens nach und nach versiegen und die gänzliche Auflösung der Schule herbeigeführt werden könnte. Es

ist daher im Interesse einer jeden Schule, dass die in hebräischen Lehrgegenständen Unterricht ertheilenden Lehrer ganz und ausschliesslich dem Kultus-Vorstande und Rabbinat untergestellt werden, da dieselben mit der Geistesrichtung ihrer Gemeinde betraut, so sind sie einzig und allein geeignet, die Wahl der Lehrer zu treffen und ihre etwaigen Ausschreitungen, sowohl in der Art und Weise des Unterrichts als ihres religiösen Lebenswandels zu würdigen und zu beurtheilen.

E feliratban a hitközség még azt is jelenti, hogy az iskolát most már október 1-én nem nyithatja meg és ezt csak az 1866/7-iki iskolaévre helyezi kilátásba.

A hitközség eme feliratára a helytartótanács a következő rendelettel felelt:

Magyar királyi helytartótanács.

A magyar királyi helytartótanács 1865. évi július 15-én 55779. sz. alatt kelt és Nyitra megye közönségéhez intézett rendeletnek mása.

A pozsonyi tankerületi főigazgatónak folyó évi július 6-án 1100 sz. alatt kelt jelentése szerint a galgóczi izraelita hitközség, melynek iskolai vallománya folyó évi január 18-án 2471. sz. alatt kelt intézvénnyel megerősítvén, további foganatosítás végett kiadott, a héber tárgyaknak a rendes tantárgyaktól elkülönítését kérte, tanodájának képes tanítókkal ellátása ügyében szükségelt javalatát pedig ez ideig sem terjesztette a jelentő főigazgatóhoz.

E királyi kormányshoz a mondott hitközség észrevételeiben elég alapot arra nem találván, hogy ezek miatt a kezdetben érintett intézvény tartalmától eltérni lehessen, az e részben kiadott utasítás pontjainak fentartása mellett felhivatik a megye közönsége, miszerint a mondott hitközséget a tanodának folyó évi október 1-én leendő megnyithatása érdekében a 4 tanítói állomás betöltése iránti javalattal folyó évi szeptember 15-ig a pozsonyi tankerületi főigazgatóhoz betérjesztésére oly kijelentés kíséretében utasítsa, miszerint azon esetre, ha e határidőig a javalat oda be nem terjesztetik, a tanítók kinevezése a hitközségi előjáróság további meghallgatása nélkül hivatalból fogna eszközöltetni.

Intézkedésének eredményéről jelentése folyó évi augusztus 10-ig bevértván.

(Mátsolat hitelül.)

E rendelet folytán a hitközség a főszolgabírói hivatalban 1865. évi július hó 31-én felvett jegyzőkönyvben abbéli kérését fejezi ki, hogy a hatóság a megnyitandó iskola négy állomására

Frankl Salamon az I., *Meislis* Adolfot a II., *Spitzer* J. L.-t és *Fischer* Jakabot a IV. osztály számára nevezte ki pályázati hirdetés mellőzésével tanítóknak, tekintettel, hogy nevezettek ezen minőségben már több éven át a hitközségi tagok közmegelegedésére működnek. E jegyzőkönyv az alispán meghagyása folytán augusztus 26-án a folytatólagos tárgyalás alkalmával befejeztetvén, határozott, hogy:

<i>Frankl</i> Salamon	az	I. oszt.	számára	200	frtnyi
<i>Meislis</i> Adolf	a	II. „	„	250	„
<i>Spitzer</i> J. L.	„	III. „	„	250	„
<i>Fischer</i> Jakab	„	IV. „	„	300	„

évi fizetéssel megválasztatik, az utóbbi igazgató-tanító minőségben és azzal a kikötéssel, hogy a héber oktatásért megszavazott évi 600 frtot a nevezett négy tanító közt egyenlő részekben fogja felosztani.

A helytartótanács a főigazgató javaslatára a hitközség eme jelölését *Frankl* Salamonénak kivételével, miután az illető a kellő főelemi tanítói képesítéssel nem birt, jóváhagyta és az iskolát a nyilvánossági joggal felruházta.

E rendelet értelmében a főigazgató a hitközség részére a következő oklevelet állította ki:

Nachdem die h. ung. Statthaltereien mit dem Erlasse vom 31. Oktober l. J. Z. 81.367 die vierklassige isr. Elementarschule in Freistadt auf Grund der für die permanente Sicherstellung derselben durch die isr. Kultusgemeinde unterm 12. September 1864 rechtgiltig ausgestellten, und mit dem h. k. ung. Stadthaltereierlasse vom 18. Jänner l. J. Z. 2471 bestätigten Stiftungsurkunde und Schulfassung als eine öffentliche und mit dem Rechte der Ausstellung staatsgültiger Schulzeugnisse versehene Elementar-Hauptschule zu erklären befunden hat, — so wird hierüber gegenwärtige Urkunde zur Legimitation dieser Anstalt behufs gehöriger Aufbewahrung hiermit ausgefertigt.

Von der k. Studien-Oberdirektion des Pressburger Schulendistriktes.

A tanítóknak pedig a következő kinevezési okmányt küldötte meg:

An Herrn *Jakob Fischer*

in Freistadt.

Die h. k. ung. Statthaltereien hat Sie mit dem Erlasse vom 31. Oktober l. J. Z. 81.367 zum wirklichen Lehrer der isr. vier-

klassigen öffentlichen Elementar-Hauptschule zu Freistadt mit dem jährlichen Gehalte von 300 fl. Ö. W. zu ernennen und gleichzeitig mit der einstweiligen Leitung der Schule zu betrauen befunden.

Wovon Sie mittelst gegenwärtigen Dekrets mit dem ausdrücklichen Bemerken verständigt werden, dass man erwarte, wonach Sie sich nicht nur durch einen untadelhaften, sittlichen und politischen Lebenswandel, sondern auch durch ausdauernden Fleiss und pünktliche Erfüllung aller Ihrer Pflichten, wie nicht minder durch die genaue Durchführung und Befolgung des h. Orts vorgeschriebenen, im Anschlusse mitfolgenden Lehrplanes der definitiven Bestätigung würdig erweisen werden.

Pressburg am 4-ten November 1865.

Az összes gimnáziumok és reáltanodákhoz pedig a következő körözüény intéztetett:

Valamennyi gimnáziumi és reáltanodai Igazgatóságnak.

A Nm. m. k. Helytartótanácsnak f. évi október hó 31-én 81.367 sz. a. k. m. intézüényével a galgóczyi izr. négyosztályu elemi tanoda a nyilvánossági joggal ellátott tanodák sorába felvételén — erről az igazgatóság tudomás végett ezennel értesítettik.

Pozsony, 1865. évi november 4-én.

Az iskola tehát az 1865/6. iskolaévben a nyilvánossági joggal felruházva, kezdette vagy jobban mondva, folytatta működését, miután már az 1864/5. iskolaév kezdetével, mint négyosztályu magániskola szerveztetett.

Sem a hivatalos tanterv, sem az órarend nem maradt ránk. *Fischer* és *Bánhegyi* (Meisli) értesítése szerint tanítottak, az írás, olvasás és számvetésen kívül, nyelvtant, fogalmazást, hazai és általános földrajzot, történelmet, természetrajzot és természettant ez utóbbiakat az olvasókönyv nyomán, végre a szemléltető oktatást, vagyis beszéd- és értelemgyakorlatokat. A tannyelv német volt, a magyar nyelvet kezdetben nem tanították, hanem csak 1867-ben vették föl a tantárgyak sorába és *Bánhegyi*, ki egyedül tudott magyarul, tanította azt az összes osztályokban, heti 2—3 órában.

A héber tárgyakra 24 órát fordítottak hetenkint és már az első osztályban, illetve a második évben, mert előkészítő osztály is volt, a biblián kívül Józua könyvéből is tanultak; a II. osztály befejeztével a gyermekek az egész tórát már 2 vagy 3-szor is átismételték, minden szidráat egy-egy fejezet „Rasi“-val megtoldva, e mellett a korábbi próféták könyveit végig tanulták, továbbá Salamon példa-

beszédeiből és a zsoltárokból is fél vettek több fejezetet. A héber nyelvtanra nagy súlyt fektettek, úgy, hogy a gyermekek héber írásbeli feladatokat is készítettek. Vizsgákat félévenként tartottak. A tanítás csak szombat- és ünnepnapokon, valamint péntek délután szünetelt, az évi nagy szünidőt nem ismerték.

Ilyen irányban és szellemben folytatta az iskola működését zavartalanul egészen a hatvanas évek végeig, illetőleg a 70-es évek elejéig. 1867-ben dicső királyunk megkoronáztatása alkalmából szép iskolai ünnepélyt rendeztek, a mikor a tanulóifjuság *Fischer* igazgató alkalmi héber költeményét a kántor vezetése mellett a templomban elénekelte. Az iskolát a pozsonyi főigazgató többször meglátogatta és a tapasztaltak fölött mindig dicsérőleg nyilatkozott.

Az 1868—69-iki kongresszusi mozgalmas idő utóhatásai nálunk annál is inkább mutatkoztak, mivel az orthodoxia egyik oszlopos vezérférfia, bold. *Eisler* Manó, hitközségünknek is vezérembere volt. A pártoskodás végre szakadásban nyerte befejezését. A hitközség 1871-ben ketté vált, a mennyiben egy orthodox töredék az anya-hitközségből, mely a status-quo-jelleget vette fel, külön szervezkedett.

Hogy a felkorbácsolt hitközségi élet hullámai az iskolát is érintették, magától értetődik. Jóllehet a hitközség kettészakadását az erők szétforgácsolása szempontjából csapásnak nevezhetjük, az iskolaügyre nézve nemesak, hogy hátrányosnak nem bizonyult, de sőt ellenkezőleg üdvös következményekkel járt. Dicséretére válik a hitközségnek, hogy a 7 évig tartó szakadás ideje alatt bámulatos odaadással áldoztak iskolájuk oltáránál. Nemesak hogy be nem szüntették a nagy becsben tartott intézetét, hanem a külön-vált orthodox község szintén iskolát nyitott és a jelzett időszakban 6, sőt egy időben 8 tanító állott a két iskola szolgálatában, kik nemes versenyben a hitközségi tanügy lendítésén fáradoztak.

IV.

Az iskola magyarosodásának kezdete.

Mint a zivatar után, midőn az egész természet uj, pezsgőbb életre kel, úgy iskolánk is uj életerővel került ki azon megrázkódtatások alól, melyekkel kettészakadása fenyegette és uj, nemzeti rányt felvéve, folytatta üdvös működését.

A régi gazda, mely annak idején és az adott viszonyok között derekasan megállotta helyét, a kor követelményei elől kitérni kényszerült és uj erőknek engedte át a helyét.

A 70-es évek elején, a két iskola keletkezése első és második

évében a tanerőkben gyakran változás állott be, mert úgy a községek, valamint az iskolák ingatag alapon állottak, sem az egyiknek, sem a másiknak fennállhatása biztosítva nem lévén. Így látjuk rövid ideig hol az egyik, hol a másik iskolában működni: *Fechl* Henrik, *Hecht* György, *Bassa* Henrik és *Neumann* Lázár tanítókat.

1873 óta a tanítók már állandóbban maradtak helyükön. Ez évben nyert alkalmazást az orth. hitközség iskolájánál *Herz* Mihály, mint igazgató-tanító, ki ott a magyar nyelv tanítását meghonosította és az intézetet az V. és VI. osztályok fokozatos felállítása által kiegészítette. Helyben 1880-ig működött, mikor önkénytesen távozott; kiadta „*Der methodische Buchhalter*“ czimű művét és 1882-ben Nyitrán mint magánzó halt meg. Ezen iskolánál az 1870-ben történt fuzióig állandóan négy tanító működött. Egy, az 1874—75. tanévről megmaradt nyomtatott „érdemsorozat“-ból, melyre a tanfelügyelői irattárban bukkantam, látjuk, hogy az „előkészítő“ osztályon kívül még öt osztály volt 122 tanulóval.

* * *

Az anya-status-quo-hitközség iskolájánál ez időtájtban működtek: *Heilpern* Benő, ki az 1872. év végén alkalmaztatott és egy ideig igazgató volt (jelenleg D.-Szerdahelyen működik), továbbá: *Schön* Ármin, *Donáth* Ármin, *Freimann* József, *Deutsch* Samu, majd *Ungar* Salamon. Ezen iskolánál *Heilpern* B. vezette be a magyart nyelv tanítását.

Az 1874. év tavaszán *Rosenfeld* József az anyahitközség fő-rabbijává megvalasztatván, az iskola igazgatásával is megbízott. Az 1874—75. évi érdemsorozatból — a melyre szintén a tanfelügyelői irattárban akadtam — a következő adatokat merítettem: Az iskolának egy *előkészítő* és még négy osztálya volt, a tanulók száma 141.

Az egyes osztályok tantárgyai között szerepel a III. és IV. osztályban Raschi és talmud is.

Feltűnő, hogy ezen értesítőben sem a részletes tanterv, sem a heti órák száma feltüntetve nincsen.

* * *

Nyitramegye tanügyi történetében a 1876—77. iskolaévvvel új időszak kezdődik és nem lesz megyszerte iskola, a melynek történetében ez az év határjelzőként ki ne emelkednék. De első sorban a megyei zsidó iskola az, a mely ezt az évet egy szebb kor hajnalhasadásának fogja tekinteni minden koron. 1876. évőszén *Libertiny* Gusztáv, kir. tanfelügyelő vette át a megyei tanügy vezetését. Ma korszakalkotó és áldásos működésének huszadik évében fölsőleges arra utalni, hogy mi volt *Libertiny* e megyének. De érdekes tudni,

miképen vélekedett a megyei zsidó tanítószág *Libertiny* Gusztávról itt működésének első pillanatától kezdve. Ennek illusztrálására közöljük az 1877. évi január hó 8-án — tehát a tanfelügyelő alig három havi itt hivataloskodása után — az orth. iskolai tanítótestület értekezleti jegyzőkönyvének erre vonatkozó részét. Az értekezletnek tárgya: A tanfelügyelő egyik rendeletének felolvasása. Határozat: „A tanítótestület jegyzőkönyvileg fejezi ki mélyen érzett hálás köszönetét a tanfelügyelő buzgó törekvése fölött, hogy a törvénynek tiszteletet iparkodik szerezni és úgy az iskola, valamint a tanítók tekintélyét emelni igyekszik“.

A megyei zsidó tanítószág az új tanfelügyelőben mindjárt felismerte az igazi tanítóbarátot és a lelkes tanférfiut, kitől a tarthatlan állapotok gyökeres megváltoztatását remélte és e hitében, hála a gondviselésnek, nem is csalódott. A rendszertelenség és kapkodás helyébe a rendszeres és tervszerű munka lépett, az önkényt és a tulkapásokat a törvényes állapot váltotta fel a megyei zsidó népiskolákban.

Az élelátású tanfelügyelő jól tudta, hogy a létező bajokon csak úgy javíthat, ha ezeket ismeri. Hivatalának elfoglalása után azonban egy 18 kérdőpontot tartalmazó körözüvényt intézett megyéje minden egyes iskolájához, szabatos kitöltését kérvén. Ezek a kitöltött ívek híven tüntetik fel az iskolák akkori állapotát. Ezek révén jutottam a következő adatokhoz.

1876/7. évben a helybeli status-quo község vegyes iskolájába 133 tanuló járt, két kath. vallású is. Az iskola év, illetőleg a tanítás október 18-án, tehát a nagyünnepek után kezdődött, az évi záróvizsgát pedig szeptember első napjaira tervezték. Az iskola négyosztályú volt; tanítói: *Ungar* Salamon igazgató, *Donath* Ármin, *Heilpern* Benő és *Schön* Armin. Tankönyvekül használták: *Gönczy* Gáspár és *Frank* olvasókönyveit, *Nagy* László, *Hallós* és *Schwisker* nyelvtanait; *Führer* és *Kuttner* földrajzát; *Kuttner* természetrajzi és természettani könyveket és *Meyer* Miksa alkotmánytanát.

Az iskola költségvetésében a bevételek czimén szerepelnek: tandíjak: 1194 frt 50 kr, segély az iskola-alapból 300 frt, összesen 1494 frt. 50 kr., kiadások: négy tanító fizetése 2000 frt, egyéb kiadások 290 frt, összesen 2290 frt.

A hitközségnek tehát 795 frt 50 krnyi hiányt kellett pénztárából pótolnia. Az iskola tanítási nyelve német-magyar volt.

Butorok és tanszerek dolgában az iskola igen szegényesen állott.

Az orth. iskolára vonatkozó adatok pedig a következők:

Az iskolába járók száma 113. A tanévet október hó 17-én kezdték meg, a záróvizsgát augusztus végén akarták megtartani. A tanköny-

vek ugyanazok voltak, mint a status-quo iskolában; a számtan és mértan tanításánál Moenik kézikönyvét használták. Tanítók voltak: *Herz Mihály* igazgató, *Apfel Albert*, *Láczer* és *Spitzer I. L.*

Az évi bevételek: tandíjak 1881 frt 60 kr., segély az iskola-alapból 350 frt, segély a „Talmud-tóra“ részéről 100 frt, összesen 2331 frt 60 kr. Kiadásai: *Herz Mihály* fizetése 700 frt, *Spitzer I. L.*-é 620 frt, *Apfel Albert*-é 500 frt, *Láczer*-é 500 frt, egy talmud oktatóé 100 frt, lakbér az iskola után 255 frt, egyéb dologi kiadások 373 frt, összesen 3048 frt. A hitközségnek tehát 716 frt 40 krnyi hiányt kellett pénztárából fedeznie.

Iskolai butorokkal igen hiányosan volt felszerelve az iskola; de a tanszerek megfeleltek az igényeknek.

A 1877/8. iskolaév kezdetével nyílt meg a helybeli áll. polg. fiu- és leányiskola, mi iskolánkra nézve sok tekintetben üdvös hatásnak bizonyult.

1878. év április hó 23-án a két község majdnem 8 évig tartott szakadás után ismét egyesült. A két iskola még az év végeig fennállott; az 1878/9. iskolaévvvel ezek is egyesültek és mint egyesített négyosztályu vegyes iskola maig is fennáll.

Adatok a trencsényi izr. iskola történetéhez.

Irta

Munk Béla

igazgató.

I. FEJEZET.

Az iskola alapítására vonatkozó adatok.

1848 után a trencsényi izr. hitközségben néhány chéder-féle magánintézet létezett. Ezek közül csak Löwi Adolf magániskolája érdemel említést, minthogy ezen magániskola már akkor is a kor színvonalán állott. A héber tantárgyakon kívül Löwi a német nyelvet, földrajzt, történetet s számtant is tanította. Annak daczára azonban, hogy Löwi iskolája a fokozottabb igényeknek megfelelni iparkodott, az izr. lakosság javarésze gyermekeit a városi kath. normaliskolába küldte, hol a tót nyelvben, írás-, olvasás-és számtanban nyertek oktatást.

1856 május hó 13-án a pozsonyi helytartóság a trencsényi izr. hitközséget egy külön leiratban négyosztályu elemi iskola életbeléptetésére szólítja fel. A község oda nyilatkozik, hogy miután a kultusz fenntartása elég nehéz terheket ró minden egyes tagjára, képtelen saját erejéből iskolát fenntartani, egyuttal a megyei hatósághoz azzal a kérelemmel fordul, ha már az iskola alapításáról elkerülhetetlenül gondoskodnia kell, eszközöljön ki legalább 2 vagy 300 frtnyi lakbérsegélyt az országos izr. iskolaalapból. Az akkori megyei elnök *Pilorsdorf* báró ebbeli kérvényének helyt nem adott, a mit is 1856. év június 17-én 4937. szám alatt kelt leiratban a hitközséggel közölt.

1856 augusztus hó 3-án az izr. hitközség ujonnan a megyei hatósághoz fordult és megint mostoha anyagi viszonyaira való vonatkoztatással azon kérelmet koczkáztatja, miszerint a megyei hatóság legalább oda hasson, hogy a szomszédos izr. hitközségek, melyek népiskola hiányában gyermekeiket az életbeléptetendő trencsényi izr. iskolába küldeni lesznek kényszerítve, egy szerény évi

összeggel a lakbér, fűtés és világítás fedezésére járuljanak az iskola fentartásához. Ezen másodszori kérvényének sem volt azonban kedvezőbb eredménye.

1857 január hó 6-án 385. sz. alatt a pozsonyi helytartóság az iskola életbeléptetését nyomatékosan követelvén, márczius hó 14-én az izr. hitközség ez ügyet alapos tanácskozás tárgyává teszi, mely alkalommal a következő jegyzőkönyv vétetett föl.

Jelen voltak: *Löwi J.* Sámuel rabbi, mint elnök, *Fried Ráfáel, Neubrunn Jakab, Kácser Ármin, Knöpfelmacher József* mint a község előljárósága, továbbá *Stern Ábrahám, Löwenbein Ignác, Weiss Emanuel, Knöpfelmacher Zsigmond, Weisz S. L.*, mint a tanácskozásra meghívott, a tanügy iránt érdeklő szakférfiak, végre *Lichtenstein J. B.* községi jegyző, ki az iskola jegyzőkönyveit mind mai napig tapintatossággal vezeti. A magas helytartói leirat egész terjedelmében felolvastatván, a jelenlevők az iskola alapítását határozatilag kimondják és egy ideiglenes német héber négyosztályu vegyes elemi főiskola létesítését tervezik. De minthogy ezen tanintézet fentartására semminemű alap e czélból nem áll a hitk. rendelkezésére, a felveendő 4 tanító fizetése, az iskolahelyiség lakbére, világítása, fűtése, tisztítása a beszedendő tandíjakból, valamint a talmud-tóra egylet évi járulékából volna fedezendő. A helytartóság ama kívánásának pedig, hogy a tanítók nyugdíjazásáról külön is gondoskodjék, eleget nem tehet. Munkaképtelenségük esetére majd úgy segíyezi őket, mint többi tisztviselőit.

1857 év november hó elsején a község egy bérelt házban ideiglenesen négyosztályu német-héber főiskolát nyitott meg a következő tanítókkal: *Bruchsteiner Mór, Jarolim Ábrahám, Stöckelmacher Baruch*, mint önálló tanítók 400 frt és *Salzberger Lipót* mint segédtanító 200 frt évi fizetéssel. *Jarolim Ábrahám* ezen iskolaév végén betegeskedése folytán, elhagyta állását. Ugyanazon évben *Pilorsdorf* bárónak, a megye elnökének alkalma volt *Puchon*, ahol már akkor ezen sorok írójának vezetése alatt egy 4 osztályu izr. iskola fennállott, az iskolát meglátogatni és sikeres működéséről meggyőződni. Trencsénbe visszaérkezvén, a községnek mint igazgatótanítót (Oberlehrer) ajánlotta *Munk Bélát*, mely ajánlat elfogadtatván. *Munk* 1858 február hó 14-én 2403. sz. a. az elért kitünő eredményekre való utalással a helytartóság által főtanítói állásában meg is erősítettett.

1860-ban a község saját kezdeményezése folytán egy igen szép földszintes, 6 tágas tanteremből és igen nagy kőfallal bekerített udvarból álló iskolaépületet állított föl.

1872. évben ezen földszintes iskolát egyemeletesre építették ki.

Iskolánk, mely kezdetben a hitközségre terheket rótt, lassankint a község minden hozzájárulása nélkül a tanpénzekből tartotta fenn magát, sőt felesleget is tudott felmutatni, miáltal az egész községnek kedvencz intézményévé vált.

Az iskola jótéevői voltak: *Löwi J. Sámuel* rabbi, mint iskola-széki elnök, *Fried Rafael*, *Neubrunn Jakab*, *Kácsér Ármin*, mint az előljáróság tagjai, *Stark Simon*, mint a tanítás és nevelés iránt érdeklődő szakember, *Schlesinger József* pénztáros, a ki nemcsak a tanítói fizetéseket szolgáltatta ki mindig pontosan, de sőt több alkalommal, ha a hitközségi pénztár üres volt, sajátjából előlegezte a szükséges összeget.

II. FEJEZET.

Az iskola régibb állapotára vonatkozó adatok.

Az iskola 70 fiuval és 50 leánynyval, összesen 120 tanulóval nyílt meg és pedig úgy, hogy az I., III. és IV. osztály 2 évfolyammal birt, mely intézkedésből kifolyólag a tanulók 7 éven át látogatták az iskolát. Az iskola első felügyelője *Sztarek Lajos* apát, városi plébános volt; főigazgató *Kozacsek József*. Az iskola első idejéből fenmaradt taneszközök a következők: fali nézettani tabellák, természetrajzi képek, földabroszok és többféle héber tankönyvek.

Az iskola megnyitásakor a tanítás tárgyai voltak: német nyelv, beszéd- és értelemgyakorlat, szám- és mértan. A földrajz, természettan és természetrajz, valamint a történelem az olvasmányok tárgyalásával kapcsolatosan tanítottak.

A családok társalgási nyelve akkor kizárólag a német lévén, magától értetődik, hogy a nevezett tantárgyakat mind német nyelven tanították, annál is inkább, miután a helytartóság minden tanítónak kineveztetése alkalmával szívére kötötte, hogy az 1858 márczius 27. 4759/408. sz. a. kiadott miniszteri tantervet mérvadónak tekintse.

A héber tanítása valódi középkori irányban halad, mert a heti 44—45 tanóra javarésze, azaz 27 óra a héber tanításra esik. Nem tulzás tehát azon állításunk, hogy az eredmény minőségére és mennyiségére nézve is, a treneséni iskolát nem sok intézet multa felül. Az iskola-bizottság meghagyása értelmében a 7 iskolaév tartama alatt: Mózes 5 könyvét teljesen, ezen kívül Józsuát, a birákat, Sámuel 2 könyvét, Salamon bölcs mondásait, „Mislet“ egész terjedelemben, továbbá a héber grammatikát, hetenkint egynéhány Raschi fejezetet, továbbá a héber írást és az imák fordítását kellett tanítanunk.

Hogy ezen tananyag feldolgozása a tanulókat és tanítókat egyaránt túlterhelte, magától értetődik. Ezen időből fenmaradtak a nálunk használatban volt arany- és feketekönyv, valamint az anyakönyvek is. Továbbképző-intézet nem volt ugyan nálunk akkorában, de a tehetséges tanulókat *Lichtenstein J. B.* érdemes községi jegyzőnk naponként este 6—8-ig a Raschi és talmudban még külön tanításban részesítette. Az akkori tantestület minden tekintetben a kor színvonalán állott, irodalmilag nem szerepelt ugyan, nem is szerepelhetett, mert szabad idejét privátlecsezkék adására kellett felhasználnia, hogy szűken kimért fizetése és a drága élet daczára családját tisztességesen fentarthassa.

1860. évben jelentékeny haladás számba ment, hogy id. *Kácser* Henrik igen tisztelt isk. bizottsági tag a 4. osztályban a magyar nyelv tanítását heti 2 órában minden díjazás nélkül magára vállalta. Ugyanazon év decz. 7-én *Munk* Béla igazgató-tanító a tantestület nevében bejelentette az iskolaszéknek, hogy a jövő tanévtől kezdve a *magyar nyelv mint rendes tantárgy mind a négy osztályban taníttatni fog és ekkor tényleg honosságot nyert iskolánkban a magyar nyelv, vele együtt pedig a magyar szellem is beköltözött intézetünkbe.*

1860 december 8-án *Barton* József pozsonyi tankerületi főigazgató látogatásával megszerencsélte, ez alkalommal a tantestület sikeres működéséről, valamint az intézet czélszerű berendezéséről szerzett újból meggyőződést, miért is hivatalosan felszólítja a községet, miszerint: a) a tanítók kinevezési okmányait a tanerők megerősítése végett haladéktalanul annál inkább felterjeszsze, miután három próbaévet úgy is sikeresen kiállottak; b) a tan. nyugdíjalapot, melynek szükségességét a község már maga belátja, minél előbb létesítse és c) tekintettel arra, hogy a tanulók száma 120-ról 226-ra emelkedett, miáltal az iskola jövedelme lényegesen szaporodott, emelje fel a tanítók szűkre szabott fizetését.

A kerületi főigazgatóság részéről a hitközséghez intézett emeleti leiratot, mert az akkori tanügyi kormány törekvéseit hiven tükrözteti vissza, a következőkben szóról-szóra közölni érdemesnek tartjuk.

Magántanulóknak érvényes állami bizonyítványokat kiosztani intézetünknek akkortájtban még nem volt jogában, e jog elnyeréseért már 1860. évben folyamodtunk és annak daczára, hogy két ízben kérvényünk visszautasított, ebbeli törekvésünket 1862. évi december 15-én kelt engedéllyel a kívánt siker követte.

1863 április hó 26-án 33169. sz. a. érkezett helytartótanácsi leirata azon körülménnyel szemben, hogy az egyes megyék kath. papsága a népiskolai felügyeletről visszalépett, szükségesnek tartja,

hogy a zsidó iskolák felügyeletére a hitfelekezet saját kebeléből díjazott tanfelügyelőt alkalmazzon. A község ebbeli válaszában hivatkozik a főigazgató többször tett nyilatkozatára, hogy iskolánk minden irányban jelesen teljesíti misszióját és tekintettel arra, hogy a trencsényi isk. bizottság igen derék szakemberekből áll, külön tanfelügyelő alkalmazását feleslegesnek tartja.

Az 1862-iki iskolaévben az igazgató-tanító a tantestület közreműködése mellett iskolai könyvtárt létesít.

Ugyancsak 1862 augusztus 23-án 46790. sz. a. *Flack* Mark, ki jelenleg iskolánknak igen tisztelt gondnoka, altanítónak nevezetett ki.

A trencsényi iskolában az osztályrendszer divott. A vizsgák különfélék voltak: hetenkint egyszer és pedig szombat délelőtt Raschi és talmudból, minden hó végén a többi héber tantárgyakból, a tanév mindkét szemestrésének végén pedig a profán és héber tantárgyakból vizsgát tartottak. A szünidő peszach és szukosz ünnepeére esett; nagyszünidő általában nem volt.

III. FEJEZT.

Az iskola jelenlegi belső életére vonatkozó adatok.

Az új aerával, mely nálunk 1866-ból datálódik, iskolánk nagyobb átalakuláson ment keresztül. A négyosztályu főtanoda hatosztályu elemi iskolává alakítottatott át, előbb 6, jelenleg 5 tagból álló derék, szorgalmas és iparkodó, magyar szellemű és magyar nyelvű tantestülettel. Magyar nyelven tanítatik minden tantárgy, kivéve a német nyelvet. Az órarend egészen megfelel a törvénynek, a heti tanórák száma 46-tól 36-ra szállított le, a tanító fizetését is emelték. A héber tantárgyaknak a végórák vannak szánva.

A törvényben előírt valamennyi tantárgy tanítatik, a rajz némileg már az első osztályban szerepel, a torna gyakorlására két helyiség áll az iskola rendelkezésére és pedig egy tornaterem és egy kőfallal bekerített nagy udvar a nyári időre. Az iskola bőven el van látva mindennemű tanszerrel.

Van elég újabb pad minden osztályban, valamint két nagy fekete tábla, van mindenféle térkép, természettani és természetrajzi tabella, tellurium, nagy szép globusz, természettani eszköz, villanyos gép és többféle érdekes taneszköz, van ifjusági könyvtár 400 és tanítói könyvtár 200 kötetten. A tantestület 1887. évben egy Malbisch-Arumim-egyletet is teremtett, melynek alaptőkéje 200 frtot tesz ki, évente pedig 30—40 tanulót lát el téli ruhával. 1874. év óta egy

Bock Amália-féle szegény tanulókat felruházási alapítványunk is van, mely évenként 3—4 elemi isk. tanuló téli ruháját fedezi. A tantestület évenként többször tart módszertani, osztályozó és a tanügy általános érdekeit tárgyaló értekezleteket. Az iskolaszéki tagok évközben ritkán, de a vizsgáknál nagyobb számban látogatják meg az iskolát.

A megyei tanfelügyelő is rendszeresen legalább egyszer évenként látogatja meg intézetünket.

A héber tananyag következő:

I.	osztály	a héber olvasás,				
II.	"	Bereschis egész	אריי-ig és hetenk.	3 óra	héber olvasás	
III.	"	" végeig	" " 2 " " "			
IV.	"	Schemosz	" " 1 " " "			
V.—VI.	"	Vajikro utolsó négy szidrája és felváltva az egyik évben Bamidbor, a második évben Devorim és a héber gramatika elemei, továbbá bibliai történet, az illető osztály olvasókönyve alapján. A leányoknál a bibliai történetből Mózes öt könyvének a prófétáknak tartalmát és az imák fordításából a schemát, schemone eszkrét, az ebédutáni és a lefekvés előtti imákat a különféle imaáldásokat tanítják.				

A fiuk héber tanításban részesülnek:

I.	osztályban	hetenkint 9 órában,				
II.	"	" 6 " és 3 óra héber olvasás				
III.	"	" 9 " " 2 " " "				
IV.	"	" 9 " " 1 " " "				
V.—VI.	"	" 9 " " 1 " " "				

A leányok osztályonként 2 órában.

A vallástani tárgyakat minden tanító saját osztályában, a leányokat pedig az igazgató-tanító külön heti hat órában tanítja. *Bernhard* Mór a 2. osztály tanítója szombatoként az isteni tiszteletet vezeti, mely célra a legtágasabb terem szolgál. A gyermekek karban énekelik a kisebb imákat a tóraolvasáshoz, a 13 éves fiuk felhivatnak, mire aztán a Muszaf ima következik. A mai korban az isk. istentisztelet egyáltalában a hittanításnak legszükségesebb és legnélkülözhetetlenebb kiegészítő része. Az egyes osztályoknak tanrendje az egész tanévben változatlanul marad, kivéve az első osztályban, hol az első félév végén a német olvasás a rendes tantárgyak közé illesztetik. Az utolsó évben az iskolát 123 fiú és 78 leány, összesen 201 tanuló látogatta. A trencsényi izr. iskolába már régóta más felekezetbeliek is járnak és pedig a legelőkelőbb megyei tisztviselők és katonai tisztek gyermekei. A főgimnáziumi tanárok, a megyei tanfelügyelők is ide küldik gyermekeiket. Hat katonai altisztgyermekei

évenként ingyen tanításban részesülnek. Más felekezetbeli szegény családoknak mérsékelt tandíj mellett meg van engedve, hogy gyermekeiket iskolánkba küldhették. A havi tandíj az I. osztályban 1 frt 65 kr., a II-ban 2 frt 20 kr., a III-ban 3 frt 10 kr., a IV-ben 3 frt 30 kr., a V. és VI-ban 3 frt 30 kr. Tandíjmentes körülb. 30 tanuló

IV. FEJEZET.

Az iskola vagyonára és egyéb állapotára vonatkozó adatok.

Az iskola kiadása évenként körülbelül 3200 frt és a község általános költségének 4-ik részét teszi. Az 1875/6. évben az orsz. izr. iskolaalap ezen tanintézetet 350 forinttal segélyezte.

Az iskolaépület szép, emeletes ház 12 tágas teremmel. A tanintézet a földszintes 6 teremben van elhelyezve.

Az épület 47 méter hosszú, 9·5 méter széles. A magasság mind a hat teremben ugyanaz és pedig 3·86 méter.

A	I. osztály	hosszusága	6·15	mét.	széless.	6·86	terül.	42·18	□m.
a	II.	"	6·05	"	"	6·90	"	41·74	"
a	III.	"	7·06	"	"	6·06	"	50·16	"
a	IV.	"	8·05	"	"	5·72	"	43·08	"
az	V/VI.	"	6·36	"	"	6·72	"	43·08	"
a	tanterem	"	6·80	"	"	6·17	"	41·95	"

Az ablakok szélessége 1 méter, magassága 2 méter.

A nagy udvar hosszúsága 79, szélessége 16 méter, területe 1264 □m.

A kis udvar hosszúsága 9·5 méter, szélessége 4·5 méter, területe 42·75 □m.

Az épület iskolára is igen alkalmas, mert egy meglehetősen széles utcza felé nyílik. Az iskola becsértéke legalább 20.000 frt, a felszerelése további 2000 frtot képvisel.

V. FEJEZET.

Az iskola előljárói és a tanítókra vonatkozó adatok.

A községi, valamint iskolaszéki elnöki tisztet 1872—1877 *Kácsér Ármin* és *Schlesinger Béla* viselték; 1877—1892-ig *Fried Antal* állt az iskolaszék élén, mind a hárman az iskola ügyét igen melegen pártolták.

A mostani iskolaszéki tagok nevei: *Schlesinger* Sándor községi és iskolaszéki elnök, főtisztelendő dr. *Diamant* főrabbi, *Reich* Jesaias, *Kácser* Henrik id., *Weisz* Zsigmond, *Kácser* Miksa, *Flack* Mark., *Drucker* Hugó, *Scheibner* Jakab és *Kácser* Henrik.

Köztiszteltben állószeretett főabbink állásából kifolyólag az isk. belügyeire is kellően befoly, az iskolaszéki gyűlésekben mindig részt vesz, az isteni tisztelet életbeléptetése is az ő érdeme. A tantestületnek előbb 6 tagja volt, mostan, miután *Donáth* Ármin az előkészítő osztály tanítója 2 évvel ezelőtt nyugdíjba lépett, csak öt tagból áll és pedig:

1. *Munk* Béla képesített elemi és reáliskolai tanító, működiki 1851 óta, Trencsénben 1858 óta, fizetése 1173 ft.

2. *Kürsz* Lipót képesit. elemi és polgár iskolai tan., 1875 óta első állomásán Trencsénben működik. Fizetése 673 ft.

3. *Fried* József képesit. elemi iskolai tan., működik 1854 óta, Trencsénben 1867 óta. Fizetése 733 ft.

4. *Bernhard* Mór képesített elemi iskolai tanító, működik 1862 óta, Trencsénben 1869 óta. Fizetése 733 ft.

Grossmann Adolf képesit. elemi iskolai tanító, működik 1880 óta, Trencsénben 1883 óta. Fizetése 673 ft.

VI. FEJEZET.

Általános közlendők.

Az 1866-iki történeti események iskolánkra is zavarólag hatottak. Julius 11-én u. i. katonai laktanyává változtatott át. Ámde az előjáró úgy is rossz szemmel nézte már régóta, hogy a tanítók a tanhatóság részéről pártfogásban részesülnek. A rögtöni szünetelés, valamint a nyilvános zárvizsgák meg nem tarthatása ürügyül szolgált, hogy előjáróság és tanítóttestület közt viszály törjön ki, mely azonban békés uton kiegyenlített.

1869-ben a magas tanügyi kormány *Munk* Bélát államköltségen Boroszló vidékére hat heti tanulmányutra küldötte.

1871-ben a közoktatási miniszterium iskolánknak egy természettani gyűjteményt ajándékozott.

1872-ben *Munk* Bélát a mag miniszterium 100 frttal jutalmazta.

1873-ban ugyancsak *Munk* Béla államköltségen a bécsi világkiállítás tanulmányozására kiküldetett.

1874-ben községünkben egy községi alreálgimnázium és egy magán-polgári iskola létesült, de az akkori kath. nagygyimnáziumnak főgimnáziummá történt átalakítása következtében a nevezett két új intézet további fennállása lehetetlenné vált, úgy, hogy a polgár iskola 1877-ben, a reáliskola pedig 1879-ben megszűnt.

1887-ben *Kürz* Lipót és *Grossmann* Adolf jótekonyczélu szini előadást rendeztek, melynek tiszta jövedelméből néhány szegény gyermeket felruháztak.

1888-ban a tanítótestület az iskola tanítványaival külön szini előadást rendezett, melynek jövedelme, valamint az izr. nőegylet tagjainak havonkénti járulékai a már fentnevezett *Malbisch-Á'*-rumim alapját képezik.

A trencsényi izr. iskolából több hírneves orvos, ügyvéd, mérnök, előkelő megyei és katonai tiszt, 2 kir. bíró, 3 főszolgabíró, 1 városi kapitány és több az ipar és más magánvállalat terén szereplő vezérférfi került ki. Többek közt *Aranyi* Miksa, a New-York biztosító-intézet főigazgatója Budapesten, *Neumann* Vilmos, a Ferencz-József-rend tulajdonosa, a „Fremdenblatt“ belső munkatársa Bécsben, *Steinherz* Bernhárd és *Löwenbein* Ármin a magyar faipar-társaság főtisztjei, *Stark* Lipót, a Ganz-féle elektrotechnikai osztályának főmérnöke, dr. *Lichtenstein* Samu Hirsch báró, valamint *Hohenlohe* herczeg jogképviselője Malaczkán.

Az iskola jótevőinek élén állt mindenkor a hitközség, mint az iskola fentartója és az iskolahatóság. Községünk jelenleg 200 tagból áll, a tanköteles gyermekek száma 150, kik valamenyien a hitközségi iskolába járnak. Hajdan iskolánkban alkalmazott tanítók közül fel-ementendők *Rosenthal* Márk, ki 1860-tól 1877-ig, és *Rosenfeld* Isidor, ki 1870-től 1875. évig dicséretes működést fejtettek ki. Végre fel-ementjük a trencsényi születésű *Weiner* Lipótot, kit félévi működése után mint fiatal embert ragadt ki körünkől a halál.

A tanítótestület tagjai számos elismerő okmányt kaptak 1860-ban a helytartótanáctól, 1867. évben *Barton* Józseftől, a pozsonyi tan-kerület főigazgatójától, 1870 és 1879-ben dicsérő okmányt *Mednyánszky* János Trencsénmegye tanfelügyelőjétől, 1894-ben *Plachy* Bertalántól, Trencsénmegye tanfelügyelőjétől, 1895-ben boldogult *Wiederman* Károlytól, a pozsonyi főigazgatótól, ki átiratában oda nyilatkozik, hogy a helybeli főgimnáziumban történt többszöri látogatása alkalmával arra a meggyőződésre jutott, hogy nevezett gimnázium legjobb tanulói a trencsényi izr. népiskolából kerülnek ki, végre a legutóbbi időben *Koszka* Mihály tanfelügyelő urtól külön elismerő okmányt, melyben a tanítótestületnek a magyar nyelv tanításában elért kiváló eredményeit dicsérőleg kiemeli.

Iskolánknak ezen, bárha csak vázlatos ismertetése az olvasóban is bizonyára azt a benyomást kelti, hogy az nemcsak hitközségünknek és a felekezetnek, de egyszersmind nemzeti szempontból is kiváló szolgálatokat teljesít.

Virágozzék is mindvégig!

A vág-szeredi izr. népiskola monográfiája.

Irta

Herzka Izráel

igazgató-tanító.

I.

A régi iskola alapítása.

Minthogy az 1870-ik évig sem jegyzőkönyvek, sem pedig egyéb az iskolára vonatkozó följegyzések nem maradtak fenn, szóbeli, de megbízható adatok alapján állapítottatott meg, hogy 1853-ig helyben csak egyes nem okleveles tanítók által fentartott magániskolák léteztek; de már a nevezett évben maga a hitközség létesített egy 4 osztályu és ugyanannyi tanerővel bíró, mintegy 120 tanuló által látogatott iskolát. A tanítás nyelve, mivel itt jobbára más, a koronaországokból ideszármazott tanítók működtek, s a lakosság maga is csak idegen nyelv gyanánt ismerte a magyart, *német volt*. A tanítás csupán írás-, olvasás-, számolás- és bibliára szorítkozott, mely utóbbi tárgy — törvényes óra- és tanterv nemléteben — a tanítás idejének legnagyobb részét foglalta le. A tanítási rendszerek közül a szakrendszer divott. A tanítás csak ujholdnapján, böjt-, vásár- és ünnepnapok alkalmával szünetelt.

Nagy szünidők nem voltak és mindig negyedévi vizsgálatokat tartottak. A tanító maximális fizetése 350 frtot tett ki.

Mivel azonban ez időtájt *országos törvény iskolák fentartására nem kényszerítte a hitközséget* s a hitközség vagyoni állapota sem lett volna elegendő arra, hogy iskolát fentartson, ezért a hitközség 1858-ban ismét feloszlatta az iskolát, minek következményeként az u. n. zugiskolák burjánzottak 1863-ig, t. i. azon időig, midőn a nagynevű tanférfiu, *Marton József*, a pozsonyi kerület főigazgatója, az iskolát kényszer uton újra megnyitotta. Ez ujonnan létesült iskola osztatlan osztályokkal mindmáig ugyanazon alakban tartotta

fenn magát és mintegy 30 évvel ezelőtt elégtelenségének daczára is 3 ízben nyert segélyt az izr. országos iskolaalapból, mindannyiszor 350 frtot.

Az iskolának, mindamellett, hogy buzgó tanügybarátok, mint főtisztelendő *Fuchs* Mór rabbi ur, ez idő szerint Nagy-Váradon, bold. dr. *Markstein* Ignác orvos, *Reiss* Mark és bold. *Gross* Gábor kardoskodtak mellette, mindezen alakváltozásokon keresztül kellett mennie, mert a lakosság legnagyobb része, mint magániskolát látogatott nemzedék, azon meggyőződésben volt, hogy gyermekeik csak magániskolákban tudnak üdvözülni.

II.

Az iskola berendezése.

Mig az előbbi iskolák kezdetleges bérházakban nyomorogtak, addig a jelen iskola oly épülettel dicsekedik, melynek termei, felszerelése és taneszközei a modern követelményeknek teljesen megfelelnek. Ezen épületet bold. *Magen* Dávid hitközs. elnök védnöksége alatt a helység legszebb helyén emelték, s az e célra megkívántató 20,000 frtnyi összeget jobbra a hitközség maga szolgáltatta, részben pedig az orsz. izr. iskolaalapból kölcsönképpen lett beszerezve. Használjuk a törvényes, de a helyi viszonyokhoz mérten kibővített tantervet. A tanítás nyelve tisztán magyar, kivéve a német nyelv- és a vallástanítást, mely utóbbi a Pentateuch nagy részét és számos imadarab lefordítását öleli fel. A női kézimunka-, ének- és tornatanítás kellő gondban részesülnek, utóbbi azonban — fedett helyiség hiányában — csak a meleg évszakban tartatik meg. Van még nálunk a kibővített héber tanítás számára egy külön kurzus is, mely célra külön tanerő van alkalmazva, ki a rendelkezésére álló heti 5 tanórán a Pentateuch ama részeivel foglalkozik, melyeket az elemi iskola 4 osztálya nem képes földolgozni. Elvben az osztályrendszer divatozik és a törvénynek a szünidőket illető elrendelése már 15 év óta van szabványul elfogadva. — A havonként megtartott tanítói értekezleteken paedagogiai, valamint az iskola egész belső életére vonatkozó ügyek tárgyalattak és az osztályzatok lettek megállapítva; mindezek az iskola levéltárában még 1870 óta vannak megőrizve. Az értekező főkatalógusainak és jegyzőkönyveinek kimutatása szerint az 1894/5-iki tanévben 107 fiu és 100 leány, összesen 207 tanuló látogatta az iskolát.

Részletes kimutatással:

Osztály	Fiuk	Leányok	Összesen
I.	29	35	64
II.	27	23	50
III.	24	20	44
IV.	27	22	49

Nevezetes működést fejtett ki iskolánk a magyar nyelv terjesztése érdekében, főleg az utolsó évtizedben. Legfényesebben bizonyít e tény mellett, hogy tanfelügyelőnk a közigazgatási bizottsági gyűlésben ismételten kifejezte e fölötti megelégedését; sőt a középiskolai tanárok maguk is több ízben *dicsérőleg nyilatkoztak* iskolánk ebbeli eredménye felől.

A helybeli népiskolát végzett növendékek közül a következők nyertek magasabb képesítést: dr. *Brummer* Ármin, mint ügyvéd; dr. *Schwarz* Zsigmond és dr. *Schächter* Adolf, mint böcsészettudorok és rabbik: dr. *Rieger* Henrik, mint orvos; *Müller* Miksa, *Spiegel* Sándor és *Fischer* Samu, mint mérnökök; *Ehrenwald* Rezső, mint építész; *Weisz* Sándor, mint állatorvos; *Patthy* Győző, mint gyógyszerész, stb. — Nagy számmal vannak, kik egyetemeken és akadémiákon végzik tanulmányaikat.

Az iskola fentartására fordított mintegy 2800 frtra rugó költségek a következő forrásokból merítettnek:

a) a tandíjakból, melyek a szülők vagyoni viszonyaira való ekintettel a következő díjszabások szerint vannak kivetve:

Vagyonossági fokozatok									
Osztály	I.		II.		III.		IV.		V.
1	frt	1.50	frt	1.20	frt	— .80	frt	— .60	frt — .20
2	"	2.—	"	1.40	"	1.—	"	— .80	" — .30
3	"	3.—	"	2.40	"	1.50	"	1.—	" — .40
4	"	4.—	"	2.60	"	1.80	"	1.20	" — .50

A szegény növendékek, kik a létszámnak $\frac{1}{3}$ -át teszik, tandíjmentesek.

b) A városnak 400 frtnyi évi járulékából (a kath. iskola és a kisdédóv 800—800 frtnyi járulékból részesülnek.)

c) A hitközségnek átlag 1200 frtnyi évi subvencziójából, mely mint ilyen, az iskola netalán változó deficitjét mindenkor egészen fedezi és akként aránylik a hitközség költségvetéséhez, mint 1 : 7.

Mindezekon kívül az itt 4 év óta fennálló és 40 rendes tagból álló „Ifjak Jótékonyági Egylete” a szegény tanulókat évenként tan-könyvekkel és téli ruhákkal teljesen ellátja.

Rendelkezik még az iskola egy alapítvánnyal is, melyet 1872-ben Bécsben elhunyt bold. *Goldberger* Mór létesített és melynek kamatait a mindenkori igazgató-tanító élvezi egy az alapító elhalálózása napjának évfordulóján tartandó gyászistentisztelet fejében.

Egyéb vagyon fölött az iskola nem rendelkezik.

III.

Előljáróságok.

a) Hitközségi előljáróság.

Tagjai a következő urak: *Freund* Gyula, elnök; *Weiss* József, másodelnök; *Fuchs* Mór, I. előljáró; *Steiner* Mór, II. előljáró és *Rieger* Mór pénztáros.

b) Állami tanfelügyelet.

Gyakorolják a következő urak: *Plachy* Bertalan, kir. tanácsos és I. tanfelügyelő, *Papp* Sándor, II. tanfelügyelő.

c) Iskolaszék.

Tagjai a következő urak: Főtisztelendő *Pscherhofer* M. M. rabbi ur, mint elnök; dr. *Havas* József ur, mint másodelnök; *Rieger* Mór pénztáros, *Herzka* Izrael, igazgató-tanító és jegyző; *Freund* Gyula, hitk. elnök; dr. *Rosenbaum* Ármin; dr. *Schwitzer* Henrik; *Ehrenwald* Ignác; *Riess* Manó és *Klug* Miksa. Ezen urak hetenkint felváltva látogatják az iskolát.

IV.

Tanító-testület.

Abeles Jónás a III. osztály tanítója; 26 év óta tanító és 1874-ben lett itt megválasztva. Fizetése 600 ft.

Herzka Izrael a IV. osztályt tanítja; 40 év óta tanító és 1870-ben lett itt megválasztva; fizetése 650 ft. Titkári teendőket is végez a hitközségnél és a Chewra-Kadischánál.

Rakovszky Dániel a II. osztályt tanítja; 5 év óta tanító és 1894-ben lett itt megválasztva. Fizetése 450 ft.

Rausnitz Mór az I. osztályt tanítja; 6 év óta tanító és 1894-ben lett itt megválasztva. Fizetése 450 ft.

Ringwald Gizella okl. tanítónő; a II. III. és IV. osztályban női kézimunkát tanít. 2 év óta tanítónő és a jelen tanévben bízták meg a kézimunka tanításával. Ezenkívül meg van neki engedve: minden leánytól — kivéve a köztudomásúlag szegényeket — havonként 20 krt beszedni.

Megjegyzés: Lakbér-átalány csak *Rakovszky* és *Rausnitz* tanítók fizetéseibe van 50—50 frtban beleszámítva; míg *Abeles* és *Herzka* tanítók a lakásért semminemű megtérítésben nem részesülnek.

Iskolánknak története bizonyosságul szolgál arra nézve, hogy az teljesen a kor színvonalára emelkedett, a menyiben az ósdi tervtelenség az utolsó negyedszázadban ki lett küszöbölve és a tanítás modern paedagógiai elvekre van alapítva. Kiviláglik belőle az is, hogy iskolánk lelkes harczosa úgy a magyarosításnak, mint általában a hazafias érzület ápolásának; e mellett pedig a valódi zsidó felekezeti jelleg fentartását is czéljául tűzi ki, melynek elérésére minden lehetőt elkövet.

És így nyugodt lélekkel elmondhatjuk, hogy növendékeinket nemcsak erkölcsös emberekké, hanem szeretett hazánk hasznos és tevékeny polgáraivá is neveljük.

Az érsekújvári kongr. izr. hitközségi népiskola monográfiája.

Írta

Décsi József

néptanító.

I.

A hitközség és iskola keletkezése.

Az érsekújvári izr. hitközség csak az 1840. év után alakult meg, tehát a hazai fiatalabb zsidó hitközségek közül való. Egy héber-német irással német nyelven szövegezett jegyzőkönyv szerint ugyanis a helybeli zsidók 1842-ben „minján”-ná szervezkedett, némi szabályzat félét alkotván egyuttal, mely községi életükben valamennyiükre iránytadó legyen. Ugyanekkor gyermekeik taníttatásáról is gondoskodni óhajtván, saktert szerződtek, ki mint templomi előimádkozó és mint gyermekeik tanítója szolgált. A zsidók szabad letelepedése immár törvény útján szabályoztatván, a község gyorsan gyarapodott tagokban, kik Nagy-Surány, Vágújhely városokból és ezeknek környékéről ide tették át lakásaikat. 1850-ben már 50 család telepedett le ide, kik gyermekeiknek külön iskolahelyiséget béreltek, de, hogy kik voltak a tanítók, arra nézve feljegyzéseink nincsenek. Az 50-es évek folytán a hitközségi tagok száma nőttön nőtt, miután az idekerült vasut által városunk a felső vidék gabona kereskedésének góczpontjává fejlődött. 1855-ben már 85 tagja volt a hitközségnek s ezek között akadtak olyanok, kik lelkesedéssel és értelemmel párosulva a hitközség anyagi és erkölcsi javait előmozdítani törekedtek. A községnek ügyeit ez időtájt egy 5 tagu bizottság intézte, melynek élén a Vágvecséről idekerült Adler Károly állt. E jeles férfinak tulajdonképen a hitközség megalapítója, mert szép világi ismeretek mellett, hite iránt buzgólkodással lévén eltelve, odatörekedett, hogy oly intézményeket létesítsen, melyek által a hitközségi élet alapjait szilárdan megveti, miért is főtörekvése volt, hogy mindenekelőtt templom épüljön és melléje iskola kerüljön.

E nemes törekvését a kívánt siker koronázta, mert, miután az izraeliták vallásalapjából egy nagyobb kölesönt sikerült kieszközölnie, diszes templomot és iskolaépületet emeltetett.

Az iskola négy tanteremből állt és az akkori viszonyoknak teljesen meg is felelt. Ez időben több tanító működött itt egymásután, kik héber ismereteik által majdnem valamennyien kitűntek, de *Donáth Áront* kivéve egy sem tudott magyarul, úgy, hogy az iskolának tannyelve német volt. E körülmény okozta, hogy nem egy szülő a magyar nyelv elsajátíthatása végett a községi katolikus iskola IV. osztályába naponként néhány órára küldte gyermekét, a jobb módúak pedig erre a célra magántanítókat tartottak. Ilyen állapot uralkodott egészen 1865-ig.

II.

Az iskola törvényes szervezése.

Fordulat az 1865-ik évben állott be, mert az akkori helytartótanács az iskolák rendezését sürgetvén, hitközségünk is *Barton*, akkori tankerületi főigazgató felszólítására iskoláját szervezte, mely alkalommal „nyilvános főelemi tanoda” címet nyert, melyhez a hitközség négy tanítói állást szervezett. Az I. osztály tanítójának 400 frt, a többi háromnak 525 frt volt évi fizetése, a vezető-tanító pedig e czimen még 25 frtot kapott. Ez időben a hitközség tanítói voltak: *Blitz Samu*, egyszersmind vezetőtanító, *Reich Salamon*, *Réh Adolf* és *Roth Ferencz*, kik közül a két utóbbi már a magyar nyelvet is tanította.

III.

Iskolánk nemzeti irányban való fejlesztése.

1868-ban *Réh Adolf* és *Roth Ferencz* helyébe *Décsi József*, eddig lévai tanító és *Fürth Samu*, ki akkor nyerte képesítését, kerültek. *Décsi* a felsőbb osztályt, *Fürth* pedig az első osztályt vette át, kik mindketten feladatul tűzték maguk elé, hogy az iskolát nemzeti irányban fejlesszék. Magasztos, hazafias misszió várt rájuk e tekintetben. A hitközség tagjai leginkább tót vidékekről származván ide, gyermekeik a magyar nyelvet csak az iskolában sajátíthatták el, de kifelé is hatott e ténykedésök, mert ez uton számos család megmagyarosodott.

1869-ben a tanító-testület *Neufeld Gusztáv* személyében egy tekintélyes erővel gyarapodott, ki *Reich Salamon* tanító helyébe került, s ez időtől kezdve most már 3 magyar tanító folytathatta hazafias szellemben áldásos működését és ez irányt szem előtt

tartva, egyik tantárgy a másik után csakhamar magyar nyelven adatott elő.

Az iskola ezen áldásos tevékenységére bénítólag hatott azonban ama következményeiben káros szakadás, mely az 1869/70-ik évi kongresszus után a hitközséget orthodoxokra és haladó pártiakra osztotta. A haladó párt élén *Elsass* Manó állott, ki a hitközséget mint kong. követ is képviselte, de rövid idővel ezután mint rabbi-helyettes és vezértanító Rózsahegyre megválasztatván, az elnöki tisztséget dr. *Adler* Mór, majd *Stux* Salamon viselte, kik az iskola törekvéseit minden tekintetben támogatták. Előbbi ma is mint hitközségi elnök, utóbbi mint iskolaszéki elnökhelyettes a nemzeti irányt szolgálják és tántoríthatatlanul megállták helyüket mindenkor, noha sok nehézséggel kellett megküzdeniök, midőn a kor szellemét szolgálták.

Időközben annyira felszaporodott a tanulók száma, hogy egy új, nagyobb iskolaépület vált szükségessé. A hitközség úgy fogantatosította tervét, hogy egyrészt tagjai között gyűjtést rendezett, másrészt pedig egy nagyobb tőkét törlesztésre vett fel és 1871-ben felépítette az iskolát 3 tágas tanteremmel, egy osztályt pedig a régi iskolában hagyott meg. A tanítók fizetése ez időtájt előbb 10⁰/-al, majd 15⁰/-al emelkedett.

Üdvös ujtás számba megy, hogy ezentul a tanító-testület is képviseltethette magát egyik tagja által az iskolaszékben. A tanítók *Décsit* küldték ki, s az iskolaszék a jegyzői teendőkkal is őt bízta meg. Az iskola, amint később kitűnt, az orthodoxok kiválásával mitsem vesztett, jó hírnevét továbbra is megtartotta s e mellett bizonyít, hogy nemcsak számos orthodox szülő, sőt egyik-másik orthodox előljáró, de még a keresztények közül is többen nálunk iskoláztatták gyermekeiket. A hitközség fejlődése s az iskola jó hire folytán egy 5. tanító alkalmazása elhalaszthatatlanná vált, mert az első osztályban már 90-re szaporodott fel a tanulók száma, miért is az iskolaszék elhatározta, hogy az I-ső osztálynak A. és B. szakaszokra való osztása által öt tanfolyamot létesít. Rövid átmenetek után ezen V-ik állásra *Zeisler* Laura, lugosi tanítónő, 3 próbaévre választatott meg, egyszersmind reá bízta a felsőbb osztályok leányai kézimunkatanítását is. E szentesi születésű lelkes magyar tanítónő kiváló érdemeket szerzett magának az által, hogy a magyar szellemet iskolánkban leányaink között is ápolta.

A következő 3 évnek jelentőségét iskolánkra nézve abban találjuk, hogy a tanítótestület az iskolaszékkel egyetemben az 1868: XXXVIII. t.-cz.-ben lefektetett elveknek iskolánkban érvényt szerezni

törekedett úgy a tananyag kiszabásánál, valamint a tanítók véglegesítésére vonatkozó törvénypontok és rendeletek értelmében.

Ezen időben szüntette be iskolaszékünk a félévi nyilvános vizsgálatokat.

A több év óta helyben alkalmazott tanítók véglegesítését hitközségünk foganatosította, de vonakodott megerősíteni *Zeisler* Laura tanítónőt, ki időközben *Fürth* Samuhoz ment férjhez. Az előljáróság idegenkedett attól a gondolattól, hogy az időközben anyává lett tanítónő továbbra is állásában megmaradjon, s ámbár mindenféleképen meg volt vele elégedve, mégis mindent elkövetett, hogy véglegesítését elkerülje. Csakhogy előnyös fordulat állott be már ekkor a tanítóság helyzetében. A m. kormány ugyanis 1876-ban *Libertiny* Gusztáv kir. tanfelügyelőt nevezte ki Nyitramegye népoktatásügyének élére. E jeles tanférfiu működése sok irányban csakhamar üdvös nyomokat hagyott maga után. Az iskolákat hazafias szellemben fejlesztette, a közoktatást a lehetőség határai között megvalósította, a tanítás intenzivitását előmozdította, a zsidó iskola tanítóit állandósította, mely érdeme annál nagyobb, mert a megye 55 zsidóiskolájában több mint 100 tanító működik és így az ország zsidó tanítóinak egy tized része benne atyai védőre talált. A tanfelügyelő állhatatos magatartása és szigorú törvényes eljárása a hitközségeket meggyőzte, hogy a véglegesítés törvényszabta követelménye elől kitérni nem lehet és a törvénybe iktatott ugynevezett „próbaévek” nem arra valók, hogy ezen czim alatt az eddig üzött tanítócsereit hitközségeink folytathassák. Hitközségünk előljárósága is egyévi tárgyalás után, mely idő alatt a tanítónő szünetelt és helyette *Goldstein* Adolf, most rippényi tanító, itt működött, *Fürthné* véglegesítésében megnyugodott. Az országos izr. tanítóegyesület pedig *Libertiny* Gusztáv iránt való hálájának más módon kifejezést nem adhatott, mint az által, hogy őt egyhangulag és lelkesedéssel tiszteletbeli tagjainak sorába választotta.

Zajtalan, odaadó működés jellemzi a most következő 13 iskola-évet, mely idő alatt a tanító-testület az iskolaszékkel vállvetve oly áldásos működést fejtett ki, hogy iskolánk a felvidék legjelesebb népoktatásügyi intézeteinek sorába küzdötte fel magát. A kir. tanfelügyelő kezdeményezése folytán megalakult nyitramegyei tanítóegyesületben különösen *Fürth* Samu tagtársunk, ki e tekintélyes egyesület titkári tisztségét is viselte, üdvös működést fejtett ki, lankadatlan odaadással szolgálván szerény munkakörében hazánk tanügyét. Nevezett kartársunk a „Fröbel-egyesület” alapítása körül is elévülhetetlen érdemeket szerzett magának, mert 1881-ben több ügybuzgó hitközségi taggal, tanítótársaival, elsősorban pedig a mostani iskolaszéki

elnökkel, *Drechsler* Alajossal és több lelkes hölgygyel, élükön *Kurzweil* Gáspárnéval, életre keltette ezen együletet és színi előadások és felolvasások által a nemzeti szellemet hitközségünkben folyton ápolta és fejlesztette. A hitközség is örvendetesen tapasztalta a tanítók lelkiismeretes közös működését, mely mindenek előtt abban nyilvánult, hogy az iskolából kikerült tanítványok az általuk látogatott felsőbb iskolákban jeles előkészültségük által kitűntek és valóban nagy azoknak a száma, kik úgy a társadalmi életben, valamint a tudományos és hivatalnoki pályán elért eredményeiknek sikerét részben azon iskolának köszönhetik, mely későbbi kiképezetésükre őket az első elemekben előkészítette.

Az 1889. év január 19-ike mély gyászt hozott iskolánkra, mely hitközségünkre nézve is nagy veszteséget jelentett. A kérlelhetetlen halál *Fürth* Samu szeretett kartársunkat férfi erejének és munkakedvének közepette kiragadta körünkből 41 éves korában áldásos működésének 21-ik évében. Ugy társadalmi, mint elsősorban tanítói tevékenysége, kedves és szerény modora, valamint jellemessége által közszeretetlenben részesült és az egész város tiszteletét birta, miért is a veszteség érzete mély és általános volt. Különösen számos tagból álló családja felé irányult mindannyiunk részvéte. Az iskolaszék dr. *Steiner* Győző elnöklete alatt az előjárósággal együtt a halotthoz méltó végtisztességet rendezett és árván maradt 7 gyermeke részére a hitközségben gyűjtést rendezett, mely egy nap leforgása alatt 1000 frtot eredményezett. Helyettesül a tanév végéig *Adler* Mór okl. tanító választatott meg; de ezen állás véglegesen be nem töltetett, miután a tanulók száma néhány év óta következetesen apadt. Ennek okául azon körülményt kell felemlíteni, hogy a viczinális vasutak keletkeztével a helybeli kereskedelmi piacz sokat veszített jelentőségéből, úgy, hogy több család innen elköltözött és tanulóink száma 230-ról 160-ra szállt alá. Így hát az iskolaszék az V. és VI. osztályt egyelőre beszüntette és csak 4 osztályt tartott fenn.

Drechsler Alajos az iskolaszék elnöke iskolánk szervezetében és vezetésében több üdvös reformot létesített. Határozatba ment, hogy a havi iskolaszéki üléseket rendes tanítótanácskozmányok előzzék meg; az iskolafelügyeletet szervezte, minden osztály számára külön referenst állított, részletes tantervet dolgoztatott ki, melynek alapján minden hónap és minden félév végén a tanítás eredményéről szóló kimutatások beterjesztését elrendelte, rendes naplók vezetését meghonosította, az ifjusági istentiszteletet szervezte, rendes iskolaszolgát alkalmazott, a hiányzó taneszközöket beszerezte és a tantermeket czélszerű iskolapadokkal ellátta.

Mindezen intézkedéseket a tanítókkal együttes tanácskozás alapján foganatosította. A tanítók, kik az elnök ügybuzgóságát örömmel szemlélték, mindenben kezére jártak, mi az iskola javát előmozdithatta. Az iskolaszéki elnöknek nem csekély érdeme továbbá, hogy az iskolaszék törvénybiztosította jogkörét megvédélmezte és az előljáróság gyámsága alól felszabadította, de másrésről minden törekvése oda irányult, hogy a hitközség iskoláját legfontosabb intézményének tekintse és annak ápolása és fejlesztése első feladatát képezze. Már mint iskolaszéki tag indítványba hozta és a hitközségi közgyűlésen keresztül is vitte, hogy az aránylag igen magas tandíj egy-egy tanuló után évi 10 frtra leszállíttassék, mert népoktatásügyi törvényeink szellemében az iskolaterhek a hitközségi tagokat egyetemben kötelezik. E helyen felemlitendőnek tartjuk, hogy városunk már a 70-es évek óta iskolánkat törvényszerű évi járulékban részesítette, de a 400 frtnyi segély aránylag csekély összeg volt. Daczára, hogy iskolánk tanulóinak száma az előbbi évekhez képest egy jó harmadrésszel megfogyott, hosszabb tárgyalások után iskolaszékünk elnöke mégis kivitte, hogy a városi segély 10 évre 600 frtban állapíttatott meg.

Most elnökünk kedvelt eszméje, hogy az egyesített V. VI. oszt. ujból felállíttassék, foglalkoztatta az iskolaszéket, részben, mert ezen osztályok nélkül népiskolánk csonka intézmény, részben mert a IV. osztályból kilépő fiuk, ha középiskolába át nem lépnek, koruknál fogva még éretlenek a mesterségre, a leányok pedig e két osztályban több gyakorlati ismeretet sajátítanak el, mint a polgári iskola I. és II. osztályában és miután a polgári iskolának mind a négy osztályát a leánytanulóknak aránylag igen csekély része végezheti, az előljáróságnál odahatott, hogy a népiskola két felső osztálya legalább a leánytanulók számára visszaállíttassék. Alapos iskolaszéki előterjesztésére az előljáróság elhatározta, hogy az 1891/92. tanévre egy 5. tanerőt alkalmaz és *Holländer Izsó* okl. tanítót választotta meg, kire az iskolaszék az I. osztály vezetését bízta, miglen az V. VI. leányosztályt özv. *Fürth Samuné* vette át.

E tanév folyamán hitközségünk életében közvetlenül, de közvetve az iskola életében is, nevezetes mozzanat fordult elő. A hitközség ugyanis már több év óta azon forró óhaját táplálta, hogy a kor igényeinek mindenben megfelelő rabbít alkalmazhasson, miután az eddigi rabbihelyettes a régi iskola embere lévén, a hazai nyelvet nem birta és gyakran ellentétbe jutott az intéző körökkel úgy, hogy maga is nyugdíjaztatását kérte, melyet rövid időn belül meg is kapott. Így hát 1891 nov. havában a hitközség *Richter Zsigmondot*, községi rabbít választotta meg, ki állomását még ez év december

2-án elfoglalván, hazafias irányu törekvéseit gyermekeink nevelése körül már az iskolaszék első ülésében érvényesítette, mert indítványára határozatba ment, hogy ezentul a biblia eredeti héber szövege magyar fordításban taníttassék. E tárgyban ily későn hozott intézkedés azon kettős körülményben leli magyarázatát, hogy a rabbi-helyettes, ki magyarul nem tudott, a tárgy ellenőrizhetése végett a német fordításhoz ragaszkodott, másrésről az iskolaszék némely tagjai is azon téves nézetnek hódoltak, hogy a biblia német fordításával a tanulók német nyelvismeretét mozdítják elő, holott kitünt, hogy a leánytanulók, bárha a bibliafordítást egyáltalán nem tanulták a németnyelv ismeretében, ha nem is mentek többre, de mindenesetre lépést tartottak a fiukkal. Ezen üdvös határozat eredménye nemsokára azon öröndetes tényben mutatkozott, hogy tanulóink az általuk megértett fordítás mellett a szentírás öt könyvének tulnyomó részét játszai könnyedséggel elsajátították, miglen azelőtt csekély eredmény mellett e tárgy tanítónak és tanulóinak egyaránt rengeteg fáradságot okozott. Az V. VI. leányosztály az iskolaszék legnagyobb sajnálatára csak egy évig állhatott fenn, mert a szülők és leánygyermekeik hiuságának a polgári iskola jobban megfelelt. Így tehát *Holländer* Izsó az iskolától megvált és a tanítói pályát is elhagyta. Ez év augusztus havában az előjáróság egy részének kívánatára az iskolaszéki elnökséget a rabbi vette át. Az 1892/93-ik tanévben ismét nagy csapás érte iskolánkat és mélyen sújtott egy számos tagból álló tanítócsaládot. *Blitz* Samu kartársunk, ki még iskolánk törvényes szervezése előtt idekerült és 3 évtizeden át szakadatlanul működött, néhány napi betegség után szivbajban 53 éves korában meghalt, 1893 jan 4-ikén. özvegyet és 8 árvát hagyva maga után. A részvét most is általános volt, mert a megboldogult nagy műveltsége és szerénysége következtében sok barátot szerzett magának s mert mindig szent hivatásának élt, benne a hitközség számos tagja kedves tanítóját siratta. A hitközség most másodizben mutatta, hogy őseinek erényeit örökölte, mert most is gyűjtést rendezett, mely szintén 1000 forintot eredményezett.

Hitközségünk tanítói iránt mindenkor jóakarattal viseltetett, így 1893 jan. 1-én, midőn a rabbi egy évi működése után már véglegesíthette, ezen öröndetes eseményt azon nemes tettel ünnepelte meg, hogy *Drechsler* Alajos, *Kurzveil* Gáspár előjárósági és iskolaszéki tagok indítványára tanítóinak fizetését egyenkint évi 50—50 frttal felemelte.

Az 1894-ik évi tisztujítás alkalmával, miután a rabbi elnöki tisztéről lemondott, iskolaszéki elnöknek ujból *Drechsler* Alajos

választatott meg. A tanítókat *Décsi József* képviseli, ki egyszer-smind az iskolaszéknek jegyzője.

Az iskolaszék a tanítótestülettel karöltve minden alkalmat felhasznál hazafias érzülete ápolására. Diesőségesen uralkodó királyunknak születése napján, noha ez időpont a nagy szünidőre esik, a helybeli tanulóifjuság a templomi istentiszteletben résztvenni tartozik. Kossuth Lajos nagy hazánkfia lelki üdvéért az iskola gyászigentiszteletet tartott, a nemzet nagyjainak *Széchenyi István*, *Eötvös József*, *Deák Ferencz* halálának évfordulóján és egyéb nevezetes történeti események megünneplése alkalmával iskolánkban hazafias gondolkodásra neveljük tanítványainkat.

A beiratások rendszerint oly pontosan eszközöltetnek, hogy már szeptember 2-ikán megkezdhetjük a rendes tanítást. A szegény tanulókat iskolakönyvekkel látjuk el, miglen a helybeli jótékony „Fillér-egylet” felruházza őket. A *Klein*-féle alap évenkénti 60 frtnyi kamatjaiból 6—7 árva, a *Fuchs*-féle adományból 3, a *Latzkó*-féle hagyományból 2 tanuló, részint téli ruhát, részint lábbelit kap. Tanulóinkkal minden tavasszal a szabadban rendesen az iskolaszék és a szülők élénk részvéte mellett iskolai ünnepélyt rendezünk, melynek költségeit részben az iskolaszék fedezi, a helybeli jótékony nőegylet ilyen alkalmakkal szegényebb tanítványainkat szokta megvendégelni. Az évről vizsgálatokat június utolsó hetében az iskolaszék vezetése, a szülők és iskolabarátok nagy érdeklődése mellett tartjuk meg.

Az 1894/5-ik tanév kezdetével *Neufeld Gusztáv*, ki 1869 óta 26 éven át iskolánkban működött, betegeskedése következtében nyugdíjba vonult, helyét az iskolaszék ideiglenesen *Weisz Vilmos* okl. tanítóval töltötte be, kire az I. osztály vezetését bízta. *Neufeld* Gusztáv működése a helybeli társadalmi életre több tekintetben jótékony hatással volt, ő volt alapítója betegsegélyző egyletünknek is, mely városunkban virágzásnak örvend. Helyét véglegesen *Schnürmacher Adolf* verbói tanítóval töltötték be.

Igy fejlődött az 50-es évek elején keletkezett és a provizorium alatt újjászervezett héber-német iskolánk buzgó és hazafias szellemű iskolaszék és tanítótestület gondozása és vezetése mellett magyar nemzeti iskolává, melybe nemcsak a helybeli, de a környékbeli zsidóság is örömmel küldi gyermekeit, mert nemcsak a magyarosodást szolgálja, hanem a felekezeti tantárgyakat is különös gondozásban részesíti, azonkívül pedig a német nyelv ismeretében is szép sikereket mutat fel.

30 évi becsületes munkának, szakadatlan törekvésnek gyümölcsét élvezi felekezetünk helybeli kitűnő iskolájában; élvezze sokáig!

A szolnoki izr. iskola monográfiája.

Irtá

Baumhorn Ede

vezértanító.

Hiteles adatok és még ma is élő emberek hitelt érdemlő tanúsága szerint Szolnokon 1847-ig mindössze csak két zsidó lakott, mivel a magistrátus a zsidó családok letelepedését mind az ideig meg nem engedte. 1847 után azonban már több zsidó is nyert engedelmet arra, hogy Szolnok város területére költözködhessék. A letelepedési engedélyeket mind e mellett oly gyéren osztogatta a tanács, hogy csakis több év lefolyása után alakulhatott meg a helybeli hitközség.

A kezeink között lévő adatok szerint 1855. év január 7. napján tartották meg az itt lakó zsidó családapák hitközségi alakuló ülésüket, még pedig — amint az erről szóló hivatalos jelentésből gyanítani lehet — a helytartótanács egyenes utasítása következtében.

Ez alakuló ülés lefolyásáról és határozatairól csak annyit tudunk, mennyi a hitközség megválasztott elnökének, *Böhm* Vilmosnak a főszolgabírósághoz intézett hivatalos jelentéseiből kitűnik, hogy t. i. ezen alakuló ülésben, melyen a hatóságot *Madarassy* segédszolgabíró képviselte, egy 7 tagu bizottságot választottak a hitközség ügyeinek elintézésére és egy külön bizottságot a helytartótanács utasítása folytán létesítendő nyilvános izr. felekezeti iskola szervezésére.

A szolnoki izraeliták felekezeti iskolája, közoktatásügye egybe esik tehát magával a hitközség megalakításával. Mindkettőnek története 1855-től veszi kezdetét. A Szolnokon lakó zsidók gyermekei 1855. év előtt is részesültek ugyan oktatásban, de mennyiben ezt magántanítók eszközölték, az oktatásnak is csak magánjellege volt. Ily magántanítói minőségben 1853—55-ig bizonyos *Weisz* Elkán működött, ki a zsidók gyermekeit a szükséges elemi ismeretekre oktatta.

A női kézimunka tanításával *Weisz* neje foglalkozott. Ugyan-

csak mint magántanító működött helyben 1855-ben *Kohn* Vilmos, kiről bővebb adataink nincsenek.

A zsidó hitközségnek fentebb említett alakuló ülésében választott iskolai bizottság a legkomolyabban fogta fel hivatásának fontosságát, mert mindjárt megválasztása és e választásnak az illetékes szolgabíróság által 1855 február 4-én történt jóváhagyása után egy hitközségi költségén építendő iskolahelyiség tervezetével foglalkozott. Hogy a hitközség eleget tegyen a szolgabíróság ama rendeletének, mely szerint az iskola már 1855 márczius hó 1-én életbe léptetendő, eleve gondoskodtak egy iskolai helyiségül ideiglenesen használható ház bérbevételeéről, két tanító alkalmazásáról, ezek fizetéséről és általában az iskolafenntartás költségeinek fedezéséről is.

S csakugyan 1855 február hó 21-én kelt felterjesztésben az iskolai bizottság bejelentette a szolgabíróságnak, hogy a szolnoki izr. iskolát felállítja s hogy ezen iskola ideiglenes bérházban, a zsidók husvétja után 1855. évi április 1-én fog megnyilni. Bejelentette továbbá, hogy az iskola fentartási költségének fedezéséhez a hitközség saját pénztárából évenként 400 frttal járul, a még hiányzó összeget pedig tandíj czimén az iskolakötelesek szüleire arányosan kivetí.

E hivatalos bejelentéssel egyidejűleg a megnyitandó zsidó iskolához *Klein* Jakab keszthelyi tanítót alkalmazták, évi 550 frt fizetéssel, kötelességévé tétetvén, hogy állomásának tényleges elfoglalása előtt tanítói bizonyítványait, valamint annak bizonyítékát, hogy neje a női kézimunka tanítására képes, bemutatni tartozik.

Arról, hogy *Klein* Jakab tanító állomását csakugyan elfoglalta-e, valamint arról, hogy az iskolát mely napon és mily módon nyitották meg, biztos tudomásunk nincs. De azt, hogy az iskola az 1855—56-ik tanévben már tényleg megnyilt, egy 1856 február 28-áról kelt felterjesztés bizonyítja, mert ebben a hitközség az iránt keresi meg a szolgabírót, hogy kötelezze a zsidó vallásu tankötelesek szüleit, hogy küldjék iskolába gyermekeit, mert különben annak további fentartása lehetetlenné válnék.

Minő eredménynyel járt el a küldöttség, mely ezen folyamodványt átnyújtotta, biztosan meg nem állapítható, de hogy az iskola meg nem szűnt, bizonyítja azon körülmény, hogy a hitközség 1856 ápril 6-án tartott ülésének határozata értelmében, május 5-én azt kérelmezte az illető hatóságtól, hogy az iskolának nyilvánossági jelleget adjon.

1857-ig késett a nyilvánossági jellegnek hatóságilag való kihirdetése. Ezen késedelem okozta, hogy 1857-ig az iskolára vonat-

kozó semmiféle számbavehető adatot nem jegyeztek fel az utókor számára, csupán annak juthattunk nyomára, hogy 1856 november-től 1857 novemberig *Tréger* Károly volt az iskola tanítója.

1857-ben az iskola két vegyes osztályból állott. Mint tanítók *Perbblum* Dániel és *Löwinger* Károly 400—400 frt évi fizetéssel álltak a hitközség szolgálatában. Órarendről, megállapított tantervről az akkori tanhatóság legszigorubb rendeleteiben sem lévén szó, a bécsi vallás- és közoktatásügyi miniszterium 1857. évi július 26-án 11643 sz. a. kelt és a budai kir. helytartótanácshoz intézett rendeletében utasítja a helyi izr. iskolai hatóságot, melynek feje az akkori rabbi, *Klein* Elkán volt, hogy határozza meg, hány órában és mely tárgyakból mennyit tanítson a tanító. Igen természetes, hogy ennek folytán a tanítás nagyobbára a héber ismeretekre és a német nyelvvvel kapcsolatos tárgyakra szorítkozott. A magyar nyelv teljesen mellőzve még sem volt.

Fő tantárgyak voltak sok időn keresztül a héber olvasás, a biblia eredeti szövegének németre való fordítása, héber grammatika, vallástan, a zsidók története stb.

Hogy ezen tantárgyakra nagy súlyt fektettek, természetesnek fogjuk találni, ha tekintetbe vesszük, milyenek voltak akkor az általános viszonyok, milyen volt a zsidók akkori politikai és társadalmi állása, különösen pedig, hogy akkor még szigorubb vallásosság uralkodott a zsidó családban, lévén a vallás azon egyedüli kincs, melyet elrejtteni nem kellett és melynek gyakorlásától senki eltiltva nem volt.

1857-ben a szolnoki zsidó iskolában a héber könyveken kívül használatosak voltak még: a magyar és német a, b, c és az ezeknek megfelelő fali olvasótablák, az I. és II. osztályu magyar és német olvasókönyv és egy számtani ismerettár.

Három évig az iskola belső életében nevezetes mozzanat nem történt. Iskolát nem építettek, mert a hitközségnek elég gondot okozott az 1855-ben templomépítésre felvett kölcsön törlesztése. Ehhez járult még azon sajnos körülmény, hogy az akkori zsidó rabbi, *Klein* Elkán nagy zavarokat, egynetlenségeket okozott, úgy a hitközség és a tanítók között, valamint a hitközségi és iskolai ügyeket is mind összekuszálta úgy, hogy a rabbi tulkapásai végre tűrhetlenekké váltak s a hitközség kénytelen volt a legnagyobb anyagi áldozatok árán a rabbijától szabadulni. E zavarok annyira megrendítették a hitközséget, hogy 1861 január 10-én kénytelen volt tanítóinak felmondani és az iskolát bizonytalan időre bezárni.

Február 24-én azonban a hitközségi előljáróság és az egyik elmozdított tanító közt egyezkedés jött létre, mely szerint *Löwinger*

az iskolát saját felelősségére továbbra is fentartja, egyben kötelezven magát, hogy az iskolahelyiség és a tanszerek használata fejében 12 szegénysorsu gyermeket díjtalanul, minden más gyermeket pedig 1—1 forint havi iskolapénz fizetése mellett rendszeres oktatásban részesít.

Ezen állapot azonban nem tartott tovább egynéhány hétnél, mert az iskolai viszonyokkal való elégtelenség oly általános mérveket öltött, hogy az előjáróság megkerülésével a hitközségi tagok 52 aláírással ellátott kérvényt intéztek a város akkori főbirájához: *Pethes* Jánoshoz, melyben az iránt folyamodtak, hogy rendelje el a zsidó iskola megnyitását. A bíró eleget tett e kérelemnek, mert márcz. 26-án hitközségi gyűlést hívott egybe, melyben elnökölt és oly buzdító és hatásos beszédet mondott, hogy a tagok az iskola fentartása mellett nyilatkoztak és e végből új előjáróságot választottak az iskolai intézmény pártolói köréből.

Az új előjáróság azonban csak 1861 végén foglalkozhatott az iskola ügyével. 1862 január 1-én közgyűlést hívott egybe, hol egyhangulag elhatározták, hogy egy kétosztályu iskolát hitközségi költségen tartanak fenn és minden gyermektől 1—1 frt havi tandíjat fognak szedni. *Löwinger* Károlyt tanítói minőségében meghagyták és az iskola második osztályába tanítóul *Goldmann* Henriket alkalmazták, a ki 4 és $\frac{1}{2}$ évig maradt Szolnokon.

1863 okt. hó 18-ig az iskola vezetése és a közvetlen felügyelet az előjáróság ügykörébe tartozott, mely saját kebeléből 5 tagu iskolabizottságot választott. Ez időben az iskola virágzásnak indult, mi nagyrészt *Goldmann* Henrik első tanítónak érdeme. A szülők gyermekeiket örömet küldötték iskolába. Bizonyítja ezt a tanulók nagy száma, úgy, hogy a két tanító elégtelen volt, miért is elhatározták, hogy új osztályt nyitnak. A határozat foganatosítása azonban a tanév végére maradt.

A zsidó iskolára vonatkozó hivatalos kimutatás, magyar nyelven, *Goldmann* Henrik tollából 1864 szeptember hóban jelent meg. Az iskola kétosztályu volt, melybe tanköteles fiu járt 54, 33 leány, összesen 87. E kimutatás szerint 30 tanköteles gyermek még mindig nem járt iskolába. A bérelt iskolaházban két tanterem volt. A vallásoktatást az illető osztálytanító vezette. Az iskola évi jövedelme az iskolába járó 68 fizető gyermek után havonként 1—1 frtjával összesen egész évre 816 frtot tett ki, miglen az iskolaépületért lakbér fejében 140 frtot, fűtés és tisztogatásért 130 frtot, két tanító fizetésére 850 frt, összesen tehát 1120 forintot adott ki. A hiányzó 304 frtot részben azokra vetették ki, kiknek gyermekeik ugyan

voltak, de azokat iskolába nem járatták, részben pedig a hitközségi pénztár pótolta a még fedezet nélkül maradt összeget.

1865 május havában a templommal szemközt levő 3 szobás nádas fedelű házát vette meg a hitközség és e vétellel biztosította az iskola jövőjét is. A felsőbb hatóság utasítása folytán, az előjáróság még ugyanazon évben alapító levelet nyújtott be a hatósághoz, melyben a hitközség kötelezi magát az iskola fentartására, a tanítók fizetésére és kéri, hogy tanintézetét a felsőbb hatóság a nyilvános tanodák sorába iktassa. Ez időtől fogva kilencz éven át az oktatás rendes mederben folyt, ámbár az a tanítók gyakori változtatása által értékéből sokat veszített. A tanulók száma e közben évről-évre gyarapodott.

Annál kegyetlenebbül bánt azonban az idő az iskola épületével. Az említett 9 év lefolyása után vagyis az 1873—74. tanévben már sem a finomult izlés, em pedig az egészség és életbiztonság kívánalmainak nem felelt meg többé a rozoga épület. A hitközség azonban, rossz anyagi viszonyok között lévén, megfelelő iskola építésére nem is gondolhatott. Ezen tanévben (1874) került *Baumhorn* Ede tanító is az izr. iskolához.

Ugyanez év február 4-én a hitközség elnökéül egyhangulag *Adler* Ignáczt választották meg hitközségünk tagjai. *Adler* korszerű műveltsége és gazdag tapasztalatai alapján a hitközségben a haladás előharcosává szegődött. Márczius 22-én gyűlést hívott egybe, hol élénk színekben esetelte egy iskolaépület szükségét. Szavai visszhangra találtak. Egyhangulag elhatározták, hogy új iskolát fognak építeni. Az elnök már április 6-án tartott ülésben bejelentette a hitközségnek, hogy *Zsiros János* vállalkozó ajánlatát legoicsóbbnak találja, mely szerint az épület 3500 frtba kerülne. Az építési költségek beszerzésére nézve határozatba ment, hogy kamatnélküli 50 frtos kölcsönök vétessenek fel a hitközségi tagoktól. Bejelentette továbbá az elnök, hogy a megye egyik nagybirtokosa, *Ehrlich* Múzes, az iskolaépítés költségeihez 100 frttal járult. A hitközségi tagok néhány nap alatt 1870 frtnyi kamatnélküli kölcsönöket jegyeztek.

Az április hó 28-án tartott hitközségi gyűlésben elnök ezen eredményt bejelentvén, kérdést tett, mily módon szereztessék be a még hiányzó összeg? Miután erre semmi mód nem kínálkozott, félni lehetett, hogy az iskolaépítés az anyagi erő elégtelensége folytán halasztást fog szenvedni. De ekkor *Adler* Ignác elnök kijelentette, hogy az ügyet elejteni nem engedi, hanem inkább arra vállalkozik, hogy a még hiányzó összeget újabb kamatnélküli kölcsönök által önmaga fogja beszerezni. És nemes buzgalommal, fáradságot nem ismerő kitartással a gyűjtéshez látott és a kölcsönök összegét rövid idő alatt 3031 frtra szaporította.

Az iskola építését tehát 1874 május havában megkezdték és augusztusban be is fejezték. Ez idő alatt bérházban volt elhelyezve az iskola. Az új épület 4 terme közül eleinte csak kettőt használtak iskolai célokra, a harmadik osztály pedig 1876 október havában nyílt meg, miglen a negyedik teremben a hitközségi előljáróság gyűléseinek helyiségeül szolgált.

Az előljáróság 1877 ápril 22-iki ülésében hangoztatták először annak szükségét, hogy az izr. iskolába járó leánygyermekek számára külön nő-tanító alkalmaztassék.

Tekintettel azonban a hitközség rossz anyagi viszonyaira, a nőtanítói állás szervezését azon kérvény sorsától tették függővé, melyet a hitközség 1877 ápril 15-én a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz, az orsz. izr. iskolaalapból utalványozandó iskolai segély tárgyában intézett. A nőtanító alkalmazásának eszméje ezen időtől fogva szüntelenül foglalkoztatta úgy az iskolaszéket, mint magát a hitközséget, de 1879-ig a kérdést megoldani nem voltak képesek.

Az 1877 augusztus 26-án tartott hitközségi gyűlésben szó volt a tanítók véglegesítéséről. Ekkor határozták el azt is, hogy az iskolát négyosztályúvá alakítják át és pedig olyképen, hogy az egyik tanító egy tanteremben két osztályt tanítson.

Ily beosztás mellett vezette az iskolát 3 férfitanító 1870-ig. Ekkor választották meg iskolaszéki elnökke *Erdensohn* M. Á.-t, ki minden tőle kitelhető módon igyekezett, hogy az iskolát jó karba helyezze. Az ő kiváló igyekezetének és erélyének sikerült a szolnoki zsidó iskolát azon színvonalra emelni, melyen a törvény és kor követelményeinek megfelelhett és meg is felel. Ő volt az, ki 1879-ben keresztülvitte, hogy a tanítótestület harmadik férfi tagja helyett nőtanítót választottak és az iskolát ezután olyképp osztotta be, hogy a harmadik és negyedik osztályokban a fiukat a leányoktól elkülönítetvén, a leányosztályokat nőtanítóra, a fiuosztályokat férfitanítóra, az alsó két vegyes osztályt pedig ugyancsak egy férfitanítóra bízta. De miután tapasztalta, hogy a szülők még az alsóbb osztályokban sem szeretik leányaikat a fiukkal egy teremben taníttatni, elhatározta, hogy valamint a fiúiskolánál két férfi, úgy a leányiskolánál két nőtanító legyen alkalmazva. Ezért még egy nőtanítói állás rendszeresítésén fáradozott. Ezzel egyidejűleg arra törekedett, hogy az iskolát ifjúsági könyvtárral lássa el. Az ehhez szükséges pénz előteremtésére az 1880-ik év május havában gyermekmajálist rendezett, melynek tiszta jövedelme, valamint az ugyanazon év szeptember havában befolyt beíratási díjak után oly tekin-

télyes összeg állt rendelkezésére, hogy még ezen évben 200 kötetnyi könyv beszerzése vált lehetségessé.

A fentemlített nőtanítói állás rendszerezése 1880—81-iki tanévben végre sikerült. A leányiskola ekkor hat osztályúvá szerveztetett és az eddigi gyűlésteremnek használt helyiség az iskola ezéjainak adatott át. Ekkor az I—III. leányosztályt *Eisler Teréz*, a IV—VI. leányosztályt *Wéhle Lucia*, az I—II. fiuosztályt *Szontagh Jenő* és a III—IV. fiuosztályt *Baumhorn Ede* tanító vezette.

Erdensohn azonban még itt sem állapodott meg. Eltörülte a fölévi vizsgákat, de kötelességévé tette az iskolaszéki tagoknak, hogy gyakrabban látogassanak az iskolába és elrendelte, hogy minden gyermek havonként szorgalmáról és magaviseletéről szóló értesítőt kapjon a szülők tájékoztatására. Az iskola fölötti felügyeletet még ma is, a hitközség által választott iskolaszék gyakorolja.

Erdensohn szerzett érvényt a törvény ama rendelkezésének is, hogy a nagy szünidő július és augusztus hónapokban, az évi záróvizsgák pedig június hó vége felé tartassanak. Így emelkedett a szolnoki zsidó iskola ama magasabb színvonalra, melyet törvény és kor egyaránt megkövetelnek. Teljes odaadással lelkesedett a tanügyért és barátja, pártfogója volt a tanítóknak.

1880 november 22-én vált meg állásától. Távozásának okát az a levél adja, melyet a tanítótestülethez intézett s mely következőleg szól: Az izr. tek. tanítótestületnek Szolnokon. — Tegnap az izr. hitközség gyűlést tartván, azon kérelmem, miszerint a tanítótestületnek a költségvetésileg felvett 50—50 frtnyi drágasági pótlék utalványoztassék, elejtetett, miért is én a hozott határozat és a tegnap tapasztaltak folytán iskolaszéki elnöki állásomról a mai napon beadtam lemondásomat. Szívem mélyének legbensőbb rejtekeiből sajnálom, hogy önöktől, egy oly testülettől, melyet én tisztelni és becsülni soha megszűnni nem fogok, el kell válnom, mert meggyőződéseim ellen nem cselekedhetem, azért távozok. Tartsanak meg kedves barátaim szíves emlékezetükben, melylyel maradok, *Erdensohn*. Szolnokon, 1880 november 22-én.

A tanítótestület legnagyobb sajnálattal vette tudomásul az elnöknek ezen hirtelen bekövetkezett lemondását, könyörögve kérte, hogy maradjon továbbra is állásában, de erre rábirható nem volt.

Erdensohn után *Czukor Ferencz* ügyvéd következett, ki minden tekintetben elődjének nyomdokain haladt és 9 éven át vezette az iskola ügyeit. Ezen idő alatt nem történt az iskolában semmi különös változás, egyedül, hogy 1885-ben *Eisler Teréz* meghívást kapott a munkácsi polgári leányiskolához és helyette *Schiff Sarolta* választott meg tanítónak. 1888-ban *Wehle Lucia* lépett ki a tanítótes-

tületből, ki a szolnoki községi felsőbb leányiskolánál alkalmaztatott, helyette *Holländer* Sarolta választatott meg.

1889-ben *Czukor* Ferencz ügyvéd lemondása után dr. *Weiner* Salamon ügyvéd választatott meg iskolaszéki elnöknek. 1891-ben *Szontágh* Jenő tanító nyugdíjaztatása után *Gál* Nándor kisujszállási tanító választatott meg. Dr. *Weiner* elnök belátván, hogy egy tanító több osztályt sikeresen nem taníthat, s mert különösen a héber tanítás is igen hiányos, arra törekedett, hogy még egy ötödik tanítói állás is szerveztessék. Ez azonban a hitközség rossz anyagi viszonyai között nem volt keresztül vihető, úgy segített tehát a dolgon, hogy az ötödik leányosztályt feloszlatta, az iskolát pedig vegyes osztályokká alakította át, úgy, hogy egy-egy tanító csak egy osztályt vezet. Ezen rendszer még most is fennáll.

1894-ben dr. *Weiner* lemondott és helyette dr. *Kerényi* Soma ügyvéd választatott meg iskolaszéki elnöknek, ki buzgalommal fáradozott iskolánk körül és igyekszik elnöki állásának minden tekintetben megfelelni. 1894-ben kieszközölte, hogy a hitközség — *Erdensohn* M. A. elnök jóakaratu hozzájárulásával — a tanítók fizetését lakbér czimén 20%-kal felemelte.

A szolnoki izr. hitk. tagjainak száma azonban néhány év óta oly rohamosan növekedett, hogy a 20 év előtt elég jó és elég tágasnak bevált iskola most az izr. tanköteleseknek alig $\frac{2}{3}$ részét képes befogadni. Egy új iskola felépítése iránt indult meg a mozgalom, de a hitközség silány helyzete megnehezíti annak keresztülvitelét. Azonban a jelenlegi képviselő-testület, melynek *Erdensohn* az elnöke, ki a szolnoki izr. iskola felvirágzása körül már annyit fáradozott, módot fog találni arra, hogy a szolnoki izr. iskola jövőben is viruljon! Adja Isten, hogy úgy legyen!

Iskolaszékünk tagjai: dr. *Kerényi* Soma, ügyvéd, elnök; *Kiss* Jakab, jegyző; *Baumhorn* Ede, vezértanító, a tanítótestület képviselője; *Czukor* Ferencz, ügyvéd; *Eliász* Mór, fakereskedő; dr. *Fekete* Vilmos, orvos; dr. *Mandel* Ignác, ügyvéd; dr. *Kircz* Jakab, gimnáziumi tanár; dr. *Pethő* Lipót, orvos; *Szontágh* Jenő, nyugalmazott tanító; dr. *Weiner* Sándor, ügyvéd.

Hitközségi elnök: *Erdensohn* M. A., földbirtokos.

A jelenleg működő tanítók:

1. *Baumhorn* Ede vezértanító, a megyei állandó népnevelési bizottság tagja, tanképesítő vizsgát tett N.-Kőrösön 1872-ben. Működött Nagy-Abonyban, Kécskén és 1873—4. tanév óta Szolnokon van. Tornatanítói oklevelet nyert Budapesten 1878-ban.

2. *Gál* Nándor, tanítói oklevelét a szegedi kir. állami tanító-

képzőintézetben nyerte 1883-ban, működött Kisujszálláson és 1891 óta Szolnokon van.

3. *Herendi Józsefné (Schiff Sarolta)* tanítói oklevelet nyert 1885-ben az angol kisasszonyok bpesti intézetében. 1885 óta működik Szolnokon.

4. *Holländer Sarolta* oklevelet nyert Szabadkán 1888-ban és azóta Szolnokon működik.

Az 1895—96. tanévben beiratkozott összesen 190 gyermek és pedig 116 fiu és 74 leány.

Az iskola kiadása 1894—5. tanévben összesen 3547 frt 90 kr. Bevétele tandíjából 1852 frt 40 kr. volt.

Az aradi izraelita hitközség iskoláinak története.

Irtá

Grünbaum Miksa

tanító.

זכר ימות עולם
בינו שנות דור ודור
[דברים-לב"ו]

„Emlékezzél meg a régi napokról;

„Értsétek meg minden kornak éveit.

[Móz. V. 32—7.]

Mielőtt az aradi izr. hitközség iskolájáról szólanék, nem lesz érdektelen néhány szóval magáról a hitközség keletkezéséről megemlékezni.

Az aradi izr. hitközség levéltárának legrégibb okmánya egy 1717. évről keltezett védőlevél, melyet *Cosa* István báró, cs. kir. altábornagy, akkoriban Arad várának és a Marosvidéknek parancsnoka, a külvárosban lakó két izraelitának, névszerint: *Elias* Izsák és *Markus* Mayernek állíttatott ki és őket mint „házi és udvari zsidó“-it oltalmába fogadta. De ezek azért nem tekinthetők az izraeliták őseinek, legalább is írott adatokkal e tény be nem bizonyítható.

1743-ban azonban még mindig csak hat izraelita lakos volt Aradon. Az 1754. évről fenmaradt összeírási okmány tanúsága szerint már 24 izraelita család lakott Aradon.

1789-ben *Chorin* Áront hitták meg főrabbijuknak, a ki az aradi izr. hitközség fejlődése és felvirágzása körül feledhetlen nevet szerzett magának. Neki köszönhető a ma is fennálló izr. fiuiskola, a melynek felállítását ő, egy a hitközség előjáróságához írásban benyújtott indítványával, már az 1826. évben kezdte sürgetni. Akkori időben a hitközség elnöke vagy a mint akkor nevezték a „zsidó bíró“ *Hirschl* Mózes volt, ki a bibliai Mózesként erős kezű vezére, de egyuttal szerető atyja is volt hitközsége népének. Ezen *Mózes* és *Aron* voltak akkor az aradi izr. hitközség vezérei és tanítói, kik a hitközség felvirágoztatását és szellemének felvilágosítását minden erejükből előmozdították. Nagyon helyesen belátták, hogy e czél

elérésére leghathatósabb eszköz egy korszerű iskola felállítása. Keresztülvitték tehát a hitközségnél, hogy a hitközség tulajdonát képező alapház, mely akkortáiban a város központjában a legszebb helyen állott, diszes templommá átépíttessék és ugyanott egy izr. elemi- és reáliskola is felállíttassék. Ezen terv keresztülvitelét *Hirschl* Mózes mintegy életezéljául tűzte ki magának. Nem pihent, nem nyugodott, míg e tervet meg nem valósította. Pedig nem kis dolog volt ez akkoriban.

Egyrészt a hitközségben akkor létezett maradipárt, a mely a fenkölt lelkű papnak, *Chorin* Áronnak reformáló szellemével lépést tartani sem nem tudott, sem nem akart, előre is ellenséges álláspontra helyezkedett mindavval szemben, a mi *Chorintól* és az őt támogatóktól ered. Másrészt pedig és főleg az izraeliták helyzete az akkori időben képezte a fenti terv keresztülvitelének főakadályát. A keresztény lakosság nem akarta megengedni, hogy a város kellő közepén és főterén izraelita templom álljon. Polgármester, városi tanács vetekedtek abban, hogy a felsőbb helyről engedélyezett építkezést meggátolják. És ha nem oly vasakaratu és vaserélyű két férfit, kik hitközségük üdvére szolgáló terveiktől magukat semmi által visszaríasztatni nem engedték, mint *Chorin* Áron és *Hirschl* Mózes veszi kezébe ez ügyet: úgy bizonyára ezélt nem érnek. De ők fáradhatatlanul, mondhatni hősíleg tartottak ki a küzdelemben. És e kitartást a küzdelemben *Hirschl* Mózes majdnem életével fizette meg. Az izr. hitközség kebelében levő ellenzékét nagylelkű adományaival, a melyekkel a templomépítést támogatta, elhallgattatta ugyan; de nem úgy a város keresztény lakosságát. Már megvolt az építkezési engedély a m. k. helytartóságtól, az alap kiásva és az alapkö ünnepélyesen, nagy közönség jelenlétében letéve, midőn jön egy alispáni rendelet, hogy az építkezést azonnal abba kell hagyni. Alig küldötte el *Hirschl* a munkásokat az építés színhelyéről, sürgősen a városházára lett megidézve, a melynek udvara és előcsarnoka telve volt polgárokkal, kik őt megérkezésekor dühkiállásokkal fogadták. A polgármester *Schirmer* Tamás csak nehezen juthat szóhoz a nagy zajban. „Miért nem engedelmeskedett ön az alispáni rendeletnek és miért nem szüntette be a munkát?” kérdi *Hirschltől*. „Én a rendelet vétele után azonnal elküldöttem a munkásokat” hangzik a nyugodt válasz. „Hazudik! Ki kell dobni az ablakon!” zajong a tömeg. És megtették volna vele. Nagy nehezen, halálos aggodalmaiban sikerült rábírní a polgármestert, hogy a tanácsnak élén a közelfekvő építkezési helyét megtekintvén, személyesen győződjék meg szavainak valóságáról. *Hirschl* meg volt mentve. De az építkezést be kellett szüntetni s az eddig reáköltött összeg kárbaveszett.

Sem az izr. hitközség, sem *Hirschl* nem adták fel a reményt és nem nyugodtak meg a történetekben. Az 1827. évi december 16-án tartott gyűlésen elhatározta a hitközség, hogy az építkezési engedély újabb elnyeréseért akár a trón lépcsőjéig kell menni, ha szükséges. *Chorin* Áron és *Hirschl* Mózes lettek megválasztva és megbízva avval, hogy a hitközség költségén mielőbb Bécsbe utazzanak és az építési engedélyt legfelsőbb helyen eszközöljék ki. Elvállalták. És küldetésüket siker koronázta. A hitközség ugyanis az iskola fentartásának biztosítására az épület javadalmait alapítólevél által az iskola javára lekötötte. Ezen alapítólevél értelmében a zsinagógai és iskolai alapház jövedelmei kizárólag minden levonás nélkül az iskola céljára fordítandók. Ha pedig ezen jövedelmek az iskola fentartására elégteleneknek bizonyulnának, a hiányt a hitközségi pénztárból fedezni kell. Ezen alapítólevél megerősítését *Chorin* Áron és *Hirschl* Mózes magánál az uralkodónál, *I. Ferencz* királynál eszközölték ki. Az így megerősített alapítólevél alapján azután a m. kir. helytartóság 1828. évi február 26-áról 592. sz. a. kelt rendeletével az építkezési engedélyt megadta.

E rendelet leérkezett a megyéhez, a mely azonnal utasította az alispánt, hogy az építkezés megzavarói ellen esetleg katonai kardhatalmat is használjon. Most minden akadály el volt hárítva. *Heim* Domonkos építészszel megkötötték a szerződést és 1828. évi június 13-án a megye és a város kiküldötteinek jelenlétében az épület alapkőve ünnepélyesen le lett téve.

Az alapkőletételeknél jelen voltak nevei pergamen-tekerésre le lettek írva és az egy *Chorin* Áron által szerzett költeménnyel együtt, az alapba beépitve lettek.

Jelen voltak nevei: Áron *Chorin* Oberrabbi. Jakob *Steinitz* Vormünder, Moses *Hirschl* Richter, Abraham *Herz* Geschworener, W. *Steinitz* Geschworener, Marc. *Hirschl* Kirchengvater. Lazar *Hirschl* Kassier, Alex. *Klein*, Leop. *Landshut*, Isak *Gutman*, Jacob *Schacherls*, Marcus *Fischer*, Leop. *Epstein* Kirchengvater, Isak *Deutsch* Kassier, Marc. *May*, W. *Steinbach*, Jacob *Bichler*, Emanuel *Drach*, Löbl *May*.

A másik pergamen-tekeresen ez állott (egy 1828. évi június 15-ikéről kelt jegyzőkönyv után szóról-szóra):

„Im 36-ten Jahre der Regierung unseres allgeliebten Kaisers Franz des I ten, mit Bewilligung des löbl. Arader Komitat, dessen Obergespan Sr. Hochwohlgeb. Herrn Baron Joseph v. *Wenkheim* Adalbert v. *Bittó*, I. Vizegespan, Anton v. *Bánhidý*, II. Vizegespan, der löbl. Gemeindeherrschaft Jos. v. *Markowits*, Praefect.

Erbaut durch Burgerl. Maurermeister Dominic *Heim* den 13. Juny 1828.“

Az alapkő le volt téve, a munka pedig serényen folyt. E közben pedig *Hirschl* Mózes leköszönt a hitközségi elnöki állásáról, de csak azért, hogy mint iskolai előljáró annál több időt és gondot fordíthasson az iskolára.

1829. évi decz. 6-án volt az új választás, a midőn is a hitközség előljáróságába következők lettek beválasztva: Hitközségi elnök (akkor „Zsidóbíró“) *Steinitzer* Wolf; alelnökök: *Epstein* Lipót, *Steinbach* Wolf, iskolabizottsági elnök: *Hirschl* Mózes, választmányi tagok: *May* Markus, *Steinitz* Jakab, *Herz* Ábrahám, *Deutsch* Izsák, *Drach* Emánuel, *Winkler* Wolf, *Schacherls* Jakab, *Guttmann* Izsák, *Hirschl* Lázár, *Fischer* Márkus, pénztárnok: *Herz* József, *Spitzer* Lion; templomgondnokok: *May* Juda L., *Hirschl* Markus; biztos: *Scheinberger* J. Heim.

Az új hitközségi elnök alig egy évig viselte tisztségét. 1830. évi december 5-én *Epstein* Lipót lett az új elnök, a ki már azelőtt is buzgó segítőtársa volt *Hirschlnek* üdvös munkálataiban és a közjóért való küzdelmeiben. A küzdelmeknek azonban még korántsem volt végük, mert az iskola ellenzői folytatták aknamunkájukat, de most már az iskolai hatóságok előtt. Az építkezés azért előre haladt, ezt már nem lehetett meggátolni és 1832-ben, ha még nem is teljesen befejezve, de már annyira kész volt, hogy komolyan kellett hozzálátni az iskola szervezéséhez, miután az 1832. évi január 1-én tartott gyűlés határozata értelmében az iskolát még ugyanazon év május havában meg akarták nyitni.

Az első teendő volt kitűnő tanítóerőket szerezni, a kik egyuttal az iskola belső szervezkedésénél segédkezzenek. Az első tanító és egyuttal az iskola igazgatója: *Skreinka* Lázár, kitűnő paedagogus és tudós tanár volt, ki a pozsonyi izr. főelemi iskolától lett ide meghíva.

Az alábbi, 1832. évi márczius 24-ről keltezett jegyzőkönyv felsorolja az első tanítók neveit, javadalmazásukat és az iskola fentartási költségeinek beszerzési módját. Eredetiben német nyelven szószerint így hangzik:

Protocoll Nr. 9. 24. März 1832.

In der heutigen Sitzung, wobei erschienen Herren L. *Epstein*, *Richter*, H. M. *May* Geschworne, H. Jacob *Steinitz*, H. A. *Herz*, H. J. *Deutsch*, H. J. *Leopold*, H. L. *Spitzer*, H. Isai *Guttmann*, H. M. *Bettelheim* ist in Erwägung, und Begründung der ebräisch-deutschen allgemeinen Schule, die ihren Anfang nun primo May a. e. nehmen solle, von obigen beschlossen worden laut Protocoll Nr. 2. den 1. Jänner l. J. Ferner laut eingelaufenen Recurse der H. Lehrers, sind 3 Lehrer aufgenommen, als H. Lazar *Skreinka* als Lehrer der 3-ten Klasse, mit (600) sechshundert Gulden C. M. nebst

Quartier im Gemeindehause und Holz, H. Ignacz *Ransberger*¹⁾ als Lehrer der 2-ten Klasse mit vierhundert Gulden C. M. dessen Frau, aber als Mädchenlehrerin pr. 200 Gulden C. M., den Lehrer 1-ten Klasse H. Wolf *Frankel* vierhundert Gulden C. M., ferner den H. Anton *Salamon* als Lehrer des ungarischen mit 200 Gulden C. M. Die Bestreitung der Kosten wird herbei geschafft und bestritten nemlich:

Von Revenuen des Gemeindehauses wird bezogen siebenhundert Gulden. Auf Gemeinde Domesticum für arme Kinder, und was bis Dato für alle arme Kinder, sowohl für ebräisch und Normal-schulgegenstände fünfhundert Gulden, ferner von Privaten

für einen Schüler der 3-ten Klasse 7 Gulden C. M. jährlich

"	"	"	"	2-ten	"	5	"	"	"
"	"	"	"	1-ten	"	3	"	"	"

für Mädchen für wissenschaftliche als Handarbeit jährlich 4 Gulden C. M., welches Vermöge der Anzahl der hier existirenden Jugend beträgt beiläufig fünfhundert neunzig Gulden Conv. Münz."

Az első meghivott tanító és igazgató *Skreinka* Lázár díjlevelet, illetőleg szerződést kapott, a melyben jogai és kötelezettségei részletesen körülírva vannak. Ez első díjlevelet érdekességénél fogva egész terjedelmében ide igtatjuk:

„Anstellungs-Verbindlichkeit. Unter heutigem Dato verleiht die Israeliten-Gemeinde der königlich eliberirten Stadt Arad, mittelst des unterfertigten derzeitigen Vorstandes dem Herrn Lázár *Skreinka*, in Rücksicht auf dessen rühmlichst geführte Amtsverwaltung an der königl. privil. Haupt- und Religionschule in der Krönungsstadt Pressburg, in Rücksicht auf dessen vielseitigen Kenntnisse und besonderer Gewandtheit im Schulfache, dann in Rücksicht auf dessen allgemein anerkannten musterhaft moralischen Charakter die Lehr- und Direktions-Stelle an der von ihr allda errichteten National- und Religionschule unter folgenden Verbindlichkeiten und Bedingnissen:

a) Hat die Arader Israeliten-Gemeinde an Herrn Lázár *Skreinka* einen jährlichen Gehalt von sechshundert Gulden in Konventions-Silbermünze dergestalt zu verabfolgen, dass demselben ununterbrochen mit Ende eines jeden Monates vom Ersten des Monates Mai 1830zwei angefangen, allmonatlich den Betrag von fünfzig Gulden in Konventions-Silbermünze von Seiten der Gemeinde ausbezahlt werden muss.

¹⁾ Jegyzet: Ignác *Ransberger* nem foglalta el állását, az ő és neje helyébe tehát ideiglenesen 2 segédtanítót tettek, névleg: *Krausz* és *Oplatek* 200 -200 forint fizetéssel. (Protocol Nr. 44. ddto. 19. April) Ugyanakkor meg lett állapítva, hogy idegen, azaz nem helybeli illetőségű gyermekek, a tandíj kétszeresét fizetik.

b) Wird dem Herrn Lázár *Skreinka* von Seiten der Gemeinde ausser dem oben ausgesprochenen jährlichen Gehalte auch eine freie Wohnung im Schulgebäude im Muster den ihm bereits eingeräumten, nebst dem Dazuthate von fünf Klaftern Brennholz mit Anfang eines jeden Winters zugestanden.

c) Herr Lázár *Skreinka* hat dafür als Lehrer die Verpflichtung, mit Ausnahme der festgesetzten grossen und kleinen Ferien, an jedem Schultage, als am Sonntag, Montag, Mittwoch, Donnerstag und Freitag durch sechs Stunden, also an jeder ununterbrochenen Schulwoche durch dreissig Stunden in bemeldeter Schule Unterricht zu ertheilen, und die Vertheilung seiner obligaten Lehrstunden so zu ordnen, dass immer in den jeweiligen zwei obersten Klassen der Religions-Unterricht von ihm selbst betrieben wird.

d) Ausser diesem Religionsunterricht für die ordnungsmässigen Klassen hat er noch in jeder Schulwoche an diejenige israelitische Gymnasialjugend, welche seinen Vortrag besuchen will, noch durch zwei ausserordentliche Stunden Religionsunterricht zu ertheilen, und die dazu bestimmte Zeit so zu wählen, dass jenen Schülern keine Störung in ihren Gymnasialstudien daraus entstehen möge.

e) Als Direktor hat Herr Lázár *Skreinka* die Verpflichtung, die gesammten inneren Schulangelegenheiten zu leiten, sich selbst und jedem anderen aus dem Lehrpersonale die besonderen Fächer des Unterrichtes in den verschiedenen Klassen mit Anfange eines jeden Kurses auszuweisen, den Lehrern über die zweckmässige Verfahrungsart an Händen zu gehen über die pflichtmässige Handhabung, wie über das sittliche und anständige Betragen des Personals sorgfältig zu wachen und über die Zucht und Sittlichkeit der Jugend ein besonderes Augenmerk zu haben. Jedoch wird demselben hiernit nur Unterweisung und Ermahnung bei entdeckten Fehlern, keineswegs aber die exekutive Macht oder das Recht zu einer persönlichen Eingreifung oder thatsächlichen Rüge gegen das Lehrpersonal angewiesen.

f) Diese Anstellung mit der damit übernommenen Verbindlichkeit von Seiten der Gemeinde ist zwar für Herrn Lázár *Skreinka* für lebenslänglich gültig; doch behält sich die Gemeinde vor, vom Ersten des Monates Mai 1830zwei an, bis nach fünf Jahren, denselben im Wege der Aufkündigung seines Amtes entheben, und sich von da weiter ihrer Verbindlichkeit gegen ihn entledigen zu können. Doch hat diese Aufkündigung nur dann ihre Giltigkeit, wenn sie um ein Quartal früher zugestellt worden ist, als die Amtsniederlegung erfolgen soll. Mit Verabsäumung des angesetzten fixen Termi-
nates tritt dann dieser Kontrakt für alle Zeiten in unverbrüchliche Kraft.

g) Es versteht sich von selbst, dass die Gemeinde mit Zuversicht vertraut, Herr Lázár *Skreinka* werde seinem bisherigen Rufe getreu durch sein ganzes Benehmen den Beweis ablegen, wie sehr er die Heiligkeit des ihm anvertrauten Amtes und die Wichtigkeit seines Berufes im Herzen trage, dass er seine Einmischung nicht über die Grenze seines angewiesenen Wirkungskreises hinaustragen, und stets bemüht sein werde auf dass das Gute unter seiner Leitung in Gott gedeihen möge.

Urkund dessen ist diese Verbindlichkeit von der Arader Isralitengemeinde übernommen und von dem Gemeindevorstande zur unbestreitbaren Rechtskräftigkeit mit Beidrückung des Gemeindegels unterfertigt worden. Arad, den 11. Mai 1832. Pr. Israelitengemeinde allda. Leopold *Epstein* Richter m. p., Marcus *May* m. p. Geschworener, Emanuel *Drach* m. p. Geschworener, Lion *Spitzer* m. p., Mois *Hirschl* m. p. Vormunder, Abraham *Herz* m. p., Wolf *Steinitzer* m. p., Jacob *Steinitzer* m. p.

Skreinka igazgató már előzőleg elfoglalta állását, szerződését később kapta kézhez. Az iskola így teljesen szervezve lévén, a tanterők megválasztva és helyben, az 1832. évi május havában „*National- und Religionsschule*“ vagy mint a későbbiből keltezett alapszabályok nevezik „*Arader isr. Hebräisch-deutsche und ungarische Real-Hauptschule*“ néven tényleg megnyitattott. Tanulóinak száma a megnyitási évben 152 volt. Egy előkészítő és három főelemi osztállyal nyílt meg az iskola. A harmadik osztály két csoportból állott, u. m. kezdők és haladók csoportjából. Minden osztály téli és nyári kurzusból állott. Az első osztályozási napló csak az 1835/6. tanévvel kezdődik. Épugy az iskola alapszabályai is, melyek az iskola célját, fentartási eszközeit, adminisztrációját, a tanidőt, a tanítandó tárgyakat, a tannyelvet, felvételt, vizsgálatokat, szünidőt stb. stb. a legnagyobb praecizitással körülírják és a melyekhez a nagyváradi tanulmányi k. főigazgatóság kiküldöttének, *Sipos József* apátkanonoknak elnöklete alatt tartott gyűlésen hozott pótiszabályok is vannak csatolva — szintén csak az 1834. évben lettek kidolgozva.

Miután ezen alapszabályok az iskolát illető minden dologra vonatkozólag a legapróbb részletekig is kiterjeszkednek, tán nem lesz fölösleges azokat, ha nem is egész terjedelmükben, legalább kivonatosan ideiglatni, mivel azokból az egész iskola akkori szervezete és belélete hiven visszatükröződik. Az alapszabályok eredetileg német nyelven vannak szerkesztve, de a bevezetést és befejezést kivéven, melyeket szóról-szóra az eredetiből közlök, magyar fordításban így hangzanak:

A czim: Die von allerhöchster Stelle genehmigten Statuten der Arader israelitischen, hebräisch-deutschen und ungarischen Real-Hauptschule.

A) Az intézet célja és alakulása.

A cs. k. osztrák tartományok valamennyi főiskolájának közös célja mellett: az ifjúságnak azon szükséges ismereteket, műveltséget és erkölcsöt megadni, a mely korunkban a jobb középosztálytól követeltetik; az intézet még azon külön célra is törekszik: az izr. ifjúságot azon ismeretekbe bevezetni, a melyekre mint ilyennek szüksége van.

Az általános cél szempontjából a cs. k. örökös tartományok főiskolái részére előírt szabályokhoz alkalmazkodik; de egyuttal a magyar nyelv tanítását valamennyi osztályban kötelezőnek mondja ki. Miután az izr. gyermekek többségének anyanyelvét most még az ugyanevezett „Jargon“ képezi, jelenben tehát az intézet tannyelve csak a német lehet, a magyar nyelv pedig külön önálló tantárgyként szerepelhet csak. Idővel azonban, ha majd az izraeliták a családban és nyilvánosságban is a magyar nyelvet fogják használni, a két nyelv helyet cserél és a magyar lesz a tannyelv, a német pedig mint külön tantárgy kezeltetik. A különös cél pedig: Megfelelő oktatás a héber olvasás-, héber nyelv- és szentiratok fordítása az eredetiből és egyáltalában magasabb fokú vallásoktatás.

Ugy az általános, mint a különös céllal az intézet törekvése az ifjúság vallásos érzésének fejlesztése, az erkölcsi érzés megerősítése, az ismeretek bővítése, ápolni a szeretetet király és haza iránt.

B) Az intézet terjedelme és vezetése.

Az intézet áll 5 osztályból, 1 előkészítő és 1., 2., 3. és 4. osztályból. De a 3. osztály a héber tananyag nagysága miatt két évfolyamból álljon.

A vezetést 4 tanító, 1 segédtanító és 1 külön magyar nyelvmester eszközli. A tanítók és a segéd mózesvallásuak, a magyar nyelvmester pedig magyar vidéken született keresztény legyen.

Az alkalmazott tanítók közül azon tanítónak, ki úgy a vallástudományban, valamint a héber és német nyelvekben különös jártassággal bír és a ki széleskörű tudományával és paedagogiai képzettségével legjobban kitűnik, átadandó az iskola vezetése. Ő képviseli az intézetet a hitközség és főigazgatósággal szemben. Czimét: igazgató, aligazgató, rector vagy senior legyen-e, a főigazgatóság állapítja meg.

C) Az intézet alapítása és fentartása.

Ezen intézet létezése és fentartása a m. k. Helytartóságnak 1828. évi február 26-án 5920. sz. a. kelt rendeletével e czélra kijelölt templomi és iskolai alapház jövedelmén alapszik, mely jövedelmek kizárólag és levonás nélkül ezen intézet fentartására fordítandók, a mennyiben pedig elégtelenek volnának a szükségletek fedezésére, a hitközségnek kötelessége az 1832. évi márczius hó 24-ről kelt 9. számú jegyzőkönyv szerint a hiányt a hitközség pénztárából fedezni.

Tandij csak vagyonos szülőktől szedhető, még pedig az előkészítő osztályban évi 3 frt, 1. osztályban 5 frt, 2. osztályban 7 frt, 3. osztályban 9 frt és 4. osztályban 10 frt, szegény gyermekek nemcsak tandijmentesek, hanem az iskola jövedelméből tankönyvekkel is ellátandók.

Az 1834/5. tanévben, a 4. osztályt kivéve, valamennyi osztálynak felállítva kell lenni.

D) Ügykezelés.

Ezen intézet fennállása alapításával a legkésőbbi időkre is biztosítva van és az aradi izr. hitközségnek, sem utódainak nem szabad soha ez intézetet megszüntetni.

Az intézet függ: a) a hitközségtől, a mely anyagi szükségleteiről gondoskodik; b) a főigazgatóság- és tanfelügyelőségtől, a melyeknek belső vezetése teljesen alá van rendelve.

A hitközség az iskola fölötti jogait egy iskola-bizottság által gyakorolja. A vallásoktatás ellenőrzése pedig a mindenkor főrabbira van bízva.

E) Tanítószemélyzet.

A tanítószemélyzetnek kettős kötelessége van: a) a hitközség iránt, mint annak hivatalnokai; b) a főigazgatóság és tanítófelügyelőség mint fölöttes hatóságai iránt.

F) Tanidő.

Minden osztály, az előkészítő osztályt kivéve, heti 35—36 órai nyilvános oktatásban részesül. Az előkészítő osztály heti óraszámja 24—26.

Vasárnap, hétfő, szerda és csütörtökön 7 órán keresztül, délelőtt 4, délután 3; kedden és pénteken csak a délelőtti 4 órán át folyik a tanítás. A politikai tantervben előírt tanidő a világi tár-

gyakra, a többi pedig a magyar nyelv és héber tárgyra fordítottatik.

Chesvan (október vége) hó kezdetével nyílnak meg évente az iskolák és tartanak Niszan hó 13-ig (márczius vége) amikorára a félévi vizsgáknak befejezve kell lenniök. Ijár hó kezdetével (április) az előadások folytattnak Elul végeig (szeptember vége), a mikor a zárvizsgálatok befejeztetnek.

A szünnapok, a sátoros ünnepi nagy és peszach-ünnepi kis szünidőn kívül, a téli tanfolyamban: chanuka 3 utolsó napja, Sevát 15-ik napja, purimkor 3 nap és az aradi vásár hétfő és keddi napján. A nyári tanfolyamban: sevuoszkor 3 nap, Áv 9. napja és a vásári szünnapok. A király születés- és nevenapja ünnepnapok. A vezető-tanító rendkívüli alkalmakkor egy napi szünidőt engedélyezhet. A tanítószemélyzet 2 napon tuli kimaradását a hitközségnél, 8 napon felülit a tanfelügyelőségnél kérelmezi. A keresztény tanító saját ünnepein a tanítás alól fel van mentve.

G) Felvétel. Vizsgálatok.

Minden 6 éves gyermek, ha csak különös akadály nem forog fenn, az előkészítő osztályba felvehető.

Minden félév közepén negyedévi vizsgálat tartatik; és minden nyilvános vizsga előtt szigorú osztályvizsga lesz megtartva.

E vizsgálatok a vezető-tanító által a hitközségnél bejelentendők, hogy azokon magát képviseltethesse.

A nyilvános félévi és évvégi vizsgálatok csak a kerületi tanfelügyelő engedélyével tarthatók meg.

Pót-jegyzőkönyv

az 1834. évi márczius 1-ről kelt alapszabályokhoz.

Főtisztelendő *Sipos* József apátkanonok, prodirector elnöklete alatt és *Schärfeneder* Ferencz városi szenátor, a róm. kath. iskola igazgatója, az izr. hitközség előjárósága és a többi izr. lakosság legnagyobb részének jelenlétében, a magyar-német és héber elemi főiskola javára és fennállása érdekében mai napon 1834. évi november 26-án határoztatott.

Az alapszabályok C) fejezetéhez: Ezen iskolának igazgatója nem egy benne működő tanító, hanem a róm. kath. iskola igazgatójának van alárendelve.

D) fejezethez: Az iskolaszék a hitközség tagjai által választott 7 tagból álljon és csak az iskola külső ügyeivel foglalkozzék, az iskola belélete az igazgató hatáskörébe tartozik.

Heti 23 óra fordítandó a rendes tantárgyakra, a melyek a következők: német és magyar olvasás és nyelvtan, vallás- és erkölestan minden osztályban, bibliai történet, szépirás, helyesírás, számtan, hazai történelem korrajzokban, politikai földrajz, írásbeli fogalmazványok, a melyek a kereskedelmi életben szükségesek. A héber tárgyak a következők: héber nyelvtan és a tóra szövege eredetiben.

A tankönyvek ugyanazok, a melyek a keresztény iskolák részére elő vannak írva, a mennyiben a keresztény vallásról nincs bennük szó. Hit- és erkölestan tanítására a „Bne Zion“ ezimű tankönyv és a bibliai történethez „Tholdoth Israel“ cz. tankönyv használandó. A hittani és héber oktatás mindig a főrabbi vezetése és felügyelete alatt áll.

Az iskolai alapot illetőleg, melynek jövedelme ezidőszerint csak kétezer forintra tehető, hogy annak november 1-től október végeig szóló számadásait a bevételek és kiadásokról, minden évben a k. Helytartósághoz felterjeszteni kell. Kelt Aradon, 1834 november 27-én. Josephus Sipos mp., Canon et Reg. Stud. Prodirector, Academicus. A. Chorin mp., Ober-Rabi. Leopold Fischl mp., Wahlmann, Wolf Steinitzer mp., Richter, Leopold Epstein mp., Geschworne. Ignaz Deutsch mp., Geschworne. Jacob Steinitzer mp., Emanuel Drach mp., Leopold Landshut mp., Josef Leopold mp., Lion Spitzer mp., Samson Deutsch mp., Moises Leopold mp., Wolf Steinbach mp., Jacob Schacherls mp., Marcus May mp., Löbl May mp., M. Bettelheim mp., J. Brill mp., Gemeinde-Beisitzer.

Már e pót-jegyzőkönyv aláírásánál mint hitközségi elnök (zsidóbíró) Steinitzer Wolf van aláírva, ki ezen év október havában lett elnöknek választva és e tisztséget egészen az 1838. év végeig viselte.

1836.

Az alapszabályok a nagyváradi tanulmányi k. főigazgatóság útján a m. k. Helytartóságnak felterjesztve lettek és miután jóváhagyattak, az iskola a nyilvánossági jogot elnyerte. Az erről szóló latin leirat, mely a kerületi tanfelügyelőhöz van intézve, magyarul így hangzik:

„A m. kir. Helytartóságnak f. é. július 21-től 17609. sz. a. kelt rendeletével értesítve lettem: Apostoli királyunk Ő felsége legkegyelmesebben megengedte, hogy az ó-aradi izr. reál-iskola, a mely most már teljesen felállitva van, ezentul nyilvános intézetnek tekintendő, a mely beterjesztett alapszabályai értelmében a mívelődési intézetekkel egyenrangú legyen és maradjon is. Azon

észrevétellel azonban, miszerint az alapszabályokban *H*) betű alatt előírt évnegyedes vizsgák mint fölöslegesek elmaradjanak, miután a szokásos hónapankénti vizsgák a tanítók által ugyanis pontosan megtartva lesznek és a nyilvános félévenkénti vizsgákon a helyi igazgató is rendesen jelen van. Fentemlitett alapszabályok Főtisztelendőségnek /. alatt ezennel megküldetnek, hogy ezek szerint, mint ez intézet tanfelügyelője, hivatalát vezesse.

Egyebekben maradok Főtisztelendőségnek jóakarattal Christusban ragaszkodó fivére Nagyvárad 1836 augusztus 31. *Leitsak* Ferencz s. k. nagyv. tanulm. főigazg.

Ezen főigazgatósági leirat a kerületi tanfelügyelőnek lett átküldve és ez értesítette ennek alapján a hitközséget, hogy az iskola a m. k. Helytartóság rendeletével a nyilvánossági jogot elnyerte és reáliskolává lett emelve és mint olyan megerősítve.

A felsőbb megerősítés öröme a hitközség 1836. évi október havában nagy ünnepséggel egybekötött diszes felavatási ünnepélyt rendezett és ettől fogva az iskolát „ungarisch und deutsche und hebräische Real-Hauptschule“-nak nevezte.

A reál-iskola osztályait a harmadik osztály 2 csoportja képviselte. A többi osztály volt a fő-elemi iskola és az előkészítő osztály, mely szintén kezdők és haladók két csoportjából állott, volt az elemi iskola. A tanítás a szakrendszer szerint történt. Minden tanító a szakjához tartozó tantárgyakat tanította. A szakrendszer szerinti oktatást ez iskolában egészen az 1862. évig, az iskola újjászervezésig tartott.

1837.

Az alapszabályok értelmében a hitközségi tagok nagygyűlésében, 1837. évi január 30-án a következők lettek permanens iskolaszéki tagoknak megválasztva: A mindenkori hitközségi elnök jelenleg Wolf *Steinitzer* elnöklete alatt, *Hirschl* Mózes, *Steinitzer* Jakab, *Epstein* Lipót, *Steinbach* Wolf, *Landshut* Lipót, *Spitzer* Leon, *Leopold* Mózes.

1838.

Az 1832-ben megválasztott tanítók közül csak *Skreinka* L. senior és a későbbben megválasztott *Beck* Ignác tanító működtek ez évben az iskolában, a többi helyett ez évben következők lettek megválasztva: (A pályázatok az „Ofner-Pesther Zeitung“-ban lettek hirdetve) *Jeiteles* Leó a biblia és liturgia tanítására, 400 frt fizetéssel. *Hönig* Vilmos héber tárgyak és számtan 400 frttal. *Petrányi* Albert róm. kath. a magyar nyelv tanítására 200 frttal és *Kanitzer* Lázár az előkészítő osztály vezetésére 200 frt évi fizetéssel.

A héber tananyag is ezen 1834 évben lett a főrabbi és tanítótestület által közösen összeállítva és minden osztály részére megállapítva következőképpen:

A héber tárgyak tanterve.

a) *Olvasás.* Az előkészítő osztályban kezdték meg a héber-olvasás tanítását különös figyelemmel a **שוא** és **דגש חזק** helyes kiejtésére.

I. osztály: Folytatás és begyakorlása a héber olvasásnak az imakönyvben (**סידור**) és az imakönyv kezelésének gyakorlása.

b) *Nyelvtan.* Előkészítő és I. osztályban: **אותיות, תנועות, גדולות, וקטנות, הברה פתוחה וסתומה, שוא נע, נה, חטף, דגש חזק, קל.**

A II. osztályban kezdődött a rendszeres héber nyelvtan oktatása, a mely a III. osztály csoportjánál a héber nyelv syntaxis-ával befejezve lett.

c) *Liturgia.* E tárgy az imakönyv használata és az egyházi szertartások magyarázata által gyakoroltatott. Különös súlyt fektettek a következőknek magyarázatára és begyakorlására: **ברכת התורה, ברכת המזון, פתיחה, קריאת התורה והפטרה, הלכות ציצית ותפלין, קביעת חדשים ומועדים.**

Továbbá imafordítás:

d) *Bibliafordítás:* Az első osztályban előkészítésül a bibliafordítás oktatására néhány könnyebb imadarab és Móz. I. k. 1. feje fordítása.

II. osztályban: Móz. I. k. II. feje. 4. v. **אלה תולדות השמים**-tól **וייחי**-ig kihagyásokkal.

III. oszt. Első csoport: **א"מ**-től **א"מ**-ig, azután: **א"מ, כי תשא**

III. oszt. Második csoport: **משפטים** azután **דברים** és **במדבר**

IV. oszt. **תהלים** és **נביאים אחרונים**-ből válogatott részletek.

A kommentárokból később **רשב"ם**, **רשב"ם** és **מכלל יפי**-ből.

"**רשי**"-t nem találja ezen tanterv alkalmasnak sem czélszerűnek az ifjuság részére. Okát is adja. Az elsőt — ugymond — nagyon ósdinak és a francia középkori szellemtől telítettnek, az utóbbit pedig nem az ifjuság, hanem csak hivatott talmudtudósok kezébe valónak tartja. Ezen évben egy általános „Rendtartás” is lett a tanítók részére kidolgozva (valószínűleg *Skreinka* Lázár műve) melyben részletes utasítások foglaltatnak a tanítók viseletét és mihez-tartását illetőleg úgy az iskolában tanítási idő alatt, mint az iskolán kívül és a melyeket az akkori tanítótestület (1838. évi október 1-ről van keltezve) mindegyik tagja, ugyszintén a főrabbi és az iskolaszék

tagjai is aláírtak, névszerint a következők és következőképen: A Chorin mp. Ober-Rabi, Leopold *Epstein* mp. subst. Vorsteher. Moses *Hirschl* mp., Wolf *Steinitzer* mp., Jakob *Steinitzer* mp., Lazar *Skreinka* senior & Katechet., Ignác *Beck* mp. Deutsch u. Schönschreib-Lehrer. Wilhelm *Hönig* mp. Lehrer d. Hebräischen-Bibel u. des Rechenfaches. Lazar *Kunitzer* mp. Elementar-Lehrer, Adalbert *Petrányi* mp. Ungarischer-Sprachlehrer, Leo *Jeiteles* mp. Lehrer der Bibel u. Liturgie et dir. mat.

Hirschl Mózes, a lelkes iskolabarát, kinek ezen intézet létezését köszönheti, hogy az iskola jövedelmét szaporítsa, e jövedelem alapját képező iskolaépület telkét teljesen kiépíttetni kívánta. Hogy ez építkezésre a hitközséget annál inkább rábirja, ennek czéljára 1838. évi május havában 400 frtnyi alapítványt tett, a melynek kamatait a hitközség köteles felében jó tanulók jutalmazására és felében szegénytanulók tankönyveinek beszerzésére fordítani.

Hirschl Mózes buzgósága és áldozatkészsége az iskola érdekében felköltötte a felsőbb körök figyelmét is, különösen *Leitsak* Ferencz püspök, a nagyv. kerül. tanulmányi főigazgató, a m. kir. Helytartóságnak melegen ajánlotta őt érdemrenddel való kitüntetése végett. A fenkölt lelkületű uralkodó V. *Ferdinand*, a jóságos király, az iskola és közjó terén szerzett érdemeinek elismeréseül az *arany érdemrendjelt adományozta neki*, a melyet a m. kir. Helytartóság megbízásából 1838. évi május 30-án nagy ünnepélyesség mellett *Gabri* kanonok tűzött *Hirschl* Mózes mellére.

1839.

A hitközségnek, az alapszabályok és fennálló Helytartósági rendeletek értelmében kötelessége volt az iskola jövedelmeiről és szükségleteiről szerkesztett hiteles kimutatást a főigazgatóság útján a Helytartóságnak jóváhagyás végett fölterjeszteni és a költségvetésben idővel előforduló esetleges változásokat is mindenkor bejelenteni. Az alább egész terjedelmében közölt kimutatás, mely hosszabb ideig változás nélkül maradt érvényben, 1839. évi december havában lett Helytartósági rendelettel jóváhagyva.

A u s =

Über die festgesetzten Besoldungen des Personals und über das Verhältniss ihres Be-

J a e h r l i c h e r B e d a r f

In silbernen Zwanzigern 3 St. pr. Gulden.

		fl.	kr.
A	<i>Lehrgehalt</i>		
a	Senior und Katechet mit 32 wöchentl. Lehrstunden und Totalleitung	625	—
b	Lehrer d. hebräischen Bibel, d. Elementar-Rechnens mit 35 w. Lst.	400	—
c	Lehrer d. deutschen Sprachfaches u. des Schönschreibens 35 w. Lst.	400	—
d	Elementarlehrer mit 36 wöchentlichen Lehrstunden	200	—
e	Lehrer des Ungarischen mit 18 wöchentlichen Lehrstunden	200	—
	Sämmtl. Lehrgehalt	1825	—
B	<i>Honorar für Local-Director u. Inspector</i>	40	—
C	<i>Kanzleispesen und Material-Bedarf</i>	20	—
D	<i>Schuldiener</i>	35	—
E	<i>Assecuranz-Antheil</i>	17	47
F	<i>Holz</i>	30	—
G	<i>Wahrscheinliche Reparaturen</i>	60	—
H	<i>Contribution vom Fondhause, welche zwar gegenwärtig entrichtet wird, wegen welcher aber, als einer Zahlung von einem Fonde zu einer öffentlichen Anstalt, der nicht für den Bedarf hinlangt von höheren Orten gnädigst enthoben zu sein, die geneigtste Fürsprache einer hohen Oberdirection unterthänigst erbeten wird</i>	26	26
	Summe des Bedarfs	2053	73

In Fidem e. c. *Joannes Lukaesy* m. p.
Civitatis Arad. Capitaneus.

Widé: *Antonius Györfy* m. p.
Scholarum District. Inspect. Regius.

Arad, den 28. Oc-

[C o m m i s-

Franz Schaerfeneder m. p.
Senator u. Local-Direct.

weis

der Arader Israelitischen Real-Hauptschule
darfs zum Einkommen

Jaerliches Einkommen

In silbernen Zwanzigern 3 St. pr. Gulden.

		fl.	kr.
A	Ertraegnisse des Fondhauses laut Statuten Litt. D.		
	a Wohnung im 1. Stock	180	—
	b Gewölb Nr. 1	51	30
	c " 2	34	—
	d " 3 nebst Kellergewölb als Nr. 7	40	—
	e " 4	50	—
	f " 5	49	—
	g " 6	40	—
	h " 8	174	—
	i " 9	107	—
	k " 10	72	30
	l " 11	133	—
	m " 12	131	—
	n " 13	108	—
	o " 14	102	30
	p " 15	60	—
	q " 16	64	—
	r " 17	28	—
B	Sämmtlicher Ertrag d. Fondhauses	1423	90
	Beitrag von Seite der Gemeinde laut Statuten Litt. D.	250	—
C	Bleibt noch auf Schulgelder der Bemittelten laut Statuten Litt. D.	379	43
	Summa	2053	73

tober 1838.

sions-Siegel:]

Jakob Steinitzer m. p.

Leopold Epstein m. p.

Wolf Steinbach m. p.

subst. Vorsteher.

Leopold Landshut m. p.

Moises Hirschl m. p.

Moses Leopold m. p.

Wolf Steinitzer m. p.

1840—1849.

Az iskolaépület teljes kiépítésének czéljaira *Hirschl* Mózes 1840. évi április havában újabb alapítványt tett 1600 frtnyi összeggel, a melynek kamatait $\frac{1}{4}$ -részben az iskolaépület jó karban tartására fordítani, $\frac{3}{4}$ -részben pedig az adomány-levélben elősorolt hitk. hivatalnokok és tanítók közt szétosztatni rendelte.

1841-ben *Hirschl* Mózes újabb kitüntetés érte. A m. k. Helytartóság 1841. évi április 6-ról kelt rendeletével utasította a hitközséget, hogy *Hirschl* Mózes arczképét, az iskolaügy körül szerzett fényes érdemeinek elismerésül, festesse meg és az iskola vizsgatermében állítsa fel, a mely utasítással a hitközség készséggel megfelelt és *Hirschl* Mózes arczképe 1843. évi márczius 26-ikán nagy ünnepélyességgel az iskolában felállítva lett, a midőn, szorgalmas tanulók jutalmazására újra 400 frtos alapítványt tett. 1842. évi aug. 14-én. *Petrányi* helyett a magyar nyelv tanítására pályázat útján *Reich* Salamon lett megválasztva évi 260 frt fizetéssel.

Az 1844. évben a hitközség elhatározta, hogy miután anyagi viszonyai most megengedik, az iskolaépület teljes és végleges kiépítését folyamatba teszi és befejezi. De miután az összes költségek 8—9 ezer forintra rugnak, beadványt intéz a városi tanácshoz, hogy engedtessék meg neki, az ezen összeghez még hiányzó 2600 frtot 6%-os kölcsön felvétele által fedezni, oly módon, hogy ezen kölcsön az iskolaépületre betáblázható és a kivetett hitközségi adókból törleszthető legyen. Egyuttal írásbelileg felkérte a hitközség *Hirschl* Mózes urat, hogy az iskola kiépítésére általa létesített összesen 2400 frtot kitevő alapítványok összegét az iskolaépítési pénztárba befizetni kegyeskadjék. *Hirschl* Mózes ezen felszólításnak nemcsak hogy készséggel megfelelt, sőt írásbelileg a hitközségnek még újabb ajánlatot is tett, a melynek értelmében hajlandónak nyilatkozik a hitközségnek az iskolaépítkezés befejezéséhez még szükséges 2800 frtnyi kamatnélküli kölcsönt adni, oly módon, hogy az neki évenkénti 400 frtos részletekben 7 év alatt visszafizettessék.

A hitközség *Hirschl* Mózes ezen újabb nagylelkű ajánlatát az 1844. évi május 5-én tartott gyűlésében nagy lelkesedéssel fogadta és egyhangulag elhatároztatott a városi tanácsnál haladéktalanul kieszközölni, hogy ezen kölcsön a fent jelzett módon a hitközségi adókból törleszthető legyen, az engedély megnyerése után pedig, lehetőleg még e hó folyamán megkezdeni a befejező építkezést; a mi azután tényleg meg is történt. És most már sem anyagi, sem más akadály nem lévén, a templom és iskolaépület teljes kiépítése serényen folyt és 1845-ben befejezve lett.

A míg a hitközség és lelkes előljáróságának lankadatlan buzgalma és az iskola leghivebb barátjának, *Hirschl* Mózesnek még lankadatlanabb áldozatkészsége folytán a nagy mű végre teljes befejezéséhez jutott, addig már más oldalról pótolhatlan veszteség érte ezen kulturális intézményt. A hitközség nagy gyászt öltött. Lánglelkű vezére, az iskola szellemi alapítója, örökre feledhetlen rabbija, *Chorin* Áron 1844. évi augusztus 24-én életének 79-ik és papi működésének 56-ik áldásos évében elhunyt. Temetése az egész város óriási részvéte mellett ment végbe. A temetés alatt Arad valamennyi keresztény templomában meghúzták a harangokat. Négy szónok, u. m. a szegedi hitszónok *Pillitz* Daniel, az akkori simándi rabbi, az iskola igazgatója *Skreinka* Lázár és egyik tanára *Jeiteles* Leó kiváló beszédekben méltatták az elhunyt főrabbi és igazi lelkipásztor felejthetlen érdemeit. Szeptember 24-én és október 21-ikén pedig a templomban gyászünnepélyek lettek tartva.

A hitközségi elnök *Epstein* Lipótnak indítványára *Chorin* sirja fölé kápolnát emelni és abban mellszobrát felállíttatni határozatott. Az elhunyt főrabbi tiszteletére pedig és a kegyelet jeléül a hitközség elhatározta, hogy a megüresedett főrabbi székét 3 éven keresztül betöltetlen hagyja. Halálkozásának évfordulóján minden évben requiem tartatik. Hogy a hitközség egyházi ügyei azonban hátrányt ne szenvedjenek, 1845. évben *Steinhardt* Jakab Pozsonyból, rabbihelyettesi és iskolafelügyelő minőségben lett alkalmazva egyelőre 3 évre, szabad lakás és évi 400 frt fizetéssel.

Steinhardt méltónak mutatta magát úgy a rabbihelyettesi, mint az iskolafelügyelői állásra. Benne az iskola egy hű pártfogót és igaz barátot nyert, mert különösen az ifjuság nevelését tűzte ki magának célul. Alig néhány hónapi hivataloskodás után látván, mennyire hiányos a leánynevelés a községben, ajánlkozott, hogy a leányokat minden díjazás nélkül, hittani oktatásban fogja részesíteni. A hitközség ez ajánlatot örömmel fogadta és e célra a gyűléstermet berendezték és neki átengedték. Ez ajánlatból kifolyólag a hitközség figyelme a leánynevelésre irányult és az 1846. évi január 25-iki gyűlésen határozatilag kimondva lett, hogy leányiskolát kell állítani.

1846 május 19-én *Márkovits* városi senator, mint kiküldött biztos jelenlétében és elnölete alatt végbe ment a hitközségi előljárósági választás, mely alkalommal *Steinitzer* Wolf lett hitközségi elnöknek megválasztva.

1846. évi október 18-án tartott gyűlésben a hitközség *Steinhardt* Jakabot minden tekintetben méltónak ítélte az aradi főrabbi székre, hivatalos buzgóságának és sikerdus működésének méltánylásául tehát

és tekintettel sok oldalú műveltségére és nagy tudományára már 1½ évi működése után egyhangu lelkesedéssel főrabbinak ki lett kiáltva.

Ezután *Steinhardt* főrabbi kettős buzgalommal fordított gondot a nevelésügy felvirágoztatására. Tervezetet készített a fuiskolánál szükséges 4-ik osztály megnyitásáról. Költségvetést, tantervet készített egy leányiskola felállítása céljából és annak felállítását minden alkalommal sürgette. Sőt e tervek az akkori kerületi főigazgató *Lonovich* püspökhöz, a helytartóságtól kieszközözendő jóváhagyás céljából, felküldve is lettek, de a bekövetkezett háborus idők, a szabadságharcz éve a haza gondolatán kívül minden más gondolatot félretenni kényszerített.

Az 1848. és 49-iki mozgalmas években az iskola egészen háttérbe szorult, sőt egy időre az előadások teljesen beszüntetve is lettek. Hogy a tanítók daczára annak, hogy nagyobbbrészt nem magyar, hanem idegen származásuak voltak, a szabadságharczban is résztvettek, legjobban bizonyít az iskola hazafias szelleme mellett. Ennek nyomát is találni a hitközségnek 1849. évi november 18-án tartott ülésének jegyzőkönyvében, midőn a *Jeiteles* Leó tanár személyeért, ki tollal harczolt a szabadság eszméjeért és e miatt elfogatván, az aradi várfogságban megbetegedett, a hitközség őt a várból kihozatta és érte kezességet vállalt.

A kezes-levél így hangzik:

BÜRGSCHAFT.

Auf Ansuchen der Frau Nanetta *Jeiteles* für die Person ihres in der Arader Festung inhaftirten und daselbst gefährlich erkrankten Gatten Leo *Jeiteles* zu caviren, bürgen wir für die Person des H. *Jeiteles* derart, dass wir uns verpflichten denselben bei jedesmaliger Vorladung vor ein wo immer sich befindliches Militairgericht zu stellen. Aus der am 18. November 1849 abgehaltenen Sitzung des Verwaltungs-Ausschusses der Arader Israel. Gemeinde Leopold *Epstein* mp. Präses. (Gem. Sieg.)

1848 augusztus 6-án *Steinitzer* Wolf leköszönt hitközségi elnöki állásáról és miután az akkori háborus időben senki sem mert a nagy felelősséggel járó elnöki tisztség állandó megtartására vállalkozni, rövid időközökben több elnök követte egymást az elnöki székhelyen. 1848. évi szeptember 8-án *Hercz* József lett az elnök, egyúttal egy állandó igazgató-választmány vette át a hitközség ügyeinek vezetését.

1849. évi augusztus 15-én *Wallfisch* Pál lett az elnök. Miha-

mar ő is leköszönt és *Epstein* Lipót vette át az elnöki tisztséget, ki már hosszab ideig tartotta azt meg egészen 1853-ig.

Mindez idő alatt az iskoláról semmi említésre méltó sem volt följegyezhető.

1850—1859.

Az 1851-ik évben a hitközség újra kezdett több gondot fordítani az iskolára, a mi különösen *Steinhardt* Jakab főrabbi érdeme. Ő ugyanis észrevette, hogy az iskolában ugy a belső vezetés, mint a fegyelem és a tanulók erkölcsi nevelése tekintetében sok hiány és mulasztás észlelhető. Észrevételeit emlékiratban tudomására hozta a hitközségnek és egyuttal megjelölte a módokat is, melyek által az iskola hanyatlását meggátolni lehet. E czélból első sorban az alapszabályok módosítását sürgette, mint, a melyeknek némely pontjai kor- és czélszerűtlennek bizonyultak. A hitközség tehát *Steinhardt* Jakab főrabbi elnöklete alatt bizottságot küldött ki a szükséges módosítások eszközzésére és az így módosított alapszabályokat jóváhagyás czéljából a nagyváradi főigazgatósághoz benyújtotta.

1851. évi július 10-én a hitközség lerótta a köteles hálaadó egy részét fenkölt lelkü vezetője és tanítója, bold. *Chorin* Áron főrabbi, az iskola szellemi alapítója iránt. Ugyanis az *Epstein* Lipót elnöklete alatt kiküldött bizottság, a mely *Chorin* sirja fölé emelendő kápolna költségeinek beszerzésével és a kápolna és mellszobor felállításával megbizva volt, küldetésének megfelelt és fenti napon történt az ünnepélyes leleplezés. A diszes és lélekemelő ünnepély az egész hitközség és a város polgári és katonai előkelőségének jelenlétében folyt le. Az emlékbeszédet *Steinhardt* Jakab tartotta. A kápolna épységben tartását a Chevra-Kadisa vállalta magára és teljesíti mai napig.

1852. évi május 30-án a tanítóttestület kérelmére a hitközség a tanítók fizetését emelte, még pedig a következő összegekkel: *Skreinka* Lázár, *Jeiteles* Leó és *Beck* Ignácznak egyenként 200 frttal, *Reich* Salamon és *Kanitzer* Lázárnak egyenként 150 frttal. A hitközség ezen fizetésemelést nem mondta ugyan ki állandónak, de minden évben újra megszavazta, sőt 1854-ben még magasabb összegekkel emelte a tanítók fizetését.

A fizetésjavítást tartalmazó határozattal egyuttal miheztartás végett közölve lettek a tanítóttestülettel az alapszabályoknak a Helytartóság által jóváhagyott módosításai.

Ezen módosítások főbb vonásokban a következők (az eredetinek kivonata): A hitközség időszerűnek találja az iskola beléletére

vonatkozó határozmányokat, egyrészt a fegyelem megerősítése céljából, másrészt pedig észlelt mulasztások megakadályozása végett, ujonnan feleleveníteni és a következők által kiegészíteni: A tanítótestület kötelessége havonként egyszer tanítói értekezletet tartani. Ezen értekezletek tárgyai: Hivatalos átiratok felolvasása, jelentések szerkesztése, a tanulók osztályozása, a vizsgarend megállapítása, a tanulók fegyelmi ügyeinek tárgyalása. Minden értekezletről jegyzőkönyv vétetik fel. A tanítói értekezlet jegyzője egyuttal a levéltár és tanszerek őre.

A fegyelem megerősítése céljából mindegyik osztály egy-egy tanítónak átadatik, a ki ezen osztály tanulóinak erkölcsi viseletére felügyel és érte felelős (osztálytanító).

Tanítási idő alatt minden tanító tartózkodjék bármiféle egyéb foglalkozástól, u. m. dohányzás, levelek írása stb.

A bizonyítványok szigoruan az osztályozási napló adatai szerint állittassanak ki és mindegyik szaktanár által aláírandók. A helyi igazgatóság és főrabbi aláírását az osztályfőnök eszközli ki.

Minden tanítónak kötelessége három nappal a tanév megkezdése előtt a beiratásokhoz az iskolában megjelenni. Aláírva: *Steinhardt* mp., *Epstein* Lipót mp. elnök, *Heim* Domonkos polgármester, helyi igazgató. *Skreinka* senior ezen határozatokkal szemben írásban ellenészrevételeket nyújtott be a hitközséghez, de ezeket a hitközség figyelembe nem vette, azon indokból, mivel a közlött határozatok a városi iskolaigazgató és polgármester utasítása értelmében lettek szerkesztve és aláírása által megerősítve, mely utasításnak az iskola engedelmeskedni tartozik. 1852. évi szeptember 26-án a városi iskola-igazgatóság utasította a tanítótestületet, hogy az iskolában használt tan- és órarendjét, a m. k. Helytartóságnak 1851 november 29-ről 20,579. sz. a. kelt rendeletével kiadott tanterv szerint állapítsa meg és az órabeosztásnál a főrabbinak a vallástani és héber tárgyakra vonatkozó utasításait figyelembe vegye. Az órabeosztás és tanrend az 1852/3. tanévtől kezdve a következőképen lettek megállapítva:

II. Reál-osztály.

<i>Skreinka</i> : Vallástan 2, héber-nyelv 2, számtan 2, fogalmazás 2, természetrajz 2, földrajz 3	... ..	13 óra
<i>Beck</i> : Szépirás 6, német-nyelv 3, természetrajz 1	... ..	10 „
<i>Jeiteles</i> : Biblia 6, mértan 2	... ..	8 „
<i>Reich</i> : Magyar nyelv	... ..	5 „
	Összesen	36 „

I. Reál-osztály.

<i>Skreinka</i> : Vallástan 2, héber nyelv 2, számtan 3, földr. 3	10 óra
<i>Beck</i> : Szépirás 6, német nyelv 2, helyesírás 1, olvasás 2, fogalmazás 2, természetrajz 1	14 „
<i>Jeiteles</i> : Biblia 6, mértan 1	7 „
<i>Reich</i> : Magyar nyelv 2, történelem 1, olvasás 1, fordítás 1	5 „
Összesen	36 „

III. Főelemi-osztály.

<i>Skreinka</i> : Vallástan 3, héber nyelv 2	5 óra
<i>Beck</i> : Nyelvtan 3, helyesírás 2, olvasás 2, szépirás 6	13 „
<i>Jeiteles</i> : Biblia 7, számtan 3, földrajz 1, liturgia 1	12 „
<i>Reich</i> : Magyar nyelv 2, fordítás 2, olvasás 2	6 „
Összesen	36 „

II. Főelemi-osztály.

<i>Skreinka</i> : Vallástan 3	3 óra
<i>Beck</i> : Nyelvtan 3, szépirás 6	9 „
<i>Jeiteles</i> : Számtan 3	3 „
<i>Reich</i> : Magyar 5	5 „
<i>Kanitzer</i> : Olvasás 4, héber olvasás 5, biblia 5, liturgia 1, héber nyelvtan 1	16 „
Összesen	36 „

I. Főelemi-osztály.

<i>Jeiteles</i> : Számtan 2, besz. és ért. gyak. 2	4 óra
<i>Reich</i> : Magyar 3	3 „
<i>Kanitzer</i> : Olvasás 9, héber olvasás 8, szótagolás 2	19 „
Összesen	26 óra

Stunden- an der Arader Israelit.

		Sonntag	Montag	Dinstag
8-9	I II III I R II R	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Schreiben hebr. Skreinka: Rechnen Jeiteles: Bibel	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Schreiben Jeiteles: Bibel Skreinka: Naturg.	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Dictandoschreiben Jeiteles: Bibel Skreinka: Grammatik
9-10	I II III I R II R	Kanitzer: hebr. Lesen Skreinka: Religionslehre Jeiteles: Geographie Beck: Schreiben	Jeiteles: Sprachübung Kanitzer: deutsch Lesen Skreinka: Religionslehre Beck: Schreiben	Jeiteles: Zahlenbegriff Kanitzer: deutsch Lesen Skreinka: Religionslehre Beck: Dictandoschreiben
10-11	I II III I R II R	Kanitzer: hebr. Lesen Reich: ungar. „ Beck: deutsche Sprachf. Jeiteles: Bibel Skreinka: Rechnen	Kanitzer: hebr. Lesen Jeiteles: Rechnen Skreinka: hebr. Gramm. Beck: Schriftl. Aufsätze Reich: ung. Aufsätze	Kanitzer: hebr. Lesen Beck: Sprachlehre Jeiteles: Rechnen Skreinka: hebr. Gramm. Reich: ung. Grammatik
11-12	I II III I R II R	— Beck: deutsche Sprachl. Jeiteles: Bibel Reich: ung. Geschichte Skreinka: Geographie	— Kanitzer: hebr. Lesen Reich: ungar. Lesen Beck: deutsche Sprache Skreinka: Geographie	— Kanitzer: Toldos Isroel Jeiteles: Bibel Reich: ung. Grammatik Skreinka: Rechnen
2-3	I II III I R II R	Reich: ung. Vocabuliren Kanitzer: Toldos Isroel Jeiteles: Rechnen Beck: Orthographie Skreinka: Styl	Reich: ungarisch Kanitzer: Toldos Israel Jeiteles: Bibel Skreinka: Geographie Beck: deutsche Sprachf.	
3-4	I II III I R II R	Kanitzer: hebr. Vocabulir. Reich: ungarisch Beck: Orthographie Skreinka: Geographie Jeiteles: Geometrie	Kanitzer: deutsch Lesen Reich: ungar. Lesen Beck: Lesen Jeiteles: Geometrie Skreinka: Religion	
4-5	II III I R II R	Kanitzer: hebr. Lesen Reich: ung. Grammatik Jeiteles: Bibel Beck: Naturgeschichte	Kanitzer: Liturgie Reich: ung. Grammatik Beck: Lesen Jeiteles: Bibel	

Vertheilung.

Real-Hauptschule 1852/3.

Mittwoch	Donnerstag	Freitag
Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Schreiben Skreinka: Geographie Jeiteles: Bibel	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Schreiben Skreinka: Rechnen Jeiteles: Bibel	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Dictandoschreiben Skreinka: Geographie Jeiteles: Bibel
Kanitzer: hebr. Vocabul. Skreinka: Religionslehre Jeiteles: Bibel Beck: Schreiben	Jeiteles: Denku. Sprechüb. Kanitzer: deutsch Lesen Skreinka: Religionslehre Beck: Schreiben	Jeiteles: Zahlenbegriff Kanitzer: deutsch Lesen Skreinka: hebr. Grammat. Beck: Dictandoschreiben
Kanitzer: hebr. Lesen Jeiteles: Rechnen Beck: Sprachlehre Skreinka: Religion Reich: ung. Forditás	Kanitzer: hebr. Lesen Skreinka: Religionslehre Jeiteles: Rechnen Beck: Schriftl. Aufsätze Reich: ung. Grammatik	Kanitzer: hebr. Lesen Jeiteles: Rechnen Beck: Lesen Reich: Forditás Skreinka: Naturlehre
Kanitzer: hebr. Lesen Reich: Forditás Beck: Sprachlehre Skreinka: Geographie	Kanitzer: hebr. Lesen Jeiteles: Bibel Reich: ungar. Lesen Beck: deutsche Sprache	Kanitzer: Toldos Israel Jeiteles: Bibel Reich: ung. Grammatik Skreinka: hebr. „
Reich: ungarisch Kanitzer: Toldos Israel Jeiteles: Bibel Beck: Orthographie Skreinka: Religionslehre	Kanitzer: hebr. Lesen Reich: ung. Vocabuliren Jeiteles: Liturgie Beck: Naturgeschichte Skreinka: Styl	
Kanitzer: deutsch Lesen Reich: ungar. Lesen Beck: Orthographie Skreinka: Rechnen Jeiteles: Geometrie	Kanitzer: deutsch Lesen Beck: Sprachlehre Reich: Forditás Skreinka: hebr. Grammat. Jeiteles: Bibel	
Kanitzer: hebr. Grammat. Beck: Sprachlehre Jeiteles: Bibel Reich: ungar. Lesen	Kanitzer: hebr. Lesen Beck: Sprachlehre Jeiteles: Bibel Reich: ungar. Lesen	

Ezen órabeosztás és tanrend a nagyvárad kerületi főigazgatóságához terjesztve lett és általa jóváhagyatott.

1853 április 14-én *Horváth* Ádám polgármester elnöklete alatt tartott gyűlésen a polgármester az egybegyűlt hitközségi tagoknak tudomására adta, hogy a megyei hatóság az izr. hitközség igazgató választmányának és elnökének leköszönését elfogadta. Az eddigi elnöknek, *Epstein* Lipótnak a hitközség ügyeinek tapintatos és körültekintő vezetéseért úgy a megye, mint a saját nevében is, őszinte köszönetét fejezi ki és kéri a hitközséget az új választások megejtésére, mely választást ő most a megye megbízásából vezetni fogja.

Megválasztatott tehát hitközségi elnökek: *Deutsch* Ignác. Első alelnök: *Heimbach* Fülöp, II. alelnök: *Berger* Izsák. Elöljárósági tagok: *Epstein* Lipót, *Steinitzer* Jakab, *Steinbach* Wolf, *Herz* József, *Brüll* Moritz, *Krönberger* Dávid, *Pollak* M. A., *Löwy* Albert, *Chorin* József Ph., *Schöpkesz* Jakab, *May* Jakab, *Schahsl* Sámuel.

Midőn a hitközség fentnevezett tagokból álló új előljáróság működése elé bizalommal tekintett, az iskola elvesztette egyik fő támaszát és ügyének buzgó apostolát. Ugyanis ezen év elején *Hirschl* Mózes elköltözött Aradról, hogy Bécsben letelepedjék. De a hitközségről és ez általa alapított iskoláról sem feledkezett meg, azokat onnan is figyelemmel kísérte és támogatta.

Az új előljáróság kedvező auspiciumok mellett kezdhette működését az iskola javára. Alig lett megválasztva, a nagyvárad kerületi főigazgatóság által felszólítva lett, hogy miután a m. k. Helytartóság a magyar zsidóság által befizetett egy millió forintnyi izr. tanulmányi alap kamatainak hováfordítása iránt Ő Felsége Apostoli Királyunknak, 1850. évi szeptember 20-áról kelt legkegyelmezebb elhatározása értelmében akar intézkedni, nyilatkozzék a hitközség, a tanítók véleményének meghallgatása után, minő szükséges és czélszerű változásokat akar iskolájánál létesíteni. E leiratra való válasz szerkesztésére *Epstein* Lipót elnöklete alatt a következő tagokból álló bizottság küldetett ki: *Schöpkesz* Jakab, *Chorin* F. József, *Pollak* M. A., *Wallfisch* Pál, továbbá *Steinhardt* Jakab főrabbi és a tanítótestület.

E bizottság a nagyvárad ker. főigazgatóságához, mint iskolahatósághoz, a következő jelentés beküldését határozta. Az aradi izr. hitközség ez időszerint szükségesnek tartja:

1. A fennálló fiiskolájánál a 4. osztály életbeléptetését.
2. Egy leányiskola létesítését.
3. Úgy a fiiskola kiegészítésének, mint a leányiskola létesítésének.

sének és fentartásának költségeit, a hitközség az iskolai alapház jövedelméből fogja fedezni.

A hitközség tehát ezennel ünnepélyesen lemond a tanulmányi alapház esetleg neki nyújtandó segélyről oly izr. hitközségek javára, a melyek saját erejükből iskolát állítani nem képesek.

A hitközség a bizottság megállapodásait magáévá tette és fölkérte azt, a jelentésnek ily értelenben való megszerkesztésére és a kerületi főigazgatósághoz való beküldésére, a mely fölkérésnek a bizottság készséggel eleget is tett.

1853-ban a hitközség bevezette iskolájába az énekoktatást, mint rendes tantárgyat, a mely intézkedéséért a nagyváradai főigazgatóság dicséretének és elismerésének kifejezése mellett jóváhagyta. 1854. évi április 30-án *Epstein* Lipót indítványára a héber nyelv tanítására előírt tanórákat redukálták és az így nyert tanórákat más tárgyra fordították.

1854-ben a hitközség a tanítóknak évről-évre megszavazott fizetésemeléseiket, nemcsak hogy újra megadta, hanem ezen pótlékokat is tetemesen emelte; még pedig az igazgató kapott 350 frt pótlékot, *Jeiteles* 300 frtot, *Beck* 300 frtot, *Kanitzer* és *Reich* 200—200 frtot, úgy hogy a tanítók fizetései az 1854. évtől kezdve következők voltak: *Skreinka* Lázár senior 975 frt és lakás. *Jeiteles* Leó 700 frt. *Beck* Ignác 700 frt. *Kanitzer* Lázár 460 frt. *Reich* Salamon 460 frt.

Az 1855. évben az aradi izr. hitközség egy nagy fontosságu intézménnyel gyarapodott. Az oly régóta évről-évre szükségesnek kijelentett leányiskola alapítása ez évben végre megvalósult. *Steinhardt* Jakab főrabbi szokásos évi jelentésében az iskolára is kiterjeszkedvén, utalt azon veszélyekre, melyeknek az izrealita leánykák úgy erkölcs, mint vallás dolgában, rendes iskola hiánya folytán ki vannak téve. Kiemeli például, hogy a szülők kézimunka-tanításával megbiznak olyan nőket, kik magukat kézimunka-tanító-nőknek adják ki, de kiknek jelleméről vagy vallásáról éppen semmit sem tudnak. Mily veszedelmek háramolhatnak ez uton a zsenge leánykákra?

A hitközség a főrabbi ezen jelentését tárgyalva, teljesen elodázhatlannak tartotta tehát egy leányiskola alapítását és azt még ez évben felállítani határozta. Miután a fentartási költségek mikénti beszerzésére nézve megállapodott, kimondotta: hogy a leányiskolát a fiúiskolával közösen az alapház jövedelméből fogják fentartani, még pedig oly módon, hogy a hitközség az alapház hozzáépített részének bérjövödelméből 700 frtot, más folyó jövedelmekből 500 frtot a leányiskola céljaira megszavaz. Továbbá utasít

tatott az iskola-bizottság, hogy a felállítandó leányiskolának a fő-rabbi által készített tervét, valamint a költségvetést, szintugy az iskola terjedelmét az országos törvények figyelmébe vételével és különös tekintettel egy zsidó leányiskola feladataira, mihamaráb kidolgozza és a hitközséghez beterjeszse. Az iskolabizottság e tervzeteket elkészítvén, a hitközség azokat a nagyváradai Helytartósági osztálynak jóváhagyás végett felterjesztette.

A leányiskola felállítása a következő tervezet alapján történt :

(A tervezet rövid kivonata).

A) Cél és terjedelem.

Az aradi izr. leányiskola oly intézet, melyben az izr. nőnemű ifjuság oktatásban részesül a népiskola számára előirt tantárgyakban, vallás- és erkölestanban és a polgári elemnek szükséges női kézimunkában. A leányiskola négy osztályból áll.

B) Vezetés.

A leányiskola a cs. kir. felsőbb iskolai hatóságoknak alá van rendelve.

Valamennyi népiskolának előirt törvény és szabályzat ez iskolára nézve is kötelező, a mennyiben azonban ez iskolában héber és magyarban is adatik oktatás, a tanidő az alábbi órarend szerint lesz beosztva. Az iskolaév kezdete és vége, a szünidők, a vizsgák egészen a fiuiskola alapszabályai szerint lettek megállapítva.

A felügyeletet az iskolaszék és egy a hitközségi képviselő-testület által választandó női bizottság gyakorolja.

C) Tanítók.

Az iskolában az oktatás 2 főelemi tanító, 1 szépirás-tanító és 2 kézimunka-tanítónő végzi.

Az iskola fentartása a költségvetés szerint évi 2510 frtba fog kerülni.

A U S W E I S

über den jährlichen Bedarf der Arader israel. Mädchenschule und seiner Bestreitung.

Einnahmen		Betrag		Ausgaben		Betrag	
		fl.	kr.			fl.	kr.
1.	Rest der Erträge des Schulfondhauses, welcher nach Bedeckung der Betriebskosten der Knabenschule verbleibt	700	—	1.	Ein 1-ter Lehrer mit einem jährlichen Gehalte von	600	—
2.	Wahrscheinliches Einkommen an Schulgeldern:			2.	Ein 2-ter Lehrer mit einem jährlichen Gehalte von	400	—
	25 Schülerinnen der 1. Klasse á fl. 8 jährlich	200	fl.	3.	Ein Schreibmeister mit einem jährlichen Gehalte von	160	—
	20 Schülerinnen der 2. Klasse á fl. 10 jährlich	200	„	4.	Eine 1-te Lehrerin für weibliche Handarbeiten	400	—
	20 Schülerinnen der 3. Klasse á fl. 12 jährlich	240	„	5.	Eine 2-te Lehrerin für weibliche Handarbeiten	250	—
	15 Schülerinnen der 4. Klasse á fl. 16 jährlich	240	„	6.	Schul-Lokale aus 4 geräumigen Zimmern bestehend	400	—
		880	—	7.	Heizung, Bedienung, Requisiten	300	—
3.	Beitrag aus Gemeindemitteln, solange diese beide Quellen nicht ausreichen:						
	a) Die gesammten Erträge des Zubaus	700	fl.				
	b) Durch das Gemeinde-Budget aufzubringender Beitrag	230	„				
		930	—				
		2510	—				

Az órarend a következő:

Órarend.

T a n t á r g y a k	Tanórák az				Tanórák össze- sen hetenkint	
	1.	2.	3.	4.		
	O s z t á l y b a n					
1.	Vallástan	—	2	2	2	6
2.	Olvasás (német)	8	3	3	3	17
3.	Olvasás (héber)	—	3	2	2	7
4.	Német nyelv és fogalmazás	—	4	5	4	13
5.	Magyar nyelv... ..	—	2	1	1	4
6.	Számítan	2	2	2	2	8
7.	Beszéd- és értelemgyakorlatok	2	—	—	—	2
8.	Földrajz és Természettarajz ...	—	—	3	4	7
9.	Szépírás	—	5	5	4	14
		12	21	23	22	78

Miután a nagyváradai cs. k. Helytartósági osztály a bemutatott terveket jóváhagyta, megengedte, hogy a hitközség Aradon egy négyosztályú leányiskolát alapítson, egyúttal felszólította a hitközséget, hogy ezen leányiskolát, akár mind a 4 osztálylyal egyszerre, akár kevesebb osztálylyal is, már f. é. november havában nyissa meg.

Erre pályázat útján megválasztottak:

- I. tanítónak: *Kohn* Berman Brünnből ... 600 frt évi fizetéssel,
 II. „ *Eisler* Markus, magántan. Aradon 400 „ „ „
 Szépírási tanító: *Fröhlich* Jakab Miskolczról ... 160 „ „ „
 I. kézimunka-tanítónő: *Füchsel* Karolina Bécsből: 400 „ „ „
 későbbi Pfefferkorn-né (Pfefferkorn Karolina)
 II. kézimunka-tanítónő: *Steiner* Róza Bécsből ... 250 „ „ „
 későbbi Nemessné (Nemess Róza).

Mindeme megválasztott tanítók köteleztettek f. é. október hó 22-én megjelenni, hogy a tanév október végén megkezdhető legyen.

1855. évi november 28-án a női felügyelő-bizottság tagjai gyanánt megválasztottak a következő hölgyek: Elnök: *Chorin* Nanetta.

Tagok : *Steinbach* Rosalia, *Schöpkesz* Teréz, *Hirschl* Regina, *Deutsch* Paulina, *Berger* Regina és *Wallfisch* Paulina.

1855. évi november hóban a leányiskola megnyitott, egyelőre 3 osztálylyal.

A tanítók, mint a fiúiskolában, az oktatást szakrendszer szerint végezték. Előadási nyelv a német volt. A vallástanítást *Steinhardt* J. főrabbi teljesítette. Már a következő 1856. évben egész új tanterületet kellett választani. *Bermann Kohn* meghalt, *Eisler* helyett már azelőtt helyettest állítottak, mert állását nem foglalta el, *Fröhlich* szépírástanító pedig, miután a tanulókkal való bánásmódja és erkölcsi viselete ellen panaszok emeltettek, állásától felfüggesztették. Megválasztották tehát az 1856-ik évben azon kötelezettséggel, hogy november 1-én állásukat elfoglalják :

Ottenberg Vilmos Holleschauból (Morvaország.) 500 frt fizetéssel

Schmiedl Dávid magántanító 500 frt „

a tanítói képesítő vizsga letételének kötelezettsége mellett.

Reich Salamon a reáliskola tanítója 200 frt fizetéssel a magyar nyelv és szépírástanítására.

1856. évi november 23-án *Deutsch* Ignác elnöklete alatt tartott ülésében a leányiskola czélszerűtlen és szűk bérhelyisége ellen több oldalról panasz érkezvén, a hitközség elérkezettnek látta az időt, hogy az iskolaépítés kérdésével újra foglalkozzék. *Chorin* F. József indítványára a hitközség, egy a fiú- és leányiskola részére közösen emelendő új iskola építésére, az orsz. ízr. tanulmányi alap kezelő igazgatóságához fordult, egy, 20 év alatt 1000 frtos részletekben lefizetendő 20,000 frtnyi kölcsönnek engedélyezése iránt Ennek eszközölésére *Hirschl* Mózes írásbelileg felkérve lett. Továbbá folyamodott a hitközség a nagys. Helytartósághoz, hogy az iskolai alapház azon okból, mivel jövedelme kizárólag iskolai czélokra fordíttatik és erre sem elégséges, adómentességet nyerjen. De az 1858. évi márcziusban érkezett válasz szerint e kérelemnek hely nem adatott.

Hirschl Mózes, ki a 20,000 frtnyi kölcsön kieszközölésére felkérte, 1857. évi márcziusban értesítette a hitközséget, hogy ő e megbízást elvállalja, de ajánlja, hogy a hitközség, egy, a fiú- és leányiskolának közösen emelendő iskola építése czéljából 30,000 frtos kölcsönt kérjen 3%-os kamatra. A hitközség ily értelemben szerkesztette meg kérvényét és a közoktatási miniszteriumhoz való benyújtás végett *Hirschl* Mózesnek megküldte.

1857. évi április havában a hitközség a leányiskolában is bevezette az énektanítást. A tanítással, úgy a fiú-, mint a leányiskolában *Grünzweig* Adolf templomi karnagy lett megbízva 150 frt évi díj mellett.

1857. évi augusztusban *Schmiedl* Dávid leányiskolai tanító megrongált egészsége miatt állásáról lemondott. Ugyanakkor a hitközség a fiuiskolában a 4. osztályt is szervezte és felállította. Két tanítói állásra lett tehát pályázat kiírva. Megválasztottak:

A fiuiskola részére: *Krausz* Mózes.

A leányiskola részére: *Pfefferkorn* Ábrahám Szegedről.

A 4. osztály szervezésével megszűnt a fiuiskolában a 3. osztály 2 csoportja, hanem állott az iskola 1 előkészítő, 1 első, 1 második, 1 harmadik és 1 negyedik főelemi osztályból; 1 első és 1 második reálosztályból. Az osztályzati naplók az iskola kezdetétől fogva német nyelven lettek vezetve. Az osztályzatok jelölésére a következő jegyek lettek használva. Sg = sehr gut, g = gut, m. = mittelmässig, ung. = ungenügend. Általános osztályzatot csak az 1856/57-ik tanévben kezdtek adni. Az általános osztályzat jelölésére a következő jegyek használtattak: Vorzugs T.-Kl. = vorzugs Total-Klasse, erste T.-Kl. = erste Total-Klasse, annyi mint jeles. Zweite T.-Kl. = zweite Total-Klasse, annyi mint jó. Ung. T.-Kl. = ungenügende Total-Klasse, annyi mint II.-odrendű.

A hitközség a 4. osztály életbeléptetését tartalmazó határozatát a nagyvárad Helytartósági osztálynak jóváhagyás végett beterjesztette. Mire a cs. k. Helytartósági osztály nemcsak hogy jóváhagyta a hitközség ez intézkedését, hanem a hitközségnek az iskola ügyében tanusított buzgalmaért és áldozatkészségeért elismerését és dicséretét fejezte ki. Ezen dicséretéről a helyi igazgatóság útján átirattal értesítve lett.

Hirschl Mózes a távolból is gondoskodott az iskoláról. Tekintettel arra, hogy az aradi izr. fiu- és leányiskolában sok más felekezetű, különösen pedig gör. kel. tanulók is nyerik kiképeztetésüket, sőt tandíjmentességben is részesülnek, sikerült befolyásának a Bécsben lakó *Sina* Simon bárót 1858-ban reábirni arra, hogy egy építendő iskola céljából a hitközségnek nagy telket adományozzon.

A hitközség ezen nemeskeblű adományt nagy hálával fogadta és hálája jeléül elhatározta: 1) hogy *Sina* Simon báró ur ő méltóságához feliratot intéz, amelyben a hitközség hálás köszönetét fejezi ki e nagylelkű adományért és egyuttal kijelenti, hogy szent kötelességének fogja tartani, úgy az adományozott teleknek iskolai célra való felhasználása, mint a báró ur által kikötött alapítványnak fentartása tekintetében, mindenkor az alapító levél intenciója szerint eljárni. 2) *Hirschl* Mózesnek, ki befolyása és meleg szószólása által a nemes bárót ezen nagylelkű adományozásra rábirta, a hitközség forró köszönetét írásban kifejezni.

Az aradi izr. hitközség hálájának kifejezése gyanánt, *Hirschl*

Mózes, Bécs fő- és székváros polgárát, az arany érdemkereszt tulajdonosát, tekintettel ama számos érdemeire, a melyeket az aradi izr. hitközség és intézményeinek felvirágoztatása körül szerzett, tekintettel továbbá arra, hogy minden alkalmat felhasznál a hitközség és intézményei érdekeinek előmozdítására, 1858. évi május 23-án az aradi izr. hitközség *disztagjává* választotta. 1858. évi nov. 21. ülésen felolvastatott a közoktatási miniszternek f. é. július 9-ről 11177. sz. a. kelt rendelete, melylyel értesítettik a hitközség, hogy egy fiu- és leányiskola építésének céljából kért 30000 frtnyi kölcsönt 5°/₁₀₀ kamat és 30 évi törlesztés mellett Ő Felsége legkegyelmesebben engedélyezte. A hitközség e kegyelmi tényért hódolatteljes köszönetét nyilvánította. És miután a kölcsön engedélyezése és *br. Sina* adománya által most már azon helyzetben van, hogy fiu- és leányiskolát építhet, bizottságot küld ki az építkezési előmunkálatok, u. m. a tervek és költségvetések elkészíttetésére, a melyeknek elfogadása után e bizottság az építés vezetésével is megbíztatik.

1859 febr. 5-én meghalt *Reich* Salamon, a magyar nyelv és szépírás tanítója. A hitközség özvegyének kegydíjat adott és helyére megválasztott *Deutsch* Markus egyelőre ideiglenes minőségben.

1860—1875.

Az 1859. évi politikai események megbuktatták hazánkban az abszolutizmust. Ezen kor letűntével a magyar nyelv újra tért hódított hivatalokban és főleg a közéletben. Az iskolák sem zárkózhattak el e fokozódó kíváncsiság ellen és ha nem is vezették még be az aradi izr. iskolákba a magyar tannyelv kötelezettségét, aminek előbb-utóbb ugyis be kellett következni, a hitközség annyiban gondolt a kor kíváncsiságának eleget tenni, hogy a magyar nyelv tanítására több időt vett fel a tantervbe. Az 1852—53. tanévben készített tantervben a fiuiskolában 24 óra, a leányiskola tantervében 4 óra volt a magyar nyelv tanítására felvéve, az 1860. évben a fiuiskolában 8, a leányiskolában 4 órával többet vettek fel a tantervbe a magyar nyelv tanítására. E többletért *Nagy Péternek*, a magyar nyelv tanítójának 120 frt fizetési többletet szavazott meg a hitközség. A magyar szellemnek az iskolában való meghonosításán leginkább *Steinhardt* Jakab főrabbi és *Wallfisch* Pál iskolaszéki elnök buzgálkodtak.

Skreinka senior betegsége következtében *Jeiteles* Leó nevezetett ki vezető-tanítónak egyelőre ideiglenes minőségben az 1860—61. tanévre. 1860. évi november 19-én *Skreinka* Lázár senior meghalt,

28 évig működött, mint vezető-tanító az iskolánál. A hitközség a hátramaradt özvegynék évi 300 frt nyugdíjat szavazott meg.

1861-ben a főrabbi az iskoláról szóló jelentésében utal arra, hogy a magyar nyelvnek az iskolába nagyobb terjedelemben történt bevezetése folytán, az iskola újjászervezése és alapszabályainak, amelyek a sok toldalék következtében a mai korra nézve hasznavehetetlennek bizonyulnak, teljes átdolgozása válik szükségessé. F. évi márczius hóban, tehát a főrabbi elnöklete alatt bizottságot küldtek ki, amely a kornak megfelelő új alapszabályokat dolgozzon ki.

Más újításokat is léptettek életbe. *Jeiteles* Leó múlt év december havában terjesztett be indítványt a hitközséghez, az ifjúság részére külön tartandó istentisztelet tárgyában. Ez indítványt f. é. augusztus havában *Steinhardt* Jakab főrabbi és *Herz* József helyettes elnök megújították és a hitközség az ifjúsági istentisztelet bevezetését elrendelte, de helyszüke miatt, nem a templomban, hanem a fiúiskola egyik termében lett megtartva.

1862. évi februártól kezdve „Látogatókönyvek” lettek bevezetve.

Ezen évben a hitközség végre elodázhatlannak tartotta az iskola újjászervezését. E végből a még múlt évi márczius havában, az alapszabályok átdolgozására kiküldött bizottság felszólítva lett, nyújtsa be a hitközséghez az iskola újjászervezésére kidolgozott tervezeteit.

Az 1862-ik évi július 27-én és augusztus 6-án tartott gyűléseken a hitközség konstatálván azon tényt, hogy az iskola, a kor követelményei folytán a mostani szervezetben továbbra fenn nem tartható; a bizottság által készített tervezetek figyelembevételével, az iskolának a következő alapokon való újjászervezését határozta el:

1. A célszerűtlen szakrendszer helyébe az osztályrendszer hozassék be

2. A magyar, mint előadási nyelv, az iskolába fokozatosan bevezetessék. Egyelőre azonban egyes tárgyak magyar nyelven adassanak elő.

3. Tekintettel arra, hogy az iskolában magyar, német és héber tárgyak taníttatnak, a kitűzött tanczél biztosabb elérhetéseért az előkészítő osztály fentartassék.

4. A nem véglegesen alkalmazott tanítók, kik maguknak a főelemi tanítói képesítést meg nem szerezték, elbocsátandók.

5. A véglegesen alkalmazott tanítók, előrehaladott koruk folytán és tekintettel számos évi működésükre, a felvételi szerződésükben meghatározott fizetési összegekkel, nyugdíjazandók.

6. Az így megüresedett tanítói állások, a mennyire lehetséges, a magyar nyelvet teljesen bíró képesített tanítókkal töltendők be.

Ezen határozatok alapján lettek az új alapszabályok kidolgozva és az iskola újjászervezése eszközölve. A kidolgozott alapszabályok a kerületi főigazgatóságnak a jóváhagyás kieszközölése végett beküldve lettek és a k. helytartótanácsnak 1863. évi május 13-áról 24247. sz. a. kelt rendeletével a jóváhagyást elnyerték.

A hitközség az 1862. évi július és augusztus havában hozott határozatokat mihamarább végre is hajtotta. *Krausz* Mózes és *Deutsch* Markus tanítókat, kik csak próbaévre voltak alkalmazva, állásuktól felmentette. *Jeiteles* Leót évi 420 frttal, *Beck* Ignácot 420 frttal és *Kanitzer* Lázárt 250 frttal nyugdíjazta. Az így megüresedett állásokra pályázat lett kiírva: 2 reáliskolai tanítói állomásra 800 frt évi fizetéssel, 4 főelemi iskolai tanítói állomásra 600 frt évi fizetéssel és 1 elemi iskolai (előkészítő osztály) tanítói állomásra évi 500 frt fizetéssel. A pályázók közül 1862. évi szeptember 28-án meg lettek választva: a reáliskolába *Kohn* Zsigmond Pécsről, a főelemi iskolába *Ehrentheil* Mór Ipolysághból, *Grünwald* Lipót Debreczenből, *Seidner* Albert Pápáról és *Neumann* Ármin Mosonyból. Elemi iskolai tanítónak *Deutsch* Márkus, az iskola volt tanítója, a ki erre az állásra pályázott, lett megválasztva és állomásaikat elfoglalva az 1862/63-ik tanévben ezen új tantestület működött.

1863. évi augusztus 30-án *Wallfisch* Pál, a ki az iskola újjászervezésén legbuzgóbban fáradozott, iskolaszéki elnöki tisztségéről leköszönt, helyébe szeptember 3-án *Hirschmann* József lett iskolaszéki elnöknek megválasztva.

A nagyváradi kerületi főigazgatóság sürgetésére a hitközség újra foglalkozott az iskolaépítés kérdésével. Az 1863. évi december 30-iki gyűlés határozatával *Rosenberg* Lipót hitközségi főjegyző Budára lett küldve, hogy a m. k. Helytartótanácsnál tegyen lépéseket az iránt, hogy az orsz. tanulmányi alapból még 1858. évben engedélyezett 30,000 frtnyi iskolaépítési költségen a hitközség részére folyósíttassék. *Rosenberg* Lipót főjegyző küldetéséből hazaérkezvén, 1864. évi január 25-én jelenti, hogy a m. k. Helytartótanács hajlandó a költséget folyósítani, ha a hitközség megelőzőleg az építendő iskola terveit felterjeszti. Az iskolaszék, a mely a tervek elkészítésével megbízott, a hozzá beérkezett tervek közül *Balló* Péter nevű építész tervét, mint legjobbat kiválasztotta és a hitközségnek elfogadásra ajánlotta. Ezen terv az 1864. évi április hó 17-én tartott gyűlésen elfogadtatott, egyuttal 31,500 frtról szóló kötelezvényt állított ki a hitközség, a melyben a visszafizetés módzatai is meglettek állapítva és *Rosenberg* Lipót főjegyző újra el lett küldve Budára a költsönügyet személyesen lebonyolítani. A főjegyző a

Helytartótanáctól a legkedvezőbb ígéreteket nyerte, de a kölesön-összeg folyósítva nem lett és így az iskolaépítés végleg elmaradt.

Ezen közben *Ehrentheil* Mór, a fiúiskola tanítója leköszönt állásáról, helyébe *Ottenberg* Vilmos leányiskolai tanító lett a fiúiskola IV. osztályába áthelyezve, az ő helyébe pedig *Eisler* Márkust ideiglenes minőségben alkalmazták. Miután pedig főigazgatói rendelet folytán az anyagi okokból bizonytalan időre beszüntetett II-ik reál-osztályt az 1864/65-ik tanévben újra meg kellett nyitni, pályázat lett kiírva 1 főelemi és 1 reáliskolai tanítói állás betöltésére. Ezen állásokra *Schütz* I. Vilmos reáliskolai és *Lakner* Mór főelemi tanító lettek megválasztva. *Lakner* azonban állását nem foglalta el, tehát az előkészítő és főelemi első osztály összevonatván, *Deutsch* Márkusra bízott ezen összevont osztályok tanítása, a miért 50 frt pótlékot kapott. Az első osztály tanítója *Neumann* Ármin pedig a leányiskolába áthelyeztetett. 1864. évi szeptember havában a hitközség kegyelele jeléül *Skreinka* Lázár sirjára, ki 28 éven át az iskola igazgatója volt, sirkövet állíttatott. Az iskola újjászervezése által a külön ifj. istentiszteletek megtartása elmaradt. Épügy elmaradt a rendszeres énekoktatás is, a mi *Grünzweig* Adolf templomi karnagy és ének-tanítónak a hitközséghez intézett egy beadványából tűnik ki, a melyben az énekoktatástól való felmondás nélküli felmentetése következtében, az ezen időért járó díjazást kiutalványoztatni kér, a mit meg is kapott.

1865. évi márczius havában a hitközség folyamodott, hogy iskoláinak fentartására a fennálló orsz. tanulmányi alaphól részére évi 2000 frt szubvenczió egyelőre 6 évi időtartamra szavaztassék meg. E kérelemre az orsz. izr. tanulmányi alap elnöksége a hitközség iskoláinak czéljaira évi 1000 frt szubvencziót 3 évi időtartamra szavazott meg, a melyet a hitközség meg is kapott.

A hitközség *Deutsch* Ignác eddigi érdemdus elnöke iránti háláját kifejezendő, az elnöksége alatt történt összes alkotásait örök emlékül jegyzőkönyvbe iktatta, őt magát pedig a hitközség tiszteletbeli előljárójának megválasztatta és arczképét a hitközség tanács-terme részére megszerezni határozta. Álljon itt *Deutsch* Ignác érdemeinek méltatásául fenti jegyzőkönyvnek, mely *Rosenberg* Lipót hitközségi főjegyző tollát dicséri, a ki *Deutsch* Ignácznak mindenben méltó, segítő társa volt, rövid kivonata: 12 évi elnöksége alatt a hitközség és intézményeinek felvirágoztatását előmozdította, azáltal, hogy:

A hitközség újjászervezésére szükséges és czélszerű alapszabályok lettek kidolgozva, melyeknek felsőbb helyen való jóváhagyása már csak rövid idő kérdése.

Az istentisztelet emelésére a templomban orgona lett felállítva.

A 30 év óta fennálló fiúiskola a kor kívánalmainak megfelelőleg újjászervezve lett.

Elnöksége alatt lett 1855-ben a leányiskola megalapítva, a mi által a nőnevelés kérdése hitközségünkben a leghelyesebb megoldást nyerte.

A "ק" "ח" újjászervezve és az általa fentartott kórház megnagyobbítva lett. A temető pedig egy szükséges "צ" "ד" "י" - házzal szépitve lett. Mindeme alkotások fölött pedig kiemelendő, hogy *elnöki hivatalában való lelkiismeretessége, buzgósága és mindenek feletti áldozatkészsége által, a melynek áldásában a hitközség mindegyik intézményét bőkezűen részesítette, valódi vezére és mintaképe volt a hitközség tagjainak.*

Ezen jegyzőkönyv felirat alakjában *Deutsch Ignác* volt hitközségi elnöknek és a hitközség tiszteletbeli előljárójának egy a czélból megválasztott küldöttség által átadva lett.

1865. július havában *Hirschl* Mózes az iskola barátja és a tanítók pártfogója, újabb jelét adta nagylelkűségének, azáltal, hogy újra 1000 frtnyi alapítványt tett az iskola részére.

A hitközség az iskola mecenásának ezen újabbi adományait nagy hálával fogadta és kötelezte magát ezen alapítványi összegek kamatait az alapító oklevelekben előirt czélokra fordítani.

Az 1865/6-ik tanévben, *Hirschmann* József hitközségi és iskolaszéki elnök indítványára megnyitották a leányiskola 4-ik osztályát is. Ugyanakkor, az ő buzgólkodása folytán, be lett vezetve a fiúiskolába a tornaoktatás is. Még akkor kevés iskolánál volt torna-iskola felállítva. Ide jártak tehát azután az összes állami, városi és magán tanintézetek tanulói tornászatot tanulni.

Az iskola osztályzati naplói ezen tanévtől kezdve lettek magyarul vezetve, tehát a bizonyítványok is magyarul kiállítva. Ezen tanévtől kezdve maradtak fenn magyar próbalapok, előbbi évekről más nyelven írottak sincsenek.

Miután a leányiskolának czélszerű és megfelelő helyiséget kibérelni nem lehetett, az iskolát gyakran kellett egyik bérelt helyiségből a másikba átköltöztetni, az építkezésre pedig egyhamar kilátás nem volt, a hitközség tehát 1865-ben megvette *Sina* Simon bárótól az általa, iskolai czélokra ajándékozott telek melletti házát 3000 frtéért és a leányiskolát 1868-ban végleg oda költöztette, a hol mai napig is van. 1865. évi augusztus havában bemutatták *Neumann* Ármin és *Deutsch* Márkus a főlelemi iskolára megszerzett tanképesítési bizonyítványait, a melyek megszerzésére a főigazgatóság

őket még 1863-ban kötelezte, 1867-ben az iskolaszék elnöke *Bing* Bernát, a női felügyelő-bizottságnak pedig *Schöpkes* Teréz lett elnöke, a kilépett tagok helyébe pedig újak lettek beválasztva. A rekonstruált iskolaszék egy czélszerű ujitást léptetett életbe. Tekintetbe véve ugyanis, hogy a nyári forró hónapokban sem a tanítók, sem a tanulók kellő szorgalmat kifejezni nem képesek, a tanév tartamát, a mely eddig november elejétől szeptember végéig tartott, megváltoztatta és más intézetekhez hasonlóan szeptembertől júniusig megtartani határozta. 1868-ban *Bing* Bernát leköszönt és helyébe dr. *Schuster* Illés lett iskolaszéki elnöknek megválasztva. Ez időben folyamodott a hitközség a közoktatási minisztériumhoz, hogy az 1000 frtnyi szubvenczió, a melyben az iskola az orsz. izr. tanulmányi alapból még 1865 óta részesül, ujabbi 3 évre, még pedig 2000 frtra fölemelve engedélyeztessék. A hitközség kérelmére a közokt. minisztérium ezen szubvencziót 1400 frtra fölemelte és ujabbi 3 évre engedélyezte. 1868/9. tanévben *Schreier* Alajos torna- és szépirástanítónak lett megválasztva.

1869-ben *Kohn* Zsigmond vezető-tanító állásáról leköszönt és miután a kiírt pályázat meddő maradt, a hitközség mint bejáró tanítókat megbizta *Tutsch* Jánost 400 frt fizetéssel a számtan és *Matusch* Antalt 350 frt fizetéssel a mértan tanításával.

A hitközség még 1868-ban meghívta az orsz. izr. tanítóegyesületet, hogy 1869-ben tartandó közgyűlését Aradon tartsa meg, a mit az el is fogadott. A gyűlésre érkező tanítók és vendégek fogadtatására és elhelyezésére tehát 1869 július 20-án egy a hitk. képviselőtestület tagjaiból és a tanítótestületből álló vegyes bizottság lett kiküldve. A költségek fedezésére pedig a hitközség 400 frtot szavazott meg.

Az 1869/70. tanévben a hitközség valamennyi tanítójának drágasági pótlékot szavazott és adott meg. Még pedig a fiu- és leányiskola valamennyi tanítójának évi 80 frtot, a kézimunkatanítóknak évi 50 frtot.

Az 1870. évi október 22-én *Hirschmann* József hitközségi elnök átvette az iskolaszék elnöki tisztét és miután *Kohn* Zsigmond reáltanító leköszönése óta az iskolának igazgatója nem volt, készen nyilatkozott egy iskola-igazgató kinevezéséig az iskola belső vezetését is átvenni és igazgatni. 1870. évben meghalt *Jeitelesz* Leó. Volt tanítványai és barátai a kegyelet és hála jeléül emlékkövet állítottak sirjára. 1871. évi márcziusban tekintettel arra, hogy két nyilvános vizsga megtartása egy évben nemcsak czélszerűtlen, hanem az előmenetelre nézve hátrányos is, az iskolaszék ajánlatára, a hitközség a félévi vizsgákat beszüntette. Az iskolai tanítók és

tanulók buzdítására és ellenőrzésére e helyett 2—2 iskolaszéki tag bizatott meg kéthónaponként a fiu- és leányiskolát meglátogatni és észrevételeiket a látogatási könyvbe bejegyezni. Miután még 1864-ben, *Ehrentheil* leköszönése óta, az előkészítő és első osztály összevonatott, az így egyesített osztályban a tanulók annyira fől-szaporodtak, hogy 1872-ben 105 tanulója volt. Hogy ezen tanulók előmenetele ne veszélyeztessék ezen két összevont osztályt, újra különválasztották és az előkészítő osztály tanításával *Weisz Fülöp* segédtanítót bízták meg évi 400 frt fizetés mellett. Ezen fizetését 1873-ban 500 frtra emelték.

Az 1871/72. tanév lefolyásáról *Hirschmann* József iskolaszéki elnök részletes jelentést terjesztett be az iskolaszékhez. Ez volt az első ilyenmü jelentés az iskoláról. E jelentés foglalkozik az iskola anyagi és szellemi állapotával. Teljes megelégedését fejezi ki benne a tanítóknak sikeres működésükért. E jelentésből tudjuk meg azt is, hogy a szegény fugyermekeket, a hitközség kebelében fennálló jó-tékony egyesület, a leánytanulókat pedig az izr. nőegylet látta el téli ruhával, a mint az a jelenben is történik. Az iskolák fentartása 1871/2. tanévben került --- --- --- --- --- 10075 frtba. Erre fedezet volt tandijakból --- --- 5600 frt --- Az iskolai alapház jövedelméből --- 3600 „ --- --- 9200 „ A hitközségi pénztár terhére maradt --- --- --- --- 875 frt.

A tanulók száma a reáliskolában 47, a főelemi iskolában 281, a leányiskolában 142, összesen 470 tanuló volt.

1873-ban nagy veszteség érte az iskolát. *Deutsch* Ignác, a hitközség volt elnöke, tiszteletbeli előljárója, kinek az iskola ujja-szervezése köszönhető, f. é. május 8-án Budapesten elhunyt. Teme-tésén a hitközség küldöttség által képviseltette magát. A bőkezű jóltevő még végrendeletében is megemlékezett az iskoláról és tani-tóiról. Végrendeletében 1000 frtot rendelt szétosztani az iskolánál ez évben működő tanítók között. 500 frtot pedig hagyományozott alap gyanánt, melynek kamatait elaggott tanítók és azok özvegyeinek segélyezésére szánta. Áldás emlékére!

Minden évben halálozásának évforduló napján, emlékének fentartására, a hitközség requimet rendeztet.

Ugyanazon év július 23-án új iskolaszék lett választva, ezen iskolaszékben már a tanítótestület is képviselve lett 2 tagja által. Az iskolaszékben először *Schütz* J. Vilmos és *Grünwald* Lipót képviselték a tanítótestületet.

1873/4. tanév megint fordulópontot képez az iskola történetében. Ezen évben szüntették be ugyanis végleg a két reálosztályt, miután az 1874/5. tanévben megnyitották a városban az állami reáliskola.

A reálosztályoknak megszüntével a tanítótestületnek a megmaradt osztályokba való új beosztása vált szükségessé. E beosztás következőképpen lett eszközölve: *Deutsch* Márkus az előkészítő osztályhoz lett beosztva. Az első osztály vezetése *Neumann* Árminra bízott, kit az 1874/5. tanévben saját kérelmére visszahelyezték a fiúiskolába. A második osztályba *Ottenberg* Vilmos, a harmadikba *Grünwald* Lipót, a negyedikbe *Schütz* J. Vilmos reáltanító lett helyezve.

A reáliskola megszüntetésével az orsz. izr. tanulmányi alaphól élvezett szubvenció is be lett szüntetve; de hogy az iskola fentartási költségei a hitközség pénztárát túlságosan ne terheljék, *Hirschmann* József kieszközölte a városnál, hogy a hitközség által fizetett 5%-os iskola-adó, községi segély czimén, az iskola céljaira visszafizetessék. 1874-ben az iskola 2000 frt, 1875-ben 2700 frt községi segélyben részesült. Azóta ezen községi segély a zsidó hitközségi tagok arányához képest, az izr. iskola fentartási költségeihez a város által minden évben kiutalványoztatik.

1876—1887.

1876-ban *Lászka* Lajos lett az iskola tornatanítója. Ő tanítja a városi elemi iskolákban is a tornát.

1877 november 24-én hunyt el *Grünwald* Lipót, a ki 15 éven át volt az iskola tanítója. Az iskola magyar szellemének ő volt ez időn át buzgó apostola. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcban mint honvéd harczolt hazájáért. Az aradvidéki tanítóegylet alapításában is jelentékeny része volt. Béke poraira!

Helyébe a hitközség *Hirschmann* (Horvát) Vilmos okl. tanítót alkalmazta, a ki az első és az 1878-ban meghalt *Deutsch* Márkus által tanított előkészítő osztály tanítását is átvette. Ezen előkészítő osztály, mely most az első osztálylyal lett egyesítve, 1881-ben végleg megszűnt. *Horváth* 1883-ig működött az iskolánál. *Neumann* Ármin az első osztály tanítója a III. osztályba lett áthelyezve. Az 1877/8. tanévvel *Hirschmann* József hitközségi és iskolaszéki elnök egy fontos újítást léptetett életbe. Ugyanis ezen tanév végével lett az iskoláról az első értesítő kiadva. De ebben az értesítőben csak az iskolaszék és tanítótestület névsora és a fiú- és leányiskola tanulóinak érdemjegyei voltak közölve. A szokásos jelentés a lefolyt tanév történetéről még ebben nem közöltetett.

1878. évi június 13-án a hitközség megünnepelte a templomi és iskolai alapház alapkövetételének 50-ik évfordulóját. A templomban hálaistentiszteletet rendeztek, a melyen az izr. iskola tanuló ifjúsága is részt vett.

Grünwald Lipót elhalálózása után *Ottenberg* Vilmos, mint a fiuiskola igazgató-helyettese működött. Az 1877/8-ik tanév végével azonban *Ottenberg* megrongált egészsége miatt a tanítói pályáról visszavonult. Helyébe *Seidner* (Szilágyi) Albert a leányiskolából visszahelyezve lett a fiuiskola II. osztályába. A hitközség *Ottenberg* Vilmosnak, 22 évi sikerdus működésének elismerése mellett, nyugdíj helyett — saját kérelmére — 1500 frtnyi végkielégítést adott. A leányiskolában pedig az 1878/9. tanévtől kezdve 2 új tanerő lett alkalmazva: *Városi* Malvina és *Pfefferkorn* Malvina okl. tanítónők.

Az 1879. évi márczius 6-án az iskolai alapítványok megint egygyel szaporodtak. *Fischer* Babetta urnő Battonyáról 500 frtos alapítványt tett, melynek kamatjaiból évenként a fiu- és leányiskola 2—2 kitűnő, de szegénysorsu tanulója jutalmaztatik.

1881-ben pedig bold. *Habereger* György emlékére neje *Habereger* szül. *Gutzjahr* Eleonora 100 frtos és bold. *Gutzjahr* Eleonora emlékére férje *Gutzjahr* Mihály szintén 100 frtos alapítványt tettek, a mely összegek kamatjaiból minden évben szorgalmas és jó viselkedű lányok jutalmaztatnak meg.

1882. évi május 24-én (sevuosz napján) megünnepelték az izr. iskolák a fiuiskola fennállásának 50 éves jubileumát. Ez alkalomból a hitközség nagy diszistentiszteletet rendezett a templomban, a melyen az iskola növendékei is résztvettek. *Steinhardt* Jakab, az ősz főrabbi, remek beszédében felsorolta az összes, ez iskolánál működött és már elhunyt tanítók neveit is, méltatva az iskola körül szerzett érdemeiket.

1883-ban *Horváth* Vilmos leköszönt tanítói állásáról, helyébe az I. osztály tanítójául, *Rosenberg* József lett alkalmazva. Ekkor lett *Neumann* Ármin is a fiuiskolában igazgató-helyettesnek ki-nevezve. Az 1883/4. évről szóló értesítőben nemesak az iskolaszék tagjainak, hanem a leányiskolai felügyelő-bizottságának névsora is már közzé van téve, elnöke akkor *Hirschmann* Rozália (a hitk. elnök neje) volt.

Az 1884. év elején nagy gyászt öltöttek az izr. iskolák. Jóltevő atyjukat vesztették el. *Hirschl* Mózes, az iskola alapítója, Arad sz. k. város diszpolgára, az aradi izr. hitközség disztagja, az arany érdemrend tulajdonosa 1884. évi február 3-án Bécsben elhunyt.

94 éves kort ért el, a melyben ugy Aradon, mint Bécsben jótékonyágáról híres és általánosan tisztelt nevet vivott ki magának. A hitközség a dicső elhunynak emlékére ugyanaz év június 2-ikán nagy gyászistentiszteletet rendezett. A hitközség és intézményei körül szerzett elévülhetlen érdemeinek emlékében tartására, minden évben halálózásának évforduló napján requiem lesz tartva.

Az 1885. év február hónapja megint gyászeseeményt jelent az aradi izr. iskolák történetében. A leányiskola szellemi megalapítója, Aradváros törvényhatósági bizottságának és iskolaszékének tagja, az aradi izr. hitközség 40 éven át volt főrabbi, közéletünk és a tudomány egyik kimagasló alakja, *Steinhardt* Jakab, 1885. év február 2-án elhunyt. Temetésén *Lőw* Immánuel, a szegedi izr. hitközség szépszavu rabbija, továbbá a temesvári, verseczi és csabai rabbik remek beszédekben méltatták érdemeit. Aradváros tanügyi történetének írója pedig így emlékezik meg róla: „Mit emeljünk ki e nagy férfiú életéből? Azt, hogy az izraelita templomban tartott remek szónoklatainak meghallgatására idegen felekezetű ájtatosak is siettek? Vagy azt, hogy ő volt Aradon az első izr. lelkész, ki a szószékről merte zengzetes hazai nyelvünkön a hazaszeretet tanait terjeszteni? Vagy azt, hogy ritka tudományossága miatt országos névre tett szert? Ki is győzné valamennyi versenytért itt felemlíteni és illusztrálni, honnan a boldogult mindannyiszor megkoszorúzva tért vissza.“

A megüresedett főrabbi székbe a hitközség f. é. július havában dr. *Rosenberg* Sándort, a nagy tudományu és szónoki tehetségéről országos híré kaposvári főrabbit hívta meg, a ki e meghívásnak engedve, 1885. évi augusztus havában állását elfoglalta. Megérkezésekor az egész hitközség *Pollak* Adolf alelnökkel az élén a templomban várta, a hol bemutatva magát a fogadására egybegyűlt közönségnek, egy lélekemelő remek magyar szónoklattal megtartotta székfoglaló beszédjét. Hogy ő az iskolának és a tanítóknak lelkes pártfogója és igaz barátja, megmutatta már eddigi áldásos tevékenysége alatt is. E sorok szerény írója csak a tényeket akarja konstatálni; a hazafias és tudós főrabbi érdemeit kellően méltatni nem érzi magát hivatottnak.

1885-ben *Rosenberg* József. (Roboz József), az aradvárosi siketnémák iskolájának igazgató-tanítójaul megválasztatván, a hitközségnél viselt tanítói állásáról leköszönt és helyébe *Eckstein* Mór, az első osztálynak mostani tanítója lett megválasztva.

Ugyanezen évben a leányiskolához *Pfefferkorn* Malvina helyébe, a ki férjhez ment, *Roth* Róza okl. tanítónő lett megválasztva. Dr. *Rosenberg* Sándor főrabbi, az izr. tanulóifjuság vallásos érzületének ápolására az 1886/7. tanévben bevezette az ifj. istentiszteleteket. Minden szombaton, a téli zord hónapokat kivéve, a fiu- és leányiskola tanulói számára d. e. 11—12-ig tartatik istentisztelet. Ezen istentiszteleteken a főrabbi a tanulók szellemi fokához mért lendületes beszédek is szokott tartani. Még az 1885/6. tanévben a tanítótestület felkérte, hogy a tanítói értekezletek megtartásánál az elnöki tisztet viselje. Azóta ez értekezleteken elnököl és a tanítókat

az iskola javára, böles belátásával és jóakaratu tanácsaival támogatja és vezeti.

A tanítási év tartama alatt az egyes osztályokat gyakran látogatja, az oktatást figyelemmel kíséri, az év végén pedig a záróvizsgákon elnököl és azokat fáradhatlanul és kitartóan vezeti.

Az 1886/7. tanév végén a leányiskola tanítótestületénél nagy változásokat eszközölt a hitközség. *Pfefferkorn* Karolina és *Nemess Róza* kézimunka-tanítónőket 32 évi és *Pfefferkorn* Ábrahám leányiskolai tanítót 30 évi sikeres működése után, előbbieket 250 frttal, utóbbit 400 frttal nyugdíjazta. E nyugdíjazott tanítók helyett 1887. évi július havában *Reinitz* Anna okl. tanítónő Szegedről és *Beer* Emma okl. tanítónő Szabadkáról lettek a leányiskolához választva. Az 1887/8. tanévtől kezdve minden tanítónő maga tanítja saját osztályában a kézimunkát is.

1888 márczius 7-én nagy veszteség érte az iskolát. *Hirschmann* József, ki 25 éven át volt a hitközség és iskolaszék érdem-dus elnöke, váratlanul elhunyt. Nagy csapás volt ez az iskolára nézve, mert ő lankadatlanul buzgólkodott mindig az iskola körül és fáradhatatlanul csak azon munkálkodott, hogy az izr. iskolákat a kor színvonalán fentartsa. Érdemeit felsőbb helyen is méltatták, a meny-nyiben 1868-ban az arany érdemkereszttel, 1870-ben pedig az arany koronás érdemkereszttel lett kitüntetve. Emlékének fentartására a hitközség arczképét a tanásterem részére megfestette és érte évenként requimet rendeztet. Neje, *Hirschmann* Rozália, bold. férje emlékére az iskola részére 200 frtos alapítványt létesített, de ezen összeget 1889. évi márcziusban kiegészítette 1000 frtra. Ennek kamatjaiból évenként márczius havában, mint elhalálkozásának évforduló napján a leányiskola és a fiúiskola 2—2 legjobb, de szegény tanulója 10—10 frttal jutalmaztatik.

1888—1895.

Hirschmann József elhunytával a hitközség azon tudattól volt áthatva, hogy a község és iskolaszék elnöki székét oly férfinak kell elfoglalnia, kiben teremtő erő, jóakarát s mindenek fölött hazafias erély lakozik. És sikerült ily férfit megtalálnia.

Bing Vilmos volt e férfi, kiben a hitközség összes tagjainak bizalma összpontosult. Mert ő, mint Arad szab. kir. város törvényhatósági, a kereskedelmi akademiának felügyelői bizottságának s mint Arad szab. kir. város és az izr. hitközség iskolaszékének tagja, nem egyszer bizonyította be, hogy a belé helyezett bizodalomnak megfelelni életének legszentebb feladata. Örömmel üdvözltek benne az ujonnan választott hitközségi és iskolaszéki

elnököt és a város minden rendű lakosa őszinte szerenese kívánatát fejezte ki a hitközségnek e választáshoz, mert mindenki elismeri, hogy *Bing* Vilmos magas műveltsége, tántoríthatatlan hazaszeretete, megnyerő modora és fáradhatatlan munkásságánál fogva e megtisztelő bizalomra a legméltóbb. Méltó pályatársa dr. *Schuszter* Illés, ki ugyanez alkalommal a hitközség alelnökévé megválasztatott és a ki Arad város közéletében már régen általánosan ismert és tisztelt nevet vivott ki magának. Alig lett megválasztva az új hitközségi és iskolaszéki elnök, fényes tettel dokumentálta áldozatkészségét is. Az iskolának egy régtől érzett hiánya volt az, hogy nem volt a vizsgák megtartására alkalmas nagy terme. 1888. év július és augusztus hónapjaiban, a szünidőben, *Bing* Vilmos nagylelkűen saját költségén, a leányiskola helyiségeihez építtetett egy ily termet és azt korszerű iskolai butorokkal is felszerelte. Ez a leányiskola mostani első osztályu terme. Itt tartják meg azóta úgy a fiú-, mint a leányiskola zárvizsgálatait.

Bing Vilmos, mint iskolaszéki elnök is buzgó tevékenységet fejt ki az iskola felvirágoztatása érdekében. A hol pedig költségek okoznak nehézséget, nagyon gyakran áldozatkészségével vágja ketté a gordiusi csomót. Az iskola beléletében is ezélszerű ujitásokat hozott be. Az 1887/8-ik tanév óta az évvégi értesítőben a lefolyt tanév történetének adatai is közzé lesznek téve, a leányiskolára vonatkozó adatokat *Városi* Malvina közli. Az értesítő elején pedig minden évben a tanítótestület más-más tagjai felváltva paedagogiai czikkeket tesz közzé. Az 1888—89. tanév óta a gyermekek magaviselete és előmeneteléről a szülők a két-két havonta kiadott „Értesítő“ által lesznek értesítve. Fontos vagy sürgős esetekben „Rögtön értesítő“ küldenek a szülőkhöz.

1891. évi július havában *Schütz* I. Vilmos reáltanító, 27 évi fáradhatatlan és sikeres működés után nyugdíjba lépett. A hitközség buzgó működésének elismerése mellett évi 540 frt nyugdíjat szavazott meg neki. Helyébe *Grünbaum* Miksa okl. tanító Szabadszállásról lett megválasztva. Az 1892. évi márczius havában pedig *Roth* Róza férjhezmenetele következtében leköszönt állásáról, helyébe *Iritz* Gizella okl. tanítónő alkalmaztatott. 1895 óta pedig *Beer* Emma helyett, ki férjhezmenetele következtében szintén leköszönt állásáról, *Scháttelesz* Irén okleveles tanítónő működik a leányiskolánál.

Iskolánk jelenlegi külső és belső életét a következők világítják meg:

A lefolyt 1894/5. iskolai évben az iskolai hatóságot képviselték: *Bing* Vilmos hitközségi és iskolaszéki elnök. Dr. *Schusz-*

ter Illés alelnök. Tagok: *Rosenberg* Sándor dr. főrabbi, *Bing* Ede, *Böhm* Adolf, *Grossmann* Jakab dr., *Holländer* Ignác, *Inkei* Emil, *Kohn* S. N., *Lusztig* Adolf, *Mandel* Vilmos dr., *Mittler* Zsigmond, *Ottenberg* Tivadar, *Pollák* Gyula dr., *Preisach* Vilmos (iskolagondnok), *Steinhardt* Mór dr., *Winter* Adolf dr. A tanítótestületből tagjai az iskolaszéknek: *Neumann* Ármin igazgató. *Szilágyi* Albert.

A leányiskola felügyelő női-bizottsága: *Neumann* Dánielné elnök, *Assael* Ad., Ábrahámné, *Bing* Bernátné, *Deutsch* Babetta, *Éles* Árminné, dr. *Grossmann* Jakabné, *Herz* Antalné, *Lusztig* Adolfné, dr. *Pollák* Gyuláné, *Preisach* Vilmósné, dr. *Rosenberg* Sándorné, *Rosenberg* Lipótné. Az iskolaszék és a női felügyelőbizottság az iskolák fölötti felügyeletet gyakoróják és egyáltalában mindazon jogukat és kötelezéseiket, a melyeket számukra az orsz. törvények és rendelkezések előírnak. A főrabbi az oktatás közvetlen felügyelője. A tanév folyamán az elnök és az iskolaszéki tagok is többször látogatják az iskolát. A kir. tanfelügyelő évenként egyszer szokta az iskolát meglátogatni. Ugy a fiu, mint a leányiskola 4—4 osztályból áll. Mindegyik osztálynak van külön osztálytanítója, a ki saját osztályában az összes tantárgyakat tanítja. A leányiskolában a tanítónők a kézimunkát is. Csak a tornászatot tanítja külön tanító. Az elmúlt 1894-95. tanévben *Rákosi* Flóris városi tanító volt az iskola tornatanítója. Tanítási nyelv a magyar. A fiuiskolában az állandó osztályrendszer, a leányiskolában a váltakozó osztályrendszer szerint történik az oktatás. A heti tanórák száma osztályonként 26, csak a fiuiskola III. és IV. osztályában 27 óra. Az egyes tantárgyak a miniszteri tantervben előírt módon és terjedelemben lesznek előadva. Azonkívül a német heti 2—4 és a héber tárgyak tanítására 5—8 óra fordítatik hetenként. A hit-tani és héber tárgyak tananyaga az egyes osztályokban a következő:

Fiuiskola.

I. osztály. (Heti 8 óra). a) Vallástan: שמע ישראל, מודה אני, 'ברכות' és ברכת המזון három első mondata, a tiz parancsolat rövid ismertetése héber és magyar nyelven. b) Bibliai történet: a világ teremtésétől József haláláig. c) Héber olvasás.

II. osztály. (Heti 8 óra). a) Vallástan: a 10 parancsolat bővitve. אהבת, אהדת, אהדת, אהדת. b) Bibliai történet: Mózes születésétől József haláláig. c) Bibliafordítás (magyarra): Mózes I. könyvéből a 2., 6. és a 12. fejezet első 9 verse. d) Héber olvasás.

III. osztály. (Heti 8 óra). a) Vallástan: A 10 parancsolat egész terjedelemben magyarázatokkal, az ünnep-, öröm- és bűtnapok,

המפיל"הו"ן, שמע, ואהבת, אלהי נשמה. b) Bibliai történet: A bíráktól az első templom elpusztulásáig. c) Bibliafordítás (magyarra) Mózes I. könyvéből 18. fejezet. 21. fej. 1—21 versig. 23., 24. 1—9. versig. 25. 19—34 versig. 26. 1—5. versig. 27., 28., 29. 1—20. versig. 31. 1—4 versig. 32., 37., 47. 28—31 versig. 48., 49. és 50. 22—26. fejezet. Nyelvtani magyarázatok. d) Héber olvasás és az imarendszer ismertetése.

IV. osztály. (Heti 8 óra). a) Vallástan: A 10 parancsolat ismétlése, a 13 hitágazat. Imafordítás: *האל הקדוש — שמנה עשרי יעלה ויבא על הנסים, עלינו אשרי אין כמוך, שים שלום, קדושה*. b) Bibliai történet: Az első templom elpusztulásától a második templom lerombolásáig. c) Biblia: Mózes II. könyvéből a 3., 4. 1—24. versig. 15. 1—20. versig. 19., 20., 33. 1—22 versig. 34. 1—10 versig, Móz. III. könyvéből a 11., 19. 1—18 versig. 23. és Móz. V. könyvéből a 10. 12—22. versig. 15. 1—17 versig. 16. 8—21 versig. 33. és 34. fejezet. d) A héber imakönyv kezelése olvasási gyakorlatokkal.

Leányiskola.

A leányiskola tanterve, a bibliafordítás kivételével, a héber tárgyakra nézve ugyanaz, mint a fiúiskolában, a tanítás ideje pedig az I. oszt.-ban 6, a II. oszt.-ban 7, a III. oszt.-ban 5 és a IV. oszt.-ban 5 órára terjed.

A tanítótestület.

A *fiúiskolában* jelenleg működő tanítók: I. osztályban *Eckstein* Mór 1885 óta; fizetése 600 frt és hirdetésért 20 frt, össz. 620 frt. II. osztályban *Szilágyi* Albert 1862 óta; fizetése 600 frt, pótlék 50 frt, összesen 650 frt. A III. osztályban *Grünbaum* Miksa 1891 óta; fizetése 600 frt. A IV. osztályban *Neumann* Ármin igazgató 1862 óta; fizetése 600 frt, igazgatói tiszteletdíj 60 frt, hitoktatásért 260 frt, összesen 920 frt. -

A *leányiskolában*: *Reinitz* Anna 1887 óta; fizetése 500 forint, pótlék 50 frt, összesen 550 frt. *Városi* Malvina 1879 óta; fizetése 500 frt, pótlék 50 frt, összesen 550 frt. *Iritz* Gizella 1892 óta; fizetése 500 frt, pótlék 50 frt, összesen 550 frt. *Schattellesz* Irén 1895 óta; fizetése 500 frt.

A tanulók száma az 1894/5. tanévben volt:

A *fiúiskola* I. osztályában 44, a II. oszt.-ban 45, a III. osztályban 51, a IV. osztályban 42, összesen 182.

A *leányiskola* I. osztályában 39, a II. oszt.-ban 49, a III. oszt.-ban 29, a IV. oszt.-ban 30, összesen 147.

Ezek között 4 róm. kath., 3 gör. kel. és 1 református valásu volt.

A tandij az I. és II. osztályban 8 frt, a III. és IV. osztályban 10 frt évente. A lefolyt tanévben a tanulók 40%-a volt tandijmentes.

A tanköteles izr. gyermekek közül más iskolába járt, még pedig:

A polgári fiiskolába 95, a városi elemi fiiskolákba 94, az aradi kir. főgimnáziumba 102, az aradi áll. főreáliskolába 57, a tanoncziskolákba 62, összesen 410 fiu. A polgári leányiskolába 101, a városi elemi leányiskolákba 125, összesen 226 leány. Hozzáadva az izr. iskolába járó 329 növendéket, tehát az összes izr. tanköteles gyermekek száma az 1894/5. tanévben 965 volt.

Az Aradon lakó izraeliták lélekszáma körülbelül 5500.

A más iskolákba járó izr. tanulók hitoktatásáról is gondoskodott a hitközség. A polgári és városi elemi fiiskolák izr. tanulóinak hitoktatója: *Neumann Ármin*, az izr. iskola igazgatója. A többi összes iskolák izr. tanulóinak hitoktatója: *Krausz Jónás* rabbihelyettes és hittanár.

A hitközség általános költségvetése évenként kerekszámban 3 4000 frtra rug. Az iskolai intézmények költségvetése tehát az általános költségvetésnek majdnem harmadrészét teszik ki.

Bing Vilmos elnök kezdeményezésére a hitközség az 1895. év folyamán elhatározta, hogy a leányiskola helyiségeit a kor követelményeinek megfelelőleg átalakíttatja úgy, hogy a fennálló első osztályu teremhez, mely a hitk. elnök áldozatkészségéből még 1888-ban épült, három hasonló termet építtet és azokat megfelelő iskolai bútorokkal is ellátja. Sőt alapos remény van arra is, hogy mihelyt a hitközség pénzügyi viszonyai megengedik, már a közel jövőben a fiiskola számára is új korszerű épületet emelnek.

Az iskola történetének keretében, a hitközség kebelében fennálló azon két nemesczélú egyesületről is kell megemlékezni, a mely a **מלביש ערמים**, az iskola szegény tanulói felruházásának szent kötelességét bőkezűen és nemes odaadással teljesíti. E két egyesület: „Az aradi izr. nőegylet”. Elnöke: *Neumanné Fürst Mária*. Tagjainak száma 525. „Az aradi izr. jótékony egyesület” elnöke *Lusztig Adolf*. Tagjainak száma 180. **החברה "שלם שחרם"**.

Igyekeztem a rendelkezésemre álló adatok alapján hű képét adni az iskola múltjának és jelenének.

A jövő Isten kezében van!

és a zsinagógai és iskolai alapháznak

adása

évről.

F.sz.	K i a d á s	frt	kr.	frt	kr.
	A) Személyzet				
1	Fizetések a fiuiskolánál --- ---	2570	—		
	„ a leányiskolánál --- ---	2138	67	4708	67
2	Tornaintézet --- --- ---			60	—
	Nyugdíjak :				
3	Beck Ignác nyug. tan. --- 420 frt				
	Pfefferkorn Ábr. nyug. tan. 400 „				
	Pfefferkorn Karolin „ „ 250 „				
	Nemess Róza „ „ 250 „				
	Schütz J. Vilmos „ „ 540 „				
	Kanitzer Lázárné „ „ 240 „	2100	—		
4	Kegydi Reich Rozália tan. özv. részére	100	—	2200	—
	B) Tanintézetek különféle szükségletei.				
5	A fiu és leányiskola részére --- ---	1086	03		
6	Hirschmann József alapítvány kamatainak szétosztására --- ---	40	—	1126	03
	C) Az alapház szükségletei.				
7	Fizetések --- --- ---			177	—
8	Különféle szükségletek u. m. állami, községi egyenértéki adó, javítások, aszfalttirozás, biztosítás, csatornázás, stb. --- --- ---			2281	55
9	Alapítványi kamatok szétosztására			100	80
				10654	05

Rosenberg Lipót

főjegyző.

A homonnai izr. hitközségi népiskola története.

Irta

Leitner Samu

igazgató-tanító.

Iskolaszék.

Az iskola alapítása évében. (1856.)

Elnök: dr. *Ungár* Sámuel. Alelnök: dr. *Weiszberg* József.
Tagok: *Bárkány* Kaufmann, *Feuermann* Emanuel jegyző, *Meisels* Simon pénztáros, *Rosenblüth* Ch., *Spiegel* Hermann, *Stern* Éliás.

A millenium évében. (1896.)

Elnök: dr. *Thomán* Dávid. Tiszteletbeli elnök: dr. *Ungár* Sámuel. Alelnök: dr. *Grünblatt* Jakab. Tagok: főt. *Salzer* D. L. főrabbi, *Friedmann* B. Mór, *Grausz* Adolf, dr. *Kelemen* Ármin pénztáros, *Klein* Hermann, *Mittelman* Dávid, dr. *Moskovits* Ervin, *Oesterreicher* Mór, *Spiegel* Jakab, *Stern* Mór. Jegyző: *Leitner* Samu igazgató-tanító.

Az iskola alapításának előzményei: hitközségi határozatok, iskolaszék választása és ennek megalakulása, az iskola felszerelése. Az iskola első tanítói.

A homonnai izr. hitközség 1855 okt. hó 15-én a következőket határozta el:

1. Hogy egy 3 osztályu nyilvános elemi (normál) iskolát létesít, kimondván egyuttal, hogy azon esetben, ha az iskola a hozzája fűzött reményeknek és belé helyezett bizalomnak meg fog felelni, a hitközség azon lesz, hogy kulturális intézményét a későbbi nemzedékek javára idővel megnagyobbítsa, kibővítsé.

2. Az iskola jövedelmi forrásai a tanulók által 10 frtjával fizetendő tandíjban és a hitközség részéről az iskola fentartásához évenként fizetendő összegben állapítottatott meg, még pedig olyképen hogy 152 tankötelesgyermek közül 100 fizetőképestől befoly 1000 frt; továbbá, hogy a szegénysorsu tanulók is részesüljenek a tanítás

aldásában, a hitközség az iskola fentartásához évi 500 frttal járul. Az iskola évi jövedelméül tehát 1500 frt vétetett fel pengőpénzben.

3. Elhatároztatott 3 képesített tanerőnek, még pedig egy főtanító és 2 osztálytanító alkalmazása. Az előbbi, kinek feladatához tartozott az iskola fölötti felügyelet és annak vezetése, évi 500 frt fizetéssel, az utóbbiak egyenként 350 frttal (pp).

Az iskola-helyiségért fizetendő bér 300 frtban lett előirányzatba véve.

4. A hitközség kebeléből 7 tagból álló „iskolaügyi bizottság” választatott, u. m. dr. *Ungár Sámuel*, dr. *Weiszberg József*, *Bárkány Kaufmann*, *Spiegel H.*, *Feuermann Emanuel*, *Stern Éliás* és *Rosenblüth Ch.*

A hitközség ezen határozatai jóváhagyás végett a cs. és kir. szolgabírói hivatalhoz beterjesztettek, melyek 1491/1855. sz. a jóváhagyatván, az immár megválasztott iskolaszék 1856 aug. hó 17-én a hitk. előjárósággal együttesen tartott ülésében, melyen jelen voltak: a hitközség részéről *Bárkány K.* mindkét minőségben, *Kranzthor Joh.*, *Stern Dávid* és *Moskovits Lázár*, az iskolaszék részéről pedig a megválasztottak; a felállítandó iskola első iskolaszéke a következőkép alakult meg: Elnökké dr. *Ungár Sámuel* választatott meg, fia azon *Ungár Jakab*nak, a ki Liptó-Szt.-Miklóson már a 20-as években nyitotta meg az első korszerű magániskolát és a ki a tanügy terén magának hervadhatlan érdemeket szerzett. Alelnök lett: dr. *Weiszberg József*, a ki később egy — idővel építendő — iskolaépület javára 200 frt alapítványt tett. Jegyzővé választatott *Feuermann Em.*, kitűnő hebraista, ki a világi ismereteknek is kiváló művelője volt, a gondnoksági teendőkkal *Stern Eliás* bízott meg. Az iskola pénztárosa a később megválasztott *Meisels Simon* lett.

Ilykép megalakulván az iskolaszék, megtétettek a kellő intézkedések egy alkalmas *iskolahelyiség bérbevétele* iránt. A legközelebbi, 1856 augusztus 26-án tartott együttes ülésben „*Az iskolaszék feladata*” és „*Az iskolaszék viszonya a hitközségi előjárósághoz*” pontokba foglaltatott.

Megtétetvén az iskola szervezésére vonatkozó intézkedések, következett a *tanítók választása*. A pályázók közül megválasztattak: *Rosenmeyer Izsák*, *Engländer Ferdinánd* és *Lőw Jakab*. Az iskola vezetésével főtanító czimmel *Rosenmeyer Izsák* lett megbízva, mely határozat jóváhagyás végett a cs. k. szolgabírósághoz beterjesztetett.

1856 október havában nyílt meg a *homonnai izr. nyilvános elemi iskola* (Deutsch-hebräische Hauptschule) czimén a *Stern Dávid*-féle magánházban.

Ez volt Zemplénmegyében a *Kesztenbaum* Márton - féle s.-a.-ujhelyi iskolán kívül e vidék első és annak idején egyetlen korszerű tanintézete, a mely hivatva volt a jövő nemzedékek értelmi és lelki világának rendszeres alapot és irányt adni. És hogy a Felvidék e helyén, mely a legmaradibb községek közé van beékelve (N.-Mihály, Gálszécs, Sztropkó) már négy évtizeddel ezelőtt létesülhetett egy modern iskola, ez azon jeles felvilágosodott szellemű elődeinknek örök érdeme, kiknek élén akkor a hitközségi elnök *Bárkány*, *Kaufmann*, majd dr. *Weiszberg* és dr. *Ungár* Sámuel állott és kik a korszerű haladás terén a homonnai zsidó hitközségnek annak idején vezérszerepet juttattak, a többiek fölé emelvén azt.

Az iskola tanítási nyelve a német volt. A tanév 2 félévre oszlott, u. m. nyári és téli félévekre. Mindkettő végével vizsgálatok tartattak és a tanulók minden tantárgyból végleges osztályzatot nyertek. Az érdemsorozat Fleisscatalog czímet viselt és a következő rovatokkal volt ellátva, a miből egyuttal az is kitűnik, hogy melyek voltak a 3 osztály tantárgyai. A leltárban levő érdemsorozat az alábbi rovatozást tünteti elő:

Fleisscatalog.

Der I. II. III. Classe vom *Sommersemester* 1856/57. der öffentl. isr. deutsch-hebr. Gemeindeschule in Homonna.

Sprach- und Sachunterricht.													
Name und Alter des Schülers	Monat	Sittl. Betragen	Fleiss	Hausl. Fleiss	Aufmerksamkeit	Religionslehre	Lesen	Sprachlehre	Rechtschreiben	Sachliches Verständniss	Schreiben	Rechnen	Ungarische Sprache
													Bibel
													Hebr. Sprache oder jüd. Lesen
													Aeusserer Form der schriftl. Arbeiten
													Zahl der Versäumten Lehrstunden

A szorgalomra, figyelemre és magaviseletre nézve a következő fokozatok voltak megállapítva:

I. Fleiss : angestrengt, anhaltend, wechselnd.

II. Aufmerksamkeit : gespannt, theilnehmend, nicht theilnehmend.

III. Betragen : musterhaft, lobenswürdig in jeder Beziehung tadellos.

Az egyes tanítóknál tett észrevételek, illetve jegyzetek mint pl. : „Unsicherheit im Ziefern schreiben, wiederholte die Wörter“ tanúságot

tesznek arról, hogy a tanító mennyire volt figyelemmel a tanuló egyéni tehetségeire.

A tantárgyak között szerepel a *magyar nyelv* is. Kiemelendő az a körülmény, hogy a magyar nyelv tanítására az engedélyezett 3 óra ellenére 6 óra fordított, a mi nem eléggé dicsérhető hazafias tény gyanánt említhető fel, ha tekintetbe vesszük, hogy ez az abszolút korszak a császári kormányrendszer idejében volt, mely Magyarország elnémetesítésére törekedett. Az iskola alapítása 3-ik évében 1859-ben tanítóváltás történt, a mennyiben *Rosenmeyer* Izsák Homonnáról eltávozott és az iskolához *Rottenberg* Mór Noé választatott meg, a ki egyuttal az iskolaszék jegyzője is lett. Az iskola első éveiben a *szakrendszer* divott, de e mellett minden osztálynak saját osztálytanítója volt.

Az iskolába beirt tanulók száma 134 volt.

Osztályok szerint volt az 1-ső osztályban összesen 66 tanuló, u. m. az első évfolyamban 34 (18 fiu, 16 leány), a második évfolyamban 32 (17 fiu, 15 leány).

A 2-ik osztályban volt 19 fiu, 16 leány, összesen 35-en.

A 3-ik osztályban összesen 33 tanuló volt, még pedig az első évfolyamban 7 fiu, 10 leány = 17, a második évfolyamban 12 fiu, 4 leány = 16 tanult.

Az 1-ső osztály osztálytanítója volt: *Engländer* Ferdinánd, a 2-ik osztályé *Lőw* J., a 3-ik osztály tanítója *Rottenberg* M. Noé, *Goldberger* szaktanítóként szerepelt.

Az 1860/61-ik tanévben már „Folyamat-lajstrom” vezettetett magyar nyelven és a rovatok nyomtatott fejei a tantárgyak magyar elnevezésével helyettesítettek. Ennek kezdeményezője *Engländer*, a magyar nyelv tanítója volt. A „Jegyzet” rovatában a következő osztályzat fordul elő: elsőrendű jeles (az első), elsőrendű jeles (a második), a 3-ik és így tovább. Ugyszintén előfordul e megjegyzés is, hogy: felsőbb osztályba lép és *dicsérő jegyet kap*, a miből egyuttal megtudjuk azt is, hogy a szorgalomban és előmenetelben kiváló tanulók a nyilvános záróvizsgák alkalmával jutalomban, illetve dicséretben részesültek.

1862 április 8-án kelt, téli félévről szóló kimutatásban *Frischmann* Simon névvel találkozunk, ki mint az izr. főelemi tanoda osztálytanítója, *Rottenberg* pedig mint a beszéd- és értelemgyakorlatok tanítója fordul elő. — 1863-ban az iskola már 4 osztályu volt.

Három évvel később 1865-ben, a hatóság elrendelvén az igazgatói intézményt, dr. *Ungár* Sámuel mint az iskola igazgatója (egyszersmind iskolaszéki elnök) szerepel, a ki a tanítógyűléseken

elnökölt és a bizonyítványokat ilyen minőségben is irta alá. Kimondatott egy negyedik tanítói állás rendszeresítése, mivel az első osztály túl volt zsufolva és párhuzamos osztály felállítása vált szükségessé. A tanító fizetése a próbaévre 300 frtban állapítottatott meg, annak kimondásával, hogy fizetése véglegesítés esetén fel-emeltetik. Megkivántatott: képesítés (oklevél) és a héber, magyar és német nyelv birása.

Az e tárgyban fölvetett jegyzőkönyvből kitűnik, hogy egy tanító pályázati kérvényét figyelembe nem vették azért, mivel magyarul nem tudott és hogy az iskolaszék első sorban az orsz. izr. tanító-képző által melegen ajánlott *Roth* Adolf tanítót terjesztette föl megerősítés végett a magas „helytartósághoz“. A nevezett jelölt az állomást el nem foglalván, 1865 okt. 1-én *Löffler* Jónás, — jelenleg a nagybecskereki izr. hitközség jegyzője — hivatott meg az iskolához és itt 1872-ik évi szeptemberig működött, szintén hitközségi jegyző is volt. 1866 márcz. 1-én a pozsonyi iskolakerület hitközségeinek átirata érkezett be a zsidó szünetek megváltoztatása tárgyában. Az időszakos hosszab szünidők iskolánknál akkoriban peszach és szukoth előtt voltak egészen az ünepek utánig. Ez az állapot azonban változatlanul fenmaradt 1870-ig. 1868-ban halt meg *Bárkány* K. a homonai izr. hitközségnek elnöke és az iskolaszék kiváló tagja. Az iskolaszék elnöke, dr. *Ungár* mély megindultsággal emlékezett meg a nagy veszteségről, mely a tanügyet *Bárkány* elhunytával érte és elhatároztatott, hogy *Bárkány* emléke az utókor számára jegyzőkönyvileg megörökíttessék.

Áldozunk e helyen egy könyvvel e jeles, istenben boldogult férfinak emlékének, a ki felvilágosult szellemével a közügyért ugy tudott lelkesedni és fáradni közel egy félévszázad előtt.

Rottenberg Kassára hivatik meg.

1868-ban *Rottenberg* M. Noé a helybeli iskolánál viselt állásáról lemondott, meghivatván igazgatóvá a kassai iskolához, melyet a hitközség akkor felállítani tervezett.

A helybeli iskolaszékben maga a hitközség akkori elnöke, *Berkovits* Salamon indítványozta, hogy az iskolaszék minden tőle telhetőt tegyen meg, hogy *Rottenberget*, e „kiváló tanítót“ további maradásra bírja. — Nem fölösleges tán itt megemlíteni, hogy az iskolaszék, illetve hitközség mily fényes ajánlatot tett *Rottenberg*-nek. Kineveztetett az iskola vezető-tanítójává évi 560 frt fizetéssel, a hitközségi jegyzői teendőikért 150 frt lett részére megállapítva, azonfelül még az anyakönyv vezetésével is megbízott, kimondatván,

hogy a díjakat ő élvezi. Együttal megállapítottak a módozatok és eszközök, hogy e nagyobb kiadások fedezetet nyerjenek.

Mindennek daczára *Rottenberg* elhagyta homonnai állását, melyet majdnem egy évtizedig töltött be odaadó buzgalommal, fölcserélvén ezt a kassaival, melynek élén az 1888-ban bekövetkezett haláláig mint annak igazgatója működött.

E kiváló tehetségű és ismert nevű tanférfiuban, a ki a tanítóságnak kimagasló alakja volt, a mi iskolánk is lelkiismeretes tanerőt birt, a kinek távozását az *egész hitközség* — iskolája érdekében — *mélyen sajnálta*. Itt alapította meg R. nevét, az ő itteni működésének idejében élte a mi „rég” iskolánk fénykorát, a midőn az általános ismeretek mellett a héber tantárgyak is *alaposan, rendszeresen* tanítottak az órarend keretében.

Iskolánknál működött Noé fivére, *Rottenberg* Izsák is, a volt *nagy-kőrösi* tanító, ki 1868 szept. havában előbbinek távozásával lett alkalmazva 400 frt fizetéssel, mely 1 évvel később 500 frtra emeltetett. A hitközségi jegyzői teendőkért 60 frtja volt. Ezen iskolánál csak 3 évig működött.

1868-ban az iskola tóra-tekereset vásárolt 60 frtért a szombatontként az iskolában tartott istentisztelet számára.

1869 november havában, a népoktatási törvények szentesítése után a hitk. előjáróság, képviselő-testület és iskolaszék együttes ülésben azt a kérdést tárgyalta: *vajjon a hitközség továbbra is kívánja-e főtartani hitfelekezeti iskoláját, vagy pedig közös (simultán) iskola mellett foglal-e állást?*

A hitközség nagy szótöbbséggel iskolájának *további fentartása mellett* határozott, a miről a kir. tanfelügyelő értesítettet.

1870-ben a hitk. kiadásai és terhei nagyobbodván és ezekkel szemben a bevételek esökkenvén, szűk anyagi viszonyok közé jutott. Az iskolabér fejében már 400 frtot fizetett a Kranzthor-Fischl-féle házban. Ez évben kérelmeztetett a magas miniszteriumnál az iskola részére szubvenzió, melyet már 3 éven át 200 frtjával élvezett, de ez esetben eredménytelenül. Ekkor az iskola 4 osztályu volt 4 tanítóval, u. m. *Engländer, Frischmann, Löffler* és *Rottenberg* József.

1871-ben *Rottenberg* elment Homonnáról, nem sokára utána (1 évvel később) pedig *Löffler* Jónás.

Rosenmeyer másodszori itteni működése.

És most kezdődik a németországi születésű *Rosenmeyer* Izsák ismert nevű tanügyi írónak itteni másodszori működése.

1872-ben ugyanis a s.-a.-ujhelyi mintatanoda felosztatván,

Rosenmeyer és neje a helybeli iskolához lettek megválasztva. Az iskola 6 osztályúvá bővített ki, a tandíj 20 frtra emeltetett. A héber tantárgyak tanítását most még okl. tanítók végezték rendszeresen. Tananyag volt: szabatos héber olvasás, Mózes 5 könyve, Jósué és a bírák könyvéből egyes fejezetek, zsoltárok és Salamon példabeszédei. A tanításban a *szakrendszer* alkalmaztatott. A tanítók ez évben, tekintettel az akkori drágaságra, 600 frt fizetésük volt, mely fizetés azonban 1878-ban ismét 500 frtra redukáltatott.

1876-ban *Frischman* Simon hosszas betegsége és előhaladott koránál fogva megvált az iskolától és 600 frt végkielégítést nyert. (1892-ben bekövetkezett haláláig engedélyezett óvoda-féle iskolája volt.) Az iskola ez évben az iskola-alapból 300 frt szubvenziót kapott. Ez év okt. havában a héber tantárgyak tanításával, az összes osztályokban *Cukermann* Frigyes, kitűnő hebraista alkalmaztatott ideiglenes minőségben 400 frt évi fizetéssel. A tanítást a rendes tanítási órákon belül végezte. A záróvizsgák ideje aug. hó 18, 19 és 20-án tartattak és a tanév megnyitása az ünnepek utánig tüzetett ki.

1876/7-ik tanévvel megnyílt a helybeli polgári fiú-iskola, a mely körülmény az V. és VI-ik osztály beszüntetését vonta maga után és ez az iskola jövedelmét csökkentette. Az elemi V-ik, VI-ik osztályt végzett tanulók a helybeli polgári iskola jeles tanulói voltak, a kikről *Gerecz* Lajos, a polg. és középkereskedelmi iskola volt igazgatója az intézet értesítőjében azt jegyezte föl, hogy ezek mind képzett fiúk voltak, a kikkel öröm volt foglalkozni és hogy ez a tanév adott aránylag legtöbb derék embert a társadalomnak.

1878-ban a hitközség magát orthodox-xá konstituálván, ennek következménye az volt, hogy a héber tanítás az általános közismeretektől *teljesen különválasztatott*. A magyar-német tanítás kötelező volt, míg a héber magánjellegűvé vált. A rendes, kötelező tanításért 10 frt tandíj és 1 frt beíratási díj állapítottatott meg, a héber tanításért külön kellett fizetni. Ez időben az akkor kinevezett *Nemes* Lajos jelenlegi kir. tanfelügyelő, kir. tanácsos, erélyesen járt el a gombamódra elszaporodott zugiskolák ellen és tömegesen vettek föl évközben tanulókat a nyilvános iskolába, a mit a felvételi napló jegyzet rovatába irt e megjegyzés „a zugiskolából lépett be” tanusit.

A fenti hitközségi határozatoknak az 1878/9-ik tanévvel kellett megvalósulniok. Ennek következtében dr. *Ungár* Sámuel és vele az egész iskolaszék tisztségéről lemondott. A hitközség új iskolaszéket választott, melynek elnöke dr. *Grünblatt* Jakab orvos lett, a ki azonban e tisztet csak 1 évig viselte.

1880 június havában nagy tűzvész támadt, mely az egész várost lángba borította és a lakosságot nyomorba ejtette.

A hitk. az iskola javára 400 frt államsegélyt és az iskola-alapból 150 frtot kapott, mely összegből *Rosenmeyernak* 250 frtot, *Engländer* Ferdinándnak pedig 200 frtot fizetett ki követelésük kiegyenlítésére.

Rosenmeyer 1880-ban végkép elhagyta itteni állomását, visszament Németországba és Mainzban nevelőintézetet létesített, melyet haláláig, mint annak tulajdonosa igazgatott.

Rosenmeyer működése, tanügyi irodalmi munkássága a régibb tanítói világ előtt ismeretes. Homonnán dolgozta át „Deutsche Elementar Sprachlehre“ cz. tankönyvét 1879-ben. Több kiadást ért **ראשית דעה** „A héber olvasás elemei“ cz. munkája, valamint Zemplénmegye néhai tanfelügyelője, az 1878-ban elhunyt *Árvay* József, e kiváló tanférfi és tanügyi írónak közreműködésével írt „Bibliai történet“.

Az iskola ujjaszervezése.

1881—1896.

Rosenmeyer és neje Homonnát elhagyván, az iskolai tanítás megszűnt és ez az állapot egy teljes éven át tartott. Az elhamvasztott és elszegényedett város szomoru látványt nyújtott, de ennél még szomorubbab az, hogy oly nagyszámu tanköteles gyermek a rendes tanítás híján volt, az iskolázást nélkülöznie kellett. *Engländer*, a ki magániskolát nyitott, be nem fogadhatta a tanulókat mind és a kik leginkább megszínylették ezt a szomoru állapotot, azok a szegény-osztály gyermekei voltak.

Ezt a hitközség tovább tétlenül nem nézhette és minthogy az iskola a község értelmiségének büszkesége volt, továbbá sürgetőleg fölhevítván a megyei kir. tanfelügyelő által is, a hitközség elhatározta, hogy az iskolát — bár nagy anyagi áldozatokkal — az 1881/2-ik tanévvel újból megnyitja, illetve szervezi.

Hogy az iskolának ezentul állandó, saját hajléka legyen, a hitközség megvásárolta a széles fő-utczán lévő földszintes jelenlegi iskolaépületet, mely czéljának megfelelően átalakíttatott és az átalakítással együtt majdnem 4000 frtba került. — Ez alkalommal használtatott fel néhai dr. *Weiszberg* Józsefnek 600 frtra emelkedett 200 frtos alapítványa, (dr. *Ungár* S. ur szives adatai nyomán).

Az iskola két épületrészből áll 1—1 előszobával, melytől jobbra és balra 2—2 nagy tanterem nyílik. Az épületrészek között játszótér van. Az épülethez nagy kert és az iskolaszolga lakása tarozik.

Az iskola 3 tanterme az I-ső osztály kivételével, melynek padjai még a régi iskolából fenmaradtak, ily padokkal láttatott el és beszereztek a legszükségesebb iskolai butorok, a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításához nélkülözhetlen szemléltető képek és fali olvasóablák. A hitközség 2 tanítói és 1 tanítónői állomásra hirdetett pályázatot egyenként 400 frttal. A megválasztott tanerők voltak: *Simonovits* Dezső és neje, szül. *Schön* Ilka és *Schlésinger* Salamon. *Engländer* F. új díjlevéllel szintén 400 frttal lett újólag alkalmazva. A tandíj 12 frtra emeltetett, a mely mai napig sem változott, beíratási díj ezenfelül 1 frt volt. A tanulók száma az 1881/2-ik tanévben 141 volt. Az I. és II. osztályban fiuk, leányok együtt voltak egy tanteremben, míg a III. és IV. leányosztály, melyek tanítása a tanítónőre bízott, a fiukétól külön volt választva. A tanítási nyelv magyar volt, a tanítók heti óraszámáa csakis a világi tantárgyakat tanítván, 25 lett. Ennek kapcsán itt ki kell emelnünk, hogy a jegyzőkönyvek ez évtől kezdve már magyar nyelven szerkesztvék, iskolaszéki jegyző *Simonovits* D. volt.

1883-ban a héber tantárgyak az iskola épületének 2 tantermében a rendes tanítási órákon tul, délelőtt és délután hatósági engedély mellett *Cukermann* Frigyes és *Buxbaum* Hermann héber magántanítók által taníttatott.

Ez évben tanítóváltozás is volt, *Schlésinger* 2 évi működése után iskolánktól távozott, a megüresedett állás *Fleck* Bernát tanítóval töltetetett be, ki szintén csak rövid ideig, 1 évig volt itt.

1884 augusztus havában dr. *Ungár* Sámuel elnök néhai *Deutsch* Henrik közpöntézeti igazgatóhoz fordult tanítóért, a kinek ajánlatára *Leitner* Samu alkalmaztatott az iskolánál.

E tanévről gyászos eseményt jegyezhetünk föl. *Engländer* Ferdinánd 1885 február 3-án 64 éves korában meghalt.

Ime, az egyik tanító nagy reményekkel és telve idealizmussal pályáját megkezdi és ugyanazon évben ugyanazon iskolánál egy veterán, hosszú, küzdelmes életet átélt tanító tanítói és egyuttal földi pályafutását befejezi, hogy a sirban találja fel a nyugalmat, melyet életében föl nem lelt.

Engländer Ferdinánd volt az egyedüli tanító, a ki utolsó lehetéig ezen iskolának szolgálatában állott ennek létesülése óta. Ennek szentelte egész erejét, tehetségét, odaadással, lelkiismeretességgel.

Emlékezzünk meg hát róla e helyen, mert az ő neve iskolánk történetétől elválaszthatlan.

Engländer működése csendes, zajtalan, de áldásos volt abban a körben, a melyet hivatása neki kijelölt és nevét tanítványainak nagy serege hálával említi. Ő a zsidó tanítók azon tisztos gárdá-

jából való volt, kik nagy olvasottság és általános műveltséggel, de egyuttal alapos héber tudománnyal is rendelkeztek. Életrajzi adataiból csak annyi legyen megemlítve, hogy mint nagy városi születésű, a miskolci evang. gimnáziumban a szónok-költészeti osztályban a *magyar nyelvből*, valamint a többi tantárgyból *kitűnő* osztályzatot nyert. 1845-ben *Szentesen*, *Schlésinger* igazgatása alatt lévő nyilvános iskolánál, egy évvel később pedig mint a magyar nyelv tanítója a *komáromi* izr. magyar-német iskolánál működött. Azután magántanítással foglalkozott, 1857-ben pedig 1 évvel az itt megnyitott izr. iskolánál történt alkalmaztatása után a kassai kath. tanítóképzőben *kitűnő* képesítéssel szerezte meg a *tanítói oklevelet*.

Előre haladott kora miatt nem volt tagja az orsz. nyugdíjintézménynek és így 5 gyermekkel hátrahagyott özvegye nyugdíjat nem élvezhetett.

Még febr. hóban a hitközség *Engländer Ágnes* Szerémségben működő okl. tanítónőt hívta meg atyja helyére a tanév végéig. Az 1885/6-ik tanévvel a tanerők száma a hitközség szorult anyagi helyzetére való tekintetből 3-ra redukáltatott és az 1884/5-ik évben még elkülönített III. IV. fi-leányosztályok egy tanterembe vonattak össze. Az összevont osztályok tanításával *Simonovits* Dezső bizatott meg. Az egyesített 2 osztályban akkor összesen 58 tanuló volt. *Engländer* leánya magánintézetet nyitott 4-ik osztályt végzett leányok részére.

Rákövetkező évben *Simonovits* D. és neje 5 évi, különösen a magyar nyelv terjesztése körül kifejtett sikeres működés után a *debreczeni* izr. iskolához megválasztatván, itteni állomásaikat aug. vége felé elhagyták. Küszöbén lévén az új tanévnek, az ugyanakkor megalakult új iskolaszék haladéktalanul intézkedett az üresedésbe jutott 2 állomás betöltése iránt. *Simonovitsné* helyére osztály- és kézimunka-tanítónővé *Engländer Ágnes*, férj. *Leitnerné* választatott meg, a tanítói állomásra pedig pályázat hirdettetett, melyek közül *Ságh* Alajos tanító folyamodványa, *Deutsch* Henrik igazgató ajánló soraival lévén ellátva, vétetett figyelembe és a nevezett tanító nyerte el az állást, ki 2 évi itteni működése után a szathmári iskolához hivatott meg. *Leitner* Samu megbízott a beírások eszközzésével és az iskolai adminisztráció végzésével, ugyyszintén a tandíjak kezelésével is. *Engländer* halálával üresedésbe jutott állás továbbra is betöltetlenül maradt, mivel az iskola háztartásában mutatkozott nagy hiányt a hitközségnek pótolnia kellett és ez az iskolát nagy áldozatokkal tarthatta fenn. A beírott tanulók száma ugyanis ez években nem haladta meg a 150-et és a tandíjmentesek a beírottaknak

majdnem 25%-át tették. A hitközség az iskola részére az 1879/80-ik tanév óta szubvenzióban nem részesülván, saját erejére volt utalva.

Az 1886/7-ik tanév kedvező fordulópontot jelez iskolánk történetében. Intézetünk kibontakozott az előbbi nyomasztó helyzetből, új stádiumba lépett. A tanulók létszáma ugyanis az előbbi évhez képest 24-el emelkedett és a rákövetkező évben már 184-en iratkoztak be. A tanulók ezen szaporulata abban leli magyarázatát, hogy a vidéki gyermekek már nem elvétve mint ezelőtt, hanem nagyobb számban ugyyszólván tömegesen kezdik látogatni iskolánkat. Nem kevesebb mint 36 vidéki iratkozott be ez évben, holott ezelőtt alig haladta meg a 10-et. A vidékiek egyrészt — egy két kivétellel — mind tandíjfizetők lévén, gyarapítják az iskola jóvedelmét, másrészt pedig terjesztőivé lesznek az intézet jó nevének és így kettős, anyagi és erkölcsi haszonnal vannak iskolánkra nézve. Itt megemlítjük, hogy a vidékiek úgy a magyar nyelv elsajátítása iránti törekvésükben, mint az általános előmenetelben dicséretes szorgalmat fejtenek ki.

Ez év febr. 7-én Homonna városa megünnepelvén nagy szülöttjének, *Trefort* Ágoston volt vallás- és közoktatásügyi miniszter születése 70-ik évfordulóját, iskolánk is ez alkalomból nagyobb szabásu ünnepet rendezett a hatóságok és előkelő közönség jelenlétében.

Az 1887/8-ik tanévről több örvendetes momentumot jegyezhetünk föl: ugyanis haladást első sorban az iskolai rend dolgában. A míg az előbbi években a nagy ünnepek előtt alig volt beírva a tanulók 40%-a és a felvételek még évközben is történtek, addig e tanévben szept. 27-éig már 146 tanuló volt beírva és e tekintetben ma már odáig jutottunk, hogy a vidékiek jó előre előjegyeztetik magukat, tartván attól, hogy kiszorulnak és sietnek megelőzni a helybelieket olyannyira, hogy már vagy 3 év óta a beíratásra kiszabott 4—5 napon majdnem mind a tanuló be van írva és a tanítás már szept. 10-ike körül a rendes mederben folyhat.

Nem mellékes körülmény az a haladás sem, hogy a tanítók ezen 1887/8-ik évben már rendszeren, havonkénti előleges részletekben vették fel fizetésüket.

Ezen év mozzanatai közé iktathatjuk végül azt, hogy gróf *Andrássy* Aladár és *neje* ő excellenziáik az évváró vizsgák alkalmával iskolánkat megjelenésükkal kitüntették és itt hosszabb ideig időzván, távozásakor a gróf ur ő nagyméltósága az egyes tantárgyakban elért siker fölötti elismerésének kifejezést adván, különösen dicsérőleg szólt a tanulók tiszta magyaros kiejtéséről és azon *hazafias szellemről*, melyet ez alkalommal iskolánkban tapasztalt.

E tanévben az iskola évi értesítőt is adott ki.

Iskolánk fölkelte maga iránt a közfigyelmet és közérdeklődést. Már a következő évben ismét magas látogatót, vármegyénk *főispánja* ő méltóságát, titkára és járási főszolgabíránk kíséretében volt szerencsénk iskolánkban üdvözölni, kinek látogatása váratlanul történt. Ő méltósága maga szólította fel a tanulókat feleletre, intézett hozzájuk kérdéseket és hosszabb időzése után a legnagyobb megelégedésének kifejezésével távozott. Azóta még egy izben volt ő méltóságához szerencsénk, még pedig a legutóbbi 1895/6-ik tanév elején, a midőn éppen *László* kir. herceg halálát a nemzettel együtt gyászoltuk és az élete tavaszán elhunyról egy olvasmány tárgyalása alkalmával megemlékeztünk. A következő években nem egy előkelő látogatója volt még iskolánknak, többek közt megyénk érdemes és veterán *alispánja*, továbbá *Nemes Lajos* kir. tanácsos, kir. tanfelügyelő ur ő nsga, iskolánknak és a tanítók igaz pártolója *több izben*, a ki az évi záróvizsgákhoz vendégül hozta *Deil* Jenő kassai keresk. és iparkamarai titkár, a helybeli keresk. iskola érettségi vizsgáira akkor kiküldött miniszteri biztos ur ő nsgát, hogy az utóbbinak bemutassa az általános tanítási eredményt és a magyarosítás terén elért sikert. Meglátogatták még intézetünket dr. *Klein J.* stokholmi főrabbi, a leányosztályban imafordítást hallgatván meg, továbbá több tanférfiu stb. A látogatók a kitett „látogatási napló“-ba bejegyezték neveiket. Az iskola rendes látogatói az iskolaszék tagjai voltak.

Az 1888—90-ig terjedő időközben egymásután volt tanítóváltozás. Egymást váltották föl *Steinitz* Jakab és *Klein* Jakab, kik mindketten elhagyták a tanítói pályát, utóbbi váratlanul lemondván állásáról, Amerikába kivándorolt. Helye *Friedmann* Lipót okl. tanító, az orsz. izr. tanítóképző volt jeles növendékével töltetett be, a ki azóta közmegelegedésre működik ezen iskolánál.

Rezső trónörökös elhunytakor intézetünk is osztozott a nemzet mély és őszinte fájdalmas érzésében. Gyászünnepelet rendeztünk, a mely alkalommal a nagyobb tanulók „Ha az Isten kedveseinket“ kezdetű gyászdalt énekelték. Ugyancsak megemlékeztünk *Trefort* Ágoston, néhai vallás- és közoktatásügyi miniszter haláláról.

Mindkét esetben az iskolaépületen gyászlóbogó lengett.

Az iskolaszék ajánlatára a hitközség *Leitner* Samu tanító fizetését 500 frtra emelte. Megemlítésre méltó, hogy ekkor 3 éven át dr. *Ungár* Sámuel volt egyszersmind a hitközség elnöke is, a ki a hitközségi életben rendezettebb állapotokat teremtett.

Az 1889/90-ik tanévben a tanulók létszáma 20-al csökkent. A tanév elején az iskolás gyermekek közt a vörheny járványszerűleg lépett föl, a mely hosszú ideig tartott és a tanítás szünetelését tette

szükségessé. E betegségnek 3 példás viseletű és jeles szorgalmu tanítványunk esett áldozatul. Évek óta nem volt ehhez hasonló szomorú eset iskolánkban.

Az 1890/91-ik évről főlemlitendő mozzanat az, hogy az iskolaszékben dr. *Thomán D.* szóba hozta azon sajnos körülményt, hogy iskolánkban a tanulók nem részesülnek a kellő *rendszeres héber tanításban*. Az iskolaszék kimondotta a héber tanítás rendszeresítésének szükséges voltát és egyuttal egy 4-ik tanerő alkalmazását annál is inkább, mivel a 2 egyesített fiu- és leányosztály 83 tanulóval már tulontul van zsufolva és az 1885/6-ik évben történt redukálása a tanerőknek csak ideiglenes állapotnak volt tekintendő, a míg a hitközség az akkori szűk pénzügyi helyzetéből kibontakozik.

E terv realizálásának megállapítására dr. *Thomán D.* elnöklete alatt 3 tagu bizottság jelöltetett ki, a mely bizottság egy e tárgyban kidolgozott jegyzőkönyvbe foglalt javaslatot terjesztett be az iskolaszéknek, mely javaslat a következő:

1. A bizottság a héber tanítást a 3 osztályban oly értelemben veszi, hogy a תנך és a héber grammatika az iskolaszék által megállapítandó tananyag szerint rendszeresen javittassék.

2. Ennek elérhetése céljából ajánlja egy 4-ik tanerő alkalmazását, a mely tanerő nem kizárólagosan a héber tanításra, hanem a többi tantárgyak tanítására is alkalmaztatnék. A héber tanítás a 3 férfitanerő közt osztatnék föl aránylagos óraszámban.

3. Hogy a hitközség tul ne terheltessék a 4-ik tanerő alkalmazása által, ajánlja a bizottság a beiratási díjnak 1 frttal való emelését minden osztályba és a II. III. IV. osztály tandijának felemelését à 2 frttal.

4. Kivánatosnak és fölötte szükségesnek találja a bizottság a III. IV. leányosztály elkülönítését a III. IV. fiuosztályoktól.

Az iskolaszék a javaslatot 1891 jul. 14-én tartott ülésében helyeslőleg tudomásal vette és átirat kíséretében a hitk. előljárósággal közöltetett, ennek figyelmébe ajánlva annak kiemelésével, hogy azon esetben, ha a hitk. előljáróság ehhez hozzájárul, ugy kívánatos, sőt okvetlen szükséges, hogy az előljáróság az alkalmazandó 4-ik tanerő fizetése fedezésének megállapítása céljából egy az iskolaszékkel egyetemben megtartandó ülésben saját kebeléből delegáltakat küldjön ki.

Az iskola bevétele ez évben köztandijak és beiratási díjakban és tandijhátralékokból 1483 frt 60 kr., evvel szemben a kiadás 3 tanerő mellett 1444 frt 68 kr., a „Fedezet“ tehát csupán 38 frt 92 kr. aladta meg a „Szükségletet“.

Az iskolaszéknek jelzett tervezete azonban csak óhaj maradt és a 4-ik tanerő égető kérdésének elintézése is jobb időre halasztatott.

A több éven át üresedésben volt helybeli lelkipásztori állás *Salzer D. L.* bátorkeszi főrabbiával töltetett be, a ki állásának elfoglalása után a hitk. kulturális intézményét meglátogatta. A héber tanítás ügyét, a „Talmud-tóra“ intézményt új főrabbinak vette kezébe. Az eddigi *Cukermann* és *Buxbaum* héber tanítókon kívül még egy 3-ik, *Berger Ignác* héber tanító alkalmaztatott. Az eddigi állapotokon annyiban történt változás, hogy e 3-ik tanító alkalmazásával az iskola 3 felső osztályu tanulók 3 csoportba osztattak, u. m. alsó-, közép- és felső csoportba. Az I-ső osztályban a héber olvasást és imát az osztálytanító tanítja. A héber iskola fölötti felügyeletet a főrabbi gyakorolja és ezen intézmény *teljesen független az iskolaszék hatáskörétől*, csakis az iskolai fegyelem és rend tekintetében áll az iskola igazgatása alatt.

Ez évben *Friedmann* Lipót tanító 1 évi sikeres működés után állásában véglegesítettett.

Leitner Samu vezetőtanító pedig az iskolaszék által 1889-ben megszabott hatás- és munkakörrel igazgató-tanító ezimel ruházott fel.

Ezen évben két kiváló ünnepet ült iskolánk. Szept. 21-én megünnepeltük a „legnagyobb magyar“ születésének 100-ik évfordulóját. Nagyobb szabásu, programm szerinti ünnepélyt rendeztünk dicsőségesen uralkodó királyunk, Ő Felsége megkoronoztatásának negyedszázados évfordulóján, a mely alkalomra iskolánk Ő Felsége képét megszerezte és diszes keretbe helyezte el. Mindkét ünnepélynek oktató és nevelő célja volt, fölhasználtuk a hazafias érzés és szellem ápolására.

Az 1891/2-ik évvel az iskolaszék 3 évi mandátuma lejárván, az iskolának anyagi, erkölcsi és szellemi életéről a hitközségnek számot adott és az intézetet megleghangu átiratban ennek figyelmébe és jóindulatába ajánlva, az iskolaszék tisztjét a hitk. kezeibe visszatette.

Dr. Ungár Sámuel visszalép.

Nevezetes mozzanattal kezdődött az 1892 3-ik tanév. Ugyanis dr. *Ungar S.*, kit az ujonnan megválasztott iskolaszék bizalma ismét az elnöki székbe ültetett és a ki az iskola létesülése óta 1 évi megszokással viselte az elnöki tisztséget, hajlott korára való hivatkozással az iskolaszék küldöttjeiként nála megjelent tagok előtt megmásíthatlanul kijelentette, hogy az iskolaszéki elnökséget továbbra el nem vállalhatja. Az iskolaszék nagy sajnálattal vévén

tudomásul dr. *Ungár* Sámuel visszalépését, helyébe iskolaszéki elnöknek, mint legméltóbb utód, dr. *Thoman* Dávid választatott meg egyhangulag, a ki 30 év óta h. elnöki minőségében mint dr. *Ungár* lelkes munkatársa buzgalommal, önzetlenséggel fáradozik az iskola javának és fejlesztésének előmozdításán.

A tanítótestület diszes üdvözlő iratban vett bucsut a leköszönt érdemes és tiszteletreméltó elnöktől.

Aug. 25-én tartott ülésben dr. *Thoman* D. elnök indítványára az iskolaszék egyhangulag elhatározza, hogy dr. *Ungár* Sámuel urnak, az iskola egyik megteremtőjének előhaladott kora miatt az iskola létesülése óta viselt elnöki tisztségéről lemondása alkalmából maradandó emléket állít olyképpen, hogy az izr. hitközség pénztárából egy legalább is 100 (egyszáz) frtra rugó alap létesítsék, melynek 6%-os kamatja egy szegény, az izraelita elemi iskolában a magyar nyelv elsajátításában legjobb előmenetelt és szorgalmat tanusító tanulónak a záróvizsgák alkalmával nyújtassék át; ezen alap „*Dr. Ungar Sámuel-alap*” nevet viseljen.

Ezen indítvány másolat átírat kíséretében a hitközség előljáróságához áttétetett és ott közhelyesléssel fogadtatván, azóta ezen létesített alap kamatja 6 frt, az alapítvány értelmében kiosztatik. Ez időtől fogva a legnagyobb szorgalmu és legjobb előmenetelű tanulók az évváró vizsgákon évenként könyv-, a szegényebb sor-suak ezenkívül még pénzbeli jutalomban is részesülnek, a mely díjakra az iskolaszéki tagok és nemesszívű iskolabarátok szoktak adakozni.

A mióta dr. *Thoman* D. iskolaszéki elnökké megválasztatott, rövid 3 év telt el. De hogy mit tett ezen idő alatt az iskola fejlesztése körül, arról szóljanak alkotásai.

Első elnöki ténykedése az volt, hogy a tanítók véleményének kikérésével és az igazgató-tanító támogatásával *ifjúsági istentiszteletet* léptetett életbe a helybeli polgári és kereskedelmi iskolai tanulók részére. Ha tekintetbe vesszük, hogy a nevezett iskolát 116 zsidó tanuló, a tanulószámának 60%-a látogatja és kiknek nem kis része a vidéki szomszéd Ung-, Bereg-megyékből való, úgy el kell ismerni, hogy ezen intézmény nagy feladatot teljesít és hogy hathatós erkölcsi eszköz arra, hogy ifjainkban a vallásos érzést ápoljuk és hogy a hitélet gyakorlására neveljük. Ezen intézmény üdvös voltát különösen a nagy ünnepeken érzi a tanulóifjúság, ekkor az előimádkozás egy fizetett előimádkozó és *Leitner* S. az istentisztelet vezetője között oszlik meg. Az ifjúsági istentisztelet a hitközségi népiskolában tartatik meg. A tórán kívül, mely még 1868-ban szereztetett be, teljesen fel van szerelve, részint a befolyt

adományösszegekből, — főkép a résztvevő vendégek és iskolaszéki tagoktól — részint nemeslelkű urnők adakozásából.

Dr. *Thoman D.* buzgalmának eredménye továbbá az is, hogy a tanítók már az 1892/3-ik tanév végével egyenként 50 frt renumerációban részesültek, a mi a következő évben ismétlődött és a mult évben a hitközség 50 frt állandó lakbérilletményt szavazott meg a tanítóknak, kik fizetése ez idő szerint lakbérrel együtt 550, 450, 450 frt.

Egy kiváló és emlékezetes momentuma van ez évnek. 50 esztendője lett ugyanis annak, hogy dr. *Ungár Sámuel*, a bécsi egyetemen orvostudorrrá avatott. Ez alkalomból a zemplénmegyei orvógyógyszerész-egyesület Homonnán nagyszabásu jubiláris ünnepet rendezett, melyhez az iskola is hozzácsatlakozott, összekapcsolván az orvostudori jubileummal azt a körülményt, hogy az ünnepelt a közel 4 évtizeden viselt elnöki tisztjétől ugyanezen évben megvált.

Az iskola a volt elnök arczképét elkészíttetvén, ez a díszítöltött iskolában a Homonnára érkezett hivatalos küldöttségek, testületek és városunk közönségének jelenlétében dr. *Thoman D.* ünnepi beszéde alatt ünnepélyesen lelepleztetett. E kép, mely a tantermet díszíti, állandó emlékjele marad ezen ünnepnek.

A 1893/4-ik tanévben január 7-én megünnepeltük *Jókai Mór* koszorus költőnk 50 éves írói jubileumát és *Kossuth Lajos*, nagy hazánkfia elhunytakor mi is osztoztunk a nemzet mély gyászában. Az intézet kitűzte a gyászlobogót.

Az 1894/5-ik tanév.

Az iskolai élet mozzanataiban gazdagnak és kiválónak mondhatjuk az 1894/5-ik tanévet, mert oly eseményeket és alkotásokat jegyezhetünk föl, a melyek ez évet iskolánk történetében emlékezetessé teszik.

Kezdjük egy kimagasló momentumnál. Egy fenkölt gondolkodásu, zsidó matrona, özv. *Kranzthor Jánosné*, szül. *Klein Lina*, ki 1895 jan 10-én 81 éves korában elhunyt, több jótékony, legatum levonásával fő-utczai egyemeletes házát végrendeletileg kulturális célra hagyományozta oly értelemben, hogy az épület jövedelme a homonnai izr. 4 osztályu leányiskola kibővítésére fordíttassék. Dr. *Thoman D.* iskolaszéki elnök, kit az örökhagyó utolsó akaratában végrendelete végrehajtójának nevezett meg, az iskolaszéki ülésben kegyeletes szavakban emlékeztetvén meg az elhunyról, a ki jelentékeny hagyományával leányaink további kiképeztetéséről oly nemesen gondoskodott és lehetőségessé tette, hogy sok szülőnek régóta táplált

hő óhaja megvalósuljon, az iskolaszék elhatározta és jegyzőkönyvbe foglalta, hogy néhai özv. *Kranzthor Jánosné* halála évfordulóján **יד מכה** minden évben iskolai emlékűnnepet tart. E határozat értelmében az iskola az első gyászfordulót decz. 31-ikén kegyelettel megünnepelte, mely alkalommal az iskolaszéki elnök bevezetője után az emlékbeszédet dr. *Moskovits Ervin* ügyvéd, iskolaszéki tag tartotta nagyszámu közönség jelenlétében; a tanulókhoz pedig az igazgató-tanító intézett beszédet.

Miniszteri biztos látogatása. *Hofer Károly*, kir. cz. főigazgató ur ő nagysága május hó 31-én mint a nagyméltós. vallás- és közoktatásügyi miniszterium kiküldöttje iskolánkban hivatalos látogatást tett, itt teljes 2 órán át időzött, meghallgatván minden osztályban a tanítást és a tanulók feleleteit a magyar nyelvi tantárgyakból. Távozásakor a miniszteri biztos ő nsga úgy a tapasztalt fegyelem, mint a tanítási eredmény és tanítási szellem tekintetében „*mintaintézetnek*“ jelentette ki iskolánkat, a mely feladatának magaslatán áll.

A magyar nyelvet és népnevelést Zemplénnvármegyében terjesztő egyesület a Budapest székes-főváros által néhai *Andrássy Gyula* gróf, nagy hazánkfia emlékére tett alapítványi ösztöndíjak egyikével az iskola igazgató-tanítóját tüntette ki a magyar nyelv terjesztésében elért sikerének elismeréséül. A jutalomdíjat *Szirmay Pál* volt országgyűlési képviselő ő nsga nyújtotta át az egyesület nevében, *Haraszthy Miklós* járási főszolgabíró pedig felolvastván a jutalmazásról szóló leíratot, a kitüntetett tanítót további hazafias működésre buzdította.

Ez évben nagymérvű átalakítások foganatosítottak az intézet felszerelésében és jókarban tartásában. Nevezetesen az I. osztály a paedagogiai követelményeknek megfelelő új, kétülésű padokkal szereltetett föl. A hygiénia kívánalmainak megfelelő illemhelyek építettek, a mi által az iskola még egy szabad játszóhelyet nyert. Az iskola épülete csinos nagy kapuval láttatott el, az iskolaudvar kitartoztatott, egy oldalról deszkakerítéssel bekerítettett, úgy hogy ma az iskola épülete a szemlélőre jó hatást tesz.

Eljutottunk végre az 1895/6-ik tanévhez, a millenáris esztendőhöz. Szóljanak a számok, hogy mily arányban emelkedett a tanulók száma iskolánkban és hogy mily látogatottságnak örvend a vidék részéről. Beiratott 200 tanuló, oly szám ez, a minőt az iskola fennállása óta eddig el nem ért. A múlt évhez képest az emelkedés 16. A beírottak között van 99 fiu és 101 leány, akik osztályok szerint a következőkép oszlanak meg:

I-ső osztály	25	fiú,	27	leány,	összesen	52
II-ik	"	28	"	28	"	56
III-ik	"	32	"	20	"	52
IV-ik	"	14	"	26	"	40

A kétszáz tanuló közt van helybeli 135, vidéki 65. A tanulók számának emelkedése tehát a vidékiek látogatásában lelhető fel.

Iskolánkat más vallásbeliek is látogatják és látogatták már a 70-es években és azóta mindig mindannyian a legelőkelőbb családok gyermekei; számra nézve jelenleg 12-en. A 200 tanuló között van egész tandíjat fizető 142, féltandíjat fizet 31, egész tandíjmentességben részesül 27 tanuló. Az iskola tehát, mely néhány év óta ugyyszólván önerejéből, a tandíjakból tartja fenn magát, szépen gyakorolja a humanizmust, a mennyiben ilyen tekintélyes számban részesíti a szegénysorsuakat az ingyenes vagy kedvezményes oktatás jótéteményében. Az elengedett tandíjak meghaladják az 500 frtot.

A vidéki tanulók 46 különböző helységekből, megyénk 7 járásából, többen pedig más megyékből is valók. Örvendetes jelenség és haladás, hogy a míg ezelőtt a vidékiek az ismeretek elemeit otthon, magántanítóknál sajátítottak el és koruk iránti tekintetből 11, 12 évesek, a III-ik, sőt a IV-ik osztályba vétettek fel, a minnek a két osztályban mutatkozó rohamos létszám-emelkedésnek tulajdonítható, most már a szülők akkor adják be hozzánk a városba gyermekeiket — daczára a nagy költségeknek — a midőn ezek alig töltötték be 7-ik 8-ik évüket, csak hogy a rendszeres tanításban részesüljenek és hogy *a magyar nyelvet mielőbb elsajátítsák*. A homonnai zsidó iskola nem egy példát mutathatna be a magyar zsidó hazafias érzésének és gondolkodásának bizonyítására. Vajjon nem lélekemelő kép-e, amidőn a falusi szülő, a ki Felső-Magyarország határjelző helységéből, mely már Galicziát érinti, semmi áldozatot nem sajnálva, behozza iskolánkba gyermekét és az ő jargon nyelvén azzal köszönt be, hogy bár ő — sajnos — nem tud magyarul, de azt óhajítja, hogy az ő gyermeke többet tudjon nála-nál, és hogy beszélni tudja a l'schaun medinoh-t, a haza nyelvét. És a szülők ebbeli óhaja teljesül is, mert az a gyermek, a ki előtt, a midőn az iskolába lépett, a magyar szó idegen volt, rövid egy tanév alatt már beszélget magyarul, megkedveli a nyelvet és a midőn szünidőben haza megy, vagy végkép elhagyja az iskolát, az ő ruthén, tót falujában, sőt környékén terjesztőjévé lesz az állam nyelvének, elhangzik ajkáról a magyar dal, a melytől hamisítatlan lelke dagad. E tapasztalat, hogy a magyar szó így tért hódít kényszer nélkül, felejteti el a tanítókkal, az Alföld első városának

(Szeged) szülőtteivel munkájuk terhes voltát és teszi kellemessé működésüket.

A tanulók számának ily fokozatos emelkedése évről-évre és ennek folytán a III., IV. vegyes osztály túltömöttsége, mely emberfeletti munkát követel a tanítótól, elodázhatlanná teszi immár az évek óta üresedésben lévő 4-ik tanítói állás betöltését. E tárgyban az iskolaszék a folyó tanévben már meg is tette az első lépést és biztosra vehető, hogy az egyesített 2 felső osztály már a jövő tanévben a 4-ik tanerő alkalmazásával ismét különválasztatik.

A héber tanítás dolgában csak annyiban haladtunk, a meny nyiben minden tanulóra nézve, ki az elemi iskolába, mint rendes tanuló lett felvéve, a *héber* tanulása kötelezővé tétetett és kimondatott, hogy a tanév végével minden tanuló nyilvánosan vizsgát tenni tartozik és az osztályozás a hittanból az igazgató, illetve osztálytanítóval egyetértőleg eszközözlendő.

Megállapított a héber tanczél, mely a vizsgán minden tanulótól számon kérendő. E kötelező tananyag szerint az iskola 4 osztályát végzett tanulónak szabatosan és készséggel kell tudnia héberül olvasni, Mózes 5 könyvét (tóra) eredeti szövegből fordítania, egyes bibliai eseményeket saját szavaival elbeszélne, héberül (héber-német) írni, a héber nyelvtan elemeit és az összes benedikciákat **בדורות** könyv nélkül elmondani és fordítani.

Az osztályok szerint a tórából megállapított tananyag:

Alsó csoport (II-ik fi-osztály) **בראשית — ויישב**

Középső csoport (III-ik „) **שמות — תוריע**

Felső csoport (IV-ik „) folytatás végig.

A három csoport tanulóinak száma $28+20+26 =$ összesen 74,

Följegyezvén iskolánk eseményeit, szólnunk kell még ezek után az iskola közvetlen intézőinek ténykedéséről, t. i. a tanítók működéséről, a tanítás menetéről, a tantárgyak beosztásáról, az alkalmazott paedagogiai eszközökről stb.

A közismereti (általános) tantárgyak tanításának munkáját, sőt részben a héber tanítást is e népes fiu-leányiskolában 3 tanerő végzi, még pedig részben osztály-, részben szakrendszer mellett olyképen, hogy a midőn a III. IV. leányosztálynak a 4-ik tanteremben, melyben jó karban lévő padok vannak, hetenként 3-szor 2–3-ig kézimunkája van, akkor a fiuosztályok tantermükben maradvá rajzolnak. A tanítónő osztályát e 3 órában egyik héber tanító évről-évre egymást fölváltva foglalkoztatja, ki a lányokat imára tanítja, a fiuk pedig azalatt csendes foglalkozással héberül írnak (1-szer hetenként a leányoknak is van héber írás). Az I-ső és II-ik osztály tanítói évről-évre váltakoznak. Minthogy a fizikai idő ki

nem futja, hogy a kombinált felső-osztályokban minden olvasási órában az összes tanulók olvassanak, az osztálytanító azt az eljárást követi, hogy az egyik osztály azon idő alatt olvas, míg a másik rajzol. Erre az eljárásra nagy szükség van, mivel a fiúk a készséggel való olvasásban és a hanghordozás tekintetében a leányok mögött állanak. Ezen említett 3 óra közül valamelyikét arra is föl szoktuk használni, hogy számon kérjük a könyv nélküli betanulásra földadott leczkét vagy írásbeli feladatot (pl. szépírást). Hogy a tanórák száma lehetőleg egyenlően legyen megosztva a között, a szakrendszert is alkalmazzuk azért, hogy az I-ső osztály tanítója osztályának 22 óráján kívül a IV. osztályban kétszer hetenként, a VI. osztályban 1-szer, 10—11-ig földrajzot tanít. Ezen osztályok tanítója pedig tanítja a leányosztályban 2-szer hetenként a héber olvasást, illetve az imát, az imarendet és néhány imának magyarrá fordítását.

A tantárgyak tanításához a tankönyveken kívül eszközül szolgálnak az állam által kiadott szemléltető képek a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításához. Ezeken kívül van 10 nagy fali kép a természetrajzi olvasmányok magyarázásához (a gerinczesek) és 12 kisebb tábla a természet mindhárom országát feltüntetve. Továbbá kis ásványgyűjtemény (ajándék). A történeti olvasm. tanításához „Történetünk korszakalkotói” szép képe (ajándék), a földrajzhoz Magyarország 2 térképe új beszerzés (Kogatovicz) Zemplénm. térképe, 1 földgömb, vannak továbbá fali olvasótáblák, 1000-es tábla a jegyekkel való szorzás magyarázásához, az 1×1-et szemléltető tábla (Leitner S. készítése) 1 orosz számológép, szemléltető pálczikák, a méterrendszert ismertető rajz, Weinberger-féle rajzfüzetek (új). E taneszközökön kívül minden osztály fel van szerelve a szükséges iskolai butorokkal. Van 2 nagy, egy kisebb nemzeti zászló és egy gyászlobogó.

Az iskolának 2 hivatalos bélyegzője van, az egyik régibb „A homonnai izraelita főelemi tanodának pecsétje 1856”, a másik, a mely az aera óta van használatban, „Izr. hitközségi elemi népiskola Homonnán” fölíráttal.

A felszerelések értéke körülbelül 500 ft.

A tanév megnyitása előtt és befejeztével és évközben többször, a tanulóág közszellemének, erkölcsi viseletének, általános előmenetelének egyöntetű ellenőrzése czéljából a tanítóttestület tanácskozást tart. A szülők minden hónapban (kivéven az I-ső hónapot) a havi könyvecske után szereznek tudomást gyermekeik előmeneteléről de oly esetekben, a midőn a hanyagabbaknál a tanító javulást nem tapasztal, a szülő e czélra nyomtatott „Értesítő”-t kap, a melyben

föl lesz hiva az iskolával való együttműködésre és gyermeke házi szorgalmának ellenőrzésére.

Ez az eljárás 1889 óta van életbe léptetve és sok esetben eredményre vezet. A tanítótestület különös gondot fordít a *fegyelemre* ugy az iskolán belül, mint azon kívül.

A nagyobb tanulóknak az olvasási kedv, a hasznos és kellemes időtöltéshez való szoktatása céljából megvettettetett az „iskolai könyvtár” alapja. Remélhető, hogy minél előbb tanítói szakkönyvtár is lesz.

Tankönyveknél 3 osztályban az orsz. izr. tanító-egyesület kiadványai vannak használatban. Fokozatosan évről-évre vezetettek be, utoljára, jövő évre maradt a II-ik osztály, a szülők iránti méltányossági tekintetből.

A 4 fokozatu osztályozás helyébe az ötszámjegyű lépett.

Az iskolaszék meleg érdeklődéssel viseltetik a tanítók működése iránt. Gyakran jár el a tanításokra iskolaszéki elnökünk, a ki nemes ambíciójának kielégítését az iskola felvirágoztatásában találja.

Elnökünk látogatásának mindig jótékony hatása van, mert a tanulókat atyai jó indulattal buzdítja, serkenti szorgalomra.

Ugyszintén szorgalmas látogatója az iskolának a h. elnök, dr. *Grünblatt* ur, a ki e minőség mellett mint orvos az egészségi állapotok ellenőrzése céljából is megjelenik és foganatosítja a szemvizsgálatot és újraoltást.

Tavaszzsal a tanítók kirándulást tesznek a tanulókkal a szabad természetbe, hol különösen a vidéken szépen lehet szemléltetni a földrajzi fogalmakat. Ilyenkor a tanulók mulatva tanulnak és lelkük nemesbül.

Az évváró vizsgák nagy közönség, szülők és vendégek jelenlétében, kik az iskola működése iránt érdeklődést tanusítanak, tartatnak meg. Minden osztálynak külön-külön félnap van szánva. A tanév kellő ünnepélyességgel rekesztetik be. Felolvastatnak az osztályzatok, kiosztatnak a jutalmak és az iskolaszéki elnök és igaztanító buzdító beszédet intéznek főleg azokhoz, kik az intézetet végkép elhagyják. Örömdetes tény, hogy az iskola volt tanítványai szeretettel és hálával gondolnak vissza ezen intézetre, melyben képeztetésük alapját nyerték.

Ez különösen azon már meglett emberek részéről tapasztalható, kik már künn vannak a nagy világban, az élet iskolájában.

Ezek között van hirneves zongoraművész, zeneakadémiai tanár, ezredorvos, főorvos, vannak főbbik, ügyvédek, orvosok (1 más vallásu) gyógyszerészek (1 más vallásu) magasabb állásu hivatalnokok, mérnökök, tanítók, állomásfőnök (más vallásu) állami tiszt-

viselők, tekintélyes, művelt kereskedők, iparosok mindannyian a társadalom hasznos és becsült tagjai.

Kettős cél felé törekszik iskolánk. Ha városunk földrajzi helyzetét tekintjük, azonnal tisztán áll a szemlélő előtt, hogy ezen tanintézetnek mint közművelődési tényezőnek mily fontos szerepe van nemzetiségi szempontból, és hogy nagy missziót van hivatva teljesíteni ezen határszéli vidéken a magyar nyelv és a hazafias érzés terjesztésében.

A másik célja, mely minden más zsidóiskola céljával azonos, hogy vallásos érzés ojtassék be a gyermekek fogékony lelkébe, szóval: hogy felekezetüknek és a hazának hű, odaadó és önfeláldozó gyermekeivé váljanak, mert mindkettőben születnek, élnek és meg is kell halniuk.

Hogy miképen valósítja meg iskolánk főképp az előbbi feladatot, azt minden ékes szónál fényesebben bizonyítja az a tény, hogy tanulóink mindnyájan magyarul társalognak és a magyar szót beviszik a házba, a családba. És hogy ezen iskola milyen alapot nyújt az általános ismeretekben, milyen készültséggel és képzettséggel készíti elő a tanulókat a középiskolákra, azt bizonyítják ugy a helybeli polgári iskolába, mint más város középiskoláiba lépő tanulóink, a kik — és nem csekély számban vannak — jó viseletükkel és jeles előmenetelükkel kitűnnek és az iskola jó nevének terjesztőivé lesznek.

És evvel iskolánk multjának és jelenének képét adtuk.

1000 éve annak, hogy a honszerző Árpád a hazát meghódította. A haza minden hű fia meleg érzéssel részt vesz e nemzeti ünnepen. A homonnai zsidó iskola szintén osztozhatik a nemzet örömeiben, azon jól eső tudatban, hogy mint kulturális intézmény a hazafias szellem ápolásában és a magyar nyelv sikeres terjesztésében — ha zajtalanul is — de tőle telhetőleg hozzájárult a haza másodszori meghódításához, a visszahódításhoz.

A létében annyiszor veszélyeztetett és fenyegetett homonnai izr. iskola ma reális alapon nyugszik, szilárdabban áll mint valaha megerősödve, megizmosodva.

Az iskola a tanerők jelenlegi száma mellett a tandijakból fűdözi 1800 forintra rugó jelenlegi kiadásait és minden tekintetben a továbbfejlődés útján van.

Ugyanez mondható a hitközségről magáról is. A 165 családot (több mint 1700) lelket számláló hitközségi életben jobb viszonyok állottak be, a miben a hitközség jelenlegi elnökének vannak érdemei, a ki a hitközség felvirágoztatásán buzgalommal fáradozik.

Ezen körülmény és néhai özv. *Kranzthor* Jánosné alapítványa lehetővé teszik és biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy ezen

iskola, mely vagy 40 év óta már e vidéken szellemi világot áraszt szét, kibővítve és fejlesztve gyarapodni és virágozni fog לשם ולתהלה hazánk és felekezetünk szolgálatában.

Tanítótestület.

Friedmann Lipót, ez évben az I-ső osztály tanítója, tanította osztályában az összes tantárgyakat heti 22 órában, a III. és IV. osztályban a földrajzot heti 3 órában, a testgyakorlatot minden osztálylyal. Továbbá az izr. hittant a polgári fiúiskola 3 alsó osztályában.

Leitner Samu igazgató-tanító tanítja a III-ik IV-ik osztályt (a leányosztályokban az imát, szertartást és imafordítást) heti 25 órában, a hittant a polgári iskola 4-ik és a felső-kereskedelmi 3 osztályában. Az iskolaszék jegyzője, az állami faipari szakiskolában a magyar nyelv és üzleti levelezés óraadója, ezen intézetnél a tanítótestület jegyzője, az izr. tanulók hitoktatója; az iparostanoneziskola alsó csoportjának osztálytanítója és hitoktató.

Leitnerné Engländer Ágnes, ez évben a II-ik osztály tanítója, tanította osztályában az összes közismereti tantárgyakat heti 22 órában a 3 óra kézimunkával együtt és a III., IV. osztályban kombinálva kézimunkát heti 3 órában.

A Talmud-tóra tanítók:

Berger Ignác, az alsó csoport tanítója.

Buxbaum Herman, a középső csoport tanítója. Tanítja még a 2-ik osztálybeli leányokat heti 3 órában 2—3-ig héber olvasásra és írásra.

Cukerman Frigyes, a felső csoport és a továbbképző héber tanfolyam tanítója.

Hittani tananyag és tanterv.

Rendes heti szünnet péntek délután és szombat napja.

Első osztály.

Hittan: Folyékony héber olvasása tankönyv menete szerint, később az imakönyvből néhány fontosabb imarész. Erkölcsi elbeszélések Istenről és a szülőkről. Heti 4 órában.

Második osztály.

Héber olvasás a leányoknak. A hétköznapi és ünnepi imák. Heti 3 órában.

Harmadik osztály.

Hittan: a) Bibliai történet fiuk- és leányoknak. A világ teremtésétől József haláláig. Tankönyv: Friedl: bibl. történet. Az ünnepek jelentősége és szertartások.

b) Ima a leányoknál. Az imarészek alkalomszerűen olvastatnak u. m. nagy-ünnepi (rosch-hasonoh és jomkippur תפלה), a 3 fő-ünnepi imák és הלל, a hétköznapi imák elejétől folytatólagosan, ebéd utáni, lefekvés előtti, péntek esti, szombati, ujholdhirdetési, ujholdnapi imák, chanukah és purim על הנסים. Imakönyv: az izr. tanítóegyesület kiadv. Az ünnepek jelentőségének megmagyarázásában követett eljárás: Az ünnep neve, az elnevezés értelmezése, az ünnep jelentménye, mikor ünnepeltetik és hány napig tart, miféle szertartásokkal üljük és milyen kivételes imákat végezzünk.

Negyedik osztály.

Hittan: a) Bibliai történet fiuk- és leányoknak. Izrael fiai a rabszolgaságban — Sámuel. Tankönyv: Friedl: bibl. történet. Az ünnepek jelentősége és szertartások. A 10. ige.

b) Ima a leányoknál mint a III-ik osztályban.

c) Imafordítás: אלהי נישמה, מודה אני, több áldás (benediktio). Az ebéd utáni ima 1-ső része, a lefekvés előtti ima 1-ső része. A gyertyák ünnepies meggyújtásakor péntek este és ünnep beköszöntével mondandó áldás. Eljárás mint a III. osztálynál.

A héber iskola.

A tanulók héber tanítása az iskolaszéktől teljesen független és a főrabbi felügyelete alatt áll. Tananyaga: Ima, héber írás, bibliafordítás, Raschi. A próféták és héber nyelvtan.

A továbbképző tanfolyamot a jobb felfogású és idősebb 4-ik osztályú és polgári iskolai tanulók látogatják. Tananyaga: Raschi az összes heti szidrákból. Mislé. A későbbi próféták. Talmud és Sulchan-Aruch.

A szatmári izr. népiskola monográfiája

1864—1896.

Írta

Fischer Mór

igazg.-tanító.

Bevezetés.

A szatmári izr. hitközség és iskola története nem régi keletű. A kik a hitközséget megalapították, akik az iskola alapvetői voltak, részben még közöttünk vannak, mint folytonos fejlődésünknek élő tanui. A hitközség érdemekben megöszült jelenlegi rabbija volt e község első papja és az elmúlt 1894/5 tanév befejeztével vonult nyugalomba a hitközség első tanítója, miután több mint 40 évig működött a rögzös tanítói pálya vajmi gyakran tövises mezején.

Hitközségünk megalakulásáról és a zsidóknak városunkban történt letelepedéséről Bartók Gábor „Szatmárnémeti sz. kir. város polgári és egyházi története“ czimű munkájában következőleg ír: „A mózes-vallásu héberék Szatmártt 1806-ik évben alakítottak eklézsiát; királyi városokban ez ideig lakniok tiltva lévén, akkor is igen kevés számban szállingóztak ez ikervárosba; isteni tiszteletüket egész 1843-ik évig nem tartották; akkor hozatott ide a hivatalának élő s folytonosan tudománynyal foglalkozó mostani lelkésze, *Mandelbaum* Farkas, ki Bonyhádon, Tolnavármegyében 1815-ik évben született. A hivatalához szükséges ismereteket szülőföldén és Pozsonyban tette lelke sajátjává. Lelki kincsekkel gazdagon foglalta el mostani hivatalát, s szent pietással hirdeti hitrokonainak még most is az egy igaz istenbeni ingatlan hitet. Az egyházat 100 család alkotja ez évben (1863). Tiszta kamatozó tőkéje 1100 frt. Dicséretére legyen ide jegyezve e vallás hiveinek, miszerint a hazai vállalatokban, a nemzeti ügyek előmozdításában soha a keresztényektől el nem maradtak, most is teljes buzgósággal futják a versenyt, a közügyek gyámolítására és nemzeti mivélődésre alakult

és alakuló egyesületek és intézetek támogatásában. Nyilvános iskolájuk az izraelitáknak ez idő szerint még nincs, gyermekeik a keresztény iskolákba és magániskolákba járnak“.

Iskolánk legrégibb tanítója *Dancziger Ignác* 1854-ben, 10 évvel a nyilvános iskola megnyilta előtt jött a városba, hol magániskolát nyitott, melyben a héber ismereteken kívül már nagy buzgalommal oktatta édes hazánk nyelvét is. Ezen iskolát vegyesen látogatták fiuk és lányok. Idővel mindinkább gyarapodott azon szülők száma, kik gyermekeiket világi ismeretekben is óhajtották részesíteni, a magániskola már szűknek bizonyult, a hatóság részéről is többször történt felszólítás egy rendszeres iskola létesítésére, így pl. 1858-ban nyílt parancs érkezett a hitközséghez, melyben ez felszólítatik, hogy: „A kornak megfelelő osztályzattal iskolát állítson“. A hitközség, melynek élén akkor *Steinberger Ábrahám* állott, el is határozta, hogy a felszólításnak meg fog felelni, ezt „legszebb kötelességének tartja“ és határozatképen kimodatosott, „hogy a templomban ötven ülőhely leendő jövedelme kizárólag a felállítandó iskola alapjául szolgáljon“ és kamatozzék mindaddig, míg az a szükség által igénybe nem vétetnék. 1862-ben az iskola-alapjára évi 5 frt díjat vetettek ki a hitközségi tagokra, ezen év szept. 30-án nevezték ki az első isk. bizottságot *Steinberger Ábr.* elnöklete alatt, melynek tagjai voltak: *Benedikt Lipót*, mint a leendő iskola igazgatója, továbbá főt. *Mandelbaum Farkas*, rabbi, *Ullmann Rudolf*, *Blum Sámuel*. 1864-ben a hitközség már bejelentette a kir. helyt. tanácsnak az új iskola létesítését, a melyről viszont a városi hatóság a következőkben értesítettett: 99324 sz. Szatmár sz. kir. községének. A szatmári izr. hitközség által kiállított iskolai vallomány jóváhagyatván, annak egy példánya a város községének oly meghagyással küldetik át, miszerint azt kellő tudomásul véve a hitközség előljáróságának mihez tartás végett átszármaztassa, s egyszersmind vele tudassa, hogy a tanodában követendő leczketervet megállapítani és a tanítókat kinevezni a nagyváradi ker. kir. főigazgató hatásköréhez tartozik, ki egyideűleg arról értesítettett. Kelt Budán a magy. kir. helytartó Tanácstól 1864. évi decz. 12-én. *Péchy Ferencz mk. Friedrich György mk. Kossics Béla mk.*

II.

Az iskola létesítése és régibb korszaka 1878-ig.

1864 május 1-én nyílt meg az újonnan létesített népiskola a *Vásárhelyi*-féle házban (a mostani takarékpénztár helyén), melyet a község bérbe vett, itt 4 tantermet, illetőleg szobát, rendeztek be.

Pályázat utján 2 rendes- és 2 segédtanítót alkalmaztak. Az iskola első tanítói voltak: *Dancziger Ign.* és *Vollner Márton* a világi-, *Neuländer Selig* és *Grosz Emanuel* a héber tárgyakra. A tanítók közül oklevéllel birt *Dancziger Ign.*, ki 1857. évben tett képesítő vizsgát a szatmári kir. kath. tanítóképezdében és *Vollner Márton*.

A tanítók díjazása volt: a rendes tanítók 400 frt., mely 1871-ben 450-re, 1872-ben 500 frtra emelkedett, a segédtanítóké 250 frt. A tanítók fizetését részben a tandíjak fedezték, mely az 1-ső osztálybeli növendékek részéről évi 6 frt, 2. oszt. 8 frt., 3. oszt. 10 frt volt. Az iskolában vegyesen jártak fiuk és lányok, körülbelül 100 gyermek négy osztályban. A tanórák nagy részét a héber tantárgyak foglalták el. Az 1-ső osztályban a héber olvasást, a 2., 3. és 4. osztályban bibliafordítást vettek, Mózes 5 könyvét a heti szidrák szerint. Volt még egy külön felső tanfolyam, melyben különösen a héber nyelvtant, Rási magyarázatot és talmudot tanítottak. A héber tantárgyakat németre fordították. A tandrendszeret illetőleg a szakrendszer divott. A kézimunkát időnkint egy-egy városbeli nő tanította. A világi tantárgyaknál főszólyt helyeztek a magyar és német nyelvre, a számolás és írásra. A vizsgákat, melyeket nemcsak a gyermekek szülei, hanem a városi hatóság és a keresztény társadalom előkelősége is szívesen felkerestek, félévénként tartották. Mint nagyobb szünidő csak a tisri hónap szerepelt. Az új iskola létesítése és fenntartása körül kiváló érdemet szerzett a hitközség akkori elnöke *Steinberger Ábrahám*, ki a hitközség megalakulása óta vezette ennek ügyeit, kevés megszakítással, a legujabb időig. Továbbá *Benedikt Lipót*, e kiváló tudományosságú és nemeslelkű férfit, ki több mint 25 éve áll az iskolai ügyek élén. Az iskola feletti felügyeletet első sorban a hitközségtől kinevezett iskolaszék gyakorolta, ennek tagjai voltak: *Steinberger Ábrahám* hitk. elnök, *Benedikt Lipót* isksz. elnök, *Mandelbaum Farkas* főrabbi, *Freund Ábrahám*, *Blum Sámuel*, *Kranzthor Mór*, azután a nagyváradi ker. főigazgató, névleg *Kummer János* kir. tanácsos, az alkotmányos korszakban *Luby Zsigmond* kir. tanfelügyelő. A tanítók nem voltak véglegesen alkalmazva, azonban mégis megtörtént, hogy a ker. főigazgató, *Dancziger Ign.* tanítót állásában hivatalosan véglegesítette és hiv. átiratban értesítette, hogy: „Tekintettel arra, hogy Ön állomásán, mint tanító, a Szatmár izr. elemi tanodánál a szabályszerű 3 próbaévet kitöltötte, véglegesen megerősítem. — Kelt Nagyváradon, 1868. évi márczius 12-én. *Kummer János*, kir. tanácsos, ker. főigazgató.” — 1867-ben az iskola a Petőfi-uteza 34. sz. a. *Demidor Ign.*-féle házba költözött át, melyet a község később, 1872-ben 4400 frtért megvásárolt.

Mint említve volt, a hitközség eleinte saját pénztárából, illetve

részben a beiratási díjakból fedezte az iskola fentartásának költségeit, azonban Szatmár-Németi sz. kir. város minden jóért és nemesért lelkesülő községe, mely a közművelődés és népnevelés oltárára annyit áldozott és áldoz, mint kevés más város, hathatósan támogatta a hitközséget. Eleinte 12 öl fát adott az iskola fűtésére, későbbben 400 frt, majd 1050 frt szubvenziót az iskola fentartásához, míg végre 1873-ban a város maga vette át a tanítók fizetését, melyről következő közgyűlési határozat szól: *Közgyűlési határozat*: „A köznevelés iránt közgyűlés által mindenkor tanusított áldozatkészség újabb bizonyosságául az izraeliták iskolájának néptanítói rendszeresített pénzbeli évjáruléka azon feltétellel, hogy csak államérvényes oklevéllel ellátott tanítók alkalmaztathatnak, és az iskolákban a törvény szerint megállapított és a népiskolákban kötelezett tantárgyak és a magyar nyelv kiváló figyelemmel taníttassék, a mostani 350 frtról 500 frtra emeltetik és így a 3 tanító fizetése 1050 frtról 1500 frtban állapíttatik meg. Számvevő ezen 1500 frtnak a költségvetésben felvételével, és a következő év január 1-től folyóvá tételével megbizatik. Miről maga alkalmazási czéljából az izr. hitközség is végzésileg értesítendő. Polgármester ezen határozatnak érvényesítése indokából a felügyelettel és az iskolák időnkinti meglátogatása által a tanítás eredményének biztosítása iránti eljárás végett megbizatik.” Kelt Szatmártn, 1873 nov. 17-én tartott közgyűlésből. *Békésy Géza*, aljegyző.

Ehhez járult 1874-ben 42 frt, (100 váltó frt) lakkbér, mely 1885-ben 100 frtra emelkedett majd, 1896 január 1-től 200 frtra.

1869-ben *Grosz* Emánuel segédtanító betegség miatt leköszönt. 1871-ben pedig *Wollner* Márton mondott le állásáról és a városban mint kereskedő telepedett le. Ő továbbra is legnagyobb érdeklődéssel és jóakarattal viseltetett mind mai napig tanügyünk irányában. Mint az iskolaszék egyik legbuzgóbb tagja, minden alkalommal hathatósan támogatott bennünket, hogy iskolánkat minél magasabb színvonalra emelhessük. Az ő helyére jött *Schleiszner* Henrik, ki csak egy évig volt iskolánknál (jelenleg Mohácson működik.) Az utána következő *Pauker* Lipót is csak egy évig működött itt (jelenleg N.-Sz.-Miklóson). Őt követte 1873. évben *Rosenberg* Lipót nagy-károlyi tanító.

III.

Az újabb korszak.

Az iskola újabb korszaka 1878-tól kezdődik, ekkor *Neuländer* S. a héber tárgyak tanítója nyugdíjaztatván helyére, *Fischer* Mór somogy-szilli tanító választatott, ki tanulmányait 1877-ben fejezte

be a bpesti izr. tanítóképezdében. Az 1878—79. tanévben azután a tanítótestület *Benedikt* Lipót iskolaszéki elnökkel együttesen buzgón hozzálátott az iskola gyökeres reorganizációjához, hogy a haladó kornak és a modern paedagogia követelményeinek megfeleljen.

Az elavult szakrendszer helyett az osztályrendszer lépett életbe olyképpen, hogy az I. II. III. IV. V. osztály volt egy-egy tanító vezetése alatt, ki osztályában a héber tárgyakat is tanította. Az iskolában teljesen *magyar szellem* honosult meg és kezdetét vette a *héber tantárgyaknak is magyarra való fordítása*, miután legnagyobb részt teljesen magyar ajku gyermekeknek valóságos tortura volt a német fordítás. E tanév (1878/9) végével a leánygyermek teljesen kiszorulván az iskolákból (ez évben csak 9 járt) a vegyes iskola helyébe a külön fiúiskola lépett. Hogy a tanítás minél több sikerrel végeztessék a hitközség 1883-ban egy 4-ik tanítói állást is szervezett és erre *Kramer* Miksát választotta meg, ki 1883-tól 1885-ig működött iskolánknál. (Jelenleg Váczon működik). Az ő helyére *Kurczweil* Lipótot választották, ki itt 3 évig működött, utódja *Ságh* Alajos 1888-tól mai napig működik iskolánknál.

IV.

A leányiskola.

Az izr. népiskolából kiszorult leánygyermek a zárdai leányiskolában vendégszerető hajlékot találtak, hol az intézet nemeslelkű igazgatói előbb *Páskuj* Lajos városi plébános, később *Jandisits* János apátplébános, valamint az intézetben működő irgalmas nővérek, áthatva a legnemesebb felebaráti szeretettől szívesen fogadták be a zsidó vallású leánygyermeket is, egész tandíjmentesen, vagy csekély 2 frt beiratási díj mellett. Körülbelül 200-ra tehető évenként az izr. leánygyermek száma, kik ezen iskolában oktatást nyertek. Bármily örömdetes volt is a fentebbi tény; az izr. szülők még is sajnálattal nélkülözték a külön felekezeti leányiskolát, már az alaposabb vallásoktatás hiánya miatt is. Idővel helyszűke miatt mindig több és több zsidó leánygyermek szorult ki a zárdai iskolából és az izr. közönség körében mind sürűbben hangzottak a panaszok, mind jobban az óhaj egy külön felekezeti leányiskola létesítése iránt, melynek felállítását a hitközség 1892 július 10-iki gyűlésén végre el is határozta. Meg kell említenünk, hogy hitközségünk előljárósága már korábban is foglalkozott a leányiskola felállításának eszméjével, így p. 1888-ban *Vollner* Márton erélyes sürgetésére már egy leányiskolai bizottságot is neveztek ki és elhatározták, hogy a

következő tanév elején már megnyilik az új leányiskola egyelőre egy tanítónővel.

Azonban e terv a kellő anyagi fedezet hiányában csak papíron maradt. 1892-ben a leányiskola eszméje tényleg megvalósult és itt újból ki kell emelnünk *Benedikt* Lipót isksz. elnök, *Vollner* Márton isksz. tag kiváló érdemeit, kik a terv megvalósítását a számtalan nehézségek daczára is nagy buzgalommal keresztül vitték. Az említett 1892. év szept. 1-én megnyilt a várva-várt új leányiskola a Kossuth Lajos-utczában a Szuhányi-féle házban, melyet a hitközség 772 frtért 3 évre bérbe vett. Ezen iskolánál 3 tanítónőt alkalmaztak, névleg: *Ullmann* Gizella, *Czigler* Róza, *Friedman* Giza. Az új iskola létesítését az izr. vall. szülők méltó örömmel fogadták. Már az első évben 180 leánygyermek látogatta. Ezen iskola fentartásának költségeit eleinte a hitközség fedezte részben a tandíjakkból, melyek évi 2—4 és 6 frtban voltak megállapítva.

Az 1895-ik évtől fogva azonban Szatmár városa a tanítónők fizetésére évi 1200 frtot szavazott meg. 1894. év szept. 1-én a leányiskola a fiúiskolával együttesen a jelenlegi új iskolai helyiségbe költözött.

V.

Iskolánk a „Millenium“ évében.

Iskolánk életében legfontosabb momentum volt kétségkívül a fiú- és a leányiskolának egy épületbe való koncentrációja. A hitközség ugyanis belátta, hogy úgy a fiú-, mint a leányiskola az eddigi helyiségekben továbbra nem maradhatnak, melyek úgy egészségi, mint paedagogiai szempontból, sok panaszra adtak okot és egymástól távol esvén, az egyöntetű adminisztrációt is nagyon megnehezítik. Ez okból megvásárolta a hitközség a Dalári-féle házat a Kazinczy-utcán, mely a város központjában lévén, szépen fásított udvarával, fedett folyosóival, tágas termeivel alkalmas helyiségnek mutatkozott. Alkalmas is lett volna, ha a hitközség nem riad vissza a nagyobb költséggel járó gyökeres átalakítástól, így azonban, habár a régi viszonyokhoz képest sokat haladtunk, a tantermek nagysága, a világosság még sok kifogás alá esik, az osztályok elhelyezése pedig rendkívül hátrányos. A fiú- és a leányiskola ezen épületben következőleg van elhelyezve: a földszinten van a leányiskola 4 osztálya három tanteremmel, úgy, hogy az I., II., III. és IV. osztály áll egy-egy tanítónő vezetése alatt. Az emeleten van a fiúiskola 5 osztálya 4 tanteremmel, úgy, hogy az I., II., III., IV. és V. osztály áll egy-egy tanító vezetése alatt.

Az egyes tantermek a legszükségesebb taneszközökkel fel vannak szerelve, így az I. II. osztályban szemléltető képek magy. német, héber fali olvasótáblák, métermértékek. A III. osztályban a megyei térkép, IV. osztályban Magyarország és Osztrák, magy. monarchia térképe, az V. osztályban Europa és az öt földrész térképe, földgömb, ásványgyűjtemény, természetrajzi képek, néhány fizikai eszköz, hőmérő, delejvas, delejtű stb. Az egyik osztályban van elhelyezve a tóraszekrény, itt tartatik a tanítók vezetése alatt szombat délelőtt a téli napokon a délutáni (mincho és mairev) isteni tisztelet.

Az iskola költségvetése.

Az iskola bevétele a beíratási díjakból: 1895/6. tanév elején fizetett összesen 287 gyermek = 942 frtot, à 4 frt, 189 = 756 frt, à 2 frt 98 = 186 frt. Hátralék 178 frt. Teljesen tandíjmentes 133. Városi szubvenczió a leányiskola fentartásához 1200 frt, az iskola fűtésére 12 öl fa.

Kiadások.

3 tanítónő évi fizetése à 400 frt¹⁾ = 1200 frt, 1 tanító fizetése 550 frt, mind a 4 tanítónak fizetési pótlék a héber tanításért à 80 frt = 320 frt, vegyes kiadások körülbelül 150 frt, három tanító közvetlen a városi pénztárból kapja fizetését à 500 frt és 200 frt lakbér.

Az iskola fölöttes hatósága.

Királyi tanfelügyelő *Kováts* Béla királyi tanácsos. A hitközség elnöke *Spiegel* Adolf. Az iskolaszéki elnöke *Benedikt* Lipót. Tagjai: *Mandelbaum* Farkas főrabbi, *Steinberger* Ábrahám, *Teitelbaum* Herman, *Vollner* Márton, ki mint hitközségi főgondnok az iskola gazdasági ügyeit vezeti; *Veisz* Lipót, *Schvarcz* Albert, *Stern* József, *Veisz* Sámuel és a tanítótestület képviselője *Fischer* Mór isksz. jegyző. Az iskola közegészségére való felügyeletet dr. *Jéger* Kálmán városi főorvos gyakorloja, ki iskolánkat évenként többször meglátogatja.

A tanítótestület.

A fiuiskolában: *Rosenberg* Lipót iskolánknál működik 1873 óta, *Fischer* Mór (isksz. jegyző és iskolai pénztáros) 1878 óta, *Ságh* Alajos 1888 óta, *Farkas* Márton 1895 óta.

¹⁾ Ezen felül minden tanítónő csak a jelen tanévre 50—50 frt fizetési pótlék.

A leányiskolában: ¹⁾ Vajdáné Friedman Giza 1892 óta, Ullman Gizella 1892 óta, Cziegler Róza 1892 óta.

Az 1894/5. tanév befejeztével vonult nyugalomba majd fél-százados tanítói munkásság után a hitközség első és legrégibb tanítója, a szatmári tanítók neszтора, *Dancziger Ign.* Hitközségünk érdemekben megőszült tanítója iránt háláját nem csak szavakban rótta le, hanem elhatározta, hogy állami nyugdíját évi 150 frttal pótolja és így öreg napjaiban a nyomasztó anyagi gondoktól megmentse.

Az iskola belélete.

Jelen tanévben iskolánkat 420 gyermek látogatja, 226 leány, 194 fiu.

Osztályok szerint jár a leányiskolába I. oszt. 82, II. oszt. 60, III. oszt. 34, IV. oszt. 50.

A fiúiskolában: I. oszt. 60, II. oszt. 54, III. oszt. 36, IV. oszt. 30, V. oszt. 13.

A tanítási rendszer a fiúiskolában az állandó osztályrendszer, a leányiskolában a felmenő.

A tanév szept. 1-én kezdődik és június végével az évváró vizsgával végződik. Nagyobb szünidők július, augusztus hónapja, kisebbek: az ünnepek, félünnepek és böjtnapok. Heti szünetek szombat egész nap, szerdán délután és péntek délután. A tanítási anyag megfelel a közokt. törvényben előírt tantervnek. A vallás-erkölcsös érzelmek ápolására a héber ismeretekre kiváló gond fordítatik. Ezen tantárgyakra nézve a tanulók 2 csoportba oszlanak, egy része itt tanulja a héber tantárgyakat is, más része d. e. 10 órákor talmudiskolába (chéder) megy és csak a világi tantárgyakat tanulja itt d. e. 8—10-ig, d. u. 2—4-ig. Ez utóbbiak száma évenként körülbelül 60—70.

A vallástani oktatás tananyaga:

A fiúiskolában I. oszt. Bibliai történet a világ teremtésétől—Ábrahámig, gépies héberolvasás, hálaimák, biblia fordítás **בראשית** I. fejezet. II. oszt. Bibliai történet a világ teremtésétől József haláláig, bibliafordítás Mózes I. könyvéből 3., 4., 5., 6., 7., 8. szidra, gépies héberolvasás és imafordítás. III. oszt. Bibliai tört. Mózes születésétől haláláig, bibliafordítás, Mózes III. könyve 6 szidra, héber olvasás, imafordítás. IV—V. oszt. Bibliatörténet Mózes halálától a II. jeruzsalemi templom pusztulásáig, bibliafordítás, szemelvények Mózes IV—V. könyvéből, héberolvasás, imafordítás.

¹⁾ Elvileg el van határozva, hogy jövőre (1896/7) még egy 4-ik tanítónő alkalmaztatik.

Ezekon kívül minden osztályban alkalmilag az ünnepek és szertartások magyarázata.

A héber tantárgyak fordítása kizárólag magyar nyelvre történik. A leányiskola vallástani tananyaga az ima- és bibliafordítást eltekintve, nagyrészen megegyezik a fiúiskola tananyagával. A héber tantárgyakhoz kizárólag az orsz. izr. tanító-egyesület kiadványai használatnak. A szegényebb sorsú tanulókat a hitközség ellátja tankönyvekkel. E helyen hálás köszönettel kell megemlékeznünk a népkonyha-egyesületről, mely az iskolánkba járó szegény gyermekeket a téli hónapokban ingyen ebédben részesíti és azon nemes-szívű nőegyesületről, mely a szegény iskolásgyermekeket meleg téli ruhával látja el.

* * *

Hazánk ezredéves ünnepén a mult alkotására visszatekintve, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, a mit tőlünk a jövő vár. „A mult csak példa legyen és bizton tekintve nézzon előre szemünk” mondja a költő. A mult alkotásain végigtekintve, nem hunyhatunk szemet az előtt sem, a mi hiányzik, a minek pedig lenni kellene és minél előbb lenni kell. Hitközségünkre mint egy óriási vidék emporiumára, mint az északkeleti zsidóság egyik góczpontjára nagy és magasztos feladatok várnak, még nagy kulturmissziót kell teljesítenie, mert be kell vallanunk, hogy az, a mi eddig történt, még nem áll egy színvonalban más községek haladásával. Hitközségünkben nem hiányzott a jóakarát a multban, nem hiányzik a jelenben sem, de hiányzik a nervus rerum, a pénz, a mi nélkül pedig a legszebb eszme csak eszme marad.

Kultuszadó nem lévén, a hközs. bevételei kizárólag a gabella- és templom-jövedelemére szorítkoznak, innen van, hogy e hitközség, mely hiveinek számát tekintve, egyike a legtekintélyesebbeknek — olyan szűk anyagi viszonyok között mozog.

Legközelebbi jövő feladata: az iskolának egészen új hajlékot emelni vagy a jelenlegit teljesen átalakítani, nehogy rövid idő múlva ismét beálljon a „tarthatatlan állapot”; a még hiányzó tan-szereket beszerezni, további tanerők alkalmazása által az iskola erkölcsi és szellemi tekintélyét emelni.

E munka befejeztével hálás elismeréssel kell szólnunk mindazon faktorokról, melyek iskolánk létesítése és fentartása körül kiváló érdemeket szereztek és melyek jóakaró támogatására a jövőben is számíthatunk, nevezetesen:

Az izr. hközség és iskolaszékről, valamint a hitközség ezelőtti elnökéről, *Steinberger* Ábrahámról és jelenlegi elnökéről, *Spiegel*

Adolfról, az isksz. nagyérdemü elnökéről, *Benedikt* Lipótról, a tanítók atyai barátjáról.

Hálás elismeréssel kell szólnunk Szatmárnémeti sz. kir. város fenkölt gondolkozásu tanácsáról és képviselőtestületéről, mely felekezeti különbséget nem tekintve, mindenkor igyekezett iskolánk javát és tanítóinak anyagi jólétét előmozdítani.

Főntebbi tényezők áldásos együttműködése lehetővé fogja tenni, hogy a tanítók mindig fokozottabb buzgalommal és kitartással munkálkodhassanak a szeretett haza és szent hitünk javára és dicsőségére. Adja Isten !

Az ó- és ujverbászi izraelita hitközség népiskolájának története.

Irta

Blum Salamon.

Ó- és Ujverbász két egymás mellett fekvő politikai helység, de izraelita lakói elejétől fogva egyesült hitközséget képeztek, mely körülbelül 100 év óta áll fenn.

60 évvel ezelőtt itt a tanulóifjuságot három magántanító oktatta; *Bing* Pestről, *Steiner* Pozsonyból és *Willner* Simon pózeni Kempenből. Ezek tantervükbe a vallásbeli tantárgyakon kívül már világi ismereteket is vettek fel; mindegyikök bizonyos számú család gyermekeit tanította.

De ezen időben az intelligensebb hitközségi tagok a magántanítás hiányos voltát mindinkább kezdték belátni és egy népiskola alapítását tervezték. A hitközség legbefolyásosabb emberei ekkor Ujverbászon *Popper* Dániel — a bács-bodroghmegyei zsidók feje ראש מדינה — és *Krishaber* Jakab hitközségi elnök voltak; Óverbászon pedig *Berger* Áron. Utóbbi 1838-ban *Blum* Joachimot a bonyhádi izrael. népiskola hirneves igazgató-tanítóját a hitközség nevében levélileg szólította fel, hogy vállalja el mint igazgató-tanító, egy három oszt. népiskola berendezését Ujverbászon. *Blum* Joachim, ki akkor 33 éves volt, sok rábeszélésre szülővárosát elhagyta és új állását még ugyan ezen év őszén elfoglalta. Mellette még két tanító — a már említett *Willner* Simon és testvéröccse Dávid — mindkettő pózeni születésű — működtek, a magániskolák pedig itt megszűntek.

Alig kezdődött ezen iskolában a tanítás, máris a vidékről annyi tanuló jelentkezett felvétel végett, hogy azoknak tandíja az iskolai költségvetés nagyobb felét fedezte. Akkor a nagy Bácsmegyében csak Ujvidéken egy ugynevezett normáliskola létezett, a bajai iskola körülbelül 1 év óta állott fenn, a palánkai és topolyai pedig a verbászi után létesültek; más nyilvános izrael. iskola tudtommal e megyében azon időtájtban még nem is volt.

A jó viszonyról, mely itt már akkor a különféle hitfelekezetek közt uralkodott, azon körülmény tanuskodik, hogy más keresztény gyermekeken kívül *Ott Fülöp*, helybeli bíró fia is az izrael. iskolát látogatta és hogy *Scultéty János* ujverbászi evang. lelkész és Bács-, Szerémszék evang. egyházi és iskolai kerületének másodesperese a közvizsgák alkalmával — melyek az itteni gimnázium nagytermében tartattak — elnökölt.

A tanulók száma körülbelül 80 volt 3 vegyes osztályban, az évi tandíj 10—40 pengő forint a vagyoni viszonyok szerint. A 3 tanító javadalmazása évi 300, 400 és 500 p. frt, szabad lakás és fűtésből állott.

Az akkori tanulók közül későbbben kitűnt *Krishaber Mór* Kuláról, ki a pesti egyetemen orvosnövendék volt, onnan a 60-as években *Balassa* és *Lenhossek* tanárok ajánlóleveleivel Párisba ment és ott *Trousseau* híres gégegyógyász segéde lett, ki *Krieshabert* annyira megkedvelte, hogy neki 200,000 frankra becsült könyvtárát hátrahagyta. *Krieshaber* a gégetükröt javította, melyet azután *Krieshaber*-féle gégetükröknek neveztek el. Nőül vette a Szajna-præfectus (megyeispán) leányát, kivel 2 millió franknyi hozományt kapott. Tíz évvel ezelőtt 54 éves korában Párisban mint nagyhirű orvos meghalt.

A tanítás 6 napon át nyáron délelőtt $\frac{1}{2}7$ -től 12-ig és délután $\frac{1}{2}2$ -től $\frac{1}{2}7$ -ig tartott. Naponként 2 oszonnaszünet volt. Télen a 4 órai szünet után olajlámpákat gyújtottak meg és a nagyobb fiuk még $\frac{1}{2}7$ -ig nyertek oktatást.

A tantárgyak a következők voltak: hittan, biblia, magyar, német és héber nyelvtan, fogalmazás, számtan, szépirás és földrajz. Térképeket is használtak. A magyar nyelv tanításának 2 órát szenteltek naponta és olvasás-, nyelvtan-, fogalmazás- és társalgási gyakorlatokból állott. A többi tantárgyak előadásánál a tannyelv német volt.

A gyermekeket jó magaviselethez és tisztasághoz szoktatták. *Willner Dávid*, az első osztály tanítója, a tiszta külsejű kis gyermekeket gyakran kitüntette és megajándékozta.

Évenként 2 közvizsga tartott. A tavaszi vizsga után 10—14 napi peszachi szünidő volt, az őszi vizsga után 4 hétig tartott a szünidő. Az iskola 2 évi fennállása után és pedig az 1840/41. tanévben már 14 tanulója egyszerre léphetett be az itteni gimnáziumba. A következő tanévben pedig 73 diák közt 19 izraelita volt. *Blum Joachim* igazgató-tanító a latin nyelv elemeire is készítette elő a nagyobb fiukat és a mózesvallású diákok hitoktatója volt.

A fent megnevezett tekintélyes és művelt iskolabarát, *Popper* Dániel időről-időre az egész tanulószereget a tanítókkal es a község kiváló személyességeivel együtt lakomára hívta meg házához ; az egyik teremben a kicsinyek, a másikban a felnőttek mulattak. Minden tanuló terítéke mellett egy pohár bor és egy kis virágesorok volt elhelyezve. A derék háziur ilyen alkalommal gyakran forgolódott a gyermekek körül, hogy megvendéglésökről minden tekintetben gondoskodva legyen. A tanítók iránt nagyon bőkezű volt. Még jól emlékszem, hogy egykor kocsisa szülői házam kapujánál egy kocsi buzával megállott. Édes atyám kérdésére, hogy hová viszi, azt válaszolta, hogy gazdája ezt a buzát a tanító urnak küldi.

De 4 év múlva ezen iskolánál nagy változás állt be. *Blum* Joachim 1842-ben az újvidéki izrael. hitközség főbb tagjainak azon biztatására, hogy ezen városban anyagi helyzetét nagy mértékben fogja javítani, ott az említett év őszén 3 osztályu magániskolát nyitott. Mellette 2 derék segédtanító (*Lőwy* Simon Újverbászról és *Gutmann* Mór Petrováczról, kik azelőtt tanulói voltak,) működött.

Érdekelní fogja a tanügybarátot azon bizonyítvány, melyet *Scultéty* másod-esperes *Blum* Joachimnak kiadott, midőn Verbászról távozott, azért itt szószzerint közlöm :

„Der Wohlgelehrte Herr Joachim *Blum*, aus Bonyhád Löbl. Tolnaer Comitats gebürtig, hat das Amt eines öffentlichen Oberlehrers (neben andern zwei Kollegen) an der Hier Orts bestehenden Central-Schulanstalt der Israelitischen Glaubensgenossen der Umgegend durch volle 4 Jahre zur Zufriedenheit seiner Vorgesetzten und mit aller Treue und Gewissenhaftigkeit verwaltet, und bei 7 im Laufe dieser Jahre mit der ihm anvertrauten zahlreichen Schuljugend in dem hiesigen Evangelischen (Gymnasial) Schullocale unter meinem Vorsitze abgehaltenen öffentlichen Prüfungen sowohl in den zeitgemässen wissenschaftlichen Fächern, als auch ins besondere im Unterrichte in der Religion und dem hebräischen Urtexte so unverkennbare Proben seines ausgezeichneten Lehrtalentes, verbunden mit Humaner, echt pedagogische Behandlungsart der Jugend, abgelegt, dass ich mich in meinem Gewissen gedrunken Fühle, demselben, da er sich als mittelloser Familienvater aus Fürsorge für die Seinigen um einer erträglicheren Stelle zu bewerben gedenkt, mit den innigsten Segenswünsche zu begleiten und Ihn allen ehrenwerthen Schulvorstehern seiner Confession nicht nur in oben gerühmten Beziehungen, sondern auch in Hinsicht seines moralischen Charakters und anständigen Betragens bestens zu empfehlen. So gegeben zu Neu-Verbász im Bácsér Comitát am 30. August 1842. Joh. *Scultéty* evang. Orts-

pfarrer, wie auch zweiter Oberpfarrer des Bács-Sirmier evang. Kirchen- und Schulenbezirks.“ *L. S.*

Ezen okmány egyuttal ezen iskola alapítványának idejét feltünteti.

Halljuk még *Kármán Pál* (verbászi *Kármán* Lajos tekintélyes fővárosi polgár és sok éven át országgyűlési követnek bold. édes atyja) reform. lelkész bizonyítványát, mely mindezen iskolának, mind *Blum* Joachimnak dicséretére szolgál:

„Dass Joachim *Blum*, gebürtig aus Bonyhad, Tolnauer Comitats, der Zeit Oberlehrer der in Neu-Verbász errichteten Israelitischen Central-Schule, während seines hiesigen Lehramtes die erwähnte Schule durch seinen Fleiss, gründlichen und verständigen Unterricht zu einem solchen rühmlichen Flor brachte, dass die Schüler dieser Schule von allen Seiten zuströmten, und in der öffentlichen Prüfung, der ich einigemahl beiwohnte, von ihren vielfachen Kenntnissen durch deutliche und Verständige Antworten lobenswürdige Beweise gaben; wie auch der obbenannte Herr Lehrer durch seine Sittsamkeit, seinen bescheidenen Umgang sowohl bei seinen, als andern Glaubensgenossen allhier sich gebührende Achtung verdiente, somit allenthalben recommandirt zu werden sich würdig machte, wird hiemit zur Steuer der Wahrheit durch mich bekennt.“ Sign. Neu-Verbász den 1. Sept. 1842. Paul *Kármán*, reform. Ortspfarrrer.

Időzzünk még rövid ideig Ujvidéken, *Blum* Joachimnál, ki későbbben a verbászi iskolához ismét visszakérült és életpályáját itt befejezte.

Ujvidéken ez időtájban a már említett hitközségi normáliskolán kívül még 3 izraelita magániskola és egy izraelita magánóvoda is létezett, mely utóbbinak tulajdonosa nem tanítónő, hanem egy *Prosznitz* nevű tanító volt. Ezen tanintézetek vezetőinek műveltségi foka a kor színvonalán állott. Az ottani 6 osztályu szerb gimnáziumba, mely akkor Ujvidéken az egyetlen középiskola volt, 80—90 diák közt 10—15 izraelita is járt. E sorok írója is abban az időben 6 évet töltött ezen gimnáziumban, melyben a latin és német nyelven kívül a magyart is tanították.

Azon tankönyvekből, melyet *Blum* Joachim az ő iskolájában használt, nálam még 3 megvan és pedig: 1. *Stancsics* Mihály (azonos az 1848-iki márcziusban országos hirnevet nyert „Táncsics“-csal) magyar nyelvtana, mely 1842-ben Pozsonyban *Wigand* K. F.-nél 4. kiadásban a következő czimvel megjelent: Magyar Nyelvtudomány kérdésekben és feleletekben, magyar és német nyelven. Első osztály (kurzus) kezdők számára; 2. Kaufmännische Aufsatzlehre

von Julius Emanuel *Bilanco*, Pesth 1833 és 3. Kaufmännische Buchführung von *Bilanco*, Pesth 1841.

1846-ban *Blum* Joachim Ujvidéken egy könyvet adott ki ezen czim alatt: „Die Lehrwissenschaften des Kaufmannes“, melyet *Fekete* Soma, a Magyar Tudományos Akadémia korrektora, *Kossuth* Lajos dícsőült nagy hazánkfia ajánlására, magyarra fordított és 1846-ban Pesten Trattner-Károlynál megjelent. Az volt az első kereskedelmi tankönyv, mely magyar nyelven kiadatott. Az egyetlen példányt — mely nálam megvan — milleniumi kiállításra szándékozom küldeni. Midőn Ujvidék 1849-ki júniusban az ott lefolyt hadi események következtében bombáztatván, egészen leégett, *Blum* Joachim családjával Bonyhádon, az ő szülővárosában menedéket talált. Ott azonban magániskolát nyitott és oldalán e sorok írója, segédtanító minőségében, működött. Nyilvános izr. iskola ekkor Bonyhádon nem létezett, kivéve a hitközségi normáliskolát.

Térjünk most a verbászi iskolához vissza. *Blum* Joachimnak Ujverbásztól 1842-ben történt távozása után a hitközség új igazgató-tanítót nem alkalmazott, hanem a két *Willner* 1844-ig vezette az iskolát, azután az idősbik fivér Zentára ment, az ifjabbik pedig visszatért hazájába Pózenbe. Ekkor a hitközség Balassa-Gyarmatról hívta meg a hajdu-nánási születésű *Schwarz* Mór nevű tanítót (most állami tanító Ujpesten). Ezen időben a tanulók száma nagyon össze volt olvadva. 1848. év júniusban, midőn alakosság Verbászról menekülni kényszerült, *Schwarz* Pestre ment, ott megnősült és a szabadságharcz befejezte után ismét visszajött. Akkor ő és egy segédtanító voltak ezen iskolánál alkalmazva, neje *Schwarz*, szül. *Heller* Emma, pedig a női kézimunkákat tanította.

1852-ben a verbászi hitközség *Blum* Joachimot visszahívta, egyszersmind fiát — e sorok íróját — és hajadon leányát Máriát, mint tanerőket alkalmazta és így ezen iskolában (a segédtanító távozáván) most megint 3 tanító, 3 vegyes osztályban de nem az osztály, hanem a szakrendszer szerint) oktatott, a 2 tanítónő pedig a kézimunkákat tanította. A tanulók száma ekkor 80 volt. Hetenkint $5\frac{1}{2}$ napon át volt tanítás, délelőtt 8—11, délután 2—5-ig. Szünidő egy-egy hónap minden félévi vizsga után.

A tanterv a következő volt:

I. osztály.

Hittani tárgyak: Bibliai történet és héber olvasás hetenkénti 4 órában.

Olvasás: magyar és német, összekötve beszéd- és értelemgyakorlatokkal hetenkénti 8 órában.

Írás: magyar és német hetenként 6 órában.

Fejszámolás: hetenként 6, összesen 24 órában.

Ezenkívül hetenkénti 4 órában csendes foglalkozásuk volt a kicsinyeknek. A fiukat 4 órakor haza küldték, a leányoknak pedig nyáron 4-től 5-ig és azonkívül ötször hetenként, 11-től 12-ig kézimunka-tanításuk volt.

II. osztály.

Hittani tárgyak: bibliai történet, héber olvasás, bibliafordítás hetenként 9 óra.

Magyar nyelv: olvasás, nyelvtan, írásbeli dolgozatok hetenként 6 óra.

Német nyelv ugyanaz, hetenként 6 óra.

Szépírás: magyar, német, héber hetenként 3 óra.

Fej- és táblaszámolás: hetenként 4, összesen 28 óra.

További 4 órában különféle ismétlések folytak, pénteken délután a tanítás csak 4 óráig tartott. A leányok a biblia-tanítás idejében kézimunkával foglalkoztak, ezenkívül még ötször hetenként, 11-től 12-ig is.

III. osztály.

Hittani tárgyak: bibliai történet, imák és biblia fordítása, héber nyelvtan hetenkénti 9 órában, magyar nyelv 5, német nyelv 5, földrajz 2, számolás 4, szépírás 3, összesen 28 órában.

A többi mint a második osztályban. A magyar tanításnál az előadási nyelv magyar volt és az intelligens családok gyermekei egymás közt magyarul beszéltek.

A tananyag mennyisége és a tantárgyak különfélesége az évek folyamában az iskola viszonyai: a tanítók és tanulók száma szerint mind a vallási, mind a világi tantárgyakra nézve változott. Voltak tanévek, melyekben például a biblia-tanítást illetőleg a felső osztály tanulói az egész תנ"ך-ot sajátították el; más korszakban az egész tórát, az első próféták könyveit, Dávid zsoltárait és Salamon példabeszédeit tanulták meg; most pedig a tórából kiválasztott szemelvények tanításával be kell érünk.

A tandíj a szülők vagyoni viszonyai szerint évi 11 és 60 p. frt közt váltakozott. Két tanító javadalmazása 400—400 frt és szabad lakás, a harmadiké 300 frt volt. Az egyik kézimunka tanítónő 200, a másik 150 frtot kapott.

Hochmuth Ábrahám, kula-verbászi kerületi rabbi (később veszprémi főrabbi), jeles paedagogus, az iskola igazgatója volt. Évközben többször jött át Kuláról, az iskolát meglátogatandó és a

közvizsgákon elnökölt. A lelkiösmeretes tanítókat szükség esetében erélyesen védte.

Egyszer *Bonnáz* császári „Schulrath“ (később csanádi püspök) látogatta meg az iskolát és az akkori Bach-rendszer szellemében rossz szemmel nézte, hogy magyarul tanítottunk; nem is volt megenyedve a magyar nyelvet hivatalosan a tanrendbe felvenni.

Tankönyveink voltak akkor: *Kohn* magyar-német-héber ABC és olvasókönyve, *Ballasovics* magyar-német olvasókönyve, *Fényes Elek* (ha jól emlékszem) magyar és *Fischer J. G.* német olvasókönyve, *Dallos* és *Samarjay* magyar nyelvkönyve, *Wurst* Jakab Raimund akkor nagyon híres német nyelvtana. *Fischer* József L., pesti tanintézet-tulajdonos földrajza, *Landau* M. O. héber-német tórája, később az I. próféták könyvei, a zsoltárok és Salamon példabeszédei a *Philippsohn*-féle héber-német kiadásban, *Goldenthal* héber-német imakönyve és *Kohn* Sal. magyar-német bibliai története.

Említésre méltó abból az időből a tanulók gyönyörű írása. Öndicséret nélkül mondhatom, hogy párját ritkította széles e hazában. A több mint 40 éves próbairások még megvannak nálam és szándékozom azokat a milleniumi kiállításra küldeni. Ujabb időben *Gräff* Nikáz, Bács-Bodroghmegye jelenlegi érdemtelen tanfelügyelője egyik látogatása alkalmával azt mondta, hogy oly szép írásokat, mint a mi iskolánkban, eddig másutt nem látott.

1858-ban *Schwarz* kartárs Ujpestre ment, mint hitfelekezeti tanító, de később ugyanott állami tanító lett és mint ilyen még most is ott működik. Népiskolai tanulók részére igen jó számolási könyveket adott ki; ezeken kívül még „Az egyenletek megfejtése népszerű modorban“ című könyvet. Helyét a hitközség egyelőre nem töltötte be.

1860-ban a hitközség az iskola részére, a mely eddig bérelt helyiségben volt, házat vett, melyben 4 tanszobát, 2 tanítói és 1 iskolaszolgai lakást berendezett. A két *Blum* mellett 2 segédtanító működött. Az altanítók, kik az évek folyamában ezen iskolánál alkalmazva voltak, kettőnek kivételével (*Wiener* Jakab, utóbbi időben tanintézet-tulajdonos Maros-Vásárhelyen és *Spitzer* Bernát, most kereskedő Antalfalván) a két *Blum* tanuló volt, így p. *Hirsch* Manó, jelenleg az itteni takarékpénztár könyvelője, *Bárkán* Adolf m. kir. posta- és távirdai tiszt Fiumében, *Schaffer* Ádám, később könyvelő Bpsten.

Az 1860/61-iki tanévben a III. oszt. tanulói közt *Malcomés* Jérôme báró is volt, ki most a m. kir. földmívelésügyi miniszteriumban osztály- vagy miniszteri tanácsos.

Ezen tanévtől kezdve a magyar nyelv a németet már háttérbe

szorította. *Hochmuth* kerületi rabbi utódja, a tudós *Strasser* D. Lipót lett az iskola igazgatója. Nagy paedagogiai képzettséggel bírt és a tanítók melegszívű barátja volt. Huszonnyolcz éven át, 1888 január 27-én bekövetkezett gyászos elhunytáig maradt ezen minőségben az iskola élén.

1868/9 óta az iskola 6 osztályu. Legtöbb tanulója volt ezen iskolának 1870/71-ben, szám szerint 167 és pedig 62 hitközségbeli, 32 vidéki izraelita, 55 verbászi és 18 vidéki keresztény gyermek.

Igen számos protestáns, szerb és orosz lelkész gyermekei is látogatták ezen iskolát régiebb és újabb időben, így például *Becker* Jakab és *Sztehlo* József evang. esperesek leányai,¹⁾ *Papp* Károly mostani pesti református lelkész fia és *Török* Pál reform. püspök unokája. Ez utóbbi tanuló, valamint igen sok más keresztény lelkész, földbirtokos, tisztviselői stb. fiai egyszersmind a két *Blum* házánál laktak és élelmezésüket ott nyerték.

1876. évi márczius 30-án *Dimitrievits* Milos kir. tanácsos és tanfelügyelő az iskolát másod izben látogatta, mely alkalommal részére egy bizonyítványt állított ki, mely bevezetésében így hangzik: „Mai látogatásom alkalmával ismét meggyőződtem, hogy a verbászi izrael. népiskola a mi hazánk legjobb népiskolái közé tartozik. A szép hírről, melyet ezen 1838 óta fennálló iskola széles körökben élvez, tanuskodik azon körülmény, hogy évente közelről és távolról a különféle hitfelekezetek és nemzetiségek gyermekei látogatják, így a mosani tanévben 65 ilyen fiu és leány Bács-megye más helységeiből, továbbá Pest-, Baranya-, Szerémmegyéből az eddigi határőrvidékről és Szerbiából“.

Az 1874/5. tanév végével *Blum* Joachim nyugalomba lépett életének 70 évében; a mennyei gondviselés még 13 évet ajándékozott neki. 1888 augusztus 23-án halt meg itt Ujverbászon 83 éves korában. 58 évig szolgálta a tanügyet, mint néptanító, azelőtt pedig házi nevelő volt. Ezenkívül még élete végeig az itteni gimnáziumnál mint hitoktató működött. Ő országszerte ismert kitűnő paedagogus volt. A már idézett művén kívül még egy vallástant adott ki középiskolai tanulók részére és egy 2 részből álló héber-német tankönyvet *אור למוד הקריאה והלשון* czim alatt.²⁾ A számtan szemléleti előadásában különösen tündökölt. Kéziratban hagyott hátra egy számtant népiskolák részére és egy érdekes számtani fali táblázatot, valamint egy három részből álló vallástant, melyet 80 éves korában írt és mely felvilágosodott szellemét visszatükrözi.

¹⁾ Szabó Péter, református esperes fiai.

²⁾ Melynek 1. részét e sorok írója magyarosította.

Nagy jártassága a talmud, biblia. és héber nyelvben ez utóbbi mű irására méltán jogosította és képesítette.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter kétszer részesíté jutalomban és pedig először 1873 június 8-án 14742 sz. a. 60 frtot *utalványozott* neki *Dimitrievits* Milos k. tanácsos és tanfelügyelő felterjesztése folytán; másodszor 1876 október havában 15862 sz. a. 100 frtot. Az orsz. izr. tanítóegyesület ismételve választmányi tagul választotta meg, 1886. évi közgyűlése pedig „hazánk oktatás-nevelésügye terén szerzett kiváló érdemeinek elismerése tekintetéből“ tiszteletbeli tagul „és érdemdus neve állandó emlékül az egyesület diszkönyvébe iktattatott.“ Tiszteletbeli tagul választották még a helybeli olvasóegyesület, melynek alapító tagja volt és a chevra-kadischea. Elhunytá után ez utóbbi és a hitközség az ő részére sirbortot állítottak elő és temetését saját költségükre rendezték. Áldás emlékére!

Az 1879/80. tanév óta ezen iskolában a német nyelvten kivételével minden tantárgy magyar nyelven adatik elő.

1879-től 1891-ig a rohoncei születésű *Schlosz* Ignác működött ezen iskolánál mint rendes tanító. Lelkiismeretes és sikeres oktatása által a hitközség megelégedését vivta ki. Az 1891/92. tanév elején agybetegség következtében munkaképtelen lett és álmilag nyugdíjaztatott. A hitközség — viszonyaihoz képest — segélyezte őt és 1894. évi december 30-án bekövetkezett halála után a hitközség és a chevra-kadischea — mely utóbbinak tiszteletbeli tagja volt — saját költségükre temették el. Helyébe a hitközség *Klein* Lipót, nyitrai születésű fiatal tanítót alkalmazta, ki helyét — 1892. év eleje óta — derakasan tölti ki.

Az iskola mostani állapota a következő: 2 tanító 2 tanteremben 3—3 osztályt tanít. A felső osztályok tanítója, e sorok írója az ismétlő iskolásokat is oktatja. A tanulók száma 83, ezek között 43 izraelita és 40 keresztény. Ez utóbbiak németek és szerbek, kik ezen iskolában a magyar nyelvet elsajátítják. Az egyik tanító évi fizetése 630 frt és szabad lakás, a másiké 500 frt. A tandíj — a szülők vagyoni viszonyai szerint — évi 7—24 frt közt váltakozik. A költségvetés netáni hiányát a hitközség fedezi. Van az iskolának 1100 kötetből álló tanítói és tanulói könyvtára, mely 1864/65 óta fennáll és melynek gyarapítására minden tanuló évente 40 krt fizet. Szegény gyermekek tankönyveit, író- és rajzszerzeit az iskola pénztára fizeti. Felruházásokra *Polakovits* J. L. a hitközség tagja 1890-ben 200 frtra rugó alapítványt tett bold. fia, Lőrincz nevére; 1894-ben 300 frtra emelte. A derék alapító minap elhalálozván, nemesszivivü özvegye, szül. *Basch* Czeccilia és több

rokona az alapítványi tőkét 175 frttal szaporították, most tehát 475 frtot tesz ki.

Az iskolaszék 7 tagból áll, élén mint elnök *Bock Miksa* 1881 óta fáradozik az iskoláért. Elődje *Polakovits Dávid* 1869-től 1891-ig buzgólkodott az iskola javáért. Érdemeket szereztek maguknak az iskolaügyben a szabadságharcz utáni idő óta következő hitközségi elnökök: *Büchler Dávid*, *Raabstern Ábrahám*, *Schwarz József*, *Krishaber József*, *Löbl Nathán*, *Hirschl Ignác* (ki az iskolának 500 frtot hagyományozott), *Popper D. Mór* és a jelenlegi derék elnök, *Hubert Lajos*. Az iskolaügy és a tanítók meleg barátja, dr. *Krishaber Béla*, a kulai kerület rabbija, a közvizsgákon elnököl.

Az iskola tanterve a következő:

Tantárgyak az I. osztályban: Hittani tárgyak. a) Bibl. történet, b) héber olvasás 3 óra, a II. és III. osztályban szintén 3 óra.

c) Biblia: az I. osztályban —, a II. és III. osztályban 3 óra.

Beszéd- és értelemgyakorlatok: az I. és II. osztályban 2 óra, a III. o.-ban —.

Magyar olvasás: az I. oszt. 3 óra, a II. és III. oszt. 1½ óra.

Magyar nyelvtan: az I. oszt. —, a II. és III. oszt. 1½ óra.

Magyar írásbeli dolgozatok: az I., II. és III. osztályban 2 óra.

Német olvasás: az I. oszt. 2 óra, a II. és III. oszt. 1½ óra.

Német nyelvtan: az I. oszt. —, a II. és III. oszt. 1½ óra.

Német írásbeli dolgozatok: az I., II. és III. oszt. 2 óra.

Számolás: az I., II. és III. osztályban 3 óra.

Földrajz: az I. és II. oszt. —, a III. oszt. 2 óra.

Szépíráás: magyar, német, az I. oszt. 4 óra, a II. és III. osztályban —.

Szépíráás: magyar, német, héber, az I. oszt. —, a II. és III. osztályban 3 óra.

Rajzolás: az I. oszt. —, a II. és III. oszt. 1 óra.

Torna: az I. oszt. —, a II. és III. osztályban 1 óra, vagyis hetenként 21, illetve 26 óra.

Tantárgyak a IV., V. és VI. osztályban. Hittani tárgyak: a) Imák fordítása, b) bibl. történet, c) biblia és héber nyelvtani gyakorlatok a IV., V. és VI. oszt. 6 óra.

Magyar nyelv: a IV. és V. oszt. 5 óra, a VI. osztályban 2 óra.

Német nyelv: a IV. és V. oszt. 4 óra, a VI. oszt. 2 óra.

Számítás: a IV. oszt. 4 óra, az V-ikben 3, a VI. oszt. 2 óra.

Mértan: a IV. és V. oszt. —, a VI. oszt. 2 óra.

Földrajz: a IV. és V. oszt. 1 óra, a VI. oszt. 2 óra.

Történelem: a IV. oszt. —, az V. oszt. 1, a VI. oszt. 2 óra.

Természetrajz: a IV. és V. oszt. —, a VI. oszt. 2 óra.

Egészségtan: a IV. és V. oszt. —, a VI. oszt. 1 óra.

Szépíráás: a IV. és V. oszt. 3 óra, a VI. oszt. 2 óra.

Rajzolás: a IV., V. és VI. oszt. 2 óra.

Torna: a IV., V. és VI. oszt. 1 óra, összesen mind a három osztályban hetenkint 26 óra.

Az ismétlő iskolások — rendesen leányok — 2-szer hetenként 3—3 órán át nyernek oktatást. Minden tanóra után 10 percznyi szünet tartatik. A szombaton kívül még hetenként 2 fél szünnap van: a vasárnapi és szerdai délután. A nagy szünidő július és augusztusban van.

Joggal mondhatni, hogy ezen iskola az ő feladatának minden időben kellő módon megfelelt.

A tápió-szelei izr. elemi iskola monográfiája.

Irta

Stern Ferencz

tanító.

I. FEJEZET.

Hitközségünk több mint száz éves fennállása óta az idők uralkodó szelleme szerint, — de a legrégebb idő óta is gondoskodott gyermekeinek oktatásáról, s bárha az iskola alapításáról semmiféle biztos adatokkal nem rendelkezik, határozottan megállapítható, hogy ezen iskola 1836. év husvét és pünkösd közötti időben nyílt meg. Czime „Izr. felekezeti elemi iskola“.

Hosszabb időn keresztül az iskola magánházakban volt elhelyezve, míg végre az 1868—69-iki tanévben a hitközség saját házába helyezhette el, csak hogy ezen épület épp oly kevésbé felelt meg céljának, mint a magánépületek, míg végre az 1879-ik évben *Kohn* Zsigmond hitk. és *Klein* Adolf iskolaszéki elnökök kezdeményezésére, egy tisztán az iskola céljaira szánt épület felépítéséről gondoskodtak. Az építési költségeket a hitk. tagjaira kirótt 25, 20, 15, 10 és 5 frtos kölcsönből fedezték, mely kelesön azonban közelhatározással az iskolának ajándékozott s így a visszatérítés töröltetett.

II. FEJEZET.

Az iskola keletkezésekor az akkori tagok számához arányítva, mintegy 40—50 tanulóval birhatott, már keletkezésekor mindkét nembeli gyermekek látogatták és vegyes jellegét még máig is megtartotta. Hogy keletkezése idején kik voltak az iskola előljárói, ma már meg nem állapítható. Annyi bizonyos, hogy a hitközség rabbija abban az időben *Spitzer* Gumprich volt, tanítói pedig *Krausz* Sámuel és *Fried* Dávid voltak.

A tanítás német és magyar nyelven folyt. Tanítottak: bibliát Raschival, héber nyelvtant, magyar-német és héberolvasást, írást, és számolást.

Szünnapok voltak a szombaton kívül a péntek délután, Rosch chodes, valamint a böjt- és örömnapok.

Tanítói fizetés nagyobbára teljes ellátás és 100—150 frt készpénzfizetésből állott, azonban voltak 500 frttal díjazott tanítók is.

III. FEJEZET.

Tisztán magyar tannyelvű iskolánkat jelenleg egy tanító, hat évfolyamra beosztott hat osztályban vezeti.

Felszerelése a szükséges számú, 4 ülésel ellátott fapadokon kívül Magyarország, Pestmegye és Európa térképeiből és fali olvasótáblákból áll.

A biblia tanítására hetenként 3 óra, vallástanra pedig osztályonként 1 óra jut.

A bibliatörténet anyaga az I. osztályban: A világ teremtésétől Ábrahámig. A II. osztályban: Ábrahámtól József haláláig. A III. osztályban: Mózes születésétől haláláig. A IV. osztályban: Józsuától Sámuel haláláig. Az V. VI. osztályokban: Saultól a lehetőség szerint a jelen korig. Ez összevont osztályokban a heti órák száma kettő.

Az összes tantárgyakat egy tanító tanítja. A bibliát már 10 év óta magyar fordítással tanulják a gyermekek.

Az elmúlt 1894/5. tanévben 18 tanuló volt; évi egész tandíj 8 frt, 40% azonban tandíjmentes.

IV. FEJEZET.

Az iskola szükséglete évente 500 frt, mely az általános budgethez úgy viszonylik, mint 4: 25-hez s ezen óriási különbözet daczára sem az orsz. ízr. iskolaalapból, sem államtól segílyt nem kap.

Az iskolaépület a hitk. tulajdona s áll a templom telkén, tágas udvarral s szépen befásítva. Az épület földszintes, egy tanterem s a tanító egy szobás lakását tartalmazza, értéke 800 frt. Összes felszerelésének értéke 120—130 frtra tehető. Jelenlegi előljárók: Elnök: *Hoffer Ignác*, pénztáros: *Kohn Lipót*, választmányi tagok: *Bamberger Manó*, *Csillag Mór*, *Deutsch Gyula*, *Ekstein László*, *Fröhlich Illés*, *Hoffer Sámuel*, *Kohn Zsigmond*, *Klein Mózes*, *Klein Jakab*, *Lichter Miksa* és *Wigner Márton*.

A moholi izr. elemi népiskola története.

Irta

Stern Adolf

tanító.

Moholon már e század elején is volt izr. népiskola, mely eredeti szervezetét a 60-as évek elejéig megtartotta.

Ugyanis egyes vagyonosabb hitközségi tagok iskolára érett gyermekeik mellé tanítót fogadtak, kihez aztán a többi, kevésbbé vagyonos szülő is 1—2 forint havi díj mellett elküldhette gyermekeit az iskolába. Majd meg együttesen tartottak fenn iskolát és tanítót gyermekeik számára.

Iskolául e szerint majd a tanítót felfogadó magánfél lakásának egy-egy szobája szolgált, majd pedig valamely közönséges parasztházban béreltek egy padolatlan, nedves, gyakran sötétes szobát e célra. Az iskolaszoba butorzata a tanító ágyán és szekrényén kívül még néhány hosszú keeskelábu asztalból és támlanélküli padból meg egy falitáblából állott. Ezen iskolában ültek kezdő és haladó fiuk és leányok vegyesen az asztalok körül elhelyezve, naponként 7—8 óra hosszáig.

Tanítóul rendszeren a héber tudományokban és a héber nyelvben járatos nőtlen embert választottak s előnyt adtak rendszeren olyannak, ki már valamely nagyobb iskolában mint segédtanító működött.

Ezen tanítók azután kötelesek voltak az összes iskolába járó gyermekeket tanítani, a miért rendszeren teljes ellátáson kívül 200 frt fizetés járt.

A tananyag a héber olvasás, írás és biblián kívül még a számtant ölelte fel. Ilyen volt a moholi izr. iskola a 60-as évek elejéig, mely időszakon belül a jelesebbek közül felemlithetjük *Galotti*, *Elsasz* és *Pollak* Herman tanítókat.

A 60-as évek elején már nagyobb súlyt fektettek ugy a tanítók képzettségére, valamint az iskolai helyiség megválasztására és a tananyag a fentiekén kívül már a német írás és olvasás, valamint a nyelvtannal bővült. A tanítók sűrűn váltakoztak, mert *Schlesinger* Simon, *Reitzer*, *Friedmann*, *Grün*, *Hahn* és *Behr* jönnek-mennek

sorra egymásután. 1868-ban az alkotmányos élet szelleme a mi iskolánkat is új irányba tereli, úgy, hogy az nemcsak érületben, de nyelvben is teljesen magyarosodik s évről-évre rendezettebb viszonyoknak örvendhet.

1868 után már képesített tanítók is kerülnek iskolánkhoz jobb díjazás mellett, mint: *Schlesinger* (Szántó) Ede, *Rosenthal*, *Wiksz* (Vedres), *Wolf*, *Weiss*, *Schwarz* tanítók.

1872-ben *Szántó* Ede másodízben, de már mint képesített tanító választatik meg, kinek üdvös működése iskolánk történetében korszakalkotó; az ő és az akkori hitközségi elnök id. *Ofner* Lipót s *Hubert* Tóbiás iskolaszéki elnök buzgó fáradozásának köszönhető, hogy 1873-ban a hitközség áldozatkészsége mellett új templom és iskola épült, valamint az ő érdemük, hogy a czéljainak teljesen megfelelő iskola alkalmas padokkal és kellő tanszerekkel láttatott el.

Ekkor nyert az iskola nyilvánossági jogot.

A politikai község, látva a hitközség áldozatkészségét, iskolafenntartás czimén 500 forint évi járulékot szavazott meg számára. 1874—77-ig *Szántó* mellett *Kohn* Bernát működött a ketté osztott iskola egyik részében. *Kohn* és *Szántó* távozása után *Dux* Ármin vezette egy évig az ismét egyesített iskolát.

Végre 1878-ban *Stern* Adolf jelenlegi tanító hivatott meg véglegesen az iskola élére, ki alatt az iskola teljesen megmagyarosodott, amennyiben a tanítás minden tantárgyban, úgy a héber szakmában is magyar nyelven folyik.

Az 1886-ik évi járásosztás alkalmával a politikai község a községbeli hitfelekezetekkel és az izr. hitközséggel is urbéri egyezséget kötött, melynek értelmében az összes felekezeti iskolák fenntartójává — s így a mienké is — a politikai község vált.

Diszes iskola- és tanító-épület hirdeti a község áldozatkészségét, mely nemcsak hogy az iskolát legtökéletesebben felszerelte, ellátván azt czélszerű iskolapadokkal, térképekkel, olvasó- és író-táblákkal, földgömbbel, számológéppel, természetrajzi és természet-tani ábrákkal, ásványgyűjteménnyel, — hanem a tanító fizetését is 600 forintban állapította meg, ellátja az iskolát és tanítót fűtéssel, s ezenkívül még a szegény izr. tanulók felruházására is évi 15 forintot ad iskolánknak.

A hitközség ily kedvező körülmények között nemcsak a tandíjat törölte, hanem sajátjából látja el évenként a szegény sorsu gyermekeket iskolakönyvekkel is. 1886 után dr. *Frankl* József 3 évig, *Wolf* Adolf szintén 3 évig mint iskolaszéki elnökök működtek az iskola javára.

1886-ban eddig osztatlan iskolánk tanulók számára való tekintettel második tanítót is nyert. Az első és második osztály vezetésével a hitközség által újonnan szervezett második tanítói állásra *Fischer* Jakab választatott meg, majd ennek 1889-ben történt távozásával *Mandel* Ignác került iskolánkhoz. Utóbbi 1892-ben állásáról leköszönvén, a második tanítói állás egyelőre betöltetlen maradt s így az öt osztályu, osztatlan iskolát ismét egyedül *Stern* Adolf tanító vezeti, ki mint tanító 30, ez intézetben 18 év óta működik.

Az iskola ügyeit ez idő szerint dr. *Feuer* Lipót elnöklete alatt *Mannheim* Simon alelnök, *Grün* I. H. rabbi, *Stern* Adolf iskolaszéki jegyző, id. *Ofner* Lipót, *Ofner* Ignác, *Blau* Fülöp és *Beck* Mihály tagokból álló iskolaszék intézi.

1886 óta az évfárá vizsga csupán június végén tartatik meg, a szorgalmi idő 10 hónapig tart. A tanulók száma az 1895—96-ik tanévben összesen 39, kik közül 20 leány és 19 fiu. Az ismétlő iskolát 6 tanuló látogatja.

Tananyag.

Iskolánk tananyaga és tanrendje a miniszteri tantervhez alkalmazkodik, miért is e helyen iskolánkknak csak héber tananyagát közöljük a következőkben:

Első osztály.

Hittan: Néhány ברכות héberül és magyarul; az ünnepek ismertetése. Bibliai történetből: A teremtetéstől Ábrahámig.

Második osztály.

Hittan: Héber olvasás. Bibliatörténet: Ábrahámától Józsefíg. ברכות az első osztálylyal.

Harmadik osztály.

Hittan: Héber olvasás, imafordítás אלוהי נשמה, אהבה רבה, קריאת שמע

Biblia-fordítás: Mózes I. könyvéből hat fejezet. ה'היריעה מספר, כניו השם

Biblia-történet: Mózesről Sámson haláláig.

Negyedik osztály.

Hittan: Héber olvasás, imafordítás. שמנה עשרה, עשרת הדברות

Biblia-történet: Sámueltól Salamon haláláig.

Biblia-fordítás: Mózes I. könyvéből 12 fejezet.

Héber nyelvtan: מין, פעל, בנין הקל, שלמים

Héber írás.

Ötödik osztály.

(Csak leányokból áll.)

Hittan: Isten tulajdonságai. A 13 hitágazat. Zsidók története: Salamon halálától Jeruzsálem második pusztulásáig. Rabbi Jehuda ha-Nászi, Majmuni, Mendelssohn Mózes. Montefiore. Imafordítás a IV. osztálylyal.

Ének és torna minden osztályban.

Tankönyvekül az orsz. izr. tanítóegyesület kiadványai használtatnak.

A mezőtúri izr. elemi népiskola monográfiája.

Közli

A tanítótestület.

A mezőtúri izr. elemi népiskola a 70-es években alakult, midőn zugiskolái törvényhatósági intézkedés folytán megszűntek. Ekkor három képesített tanítót alkalmazott a hitközség. Az iskola ugyanekkor épült a hitközség telkén, törlesztésre felvett kölcsönből. A 70-es években egészen 1890-ig 120—150 között váltakozott a növendékek száma, azóta évről-évre csökken, úgy, hogy a folyó tanévet 75 növendékkel nyitottuk meg. Az iskola felszerelése, berendezése még ma is kezdetleges, ezt a fentartó hitközség szegénységének, valamint azon körülménynek lehet tulajdonítani, hogy soha semmiféle segélyben nem részesült.

Ilyen mostoha viszonyok között kétszeresen nehéz munkát végeztek tanítóik, kik taneszközök hiányában is kitűnő eredményt produkáltak, mindig a miniszteri tanterv szerint tanítottak és a bibliát magyarra fordították. Áldásthozó munkájukat nagyban elősegítette *Bloch* Lipót pénzügyi könyvvezető, ki az iskolának alapítása óta egész a folyó tanévig iskolaszéki elnöke volt.

Első tanítóik *Stern* Vilmos, *Schvartz* Károly és *Krén* Lázár voltak. 1877-ben *Stern* Vilmos elhalálozván, helyére *Richtmann* Ferencz választatott meg, 1879-ben *Schvartz* Károly távozik az iskolától, mire ez állást beszüntetik, de 1883-ban tanítónői állomást szerveznek és erre *Schiff* Jeanette tanítónőt alkalmaznak. 1884-ben *Krén* Lázár nyugdíjaztatásával és *Richtmann* Ferencz távozásával, előbbi helyére *Gettler* Ignác, utóbbiéra *Hirsch* Adolf választatott meg. 1886-ban *Schiff* Jeanette tanítónő a zsolnai iskolához választatván meg, helyébe *Klauber* Teréz jött, a ki három évi eredménydús működése után Bajára távozott, mikor ez állomást ismét férfitanítóval töltik be. *Glück* Mór nyert ekkor alkalmazást, a ki a hébertárgyakban való szakavatottságánál fogva e tárgyakat is szép eredménnyel tanítja. *Hirsch* Adolf 10 évi áldásos működése után Budapestre költözött, hol mint egy virágzó magániskola társtulajdonosa folytatja munkálkodását, helyére *Glück* Mórné sz. *Veiner* Hermina alkalmaztatott.

Az iskola jelenleg három tanerő vezetése mellett 5 vegyes osztályu. *Glück* Mórné vezeti az első osztályt és tanítja a kézimunkát. *Glück* Mór vezeti a második osztályt és tanítja az összes növendékeket a hittanra és németre. *Gettler* Ignác vezeti a harmadik, negyedik és ötödik osztályt. *Glück* Mórné évi fizetése 300 frt, *Glück* Mór 450 frt, *Gettler* Ignác 525 frt, lakás vagy lakbér nincs. Az iskolaszék tizenegy tagból áll, melynek elnöke *Bleier* Samu fakereskedő. A hitközségi tagok száma 170, rabbijuk *Goldberger* Mihály, a ki az iskolában a hittanítás feletti felügyeletet gyakorolja. A növendékek mind a felekezeti iskolába járnak, számuk 75, a heti tanórák száma 25, a tanítási nyelv magyar. Van nyári tornahelyiség és csekély ifjúsági könyvtár is. A tandíj évi hat frt; a tanulók 30%-a díjmentes. A kir. tanfelügyelő évenként egyszer látogatja az iskolát, e tanévben *Berecz* Antal, miniszteri biztos is megtisztelte iskolánkat látogatásával. Vajha jövőre nagyobb volna az érdeklődés iskolánk iránt.

